DE INDISCHE GIDS.

DE INDISCHE GIDS.

Staat- en Letterkundig Maandschrift.

Hoofdredacteur: R. A. VAN SANDICK,

MET VELER MEDEWERKING.

TWEE EN TWINTIGSTE JAARGANG

I.

AMSTERDAM. J. H. DE BUSSY. — 1900.

INHOUD VAN DEN TWEE EN TWINTIGSTEN JAARGANG, EERSTE DEEL.

Pag.

Laatste bladzijde onzer Nederlandsche-West-Afrikaansche historie (*met een schetskaart*); door J. P. Schoemaker, *Gep. Kapt. Ind. Leger*. 1

Atjeh, Mei 1897—September 1899; door Toekoe Mohsin 56

De Gouvernements Koffiecultuur ter Sumatra's Westkust; door P. J. Kooreman. 89

Varia; door v. S.:

De Indische begrooting in de Tweede Kamer 116

Een geschenk van *f* 30.000 van den Staat aan den heer J. Faes, gepensioneerd Resident 116

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 121

Het plakaat pandjang en de uitvoerrechten ter Sumatra's Westkust, door den heer Kielstra, in het *Algemeen Handelsblad*. — Raden Mas Adipati Ario Adiningrat, in het *Tijdschrift van het Binnenlandsch Bestuur*, over de middelen om het prestige der inlandsche hoofden niet te doen dalen. — Hetzelfde tijdschrift wraakt den zegsman van Wong Tanie, als anonymus. — Kritiek hierop van het *Algemeen Handelsblad*. — De heer N. D. S., in de *Nederlandsche Zendingsbode*, over de gelijkstelling van Inlandsche Christenen met Europeanen. — Het *Algemeen Handelsblad* over kindererkenning. — H. G. Heyting's brochure „Proeve eener reorganisatie B. B." — De heer J. D. Fransen van de Putte, in de *Mannen en vrouwen van beteekenis* beschreven, door Prof. Mr. B. H. Pekelharing. — Z., in het *Algemeen Handelsblad*, over den heer van Kol en de Indische begrooting. — Naschrift van dat blad.

Koloniale Literatuur:

De 19de eeuw in woord en beeld; door v. S., ... 132

Heldring's Oost- Azië en Indië; door v. S. 133

Naar aanleiding van het artikel „Frankrijks inboorlingen-politiek in zijn koloniën"; door Léopold de Saussure 135

Wetenschap en Industrie:

Een mededeeling van Dr. J. P. van der Stok nopens de voortplanting der aardbeving van Ceram 136

Bouw en geschiedenis der eilanden tusschen Halmahera en Nieuw-Guinea . . . 138

Prof. Max Weber over de zending op de Sangi- en Talaut-Eilanden. 140

Financieel Overzicht 141

Decentralisatie in Nederlandsch-Indië; door Mr. D. Fock. 153

De Gouvernements Koffiecultuur ter Sumatra's Westkust; door P. J. Kooreman. II 174

Het Auxiliair Eskader en de verdediging van Indië. Algemeene beschouwingen in verband met de Reorganisatieplannen onzer Zeemacht. 183

Pag.

De verdediging van Nederlandsch-Indië tegen een buitenlandschen vijand. VI. De oorlogshaven en hare verdediging 202

Varia: door v. S.;

Een antwoord van Dr. Snouck Hurgronje op een onbezonnen (?) vraag 236
De Eerste Kamer en de reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur 248

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 256

Een militaire studie van G. Nijpels over Japan-Nederland in Oost-Azië. — Een lofrede uit het *Algemeen Handelsblad* op onze koloniale politiek. — De brochure van Mr. J. van Harencarspel over den rijkdom aan delfstoffen van onze koloniën en een koudwaterstraal van S. J. Vermaes in de *Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs.* — De verdediging in het *Algemeen Handelsblad* van de stijging der onkosten van 's lands plantentuin en het verslag van dien tuin over 1898. — Nederlands afhankelijkheid van Engelsche telegraafkabels besproken door L. Dufour in de *Ingenieur*; door J. J. Leroy in het *Algemeen Handelsblad*. De heer Armand Sassen in het *Algemeen Handelsblad* over het eerste jaar der postspaarbank. — De reorganisatie van het binnenlandsch bestuur voor inlanders, verdedigd door Jhr. H. J. W. N. van Lawick van Pabst in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en door het *Vaderland*.

Wetenschap en Industrie:

Maria-Vereeniging op het eiland Flores. 261

Lepra in Indië en in Transvaal; volgens een mededeeling van H. H. van Kol (*met een schets-plattegrond van een leprozengesticht nabij Johannesburg* 263

Financieel Overzicht 269

Een weerzinwekkende geschiedenis; door H. H. van Kol. 281

De Gouvernements Koffiecultuur ter Sumatra's Westkust; door P. J. Kooreman. III 287

Indische militaire belangen IV; door *** 300

Het Ontwerp Koninklijk besluit tot wijziging van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering; door Mr. D. Fock. I. 316

Varia: door v. S.;

Het blijk van waardeering aan Mevrouw C. Kempers–Stuttersheim 339

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 342

P. Adriani's „Bedevaarten naar Arabië en verspreiding van epidemische ziekten". — Ethnologische studiën van A. C. Kruyt over de Toradja's van Midden Celebes. — Een interview met Prof. Kern, in *Hollandia*, over het rapport der commissie voor de ambtenaars benoembaarheid. — Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford in de *Economist:* over het boek van Homan van der Heide, de West-Indische en Japansche tentoonstellingen, den toestand van het ethnographisch museum, en over den hoofdredacteur van de *Indische Gids*. — Mr. N. P. van den Berg over suikerpremiën en suikerrechten, en J. B. B. over Java's scheepvaart onder Nederlandsche vlag; beide in de *Economist*. — J. L. van Gennep, in het *Natuurkundig Tijdschrift* opkomende tegen Dr. Kohlbrugge's bedenkingen tegen de sanatorium plannen op het Jang-plateau. — Dr. Ed. van Hartmann's opstel in *Die Gegenwart* over de rol van Nederland en zijn koloniën in de 20ste eeuw. — Commentaren hierop o.a. van de *Times*, de Nederlandsche pers en de *Temps*.

Pag.

Koloniale Literatuur;
De brochure van M. J. Wiessing, een nieuw advies over muntzaken; door G. Mesdag Jacz. 355

Wetenschap en Industrie:
Jhr. Mr. J. E. de Sturler over het tegenwoordige Siam 365

Herinneringen uit mijn Controleurs-loopbaan; door F. A. H.
I. Katholieke missie, concurreerend met Protestantsche zending 378
II. Een afgewend gevaar. 381

Cijfers uit den hongersnood in Britsch-Indië 382

Jacob Haafner, Schets uit de laatste jaren der Oost-Indische Compagnie; door Dr. J. Ph. Vogel. 383

Financieel Overzicht 409

Het Algemeen Handelsblad en de financiëele verhouding tusschen Nederland en Indië; door Mr. C. Th. van Deventer. 421

Aanteekeningen op het Nederlandsch-Indische Post- en Telegraafwezen, inzonderheid wat betreft de tarieven, *met drie tafels*); door C. J. Beelenkamp, *commies der posterijen*. 427

Het Ontwerp Koninklijk besluit tot wijziging van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering; door Mr. D. Fock. (*Vervolg en slot*). . . 458

Varia:
Wetsontwerpen tot herziening van de Rechterlijke Organisatie in Nederlandsch-Indië. 509
Het Nederlandsch en inlandsche ambtenaren 510

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 511
Mr. C. Th. van Deventer, in *De Gids*, over „de eereschuld" in het parlement. — De brochure van F. Fokkens over verhooging van volkswelvaart op Java: keering van woeker door staatslandbouwcrediet. — Beschouwing hierover van Mr. P. Brooshooft in de *Locomotief*. — Reorganisatie van het onderwijs in Indië, bepleit door H. M. van Haften in een brochure. — De wetsontwerpen tot herziening der rechterlijke organisatie, besproken in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en door Mr. A. Stibbe Lzn. in het *Algemeen Handelsblad*. — Het *Handelsblad* betoogende dat de Javaan naar verhouding niet te zwaar belast wordt. — Hetzelfde blad nog eens weer over de heilzaamheid der opheffing van de militaire school te Mr. Cornelis.

Koloniale Literatuur:
Zoölogisch onderzoek in den Nederlandsch-Indischen archipel: Drs. Paul en Fritz Sarasin's „die Landmollusken von Celebes"; door Dr. J. B. 527
Verslag omtrent den post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië over het jaar 1898 528

Wetenschap en Industrie:
Een internationaal congres voor koloniale sociologie te Parijs 530

Correspondentie-artikelen over het onderwijs in de Maleische taal voor officieren; door C. Spat, H. A. N. Catenius en *** 532

Een Maleisch-Hollandsch Woordenboek; door J. S. A. van Dissel. . . . 545

De anti-lepra-heester; *naar het Engelsch* van *Albert H. Taylor;* door Nellie van Kol 549

Financeel Overzicht 552

Pag.

De onderzoekingen van Prof. Koch over Malaria op Java; door Dr. J. H. F. Kohlbrugge 565

Geen papier in de desa; door K. Wijbrands 584

De Gouvernements Koffiecultuur ter Sumatra's Westkust; door P. J. Kooreman. IV 588

Indische militaire belangen; door *** V, (*Slot*) 597

De verdediging van Nederlandsch-Indië tegen den buitenlandsche vijand. VII, (*Slot*) 624

Varia:

Een Kassandra-waarschuwing uit een proefschrift 644

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 645

Mr. N. P. van den Berg, over de economische belangen van Nederlandsch-Indië. — De Leekegedachten uit Ned.-Indië van den heer C. van der Pol, in de *Vragen des Tijds*. — Een protest van Prof. Mr. L. W. C. van den Berg, in *Hollandia* tegen Prof. Dr. Kern's bedenkingen tegen het tegenwoordigen onderwijs in de kennis van den Islam. — Het *Algemeen Handelsblad* over de positie der Indische officieren. — Het *Algemeen Handelsblad* over „De dertig millioen", over „Ons Bestuur over Indië" en over „Irrigatie afdeelingen op Java". — Apologie aan den redacteur van het *Tijdschrift voor Binnenlandsch Bestuur*.

Koloniale Literatuur:

Een waarlijke nieuwe Maleische spraakleer; door Dr. A. A. Fokker 660

Wetenschap en Industrie:

De „Orang Mamma" in Indragiri; door Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford . . 663

Het pauperisme onder Indo-Europeanen; door C. W. Hoogendoorn. . . 666

Hongersnood en belastingen in Britsch Indië; door v. S. 679

Financieel Overzicht 681

Geen „Indische Bijdragen" meer! door H. H. van Kol. 697

De opleiding van Ambtenaren van den Administratieven Dienst in Nederlandsch-Indië; door Mr. C. Th. van Deventer. 709

De cultuur van Overjarige gewassen; door G. F. K. van Huls, *Controleur op Java* 753

Varia:

Een Ontwerp-Wet tot wijziging der Indische Comptabiliteitswet. 766

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 779

Het wetsontwerp tot intrekking van art. 4 en 28 der Comptabiliteitswet, besproken door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en het *Algemeen Handelsblad*. — Een levensschets van den heer J. D. Fransen van de Putte, door Mr. C. Th. van Deventer, in *Woord en Beeld*.

Koloniale Literatuur:

Een Brochure over Engelsch-Indische ambtenaren van Sir John Jardine; door v. S. 784

Chailley-Bert's boek over Java en zijn bewoners; door v. S. 785

Eerste ontmoetingen van de Franschen en Hollanders in Indië; door Mac Leod. 788

Woeker en Landbouwcrediet; door Wong Tanie 804

Financieel Overzicht 812

SCHETSKAART (naar geheugen)

Stelling der Elmineezen en Fantijnen in 't laatst van Mei 1868.

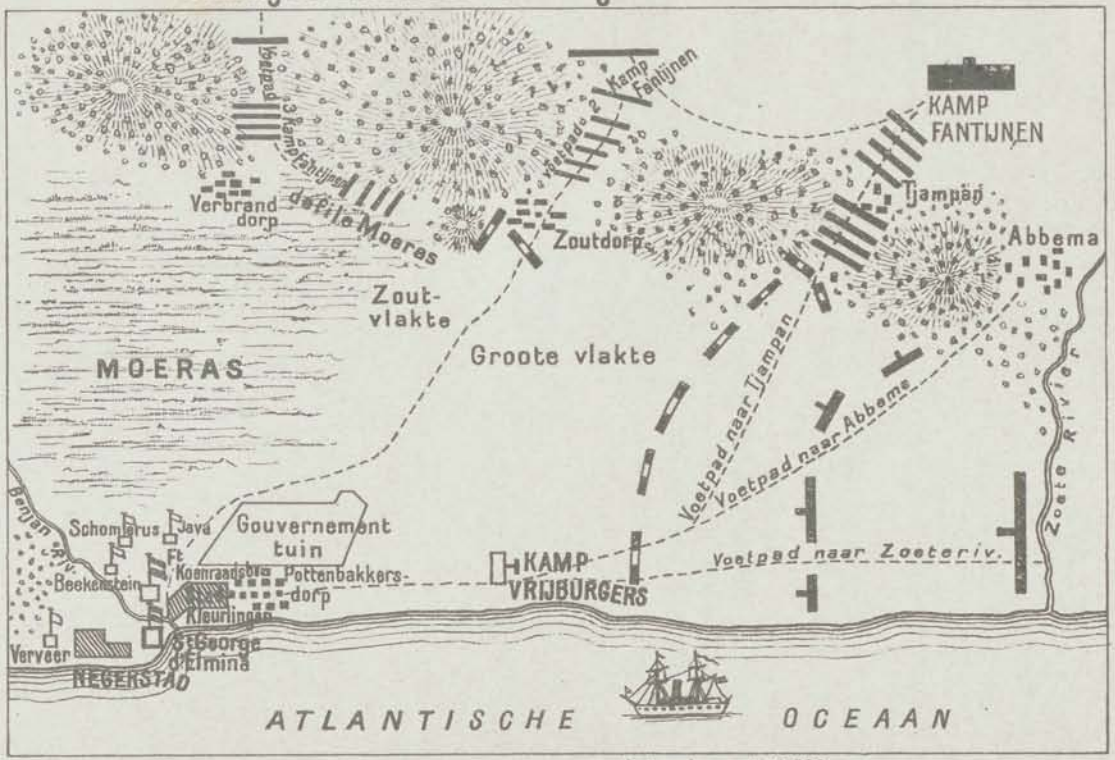

Schaal van 1:30.000.

0 200 400 600 800 1000 1200 1400 1600 1800 2000 Meter.

Stelling Fantijnen.
Stelling Elmineezen.

Lith. J.H. de Bussy Amst.

Laatste bladzijde onzer Nederlandsche-West-Afrikaansche historie

(*Met een schetskaart.*)

DOOR

J. P. SCHOEMAKER.

Gep. Kapt. Ind. Leger.

Met trots plegen wij, Nederlanders, er op te wijzen, hoe onze vlag, tijdens onze inlijving bij het Fransche Keizerrijk, volstandig is blijven waaien op het eiland Decima, aan de baai van Nangasaki.

Van minder bekendheid blijkbaar, maar van grootscher beteekenis is 't, dat zij ook hare banen ontplooid hield op de goudkust in het Westen van Afrika.

Decima toch was geen Hollandsche bezetting maar Japansch; en bleef onze driekleur daar gehandhaafd, dan was 't, omdat de zelfzuchtige en wantrouwige Japanners haar dulden als uithangbord boven de rij pakhuizen eener Nederlandsche factorij, wier beambten zich aan vernederende bepalingen hadden te onderwerpen.

Op de Goudkust daarentegen, wapperde ons rood-wit-blauw, Franschen en Britten ten spijt, boven een Nederlandsch fort, toen Nederland zelf door Napoleons geweldacte uit de rij der onafhankelijke staten was verdwenen.

Daar ruischte zij, met roem tegen elke aanranding verdedigd, aan den torenspits van het hoofdkasteel St. George d'Elmina, toen reeds alle onze koloniën in handen der Engelschen waren overgegaan, en bleef — in weerwil der Fransche overheersching — wat zij was en tot heden gebleven is: *de Nederlandsche vlag*.

Een gevoel van rechtmatigen trots doortintelt onze borst, als wij bedenken, dat in dien droeven tijd, toen ons staatkundig bestaan was vernietigd en Nederland slechts een klein gedeelte uitmaakte van het groote Fransche Keizerrijk, toch nog een plekje gronds bestond, dat wij het onze mochten noemen en waar ons dundoek zich handhaafde, dank zij den trouw en de verknochtheid van een negervolk.

Sinds is die merkwaardige kolonie voor 24000 ponden sterling aan Engeland afgestaan.

Algemeen wordt verondersteld, dat Nederland door dien verkoop de vrije hand verkreeg op Atjeh, waarschijnlijk omdat Engeland, kort daarna, het in 1816 gesloten tractaat met Atjeh heeft opgezegd.

Volgens degenen, die het kunnen weten, staat de concessie echter in geenerlei verband met den afstand onzer bezitting op de kust van Guinea, maar bekwamen wij de vrije hand op Atjeh door den Britschen handel en de scheepvaart in de Indische Staten van Sumatra, dezelfde rechten en voordeelen toe te staan, welke aldaar den Nederlandschen handel waren verleend.

De politieke beweegredenen onbesproken latende, zullen toch velen 't met ons betreuren, dat Nederland geen prijs bleef stellen op het behoud van de Kust van Guinea, ware 't enkel als roemrijk historische herinnering aan het bewind van Maurits van Nassau, kleinzoon van Jan den Oude; aan de schitterende wapenfeiten van den grootsten zeeheld, onzen grooten de Ruyter, enz. enz.

De gebeurtenissen der laatste jaren in Afrika en de naijver der Franschen, Belgen, Duitschers en Engelschen, om zich in dat werelddeel uit te breiden, vestigden onze aandacht meer en meer op die voormalige bezitting en richtten wij ons tot een vriend, gewezen landsdienaar op de Kust van Guinea, om de laatste bladzijde onzer West-Afrikaansche geschiedenis, welke nagenoeg onbekend is.

Met de meeste bereidwilligheid gaf hij gehoor aan dat verzoek en teekende ons op, wat hem aan herinneringen en persoonlijke ervaring is bijgebleven, 27 jaren nadat de Nederlandsche driekleur van het hoofdkasteel St. George d'Elmina heeft plaats gemaakt voor 't dubbele kruis van St. George en, alhoewel de data niet konden worden aangegeven, aangezien geen dagboek, noch aanteekeningen dien hooggeachten vriend ten dienste staan, is de chronologische volgorde der feiten met de meeste nauwkeurigheid weergegeven.

Met eene korte beschrijving van de Kust van Guinea willen wij die bladzijde onzer Afrikaansche geschiedenis inleiden.

* * *

De goudkust gelegen op 5° N.B. en tusschen 15—12° O.L. behoort tot het groote kustland van West-Afrika, dat in zes deelen is verdeeld, waarvan de peperkust, de ivoorkust, de goudkust en de slavenkust de eigenlijke Kust van Guinea uitmaken.

De bevolking, die van K. Palmas tot aan de slavenkust, tot den Fantynschen volkstam behoort, is in kleine rijkjes en republieken verdeeld.

In taal, zeden, gebruiken, karakter en godsdienst bestaat geen verschil. De grond is zeer vruchtbaar en langs de kust vlak en laag; de luchtstreek is bijzonder heet.

Het land levert alle tropische gewassen; het dierenrijk overtreft dat der planten in rijkdom en verscheidenheid van soorten.

De voortbrengselen van het delfstoffenrijk zijn goud, ijzer, bazalt en een zeepachtige aarde, welke door de negers wordt gebruikt, niet alleen om te wasschen, maar ook om te eten.

De kust is, volgens sommigen, in 1455, voor het eerst door de Europeanen bezocht onder den Venetiaan Cada Mosto, doch zulks wordt tegengesproken door de Portugeezen, die hun landgenoot, den kapitein Pedro de Cintra (1461) als den ontdekker noemen. De handelsgeest dreef de Nederlanders op 't einde der 16 eeuw eveneens naar de kust om stofgoud en ivoor te halen.

Daar behalve Portugeezen, ook Franschen, Engelschen, Denen en Brandenburgers er handel kwamen drijven, kochten de onzen van een Negervorst een stuk land aan de goudkust, waarop zij eene sterkte bouwden, ter bescherming van den handel.

Toen de West-Indische-Compagnie in Nederland werd opgericht, werden de bezittingen in Guinea aan haar overgedaan en breidde zij hare macht door veroveringen op de Portugeezen aanmerkelijk uit. Ook de Brandenburgers verkochten hunne sterkte op die Kust aan de W.-I.-Compagnie.

Het fort St. George d'Elmina werd in 1483 door de Portugeezen onder Diego d'Asambuja gebouwd, en in 1637 door de Nederlanders met behulp der Negerbevolking — die de Portugeesche onderdrukking moede was — veroverd.

Voor de hulp der „compagnie" betoond, werden de Elmineezen als hare landgenooten en beschermelingen verklaard, met vrij, eigen bestuur, uitgezonderd in crimineele zaken en geschillen tusschen Europeanen en negers.

De gouverneur Daendels, wien in 1816 het bestuur over de kust werd opgedragen heeft ook daar — zooals op Java — vele verbeteringen aan de wegen doen aanbrengen, jammer genoeg stierf de ijzeren Maarschalk reeds in 1818.

In het jaar 1837 sloot de Regeering een verdrag met Osai Quaco Dveah, koning der Ashantijnen, dat den vorst verplichtte,

om jaarlijks duizend negersoldaten te leveren aan het Nederlandsch-Indisch leger tegen 40 ducaten per hoofd.

De Ashantijnsche koning was zeer bevriend met de Nederlanders en zond zijn zoon en een neef naar Holland, ten einde beide prinsen op Europeesche wijze te doen opvoeden. De zoon keerde later naar Ashantijn terug, de neef Aquasi-Boachi gaf er de voorkeur aan, als mijningenieur in Nederl.-Indië geplaatst te worden en woont thans te Buitenzorg.

De artikelen van uitvoer waren: rijst, suiker, indigo, tabak, edele houtsoorten en vooral goud, dat der West-Indische Compagnie jaarlijks meer dan een millioen guldens opbracht.

Het gewicht, dat Nederland hechtte in het bezit van de kust verflauwde naarmate den achteruitgang der goudproductie, en werd onze bezitting ter westkust van Afrika ten laatste met verachtelijke onverschilligheid bejegend.

Thans volge de laatste bladzijde uit de Nederlandsch-West-Afrikaansche geschiedenis naar de belangwekkende aanteekeningen van onzen hooggeachten vriend.

* * *

De voormalige Nederlandsche bezittingen aan de goudkust vormden vóór de grensregeling met Engeland (tractaat van 5 Maart 1867) geen aaneengeschakeld gesloten geheel, maar werden door de daar tusschen liggende Engelsche posten onderbroken.

Die bezittingen bestonden uit de landschappen Axim, Ahanta, Saccondee, Chama, Elmina en eenige posten aan de beneden kust met de hoofdstad Accra.

Het landschap Axim, dat vroeger aan Brandenburg behoorde, en Ahanta worden aan zeezijde van elkaar gescheiden door eene Engelsche nederzetting, de enclave Dixcove een klein, maar tamelijk bloeiend stadje met ± 4000 inwoners.

Het landschap Saccondee was voor de eene helft Nederlandsch, voor de andere helft Engelsch, terwijl het landschap Chama door Engelsch Saccondee van de afdeeling Elmina gescheiden was.

Het achterland van genoemde landschappen stond onder den invloed en de machtsfeer der negerhoofden en stiet in het binnenland aan de kleine negerrijkjes Wassa en Denkira, die op hunne beurt aan het machtige negerrijk Ashantijn grensden.

Het aan Engeland behoorende Commenda echter grensde in het binnenland aan de Fantijnsche stammen, die onder Engelschen

invloed stonden en had door die stammen voeling met Wassa en Denkira, derhalve ook met het Engelsche gouvernement aan Cape Coast Castle.

Deze laatste omstandigheid dient wel in 't oog te worden gehouden door zich hieruit de latere verloop der gebeurtenissen beter laat verklaren en het duidelijk wordt, waarom de gansche vijandige beweging — in 't begin van 1868 — alleen tegen de afdeeling Elmina was gericht en de andere landschappen, nagenoeg in het geheel niet door de oorlogshandelingen werden getroffen.

Het was vooral deze zoo geïsoleerd topografische verhouding van Elmina — geheel door vijanden ingesloten — welke de oorzaak was, dat de krijg uitsluitend in de afdeeling Elmina werd gevoerd.

Natuurlijk droeg hiertoe ook bij, dat Elmina de hoofdzetel was van het Nederlandsch bestuur en de Negerregeering van Elmina ook op de andere landschappen min of meer moreelen invloed uitoefende, zonder evenwel in het bestuur dier landschappen in te grijpen. Was Elmina veroverd, zoo was de onderwerping der andere rijkjes voor den overwinnaar slechts een quaestie van tijd.

Het twistziek en licht ontvlambaar gemoed der negers was, begrijpelijkerwijs, bij zulk een gemengd bezit dikwerf de oorzaak van twisten en vechtpartijen tusschen Nederlandsche en Engelsche onderdanen.

En al hadden deze kleine geschillen geen politieke beteekenis, zij gaven aan de locale besturen dikwijls aanleiding tot onaangenaam geschrijf.

Een voorname bron van geschil met het Engelsch gouvernement te Cape Coast Castle waren de belastingen.

Engeland had n.l. in zijne bezittingen de hoofdelijke belasting en de invoerrechten ingevoerd, terwijl in de Nederlandsche bezittingen geen belasting, onder welken vorm ook, werd geheven.

Het kon niet uitblijven, of het zoo dooreengemengd bezit, met geheel verschillende regeling en rechten, moest een uitgebreiden smokkelhandel in 't leven roepen, waaronder de locale Engelsche schatkist veel te lijden had, wijl de tolbeambten dat smokkelen, ondanks de grootste waakzaamheid, onmogelijk konden beletten.

Om aan dezen ondragelijken toestand een einde te maken, werden verhandelingen geopend, die voor de Nederlandsche bezittingen tot eene hoogst noodlottige grensregeling voerden.

Aan Nederland werden de Engelsche bezittingen aan de boven-

kust, het landschap Apollonia, westelijk van Axim, Dixcove, Engelsch Saccondee en Engelsch Commenda afgestaan, terwijl de Fantijnsche boschstammen aan de Bossom Pra, grensrivier der afdeeling Chama, tot aan de Zoete rivier, benevens de rijken Wassa en Denkira onder Nederlandsch protectoraat zouden worden gesteld.

Nederland stond daarvoor aan Engeland af, zijne benedenkust en verplichtte zich, in zijne bezittingen, de invoerrechten in te voeren.

Oogenschijnlijk was dit gesloten verdrag voor Nederland niet onvoordeelig.

Men bekwam door deze regeling een aaneengesloten bezit en *misschien* werd hierdoor ook een einde gemaakt aan den naijver en de twistgierigheid der vroegere, door verschillende gouvernementen gescheiden bevolking, die tot nu toe, in de volle beteekenis van het woord, eene lastpost voor het moederland was geweest, maar thans, bij eenige heffing van den handel, zich zelf zoude kunnen onderhouden.

Men had echter van de zijde van Nederland, met drie gewichtige factoren geen rekening gehouden: den haat der Fantijnsche stammen en van de rijken Wassa en Denkira tegen ons gouvernement en tegen Elmina, als oude vrienden van Ashantijn, den natuurlijken en doodelijk gehaten vijand; het vrijheidsgevoel der negers, die zeer goed wisten, dat zij, volgens de oude tractaten, geene onderdanen maar bondgenooten der Compagnie (benaming der oud-West-Ind. Compagnie) waren en eindelijk de *kuiperijen* der *Engelschen*.

De reden waarom bovengenoemde stammen jegens ons bestuur en de Elmineezen zoo'n grooten haat koesterden, vereischt eene verklaring.

Reeds in het begin der 19de eeuw had Ashantijn een machtig rijk, getracht zich zuidwaarts uit te breiden, ten einde in onmiddellijke verbinding te kunnen treden met Europeesche kooplieden en zich onafhankelijk te maken van het makelaarssysteem, den vloek van het binnenland van Afrika, waardoor de prijzen der handelsartikelen zoo geweldig in de hoogte werden gedreven.

Deze pogingen vonden van de zijde der Elmineezen — die zich afstammelingen noemen der Ashantijnen — steeds warme ondersteuning, zonder dat zij evenwel actief aan den krijg deelnamen.

Het spreekt van zelf, dat de kleine rijkjes Wassa, Denkira en

de Fantijnsche stammen in het achterland van Elmina het eerst van die aanvallen te lijden hadden en verzochten zij, staande onder het Nederlandsche protectoraat, hulp bij het Nederlandsche Gouvernement tegen de Ashantijnen.

Maar ons gouvernement bezat niet alleen geen voldoende macht om met geweld die aanvallen der Ashantijnen te keeren, doch het wilde zich, voor deze kolonie, welke toch reeds een lastpost was, niet in eenen kostbaren oorlog wikkelen in 't binnenland.

Fel ontbrandden door die weigering de verontwaardiging en de toorn dier staatjes. Met onverzoenbaren wrok tegen ons bestuur in het hart, wendden zij zich tot Engeland en verwierpen het Nederlandsch protectoraat.

Het Britsche bestuur daarentegen, dat tot in de afdeeling Cape Coast dikwijls werd bedreigd, was voor eigen veiligheid wel genoodzaakt zich met geweld tegen het voortdringen der Ashantijnen te verzetten. Geen wonder dus dat de verbittering der Wassa's en Denkira's ten top steeg, toen zij, zonder gekend te zijn, door de grensregeling weder onder het gehate Nederlandsche Gouvernement moesten terugkeeren; zij noemden dat tractaat eene afschuwelijke willekeur, eene beschimping hunner rechten en waren niet genegen dat te erkennen.

Die verbittering gaf den Engelschen zendelingen eene geschikte gelegenheid aan de hand, om door leugens en opwinding het vuur aan te blazen en de neiging tot den krijg aan te wakkeren.

Dit kostte weinig moeite, daar het opgewonden karakter der negers, spoedig geneigd is den aandrang naar voldoening te bevredigen.

Volgens die intriganten waren de Nederlanders, bij de grensregeling, de negerstammen als slaven voorbijgegaan, instede hen vooraf te raadplegen, en die gewichtige quaestie aan 't oordeel en de goedkeuring der bevolking te onderwerpen. Groote hoeveelheden geweren, kruit en lood werden opgekocht en naar het binnenland gevoerd en was het in de laatste helft van 1867 op de kustplaatsen algemeen bekend, dat men zich op eenen oorlog voorbereidde tegen Elmina en het Nederlandsch bestuur.

In hoeverre het locaal Engelsch bestuur aan deze intrigues schuldig was, is natuurlijk uit den aard der zaak moeielijk na te gaan, doch dat de houding der Britsche ambtenaren te Cape Coast Castle, nà het uitbreken van den oorlog meer dan dubbelzinnig mocht heeten, moeten wij opmaken uit de merkwaardige

rede van den Elmineeschen onderkoning, gehouden in eene vergadering te Elmina, tegen den Engelschen Gouverneur-Generaal. Op die stoute rede, welke eene openbare beschuldiging was, komen we ter geschikter plaatse terug.

Ook te Elmina en te Accra was de bevolking zeer ontstemd over de wijze waarop Nederland met Engeland het grenstractaat had opgesloten. De Negerregeering verweet het bestuur, de Elmineezen niet als bondgenooten en beschermelingen, maar als slaven te hebben behandeld, door bedoeld tractaat zonder voorkennis en zonder goedkeuring der negerhoofden af te sluiten.

Vooral te Accra, dat bij deze regeling Engelsch zoude worden, was de verbittering zoo hoog gestegen, dat men besloot zich met de wapenen te verzetten tegen eene overgave aan Engeland.

Het was bekend dat de overgave bij Accra zoude beginnen, maar om zoowel de Engelsche Regeering als de Fantijnen te beletten, den Hollandschen negers de oorzaak en het begin van den oorlog te wijten, wist de Elmineesche regeering die van Accra te bewegen van elk gewapend verzet af te zien en den Fantijnen, elke aanleiding tot vijandelijkheden te ontnemen.

Het mag inderdaad een geluk heeten, dat de gemoederen der Elmineezen en Accra's, ondanks hunne verbittering, zich niet van het Nederlandsch bestuur verwijderden, en een oprechte aanhankelijkheid handhaafden. Ofschoon wrokkend, gaven de Accra's aan de vreedzame uitnoodiging der Elmineesche Regeering gehoor.

Dat echter van Engelsche zijde niet met gelijke lojauteit werd gehandeld en Engelsche zendelingen overal tot den oorlog ophitsten was te Elmina, n. l. bij de negerregeering, zeer goed bekend en dat de overgave van Commenda het voorspel tot dien krijg zoude zijn, was een openbaar geheim.

Reeds in 't midden van Januari 1868 hadden de Elmineezen eene ontmoeting met de bevolking van Commenda gehad.

Tot vijandelijkheden was men nog niet gekomen, doch de bevolking van het Hollandsche gedeelte van Commenda, had zich reeds te Elmina teruggetrokken.

De negerregeering had het bestuur steeds nauwkeurig op de hoogte der zaken gehouden en medegedeeld, dat de Fantijnen, Wassa's en Denkira's zich tot den krijg voorbereidden en reeds gedeeltelijk in opmarsch waren.

Zij verzochten de boschwegen te mogen sluiten, welk verzoek evenwel door het gouvernement geweigerd werd, vreezende, dat

de Fantijnen daarin eene oorzaak zouden vinden, dat het Nederlandsch gouvernement een oorlog provoceerde.

Deze angstige zwakheid van het gouvernement droeg natuurlijk hare noodlottige vruchten.

De oorlog, dien men wilde voorkomen, was toch reeds door den opmarsch der Wassa's en Denkira's feitelijk uitgebroken. Onze boschbevolking stond nu bloot aan een overval, die men door het niet sluiten der boschwegen, den vijand zoo gemakkelijk mogelijk maakte.

De houding der Regeering, deed natuurlijk den overmoed des vijands aangroeien en vermeerderde de verbittering van eigen bevolking, die, onrechtvaardig genoeg, bijna alles weet aan den toenmaligen Gouverneur, den heer Boers.

Voorzeker was de gouverneur zoowel in 't begin, als in den lateren loop der gebeurtenissen van schuld niet geheel vrij te pleiten, doch deze schuld vond eerder haren oorsprong in zijn totale onbekendheid met de toestanden op de kust, dan wel in in gebrek aan karaktersterkte.

De heer Boers, oud-luitenantkolonel der indische militaire administratie, stond in Indië bekend als een verdienstelijk hoofdofficier, die bij het leger waardig en volkomen zijne plaats vervulde, maar hij was te kort op Elmina om voor zoo'n zware taak berekend te zijn.

Of hij der Regeering in Nederland met de hem eigene rondborstigheid al dadelijk over de verhoudingen der zaken op de kust heeft ingelicht, is moeilijk met zekerheid te verklaren, maar de Negerregeering betwijfelde zulks en was dit, later — einde Januari 1869 — één der zwaarste punten van aanklacht, welke zij tegen hem inbracht.

Ons bedunkens, trof echter niet zoozeer den gouverneur Boers dan wel de Regeering in Nederland de grootste schuld, wijl zij in de bestaande critieke omstandigheden dien hoofdofficier het gouverneursschap opdroeg over eene bezitting, welker zaken hem geheel onbekend waren.

Instede den oud-gouverneur van Elmina, den heer Nagtglas, den ontwerper en regelaar der gansche grensquaestie onverwijld met de ten uitvoerlegging dezer zaken te belasten, bijv. door Z.H.E.G. als buitengewoon Regeerings-Commissaris te benoemen, werd dezelver afdoening geheel overgelaten aan den heer Boers, die eerst in de laatste helft van 1867 als gouverneur was uitgezonden.

Eerst toen het onheil over Elmina was losgebarsten en de

toestand bedenkelijk werd, moet, naar sommigen, de Regeering zich de bekwaamheden en de ervaring des heeren Nagtglas ten nutte hebben willen maken, maar de eischen van dien oud-gouverneur werden door Haar — zoo beweert men — te hoog bevonden, zoodat het voornemen schipbreuk leed.

Is er eenige waarheid in de bewering, zoo heeft de Nederlandsche Regeering hare misplaatste zuinigheid — die in onze Koloniale geschiedenis de wijsheid zoo menigmaal bedroog — later diep te betreuren gehad, want de heer Nagtglas was niet alleen in ruime mate met alle bekwaamheden toegerust voor zoo'n lastige taak, maar vooral door zijne ervarlng, de eenige persoon die, in de bestaande omstandigheden, de moeilijkheden zoude hebben weten te bestrijden. Waarom de heer Nagtglas niet zwichtte voor de drangredenen der Regeering, en welke zijne eischen waren, is ons onbekend.

En zoo was dan het jaar 1867 onder gisting en ontevredenheid voorbij gegaan en het nieuwe jaar ingetreden, dat helaas voor de ongelukkige bevolking rijk zoude zijn aan noodlottige gebeurtenissen. Inmiddels was het oorlogsschip het „Metalen Kruis" door de Nederlandsche Regeering uitgezonden, om de overgave en overname der wederzijdsche bezittingen te ondersteunen, op de reede van Elmina aangekomen.

Dank zij de ernstige vertoogen der Elmineesche Regeering en der Nederlandsche autoriteiten, om zich van alle buitensporigheden te onthouden, had de overgave van Accra en de andere bezittingen aan de benedenkust zonder eenige stoornis plaats.

Nooit blonk de sympathie dier negers voor de Nederlanders meer uit, dan bij deze gelegenheid en schikten zij zich, ofschoon wrokkend en met tegenzin, gedwee in hun lot.

Na de overgave der Nederlandsche bezittingen, volgden die der Engelschen aan de bovenkust: Commenda, Dixcove, Britsch Saccondee en Appollonia.

Daar volgens de meening der Engelschen het niet der moeite waard was, dat al de autoriteiten débarkeerden voor een post van zoo'n geringe beteekenis als Commenda, achtte men het voldoende dat de Engelsche commissaris en de Resident Le Jeune aan wal gingen om de overgave en overname te proclameeren, de eerste om de Engelsche vlag te strijken, de laatste om de Nederlandsche driekleur ten teeken der inbezitname te hijschen.

Tactvol mocht de wijze van overgave niet genoemd worden,

temeer niet, wijl de Engelsche en Nederlandsche autoriteiten konden weten, dat de bevolking met die overgave niet ingenomen was.

Te naief waarlijk zoude het zijn, indien men geloofde, dat de Engelsche autoriteit onbekend was met de reeds beginnende vijandige beweging in het binnenland en zij de gezindheid niet kende der bevolking van Conmenda, die te Cope-Coast-Castle genoeg bezwaren tegen die overgave aan Nederland had ingebracht.

Het bestuur te Elmina was door de negerregeering te Elmina meermalen gewaarschuwd en kon derhalve van die zijde evenmin onbekendheid met het gevaar worden voorgewend.

Nauwelijks was dan ook het protocol van overgave en overname der bevolking voorgelezen, de Engelsche vlag door de Britsche commissaris neergehaald en de Nederlandsche door den resident als bewijs van bezitrecht geheschen, of de verontwaardigde negers stortten zich woedend naar voren, rukten de Nederlandsche vlag omlaag en vertrapten haar in het slijk.

Slechts met veel moeite gelukte het den Resident Le Jeune zich tegen handtastelijke beleedigingen en mishandelingen te beschutten. Aldus eindigde de voor Nederland zoo vernederende plechtigheid. De Commissie haastte zich om aan boord der respectieve oorlogschepen terug te keeren, ten einde van het voorgevallene rapport uit te brengen. Bij de bespreking over 't gebeurde, betoogde de Engelsche Gouverneur van Cape Coast, de heer Asher, den gouverneur Boers het noodzakelijke eener bestraffing voor de beleediging der Nederlandsche vlag aangedaan, en gaf deze den commandant van het „Metalen Kruis" bevel, Commenda te beschieten.

De Nederlandsche gouverneur liep in de val, het vuur op Commenda werd geopend en had Engeland zich dat met al de gevolgen van den hals geschoven.

Onbegrijpelijk is het, dat de gouverneur Boers niet onmiddelijk tegen het voorgevallene protest aanteekende en noch hij, noch de heer Le Jeune, noch de Commandant van het „Metalen Kruis", de kapt. S. Vos, er aan dachten den Engelschen Gouverneur er op te wijzen, dat de overgave, die feitelijk door de bevolking belet was, niet kon worden erkend.

Immers, van eene overgave in behoorlijken vorm kon hier geen sprake zijn en was Engeland maar niet Nederland voor het voorgevallene verantwoordelijk, omdat de beleediging, onze vlag

aangedaan, niet nà, doch tijdens de plechtigheid plaats had, derhalve toen de overgave nog niet was geschied.

Het eerste schot echter, gelost door het „Metalen Kruis" was de besliste erkenning der inbezitname: eene bestraffing van oproerige onderdanen, staande onder het gezag van Nederland, en kon toen geen reclame meer bij Engeland worden ingebracht.

De overige Engelsche bezittingen, Saccondee, Dixcove en Apollonia werden zonder eenig bezwaar aan ons bestuur overgegeven.

Eene démonstratie had aldaar niet plaats en was ook voor de Fantijnen overbodig; Commenda had zijn plicht gedaan en den algemeenen geest voldoende aangetoond.

Nadat de overgave der wederzijdsche bezittingen had plaats gehad, besloot de gouverneur Boers, in overleg met den Commandant van het „Metalen Kruis" eene expeditie tegen Commenda af te zenden en zoude daarvoor de Marine een gedeelte der schepelingen te Commenda debarkeeren terwijl van Elmina uit, een gedeelte der vaste bezetting, onder den 2de luitenant Joost, versterkt door een bende Elmineezen, zoude oprukken.

Na een zwak verzet der bevolking werd het dorp Commenda ingenomen en gedeeltelijk verbrand. De expeditionnaire macht bleef tot het laatst van Maart ter plaatse, zonder evenwel verder op te rukken, of eenig beslissend résultaat te verkrijgen. De berichten uit het binnenland luidden midderwijl immer ongunstiger. De Elmineesche boschbevolking, bevreesd voor eene overvalling, begon de dorpen te verlaten, en trok zich op de stad terug. Tegen 't einde van Maart was de gansche omtrek van Elmina door de opgerukte Wassa's, Denkira's en Fantijnen bezet.

Een deel der onder Nederlandsche gezag staande boschnegers had zich bij den vijand aangesloten en dagelijksch toonden zware branden op verschillende plaatsen en het vernielen der omliggende dorpen, dat de vijand meer en meer de stad naderde.

De expeditionnarie afdeeling te Commenda was intusschen teruggekeerd en het „Metalen kruis" naar Nederland vertrokken.

En dat, terwijl de Kolonie ernstig werd bedreigd en voor Elmina reeds een machtig vijandelijk leger ten kampstrijd gereed stond! Ja, versterking werd door het oorlogsschip achtergelaten namelijk één barkas, om de gemeenschap met de bovenkust te onderhouden, welke door Commenda was verbroken, twéé houwitzers van 12 d.m. en één getrokken geschut van één ℔.

Het vertrek van het oorlogsschip maakte, zooals begrijpelijk, een zeer slechten indruk op de bevolking, die met het volste recht het bestuur verweet een oorlog te hebben uitgelokt, welke, bij raadpleging der betrokken partijen, vermeden had kunnen worden en thans, in het dreigend gevaar, zijne beschermelingen weerloos aan de felle wraak des vijands overliet.

Toen het bestuur de kracht van dat verwijt gevoelde, was het reeds te laat, want er bestond geen telegrafische gemeenschap met het moederland, om den misslag te kunnen herstellen.

* * *

Alvorens den verderen loop der gebeurtenissen onder de aandacht te brengen is het niet overbodig een kort overzicht te geven van de militaire weermiddelen waarover het gouvernement beschikte en van de gevechtkracht der bevolking, aan wie de verdediging van Elmina tegen een vier- à vijfvoudigen vijand was overgelaten.

De bezetting der kust bestond in gewone tijden uit: een kapitein, één 1e of 2e luitenant, een adjudant-onderofficier en ongeveer 130 onderofficieren en minderen.

Hiervan waren evenwel immer zes onderofficieren of korperaals en 36 militairen als politiesoldaten over de verschillende posten aan de bovenkust verdeeld, zoodat voor het garnizoen te Elmina 88 onderofficieren en minderen overbleven.

Het Afrikaansche werfdepôt was, bij het uitbreken van den oorlog, ongeveer 50 man sterk.

De bewapening der manschappen bestond uit een geweer model 1815, met gladden loop en vrijwel onbruikbaar.

Elmina zelf was door een gordel van redouten omgeven, vier in getal, terwijl de groote steenen forten Koenraadsburg en St. George d'Elmina, als reduit der stelling konden worden beschouwd.

Aan eene verdediging der stad aan landzijde kon deze echter door de bewapening met glad geschut, geen deel nemen.

In het geheel stonden op de verschillende verschansingen en de beide hoofdforten 70 stukken ijzeren geschut van 12 à 6 ℔ in positie. Bovendien waren nog aanwezig: 2 houwitzers van 12 d.m., een getrokken z.g. één ponder, vier stukken van 2 ℔., een mortier van 29 d.m. en 10 Coehoorn mortieren.

Waarlijk, aan geschut ontbrak het niet, en met het oog op de slechte geweren zoude men, zoo noodig, aan elk der manschappen van de bezetting een kanon als vuurwapen (sic) hebben kunnen

geven, ware het niet, dat het manoeuvreeren met zulk een schietwapen, ondanks de bekende spierkracht der negers, zeer twijfelachtig bleef!

Aan munitie was overvloedig voorraad, maar er bestond groot gebrek aan patronen en gevulde kardoezen, welke echter in den loop van Maart en de eerste helft van April in voldoende hoeveelheid in gereedheid werden gebracht.

Tijdens de overgave en overname kwam de plaats van Kapitein militairen Commandant, tevens commandant der vaste bezetting, vacant en werd als dusdanig benoemd de 2e Luitenant L. H. Meijer van het 7e Regiment Infanterie.

Nooit had Elmina in de gegeven omstandigheden een beteren militairen commandant kunnen verlangen. Ofschoon jeugdig en nog arm in ervaring, was Meijer een officier van uitstekende bekwaamheden, die veel takt en voortvarendheid aan bedachtzaamheid en politiek doorzicht paarde. Jammer genoeg kwam hij eerst tegen het midden van Maart ter kust aan, in den tijd, toen de stad reeds door den vijand berend was. Meijer zag al heel spoedig over welke beperkte hulpmiddelen hij te beschikken had en aan welk bezwaren het hoofd moest worden geboden.

De Elmineesche bevolking, versterkt door de in de stad gevluchte boschnegers, telde ongeveer 25000 geweerdragende mannen.

De zoogenaamde Vrijburgers, — afstammelingen van Europeanen en inlandsche vrouwen, — waren 50 in aantal, terwijl van de gepensionneerde Indische negersoldaten (bijgenaamd Javaantjes) nog ongeveer 20 dienst konden verrichten.

Na aftrek der meest noodige bezetting voor de 4 redouten bleven er niet meer dan 50 soldaten beschikbaar, om, in samenwerking met de bevolking, in 't open veld te ageeren.

Was het wonder dat de vijand, om en nabij 150000 man sterk, Elmina reeds als zijn zeker bezit beschouwde?

De gouverneur deed dan ook terstond het voorstel aan de regeering, aan wie tevens het hachelijke van den toestand werd bericht, om de vaste bezetting uit te breiden, waarmede in Mei een aanvang werd gemaakt, doch weinig resultaten opleverde, wijl tijdens het beleg aan eene werving niet te denken viel.

Ook zond de regeering 250 achterlaad-geweren (model Snider) met de noodige munitie, doch deze werden eerst ontvangen, toen het beleg geëindigd en de vijand afgetrokken was.

De toename der bevolking (in gewone tijden 12000 zielen) deed

spoedig de prijzen der eerste levensbehoeften aanmerkelijk stijgen en weldra ontstond er ook gebrek aan goed drinkwater, wat vele ziekten, vooral onder de bevolking, ten gevolge had.

Het water te Elmina was brak en nadeelig voor de gezondheid en pleegde men drinkwater te halen uit het bosch, dat nu door den vijand was bezet.

Wel was door de regeering een beduidend voorraad hard brood, gezouten vleesch en rijst uitgezonden, maar deze hulp kwam, helaas, grootendeels te laat.

Middelerwijl was door de Negerregeering in eene vergadering besloten, om eenen uitval te wagen, ten einde de meest nabijgelegen drinkwaterplaats te bemachtigen, opdat men niet, uit volslagen gebrek aan drinkwater, omkwame.

In een hevigen uitval braken de Elmineezen door de lijn der steeds meer en meer opdringende vijanden, doch het gelukte hun niet één der bronnen te bemachtigen.

Maar het lijden en de ontberingen deden den moed en de volharding der Elmineezen niet ternederslaan en standvastig verduurden zij honger en dorst.

Reeds in het begin van April hadden de vrijburgers en een deel der bevolking een kamp voor de stad betrokken, „voorwaarts" van het z.g. Pottenbakkersdorp, teneinde een nadering des vijands aan die zijde te beletten.

Dit accès was het zwakste punt der verdediging, wijl noch het geschut der redoute Java, noch het geschut van het hoofdfort dat kon bestrijken en de vijand vandaar, gemakkelijk de linie kon omtrekken en in de stad dringen.

Nadat alle omstandigheden rijpelijk waren besproken en overwogen, werd op voorstel van den militairen commandant, kapitein Meijer, besloten, dat de negerbevolking een klein detachement zoude afstaan van hoogstens 50 man om de redoute Verveer en van deze zijde westwaarts, de stad te dekken.

Drie andere kleine afdeelingen zouden de defilés van het moeras dat ten N. der stelling bij het Zoutdorp en dat van het dorp Tjampan N.O. bezetten, een schijnbeweging voorwaarts maken om den vijand het ware aanvalspunt (het bosch van Abbema) te misleiden (zie schetskaart).

De hoofdmacht der bevolking, ongeveer 1000 man sterk, de Vrijburgers, 80 man der vaste bezetting en de oude Javaansche soldaten met 2 houwitzers van 12 d.m. en 2 bronzen twéeponders

zouden dan tot aan de Zoete rivier oprukken, vandaar eene linksche zwenking maken, om het bosch Abbema te bezetten en daarna het vijandelijk kamp bij de Zoete rivier aangrijpen en de vijanden terugwerpen, voor zij ondersteuning konden verkrijgen van twéé andere vijandelijke kampementen, die respectievelijk $^1/_2$ uur en één uur verder, westwaarts, waren opgeslagen.

Om dit plan te doen gelukken moesten de noodige punten reeds voor 't aanbreken van den dag, en in de grootste stilte, worden bezet, ten einde een ontijdige alarmeering des vijands te voorkomen. Ware dit plan verborgen gehouden en goed uitgevoerd, voorzeker zoude de onderneming zijn geslaagd.

Maar de jeugdige, eerst zes weken te voren aangekomen militaire commandant, kende de negers nog niet en had geen vermoeden, dat verraad reeds elken gunstigen afloop bij voorbaat onmogelijk maakte.

De vijand, tijdig met het aanvalsplan bekend gemaakt, had zijn kamp aan de Zoete rivier tot op een sterkte van ongeveer 6000 man gebracht.

Doch waarschijnlijk zoude ook zonder het verraad de juiste uitvoering van het plan, wegens de weinige dicipline der bevolking, te wenschen hebben overgelaten.

Toen den volgenden morgen omstreeks 4 uur, volgens afspraak, de troepen in het Elmineesche kamp voor het Pottenbakkersdorp aankwamen, was daar nog alls in de diepste rust.

Langzaam kwamen de Elmineeschen kwartieren aangerukt en, nadat men eerst behoorlijk ontbeten had, werd om $6^1/_2$ uur v. m. onder het oorverdoovend geraas der oorlogstrommen de opmarsch aangevangen.

Van eene verrassing kon, zooals begrijpelijk, geen sprake meer zijn. Geen wonder, dat de Elmineezen op alle punten door den vijf à zesvoudig overmachtigen vijand met bebloedde koppen werden teruggeworpen en ongeveer honderd man aan dooden en gekwetsten verloren.

Toen de vijand echter uit het bosch op de vlakte wilde debouchéeren, werd hij door het geschutvuur der houwitzers en twéeponders teruggedreven.

Des avonds alarmeerde hij de voorposten in de veronderstelling, dat de Elmineezen, nà het échèc moedeloos en minder waakzaam zouden zijn.

Evenwel vond hij overal de posten goed bezet en waakzaam

en keerde toen zonder verdere verontrustingen naar zijne kampementen terug.

De laatste dagen van April en de eerste weken van Mei gingen zonder noemenswaardige oorlogshandelingen voorbij.

De vijand bepaalde zich tot het uitzenden van patrouilles, die wel eens op die der bevolking stootten en schoten wisselden, waarbij het verlies zich hoogstens tot een pCt. licht gewonden beperkte.

Inmiddels werd door het militaire bestuur ijverig gearbeid aan de verbetering der reduites, vooral Schomerus en Java; de muren werden hersteld, nieuwe beddingen voor het geschut gelegd, het onbruikbaar geschut met ander verwisseld enz.

Het klinkt zonderling, maar noch in het militair, noch in het gouvernements archief was een kaart van Elmina aanwezig, hetgeen vooral voor de burgerambtenaren, die in tijd van nood als commandant op de redoutes dienst moesten doen, een groot bezwaar was.

Deze heeren toch, al zeer weinig bekend met de bediening van het geschut, wisten evenmin de afstanden te bepalen waarop geschoten werd en moesten dat aan den negersergeant of korporaal overlaten, die, hoewel in de bediening van het geschut ervaren, van afstandenschatten echter niet het minste begrip had. Voor zooverre de omstandigheden het toelieten, werd een kaart van Elmina en onmiddellijke omstreken ontworpen en op de verschillende redouten in de magazijnen een exemplaar nedergelegd, waarop de afstanden van eenige in 't oog vallende punten vrij nauwkeurig waren aangegeven en die den heeren burgerambtenaren als afstandstafel konden dienen. Eindelijk besloot de vijand tegen 't laatst van Mei eenen algemeenen aanval op Elmina te wagen, in welk voornemen hij waarschijnlijk werd versterkt, wijl geen enkel Nederlandsch oorlogsschip op de reede lag.

De negerregeering van Cape-Coast-Castle gaf den Engelschen gouverneur kennis, dat den volgenden dag de aanval op Elmina zoude plaats hebben, en beloofde hem den Nederlandschen gouverneur met vrouw en dochters te brengen en als slaven ten geschenke aan te bieden, terwijl de hoofden der Nederlandsche officieren en ambtenaren als krijgstrofeën dit geschenk zouden begeleiden.

Hoewel de bevriende Engelsche autoriteiten wisten en zagen dat geen Nederlandsch oorlogsschip op de reede van Elmina lag; hoewel zij de zwakte der bezetting en de overmacht des vijands

tegenover de weerkracht der bevolking volkomen kenden, vonden deze welwillende buren het niet alleen *on*noodig het Nederlandsch gouvernement te waarschuwen, maar lieten zelfs toe, dat de onmiddellijk onder hun gezag staande bevolking van Cape Coast gewapend de stad verliet, om zich aan te sluiten bij het vijandelijk kamp aan de Zoete rivier; ja, zelfs Vrijburgers van Cape Coast, met achterlaad geweren en voorzien van Engelsche munitie, rukten ongestoord uit, om als Engelsche onderdanen tegen het bevriende Nederlandsch Gouvernement te strijden.

O! Godvruchtige, ridderlijke Engelschen, hoe eerlijk verdiendet gij toen weer den naam van *perfide!*

Hoe moet het schaamrood uwe puriteinsche kaken gekleurd hebben, toen zelfs een negervorst, later, in eene vergadering te Elmina, u die houding als een misdaad voor de voeten wierp! Doch breken wij den draad der gebeurtenissen niet af door eene tijdruimte van drie maanden over te springen en willen wij dit feit, zooals eerder gezegd, liever ter plaatse onder de aandacht brengen. Den avond van denzelfden dag, waarop de negerregeering van Cape Coast den Engelschen gouverneur kennis had gegeven van het plan tot den algemeenen aanval op de onzen, verscheen geheel onverwachts ter reede van Elmina het Nederlandsch oorlogsschip „de Amstel". Groot waren gelijk zich laat denken, de vreugde der Elmineezen over die versterking. Het was reeds te laat in den avond om de gebruikelijke saluutschoten te wisselen en had deze militaire beleefdheidsbetuiging den volgenden ochtend plaats.

Reeds tijdens het beantwoorden der salutschoten, was van het kasteel eene ongunstige beweging in het Elmineesche kamp waargenomen, doch daar het deel der bevolking, dat in kano's in zee vischte, zich niet verontrustte en kalm aan de vischvangst bleef, werd dit feit niet ernstig opgenomen.

Omstreeks half acht v.m. echter werd die beweging sterker en zag men van het fort troepen negers naar het kampement ijlen om de alarmstelling in te nemen en aan den kant des vijands aan de Zoete rivier, kleine vijandelijke afdeelingen aanvallenderwijze oprukken.

De militaire commandant, kapitein Meijer, vond het onder deze omstandigheden noodig den gouverneur van het voorvallende kennis te geven en gaf tevens last aan den dienstdoenden officier, den onder-adjudant Branlij, de manschappen onder de wapens te laten treden en de munitie-magazijnen te openen.

Middelerwijl waren de vijandelijke afdeelingen in aantal en sterkte toegenomen, ook van de zijde van het défilé van Tjampan en van dat achter 't Zoutdorp en in de richting van het moeras zag men dichte drommen naderen.

Het was blijkbaar 's vijands voornemen, om zich op de groote vlakte tusschen de Zoete rivier en Elmina te vereenigen en met groote overmacht de Elmineezen bij het Pottenbakkersdorp te kunnen aangrijpen, die stelling te nemen en verder in de stad te dringen.

Maar de schrandere en beleidvolle onderkoning der Elmineezen, die het plan der aanvallers doorzag, had terstond de doorgangen met de grootste snelheid door sterke afdeelingen doen afsluiten.

Toen de militaire commandant op het gevechtsveld kwam behoefde hij weinig of niets aan de zoo juiste en met oordeel gegeven bevelen te veranderen; alleen moest verband gebracht worden tusschen de Elmineezen voor het moerasdéfilé en dat van het Zoutdorp, welk verband door een dertigtal soldaten en één bronzen houwitzer van 12 d.m. werd volbracht.

De burgerambtenaren, reeds vroeger als bevelhebbers der redoutes aangewezen, hadden zich, op het alarmsignaal in het kasteel, naar de algemeene verzamelplaats begeven, alwaar hun kleine detachementen, onder bevel van een onderofficier of korporaal werden overgeven ter verdediging hunner respectieve posten.

Branly bleef met de manschappen van het werfdepôt achter in het kasteel met last voor de uitgave en toezending van oorlogsbehoeften zorg te dragen en een detachement van 15 man onder één onderofficier met een houwitzer van 12 d. m. naar de Zoutvlakte te zenden.

Met de overgebleven beschikbare manschappen — 15 soldaten — begaf zich de militaire-commandant naar het Pottenbakkersdorp om de positie des vijands te verkennen en de verdediging te leiden.

De visschers, wien de beweging aan land niet ontgaan was, roeiden nu met alle kracht naar het strand terug, om aan de verdediging deel te nemen.

Dat de vijand een ernstige onderneming in den zin had, was duidelijk op te merken, geen wonder dus, dat bij een zoo dreigenden staat der zaken alle weerbare mannen zich haastten den geduchten aanvaller te keer te gaan.

Inmiddels was de Elmineesche linie van af Tjampan tot aan de zee in een hevig vuurgevecht gewikkeld met een aanzienlijke vijandelijke macht.

Hoewel de rechtervleugel dier linie, welke aan het zeestrand leunde, door moed vervoerd, tot het offensief werd overgegaan en daardoor op ± 1500 M. van hunne stelling in een hinderlaag viel, die zich in een terreinplooi nabij het zeestrand verborgen had, zoo waagde de vijand het niet, dat voordeel door eene krachtige vervolging te benutten.

Waarschijnlijk was de aanwezigheid van het oorlogsschip, dat de vijand eerst bij zijn opmarsch, 's morgens, ontdekte, de reden dat hij niet krachtig opdrong, zoodat de terugtrekkende Elmineezen zich spoedig herstelden en hunne vorige positie weder innamen.

Deze passieve hulp van het oorlogsschip was echter de eenige ondersteuning, welke men van de Marine had.

Den commandant van dat vaartuig mocht men hiervan geen verwijt maken, maar wel den heer Doyer, die het bevel in het hoofdfort had aanvaard, wijl de gouverneur ernstig ziek te bed lag.

Het ware zijn plicht geweest als waarnemend civielhoofd, den commandant van het oorlogsschip met den dreigenden toestand in kennis te stellen en hem te verzoeken alle maatregelen te treffen, welke aan de verdediging kracht konden bijzetten.

Hadde het oorlogsvaartuig, of een gewapende sloep op den rechtervleugel geageerd met één der vele hollandsch sprekende inlandsche ambtenaren aan boord, om de noodige inlichtingen en aanwijzingen te geven, dan ware de gansche vijandelijke linie in de flank door het geschutvuur geweldig bestookt kunnen worden en 's vijands verliezen zouden aanmerkelijk geweest zijn.

Nu bleven de Elmineezen door des heeren Doijer onverklaarbare nalatigheid van een krachtigen bijstand verstoken en aan hun ongelukkig lot overgelaten.

Maar de Elmineezen, hoe teleurgesteld ook, bogen het hoofd niet in stomme wanhoop, maar verdedigden zich met dezelfde onbezweken dapperheid tegen den geduchten vijand.

Van de aarzeling des vijands maakte kapt. Meijer gebruik om het oog te richten op den linkervleugel der positie.

Nadat hem gebleken was, dat deze niets te wenschen overliet en eene débouchéering des vijands uit het défilé van Tjampan voorloopig geen gevaar opleverde, begaf hij zich naar de Zoutvlakte en trok het andere detachement van 15 man, dat middelerwijl met den houwitzer was aangekomen aan zich en rukte snel „voor-

waarts" naar de stelling van het Zoutdorp, waar de Elmineezen het zwaar hadden te verantwoorden maar zich met bewonderenswaardige handnekkigheid verdedigden.

De energieke onderkoning, die aan dien kant de verdediging in persoon leidde, deed den kapt. Meijer verslag van den toestand en van de maatregelen door hem getroffen, welke zijn beleid in het helderste licht deed schijnen.

Meijer's eerste zorg was het detachement met het geschut in het centrum te plaatsen, ten einde de verbinding daar te stellen tusschen de twee gescheiden afdeelingen der Elmineezen.

Onmiddellijk werden eenige granaatschoten van 12 d.m. geworpen te midden der vijandelijke drommen, waarna het detachement met het geschut tot in de vuurlinie der tirailleurs voortrukte en een welingericht kartetsvuur opende op den inmiddels, door het difilé, achter het moeras, doordringenden vijand, die met beduidende krachten opdaagde.

Een moordende regen van kartetsen, gepaard aan het hevig geweervuur der Elmineezen, bracht den aanvaller spoedig aan 't wankelen en weldra nam zijn geheele linie, aan die zijde, overhaast de vlucht. De Elmineezen sprongen nu naar voren en vervolgden den verwarden vijand onder duizendvoudige oorlogskreten tot in het défile, alwaar deze in zijne hoofdmacht ondersteuning had gevonden, weshalve de vervolging gestaakt werd.

De vijand nochthans, liet zich door den tegenspoed niet afschrikken en vertrouwende op zijn overmacht, beproefde hij ditmaal, achter het moeras om, zuidwaarts door te dringen, maar het geweldig geschutvuur van de redouten Schomerus en Beekenstein noopte hem van die poging af te zien.

Het was 10 uur geworden; overal was het gevecht tot stilstaan gekomen, behalve op de vlakte, oostwaarts van het moeras, waar voortdurend een levendig geweervuur werd onderhouden

De uitmuntend gekozen positie der Elmineezen voor het défilé van Tampan maakte den vijand het déboucheeren onmogelijk, meer daar hij niet dan met een klein front kon oprukken.

Gelukkig dat de toestand van het terrein de vreeselijke overmacht des vijands eenigszins neutraliseerde, zoodat diens voornemen om zich te vereenigen met de afdeelingen aan de Zoete rivier, telkens verijdeld werd, temeer, daar ook deze drommen, zooals

gezegd, uit vrees voor het oorlogsschip aarzelden om doortastend aan te vallen.

Beide partijen bleven hunne ingenomen stellingen handhaven.

Jammer genoeg was Meijer op dit moment, door gebrek aan munitie voor den houwitzer, tot werkeloosheid gedoemd, daar de adjudant-onderofficier Branly, om ons onbekende redenen, talmde de gevraagde granaten en kartetsen op te zenden.

Kostbare oogenblikken gingen daardoor verloren en moest Meijer, die gaarne een heuveltje aan den linkervleugel met het geschut wilde bekronen, het machteloos aanzien, hoe de vijand, nà door het vuur der redouten te zijn teruggeworpen, nu, in overleg met de afdeelingen in het défilé, voor het Zoutdorp vastberaden voortrukte, om die engte te forceeren.

Meijer, die het gevecht met de grootste aandacht volgde en uit de beweging des vijand diens plan had doorgrond, kon zich niet ontveinzen dat de toestand hoe langer zoo neteliger werd.

Het was 11 uur.

De linkervleugel der Elmineezen was reeds van het heuveltje verdreven en voortdurend drongen door het défilé, achter het moeras, dichte drommen, welke zich in de vlakte nestelden, tusschen de beide Elmineesche afdeelingen, daar, waar kort te voren, het detachement en het geschut onder Meijer stelling had genomen.

De toestand werd meer dan hachelijk.

De rechtervleugel, die bij het Zoutdorp het débouchéeren des vijands uit het défilé aan dien kant moest beletten en met den uitersten moed zich trachtte staande te houden, kon, in den rug bedreigd, zijne positie op den duur onmogelijk handhaven.

Meijer bemerkte het gevaar waarin de Elmineezen verkeerden, aangezien 's vijands gevechtsplan, namelijk, om zijne krachten op de groote vlakte te vereenigen, gelukt was.

Tevergeefs wendden de onzen in de positie, vóórwaarts van het Gouvernementshuis, alwaar tot nog toe de vijand aan de Zoete rivier in bedwang was gehouden, al het mogelijke aan, om de aanvallers tegen te houden.

Overal greep nu een algemeen gevecht plaats; allerwege moesten de Elmineezen wijken.

Bijna de gansche vijandelijke macht mengde zich in den strijd.

In dit nijpend gevaar kwam eindelijk de zoo durig verlangde munitie voor den houwitzer.

In den snelsten gang liet Meijer het stuk „voorwaarts" brengen en nog te rechtertijd konden eenige kartetsschoten geworpen worden op de geduchte massa's, die reeds tusschen de beide Elmineesche afdeelingen waren doorgedrongen en den rechtervleugel in den rug bedreigde.

Hevig was de uitwerking der kartetsschoten in de dichte drommen; de houwitzer speelde zoo hevig door hunne gelederen, dat zij hals over kop den terugtocht aannamen. De negersoldaten, met de dekking van het geschut belast, drongen nu met gevelde bajonet stoutmoedig op den vijand in, en toen een goed gericht granaatschot, in het défilé achter het moeras, was gesprongen op de terugtrekkende afdeelingen, ontaardde die „retraite" in een wanordelijke vlucht.

Onder oorverdoovende „hoera's" wierpen zich de soldaten en de Elmineezen op den vluchtenden vijand, drongen door het défilé en dreven hem voor zich uit tot op de vlakte achter een klein verbrand dorp.

Hier liet de onderkoning, die steeds dezelfde kalmte en bedachtzaamheid behield, de vervolging staken, ten einde zijne geringe macht niet aan den veel sterkeren vijand bloot te stellen, maar over de hoofden der vervolgers heen, werden in de vluchtende scharen nog eenige granaten geworpen.

Terwijl de vermelde gebeurtenis op den linkervleugel plaats greep, was ook de vijandelijke afdeeling in het défilé achter het Zoutdorp teruggeslagen en spoedig verspreidde zich het bericht van de nederlaag onder den vijand, middels signalen op de trom.

Nu nam hij van alle kanten den terugtocht aan, hevig achtervolgd en geteisterd door de verwoede Elmineezen. Om $1^1/_2$ uur was het gevecht overal geëindigd en de vijand op alle punten achter de heuvels en achter het bosch Abbema teruggeworpen.

De strijd tegen de zesvoudige overmacht was hardnekkig en hevig geweest en strekt den Elmineezen tot grooten roem. De verliezen der negers waren, vergelijkenderwijze en den langen duur van het gevecht in aanmerking genomen, gering te noemen: 17 gesneuvelden en doodelijk gewonden en ongeveer 60 gekwetsten waarvan nog 4 overleden.

Hoewel 's vijands verliezen belangrijk moeten geweest zijn kan het cijfer niet met zekerheid worden opgegeven, wijl hij door zijn overmacht steeds gelegenheid had de gesneuvelden en gewonden achterwaarts te laten brengen. Latere berichten uit Cape Coast

gaven het totale verlies des vijands op ongeveer 600 man aan dooden en gewonden.

Alleen door den linkervleugel werden meer dan 80 koppen gesneld en de bloedsporen in het défilé achter het moeras, toonden maar al te duidelijk aan, dat vele gevallenen door den vijand achterwaats waren gebracht.

Door de Elmineesche afdeeling voor het défilé Tjampan, en die op de groote vlakte, voor het Pottenbakkersdorp, werden slechts zes koppen gesneld, hetgeen zich uit den aard van het gevecht op die punten gemakkelijk laat verklaren.

Zoo werd door de dapperheid en de volharding der Elmineesche bevolking in een ongelijken kampstrijd, de overmacht des vijands en zijn reeds lang beraamden aanval schitterend afgeweerd.

Mogen wij den kloeken en vastberaden kapitein Meyer een woord van lof niet onthouden, ontegenzeggelijk komt ook een deel van den roem toe aan den Elmineeschen onderkoning, die door zijne zoo uitstekend gekozen stellingen eene krachtige en hardnekkige verdediging had mogelijk gemaakt.

Eere het dapper beleidvolle negerhoofd.

Helaas, moest deze Afrikaansche Leeuw later, nadat de bezitting Engelsch was geworden, zijn liefde en verknochtheid aan Neerland's driekleur boeten met eene verbanning naar Sievra Leona en ontzetting zijner waardigheid van Koning, waartoe hij reeds lang voor de overgave, was gekozen.

Gehoor gevende aan zijnen gloeienden haat tegen alles wat Engelsch was, en door woede bestuurd, verbond hij zich met den Koning der Ashantijnen, Koffi Malkalli, maar trachtte, zonder het gunstig oogenblik, (de komst der Ashantijnen) af te wachten het gehate Engelsche juk af te werpen, eene poging, welke door de Engelsche bezetting van St. George en Koenraadburg ondersteund door een flotille gewapende sloepen op de Benjanrivier gemakkelijk werd onderdrukt.

Ook het Ashantijnsche leger, dat eenige weken na den opstand eerst de Fantijnen versloeg en daarna naar Elmina voortrukte, werd teruggeslagen en had deze inval den lateren Engelsch-Ashantijnschen oorlog tengevolge, die door den generaal Sir Garnet Wolseley gevoerd, eindigde met de inname van de hoofdstad Commassie, welke in de asch werd gelegd.

Zooals wij zeiden moest de vijand, met zwaar verlies, het beleg opbreken.

Het kon niet anders, of hij gevoelde de nederlaag diep en deed zijn ongelukkig volbrachte wapenfeit hem aan eene verovering van Elmina twijfelen.

Den 10 Juni toonden zware rookwolken der Elmineesche bevolking dat de vijand zijne kampementen verbrandde en den terugtocht aannam, nà ongeveer zes weken de stad bedreigd te hebben. En nu scheen ook de bloedige worstelstrijd geëndigd, maar de vijand, razende van spijt, had eenige afdeelingen achtergelaten om de bosschen in de nabijheid vast te houden, ten einde de Elmineezen te verhinderen zich van goed drinkwater te voorzien. Eerst in Juli kon de bevolking — steeds door patrouilles begeleid — zich weder bruikbaar drinkwater verschaffen.

Ofschoon den vijand eene gevoelige nederlaag was toegebracht, bleef de onveiligheid in den omtrek groot, zoodat aan bebouwing der velden en het weder opbouwen der verbrande dorpen niet te denken viel.

Een groot deel der Boschnegers zag zich, door nood verplicht, naar de bovenkust te wijken, om daar in zijn onderhoud te voorzien en nieuwe woningen te vinden.

Dat bij zoodanigen staat van zaken, zoowel de Nederlandsche- als de Engelsche regeering, de noodzakelijkheid gevoelden, om aan den ongelukkigen toestand een einde te maken spreekt van zelf.

Tegen einde Juli of begin Augustus keerde het oorlogsschip naar Nederland terug.

Omstreeks dien tijd noodigde de Engelsche gouverneur-generaal, die zijne residentie te Sierira Léona had, den Nederlandschen gouverneur tot eene bijeenkomst uit te Cape Caost, ten einde de middelen te bespreken, welke tot den vrede tusschen de oorlogvoerende partijen zouden kunnen leiden.

Met het Engelsch oorlogsschip, dat ter zijner beschikking gesteld was, vertrok de heer Boers, begeleid door den militairen commandant van Elmina, kapt. Meyer, en den resident Alvarez derwaarts en werd bij aankomst door het garnizoen met al de eerbewijzen aan zijn rang verbonden, ontvangen.

Het gepeupel daarentegen gaf door scheldwoorden en beleedigende uitroepen, door het werpen met steenen en stof, duidelijk blijk van zijne vijandelijke gezindheid. Groot was de verontwaardiging van den heer Boers toen hij bespeurde, dat geen voldoende maatregelen genomen waren, om de Nederlandsche

autoriteiten tegen het scheldend gemeen te beschermen; met de uitdrukking van de hevigste toorn op 't gelaat, kwam hij aan het gouvernements huis.

Aldaar was geen enkele Engelsche autoriteit aanwezig om den Nederlandschen gouverneur te ontvangen, en eerst nà lang wachten kwamen de gouverneur-generaal en de waarnemende gouverneur van Cape Caost in groot négligé den vertegenwoordiger van het Nederlandsch bestuur begroeten. Dit was den heer Boers te veel en meer nog dan over de houding van het grauw, was hij verontwaardigd over de onwelvoegelijke ontvangst en gaf hierover in tamelijke scherpe bewoordingen zijne ontevredenheid te kennen. Daar de heer Boers de Engelsche taal niet machtig was, verzocht hij den resident Alvarez zijne woorden te vertolken, doch deze wist geen goed gebruik te maken van die opdracht, en vond het beter, de krachtige taal van den Nederl. gouverneur beduidend te verzachten.

In hunne aanmatigende trotschheid waren de Engelsche gezaghebbers er blijkbaar niet op bedacht geweest dat de Nederlandsche gouverneur zoo'n tegen alle regels en gebruiken inloopende ontvangst euvel zoude opnemen en haastten zich zoo goed en zoo kwaad als het ging, den vertoornden heer Boers hunne verontschuldigingen aan te bieden door Z. H. E. G. te verzekeren, dat men had gemeend, dat de commissie eerst in het hôtel zoude zijn afgestapt.

Daarna ging men over tot de besprekingen, welke vrij lang duurden en kwam overeen, dat de Engelsche gouverneur-generaal te Elmina zoude komen om persoonlijk de Negerregeering zijne voorstellen te doen en te trachten de partijen te verzoenen. Maar het bleek den onzen al heel spoedig, dat het der locale regeering te Cape Caost met de vredesonderhandelingen geen ernst was, zoodat die samenkomsten hoegenaamd geen zin hadden.

Waren die onderhandelingen inderdaad goed gemeend, dan had de eerste zorg moeten zijn de Engelsche grensdorpen nadrukkelijk te verbieden de Nederlandsche grenzen te overschrijden.

Het plaatsen van eenige detachementen in die dorpen ware reeds voldoende geweest, om de geheele oostelijke grens der afdeeling Elmina te beveiligen.

Ook hadden de Engelsche autoriteiten tegelijkertijd betrouwbare zendelingen naar de Boschfantijnen en naar Commenda moeten zenden en door bedreiging in toom houden.

Daartegen bleek uit alles, dat de regeering in Engeland oprecht willens was de klachten der Nederlandsche regeering te ondersteunen, maar 't was de koloniale politiek der locale regeering, die hier, evenals in zoovele Engelsche koloniën, op eigen hand ageerde.

Den volgenden dag keerde de Nederlandsche commissie naar Elmina terug en werd der Negerregeering van het voornemen van den Engelschen gouverneur-generaal kennis gegeven met de mededeeling tevens, dat Zijne Excellentie spoedig kon worden verwacht.

Reeds eenige dagen later kondigde het gedreun der saluutschoten de komst van den Engelschen Gouverneur Generaal, die door eene commissie bestaande uit den kapitein Meyer militairen commandant van Elmina en den resident Alvarez werd begroet, en na de eerste plichtplegingen naar het kasteel St. George geleid.

Over de brug der Benjanrivier gaande, viel het oog van Zijne Excellentie op een kwartierpaal — verzamelplaats der afdeelingen, waarin de negerbevolking verdeeld was — alwaar eenige opelkaar gestapelde schedels lagen, die hij terstond als Europeesche herkende. Onnoodig te zeggen, dat hij begreep, dat 't schedels waren van Engelschen en door de negers met opzet op zijnen weg ten toon gesteld.

De militaire commandant gaf onmiddelijk last die sombere bewijzen van vijandige démonstratie te verwijderen.

Middelerwijl waren in 't kasteel al de leden der negerregeering bijeengekomen.

In de gehouden vergadering deelde Z.E. de Engelsche Gouverneur Generaal den hoofden mede, dat hij uitsluitend was gekomen, om met hen te beraadslagen over de middelen die de bestaande toestanden op eene vreedzame wijze konden beëindigen.

De onderkoning van Elmina, als redenaar des konings, trad voor en, met die welsprekendheid den neger zoo eigen, begon hij in eene schets de gebeurtenissen vóór het uitbreken der vijandelijkheden voor te dragen; hoe door de wederzijdsche Europeesche gouvernementen een groven politieken misslag was begaan, toen zij de grensverandering regelden, zonder de bevolking te raadplegen, die toch bondgenooten en beschermelingen maar geen onderdanen waren, zooals bleek uit de gesloten tractaten met de bevolking, waarbij zij door eigen hoofden bestuurd werd en alleen voor crimineele zaken en in geschillen tusschen inboorlingen en

Europeanen aan de Europeesche rechtbank was onderworpen.

Hoe de bevolking van Wassa, Denkira en de Boschfontijnen, die tusschen de afdeeling Elmina en bovengenoemde Staten woonden, door missionarissen uit Cape Caost waren opgehitst geworden, welke intriges voorzeker der Engelsche Regeering te Cape Caost niet onbekend konden zijn geweest, vooral met 't oog op de heftige en vijandige artikelen in de „*West Afrikan Herald*", in welke artikelen de bevolking tot verzet werd aangespoord en die geschreven waren door den correspondent te Cape Caost, een Engelschen advocaat; dat het voornemen tot een geweldig verzet van de zijde der bevolking te Commenda der Engelsche autoriteiten ook niet onbekend kon zijn gebleven, evenmin dat gedurende het beleg van Elmina, de onder onmiddelijk Engelsch bestuur staande Fantijnen, zich bij de aanvallers hadden aangesloten, ja, dat zelfs onder de oogen van het bestuur te Cape Caost, de bevolking dier stad, de Vrijburgers, voorzien van Engelsche „Snider"geweren, waren uitgetrokken zonder dat het bestuur eenigen maatregel had getroffen om dit beletten. Hij wees er op, hoe de Engelsche Regeering, die tien dagen te voren door de Neger Regeering van Cape Coast kennis had bekomen van den beraamden aanval op Elmina, dat voornemen verzweeg, terwijl toch middels het Engelsch oorlogsschip, op de reede van Cape Coast, de Nederlandsche Regeering nog voor den avond had gewaarschuwd kunnen worden.

„Gij leeft met Holland in vrede en noemt U de vrienden der „Hollanders", zoo zeide de onderkoning zich tot den gouverneur-generaal richtende. „Een zonderlinge vriendschap, die wij Elmineezen niet begrijpen; en plotseling ophoudende in zijne vurig en welsprekend voorgedragen verslag, barste hij verontwaardigd in de Engelsche woorden uit: „You English people you are all treators together!"

Deze welsprekende rede miste hare uitwerking niet.

Diep was de indruk van het gesprokene, een onweerstaanbaar gevoel van eerbied en bewondering maakte zich van de harten der onzen meester voor den fieren onderkoning, wiens kernachtige taal door de hoofden met een gemompel van instemming werd ontvangen.

De Engelsche gouverneur wendde zich zichtbaar verlegen tot zijnen tolk, deed als had hij die Engelsche woorden niet verstaan en vroeg: „what says that man?" De tolk vertaalde de speech,

en Z. E. zag zeer goed aan de houding der verbitterde en opgewonde Elmineesche hoofden, dat de onderkoning de gevoelens van de gansche vergadering had uitgedrukt.

Hiermede liep de conferentie ten einde, die bij zulk eene opgewonde gemoedstemming natuurlijk haar doel geheel miste. Tegen den middag keerde Z. E. naar Cape Coast terug; van verdere vredesonderhandelingen werd niets vernomen, integendeel, het bleek weldra, dat de vijand geenszins het voornemen had opgegeven om Elmina te vermeesteren en ondanks de bloedige nederlaag, drongen weer verschillende afdeelingen, zoowel der Boschfantijnen als van de onder Engelsch bestuur staande grensdorpen, in de omstreken der stad door.

De verwoestende strooptochten dezer benden, die ook zorgeloos rondzwervende vrouwen overvielen en roofden, waardoor in menig negerhut te Elmina de bitterste jammerklachten weerklonken, deden den kapt. Meijer besluiten door patrouillegangen en hinderlagen, aan die brutale invallen en aanrandingen een einde te maken.

Op één dezer patrouilles, den 31sten December 1868, welke hoofdzakelijk diende om de bevolking, die naar levensmiddelen zocht, te beschermen, kwamen de onzen, door de onvoorzichtigheid van een Elminees, in aanraking met de bewoners van een vijandelijk dorp.

Deze Elminees namelijk was — in weerwil der nadrukkelijkste waarschuwingen — te ver buiten de postenketen gegaan en werd gezien door eene vijandelijke vrouw, die terstond de verontrustende tijding naar haar dorp overbracht, dat eene talrijke Elmineesche troep in het bosch was doorgedrongen.

Weldra dreunden de alarmtrommen in het dorp, alarmsignalen, welke kapt. Meijer opmerkzaam maakten, dat de fourageering ontdekt was. Op dit dreigend gevaar liet hij onmiddellijk „verzamelen" blazen voor de veldwachten en de posten, ten einde met meer gevechtskracht een aanval te kunnen weerstaan. Men was veel te ver van Elmina, om zich in eenig gevecht met den veel sterkeren vijand in te laten, weshalve besloten werd te „retireeren" en hem al vechtende in bedwang te houden.

De geweerschoten eener vijandelijk patrouille op één der veldwachten, geplaatst op den weg naar het dorp, en het alarmsein waren voldoende, om de vrouwen tot meerderen spoed aan te manen.

Eerst toen deze veilig konden aftrekken, werd de terugtocht

aangenomen welke, alhoewel heftig achtervolgd, dank zij den kapt. Meijer, in de beste orde geschiedde.

Wat den negersergeant Nizer bewoog, om zich gedurende den marsch van de colonne te verwijderen, is tamelijk duister.

Vier vrouwen, volkomen bekend met de boschwegen, wezen hun een pad aan, de helft korter dan dat, welke de onzen gedurende den nacht hadden gevolgd.

Ongelukkigerwijze, wisten onze commères niet, dat die weg naar een nieuw dorp voerde, dat vóór den oorlog niet bestond en gesticht was, door naar den vijand gedroste negers.

Zij liepen allen eene vijandelijk patroulle in de armen, welke uit dat dorp was uitgezonden. Drie vrouwen wisten zich door de vlucht in de dichte struiken te redden, maar maar de vierde, alsmede Nizer, werden gevat.

De vrouw wist echter 's avonds te ontsnappen en berichtte, dat de sergeant op last van het hoofd een marteldood had ondergaan, die alle beschrijving te boven gaat, en welke wij den lezer zullen besparen.

De colonne zelf kwam, nà meer dan één uur met woede vervolgd te zijn, zonder verder verontrust te worden, omstreeks 10 uur te Doekoe aan, één dorp ongeveer één uur gaans van Elmina.

Kapt. Meijer gevoelde de noodzakelijkheid, om hier zoowel zijnen manschappen als de Elmineezen en de vrouwen, die ter fourageering uitgetrokken waren, eenige rust te geven.

Vooral voor de vrouwen, die reeds van den vorigen middag 5 uur mede waren uitgetrokken en zwaar beladen met pisangs (bananen) en andere levensmiddelen den terugmarsch hadden aangenomen, konden bijna niet meer voort.

Ofschoon geen aanval meer te duchten was, waande Meijer de voorzorgen tegen eene mogelijke overrompeling van rondzwervende stroopbenden niet nutteloos, reden waarom de troep stelling nam en een kring van posten werd uitgezet.

Ten 12 ure werd de terugmarsch onder veiligheidsmaatregelen verder voortgezet, zonder een enkel spoor van vijanden te ontdekken.

Onderweg ontmoette men een sterke bevolkingspatrouille, door den onderkoning van Elmina ter ondersteuning der colonne uitgezonden.

Om een uur was de troep in het fort teruggekeerd.

* * *

Zoo was de toestand, toen de Elmineezen, van alle hulp ver stoken, meer en meer begonnen te wrokken over de houding van den Gouverneur, dien zij, ten onrechte, verweten, doof te blijven voor alle billijke vertoogen en de Regeering in Nederland onkundig te laten van den waren en verwaarloosden staat der Elmineesche aangelegenheden.

In het laatst van Januari 1869, verzocht de Negerregeering den gouverneur om eene vergadering te beleggen, waarin zij hem mededeelde, dat de bevolking alle vertrouwen in het bestuur had verloren, en verklaarde voor hare rekening eene commissie te willen zenden naar Nederland, teneinde zekerheid te erlangen, dat de Nederlandsche Regeering, werkelijk met den treurigen en onhoudbaren toestand bekend werd gemaakt en om met deze te beraadslagen over de maatregelen, welke daaraan een einde konden maken.

Het bestuur ter kuste zoude dan zijnerzijds den afgezanten één der ambtenaren als begeleider medegeven, teneinde deze te controleeren en te waken, dat hunne klachten overeenkomstig de waarheid werden voorgedragen.

Door den gouverneur werd de kapt. Meyer als commissaris aan de afgevaardigden toegevoegd.

Gewis mocht de keuze eene gelukkige heeten, daar deze helderziende en zaakkundige officier in kennis van land en volk geen vreemdeling meer was, en bij de negerhoofden in hoogen aanzien stond.

Wel is waar, werd in de gegeven omstandigheden der bezetting een waakzamen commandant ontroofd, maar ter verontschuldiging van den heer Boers moeten wij aanvoeren, dat hij tezeer al het gewicht der zending gevoelde, om het gezantschap niet een bekwamen geleider mede te geven.

In Februari 1869 kwam de commissie in Nederland aan en mocht zich bij de Regeering in geen al te hartelijk en vriendschappelijk onthaal verheugen.

De minister de Waal kon in de eerste dagen geen aandacht schenken aan de Elmineesche afgevaardigden, daar Z. E. in de Kamer der Staten-Generaal de handen vol had, om de nieuwe wet voor de Indische spoorwegen, door de volksvertegenwoordigers te doen bekrachtigen.

Door de Negerregeering was ook een zeker George Emisang tot hare afgevaardigde benoemd, een neger, die in zijne jeugd

eenige jaren in Duitschland had doorgebracht en de Duitsche taal vrij vloeiend sprak, en zich ook in het Nederlandsch en in 't Engelsch, zoo niet volkomen, dan toch tamelijk wel wist uit te drukken.

Daar Emisang zich tegenover den Secretaris van Koloniën zeer terughoudend betoonde, voorgevende aan den Minister te zijn afgezonden, werd de kapitein Meyer door den Minister, naar den oud-gouverneur Nagtglas verwezen, om met Z.H.E.G. ter zake te confereeren.

Men oordeele over de verbazing der hoofden, toen het bleek, dat de heer Nagtglas zeer wel op de hoogte was van alles wat op de kust was voorgevallen, en ook omtrent de gebeurtenissen, in de laatste maanden van 1867 en begin 1868 de volledigste inlichtingen had bekomen.

Was het wonder dat de gezanten uiterst verbitterd en verontwaardigd waren dat men hen, ondanks den benarden toestand, aan hun lot had overgelaten? Niet ten onrechte noemden zij de Nederlanders onstandvastige vrienden die uit misplaatste koopmansstaatkunde hunne bondgenooten en beschermelingen met laakbare onverschilligheid hadden bejegend.

De kennis des heeren Nagtglas ten aanzien der kustaangelegenheden, verraadde een zeer sterk getinte kleur van partijdigheid en kan zijne beoordeeling over den gouverneur Boers den toets der billijkheid niet doorstaan.

Waarom de heer Nagtglas onvoorwaardelijk op de partijdige bron vertrouwde en wie zijn zegsman te Elmina was, gaan wij stilzwijgend voorbij.

Animositeit, eer- en heerschzucht, wangunst en zelfzucht hebben in de staatkunde door alle tijden heen dikwijls het heil van den Staat aan eigenbelang opgeofferd, zóó ging het bij de oude volkeren en zóó gaat het nog.

Eindelijk verscheen de dag waarop de Minister van Koloniën tijd en gelegenheid had de afgezanten ter audiëntie te ontvangen.

Daar Emisang, zooals gezegd, het Duitsch het vloeiendst sprak, vond zijne Excellentie het goed, dat hij in die taal zijne bezwaren onder de aandacht bracht.

Het was natuurlijk niets anders dan de geschiedenis der gebeurtenissen van 1867—1868; een beklag over het sluiten van het tractaat der grensscheiding, zonder de bevolking gehoord te hebben; van den bloedigen oorlog, welke het gevolg was van

deze politieke fout; de onbeschrijfelijke ellende der bevolking; de ergerlijke hulpeloosheid waarin de Regeering de bevolking had gelaten; het verloren vertrouwen in het Nederlandsch bestuur te Elmina, dat men verdacht der Regeering den treurigen stand van zaken te hebben verbloemd of verzwegen en eindelijk, het verzoek der bevolking om krachtige maatregelen te willen beramen tot het doen ophouden van den onhoudbaren, ondragelijken toestand.

Mogen wij de geruchten gelooven, dan had er nog een afzonderlijke conferentie plaats tusschen den Minister en den kapitein Meijer over het uitzenden eener expeditie, welke in goed ingelichte Haagsche kringen een schijn-conferentie werd genoemd, omdat oud-indische gasten rond en open beweerden, dat het afstaan der kust van Guinea aan Engeland bij den Heer de Waal toch reeds een besloten zaak was.

Deze toch, had reeds als hoofdambtenaar, in Indië, meer dan eens gezegd: „*werd ik ooit Minister, zoo is één mijner eerste handelingen, de bezittingen ter Westkust van Afrika aan Engeland af te staan*".

Het spreekt van zelf, dat deze gevoelens zijner Excellentie noch der commissie, noch den kapitein Meijer bekend waren.

Van welingelichte zijde vernemen wij, dat deze officier eerbiedig en trouwhartig doch met nadruk eene groote expeditie als geheel nutteloos en kostbaar ontraadde en betoogde, dat eene versterking van 100 man ter kuste gedurende één jaar of langer, meer dan voldoende was, om de bestaande toestanden te doen ophouden en de bevolking naar hare dorpen te doen terugkeeren opdat zij zich weer aan den landbouw konde wijden.

Naar getuigenis van personen, bekend met de Elmineesche toestanden, ware het eene zeer oordeelkundige maatregel geweest; zulk een troepenversterking die, in waarheid, weinig kostbaar was, werd voldoende geacht, om aan de twisten met de reeks van nadeelige gevolgen een einde te maken.

Een afzonderlijke conferentie had de Minister met George Emisang dien hij o.m. vroeg, *hoe de bevolking eene overgave aan Engeland zoude opnemen.* De veinzaard was gewetenloos genoeg om, tegen waarheid en beter weten in, te verklaren dat zulks bij de bevolking wel op geen ernstigen tegenstand zoude stuiten.

Het resultaat van deze zending was, dat de heer Boers als zondebok voor de vele zware fouten van anderen moest boeten; en al was hij niet geheel vrij te pleiten van misslagen, het ging

toch niet aan, om zonder overtuigende bewijzen, en alleen op geheime verklaringen van bevooroordeelde personen alle schuld op zijne schouders te werpen en uitsluitend door de glazen te zien, welke klaarblijkelijk (een persoonlijke vijand) de machthebbende op den neus wist te zetten.

Het laat zich denken, dat de heer Boers, niet zonder verwondering en ergernis, zijn ontslag vernam als gouverneur, waartoe de heer Nagtglas werd benoemd met den titel van regeerings-commissaris.

In April kwam de nieuw benoemde gouverneur ter Westkust van Guinea; ook de neger-gezanten keerden met dezelfde gelegenheid naar Elmina terug.

De heer Nagtglas aanvaarde terstond het bestuur en hiermede begon een nieuw tijdperk: het begin van 't einde.

* * *

Terwijl de Elmineesche gezanten in Nederland vertoefden, was de gespannen verhouding, welke reeds sedert eenigen tijd tusschen Apollonia en Axim bestond, tot eene uitbarsting gekomen.

De ambenaar, belast met het bestuur te Axim gaf hiervan kennis aan het bestuur te Elmina met de mededeeling, dat eene ondersteuning niet overbodig was daar de bevolking gestadig aan den overmoed van Apollonia blootstond.

De assistent Peijpers werd met een detachement ter sterkte van 50 man, naar Axim gezonden en kwam aldaar tegen 't laatst van Februari aan.

Het bleek hun echter spoedig, dat de wrijvingen en vechterijen, zoo menigvuldig onder de bewoners der aangrenzende landschappen, een geheel locaal karakter droegen en niet tegen het gouvernement waren gericht.

De heer Peijpers rukte, begeleid door eene sterke patrouille Aximmers, het landschap Apollonia binnen, alwaar wegens gebrek aan ambtenaren, de vaste en zekere hand ontbrak, om den uiterst wreeden en bloeddorstigen koning in toom te houden.

Na een klein, doch verwoed gevecht, waarbij eenige lieden van Apollonia gewond en gedood werden, verklaarde de koning zich overwonnen.

De vrede werd door tusschenkomst van den gezaghebber te Axim en den heer Peijpers hersteld, onder bedreiging van zware boeten voor beide partijen, wanneer de rust weder verstoord werd.

In het midden van Maart keerde de colonne Peijpers naar

Elmina terug en was dus dit geschil vóór de komst van den heer Nagtglas beëindigd.

De heer Nagtglas, die met den titel van Regeerings-commissaris naar Elmina was gezonden, had van piek af ter kust van Guinea gediend en stond bekend als een hoofd-ambtenaar, die de zeden, gebruiken, en de sociale en staatkundige verhoudingen ter kuste grondig kende.

De wijze echter, waarop door Z. H. E. G. de grensregeling aan de hooge Regeering in Nederland was voorgedragen, getuigt niet dat hij zijne rijke ervaring practisch wist aan te wenden.

Het ware aan hem geweest, de Regeering er opmerkzaam op te maken — vooral op grond der historie — dat eene overgave zonder voorkennis, toestemming en medewerking der bevolking, zeer waarschijnlijk tot eindelooze ongeregeldheden en landverdervende twisten aanleiding zoude geven.

Dat men ongeregeldheden niet onwaarschijnlijk achtte, bewijst het uitzenden van het Metalen Kruis, dat echter zooals gezegd, het anker lichtte toen Elmina door vlam en zwaard ernstig werd bedreigd en de kolonie in steeds grooter geworden gevaar verkeerde.

Moest de commandant van het oorlogsschip alleen gehoorzamen aan orders van uit den Haag en had de heer Boers geen recht tegen dat lichtvaardig vertrek protest aan te teekenen?

Besefte men niet levendig genoeg wat hier op 't spel stond?

Of was het oorlogsschip, zooals later werd beweerd, inderdaad zoo slecht geproviandeerd, dat het gedurende die dreigende omstandigheden zijn afreis niet kon uitstellen?

Deze, en wellicht nog andere vragen zullen zich ongetwijfeld ook bij den lezer opdringen, doch wij moeten daarop het antwoord schuldig blijven, daar onze vriend, in zijne aanteekeningen slechts het feit kon constateeren en de beweegredenen van het vertrek van den oorlogsbodem hem uit den aard zijner betrekking steeds onverklaarbaar zijn gebleven.

Maar de overtuiging staat bij hem vast, dat 's vijands vorderingen zouden gestuit zijn, en het beleg van Elmina eene onmogelijkheid ware geweest, indien het Metalen Kruis, instede de terugreis naar Nederland aan te nemen, een detachement matrozen en mariniers had ontscheept.

Immers, de ondervinding heeft geleerd, dat de neger, op eene vlakte, bovendien tegenover kanonnen en beter bewapende troepen, zich niet kan staande houden; daarentegen in 't bosch, waar

dichte bladeren een ondoordringbaar gordijn vormen, en waar met iederen pas de woudreuzen elkaar meer naderen en allicht het verband bij den troep verbreken, daar spot de neger met de Europeesche taktiek. Half naakt, gespierd en lenig als hij is, beweegt de neger zich door dichte struiken en planten even gemakkelijk als een tijgerkat; voeg hierbij zijn scherp gezicht en fijn gehoor, de kunst om zich te verbergen dan is hij, ondanks zijn vuursteengeweer voor den best bewapenden Europeaan een zeer geduchte tegenstander.

Trouwens de zoo langdurige worstelingen der Nederlanders, Engelschen en Franschen tegen de boschnegers van Amerikaansch Guijana, zoo kostbaar aan schatten en menschenlevens, doch zonder eenig eindresultaat hebben genoegzaam aangetoond, welk een gevaarlijke vijand de neger is, op een terrein, waar hij zich volkomen de „sterkere" weet en voelt.

Met al deze nadeelen hadde men te Elmina niet te kampen, wijl de vijand op een ± 3000 meter lange en breede vlakte, met hier en daar wat struikgewas, gemakkelijk te bestrijden ware geweest, van welk voordeel echter de onzen, door het overijld vertrek van het oorlogsschip, geen partij konden trekken.

Gelijk meer hooggeplaatste ambtenaren, die van voren af aan gediend hebben en daardoor den dienst in zijn détails kennen, zoo had ook de heer Nagtglas het gebrek, alles zelf te willen doen en niemand geschikt genoeg te achten, hem te kunnen voorlichten. Steunende op zijne kennis van toestanden en zaken, regelde hij alles zelf zonder ooit de hoofden zijner departementen te raadplegen.

Dit gebrek heeft dan ook — in weerwil zijner bekwaamheid en wijsheid — rechtstreeks tot twéé droeve gebeurtenissen geleid: het ongeluk der bemanning eener gewapende sloep van Z. M. schroefstoomschip de „Amstel" op de kust van Commenda, 26 Mei 1868, en de verwoesting van Dincove.

Voegt men, bij deze zelfoverschatting, den invloed, welke de even zoo bespottelijke als voor den dienst van het gouvernement schadelijke organisatie van het personeel ter kuste had, dan valt het niet moeielijk te begrijpen, hoe een man van ontegenzeggelijke bekwaamheden als de heer Nagtglas, soms zoo verkeerd en strijdig met de belangen van het gouvernement kon handelen.

De burgerambtenaren ter kuste van Guinea hadden als officieele kleeding de uniform, voorgeschreven voor de officieren van het

Nederl.-Ind. leger. De residenten droegen de kapiteinsuniform en de assistenten die van 1e of 2e luitenant, een tenue, des te ongerijmder, wijl die heeren dezelfde werkkring hadden als de burgerambtenaren van dien rang in onze Oost. De boekhouder, eigenlijk gouvernementskassier en betaalmeester, tevens officier van justitie en chef van het bureau der gouvernementsschrijvers, droeg, als hoofdambtenaar, de majoorsuniform en de fabriek- en magazijnmeester de uniform van 1e luitenant.

Daar de hulpprediker en de twee onderwijzers zich met de meest vreedzame bedrijven hadden bezig te houden, heeft men het blijkbaar al te belachelijk gevonden ook deze heeren in een krijgsmansrok te steken en mochten zij, ook bij officieele gelegenheden, in burgerkleeding verschijnen.

Al deze heeren, inclusive de gouverneur, die den rang en de uniform van kolonel had, mochten echter, volgens de uitdrukkelijke voorschriften, deze gelijke kleedij slechts ter kuste van Guinea dragen, maar aan die voorschriften hielden zij zich niet en vertoonden zich, met verlof in Nederland, in officiers-uniform. En om deze dwaze comedie te volmaken, moesten de burgerambtenaren, na aankomst ter kuste, den eed afleggen op het Reglement van Krijgstucht.

Dat de mindere ambtenaren zich hierdoor, inderdaad officier geloofden, was voor den dienst niet zeer gevaarlijk, maar dat de gouverneur zich feitelijk kolonel waande, was bedenkelijker.

Menig burgergouverneur meende, wijl hij den rang en de rok van kolonel droeg, ook werkelijk de krijgsmansbekwaamheden te bezitten en had hij dan, zooals de heer Nagtglas, een heerschzuchtig en despotisch karakter, zoo speelde hij ook gaarne de rol van militair commandant.

Kort nà de aanvaarding van het bestuur ter kuste, had de heer Nagtglas een bespreking met den luitenant ter zee 1e klasse Bunnink, commandant van het oorlogsschip de „Amstel", dat voor de 3e maal ter kuste was gedetacheerd en het stoomschip „het Loo" had vervangen, welke eenige maanden te Elmina was gestationneerd geweest. Er werd overeengekomen, dat het oorlogsschip eene verkenning langs de kust van Commenda zoude verrichten en wel voornamelijk naar de kust van Chama.

Welke voorschriften den heer Bunnink werden gegeven en of hij eene landing had te beproeven, was geen der ambtenaren bekend, doch het was een misgreep den kapitein militairen

commandant buiten die besprekingen te houden; een trotsch militair gezag, dat de heer Nagtglas zich aanmatigde, welke, vooral om zijne gevolgen, de strengste veroordeeling verdient.

Niet alleen was eene verkenning geheel overbodig, wijl de kuststreek tusschen Elmina en Chama meer dan voldoende bekend was, maar zonder steun eener sterke afdeeling Negersoldaten, zoo noodig versterkt door eene patrouille der Elmineesche bevolking, zoo goed als onmogelijk.

Wij vernamen reeds indertijd — en zulks wordt in de aanteekening bevestigd — dat, ware de kapitein militaire commandant Meyer over die verkenning geraadpleegd geworden, hij die zeker zoude hebben ontraden.

Zij was nutteloos bovendien, omdat het oorlogsschip, een vaartuig 4e klasse, geen voldoende macht bezat, om op eigen krachten steunend eene landing te beproeven.

De bemanning was niet sterker dan 75 man en kon men dus, na aftrek der manschappen, voor den noodzakelijken dienst aan boord, hoogstens met 40 man landen, een onbeduidende macht tegenover die, welke de negers in een ommezien konden bijeenbrengen.

En kreeg men dooden en gewonden, dan ware het detachement, behalve door dergelijke verliezen, door het transport der gevallen kameraden, belangrijk verzwakt geworden.

Maar het gevaarlijkste was juist het landen!

Op de geheele Westkust van Afrika staat een vergeweldige branding, welke als buitengemeen gevaarlijk bekend is, en op de meeste plaatsen is eene landing slechts mogelijk met negers, die de localiteit kennen en in het doorroeien der branding van kindsbeen aan geoefend zijn.

Dit is de reden waarom alle Europeesche schepen, zoowel koopvaardij als oorlogsvaartuigen, zoodra zij ter Westkust van Afrika aankomen, eene afdeeling negerroeiers (crewboys) huren voor den landingsdienst.

Ook de „Amstel" had zulk een troep gehuurde roeiers aan boord. Kort na aankomst ter plaatse gelastte de luitenant 2de kl. Drabbe den hoofdman der „Crewboys" zijne manschappen gereed te houden ter bemanning der sloep.

Deze weigerde zeggende, dat eene landing even *roekeloos* als *onverstandig* was, en daar noch de hoofdman noch zijn personeel wilden toegeven, werden 12 goed gewapende matrozen aangewezen, om aan den tocht deel te nemen.

Aan deze onderneming, die door den heer Drabbe werd gecommandeerd, nam ook deel de Luit. ter zee Zegers Veeckens.

Aan boord van de „Amstel" volgde men met kijkers de gewapende sloep die meer en meer de branding naderde; iedereen lette met toenemende aandacht op de bewegingen van de sloep en wat met zekerheid voorspeld had kunnen worden, werd, helaas, bewaarheid.

Drabbe en zijn matrozen waren ontegenzeggelijk ferme zeelieden maar in de branding niet geoefend.

Nauwelijks in de eerste roller gekomen, of de boot werd dwars in zee geworpen, en vol water gezet; zij was reddeloos verloren.

Kokend en schuimend rolden de golven op en over elkaar, en, voor de manschappen zich konden herstellen kwam reeds een tweede roller aan en wierp de sloep om, welke allen onder zich bedolf.

Aan boord van de „Amstel" had, zooals begrijpelijk, een tooneel van schrik en verbijstering plaats; de uitkomst bewees maar al te duidelijk dat de vrees der „Crewboys" niet ijdel was geweest.

De luitenant Drabbe met zeven matrozen vonden hun graf in de golven. Zoo moest de veelbelovende, jeugdige officier zijnen overmoed met den dood betalen.

De luitenant Veeckens met vijf andere matrozen wisten zwemmende hun leven te redden en het strand te bereiken. Het duurde echter niet lang, of tal van gewapende negers kwam uit het bosch opdagen, en tegenover die woeste kerels stonden de onzen weerloos; geen enkel wapen was gered en tevergeefs zocht men langs het strand, of met de sloep ook geweren waren aangespoeld.

Een der matrozen door schrik bevangen, trachtte langs het strand te ontvluchten, maar werd spoedig neergeschoten en onthoofd.

Luitenant Veeckens aarzelde niet den vijand tegemoet te gaan en vol tegenwoordigheid van geest hem in 't Engelsch aansprekend wist hij te betoogen, dat het verstandiger was de schipbreukelingen niet te vermoorden, maar liever een losgeld van het gouvernement te eischen.

Dit voorstel had bijval.

In een oogenblik werden de gevangenen omringd, van hunne kleederen beroofd, gebonden en naar het dorpje Anoema gevoerd en daarna verder boschwaarts naar de residentie van den Koning van Commanda, die over het lot der ongelukkigen zoude beschikken.

Ook bij den Koning scheen het voorstel van den heer Veeckens goedgunstig te zijn opgenomen.

In afwachting der verdere onderhandelingen werden onze beklagenswaardige zeelieden met een ijzeren kram om de pols aan een blok geklonken.

Het mag een geluk heeten, dat de commandant van de „Amstel" onmiddelijk de hulp inriep van het Engelsch bestuur van Cape Coast, want bevatte het schrijven van één der Commenda'sche hoofden in *the West-Afrikan Herald* waarheid, dan werden de Nederlandsche gevangenen losgelaten alleen omdat de Engelschen zulks verlangden.

Trof de Engelsche regeering te Cape Coast vroeger zware beschuldigingen, de eerlijkheid gebiedt te erkennen, dat zij zich in zake de schipbreukelingen in alle opzichten loffelijk gedragen, en ijverig medegewerkt heeft, om de arme gevangenen zoo spoedig mogelijk aan hun treurig lot te onttrekken.

De ergerlijke behandeling, die de gevangenen, ondanks de onderhandelingen over den losprijs, hebben ondervonden, moet alle beschrijvingen te boven gaan.

Na eene gevangenschap van ongeveer vijf weken werden zij tegen betaling van *f* 12.000 te Cape Coast uitgeleverd en keerden de vijf overgebleven der lichtzinnige landing behouden aan boord van de „Amstel" terug.

Omstreeks dezen tijd kwamen van den makelaar [1]) van Boutry (hoofdstad Ahanta) berichten, dat de bevolking van Dixcove met Wassa en Denkira onderhandelingen aanknoopte, en men zich daar tot eene vijandige beweging tegen het Gouvernement voorbereidde.

Daar ook de Elmineesche Negerregeering deze berichten bevestigde en de nieuwe schriktijding het bestuur ongemeen verontrustte. riep de gouverneur een kolonialen raad bijeen, om met dezen te beraadslagen.

De heer Emisang trad in de vergadering als spreker voor de negerregeering op en deed een omstandig verhaal van wat te Elmina en te Boutry bekend was; van de intriges der Dixcovers,

---

[1]) Nadat de opstand van 1839 in Ahanta door den generaal Verveer was gedempt, werd den koning van Ahanta, tot straf, den titel van koning ontnomen, en moest hij zich met dien van makelaar vergenoegen. Drie of vier der hoofdmuiters werden naar Indië verbannen, doch keerden in 1869 begenadigd naar de kust terug.

die kruit en lood in groote hoeveelheid hadden opgekocht en naar allen schijn een opstand tegen het gouvernement beraamden.

De gouverneur, reeds te voren met al die feiten bekend, deelde den raad mede, dat Z. H. E. G. den resident Alvarez te Dixcove bereids had aangeschreven op het kruit en lood beslag te leggen, vooral in de magazijnen van den rijken negerhandelaar Menza Coema, en al den voorraad in het fort op te bergen.

Dat hij den makelaar van Boutry de grootste waakzaamheid had aanbevolen en dat de militaire commandant een detachement van 24 man onder een onderofficier ter versterking van de militaire post te Dixcove zoude zenden.

Voorts deelde de gouverneur der vergadering mede, dat hij den makelaar van Bountry, als geschenk, kruit en lood, rhum en tabak had toegezonden.

De militaire commandant, ter vergadering aanwezig, meende den gouverneur, met de openhartigheid van den soldaat, er op te moeten wijzen, dat een dergelijk geschenk wellicht de oorzaak kon worden tot eene uitbarsting van vijandelijkheden, daar, volgens negergebruik, zoo'n geschenk eene oproeping was tot den strijd, door den vorst (hier het gouvernement) aan zijne vasallen, ondergeschikte hoofden of bondgenooten, gedaan. Dit was een zeer gegronde opmerking, bovendien getuigende van juiste kennis van 's lands zeden en gebruiken.

Maar de heer Nagtglas, die zich nimmer bedroog en nooit mistastte, bracht als bekwaam diplomaat hiertegen in, dat hij genoemd geschenk aan den „makelaar" had gedaan, niet als gouverneur, maar als de heer Nagtglas aan een ouden bekende.

Of het hoofd van Ahanta dat onderscheid duidelijk zal hebben weten te markeeren, meenen wij te mogen betwijfelen.

De bijeenroeping van den kolonialen raad was een handeling „après coup", daar de gouverneur bereids alle maatregelen bevolen en genomen had, en mocht dus de vergadering een *wassen neus* heeten.

Nog denzelfden dag werden de versterkings troepen naar Dixcove gezonden en twee dagen later vertrok de gouverneur per oorlogsschip de „Amstel" naar Cape Coast om met den Engelschen gouverneur te beraadslagen.

Nauwelijks was de „Amstel" van Elmina vertrokken, of een kano, van Saccondee afgezonden, berichtte, dat men te Saccondee den ganschen morgen het geschut van Dixcove had gehoord en

dat het gerucht ging, dat de Dixcovers den resident Alvarez in 't fort bestookten.

Een paar uren later kwam één tweede kano, het eerste bericht bevestigen, met de mededeeling tevens, dat tusschen de bevolking van Ahanta en Dixcove een hevig gevecht was uitgebroken. Onverwijld had de militaire commandant den gouverneur met die berichten in kennis gesteld en maatregelen getroffen voor het embarkement van eene afdeeling negersoldaten ter sterkte van 80 man.

De gouverneur die 's avonds reeds te Elmina terug was en wien de houding der Dixcovers verontrustte, verzocht den militairen commandant, kapt. Meijer, het bevel over het detachement op zich te willen nemen.

Aan den troep werden nog toegevoegd de assistent Peypers, als dienstdoende Luitenant, en de officier van gezondheid 2e kl. Büchner.

Het embarkement werd vastgesteld op den volgenden avond. Nadat de manschappen en een voldoende voorraad krijgsbehoeften en levensmiddelen waren ingescheept, kwam ook de gouverneur aan boord vergezeld van den resident Mr. Huber, die het burgerbestuur te Dixcove zoude overnemen. Toen de gouverneur aan boord was, lichtte de „Amstel" onmiddellijk het anker en kwam den volgenden morgen te 6 ure te Dixcove.

Treurig was het tooneel der verwoesting, welke de kust te aanschouwen gaf; van het eens zoo bloeiend stadje, waren niets dan rookende puinhoopen overgebleven.

Naar het verslag van den resident Alvarez, die terstond na aankomst van het oorlogsschip den gouverneur kwam begroeten, waren de Ahanta's, en de tot hunne versterking afgezonden negersoldaten, twéé dagen tevoren na een hevig gevecht plunderend de stad doorgedrongen en hadden haar in brand gestoken.

De troepen kregen bevel te debarkeeren en werd den Afrikaanschen sergeant Chama orders gegeven, onmiddellijk na aankomst op het strand, de manschappen van patronen te voorzien.

De kapt. Meyer en de heeren Peyper en Dr. Buckner hadden in last aan boord te blijven en tegelijk met den gouverneur te landen.

Met welk recht, en om welke redenen de heer Alvarez de patronen van den gedébarkeerden troep naar het fort liet brengen, ondanks het protest van den inlandschen sergeant Chama, die

bij herhaling het nadrukkelijk bevel van den militairen commandant den burgerkapitein onder de aandacht bracht, is ons niet duidelijk.

Dit eigendunkelijk en onoordeelkundig optreden van den heer Alvarez, waardoor de manschappen weerloos aan 't strand stonden, was het natuurlijk gevolg van de ongerijmdheid der Regeering, om van ambtenaren, dubbelsoortige wezens te maken: half ambtenaar, half officier.

De gevolgen des heeren Alvarez eigenmachtige handeling bleven niet uit.

Toen de gouverneur een kwartier later aan wal wilde stappen drong een sterke bende Dixcovers met de woede van getergde lieden in de brandende stad, om de plunderaars te verdrijven en stiet, al vechtende, op de weerlooze manschappen, die slechts door een overhaaste vlucht naar het fort, aan eene algemeene vernieling konden ontkomen.

Het mocht inderdaad nog een gelukkig toeval heeten, dat slechts sergeant Chama en drie minderen gewond raakten.

De gouverneur kon slechts door snel terug te roeien, aan het dringend gevaar ontkomen.

In zijn eersten schrik was de heer Nagtglas ten hoogste verbolgen over dezen verraderlijken aanval, zooals hij dien noemde, en gaf, aan boord teruggekeerd, last eenige granaten in de stad te werpen.

In 't voorbijgaan zij gezegd, dat de aanval niet op Z.H.E.G. gemunt was, maar slechts ten doel had om de talrijke maraudeurs uit de stad te verdrijven. Aangezien de resident Hüber door ziekte verhinderd werd het burgerbestuur van Dixcove over te nemen, bekwam de kapitein Meijer den last het civiel gezag waar te nemen, wijl de heer Nagtglas — vooral onder deze omstandigheden — van den takt en de bedachtzaamheid van dien kundigen officier, de beste uitkomsten verwachtte.

Ten einde meer eenheid te verkrijgen in de te nemen maatregelen werden de ambtenaren, belast met het bestuur over de afdeelingen Axim en Ahanta, aangeschreven, zich onder de orders te stellen van het plaatselijk bestuur van Dixcove, dat zich in verbinding moest stellen met de hoofden van Ahanta, en Dixcove als vijand diende te beschouwen.

Voorzichtigheid bij beleid voegende opende Meijer onmiddellijk een onderzoek, teneinde de oorzaken te weten, welke de Dixcoves

tot die ondoordachte vermetelheid hadden gebracht. Als getuigen werden gehoord de resident Alvarez, de procuratiehouder eener Engelsche firma, die tijdens de bestorming veiligheid had gezocht in het fort en de hoofden van Ahanta.

Het was echter niet mogelijk eene onpartijdige conclusie te trekken, zonder ook de hoofden van Dixcove te hebben ondervraagd, maar reeds nà het eerste oppervlakkig onderzoek, meende de heer Meijer, in weerwil der gegeven bevelen, Dixcove niet als een vijandig gebied te moeten beschouwen.

Ofschoon de Gouverneur in eene opwelling van toorn, de vijandige houding had bevolen, zoo kan het ons toch niet bevreemden, dat Z.H.E.G. na kennisname van het rapport van den militairen commandant volkomen diens indrukken deelde en de voorloopig genomen maatregelen goedkeurde.

Alhoewel den makelaar van Ahanta op diens verzoek, kruit en lood was verstrekt, werd hem ernstig op het hart gedrukt zich voorloopig van alle vijandelijkheden te onthouden. Eene verkenning, die den volgenden dag zoude plaats hebben werd niet ondernomen, deels om niet in ernstig conflict te komen met de bevolking, deels om te voorkomen dat zij als een offensive handeling zoude kunnen worden voorgesteld.

Zoo was dan binnen enkele dagen door een bezadigd en wijs optreden het middel gevonden, om orde en rust te doen terugkeeren.

Nadat deze gunstige staat van zaken eenige dagen onveranderd had geduurd, keerde de gouverneur, zonder gedébarkeerd te zijn, naar Elmina terug.

Daar het detachement voorloopig te Dixcove zoude blijven, werd de bezetting voor den tijd van veertien dagen van leeftocht voorzien.

Ingevolge bekomen instructies, trachtte kapt. Meijer al dadelijk aanraking te zoeken met de hoofden van Dixcove, die, gerustgesteld en aangemoedigd door de even ernstige als oprechte belofte van onpartijdigheid, met de bevolking in feestelijken optocht hunne opwachting kwamen maken.

Zij verklaarden dat de bevolking bij de komst van den gouverneur zich aanstonds naar zijne wenschen zoude schikken en gaven de plechtigste verzekering, dat het gebeurde bij zijne landing een misverstand was en geen démonstratie tegen Z.H.E.G.

Bij de bespreking met de hoofden in verband met het reeds onderzochte, bleek het den kapt. Meijer, dat de oorzaken dezer betreurenswaardige gebeurtenissen te zoeken waren, deels in de

intriges der Dixcovers met Wassa en Denkira maar in hoofdzaak in de oude vijandschap tusschen Dixcove en Ahanta, die met nijdige blikken den toenemenden bloei van dat rijke stadje aanzagen.

Hadden de respectieve ambtenaren te Dixcove en Boutry (hoofdstad Ahanta) de gave bezeten om op het gemoed der Negers te kunnen werken en waren in deze moeilijke omstandigheden met wijsheid en gematigdheid te werk gegaan, vermoedelijk waren de zaken niet zóó ver gekomen.

Maar niet die ambtenaren alleen, ook de waakzame en in kustzaken zoo ervaren heer Nagtglas was, zooals één jaar later bleek, misleid door de kunstgrepen en de valsche rapporten, zoowel van den makelaar van Ahanta als van de negerregeering te Elmina, die om zich door plundering van 't welvarend stadje te verrijken, de intriges der Dixcovers tot voorwendsel namen.

Doch had de gouverneur eerst den Kolonialen Raad bijeengeroepen, gehoord en dan gehandeld, dan ware die vergadering zooals gezegd, geen vergadering „après coup" geweest en de catastrofe misschien voorkomen.

Volgens veler meening ware het voldoende geweest zoo de Regeering de krijgszuchtige en op buit beluste Ahanters elke vijandelijkheid verboden, en het garnizoen te Dixcove versterkt had.

Integendeel voorzag zij Ahanta van krijgsbehoeften en gelastte Dixcove kruit en lood in te leveren!

De invloedrijke koopman Menza Coema bracht tijdens het onderzoek dan ook niet ten onrechte onder de aandacht dat men te Dixcove wel verplicht was, zich op elke vijandelijkheid gereed te houden, daar het algemeen bekend was, dat de gouverneur den „makelaar" van Ahanta kruit en lood had geschonken.

Wat wonder, dat het stadje dat men weerloos den vijand prijs gaf, weigerde haar oorlogsmateriaal uit te leveren!

De weigering was het eenige verzet tegen het Nederlandsch bestuur, eene ongehoorzaamheid, welke de resident Alvarez bij de eerste uitbarsting zijner gramschap bestrafte, door het geschutvuur te openen op de factorij van den koopman Menza Coema.

Ware de heer de Beer, een ambtenaar die aan een vast karakter, wijsheid en gematigdheid wist te paren, eerder met het gezag te Dixcove belast, voorzeker zouden de treurige gebeurtenissen nimmer hebben plaats gehad. Aan zijne goede en taktvolle maatregelen dankt de Regeering later dat de droeve indrukken van het voor-

gevallene zich langzamerhand uitwischten en het bestuur de harten der bevolking won.

In het laatst van Juni losste de „Amstel" op de reede van Dincove nieuwe voorraad munitie en leeftocht.

Ofschoon het garnizoen slechts voor 14 dagen van vivres was voorzien bleef het oorlogsschip langer dan drie weken weg!

Het was meer dan hoog tijd, want in het fort heerschte de dringendste nood, niettegenstaande men tijdig begonnen was het rantsoen te verminderen. De troep, die de laatste twee dagen niet gegeten had, begroette het schip met blij gejuich, want behalve een paar ponden rijst voor de gewonden en zieken, was er volslagen gebrek aan voedsel en was het garnizoen, door nalatigheid van het bestuur te Elmina, bijna in een poel van ellende gestort.

De commandant van het oorlogsschip haastte zich voorloopig een vat hardbrood te zenden, dat onder vreugdekreten werd geopend en in een ommezien door de uitgehongerde soldaten als verslonden werd.

Ongeveer twéé weken later, keerde de „Amstel" met den Gouverneur terug en kwamen de hoofden, zooals zij beloofd hadden, terstond hunne opwachting maken en boden hunne verontschuldigingen aan voor den aanval bij de eerste landing, welke niet op Z. H. E. G. was gemunt.

Eén man was echter, niettegenstaande de ernstige oproeping, niet verschenen; die man was de neger Tom Koffie.

Hoewel hij op Dixcove zelf geen gezag bekleedde, zoo was deze neger op politiek terrein de invloedrijkste persoon, daar hij de toekomstige opvolger was op den zetel (troon) der Fantynen.

Het was voornamelijk Tom Koffie, die de draden der intriges met Wassa in handen had en de kuiperijen leidde.

Na bespreking met de hoofden werd bepaald, dat zij den Gouverneur naar Elmina zouden volgen, om aldaar den eed van trouw aan het bestuur af te leggen en in overleg met de Negerregeering van Elmina, een einde te maken aan den oorlog met Ahanta.

Den volgenden dag vertrok het oorlogsschip met de hoofden, maar zonder Tom Koffie, die zich te midden van een 100 tal gewapenden in zijn boschdorp ophield.

Kapitein Meijer bekwam den last zich door list of geweld van dien sluwen neger meester te maken en hem naar Chama op te zenden.

Nadat Tom Koffie, op drie achtereenvolgende sommaties niet

was verschenen, voorgevende ziek te zijn, gewerd hem een laatste waarschuwing met de mededeeling, dat geweld zou worden gebruikt zoo hij den volgenden dag vóór 12 ure nog niet aan de oproeping had gevolg gegeven.

Ziende, dat zijn verblijf ontdekt was en tegenstand ijdel zoude zijn, besloot hij eindelijk zich bij den militairen commandant tevens waarnemend burgergezaghebber, te melden en vergiffenis te vragen voor zijn wegblijven.

Hem werd te kennen gegeven, dat hij nog 's avonds naar Elmina moest vertrekken, welk bevel Tom in geen geringe verlegenheid bracht, wijl hij vreesde, zonder escorte, door de kano's van Saccondee en Chama te zullen worden overvallen.

Des avonds vertrok hij begeleid door een sergeant en zes soldaten, die den uitdrukkelijken last bekwamen zich in volle zee te begeven, ten einde elke ontmoeting met de kano's van Saccondee en Chama te vermijden.

De militaire commandant wist bij ervaring, hoe uitstekend het seinwezen der negers georganiseerd was en had de zekerheid dat men te Chama — hoewel meer dan 12 uren van Dixcove verwijderd — reeds lang Tom's komst en vertrek kende.

Werkelijk hielden tal van kano's, van Chama uitgezonden, den ganschen nacht de wacht, om de invloedrijken, gevaarlijken tegenstander gevangen te nemen en natuurlijk ter dood te veroordeelen.

Maar gevolg gevende aan den last, was de kano met Tom Koffie ver in zee en uit 't gezicht gegaan en ontkwam op die wijze aan de wraakzuchtige plannen der Chamaërs.

Tom Koffie landde in den loop van den volgenden morgen te Elmina alwaar hij, als hoofdschuldige der kuiperijen, in het hoofdkasteel werd geïnterneerd, en later op eigen verzoek, naar Cape Coast overgebracht.

In den loop van Augustus keerden de hoofden naar Dixcove terug en werd het bestuur tegelijkertijd aan den resident M. Huber overgegeven.

Daar de vrede tusschen Dixcove en Ahanta volkomen hersteld was, werd de expeditionnaire afdeeling weer naar Guinea overgebracht. Veel moest de resident Huber herstellen wat de woeste inval ten gronde had gericht, maar zijne welwillende bezorgdheid voor de belangen van de bevolking moedigde haar aan de puinhoopen op te ruimen en de verwoeste stad weder op te bouwen.

Intusschen had de hooge regeering besloten de bevolking van Commenda te tuchtigen, niet alleen wegens den hoon de aloude driekleur aangedaan, maar ook wegens de gevangenneming van den luitenant ter zee Zegers Veeckens en de 4 zeelieden en het dooden van een matroos.

Zij zond daartoe het oorlogsschip de „Vice Admiraal Koopman", onder bevel van den kapitein-luitenant Van Troijen, dat den 17en September 1869 het anker liet vallen voor het kasteel St. George d'Elmina.

Na bespreking met den gouverneur werd besloten, dat door de „Amstel" en de „Vice Admiraal Koopman" een detachement mariniers en matrozen aan wal zoude worden gezet.

Aan dat detachement, ter sterkte 200 man, onder bevel van den luitenant ter zee 1e klasse Ten Bosch, zouden worden toegevoegd een afdeeling negersoldaten onder den 2en luitenant Joost en eene sterke patrouille der bevolking van Elmina.

Nadat alles voor den opmarsch in gereedheid was gebracht, vertrokken deze troepen op den 10en November omstreeks half zes van Elmina.

Na in het verlaten Krom Ampenie dat men op den middag bereikte, rust te hebben gehouden, werd de marsch den 11en tegen 5 uur v. m. naar Commenda voortgezet. Een vuurpijl van de „Vice Admiraal Koopman" één uur te voren, was het sein, dat het oorlogsschip onder stoom was naar Commenda.

De vijand had hier een waarnemingspost geplaatst die, na eenige schoten gelost te hebben, door de voorhoede onder luit. Joost verdreven werd en zich in het bosch terugtrok.

De troep betrok hierop van Commenda een bivak en werden de eerste dagen besteed met het in orde brengen van het bivak en het ontschepen van oorlogsbehoeften en alles voor den opmarsch voor te bereiden.

Het allereerst rukte men tegen het visschersdorp op, waar de schipbreukelingen waren gevangen genomen.

Na een korten maar vrij hevigen tegenstand, waarbij de onzen gelukkig geene verliezen te betreuren hadden, ontruimde de vijand het dorp, dat tot bestraffing werd verbrand. De verdreven vijand vluchtte in het bosch en de troepen keerden naar het bivak terug, zich gereed houdend voor den grooten tocht, de verovering van Kwassie Krom, de residentie van den koning van Commenda.

Intusschen hadden de Commendaërs, hunnen onverzoenbaren haat

tegen de Nederlanders volgend, zich dien tijd ook ten nutte gemaakt om de onzen warm te ontvangen.

Op den 11den Januari, 's morgens 5 uur, ving de marsch aan; eene afdeeling Elmineezen en de noodige gidsen vergezelden de colonne.

De voorhoede, gevormd door eene sectie matrozen en mariniers en een sectie Afrikaansche soldaten, werd aangevoerd door den luitenant Cadet, de achterhoede, 18 bajonetten sterk, door den luitenant Buddink.

Na een marsch van ongeveer een half uur in het bosch, bekwam de achterhoede plotseling een salvo uit een hinderlaag. De luit. Buddink liet onmiddellijk carré formeeren, doch de vijand was reeds afgetrokken en verontrustte den troep verder niet. Zijn salvo was voor de achterhoede vrij noodlottig geweest; behalve de luit. Buddink, die een lichte wond bekwam aan het hoofd, waren 2 matrozen gedood en 8 gewond.

Na een kort oponthoud door het opnemen en verzorgen der dooden en gewonden veroorzaakt, zette de colonne haren marsch voort.

Onder aanhoudend schieten van den onzichtbaren vijand, wiens krijgsgezang echter de onzen voortdurend in de ooren klonk, kwam de voorhoede in de nabijheid van het vijandelijk dorp.

De vijand opende een heftig kruit op den opmarcheerenden troep, dat de Elmineezen op eenige verliezen te staan kwam.

Toen de vijand, nà eenige granaatschoten uit ons geschut, de voorste huizen ontruimde, kreeg de hoofdtroep bevel om te stormen.

In weinige oogenblikken was het dorp in het bezit der stormenden troep en de vijand in vollen aftocht in de richting van Cape Coast.

Kwassie Krom werd als 't ware onder de oogen des vijands aan de vlammen prijs gegeven en weldra mengden zich de „hoera's" der soldaten en het krijgsgezang der Elmineezen, in het geknetter der hoog opstijgende vlammen.

Zoo was dan eindelijk aan de gerechtigheid voldaan en daar het doel van den tocht, de tuchtiging van Kwassie Krom, bereikt was, keerden de troepen naar het bivak terug.

De colonne telde 32 gewonden, waaronder 11 Europeanen, 3 officieren en een adelborst.

Behalve de matrozen van de Laar en Stromeijer, die bij den aanval op de achterwacht sneuvelden, stierf in het bivak nog de matroos Burgers tengevolge der bekomen wonden bij dien zelfden aanval.

De gekwetsten werden naar boord gezonden en de gesneuvelde zeelieden met de Amstel naar Elmina gebracht ten einde op het kerkhof der Europeanen met militaire eer te worden begraven.

Den 17^{en} Januari 1870 waren alle troepen weder te Elmina terug.

Ofschoon er eigenlijk geen boschgevechten gevoerd zijn, daar men de verovering van het niet versterkte dorp geen boschstrijd noemen kan, zoo getuigt het cijfer der verliezen van dien kortstondigen tocht, hoe gevaarlijk, in het algemeen, zulk een strijd tegen de negers is.

De luit.-ter-zee 1e klasse, Ten Bosch, beschikte toch over eene macht, welke die van den vijand overtrof, en nog was het grootendeels aan de moreele uitwerking van het geschut te danken, dat de troepen zoo snel in het dorp konden dringen.

Trouwens, de geschiedenis van den veldtocht tegen de Ashantijnen, door den generaal Wolseley, die eveneens over beduidende strijdkrachten beschikte, heeft genoegzaam aangetoond, dat men, met zwakke afdeelingen, niet tegen negers, in het bosch is opgewassen. Ondanks hun overmacht, hebben de Engelschen een oogenblik in de hachelijkste omstandigheden verkeerd.

Onwillekeurig hebben sommigen zich afgevraagd, waarom door het gouvernement de expeditie tegen Commenda is ondernomen, daar de veldtocht voor den politieken toestand der kolonie van totaal geen uitwerking was.

* * *

De oorlogstoestand en de onveiligheid in de afdeeling Elmina bleven onveranderd, zoodat de ongelukkige bevolking bij zoodanigen staat van zaken er niet aan kon denken hare velden te bebouwen en daardoor voortdurend met gebrek te kampen had.

Had het ongeluk der bemanning van de sloep van de Amstel, indruk in Nederland veroorzaakt? En begon daardoor eindelijk de natie hare aandacht te vestigen op de zoolang verwaarloosde kolonie, of was die expeditie voor de Regeering een middel, om de latere overgave aan Engeland met eere te kunnen volvoeren, zonder verwijt der volksvertegenwoordigers, dat zij de zaken ter kuste van Guinea niet had weten te regelen?

Dat de Natie inderdaad eindelijk eenige aandacht had geschonken, bleek uit het feestelijk onthaal, dat de terugkeerende officieren en minderen in Nederland te beurt viel.

En al mocht men over de wel wat overdreven geestdrift der

bevolking toen zeggen: „*trop de bruit pour une ommelette*", anderzijds dient men zich altoos te verheugen wanneer het Nederlandsche volk de diensten, door zijne zonen den lande bewezen, niet onopgemerkt laat en zelf een klein wapenfeit eervol weet te gedenken.

Zooals reeds gezegd, had de expeditie der marine niet de minste verandering gebracht in den toestand.

De communicatie met Chama bleef verbroken en werd door den gouverneur geen versterkte post te Commenda opgericht, om die verbinding te verzekeren.

Te Elmina waren moord, doodslag en vrouwenroof, even als vroeger, aan de orde van den dag.

Na de aankomst van den heer Nagtglas hadden er geen boschpatrouilles meer plaats zoodat de onveiligheid langzamerhand bedenkelijk toenam; er was geen geweld, dat niet werd uitgevoerd. Vooral aan de zijde der Zoete rivier, waar de boschbewoners hun drinkwater haalden, waren moord en overvallingen geen zeldzaamheid.

Zwaar drukte de arm des noodlots op de ongelukkige bevolking.

Eindelijk besloot de Negerregeering een Engelsch grensdorp, op een geweerschots afstand aan de linkerzijde der Zoete rivier gelegen, te tuchtigen, wijl de bewoners van dat dorp zich voortdurend aan die overvallingen schuldig maakten.

Het was in Maart 1870 dat een afdeeling Elmineezen de grensrivier overtrokken en nà een vuurgevecht van eenige uren het vijandelijk dorp veroverden en met den grond gelijk maakten.

Na deze overwinning hielden de overvallingen geheel op, en was, althans van die zijde, de rust eenigszins hersteld.

Doch hetzij dat de voorzorgsmaatregelen waren verslapt, hetzij door verraad, misschien ook door het toeval, maar spoedig vond de vijand meer gelegenheid, eene argelooze menigte te overvallen.

Deze overvallingen, gemeenlijk ondernomen door kleine troepjes van 5 à 10 maraudeurs, geschiedde in de maand Mei door een roofbende van 200 man.

Op een Zondagmorgen namelijk, weinige oogenblikken na zonsopgang, was een aantal uitgehongerde mannen en vrouwen naar het bosch ten Z. O. van Elmina getrokken, om op de velden en tuinen van de verbrande dorpen naar aardvruchten te zoeken.

Ongeveer 10 uur v.m. vielen onverwachts vele geweerschoten

en drong plotseling een sterke macht „vóórwaarts", met bliksemsnelle beweging, zich op de vluchtende vrouwen en gevallen mannen werpend.

Onder de gevallenen behoorde ook het hoofd van kwartier IV, die door een licht schot in de lendenen gewond werd, tijdens hij den terugtocht dekte van zijne vrouw en dochter.

Door de overweldigers achterwaarts gevoerd, dwongen deze hem een mand met 4 à 5 gesnelden koppen van Elmineezen op te nemen.

Ongelukkigerwijze herkende hem op datzelfde oogenblik een overgeloopen neger der vier dorpen, waar vroeger de sergeant Nizer (December 1868) was vermoord, en met de woorden „gij zijt het hoofd van kwartier IV" doorboorde hij den gevangene beide voeten, naar wij veronderstellen, om hem het wegloopen te beletten.

Voordat de woesteling zijn slachtoffer verder kon mishandelen, deed zich op eens een gevaarlijk gebrul hooren en sprong een tijger, door het schieten en geschreeuw, uit de dichte struiken opgejaagd, te midden der vijanden, die verbijsterd en verschrikt uiteen stoven en den gevangen hoofdman eenige oogenblikken vergaten en alleen lieten.

Vol tegenwoordigheid van geest kroop deze in de dichtste struiken en drong daarin zoo diep door als de korte tijd gedoogde en drukte zich plat tegen den grond, hopende, dat de terugkeerende vijand hem voorwaarts, en niet op de plaats zelf zoude zoeken.

Zijne list gelukte volkomen.

Teruggekeerd, werden door den vijand overal voorwaarts patrouilles uitgezonden, wijl niemand vermoedde, dat hij zich in de onmiddelijke nabijheid verborgen hield.

Den ganschen dag bleef het hoofd onbewegelijk in zijn schuilhoek, aanhoudend patrouilles hoorende voorbijgaan, die naar hem zochten.

Eindelijk, nadat de duisternis was ingevallen, waagde hij het zijn schuilplaats te verlaten en, met zijne doorboorde voeten niet kunnende loopen, legde hij den weg naar Elmina — ongeveer twéé uur gaans — op handen en voeten kruipende af en bereikte de stad na eene ongeloofelijke inspanning van 10 uren.

Vele Elmineezen waren dien dag gedood en eenige vrouwen door den vijand medegevoerd.

Algemeen werd verondersteld, dat deze fourageering op groote

schaal, welke gewoonlijk met kleine troepjes plaats had, was verraden, wijl de vijand met zulk een geduchte macht nimmer een overvalling beproefde.

Ongeveer een maand later kwam een gezantschap van den koning van Ashantijn te Elmina, ter sterkte van 100 man.

Daar de directe weg door Wassa en Denkira verbroken was, had het gezantschap drie maanden noodig om Elmina te bereiken; het moest ver Westwaarts omtrekken, om op het Hollandsch gebied te Apollonia te komen ten einde van daar naar Elmina op te rukken.

Te Saccondee aangekomen hield het hoofd van het gezantschap conferentie met het hoofd van Nederlandsch Saccondee en matigde zich het recht aan om met een neger, die tot het vroeger Engelsch Saccondee behoorde, en die van verraad beschuldigd was, zitting te houden en den ongelukkige onder de gruwlijkste martelingen ter dood te brengen.

Te Elmina aangekomen en zijn opwachting makend, bracht de Gouverneur Regeeringscommissaris hem zijn eigenmatige handeling ernstig onder 't oog met bedreiging hem gevangen te nemen, zoo hij zich te Elmina aan eenig arbritaire handeling durfde schuldig te maken.

Met welk doel het gezantschap naar de Negerregeering te Elmina was afgezonden, werd door die regeering en ook door de gezanten geheim gehouden, doch vermoedelijk was het eene bespreking over een toekomstigen inval der Ashantijnen in de rijkjes Wassa en Denkira, alsmede in het gebied der Fantijnen, welke landschappen, zooals reeds gezegd, ook Elmina vijandig waren.

De inval der Ashantijnen, ongeveer 2 jaar later, maakt dat vermoeden tot zekerheid.

Gedurende hun verblijf te Elmina, dat meer dan één jaar duurde, maakten zich de Ashantijnen zeer verdienstelijk door met de bevolking zich op de vier dorpen der overgeloopen negers te werpen en die te verwoesten, zoodat aan dien kant de rust verzekerd werd en het zoeken naar veldvruchten geen gevaar meer opleverde.

Daar het bosch evenwel onbezet bleef, dacht men er niet meer aan de verwoeste dorpen op te bouwen en de akkers te bearbeiden, waardoor de dagelijksche bezigheden, ook handel en nering belemmering ondervonden en de welvaart meer en meer verminderde. Dat de prijs der levensmiddelen schrikbarend hoog was en de honger vele offers eischte, spreekt van zelf.

Middelerwijl was door de Hooge Regeering reeds alles met Engeland voor de eventueele overgave voorbereid, en, daar het bestuur niets hoegenaamd deed tot bescherming der bevolking en geen afdoende maatregelen trof, om aan de onveiligheid een eind te maken, (wat waarlijk weinig moeite en geen schatten zouden gekost hebben) mocht het inderdaad een geluk heeten voor de bevolking, dat Nederland zijne Kolonie ter Westkust van Guinea opgaf.

Hadde men eenige versterkte posten opgericht en de bezetting te Elmina tijdelijk met 100 man vermeerderd, zooals in 1869 was voorgesteld, voorzeker waren de Elmineezen niet voortdurend aan al die verwoestende strooptochten overgeleverd en de bevolking had zich meer aan den veldarbeid kunnen wijden.

Wel heeft de onverbreekbare trouw, de standvastigheid en vriendschap der Elmineezen anders verdiend!

* * *

In het midden van 1871 keerde de gouverneur Regeerings-Commissaris Nagtglas naar Nederland terug.

Zijn taak, de voorbereiding tot de overgave, was geëindigd en liet Z. H. E. G. deze treurige en vernederende plechtigheid over aan zijnen opvolger den heer Ferguson, die in het begin van 1872 met de overige ambtenaren de kolonie verliet, welke door ons eigen onverschilligheid tot een lastpost was geworden. [1])

Alleen de boekhouder, de heer Le Jeune en de 2de luitenant Joost bleven achter; de eerste om alle regeerings-gebouwen enz. en de laatste om het militair materieel aan de Engelsche commissie over te geven.

---

[1]) Op de kust, waar vroeger rijkdom heerschte en die zich door de geestkracht onzer voorouders en de wijsheid hunner bewindslieden hoog verhief, waren handel en welvaart, ondanks de welwillende steun der ambtenaren, vernietigd.

Het huis Rijckevorsel van Amsterdam had reeds in 1870 alle handelsrelaties opgegeven en het huis Muller van Rotterdam zag meer voordeel in den handel op Mozambique en Congo en bepaalde zijne relaties op de goudkust bij het uitzenden van slechts één schip 's jaars. Voor het moederland was de goudkust sinds langs een uitgeperste citroen; achteruitgang der goudproductie, afschaffing van den slavenhandel, welke van af zijn ontstaan meer dan 60 millioen negers aan Amerika leverde, hadden andere toestanden veroorzaakt.

Er was energie, initiatief, geduld noodig om andere handelswegen te zoeken, betere tijden af te wachten; dat ontbrak den Nederlanders, die zich door de Engelschen en Amerikanen lieten verdringen. Het gebrek aan energie was hier als elders in onze koloniën, de oorzaak van het verval.

Bij het tractaat van overgave en overname was bepaald, dat de Engelsche Regeering voor de verschillende gouvernementsgebouwen, 's lands magazijnen, geschut, wapenen, munitie enz., een som van 24,000 ponden stelling zoude betalen.

Helaas, zoude de overgave niet zonder slachtoffer, niet zonder bloedvergieten plaats hebben!

Toen de Nederlandsche en Engelsche commissie van het hotel Emisang, alwaar zij zitting had gehouden, naar het hoofdkasteel terugkeerde, werd Luit. Joost, die met den heer Emisang achter de groep der vereenigde Nederl. Engelsche commissie liep, door eenige negers in de hoofdstraat aangevallen en doodelijk gewond. Of hier persoonlijke wraakneming in 't spel was dan wel een soort protest tegen de overgave, is moeilijk uit te maken.

De schuldigen werden achterhaald en in de gevangenis gebracht.

De moordenaar werd tot de galg veroordeeld.

De heer Le Jeune bleef als consul te Elmina achter, terwijl later de heer Hamel hem als vice-consul werd toegevoegd, totdat de verschillende hangende zaken waren geregeld.

„En zoo was dan", aldus eindigt onze hooggeachte vriend zijne aanteekeningen, „het droevig feit voltrokken, nadat meer dan 200 jaren, Neerland's driekleur van den toren van het hoofdkasteel van St. George d'Elmina had gewapperd, als symbool van de energie onzer voorouders die beter de kunst verstonden voordeel te trekken uit onze kolonie.

„Waarlijk, onze aftocht kon geen waardige genoemd worden".

Atjeh, Mei 1897—September 1899.

In de September-aflevering van de *Indische Gids* van het jaar 1897, kwam een opstel voor, getiteld: „Atjeh, het jongste verleden en de nieuwe richting". Aan het einde van dat opstel, trachtte schrijver dezes een beeld te geven van den toestand in Atjeh, zooals die zich in Mei 1897 voordeed als onmiddellijk uitvloeisel van het daar te lande nieuw gevolgde stelsel en trachtte hij tevens te schetsen, wat onder dat nieuwe stelsel de naaste toekomst zou geven. Het zal den lezers van het tijdschrift wellicht niet ongevallig zijn, om thans, $2^1/_4$ jaar na genoemde maand Mei 1897, nog eens een beeld te bekomen van hetgeen Atjeh op het oogenblik te zien geeft, en tevens een, zij het ook korte schets, hoe die tegenwoordige toestand zich in die $2^1/_4$ jaar ontwikkelde.

In Mei 1897 was dus de ons vijandige partij uit twee der drie sagi's, waaruit Groot-Atjeh bestaat, namelijk uit de sagi der XXV Moekims en uit de sagi der XXVI Moekims geheel verdreven. In de derde sagi, die der XXII Moekims, was de partij van verzet teruggedreven uit de VII Moekims Baid, de V Moekims Montassik en het grootste gedeelte der V Moekims Indrapoeri naar het gedeelte der Atjehvallei beoosten de laatstgenoemde Moekims. Vier mobiele colonnes buiten de geconcentreerde stelling gelegerd en wel te Loknga (tot een sterkte van 2 compagniën) te Tjot Mantjang (van 1 bataljon) te Samahani (van 1 compagnie) te Indrapoeri met Glé Kambing (6 compagniën en 1 compagnie) hielden de eenmaal van vijanden gezuiverde streken door rusteloos patrouilleeren ook verder van die vijanden schoon.

Doch niet alleen was men er op bedacht de thans op den vijand veroverde streken te behouden.

In Mei 1897, nadat de Staten-Generaal hunne sanctie hadden verleend aan het maken van een stoomtrambaan Labaroe—Indrapoeri, was door het Opperbestuur definitief aanvaard het stelsel door de Indische Regeering in September t. v. in overweging

gegeven om geheel Groot-Atjeh door eenige mobiele colonnes te beheerschen en de benden vijandig gezinden onverbiddelijk te vervolgen tot in hun verwijderdste schuilhoeken, totdat vernietiging zou zijn verkregen.

Het kwam er nu op aan dit stelsel nader ten uitvoer te brengen. Langzaam maar zeker begon nu het verder terugdringen van den vijand. Op 16 Mei 1897 had de vermeestering plaats van een drietal bentings van Panglima Polim te Gleieng; den 14^{den} Juni was Gleieng weder door Polim bezet; weer werd hij verjaagd. Den 6^{den} Juli, nadat de transportweg tot verbinding van Indrapoeri met Selimoen, waarvan de aanleg een in Maart 1897 door de Regeering was geautoriseerd geworden, ver genoeg gevorderd was, werd Gleieng definitief bezet. Een weinig te voren had eerst (in Mei 1897) plaats gehad de bezetting van Kroeng-Raja met een mobiele colonne van 1 compagnie, met het doel om de XXVI Moekims blijvend te beveiligen tegen de benden van T. Tjoet Toengkoeb en daarna (in Juni) de bezetting van Lepong met een mobiele colonne van twee compagniën, welke de benden van T. Oemar uit dat landschap verjoeg en aldus de rust en veiligheid der IV en VI Moekims van de sagi der XXV Moekims blijvend verzekerde. Oemar trok zich terug naar het landschap Daja. Begin Augustus had daarop plaats een daad van gerechtigheid, welke reeds te lang uitgesteld was geworden, de voorbeeldige tuchtiging van de vijandelijke benden, welke genesteld in de Moekim Pakan Baroe-Pakan Sot, sedert jaren onzen post te Segli om zoo te zeggen belegerden en dag aan dag beschoten. Na die tuchtiging, welke eigenlijk in één dag afliep, werd in de genoemde Moekim een bataljon achtergelaten, hetwelk het verkregen resultaat zoude bevestigen. Op den 7^{den} September werd het bestuur over die Moekim overgedragen aan T. Bintara Pinang, erfgenaam van den vroegeren rechthebbende op de Moekim, die reeds vroeger zich bereid had verklaard de orde en rust aldaar te handhaven, zoodra wij de vijandelijke partij daaruit zouden verdreven hebben.

In de tweede helft van October was de aanleg van de hierboven reeds vermelde trambaan Lambaroe-Glé Kambing (Indrapoeri) zoover gevorderd dat militair vervoer daarlangs kon worden toegelaten, en toen nu ook de evenzeer hierboven vermelde transportweg Indrapoeri-Selimoen, welke reeds in het begin Augustus te voren was klaar gekomen, voldoende verbeterd was zoodat karrentransport daarlangs kon plaats hebben, werd het oogenblik gekomen geacht

voor het vooruit schuiven eener nieuwe mobiele colonne van $1^1/_2$ bataljon infanterie met hulpwagens naar Selimoen, hetgeen den 25sten October plaats vond. Op 15 November werd de stoomtram Lambaroe-Glé Kambing voor het publiek geopend.

De bezetting van Selimoen sloot een eerste periode van het nieuwe stelsel af. Met de vestiging van mobiele colonnes te Loknga, Lepong, Tjot-Mantjang, Kroeng-Raja, Samahani, Indrapoeri en Selimoen had men de beheersching van Groot Atjeh en zijne Zuidelijke nederzetting Lepong verkregen. Langzamerhand, naarmate de toestand verbeterde, zouden de posten der vroegere geconcentreerde stelling overbodig worden en zoo werden dan ook successievelijk in September Lampeneroet en Lamreng, in October Siroen en in November Boekit-Karang, Pekan Kroeng Tjoet en Belang opgeheven. Van uit de zooeven genoemde punten, waar mobiele colonnes gevestigd waren geworden, begon nu een rustelooze achtervolging van de vijandelijke benden in alle richtingen. Daarmede ging al dadelijk in de XXV en XXVI Moekim gepaard een registreeren der bevolking, zooals dit sedert jaren binnen de geconcentreerde stelling geschiedde, een maatregel welke meebrengt dat ieder volwassen man steeds bij zich heeft te dragen een kampongpas, waarop naam, woonplaats en merkbare teekenen vermeld zijn, een maatregel welke ten doel heeft de geheele bevolking eener streek te leeren kennen, zoodat wanneer vreemde elementen het wagen daar binnen te komen dit onmiddelijk bekend is. Om die registratie te bewerkstelligen werden vier brigades van het korps marechaussée, hetwelk in Januari 1897 eene uitbreiding had ondergaan en in December 1897 eene tweede uitbreiding zou erlangen, te Loknga en vier te Lamjong gedetacheerd tegen vermindering van de bezetting van die posten, terwijl later nog 6 brigades te Samahani de aldaar gelegerde gewone infanterie vervingen.

Een zeer gewichtige zaak ook, waarnaar van meet af in alle door ons bezette streeken gestreefd werd, was de ontwapening der Atjehsche bevolking. Niet alleen het dragen, maar ook het bezit van vuurwapenen werd aan die bevolking verboden, terwijl het dragen van blanke wapenen alleen nog werd toegestaan aan hoofden en dan alleen op voorwaarde van een schriftelijke door den Gouverneur geteekende vergunning (wapenpas). Ambtenaren en officieren werd op het hart gedrukt vooral naar inlevering door de bevolking van de vuurwapenen te streven. Alle Atjehers, die

met de wapens in de hand werden aangetroffen zonder van wapenpas voorzien te zijn, werden als vijand behandeld. Alleen aan zeer enkele voorname hoofden werd vergund eenige tromplaadgeweren tot zelfverdediging in hun bezit te houden. Naarmate in een streek het gevaar van optreden van benden afneemt, kunnen ook de laatstbedoelde vergunningen geleidelijk worden ingetrokken.

Op het einde van het jaar 1897 had men nu dezen toestand, dat de vijandelijke benden langzamerhand waren teruggeweken naar Lohong en Daja eenerzijds, Lamtoba en de bovenstreken van Indrapoeri en Reung Reung met achterland anderzijds. Verschillende kleinere bendehoofden hadden zich onderworpen. De voorname hoofden van het verzet; namelijk de Pretentent Sultan, Panglima Polim en T. Oemar, hadden zich ver weg teruggetrokken. Oemar was gevlucht naar Daja; P. Polim was gevlucht eerst naar Reung Reung en daarop naar de VII Moekims Pedir; de Pretendent Sultan, na zich eerst opgehouden te hebben te Kwala Batoe, had zich, daarin gesteund door eenige Pedirsche hoofden weder te Kemala gevestigd.

Inmiddels begreep de partij van verzet, dat wij in het volgend jaar verder zouden gaan en in de eerste plaats, nu de voornaamste hoofden zich in de Pedirstreek hadden teruggetrokken en aldaar een voortdurende bedreiging vormden voor Groot-Atjeh, in die Pedirstreek zouden optreden. In het begin van het jaar 1898 kwamen dan ook de Pretendent Sultan, Panglima Polim en andere hoofden van het verzet te Garoet bijeen tot bespreking van de aan te wenden middelen van verzet, en in die bijeenkomst werd besloten T. Oemar, die tot nu toe in vijandschap met P. Polim geleefd had, tot aansluiting uit te noodigen. T. Oemar gaf aan die uitnoodiging gevolg in de laatste dagen van Januari 1898 en begaf zich met het grootste gedeelte van zijne macht van Daja door het gebergte bezuiden en beoosten Selimoen naar de VII Moekims Pedir.

Onmiddellijk na diens aankomst werd het verzet georganiseerd. Oproepingen, versterkt door dreigementen werden gericht tot de hoofden der verschillende landschappen in de Pedirstreek, om hun opwachting bij den Pretendent Sultan te Garoet te maken en de middelen te bespreken ter bestrijding van het Gouvernement. Bevreesd voor represailles van de oorlogspartij gaven bijna alle hoeloebalangs van de Pedirstreek aan die oproepingen gehoor en legden den eed van trouw aan den Pretendent Sultan af. Slechts

de hoofden van het eigenlijke landschap Pedir, T. Bintara Pinang en enkele andere hoofden van minder beteekenis onthielden zich.

In begin Maart 1898 werd door de Regeering besloten eene expeditie naar de Pedirstreek te zenden. Deze expeditie was reeds geruimen tijd te voren voorzien geworden. De zoogenaamde Pedirstreek, waarvan een klein deel, de VII Moekims Pedir, zelfs nog tot Groot-Atjeh behoort, nam tegenover dit laatste landschap in politieken zin steeds een bijzondere plaats in. Niet alleen in de VII Moekims maar in tal van waqaf-terreinen van Pedir en bij verschillende ons kwaadgezinden, zelfs bij enkele ons beter gezinde hoofden vonden de Sultans familie, Panglima Polim en alle uit Groot-Atjeh uitgeweken vijandelijke hoofden steeds eene veilige schuilplaats en een geschikt uitgangspunt van actie tegen ons. Pedir was vrijplaats en centrum voor alle vijanden uit Groot-Atjeh; de Pedirsche hoofden stonden deels in openlijke vijandschap tegenover ons, deels verleenden zij aan anderen monopolies om in hun gebied geregeld gelden en mannen te verzamelen tot volhouding van het verzet in Groot-Atjeh. Dit was zoo sedert het begin van den Atjeh-oorlog, en dit was wederom zoo in het stadium, waarin de Atjeh-geschiedenis gekomen was in de eerste helft van het jaar 1898. Wilde men aan het verzet der vijandelijke partij voor goed den kop indrukken, dan moest vroeg of laat aan den onduldbaren toestand in de Pedirstreek een einde worden gemaakt: alleen was in de eerste helft van 1898 een handelend optreden urgenter geworden. Met de komst van T. Oemar in Pedir had het geheele verzet van de vijandelijke partij, uit zooveel uiteenloopende elementen bestaande, zich in het Pedirsche geconcentreerd.

De expeditie, waartoe in Maart 1898 werd besloten, zou dan ten doel hebben de in de Pedirstreek verzamelde benden uiteen te slaan en de hoofden en bevolking in die streek te dwingen tot erkenning en eerbiediging van het Nederlandsch gezag. De expeditionnaire macht bestond uit vier bataljons Infanterie, waarvan twee bataljons getrokken uit Atjeh zelf en twee bataljons van Java, voorts uit twaalf brigades marechaussée, een escadron Cavalerie, een batterij bergartillerie, een peloton genietroepen. Deze expeditie is wel de meest saillante gebeurtenis in Atjeh gedurende het jaar 1898. Zij ving aan 1 Juni 1898 en eindigde in de laatste helft van September. De vijandelijke benden werden uiteengeslagen en overal achtervolgd. Nergens

hield de vijand stand. De geheele Pedirstreek werd doorkruist van Noord naar Zuid en van Oost naar West, eerst met grootere troepenafdeelingen, daarna met kleinere, steeds weder die punten als hoofddoel nemende, waar de vijand zich het sterkst of het veiligst waande. Daarbij werd echter alle onnoodige beschadiging van eigendommen der gevluchte bevolking zonder onderscheid voorkomen, zoodat huis en hof haar gespaard bleven om daarin terug te keeren zoodra hare hoofden zouden inzien dat het tot niets leidde hunne onderhoorigen het rustig verblijf in hun eigen kampongs te verbieden. Weldra werden de vruchten van ons optreden geplukt. In Augustus boden de eerste voornamere Pedirsche hoofden en wel T. Bintara Sama Indra en T. Bintara Tjoemboek hunne onderwerping aan. De voornamere bendehoofden en daaronder T. Oemar trokken terug naar Tamseh, gelegen aan de andere zijde van het Zuidelijk waterscheidingsgebergte der Pedirstreek en met het oog op de hoogst moeilijke toegangen door den vijand een veilige schuilplaats tegen onze soldaten geacht. Daarop rukte op 22 Augustus eene colonne naar Tamseh op en deze wist door eene omtrekking van de versperde toegangen zonder verliezen die plaats te bereiken. T. Oemar vluchtte naar Lagèn aan Atjeh's Westkust, gevolgd door het bendehoofd T. Bin Pekan Merdoe. Nadat nu nog in den nacht van 5 op 6 September het ons vijandelijk hoofd T. Bintara Gloempang, zoomede de ons zeer vijandige en invloedrijke Potjoet di Ramboeng, echtgenoote van wijlen T. Bintara Kemangan Potjoet Oesman, in onze handen waren gevallen, was het verzet gebroken en kwamen alle nog niet onderworpen adathoofden van de Pedirstreek zonder uitzondering hunne opwachting maken of gaven zich op genade of ongenade over: een groot verschil met Groot-Atjeh, waar de voorname hoeloebalangs steeds zoolang mogelijk buiten ons bereik bleven en enkele die houding zelfs nog volhouden, zoo was de geheele Pedirstreek aan ons gezag onderworpen, overal keerden vrouwen en kinderen naar de door ons gespaarde kampongs terug en begon de bevolking met onze vergunning weder aan den arbeid op hare velden. P. Polim week uit naar de bovenstreken van Samalanga, de Pretendent Sultan naar het hooge gebergte te Geumpang, een plaats achter Tamseh gelegen op den weg naar de Westkust. Einde October werd Padang Tidji bezet door een bataljon Infanterie van Atjeh en de VII Moekims Pedir benevens de III Moekims Batee, de V Moekims Lawoeng, Kalé en Biheue tot een controle-

ressort vereenigd en gebracht onder den te Padang Tjidi gevestigden Waarnemenden civiele Gezaghebber. Te Segli bleef bij het einde der expeditie een bataljon Infanterie en een peleton Cavalerie van de Atjeh-troepen achter, ten einde de verkregen resultaten te bevestigen.

Eene regeling had plaats van de inkomsten der nieuw onderworpen hoofden van Pedir's binnenland. Het verbod omtrent het dragen van wapens zonder wapenpas werd ook in het Pedirsche ingevoerd. Reeds tijdens de expeditie en daarná werden overigens overal in de Pedirstreek wegen aangelegd, in de eerste plaats een vijf meter breede weg van Segli over Grong-Grong naar Padang Tidji, welke weg tevens zou dienen voor de aan te leggen trambaan, en in de tweede plaats een weg van Ségli over Glé Gapoei en Langga naar het van vroegere jaren zoo bekende Kemala Raja.

Terwijl de expeditie in de Pedirstreek in vollen gang was, werd inmiddels op de Oostkust de Tengkoe Tapa episode afgespeeld. Eene lange beschrijving van deze episode is niet noodig. Tengkoe Tapa, een indertijd gevlucht dwangarbeider afkomstig uit de Padangsche bovenlanden, die eenige jaren in de Gajoelanden doorbracht en door zijne afzondering in godsdienstige overpeinzingen een zekeren naam had verworven, werd door eenige van ouds ter Oostkust bekende onruststokers naar de kust gehaald uit om aldaar als machine de guerre, de herrezen Malem Diwa der Atjehsche legende, een algemeenen opstand tegen de ongeloovigen te verwekken. Plotseling (einde Juni 1898) en snel vlamde de beweging op: van heinde en ver van Noord- en Oostkust stroomde de bevolking toe; even snel werd de beweging uitgedoofd, toen Atjeh's Gouverneur met troepen ter sterkte van een bataljon, eene divisie marechaussée en de marine landingsdivisie naar Edi getrokken, den opstandelingen eenige gevoelige verliezen had toegebracht (7 Juli). Den 22sten Juli en volgende dagen keerde de Gouverneur reeds met de expeditionnaire colonne naar Segli terug; alleen bleven twee compagniën tot 23 October ter Oostkust achter om de geheele onderafdeeling Edi te doorkruisen, ook de bovenstreken, deze bovenstreken in kaart te brengen bij gelegenheid van welke excursies ook een terrein aan de Bajanrivier werd uitgezocht, waar de reeds lang geprojecteerde post zou worden opgericht, welke gelegen tusschen Edi en Tamiang een afdoende uitdrijving van de kwaadwilligen uit

Langsar en Modjopahit, Perlak, Soengei Raja en Simpang Anas zou ten gevolge hebben.

Aan de gezamenlijke staatjes der Oostkust werd ter zake van het voorgevallene met Teungkoe Tapa en ter vergoeding van de daardoor veroorzaakte militaire uitgaven een boete opgelegd van $ 250.000.

Na de beëindiging der expeditie in Pedir werd door den Gouverneur van de buitengewone troepenmacht, welke hij te zijner beschikking had, nog gebruik gemaakt in de eerste plaats om het hoofd van het landschap Pesangan, T. Tjihik hetwelk sedert geruimen tijd de naburige hoofden van Sawang, Nisam en Kloempang-Doewa beoorloogde en zich niet om de vertoogen van onze ambtenaren stoorde, ja zelfs in den laatsten tijd alle aanrakingen met die ambtenaren had verbroken, tot rede te brengen. Het optreden der troepen tegen Pesangan had plaats einde September en begin October. De hoofden van Nisam, Sawang en Kloempang-Doewa werden uit hunne moeielijke positie verlost en T. Tjihik Pesangan vluchtte naar het binnenland. Daarna had van 13—21 October eene militaire excursie door de Paseistreek plaats ter tuchtiging vooreerst van de hoofden van Gedong, over wier houding het bestuur voortdurend te klagen had en die laatstelijk weigerden gevolg te geven aan eene oproeping naar Telok Semawéh, en voorts tot machtsvertoon tegenover de ons steeds vijandige hoofden van de staatjes van Boven-Kerti. De excursie was echter wegens het invallen van den regenmoesson te kort, dan dat zij eenig blijvend resultaat kon hebben.

Aan het landschap Pesangan werd eene boete van $ 50.000, aan Gedong eene boete van $ 10.000 en aan de Staatjes van Boven-Kerti eene boete van $ 25.000 opgelegd.

Den 25sten October keerden de twee in Mei te voren van Java naar Atjeh gezonden veldbataljons naar Java terug.

Middelerwijl dit alles ter Noord- en Oostkust plaats had, ontwikkelde zich ook de toestand in Groot-Atjeh in voortdurend gunstigen zin. De voorname bendehoofden waren, zooals wij hierboven schetsten, langzamerhand ver van Groot-Atjeh's grenzen teruggedreven. Alleen in de III Moekims Lohong, in de bergen van de VII Moekims Baid, in het beoosten de Moekims Glieng en Lamleot gelegen gedeelte der Atjeh-vallei en in de vallei van Lamtoba hielden zich kleinere benden op, die van daar invallen trachtten te doen, en wanneer de troepen hen kwamen opzoeken,

verder in de bergen uitweken. Meermalen gelukte het echter onzen troepen de hoofden van zulke benden te arresteeren of, waar zij zich verzetten, onschadelijk te maken en de vijandelijke nederzettingen in de bergen te vernielen.

Den meesten overlast hadden wij nog van de benden in de VII Moekims Baid; zij werden gesteund door T. Ali Baid, oudsten zoon van den verbannen hoeloebalang van de VII Moekims Baid, en de imams van Lamlau en van Lamara en de zoons van dezen. Eenmaal had door leden dier benden een moordaanslag op een militair bij onzen post te Samahani plaats. Later drong een dier benden 's nachts tot onzen post te Lambaroe door en loste daarop eenige schoten. Door het tijdelijk legeren van eene kleine troepenafdeeling tegen de noordelijke helling van den Tjot Raja achter het Baidsche en achter Lamleot, waardoor het patrouilleeren in de bergen werd vergemakkelijkt, werden ook die benden in de laatste maanden van 1898 tot uitwijken genoopt. In Januari 1899 waagde de Imam van Lamara zich in de vlakte der XXII Moekims werd in de kampong Lamleot overvallen en sneuvelde.

In het controle-ressort Indrapoeri waren het de Pedirees Tengkoe di Boesoe, T. Moeda Latief, hoofd van Lamleot, de tot het Polim-geslacht behoorende T. Moeda Lhon en T. Radja Imam van Glieng, die ons, vooral in de eerste helft van 1898, afbreuk trachtten te doen. De twee eersten huisden in de bergen aan den linkeroever van de Atjeh-rivier, de twee laatsten in de bergen aan den rechteroever. Door de benden van deze lieden werden in Mei en Juni 1898 eenige transporten tusschen Indrapoeri en Selimoen beschoten; eens in den avond van 15 Juni werden op het kampement Indrapoeri van uit den Tjot Oleh Sobang eenige schoten gelost en werd de Ketjik van Indrapoeri opgelicht en weggevoerd. Een actief vervolgen onzerzijds dier benden en vooral een voortdurend patrouilleeren uit tijdelijk bij de bergen betrokken bivaks door de bezettingen van Indrapoeri en Selimoen, het invoeren van kampongpassen ook in het controlegebied Indrapoeri en de scherpe controle door de patrouilles daarop uitgeoefend, waardoor het clandestien bezoeken der kampongs voor de bendeleden te gevaarlijk werd, maakte het ten slotte aan de benden onmogelijk zich staande te houden. Tengkoe di Boesoe week naar Pedir terug, T. Moeda Latif onderwierp zich en met hem keerden vele inwoners der Moekim Lamleot naar hun kampongs terug. Ook de Imam van Moeroeë onderwierp zich, evenals het

lid van Polimsgeslacht T. Tjoet Ali Basja en eindelijk de in de XXII Moekims het meest in aanzien staande oelama Tengkoe Tihi di Lheue

In het controle-ressort Selimoen uitte zich de werkzaamheid der kleine benden hoofdzakelijk in het nu en dan beschadigen van telefoongeleidingen en het stelen van materiaal van andere werken het berooven van pasargangers, het vermoorden van personen, die verdacht werden spionnendiensten te hebben bewezen.

Aldus was in 1898 de toestand in de XXII Moekims, van welke sagi — men vergete dit niet — het overgroote deel, met name het Zuid-Oostelijke, einde van 1898 en begin 1899 nog slechts een groot jaar te voren voor het eerst onder onze heerschappij was gebracht. Vermelden wij hier nog dat ook in deze sagi der XXII Moekims in den loop van het jaar algemeen werd ingevoerd de maatregel der registreering der bevolking met uitreiking van kampongpassen aan de mannelijke inwoners. In de sagi der XXV en XXVI Moekims was de toestand volkomen rustig en veilig, zoo veilig dat de met het civiel gezag in elk dier sagi's belaste officier zich ongewapend en zonder militair geleide door de geheele sagi kon bewegen, zoo veilig zelfs dat Europeesche dames in een rijtuigje reden van Kotaradja en Olehleh naar Loknga en Tjot Goeë. Kon in het controle-ressort Selimoen, al kwam weerstreving van bevelen van het bestuur niet altijd voldoende op de hoofden staat worden gemaakt, in de XXV en XXVI Moekims werd van de hoofden eene krachtige medewerking ondervonden. Hoofden en bevolking dier sagi's toonden zich bereid, toen wij werkelijk metterdaad bewezen haar tegen de vijandige benden te willen en kunnen beschermen, hare zaak van die der ons vijandig gezinden af te scheiden en ons streven naar het vestigen van een ordelijken toestand loyaal te willen steunen. Tot consolidatie der toestanden in de XXV Moekims droeg veel bij de definitieve vestiging in die sagi van den ouden Panglima sagi T. Abas Sri Setia Oelama, die sedert het uitbreken van den Atjeh-oorlog bijna voortdurend in Kloewang en Lohong geleefd en aanraking met het bestuur zooveel mogelijk vermeden had, en voor de XXVI Moekims de onderwerping in December 1898 van T. Tjoet Toengkoeb het hoofd der XIII Moekims Toengkoek en van den ouden Inam van Siëm. De staat van zaken was dan ook zoo gunstig in de twee bedoelde sagi's, dat nog in den loop van het jaar de overgebleven posten der

oude geconcentreerde linie, met uitzondering van Tjot Goeë, Lambaroe en Lamjong, konden worden opgeheven.

Aan het einde van 1898, welks maand November nog zag het gereedkomen en het feestelijk openen voor het verkeer van den stoomtramweg Indrapoeri—Selimoen, tot den aanleg waarvan besloten was bij de begrooting voor 1898, kon een tweede periode in de geschiedenis der pacificatie van Atjeh sedert Maart 1896 als afgesloten worden beschouwd. Zooals de toestand zich toen aan ons bestuur voordeed, was de taak, welke in Groot-Atjeh op ons rustte, niet meer oorlogvoeren, maar het verkregene bevestigen door het houden van gestadig toezicht en het uitoefenen van scherpe controle, waarbij men zou moeten trachten de enkele overgeblevene onruststokers, welke het der bevolking nog lastig mochten maken, zonder ophouden op te jagen en onschadelijk te maken. Voor deze laatste taak, eigenlijk eene politietaak, was om zoo te zeggen aangewezen het militair politiekorps, hetwelk zich zoo bij uitnemendheid in Atjeh naam maakte: de marechaussée. De marechaussée kon thans voor een deel en voor een groot deel de plaats van de gewone Infanterie in Atjeh gaan innemen, en afgescheiden daarvan kon de sterkte der troepenmacht in zijn geheel voor een niet gering gedeelte worden verminderd.

Begin Maart 1899 had een nieuwe samenstelling der Atjehbezetting plaats. Al dadelijk werden van Atjeh naar Java teruggezonden twee veldbataljons Infanterie, zoodat slechts 3 veldbataljons meer achterbleven. De formatie der twee in Atjeh en Onderhoorigheden thuis behoorende garnizoensbataljons werd ingekrompen met 14 officieren en 496 man; daarentegen werd het korps marechaussée uitgebreid met 12 officieren en 727 man en aldus opgevoerd tot een totaal sterkte van 20 officieren en 1212 manschappen.

De tegenwoordige bezetting van Atjeh komt hierop neer dat eigenlijk Groot-Atjeh bezet is te Kotaradja, Oleh-leh en Poeloe Weh door respectievelijk 606, 206 en 75 man garnizoens-infanterie en door marechaussée met eenige artillerie gelegerd op een zevental gewichtige punten in de drie sagi's, terwijl voorts op een zestal kustposten in de Onderhoorigheden te samen ligt een 600 man, en overigens in het gewest bescheiden zijn 3 veldbataljons met hulpwapens voor tochten en patrouilles nu eens hier dan eens daar in die Onderhoorigheden. De marechaussées zijn gevestigd op gewichtige punten in de drie sagi's, d. w. z. op centra, van

waaruit men in verschillende richtingen gemakkelijk kan patrouilleeren, de bevolking en hare bezittingen kan registreeren, alles controleeren, de tot rust en orde gezinde hoofden en bevolking beschermen en vijandelijke benden opsporen en verdrijven, geleidelijk ook onschadelijk maken, terwijl die plaatsen tevens gelegenheid bieden tot directe uitoefening van bestuursinvloed en bestuursgezag.

In de sagi der XXII Moekims waren als zoodanig aangewezen onze bestaande vestigingen Selimoen en Indrapoeri, terwijl ook Lambaroe daartoe voorloopig werd gekozen (de post Samahani was reeds den 1sten Mei 1898 opgeheven); in de XXVI Moekims werden gekozen Tjot-Mantjang en Lamjong; in de XXV Moekims Loknga en Tjot Goeë. Te Selimoen werd gelegerd eene divisie marechaussée ter sterkte van 1 kapitein, 3 luitenants en 242 minderen; te Indrapoeri een dergelijke divisie; te Tjot Mantjang en Lamjong te samen ook eene divisie; te Lambaroe en Tjot Goeë evenzeer en te Loknga weder eene divisie; in het geheel vijf divisiën onder 5 kapiteins. De kapiteins-commandanten der 5 divisien zijn nu tevens Waarnemende Civiel Gezaghebbers in een hun aangewezen bestuursressort. Als civiel gezaghebbers, d. i. als bestuurs- en politie-ambtenaren werken deze kapiteins onder, met en naar de inzichten van het Hoofd van plaatselijk bestuur, den Assistent-Resident van Groot-Atjeh, en ontvangen diens bevelen nopens het bezoeken van Moekims en kampongs, het onderzoeken van voorgevallen zaken, het controleeren van hoofden en bevolking, het oplichten van strafschuldigen, en als commandanten der divisiën marechaussée geven zij nu verder zelfstandig de noodige bevelen aan hunne ondergeschikten om de uitvoering van de ontvangen opdrachten mogelijk te maken. Zijn handelingen van den kleinen oorlog — zuiver militaire handelingen — noodig, dan komen de bevelen aan de Commandanten der divisiën marechaussée rechtstreeks van den Gouverneur in diens hoedanigheid van Militair Commandant, waartoe de Assistent-Resident aan den Gouverneur de noodige inlichtingen verstrekt. Voegen wij hierbij nog dat de kapiteins en luitenants van de Marechaussée worden gekozen in de eerste plaats uit de officieren van den Generalen Staf, in de tweede plaats uit de officieren van verschillende wapens, aan wie de geschiktheid voor den Generalen Staf werd toegekend, en in de derde plaats uit de officieren van de Infanterie.

Ten slotte alles samenvattende ook de veranderingen, welke

de hulpwapens bij de nieuwe militaire organisatie aan sterkte ondergingen, blijkt de nieuwe bezetting in totaal, de marechaussée daaronder begrepen, te bedragen 203 officieren en 6011 minderen, terwijl de effectieve bezetting op 1 Januari 1896, vóór den afval van T. Oemar en de aanvaarding van het nieuwe stelsel bedroeg 212 officieren 5593 minderen. Met ongeveer dus een gelijke troepensterkte, als welke jaren lang binnen of nabij de geconcentreerde stelling te Groot-Atjeh een oppervlakte van 1.3 vier kante geografische mijl en een vijftal zeeposten in de Onderhoorigheden als het ware vastgeketend lag, beheerschen wij nu *geheel* Atjeh en Onderhoorigheden, ook de Onderhoorigheden, want daar zijn niet alleen zes gewichtige punten aan of nabij de kust als steunpunten voor de scheepvaartregeling bezet, doch ook het binnenland wordt door mobiele troepen der 3 veldbataljons telkens bezocht, en onder ons feitelijk gezag gehouden.

Als gevolg van deze reorganisatie van de bezetting van Atjeh konden (hierboven reeds werd er gewag van gemaakt) de laatste twee overgeblevene der veldbataljons, welke na den afval van Oemar ter versterking van de bezetting van dat gewest van uit Java waren gezonden, naar dit laatste eiland terugkeeren en een gevolg weder van de vermindering van de troepensterkte op Atjeh was dat al dadelijk einde Maart aan het Opperbestuur kon worden medegedeeld dat in plaats van uitzending in de jaren 1899 en 1900 van 4000 man suppletietroepen eene uitzending van ± 1950 man voldoende zou zijn.

Vervolgen wij thans het verhaal der Atjehgeschiedenis van de laatste maanden.

In het begin van het jaar 1899 had plaats een gebeurtenis, welke niet naliet een merkbaren invloed uit te oefenen op den loop van zaken in Atjeh: wij bedoelen het sneuvelen van T. Oemar. Dat sneuvelen op zich zelf was oogenschijnlijk eene toevallige gebeurtenis; in werkelijkheid was 't het logisch gevolg van de taktiek in de laatste drie jaren gevolgd. Overal opgejaagd, kon het niet anders of T. Oemar moest vroeg of laat in onze handen vallen of den dood in een treffen met onze soldaten vinden. Kort nadat hij in Februari 1898 het landschap Daja verlaten had, werd aldaar een post gevestigd met intrekking van den post in het Lepongsche. De nieuwe post in Daja had ten doel T. Oemar het terugkomen aldaar te beletten, en toen hij dan ook einde Augustus genoodzaakt uit Tamseh te vluchten, naar de West-

kust terugkeerde, was het naar Lagen, dat hij zich begaf. Op het bericht dat hij in dat landschap was aangekomen trok medio September d. a. v. een mobiele colonne daarheen, welke alsnu eene rustelooze jacht begon op Oemar en zijne benden, een jacht welke vijf maanden aanhield en zich uitstrekte over de geheele streek tusschen Lagen en Melaboeh, een jacht welke eindigde met het sneuvelen van Oemar in den nacht van 10 op 11 Februari nabij Melaboeh. Zooals gezegd, had dit sneuvelen een zeer grooten invloed op den loop van zaken op de Westkust. De Radja van Tenom, die door Oemar uit zijn land was verjaagd, kon daar weder door ons in zijne waardigheid worden hersteld; de door Oemar in Tenom verwoeste kampongs werden weder opgebouwd; Oemar's benden verstrooiden zich. Vele leden daarvan keerden naar hun woonsteden in Groot-Atjeh en Pedir terug; een gedeelte slechts schaarde zich om Oemar's weduwe Tjoet Nja Din en trok met deze steeds dieper het binnenland van Melaboeh in. Verschillende hoofden der Westkust onderwierpen zich; zoo Kedjoeroean Amin van Boeboen, T. Agam van Merbau en het hoofd van Wailah.

Begin April keerde de mobiele colonne naar Kotaradja terug en 15 April d.a v. werd de mobiele colonne van Daja ingetrokken. Voortdurend echter bleef men zoowel van uit Poeloe Raja als van uit Melaboeh patrouilleeren, om de omstreken van vijanden zuiver te houden.

Wat nu Groot-Atjeh betreft, de toestand bleef zich daar ontwikkelen, zooals verwacht werd. In het gebied buiten de sagi's en in de sagi der XXVI Moekims bleef een volmaakte rust en veiligheid heerschen. Aanwezigheid van kwaadwilligen kwam hier niet voor. In April onderwierp zich T. Djohan Lampasei, het tweede sagihoofd der XXVI Moekims, een onderwerping welke natuurlijk weder bijdroeg tot de consolidatie van den toestand. Ook in de XXV Moekims heerschte een gelijke toestand van rust. Alleen daalde er in Mei 1899 een bende van 15 man uit het gebergte van Naga Oembang in die sagi af, sabilbijdragen vorderende van de bevolking: de bende wist zich schuil te houden voor onze troepen, doch na twee dagen trok zij weder af. In de zuidelijk van de XXV Moekims gelegen landschappen Lepong en Lohong bleven zich vijandig gezinden ophouden, die zich terugtrokken in de bergen, wanneer troepen die landschappen bezochten: het gelukte de troepen sommigen dier vijanden te overvallen. Ook vele vroegere vijanden van de sagi der XXV Moekims af-

komstig onderwierpen zich; vele uitgewekenen, vroegere volgelingen van T. Oemar, keerden naar hun oude woonplaatsen terug. Evenals in de XXVI Moekims werden ook in de XXV Moekims verlaten kampongs weder opgebouwd en werden meer sawahs beplant dan in het jaar te voren. In beide sagies bezochten de respectievelijke civiele gezaghebbers voortdurend ongewapend en slechts van een Atjehschen oppasser vergezeld de verschillende deelen van hun gebied en vonden overal de bevolking, ook vrouwen en kinderen, voorkomend en vertrouwelijk, steeds bereid om inlichtingen te geven en vaak om geneesmiddelen vragende. Dat de bevolking in die sagies overigens op de duurzaamheid van de tegenwoordige orde van zaken vertrouwt, blijkt wel daaruit, dat de behandeling van rechtszaken door de door den civielen gezaghebber geleide inlandsche rechtbanken volgens de adat rechtsprekende, moesapats, hoe langer hoe meer ingang vindt, zoo bij hoofden als bij bevolking en ook daaruit dat de waarde van sawahs voortdurend stijgt. Als een kenmerk van de daar thans heerschende veiligheid kan ten slotte aangehaald worden, dat zoo voor het gebied buiten de sagi's als voor de XXVI Moekims, als voor de XXV Moekims, als voor Lepong en de tot Groot-Atjeh behoorende eilanden vergunningen werden uitgegeven tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen.

In de sagi der XXII Moekims was de toestand aldus:

Tot diep in het gebergte achter het Lamkraksche waren, dank zij het patrouilleeren van de bezetting van het tijdelijk opgericht hierboven vermeld bivak Tjot Raja, reeds in Februari geen vijanden meer aanwezig: in April werd dan ook tot de opheffing van dat tijdelijk bivak overgegaan. Overigens kwamen echter van tijd tot tijd benden van uit het Pedirsche naar de XXII Moekims over, hoewel ze meestal onmiddelijk daarna weer terugtrokken. Zoo werd in Februari en Maart eene bende aangetroffen of gesignaleerd in het controle-ressort Indrapoeri en werden op een nacht in eerstgenoemde maand zelfs een tiental schoten op het kampement te Indrapoeri gelost. Zoo hield in Februari volgens berichten zich een andere bende op in het Selimoensche en werd in Maart een brug in dezelfde streken door die benden vernield. Zoo had in Mei een gevecht plaats met eene bende Zuid-Oostelijk van Rittiëng; zoo werd in Juni de dekking van een opnemer beschoten in het Lamkabeusche. In die zelfde maand Juni vertoonde

Panglima Polim zelf zich met benden in het Djanthoische, van waar hij echter onmiddelijk terug gejaagd werd naar de Pedirstreek; in die zelfde maand werd op een avond gedurende enkele minuten ons tijdelijk bivak in Lamtoba beschoten. Zoo had in Juli een vuurgevecht plaats met benden in de omstreken van Oeteuen Aboe (controle ressort Indrapoeri). In die zelfde XXII Moekims werden gedurende de laatst verloopen acht maanden een vijftal spionnen vermoord. Over het algemeen was er toch eene gestadige vooruitgang te bespeuren. Meer en meer werd het rayon, waarbinnen de benden zich bewegen of invallen doen, kleiner. De verminderde militaire bezetting bleek volgens verwachting zeer voldoende en volkomen aan haar doel te beantwoorden.

Als bewijs dat ook de bevolking der XXII Moekims op de toekomst begint te vertrouwen mogen hier worden aangehaald het groot aantal thans bebouwde sawahs in de VII Moekims Baid en de vele nieuw opgebouwde huizen zelfs in kampongs, welke al sedert jaren verlaten waren, zooals Anaqbaté en Anagaloeng.

Verschillende bendeleden kwamen ook in die sagi tot onderwerping. Vroeger uitgewekenen kwamen in grooten getale terug: zoo 200 man naar het Selimoensche en 150 man naar het Gliengsche.

In de Pedirstreek was de toestand nog niet zoo gunstig als in Groot-Atjeh. Voortdurend bleven de voorname vijandelijke hoofden van het verzet met name de Pretendent Sultan, Panglima Polim, Toeankoe Mohamad, T. Bin Pekan Merdoe, zich aldaar of in de nabijheid, te Tamseh, in Merdoe, in Samalanga ophouden en hielden de Pedirsche bevolking in onrust. Overal echter werden zij zelf of hunne bende opgejaagd en achtervolgd. En steeds bleven wij den toestand meester, gedurende de laatste maanden zelfs met de helft der aanvankelijke troepenmacht. Van de Pedirsche hoofden viel geen enkel ons af; naar hun vermogen steunen zij ons bij de handhaving of herstelling der rust en het onschadelijk maken der onruststokers. Zoo was het aan aanwijzingen van een Pedirsch hoeloebalang te danken dat op 10 Augustus jl. de overvalling door onze troepen van een bende van P. Polim te Poelo gelukte. De doortrekking van de trambaan Kotaradja-Selimoen naar de Pedirstreek, welke natuurlijk de rationeele voortzetting van de reeds tot stand gekomen lijn zal zijn en de Pedirstreek

een zal maken met Kotaradja werd voorloopig uitgesteld, omdat een aanvankelijk gevonden, door zeer geaccidenteerd heuvelterrein loopend tracé te hooge kosten meebracht, in aanmerking genomen dat de lijn slechts 49 K.M. lang zou zijn. Met het oog echter op de in de VII Moekims Pedir gelegerde mobiele colonne werd alvast een gedeelte der lijn gelegd namelijk van Gedeh-Breueh naar Segli (19 K.M.)

Den 4den Juni verliet een expeditionnaire colonne sterk twee bataljons Infanterie met hulpwapens, eene marinelandings divisie en brigades marechaussée Segli, om onder de bevelen van den Gouverneur van Atjeh zelf nogmaals in de reeds ten vorige jare bezochte Paseistreek te gaan ageeren. In Merdoe ondervond deze colonne geene noemenswaardige vijandelijkheden: de enkele schoten, welke op de grens van dit landschap gewisseld werden waren, wat den vijand betreft, afkomstig vau volgelingen van het Pesangansche bendehoofd Tengkoe di Awi Getah. In Triëng Gading, Pedada, Boven- en Beneden-Samalanga was van de minste vijandelijkheid zelfs geen sprake, werden wij integendeel overal uitmuntend ontvangen. In Pesangan maakte Tjihik Pesangan, van wien hierboven reeds de rede was, van de aanwezigheid van den Gouverneur gebruik om zich te Gloempang Pajong te komen onderwerpen. Toen hem echter te kennen werd gegeven, dat hij zich twee dagen later naar Telok Semaweh had te begeven, ter voldoening aan dên hem in het vorige jaar gestelden eisch en opdat aldaar zijn positie zou kunnen worden geregeld, vluchtte hij 's nachts voor den afgesproken dag naar de bovenstreken en vruchteloos werd hij hier achterna gezet. Ware niet de eisch gehandhaafd, dat hij naar Telok Semaweh had te gaan, iets wat hij gezworen had niet te zullen doen, in schijn zou men een beteren toestand in het Pesangansche hebben verkregen dan thans het geval was, maar ongetwijfeld zouden wij een bewijs van zwakheid hebben gegeven, dat vroeger of later nadeelige gevolgen voor ons gezag zou hebben gehad. Thans werd den Atjehschen hoofden duidelijk gemaakt dat onvoorwaardelijk opvolgen van bevelen onverbiddelijk gevorderd wordt en worden zoodoende de verhoudingen zuiverder. Inmiddels werd na het gebeurde het gebied van T. Tjihik Pesangan voorloopig ter besturing aangewezen aan zijne ons gezag geheel onderworpen twee broeders T. Maharadja Djempa en T. Radja Tjihik, aan ieder voor de helft.

Na de vruchtelooze poging om T. Tjihik Pesangan te achterhalen, werd door de expeditionnaire colonne doorgemarcheerd over Kota Sawang en de Kroeng Koekoes naar de Gedong. Sedert 21 Juni wordt nu in het Gedongsche en de overige Paseistreek (bovenlanden van Kerti) geageerd om de benden van Tengkoe Tapa, die zich met Gajoesche volgelingen in dienst stelde van de vijandige Paseische hoofden, uit de Paseistreek te verdrijven, de verder in die streek aanwezige ons gezag vijandige elementen onschadelijk te maken en den toestand aldaar voor goed te zuiveren. Krachtig verzet werd nergens ontmoet en reeds nu (September 1899) zijn alle 21 hoofden der Paseistreek in onderwerping met uitzondering van 4: namelijk de zelfstandige hoofden van Gedong en Peutoë en 2 van de 8 hoeloebalangs delapan van Kerti, met namen de hoeloebalangs van Araboengkoe en Pira. Nog eens uitdrukkelijk worde hier opgemerkt, dat al de troepen, welke de Paseiexcursie mede maken, genomen zijn van de troepenmacht in Atjeh thuis behoorende, zoodat behalve vermoedelijk een tijdelijk grootere evacuatie, wat meer geld aan het prauwenveer en daggelden voor de officieren, die aan de tocht deelnemen, de exursie geen bijzondere kosten na zich sleept.

Van de excursie wordt gebruik gemaakt om een weg aan te leggen van Gedong door het binnenland van Kerti naar de Djamboeajerrivier, welke weg aansluit aan den weg Gedong-Telok Eemaweh eenerzijds en aan den weg over Edi naar het Zuiden anderzijds, zoodat, ook waar andere aangelegd wordende weggedeelten weldra zullen klaar komen, aan het einde van het jaar een weg in Atjeh aanwezig zal zijn loopende van Kotaradja naar Tamiang.

In de laatste dagen van Augustus 1899, nadat het bivak der troepen was overgebracht naar Tengkoe Teupin di Bajoe aan de Djamboeajerrivier, reed de Gouverneur met eene escorte cavalerie langs de Oostkust over Edi en den nieuwen in Langsar opgerichten post Tandjoeng Kala naar Kwala Simpang in Tamiang, waar hij den 3den September aankwam, overal in de doorreden streken eene rustige bevolking aan den arbeid aantreffende, terwijl de hoofden allerwege hunne opwachting kwamen maken.

De gebeurtenissen van het laatste anderhalf jaar hebben niet nagelaten in Atjeh's Onderhoorigheden toestanden in het leven te roepen, welke geheel verschillend zijn van hetgeen aldaar te voren bestond.

Onze actie is in die Onderhoorigheden meer en meer een directe geworden, onze invloed is er meer en meer gegroeid. Die veranderde omstandigheden zouden slechts te meer doen uitkomen een feit, hetwelk sedert eenigen tijd de aandacht had getrokken, namelijk de minder eigenaardige en minder gewenschte wijze, waarop geregeld was de verhouding van ons bestuur tot de hoofden dier Onderhoorigheden.

Die verhouding was aangegeven in de verklaringen in 18 artikelen door die hoofden afgelegd en waarin uitvoering hunne verplichtingen waren omschreven. De verplichtingen dier hoofden echter aangevende, gaven die verklaringen dientengevolge ook aan de sfeer van actie toekomende aan het bestuur, en die aangegeven actie-sfeer kwam eigenlijk sinds geruimen tijd niet meer overeen met den feitelijken toestand, vooral niet met den feitelijken toestand op Atjeh's-Oostkust. De scheepvaartregeling, waarvan men wel met recht kan zeggen, dat zij een der grondslagen van dien feitelijken toestand vormt, en al hetgeen uit die scheepvaartregeling voortvloeit: heffing door onze ambtenaren voor en namens de hoofden van uit- of invoerrechten, de administratie van die inkomsten, de daardoor geboren gelegenheid om door inhoudingen op die inkomsten pressie op de hoofden uit te oefenen, dat alles was in geenen deele op de bewuste verklaringen gebaseerd en gaf feitelijk aan ons bestuur een invloed zeer veel grooter, dan door de verklaringen in 18 artikelen aangegeven of voorbereid. Instede van den formeelen grondslag te vormen van de reeds begonnen en krachtig voortgaande ontwikkeling der staatkundige verhouding, leverden de verklaringen in 18 artikelen het gevaar op weldra een formeele belemmering dier even gewenschte als natuurlijke ontwikkeling te zullen vormen: vele hoogst belangrijke regelingen, door de omständigheden reeds verkregen, werden er niet in aangeduid. Nu had men de bewuste verklaringen kunnen omwerken en aanvullen; doch daargelaten dat zij daarbij eenen ongewenschten grooten omvang zouden hebben verkregen, zou men, aangezien nog niet in alle landschappen de verhouding tot ons gezag op denzelfden trap van ontwikkeling gekomen is, eigenlijk de in menig opzicht gewenschte uniformiteit hebben moeten laten varen, terwijl daarbij dan nog het bezwaar zou hebben bestaan dat telkens wanneer de loop der zaken eene wijziging of aanvulling zoude hebben noodig gemaakt, eerst met tientallen van gansch onbeduidende hoofden (dit zijn de radja's

der Onderhoorigheden bijna allen met uitzondering van een paar) in overleg zoude moeten zijn getreden, zeer tot schade van een goeden gang van zaken en van het prestige van het Gouvernement. Om tot een afdoende vereenvoudiging van de politieke verhouding te geraken, eene vereenvoudiging, welke tevens slechts het zegel zou drukken op den bestaanden toestand, scheen 't het rationeelst en daartoe werd dan ook besloten, om geleidelijk tot eene in trekking der verklaringen in 18 artikelen over te gaan en door de hoofden een korte akte van verband te doen onderteekenen, waarbij zij eenvoudig getuigen te staan onder de heerschappij van Nederland en beloven te zullen nakomen en handhaven alle regelingen, die met betrekking tot hun landschap door of namens den Gouverneur van Atjeh zijn of zullen worden getroffen, en in het algemeen alle bevelen door of namens den Gouverneur gegeven te zullen opvolgen.

Het eerste hoofd, en dat was wel een kenmerkende uiting van eene veranderde orde van zaken, het eerste hoofd, hetwelk de de nieuwe korte akte van verband aflegde, was de Radja van Tenom en Panga. Onze verhouding tot dit hoofd was niet alleen geregeld door de gebruikelijke verklaring in 18 artikelen, maar bovendien (en zulks was een unicum in Atjeh) door eene formeele bilaterale overeenkomst van 10 September 1884, voortgevloeid uit de Nisero aangelegenheid, onzaliger nagedachtenis, en waarbij o. m. bepaald was dat, zoolang het hoofd in vriendschap met het Nederlandsch Gouvernement zou leven, de landschappen Tenom en Panga voor den handel geopend zouden blijven en alle schepen daar ten handel zouden worden toegelaten, voorts de radja zich nooit in persoon noch naar Kotaradja, noch naar Melaboeh noch naar zee zou behoeven te begeven, doch zich steeds door iemand zou kunnen doen vertegenwoordigen, wanneer het bestuur hem mocht oproepen om eene zaak te beeindigen. Den 13^{den} December 1898 werd de Radja van Tenom bereid bevonden deze overeenkomst benevens de door hem afgelegde verklaring in 18 artikelen te laten vervallen, in de plaats van welke laatste verklaring hij nu aflegde de hierboven aangegeven korte akte van verband.

Zooeven werd gewag gemaakt van de scheepvaartregeling. Aan die scheepvaartregeling werd in de laatst verloopen periode een nog meer volledige uitvoering gegeven door de oprichting van een etablissement te Tampat Toean en de openstelling van die haven

voor den algemeenen handel. Een krachtdadige toepassing dier scheepvaartregeling bracht toch mede de geheele Atjeh-kust, geen enkel gedeelte uitgezonderd, aan dat régime te onderwerpen, d.w.z. geene andere havens zouden voor den algemeenen handel mogen worden opengesteld dan die, waar wij werkelijk vestigingen hadden, opdat werkelijk overal op alle gedeelten der kust de wenschelijk geachte controle zou kunnen worden uitgeoefend. Tusschen Melaboeh en Singkel lag nu een te groote kuststrook dan dat deze in zijn geheel voor den algemeenen handel kon gesloten zijn. Feitelijk waren dan ook twee havens Soesoeh en Tampat Toean daarvoor geopend gebleven, zonder dat wij aldaar gevestigd waren, hoezeer dan ook alleen de booten der Koninklijke Paketvaartmaatschappij op die havens voeren. Met Juni 1899 werd nu die toestand geregulariseerd, te Tampat Toean eene bezetting gelegd van 2 officieren en 75 man en de haven officieel geopend verklaard. Soesoeh bleef alleen open voor de kustvaart.

Wat die scheepvaartregeling betreft, kan hier volledigheidshalve nog gewezen worden op de indienststelling in de eerste helft van dit jaar, ten behoeve van de taak van controle en kustpolitie, van drie recherchevaartuigen, waardoor het eskader oorlogsschepen in Atjeh's wateren reeds kon worden verminderd van een stationschip te Oleh-leh en 8 flotieljevaartuigen tot op een stationschip en 5 flotieljevaartuigen. Globaal werd uitgerekend dat door deze vervanging van drie oorlogsschepen door drie recherchevaartuigen, vooral doordat de oorlogsschepen eene groote Europeesche bemanning hebben en de recherchevaartuigen slechts vijf Europeesche opvarenden tellen, eene jaarlijksche bezuiniging aan traktementen en voedingskosten en aan onderhoud van schepen verkregen werd van *f* 220.000, terwijl bij een zelfde verbruik aan kolen door de recherchevaartuigen oneindig meer gestoomd zal kunnen worden.

Bij aankomst in Indië van een thans nog in aanbouw zijnde vierde recherchevaartuig zal nog een vierde oorlogsschip kunnen uitvallen.

Alvorens van de Onderhoorigheden af te stappen, moet nog het volgende worden vermeld.

Reeds lang overwoog men dat de vestiging in de Atjehsche kustlandschappen eener winstgevende Europeesche industrie van ongeëvenaarden invloed zou kunnen zijn op eene spoedige ontwikkeling van de streek, waar zij gedreven zou worden; eene ontwikkeling, welke zou medebrengen welvaart voor hoofden en

bevolking dier landschappen en daardoor vermeerdering van orde en veiligheid en daardoor ook bevestiging van ons gezag. De gunstige ommekeer in de toestanden van de Onderhoorigheden ter Oostkust en de vestiging, welke op 31 Juli plaats vond, van nog een militairen post te Tjandjoeng Kala halfweg de bestaande vestigingen te Edi en te Seroeway, [waardoor de toestanden van af Tamiang tot en met het landschap Edi-besar volkomen zouden kunnen worden beheerscht, gaf der Indische Regeering aanleiding om eindelijk toe te stemmen in de openstelling der Zuidelijkste landschappen van Atjeh's Oostkust voor de Europeesche mijnbouw industrie: nl. eerst van Langsar en Modjopahit, daarna van Perlak, Pedawa-Besar, Soengei-Raja en Edi-besar. Ten overvloede werd, waar tot die openstelling werd besloten, nog bepaald dat aan de te verleenen vergunningen en concessiën de voorwaarde zou worden verbonden dat de ondernemers de verplichting zouden aanvaarden tot het nemen van zoodanige veiligheidsmaatregelen als het bestuur noodig zal achten.

Thans behoort nog de aandacht te worden gevestigd op de maatregelen, welke reeds werden genomen of staan genomen te worden, ten einde tegenover de groote lasten, welke Atjeh en Onderhoorigheden aan de schatkist oplegt, dat gewest ook eenige meerdere baten aan die schatkist te doen afwerpen, dan tot nu toe het geval was.

In 1898 bestonden in Atjeh slechts de volgende belastingen: in Groot-Atjeh een opiumpacht, een speelpacht, een varkenslachtpacht, een pandhuizenpacht, een drankenpacht en voorts de bedrijfsbelasting, het patentrecht, het recht van overschrijding van vaste goederen, het recht van successie, de belasting op het houden van loterijen en een niet wettelijk geregeld uitvoerrecht (Gouvernementshassil) op vogelnestjes, peper, getah, pinangnoten, ivoor, was en andere boschproducten. In de Onderhoorigheden werden door de schatkist inkomsten getrokken uit den verkoop van licentiën tot invoer van opium en uit het aandeel van het Gouvernement in de door of voor de Radja's geheven in- en uitvoerrechten. De inkomsten uit de boven vermelde bronnen bedroegen in de jaren 1893—1898 respectievelijk *f* 462.774.50, *f* 450,433.41, *f* 458,931.98, *f* 437,598.14[5], *f* 445,230.33[5] en *f* 532,948.35[5].

Bij ordonnantie van 3 Februari 1899, *Staatsblad No. 74* werd

bepaald, dat met 1 April d.a.v. in de afdeeling Groot-Atjeh in- en uitvoerrechten zouden worden geheven volgens het algemeen tarief voor Nederlandsch-Indië vastgesteld bij de wet van Staatsblad 1886 No. 107, behoudens dat wat betreft de uitvoerrechten op de heffing van vogelnestjes zou geschieden naar het gewicht in plaats van naar de waarde, dat huiden, koffie en tabak aan een eenigszins hooger recht zouden onderworpen zijn en dat ook uitvoerrechten zouden worden geheven van ivoor, klappernoten, peper, pinangnoten, was, getah en een paar andere boschproducten en zulks tegen afschaffing van het reeds onder den naam van Gouvernementshassil in Groot-Atjeh bestaand, hoezeer niet wettelijk geregeld, uitvoerrecht op die producten, hetwelk in de jaren 1893 en 1894 respectievelijk *f* 209.30 en *f* 6598.52, in de jaren 1895—1897 niets en in 1898 eene som van *f* 23971.75 in de schatkist bracht, omtrent welk laatste bedrag moet worden opgemerkt, dat het voortspruit uit eene heffing van hassil van de sedert vele jaren te Kroengraja opgeschuurde peper, welke het den eigenaren eerst in den loop van 1898 veroorloofd werd uit te voeren.

Bij deze ordonnantie werd overigens het eiland Weh van het nieuwe tolgebied van Groot-Atjeh uitgezonderd en zulks ten einde de proef, om Sabang als vrijhaven tot ontwikkeling te brengen, te kunnen doorzetten. Met de heffing van Gouvernementshassil van de op dat eiland geproduceerde producten zou op den bestaanden voet worden doorgegaan, niet echter als een uitvoerrecht, maar als eene door de hoofden aan het Gouvernement op te brengen schatting.

Uit de heffing van invoerrechten volgens het tarief der wet van 1886 volgde blijkens art. 1 der ordonnantie in *Staatsblad* 1886 No. 249 en art. 1 der ordonnantie in *Staatsblad* 1893 No. 301 van zelf de heffing in de afdeeling Groot-Atjeh van de bij die ordonnantiën vastgestelde accijnzen van petroleum en lucifers.

Rechten en accijnzen brachten in het korte tijdperk April t./m. Augustus l.l. reeds gemiddeld *f* 12,000 's maands op waarbij in het oog moet gehouden worden, dat gedurende de aan de invoering van het toltarief voorafgaande maanden op groote schaal goederenvoorraden werden ingeslagen; zoodat er op mag gerekend worden dat in de naaste toekomst minstens *f* 150,000 à *f* 200,000, laat ons zeggen *f* 175,000 uit de nieuwe belasting in 's Lands kas

zal vloeien, terwijl uit de afgeschafte Groot-Atjehsche uitvoer hassil, als men de opbrengst der laatste zes jaren bij elkaar telt, gemiddeld 's jaars slechts eene groote *f* 5000 werd verkregen.

In de Onderhoorigheden heerschte tot vóór 1 Januari 1899 op het stuk der in- en uitvoerrechten van een landschap tot landschap verschillende toestand, een toestand waarbij 's Lands schatkist niet dat voordeel had, hetwelk zij kon hebben. In- en uitvoerrechten werden er wel bijna overal geheven en wel gold in theorie, dat waarvan een zeker aandeel ± 1/5 aan het Gouvernement, als zijnde getreden in de rechten van den vroegeren Sultan, als schatting behoorde te worden afgestaan. Maar het bedrag der geheven rechten was overal verschillend en in de praktijk werd lang niet overal het aan het Gouvernement toekomend aandeel afgedragen. Wat de inning der rechten betreft, slechts die der uitvoerrechten geschiedde voor de meeste Onderhoorigheden voor en namens de Radja's door onze ambtenaren, die zich dan na aftrek van het Gouvernements-aandeel volgens vastgestelde regelen met de verdeeling onder de rechthebbenden belastten. Wat de inning der invoerrechten betreft, ter Noord- en Oostkust, had die plaats voor het 1/5 Gouvernements gedeelte (1 % der waarde) door onze ambtenaren zelven, terwijl de Radja's dan de overige hun toekomende 4 % inden. Ter Westkust werden, wat de onderafdeeling Poeloe Raja aangaat, de invoerrechten door de Radja's zelven geheven, wat de onderafdeeling Melaboeh betreft, werden zij door onze ambtenaren geheven, zonder dat het Gouvernement echter eenig aandeel daarvan bekwam, vermoedelijk omdat een deel van het uitvoerrecht op peper, het eenige was wat indertijd door de hoofden ter Westkust aan den Sultan in werkelijkheid werd afgedragen.

De Indische Regeering was er nu op bedacht eene uniforme regeling in te voeren, waardoor er tweeërlei zou worden bereikt:

1°. dat de heffing der in- en uitvoerrechten overal, waar zij nog geheel of gedeeltelijk door de Radja's zelven geschiedde, door onze ambtenaren in handen zou worden genomen: de Regeering overwoog daarbij, dat die heffing door onze ambtenaren voor en namens de Radja's uitmaakte, een voornaam, zoo niet het voornaamste onderdeel der scheepvaartregeling, het middel om ieder oogenblik pressie te kunnen oefenen, zonder tot het uiterste te behoeven over te gaan;

2°. dat van de opbrengst van al die in- en uitvoerrechten het

den suzerein van ouds toekomend aandeel zou worden ingevorderd en wel tot een zoodanig bedrag, dat de schatkist een meer behoorlijk aandeel van Atjeh's Onderhoorigheden zouden gaan ontvangen dan tot nu toe het geval was.

Na eene grondige bestudeering dezer aangelegenheid door de plaatselijke ambtenaren en den Gouverneur van Atjeh, en na besprekingen met de hoofden, kon nu met 1 Januari 1899 de volgende algemeene regeling voor Noord-, Oost- en Westkust worden ingevoerd:

De heffing van alle in- en uitvoerrechten geschiedt voortaan door de Nederlandsche bestuursambtenaren, gevestigd in de krachtens de scheepvaartregeling voor den algemeenen in- en uitvoer opengestelde havens. Een tarief van in- en uitvoerrechten werd vastgesteld, waarvan kan gezegd worden, dat het zich, wat nomenclatuur der belaste goederen betreft, hoofdzakelijk aansluit aan het algemeen invoerrechtentarief in *Staatsblad* 1886, No. 107, alleen met dit onderscheid, dat het belasting-bedrag 10 % bedraagt ook voor die artikelen, welke het tarief in *Staatsblad* 1886, No. 107, met slechts 6 % belast, terwijl ook een gedeelte der bij tarief in *Staatsblad* 1886 No. 107 vrijgestelde goederen die vrijstelling in Atjeh en Onderhoorigheden niet genieten, doch daarop een invoerrecht gesteld is van 5 %, terwijl daarentegen gambier en gedistilleerd in de Onderhoorigheden lager dan volgens het algemeen tarief worden belast en de accijnzen op petroleum en lucifers voorloopig niet worden ingevoerd. Het tarief van uitvoerrechten bevat voor de verschillende Onderhoorigheden vooralsnog geene uniforme regeling voor zoover de rechten op peper en pinang betreft op de Noord- en Oostkust en de rechten op peper op de Westkust; men moest daar rekening houden met bestaande toestanden. De uitvoerrechten op andere artikelen werden gesteld op 10 %. In de regeling is nu verder bepaald dat van de geheven invoerrechten 4/10 (het ook vroeger door hen geheven bedrag) komt aan de hoofden en 6/10 aan het Gouvernement. Wat de uitvoerrechten betreft, zoo is het aandeel van de hoofden en van het Gouvernement op de Noord- en Oostkust voor alle artikelen, met uitzondering van peper en pinang en op de Westkust met uitzondering van de peper, respectievelijk 4/10 en 6/10 van het geheven bedrag. Wat de peper en pinang op de Noord- en Oostkust en de peper op de Westkust aangaat, is een vast specifiek-recht voor alle Onderhoorigheden ten behoeve

van het Gouvernement ingesteld en een verschiliend specifiek-recht voor de verschillende hoofden, een en ander overeenkomende met de van ouds geheven bedragen en zulks omdat de op de bedoelde producten gelegde belasting reeds vrij hoog was. Bij die uitvoerrechten op peper en pinang op de Noord- en Oostkust en op peper op de Westkust valt overigens nog op eene bijzondere eigenaardigheid te wijzen, nl. deze dat de hoofden een deel van hun eigenlijke ontvangsten te dier zake reeds krachtens vroeger getroffen regelingen ten beheer toevertrouwen aan onze bestuursambtenaren, ten einde het ten algemeenen nutte, met name ten behoeve van den aanleg van wegen, te besteden.

Bij deze nieuwe regeling der in- en uitvoerrechten is er voor gezorgd dat, terwijl het Gouvernement eene behoorlijke bate uit die bron van inkomsten trekt, de hoofden het tot dusver daaruit genoten bedrag aan inkomsten onverkort behouden. Op dien grond hadden de hoofden dan ook volstrekt geen bezwaar tegen de nieuwe regeling. Integendeel zij bleken er weldra mede ingenomen te zijn, want terwijl zij vroeger voor de heffing hunner rechten afhingen van krani's, sjahbandars en andere dergelijke tusschenpersonen en veel van het geïnde bij dezen bleef hangen, is hiervoor thans in de plaats getreden de eerlijke en vooral meer nauwgezette administratie onzer ambtenaren. Sommige hoofden gaven dan ook in de eerste maanden eene aangename verbazing te kennen over het zoo veel grooter bedrag, dat hun onder het beheer onzer ambtenaren gewerd.

Aan een regeling als de getroffene, waarbij èn het Gouvernement èn de hoofden in de baten deelen, werd de voorkeur gegeven boven eene regeling, welke overname dier rechten tegen betaling van eene afkoopsom in eens of een vast jaargeld tot grondslag heeft, zooals bij de staatjes met zelfbestuur in andere gewesten plaats had, omdat op deze wijze de hoofden voortdurend belang blijven hebben in de ontwikkeling en de vooruitgang van hun landschap, welke ontwikkeling voor hen zoo goed als voor ons stijging hunner inkomsten beteekent.

De opbrengst, welke uit de bedoelde rechtenregeling in de Onderhoorigheden in 's Lands kas zal vloeien, wordt geraamd over 1899 reeds te zullen bedragen *f* 120.000, terwijl de opbrengst van het aandeel van het Gouvernement in de in Onderhoorigheden geheven rechten der laatste drie jaren gemiddeld een groote *f* 55.000 bedroeg, in 1898 *f* 62.372.

Behoudens de invoering wellicht nog een paar belastingen in Groot-Atjeh van ondergeschikt belang, zal in het eerste kwartaal van 1900 de nieuwe financieele organisatie tot een einde zijn gebracht. Wij hebben hiermede op het oog de nog hangende, doch alsdan zijn beslag krijgende nieuwe belastingheffing van de opium in de Onderhoorigheden.

Reeds sedert 1883 worden uit den invoer van opium in de Onderhoorigheden, inkomsten door 's Lands schatkist getrokken op deze wijze, dat voor den invoer daarvan eene vergunning noodig is, waarbij voor de ingevoerde hoeveelheid gevorderd wordt vroeger *f* 2.— thans *f* 3.— per kat opium (*Staatsblad* 1890, No. 141). In de praktijk werden licenties tot invoer slechts aan de hoofden der zelfbesturende landschappen afgegeven. In sommige dier landschappen werd nu de invoer en het debiet van opium tot nu toe verpacht, in andere verkoopt het zelfbesturende hoofd de door den Gouverneur van Atjeh afgegeven licenties tot invoer; in andere nog exploiteert het hoofd het opiumdebiet zelf. Reeds lang was het bestuur in Atjeh de meening toegedaan dat de opiumbelasting van *f* 3.— per kati te laag was en dat de schatkist meer uit de opiumbelasting van de Onderhoorigheden kon trekken. Men was echter langen tijd zoekende naar de wijze, waarop dit zou dienen te gebeuren: door verhooging van het licentierecht, of door invoering van een opiumpacht, of door een regie-verkoop van opium aan de Radja's. Gedurende geruimen tijd schenen zich zoowel tegen het eene als tegen het andere stelsel bedenkingen te verzetten. In het begin van dit jaar werd echter door den Gouverneur van Atjeh een voorstel ter zake gedaan, hetwelk ook in verband met de in het laatste jaar belangrijk gewijzigde politieke toestanden de goedkeuring der Regeering kon wegdragen.

Mitsdien zal, zoo althans de begrootingswetgever zich daarmede vereenigt, in een der eerste maanden van 1900 een opiumpacht in de Onderhoorige Atjehsche kustlandschappen worden ingevoerd, met dien verstande, dat verpacht zal worden het uitsluitend recht tot invoer van ruw opium in de voor den algemeenen handel opengestelde havens en tot verkoop van ruw opium en bereiding, en verkoop in het klein van tjandoe binnen de grenzen van de op die plaatsen gelegen Gouvernements etablissementen, terwijl buiten de plaatsen onzer vestiging ieder Atjeher, die zulks wenscht, met uitzondering echter van de hoofden der landschappen,

van den pachter afkomstig opium in het klein mag verkoopen. Aan de hoofden zal als schadeloosstelling een vast jaarlijksch bedrag worden toegekend, gelijkstaande aan hetgeen zij ieder tot dusver uit het opiumdebiet wisten te trekken, een bedrag dat vast zal zijn, ten einde hun geen belang te geven bij de toename van het opiumverbruik. De uitkeering aan de hoofden jaarlijks te doen, zal bedragen *f* 60,956 voor allen te samen, terwijl op goede gronden verwacht mag worden, dat de voorgenomen pacht *f* 216,000 in zijn geheel zal opbrengen. Trekt men hiervan af de bovenbedoelde *f* 60,956, dan blijft als zuivere bate voor de schatkist een ronde som van *f* 150,000 over, of een verschil met het tot nu toe door het Gouvernement gebeurde uit de opiumlicenties (in 1898 bedroeg dit *f* 52,900) van *f* 150,000 — *f* 52,900 d. i. *f* 97,100.

Resumeerende kan men zeggen, dat de financieele maatregelen, welke door de Indische Regeering ten opzichte van Atjeh en Onderhoorigheden reeds werden genomen, of staan genomen te worden, de baten welke dat gewest tot nu toe aan de schatkist afwierp en welke voor het jaar 1898, beliepen eene som van *f* 532,948, zal doen toenemen met een bedrag van

aan in- en uitvoerrechten in Groot-Atjeh *f* 175,000 — 5000 (het gemiddeld cijfer aan uitvoerhassil	*f* 170,000
aan aandeel in de in- en uitvoerrechten in de Onderhoorigheden *f* 120,000 — 62,372 (het in 1898 ontvangen aandeel)	„ 57,628
aan opiumbelasting in de Onderhoorigheden *f* 150,000 — 52,900	„ 97,100
	f 324,728

dus zal doen toenemen met ruim 60 %.

Ten slotte zij nog dit vermeld. Bij een besluit van 18 September 1899, *Staatsblad* No. 259, werd het bestuur van het gewest Atjeh en Onderhoorigheden, hetwelk laatstelijk in zijn geheel was vastgesteld in 1884 (*Staatsblad* No. 205) opnieuw georganiseerd en in overeenstemming gebracht met de nieuwe toestanden in de laatste jaren aldaar geboren. Vooreerst werd het nieuw onder ons rechtstreeksch gezag gebracht gebied van Groot-Atjeh officieel administratief ingedeeld. De Onderhoorigheden, welke tot nu toe gesplitst waren in twee afdeelingen een afdeeling Noord- en Oostkust en een afdeeling Westkust, werden alle samengevoegd

onder één Assistent-Resident met standplaats Kotaradja. Voorts werd de formatie van het burgerlijk personeel in vele opzichten herzien: overtollig gebleken personeel werd uit die formatie weggelaten, de inkomsten der Inlandsche hoofden werden beter geregeld. Met de tot stand gebrachte reorganisatie werd een totaal cijfer aan jaarlijksche bezuiniging verkregen van ƒ 28.710 (hetwelk in den eersten tijd iets minder zal bedragen, omdat de daarbij in het leven geroepen verlaging van tractementen van klerken, oppassers enz. eerst zal ingaan bij het aftreden der tegenwoordige titularissen), terwijl tegelijkertijd toch nog kon bereikt worden dat alle hoeloebalangs en moekimhoofden in de rechtstreeks bestuurde afdeeling Groot-Atjeh op bescheiden voet, maar met het oog op de Atjehsche huishouding toch voldoende traktement zullen bekomen.

Wat zal nu in Atjeh de taak der naaste toekomst zijn?

Wanneer men den toestand overziet, dan kan men zeggen dat het verzet zich heeft geconcentreerd in de eerste plaats en voornamelijk in de vier Atjehsche grooten: den Pretendent Sultan, Panglima Polim (het sagihoofd der XXII Moekims), Toeankoe Mohamad (een lid van de Sultansfamilie) en T. Bin Pekan Merdoe (zoon van een onderhoofd in Merdoe, die indertijd evenals Oemar door aansluiting aan ons zijne positie trachtte te versterken en zijne eerzuchtige oogmerken te bereiken en zich tegen ons keerde, toen niet al zijne ambitieuse eischen inwilliging vonden). De priesters, die vroeger het verzet leidden, zijn in den laatsten tijd meer op den achtergrond getreden. Het tooneel der werkzaamheid dier vier hoofden is de Pedirstreek: slechts een paar benden van meer ondergeschikte hoofden, als Tengkoe di Boesoe, T. Moeda Lhon, Pang Lèh en Pang Dèn, huizen van tijd tot tijd in de bergen van het meest oostelijk gedeelte der XXII Moekims: deze ondergeschikte hoofden zullen echter, nadat Panglima Polim aan de orde dienstbaar of anders onschadelijk zal zijn gemaakt, ook van zelf verdwijnen. Op de Westkust bevinden zich eenige vroegere panglima's van T. Oemar geschaard rondom Tjoet Nja Din. In het binnenland achter Pesangan zwerft T. Tjihik Pesangan; in het achterland van de Oostkust een kleine bende van Nja Mamat Perlak. Ons streven is thans niet meer, zooals in Mei 1897 werd voorop gesteld, het beheerschen louter van Groot-Atjeh: dit beheerschen is thans reeds een feit geworden. Zooals de

omstandigheden zich ontwikkelden, is ons streven thans het beheerschen van geheel Atjeh en Onderhoorigheden en zulks met een troepenmacht van ongeveer gelijke sterkte, als welke voor de handhaving onzer voormalige geconcentreerde stelling noodig was. Waar wij tot dit resultaat kwamen in drie jaren, daar zal het verdelgen van de nog overblijvende benden van Panglima Polim, den Pretendent Sultan en Tjoet Nja Din niet meer veel tijd vorderen.

Periodiek militair optreden zal in de Onderhoorigheden nog moeten plaats hebben, maar niet door middel van groote tochten of expeditiën. Deze zijn, gegeven de nog overgebleven weinig talrijke vijanden, niet meer noodig. Maar nu eens hier, dan weder daar, zullen in enkele centra of in voor den vijand geschikte wijkplaatsen, tijdelijk door kleine mobiele colonnes (de drie in Atjeh gelegerde veldbataljons zullen hiervoor voldoende troepen kunnen geven) bivaks betrokken worden en er zal dan zoodanig en zoolang worden gepatrouilleerd, totdat alle nog in verzet zijnde hoofden en benden nergens meer geduld worden, zich nergens meer veilig voelen het hoofd in den schoot leggen. Maar zoolang dan ook dit niet gebeurd is, zoolang de volkomen onderwerping van alle Onderhoorigheden zooals van Groot-Atjeh geen voldongen feit zal zijn, zal stilstand in het militair optreden niet mogen intreden, zal het actie moeten blijven.

Een groot gedeelte van Groot-Atjeh en de Zuidelijkste landschappen van de Oostkust zijn nu reeds volkomen gepacificeerd: het bewijs daarvan is dat die streken weldra door de Europeesche mijnbouw industrie zullen worden geexploiteerd. Reeds nu begint Atjeh en Onderhoorigheden, zooals wij zagen, ruimer bij te dragen aan de koloniale schatkist. En het spreekt wel van zelf, dat al naarmate de toestanden zuiverder worden, naarmate wanorde en ongeregeldheid plaats maken voor orde en rust, naarmate handel, landbouw en mijnbouw zullen opbloeien (vooral van den mijnbouw wordt veel verwachting gekoesterd), ook de inkomsten, welke de schatkist uit Atjeh trekt, spoedig zullen toenemen. Daarentegen worden de eischen, welke Atjeh aan die schatkist stelt op militair gebied, steeds minder. De door onrust veroorzaakte buitengewone uitgaven worden zooveel mogelijk op de rekening van de schuldige landschappen zelve gebracht: men denke aan de hierboven vermelde oorlogsschattingen opgelegd aan de staatjes der oostkust, aan Pesangan, aan de Paseistreek.

Edoch al verminderen de oorlogskosten snel, al wordt, zooals uit het hierboven medegedeelde zal zijn gebleken, ook op andere uitgaven overal, waar het kan, bezuinigd en gesnoeid, de Atjeh begrooting zal er in de drie, vier eerstvolgende jaren nog niet zoo uitzien als men dit in verband met een en ander zou verwachten. Wij zullen toch in de naaste toekomst voor Atjeh nog enkele uitgaven van niet militairen aard te doen vinden, welke eenige buitengewone offers van de schatkist zullen vorderen en welke het nochtans eene gezonde en vooruitziende politiek zal zijn niet na te laten.

Reeds nu worden overal wegen aangelegd, eerste vereischten om handhaving van orde en rust mogelijk te maken, niet alleen in Groot-Atjeh maar ook in de Onderhoorigheden en zulks zooveel mogelijk door de bevolking, in de Onderhoorigheden op kosten van de hoofden. In Pedir is sedert Juni 1898 een geheel wegennet tot stand gekomen; alleen op de Noord- en Oostkust zullen, waar aan het einde van het jaar feitelijk een doorloopende weg Tamiang over Edi, Telok Semaweh en Segli met Kotaradja zal verbinden, in anderhalf jaar tijds ongeveer 400 kilometers weg zijn gereed gekomen. Die aanleg van wegen zal in nog grootere mate, op nog grootere schaal moeten plaats hebben, en zal wel, waar een weg gaat door grootendeels onbewoonde oorden, op kosten van 's Lands schatkist dienen te geschieden. Zoo zal ongetwijfeld zoo spoedig mogelijk een weg moeten worden aanaangelegd van Segli over Tamseh en Geumpang naar Melaboeh, een weg die dwars door het binnenland Noord- en Westkust zal verbinden. Zoo zal één voortgezette weg ook langs de geheele Westkust moeten worden gelegd. Daarna zullen op enkele punten wegen van de kust naar het binnenland moeten worden gemaakt, als afvoerleidingen voor den handel.

Zoo zal Kotaradja met Tamiang door een spoorbaan verbonden moeten worden, waarvan de baanvakken Kotaradja-Selimoen en Gedeh Breueh-Segli reeds liggen. Die spoorbaan zal gewis eenige millioenen kosten. En toch zal het urgent zijn, dat men zich die uitgave getrooste: want die spoorbaan zal de afstanden ter Noord- en Oostkust van Atjeh te niet doen en aan den anderen kant Atjeh en de residentie Sumatra's Oostkust één maken en op die wijze met een betrekkelijk geringe troepenmacht een geweldige machtsoefening op de doorsneden landschappen mogelijk maken.

Het reeds in Groot-Atjeh aangelegde lijngedeelte Kotaradja-Selimoen heeft bewezen te zijn wat de Indische Regeering, toen het den aanleg van die lijn aan het Opperbestuur voorstelde, verwachtte dat het zijn zoude, een van de meest krachtige pacificatiemiddelen. Waar de tramlijn in exploitatie kwam, werd het verzet als het ware onmiddelijk gestaakt. Wij zullen daarom wel doen met zoo spoedig mogelijk dit middel ook op de Noord- en Oostkust toe te passen. Ook zal die tramweg in groote mate bijdragen tot ontwikkeling in geheel Atjeh der oeconomische toestanden en eigenlijk het noodzakelijk complement vormen van de reeds bestaande landbouw-ondernemingen (peper-aanplantingen) der bevolking en van de eerlang te vestigen mijnbouw-ondernemingen. Zoo met het oog op de te verwachten bloei dier ondernemingen, als met het oog op de volkrijkheid dier streken, welke de lijn op Noord- en Oostkust zal doorsnijden, wordt overigens voorspeld, dat de exploitatiekosten van de lijn ten volle zullen worden gedekt.

Een andere noodige uitgave, hoezeer dan ook een van minderen omvang, zal zijn de oprichting van scholen. Geen beter middel om het fanatisme te verdrijven, dan het brengen van onderwijs onder de bevolking. De Atjehers willen wel leeren: de Gouvernements inlandsche school te Kotaradja wordt door hoe langer hoe meer Atjehsche kinderen bezocht: in April l.l. liet het hoofd van Edi zijn jongeren broeder T. Oebit te Kotaradja, achter om hem die school te doen bezoeken. Een zoon van T. Necq, hoeloebalang van Merassa, bezocht zelfs de Gouvernements Europeesche lagere school. Te Pakan Badak en te Loknga werden in 1898 scholen voor Atjehsche kinderen opgericht, welke respectievelijk gemiddeld bezocht werden door 24 en 40 kinderen; in Maart l.l. werd de school voor Atjehsche kinderen te Lamjong heropend met twaalf leerlingen, voor het meerendeel zonen en verwanten van hoofden.

Een vraagstuk, hetwelk in eene naaste toekomst ook de aandacht der Regeering zal vragen en tot eene oplossing zal zijn te brengen, is de herbevolking van Groot-Atjeh. Reeds in de eerste jaren van den Atjeh-oorlog verlieten vele gezinnen Groot-Atjeh om eene rustiger woonplaats elders te zoeken. Zoo emigreerde bij de tweede expeditie het meerendeel der bevolking uit de XXVI Moekims naar Pedir en Oostkust. Ook in latere jaren brachten de tijdsomstandigheden mede, dat die emigratie aanhield. Zoo

zijn geheele landcomplexen in drie de sagi's geheel ontvolkt geraakt en woest: menigten wilde varkens vernielen thans voor een belangrijk deel den oogst der dun gezaaide bevolking en zelfs tijgers komen al tot vrij ver van de bergen naar beneden. Om Groot-Atjeh weder tot snellere ontwikkeling te brengen is de overplaatsing naar sommige gedeelte daarvan van een gezeten bevolking een eerste vereischte.

Zooals de lezer zal toestemmen, is er in de laatste drie jaren een reuzenarbeid verricht. Van uit een klein bezette ruimte aan het Groot-Atjehsche strand en vijf nederzettingen in de Onderhoorigheden is men gekomen tot de beheersching van het geheele gewest: alles moest met het oog op die nieuwe toestanden op nieuw geschapen worden, alles op nieuw georganiseerd. Men kwam er door vasten wil, door volharding. Men kwam er onverwacht snel. Het is ons bekend, dat de thans aftredende Gouverneur-Generaal Jhr. van der Wijck in 1896 voor de bevrediging van Atjeh ongeveer tien jaar noodig achtte, in aanmerking nemende, dat waar de wisselingen van inzichten van ons bestuur gedurende de verstreken drie-en-twintig jaren zulke nadeelige indrukken bij den Atjeher hadden teweeggebracht, geruimen tijd zou moeten verloopen, vóórdat het vertrouwen in onze kracht en volharding weder gevestigd zou zijn. Zooals de zaken zich echter thans laten aanzien, kan zeer zeker de hoop gevoed worden dat de Atjeh-bevrediging binnen veel korteren tijd zal zijn tot stand gebracht. Wel valt nog een groote arbeid te verrichten, namelijk het ter zijde stellen van nog enkele overgebleven voor de rust in Atjeh schadelijke elementen en de bevestiging van het verkregene, een arbeid weldra hoofdzakelijk van minder militairen aard, hoezeer dan ook een militair bestuur nog geruimen tijd in het gewest noodzakelijk zal blijven. De voorteekenen voor een spoedig welslagen van dien arbeid zijn echter gunstig; alles werkt mede. Nog eene korte inspanning en de taak op Noordelijk Sumatra, aan welks volbrenging met het oog op den verderen bloei dezer koloniën zooveel gelegen was, zal zijn voltooid.

September 1899. TOEKOE MOHSIN.

De Gouvernements Koffiecultuur ter Sumatra's Westkust.

DOOR

P. J. KOOREMAN.

Het koffievraagstuk is nog altijd aan de orde.

Velen hebben daarover hun licht laten schijnen, boekdeelen zijn over dat onderwerp volgeschreven, doch de ingrijpende maatregelen laten op zich wachten, waardoor in het Gouvernement van Sumatra's Westkust, hetzij, de koffiecultuur, de hoofdbron onzer inkomsten aldaar, tot nieuwen bloei gebracht, hetzij op andere wijze het evenwicht tusschen uitgaven en inkomsten hersteld kan worden.

Wel is waar, zijn weder eenige opzieners der koffiecultuur aangesteld, de bestuurskosten verminderd, en wordt door de wetgevende macht het voorstel overwogen om door herziening van het douanetarief en verhooging van den zoutverkoopprijs de landsinkomsten te vermeerderen. Doch dien opzieners zal het niet mogelijk zijn gelijke resultaten te verkrijgen als hun voorgangers, omdat het hun niet mag worden toegestaan gelijke middelen aan te wenden. De verkregen bezuiniging is luttel, en zal zeker blijken slechts een verplaatsing van uitgaven te zijn geweest, terwijl de in uitzicht gestelde stijging der baten hoogstens toereikend zijn zal om de daling der inkomsten van de steeds achteruitgaande Gouvernements koffiecultuur te dekken.

De vraag is dus alleszins gewettigd, waarom de Regeering in stede van het vraagstuk bij de horens aan te vatten, dat onopgelost laat, en op de lange baan schuift, schoon 's lands belang zoo dringend een oplossing eischt, en Zij haar toevlucht blijft zoeken in expedienten, waarvan men met zekerheid weten kan, dat zij niet naar het beoogde doel leiden kunnen.

„Sedert bijna veertig jaren is de koffie de hoofdbron onzer in„komsten ter Sumatra's Westkust. Maar het feit is niet te „loochenen, dat de cultuur steeds over een grooter grondgebied „is uitgebreid, dat de bemoeiingen van het bestuur steeds zijn „toegenomen, en de dwang grooter is geworden; dat de inkoop„prijzen van 1848 tot 1874 zijn verdubbeld; — en dat in weerwil „van die uitbreiding, het scherper toezicht, de aanmoediging door „hoogere prijzen, de Gouvernements koffiecultuur in genoemd „Gewest achteruit gaat."

Aldus luidt de aanhef van een artikel van den heer E. B. Kielstra voorkomende in de *Indische Gids* van het jaar 1888 getiteld: „de Koffiecultuur ter Sumatra's Westkust", en na er op gewezen te hebben, dat blijkens de rapporten van den Gouverneur van Swieten die cultuur in haar bloeitijd *populair*, *geheel populair* en *nagenoeg vrijwillig was*, dat haar toen *weinig bezwaren aankleefden*, en zij *van allen dwang ontdaan en geheel vrij gemaakt was*, dat toen streng vastgehouden werd aan het *stelsel van volkscultuur*, *waarin pressie noch dwang pastten*, wordt haar latere achteruitgang geweten aan het breken met het stelsel van geheel vrije volkscultuur van den Gouverneur van Swieten en zijn militaire opvolgers, en aan de minder doelmatige bevelen van de latere civiele bestuurders, welke, geheel in strijd met het karakter van het Maleische volk, allengs het aanzijn gegeven hebben aan een formeele dwangcultuur.

Ofschoon wegens de beweegredenen, die tot de aanstelling van een militairen bestuurder leiden, aan dezen meer de vrije hand moet worden gelaten dan aan een burgerlijken, dus de militaire bestuurder krachtiger en strenger tegenover de inlandsche bevolking en haar hoofden kan en moet optreden, zou dus ter Sumatra's Westkust juist het omgekeerde hebben plaats gevonden, en zich hebben gekenmerkt het *vroegere* militaire bestuur door zachtmoedig en toegevend optreden tegenover de inlandsche bevolking, aan wie ten aanzien van de koffiecultuur volkomen vrijheid van handelen werd gelaten, behoudens de verplichting om de geoogste koffie in de gouvernements pakhuizen te leveren, het *latere* burgerlijke door strengheid en geleidelijke toepassing van meer dwang.

Hoe vreemd deze conclusie van den heer Kielstra ook klinken moge in de ooren dergenen, die met Indie's geschienis eenigermate bekend zijn, toch werd zij grifweg beaamd door de koffie enquête-commissie van het jaar 1888, die meende te kunnen volstaan

met naar zijn artikel te verwijzen, en schijnt zij de leiddraad der Regeering te zijn gebleven bij haar pogingen om den financiëelen toestand van het gouvernement Sumatra's Westkust te verbeteren.

Indien inderdaad door het scheppen van een geheele vrije volkscultuur en door zich stipt te houden aan het plakkaatpandjang van 1833 de koffiecultuur aanvankelijk in dat Gouvernement tot grooten bloei ware gebracht, en haar latere achteruitgang te wijten ware aan het breken met het vrije koffiestelsel van den Gouverneur Van Swieten en aan den lateren cultuurdwang in strijd met den inhoud van dit plakkaat, dan zouden er inderdaad gegronde redenen bestaan om beducht te zijn voor verscherping van den tegenwoordig zoo zachten cultuurdwang, en voor het invoeren van nieuwen dwang, in den vorm eener geldelijke belasting.

De geschiedenis der gouvernements-koffiecultuur ter Sumatra's Westkust van den heer Kielstra, hoewel samengesteld naar gegevens ontleend aan verslagen van de vroegere militaire Gouverneurs, aan Koloniale verslagen en Besluiten der Indische Regeering, is echter volkomen in strijd met de feitelijke, en leidt, op een dwaalspoor. De ambtenaren van het Binnenlandsch-bestuur van 25 à 30 jarigen diensttijd kennen een geheel andere, omdat zij in den aanvang van hun dienst op elk gebied en overal veel meer dwang hebben zien toepassen en toegepast hebben, dan later mogelijk was. En elke bejaarde koffieplanter ter Sumatra's Westkust zal lachen om de bewering, dat de koffiecultuur onder het bestuur van den Gouverneur van Swieten een geheel vrije volkscultuur is geweest, hoogstwaarschijnlijk ook wijzen naar lidteekenen van slagen 40 à 50 jaren geleden opgeloopen wegens het niet naar voorschrift doen van cultuurdiensten.

De geschiedenis der gouvernements-koffiecultuur naar mededeelingen van de nog talrijke patienten van het stelsel van Swieten en naar de rapporten van de ambtenaren en beambten met de praktijk belast, luidt dan ook geheel anders dan die van den heer Kielstra. Zij stelt als een onbetwistbare waarheid in het helderste licht, dat de koffiecultuur vroeger ter Sumatra's Westkust schitterende resultaten voor het gouvernement heeft opgeleverd, omdat hoofden en bevolking toen met ijzeren vuist gedwongen werden koffie, veel koffie te planten en in de pakhuizen te leveren, en dat thans aanzienlijk minder koffieboomen geplant en onderhouden worden, dien ten gevolge veel minder koffie geoogst en aan het gouvernement geleverd wordt, omdat in vergelijk met

vroeger in de laatste vijf en twintig jaren hoofden en bevolking zoo goed als niet meer tot veel koffieplanten en leveren gedwongen konden worden.

Ten bewijze hiervan zij voldoende een blik in de geschiedenis van een klein deel van het groote dwangcultuurgebied ter Sumatra's Westkust, namelijk van de Afdeeling Painan, waar wij zeven jaren zijn werkzaam geweest, en juiste gegevens hebben kunnen verzamelen, en wij zijn er stellig van overtuigd, dat bij nauwgezet onderzoek van de archieven een overeenkomstige zoo al niet nog ergerlijker geschiedenis dier cultuur kan worden geschreven van alle landstreken, waar zij in den tijd van den Gouverneur van Swieten bloeide.

Volgens bejaarde Hoofden en cultuurplichtigen in de afdeeling Painan werd tijdens de gouverneurs Michiels en van Swieten herhaaldelijk van Cultuursysteem veranderd, en waren de bevelen te dien aanzien zoo talloos en afwisselend, dat de bevolking eigenlijk nooit wist, wat van haar verlangd werd. Zij werd niet alleen gedwongen om koffie, maar ook om rijst, peper, klappers, notenmuskaat, tabak en djatiboomen te planten, en om wegen aan te leggen, nette woningen te bouwen, hun kampongs en erven schoon te houden, en van goede paggers te voorzien, Met de uiterste gestrengheid werd door ambtenaren en beambten gezorgd voor het stipt nakomen der van bestuurswege gegeven bevelen. Er werd hoegenaamd geen rekening gehouden met het plakkaat pandjang en met de adat; het bestuur bemoeide zich met al wat het verkoos. Alles geschiedde in heerendienst, en voor het aanbreken van den dag kwamen de ambtenaren of beambten met hun handlangers in de kampongs om de mannen, soms hardhandig, uit hun huizen naar hun koffie- of pepertuinen of naar hun sawah's te jagen, dan wel naar wegen, bruggen of waterleidingen, waar zij onder streng toezicht soms veertien dagen achtereen hard werken moesten. Luiheid of nalatigheid werd gestraft met extra werk, geldboete, ten arbeidstelling of blokarrest. Tot ongeveer 1852 moesten de gevangenen in eigen voeding voorzien, en werd hun geen voedsel door familieleden gebracht, dan moesten zij, hetzij hongerlijden, hetzij tegen hooge betaling dit koopen bij mandoers of oppassers. Geen gestrafte werd losgelaten, voordat de boete en gemaakte kosten waren betaald. Koppige cnltuur- en heerendienstplichtigen werden met rotting- en stokslagen dan wel oorvegen tot stipte gehoorzaamheid gebracht, en hielpen die middelen niet, dan werden

zij gestraft met rechtopstaan gedurende eenige uren met een voet in een ongeveer een meter hooggesteld blok. Soms werden geheele gezinnen de kampong uitgezet, en geheele kampongs tot verhuizen gedwongen.

Werd er niet genoeg koffie geplant en ingeleverd, dan wel werden niet genoeg heerendiensten gepresteerd, dan werd dit aan de Hoofden geweten, die met extra werk, arrest of blokarrest, ontslag, men beweert zelfs met verbanning naar het eiland Nias werden gestraft. Van tijd tot tijd maakte het garnizoen een militaire marsch naar kampongs of streken, waar de door het bestuur gegeven bevelen niet stipt genoeg werden gehoorzaamd, en dan moesten Hoofden en bevolking tot straf, voor logies en behoorlijke voeding zorgen.

Dergelijke verhalen kan men overal vernemen, en verstaat men de kunst om die oude lieden aan het praten te houden, dan kan men van hen ook voorbeelden van afschuwelijken dwang en willekeur vernemen.

Het bovenstaande zij evenwel genoeg om te doen zien, hoe men in een paar uren het oordeel van Hoofden en bevolking over het vroegere bestuur vernemen kan.

Aan hun oordeel wordt evenwel in den regel weinig waarde gehecht, en wij zouden dan ook van hun verhalen geen gewag gemaakt hebben, indien ze niet door officieele stukken, aanwezig in het archief te Painan, worden bevestigd.

De tegenwoordige Assistent-Residentie Painan maakte vroeger deel uit van de Assistent-Residentie Padang en Ommelanden, en werd bestuurd door een Controleur der eerste klasse, aanvankelijk bijgestaan door Posthouders te Kambang, Indrapoera, Batang Kapas, Poeloet Poeloet en Bayang en te Taroesan. Later werd voor Ajer Hadji en Indrapoera een Civiele gezaghebber benoemd, en werden te Batang Kapas, Taroesan en Poeloet Poeloet (Bayang) opzieners van de cultures geplaatst, die ongeveer gelijke bevoegdheden en verplichtingen hadden als de Civiele gezaghebbers elders.

Bovendien hadden de Controleur der Zuidelijke Afdeeling en zijn Europeesche ondergeschikten te beschikken over eenige inlandsche opzieners, mandoers en oppassers, wier werkzaamheden zij naar eigen goedvinden regelden. Hoeveel dergelijke inlandsche beambten er waren, kan niet worden opgegeven. Hun bezoldigingen waren zeer laag, zoodat zij door het opleggen van boeten en allerlei knevelarijen hun inkomsten moesten trachten te vermeerderen.

Dit tamelijk uitgebreide personeel was echter niet voldoende om behoorlijk toezicht te houden op de vele en velerlei werkzaamheden, welke van Hoofden en bevolking werden gevorderd, zoodat tal van onbezoldigde mata mata's (dwarskijkers, policiedienaren) werden aangesteld, gekozen uit Hoofden van lagen rang, die op verbetering van positie, en uit gewonen Kamponglieden, die op een aanstelling als Hoofd hoopten.

Iedere mata mata, soms gecommitteerde genoemd, had een bepaalden kring, waarin hij moest rondgaan om toe te zien, dat de door het Europeesche bestuur gegeven bevelen stipt nagekomen werden. Er waren er voor de verschillende dwangcultures, voor het onderhoud en den aanleg van wegen, voor het schoonmaken en schoonhouden van Kampongs, erven en huizen, voor policiediensten en voor het behoorlijk kralen van vee. Zij waren vrijgesteld van alle heeren- en cultuurdiensten, en bevoegd wegens verzuim of nalatigheid boeten op te leggen tot een bedrag van ƒ 1.50, welke dadelijk moesten worden betaald op straffe van opzending naar en arrest te Painan.

Dit mata mata stelsel heeft grooten last aan Hoofden en bevolking, veel ontevredenheid, groot onderling wantrouwen en vele ongerechtigheden veroorzaakt, en de inlandsche bevolking is den gouverneur van den Bossche nu nog hoogst dankbaar voor de afschaffing.

De controleur en zijne Europeesche ondergeschikten waren verplicht van al hun verrichtingen en bevindingen aanteekening te houden in dagregisters, die maandelijks naar Padang gezonden werden om door den Gouverneur en Assistent-Resident te worden nagezien, waarna ze met eigenhandige kantteekeningen dan wel schriftelijke opmerkingen of nadere instructiën werden teruggezonden.

Het oudste in het archief te Painan aanwezige dagregister is van het jaar 1846.

De lezing dier registers verplaatst ons geheel in dien vroegeren tijd, doet ons het gehalte der vroegere ambtenaren en beambten kennen, en zien, hoe zij te werk of liever te keer gingen, hoeveel uitgebreider toen in vergelijk met thans hun bemoeiingen waren, en welke middelen door hen aangewend zijn geworden om van Hoofden en bevolking zóóveel koffie en zóóveel ander werk gedaan te krijgen.

Men oordeele slechts naar onderstaande, zonder bepaald doel, dus niet uitgezochte aanteekeningen.

DAGREGISTER VAN DEN CONTROLEUR DER ZUIDELIJKE AFDEELING.

11 December 1846. Ingevolge besluit van den Gouverneur dezer kust ddo. 1 dezer No. 2159 als mandoers der pepertuinen aangenomen (volgen 6 namen) waarvan 2 op *f* 10.— 's maands en 4 op *f* 5.— 's maands.

7 Januari 1847. De opziener Soetan Lenggang naar Selido gedirigeerd met last om:

1°. het visschen tot tijd en wijle de werkzaamheden aldaar in sawas, die nog niet volkomen volbracht zijn, te verbieden; alle riemen en pangayoes (scheppers) der djongkangs (visschersvaartuigen) herwaarts te brengen;

2°. alle de priesters (Imans en Catips) uit de Kampong naar hier in arrest te brengen, daar deze de dzakat ($^1/_{10}$ opbrengst der velden) trekken en

3°. En eenige der achterlijkste in de bewerking sawas bevonden wordendde personen voor veertien dagen in arrest te nemen.

Deze maatregelen noodzakelijk worden geoordeeld, aangezien men bijna overal de padie reeds geplant heeft; behalve op genoemde negorijen.

Heden middag van Selido aangebragt de onderstaande personen, wegens hunne sawas niet te hebben bewerkt en in arrest gesteld. t.w.:

Radja Amat, Melintang Soetan, Bandara Kampong, Si Dayo, Madja Enda, Tan Matarie, Bagindo Malim, Si Tonga, Mara Dandam, Catip Marah Djoan, Catip Soetan, Imam Braim, Catip Soenan, Malim Betoea, Catip Sanin en van Painan, Mara Salin, Bagindo Malim.

27 Januari 1847. Aan den wd. Posthouder voormeld (Kambang) No. 42.

Ik heb de eer bij deze den ontvangst te erkennen uwer missive in ddo. 25 dezer No. 9 geleidende den Radja van Plangei, dewelke alhier zal moeten verblijven tot tijd en wijle dat aan de gegeven bevelen omtrent den aanplant van padie in gemeld district behoorlijk zal zijn nageleefd.

Uw Ed. zal als nu zich hebben te zorgen dat aan mijne zoo vaak opgegeven orders te dien opzichte ten stipsten worden nagekomen; en na medio Februarij aanstaande hoegenaamd geen aanplant van padie meer te dulden.

30 Januari 1847. Vergadering,

Wordt besloten met referte aan het bepaalde op den 23 dezer:

1°. dat na den 20 van de maand Safar alle onbewerkt bevonden wordende sawas van de hoofden zelven of van die van hun aanverwanten worden afgenomen en ter bewerking voor dit oogst aan de priesters (Imams en Catips) af te staan

11 Februari 1847. De oppasser Gago berigt dat door hem te Loempo 11 personen, wiens sawas 54 pirings (velden) bedragende onbebouwd heeft bevonden en dezelve ter bewerking aan de hoofden heeft overgegeven; onder deze is een Panghoeloe genaamd Datoe moedo wegens dat hij nu voor de tweede maal nalatig blijf en het opvolgen der gegeven orders ter beplanting der Rijstvelden met tien gulden beboet.

13 Februari 1847. Te Taloekkasé zijnde werd mij overgegeven de missive van den 11 dezer No. 13 van den wd. Posthouder van Kambang ten geleide van acht arrestanten van Plangei Ketjil allen wegens nalatig in het beplanten hunner sawas.

Vergadering.

Wordt besloten om het gebruiken van koffijbladeren instede van de boonen te verbieden op verbeurte van *f* 1 $^{30}/_{120}$ wanneer die in de warongs worden bevonden en op de markten *f* 2 $^{60}/_{120}$ en voor de hoofden, die bevonden zal worden koffiebladeren te prepareeren of gebruik daarvan te maken à *f* 5.—.

16 Februari 1847. Genoemde opziener (Soetan Lenggang Alam) rapporteert verder dat te Tambang de onderstaande personen alsnog geene pepertuin hebben aangelegd: Si Tabat, Si Dila, Si Ganti, Bagindo, Si Tjoeba, Si Malit en Si Pakan.

denzelve gelast om zich op morgen derwaarts te begeven om de Hoofden hierover te spreken.

Voor de inlandsche opzieners een handleiding opgemaakt:

Kiranja djiko sampai doewa atawa tiga kali tidaq djoega padoeli marika itoe jang ampoenja Kabon manoeroet pangadjaran hanja orang itoe di bawa ka Painan soepaja toewan koemandoor hoekoem begimana patoetnja. [1])

17 Februari 1847. De opziener Si Taib rapporteert dat te Bayang 45 pirings sawas onbebouwd zijn bevonden welke door de Hoofden ter bewerking aangenomen.

13 Maart 1847. De Pamoentja van Taratak op aanklagten van de opziener Radja Boedjang wordt door de rapat gecondemneerd in de betaling van *f* 5.— voor elke piring sawas zijnde 14 in getal, welke in zijn district onbebouwd zijn bevonden, waarvan vier pirings aan hemzelve toebehoorende; dan wel voor den tijd van zes maanden naar Padang te verwijderen.

In het belang der rijstcultuur is op heden in de maleische taal eene bekendmaking uitgevaardigd dat voortaan eene maand nadat de padie zal zijn gesneden (sabit) op de tamboens (hoop, stapel) geschuurd, behoorlijk zal worden gestampt (irit) en daarna naar de behoorlijke padieschuren (kapoek) moeten zijn overgebracht en geborgen — die hiertegen handelende worden bevonden zullen worden beboet met ad. *f* 10.—.

Wordende verder tegen een boete van *f* 1.— het fluiten met de padiehelm (poepoet) verboden.

11 September 1847. Heden uitgevaardigd de ondervolgende maleische bekendmaking.

(Bevel om van 1—5 October de bandars (waterleidingen) schoon te maken in de Sawavelden, den 6 October de padiekorrels in den grond te doen; daarna gedurende 45 dagen de sawavelden te bewerken om ze daarna te beplanten met de bibit).

Barang siapa jang dapat tiada manoeroet atoeran jangterseboet di atas inie di hoekoem begimana kapatoetan hakim serta adil dan yang di biasakan adanja [2]).

14 September 1847. De Toeapasser gelast om binnen drie dagen door de passerbewoners ieder huis 20 pisangboomen te doen planten en aan eene lijn voor ieder woonhuis twee boomen in den grond te zetten voor schaduw.

16 September 1847. Beziggehouden met de hoofden van Indrapoera en de

---

1) *Vertaling.* Indien de eigenaars van tuinen na twee of drie malen te zijn aangespoord toch nalatig blijven, moeten zij naar Painan worden gebracht om door den Controleur te worden gestraft, zooals hij billijk zal oordeelen.

2) Al wie zich aan bovenstaande regeling niet houdt, zal naar gewoonte door den rechter worden gestraft, zooals hij billijk en verstandig zal oordeelen.

III Loeras over de gegeven orders omtrent de bebouwing der sawas wegen en de tuinen in bovengemelde landen te onderhouden en hen daarin zooveel mogelijk duidelijk gemaakt en gezegd, dat ik binnen drie maanden terug zal komen om van behoorlijke uitvoering der orders te overtuigen, tevens door de bevolking ieder huisgzin 50-tal pisang te doen aanplanten en ook eenige klappers — hierover door hen eene schriftelijke verbintenis opgemaakt, dat zij binnen gezegd termijn door hen gezorgd worden alle de gegeven bevelen zal doen nakomen en een afschrift door hen aan mij ter hand gesteld.

27 September 1848. Naar aanleiding van het Besluit van den Gouverneur dezer kust d.d. 17 dezer No. 1825 aan den wd Civiel Gezaghebber van Ayer Hadjie en den Regent van Indrapoera onder toezending van een afschrift der daarbij toegezonden plakat patahoenan (Publicatie regelende de werkzaamheden aan de rijstvelden) over 1848 is geschreven:

Nº. 32.

Bijl. 2.

Saja minta toean kasih trangkan kapada mari ka itoe darie plakat inie di perhentikan rodie pertahoenan yang terseboet dalam soerat saja pada 11 boelan ini No. 217. [1]).

Aan den wd. Civiel Gezaghebber te Ajer Hadjie is geschreven:

Nº. 243.

Sama sama dengan soerat saya ini ada saya kirim kapada toean satoe soerat darie Toean Gouverneur dd. 25 September jl. No. 1872.

Yalah djawab soerat dari Saya memintakan oewangakan membikin roemah toean; malainkan kata toean Gouverneur sekalian yang misti di boeat di roemah itoe toean boleh soeroeh boëat kapada orang orang negri sadja dengan tida blandja dari Gouvernement. [2])

4 Januari 1848, De opziener Soetan Lenggang Alam rapporteerd, dat de pepertuinen van de na te noemene personen te Selido in slechten staat zijn bevonden, niettegenstaande door hem herhaaldelijk gewaarschuwd

(namen dier personen),

bovengenoemde personen met acht dagen blokarrest gestraft.

1 Maart 1848. Heden de volgende bekendmaking in het maleisch uitgevaardigd:

In ervaring gekomen zijnde dat tot nog bestaat hier in de afdeeling geene vaste regel voor de werkzaamheden aan de Sawa-velden, zijnde hiertoe het meest heeft bijgedragen, dat de Sawas te laat worden bewerkt, niettegenstaande de orders bij tijd zijn gegeven.

---

1) *Vertaling.* Ik verzoek u bekend te maken, dat door deze publicatie de in mijn brief van 11 dezer No. 217 gemaakte regeling van de heerendiensten aan de rijstvelden vervalt.

Jaarlijks werden bij Besluit van den Gouverneur van Sumatra's Westkust de tijdstippen vastgesteld waarop de verschillende werkzaamheden aan de padievelden moesten zijn aangevangen en afgeloopen. Daarin werd straf bedreigd tegen elke overschrijding der gestelde termijnen en tegen overtreding der gegeven bevelen. Men vergelijke de Besluiten van 13 Augustus 1852 No. 1942, 26 September 1853 No. 2422, 3 October 1854 No. 2722, 8 October 1855 No. 3110.

2) *Vertaling.* Met dezen brief zend ik U een schrijven van den Gouverneur van 25 September jl. No. 1872. Daarin staat een antwoord op mijn verzoek om geld beschikbaar te stellen voor het repareeren van uw huis. De Gouverneur zegt, dat al wat aan uw huis gedaan moet worden, kan worden opgedragen aan de negrie-lieden, zonder vergoeding van kosten door het Gonvernement.

Zoo wordt hiermede in het algemeen bepaald, dat voortaan door de hoofden zullen worden gezorgd, dat alle dagen, des Vrijdags uitgezonderd, in de morgenstond (5 uren) worden de taboes (groote negrietrommen) met tien slagen worden geslagen voor de waarschuwing, dat een ieder zich naar de velden zal hebben te begeven om aldaar te werken en des avonds met zonsondergang worden vijf slagen gedaan ten teeken, dat men aan de werken mag uitscheiden.

Wanneer er bevonden wordt iemand niet op het veld bezig of vandaar afwezig zonder aannemelijke reden zal verbeuren een boete van zestig duiten dadelijk te betalen aan diegenen met opzigt der werken aan de door de respective hoofden zal zijn belast.

De bidders kunnen slechts op de bepaalde biduren zijnde ten 2 en 4 uren na de middag, zich voor een oogenblik van hunne veldarbeid verwijderen,, doch zich langer daarvan absenteerende vervallen in de bovenstaande boete van 60 duiten.

26 Maart 1848. Aan den wd. civiel gezaghebber van Ayer Hadjie is geschreven:

No. 96.

Van den Gouverneur ter dezer kust bij besluit dd. 17 dezer No. 672 in last bekomen hebbende om het houtwerk voor de gebouwen binnen de op te rigten redoute alhier te doen bekappen en te verzamelen, zoo heb ik de eer UwEdg. uit te noodigen om door de bevolking der onder Uw gezag gestelde districten te doen leveren de hierondervolgende:

Ayer Hadjie	85	balken	16	rt.	breedt	6 à 6 dm.
Kambang	182	id.	14	id.	id.	6 à 6 id.
Plangai	123	id.	12	id.	id.	6 à 6 id.
Soengei Toenoe	53	id.	18	id.	id.	6 à 6 id.
Poengassan	60	id.	20	id.	id.	6 à 6 id.
Lakitan	29	id.	14	id.	id.	7 à 7 id.
Amping Para	45	id.	10	id.	id.	8 à 8 id.
idem.	27	id.	14	id.	id.	8 à 8 id.
idem.	11	id.	10	id.	id.	10 à10 id.

benevens van ieder district 1000 Sierappen lang 18 duim breed 10 dik 1 duim te zamen 7000 Sierappen.

Welke materialen zoo spoedig doenlijk uiterlijk binnen 2 maanden dienen hier ter plaatse worden bezorgd.

29 April 1848. Aan den Gouverneur dezer kust is geschreven:

No. 130.

Heden is alhier met eene prauw aangebracht twee picols peper door den Regent van Indrapoera bij zijnen brief d.d. 1 Maart aan mij gezonden met verzoek om dezelfde aan UwEdg. in mindering van de door hem aan het Gouvernement verschuldigde wegens destijds genoten voorschot voor het aanleggen van koffie-plantagie en welke onderneming schijnt mislukt te zijn verder te verzenden.

21 Januari 1849. Heden door de opziener Si Taip van Bayang gezonden de personen van:

(volgen 20 namen)

allen wegens onwillig en negligentie in het schoonhouden hunner pepertuinen; deze personen in arrest genomen.

9 Februari 1849. (Aan den Assistent-Resident van Padang).

Aan denzelven is geschreven. Onder kennisgave hiervan heb ik de eer UEdG. autorisatie te verzoeken om de Radja en vier Hoofden, wegens hunne nalatigheid in deze, voor straf eenige tijd hier te Painan te mogen aanhouden, en de Radja voor de te laat beplanting zijner Sawas te beboeten met f 10.— ten behoeve van het cultuurfonds.

20 Juni 1849. Genoemde Radja (van Siranti) aanbevolen om te zorgen voor de behoorlijke afplukken der rijpe peper. Tevens hem gelast dat men stipt de orders moet opvolgen om des Vrijdags naar de pepertuin en Zaterdags naar de publieke wegen.

Na deliberatie is besloten om de Hoofden op te dragen in hunne respective tuinen (pepertuinen) woningen te doen opzetten, waaromtrent eene bekendmaking wordt uitgevaardigd.

27 Juni 1849. Door de Pamoentja van Batang Kapas ter bestraffing in arrest gezonden, de Panghoeloe Kapala van Loeboe Nioer wegens verre gaande negligentie in het onderhouden zijner pepertuin en nalatigheid in vele diensten.

21 Januari 1850. Aan den civielen gezaghebber te Ayer Adjie is geschreven:

N°. 35.

Uit uwe generale opgave der pepercultuur over het 4de kwartaal 1849 komt voor totaal peperranken..... 191.513
op de suppletoire staat slechts..... 173.780
alzoo een verschil van..... 17.727
zonder bekendstelling waaraan deze tekortkomsten moet worden toegeschreven.

Indien soms door UEd.G. mocht worden bevonden, dat er te min ranken geplant zijn geworden, moet onmiddelijken last worden gegeven dat de te min bevonden worden bijgeplant en voltallig gemaakt, omdat de opgave nu sedert jaren aan den Gouverneur aangeboden en ook naar Batavia opgezonden.

Ik heb derhalve de eer UEd.G. zeer beleefd te verzoeken om de noodige last te willen geven dat de minder bevondene of geplante peperranken worden bijgeplant en voltallig gemaakt.

5 April 1850. Aan de hoofden benoemd tot gecommitteerden over de peper- en kofficultuur, uitgereikt de ondervolgende schriftelijke order:

1°. om toe te zien de staat der pepertuinen in de districten van Poeloet Poeloet tot Siranti en te letten:

2°. of de uitgestorven planten zijn door andere vervangen;

3°. of de tuinen van onkruid en hilalang gezuiverd zijn;

4°. of de ranken die daartoe geschiktheid hebben, zijn neergehaald;

5°. of rondom de tuinen behoorlijk van pagger zijn voorzien;

6°. of de rijpe peper behoorlijk zijn geplukt;

7°. of er kwijnende planten niet zijn vervangen;

8°. of de ranken welke de geschiktheid daartoe bevonden worden tegen de djoendjoengs (stutten, waarvoor ook jonge boomen gebezigd worden, waartegen de peperrank opkruipt) zijn vastgmaakt;

9°. of er ook ranken zijn welke niet tegen de djoendjoengs zijn vastgemaakt;

10°. of de slechte en gestorvene djoendjoengs zijn vervangen door nieuwe;

11°. of de djoendjoengs behoorlijk afgetopt zijn van de te velen takken zijn ontdaan;

12°. of ook gevallen ranken zijn die niet dadelijk worden opgezet van nieuwe djoenjoengs voorzien.

De gecommitteerden zijn bevoegd om op de nalatige straf op te leggen naar gelang hunner bevinding van 30 duiten tot 150 duiten niet te bovengaande, en wanneer er onwilligen bevonden worden om de opgelegde boete te betalen dezelve herwaarts te zenden.

17 September 1850. Te Pantjoeng Tabal de tuinen te Atas Goenoeng, te Kasei, te Anouw en te Djirat nagezien, ter eerstgenoemde plaats kweekbedden aangelegd, de wijze bij het overbrengen van koffijplanten aan de gezamentlijke planters aangewezen, het ontdoen van de veelvuldige overtollige takken en scheuten onderrigt, en het aftoppen der te hoog opschietende koffijboomen aangewezen; daartoe bezig tot des voormiddags $11^1/_2$ uren.

20 September 1850. Aan de mata mata voor de koffijtuinen genaamd Panglimo een bewijs gegeven.

Tot mata mata's voor de koffijplantagies aangenomen de personen van Nan Gandjil, Nangarang Ketjil Kaki, Nangarang Si Seno en Si Kotja.

24 September 1850. De Pamoentja van Bayang met de Panghoeloe's van Koebang en Kotta Baroe herwaarts ontboden om over de weinige aanvoer van het product der koffijtuinen in die beide Kampongs te spreken.

De Mandoer der koffijtuinen Si Gago met een paar mata mata naar Kota Baroe en Koebang gezonden om de koffietuinen aldaar op te nemen, daar er nog geen weg naar die gebergte gelegd zijn.

De Pamoentja van Bayang aangekomen zijnde, werd hem bijzonderlijk opgedragen om de koffietuinen Koebang, Kota Baroe en Kapoedjan door de respective panghoeloe Kapalas te doen opnemen en de behoorlijke verzorging en behandeling zorg te dragen.

29 September 1850. Aan den Assistent-Resident van Padang is geschreven No. 310. Ik heb de eer, enz.

Ik heb alle pogingen aangewend om de planters tot andere gedachten over te halen en meer waarde aan de tuinen te leggen, doch de hoofden hebben mij verzekerd, dat er geen ander middelen daartegen te stellen als dagelijksche toezigt van wege het bestuur en door deze eenigzints, waar het te pas komt, strenge maatregelen, zooals blokarrest en publieke wegen als voorbeeld voor anderen te doen opleggen aan de onverbeterlijke planters te doen ondergaan.

26 October 1850. Nota der door Kolonel Gouverneur achtergelaten bevelen:

1° om de wegen naar de tuinen te doen maken.

2° binnen 3 maanden zal de kolonel de tuinen komen kijken.

3° om de Ilalang in de tuinen uit te roeien.

4° de tuinen van Painan en Salido naar de bergen te verleggen.

5° de kwestie over de oude koffietuin te Boekiet Poenggoeng Lading of Lasoeng Batoe nog in deze maand te doen afmaken in het dagregister over October te doen voorkomen.

6 November 1850. Zoo is heden ingevolge daartoe van den Kolonel-Gouverneur ter dezer kust bekomen mondelinge last, met den militairen kommandant alhier overeengekomen om met een detachement militairen een dag eene

promenade [1]) derwaarts (Lompo) te maken, en wel op aanstaande Zaterdag den 9 dezer, de vier Panghoeloes aldaar aangezegd en gelast voor de noodige voeding en logies der troepen te willen zorgdragen, de Toeankoe van Salido aangeschreven om de weg te Barangan te doen in orde brengen.

19 April 1852. Aan den posthouder te Poeloet Poeloet,

No. 131. Volgens staat op ultimo December a⁰ p⁰ ontbreeken nog te Bayang in de nieuwe tuinen de onderstaande djoendjoengs en peperstekken te weten: djoendjoengs 97.360, peperstekken 82.140.

Ik heb dien tengevolge de eer UEd. uit te noodigen om te zorgen, dat het ontbrekende na het snijden der op het veld staande oogst te doen completeeren en mij daarvan bericht te doen.

No. 132. Aan den Posthouder te Batang Kapas, eensluidend: djoendjoengs 78.000, peperstekken 124.220.

21 Augustus 1852. Circulaire No. 33. Besluit Gouverneur S. W. K. dd⁰ 13 Augustus No. 1942. Bepaling omtrent de regeling van het bewateren en bewerken der rijstvelden voor den aanstaanden oogst.

9 September 1852. De opziener Soetan Lengang Alam gelast om met de geheele bevolking van Painan eenen weg langs den westelijken kant van den berg Goenoeng Kambing te banen om de nieuwe pepertuinen te kunnen surveilleeren vervolgens naar Rawang te leiden.

17 September 1852. De Hoofden van Painan en Salido aangeschreven om de jongelieden (ongehuwden) ieder een pepertuin te doen aanleggen van 50 djoendjoengen.

8 October 1852. Aan den Assistent-Resident te Padang.

No. 430.

De posthouder van Poeloet Poeloet rapporteert mij dat van de 474.032 tal oude vruchtdragende koffieboomen bij nauwkeurig telling op den 1⁰. dezer waarvan 30.000, die geene vruchten meer afwerpen, zoodat het werkelijke getal oude vruchtdragende op dien datum bedroeg 444.032 boomen, die nu nog doch zeer schaarsch dragende.

Ik neem bij deze de vrijheid Uw EdG. te verzoeken autorisatie te willen verleenen om de bovenvermelde 30.000 koffieboomen uit de boeken te mogen afschrijven.

24 November 1852. Aan den Assistent-Resident van Padang.

No. 531.

De Posthouder van Bayang en Poeloet Poeloet had voorgesteld den in 1851 bevolen aanplant van peperstekken in Bayang, waaraan nog 82.140 stekken ontbraken, door koffieboomen te vervangen, omdat de bevolking minder neiging heeft in de pepercultuur.

De controleur verklaart zich tegen dat voorstel, omdat in de jaren 1850 t/m. 1852 in het pakhuis slechts is ingeleverd $9\frac{73}{100}$ pikol koffie, en de grond van de Bayangsche strandkampongs minder geschikt is voor de koffiecultuur.

---

1) Dit militair vertoon geschiedde om de Hoofden en bevolking, die nalatig waren in het aanleggen van wegen en koffietuinen, vrees aan te jagen.

In een lateren aanteekening staat vermeld, dat het doel bereikt werd, en door de bevolking kosteloos in voeding en logies werd voorzien.

28 November 1852. Aan den civielen gezaghebber te Ajer Adjie en Regent van Indrapoera en de posthouders te Batang Kapas en Poeloet.

No. 550.

Daar de gronden nabij het zeestrand ongeschikt zijn gebleken voor de koffiecultuur wordt om een opgaaf gevraagd van de bergstreken waar zij kans van slagen heeft.

17 Juli 1853. Met de bevolking van Painan aan de nieuwe aangelegde pepertuinen te Boekiet Doerian Koeniet van 's morgen 7 tot 's middags 2 uur hebbende doen werken.

19 Juli 1853. Aan den assistent-resident van Padang.

In de zaak van verzet en tegenstreving en onwillig om de bevolen pepertuinen aan te leggen tegen de personen van Si Banit, Si Anggit en Si Tembang van Taloek Kasei is heden door het landgerigt het vonnis geveld te weten:

1°. wegens verzet tegen hunne regtmatige hoofden zij lieden beboet gezamenlijk voor Setail Sapao of *f* 40 en

2°. genoemde personen tevens alhier in arrest te houden tot tijd en wijle dat door hunne familie behoorlijk ieder hunner een tuin van 250 peperranken zullen hebben geplant, en door UEd. of den Pamoetja zal zijn vergewist van van dien aanplant.

25 Juli 1853. Wordt mits deze aan den Maleier Bandahara Betoea Soekoe Panai kampong Anakkan (Batang Kapas) vergund om zich voor den tijd van vier dagen naar Batang Kapas te begeven ten einde aan den posthouder aldaar te kunnen aantoonen de door deszelfs familie voor hem aangelegde pepertuin te Kota Toea van 250 ranken.

28 Juli 1853. Van des morgens 7 tot des avonds 5 uren beziggehouden om de noodige aanwijzing te geven in de pepertuinen van Boenga Passang en Salido.

21 Augustus 1853. Heden de bevolking van Painan aan de nieuwe aangelegde pepertuinen te Boekit Doerian Koenit van des morgens 7 tot 's middags 4 uren hebbende doen werken.

26 September 1853. Aan den gezaghebber van Ajer Adjie te Plangai.

In de copy missive van den Gouverneur ter dezer kust dd°. 7 dezer N° 2244, door mij bij missive van den Assistent-Resident van Padang dd°. 12 September 7 1 Letter F 3 ontvangen, is voorgeschreven:

1°. Om de verpligte aanplanting van koffie in de Districten van Bayang tot Indrapoera op te geven en zich alleen te bepalen op de cultuur van de peperrank;

2°. om te geven uitbreiding aan die cultuur trapsgewijze te doen plaats hebben in dier voege, dat tot en met 1854 aangeplant worden een hoeveelheid van 150 peperranken per huisgezin, de reeds bestaande aanplant daaronder begrepen.

In het jaar 1855 kan de aanplant weder met 50 ranken worden vermeerderd, waaromtrent de civiele gezaghebber in tijds voorstellen zal hebben te doen, en niet voor dat deze aanplantingen goedgeslaagd zijn en blijken zullen goede vruchten op te leveren, zal dan een meerdere uitbreiding dan 200 ranken per huisgezin mogen gedacht worden.

3°. de verplichting der hoofden eveneens tot eene teelt van 200 ranken te

beperken, behoudens het regt, zoowel van hen als hunne anak boea's, om uit vrije wil, een grooter getal aan te planten.

Ik verzoek UEd. dientengevolge het hier aanbevolene stiptelijk op te volgen.

1 October 1853. Heden aan de hoofden en bevolking van Painan orders gegeven om de nieuwe aangelegde pepertuinen te Boekit Doerian Koenit onder elkander te verdeelen als volgt: de Toeankoe 600, Penghoeloes 300 en de anak boeas ieder 150 ranken.

16 October 1854. Aan den gezaghebber van Ayer Adjie, de opzieners van Poeloet Poeloet en Batangkapas en den Regent van Indrapoera,:

UEd.G. gewordt hierbij een exemplaar van de bij besluit van den Gouverneur dezer kust dd. 3 dezer No. 2722 bepaalde regeling van het bewateren en bewerken der Sawavelden gedurende het loopende jaar met last het daarbij vastgestelde in het district onder uw beheer ten stipste te doen naleven.

16 December 1854, Aan de opzieners der 3^{0} Klasse te Poeloet en Batang Kapas No. 555.

Bij besluit van den Gouverneur dezer kust en dato 9 dezer No. 3430 mij geworden bij apostil van den Assistent-Resident van Padang van denzelfden dagteekening No. 2190 geautoriseerd zijnde om het dak van het gewezen koffiepakhuis te Painan ten koste der negorijen te doen herstellen — weshalve wordt opgedragen om van Bayang en Batang Kapas herwaarts te doen opbrengen tegen ultimo February 1855 een duizend stuks Rambio atappen.

25 December 1854. Aan den Assistent-Resident van Padang.

No. 570.

Ik heb de eer UwEd.Gestr. aan te bieden cognossement factuur No. 14 van de op heden aan uwe consignatie verzondene koffie 2^{0} soort ingekocht te Batang Kapas van begin af tot en met heden is aldaar geheel en al ingekocht de geringe hoeveelheid van in 1853 $2\frac{58}{100}$ pikols en in 1854 $1\frac{48}{100}$ pikols of te zamen $4\frac{6}{100}$ pikols;

Wat de kwaliteit aanbelangt die laat zeer veel te wenschen over, zooals UwEd.Gestr. ontwaren zal; de bevolking schijnt daar niet genegen om aan de verbetering noch met de uitbreiding zich gelegen te laten liggen, en naar mijn inzien is de grond waar thans aldaar koffie geteeld wordt minder geschikt voor die cultuur. zooals UwEd.G. zelve bij uwe aanwezen in het Batang Kapasche de overtuiging heeft verkregen.

Waarom dan ook de vrijheid gebruike UwEd.Gestr. voor te stellen den verderen inkoop van koffie te Batang Kapas wel te willen ontheffen.

19 Januari 1855. In arrest genomen den maleijer Si Tanding wegens onwillig in het aanleggen van perpertuinen.

30 Januari 1855. Aan den opziener der 3^{0} klasse van Poeloet Poeloet.

No. 58.

De Panghoeloe Kapala en vier Soekoeshoofden van Pantjong Tabal, door door UEd. bij uwe missive van 29 dezer No. 3 wegens de daarbij aangetoonde redenen n.l. nu bijna eene maand de koffietuinen verwaarloosd te hebben en het niet doen afplukken der rijpe koffie in de tuinen te Laboeng Baroe, ter bestraffing gezonden zal door mij hier in arrest worden aangehouden.

(Teruggezonden den 23 Februari).

11 April 1855. Door de pamoentja van Bayang ter bestraffing gezonden, aangebracht: Sie Kayak, Sie Pingai si Beba en marat Baganti, allen van de Soekoe Tandjoeng van Soetoe Awoer en Bayang, schuldig wegens moedwillige verwaarloozen hunner pepertuinen en het planten van slegte peperlooten; de straf bepaald, dat zij gedurende acht dagen dagelijksch in hunne tuinen zal hebben te werken onder opzicht van een doebalang van genoemde hoofd, die zij behoorlijk moeten onderhouden.

18 April 1855. Nader aanslag van de koffieproducten, gedaan in de vergadering van de hoofden op den 10 dezer voor de ondervolgende kampongs, zal kunnen leveren pl. m. 's maands, als:

1°.	Ngalan Gadang	80	pikols
2°.	Si Limau Limau	80	„
3°.	Pantjong Tebal	70	„
4°.	Laboeng Baro	70	„
5°.	Moeara Ayer	50	„
6°.	Kota Ranah	40	„
7°.	Poeloet Poeloet	25	„
8°.	Batoeng	25	„
9°.	Tarata Baroe	35	„
10°.	Tarata Pisang	25	„
		500	pikols [1]

28 April 1855. De opziener Bordeaux, gisteravond teruggekeerd, rapporteerd dat hij de koffietuinen van Moeara Ayer in zeer goeden staat had bevonden, doch die van Kota Ranah aan acht personen toebehoorende integendeel in verwaarloosden staat heeft bevonden, en dat hij den pangkoeloe Kapala van die kampong heeft mede genomen.

De Toeankoe en Bandara Satie opgedragen om zich naar Kota Ranah te begeven, aldaar zoolang op te houden en het toezicht te nemen bij het schoonmaken der tuinen.

26 Juni 1855. De Pangkoeloe Kapala voor 14 dagen in arrest gehouden. Naar aanleiding van den door den Radja van Tambang bij zijnen brief, dd. 24 dezer ingebrachte klachten tegen de panghoeloes van Salida Ketjil, wegens onwillgheid der door hem Radja gegeven bevelen in het belang der pepertuinen en wegens verzoekende genoemde Radja dat de vier panghoeloes voor den tijd van 40 dagen in arrest moge worden gesteld een oppasser naar Tambang gezonden om de panghoeloes van Salida Ketjil af te halen.

9 October 1855. Aan den opziener van Batang Kapas.

N°. 433.

Op verzoek van den Pamoentja van Batang Kapas wordt heden uit het arrest ontslagen de hieronder te melden personen, wegens het niet tijdig binnenbrengen hunner padieproduct, te weten: Si Tanang, Si Koetja en Si Damie.

12 October 1855. Aan de opzieners van Poeloet Poeloet en Batang Kapas en den controleur der 2e kl. van Ayer Adjie en Indrapoera.

N°. 446.

UwEdl. ontvangt hiermede afschrift van het besluit van den Gouverneur

1) In 1854 werden ruim 1404 pikols ingevoerd.

dezer kust dd. 8 dezer, N°. 3110, betreffende de vaststelling en regeling van den Sawa-arbeid over 1856, enz. en vervolgens aan de daarbij bepaalde ten stipsten de hand te houden en te doen houden.

26 October 1855. Aan den opziener van Poeloet Poeloet. In de door mij ingezonden koffielegger over het loopende jaar is de aanslag op het te verwachten product 3500 pikols gesteld, hetwelk na zich de dracht der boomen liet aanzien niet te hoog wordt geschat: UEdele hiervan kennis gevende met uitnoodiging om al het mogelijke te bewerkstelligen, dat zulks niet beneden, doch boven den aanslag worde geleverd.

DAGREGISTER VAN DEN OPZIENER TE BAYANG EN POELOET POELOET.

29 October 1855. Vergadering gehouden met de gezamentlijke hoofden van Poeloet Poeloet en Bayang, zie afzonderlijke Inlandsch verbaal, en aan de hoofden bekend gemaakt om te zorgen dat de rijstvelden spoedig te laten beploegen zooals in de bekendmaking voorkomt, wanneer als ik in de velden passeerd en door mij zal bevonden een der sawa die nog niet beginnen of nog niet behoorlijk geploegd, wordt de Panghoeloe ven die sawa onmiddelijk naar Painan gezonden, en de eigenaar daarvan wordt in arrest gestopt de velden door andere menschen laten bewerken.

De Panghoeloe Kapala en Panghoeloe Soekoe wordt gelast om alle morgen in de rijstvelden rond te loopend ieder op zijn vak, wanneer door de oppasser of mata mata de Panghoeloe niet in de sawa bevonden, wordt de Panghoeloe onmiddelijk naar Painan opgezonden of gestraf volgens adat.

4 December 1855. De koffie-procenten over de maand November ten bedrage van *f* 190 recepis aan de inlandsche hoofden van Poeloet Poeloet uitbetaald, en is door mij aan de hoofden aangezegd dat de koffie volgens aanslag van deze jaar 3500 pikols moeten geleverd worden en die reeds ingekocht, in deze 11 maanden $2909\frac{23^1/_4}{100}$ pikols, dus te min nog 550 pikols om de aanslagen te voldoen en is door mij bepaald, aan de hoofden van elke kampong moeten nog zooveel koffie leveren als:

Ngalau Gadang	180	pikols.
Si Limo Limo	70	„
Pantjong Tabal	65	„
Laboeng Baro	80	„
Moeara Ayer	50	„
Kota Rana	36	„
Batoeng	26	„
Poeloet Poeloet	15	„
Trata Baroe	20	„
Trata Pisang	8	„
	550	pikols.

diegene naar dien aanslag niet opvolgen naar Painan zal worden opgezonden.

DAGREGISTER VAN DEN CONTROLEUR DER ZUIDELIJKE AFDEELING.

24 April 1856. De peper-aanplantingen van Koebang, Kota Baroe en Loeboe Gambir geinspecteerd, groeit slecht, het klimaat en de gronden tegen

het gebergte laat toe hier koffie te planten. De pepercultuur buiten bemoeienis van het Gouvernement zijnde en voor de bevolking een plaag welke zeer weinig winsten opleverd daarbij geene kennis dier cultuur bezittende, welke een aanhoudend en ijverig toezigt vorderd, is besloten na afloop der poeasa hier koffie te laten planten, waarmede de hoofden zeer ingenomen zijn.

10 Juni 1856. Bevolen:

Dat de rijpe padie ten spoedigste zal worden gesneden, gedroogd en na uitgetrapt (mehirit) te zijn binnengebracht.

Over een maand kan de padie overal gesneden zijn.

15 Juni 1855. Van de oppassers bericht ontvangen, dat te Salido slecht wordt gearbeid in de Sawas hen derwaarts teruggezonden met last het volk gestadig naar de rijstvelden te zenden.

18 Juni 1856. Naar de pepertuin van Salido vertrokken, deze zag er zeer verwaarloosd en onvruchtbaar uit, het scheen men er niet de minste zorg aan besteedde en sedert zes maanden er niets aan had gedaan.

De hoofden deswegen ernstig onderhouden geven echter te kennen, zij sedert jaren aan de pepercultuur zonder eenige belooning arbeiden, dat zij vroeger opzichters met *f* 10 's maands er op nagehouden hebben en immer zeer weinig vruchten van die cultuur hebben getrokken, waardoor zij en de bevolking geheel moedeloos zijn geworden, zij verzoeken dat een andere cultuur worde ingevoerd, welke niet zoo moeielijk en ondankbaar is als die der peper.

Verder naar Tambang de pepertuin als die van Salido met dezelfde klagten der hoofden.

23 Juni 1856. Naar Karang Sago en Karang Paoe vertrokken. De pepertuin van Karang Sago behoorende tot Salido zag er zeer slecht uit, die van Karang Paoe behoorende tot Bayang was beter onderhouden, er was weinig vruchten aan de ranken en klaagden de hoofden over de weinige winst, welke hen die moeielijke cultuur opleverd.

26 Juni 1856. Gelast aan de hoofden van het district Painan de pepertuinen ten spoedigste schoon te maken, zullende de helft der bevolking in de tuinen en de andere helft in de rijstvelden werken, dagelijks te verwisselen.

11 Juli 1856. Van Toewi naar de pepertuinen van Kota toeva, waren goed onderhouden, doch geven geen vrucht, de arbeid daaraan is nutteloos besteed.

13 Juli 1856. Vertrokken naar de pepertuinen van Taloek en Tarata, dezelve waren wel onderhouden en krachtig hetgeen echter het meest het geval was met de plantsoenen van 2 à 3 jaren ouderdom, die van vroegeren datum zagen er zeer onvoordeelig uit, waarom is aanbevolen die te vernieuwen daar toch weinig vruchten van de uitgestrekte tuinen te verwachten zijn.

30 Augustus 1856. Bepaald dat de Kampong Loeboe Maraban, behoorende tot Tapan, bestaande uit 10 huizen en geen rijstvelden heeft zich moet verplaatsen naar Bakir, waar voldoende grond en geschikte gelegenheid is tot den aanleg van Sawas. Deze bevelen zijn bereids vroeger door den controleur Ivatts en Goud gegeven en daaraan nimmer voldaan.

7 September 1856. Van Sirantie naar Painan teruggekeerd.

Over het algemeen waren in Plangai en Ayer Adjie de bruggen en wegen in goeden staat, de pepertuinen wel onderhouden, doch beloven de laatsten weinig, overal deed zich dezezelfde moedeloosheid voor en geven de hoofden

te kennen elk andere cultuur hun welkom zou zijn, indien zij slechts van die der peper konden worden ontslagen.

9 September 1856. Vergadering met de hoofden van het district Painan onder het voorzitterschap van den Assistent-Resident van Padang.

De hoofden verzochten de pepercultuur te mogen laten varen en de koffiecultuur te beproeven.

Er werd bepaald:

dat ieder huisgezin zal planten 500 koffieboomen hetzij op de erven, hetzij daar waar den inlander verkiest mits goede gronden kiezende;

dat geen algemeene tuinen zullen worden aangelegd doch evenwel bij de beplanting eenige regelmaat in aanmerking moet worden genomen, namelijk de koffie op 6 à 5 voeten in regte lijnen te planten, kunnende tusschen dezelve tevens ook pisang worden geplant.

De Assistent-Resident bepaald dat over zes maanden alle huizen te Salido en die van Painan van planken moeten zijn gebouwd.

11 September 1856. Idem als boven naar Batang Kapas.

20 Januari 1858. Gelast dat opnieuw zullen worden geplant 10 klappers per gezin en de vroeger geplantte zullen worden voltallig gemaakt.

18 Februari 1858. Naar eene koffieaanplanting van Kota Toeva. De koffie groeit zeer goed, eenige boomen staan nu reeds in bloei, hoewel nog geen jaar oud, hetgeen wel voorspoedig is doch mijns bedenkens geen goed teeken, en moet toegeschreven worden aan den hoogen stand der temperatuur.

11 Mei 1858. De bezochte koffie aanplantingen langs den weg van Plangei Gedang naar Ayer Adjie over Plangei Ketjil, Soengey Toenoe en Poengasan zagen er tamelijk uit, doch beloven weinig, hetgeen ook in Plangei Gedang het geval is, wordt de koffie niet in het hooge gebergte geplant zal er weinig of niets van terecht komen.

7 Juni 1858. De aanplantingen van Ampaloe zijn zeer fraai, doch in de vallei aangelegd, de koffie staat er prachtig.

Kayoe Aroe heeft een zeer fraaie koffieaanplanting op de Boekiet Sarangan, die uitmuntend voorkomt en hoewel niet zeer hoog, tamelijke resultaten zal opleveren de nieuwe aanplantingen worden hooger op bewerktstelligd.

De tuin van Batoe Balah aan den voet der Boekit Larangan circa 4 palen verder beloofd, is echter op vroeger geoccupeerde grond aangelegd, doch wordt betere grond gekozen voor den nieuwen aanplant.

18 Juli 1858. De koffie-aanplantingen zagen er vuil en geheel verwaarloosd uit. Er werd vernomen de panghoeloe kapala, die te lui was om de ladangs te bezoeken gelast had om die te laten vervallen en een algemeene tuin te maken, hetgeen de bevolking moedeloos had gemaakt, dat hij nooit uitging om te inspecteeren, dat reeds in Januari gelast was om een voetpad naar Boekiet Koeda te maken, hij dit niet had laten doen en de bevolking hieraan gedurende de afgeloopen nacht had laten werken, dat Ampang Taras nu nog niet zijne koffie had geplant, kortom dat de Panghoeloe Kapala van Loempo en de hoofden van Tarata Tenga buitengewoon lui en onverschillig zijn en zich nergens aan gelegen laten liggen.

24 Juli 1858. Naar Salido Ketjil vertrokken om de koffieaanplantingen te inspecteeren, alhier bevonden de bevolking die aanplantingen geheel veronachtzaamd had om planken te kappen, waarin zij een middel van bestaan

vinden. De Karbouwen hadden de koffie, welke buitendien niet voordeelig stond, vernield. Last gegeven dat onmiddelijk de noodige terreinen zullen worden gezuiverd om op nieuw koffie te planten en de hoofden ernstig berispt tevens aanbevolen hooger terrein te kiezen voor koffieaanplantingen, opdat er vruchten van kunnen worden getrokken.

19 September 1858. Ngalau Gedang, Pantjoeng Tabal en Boekiet Tjipoet bezocht. Alhier bevonden, dat de bevolking den pluk voor de overgroote menigte rijpe koffie moeielijk kan bijhouden voor ieder huis lagen twee of drie pikols koffie te drogen. De opziener rapporteerde dat hoe ijverig de hoofden ook zijn, het hen toch onmogelijk is, zonder hulp van den opziener de bevolking aan den pluk der rijpe koffie te houden, dat hij steeds verplicht is een der oppassers te Ngalau Gadang en andere streken te zenden om de cultuur te surveilleeren.

7 October 1858. Naar de koffieaanplantingen van Painan bevonden dezelve bijna geheel verdord is van de langdurige droogte. Dit landschap is geheel ongeschikt om koffie te planten.

18 October 1858. Verder last gegeven om dit jaar nog te planten per huisgezin 5 rambioboomen, dewijl het hier uitermate moeielijk is om aan atappen te komen.

7 November 1858. Naar de Sawas van Salida en Tambang vertrokken, gedeeltelijk was het volk in de rijstvelden, doch liet de Panghoeloe Kapala van Salido voor zich visschen, hetgeen strijdig was met het bestaande verbod zijnde alleen op bepaalde dagen gedurende de bewerking rijstvelden het visschen toegestaan en op de overtreding een boete van 20 realen gesteld. De Panghoeloe Kapala naar Painan gezonden om aldaar te verblijven tot hij de boete zal hebben voldaan.

6 Februari 1861. Terug naar Kotta Baroe. Bezocht de tuin van Nioer Gading, welke vrij goed stond en goed onderhouden was. Gelast een beteren weg om de tuin te maken.

8 Februari 1861. De padi in geheel Kambang staat zeer goed, het wieden was afgeloopen of op enkele plaatsen was men daarmede bezig.

Gelast alles gereed te maken voor de definitieve regeling der nieuwe kampongs.

24 Februari 1861. De noodige regelingen gemaakt mede voor Kota Baroe, dat de paggers der erven voor de vasten opgericht en de grond voor de huizen gelijk kunnen gemaakt worden om daarop dadelijk na de poeasa de huizen te stellen.

25 Februari 1861. Van de hoofden vernomen dat de gronden, waar de nieuwe huizen zouden gesteld worden bij de jongste overstrooming grootendeels onder water gestaan hebben en dat de bevolking wenschte de huizen over te brengen naar de padang pandjang van Loeboek Sarik.

26 Februari 1861. De padang pandjang van Loeboek Sarik bezocht. Dit is een uitgebreide vrij breede opene vlakte, aan de eene zijde begrensd door een uitgebreid moeras, geschikt voor Sawahs en aan het einde door een bosch ingesloten, dat goede grond schijnt te bevatten voor de koffiecultuur.

Gelast al het hout dat nog in de rimba is voor de poeasa binnen te sleepen terwijl na den afloop der vasten het verzoek der hoofden in nadere overweging genomen en de bevolking der kampong zelf gehoord zal worden.

27 Mei 1861 Eerstgenoemde (de tuinen van Boekit Pantja) stond voor een

gedeelte minder goed, daar het schaduwgewas, pisang, op die plaats door de varkens vernield was. Gelast de dadap in de plaats te planten.

De bovengenoemde tuinen (van Boekiet Pontja) en Pontja Kajoe stonden in vollen bloei. Gelast de tuinen te sluiten tot de vrucht zich gezet zal hebben.

DAGREGISTER VAN DEN OPZIENER TE TROESSAN.

8 Januari 1861. Voor de Kampong Nanggalo eene weg moet aangelegd worden naar de koffietuinen op de Boekiet Soengé Landie.

9 Januari 1861. Naar de baai vertrokken teneinde de klapperstuin op Taloe Mandee na te zien bevonden een klapperstuin van 250 boomen toebehoorende aan de Boeginees Dayang maralat welke tuin geheel door hooge allang allang is bedekt, last gegeven aan den bewaker der tuinen spoedig schoon te maken en de pagar in order te brengen.

10 Januari 1861. Naar Soengei Pinang vertrokken, aldaar worden de sawavelden nagegaan, bevonden dezelve alles zijn beplant met padie daree — maar de woeste grond welke ik op den 16^{en} Juli aan de hoofden last is gegeven tot sawavelden te maken nog niet zijn beplant de panghoeloe kapala van deze kampong als straf naar Troessan gezonden wegens het niet opvolgen van de door mij aan hem gegeven bevelen.

15 Januari 1861. De nieuwe aangelegde weg voor de koffietuinen van Nanggalo naar de Boekiet Soengei Landie opgenomen, bevonden de bevolking en hoofden van genoemde kampong Nanggalo alles op die weg precent waren.

7 Februari 1861. Naar de kampong Taloe Poeyoe vertrokken aldaar worden eene weg aangelegd voor de koffietuinen.

10 Februari 1861. Den controleur der Zuidelijke afdeeling geeft eenige aanmerking gemaakt op Si Goentoer omdat de Kampong niet behoorlijk schoon zijn gemaakt en eenige piring met padie niet zijn gesiang en volgens verklaring van de hoofden dat de eigenaar van de ongesiangde (niet gewiede) sawavelden naar Boengoes en Taloe Kaboeng is verwijderd.

Last gegeven om die velden nog gezamenlijk moet gesiang worden — en de wegen moet opgehoogt.

4 Maart 1861. Naar Soengei Pinang vertrokken in den middag de sawavelden en de kampong geïnspecteerde kampong reeds schoon zijn gemaakt en bandar voor de kampong gegraven de rijstvelden bevonden 10 piring met padie niet gesiang de eigenaar naar Soengei Pasing vertrokken om de nieuwe aanplant van klappers na te zien — de jonge aanplant groeit zeer gunstig last gegeven om nog meer klappers te planten.

17 en 18 April 1861. De kampong Batoe Ampar worden nagezien de moesadjid van deze kampong niet naar behooren gevonden de priester voor tijd van 8 dagen in arrest worden genomen, ook de klappertuinen waren begroeit met hooge alang alang de panghoeloes hiervan ook in arrest genomen en lastgegeven genoemde tuinen door de aanwezige mannen en vrouwen van die kampong binnen 15 dagen schoon moet maken.

16 en 17 Mei 1861. De kampong van Doesoen Doekoe nagezien bevonden, de kampong schoon, maar de huizen waren onvoltooid reeds bewoond aan de hoofden en de eigenaar van de onvoltooide huizen zelf worden gelast om de huizen af te breken; zij vraagd vier maanden tijds, om hunne huizen allen met planken te zullen voltooien, en is door mij toegestaan.

18 en 19 Mei 1861. De huizen en erf van de kampong Nanggalo geïnspecteerd de erf zijn gedeeltelijk schoon, de huizen zijn ook gelijk als die van de kampong Doekoe Doesoen. Zij vraagd ook om hunne huizen met planken te voltooien ook worden door mij toegestaan.

DAG-REGISTER VAN DEN OPZIENER TE BATANG KAPAS.

2 Januari 1861. Door mij een bepaalden tijd der werkzaamheden gegeven te weten 2 dagen moet men het bosch in orde brengen (Marambah) 4 dagen de sawahs wieden en 1 dag de kampongs schoonmaken, nog 10 à 14 dagen wanneer de tuinen reeds schoon zal men dit werk een aanvang nemen.

Verder door mij aan de hoofden goed uitgelegd van het voordeel der koffie en hen aangemoedigd om nog die cultuur uit te breiden, want 500 koffieboomen is heel weinig per werkbaren man en moet nog met 500 boomen vermeerderen, welke zij ook met vele genoegen hebben aangenomen, zoodat in dit jaar 1000 koffieboomen per werkbaren man te onderhouden.

Tevens door mij aan de hoofden streng te laten onderzoeken welke personen die nog geen deel nemen bij de aanplant der koffie.

7 Januari 1861. Het schein dat de bevolking in het district Batang Kapas geen verstand heeft om de rijpe koffieboomen te plukken daar overal waar ik kwam vond ik aan de plukkers bijna $^1/_3$ onrijpe boonen door mij hen telkens gewezen hoedanig de rijpe vruchten moet geplukt worden en ook welke rijpe vruchten die geplukt kan worden aan de hoofden afgesproken, indien men nog zulke onrijpe vruchten plukte zal zwaar gestraft worden.

DAGREGISTER VAN DEN OPZIENER WAARNEMEND-CONTROLEUR TE INDRAPOERA.

11 Januari 1861. Den regent opgedragen 2 der huizen, welke in eenen zeer bouwvallige staat verkeerden te doen vernieuwen en het voor- en achtererf van al die huizen zooveel mogelijk schoon te doen houden, zoodat de daarop geplante klapperboompjes hunnen groeikracht zouden herkrijgen.

16 April 1861. De gronden van het aan te leggen katoen-kultuur waarvan het zaad den regent is toegezonden bij maleische brief No. 12 moeten geheel volgens bepaling, vervat in de handleiding, den regent ook schriftelijk is medegedeeld, ontgonnen en beplant worden.

19 April 1861. Berigt gekregen van de Toewa passar van Pasir Ganting, dat de maleier Si Tago van Indrapoera, die heden morgen de reis aannemende naar Ayer Adjie, in de rivier, ter hoogte van het overvaartshuisje aan de Koewala zich badende door een krokodil is afgehaald.

Het lijk is eenige uren later aan de andere oever ontbloot van armen en billen teruggevonden.

Lastgegeven aan de hoofden om zooveel mogelijk te trachten die monsters van dieren te doen vangen.

20 April 1861. Mij overtuigend van het doen vangen der krokodillen, waarvoor lokaas in de rivier zijn geworpen.

22 April 1861. Bericht gekregen van den Regent, dat heden ochtend twee merries door tijgers zijn afgemaakt.

Lastgegeven om vallen te doen uitzetten om die roofdieren zooveel mogelijk te vangen.

28 Mei 1861. Waarna de vergaderde hoofden ter stipte opvolging en te doen opvolgen wordt aanbevolen, met last de oude huizen doen vervangen en met planken omwanding en dat alhier 10 klapperboompjes per huisgezin moeten bijgeplant worden.

11 Juni 1861. De regent opgedragen:

De katoenzaad zoo spoedig mogelijk te doen planten en vooral zorg te dragen [1]) dat er karbouwenmelk tegen betaling van de eigenaren van de alhier in massa's rondloopende karbouwen verkrijgbaar wordt.

Deze stemmen uit het verleden verkondigen luide het bestaan, tijdens het bestuur van de militaire Gouverneurs Michiels en van Swieten en op hun last, van drie formeele dwangcultures, die van koffie, peper en rijst, waarbij zóó velerlei en zóó strenge dwangmiddelen werden toegepast, dat Hoofden en bevolking volkomen gerechtigd zijn hun bestuur de dwang-en drangperiode te noemen.

Zij getuigen tevens, dat het bestuur zich toen reeds in het geheel niet hield aan de adat en aan het plakkaat pandjang, en zich meer dan thans, en soms op naar onze tegenwoordige begrippen schandelijke wijze, bemoeide met de eigen aangelegenheden der negrieën.

Hun onwraakbare getuigenissen worden bovendien bevestigd door de policierollen uit dien tijd, aanvankelijk policiecrimineelrollen genaamd, waarin tal van straffen met blokarrest of ten arbeidstelling tot een maand voorkomen wegens het niet naar de bevelen van het bestuur aanleggen, onderhouden en oogsten van rijstvelden, peper- en koffietuinen, of wegens ongehoorzaamheid aangegeven bevelen zonder meer. En bij nauwkeurig onderzoek der archieven zal ook het bewijs gevonden worden, dat tijdens den Gouverneur van Swieten door het Europeesche bestuur overal met koortsachtigen ijver en haast gestreefd werd naar vermeerdering van inlandsche voortbrenging, door de bevolking te dwingen niet alleen om koffie, peper en rijst doch ook om tabak, cacao, katoen en djatiboomen te planten en, om naar steenkolen, goud, zilver en boschproducten te zoeken.

Betreffende de koffiecultuur zij nog vermeld, dat te Poeloe Tjingko reeds in 1821 een opziener dier cultuur was geplaatst, Philips P.

1) Deze last werd gegeven, omdat blijkens een vroegere aanteekening de Assistent-Resident van Padang gedurende zijn verblijf te Pasir Genting des morgens geen melk in zijn koffie had kunnen krijgen.

Dupuy genaamd, wiens rooskleurige rapporten den Gouverneur van Swieten blijkens schrijven van den 30 October 1852 No. 2536 op het denkbeeld brachten om nader te doen onderzoeken, welke districten der Zuidelijke Afdeeling (Painan) voor die cultuur geschikt waren. Op advies van den toenmaligen Controleur werd evenwel besloten „de verplichte aanplanting van koffie in de districten van „Bayang tot Indrapoera op te geven en zich alleen te bepalen op „de Cultuur van de peperrank".

In 1856 werd die ambtenaar vervangen, en zijn opvolger wist dadelijk de afschaffing van de gedwongen pepercultuur en de wederinvoering van de gedwongen koffiecultuur te bewerken. Toen ving het tijdvak aan, waarin de geheele bevolking der Zuidelijke Afdeeling op schandelijke wijze tot den aanplant van koffie werd gedwongen, en waarop wellicht de Hoofdinspecteur van de koffiecultuur Mounier zinspeelt in zijn rapport van 1885: „Vroeger werden, bij verzuim, de Penghoeloes in het blok gezet „en de orangbanjak (kleine man) dikwijls onderhands door de „hoofden en hardhands aangepakt."

Miljoenen koffieboomen werden geplant op terreinen, waarvan de bevolking zeker te voren geweten heeft, dat zij weinig of geen koffie voorbrengen konden. In het District Taroesan alleen werden In 1861 door 1263 Cultuurdienstplichtigen 1.599. 100 koffieboomen geplant. In datzelfde jaar werd de bevolking van het District Balang Kapas, waar de koffiecultuur eenige jaren te voren volkomen was mislukt, en in 1853 en 1854 samen slechts ruim vier picols koffie waren ingekocht, waarom het voorstel was gedaan om van verderen inkoop af te zien, gedwongen om per huisgezin *duizend* koffieboomen te onderhouden. Zoo ging het overal in de Afdeeling, zooals men nu nog in elke negrie kan vernemen.

Het is een raadsel, hoe de bevolking aan zooveel plantmatiriaal is gekomen, zoodat het beweren van enkele Hoofden, als zouden meerendeels afgesneden takjes van koffieboomen in stede van Jonge boompjes zijn geplant, zeer aannemelijk is.

Iedereen die de streken bezoekt, waar toen blijkens officieele cijfers zóó veel koffletuinen zijn aangelegd geworden, zal zich afvragen, hoe het mogelijk geweest is een vrijheidlievend volk als het Maleische te dwingen tot zóóveel nutteloos werk, zonder dat het in opstand is gekomen,

Wij achten ons verplicht hierop nadrukkelijk de aandacht te vestigen, omdat wel eens wordt geklaagd over gebrek aan energie

bij de tegenwoordige ambtenaren van het Binnenlandsch-Bestuur, en in den regel als energie van vroegere bestuurders wordt geprezen, wat men thans strafbarendwang en willekeur zou noemen.

Zooals door de bevolking werd voorzien, waren de met de cultuur van koffie verkregen resultaten treurig en beschamend.

De Hoofden van Taroesan, eigenlijk Bayang, Salida, Lompo, Painan en Indrapoera verhalen, dat jaarlijks ter nauwernood één koffieboon per koffieboom werd geoogst. In de Districten Batang Kapas en Ajer Hadji waren de grootste oogsten respectievelijk van 326 (1864) en 409 (1863) picols, dus naar verhouding der uitgestrektheid van den aanplant en van het aantal cultuurdienstplichtigen (te zamen ruim 8000) onbeduidend.

Met het optreden van den eersten Civielen Gouverneur van den Bossche werd de zware cultuurdwang getemperd, *doordat de bevolking niet langer werd gedwongen Koffietuinen aan te leggen op dorre onvruchtbare gronden en ze met groote moeite te onderhouden zonder ooit eenig noemenswaard voordeel daarvan te trekken*, zooals in zijn verslag van 1864 staat vermeld.

De straffen van blokarrest en rottingslagen wegens verzuimen in het verrichten van cultuurdiensten, zoomede het mata mata stelsel werden afgeschaft, en aan de opzieners bij de cultures werd de bevoegdheid ontnomen om straffen op te leggen.

Dientengevolge kon de bevolking niet langer op zoo onmenschelijke wijze tot het produceeren van koffie genoodzaakt worden en moesten de oogsten afnemen. Wegens totale mislukking werd bij de Besluiten van 30 November 1866 No. 1109 en 12 April 1872 No. 15 de gedwongen koffiecultuur in de districten Indrapoera, Taroesan, Bayang en Painan ingetrokken. In Batang Kapas daalde de 1869er oogst tot ruim 14 picols, in Ajer Hadji de 1872er tot ruim 22 picols, en in 1885 werden voor het laatst ingeleverd door Batang Kapas 1 picol $33^1/_2$ pond, door Ajer Hadji $39^3/_4$ pond.

Thans bestaat de koffiecultuur alleen nog in de Poeloet Poeloetsche negrieën, waar zij reeds bloeide in Dupuy's tijd, waarnit volgt, dat de Maleier haar beter heeft verstaan dan het bestuur tijdens den gouverneur van Swieten. In de overige Painansche negrieën moet men zeer nauwkeurig zoeken om hier en daar nog eenige oude koffieboomen te kunnen vinden, en van den vroegeren dwang en willekeur heeft de bevolking nog zulke goede heugenis, dat zij, trots haar bekende geldzucht, liever de koffiebladeren voor

den zoo geliefden drank, Kopidaoen, [1]) van Bovenlanders koopt, dan ze voor niets krijgt door kleine koffietuintjes aan te leggen.

Tegelijk met de afkondiging van het strafwetboek en het politiestrafreglement voor inlanders in 1872 werd bevolen alleen te straffen overtredingen en misdrijven, waartegen wettelijk straf bedreigd was. Hierdoor werd een eind gemaakt aan het ter politierol straffen van al wat men verkoos, zooals het niet opvolgen van gegeven bevelen, het niet betalen van huishuur of schulden enz., mits geen hoogere straf werd opgelegd dan *f* 100 boete of drie maanden ten arbeidstelling, zoodat een strafbedreiging tegen het niet verrichten van heeren- en cultuurdiensten onmisbaar werd.

Dit geschiedde bij gewestelijke keur van 4 Februari 1874. Met het toepassen van dwang bij de koffiecultuur werd toen echter *niet begonnen*, zooals de heer Kielstra het doet voorkomen; er werd slechts een lichte straf gesteld op een feit, dat altijd en te voren veel zwaarder werd gestraft.

De Indische regeering, die bij brief van den directeur van Binnenlandsch Bestuur dd. 4 Juli 1873 No. 7414 te kennen gegeven had, „dat diende te worden vastgehouden aan het stelsel „van volkscultuur, waarin geen pressie noch dwang passen, maar „kalme overreding met geduld en volharding de beste uitkomsten „belooft," gelastte bij haar besluit van 2 Februari 1877 No. 36, de intrekking dier keur, „omdat zij wenschte te blijven vast-„houden aan het tot hiertoe bestaande, op de bij de bevolking „gevestigde begrippen en gebruiken gegronde koffiestelsel.".

Een volkscultuur zonder pressie of dwang heeft evenwel zeker vanaf 1846 niet bestaan, maar wel was vanaf dien tijd door het bestuur bij de bevolking het begrip gevestigd, dat zij goed- of kwaadschiks koffie moest planten en aan de Gouvernementspakhuizen leveren.

Aan de fictie eener vrije volkscultuur kon de Indische Regeering zich echter niet lang meer vasthouden, want nadat het reglement tot regeling van het rechtswezen ter Sumatra's Westknst was in werking getreden, werden de policierollen streng gecontroleerd, kon dus het niet verrichten van heeren- en cultuurdiensten niet meer gestraft worden, en moest eindelijk het hooge woord er uit, „dat nergens ter Sumatra's Westkust, uitgezonderd eenige „weinige streken, waar de grond zich bijzonder eigent voor de „koffiecultuur, waar weinig of slechte sawah's zijn, en de aard der

[1]) Een aftreksel van geroosterde koffiebladeren.

„gronden andere, meer winstgevende cultures niet toelaat, nergens „in dit Gouvernement vrijwillig koffie geteeld wordt, en deze „cultuur zonder dwang geheel verwaarloosd zal worden".

Wij hadden zoo gaarne in het voorstel van den Gouverneur Canne een geschiedkundig overzicht aangetroffen van het harde dwangkoffiestelsel van Swieten. Hoeveel kwaads zou daardoor zijn voorkomen, en hoeveel schade voor ons gezag en onze schatkist, doordat dan toen reeds de dwaalleer omtrent het Maleische volkskarakter gevallen, en de weg zichtbaar geworden zou zijn, die alleen leiden kan naar een rationeele herziening van ons financiëel stelsel ter Sumatra's Westkust.

Op nalatigheid of onwil van leden der inheemsche bevolking binnen genoemd Gewest en het op den tot dusver gebruikelijken voet aanleggen en onderhouden van koffieplantsoenen en plukken en bereiden der koffievruchten werd bij Staatsblad 1878 No. 309 een straf gesteld van f 1.— tot f 15.— boete of ten arbeidsstelling aan de publieke werken voor den kost zonder loon voor den tijd van 1 tot 6 dagen. Die zachte dwang, welke bovendien slechts in uiterste gevallen mocht worden toegepast, kon evenwel niet dezelfde uitwerking hebben als vroeger verkregen was met zooveel zwaarder dwang en groote willekeur. Daardoor kon de achteruitgang der koffiecultuur onmogelijk worden verhoed, want, zooals ieder ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur ter Sumatra's Westkust bij ondervinding weet, betaalt [1]) de Maleier, al is hij van goede afkomst en bemiddeld, toch zelden de hem opgelegde boeten, en heeft hij, als gevolg aan het vroegere strenge militaire regime [2]), voor ten arbeidsstelling van korten duur zoo weinig ontzag, dat hij zelfs zijn allernaaste vrouwelijke familieleden kalm die straf laten ondergaan, instede van, zooals elders zou geschieden, de opgelegde boeten voor haar te voldoen.

Verzachting van den cultuurdwang is dus de hoofdoorzaak geweest van den achteruitgang der Gouvernements-koffiecultuur ter Sumatra's Westkust.

's Gravenhage, 21 Oct. 1899. *Wordt vervolgd.*

---

[1]) Door de magistraat te Painan werden in 1889 boeten opgelegd tot een gezamenlijk bedrag van f 2263.— waarvan slechts f 27.— werd betaald. Tien vrouwen werden te zamen beboet met f 203.— waarvan niets werd voldaan.

[2]) Europeanen worden in de Binnenlanden nog altijd door mannen, vrouwen en kinderen op militaire wijze gegroet.

VARIA.

DE INDISCHE BEGROOTING IN DE TWEEDE KAMER.

Wij kunnen ditmaal geen redenen vinden om veel aandacht te wijden aan de behandeling der Indische begrooting in een Tweede Kamer, die zoo schandelijk weinig belang daarin blijkt te stellen, dat er zelfs eenmaal geen zitting kon gehouden worden, omdat er te weinig leden present waren.

Zoo iets komt natuurlijk nooit voor als een subsidie aan een plattelandsstoomtram in Nederland aan de orde is, maar *dat* boezemt dan ook aan zekere kiezers belang in, die, collectief genomen, geen belang stellen in Indië; waarschijnlijk doen daarom de Kamerleden het ook niet.

Het Kamerdebat, in hoofdzaak een gesprek tusschen den heer van Kol en den minister, was nog nimmer zoo mat. 't Eenige punt, dat wij moeten releveeren, is dat de minister van Koloniën een stap deed, die niet zonder bedenking is. Hij stelde de Kabinetskwestie, toen men hem inlichtingen vroeg omtrent den inhoud der nadere rapporten uit Indië over de reorganisatieplannen. Door die houding redde hij de reorganisatie, maar zij is toch ook een tweesnijdend zwaard, dat gevaarlijk kan worden voor den gebruiker. De Eerste Kamer zal wel niet de *geheele* begrooting verwerpen, ook al is zij van de opinie van haar kolonialen Nestor, den heer Fransen van de Putte, dat deze reorganisatie niet goed is Daar zij echter het recht van amendement mist. zou zij daartoe moeten overgaan, als zij de reorganisatie wil beletten. Tot die reorganisatie was trouwens het vorig jaar reeds besloten, toen de heer Fransen van de Putte zijn belangrijke philippica hield. Wat zal hij thans zeggen?

v. S.

EEN GESCHENK VAN *f* 30.000 VAN DEN STAAT AAN DEN HEER J. FAES, GEPENSIONEERD RESIDENT.

De afgetreden gouverneur-generaal heeft op 's lands kosten een geschenk gegeven van *f* 30000 aan den gepensioneerden resident van Cheribon, eerder van Sumatra's Oostkust, J. Faes. Zij die dezen dignitaris gekend hebben in zijn ambtelijke loopbaan in een van die beide gewesten, zullen zich de eigenaardige opvatting herinneren die deze resident koesterde betreffende de functie van hoofd van gewestelijk bestuur.

Maar dat alles behoort tot het verledene.

In hoeverre de stap van den heer Jhr. van der Wijck ten opzichte van den heer Faes *nu* gemotiveerd is, moge blijken uit hetgeen Mr. P. Brooshooft aan deze aangelegenheid wijdt in de *Locomotief* van 13 October.

* * *

Een der laatste besluiten van den gouverneur-generaal van der Wijck was een vriendendienst en tevens een verwijzing naar de slaperige, eunuchale vadsigheid, waarmee hier wordt gewerkt aan Indië's legislatieve bevruchting.

Na de Tjiomas-misère en den daaruit ontstanen heftigen pennestrijd vóór en tegen de wetgeving op de particuliere landerijen bewesten de Tji-manok begreep de Regeering, dat het betrekkelijke reglement van 1836, *Stbl.* no. 19 moest worden herzien.

Het particulier landbezit door aankoop aan den Staat terug te brengen, was een denkbeeld dat in gewone hersenen even mocht opkomen en als radicale geur door een paar bijzonder onvervaarde gouvernements-mannen (ja ja, wij durven *ook* wel!) even op het tapijt en zelfs in een koloniaal verslag mocht worden gebracht — maar niemand, die den smerigen finantierommel kent, heeft ooit een oogenblik gedacht dat daarvan werkelijk wat zou komen. Het werd dan ook weldra, op het reeds overbevolkte kerkhof van Indische mooie voornemens, bij zijne broederen en zusteren, verzameld.

Maar het Reglement zou dan toch worden herzien. De dringende noodzakelijkheid hiervan was niet slechts gebleken uit de Tjiomas-geschiedenis en de misbruiken die door de onderzoekingen van Lautier, Czernicki en anderen waren aan 't licht gekomen, maar blijkt nog dagelijks uit staaltjes van willekeur tegenover de bevolking. De *Javabode* deelde dezer dagen weêr mede, hoe landheeren hunne opgezetenen dwingen tot geheel onnoodigen arbeid, om geen gevaar te loopen het penninkske der armen voor afkoop van heerendiensten te verliezen. Stapt men uit gouvernements gebied over de grenzen van een particulier land, dan wordt men — enkele gunstige uitzonderingen niet te na gesproken — getroffen door het verschil in welvaart, de armoediger woningen, het verschil in kleeding en voorkomen der opgezetenen. Wie publiekrechtelijke macht van particuliere heeren, vooral van vreemde Oosterlingen, over inlanders laat voortduren, veroordeelt ± anderhalf millioen menschen op Java tot de van particulier belang onafscheidelijke uitbuiting, tot afhankelijkheid van willekeur en winstbejag, tot ongunstiger en onzekerder levensvoorwaarden in één woord, dan die der rechtstreeksche gouvernements-onderdanen — en dat wil nog al wat zeggen.

Herziening van het Reglement, in de richting van scherper afbakening der verhouding van de landheeren zoowel tot het Gouvernement als tot de bevolking en van afdoender contrôle der besturende ambtenaren, is dus een dringende eisch.

Welnu in 1890 werd voor het ontwerpen van die herziening de eeuwige Indische „Commissie" benoemd.

Een paar jaren lang voerde deze commissie niets noemenswaards uit.

Wijl men begreep toch *iets* te moeten doen, werd in Mei 1892 aan het lid J. Faes, oud-resident, opgedragen „voorloopige onderzoekingen" in te stellen naar „de toepassing van het bestaande reglement en de jurisprudentie van den politierechter".

Daarna werd aan hetzelfde lid toevertrouwd de samenstelling van een „historisch juridisch overzicht betreffende het ontstaan en de ontwikkeling van het particulier landbezit in West-Java".

Het eerste stuk dezer „geschiedenis" werd, met toestemming der Regeering, in 1894 in druk uitgegeven.

Daarna ging men ook eens denken aan de eigenlijke bestemming der commissie n.l. het maken van een nieuw reglement. Aan hetzelfde lid Faes weêr opgedragen „het bewerken, naar vooraf aangegeven hoofdbeginselen, van een concept nieuw

reglement, geschikt om als grondslag te dienen bij de verdere beraadslagingen der commissie". Volgens het koloniaal verslag van 1896/97 was de proeve van zulk een nieuw reglement, met memorie van toelichting (de „algemeene beschouwingen" dezer toelichting werden gepubliceerd in deel 59 van het *Tijdschrift v. Nijverheid en Landbouw*) gereed en „door de commissie tot een onderwerp van behandeling gemaakt". Maar het koloniaal verslag van 1897/98 deelde weêr meê, dat „aan het proefontwerp van een nieuw reglement op de particuliere landerijen door het met dien voorbereidenden arbeid belaste lid der commissie *de laatste hand* werd gelegd", en „het zich liet verwachten dat de commissie er na *eenigen tijd*, in zou slagen. hare taak tot een *bevredigend einde* te brengen. Eindelijk het jongste koloniaal verslag van 1898/99 alweêr: „De herziening van het Reglement van 1836 bleef nog in bewerking bij de daarvoor aangewezen regeerings-commissie".

Dit was de toestand in 't laatst des vorigen jaars. Men kan er zeker van zijn dat het thans nog niet veel verder is, want anders zou wel op de een of andere wijze zijn uitgelekt, dat het sinds 1890 verlangde ontwerp eindelijk bij de Regeering zelve in behandeling was.

De commissie is dus, na een negenjarige functie, nog steeds bezig met te beraadslagen over een nieuw ontwerp, dat door een bekwaam en doortastend deskundige na het houden van eenige koempoelans met de voornaamste landeigenaars zeker binnen een jaar tijds had kunnen zijn opgemaakt.

Was het beöogde ontwerp nu wezenlijk door de Regeering behandeld, en had het geleid tot een uitmuntende nieuwe ordonnantie, dan kon er over worden gedacht de commissie, of althans haar lid Faes dat de eigenlijke werkzaamheid verrichte, een matige vergoeding toe te kennen.

Nu echter nog niets zijn beslag heeft gekregen, maakt het een onaangenamen indruk dat nog op het nippertje van zijn vertrek de heer van der Wijck zijn zeer vertrouwden vriend Faes heeft doen uitbetalen een som van niet minder dan

30.000 gulden.

waarvan 20.000 naar 't heet „als vergoeding voor de meerdere uitgaven waarin hij is vervallen tengevolge van de aan hem als lid van genoemde commissie opgedragen werkzaamheden, in het bijzonder voor de samenstelling van een concept nieuw reglement op de particuliere landerijen ten westen van de Tjimanoek met memorie van toelichting" (hoe de heer Faes hiervoor *f* 20.000 kosten heeft kunnen maken, is mij onbegrijpelijk), en dan nog eens afzonderlijk *f* 10,000 „als belooning voor den door hem ter zake voorgeschreven verrichten arbeid".

De slakkengang van het werk, de hoogst omslachtige opzet door uitvoerige historische overzichten en dergelijke, stemt op zich zelf reeds tot wrevel. Maar nu deze, van een practisch standpunt volkomen onnoodige, uitpluizerij zoo peperduur wordt betaald, wekt de zaak terecht ergernis. Stel dat de heer Faes zeven jaren lang (in de twee eerste werd niets gedaan) geregeld tien uren per week aan de zaak heeft gewerkt (behalve nu en dan uit Buitenzorg, waar hij woont, een uitstapje naar een landheer, die hem wel gastvrij zal hebben ontvangen) dan heeft hij voor $10 \times 52 \times 7 = 3640$ uren ontvangen *f* 30.000, of ruim *f* 8 per uur, hetgeen bij een dagelijkschen arbeid van slechts 6 uren (onze kantoorchefs werken heel wat langer) reeds een

maandelijksche bezoldiging zou vertegenwoordigen van nabij *f* 1500. Zulk een som voor een eerebaantje uit te betalen aan een gewezen resident met flink pensioen en volop vrijen tijd, is onverantwoordelijk, waar men anderen beknibbelt tot in het deloyale toe, waar de volslagen uitputting der schatkist allerlei behoeften onvervuld laat, waar bijv. nog bij de opdracht aan Mullemeister voor een ontwerp tot reörganisatie van het Binn. Bestuur de voorwaarde werd gesteld dat zij geen cent mocht kosten, zoodat het beruchte onbruikbare onding op de proppen kwam.

Ik herhaal: was het werk der commissie bekroond met prachtig succes, hadden wij dus al iets voor ons geld, dan kon een matige vergoeding, bijv. van tien duizend gulden, er door. Maar zonder nieuwe ordonnantie (al is dan ook het ontwerp misschien eindelijk gereed), zoo te zeggen op de valreep van het schip, *f* 30.000 aan zijn vriend toeteleggen voor treuzelachtigen arbeid die nog door de Regeering wellicht ook door de Kamers) moet worden goedgekeurd, daarmede heeft de gouv.-generaal zeer opvallend de bedenkelijke opvatting besloten, die hij meermalen toonde in benoemingen en andere personeele zaken.

Het heeft allen schijn als moest dit varken nog dringend noodig worden gewasschen door den afgetreden landvoogd omdat men (een lid v d Raad v. Indië spande zich, naar ik verneem, er voor) terecht vreesde dat de nieuwe landvoogd wel feestelijk zou bedanken, voor dit doel *f* 30.000 toe te staan. Maar juist die spoed bewijst dan, dat er een luchtje aan de zaak is en men hier weêr heeft gespeculeerd op gunstbetoon.

* * *

Dat Mr. P. Brooshooft in Indië niet alleen staat in zijn scherp oordeel over deze regeeringsdaad van den afgetreden landvoogd, blijkt uit een hoofdartikel in de *Javabode* van 31 October, dat nog een paar bijzonderheden mededeelt, die de zaak nog ergerlijker zouden doen voorkomen.

„Met een berooide schatkist" — zegt de *Javabode* — „in een tijd waar op alles bezuinigd moet worden, waar vacante betrekkingen ten nadeele van den dienst maandenlang onvervuld worden gelaten om maar wat te besparen, durft een Gouverneur-Generaal, terwijl hij al zoo goed als afgetreden is, *f* 30.000 Gouvernementsgeld op die wijze besteden. Het is, in de geschiedenis van Nederlandsch-Indië iets ongehoords!"

Een bijzonderheid door de *Javabode* medegedeeld, is deze, dat de heer Faes zijn onkosten reeds zeer behoorlijk had vergoed gekregen en dus de *f* 20.000, die van de *f* 30.000 bestemd zouden zijn tot vergoeding van 's heeren Faes uitgaven, die bestemming onmogelijk kunnen hebben, om de dood eenvoudige reden dat de heer Faes reeds meer dan voldoend gedefroyeerd was.

„Van het begin (1892) af — zegt de *Javabode* — kreeg de secretaris dier commissie *f* 200 's maands, alhoewel er in de eerste jaren niets te schrijven viel. Twee jaren lang genoot een gouvernements secretaris dit aardig emolumentje, toen werd het gegeven aan den heer Faes, die verder het genot had van *f* 20 per dag op zijne reizen en *f* 50 voor elke bijwoning eener vergadering der commissie, welk bedrag ook genoten werd door de andere leden, niet-ambtenaren, terwijl de leden-ambtenaren *f* 25 kregen."

* * *

Dit laatste schijnt niet juist. De Minister van Koloniën verdedigt de royaliteit der Regeering in zijn Memorie van Antwoord aan de Eerste Kamer, door mede te deelen dat in het Besluit van den G. G. van 24 Juli 1890 N°. 5 was bepaald: *a.* dat aan het lid der commissie J. Faes een omschreven, in 6 maanden te eindigen onderzoek was opgedragen; *b.* dat Commissieleden, voor elke vergadering aanspraak zouden hebben op *f* 20: welk bedrag alsmede, gedurende het bij *a.* bedoeld onderzoek, als vacatiegeld zou worden genoten door het lid Faes; *c.* dat vergoeding door de leden, bij reizen zou worden genoten volgens de eerste klasse.

Aan de Commissie werd bij besluit van 31 Maart 1891 n°. 19 een secretaris toegevoegd op *f* 200 's maands, terwijl bij besluit van 9 Sept. 1891 n°. 1 de termijn van 6 maanden tot 9 maanden werd verlengd

„De Commissie — zegt de Minister — kwam al spoedig tot de overtuiging. dat zij de haar opgedragen taak onmogelijk tot een goed einde 'kon brengen zonder een voorafgaand historisch-juridisch onderzoek naar het ontstaan en de ontwikkeling van het landbezit op Java. Met dat onderzoek belastte zij het lid Faes, die daarop zijn woonplaats te Soekaboemi verwisselde met Buitenzorg, dat voor de noodzakelijke onderzoekingen èn in het oud-archief te Batavia èn in de residentie- en adsistent-residentiebureaux beter gelegen was. Hoe buitengewoon omvangrijk die onderzoekingen zijn geworden, blijkt uit de uitvoerige toelichtingen, die de heer Faes bij het door hem ontworpen reglement heeft geleverd en waarvan gaandeweg die betreffende de *eerste elf* artikelen in druk zijn verschenen. Bij de toezending van het laatst verschenen gedeelte *in 1897*, werd gemeld, dat *nog slechts* (!) vijf artikelen te bewerken overbleven.

„Behalve het hooger vermelde daggeld over 9 maanden, heeft de heer Faes voor zijnen arbeid nimmer eenige vergoeding genoten en daarom heeft de sedert afgetreden Gouverneur Generaal, *nadat hem was aangetoond dat de heer Faes, ten gevolge van zijn verhuizing van Soekaboemi naar Buitenzorg, in de daarna verloopen jaren ruim f 20.000 had ingeteerd* (!) aan dezen en dus niet, zooals in het Voorloopig Verslag wordt gezegd, aan den secretaris der commissie welke betrekking in de laatste jaren onvervuld is gebleven) na gehoord advies van den Raad van Indië, een som van *f* 20.000 toegekend tot restitutie van de gedane meerdere uitgaven, met toezegging van een belooning van *f* 10.000, zoodra het geheele werk zal zijn afgeleverd. De Indische Regeering heeft zich in deze laten leiden door de overweging, dat het niet met de waardigheid der Regeering zou strooken een zoo langdurigen en moeitevollen arbeid als die van den heer Faes onbeloond te laten en zelfs tot zijn schade te doen zijn. Het is overigens niet twijfelachtig dat, zoo de door den heer Faes verrichtte arbeid, door de commissie in haar geheel onderhanden genomen ware, de aan vacatiegelden en reis- en verblijf kosten uit te keeren som vrij wat grooter zou zijn geweest dan de heer Faes zal genieten aan schadeloosstelling en belooning te zamen."

Deze verdediging veroordeelt zich zelve! Faes' aantooning van *f* 20.000 inteering *ten gevolge van verhuizing* zouden wij wel eens willen zien.

v. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 December 1899.

INHOUD.

Het plakaat pandjang en de uitvoerrechten ter Sumatra's Westkust, door den heer Kielstra, in het *Algemeen Handelsblad*. — Raden Mas Adipati Ario Adiningrat, in het *Tijdschrift van het Binnenlandsch Bestuur*, over de middelen om het prestige der inlandsche hoofden niet te doen dalen. — Hetzelfde tijdschrift wraakt den zegsman van Wong Tanie, als anonymus. — Kritiek hierop van het *Algemeen Handelsblad*. — De heer N. D. S., in de *Nederlandsche Zendingsbode*, over de gelijkstelling van Inlandsche Christenen met Europeanen. — Het *Algemeen Handelsblad* over kindererkenning. — H. G. Heyting's brochure „Proeve eener reorganisatie B. B." — De heer J. D. Fransen van de Putte, in de *Mannen en vrouwen van beteekenis* beschreven, door Prof. Mr. B. H. Pekelharing. — Z., in het *Algemeen Handelsblad*, over den heer van Kol en de Indische begrooting. — Naschrift van dat blad.

In nog klimmende mate moeten wij het verschijnsel constateeren, waarop wij reeds in een vorige revue de aandacht vestigden. Het bloed kruipt waar 't niet gaan kan. En het is ons plotseling duidelijk geworden dat wij stamverwant zijn met de Zuid-Afrikaanders. De wisselingen van den strijd van onze neven met de reusachtige macht van hen, die nog steeds avond aan avond in de Londensche music-halls het Jingo-lied brullen: *we have the men, we have the ships, we have the money too,* neemt ons in die mate in beslag, dat we slechts een verstrooide gedachte kunnen wijden aan ons eigen Indië.

We zullen ten minste voor de eer van Nederland maar hopen, dat dit de hoofdoorzaak is van de inderdaad phenomenale onverschilligheid voor Indië, die wij in dezen verslagtijd in en buiten de Kamers tot onzen spijt moeten signaleeren.

Hazepeper maken zonder haas is ons niet mogelijk; deze revue, nabeeld van den verslagtijd, maakt daarop geen uitzondering.

De heer E. B. Kielstra onderteekent een opstel in het *Algemeen Handelsblad* van 20 Nov., waarin hij zeer terecht opkomt tegen die bepaalde catagorie van bezwaren tegen het heffen van een uitvoerrecht op boschproducten ter Sumatra's Westkust, die ontleend zijn aan het bestaan van het *plakaat pandjang* van 1833. In onze „*Varia*" van de December-aflevering zeiden wij (blz. 1513) dat wij, in het midden gelaten of het plakaat pandjang eenigerlei bindende kracht heeft, meenden dat het zich niet verzet tegen de heffing van een dergelijk uitvoerrecht. De heer Kielstra behandelt hier echter eerst een andere zijde van de quaestie. Hij protesteert, dat men het plakaat pandjang noemt „een overeenkomst in 1833 door het Ned.-Indisch Gouvernement met de bevolking van dat gewest gesloten".

Hiertegen worden door den bekwamen historicus de volgende geschiedkundige bedenkingen te berde gebracht.

Vooreerst: het plakaat-pandjang was geen „overeenkomst" tusschen twee partijen. Het was *onzerzijds* een publicatie, waarin wij eischen stelden en voorwaarden aanboden om te komen tot algemeene pacificatie. „Volkeren van de Padangsche Boven- en Benedenlanden", zoo luidde het in dat staatsstuk, „zietdaar de gemakkelijke voorwaarden waarop Gij met het Hollandsche Gouvernement in rust en vrede kunt blijven, wij vermanen u, neemt ze dankbaar aan".

Maar die voorwaarden werden *niet* aangenomen, de strijd duurde nog vier jaren. Men zou dus met grond kunnen beweren, dat onze Regeering niet meer aan hare voorwaardelijke toezegging gehouden is dan zij zelve oorbaar acht. En in ieder geval kan niemand beweren, dat wij daaraan gehouden zouden zijn voor al de landstreken, die eerst na 1833 door geweld of door vredelievende annexatie, onder het Nederlandsch gezag zijn gebracht. Om niet te spreken van de grensgewesten, staat het dus wel vast, dat geen woord van het gansche plakaat van toepassing is op de residentie Tapanoeli, van waar de meeste boschproducten afkomstig zijn.

De heer Kielstra behandelt nu verder deze vraag (die wij hierboven ontkennend beantwoordden):

Gesteld, dat de publicatie moet beschouwd worden als een overeenkomst, en dat zij niet slechts de „Padangsche Boven- en Benedenlanden" van 1833, maar het *veel* grooter tegenwoordig gebied van Sumatra's Westkust geldt, verzet zij zich dan tegen de heffing van uitvoerrecht?

Volgens de adressanten tegen het uitvoerrecht, ja, want in het plakaat wordt gezegd: „ten vijfde zal het Gouvernement geen geldelijke heffingen onder u doen". Dus zeggen zij, kan van uitvoerrechten geen sprake zijn: „wanneer van boschproducten een uitvoerrecht wordt geheven, heeft daardoor zeer zeker eene geldelijke heffing ten laste van de bevolking plaats"

Zoo zouden dus alle belastingen — in denzelfden gedachtengang ook invoerrechten — verboden zijn; zou de Indische Regeering alleen *uitgaven* mogen doen?

Het is niet wel aan te nemen; en inderdaad, het plakaat-pandjang zegt ook iets anders. Wanneer de adressanten dit stuk tot het einde toe hadden gelezen, zouden zij hebben opgemerkt dat met de „geldelijke heffingen *onder* u" bedoeld werden *directe geldelijke belastingen*, en niets meer. Want de voorlaatste alinea van het plakaat zegt uitdrukkelijk dat, wanneer al de voorwaarden vervuld worden die daarin vermeld, het gouvernement „niets meer behoeft te verlangen. Er zullen ruimere voordeelen worden getrokken, *daar de tollen worden geheven van de handelaren bij den in- en uitvoer over zee van goederen en producten enz.*

Wel verre dus dat het plakaat-pandjang zich verzet tegen de uitvoerrechten, verklaart het nadrukkelijk dat die geheven zullen worden!

Zij bestonden trouwens reeds, en in zijn besluit van 11 October 1833, waarvan de publicatie een uitvloeisel was, bepaalde Van den Bosch, dat daarin voorloopig geen verandering zou worden gebracht. En hoe weinig hij er aan dacht, de tol-ontvangsten op te offeren, blijkt wel uit het feit, dat met ingang van 1 Januari 1834, nevens het hoog uitvoerrecht op de koffie, nog een „territoriaal recht" werd gelegd van een vijfde der waarde.

Toen, in het jaar 1837, de toestanden op Sumatra's Westkust in ons voor-

deel veranderd waren, werden de in- en uitvoerrechten behoorlijk gecodificeerd: In *Ind. Stbl.* 1838 no. 1 vindt men, welke uitvoerrechten op boschproducten toen geheven werden: van kamfer uit Baros, o. a. *f* 100 per picol. Zij werden bij de tariefwet van 1865 afgeschaft.

Wij meenen dat hiermee dit vraagpunt geen vraagpunt meer is. Er is niets meer over te zeggen, na de duidelijke argumentatie van den heer Kielstra.

Wat de zaak zelve betreft, of uitvoerrechten nu wel de geschikste belasting is voor dit gewest, zoo kunnen de meeningen verdeeld zijn. Het is volkomen juist wanneer de schrijver meent, dat juist zij, die het plakaat-pandjang heden ten dage nog in zijn geheel, en voor geheel Sumatra's Westkust, verbindend achten, en dus vasthouden aan den regel, dat van de bevolking aldaar geen landrente, geen bedrijfsbelasting, geen rijtuigbelasting, geen hoofdelijken omslag, geen personeele of patentbelasting, geen verponding, in één woord geen enkele directe heffing in geld mag worden gevorderd, het zouden moeten goedkeuren dat men dan ook, volgens de eigen woorden van het staatsstuk „tollen" heft „bij den in- en uitvoer over zee van goederen en producten". Het geld, dat een bestuur behoeft, moet toch ergens vandaan komen, en er is geen reden om den Sumatraan vrij te stellen van *alle* belastingen..... ten koste van den Javaan!

Maar dit kan voor hen die, zooals de heer Kielstra, van oordeel is, dat het *plakaat pandjang* niet geldig is, geen argument zijn om liever invoerrechten dan een of meer van de andere belastingen te heffen.

Zeker is het een juiste opmerking dat er ter Sumatra's Westkust wel is waar geen sultans waren, van wie wij het heffen van rechten of belastingen afkochten zooals ter Oostkust, maar dat er vroeger door de inlandsche hoofden uitvoerrechten geheven werden. Te Singkel bijv. 50 dollars per pikol kamfer, 1 dollar per pikol benzoïn, was en andere artikelen 6 pCt. van de waarde..... en bovendien van allen uitvoer nog eens 6 pCt. ten bate der binnenlands gezeten hoofden.

Waar onze Regeering de verplichtingen der hoofden overnam, en ze gaandeweg zeer belangrijk uitbreidde, ten koste van de algemeene schatkist; kan men haar het *recht* niet betwisten, ook op gelijke wijze als die hoofden deden voor eenige inkomsten te zorgen, zoolang er geen beter middel is.

Zoo lang er dus — zoo eindigt de heer Kielstra — om politieke of practische redenen geen denken aan is de inzamelaars van boschproducten rechtstreeks belasting te doen betalen, is uitvoerrecht een alleszins gerechtvaardigde belasting.

Maar, wij voegen er onzerzijds dadelijk aan toe, dat het ons geen hoog denkbeeld geeft van het politiek beleid van ons bestuur ter Sumatra's Westkust, dat thans nog steeds beweerd wordt dat er van die geheimzinnige politieke en practische redenen zijn, die maken dat de Regeering niet durft over te gaan tot het heffen van rechtstreeksche belastingen.

* * *

In het *Tijdschrift van het Binnenlandsch Bestuur*, aflevering 5, treffen wij een artikel aan dat ons schadeloos stelt voor de schrale oogst in Nederland zelf. Het is een goed geschreven artikel, onderteekend Hadi Ningrat. De bekende, zeer ontwikkelde regent van Demak gaf een advies aan de Regeering

over „den achteruitgang van het prestige der inlandsche hoofden en de middelen om daarin verbetering te brengen", dat door den redacteur van het tijdschrift, dank zij zijn relatiën in de ambtelijke wereld, uit het stof der archieven is bevrijd kunnen worden.

In de eerste plaats verbaast het ons dat de redacteur, tevens een ambtenaar, die in het B. B. op Java geen vreemde is, zelf bij de plaatsing van dit stuk een grove fout maakt tegen de etiquette, wil men liever tegen het prestige, door den sympathieken schrijver de titulatuur te onthouden, waarop hij recht heeft. De tegenover de Regeering bescheiden regent moge in zijn rapport aan de Regeering zich eenvoudig hebben onderteekend Hadi Ningrat, de redacteur had hem in de inhoudsopgave toch niet zóó mogen vermelden, maar hem moeten noemen Raden Mas Adipati Ario Adiningrat.

De redacteur geeft hier weer een merkwaardig voorbeeld hoe onwellevend Europeanen kunnen zijn tegenover een Javaansch edelman en hoofdambtenaar.

Wat nu het rapport zelf betreft, zoo willen wij hier slechts overnemen de slotsom, namelijk de maatregelen ter verbetering van den bestaanden toestand, uitdrukkelijk daarbij het voorbehoud makende dat dit résumé den belangstellende niet ontslaat van de verplichting het opstel zelf te lezen.

1e. Geef den candidaat-ambtenaren meer gelegenheid om de vereischte opleiding te erlangen en stel hun dan tevens bepaalde eischen ter verkrijging van verschillende betrekkingen of bevoegdheden, even als zulks bij de Europeanen 't geval is. De termijn van de inwerkingtreding van bedoelde maatregelen dient daarbij vastgesteld te worden.

Dit zelfde voorstel deed de schrijver den voormaligen Directeur van Binnenlandsch Bestuur Levyssohn Norman, toen hij in 1871, bij dat Departement werkzaam zijnde, een opdracht kreeg om over dit onderwerp een nota in te dienen.

De heer Levyssohn Norman zeide na ontvangst dier nota: „Gij zweeft in „te hooge sfeer; 't is gemakkelijker zulk een voorstel in te dienen, dan te verwezenlijken".

Vijf en twintig jaren zijn sedert verstreken, zegt de schrijver, en ik kan niet anders dan herhalen, wat ik een kwart eeuw geleden gezegd heb.

2e. Wat betreft de vermeerdering van de gelegenheid voor de candidaat-ambtenaren en anderen om opleiding te ontvangen, deze zal kunnen bestaan daarin, dat:

a. De bestaande scholen voor Inlandsche hoofden zullen worden vergroot zóó, dat minstens 180 leerlingen op elk dier scholen zouden geplaatst worden.

b. In elk der drie deelen van Java een tweede hoofdenschool, doch dan op eene andere plaats dan waar de eerste zich bevindt, worde opgericht van het gehalte der zooeven bedoelde inrichtingen.

c. Alle candidaat-ambtenaren voor het Bestuur dezelfde opleiding zullen ontvangen, die Djaksa's krijgen, aangezien districtsambtenaren, die alle misdrijfzaken 't eerst hebben te onderzoeken, dezelfde kennis van wetten en bepalingen moeten bezitten als de ambtenaren van het Openbare Ministerie.

Nog wenschelijker zou het zijn als het Nederlandsch Gouvernement er te eeniger tijd toe zou kunnen besluiten een afzonderlijke inlandsche rechterlijke macht te scheppen, die goed opgevoed, los van den tak van dienst, welke zich met bestuursaangelegenheden heeft in te laten, zich zou kunnen aan-

sluiten aan het corps Nederlandsche rechterlijke ambtenaren in deze gewesten.

d. In het belang der bevolking zal de bestaande school voor doktorsdjawa worden vergroot, zoodat daarin 100 of meer personen kunnen worden opgeleid. Nu heeft het volk feitelijk niets aan de doktorsdjawa, die tengevolge van het geringe aantal dier lieden in verhouding tot het groote zielenaantal geen tijd hebben om zich behoorlijk met de bevolking in te laten en eigenlijk slechts gebruikt worden om visa reperta op te maken. Vooral in tijden van epidemieën kan men gewaar worden dat de ijverigste Inlandsche geneesheer de duizende zieken, die aan zijn zorgen zijn toevertrouwd, niet naar behooren kan bedienen.

e. Bedoelde school bestemd zal zijn uitsluitend voor West-Java, zullende op elk der andere twee hoofdplaatsen een nieuwe school van dezelfde grootte en hetzelfde gehalte worden opgericht voor de overige gedeelten van het eiland.

f. De regeling sub *d* ook zal gelden voor de scholen van vroedvrouwen.

g. Op elk der drie hoofdplaatsen zal worden opgericht een school voor mantri's of opzichters, bestemd om geplaatst te worden bij het irrigatiewezen of den Waterstaat.

h. Waar noodig op de Buitenbezittingen ook voor de tot standkoming van gemelde inrichtingen gezorgd worde.

i. Waar de behoefte gevoeld wordt, er gelegenheid zal worden gegeven om opleiding te erlangen in alle andere richtingen.

Zoo zou de oprichting van ambachtsscholen overal gewenscht zijn. Zulks in het bizonder ten gerieve van de mindere klasse.

Er wordt door het Nederlandsch Gouvernement nog zoo weinig partij getrokken van de gaven, die de natuur aan schrijver's landgenooten schonk.

j. Aan alle candidaat-ambtenaren ter verkrijging der door hen gewenschte betrekkingen, bepaalde examen-eischen zullen worden gesteld. Onder die eischen moet de kennis van de Hollandsche taal noodzakelijk voorkomen.

k, Voor de Regentszonen en in 't bizonder voor die, welke hun vader vermoedelijk zullen opvolgen, verplichtend worde gesteld om de lessen aan een Hoogere Burgerschool met vijfjarigen dan wel met driejarigen cursus te volgen om daarna ter voltooiing hunner studiën en naar gelang de omstandigheden zulks vorderen, de hoogere klassen van de hoofdenschool te kunnen medemaken.

Deze vrije zware eischen zijn noodzakelijk, omdat er veel kans bestaat, dat die jongelui, de verschillende lagere betrekkingen niet behoevende te bekleeden, op eens geroepen kunnen worden om de hoogste plaats in ons Inlandsch bestuur te gaan innemen.

l. Dat alle bovenbedoelde regelingen in werking zullen treden een bepaald aantal jaren b.v. tien jaren, na de dagteekening van het besluit, waarbij zij zijn ingesteld en slechts van toepassing zijn op die zonen van Inlandsche ambtenaren, die nu den ouderdom van 10 jaren nog niet bereikt hebben.

Een ieder die aan de voorwaarden van benoembaarheid tot landsdienaar voldaan heeft, zal direct ter beschikking gesteld worden van den een of anderen Regent, Bestuurs-, Districts-, Justitie- of Waterstaatsambtenaar, dan wel geneesheer om te worden belast met werkzaamheden, waarvan zij op de hoogte moeten zijn, hetzij op 't bureau, hetzij in de dessa's.

Men zou aan al die beginnende ambtenaren een meerdere of mindere toelage

kunnen geven, naar gelang zij de Hoogere Burgerschool al dan niet bezocht hebben.

De terbeschikkingstelling van candidaat-Djaksa's aan Besturende ambtenaren wordt hoog noodig geacht, dewijl die lieden anders onbekend zouden blijven met de inlandsche huishouding, zeden, gewoonten en begrippen, zoowel als met het dessaleven.

Een Djaksa toch, die alleen de school en het bureau kent, mist veel, en kan zich in vele gevallen onmogelijk verplaatsen in den toestand van dessabewoners.

Wat betreft hen, die districtsambtenaren wenschen te worden, die moeten ook alvorens zij een definitieve plaatsing krijgen, verplicht zijn om kennis te maken met het volksleven in de dessa's.

Als ambtenaren ter beschikking moeten hun al die werkzaamheden worden opgedragen, welke hen in staat kunnen stellen kennis te maken met de bevolking en haar leven. Zij zullen ook belast worden met de waarneming van vacante betrekkingen.

* * *

De redacteur van het *Tijdschrift van het Binnenlandsch Bestuur* tracht de inderdaad krasse beschuldigingen van den inlandschen zegsman van Wong Tanie (zie *Indische Gids*, 1899, afl. Oct. blz. 1259 en v.v.), over de wijze waarop de enquête Mullemeister is gehouden, te ontzenuwen, door min of meer smalend te spreken van „een ongevraagd advies, uitgebracht door een anonymen inlandschen ambtenaar en medegedeeld door een pseudonymen Europeeschen briefschrijver". 't Is verleidelijk voor ons, die den zoo doorzichtigen pseudonym doorzien, om te vragen of de heer Hasselman werkelijk niet weet, wie Wong Tanie is? Maar afgescheiden daarvan is dit een argumentatie, die wij geheel en al moeten wraken.

* * *

En het *Handelsblad* (25 Nov.) heeft groot gelijk door den heer Hasselman hierover te kapittelen en hem op te merken dat ook de niet anonyme assistent-resident Schmalhausen (zie *Indische Gids*, 1899, afl. Oct., blz. 1275 en v.v.) vrij wel tot dezelfde conclusiën komt, en dat hij dezen toch moeilijk met een dergelijke exceptie naar huis kan sturen.

* * *

In de *Nederlandsche Zendingsbode* van 24 November, doet de redacteur de heer N. D. S(chuurmans) mededeeling van een schrijven dat hij ontving van iemand die een groot aantal jaren met vrucht arbeidde onder de inlanders, aan wie hij een goed hart toedraagt. Dit schrijven handelt over de gelijkstelling van inlandsche Christenen met Europeanen en het komt ons belangrijk voor.

Hij vreest namelijk dat door een gelijkstelling van de inlandsche Christenen met de Europeanen, „een premie zal gezet worden op 't Christen-worden"; en „Als de heidenen en Mohammedanen Christen worden om vrij te komen van heerendienst, etc., al worden er dan zendelingen gezonden, zullen zij zich dan toch zoo licht laten onderwijzen, als zij beseffen hun doel bereikt te hebben? Worde de schaduwzijde dezer zaak niet voorbij gezien noch te licht

geacht. Zal men zoo veel meer hebben aan een schare gedoopten dan besnedenen, welke niet de minste behoefte aan leiding of onderwijs gevoelt? En zullen de Roomschen of liever de gezanten der Jezuïeten-orde niet met hoopen opkomen om al degenen, die zij vangen kunnen bij de eeuwig zaligmakende kerk in te lijven?"

Als antwoord daarop deelt de heer S. mede, dat hij wel meent, dat er verbetering moet komen in den rechtstoestand der inlandsche Christenen, doch dat hij persoonlijk, evenmin als de meeste zendelingen, niet ingenomen is met een volkomen gelijkstelling van inlandsche Christenen met Europeanen.

Ten eerste omdat slechts het zeer oppervlakkig Christendom daarbij in de hand wordt gewerkt; ten tweede, omdat de inlandsche Christen met de rechten van den Europeaan ook aan diens verplichtingen zou worden onderworpen, wat hij niet zou uithouden. Hij vergelijkt dit met een inlander in een pak dikke Hollandsche kleeren.

De inlandsche Christen *blijve Inlander*, maar als *zoodanig* worde, ook in deze nieuwe phase zijns levens, zijn rechtstoestand geregeld en verzekerd.

* * *

Het *Handelsblad* (27 November) dikt haar opstel over kindererkenning (zie vorige Revue, blz. 1523) nog eens aan door de volgende draconische maatregel voor te stellen:

„Afdoende beteugeling is alleen mogelijk, wanneer de wet bepaalt dat het buiten huwelijk geboren en niet door opvolgend huwelijk gewettigde kind den staat der moeder blijft volgen en dus kinderen van niet met Europeanen getrouwde inlandsche vrouwen onder alle omstandigheden inlanders blijven. Trekt de Europeesche vader zich het kind aan, geeft hij het een Europeesche opvoeding, zoodat het werkelijk in de Europeesche maatschappij thuis behoort, dan kan het later van den Gouverneur-Generaal gelijkstelling met Europeanen vragen."

Dat noemen wij nu eerst met het badwater het kind weggooien! De erkenning van een natuurlijk kind door den Europeeschen vader verbieden, als de moeder geen Europeesche is! Een verbod, dat zoo totaal zou indruischen tegen de zeden onzer Indische landgenooten dat er toch zeker nog heel wat meer baren en leeken in hooge positie in Indië moeten komen dan er thans zijn, vóór een voorstel van dien aard — een echt totok denkbeeld! — van een Indische Regeering te verwachten is.

* * *

Een serie van artikelen in het *Soerabajasch Handelsblad* heeft de schrijver de heer H. G. Heyting doen overdrukken in een brochure getiteld „Proeve eener reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur op Java". Het is niet mogelijk in het bestek dezer revue al de denkbeelden te memoreeren die de schrijver oppert. Wij bepalen ons tot één daarvan, dat ons meer dan iets anders in dit geschrift trof. Het betreft de wenschelijkheid om den werkkring van de controleurs bij het Binnenlandsch Bestuur op Java en Madoera (behoudens de aanraking met Europeesche ingezetenen) langzamerhand over te dragen aan ontwikkelde inlanders van adel, dus deze te stellen aan het hoofd der contrôle-afdeelingen, en wel voorloopig in hun dienstbetrekking direct ongeschikt aan den assistent-resident, niet aan den regent.

Inlandsche controleurs (patih-controleurs) bij het Binnenlandsch Bestuur dus. Daarmee gaat dan gepaard een belangrijke inkrimping van het aantal Europeesche ambtenaren B. B. in den rang van controleur.

* * *

Onder de *mannen en vrouwen van beteekenis* (afl. 9) wordt I. D. Fransen van de Putte op verdienstelijke wijze geschetst door de bekwame hand van den hoogleeraar aan de Polytechnische school Mr. B. W. Pekelharing. Wij kunnen deze studie niet beter kenschetsen dan door te zeggen dat wij het betreuren dat ze niet voor de *Indische Gids* geschreven is. Toen we haar hadden doorgelezen, kwam een koude rilling over ons. We dachten aan de toekomst van Nederland en Indië. Waar is de opvolger van dezen man van beteekenis? Zoo vragen wij ons af! Hoe diep treurig is het niet gesteld met de belangstelling in en de kennis van Indië, dat we een duren plicht vervulden door een beroep te doen op dezen bijna acht- en zeventig jarigen staatsman, ten einde die groote ramp te voorkomen: het ontnemen van het greintje intellectuele zelfstandigheid dat hij, een menschenleeftijd geleden, aan Indië bezorgd heeft!

De schrijver van dit levensbericht poseert niet als specialiteit in koloniale zaken, maar hij bezit in hooge mate de eigenschappen, die een volstrekt vereischte is voor den maker van een goede, levendige persoonsbeschrijving; hij tracht den staatsman te geven uit diens eigen woorden. Hem stonden daarvoor ten dienste onder anderen diens *Parlementaire Redevoeringen*, zich uitstrekkende over 1862—1865, en afzonderlijk de Atjeh-zaak behandelende van 1873—1885. Op oordeelkundige wijze is hier en daar door Mr. Pekelharing een greep gedaan, die in flinke lijnen kenschetsend zijn voor „dien veteraan in de koloniale politiek die een bemoedigend voorbeeld oplevert, hoe men, bij het klimmen der jaren nog jong kan blijven in onverpoosde toewijding aan Indië's belangen.

* * *

De niet te qualificeeren wijze, waarop Indische zaken in ons parlement worden behandeld, of eigenlijk niet behandeld, blijkbaar omdat ze volkomen buiten de kiezers omgaan, zoodat — behalve de heer Van Kol, die 28 maal sprak — er bij de Indische begrooting eigenlijk niemand op den voorgrond trad, gaf in de even onverschillige Nederlandsche pers geen aanleiding tot artikelen, die we hier kunnen memoreeren. Een enkele uitzondering maken wij voor een in een vergeten hoekje weggestopt ingezonden stuk in het *Handelsblad* van 10 December, onderteekend door Z. Ingezonden stukken, in dagbladen, worden hier maar zeer zeldzaam besproken. We maken hier een bepaalde uitzondering, omdat dit stuk zeer terecht in een naschrift der redactie wordt gesignaleerd als een staaltje hoe sommige oud-gasten over de Indische toestanden denken, dat zeer eenzijdig is. We mogen nog wel appreciëeren dat het Amsterdamsche orgaan het opneemt; in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* zou het waarschijnlijk als onpassend zijn geweigerd.

Z. verdedigt dan de houding van den heer van Kol in de Tweede Kamer.

Er is reeds — zegt Z. — een enkele stem opgegaan, ten einde het Nederlandsche volk uit den vermoedelijken waan te brengen, omtrent de „schijnbare"

onverschilligheid van onze volksvertegenwoordigers in zake „het schoone Insulinde". Daar wordt gezegd — hulde doende aan de goede bedoelingen des heeren Van Kol, nog wel plus de verzekering, „dat er veel waarheid in zijn woorden" ligt, — heel de houding van geeuwend zich naar de koffiezaal spoedende afgevaardigden, van den zich met een kort woord van de zaak afmakenden Minister... is de schuld van den heer Van K. zelf, eenig en alleen, door zijn wijze van optreden, zijn spreken met opgeblazenheid, zijn Indië und kein Ende, Indië à tort et à travers. Daarop althans komt het betoog van bedoelden inzender neder. En Van Kol's doodzonde is — hierin zijn ongeveer alle dagbladen het merkwaardig eens met den minister van koloniën — Van Kol citeert uit de Indische pers, uit *de Locomotief* wel het meest.

„Nog kort van uit Indië teruggekeerd, — zegt Z. — waar ik zoo voor en na twee en twintig jaar doorbracht, meest in de binnenlanden van Java, eenigen tijd in die van Sumatra, kon het wel niet anders, of de debatten over de „Indische begrooting" moesten mijne bijzondere aandacht trekken. Zonder vooringenomenheid hoegenaamd, mij tot nog toe rekenende tot geen enkele politieke partij, werd ik al aanstonds getroffen door de vluchtige wijze, waarop hoofdstuk bij hoofdstuk werd behandeld en zonder noemenswaardige discussies aangenomen. Vergeleken bij menig debat over de ongevallenwet, beduidde de behandeling der Indische aangelegenheden slechts zeer weinig. Alleen bij de quaestie van de reorganisatie maakten eenige sprekers zich warm en werd een oogenblik zelfs de ministeriëele portefeuille ernstig bedreigd, edoch — ook dat was weinig meer dan een spiegelgevecht en het eindigde als heel de rest met de aanneming van het ministeriëele voorstel.

„Welnu, ik voel mij gedrongen hierop terug te komen tegen de bewering, alsof er wel degelijk groote belangstelling bij de volksvertegenwoordiging bestaat in de Indische aangelegenheden, alsof de schijnbare onverschilligheid uitsluitend op rekening moet gesteld worden van 't onhandig optreden des heeren Van Kol.

„De stemming der Indische hoofden tegenover de Indische Regeering wordt met den dag slechter. Menig regent zweeg met verbeten woede bij de invoering van den verhoogden accijns op petroleum en lucifers, waar nogmaals belasting geheven werd van de reeds belaste artikelen, opgeslagen in de pakhuizen; eene fiscaliteit, die menig ambtenaar bij de invoerrechten kortweg een groote onbillijkheid noemde, eene maatregel, die Inlander en Chinees met wrok vervulde en ons prestige bij de arme bevolking voor de zooveelste maal een geweldige knak gaf. Om geen phrases te bezigen en geen aanhalingen te doen uit de Indische pers, citeer ik het volgende:

„Een regent in het westelijk deel van Java hield met de hoofden, koempoelan, besprak de nieuwe belasting op lucifers en deelde mede, dat door hem besteld was een kist met vuurtouwen, staal en vuursteen. Die wilde hij uitdeelen onder de hoofden, opdat die ze weer aan eenige dessahoofden enz. uitreiken zouden en zoover de voorraad strekte, ook aan den kleinen man. Hij wenschte in het belang der bevolking in zijn regentschap, dat deze vuurslagen gebruikt zouden worden, goedkoop als ze zijn, in stede van de lucifers, die nu voor den onophoudelijk strootjes rookenden Inlander beslist te duur geworden waren. Wat hij er aan het adres van het fiscale gouvernement bijvoegde, bleef in de Kaboepatin alleen voor de ooren der wedanas en van den patih

bewaard. Toch lekte er genoeg van uit, om 's mans bijtenden spot ook naar buiten publiciteit te geven. De klapperolie is in de palita verdrongen, zelfs in de meest afgelegen dessa, door de petroleum. Dit laatst artikel is nu zoo duur en in de hand der knoeiende Chineesche verkoopers zoo slecht geworden, dat de alles duldende dessaman eenvoudig in het donker zit in zijn hutje. De compagnie ontnam hem zijn lichtje en zijn lucifers er bij, waarmede hij zijn simpel strootje pleegt aan te steken.

„De Minister heeft gezegd, dat deze wijze van fiscaliteit een te doen gebruikelijke is. De Inlander, plus de Europeaan in Indië vertrouwden hun ooren niet, toen de maatregel gepubliceerd werd. Hetgeen bewijst, dat men in „het schoone Insulinde" althans dit te doen zeer ongebruikelijk vindt. En de inveer van gansch ongebruikelijke maatregelen ten laste van den armen Inlander is een gevaarlijk spel.

„Gevaarlijk vooral, nu in een tijd van steeds meer ontwakend godsdienstig leven, van een reveil, die dreigend is voor ons koloniaal bezit. Wie dit laatste in twijfel trekt, ga één jaar naar Indië, bespiede de houding van den Inlander; zie hoe elken Vrijdag iedere moskee, ook in de meest afgelegen dessa, propvol is; hoore, hoe nacht op nacht in de bidhuizen wordt gedikird; neme waar de uitdagende, tartende houding van de duizenden hadjies tegenover ieder Europeaan, die geen bestuurs-ambtenaar is, — en vraag dan nog, hoe lang het duren zal eer de ontevredenheid, voedsel gevende aan het fanatisme, zich uiten zal in opstand bij opstand, ook in de meest vreedzame residentiën, die minstens ons koloniaal bestaan zullen twijfelachtig maken. Nu ligt onze kracht, wat Java betreft, ontwijfelbaar in de ons goed gezinde hoofden. Daaronder zijn er, wier trouw onkreukbaar is. Maar hoe hen solidair te stellen tegenover eene bevolking, die van onder op wordt „uitgezuinigd" en mede van onder op wordt opgeruid door den al te voorspoedigen oogst van de Nederlandsch-Indischen hadjie cultuur?

„Hoe op de hoofden te rekenen, wanneer men hun mede de gelegenheid beneemt voor hunne zonen eene hun passende betrekking te vinden in dienst van den lande? Ik heb luid uitgesproken klachten gehoord van wedanas en assistent-wedanas over de groote moeilijkheid om voor hunne zonen een betrekking te vinden, nadat zij zich geldelijke opofferingen getroost hadden, hunne krachten ver te boven gaande voor de opleiding hunner zonen, eerst op de gouvernements lagere scholen, daarna op de scholen voor Inlandsche hoofden te Probolinggo en te Bandjoeng. Men heeft deze rubriek inlanders door allerlei inrichtingen van onderwijs er aan gewend zich te vleien met een ambtelijk baantje voor hun kroost. Men heeft ze verzekerd en verzekert ze nog bij monde van de bestuursambtenaren, dat hun zonen een goede positie zullen hebben, indien zij zich de opofferingen getroosten die kinderen op Europeesche scholen te laten onderwijzen, dat de Hooge Regeering dit gaarne ziet, en — de Regeering is niet bij machte de in haar naam gegeven beloften te vervullen niet alleen, maar dreigt hen nu met opheffing van de betrekkingen van patih en mantrie kaboe-patin, sinecures genoemd door hen die het niet weten, maar die in ieder geval door de regenten zeer gewenscht zijn, en met het oog op onze gespannen verhouding tot den Inlander niet mochten opgeheven worden.

„Deze dingen had men in de Tweede Kamer moeten uitspreken, en nog

zeer veel, wat dit bestek niet toelaat, eer men er toe over ging de a. s. reorganisatie goed te keuren, „die alleen ten goede komt aan controleurs en assistent-residenten bij het Binnenl. Bestuur op Java en Madoera; maar die eene groote lichtvaardigheid is voor de rust op Java", wat de toekomst leeren zal.

„De heer Van Kol beweert, dat niet de aanleg van spoorwegen in de eerste plaats, maar de irrigatie van Java voor de bevolking dringend vereischte is. Hij is, om dit beweren min of meer geridiculiseerd, ook door hen, die het weten konden. De heer Van Kol besprak hier de meest eenvoudige waarheid.

„Alsof de Inlander zijn luttele marktproducten, zijn klappers, vruchten, vrachtje padie, mandje eieren et tutti quanti per spoor verzenden zou? O, sancta simplicitas! Hij loopt er mee langs wegen en paden, parallel aan spoor en tramweg, met vlechtwerk en van petroleumblikken vervaardigd soldeerwerk, met het stukje lijnwaad en wat de nijverheid der bevolking ter passar zendt. Hij zou veel meer padie ter passar kunnen zenden, twintigmaal meer, als zijne sawahs bevloeid waren, die nu braak moeten liggen bij gebrek aan water. Dan zou hij wellicht omzien naar spoorwegen. Nu is de spoorweg ten bate vooral van het kapitaal, dat ten koste van den kleinen man verzameld wordt.

„Dat het „de heer Van Kol" is, die deze zaken in onze volksvertegenwoordiging op de hem eigenaardige wijze uitspreekt; dat hij daarbij rekening houdt met de „Indische pers", doet aan de waarde van het gesprokene m.i. al zeer weinig af De heer Van Kol sprak voor Indië en gaf weer, wat nagenoeg ieder Indischman honderdmaal en duizendmaal zegt, al weet elk in „het schoone Insulinde", dat het zijn en blijven zal „een stem des roependen", totdat het te laat is."

* * *

Het verweer van het *Handelsblad* is weinig afdoende en stelt te leur.

Er is, zegt de redactie, veel overdrijving en eenzijdigheid in, vooral miskenning van vele verbeteringen als belangrijke verlaging van landrente en bedrijfsbelasting, afschaffing van de tabakspacht op West-Java, inkrimping van dwangcultuur en van koffie-monopolie, vervanging der opiumpacht door de regie en van de slachtpacht door directe heffing, waardoor de Inlanders minder aan de afzetterijen der Chineezen bloot staan. Hat verbruik van petroleum is onder den accijns van 2 cent (nu $2^1/_2$ cent per liter belangrijk toegenomen; een opzetteijk onderzoek heeft geleerd dat de detailprijzen van lucifers onder den accijns van 1893 dezelfde zijn gebleven Tegenover de inkrimping van Inlandsche beambten bij het binnenlandsche bestuur (door het blad niet in bescherming genomen) staat groote uitbreiding bij staatsspoorwegen, boschcultuur, enz. Van de staatsspoorwegen werd in 1897 door ruim 11 millioen reizigers gebruik gemaakt, waaronder slechts 630.000 in de 1e en 2e klasse, dus voor het overgroot gedeelte 3e klasse, natuurlijk in de eerste plaats Inlanders.

Zijn daarmee nu de bittere klachten van Z. ontzenuwd?

KOLONIALE LITERATUUR.

De negentiende eeuw in woord en beeld; door Prof. Dr. H. C. Rogge en Dr. W. W. van der Meulen. — Leiden A. W. Sijthoff.

Ziehier een werk, dat wij met groote belangstelling opnamen. Het denkbeeld, om een encyclopaedisch beeld te geven van de veranderingen die op elk gebied hebben plaats gehad in deze eeuw, is zeer gelukkig. De uitwerking van dat denkbeeld is in goede handen geweest. Naast de vele Duitsche cliché's en daarbij behoorenden tekst, die de Duitsche bron verraadt, is het werk verrijkt met tal van goede afbeeldingen van Nederlandsche afstamming. Kunst, literatuur. beschavingsgeschiedenis mogen een bescheiden plaats hebben in vergelijking van de *histoire bataille*, het is nu eenmaal een niet te weerleggen feit dat de oorlogen in deze eeuw een verbazenden invloed hebben op den socialen en politieken toestand der wereld.

Wij bespreken in deze rubriek gewoonlijk uitsluitend werken, die zich op koloniaal gebied bewegen.

Daartoe kan *De Negentiende Eeuw* slechts in zeer geringe mate gerekend worden. Aan de koloniale zaak, zoo gewichtig in deze eeuw, is maar een kleine plaats ingeruimd. Veel te klein, naar onze meening, in verhouding tot hare belangrijkheid.

Een onjuistheid, die we herhaaldelijk elders aan- troffen, zoo herhaaldelijk dat het wel schijnt dat ze algemeen goed is geworden, trof ons op bladz. 121. Sprekende over den Franschen tijd, wordt het volgende medegedeeld:

„Dat in die jaren *alleen op het eiland Decima* de Nederlandsche vlag bleef wapperen, was voor een deel toe te schrijven aan de omstandigheid dat alleen voor Nederland het verkeer met Japan openstond, waardoor dat land zich heel wat vernederingen moest getroosten, maar bovenal aan het beleid van Hendrik Doeff. Jaren achtereen bleef hij van bevelen, zelfs van een eenig bericht uit het moederland verstoken, terwijl de Engelschen bij herhaling pogingen aanwendden om zich van dezen handelspost meester te maken. Hij zwichtte niet voor bedreiging en liet zich evenmin door misleiding verschalken. Toen Raffles in Juli 1813 het voormalige opperhoofd Handenaar met Daniel Ainslie tot hem zond om Decima op te eischen, keerden beide commissarissen met een stellig weigerend antwoord naar Java terug. Doeff bleef zijn eed getrouw: en leverde in 1817 het eiland ongerept aan zijn opvolger over."

Met alle hulde voor den braven Doeff moeten wij toch opmerken dat Decima niet de eenige plaats was waar de Nederlandsche vlag bleef wapperen. Zij wapperde ook op de Kust van Guinea! En hoe wij in een veel latere

periode die vlag daar deden neerhalen en vervangen door den in Afrika „paramount Union Jack", vertelt ons de heer Schoemaker elders in een opstel in deze aflevering.

v. S.

HELDRING's OOST- AZIË EN INDIË.

Oost- Azië en Indië. — Beschouwingen en Schetsen; door E. Heldring, 1899. — Amsterdam, J. H. de Bussy.

Reisindrukken leesbaar op papier te zetten is niet allemans werk. Het is een rubriek literatuur, die thans heel wat minder populair is onder den Nederlandschen lezer dan in vorige eeuwen. Maar dit boek is wel geschreven na een reis, wil men, ten gevolge van een reis, maar het bevat meer economische beschouwingen over land en volk, dan een beschrijving van de wederwaardigheden van den reiziger.

In het eerste gedeelte, aan Oost-Azië gewijd, geeft de schrijver ons een belangrijk overzicht van het Japan van 1899, om daarna over te steken naar Peking. Daarop volgt een hoofdstuk over de belangen van Nederland bij China, dat, evenals zoo vele waarschuwingen van Nederlandshe consuls in de consulaire verslagen, waarschijnlijk voor doove ooren gepreekt zal zijn. Als slot: „Ons consulaatswezen in het Oosten", waarin de diplomatieke richting van het departement van buitenlandsche zaken, waaronder ons consulairwezen ressorteert, op verdienstelijke wijze gegispt wordt.

Het tweede gedeelte van dit werk is gewijd aan Nederlandsch-Indië Het opent met een verhandeling over Atjeh, die een optimistische prognose maakt over de toekomst van dat gewest, weldra gepacificeerd.

Een tweede opstel is getiteld „De ontwikkeling van Sumatra". De schrijver vindt hier gelegenheid de koloniale methode der Engelschen, toegepast op het schiereiland Malakka, te vergelijken met de onze op dit eiland, waarbij de schoone zijde niet bij ons te vinden is.

Belangwekkend is Heldring's pleidooi voor een afvoerlijn Ombilienvelden — Oostkust. Die spoorlijn Sawah-Loentoe—Siak zou behalve de kolen ook een bepaald doorgaand toenemend vervoer trekken, hetgeen blijkt uit den handel die er thans reeds is tusschen de pasars in de Bovenlanden met de Boven-Kampardistricten, Pekan Baroe en Siak. Bovendien zou deze lijn uit een politiek oogpunt gewenscht zijn.

Heldring's program over de volgende 25 jaar voor Sumatra omvat: Atjeh onderworpen, de Bataklanden tot een beschaafd Christenland gemaakt, spoorwegen in Zuid- en in Oost-Sumatra aangelegd, de Ombilienvelden tot een bron van groote inkomsten verheven, Poeloe Weh in het wereldverkeer opgenomen.

Het 3de hoofdstuk is gewijd aan den Oostelijken Archipel.

Behartenswaardig is hierin o. a. schrijvers waarschuwing tegen de goudkoorts onder het publiek, die het zoo goed als onbekende Noordelijke schiereiland van Celebes reeds de „goudkust" heeft doen doopen. Een onherbergzaam land, waarin slechts één rijpad Kwandang met Gorontalo verbindt,

dat, steil bergachtig, met een woud bedekt en, slechts aan de kust bewoond, een zeer moeilijk terrein aanbiedt ter exploratie.

Wij zouden hieraan toe willen voegen dat die eigenaardigheden van de „goudkust" het ook bijzonder moeilijk maken om te controleeren, of de optimistische berichten van zoogenaamde Engelsche en Australische mijningenieurs in dienst van jonge exploratie-maatschappijen op waarheid gegrond zijn.

Dat deze reiziger nuchter blijft en zich niet laat meeslepen door phantastische denkbeelden moge blijken uit dezen zin, dien wij helaas! moesten onderschrijven: „Nederland heeft aan Nieuw-Guinea niets en voor de toekomst ziet het er niet hoopvol uit."

Een minder troosteloozen aanblik geeft de suikerindustrie op Java, waaraan een nieuw hoofdstuk is gewijd. Tachtig millioen aan suiker levert Java op. Maar de schrijver waarschuwt voor de aanstaande herleving van Cuba, vroeger Java's overwegend sterkeren concurrent, thans tijdelijk tot werkeloosheid gedoemd. In verband met het vooruitzicht dat Cuba wellicht weer de eerste plaats zal innemen onder de rietsuikerproduceerende landen, zegt hij dat het hem „van groot belang schijnt dat men te Amsterdam breekt met de volslagen onwetenheid over toestanden die met onze kapitaalbelangen in het nauwste verband zijn." Daarmee kunnen onze Amsterdamsche kooplui het voorloopig doen!

Het hoofdstuk over de zending kunnen wij allen zendingsvrienden aanbevelen. Krachtig bepleit de schrijver hier de noodzakelijkheid van aaneensluiting der verschillende, afzonderlijk werkende Protestantsche zendingsgenootschappen.

Het laatste hoofdstuk „Reizen in Indië" is wellicht belangrijk voor een stand-Nederlander, die niet naar Indië durft gaan, omdat men daar niet reizen kan. Overigens biedt het weinig belangrijks aan.

Wij voor ons nemen als epiloog van dit werk liever het voorlaatste hoofdstuk „Indië in 1899", waarin over allerlei koloniale zaken wordt gehandeld op vluchtige, maar niet onverdienstelijke wijze.

Onzen indruk samenvattende, begroeten wij dit werk met ingenomenheid. Moge het strekken om de schandelijke onverschilligheid van Nederland voor de mooiste kolonie der wereld ietwat te temperen.

v. S.

Naar aanleiding van het artikel „Frankrijks inboorlingen-politiek in zijn koloniën."

DOOR

LÉOPOLD DE SAUSSURE.

In den jaargang 1899, Juni-aflevering, blz. 645—660 schreven wij, onder bovenstaanden titel, een opstel, naar aanleiding van het merkwaardige boek van den heer Léopold de Saussure *Psychologie de la colonisation française dans ses rapport avec les indigènes.*

Wij zonden daarvan een afdruk aan den schrijver te Genève, die ons daarop een brief schreef, die ons belangrijk voorkomt.

Wij brengen in herinnering dat wij in ons opstel de aandacht hadden gevestigd dat de heer Chailley-Bert ons had medegedeeld het boek van den heer de Saussure niet te kennen. Waarschijnlijk was het — zoo meende hij — verschenen nadat hij Parijs reeds verlaten had.

Het bleek ons later, dat dit laatste onjuist was..

Wij laten thans het zakelijke gedeelte uit den brief van den heer de Saussure volgen.

v. S.

Genève, 23 Novembre 1899.

. . . . . .

Si je viens vous remercier si tard pour l'envoi de votre article, c'est que je ne l'ai trouvé que hier à mon retour d'un voyage en Tunisie.

Votre article m'a d'autant plus intéressé que je venais de recevoir une lettre d'un Français de Shanghaï, qui me disait, en plaisantant, que mon livre devait sans doute avoir plus de succès en Hollande qu' à Paris.

Aussi, bien loin de m'étonner que M. Chailley-Bert n'en eût pas connaissance, j'aurais été fort surpris du contraire. Et je suis bien certain que s'il l'a lu à son retour, il y aura trouvé quelques petites vérités dont il préconisera l'application *matérielle*, mais que l'esprit général du livre lui échappe, aussi bien que la raison pour laquelle les étrangers y trouvent une expression caracteristique de l'oeuvre française. Car il est aussi difficile de faire comprendre à un français les particularités de la psychologie française qu'il est difficile de faire comprendre à un Arabe le caractère particulier de l'Islam. Nos hommes coloniaux admettent fort bien que nous commettons telle et telle faute; mais ils croient que ces fautes sont purement des erreurs accidentelles d'organisation, et tous ces hommes, dès qu'ils s'adressent à un public français, ne manqueront pas de faire de grandes phrases selon l'esprit de leur culte de la Révolution, sans se douter que c'est cet esprit qui impose fatalement ces fautes.

Je vous remercie infiniment, monsieur, d'avoir bien voulu m'envoyer votre article que j'ai fort bien compris à l'aide de ce que je sais de la langue allemande.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

EEN MEDEDEELING VAN DR. J. P. VAN DER STOK NOPENS DE VOORTPLANTING DER AARDBEVING VAN CERAM.

Door Dr. van der Stok is, in de zitting der Wis- en Natuurkundige Afdeeling van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, op 25 November j.l., een belangrijke mededeeling gedaan nopens de voortplanting van de Ceramsche aardbeving over onze planeet.

Vooraf zij even gereleveerd uit het officieele bericht in de *Java Courant* wat er eigenlijk gebeurd is.

In den nacht van 29 op 30 September j.l. om 1 uur 45 min. zijn door een hevige aardbeving, gevolgd door vloedgolven, de Zuidkust van Ceram en in mindere mate de eilanden Amboina en Banda en de Oeliassers geteisterd.

Vele negorijen aan de Zuidkust van Ceram zijn verwoest; in de Elpapoetih-baai alle op twee na.

De gevangenis te Amahei werd geheel, de versterking aldaar gedeeltelijk verwoest, terwijl de hulppredikerswoning en kerken gespaard bleven, evenals de bezetting van Amahei en de posthouders aldaar en te Kairatoe.

Daar de gouvernements-stoomer „Arend" niet alles af kon, werden tot het overvoeren van levensmiddelen en geneeskundige hulp en tot het afhalen van gewonden ingehuurd de stoomschepen „Gouverneur-Generaal 's Jacob" en „Japara" der Koninklijke Paketvaart Maatschappij, terwijl ook aan den resident van Ternate en Onderhoorigheden assistentie gevraagd werd.

Levensmiddelen en bouwmaterialen zijn te Amboina verkrijgbaar; in de eerste behoefte aan levensmiddelen werd dan ook dadelijk overal voorzien, maar overigens wordt nog veel gebrek geleden.

De „'s Jacob" bracht te Amboina 27 gekwetsten aan, terwijl de „Japara", waarmede de resident en de eerstaanwezend officier van gezondheid zich naar de geteisterde streken begaven, van Amahei en Saparoea 49 gewonden afhaalde.

Van Banda, waar het los- en laadhoofd voor het fort Nassau vernield werden, zijn overigens geruststellende berichten ontvangen.

Volgens voorloopige opgaven bedraagt het aantal bij de ramp omgekomenen 4000 en dat der gewonden 500. De overgebleven bevolking der geteisterde streken is naar het binnenland gevlucht en durft niet naar hare woonplaatsen terug; overal waar de aard- en zeebeving zich deed gevoelen heerscht veel agitatie.

De petroleumboring aan de Boelobaai heeft niet geleden.

* * *

Uit de seismogrammen, door Dr. S. Figee uit Batavia toegezonden aan Dr. van der Stok, blijkt, dat deze aardbeving op het Observatorium aldaar zeer duidelijk is geregistreerd.

Dit is reeds een bijzonderheid, daar, voor zooverre bekend is nog geeno enkele aardbeving in de Molukken zich te Batavia instrumenteel heeft doen gevoelen. De aanvang der schommeling is zeer plotseling te $0^u\ 14^m6$; daar het lengteverschil Amahei—Batavia bedraagt $1^u\ 28^m7$, wordt de locale tijd

1^u 43^m3, 't geen zeer goed overeenkomt met de door den Resident opgegeven tijd. 1^u 45^m.

* * *

Op den 29sten September is ook te Straatsburg, in het nieuw opgerichte „Kaiserliche Hauptstation für Erdbebenforschung." een duidelijke aardbeving waargenomen; ook te Hamburg is de Ceramsche beving geobserveerd in Dr. Schütt's Horizontalpendel-station.

Volgens de door Prof. Gerland, de directeur van bovengenoemde instelling, verstrekte gegevens, heeft deze aardbeving aldus geregistreerd; de tijd is herleid tot Greenwich tijd

	Straatsburg.	Batavia
Aanvang ongeveer	17^u $23,5^m$	17^u $7,6^m$ tot 17^u $29,6^m$
Maximum.	17^u $58,8^m$	
Einde ongeveer	18^u $49,4^m$	18^u 23^m
Duur.	1^u $25,9^m$	1^u $15,4^m$

Daar de seismogrammen een geheel ander karakter aannemen naarmate de plaats der registratie verder verwijderd is van de oorsprong der storing, is een juiste vergelijking van de tijdsbepalingen nog niet mogelijk.

Bovendien zijn meestal de oogenblikken van aanvang en einde niet scherp aan te geven, daar meestal zoowel begin als einde geleidelijk toe- en afneming vertoonen.

Eerst indien men er in geslaagd is de totaalbeweging te ontleden in de samenstellende elementaire golvingen, zal men waarschijnlijk de snelheid der voortplanting nanwkeuriger kunnen bepalen.

Intusschen is deze aardbeving merkwaardig uit een wetenschappelijk oogpunt omdat de plaats van oorsprong bekend is, terwijl van de meeste pulsaties omgekeerd de plaats van het epicentrum uit de waarnemingen moet worden afgeleid. Neemt men aan, dat de golvingen zich hebben voortgeplant door de aarde en niet langs haar oppervlak, dan bedraagt de afstand tusschen Straatsburg en Amahei 10402 K.M. en tusschen Batavia en Amahei 656 K.M., waaruit is af te leiden, dat de juiste, locale tijd der beving kan aangenomen worden op 1^u 42. 2 en dat de snelheid van voortplanting is geweest ongeveer 10 K M. per seconde.

* * *

Een enkele kantteekening op deze belangrijke mededeeling van Dr. van der Stok zij ons vergund.

In de eerste plaats is het zeer merkwaardig dat hier aangenomen wordt de mogelijkheid eener voortplanting van de aardbevingsgolving *door de aarde*, niet langs haar oppervlak.

Wij willen wel bekennen dat wij hierbij aan een drukfout dachten. Dr. van der Stok, tot wien wij ons ten dezen wendden, deelde ons echter mede, dat op goede gronden tot die mogelijkheid geconcludeerd wordt.

„Eerst wanneer de seismogrammen van alle over de aarde verdeelde stations „verzameld en bestudeerd zullen zijn" — zoo schrijft ons nader Dr. van der Stok — „zal men met zekerheid de snelheid der voortplanting kunnen bepalen.

„Dit kan alleen geschieden in een Centraal-Station en voor dit doel is het

„reeds genoemde Instituut te Straatsburg opgericht. Zoodra Prof. Gerland „daaromtrent een studie in het licht geeft, zal ik U gaarne mededeeling „daarvan doen".

BOUW EN GESCHIEDENIS DER EILANDEN TUSSCHEN HALMAHERA EN NIEUW-GUINEA.

Uit het Siboga-bulletin N°. 8, ontleenen wij het volgende omtrent de vele eilanden tusschen Halmahera en Nieuw-Guinea.

Een blik op de zeekaart, die deze eilandenwereld omvat, moet ook een leek in zulke zaken overtuigen, dat dit gebied nog wacht op een hydrographische opname. Op bedoelde kaart zal hij bij enkele eilanden de aanduiding vinden, dat zij zóó- en zóóveel westelijker of anders moeten liggen; van menige gevaarlijke klip wordt de ligging als onzeker opgegeven; dan weer duidt het lakonieke woord „gevaren" of „onbekend" aan, dat een toekomstig opnemingsvaartuig hier nog een uitgebreid veld van nuttigen en dankbaren arbeid vindt. Maar, zooals de zaken thans nog staan, geeft een dergelijk onbekend vaarwater met tal van foutieve liggingen der kusten den zeevaarder handen vol arbeid en veel zorg. Commandant Tydeman kwam met kalmte, beleid en zeemanschap al deze moeielijkheden te boven, trouw geassisteerd door de heeren Boldingh en Hoorens van Heyningen, wien nimmer in deze drukke dagen eenige arbeid te veel was. Zoo bracht de Commandant ons veilig naar menig nieuw ontdekte ankerplaats, waar vermoedelijk nimmer een Europeesch vaartuig lag.

Aan den anderen kant gaf deze tocht in weinig of niet bekende vaarwateren gelegenheid een, al is het dan ook „flying survey" van de ligging der tallooze eilanden tusschen Halmahera, Waigeoe, Nieuw-Guinea, Kofiau en Misool uittevoeren en ook van de grootere eilanden het beloop der kustlijn, voor zoover bezocht, te verbeteren. Meer in het bijzonder kon de heer Hoorens van Heyningen er zich mede bezighouden schetskaarten van onze ankerplaatsen te maken en, baseerende op het op de wachten overdag verzamelde materiaal, zullen de verkregen gegevens zonder twijfel veel verbetering brengen in de bestaande kaart van het gebied tusschen 0° 10′ N.B. en 3° Z.B., en tusschen 127° O.L. en 132° O.L. Voeg ik daarbij dat ook een serie van loodingen verkregen werd, zooals uit de Halmahera-zee, wier diepten tot op heden onbekend waren, zoo blijkt onze expeditie werk geleverd te hebben, dat ook voor den kartograaf en geoloog van nut zal blijken.

Van Ternate werd gelood en gekord langs Makjan, Kajoa, naar Batjan toe, en tusschen Batjan en Obi major de opmerkelijke diepte van 1950 M. gelood.

Na te Laiwoei op Obi major, met zijne zeldzaam mooie bosschen, geankerd te hebben, kon op weg naar de Halmahera-zee vastgesteld worden, dat de geologisch onbekende eilanden Groot- en Klein-Geelmuiden, IJsselmuiden en de Vijf-eilanden lage koraaleilanden zijn; niet hoog, waarvoor zij te boek staan. Ook Damar of Salomakiee, dat ongeveer 60 M. hoog is, bestaat uit vrij recent koraal; een ander gesteente was althans tot op het hoogste punt niet te ontdekken. Het naburige Hasjil kon ik niet onderzoeken; te oordeelen naar zijn lage heuvels heeft het allicht een gelijksoortig karakter.

Evenmin als der „Marchesa" gelukte het ons bij de Wiedie-eilanden (op de

kaarten verkeerdelijk Weda-eilanden genoemd) beoosten de Zuidpunt van Halmahera een ankerplaats te vinden. Het is een uitgebreide groep van lage koraal-eilanden, die op een plateau liggen dat steil uit zee oprijst, terwijl de eilanden zelve, door ondiep water gescheiden, vaak door zandplaten of ruggen van opgeworpen koraalblokken verbonden zijn, die bij laag water droogvallen.

Koers zettende naar het eiland Gebee werd in de Halmahera-zee 2039 en 1855 M. gelood. Dit is geen ongewichtig feit met het oog op de volgende overweging: In een belangrijk artikel heeft de hoogleeraar Wichmann aangetoond, dat eene lijn te construeeren is, beantwoordende aan de reeks vulkanen, die langs de Westkust van Halmahera beginnende, over Ternate, Tidore, Makjan en Batjan loopt en dus allengs naar het Oosten afbuigt. Deze booglijn kan tot het eiland Pisang bewesten Kofiau (dit mag wel ter nadere instructie bijgevoegd worden, daar talrijke eilanden in deze gewesten met den naam „Pisang" bedeeld zijn) aangetoond worden. Het is al dadelijk opmerkelijk dat ik van de eilanden Geelmuiden, IJsselmuiden en de Vijf-eilanden, die in het beloop van dezen boog liggen, constateeren kan, dat het opgeheven koraalriffen zijn.

In verband met genoemden vulkaanboog, construeert Wichmann breuklijnen, waarvan de eene, een ovaal vormende, langs de kustlijn van Halmahera, die naar de Wedabaai ziet, loopt en voorts over Gebee, Gag, de Jef-Fam groep, de Westkust van Batanta en over Kofiau. Binnen deze ovale breuklijn ligt de Halmahera-zee, die als het ware door inbreking ontstaan is. Hiermede is in overeenstemming, dat wij in deze zee de bovengenoemde belangrijke diepten van 2039 M. in het midden, en 1855 M. dichterbij Gebee loodden. Een looding tusschen Gebee en Halmahera in de Gilolo-passage en voorts oostelijk van Gebee gedane loodingen toonen aan, dat de Halmahera-zee werkelijk een diep bekken is, waarvan het diepe water noordelijk afgegrensd is door een drempel, die het Zuid-Oostelijk schiereiland van Halmahera met Gebee verbindt. De laatstgenoemde looding geschiedde van Gebee uit, waar wij ten anker lagen tusschen dit eiland en het kleine eiland Fau, gebruik makende von een ankerplaats, die Duperrey in 1819, toen hij het expeditieschip „la Coquille" voerde, in kaart bracht. Het eiland Fau is rijk aan bijzonderheden; een er van is een soort fjord, die diep in het kleine vulkanische eiland dringt. Slechts door eene nauwe monding communiceert dit diepe stille waterbekken met de zee. Rondom omgeven door een rand van mangroven, doet het eigenaardige verschijnsel zich voor, dat de koraalbanken onder de schadnw der boomen welig tieren en evenals de daarop en daarnaast levende organismen reusachtige afmetingen bereiken. Zoo ook de overrijk groeiende tuinen van Caulerpa, welke alg zich eveneens reusachtig ontwikkelt in dit stille bekken.

Geologisch onderzoek, al bleef het ook uit den aard der zaak zeer vluchtig, kon verder uitgevoerd worden op Fau, Gebee, Jef-Fam, Kofiau, de Valsche Pisangs, Saboeda, op Misool en op de Noordkust van Waigeoe. Hier zochten wij eerst naar de baai van Piapis, in 1775 door Thomas Forrest in kaart gebracht, nog heden de eenige schetskaart van eene ankerplaats van de Noord-Westkust van Waigeoe. Hierbij ontdekte Commandant Tydeman drie prachtige baaien naast elkaar, overeenkomstig het diep ingesneden karakter van dit schoone bergland.

De wetenschappelijk althans onbekende Jef-Fam groep bestaat uit vier berg-

of heuvelachtige eilanden: „Jef-Fam besar", die in hoofdrichting van het Oosten naar het Westen allengs lager worden. Daarop volgt een onbekend groot aantal vlakke, lage, langgestrekte eilanden: „Jef-Fam ketjil". Hieraan sluiten de z. g. Jef-Doif-eilanden aan, en wel het lage, vlakke Kommerrust (Mios Gà) en de verder afgelegen, eveneens geheel op opgeheven koraalriffen gelijkende eilanden Schoteroog (Mios Pas) en Vlaming (Mios Gien), terwijl het hoogere, uit rots bestaande Klaarbeek (Mios Pie) het uiteinde vormt. Men krijgt den indruk van een boog met de concaviteit naar het Noord-Oosten, aan wiens oostelijk en westelijk uiteinde de hooge of hoogere eilanden Jef-Fam besar resp. Klaarbeek liggen, terwijl daartusschen lage, vlakke koraaleilanden zich uitstrekken.

PROF. MAX WEBER OVER DE ZENDING OP DE SANGI- EN TALAUT-EILANDEN.

Buitengewoon groot was het succes van onze werkzaamheden[1]) langs de kusten der tot heden wetenschappelijk zoo goed als onbekende eilanden van de Sangi- en Talaut-groep. Wij mochten ons daarbij verheugen in de medewerking van den controleur Van Sluys te Taroena (Sangi), den aspirant-controleur Vreeswijk op Oeloe (Siaoe), den Radjah van Siaoe en de Presidenten-Djoegoegoe van Beo op Karakelang en van Liroeng op Salibaboe.

Op deze afgelegen eilanden vertoevende wordt ook de vluchtige bezoeker getroffen door den snellen vooruitgang der bevolking door toedoen der protestantsche zendelingen en van het Gouvernement. Waar twintig jaar geleden veten en slavenhandel aan de orde van den dag waren, de bevolking met schild en zwaard gewapend was en levende menschenoffers geen uitzondering waren, ontmoet men thans op de hoofdplaatsen goede wegen en nette erven, zijn schild en zwaard nog slechts met moeite uit een vergeten hoekje te krijgen.

Op Taroena, op Liroeng kwam de schooljeugd uit, om ons in driestemmige koren: „Wien Neêrlandsch bloed", het „Wilhelmus" (in oude zetting!) en andere liederen in Maleische bewoording wonderbaarlijk goed voor te zingen, of op piccolofluiten van eigen maaksel „Piet Hein" en andere wijzen, even correct als enthousiast voor te spelen.

Allen waren getroffen door het succes van het zendingswerk en den invloed der besturende ambtenaren en der gouvernements-scholen; door den opgewekten aard der bevolking, die spoedig sympathiseerde met den zoöloog, welke even als zij op het rif jacht maakt op alles wat leeft. Vaak waren bijna mannen- en kinderhanden te veel, die mede hielpen verzamelen.

Op Liroeng trok zelfs de reeds bejaarde President Djoegoegoe met zijne bevolking op de vangst uit, om 's avonds groote petroleum-blikken vol dieren aan boord te zenden. Nog dagen lang kon men in ons laboratorium groote krabben ontmoeten, die ontsnapt waren; daaronder de groote klapperkrab (Birgus latro), die in menigte deze eilanden bewonende, met stukken kokosnoot in leven gehouden wordt, tot zij op den disch verschijnen moet.

---

1) Uit het 7de Bulletin der Siboga-expeditie.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Nov. — 15 Dec. 1899.

Het voornaamste feit aan de Koloniale fondsenmarkt was de plotselinge koersverhefling (op één dag ± 130 %) van de aandeelen Kon. Ned. Mij. v. Petroleumbronnen, op het bericht van eene nieuw aangeboorde bron. De Moeara Enim en de Java Petr. Mij. daarentegen ondergingen eene groote koersdaling. Tabaksaandeelen hielden zich ferm, vooral de Amst. Deli Cie. en de Medan Tab. Mij.

Hooger werden genoteerd:		pCt.
Aand.	Handelsvereeniging Amsterdam	2 1/8
„	Koloniale Bank	5 1/2
Pref. Aand.	Idem	4 1/2
Aand.	Ned. Ind. Escompto Mij.	5
„	Suikerfabriek Badas	10
„	Javasche Cult. Mij.	2 3/4
„	Suikerfabriek Kalibagor	5 1/2
„	Amsterdam Deli Compagnie	41 1/2
„	Deli Batavia Mij.	7 1/2
„	Deli Plantage Mij.	7 3/4
„	Tabak Mij. Kwala Pessilam	6
„	Medan Tabak Mij.	22
„	Padang Cultuur Mij.	6 1/2
„ A.	Serdang Tabak Mij.	3
„ B.	Idem	2 3/16
„	Rotterd. Lloyd	2 3/4
„	Stoomvaart Mij. Nederland	2
Pref. Aand.	Dordrechtsche Petroleum Industrie Mij.	7 1/2
Aand.	Non. Ned. Mij. v. Petr. bronnen	111
„	Semarang-Joana Tramweg Mij.	5 1/2
Lager werden genoteerd:		
Aand.	Javasche Bosch Exploitatie Mij.	5
„	Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	5 1/2
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	5 1/4
Aand.	Besoeki Tabak Mij.	3 5/8
„	Deli Cultuur Mij.	4
Pref. Aand.	Tabak Mij. Langkat Soekaranda	2 1/8
Aand.	Langkat Tabaksbouw Mij	2
„ A.	„ Tabak Mij.	7 3/4
Pref. Aand.	Ned. Asahan Tabak Mij. v. h. Herrings	1 3/4
Aand.	Padang Tabak Mij	3 1/4
„	Rotterdam Deli Mij.	10
„	Ned. Ind. Electriciteits Mij.	4
„	Java Petroleum Mij	17
„	Petroleum Mij. Moeara Enim	34

Aand.	Sumatra Palembang Petroleum Mij.	6
„	Ned. Ind. Expl. Mij	13
„	N.-Celebes Mijnbouw Mij.	2
„	Singkep Tin Mij.	2
„	Deli Spoorweg Mij.	3
„	Bat. Electr. Tram Mij	9
„	Kedirie Stoomtram Mij.	3
„	Samarang-Cheribon Stoomtram Mij	2

DIVIDENDEN.

Ned. Ind. Tramweg Mij		$7^9/_{10}$ %
Amsterdam Deli Compagnie		35 „
Tabakmij. Soelingan		6 „
Idem	Oprichtersbewijzen.	f 3,44
Kina Cultuur Mij. Lodaja.		$11^3/_4$ „

De volgende Incourante fondsen zijn verhandeld:

Aand.	Cultuur Mij. Kayoe Enak	$72^1/_2$ %
„	Handelsvereeniging Java	112 „
„ B.	Tabak Mij. Sakoeda	170 „
„	Billiton Mij., 1e rubriek.	f 1900 ex div.
„	Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	$83^0/_0$–$87^7/_8$ %
Winstbew.	Kon. Paketvaart Mij	f 600 – f 630
„	Suikerfabriek Kalibagor.	f 180 – f 185
Oprichtersaand.	Ned. Ind Landbouw Mij.	f $9^1/_2$ – f $9^3/_4$
Aand.	Ramboeng Tabak Mij.	90 %
„	Sumatra Cultuur Mij.	222–$225^1/_2$ „
„	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij. . . .	295–315 „
„	Ned. Ind. Electriteit Mij	65 „
„	Ned. Ind. Gas Mij te Rotterdam	140–147 „
„	Kaliwoengoe Plantaran.	79 „
„	Suikerfabriek Kalibagor.	63 „
„	Java Petroleum Maatschappij	108 „
Oprichtersbew.	Petrol Mij. Moeara Enim	f 550 – f 880.–
„	Ned. Ind. Gas Mij	f $551^1/_2$
Cert. v. Aand.	Deli Cultuur Mij..	100–105 %
„	Medan Tabak Maatschappij	235–250 „
„	Rotterdam Deli Maatschappij	226 „
Aand.	Singkep Tin Maatschappij.	136–$136^1/_2$ %
„	Suikerfabriek Badas..	27 „
„	Padang Tabak Mij..	189 „
$7^1/_2$ % Oblig.	Redjang Lebong Mijnbouw Mij	290–295 „
Oprichtersbew.	Singkep Tin Mij..	f 105
„	Suikerfabriek Kalibagor	f 40
„	„ Sentanen Lor	f 700
Pref. Aand.	„ Badas.	102 „
Aand.	Mijnbouw Mij Totok.	145 „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Dec. 1	TE AMSTERDAM. Dec. 15	TE BATAVIA. 13 Nov.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl. . . . . Aand.	65½	63½	
id. . . . Pref. Aand.	143	142	
Handelsv. Amsterdam. . . . . Aand.	117½	115⅛	116*
Int. Cred. & H. V. Rotterd. . „	73	72½	72½*
Javasche Bank. . . . . „	171	172	175
Koloniale Bank. . . . . „	54½	54¼	
id. . . . . Pref. Aand.	69⅞	68⅞	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	66¾	62	
Ned. Handel-Mij. . . . . „ „ „	146⅝	148⅝	152½
Ned. Ind. Escompto Mij. . . . Aand.	95	100	100
Ned. Ind. Handelsbank . . . . . „	86½	86	83
Ned. Ind. Landb. Mij. . . . . 5 % Obl.	100	105	
Badas, Suikerfabriek. . . . . Aand.	31½	30	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij. . . . . „	97	93	
Java'sche Cultuur-Mij. . . . . „	97¾	98	
Kalibagor, Suikerfabriek. . . . . „	68	66	
Kaliwoengie Plantaran. . . . . „	79	79	
Maron, Cult.-Mij. . . . . „	68	64	
Melattie, Landbouw-Mij. . . . . „	—	—	
Michiels-Arnold, Rijstl. . . . . Cert. v. A.	—	95	
Ned Ind. Houtaankap Mij. . Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij. . . . . „	342	342	
Penampean Cult.-Mij. . . . . „	—	—	
Pondok Gedeh . . . . . „	—	—	
Suikerond. Sentanen.-Lor . . . „	125	126	
Sindanglaoet, Suikerfabr. . . . „	—	—	
Temoeloes, Landb.-Mij. . . . . „	—	—	
West-Java Kina Cult.-Mij. . . „	20	20	
Wilhelm. Koffie Cult. Mij. . . „	50½	50½	
Amsterdam-Deli Comp. . . . . „	696	*651½	*ex div.
Amsterdam Sum. Cult.-Mij. . . „	129	119	
Tabak-Mij. Arendsburg . . . . . Cert. v. A.	619	619¾	
Balangan Tab. Cult. Mij. . . . Aand.	44	44	
Besoeki Tabak-Mij. . . . . „	94¾	92	
Deli-Batavia-Mij. . . . . „	336	337	
Deli-Cultuur-Mij. . . . . „	95½	96	
Deli-Langkat-Tabak-Mij. . . . . C. v. A.	—	—	
Deli-Maatschappij . . . . . Aand.	420	416	
Deli Padang Mij. . . . . „	—	—	
Deli Plantage Mij. . . . . „	76½	79¾	
Deli-Tabak-Mij. . . . . „	55	58	
„ . . . . . Pref. Aand.	85	90	
Tab.-Mij. Franco Deli . . . . . Aand.	60	59¾	
Tab. Mij. Kwala Pessilam . . „	85	86	
Langkat-Cult.-Mij. . . . . „ A.	138½	138½	
„ „ . . . . . „ B.	79¾	79¾	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Pref. Aand.	70	70⅞	
Langkat-Tabaksbouw Mij . . . Aand.	78	76	
„ Tabak-Mij. . . . . „ A.	130	120	
„ „ „ . . . . . „ B.	108¼	100	
Medan-Tab.-Mij . . . . . „	245	247	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Dec. 1	TE AMSTERDAM. Dec. 15	TE BATAVIA. 13 Nov.
Tab.-Mij. Namoe Djawi.....Aand.	92	92 1/2	
N. As T. Mij. v./h. Herrings.Pref. Aand.	143	143	
Padang Cultuur Mij..... „	107 1/2	104 1/4	
Padang Tabak-Mij.....Aand.	188	184	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	225	220	
Tabak Mij. Sakoeda.....Pref. Aand.	117	118 1/4	
Senembah-Mij.....Aand.	426	407 1/2	
Serdang Tab. Mij..... „ A.	218	215	
„ „ „ ..... „ B.	95 1/2	96	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	65	65	75*
Kon. Paketvaart-Mij..... „	169	167	175
Rott. Lloyd..... „	140	141 3/4	
Stoomv. Mij. Nederland..... „	184	180	
Dordt. Petr. Industrie Mij...Pref. Aand.	125 1/2	124	
Java Petroleum Mij.....Aand.	95 1/2	92	
Kon.Ned.Mij.v.Petr.br.in Indië „	159	282	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	162 5/8	124 1/2	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	81 3/4	76	
Ned. Ind. Expl. Mij..... „	90	87	
id. Mijnbouw-Mij..... „	84	83 3/8	87 1/2
N. Celebes Mijnb. Mij..... „	102	97	
Oost Borneo Mij..... „	—	—	
id. .....Pref. Aand.	35	35	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	136 1/2	136	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	217	217	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok ... „	—	—	
Deli-Spoorweg-Mij..... „	192	192	
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij..... „	218	217	210
Babat Djomb. St. tr. Mij.... „	80	80	
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	80	80	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	115 1/2	113	
Madoera „ „ ..... „	92	92	
Malang „ „ ..... „	111	110	114*
Modjokerto „ „ ..... „	89	88	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	140	140	143*
Oost-Java-Stoomtram..... „	103	103	
Passoeroean „ ..... „	102	102	
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	89 1/2	89 1/2	
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	180	184 1/2	185
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	134	135	140
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	144 3/4	144 3/4	143*
Ned.-Ind Hypotheekbank... „	—	—	105*
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	97 1/2
id. Effectenbank..... „	—	—	102 1/2
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	130
Winkel-Mij. Eigen hulp..... „	—	—	97 1/2*
Maatsch. Onderlinge hulp... „	—	—	82 1/2*
Scheepsleverantie Mij..... „ A.	—	—	
Ned.-Ind. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	405*
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij. „	—	—	100*
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij..... „	—	—	100*
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij..... „	—	—	105*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 13 Nov.
Nederl. Lloyd	Aand.	100*
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	185*
2de N.-I. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	155*
Koloniale id.	„	150*
2de Kol. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	140*
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	„	175*
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	147½*
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	175*
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100*
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100*
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	107½
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	140*
2de id.	„	100*
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	50*
id. de Merapi	„	95*
id. de Oosthoek	„	
id. de Westhoek	„	
id. Noordhoek	„	
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	132½*
id. Ardjoeno	„	140*
id. Sumatra	„	
Batavia'sch Prauwenveer	„	126*
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv	„	150
Tagalsch Prauwenveer	„	180*
Nieuw Semarangsch Prauwenveer	„	165*
Samar. Stoom- en Prauwenveer	„	
Prauwenv. te Soerabaya	„	102*
Oost-Java Prauw-Mij	„	97½*
Soer. Prauw-Mij.	„	
Nieuw Soerab. Pr.-veer	„	185*
Nieuw Pad. Prauwenveer	„	
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer	„	150*
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	72½
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	
Cultuur-Mij. Pagottan	„	
„ Tjiogreg	„	
Kina-Mij. Kertamana	„	100*
Cultuur-Mij. Perbawatie	„	207½*
id. Goalpara	„	175*
Kartasoera Cult. Mij	„	
Cultuur-Mij. Boenga Meloer	„	80*
„ Artana	„	
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	110*
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	200*
Assam Thee Ondern. Malabar	„	130
Cultuur Mij. Ramawatie	„	172*
Assam Thee Ond. Wanasoeka	„	100*
„ „ „ Singaparna	„	125*
„ „ „ Pasir Salam	„	100
Ned. Ind. Getah Pertjah Mij	„	100*
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	150*
Intercomm. Telefoon-Mij	„	94*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 13 Nov.
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	Aand.	105*
Preanger Telefoon-Mij	„	105*
Algem. Telephoon Mij	„	100*
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	140
Algemeene Exploratie-Mij.	„	
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	85*
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	140
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„	275
Id. $7^1/_2$ % Obl.		290
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	40*
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„	130*
Exploratie-Mij. Balangan	„	30*
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„	55*
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„	625*
Exploratie-Mij. Kolchis	„	
Goud Exploiratie-Mij. Pinogo	„	100*
„ „ Batjan	„	15*
Mijnbouw Mij. Monano	„	100*
„ „ Soepajang	„	$82^1/_2$
„ „ Pangkallan	„	65*
Mijnbouw Mij. Atjeh	„	100
Goud Exploration Mij. Bone	„	70*
Exploratie Mij. Doda	„	24*
Wijnkoopsbaai Explor. Mij.	„	
Mijnbouw Mij. Batavia Borneo	„	100
„ „ Sonder	„	45*
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.	„	30*
Mijnbouw Mij. Tilamoeta	„	60*
„ „ Pagoejaman	„	155
Mijnbouw Explor. Mij. Batavia	„	
Centraal Celebes Mijnbouw Mij.	„	
Mijnbouw Mij. Tomini	„	60*
„ „ Bwool Lonoe	„	
Mijnbouw Mij. Barma Sawah	„	160*
„ „ Pariet	„	200*
Ned.-Ind. Gas-Mij.	„	
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„	80*
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„	
New Singap. dist. Water Ice Cy.	„	
Java Veem	„	125*
Ned. Ind. Sport Mij.	„	100*
Bandongsche Quinine Fabriek	„	$102^1/_2$*
Boekhandel Visser & Co	„	75

De met een * geteekende koersen zijn die der laatste noteering.

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

ARBEID ADELT.

(*Javasche Crt. No. 86, van 27 October 1899.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De voortzetting en uitbreiding van eene werkinrichting voor meisjes met vakschool voor nuttige en fraaie handwerken en winkelzaak tot verkoop van geconfectionneerde artikelen.

Kapitaal *f* 20.000, in 200 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door Vrouwe F. H. J. N. Nooy, echtgenoote van den heer A. H. F. J. Zeijdel, voor 80 aandeelen: De werkinrichting en winkelzaak, onder den naam van „Arbeid adelt".

Bestuur. 1 directrice: Vrouwe F. H. J. N. Nooy; 3 commissarissen: de heeren H. Rudolph, J. H Kievits en L. M. J. van Sluyters.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 30 % aan het reservefonds, 40 % aan de aandeelhouders, 20 % aan de directrice en 10 % aan het personeel.

Reservefonds. Zoodra dit *f* 5000.— bedraagt, wordt het daarvoor genoemd winstaandeel verdeeld als volgt, 1/3 aan de aandeelhouders, 1/3 aan de directrice, 1/3 aan het personeel.

RIJTUIG FABRIEK M. BOOSTAM.

(*Javasche Crt. No. 86, van 27 October 1899.*)

Zetel. Semarang.

Doel. De overname en exploitatie van onroerende goederen, o. a. de fabrieken van voertuigen en aanverwante artikelen, de smederijen, tuig- en zadelmakerijen met den daaraan verbonden handel, laatstelijk geëxploiteerd door den Javaan H. Boostam.

Kapitaal. *f* 120.000, in 120 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den Javaan H. Boostam en zijne echtgenoote voor 119 aandeelen: de bovengenoemde fabriek met de perceelen en wat daartoe behoort.

Bestuur 1 directeur: de Javaan H. Boostam; de algemeene vergadering is bevoegd 1 of 2 commissarissen aan te stellen.

Winstverdeeling. Na event. toekenning van tantièmes komt van de winst 5 % aan een reservefonds, 10 % aan den directeur, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en Zoolang dit *f* 10.000 bedraagt, zal het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders worden uitgekeerd.

BOUW MAATSCHAPPIJ JACOB ACHMAD AKOEWAN.

(*Javasche Crt. No. 89, van 7 November 1899.*)

Zetel. Semarang.

Doel. De exploitatie van verkregen en nog te verkrijgen onroerende goederen.

Kapitaal. *f* 200.000, in 40 aandeelen à *f* 5000.—

Inbreng. Door de Mooren Jacoob bin Mohamad Akoewan en Achmad bin Mohamad Akoewan, voor 32 aandeelen: 25 te hunnen name staande perceelen.

Bestuur. 2 directeuren, de bovengenoemde Mooren.

Winstverdeeling. 20 % voor de directeuren, 10 % voor het reservefonds, 70 % voor de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 25.000.— bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

GLASFABRIEK WILHELMINA.

(*Javasche Crt. No. 90, van 10 November 1899.*)

Zetel. Semarang. Elders kunnen agentschappen of bijkantoren opgericht worden.

Doel. De glasfabricage in haar vollen omvang en de verkoop van het fabrikaat.

Kapitaal. *f* 120,000, in 100 aand. serie A en 20 aand. serie B, à *f* 1000.—

Inbreng. Door de heeren Th. W. H. Schmidt en M. M. A. Léon Giesbers, voor de 20 aandeelen serie B: hunne voor de vennootschap belangrijke relaties.

Bestuur. 1 technisch-directeur, de heer M. M. A. Léon Giesbers; 1 administratief-directeur, de heer Th. W. H. Schmidt; 3 commissarissen, de heeren Mr. C. L. Dankmeyer, D. J. Guykens en L. van Haften.

Winstverdeeling. Eerst 5 pCt. dividend voor de aandeelen A; van het overige komt 5 pCt. aan een reservefonds en 5 pCt. aan een assurantiefonds; van het dan overblijvende komt 10 pCt. aan de directeuren, 15 pCt. aan de commissarissen, 5 pCt. aan het Europeesch fabriekspersoneel, 70 pCt. aan de gezamenlijke aandeelhouders.

Reserve- en assurantiefondsen. Zoodra en zoolang deze resp. *f* 10,000 en *f* 5,000 bedragen, zal over eventueele verdere bijdragen voor deze fondsen nader worden beslist.

MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ PAINAN.

(*Javasche Crt. No. 91, van 14 November 1899.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van vergunningen en concessiën voor mijnontginningen en van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten, alles in Ned.-Indië.

Kapitaal. *f* 200,000, in 2000 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer Th. R. Haasmann voor 1000 aandeelen: eenige vergunningen.

Bestuur. 1 directeur: de Indische Handels Compagnie te Batavia; 2 of 3 commissarissen: de heeren Mr. Th. A. Ruys en E. Gunther.

Winstverdeeling. 10 pCt. aan den directeur, 15 pCt. aan de commissarissen, 75 pCt. aan de aandeelhouders.

OOST-JAVASCHE LANDBOUW- EN DEPOSITO-BANK.

(*Javasche Crt. No. 92, van 17 November 1899.*)

Zetel. Malang, afd. Malang res. Pasoeroean. Zij opent, waar noodig, ook hoofdagentschappen en agentschappen op de hoofdplaatsen der gewesten en der andere afdeelingen van Java.

Doel. 1°. het verleenen van voorschotten onder oogstverband, op producten voor de Europeesche markt; rijst niet daaronder begrepen:

2°. het verleenen van credieten en voorschotten, onder persoonlijke of zakelijke zekerheid, boven de honderd gulden;

3°. het verleenen van voorschotten op polissen van levensverzekeringen en op akten van burgerlijke en militaire pensioenen, gagementen en onderstanden, weduwen-pensioenen en onderstand aan weezen;

4°. het sluiten van beleeningen op effecten en koopmanschappen;

5°. het escompteeren van wissels, accepten on ander handelspapier;

6°. het incasseeren van gelden en andere waarden;

7°. het realiseeren van, in commissie of in consignatie ontvangen goederen en landbouwproducten;

8°. het ontvangen van gelden, tegen door haar uit te geven déposito-bewijzen;

9°. het waarnemen en behartigen van de belangen van personen, firma's en maatschappijen;

10°. het beheeren van boedels, bezittingen en landelijke ondernemingen of van inrichtingen van nijverheid en industrie.

Kapitaal. *f* 150.000, in 5 seriën van 300 aandeelen à *f* 100.—

Bestuur. 1 of meer directeuren: de heer W. F. G. L. Elhorst; 5 commissarissen: de heeren F. W. de Rijk, The Siok Lian, Tjoa Tjwan Lok, G. P. G. Harloff en V. A. F. Harloff.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overblijvende komt 20 % aan het reservefonds, 45 % aan aandeelhouders, 25 % aan de directie, 10 % aan de commissarissen.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 75.000 bedraagt, zal het daarvoor genoemde winstaandeel ad 20 % als volgt worden verdeeld: 10 % aan aandeelhouders, 5 % aan de directie en 5 % aan de commissarissen.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ DOEKOEH PISANGAN.
(*Javasche Crt. No. 93, van 21 November 1899.*)

Zetel. Semarang.

Doel. De exploitatie der onderneming van landbouw „Doekoeh en Pisangan," gedreven op gehuurde gronden in het regentschap Sleman, res. Djokjakarta, en van event. later te verkrijgen gronden, zoowel in de Vorstenlanden als in Gouvernements landen.

Kapitaal. *f* 150.000, in 150 aandeelen à *f* 1000.—

Bestuur. 1 directeur: de heer D. P. A. Burgemeestre. Eventueel 2 commissarissen.

Winstverdeeling. Eerst *f* 3000 aan het reservefonds. De algemeene vergadering beslist hoe de overblijvende winst na aftrek van eventueel toe te kennen tantièmes, onder aandeelhouders zal worden verdeeld.

Reservefonds. Zoodra dit *f* 30.000 bedraagt, zal over al of niet verdere reserves nader worden beslist.

MIJNBOUW- EN INDUSTRIESYNDICAAT.
(*Staats-Crt. No. 279, van 27 November 1899.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen, onderzoeken en aan derden overdragen van vergunningen voor mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen en concessiën of vergunningen voor mijnbouw-, landbouw-, transport- en andere industrieele

ondernemingen in Nederl. Indië (met uitzondering, voor zooveel betreft landbouwondernemingen, van de residentiën Soerakarta en Djokjakarta).

Kapitaal. *f* 200.000 in 400 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng Door de heeren Th. A. J. Gilissen en A. Janssen voor 368 aandeelen: alle rechten, vorderingen en welke andere baten ook, waarover door hen kan worden beschikt in hunne hoedanigheid van leiders van het syndicaat, in 1897 opgericht onder den naam van: Combinatie tot onderzoek van vergunningen in Nederl. Oost-Indië.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de heeren Th. A. J. Gilissen en A. Janssen.

Winstverdeeling. Als winst wordt beschouwd al hetgeen de gerealiseerde vergunningen en concessiën meer opbrengen dan het geplaatst maatschappelijk kapitaal bedraagt. Daarvan komt 10 % aan de directie, 90 % aan de aandeelhouders

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Opbrengst over October 1899.

Reizigers, aantal (1.082.000)	*f*	48.500.—
Goederen, tonnen (36.900)	„	175.700.—
Diverse ontvangsten	„	12.700.—
Totaal	*f*	236.900.—
Per dag-kilometer	„	37.28
Vorig jaar	„	250.300.—
	„	39.39

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 2,523.465.81	„	2,327.707.26
„ per dag-kilometer	„ 40.49	„	37.36

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (86.600)	*f*	30.100.—
Goederen, tonnen (10.000)	„	40.000.—
Diverse ontvangsten	„	2.900.—
Totaal	*f*	73.000.—
Per dag-kilometer	„	42.05
Vorig jaar	„	74.600.—
	„	42.97

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 714,658.34	*f*	710.073.90
„ per dag-kilometer	„ 41.98	„	41.71

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers, aantal (26.900)	*f*	3.100.—
Goederen, tonnen (1.900)	„	3.100.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal	*f*	6.400.—
Per dag-kilometer	„	8.60
Vorig jaar	„	8.000.—
	„	10.75

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 105,419.03	*f*	95,553.23
„ per dag-kilometer	„ 14.45	„	13.10

Stoomtram Djocja—Magelang. (47 kilom.).

Reizigers, aantal (43.800)	f	8.200.—
Goederen, tonnen (1.500)	„	4.600.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal	f	13.000.—
Per dag-kilometer	„	8.92
Vorig jaar	„	13.400.—
	„	9.19

		1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan	f	148.487.64	f	—
„ per dag-kilometer	„	10.39	„	—
Van af 1 Juli 1899	„	69.700.—	„	12.06
„ „ „ 1898	„	50.600.—	„	8.75

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Opbrengst November 1899 *f* 27.600.— tegen *f* 27.125 in 1898. Sedert 1 Juli 1899 *f* 138.900.— tegen *f* 142.160 in 't vorig jaar.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten November 1899 *f* 3300 + *f* 694. Sedert 1 Jan. *f* 43,568 + *f* 17,196.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten November 1899 *f* 3900 — *f* 416. Sedert 1 Jan. *f* 50.274 — *f* 2236.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten November 1899 *f* 6100 — *f* 85. Sedert 1 Jan. *f* 70.818 — *f* 13,413.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 37 K.M. in November 1899 tegen ± 25 K.M. Ontvangsten November 1899 *f* 4.700 tegen *f* 3.250. Sedert 1 Jan. *f* 94.725 tegen *f* 31.515.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 118 K.M. in Nov. 1899 tegen ± 85 K.M. Ontvangsten Nov. 1899 *f* 13.000 tegen *f* 14,899. Sedert 1 Jan. *f* 225.500 tegen *f* 160.689.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-opbrengst. Bedrag:		per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Nov. 1899	f	68.900	f	8.60	266
„ 1898	„	55.100	„	7.30	251
Verschil meer	„	13 800	„	1.30	
Verschil minder	„	—	„	—	
Van 1°. Jan.:					
1899 tot 30 Nov. 1899	„	890.800	„	10.40	256
1898 „ 30 „ 1898	„	814.600	„	10.—	243
Verschil meer	„	76.200	„	0.40	
Verschil minder	„	—	„	—	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Nov. 1899	f 18.800	f 16.—	39
„ 1898	„ 16.700	„ 14.30	
Verschil meer	„ 2.100	„ 1.70	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 30 Nov. 1899	„ 198.600	„ 15.20	39
1898 „ 30 „ 1898	„ 175.300	„ 14.30	37
Verschil meer	„ 23.300	„ 0.90	
Verschil minder	„ —	„ —	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Nov. 1899	f 5.500	f 4.50	41
„ 1898	„ 8.000	„ 6.50	
Verschil meer	„ —	„ —	
Verschil minder	„ 2.500	„ 2.—	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 30 Nov. 1899	„ 114.000	„ 8.30	41
1898 „ 30 „ 1898	„ 102.400	„ 7.50	
Verschil meer	„ 11.600	„ 0.80	
Verschil minder	„ —	„ —	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Nov. 1899	f 11.800	f 4.70	84
„ 1898	„ 10.500	„ 4.20	
Verschil meer	„ 1.300	„ 0.50	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 30 Nov. 1899	„ 248.800	„ 8.90	84
1898 „ 30 „ 1898	„ 213.800	„ 8.90	72
Verschil meer	„ 35.000	„ —	
Verschil minder	„ —	„ —	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Nov. 1899	f 45.300	f 5.60	270
„ 1898	„ 20.900	„ 3.70	189
Verschil meer	„ 24.400	„ 1.90	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 30 Nov. 1899	„ 668.500	„ 7.50	267
1898 „ 30 „ 1898	„ 310.600	„ 5.70	164
Verschil meer	„ 357.900	„ 1.80	
Verschil minder	„ —	„ —	

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM.

(Harmonie—Dierentuin). Aantal vervoerde reizigers 113.000. Opbrengst f 3900.

Decentralisatie in Nederlandsch-Indië.

DOOR

Mr. D. FOCK.

Het verdient waardeering, dat eene Regeering niet lichtvaardig overgaat tot ingrijpende veranderingen in den bestuursvorm. Worden zoodanige veranderingen noodig geacht, dan moet goede en degelijke voorbereiding voorafgaan; de Regeering moet zich deugdelijk rekenschap geven van de gevolgen van de door haar beoogde veranderingen. Maar de voorbereiding kan te omslachtig zijn; zij kan te langdurig zijn en zoodoende kan het voorkomen, dat werkelijk noodzakelijke veranderingen te lang uitblijven of zelfs geheel achterwege blijven. In Nederlandsch-Indië is dat helaas dikwijls het geval. Men vraagt adviezen tot in het oneindige; en ten slotte zijn er zoovele en zoo tegenstrijdige adviezen, dat het moeilijk wordt daaruit eene keuze te doen.

Er ontstaan lijvige dossiers over allerlei kwestiën, hetgeen na jaren voor archivarissen zeer belangwekkend moge zijn, maar de gewenschte hervormingen komen niet tot stand. —

Wanneer men nagaat, wat tot heden reeds is voorgevallen ten aanzien van de vraag, of plaatselijke- of gemeentebesturen in Ned.-Indië moeten worden ingevoerd, dan moet men tot de conclusie komen, dat ook die kwestie gevaar loopt onder de vele en verschillende adviezen ter zake te worden begraven. Bijna eene halve eeuw is de kwestie aanhangig, reeds sedert 1854 is bij herhaling over die kwestie de meening gevraagd van Gouverneurs-Generaal, van Raden van Indië, van Residenten en van speciaal daartoe aangestelde commissiën. Maar, al is ook meermalen de meening uitgesproken, dat plaatselijke- of gemeentebesturen wenschelijk, ja zeer noodig zijn, men is nog geen stap verder dan in 1854.

De adviseurs, die de decentralisatie voorstaan en tot plaatselijke besturen willen komen, denken niet eenstemmig over de wijze,

waarop de regeling zal moeten geschieden. De Regeering heeft de verschillende adviezen verzameld, maar eenig resultaat is nog niet bereikt. In het jaar 1899 zijn weder commissiën benoemd op de hoofdplaatsen van Java om te adviseeren over de heffingen, die zouden kunnen strekken tot het scheppen van fondsen voor gemeentelijke instellingen. De waarschijnlijkheid bestaat, dat ook die commissiën geen gelijkluidende adviezen zullen geven, en men zal dan het aantal adviezen, die op de kwestie betrekking hebben, alweder hebben vermeerderd, maar de kans, dat men tot eene beslissing zal komen, zal er niet door zijn verhoogd.

Mij komt het voor, dat het aan te bevelen is, om nu eindelijk in deze kwestie op meer afdoende wijze te werk te gaan.

De Regeering verlange geen nieuwe adviezen meer; werkelijk, het vraagstuk der gemeentelijke instellingen in Ned.-Indië is voldoende toegelicht en besproken. In het belangrijke werk over onze Indische financiëen van den oud Minister van Koloniën den Heer E. de Waal (nieuwe reeks aanteekeningen 1882, V, eerste gedeelte) is de geschiedenis der zaak tot het jaar 1882 behandeld; en wanneer men dat werk opslaat en de lijdensgeschiedenis, zooals zij daar uiteengezet is, leest, zal men moeten erkennen, dat het vragen van nieuwe adviezen de zaak niet kan vooruitbrengen.

Indien men de decentralisatie, de gemeentelijke instellingen, ernstig wil, moet er gehandeld worden, en moet men in beginsel tot de invoering van zoodanige instellingen op de hoofdplaatsen op Java besluiten. Staat dat besluit vast, dan moet eene regeling worden ontworpen. Ongetwijfeld, aan wien het ontwerpen van eene zoodanige regeling ook mocht worden opgedragen, er zullen gebreken blijken, als de te ontwerpen regeling in werking komt. Maar dat kan niet anders; wanneer men instellingen invoert, die zoo geheel afwijken van hetgeen thans bestaat, is het zeer moeilijk, ja bijkans onmogelijk, om dadelijk eene regeling te maken, die in alle opzichten voldoet. Dat mag dan ook geene reden zijn om de zaak verder uit te stellen. Al laten ook nog zoo vele bekwame mannen hun licht weder over de kwestie schijnen, het zal niet baten; men heeft in hetgeen tot nu toe ter zake is geadviseerd voldoende voorlichting. En nu moet men beslissen, hoe men, profijt trekkende van de verkregen voorlichting, de zaak zal regelen, om dan bij invoering van die regeling na te gaan, hoe zij werkt.

Indien men eene bestaande instelling wil verbeteren of wijzigen,

is het van zeer veel belang, dat het verbeteren of wijzigen worde opgedragen aan personen, die bij of voor die instelling werkzaam zijn geweest, en die daarom het best kunnen beoordeelen, wat verbetering of wijziging behoeft.

Maar bij de invoering van eene nog niet bestaande nieuwe instelling, zijn er geene personen, aan wie op grond van in hun werkkring opgedane ervaring eenige opdracht kan worden gedaan.

Zoo is het een geheel onbekende weg, die tot gemeentelijke instellingen in Indië moet brengen; en niemand heeft nog kunnen ondervinden, welke voetangels en klemmen zich op dien weg bevinden. De keuze van den persoon of van de personen, die de regeling zullen hebben te ontwerpen, ligt dus niet voor de hand en is zoo eenvoudig niet. Doch, wie daarvoor ook in aanmerking mochten komen, het schijnt mij in ieder geval niet wenschelijk, om ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, die nog in functie zijn of dat kort geleden nog waren, met deze taak te belasten. Zoodanige ambtenaren zullen zich niet gemakkelijk kunnen verplaatsen in een toestand, waarbij het centraliseerend gezag, met hetwelk zij steeds hebben gewerkt, niet gehandhaafd blijft, en waarbij aan een kollege uit de ingezetenen naast hen een zekere invloed op den gang van zaken wordt toegekend. Men moet dus personen hebben, die buiten het bestuur staan en ook altijd daar buiten gestaan hebben; aan wie eene ruime bevoegdheid wordt verleend, en aan wie de bestuursambtenaren alle inlichtingen zullen moeten verstrekken.

Met het oog op de waarschijnlijkheid dat de regeling niet dadelijk zonder gebreken zal kunnen zijn, moeten bij de wet slechts de algemeene regelen worden gesteld, en zullen alle bizonderheden bij Koninklijk besluit of nog liever bij verordening van den Goeverneur-Generaal moeten worden bepaald, om waar noodig spoedig en gemakkelijk herzieningen en verbeteringen te kunnen aanbrengen.

Men bepale bij de wet, dat op de drie hoofdplaatsen op Java gemeentebesturen zullen worden ingesteld op een nader door den Goeverneur-Generaal te bepalen tijdstip, terwijl de Goeverneur-Generaal met Koninklijke machtiging ook op andere plaatsen zoodanige besturen zal mogen instellen.

De wet behoort voorts in algemeenen zin over de samenstelling der gemeentebesturen te beslissen; bij de wet behoort te worden uitgemaakt, of er een gemeenteraad zal zijn en of de leden van

dien raad door de ingezetenen gekozen dan wel door de Regeering benoemd zullen worden.

De oud Minister, de Heer E. de Waal, heeft in zijn reeds aangehaald werk medegedeeld, dat hij als Minister van Koloniën in 1870 den Goeverneur-Generaal ter overweging heeft aanbevolen adviseerende stedelijke raden in te stellen.

Hij achtte het verstandiger op die wijze geleidelijk tot gemeenteraden te komen dan op eens zoodanige reden te scheppen. Men zou, naar hij meende, eene commissie van ingezetenen over gewichtige plaatselijke belangen moeten raadplegen; daaruit zou langzamerhand een vaste adviseerende stedelijke raad ontstaan, en men zou dan bij vacatures dien raad zich door eigen keuze kunnen laten aanvullen, om later de ingezetenen tot de aanbeveling of verkiezing van de leden van dien raad op te roepen.

Het moge waar zijn, dat de instelling van een gemeenteraad, aan wien de bevoegdheid wordt gegeven stedelijke verordeningen te maken, stedelijke begrootingen vast te stellen en stedelijke belastingen op te leggen, misschien niet dadelijk zal werken, zooals men dat zou wenschen, en dat men in den aanvang wel eens op moeilijkheden zal stuiten. Maar die moeilijkheden zullen zoo groot niet zijn, vooral niet wanneer men met de keuze van de burgemeesters, die de raden zullen voorzitten, voorzichtig is; het zal op het beleid- en tactvol optreden van die autoriteiten aankomen.

Adviseerende stedelijke raden zullen mijns inziens weinig nut stichten. De benoeming van zoodanige raden zal tengevolge hebben, dat de dossiers over verschillende kwestiën met nog extra adviezen worden verrijkt, doch meer verwacht ik daarvan niet. De Regeering zou vrij zijn om die adviezen der raden van ingezetenen niet op te volgen; men komt door zulke adviseerende raden niet nader tot het doel, hetwelk men beoogt.

Men decentraliseert niet door het aanstellen van plaatselijke adviseerende raden; de plaatselijke belangen blijven evengoed in handen van het centrale gezag, al zijn er vaste commissiën, aan wie dat gezag nu en dan hare meening vraagt. Het instellen van zoodanige commissiën kan, zoo komt mij voor, niet worden beschouwd als eene brug, die naar het beloofde land der gemeentelijke besturen zal voeren. Veeleer zou het gevolg zijn, dat men nog verder van dat beloofde land verwijderd raakte. De Regeering zou de adviseerende stedelijke raden aan het werk willen zien, willen afwachten, of zij voldeden en zich konden

ontwikkelen, en zoodoende zou werkelijke decentralisatie voor langen tijd worden tegengehouden.

Bovendien de Minister de Waal heeft zijn denkbeeld dertig jaren geleden in overweging gegeven, ook de Indische maatschappij is in dien tijd vooruitgegaan. De zaak is thans voldoende overdacht en overwogen, de tijd voor de voorbereidende maatregelen is voorbij, en wil men niet, dat nog eene halve eeuw of langer verloopt, vóór in Indië gemeentelijke besturen worden ingevoerd, dan moet men nu niet meer naar middelen van geleidelijken overgang maar naar meer definitieve middelen omzien.

Men stelle geene adviseerende raden maar werkelijke gemeenteraden in, die, zooveel als de toestanden het toelaten, in bevoegdheid worden gelijkgesteld met onze Nederlandsche gemeenteraden.

Maar hoe zullen de leden van zoodanige gemeenteraden worden aangewezen, bij keuze door de ingezetenen of bij besluit van den Gouverneur Generaal? De commissie van advies, die bij besluit van den Gouverneur Generaal dd. 20 September 1878 is benoemd, heeft in haar rapport dd. 31 December 1878 [1]) een gemengd stelsel aangeraden. Zij wilde namelijk twee derden van de leden van den raad door de Regeering doen benoemen en het overige een derde deel door de ingezetenen doen kiezen. Een dergelijk gemengd stelsel trekt mij echter niet aan.

De commissie meent, dat een middenweg moet worden ingeslagen, en op grond daarvan heeft zij dat gemengde stelsel aanbevolen. Mijns inziens is het beter dadelijk flink den weg te nemen, die recht op het doel afgaat.

Wanneer men het kiesrecht aan de ingezetenen geeft, waarom zou men dan te gelijker tijd aan de Regeering de bevoegdheid laten, om de meerderheid van de leden van den Raad te benoemen?

Blijkens het rapport der commissie waren sommige harer leden van oordeel, dat van het overbrengen naar Indië van rechtstreeksche verkiezingen in de praktijk weinig goeds te verwachten is.

Dat nu zou aanleiding kunnen geven, om de verkiezingen geheel te weren en alle leden van den Raad door de Regeering te laten aanwijzen, maar voert men verkiezingen in, dan doe men het voor alle leden en niet voor het kleiner deel der leden.

En inderdaad de verkiezingen voor de gemeenteraden zullen in Indië zoovele bezwaren niet opleveren; de verkiezingen dienen

[1]) In zijn geheel voor het eerst gepubliceerd in de *Indische Gids* 1899, Nov. blz. 1309.

slechts voor zuiver plaatselijke belangen en daarbij bestaat geen gevaar voor te groote opwinding en hartstochtelijkheid.

Men klaagt in Nederland vaak over ongegronde ontevredenheid van de Indo Europeesche maatschappij jegens het bestuur.

Die ontevredenheid zal verminderen, zoo niet geheel verdwijnen, wanneer men aan de ingezetenen in Indië rechten toekent ten aanzien van het plaatselijk bestuur, wanneer men hun voor de behartiging der plaatselijke belangen stem in het kapittel geeft.

Ik zal niet beweren, dat men in Indië deugdelijke gronden heeft voor eenige ontevredenheid over het bestuur. Maar het is niet meer met den geest van onzen tijd in overeenstemming, dat de ingezetenen, zelfs waar het plaatselijke zaken betreft, van allen invloed op het bestuur zijn uitgesloten.

De Indo-Europeesche maatschappij gevoelt, dat zij recht heeft op een eigen plaatselijk bestuur, hetwelk haar niet mag en ook niet behoeft te worden onthouden. Wanneer men dus het recht op eigen plaatselijk bestuur erkent, zal daardoor bij de Europeesche ingezetenen de overtuiging gewekt worden, dat hunne rechten behoorlijk worden geëerbiedigd en gewaarborgd.

De meeste grieven zijn een gevolg van beweerde tekortkomingen van het bestuur ten aanzien van de dagelijksche plaatselijke behoeften.

Hebben de ingezetenen nu vertegenwoordigers, die zij zelf gekozen hebben, aan wie de regeling van de plaatselijke behoeften is opgedragen, dan zijn zij er zeker van, dat bij alle regeling hun belang op den voorgrond staat.

Bovendien eene vertegenwoordiging voor plaatselijke zaken zal in Indië nog meerdere toenadering te weeg brengen tusschen de ambtenaren en de Europeanen, die niet tot den ambtelijken stand behooren.

Worden de leden van de gemeenteraden door de Regeering benoemd, dan zullen de ingezetenen hen beschouwen als ambtenaren, die op last en overeenkomstig instructiën van de Regeering optreden. Van gemeenteraden, die op die wijze zijn samengesteld, zal geen heil kunnen worden verwacht; het zou geen decentralisatie, geen gemeentelijke autonomie, geen zelfregeering zijn, en dat is het toch, wat voor plaatselijke belangen noodig en gewenscht is, en wat de goede verhoudingen, wat meerdere appreciatie van het werk der ambtenaren door de ingezetenen zal bevorderen.

En als men nu hervormt, neme men geene halve maatregelen,

zooals de bedoelde commissie wilde doen; men stelle niet naast de afgevaardigden der ingezetenen een grooter aantal door de Regeering benoemde leden, die door hunne meerderheid de macht in handen houden. Op die wijze zou het kiesrecht de ingezetenen weinig baten.

Het is alleen voor de vreemde Oosterlingen en voor de inlanders, indien men hen in de gemeenteraden wil doen vertegenwoordigen, dat benoeming door de Regeering zal moeten worden bepaald.

De vreemde Oosterlingen kunnen niet als vreemdelingen behandeld en op grond daarvan buiten de gemeenteraden gehouden worden. Zij zijn, althans voor een belangrijk gedeelte, sedert jaren in Nederlandsch-Indië gevestigd: vele zijn er geboren en hebben Ned.-Indië nooit verlaten.

De tot heden ten hunnen aanzien gevolgde politiek maakt, dat zij zekere rechten hebben verkregen, die niet kunnen worden ontkend. En er komt bij, dat zij in de eventueele gemeentelijke belastingen een goed aandeel zullen moeten opbrengen, terwijl de plaatselijke belangen toch ook hun ter harte gaan. Zoowel de meerbedoelde commissie als de andere adviseurs, die ontwerpen voor gemeenteverordeningen hebben opgemaakt, willen dan ook eenige vreemde Oosterlingen in de gemeenteraden opnemen. Het is billijk, het mag niet anders. Maar eene verkiezing van vreemde Oosterlingen zou bezwaarlijk gaan. De regeling daarvan zou buitengewoon omslachtig en lastig zijn. En zij hebben er ook geen recht op; zij zijn niet staatsrechterlijk opgevoed en ontwikkeld als de Europeanen, en zouden in het land, vanwaar zij zelf of hunne voorouders afkomstig zijn, evenmin eenig stemrecht hebben.

Men zou kunnen bepalen, dat een paar leden van den Chineeschen Raad ter plaatse als zoodanig lid van den gemeenteraad zullen zijn, dan wel eene afzonderlijke benoeming door Regeering voor het lidmaatschap van den gemeenteraad kunnen voorschrijven. Het aantal der vreemde Oosterlingen in de gemeenteraden zal natuurlijk zeer klein moeten zijn, het zal zich tot een twee of drietal moeten bepalen, al zijn er op de hoofdplaatsen veel meer vreemde Oosterlingen dan Europeanen. Het spreekt wel van zelf, dat de vreemde Oosterlingen geen overwegenden invloed in de gemeenteraden mogen hebben.

Zij moeten gelegenheid hebben, om de belangen hunner landgenooten voor te dragen; er zullen gevallen zijn, waarin het van

belang is, dat men de meening van de vreemde Oosterlingen over eenige voorgenomen regeling of eenig besluit verneemt, dat de vreemde Oosterlingen hunne stem in de gemeentelijke vergaderzaal kunnen doen hooren. Maar het mag niet zijn, dat de vreemde Oosterlingen hunne stem te luid kunnen doen klinken. De genoemde commissie heeft in haar rapport gewezen op het bezwaar, dat er geene Chineezen en Arabieren zijn, die de Nederlandsche taal voldoende machtig zijn, om in een gemeenteraad behoorlijk te kunnen medewerken en beraadslagen. Het gemis van degelijke kennis der Nederlandsche taal is inderdaad eene moeilijkheid, maar in de laatste jaren zijn er verscheidene Chineezen, die de Nederlandsche taal verstaan en spreken; dat wordt ook steeds beter en na verloop van tijd zal die moeilijkheid geheel opgeheven zijn.

Ten opzichte der inlanders bestaat verschil van meening. De commissie van 1878 was verdeeld, waar het de vraag gold, of er al of niet inlandsche ingezetenen in de gemeenteraden moeten worden opgenomen.

Een deel der leden van de commissie was van oordeel, dat dezelfde gronden, die voor het opnemen van vreemde oosterlingen in de gemeenteraden pleiten, ook op de inlanders van toepassing zijn, terwijl het andere deel der commissieleden de inlanders beschouwde als de proletariers in de Europeesche maatschappij, en het daarom niet noodig achtte, dat het inlandsche element in de gemeenteraden worde toegelaten. Mij schijnt het toe, dat men de inlanders niet mag voorbij gaan. De gronden, die voor vreemde Oosterlingen worden aangevoerd, gelden nog zooveel te eerder voor de inlanders, die de grootste klasse der ingezetenen vormen, en die in het land, waar zij te huis behooren, toch niet mogen worden achtergesteld bij de vreemde Oosterlingen. En daargelaten dat er wel meer gegoede inlanders zijn, zoo mogen, zelfs al moesten inderdaad de inlanders voor het grooter deel worden gelijkgesteld met de proletariers in de Europeesche maatschappij, toch in geen geval gemeenteraden worden ingevoerd, waarin het inlandsche element ontbreekt.

Het kan de bedoeling niet zijn, om uitsluitend de meer gegoede ingezetenen in de gemeenteraden te doen vertegenwoordigen; neen alle rangen en standen moeten hunne vertegenwoordiging in de raden vinden.

Eene regeling, waarbij men eene zekere categorie van ingezetenen,

op grond van mindere gegoedheid van het meerendeel daarvan, den toegang tot de raden zou willen weigeren, zou ik verderfelijk achten; zij zou de goede resultaten, die men zich met grond van de invoering der gemeentelijke besturen voorstelt, niet bevorderen.

Het spreekt van zelf, dat de leden van de raden niet uit de lagere klassen der inlanders, die zonder uitzondering minder ontwikkeld zijn, kunnen worden gekozen.

Afgescheiden van de mindere ontwikkeling der lagere klassen, maken ook de verhoudingen, zooals die in Indië bestaan, een lidmaatschap van inlanders uit de lagere klassen onmogelijk; de eigenaardige toestanden in de inlandsche maatschappij zouden dat niet toelaten.

Maar dat neemt niet weg, dat de meerdere of mindere gegoedheid van de inlanders niet van invloed mag zijn op de beslissing der vraag, of in de raden ook inlandsche leden zitting zullen hebben.

De leden der gemelde commissie, die inlanders in de raden zouden willen zien, waren van meening, dat het onmogelijk zou zijn, om inlanders van voldoende ontwikkeling voor de waarneming van het lidmaatschap van de raden te vinden. Ik deel die meening niet; ik geef toe dat er geene ruime keuze zal zijn. Maar even goed als voor de landraden leden, en dikwijls zeer bruikbare, leden zijn aan te wijzen, zullen er ook geschikte inlandsche leden voor de gemeenteraden te krijgen zijn. Het aantal der inlandsche leden zal niet groot behoeven te zijn, zelfs niet groot mogen zijn; zij mogen geene overheerschende stem in de gemeenteraden hebben. Men zou even zoovele inlanders als vreemde Oosterlingen kunnen nemen.

En werkelijk er zijn in de hoofdplaatsen wel ontwikkelde inlanders, terwijl door goed onderwijs de keuze steeds rnimer zal worden.

De Regeering moet de inlandsche leden der gemeenteraden benoemen, eene verkiezing zou met de toestanden niet overeen te brengen zijn.

Zullen de Europeesche leden der gemeenteraden gemakkelijk te vinden zijn? Deze vraag is bij herhaling gesteld, en ook de meerbedoelde commissie vreesde, dat het getal der ingezetenen, die voor het lidmaatschap der gemeenteraden in aanmerking zullen willen komen, zeer gering zal zijn. Zij wijst er op, dat de particulieren het in Indië meestal te druk hebben met hunne eigen zaken, dat hun de tijd ontbreekt om voor de publieke zaak te werken, dat bovendien vele hunner dikwijls voor hunne zaken

van hunne woonplaats afwezig zijn en dat eindelijk ook menig ambtenaar om dezelfde redenen het lidmaatschap van een raad niet zal kunnen aannemen.

Zijn die beschouwingen juist? Ik geloof het niet. Een ieder, die de Indische maatschappij kent, weet, dat inderdaad de particulieren voor hunne eigen zaken zeer veel te werken hebben en dat ook verscheidene ambtenaren zich weinig rust gunnen. Maar al moge dat zoo zijn, de ondervinding leert, dat zoowel particulieren als ambtenaren steeds bereid worden gevonden, om niettegenstaande de drukke werkzaamheden, die aan hunne zaken of hun ambt verbonden zijn, nog tijd beschikbaar te stellen, waar in het algemeen belang of voor eenig goed doel diensten te praesteeren vallen.

Er zijn tal van commissiën van allerlei aard, waarin Europeesche ingezetenen medewerken.

De oud minister de Waal heeft in zijn werk eene opsomming gegeven van de verschillende commissiën, waarin Europeesche ingezetenen, zoowel ambtelijke als niet ambtelijke, zitting hebben.

Voor al die commissiën zijn steeds zonder eenige moeite goede werkkrachten te krijgen; men mag dus aannemen, dat de Europeesche ingezetenen ook tijd en lust zullen hebben, om voor de behartiging der gemeentelijke belangen werkzaam te zijn.

Ik acht het niet wenschelijk, om bij de wet te doen bepalen en omschrijven, onder welke voorwaarden aan de Europeesche ingezetenen het kiesrecht zal worden toegekend. De wet houde te dien aanzien alleen in, dat de Europeesche leden der gemeenteraden zullen worden gekozen door de Europeesche ingezetenen, die voldoen aan de voorwaarde of voorwaarden, door den Goeverneur-Generaal bij algemeene verordening vast te stellen. De commissie van advies, die in 1863 door de Regeering is gehoord, heeft aanbevolen het kiesrecht toe te kennen aan alle mannelijke ingezetenen, die op eene bezoldiging van *f* 150 's maands in de eene of andere betrekking werkzaam zijn; de meergenoemde commissie van 1878 kon zich met dat denkbeeld van de commissie van 1863 niet vereenigen en heeft het stellen van een census aangeraden, met dien verstande dat allen, die een academischen graad hebben, die in het bezit zijn van eene aanstelling tot geestelijke of die eene hoofdonderwijzersacte hebben behaald, het kiesrecht zullen hebben, ook al dragen zij niet in de directe belastingen bij.

Ik sluit mij het meest bij het advies der commissie van 1878 aan. Het genot van een dergelijk tractement, als door de commissie van 1863 genoemd, schijnt mij geene juiste voorwaarde voor de toekenning van het kiesrecht.

Bij het departement van koloniën is vroeger door een gewezen ambtenaar van het binnenlandsch bestuur een onderwerp voor eene gemeente verordening voor de gemeente Banda-eilanden ingediend. Dit ontwerp verleent het kiesrecht aan de meerderjarige mannelijke ingezetenen, die in het volle genot zijn hunner burgerlijke rechten, mits zij zijn 1°. òf landsambtenaar in werkelijken dienst of gepensionneerd; 2°. òf officier bij de vloot of het leger in werkelijken dienst of gepensionneerd; 3°. òf doctor in eene der faculteiten bij eene Nederlandsche of buitenlandsche hoogeschool, òf in het bezit van een bewijs van het met goed gevolg afgelegd examen als Indisch ambtenaar, als officier van gezondheid, arts of pharmaceut, 6°. òf in het bezit van een diploma van eene hoogere burgerschool, van een gymnasium, van eene handels-polytechnische of landbouwschool, zoo buitenlandsche als Nederlandsche of Nederlandsch-Indische; 5°. òf gemeente ambtenaar, 6°. òf aangeslagen in de belasting van de specerijperken, 7°. òf aangeslagen in de directe gemeente belastingen, voor eene som van minstens *f* 10.— 's jaars.

Deze, in dat ontwerp voorgestelde, regeling kan, dunkt mij niet in alle opzichten bevredigen.

Immers alle ambtenaren, zonder onderscheid, zelfs zij, die op de onderste sport van de ambtelijke ladder staan, worden tot kiezers verklaard, terwijl de niet ambtenaren hetzij specerij belasting, hetzij een bepaald bedrag aan gemeentebelasting moeten betalen, om kiesrecht te kunnen uitoefenen. Dat is niet billijk.

Het ambtenaarschap moet niet in aanmerking komen. Het bezit der diploma's is eene goede bepaling, men voege er nog het bezit van eene onderwijzersacte bij; en overigens voor hen, die geen der bedoelde diploma's hebben, zou men den eisch kunnen stellen van een bepaalden aanslag in de personeele belasting. De aanslag in de specerijbelasting zou alleen voor de Banda eilanden kunnen worden toegepast.

Zij is eene belasting, met de verpondingsbelasting voor Java en Madura overeenkomende, zooals de considerans der betrekkelijke ordonnantie zegt.

Nu zou men op grond van den aanslag in de verpondingsbelasting op Java en Madura, en dus eventueel voor Banda op grond

van een aanslag in de specerijbelasting het kiesrecht kunnen verleenen; ik zou daartegen geen bezwaar hebben. Het is echter waarschijnlijk, dat de grondeigenaren en de eigenaren van specerijperken, die ingezetenen zijn, allen ook in de personeele belasting zijn aangeslagen.

Hij, die een bepaald bedrag in de directe gemeentebelastingen betaalt, zal kiezer moeten zijn, maar in den aanvang zal er niemand zijn, die daaraan zijn kiesrecht te danken heeft. Directe gemeentelijke belastingen zullen alleen door de gemeenteraden kunnen worden opgelegd; bij de eerste keuze der gemeenteraadsleden zijn er dus zeker nog geene directe gemeentebelastingen.

Wanneer men een aanslag in de personeele belasting eischt voor hen, die geen der opgenoemde diploma's bezitten, moet er nog eene regeling worden getroffen voor de personen, die in bijgebouwen of kamers bij anderen inwonen, en die daarom niet afzonderlijk in de personeele belasting worden aangeslagen.

Zij betalen feitelijk wel personeele belasting; immers de hoofdbewoners worden ook voor de huurwaarde van de door hen verhuurde bijgebouwen of kamers en het zich daarin bevindend meubilair aangeslagen, en verhalen op de inwonenden hun aandeel in de belasting, door eene hoogere huur voor de bijgebouwen of kamers te vorderen. Dat zal echter geene bezwaren opleveren.

De huurwaarde van de gehuurde bijgebouwen kan worden begroot en voor de inwonenden, die niet afzonderlijk in de personeele belasting zijn aangeslagen, kan worden bepaald, dat zij, die kamers of bijgebouwen bewonen van eene zekere huurwaarde, kiezers zullen zijn.

Het ontwerp voor de Banda eilanden, dat ik zoo even heb aangehaald, heeft van de Nederlandsche gemeentewet ook eene keuze van drie wethouders uit en door de raadsleden overgenomen, aan welke wethouders bij dat ontwerp een presentie geld wordt toegekend van *f* 10 voor elke door hen bij te wonen vergadering tot een maximum van *f* 1800 's jaars.

Het ware zeker zeer eenvoudig, als het Nederlandsche stelsel in zijn geheel kon worden overgenomen. Maar men moet bepalingen maken, die voor de toestanden passen; al hetgeen in Nederland goed en uitvoerbaar gebleken is, zal dat daarom in Indië nog niet zijn.

Wanneer men in Indië, evenals in het Nederlandsche stads-

bestuur, door en uit de gemeenteraden gekozen wethouders wilde doen optreden, zou dat een failure zijn. De werkzaamheden van de wethouders, die met den burgemeester het dagelijksch bestuur vormen, zijn in groote steden zeer belangrijk en zeer uitgebreid. Voor hen, die het wethouderschap in eene groote stad waarnemen, blijft geen of slechts weinig tijd over, om zich aan hunne eigen zaken te wijden. Wie zou dat dus in Indië op zich kunnen nemen? De Europeesche ingezetenen in Indië hebben steeds getoond, dat zij bereid zijn voor de publieke zaak tijd beschikbaar te stellen; de samenstelling van de gemeenteraden kan dan ook, zooals ik reeds betoogde, geene bezwaren opleveren.

Maar, met uitzondering van slechts weinige gepensionneerde ambtenaren, zijn er in de groote steden geene Europeesche ingezetenen, die de publieke zaak als hoofddoel en eigene zaken of beroep als bijzaak kunnen beschouwen. Men zal dus, zelfs voor eene veel grootere bezoldiging dan het straks vermelde ontwerp wil toekennen, de geschikte personen niet kunnen bewegen zich het wethouderschap te laten welgevallen.

De oud Resident C. C. L. van Coeverden, die een reglement ter regeling der samenstelling, inrichting en bevoegdheid der gemeentebesturen heeft geconcipieerd en dat in een geschrift over zelfbestuur in Ned.-Indië heeft openbaar gemaakt, neemt zeer terecht de wethouders niet uit Nederland over.

Maar deze schrijver verdedigt op een geheel anderen grond het gemeentebestuur zonder wethouders. In de eerste tijden, betoogt hij, zal veel aan de staatszorg blijven overgelaten, zal dus één hoofd alleen voldoende zijn en zullen daarom geene wethouders behoeven te worden aangesteld. Mij komt voor, dat er juist in den beginne veel te regelen zal zijn. Wel zal de taak der gemeentebesturen eerst bescheidener zijn en zich langzamerhand uitbreiden. Maar waar een geheel nieuwe bestuursvorm voor plaatselijke aangelegenheden wordt ingevoerd, zal zelfs eene bescheidene taak veel werk geven.

De burgemeester moet behoorlijk worden bijgestaan, eene invoering der gemeentebesturen met te geringe werkkrachten zou tengevolge hebben, dat die besturen niet aan de verwachtingen konden voldoen.

Men zal dus buiten den Raad om ambtenaren aan den burgemeester moeten toevoegen, die, onder welken titel dan ook, naast en met hem het college van dagelijksche bestuur kunnen

uitmaken, en die als zoodanig eene adviseerende stem in den gemeenteraad zullen uitbrengen.

De bezoldigingen dier ambtenaren zullen, als eens de gemeente-financiën behoorlijk geregeld zijn, voor rekening der gemeente moeten komen. Zij nemen de plaats in der wethouders, zij werken voor de gemeente, en de gemeente moet dus hunne kosten betalen. Een afzonderlijk corps gemeente ambtenaren zal niet zoo dadelijk kunnen worden gevormd; de betrekkingen van burgemeester en lid van het college van dagelijksche bestuur zullen daarbij aan zeer bekwame en zeer ontwikkelde personen moeten worden opgedragen. Doch landsambtenaren kunnen met die betrekkingen worden belast, en wel zoo dat zij hunne rechten op bevordering in 's lands dienst behouden. Bij de verordening van den Gouverneur-Generaal zullen minima voor de bezoldigingen der burgemeesters en leden van het dagelijksch bestuur kunnen worden vastgesteld, en de gemeenteraden zullen het recht moeten hebben, om die bezoldigingen, die voor hunne rekening komen, te verhoogen. Heeft eene gemeente goede ambtenaren aan haar hoofd, dan moeten zij kunnen voorkomen, dat die ambtenaren haar worden ontnomen, en moet zij hun de hoogere bezoldiging kunnen geven, waarop zij krachtens hun rangnummer op de lijst der ambtenaren aanspraak hebben. Men zou het ook met periodieke verhoogingen der bezoldigingen kunnen vinden.

Men mag ook niet vergeten, dat voor de ambtenaren in de koloniën de bezoldiging en het daarmee samenhangende pensioen voorname zaken zijn, veel meer dan dat voor de ambtenaren in Nederland het geval is.

In Nederland heeft men niet voor de burgerlijke en administratieve ambtenaren een vast corps, waarinmen opklimt, gelijk in Indië; in Nederland kan het dus niet voorkomen, dat een burgemeester aan de beurt is, om op te klimmen, en recht heeft op hoogere bezoldiging.

De Indische toestanden eischen eene bizondere regeling voor de bezoldigingen der gemeente ambtenaren

De Regeering moet geheel vrij zijn bij de benoeming van burgemeesters en van leden van het dagelijksch bestuur. Ook rechterlijke ambtenaren moeten voor die betrekking in aanmerking komen. Rechtsgeleerde hulp is zeer welkom, waar verordeningen moeten worden ontworpen; en in het algemeen mag bij hen, die aan het hoofd der gemeenten komen te staan, eenige rechtskennis niet ontbreken.

De assistent-residenten voor de politie op de hoofdplaatsen zullen met de invoering van de gemeentebesturen komen te vervallen. De burgemeester zal het hoofd der politie binnen zijne gemeente zijn. Wie zal echter de zoogenaamde politierol houden? De politierol is eene rechtspraak zonder eenig hooger beroep over kleine vergrijpen van inlanders en daarmede gelijkgestelden, en het zijn nu op de hoofdplaatsen de assistent-residenten, door wie die rechtspraak wordt uitgeoefend. De burgemeester behoort geene rechtspraak te hebben, die ligt buiten den hem toekomenden werkkring

Wie moet dus daarvoor worden aangewezen? Strikt genomen behoorde alle rechtspraak bij de rechterlijke macht te zijn, doch het zou moeilijk gaan, om ook het houden van de politierol aan rechterlijke ambtenaren op te dragen. De presidenten van de landraden op de hoofdplaatsen zijn reeds zoo overladen met werk, dat men hen er niet mede kan belasten. Er zouden dus speciale ambtenaren voor moeten worden aangesteld, maar dat zou vele bezwaren opleveren.

Als de Regeering door een der leden van het dagelijksch bestuur de politierol doet houden, schijnt mij dat de meest eenvoudige oplossing. De rechtspraak behoort uit 's lands kas te worden betaald en moet daarom, indien men het aldus regelt, aan de gemeente eene bijdrage in het tractement van het rechtsprekende lid van dagelijksch bestuur worden toegekend. En kunnen er ook rechterlijke ambtenaren in het dagelijksch bestuur zitting hebben, dan bestaat de mogelijkheid, dat de politierol in rechtsgeleerde handen komt, hetgeen een voordeel zal zijn.

Een zeer belangrijk deel van het gemeentelijke vraagstuk is de financiëele kwestie. Aanvankelijk zal de landskas een zeker bedrag aan de gemeenten moeten afstaan, dat bedrag is natuurlijk afhankelijk van de meerdere of mindere uitgebreidheid der al dadelijk aan de gemeenten op te leggen taak. Wat zal gemeente zorg zijn, hoever zal die zorg zich uitstrekken? Daarmede houdt de financiëele kwestie verband.

Op twee verschillende wijzen kan men de gemeenten in den beginne aan de noodige geldmiddelen helpen. Men kan óf de opbrengst van bepaalde belastingen aan de gemeenten afdragen, óf bepaalde bedragen aan de gemeenten uitkeeren. Ik zou het laatste verkiezen. Het stelsel van plaatselijke belastingen zal zich

langzamerhand moeten ontwikkelen. Het schijnt mij daarom beter aanvankelijk niet bepaalde der thans gehevene belastingen voor de gemeenten te bestemmen, maar vaste bedragen ter uitkeering aan de gemeenten te bepalen.

Denkt men er anders over, welke belastingen zou men dan voor uitkeering aan de gemeenten moeten aanwijzen? De Indische Regeering heeft in haren brief, dd. 20 Juni 1878 aan den Resident van Batavia gericht, welke brief aan de benoeming der meergenoemde commissie van 1878 is voorafgegaan, als de belastingen, die in aanmerking zonden kunnen komen, om aan de gemeenten te worden afgestaan, genoemd: de contributie voor de schutterij, een deel van de opbrengst der verponding en wellicht de personeele en patentbelastingen.

De contributie voor de schutterij, welke wordt geheven van hen, die voor den schutterlijken dienst worden afgekeurd, dient ter bestrijding van de kosten der schutterij. Indien de schutterij onder het gemeentelijk bestuur komt te ressorteeren, zooals wel het geval zal zijn, dan is er dus aanleiding om die contributie door de gemeente te laten innen. Maar zij zal altijd blijven strekken voor het bepaalde doel, waarvoor zij ook nu besteed wordt. Het is dus eene heffing met eene zeer speciale bestemming, die overigens voor de begrooting der gemeente geen belang heeft.

De andere in den brief genoemde belastingen kunnen geheel of ten deele voor afstand aan de gemeenten in aanmerking komen. Maar waarom zou men nu reeds dadelijk daaromtrent beslissen? Eene vaste subsidie is bovendien rationeeler. De Regeering kan bepalen, wat gedurende de laatste jaren is uitgegeven voor die belangen en onderwerpen, welke bij de invoering der gemeentebesturen ter verzorging aan de gemeenten worden opgedragen. Door berekening van het gezamentlijke bedrag dier uitgaven en van de bedragen der bezoldigingen van de ambtenaren, die als ambtenaren der gemeenten worden aangesteld, zal men tot vaststelling der subsidiën kunnen komen, terwijl daarbij ook op de behoeften van plaatselijken aard, waarin onmiddellijk voorzien moet worden, zal moeten worden gelet.

De gemeenteraden zullen de bevoegdheid hebben plaatselijke belastingen op te leggen; de behoeften der gemeenten zullen zich zich uitbreiden en daarvoor zullen meerdere gelden vereischt worden, zoodat de subsidiën uit 's lands kas al spoedig niet voldoende zullen blijken.

Ter beslissing der vraag, welke belastingen door de gemeenten zullen kunnen worden opgelegd, zal men de Nederlandsche gemeentewet, althans ten deele, kunnen volgen. Hoofdelijke omslagen of andere directe belastingen, opcenten op de verpondingsbelasting en op de personeele en bedrijfsbelastingen zijn, naar mij voorkomt, in hoofdzaak de meest geschikte belastingen, om door de gemeentebesturen tot dekking der plaatselijke uitgaven te worden geheven.

Allerminst kan ik mij vereenigen met de commissie van 1878, waar zij de heffing van stedelijke accijnsen aanbeveelt.

Wanneer de invoering van gemeentelijke instellingen tot plaatselijke accijnsen moest leiden, zou ik liever zien, dat men niet verder aan gemeentelijke instellingen dacht en voor goed daarvan afzag.

De commissie van 1878 wijst op het voorbeeld van Britsch-Indië, waar de gemeentelijke inkomsten voor een aanzienlijk deel uit plaatselijke accijnsen voortvloeien. Maar moeten wij dan in Nederlandsch-Indië van elders belastingen overnemen, welke, zooals de commissie zelve erkent, in beginsel moeten worden afgekeurd?

Neen, men neme van elders over, wat goed is, maar volge, hetgeen afkeuring verdient, niet na.

In het rapport van de commissie wordt beweerd, dat, hoezeer plaatselijke accijnsen ook afkeuring verdienen, men er niet buiten kan, omdat met plaatselijke directe belastingen niet in de behoeften zal kunnen worden voorzien. Daarom zou men volgens de commissie wel verplicht zijn tot de plaatselijke accijnsen zijne toevlucht te nemen. Ik zie dat zoo donker niet in. In 1878 heerschte groote ontevredenheid onder de Europeesche ingezetenen in Indië over de afkondiging der personeele en patentbelastingen, en het spreekt van zelf, dat het verzet, hetwelk zich tegen de invoering van die belastingen openbaarde, indruk maakte. De omstandigheden, waaronder de commissie haar rapport samenstelde, waren dus voor directe belastingen in het algemeen weinig gunstig. Nu echter de personeele en patentbelastingen sedert twintig jaren worden geheven en moet worden erkend, dat die belastingen zoo bezwarend niet zijn, mag de meening over directe belastingen geheel anders luiden. En ik ben dan ook overtuigd, dat, indien de plaatselijke behoeften het eischen, eene billijke gelijkmatig drukkende directe belasting, welke

wordt opgelegd door eene vergadering van door de ingezetenen zelf gekozen raadsleden, noch ontevredenheid zal veroorzaken noch bezwaren zal opleveren. Plaatselijke accijnsen zouden daarentegen wel bezwaren opleveren; de belemmering van het vrije verkeer en de omslag, die zoodanige accijnsen noodzakelijk medebrengen, zouden den handel in de belaste artikelen zeer bemoeilijken en voortdurend tot ontevredenheid aanleiding geven.

Het is duidelijk, dat, indien de regeering op den duur de subsidiën aan de gemeenten uit 's lands kas mocht willen verminderen, dan wel indien zij de taak der gemeentebesturen mocht willen uitbreiden, zulks van invloed zal moeten zijn op de directe belastingen, welke de Regeering heft.

De gemeentebesturen worden dan met meerdere uitgaven belast, terwijl de Regeering ontlast wordt.

De Regeering zal dus in dat geval van een deel harer belastingen ten behoeve der gemeenten afstand moeten doen, dat wil zeggen, zij zal minder en de gemeentebesturen zullen meer moeten heffen. En dat is voor de ingezetenen veel waard: immers men betaalt liever eene belasting, die wordt opgelegd door zijne vertegenwoordigers, die men zelf gekozen heeft en waarover door diezelfde vertegenwoordigers beschikt wordt, dan eene belasting, die geheven wordt en waarover wordt beschikt, zonder dat men daarop eenigen den minsten invloed kan uitoefenen, zooals met de belastingen der Regeering het geval is.

Ik heb bij de opsomming der belastingen, die door de gemeenten zullen kunnen worden geheven, niet gesproken van opcenten op de patentbelasting, omdat dergelijke opcenten slechts op een deel der ingezetenen zouden drukken hetgeen niet wenschelijk is. De patentbelasting namelijk wordt niet geheven van ambtenaren. In hoever de Regeering voor 's lands kas terecht of ten onrechte eene dergelijke belasting alleen aan niet ambtenaren heeft opgelegd, zal ik hier niet beoordeelen, maar bij de gemeentelijke belastingen moet geen onderscheid tusschen ambtenaren en niet ambtenaren worden gemaakt. Alle ingezetenen moeten door de gemeentebesturen gelijkelijk worden belast.

De Commissie van 1878 oppert nog een bezwaar tegen de heffing van gemeentelijke direkte belastingen. Zoolang men slechts op enkele plaatsen gemeentelijke instellingen heeft, zal, zegt de commissie, een zeker aantal ingezetenen naar eene dicht bijgelegene plaats buiten de gemeente emigreeren, om op die wijze

aan de gemeente belastingen te ontkomen. Dat bezwaar is echter niet van ernstigen aard. Het is dezelfde kwestie, die zich in Nederland heeft voorgedaan, waar zij, die in groote plaatsen hun werkkring hebben, naar dicht bij gelegene kleine plaatsen verhuisden, om aan de hoogere gemeentebelastingen der groote plaats te ontkomen. In Nederland heeft men door de bepaling van artikel 245 sub. 2, 3, en 4 der gemeentewet daartegen weten te waken. In Indië kan dit bezwaar dus evenzoo worden ondervangen.

De gemeente besturen zullen het recht moeten hebben leeningen aan te gaan. De gemeenten zullen komen te staan voor uitgaven, waarvan ook een volgend geslacht de vruchten zal genieten, en het gaat niet aan, dat zoodanige uitgaven geheel aan het tegenwoordige geslacht worden opgelegd.

Dezelfde gronden, die aan Nederlandsche gemeenten het recht om te leenen hebben doen geven, gelden ook voor de op te richten Ned. Indische gemeenten.

Toezicht op de gemeentebesturen zal niet mogen ontbreken.

Gedeputeerde Staten, aan wier goedkeuring verschillende besluiten der Nederlandsche gemeenteraden zijn onderworpen, kunnen in Indië vooralsnog niet worden ingesteld. De Oud-Indisch ambtenaar, de heer van Coeverden, heeft in zijn geschrift over zelfbestuur, hetwelk ik reeds heb aangehaald, ook een reglement opgenomen ter regeling van de samenstelling, inrichting en bevoegdheid van gewestelijke raden in Ned. Indië. Voor zoodanige raden schijnt mij echter de tijd nog niet gekomen. De Indische maatschappij is rijp voor gemeentelijke instellingen, maar het zou wat voorbarig zijn om al dadelijk ook gewestelijke raden te willen instellen. Het reglement, dat de heer van Coeverden heeft geconcipieerd, zal later, als de gemeentelijke instellingen op de meeste plaatsen in Ned.-Indië in werking zullen zijn, misschien dienst kunnen doen; nu is een zoodanig reglement echter nog niet te gebruiken.

Men beginne niet te veel tegelijk; gewestelijke raden zijn voor eene verre nog niet te bepalen toekomst.

Maar hoe moet dan het toezicht op de gemeentebesturen geregeld worden? Het antwoord op die vraag kan, dunkt mij, zeer eenvoudig zijn.

Men eische voor bepaalde verordeningen en besluiten van de gemeenteraden de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal; de

verordeningen, waarbij belastingen worden opgelegd, de verordeningen, tegen welker overtreding straf wordt bedreigd, de jaarlijksche begrooting zullen niet van kracht mogen zijn, zoolang de Gouverneur-Generaal zijne goedkeuring daarop niet heeft verleend. En de Gouverneur-Genaraal moet bevoegd zijn, verordeningen en besluiten, die met wet of algemeen belang in strijd zijn, te vernietigen.

De mededeeling van alle verordeningen aan den Resident kan worden voorgeschreven, ten einde de Resident zoo noodig eenige voordracht ter zake aan den Gouverneur-Generaal zal kunnen doen.

De reeds vermelde brief van de Indische Regeering aan den Resident van Batavia dd. 20 Juni 1878 houdt in, dat ten laste der gemeenten zouden moeten komen het onderhoud van bruggen, straten en wegen, alsmede van sommige gebouwen, die haar van rijkswege zouden zijn af te staan en van de overige eigendommen der gemeenten, als kaden, marktplaatsen, kerkhoven enz. en wellicht ook lager onderwijs, armenzorg, en beheer der liefdadige instellingen.

Wanneer men bij de invoering der gemeentebesturen hetgeen ter verzorging dier besturen zal komen, vaststelt als in dien brief is aangegeven, zal dat in hoofdzaak juist zijn.

Het doel moet zijn, om de zorgen der gemeentebesturen nader uit te breiden, maar in den beginne zal voorzichtigheid aanbeveling verdienen. Men mag het succes der gemeentelijke instellingen in Indië niet in de waagschaal stellen, door de gemeentebesturen onmiddellijk voor een te omvangrijken werkkring te stellen.

De Commissie van 1878 wilde de armenverzorging en weezenverpleging niet bij de gemeenten brengen, en dat wel omdat alleen een reeds gevestigd gemeentebestuur met de noodige kennis van zaken zal kunnen nagaan, tot hoever de taak, om voor de armen zorg te dragen, zich zal moeten uitstrekken, terwijl de bevolking der weezengestichten op de groote plaatsen slechts voor een klein gedeelte uit die plaatsen afkomstig is. Dat laatste is niet tegen te spreken, maar het mag geene reden zijn, om het toezicht op de armenverzorging en weezenverpleging niet aan de gemeenten op te dragen. De weezengestichten zijn particuliere gestichten, die grootendeels door particuliere liefdadigheid bestaan en slechts ten deele door de Regeering worden gesubsidiëerd. De Regeering zal hare subsidiën niet aan die gestichten mogen onthouden; ook

al komt het toezicht aan de gemeenten. Eene verrekening der kosten met andere gemeenten dan wel met 's lands kas kan verder worden bepaald, voor het geval van elders afkomstige weezen of armen in en ten koste van eene bepaalde gemeente verpleegd of ondersteund worden.

Dat alles kan geregeld worden, maar de moeilijkheden, die misschien aan die regelingen verbonden zullen zijn, mogen er niet toe leiden, om het beheerend toezicht op de armenverzorging en weezenverpleging aan den staat te houden. Dat toezicht moet noodzakelijk bij de gemeentebesturen zijn.

Ik had deze algemeene beschouwingen omtrent de in Ned.-Indië in te voeren gemeentelijke instellingen neergeschreven, toen mij de memorie van antwoord van den Minister van Koloniën op het verslag der commissie van rapporteurs uit de Eerste Kamer der Staten-Generaal over de Indische begrooting van het jaar 1900 in handen kwam. Het was mij eene groote voldoening in die memorie van antwoord te lezen, dat ook de Minister van Koloniën ter zake van de decentralisatie geene nieuwe commissiën, geene verdere adviseurs meer wenscht, en dat zijne Excellentie de zaak ernstig en praktisch aanpakt. De Minister belooft de indiening van een wetsontwerp, dat de strekking heeft, om de gelegenheid te openen tot de invoering van decentralisatie zonder haar in details te regelen. De details zullen in Indië moeten worden uitgewerkt, en hangende de behandeling der wet zullen, om de zaak niet verder op te houden, de noodige regelingen in Indië worden ontworpen. Wij mogen dus verwachten, dat het tijdperk der voorbereiding is afgesloten, en dat er nu werkelijk zal worden gehandeld.

Moge het zijn, dat de Indische autoriteiten, en zij, aan wie het ontwerpen van de regelingen zal worden opgedragen, medewerken, om de zaak zoo vlug, als dat mogelijk is, tot een resultaat te brengen, en moge dat resultaat geen half werk zijn!

Een gemeenteraad, waarin de Europeesche leden door de Europeesche ingezetenen worden gekozen, worde aan het hoofd der gemeente gesteld!

Geene overgangsmaatregelen, geene geheele of gedeeltelijke benoeming der gemeenteraadsleden door de Regeering, maar een zuiver en onvervalscht gemeentebestuur zij het doel!

ROTTERDAM.

De Gouvernements Koffiecultuur ter Sumatra's Westkust.

DOOR

P. J. KOOREMAN.

II.

In alle landstreken, die geruimen tijd onder ons bestuur hebben gestaan, treft men op verschillend gebied regelingen aan, welke, schoon aanvankelijk met dwang, zelfs met sterken dwang en willekeur ingevoerd, vrijwillig worden nagekomen, omdat Hoofden en bevolking hebben leeren inzien, dat daardoor rust en orde bestendigd en eigen welvaart bevorderd worden.

Zoodra echter het langdurige en strenge militaire door een altijd zachtzinniger burgerlijk bestuur was vervangen, hebben bijna overal in het Gouvernement Sumatra's Westkust de Hoofden en bevolking hun afkeer van de regelingen betreffende de Gouvernementskoffiecultuur duidelijk laten blijken door hun met zooveel dwang en willekeur tot stand gekomen koffieaanplantingen te verwaarloozen, hoewel uit den aard der zaak de oogsten niet dadelijk aanmerkelijk verminderden.

Wrok wegens den vroegeren willekeur en cultuurdwang alleen kan dus niet de oorzaak geweest zijn van het mislukken der vele pogingen van het bestuur om met veel zachteren dwang en door leiding en overreding Hoofden en bevolking in gelijke mate als onder het stelsel van Swieten aan het geregeld bijplanten van jonge boomen en het behoorlijk onderhouden en plukken van vruchtdragende koffietuinen te houden. Hun bijna algemeene afkeer van de Gouvernementskoffiecultuur moet noodzakelijk nog een andere oorzaak gehad hebben.

Vele Hoofden en oudsten komen er dan ook rond voor uit, dat de algemeene verwaarloozing der koffieaanplantingen, het

lijdelijke verzet tegen de cultuurregeling sedert de toepassing van mildere bestuursbeginselen, een door vermindering van dwang en willekeur mogelijk geworden uiting van protest der bevolking geweest is tegen de grove koffiewinsten van het Gouvernement, welke het werden misgund, omdat door de verplichte koffiecultuur haar welvaart verminderd en haar adat herhaaldelijk geschonden was.

Een nadere beschouwing van den economischen toestand [1]) in de Painansche koffiestreek zal niet alleen de gegrondheid van dit beweren staven, doch ook in het licht stellen, dat, niettegenstaande de aan Hoofden en bevolking bekende belangrijk hoogere koffieprijzen der laatste jaren, van bestuurswege volstrekt niets gedaan is om aan hun grieven tegemoet te komen.

Zooals hiervoren is vermeld, bestaat de koffiecultuur in de Afdeeling Painan thans alleen nog in de Poeloet Poeloetsche negriëen: Poeloet Poeloet, Batoeng, Tarataq Teling, Tarataq Baroe, Tarataq Pisang, Moeara Ajer, Kota Ranah, Pantjong Tebal en Ngalaoe Gedang, waar zij reeds bloeide in het begin dezer eeuw.

De vier laatstgenoemde negrieën zijn gelegen in een streek, waar de grond zich inderdaad bizonder voor die cultuur eigent, en wegens de hooge ligging en moeielijke watertoevoer weinig padievelden kunnen worden aangelegd. Zelden wordt daar voldoende rijst, het hoofdvoedsel, geoogst, zoodat de bevolking bijna elk jaar haar voorraad door aankoop in de Benedenlanden moet aanvullen.

Daarvoor is geld noodig, en dat kan zij, in haar negrieën blijvende, alleen met den aanleg van koffietuinen verdienen, daar zij geen andere bestaansmiddelen van eenig belang heeft.

De cultuurplichtigen worden daar reeds sinds jaren zoo goed als geheel vrijgelaten in de keuze der koffiegronden, en de wijze van beplanting en onderhoud, zooals blijkt uit de cijfers 0, 15, 8, 9, 29, 1, 16, 0, 10, aangevende het aantal in de jaren 1884 tot en met 1892 [2]) wegens nalatigheid of verzuim ter policierol gestrafte cultuurplichtigen.

---

[1]) Zie: „Eenige beschouwingen omtrent de oorzaken van den achteruit-„gang van de koffiecultuur ter Sumatra's Westkust benevens eenige opmer-„kingen omtrent de economische en politieke toestanden aldaar door Mr. J. „van Bosse 1895."

[2]) Latere cijfers zijn ons niet bekend.

In die streek zijn dus alle gegevens aanwezig voor een bloeiende koffiecultuur: uitmuntende koffiegronden, een in de cultuur van koffie ervaren bevolking, geringe cultuurdwang en noodzaak om geld te verdienen ter voorziening in eigen behoeften, en toch gaat zij ook daar achteruit, hoewel niet zoo snel als elders, doordat de boomen wegens de bizondere geschiktheid van den grond weinig onderhoud behoeven, en op dertig à veertigjarigen leeftijd nog vrucht dragen.

Door geheel Poeloet Poeloet [1]) werden gemiddeld per jaar in de Gouvernements pakhuizen geleverd: van af 1854 tot en met 1862 3101 picols, van af 1863 tot en met 1872 2861 picols, van af 1873 tot en met 1882 2631 picols en van af 1883 tot en met 1892 2395 picols.

In de jaren 1887 tot en met 1889 [2]) bedroeg de oogst der negrieën Ngalaoe Gedang, Pantjong Tebal, Moeara Ajer en Kota Ranah met te zamen ± 5000 zielen en 841 cultuurdienstplichtigen 2532, 3324 en 1609 picols, en van de vijf overige negrieën met ± 4000 zielen en 650 cultuurdienstplichtigen slechts 73, 114 en 6 picols. Door die 841 cultuurdienstplichtigen werden dus in die drie jaren tegen betaling van ƒ 15.— de picol aan het Gouvernement opgebracht 7272 picols koffie, of gemiddeld per jaar en per hoofd 2, 88 picols.

Naar zeer matige berekening heeft het Gouvernement over die jaren gemiddeld ƒ 25.— per picol verdiend, zoodat door hen in dat tijdvak een som van ƒ 171.800 in de bestuurs kosten is bijgedragen, of per hoofd ƒ 204, en per jaar ƒ 68.—, terwijl zij zelven voor hun koffie per hoofd gemiddeld jaarlijks slechts ƒ 43.20 hebben in handen gekregen.

De 650 cultuurplichtigen der negrieën Poeloet Poeloet, Batang, Tarataq Teling, Tarataq Baroe en Tarataq Pisang leverden in die drie jaren 193 picols koffie, bezorgden het Gouvernement een winst van ƒ 4825, en droegen dus ƒ 2.47⅝ per jaar en per hoofd bij in de bestuurs kosten.

Het overige Painan met ± 81.000 zielen leverde geen koffie.

Aangenomen kan worden, dat het zoutmanopolie en de in- en uitvoerrechten de geheele Painansche bevolking gelijkelijk drukken.

[1]) Afzonderlijke opgaven voor de negrieën Ngalaoe Gedang, Pantjong Tebal, Moeara Ajer en Kota Ranah zijn niet in ons bezit, doch dit schaadt niet aan de juistheid der conclusie.

[2]) Latere opgaven zijn ons niet bekend.

De koffieplantende bevolking noemt de door het Gouvernement op haar koffie gemaakte winst natuurlijk een belasting, zoodat de meermalen door Hoofden en bevolking van Ngalaoe Gedang, Pantjong Tebal, Moeara Ajer en Kota Ranah gedane vraag, waarom van hen zóóveel, van de vijf andere Poeloet Poeloetsche negrieën zóó weinig belasting gevorderd wordt, en de overgroote rest der Painansche bevolking daarvan geheel is vrijgesteld, niemand kan verwonderen.

Toch zouden zij in dien ongelijken belastingdruk kunnen berusten, indien daartegenover eenigerlei bevoorrechting of tegemoetkoming stond. Het tegendeel is echter waar; die vier negrieën zijn door ons bestuur altijd bij de andere achtergesteld, en nergens is zoo grievend tegen de adat gezondigd geworden als daar.

Oorspronkelijk bestond Poeloet Poeloet slechts uit de negrieën Poeloet Poeloet, Batoeng, Tarataq Baroe en Tarataq Pisang. Het werd bestuurd door een radja, die van vaderszijde afstamde van het Menang Kabaoesche Radjageslacht. Ngalaoe Gedang, Pantjong Tebal, Moeara Ajer en Kota Ranah zijn Poeloet Poeloetsche nederzettingen, of, zooals de Maleier zegt, kinderen (anaq) van de moedernegrie (indoeq) Poeloet Poeloet, zoodat vroeger [1]) tusschen beide slechts de band bestond van kind met moeder, aangegeven door de adatspreuk: Sasat di oedjoeng djalan [2]), soeroet kapangkal djalan. Eigenlijk Poeloet Poeloet had dus geen rechtstreeksche bemoeienis met de vier andere negrieën, doch deze waren als kinderen verplicht zich in geval van moeielijkheden, welke zij zelven niet uit den weg konden ruimen, tot Poeloet Poeloet als moeder om raad of een beslissing te wenden, en hun afkomst van dezelfde moeder was ook de oorzaak van hun onderlingen confederatieven band.

Omstreeks het jaar 1850 werden die vier negrieën met eigenlijk Poeloet Poeloet tot een Panghoeloe-kapalaschap vereenigd. Dit geschiedde, omdat het bestuur meende door centralisatie een betere contrôle dus ook meer koffie te zullen krijgen.

---

[1]) *Vertaling.* Indien men aan het uiteinde van een riviertak verdwaald raakt, moet men teruggaan (met het ebbende water) naar het punt, waar die tak uit de hoofdrivier komt.

Hierbij lette men er op, dat de Maleier een rivier bij de monding laat aanvangen, en niet, zooals wij, bij den oorsprong.

[2]) De Maleier zegt: masa adat, d. i. toen de adat nog gevolgd werd.

In dezen inbreuk op hun zelfstandigheid, werd, schoon schoorvoetend, berust, omdat de Radja of Panghoeloe Kapala van Poeloet Poeloet verstandig genoeg was den volgens adat bestaanden band niet strakker aan te halen.

Daar men de redenen niet kende, waarom deze vereeniging van negrieën zonder moeielijkheden was tot stand gekomen, meende men met centraliseeren een stap verder te kunnen gaan, en in verband met de plannen om de gedwongen koffiecultuur in de geheele Zuidelijke Afdeeling in te voeren, waarbij groote verwachtingen werden gekoesterd van het dicht bevolkte doch voor die cultuur volkomen ongeschikte Pamoentjaq [1]) — of Panghoeloe kapalaschap Bayang, werd bij Besluit van den Gouverneur van Sumatra's Westkust dd. 29 Januari 1858 No. 335 Marah Parit galar Baginda Maharadja Lela, Pamoentjaq van Bayang benoemd tot Districtshoofd van Bayang en Poeloet Poeloet.

Poeloet Poeloet beschouwde zich hierdoor als ingelijfd bij Bayang, het Landschap, waarmede het toch reeds van oudsher op vijandige voet stond, en de Radja als gedegradeerd tot ondergeschikte van den volgens adat in afkomst lageren Pamoentjaq. In plaats van vereenvoudiging van het bestuur en betere contrôle verkreeg men tegenwerking en lijdelijk verzet tegen het gezag van het Districtshoofd, aan wien onverholen het recht ontzegd werd op eenig voordeel van de door dat Panghoeloekapalaschap in de pakhuizen ingeleverde koffie.

Vermoedelijk heeft de Indische Regeering in de ontevredenheid van Hoofden en bevolking wegens deze dubbele adatschending en bevoorrechting van den Pamoentjaq van Bayang aanleiding gevonden om bij *Stbl.* 1863 No. 45 de tractementen vast te stellen van het Districtshoofd van *Poeloet Poeloet* — dus niet van Bayang en Poeloet — en van de Panghoeloe's Kapala van Poeloet Poeloet en Bayang. Ook werd bij *Stbl.* 1866 No. 124 bepaald, dat de Assistent-Residentie Painan zou bestaan uit de Districten Taroesan, Batangkapas, Painan, *Poeloet Poeloet*, Ajer Hadji en Indrapoera. Hieruit volgt de duidelijke bedoeling dier Regeering om Poeloet Poeloet's zelfstandigheid te herstellen. Toch bleef Marah Parit Districtshoofd van Bayang en Poeloet Poeloet, en toen hij bij Besluit van den Gouverneur van Sumatra's

---

[1]) Van poentjaq, hoogste punt, top; Pamoentjaq beteekent dus de hoogste onder de Panghoeloe's.

Westkust dd. 2 October 1876 No. 606 op verzoek zijn eervol ontslag verkreeg, werd tot zijn opvolger benoemd zijn halfbroeder Marah Oetan galar Bandhara Poetih, Pamoentjaq van Bayang, die nu nog Districtshoofd van Bayang en Poeloet Poeloet is, ofschoon hij evenals zijn voorganger in laatstgenoemd Landschap hoegenaamd geen gezag of invloed heeft, dus als zoodanig ons gezag veeleer schaadt dan steunt.

Bergbewoners zijn door hun afgezonderd leven aftijd sterker aan hun *adat* gehecht dan kustbewoners, die door hun menigvuldige aanrakingen met lieden van verschillende herkomst en adat daaromtrent een ruimer opvatting hebben gekregen. Daarom zijn Hoofden en bevolking van Poeloet Poeloet, in het bizonder van de negrieën Pantjong Tebal, Ngalaoe Gedang, Moeara Ajer en Kota Ranah door die herhaalde adatschending diep gegriefd geworden, en daar dit telkens is geschied, ter wille van de gedwongen koffiecultuur, ligt het ook voor de hand, dat hierdoor ons gezag geleden heeft, en de afkeer van Hoofden en bevolking van die cultuur is aangewakkerd.

Die vier negrieën hebben echter nog andere ernstige grieven tegen het Gouvernementsbestuur.

Geen hunner Hoofden wordt tot dusver bezoldigd, terwijl in het overige Painan 27 bezoldigde Hoofden zijn.

Het Districtshoofd van Bayang en Poeloet Poeloet ontvangt nog altijd percenten van hun koffie, terwijl hij feitelijk niet bij machte is iets voor de koffiecultuur te doen.

Geen enkele school werd daar opgericht, geen enkele brug gebouwd, geen enkele weg of gedeelte daarvan aangelegd op Gouvernementskosten. Dien ten gevolge zijn de heerendiensten daar drukkender dan elders, aangezien in een koffiestreek meer bruggen en wegen noodig zijn, aanleg en onderhoud in bergachtig terrein meer arbeid vorderen dan in vlak.

Bovendien staan die negrieën door de menigvuldige inspectien van ambtenaren en beambten onder nauwlettender toezicht dan andere.

In die vier negrieën heerscht minder welvaart dan overal elders in de Afdeeling. Dat is te zien aan de Kampongs, aan de huizen, aan de kleeding, zeifs aan het uiterlijk der bewoners, en wordt bewezen door het menigvuldig voorkomen van verpanding, in het bizonder van rijstvelden, op de bezwarende voorwaarde, dat de eigenaar tot aan de uitlossing zijn velden zelf bewerkt en beplant,

doch als rente een deel van den oogst, in den regel een derde [1]), aan den pandhouder opbrengt.

Vallen de padi- en koffieoogsten tegelijk gunstig uit, dan wordt genoeg padie verkregen om met het voor de koffie ontvangen geld te kunnen rond komen. De koffiecultuur is evenwel een zeer wisselvallige, en geheel of gedeeltelijk misgewas van den padiaanplant komt dikwijls voor als gevolg van gebrek aan regen, overstroomingen, beschadiging of vernieling door insecten, varkens, muizen of andere dieren, die in bergstreken menigvuldiger zijn dan in de beter bevolkte en op ruimer schaal gecultiveerde vlakte. In het niet zeldzame geval, dat de rijst- en koffieoogsten tegelijk schraal uitvallen, lijdt de bevolking bepaald gebrek, moet zij al wat maar eenigszins gemist kan worden verkoopen of verpanden, en zou zij toch nog hongerlijden, indien zij er niet aan gewoon geraakt was zich tevreden te stellen met het schamele, soms voor de gezondheid schadelijke voedsel bereid uit wilde aard- en boschvruchten.

Onder dergelijke omstandigheden moet elke bevolking verarmen, en daar zij meermalen om verhooging van den koffieinkoopprijs heeft gevraagd, doch te vergeefs, schoon daarop bij de menigvuldige besprekingen der middelen, welke tot herbloei van de koffiecultuur zouden kunnen leiden, herhaaldelijk het uitzicht werd geopend, en zij overal elders in de Afdeeling meer welvaart ziet, doordat de bevolking minder gedwongen diensten heeft te presteeren, en in sawahbouw, sawahaanleg, aanplant van klappers, notenmuskaat, peper, vruchten en andere handelswaarde hebbende gewassen, in handel, zeevaart, vischvangst en het inzamelen van boschproducten een ruime kostwinning heeft, wijt zij haar verarming met het volste recht aan de zware koffiebelasting in geld en arbeid, dus evenals de schendingen van haar adat aan de gedwongen koffiecultuur, en tracht zij zich zooveel mogelijk daaraan te onttrekken, hetzij door opzettelijke verwaarloozing harer aanplantingen, hetzij door haar voor die cultuur geschikte negrieën te verlaten, en zich voor vast of tijdelijk te vestigen in de warme doch meer welvarende kuststreken, waar zij zooveel gemakkelijker aan den kost kan komen, omdat daar geen koffiecultuur bestaat.

In de jaren 1884 tot en met 1886 [2]) hebben dan ook 569

[1]) Deze wijze van verpanden noemt de Maleier pertigaï.

[2]) Latere opgaven zijn niet in ons bezit.

Poeloet Poeloetsche cultuurplichtigen hun negrieën voor goed verlaten.

Door langdurigen dienst in de Afdeeling Painan zijn wij in staat gesteld geworden de hoofdoorzaken van den achteruitgang der Gouvernements Koffiecultuur in de Koffiestreek aldaar: vroegeren dwang, verarming en willekeurige met de adat strijdige bestuursmaatregelen, nauwkeurig waar te nemen en met feiten te staven.

Andere minder tastbare grieven van Hoofden en bevolking tegen het Gouvernementsbestuur, niet rechtstreeks met het Koffiestelsel in verband staande, doch ontwijfelbaar tot den achteruitgang medegewerkt hebbende, zoomede het beweren als zouden tegenwoordig inderdaad goede gronden schaarsch zijn, zullen nader besproken worden.

Het ligt evenwel voor de hand, dat die oorzaken niet uitsluitend voor de Painansche Koffiestreek kunnen gelden, want tot een hard en willekeurig optreden van ons bestuur heeft van het geheele Gouvernement Sumatra's Westkust juist die streek het allerminst aanleiding gegeven.

Op grond van volkomen vertrouwbare en op uitgebreide schaal genomen informatiën het geheele cultuurgebied betreffende kunnen wij dan ook met gerustheid verklaren, dat men overal om dezelfde redenen een afkeer van die cultuur heeft gekregen, in de eene streek een grootere dan in de andere.

Waar en bij wie wij ook informatiën namen, altijd bleek die afkeer zoo groot te zijn, dat bij handhaving van het tegenwoordige stelsel, met zachten dwang, overreding, betere contrôle of welke hulpmiddelen dan ook geen herbloei der cultuur mogelijk is.

„Wil het Gouvernement meer koffie hebben, laat het dan de „rottingstraf voor nalatige cultuurplichtigen weer invoeren en „streng als vroeger toepassen; dan alleen kan het weer evenveel, „koffie krijgen als vroeger, wellicht meer". Zoo oordeelen de beste hoofden over het tegenwoordige stelsel, en wij deelen hun meening geheel.

Terugkeer tot den vroegeren ongebreidelden dwang kan evenwel in geen verstandig brein meer opkomen, zoodat tot herstel van het evenwicht tusschen onze uitgaven en inkomsten geen andere weg openblijft dan de invoering van een aan onze bestuurskosten evenredige geldelijke belasting.

Hiertegen zijn echter zooveel bezwaren ingebracht, dat de Regeering daarven heeft afgezien.

Het zwaarst heeft gewogen het motief, dat de Maleische adat geen belasting in geld kent, en de aan de adat zoo gehechte Maleier daarvan nog afkeeriger is dan van de gedwongen koffiecultuur, zoodat de invoering van een dergelijke belasting de orde en rust in gevaar zou brengen.

Dit motief bernst echter op een groote dwaling, daar de Maleier sedert onheugelijke jaren tal van belastingen in geld en in natura aan zijn Hoofden heeft opgebracht.

Wij hopen in een volgende aflevering een afzonderlijk artikel te wijden aan het zoo hoogst belangwekkende Maleische belastingstelsel.

's-GRAVENHAGE.

Het Auxiliair Eskader en de verdediging van Indië.

Algemeene beschouwingen in verband met de Reorganisatie-plannen onzer Zeemacht.

Het is voorzeker een gelukkig verschijnsel, dat de belangstelling in de verdediging van onze koloniën en hun moederland steeds grooter wordt in den lande. Nu, wij zullen niet tegenspreken dat het waarlijk tijd werd dat de mist der onverschilligheid die over onze landouwen hing (en op vele plaatsen nog hangt) door den frisschen wind van nationaal bewustzijn, zelfrespect en vaderlandsliefde, weggewaaid wordt. Toch zou, om met een Nederlandschen dichter te spreken „Mooi Heintje" zoo hij de nog niet geheel ontwaakte „maats moest schutten" nog veel werk te doen vinden. Het ontwaken gaat nog te langzaam. Te veel wordt nog gehoor verleend aan allerlei zelfzuchtige gedachten, te moeilijk blijkt het velen nog te breken met vooroordeelen, te zeer blijven velen onzer nog hangen aan de meeningen van. . . buitenlanders, die natuurlijk bij de ontwikkeling hunner ideeën deze pasklaar maken voor hun eigen land en niet voor het onze en zijne koloniën.

Doch zooals gezegd er komt verandering, langzaam, maar zij komt toch. Van vele zijden wordt hiervan getuigenis gegeven. Nederlanders die door hunne betrekking of werkkring, met onze vloot of koloniën niets te maken hebben geven blijken van groote belangstelling in deze aangelegenheden, bestudeeren ze en — wat nog beter is — stellen in brochures en dagblad artikelen belangeloos de producten hunner studie ter beschikking hunner landgenooten, die hierdoor veelal ook voor de zaak zich gaan interesseeren; en dit mag zeer zeker een gelukkig verschijnsel genoemd worden, aangezien juist van deze zijde en minder van „geinteresseerde" zijde deze belangstelling komen moet. Ten bewijze van de juistheid van waarneming van dit heugelijke feit mag

zeer zeker gewezen worden op de onvermoeide pogingen van den artillerie officier van de Nederlandsche landmacht Engelberts die in zijne brochures, getuigende van een frisschen geest, vurige, niet van orriginaliteit ontbloote pleidooien houdt in het belang eener reorganisatie onzer vloot. Ofschoon wij het in geenendeele eens zijn met het door hem gewenschte type artillerieschip, erkennen wij de juistheid van vele zijner stellingen en brengen wij aan zijn door vaderlandsliefde ingegeven onvermoeid streven, gaarne een eeresaluut.

Intusschen dergelijke bewijzen van belangstelling in zulke hoogst nationale en gewichtige onderwerpen komen nog slechts zeer sporadisch voor, ja zelfs de redevoeringen, in de Volksvertegenwoordiging in de laatste jaren gehouden geven, nog niet den indruk dat een *ernstig* streven naar eene afdoende regeling der verdediging van onze koloniën en het moederland bij de meerderheid onzer kamerleden voorzit.

Erkend dient, dat er, dank zij den aandrang naar verbetering in de toestanden onzer defensie, die zich bij de Natie begint te openbaren, onze Volksvertegenwoordiging blijken gaf in deze richting werkzaam te willen zijn, doch bij Haar is deze gewilligheid nog bij lange niet zoo groot dat zij een pressie uitoefent op de Regeering om in deze *met spoed* voorstellen te doen voor eene *afdoende* regeling, integendeel schijnen achtereenvolgende Regeeringen steeds een groote voorzichtigheid te moeten in acht nemen bij het indienen van hunne plannen, dat steeds „minimum plannen" zijn, d. w. z. dat hunne voorstellen voor de defensie eerder onvoldoende dan voldoende genoemd mogen worden. Voorts moet getracht worden om de Kamers, door bijvoorbeeld er op te wijzen dat de benoodigde schepen in Holland zullen worden gebouwd, in eene gunstige stemming te brengen, zij het dat hierdoor eerst na een zeer lang tijdsverloop deze „minimum sterkte der vloot" bereikt zal wezen en, als zij bereikt is, dadelijk weder overgegaan zal moeten worden om het dàn bestaande materiëel te vernieuwen, daar dàn reeds schepen die bij die formatie mede tellen voor den dienst afgekeurd zullen moeten worden, omdat zij te oud zijn. Toch meenen wij te mogen gelooven dat een flink volledig reorganisatie plan, dat, evenals in de laatste jaren door opeenvolgende Ministers geschiedde, met de door hun ingediende voorstellen, met zaakkennis en met klem verdedigd wordt, ongetwijfeld veel kans heeft aangenomen te worden, ten minste indien

wij mogen afgaan op in particuliere gesprekken door verscheidene kamerleden ontwikkelde denkbeelden en geuite meeningen.

Aan de hierboven kortelijks vermelde oorzaken en aan nog vele andere omstandigheden is het te wijten dat wij met de verdediging onzer koloniën nog niet verder gevorderd zijn dan tot een Koninklijk Besluit (4 Juni 1897 Staatsblad n°. 163) bepalende dat het Auxiliair Eskader in Oost-Indië zal bestaan uit 6 (zegge zes) krachtige schepen, geschikt om de souvereiniteit van Nederland te handhaven. Voor het overige blijft alles bij het oude, d. w. z. in Indië [1]) behouden wij drie dure vloten t.w. het Auxiliair Eskader — de Indische Militaire Marine — de Gouvernements-Marine.

Het Auxiliair Eskader zal onze Koloniën tegen een vijand, van buiten de Koloniën, moeten verdedigen.

De Indische Militaire Marine moet de Kolonie verdedigen tegen een vijand van binnen de Koloniën.

De Gouvernements-Marine doet bij expedities dienst en moet verder politiediensten verrichte.

Het auxiliair eskader zal als het op de sterkte gebracht is als in bovengenoemd K. B. bepaald werd, bestaan uit:

2 pantserschepen, type Regentes, 4 pantserdekschepen type Holland, ten minste, als de thans aanhangige plannen later niet weer veranderd worden.

Op dit oogenblik echter bestaat dit eskader en zal het volgens hoofdstuk VI van de Begrooting (Bijlage D N°. 8) onvoorziene omstandigheden buiten rekening latende voorloopig blijven bestaan uit.

1 pantserschip (*Piet Hein.*)
2 pantserdekschepen (*Holland en Friesland.*)
1 pantserdekschip (*Koningin Wilhelmina der Nederlanden.*)
1 fregat (*Tromp.*)

De vier eerstgenoemde schepen zijn moderne schepen met voor hunne afmetingen voldoende gevechtswaarde.

De Tromp is echter een schip met nog minder gevechtswaarde dan de schepen der Spaansche vloot voor Cavite hadden, een of twee Spaansche schepen uitgezonderd. Behalve reparatie kosten, dok kosten, steenkolen kosten, loodsgelden, havengelden en andere

[1]) Waar wij in het vervolg over Indië zonder meer spreken bedoelen wij Oost-Indische Koloniën; wordt West-Indië bedoeld dan zal de hemelstreek steeds genoemd worden.

navigatie kosten, [1]) wordt begroot in de boven aangehaalde bijlage, dat voor de Tromp in 1900 noodig zal zijn alléén aan vaste tractementen en zeetractementen de som van *f* 166 482. In aanmerking nemende het doel van het auxiliair eskader en de verrichtingen die dit eskader in oorlogstijd zal moeten volbrengen en rekening houdende met het feit dat dit fregat *absoluut geen gevechtswaarde bezit*, zoodat een gewapend stoomschip van de Koninklijke Pakketvaart meer presteeren kan dan dit fregat en dus in oorlogstijd dit fregat niets anders dan schande over onze vlag, verlies van menschen levens en materieële schade kan veroorzaken, is het voor ons een raadsel welke overwegingen belangrijk genoeg kunnen geweest zijn om te doen besluiten deze groote onkosten te maken en ons land aan dit gevaar bloot te stellen.

De Indische Militaire Marine bestaat uit:
1 wachtschip te Soerabaja,
2 Stoomopnemingsvaartuigen, (*van Gogh* en *Macassar*),
11 flotille vaartuigen,
1 pantserdek corvet, (*Sumatra*)
3 torpedo booten.

Indien voortgebouwd wordt op den voet als tot nu toe usance was — en er bestaat vooralsnog geen redenen daaraan te twijfelen — dan zal de vloot flotillevaartuigen voortdurend versterkt worden en zal dit ook het geval zijn met de vloot torpedobooten (op de Begrooting voor 1900 worden drie torpedobooten aangevraagd.) De flotillevaartuigen zullen in tijden van oorlog echter geen steun kunnen geven aan het auxiliair eskader, daar zij evenmin gevechtswaarde bezitten, als de Tromp en kunnen deze *oorlogsschepen* in *oorlogstijd* alléén *gevaar* opleveren *voor ons zelven*.

De *Sumatra* heeft nog éénige, zij het geen groote gevechtswaarde.

De torpedobooten, zoo zij goed geconserveerd worden en hun aantal aanzienlijk vermeerderd wordt [2]), vóór dat de bestaande

---

[1]) Het is ons niet gelukt anders dan bij benadering na te gaan welke som deze gezamenlijke onkosten vermoedelijk bedragen zullen en om *zoo weinig mogelijk* gebruik te maken van andere cijfers dan *officiëele* cijfers, laten wij deze alleen hieronder volgen.

[2]) Alleen een „wolk van torpedobooten" kan met succes optreden zeide een Engelsch Admiraal.

torpedobooten wegens ouderdomsgebreken moeten worden ongeschikt verklaard, kunnen in oorlogstijd belangrijke diensten verrichten.

De Gouvernements Marine is niet bestemd om in oorlogstijd als oorlogsschepen dienst te doen en heeft daardoor geen gevechtswaarde.

Indien niet alleen het Auxiliair Eskader voltallig zal zijn (wat eerst over eenige jaren het geval zal wezen) doch aan de Indische Militaire Marine eenige torpedobooten en flotillevaartuigen zullen zijn toegevoegd, zal deze gecombineerde vloot dan in staat wezen om onze souvereiniteit te handhaven en onze koloniën te verdedigen?

Wij meenen deze vraag met een beslist „neen" te mogen beantwoorden, een antwoord dat des te beslister klinken mag, dáár waar wij bescheidenlijk mogen doen opmerken dat nog niet het „bewijs" is geleverd dat vermoedelijk zulks wel het geval zal wezen en dáár waar voor de verdediging onzer koloniën nog niet anders dan zeer vage plannen bestaan.

Waar gesproken wordt van de verdediging onzer koloniën, mag niet gedacht worden aan de verdediging van één enkel eiland dier koloniën, aangezien door het prijs geven van alle koloniën op dat ééne eiland na de vijand niet alleen zich eene goede operatie basis kan kiezen, doch alle hulpmiddelen dier eilanden ter beschikking van den vijand komen te staan en de vijand het recht heeft, en daar ongetwijfeld gebruik van zal maken, om de populatie, van het prijsgegeven gebied reeds tijdens den oorlog te belasten met de kosten die het veroveren van het eenig verdedigde eiland zal mede brengen. Door dit prijs geven zullen de vredes voorwaarden bovendien zeer worden verzwaard, ook al wordt dat eene verdedigde eiland niet door den vijand vermeesterd. Een verdedigingsplan voor onze koloniën op deze basis rustende, is dientengevolge niet op degelijke, ernstig bestudeerde en overwogen gronden gebaseerd.

Mocht toch besloten worden om zulk een Defensie project te adopteeren en het begrip van koloniën alléén doelen op het bezit van Java, dan zullen ongetwijfeld alle beschikbare troepen noodig, zijn om dit eiland te verdedigen. Het is echter bekend dat een

groot en dikwijls het meest slachtvaardige deel dier troepen over onze bezittingen verspreid ligt. Breekt de oorlog uit dan zullen al deze troepen naar Java moeten worden getransporteerd, daar als dan concentratie van alle troepen in de eenige stelling die verdedigd wordt, noodzakelijk zal wezen. Een groot deel dier troepen zooals bijv. de contingenten die in Atjeh liggen, zal eerst op het laatste oogenblik naar Java gedirigeerd mogen worden. Het overbrengen dier verspreid liggende detachementen en bataillons zal moeten geschieden met transportschepen waarvoor de Kon. Pakketvaart-Mij. in de eerste plaats de noodige vaartuigen zal moeten leveren [1]). De regeling dier transporten zal geschieden van uit het centrum der verdediging: Batavia, Soerabaja, Buitenzorg of welke plaats op Java dit zijn moge. In de meeste gevallen zal het noodig zijn om die transportschepen — waarvan er zeer zeker bij lange na geen voldoend aantal in Java's havens op dat tijdstip aanwezig zullen zijn, daar het meer dan waarschijnlijk is dat zij over de geheele kolonie verspreid zullen wezen — eerst naar Java te dirigeeren en van daar uit te zenden naar de verschillende havens en reeden waar zij troepen voor Java zullen moeten inschepen. Dank zij de slechte telegrafische verbinding tusschen de verschillende eilanden die onze O. I. bezittingen vormen, zullen deze verspreide voor transportdiensten vereischte schepen voor een deel door andere schepen moeten worden opgespoord, alvorens zij naar Java of elders kunnen worden gedirigeerd. Voor dit opsporen dier vaartuigen zullen in de eerste plaats de schepen der Gouvernements Marine die in havens welke telegrafisch met Java verbonden zijn, hun station hebben, worden aangewezen.

De concentratie van onze troepen zal bijgevolg veel tijd kosten. De garnizoenen dier troepen zijn bekend. Het eerste werk van een vijand zal dus wezen:

a. hetzij door een flinken slag te slaan te probeeren onze eigen basis (vermoedelijk Soerabaja) te veroveren en ons zoodoende reeds in het eerste stadium van den oorlog een onoverkomenlijke schade toe te brengen, waardoor bovendien ons geheele verdedigingsstelsel op losse schroeven wordt gesteld; of

[1]) In tijd van oorlog zal eerst met recht uitkomen welk eene groote waarde voor ons land het heeft, dat de kustvaart in onze koloniën door een Hollandsche Maatschappij wordt uitgeoefend, in stede van door een Engelsche Mij. onder Hollandsche vlag zooals vroeger het geval was.

b. de transportschepen die van alle zijden komen aanstoomen op te lichten of te vernietigen om zoodoende onze eenige stelling van de noodige troepen te ontblooten.

Om deze beide aanslagen van den vijand te verhinderen dienen de zes schepen die ons Auxiliair Eskader rijk zal zijn als het compleet is, benevens de Sumatra- en eenige torpedo-booten. De taak welke deze vloot reeds dadelijk na dat de oorlog uitgebroken is opgelegd wordt, is hierdoor reeds zoo zwaar dat wij vreezen dat zij zelfs daartoe niet opgewassen zal blijken te zijn.

Indien het buiten verwachting gelukken mocht onze geheele legermacht in Indië tijdig op Java te verzamelen, dan nog meenen wij de gegronde vrees te mogen koesteren dat deze legermacht niet voldoende zal blijken te zijn om met succes den strijd om het bezit van dit eiland aan te binden. Java is een smal eiland, met een groote kustlijn, en met een menigte open havens aan de Noord- en Westkust en eenige goede havens aan de Oost- en Zuidkust. Om al deze havens te verdedigen zou een groot aantal forten noodig zijn, de aanleg waarvan verre boven de financiëele draagkracht van ons Volk gaan zoude. De vijand zal dus de keuze van landing zijner troepen geheel aan zich hebben en zal vermoedelijk ergens in midden Java een haven voor dit doel uitkiezen. Indien ons leger over verschillende punten op Java verspreid ligt, zal het den vijand hierdoor niet moeilijk vallen onze troepenmacht in twee deelen te verdeelen en van elkander te scheiden. Om dit te voorkomen zal dan ook de verdediging van Java wel weder bestaan in het innemen en in zoo goed mogelijken staat van tegenweer brengen van eene stelling, een reduit, ergens op de meest geschikte plaats (het Kedoesche of Bagelensche wordt door die en geene reeds genoemd als streek waar die stelling zal worden gekozen) ingenomen, en in de verdediging van Soerabaja of eenige andere haven. Eene variatie dus op het thema: de reduit Amsterdam en de stelling van Den Helder. Zulk eene navolging van de defensieplannen van ons Moederland zouden wij zeer betreuren. Door blokkeeren en door een verdedigingsleger dat niet eens zoo heel sterk behoeft te wezen en waarvan de sterkte afhangt van de grootte (uitgebreidheid) van het reduit en den aard van het omliggende terrein, kan de vijand den aanvoer van proviand en munitie in de belegerde plaatsen zonder veel moeite beletten. De rest is voor hem slechts een kwestie van tijd en van geduld. Tegenzulk een wijze van bestrijding

is geen versterkte veste op den duur bestand. Intusschen heeft de vijand volop den tijd om het overige deel van onze koloniën (in Holland van ons land) te pacificeeren, eene nieuwe bestuursregeling in te voeren, oorlogs en andere belastingen te heffen (des noods de inwoners voor krijgsdienst op te roepen) in een woord volledig te annexeeren en in te lijven. Geven ten slotte de beide laatste reduiten zich over; dan behoeven de troepen slechts ontwapend en naar huis gezonden te worden, tenzij zij verkiezen in het leger van den vijand over te gaan. Deze wijze van verdediging zou dus het roemrijke feit mede kunnen brengen dat er vrede was zonder dat er vrede gesloten werd. Hoe weinig voordeel zulk een slot van den strijd voor ons mede zoude brengen, zoo zou dit toch nog te verkiezen zijn boven het sluiten van vrede met medebrenging van het verlies onzer koloniën, (voor ons land van zijne onafhankelijkheid) vóór dat onze beide verdedigde posities gedwongen worden door honger of gebrek aan munitie om te capituleeren, of, omdat de overgave geschieden moest, aangezien niet tijdig voor voldoende voorraad van munitie en proviand gezorgd was geworden, zoodat deze capitulatie plaats had vóór dat het prijsgegeven land door den vijand was bezet. Hiervoor bestaat vreezen wij bij het adopteeren van zulk een defensie-systeem zeer veel kans, aangezien nu reeds gesproken wordt om in navolging van hetgeen Spanje in den laatsten oorlog met zulke treurige gevolgen deed, Soerabaja te verdedigen met het geschut van onze flotille vaartuigen, geschut dat bij de expeditie van Lombok niet eens voldoende draagkracht had om deze vaartuigen aan hunne bestemming — bestrijding van een inlandschen vijand — te doen beantwoorden, zoodat de Sumatra deze taak moest worden opgedragen.

In eene verdediging onzer koloniën die geen verdediging dier koloniën is, n'en déplaise den lezer, hebben wij evenmin vertrouwen als dat wij iets voelen voor eene verdediging van ons land, welke feitelijk alleen bestaat in het prijsgeven van dat land.

De vraag rijst echter, kunnen wij op andere wijze onze koloniën verdedigen? Het „kunnen" hangt hier natuurlijk af van de financiëele draagkracht der natie. Wij meenen hierop met een beslist ja te mogen antwoorden. Wij zijn zelfs van meening dat zulk eene verdediging niet veel grootere financiëele offers behoeft te kosten dan die thans worden gevorderd en vertrouwen

zelfs, dat, indien wij over nauwkeurige cijfers beschikten, dan blijken zoude dat deze verdediging met minder kosten plaats kan hebben. Vooralsnog nu wij deze cijfers niet ter beschikking hebben, willen wij echter aannemen dat geen defensie plan goedkooper is dan de thans in bespreking zijnde en gedeeltelijk aangenomen voorstellen. Intusschen meenen wij toch onze denkbeelden te mogen ontwikkelen zonder dat van ons gevergd kan worden verder in details te treden dan strikt noodzakelijk is om algemeene denkbeelden toe te lichten.

De verdediging van Indië zouden wij in de eerste plaats opgedragen willen zien aan de vloot, aangezien voor eene verdediging door de landmacht een leger, veel grooter dan waarover wij ooit zullen kunnen beschikken, vereischt zou zijn.

Om deze verdediging door de vloot mogelijk te maken zouden minstens drie basissen van operatie aanwezig moeten zijn, t. w. één op Java in het midden gedeelte der koloniën (bijv. Soerabaja) dat het hoofd centrum der krijgsverrichtingen zal wezen, één in het Oosten voor het oostelijk deel der Archipel, één in het Westen. Deze laatste basis zou, door de nabijheid van de verkeerswegen van Oost-Azië met Europa, van veel belang zijn. De hoofdbasis op Java zou duchtig versterkt moeten wezen. De beide andere basissen zouden zoo mogelijk zoo gekozen dienen te worden, dat zij met het centrum der verdediging min of meer eene gelijkzijdigen driehoek vormen, en dat de natuurlijke gesteldheid van het terrein eene verdediging zonder kostbare forten of andere verdedigingswerken mogelijk maakt. Deze uitgangspunten der defensie behooren, liefst twee, nauwe toegangen te hebben. De verdediging dier toegangen door torpedo versperringen en het vuur van eene batterij zou zonder veel bezwaren moeten kunnen plaats hebben. Vermoedelijk zou het te prefereeren zijn, zoo de keuze van terrein het mogelijk maakte de toegangen door eene houwitser batterij onder een overstelpend vuur te brengen en wel omdat dikwijls eene houwitser batterij zoodanig opgesteld kan worden, achter een terrein verhooging, een rotsblok van groote afmetingen een kleine heuvel, dat zij uitnemend beschermd is zonder hier werken voor aan te moeten leggen. Voorts zijn moderne schepen tegen de uitwerking van vertikaal inkomend vuur zeer slecht bestand. Ook kunnen de stukken reeds te voren ingeschoten opgesteld worden, zoodat onder het vuren aan hun stand niet veel behoeft te worden veranderd. Het vuur van zulk eene batterij op het nauwste gedeelte van

den toegang uit zeez oude zoo hevig moeten wezen, dat, menschelijker wijze gesproken, geen vijandelijk schip dien toegang kan forceeren.

Blijkt het om verschillende redenen noodzakelijk of meer aan te bevelen, om lange vuurmonden te gebruiken, dan zouden bij de keuze van de plaats van opstelling dezer batterijen, met het terrein zoodanig rekening gehouden moeten worden, dat kunstwerken niet of nagenoeg niet noodig zijn.

Door gebruik te maken van den weligen plantengroei der tropen, van rookzwak buskruit enz. moet de beveiliging der batterij in de eerste plaats gezocht worden in onzichtbaarheid, zoodat de vijandelijke schepen niet kunnen uitvorschen waar deze gelegen is. Voorts is het noodzakelijk de kanonnen vlug en snel te kunnen verplaatsen, zoo dit noodig is, en dient in vredestijd door den aanleg van een spoorbaan enz. hierop reeds gerekend te worden.

Dat vuurmonden (zoowel de korte als de lange) en munitie van de meest moderne constructie en de beste kwaliteit moeten wezen en de bedieningsmanschappen reeds in vredestijd uitstekend geoefend dienen te worden, behoeft geen betoog.

In dezen geest, door de verdedigings centra goed te kiezen zouden sterke punten verkregen kunnen worden zonder groote kosten. Bij elk dezer centra zou een vliegend eskader van minstens drie schepen kunnen worden ingedeeld. (Wij meenen, dat drie schepen wel als minimum genoemd zal mogen worden) benevens het noodige aantal torpedo-booten.

Onze vloot zal zich tevens zoo los mogelijk van hare centra moeten kunnen bewegen en naar gelang dit noodig is, zullen de schepen hetzij geheel los van elkander, hetzij in eskaders vereenigd, ja zelfs tot een vloot van 9 schepen gevormd — alles naar omstandigheden — dienen op te treden.

Om echter te maken dat onze schepen werkelijk de noodige vrijheid van beweging kunnen hebben, is het noodzakelijk het kolen-vraagstuk grondig te bestudeeren, aangezien het steeds mogelijk is dat een of meer schepen een der centra van verdediging niet zal kunnen bereiken bijv., doordat deze door een sterke vloot wordt geblokkeerd.

Geheime kolenstations, liefst bestaande uit een zeelichter die twee of drie ladingen kolen aan boord heeft en ergens in een inham verborgen voor anker wordt gelegd, zouden in voldoenden getale aanwezig moeten zijn. In vredestijd zou hierop reeds gerekend dienen te worden.

Deze zeelichters zouden bewaakt kunnen worden door torpedobooten, waardoor als het ware voor den vijand onbekende torpedostations ontstaan, die van hem een voortdurende en ten slotte afmattende waakzaamheid vorderen.

Ongetwijfeld zal in tijd van oorlog blijken, dat voor de verdediging onzer koloniën de torpedoboot een onschatbaar wapen is en zouden wij daarom haast zeggen dat Indië niet te veel torpedobooten kan bezitten. Wat in deze de plannen der Indische Regeering zijn, weten wij niet, de versterking onzer Indische torpedovloot waarmede een aanvang is gemaakt, is een stap in de goede richting.

Onze oorlogsvloot zal in Indië zich snel moeten kunnen verplaatsen en uit den aard der zaak een groot offensief vermogen dienen te hebben. Het offensief vermogen bestaat hoofdzakelijk in een groot aantal snelvuurkanons van middelbaar kaliber en in snelheid. Snelheid is voor de beweeglijkheid der vloot een groote factor, te meer daar het aantal schepen, waaraan de verdediging der Koloniën opgedragen zal worden, zeer gering is.

De gevaarlijkste vijand voor onze vloot in Indië wordt geacht de moderne, groote gepantserde of ongepantserde kruiser te zijn en om deze rede wenschen verschillende autoriteiten dat in Indië ook beschikt zal kunnen worden over wat in ons land genoemd worden: pantserschepen, d. w. z. over schepen die een smalle pantsergordel op de waterlijn hebben. De dikte dier gordel wordt gesteld op 15 c.m. in het midscheeps en 10 c.m. aan de einden. Voorts worden ter bestrijding dier groote kruisers en om hun pantser te kunnen doorboren, aan boord onzer schepen eenige zware vuurmonden noodig geacht.

Wij zijn het hiermede geheel oneens. Een pantserdek ter bescherming van de vitale deelen van het schip tegen het lichte snelvuurgeschut en pantsertorens voor het geschut ter bescherming van de bedieningsmanschappen tegen de scherven van explodeerende projectielen, en een pantser commandotoren, zijn de eenige concessies die wij aan het pantser zouden willen doen.

Indien ons land over even ruime middelen voor zijne vloot kon beschikken als de groote mogendheden, zouden wij er geen bezwaar tegen hebben om ook het type pantserschip in onze vloot vertegenwoordigd te zien. Doch nu wij daarentegen met onze financiën dienen te woekeren, achten wij schepen met vertikaal zijpantser een nuttelooze en gevaarlijke luxe. Wij kunnen er

niets anders in zien dan eene navolging der groote mogendheden, eene navolging in het klein echter. Waar Engeland, Frankrijk, Amerika enz. groote pantserschepen laten bouwen, moeten wij miniatuur pantserscheepjes hebben, dat goed beschouwd geen pantserschepen zijn, omdat hun pantser te licht is en geen gepantserde kruisers, omdat zij daarvoor geen voldoende snelheid loopen. Schepen waarvoor dus feitelijk niet eens een goede naam bestaat.

De toepassing van vertikaal zijpantser spruit naar onze meening alleen voort uit een verouderd idee. Vroeger werd getracht een schip tusschen wind en water lek te schieten. Toen duurde het afvuren van een kanon meer minuten dan dat er thans seconden voor vereischt worden. In een modern gevecht worden daarom ook geen pogingen meer aangewend om schepen lek te schieten. Hieruit zou dus volgen dat pantser minstens overbodig genoemd zou mogen worden. Deze ouderwetsche denkbeelden zitten nog in vele opzichten voor. Zoo bijvoorbeeld ook bij de bescherming der kanonnen. De stukken die niet in torens worden opgesloten — en dat zijn gewoonlijk alleen de groote jaag- en retraite kanonnen — worden alleen beschermd door een schild vóór aangebracht. Net of in een modern gevecht, de kans dat een vijand een bepaald kanon juist zal weten te treffen, zoo groot is, dat zulk eene bescherming noodzakelijk is. Van „schijfschieten" kan in een zeegevecht geen sprake meer wezen. Het grootste gevaar voor de bedieningsmanschappen ligt niet vóór doch achter. De projectielen die achter hun ontploffen vormen op directe wijze door de scherven en op indirecte wijze door de verwoesting die zij aan het vaartuig zelf toe brengen, het grootste gevaar voor de bedieningsmanschappen der kanons en toch worden zij slechts hoogst zelden tegen zulk vuur beschermd, doch wel tegen het veel minder groote gevaar van „van buiten komend" vuur. De denkbeelden die bij de thans gebruikelijke wijze van bescherming van het schip — door zijpantser dat even boven water en eenige voeten onder water steekt en van de kanonnen en bedieningsmanschappen door schilden in het front aangebracht — mogen dan ook ongetwijfeld „out of date" worden genoemd al, — dit zullen wij dadelijk beamen, — kunnen nog zeer vele menschen zich niet van deze ideeën los scheuren.

Verder op dit chapiter door te gaan verbiedt èn de plaatsruimte èn het onderwerp dat in behandeling is. Alleen willen

wij nog wijzen op de ondervinding opgedaan bij den Spaansch-Amerikaanschen en den Japansch-Chineeschen oorlog die de door ons verkondigde meening bevestigen. In den eerstgenoemden strijd heeft het pantser der Spaansche schepen, (dat gepantserde kruisers waren) dat veel zwaarder was dan het pantser van onze „pantserschepen", de vloot van Castilië niet voor eene ondergang kunnen behoeden en moet zelfs de gordel van geen dier schepen getroffen zijn geworden. Ook de Amerikaansche schepen hebben geen profeit gehad van hun pantser. In den Japansch-Chineeschen oorlog moesten de zwaar gepantserde Chineezen het afleggen tegen den ongepantserden Japanees, al verdedigden zij zich nog zoo dapper, al gingen zij met hun schepen vurende en met werkende machines de diepte in.

Ook in den slag bij Lissa versloeg Tegetoff met zijn ongepantserde vloot, Persano met zijn zoo gevreesde gepantserde schepen.

Erkend dient te worden, dat de overwinning in deze drie oorlogen steeds werd gevonden aan de zijde der vloot bemand met de meest geoefende en meest voortvarende equipage, doch dit neemt niet weg dat het pantser het onderspit heeft gedolven of hoogstens zijn nutteloosheid heeft aangetoond.

Uit dezelfde theorie dat het schip tusschen wind en water tegen lekschieten door een pantsergordel beschermd moet wezen, volgt ook de conclusie, dat om den vijand dáár te kunnen lek schieten, zware kanonnen gevaren moeten worden. De *groote* pantserschepen, der *groote* mogendheden, hebben een aantal dezer kanonnen aan boord, bijgevolg moeten onze miniatuur pantserscheepjes ook twee of drie van die kanonnen voeren. Ook hiermede kunnen wij ons niet vereenigen. Het langzame vuren dezer zware kanonnen maakt deze stukken voor een modern zeegevecht van geen of weinig waarde. Ook om dit met een voorbeeld uit de praktijk aan te toonen meenen wij te mogen wijzen op de resultaten van den slag bij Santiago. Deze slag was feitelijk eene vervolging van de Spaansche schepen door de Amerikaansche vloot. Vooral in het eerste gedeelte van het gevecht waren hoofdzakelijk de zware vuurmonden — de jaagstukken — aan het woord. Het aantal treffers der zwaarste van die vuurmonden — en natuurlijk zouden volgens dit stelsel moeten gelden: hoe zwaarder kanon hoe beter — was *nihil*. Overtollige ballast, onnoodige uitgaven, vermindering van het offensieve vermogen der schepen, ziedaar de voornaamste uitkomsten en eigenschappen die wij

meenen te mogen trekken uit en te mogen geven aan het varen van zwaar geschut en van vertikaal zij pantser.

Mogen de beschouwingen die wij hier weergaven in het algemeen op oorlogschepen van toepassing geacht worden, voor de schepen voor de verdediging onzer koloniën gelden zij in de eerste plaats.

Het terrein dat door onze vloot verdedigd zal moeten worden is zeer uitgestrekt. Beschikbaar voor die verdediging zijn slechts een klein aantal schepen, daar onze financiën het bezet van een groote vloot niet gedoogen. In stede dus van in miniatuur de groote mogendheden na te volgen, dienen wij voor de verdediging onzer Koloniën een type vaartuig te ontwerpen, dat binnen ons Marine budget vallende, zooveel mogelijk geschikt is voor die verdediging en — wij herhalen dit nogmaals — een groot offensief vermogen, (snelheid en snelvuurgeschut van middelbaar kaliber) eene groote bewegelijkheid (dus weder snelheid) waarbij pantser geen blok aan het been mag zijn, een goed geoefende met doortastendheid optredende bemanning, een goed gebruik van het, met groote en kleine rijkelijk van inhammen voorziene dicht begroeide eilanden, bezaaide terrein, dienen als eerste eischen voor oogen gehouden te worden. Deze groote bewegelijkheid sluit weder in zich dat de schepen, òf van het zelfde type moeten wezen, òf zoo zij dit niet zijn, dat zij dan althans de zelfde snelheid loopen, immers, zoo bij een eskader dat overigens uit 20 mijls schepen bestaat zich één 16 mijls schip bevindt, dan kan de snelheid van dit smaldeel niet meer dan 16 mijl bedragen en hebben de 20 mijls schepen niets aan hunne vier knoopen grootere snelheid. Ook uit dit oogpunt betreuren wij elk plan dat bij onze twintig mijls kruisers voor het auxiliair eskader bestemd „zoogenaamde" pantserschepen, die slechts 16 mijl loopen indeelt. Wij kunnen dus noch met den bestaanden toestand, noch met de hangende plannen onzer Koloniale defensie, — zoo wij althans van plannen mogen spreken en dat zal toch wel mogen, immers niet alleen het type schepen, doch zelfs hun aantal zijn aangegeven en hierbij wordt toch ongetwijfeld naar weldoordachte plannen te werk gegaan — ons vereenigen. Bovendien meenen wij te moeten waarschuwen tegen het onder bedekte vlag weder invoeren van den terecht zoo afgekeurden, vroeger geldenden regel, om schepen à double usage te bouwen. De verdediging van Indië en van Nederland zijn geheel van elkander verschillende zaken. Niet alleen zal het terrein van actie in beide gevallen hemelsbreed

van elkander verschillen, doch ook de taak der vloot is in beide defensie-stelsels een andere. Terecht is dan ook gebroken geworden met het stelsel om voor de verdediging van Holland schepen te bouwen, die ook geschikt heeten voor de verdediging van Indië. Thans wordt langs een omweg weer naar hetzelfde doel gestevend. De „pantserschepen" voor de verdediging van Indië bestemd zullen ook passen (?) in het kader der landsverdedigers. Juist het omgekeerde van de vroeger gewraakte methode wel is waar, doch daarom een stelsel dat tot dezelfde treurige resultaten zal moeten leiden en even verderfelijk is.

Om niet alleen af te breken hebben wij gemeend ook in *zeer grove* trekken een defensieplan te moeten aangeven. Natuurlijk twijfelen wij niet of het zal aan onze militaire en maritieme autoriteiten niet moeilijk vallen een veel beter stelsel van verdediging, dat niet meer kost en waarbij ook onze koloniën en niet alleen Java verdedigd zullen worden, uit te denken, zoo zij zich hierop met ernst toeleggen.

Naar onze meening zouden dus 9 snelloopende met zoo veel mogelijk snelvuurgeschut van middelbaar kaliber bewapende kruisers, — of laat ons de in ons land in zwang zijnde nomenclatuur gebruiken — pantserdekschepen, voor de verdediging onzer koloniën *minstens* noodig zijn.

Het type Holland nadert reeds zeer nabij het door ons noodig geachte schip, alleen zouden wij wat meerdere lengte, wat meer snelvuurgeschut van middelbaar kaliber en dan betere bescherming voor de bedieningsmanschappen der vuurmonden wenschen. Het schip zou dus indien de diepgang van deze schepen onvermijdelijk aangehouden moet worden, iets grooter dienen te vallen.

Daarentegen zouden wij wenschen afschaffing der Militaire Marine, dezer Cavite-vloot om met den Vice-Admiraal Mac Leod te spreken. Zijn een paar flotille vaartuigen persee noodig voor militaire expeditiën, dan kunnen eenige dezer scheepjes bij de Gouvernements Marine overgaan, om daar de grootste „kolenvreters" te vervangen. De rest zou kunnen worden verkocht. In geen geval zou met den bouw dezer vaartuigen mogen worden voortgegaan.

De thans ingediende reorganisatieplannen brengen met der tijd het Auxiliair Eskader op 6 schepen en twee aflossingsschepen. Wij zouden dus 3 schepen en 1 aflossingsschip meer wenschen en wel met dien verstande dat, aangezien 9 schepen zeer zeker

een minimum genoemd mag worden, reeds zoodra oorlog dreigt de de aflossingsschepen dadelijk naar Indië gedirigeerd zullen worden.

In stede dus van een flotille vloot van 10 of 12 scheepjes zouden wij 4 groote schepen wenschen. Nemen wij aan dat deze schepen ieder een waarde van 4 millioen vertegenwoordigen en de flotille vaartuigen gezamenlijk 4 millioen kosten, dan zou voor de door ons gewenschte vloot 12 millioen meer kapitaal voor aanschaffing noodig zijn. Na twintig jaren acht de tegenwoordige Minister van Marine een oorlogschip niet bruikbaar meer. Elk jaar vermindert onze vloot dus 5 % in waarde, 3 % rente voor kapitaal rekenende, zouden wij op onze balans dus 8 % van 12 millioen = *f* 960.000 meer moeten boeken dan nu noodig is.

Aan vaste- en zee tractementen voor de equipage zullen deze vier schepen ongeveer evenveel kosten als de 10 of 12 flotille vaartuigen. Aan andere onkosten echter veel minder en zou het ons zeer verwonderen indien dit verschil in kosten niet reeds een groot deel van die *f* 960.000 compenseerde.

Door andere bezuinigingen — te veel om alle genoemd te worden waarom slechts een paar posten gememoreerd zullen worden — in te voeren kan de begrooting nog meer in evenwicht worden gebracht. Allereerst dient dan te worden uitgemaakt of Nederland of zijne Koloniën de kosten van de vloot, noodig om deze te verdedigen, dient te betalen. Velen — en onzes inziens zeer te recht — zijn van meening dat Nederland de voordeelen put uit het koloniaal bezit en het voor de koloniën vrij wel op hetzelfde neer komt of zij onder Nederlandsch, Engelsch of Duitsch beheer staan en dat dus Nederland zorgen moet uit eigen belang, dat het zijne bezittingen niet verliest en bijgevolg ook de kosten der defensie moet dragen. Anderen meenen dat beide, èn Nederland èn Indië die uitgaven moeten betalen en op deze leest is de tegenwoordige regeling geschoeid. Enkelen zijn van oordeel dat de Koloniën alles zelf dienen te bekostigen een standpunt dat wij vertrouwen dat ons volk nimmer zal innemen.

In elk geval zou dan de geheele Marine onder het *algemeen* beheer van het Moederland kunnen staan en dus komt elke bezuiniging het „geheel" ten goede. Daarom is eene bespreking daarvan hier op zijn plaats.

Een der bezuinigingen zou wezen de opheffing van twee Marinewerven in ons land. Op een afstand van eenige uren stoomens

langs de kust bezitten wij drie dure werven. Een in den Helder, een te Amsterdam en een te Hellevoetsluis.

In de nabijheid van Hellevoetsluis liggen een groot aantal particuliere werven waarvan in oorlogstijd voor herstelling van bekomen schaden gebruik kan worden gemaakt. Deze werf kan ons inziens geredelijk gemist worden.

In Amsterdam bevindt zich de grootste werf, niet alleen bestemd voor conservatie en herstelling van schepen, doch ook voor aanbouw van nieuw materieel. Een werf waar schepen gebouwd kunnen worden is onmisbaar. Waarom deze werf echter in Amsterdam moet liggen, zien wij niet in. Amsterdam is vrij wel de duurste plaats van ons land om te leven. De uitgestrekte terreinen waarop deze werf gebouwd is, zijn een groot kapitaal waard. De exploitatie dezer werf in zulk een dure omgeving moet zeer kostbaar wezen. Welke redenen kunnen er dan bestaan, overwegend genoeg, om juist zulk een werf in Amsterdam te handhaven. Verplaatsing dezer werf naar elders waar de grond goedkooper en de levensstandaard lager is, is ons inziens gebiedend noodzakelijk onder de omstandigheden waarin ons land verkeert, waarbij elke uitgave, vooral voor militaire doeleinden op de meest nuttige en doelmatige wijze moet worden besteed.

Gaan wij de defensie plannen na die aanhangig zijn, dan blijkt er uit dat Amsterdam geen maritiem station is of zijn zal in oorlogstijd. De kans dat oorlogsschepen met beschadiging Amsterdam zullen binnenloopen is daarom niet groot. Werven, dokken en reparatie-inrichtingen zijn in Amsterdam in voldoende mate te vinden om het onnoodig te maken in vredestijd daarvoor groote uitgaven te doen. In Amsterdam heeft een Marinewerf daarom geen raison d'être.

Rest dus den Helder. In hoeverre later blijken zal, dat den Helder eene onmisbare stelling in ons defensiestelsel zal vormen, willen wij niet uitmaken, daarvoor is hier trouwens niet de plaats. Aannemende echter dat een goed versterkt maritiem station te den Helder noodzakelijk is voor de verdediging van ons land, zou den Helder de eenigste plaats zijn die in aanmerking komt voor eene Marinewerf. In vredestijd kan zulk een werf in alle behoeften voorzien, vooral indien niet meer gedraald wordt het groote aantal oorlogschepen zonder de minste gevechtswaarde, die wij bezitten en die aan conservatie en reparaties jaarlijks toch nog een heele som kosten, van de hand te doen. In oorlogstijd

zal die werf zulks ook kunnen, zoo onze vloot in gevechtswaarde vermeerderd, in aantal vaartuigen verminderd zijn zal. Terreinen zijn aanwezig en behoeven niet meer te worden aangekocht. Uitgestrekte grasvelden, netjes gemaaid met boompjes omzoomd en door net onderhouden kiezelpaadjes doorsneden beslaan een groot gedeelte der thans bestaande terreinen in eigendom van den Staat.

Ongetwijfeld zou door deze regeling eene groote bezuiniging kunnen worden ingevoerd die het materieel der zeemacht ten goede moet komen.

Zooals hierboven reeds gememoreerd werd zou de afschaffing van het waardelooze materieel dat wij thans rijk zijn en dat trouw onderhouden wordt een groote besparing van kosten mede brengen.

Ook in de bouw der moderne schepen zou alle onnoodige luxe geweerd kunnen — neen *moeten* worden. Om slechts één voorbeeld te noemen, waarom zijn in plaats van de honderden meters koperen pijp, die de verschansing van den bovenbouw van de kruisers „Holland" vormen geen geverfde gegalvaniseerd ijzeren pijpen gebruikt, en zoo frappeert een technikus een massa overbodige kostbare zaken aan boord onzer oorlogschepen.

Wij zijn dan ook overtuigd dat indien ernstig gewild wordt en oude vooroordeelen overboord gezet kunnen worden, onze vloot zonder de jaarlijksche begrooting te verhoogen en zonder het personeel in zijne belangen te treffen, aanzienlijk kan worden versterkt, verbeterd en afdoende gereorganiseerd, doch dit zij nogmaals herhaald, de ernstige wil om dit doel te bereiken moet daarbij voorzitten en. . . . . dient ook te blijken.

Als slot onzer algemeene, hier weergegeven, beschouwingen wenschen wij de hoop uit te spreken, dat met deze reorganisatie niet langer getalmd worde. Als variatie op een bekend thema mogen wij er op wijzen, dat het „spannet in den Oosten." Misschien zijn wij reeds te laat en dan moge zoo het ongeluk wil dat wij in een oorlog gewikkeld worden vóór wij gereed zijn, de ramp die ons dàn treffen zal, komen op het hoofd van hen die niet tijdig er voor gezorgd hebben, dat wij in staat van tegenweer verkeeren. Volksvertegenwoordiging en Regeering beiden zullen dan door onze Natie worden geoordeeld en veroordeeld. Aan hun hebben wij vol vertrouwen ons overgegeven. In drie jaren tijds kan onze vloot, ons geheele defensie stelsel gemaakt worden zooals het wezen moet. Een leening zal daarvoor gesloten

dienen te worden. Dit heeft zeer zeker eenige bezwaren in zich, die echter niet opwegen tegen de gevaren die langer uitstel mede brengen. Wordt de vrede eerst over drie jaren verstoord en worden wij dan eerst in een strijd gemengd, dan zal zoo wij niet gereed zijn de verantwoording rusten bij *deze* Regeering bij *deze* Volksvertegenwoordiging en zullen zij dàn nog door het Nederlandsche volk ter verantwoording worden geroepen.

Het zal echter de vraag zijn of zoolang, trots alle vredesconferenties en vredelievende betuigingen, de vrede nog bewaard zal blijven. Wij leven tegenwoordig op een vulkaan. Overal broeit het, overal is de spanning op zijn grootst. Hier en daar hebben wel is waar ontladingen plaats, doch komen moet en zal de groote slag en dan hebben *wij* de meeste kans het gelag te moeten betalen, daar *wij* zooals de toestand *nu* is, *noch ons land, noch minder onze bezittingen kunnen verdedigen* en waar dit dus door anderen zal moeten geschieden, zullen *wij* daarvoor moeten betalen; zoo wij tot de winnende partij behooren, minder, zoo wij tot de verliezende partij behooren, meer. Gelukt het ons — *en dit is met een goede vloot mogelijk* — onze Koloniën zonder hulp of slechts met geringe hulp van derden te verdedigen dan verandert de zaak natuurlijk geheel.

Ook is de beste waarborg voor onze neutraliteit: *een flinke vloot*, zoodat onze vijandschap of ons bondgenootschap gewicht in de schaal legt, ja de balans over zou kunnen doen slaan. Ook om deze rede zijn de gelden op oordeelkundige wijze aan de defensie besteed eene uitstekende geldbelegging. Laat ons niet vergeten het incident te Curaçao tijdens den Spaansch-Amerikaanschen oorlog. Aan de hoffelijkheid van admiraal Cervera hebben wij het te danken gehad dat wij in dien strijd niet gemengd zijn, omdat wij onze neutraliteit niet konden handhaven. Handelen is dringend noodig en vooral, HANDELEN MET SPOED.

Eigenlijk zouden wij om meer volledig te zijn nog de verdediging der West-Indische Koloniën dienen te bespreken. Om ons hiervan echter op eene gemakkelijke wijze af te maken zullen wij op voorbeeld van de Regeering daarover verder maar zwijgen.

De verdediging van Nederlandsch-Indië tegen een buitenlandschen vijand.

(Vervolg). [1])

VI.

De oorlogshaven en hare verdediging.

De keuze van eene goede oorlogshaven wordt strategisch door deze twee voorwaarden bepaald:

1. dat die haven gelegen is niet ver van het terrein van actie der Marine bij oorlog met een buitenlandschen vijand;

2. dat zij, met het oog op de voor de verdediging tegen dien vijand beschikbare geringe sterkte van het veldleger, gelegen is niet ver van de stelling, waar de hoofdmacht van het leger wordt samengetrokken.

Toen bij Koninklijk kabinetsrescript van 1892 eene „beslissing" heette te zijn genomen ten opzichte van het vraagstuk der verdediging van Nederlandsch-Indië tegen een buitenlandschen vijand, werd o. m. bepaald, dat Batavia met Tandjong Priok de *operatiebasis voor de Marine* zou worden. Er was echter omtrent dit vraagstuk noch in 1896 noch in 1897 noch in 1898, volgens de Ministers van Koloniën Bergsma en Cremer en den Minister van Marine Jhr. Roëll, iets definitiefs vastgesteld. [2]) Na de optreding van den laatste als Minister hoort men echter niets meer van de bestemming der haven van Nieuw Batavia in tijd van oorlog met een buitenlandschen vijand en treedt de bestemming van Soerabaja voor onze oorlogsmarine weder op den voorgrond. Het zijn „de toegangen uit zee naar Soerabaja", het „openhouden voor onze eigene schepen van de vaarwaters, leidende naar onze eenige refugehaven Soerabaja", de „verdediging" van het „zoo belangrijke steunpunt Soerabaja" en de „noodige medewerking van de Nederlandsche oorlogsvloot in Indië aan de verdediging van havens aldaar en meer speciaal van Soerabaja . . . . in den geheelen archipel de eenige, maar ook uitmuntende refugehaven", van „waaruit de vloot zoo mogelijk weder actief kan optreden", die door den Minister Roëll in zijne met de Staten-Generaal gewisselde stukken telkens worden besproken; terwijl hij in de zitting der Tweede Kamer van 15 Juni 1898 verklaarde, ten aanzien van Soerabaja de verzekering te kunnen geven, dat de Indische regeering deze haven wilde verdedigen, doch daaromtrent „nog geene decisie" was genomen. [3])

---

1) Zie *Indische Gids*, December-afl. blz. 1480 en 1509.

2) Memorie van Toelichting op de begrooting van Ned.-Indië voor 1897, Handelingen der Staten-Generaal, Eerste Kamer, 1897—1898, pag. 67 en 76, Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1898—1899, pag. 21.

3) Memorie van Toelichting betreffende de verhooging der begrooting van Marine voor 1898, Memorie van Antwoord betreffende de verhooging der begrooting van Marine voor 1898, Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1897—1898, pag. 1059, Memorie van Antwoord op de begrooting van Marine voor 1899.

Die beslissing moge nog wel eens worden overwogen. De geschiedenis der Indische oorlogshavens is eene lijdensgeschiedenis.

De pogingen om van de *Meeuwenbaai* en *Poeloe Merak* oorlogshavens te maken, zijn onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal Daendels mislukt.

Door *Onrust* moet men als oorlogshaven niet slechts het eiland van dien naam, maar de *positie van Onrust* verstaan. Zij bestond uit de eilanden Onrust, Purmerend, Kerkhof en Kuiper. Reeds tijdens het bestuur der O.-I. Compagnie vond men daar een voornaam maritiem etablissement, dat feitelijk eerst in 1888 opgehouden heeft te bestaan. Bij concentratie van het leger in West-Java en bij behoud van Batavia als zetel van bestuur zouden de eilanden Onrust, Purmerend, Kerkhof en Kuiper met de eilanden Edam, Alkmaar, Enkhuizen en Leiden de oorlogs- en vluchthaven kunnen vormen. Door namelijk eenige dezer eilanden door dijken en Onrust met den vasten wal van Java door een dijk met een jaagpad en een spoorweg te verbinden zou men eene goede haven kunnen maken; maar dit is uit een fortificatorisch oogpunt natuurlijk onvoldoende. Die haven moet ook kunnen worden verdedigd. Volgens een ontwerp van veertig jaren geleden zou de toenmalige positie van Onrust door forten worden verdedigd, die op de eilanden Kerkhof, Kuiper, Purmerend en Edam en op den Javawal zouden worden gebouwd. Door die forten verstond men torens of, zooals zij in de versterkingskunst worden genoemd, *Martello-torens*. In 1862 vond men dergelijke torens op Onrust, Kuiper en Edam; maar de versterking der positie van Onrust tegen een buitenlandschen vijand werd niet voltooid. Het ontwerp daarvan dagteekende van den tijd toen er nog geene gepantserde batterijen en getrokken kanonnen waren. Wil men thans van de positie van Onrust eene verdedigbare oorlogs- en vluchthaven maken dan zijn de technische en finantieele eischen der verdediging veel grooter geworden. Punten, die in den tijd der bovengenoemde torens niet konden worden bestreken, zijn thans onder het bereik van achterlaadvuurmonden gekomen. De verdediger moet zich daartegen o. m. beschermen met zijne gepantserde batterijen en zijne zeer kostbare pantserkoepels, met het hedendaagsche kostbare vestinggeschut bewapend. Zonder op deze eischen te letten, verkeert de positie van Onrust of eene zich aldaar bevindende oorlogshaven in den treurigen toestand, dat zij uit zee kan worden gebombardeerd en binnen eenige uren platgeschoten [1]). De Marine begreep, dat zij Onrust niet als oorlogshaven kon gebruiken en wist de Indische regeering en het Opperbestuur tot de opheffing van het maritiem etablissement aldaar over te halen, niet alleen omdat Soerabaja en Tandjong Priok in vredestijd de taak van Onrust zouden kunnen overnemen, maar ook omdat Onrust in oorlogstijd, evenals Tandjong Priok vernield kan worden en daardoor voor ons verloren gaat, hetgeen wel is waar voor den vijand slechts negatieve waarde zou hebben, doch boven alles omdat het door den vijand in bezit kan worden genomen en dan voor hem eene groote positieve waarde

1) Rapport der Commissie van Enquête omtrent de Zeemacht, 1862, de Roo van Alderwerelt, Onze Zeemacht, 1866, de Casembroot, De vluchthavens in Oost-Indië, Verslagen der Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap, 1867—1868, H. D. Guijot, Beschouwingen over de Zeemacht in Nederlandsch-Indië, 1875, T. C. Gobée, Onze marine-etablissementen in Nederland en Nederlandsch-Indië, *De Gids*, 1885.

zou hebben. Van eene positie van Onrust, die grooten opgang maakte in den tijd der *Martello-torens*, is dus geene sprake meer. Zij biedt gelijke voordeelen aan den aanvaller als den verdediger en kan onze Marine niet meer van dienst zijn. Zij is een blok aan het been onzer zeemacht, indien er ooit wêer sprake van kon zijn, haar te bezetten; want om haar afdoende te verdedigen, zou voor dat doel alleen eene groote maritieme macht daar ter plaatse aanwezig moeten zijn. Ten slotte zouden er millioenen guldens mede gemoeid zijn om haar voldoende te beschermen tegen bombardement of beschieting op het tegenwoordige standpunt der artillerie- en ingenieurswetenschappen.

Het is ook om deze reden, dat de sedert 1884 niet ver van Onrust op het vaste land van Java verrezen haven van *Tandjong Priok* niet tot oorlogs- en vluchthaven is in te richten. Deze haven is bovendien van te geringen omvang tot berging van een eenigszins groot aantal schepen, terwijl onze oorlogsschepen er niet in kunnen manoeuvreeren.

Op *Soerabaja* had de O. I. Compagnie reeds het oog gevestigd als oorlogshaven. In 1807 werd de westelijke ingang van straat Madoera verdedigd door eene versterking op den wal van Java, te Gresik of Grissee, en eene versterking op den Madoerawal, te Sambilangan. De in dit opstel meer genoemde commodore Pellew wist in dat jaar gedaan te krijgen, dat beide versterkingen werden geslecht.[1]) De Gouverneur-Generaal Daendels beproefde de nadering tot de reede van Soerabaja langs de westzijde den vijand te betwisten door de oprichting van het fort Lodewijk, daarna fort Oranje en later fort Erfprins genoemd, op eene zandbank in Straat Madoera, en van eene batterij in zee, op de kaarten der Marine bekend onder den naam van „Het gezonken fort". Aanvankelijk had men voor Soerabaja groote plannen; om van deze plaats eene alleszins veilige oorlogshaven te maken, wilde men in 1817 o. m. het eiland Madoera in staat van verdediging brengen, omdat een daar gelande vijand de haven van Soerabaja zou kunnen beheerschen b. v. door de oprichting van batterijen te Kamal. In 1819 wilde men voor de verdediging van deze haven tegen een buitenlandschen vijand kustbatterijen bij Soerabaja maken, doch in 1821 werd deze plaats minder geschikt geacht voor oorlogs- en refugehaven en werd daarvoor wederom het oog gevestigd op de aan straat Soenda gelegen *Meeuwenbaai*. In 1834 werd voor goed hiervan afgezien en Soerabaja tot oorlogshaven bestemd, [2]) die, om bij het uitbreken van een oorlog niet in 's vijands handen te vallen, moest worden versterkt. Soerabaja moest om die reden eene vesting worden, maar vóór dat de vesting afgebouwd was, moest de stad ontmanteld worden. Zij bleef niettemin tot dit oogenblik de — zij het ook onverdedigde — oorlogshaven.

Op *Tjilatjap* vestigde de Commissaris-Generaal van den Bosch het eerst de aandacht [3]). In 1834 stelde de Kolonel der Genie van der Wijck voor, deze

1) Hageman, Geschiedenis van het Bataafsch en Hollandsch Gouvernement op Java, 1802—1810, *Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde*, deel IV.

2) D. L. Wolfson, Mededeelingen over de maritime werken te Soerabaja (waarvan het eerste gedeelte te vinden is in de Verhandelingen van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, 1852). De Zeemagt beschouwd in verband met de Oost-Indische bezittingen van het Rijk, 's-Gravenhage 1847.

3) Memorie van den Commissaris-Generaal I. van den Bosch, 1834. (*Tijdschrift van het Kon. Instituut voor taal-, land- en volkenkunde van Ned.-Indie*, deel XI).

plaats tot refugehaven der Marine te bestemmen, waarmede door van den Bosch werd ingestemd. In het stelsel van verdediging, dat in 1853 werd aangenomen, moest Tjilatjap zelfs eene oorlogshaven zijn. Later begon men haar — hoewel zeer onvoldoende — daarvoor in staat van verdediging te brengen. In November 1870 schreef de Schout-bij-Nacht Andreae, Commandant der Zeemacht in Indië, dat de zetel van bestuur met al den aankleve er van naar het binnenland moest worden overgebracht. Werd daartoe besloten en bleek het na gehouden onderzoek, dat daartegen geene overwegende bezwaren bestonden, dan moest het maritiem etablissement van Onrust naar Tjilatjap worden verplaatst, in verband waarmede de verdedigingswerken in de positie van Onrust behoorden te worden geslecht. Mocht evenwel definitief bepaald worden, dat Batavia de zetel van bestuur zou blijven, dan moest, volgens dezen vlootvoogd, de positie van Onrust behouden blijven en behoorlijk in staat van verdediging worden gebracht, ten einde tot steunpunt te dienen voor de ter reede aanwezige scheepsmacht.

Toen de Vice-Admiraal Geerling de Marine in Indië commandeerde, gold nog het stelsel van verdediging van 1853, waarin Poerworedjo (Gedong Kebo) als zetel van bestuur in tijd van oorlog werd aangenomen. De Commandant van het Indische leger van 1875—1879, Luitenant-Generaal de Neve, wilde het veldleger in tijd van oorlog in de residentie Kadoe concentreeren en in verband daarmede Magelang voor den bestuurszetel bestemmen. Met het oog op deze keuze en het in 1853 aangenomen beginsel om het veldleger in tijd van oorlog in Midden-Java te concentreeren, verklaarde zich ook de Vice-Admiraal Geerling voor de keuze van Tjilatjap als oorlogs- en refugehaven.

Welke is de beteekenis van Tjilatjap?

Aan de zuidkust van Java gelegen, bijna op het midden der lengte van dit eiland, en, als de eenige goede haven aan die kust, de aangewezen markt- en afscheepplaats voor de residentiën, die bezuiden den bergketen liggen, welke met eenige slingering in noord en zuid, Java over de lengte in twee deelen splitst, schijnt Tjilatjap door de natuur voorbeschikt om een van de voornaamste plaatsen van Java te worden en zou zij dat wellicht reeds zijn, wanneer niet de sanitaire toestand der plaats tot heden en hare gebrekkige middelen van communicatie met de residentiën Preanger Regentschappen, Banjoemâs, Bagelen, Kadoe, Djokdjakarta en Soerakarta tot voor enkele jaren geleden voor hare ontwikkeling een hinderpaal zijn geweest. Vóór de spoorwegverbindingen met West- en Midden-Java bood uit de Preanger Regentschappen alleen de Tjitandoewi een natuurlijken waterweg aan en uit Banjoemâs alleen de Serajoe, waarvan een gegraven kanaal als zijtak, onder den naam van Kali Osok, in de baai van Tjilatjap uitmondt en dat voor den afvoer van producten en den opvoer van zout werd gebruikt. De overige middelen van communicatie waren, voor zoover zij vóór de spoorwegverbindingen bestonden, landwaarts gewone landwegen. Eene spoorwegverbinding Tjilatjap—Bandong—Batavia kwam sedert, nevens eene spoorwegverbinding Tjilatjap—Djokdjakarta, tot stand.

Heeft de ondervinding geleerd, dat, waar havens worden aangelegd op plaatsen, waar de natuur die blijkbaar niet hebben wil, twijfelachtige resultaten voor millioenen schats werden gekocht, des te eerder zal men mogen

verwachten, dat, waar naar eene bestaande prachtige haven, in een vruchtbaar land gelegen en ook in andere opzichten onschatbare voordeelen aanbiedende, afvoerwegen worden gemaakt, zoodanig punt alle kansen aanbiedt om eene groote markt-, tevens stapelplaats te worden. Door de bestaande spoorwegverbindingen en door eene nog aan te leggen en reeds lang gewenschte spoorwegverbinding Magelang—Poerworedjo moet ongetwijfeld de productie van Zuid-Java en ook Tjilatjap, de natuurlijke uitweg van de producten uit die streken, eene groote vlucht nemen. Tjilatjap kan eenmaal eene groote plaats worden zonder schade te doen aan de noordelijke havens van Java, daar die plaats zal voorzien in eene behoefte voor Zuid-Java, waaraan die havens nimmer kunnen voldoen. Die behoefte zal geboren worden uit de ontwikkeling van het land. Aldus schreef de Kapitein-Luitenant ter zee W. M. Visser in 1876. Volgens hem biedt de haven van Tjilatjap voordeelen aan, waarvan in dit gedeelte der wereld de weerga weinig wordt gevonden.[1]) De baai vormt eene veilige reede, die, geheel ingesloten, voor alle winden beschut is; terwijl er nimmer zee of deining staat. De baai is voorts diep, verzandt niet en slibt niet aan. Zij is diep ingeschuurd, ook in den oever van den vasten wal van Java, die, uit zandgrond bestaande, eene goede gelegenheid aanbiedt voor den aanleg van dokken, kaden, steigers, enz. Waar op de reede zelve ruimte mocht ontbreken, bieden de rivieren of, beter gezegd, de zeearmen Donan en Sapoerëgël overvloed van ligplaats aan. De baai van Tjilatjap staat door de Sapoerëgël in verbinding met de Segara Anakan of Kinderzee, een zeeboezem, die, evenals de baai van Tjilatjap, door het steile, rotsachtige eiland Noesa Kembangan van den Oceaan wordt afgescheiden en waar een smal, gevaarlijk en ondiep vaarwater langs de westpunt van dit eiland toe verleent. In deze binnenzee mondt de Tjitandoewi uit en geeft daardoor de gemeenschap te water tusschen de Preanger Regentschappen en Tjilatjap. In de baai is geregeld eb en vloed met vrij sterken stroom. Goed drinkwater is er in overvloed te bekomen. De kust van Noesa Kembangan is rondom steil en het geheele eiland is één dicht begroeid bosch, zoodat de weg uit zee alleen ligt door het zeegat, dat de baai met de zee verbindt. Dit gat loopt kort en met een bocht langs den wal van Noesa Kembangan, waar klippen liggen, en wordt aan de andere zijde begrensd door een steile, gevaarlijke, uit loopzand bestaande bank, die eene voortzetting vormt van de smalle landtong, waarop de zeebatterij was gebouwd. Het vaarwater is afgebakend door kapen op den wal van Noesa Kembangan. Het zeegat kan door stoomkracht gemakkelijk en ten allen tijde worden bevaren. Buiten gekomen, vinden de schepen den open Oceaan. Uit zee komende, is het aandoen van het gat gemakkelijk door de hooge kust van Noesa Kembangan en door den daarop geplaatsten vuurtoren van Tjimiring.

Tjilatjap ligt op een landtong tusschen de Schildpaddenbaai en de Donan. Deze landtong heeft eene uitgestrektheid in geographische lengte van omstreeks 3000 M. en, langs het bevaren gedeelte van de Donan, eene uitgestrektheid in geographische breedte eveneens van omstreeks 3000 M. Aan het zuidoostelijk gedeelte van deze landtong steekt een andere landtong uit van circa 500 M. lengte en 1000 M. breedte, die eene voortzetting is van de hierboven

1) W. M. Visser, Onze Zeemacht, 2e stuk, 's-Gravenhage, Gebr. van Cleef, 1892.

bedoelde bank en waarop de zeebatterij was gelegen. Het bebouwde gedeelte van het terrein beslaat misschien niet meer dan $^1/_{10}$ van het geheel, zoodat er beschikbare ruimte in overvloed is voor den aanleg van pakhuizen, fabrieken, werven, dokken, enz., terwijl de bodem zandgrond en dus voor dit doel geschikt is. Tusschen de Donan en de Kinderzee ligt een andere landtong, uit laag, moerassig land bestaande, waaraan, zegt men, de te Tjilatjap soms epidemisch heerschende koortsen o. a. haren oorsprong te danken hebben. Volgens de bevolking schijnen deze moerassen, evenals de meer in het binnenland gelegen, langzamerhand op te drogen en zouden zij weinig arbeid kosten, bij gedeelten ingedijkt, in bouwland te worden veranderd, hetgeen langs natuurlijken weg zal gebeuren, zoodra, tengevolge van de ontwikkeling van het land, de bevolking toeneemt, maar natuurlijk van staatswege in korter tijd zou kunnen geschieden. Met het verdwijnen dezer moerassen zou dan deze oorzaak der koortsen ophouden te bestaan.

Behalve voor handel, nijverheid en scheepvaart, biedt Tjilatjap ook in vele andere opzichten belangrijke voordeelen aan. De haven wijst zich van zelve aan als vluchthaven voor de handelsvloot in tijd van oorlog, omdat de schepen er in dat geval veilig kunnen liggen en ongehinderd laden en lossen. Het blokkeeren van Tjilatjap is moeilijk feitelijk te doen, omdat blokkeerende schepen, buiten geen ankergrond kunnende vinden, verplicht zullen zijn, op en nêer te houden in de zware deining, die daar steeds wordt gevonden en die het dicht naderen van de kust, vooral des nachts, onraadzaam maakt, speciaal wanneer onze oorlogsschepen en torpedobooten gereed zijn om een gunstigen slag te slaan. Schepen, die naar zee willen, kunnen in de monding van het gat veilig vertoeven totdat zich eene gunstige gelegenheid voordoet om door de linie van blokkade hêen te sluipen, waarna zij, binnen weinige minuten, buitengaats zijn, den vollen, zuiveren Oceaan vóór zich en dus den weg open hebben. In dit opzicht staan de andere havens van Indië bij Tjilatjap ten achter, al zouden zij ook in enkele opzichten daarmede gelijk staan of haar zelfs overtreffen; want schepen, die daar door eene blokkade hêengeslopen zijn, zullen immer nog den langen weg door de Javazee en de straten Soenda of Bali moeten afleggen, alvorens in den vrijen Oceaan te komen, en dus groot gevaar loopen van door den vijand, op grond van verbreking der blokkade, genomen te worden. Tjilatjap is dus eene plaats, waar in oorlogstijd de handel levendig kan worden gehouden en de gemeenschap naar buiten met kans op goeden uitslag kan worden onderhouden, waardoor aanvulling van oorlogsbehoeften hier meer dan in eenige andere haven van Java verzekerd is.

De nauwe, bochtige ingang, besloten tusschen steile rotsen en klippen aan de eene en gevaarlijke banken van loopzand aan de andere zijde, kan gemakkelijk worden verdedigd, mits de zeebatterijen met voldoend zwaar geschut zijn bewapend, d. w. z. met geschut, dat vermogen bezit om op den versten afstand, waarop schepen de batterijen kunnen passeeren, de zwaarste aldaar te verwachten pantsers te doorboren, en dat in genoegzame hoeveelheid voorhanden is om gedurende den tijd, dat de schepen onder het werkdadig vuur moeten blijven liggen, kans aan te bieden voor afdoende uitwerking en, voor het geval bij gebrek aan gelegenheid tot het geven van genoeg rechtstreeksch en plongeerend vuur, de batterijen van zwaar worpgeschut zijn

voorzien, ten einde pantserschepen in hun zwakste punt, de dekken, te kunnen treffen. Het worpgeschut moet in groote hoeveelheid aanwezig zijn, daar het aantal de mindere trefkans moet goed maken. Verder moeten ramschepen, versperringen, torpedo's en torpedobooten het verdedigingsvermogen volmaken en de bemachtiging van Tjilatjap door schepen op een zeer zware proef stellen.

Ook eene verdediging aan de landzijde is noodig. Eene niet rechtstreeksche aanval des vijands kan door eene elders gelande macht geschieden, maar daartegen kan ook door land- en zeemacht worden gewaakt. Eene aanzienlijke vijandelijke troepenmacht, die de verovering van Java ten doel heeft, zal men wel niet op de Zuidkust van dit eiland te vreezen hebben, maar wel moet men ook op deze kust op zijne hoede zijn tegen op zichzelven staande ondernemingen des vijands, d.w.z. tegen coups-de-main, zelfs in het geval, dat men daar zoodanige aanzienlijke troepenmacht verwacht, die op deze onherbergzame kust zou moeten beginnen, eene operatiebasis te vinden en derhalve zou trachten, zich meester te maken van de eenige plaats van beteekenis op die kust, Tjilatjap, omdat eene landing van eene aanzienlijke troepenmacht onmogelijk is, wanneer van de zijde van den verdediger vaartloopende oorlogsschepen en torpedobooten en troepen aan den wal gereed staan om eene landing te beletten. Eene vijandelijke troepenmacht van circa 2000 man, zonder zwaar geschut, zou in de Schildpaddenbaai onverwacht kunen landen en Tjilatjap in den rug aanvallen; maar daartegen kan en moet worden gewaakt door een sterk garnizoen *in oorlogstijd*, waarbij eenige Cavalerie, versterkt door werken in den rug onzer stelling, die eene schoone gelegenheid aanbiedt voor het maken van maritieme en militaire inrichtingen, waartoe, evenals voor de etablissementen voor handel en nijverheid, ruimte beschikbaar is.

De kundige Kapitein-Luitenant ter zee W. M. Visser zag terecht in Tjilatjap eene plaats van groote maritieme en militaire waarde. Hij was trouwens niet de eerste, die dat had gedaan. De Commissaris-Generaal van den Bosch had dat reeds voorspeld. Hij kende Tjilatjap groote staathuishoudkundige, staatkundige, strategische en tactische waarde toe. Onder de heerschappij van het oude stelsel van verdediging van Java tegen een buitenlandschen vijand zag meer dan een in Tjilatjap de plaats, die eene schoone gelegenheid aanbood om, zoowel voor aanval als verdediging, tot operatiebasis te dienen; de plaats, die alle voordeelen bezat van centraalpunt te zijn, zoowel als punt van gemeenschap met de overige deelen van Indië en langs de Kaap de Goede Hoop met Nederland of als punt van uitgang voor offensieve handelingen ter zee of over zee.

De groote militaire waarde van Tjilatjap is echter in geval van oorlog, zonder het nemen van bijzondere maatregelen, bijna nul; want de plaats is niet beveiligd tegen bombardement. *Waar* men op den vasten wal van Tjilatjap kaden, dokken, werven, enz., aanlegge, overal zullen deze, evenals de schepen, zelfs die in de Donan en de Sapoerëgël, onder het bereik zijn van het rechtstreeksch vuur van pantserschepen in de Schildpaddenbaai. Schepen toch, die onze stelling willen beschieten, vinden in die baai eene diepte van 6 vaam tot op een afstand van 7000 M. van den binnenkant dier stelling. De batterijen op de landtong noch die op Noesa Kembangan konden het naderen tot op 7000 M. beletten, zelfs al waren die batterijen bewapend met beter en zwaarder geschut dan het onze in de laatste vijf en twintig

jaren.[1]) Biedt dus de vaste wal van Tjilatjap geene veilige plaats aan voor maritieme en militaire inrichtingen, het eiland Noesa Kembangan doet dat wel. Daár kunnen achter den hoek van Sodong, recht tegenover de Donan, al die inrichtingen veilig zijn, omdat de rots zelf als wal zal dienen. Wil men hier evenwel dokken, bassins, magazijnen en werkplaatsen maken, dan moet men de noodige plaatsruimte er voor in de rotsen uithouwen, hetgeen een kostbaar en moeilijk werk zou wezen. wellicht minder moeilijk dan oppervlakkig schijnt, omdat men, naar de oppervlakte te oordeelen, niet met graniet, maar met kalksteen heeft te doen. Volgens een voormalig officier der Artillerie van het Indische leger is echter de steensoort van de rots zóó zacht, dat één vijandelijk schip met gladzielsvuurmonden in staat was, onze op den oostelijken hoek van Noesa Kembangan, te Karang Bolong gelegen en geheel in rots gehouwen kustversterking — de vrucht van veel tijd, veel arbeid en veel geld — in weinige oogenblikken tot een puinhoop te schieten.[2]) In hoever deze bewering niet van overdrijving is vrij te pleiten, weet ik niet; maar aangenomen zelfs, dat zij onjuist is, dan moet niet uit het oog worden verloren, dat, met eene vestiging der maritieme en militaire inrichtingen op Noesa Kembangan, wel is waar de veiligheid van die inrichtingen en de oorlogsvloot zou kunnen worden verkregen, maar Tjilatjap zelve en daarmede alle inrichtingen van handel, nijverheid en scheepvaart zullen worden vernield, zoodat de Heer W. M. Visser terecht vroeg of op deze wijze het bezit dier maritieme en militaire inrichtingen niet te duur zou worden gekocht.

Is Tjilatjap alleen handelsplaats en geene oorlogshaven dan kan het oorlogsrecht haar, zelfs bij een strijd tusschen de op zichzelven staande forten en een vijand, wien de toegang tot de baai wordt belet, in bescherming nemen. Eene ongedeerde handelsplaats Tjilatjap — zeide de Heer W. M. Visser zoo juist — die gedurende den oorlog voor handel en verkeer open blijft, kan indirect meer voordeel doen dan het bezit van ongedeerde maritieme en militaire inrichtingen, wanneer hieraan de veiligheid van den handel en het verkeer naar buiten wordt opgeofferd. Kan dus bij den aanleg van eene oorlogshaven te Tjilatjap de plaats zelve niet tegelijkertijd tegen bombardement worden beschermd, dan ware het wellicht beter, dáár geene oorlogshaven te maken. De vraag betreffende de mogelijkheid van het beletten van eene beschieting of een bombardement is de alles beheerschende. Deze vraag op te lossen is het allereerst noodige.

Het zwakke punt bij een vijandelijken aanval uit zee ligt in de Schildpaddenbaai. Men zal dus moeten beletten, dat vijandelijke schepen die baai zóó ver inloopen, dat zij dicht genoeg naderen om den binnenkant onzer stelling te kunnen beschieten. Het verzwaren van het kaliber der vuurmonden op de forten en het bouwen van een met zeer zwaar geschut bewapend fort in de bocht van de Schildpaddenbaai hadden zeker iets, maar niet veel kunnen uitwerken, omdat trefkans en uitwerking van het vuur gering zijn. Men zou echter iets anders kunnen beproeven, namelijk hindernissen in zee kunnen aanbrengen, die het naderen binnen een gewilden afstand beletten. Eene bewezen mogelijkheid om langs dezen weg beschieting of bombardement onmogelijk te maken, zou het vraagstuk — de finantieele zijde daarvan

1) De ijzeren kanonnen van 24 cM.

2) Maurits, Onze buitenlandsche vijand, Batavia, Ernst en Co., 1873.

buiten beschouwing latende — tot eene zeer eenvoudige gedaante herleiden, maar eene bewezen onmogelijkheid hiervan geenszins de onoplosbaarheid van het vraagstuk bewijzen; want er zijn andere middelen te vinden. Op welken afstand die hindernissen moeten worden aangebracht, wordt bepaald door het vermogen van het geschut, dat thans bestaat en over eenigen tijd kan bestaan, zoodat de bepaling van dien afstand ruim moet zijn. Wat de soort van hindernissen betreft, hiervoor komen — vervolgt de Heer W. M. Visser — in de eerste plaats *oorlogsschepen* in aanmerking; maar om verschillende redenen is het noodig, het daarvoor vereischte aantal zooveel mogelijk te beperken door het, zoo mogelijk, gebruik maken van kunstmiddelen, waartoe in de eerste plaats *torpedo's* in aanmerking komen, ware het niet, dat, hoe nuttig deze oorlogswerktuigen als bijkomende zaak wellicht kunnen zijn, het werk niet aan deze werktuigen alléén mag worden toevertrouwd, ook omdat zij op grooten afstand door den vijand zouden kunnen worden opgeruimd. Gewone *zinkschepen*, op grooten afstand gelegd, verkeeren in het zelfde geval. Wellicht zou men, zooals jaren geleden buiten Kronstadt en Yedo is geschied, *kunstmatige rotsen* of *klippen* kunnen maken door groote, desgevorderd, opgehoogde schepen vol beton te storten, zoodanig dat het geheel eene vaste massa werd, die niet kan worden weggevoerd of opgeruimd. De Schildpaddenbaai is diep, maar men mag niet over het hoofd zien, dat de volle deining van den Oceaan in de baai rolt en dus zelfs vrij diep gelegen klippen geweldig zullen branden, zoodat schepen van eenige beteekenis zich niet in de nabijheid er van zullen wagen, vooral niet, wanneer pantserschepen en torpedo's van den verdediger achter en tusschen deze klippen aanwezig zijn. Kunnen die hindernissen bij oorlogsgevaar worden gelegd dan zijn zij den vijand in aard en eigenschappen onbekend, waardoor zij de gewenschte uitwerking zullen kunnen hebben, zelfs wanneer het gevaar, dat zij vertegenwoordigen, meer schijn dan werkelijkheid is. De vraag is echter of er middelen kunnen worden aangewend om dergelijke kunstklippen lang genoeg op dezelfde plaats te houden en of zij niet in het zand zullen verdwijnen. Beide vragen zijn alleen door proefnemingen te beantwoorden, die niet zoo veel geld behoeven te kosten. Een oud schip is soms voor eene kleinigheid te koop; steenen, kalk en zand levert Noesa Kembangan in overvloed; terwijl aan de Schildpaddenbaai niet veel te bederven valt.

Er is echter meer. Aangenomen, dat de positie van Tjilatjap op de eene of andere wijze kan beveiligd worden tegen platschieten door schepen in de Schildpaddenbaai, dan moet nog worden onderzocht of die stelling ook veilig is tegen bombardement over Noesa Kembangan heên door bezuiden dit eiland geposteerde schepen. In geval hiervoor gevaar bestaat, moet daarop worden gerekend met de plaats van aanleg voor alle inrichtingen. Wil men hierover met zekerheid oordeelen dan is het noodig, een nauwkeurig tracé van den geheelen omtrek met profielen te hebben, ten einde de grenzen van mogelijk treffen in verband met de gedwongen verhefling der kogelbanen te kunnen beoordeelen. Kan worden belet, dat de positie van Tjilatjap uit zee beschoten of gebombardeerd wordt, dan is, volgens den Heer W. M. Visser, wellicht nergens in dit gedeelte der wereld de weêrga van die stelling te vinden.

De volgende vragen moeten dus worden beantwoord, alvorens van Tjilatjap eene oorlogs- en eene vluchthaven te maken:

1. Is Tjilatjap te beveiligen tegen beschieting, bombardement en vermeesteringen van de zeezijde?

2. Welke zijn — indien op 1 een bevestigend antwoord kan worden gegeven — de eenvoudigste en minst kostbare middelen daarvoor?

3. Is er in de baai, de Donan, de Sapoerégël en langs de aan te leggen kaden en steigers ruimte en gelegenheid om er het gedeelte onzer Indische oorlogs- en koopvaardijvloot, dat zich niet elders bevindt, veilig te bergen, aangenomen, dat de grootste schepen niet dieper gaan dan 20 voet?

4. Bestaat er in de haven van Tjilatjap gevaar voor aanslibbing of verzanding, en, zoo ja, welke zijn de eenvoudigste en minst kostbare middelen om dit gevaar af te wenden?

5. Is er in het water of in het land, binnen de positie van Tjilatjap, gelegenheid tot het aanleggen van droge dokken van voldoende grootte en, zoo niet, kan die gelegenheid gemaakt worden?

6. Welke zijn de eenvoudigste en minst kostbare middelen om zoo spoedig mogelijk daartoe te geraken?

7. Is binnen de positie van Tjilatjap de bodem geschikt voor het maken van werven, kaden, tuighuizen, kolendepôt's, enz.?

8. Laat de ruimte binnen de stelling toe, de noodige maritieme en militaire inrichtingen te maken zonder dat daardoor eene toekomstige groote ontwikkeling van handel, nijverheid en scheepsbouw verhinderd wordt?

9. Welke zijn de eenvoudigste en minst kostbare middelen om de ontwikkeling van handel, nijverheid en scheepvaart in de hand te werken?

10. Zijn er middelen aan te wenden om den gezondheidstoestand te verbeteren en, zoo ja, welke zijn daartoe de eenvoudigste en minst kostbare?

Een bevredigend antwoord op al deze vragen belooft Tjilatjap eene schoone toekomst.

Eene in 1878 onder het legercommando van den Luitenant-Generaal de Neve benoemde commissie van twee stafofficieren, Majoor Geij van Pittius en Kapitein Swart, was van oordeel, dat te Tjilatjap, voor zoover bekend, geene vrees voor aanslibbing of verzanding bestond en de baai, volgens verkregen inlichtingen, zeer goed geschikt was voor den aanleg van een marine-etablissement. De commissie was verder van oordeel, dat de haven uitmuntend beveiligd kon worden tegen een aanval en Tjilatjap bij oorlog met een buitenlandschen vijand altijd als oorlogshaven noodig zou zijn om door vaartloopende stoomschepen, blokkadebrekers, de gemeenschap van Java met Nederland en de buitenbezittingen ten allen tijde te kunnen onderhouden; terwijl die plaats, volgens de commissie, bij een aanval op Midden-Java, wellicht geroepen zou worden, ons laatste reduit te zijn. Met het oog daarop werd het, zoowel door de commissie als door den Heer W. M. Visser, noodig geacht, Tjilatjap ook aan de landzijde te versterken.

Is beveiliging van de oorlogshaven tegen oorlogsgevaar eene dringende behoefte, er is nog eene andere behoefte, zeide de Heer W. M. Visser in zijn degelijk en zaakrijk pleidooi voor Tjilatjap, die zich dringend doet gevoelen, namelijk die aan een veilig *hoofdsteenkolendepôt*. Zoowel in oorlogs- als vredestijd zijn kolen voor de vloot eene levensbehoefte. Van het al dan niet hebben van kolen zal dus in tijd van oorlog, meer dan ooit, de waarde of de onwaarde der vloot afhangen; maar dan juist wordt het verkrijgen van den

noodigen voorraad het meest bedreigd. Het behoeft zelfs niet eens feitelijk oorlog te zijn om den aanvoer van kolen geheel gestremd te zien. Ons land heeft in 1870 ondervonden, hoe zelfs een toestand van neutraliteit niet vrijwaart tegen afsluiting van den kolenaanvoer, en de diplomatie kan wederom een motief vinden voor eene dergelijke handeling. Is het dus volstrekt noodig, steeds eene ruime hoeveelheid in voorraad te hebben, zoolang Indië zijne kolen niet geheel uit eigen mijnen trekt, de noodzakelijkheid van zulk een voorraad blijft bestaan ook wanneer Indië zelf in de behoefte aan kolen voor zijne vloot kan voorzien, omdat zoowel het kolentransport als de mijnen, in geval van oorlog met een buitenlandschen vijand, in gevaar zullen verkeeren in 's vijands handen te vallen. De in Indië, in verband met de onmiddellijke behoefte, aanwezige hoeveelheid steenkolen wordt niet in één hoofddepôt geborgen, maar is over verschillende depôts in den archipel verspreid. De voorraad voor het geval van oorlog mag dit — zooals de Heer W. M. Visser zeide — natuurlijk niet zijn; want zoodra zich vijandelijke oorlogsschepen in den archipel vertoonen, zouden al die verspreide en voor het meerendeel onvoldoende of niet beveiligde depôts spoedig een hoogst gewaardeerde en gemakkelijk te bemachtigen prooi worden, in welk geval er weinig zou overschieten van de waarde onzer geheele stoomvloot. Er bestaat daarom dringende behoefte aan een hoofdsteenkolendepôt, in eene veilige plaats gelegen, waar de geheele voorraad kan worden geborgen en van waar de aanvulling kan geschieden door hulpdepôts, die speciaal voor het geval van oorlog met een buitenlandschen vijand moeten worden opgericht. Ook voor dit doel treedt Tjilatjap — volgens den Heer W. M. Visser — geheel met terzijdestelling van Soerabaja, met aandrang op den voorgrond; want de groote oorlogsschepen kunnen met hun grooten diepgang ten allen tijde Tjilatjap in en uit, Soerabaja slechts onder bijzondere omstandigheden.

Blijkt het, dat Tjilatjap al de eigenschappen kan bezitten voor eene veilige oorlogshaven dan moet worden gevraagd of daar een nieuw marine-etablissement, naast het te Soerabaja bestaande, opgericht of dat laatstbedoeld etablissement opgeheven behoort te worden. De quaestie der behoefte aan uitbreiding van deze inrichtingen in den Indischen archipel treedt zoodoende weder op den voorgrond. De staatscommissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 31 Juli 1889, N°. 27 zegt op pag. 9 van haar rapport, [1]) dat nevens het dok te Tandjong Priok, dat in 1896 gereed is gekomen, dringende behoefte bestaat aan dokgelegenheid elders in Nederlandsch-Indië en wel in de eerste plaats in het Noorden van Sumatra benevens in het Oosten van den Archipel." Toen Indië nog *twee* marine-etablissementen bezat (te Onrust en Soerabaja) waren deze inrichtingen, blijkens het rapport eener in 1876 benoemde commissie, nog niet eens in staat, de vloot in den archipel te onderhouden, zoodat voor dat doel eene „uitbreiding van grooten omvang" der dokgelegenheid onmisbaar werd geacht. De commissie merkte echter daarbij op, dat wanneer met den meesten spoed daaraan werd gewerkt, er toch nog jaren zouden verloopen, alvorens van die uitbreiding de eerste vruchten konden

1) 's-Gravenhage, Gebr. van Cleef, 1891. In West-Java vond men van 1876—1881, behalve het rijksdok op Onrust, een particulier dok op het niet ver van Batavia gelegen eiland Amsterdam (directeur de Heer Bosch). Sedert 30 April 1898 bezit Poeloe Weh ook een dok, dat in 1898 gereed kwam.

worden geplukt. Zoo werd Singapore ons derde marine-etablissement. De toestand was na de opheffing van het etablissement te Onrust niet beter geworden. Behalve te Soerabaja, repareerden onze oorlogsschepen toen te Singapore en te Pinang. De hulp, ons door deze twee Britsche werven verleend, was zeer te waardeeren; doch het had voor onze oorlogsvloot schromelijke gevolgen kunnen hebben, indien daarin geene verandering ware gebracht, omdat voor de toekomst op die hulp geen dag kon en mocht worden gerekend. Waar blijft in vollen vrede de hulp van Singapore en Pinang, indien de aldaar gevestigde, geheel *particuliere* dokken op een gegeven oogenblik worden gedwongen, het werk te staken of te liquideeren of wanneer de eischen van den Britschen staatsdienst (men denke eens b.v. aan China en Rusland) op een gegeven oogenblik zóó groot worden, dat daarvoor alle andere — vooral vreemde — belangen moeten achterstaan? Waar blijft die hulp in tijd van oorlog, ook dan wanneer Engeland niet onze vijand, doch neutraal is? Men denke aan de ervaring met de Alabamaquaestie opgedaan! Zouden dus de dokken te Singapore en Pinang in geval van oorlog niet voor onze oorlogsschepen worden gesloten? Dergelijke buitenlandsche en geheel particuliere inrichtingen zijn in hare organisatie, bloei en voortbestaan van allerlei factoren, behalve juist van het belang van den Nederlandsch-Indischen staatsdienst, afhankelijk. Het is om deze reden noodig, dat de Marine ook in Indië onafhankelijk wordt van de hulp van het buitenland. Dit kan op twee wijzen geschieden, zal men zeggen: door den Staat zelven en door particuliere inrichtingen. De *defensiequaestie* mag hierbij evenwel niet uit het oog worden verloren. Zal de toestand voor onze vloot in tijd van oorlog met een buitenlandschen vijand er beter door worden, nu onze oorlogsschepen, behalve te Soerabaja, ook te Tandjong Priok [1]) kunnen repareeren? Wat heeft die vloot in tijd van oorlog aan eene dokgelegenheid op Poeloe Weh en nog ergens „in het Oosten van den Archipel", wanneer die plaatsen niet afdoende verdedigd kunnen worden; wanneer Tandjong Priok en Poeloe Weh niet tevens *oorlogshaven* zijn? Met onze zeer beperkte militaire en maritieme middelen tot verdediging van den Indischen archipel tegen een buitenlandschen vijand kan er natuurlijk slechts sprake zijn van *een* oorlogshaven, *een* marine-etablissement, behoorlijk beveiligd tegen beschieting of bombardement en overigens afdoende tegen dien vijand te verdedigen. De vraag is nu, waar moet die oorlogshaven in het bestaande stelsel van verdediging worden gevonden? Past Soerabaja als oorlogshaven in dat of eenig ander stelsel van verdediging? Kan Soerabaja als oorlogshaven bestendigd blijven en de daar bestaande dokgelegenheid, met het oog daarop, worden uitgebreid? Of moet Tjilatjap de oorlogshaven worden?

Bij de beschouwing der *finantieele* zijde van dit moeilijk vraagstuk mag niet uit het oog worden verloren:

1. dat het verkrijgen van werkvolk voor Tjilatjap geen grooter bezwaar zal kunnen opleveren dan vroeger voor Onrust;

2. dat zeer waarschijnlijk de kosten voor de uitbreiding en het onderhoud van het marine-etablissement te Soerabaja, in den slappen grond aldaar, veel meer zullen bedragen dan de kosten van het maken en het onderhoud der bouwwerken in den vasten bodem van Tjilatjap.

1) Het particuliere dok te Tandjong Priok kwam in 1896 gereed.

Na lezing van het schoone vertoog van den Kapitein-Luitenant ter zee W. M. Visser over Tjilatjap zou men zeggen, dat deze plaats door de Koninklijke Nederlandsche Marine in hooge mate wordt miskend. Ik mag er wel bijvoegen: niet alleen door de marine, maar ook door den handel; want sedert de plaats door den spoorweg met West-, Midden- en Oost-Java is verbonden, moesten dáár de bedrijvigheid van den groothandel, het gewoel eener volkrijke stad en de vroolijkheid van een druk bezocht oord heerschen. De Oceaan, die dáár, rollende en bruisende, het schuim zijner hooge golven tot in bewoonde wijken spat, kabbelt er tevens als eene beek, die dartelend langs Karang Bolong ijlt, te Banjoe Njapa niet zelden effen als een spiegel vloeit om eerst in de Kinderzee zijn onstuimig karakter te hernemen. De Oceaan voldoet te Tjilatjap aan alle eischen, die eene veilige reede hem kunnen stellen. Met de even bevallige als grootsche natuur vormt de haven van Tjilatjap door het hooge en dichtbegroeide Noesa Kembangan, de breede, vlakke kust van Java en het gebergte van Banjoemás in 't verschiet, een schoon en indrukwekkend geheel, dat ruimschoots ieders aandacht verdient.[1]) Waarom moeten tot dusver in die haven de eentonigheid en de stilte van onbekende streken heerschen? Waarom moet daar de handel, met eene prachtige haven en goede spoorwegverbindingen, een kwijnend bestaan lijden? Tjilatjap heeft, vooral bij het Indische leger, eene slechte reputatie. Over het algemeen wordt over deze weinig bezochte plaats — door haren slechten gezondheidstoestand — kwalijk gesproken.

Zou Tjilatjap de oorlogshaven kunnen worden? Neemt men de kaart van den Indischen archipel vóór zich, dan ontwaart men, dat het arbeidsveld onzer Marine, bij oorlog met een buitenlandschen vijand, hoofdzakelijk ten noorden van Java zal worden gevonden. De haven van Tjilatjap is te ver verwijderd van de wateren, waar onze zeemacht zal moeten strijden om met hare offensieve handelingen nut te kunnen stichten. Volgens den Schout-bij-Nacht Binkes, die dit in 1886 schreef, is niet Tjilatjap, maar Soerabaja de aangewezen oorlogshaven. Waarom? Het mag, volgens dezen vlootvoogd, toch wel als zeker worden aangenomen, dat de vijand, die zoowel een coup-de-main als eene verovering van Java voor heeft, dit in den oost- of goeden moesson zal ondernemen, te meer omdat deze moesson samenvalt met de zomermaanden in Europa en deze maanden aldaar bij voorkeur voor het beginnen der vijandelijkheden werden uitgekozen. Het aangewezen terrein van actie is dan niet de onherbergzame zuidkust, maar wel de noordkust van Java met hare groote, aan het strand gelegen handelsplaatsen. Eene oorlogshaven Tjilatjap zou dan moeilijk bereikbaar worden voor onze vloot, die op de noordkust tegen den vijand ageert. Ongetwijfeld zal Tjilatjap, zeide Binkes, wanneer het eenmaal een groot handelscentrum mocht worden, meer dan thans het geval is, den vijand uitnoodigen tot een coup-de-main, die daartoe bij voorkeur den westmoesson zal kiezen. Even zeker zal deze plaats hoofdobject voor den vijand worden, wanneer men dáár de hulpbronnen onzer vloot bijeenbracht. Zou dit echter wenschelijk zijn? Volgens Binkes kan Tjilatjap, zooals het thans is, door het geschut van al de zware pantserschepen des vijands worden bereikt. Eene afdoende in staat van verdedigingstelling dezer plaats zou

1) Maurits, Onze buitenlandsche vijand.

volgens den vlootvoogd groote sommen kosten indien zij mogelijk ware, maar dit werd door hem betwijfeld. Binkes achtte het niet mogelijk, Tjilatjap met de reede en een eventueel aldaar op te richten marine-etablissement tegen bombardement van de zeezijde te vrijwaren, zonder het waarom te hebben medegedeeld. Wel beweerde hij, dat het den vijand, ongeacht het verdedigingsvermogen van Tjilatjap en den moesson, niet moeilijk zou vallen, onze van elders komende schepen het binnengaan en, zoo het al moeilijk blijkt, het buitensluipen van onze schepen geheel te beletten; want men mocht volgens hem nimmer uit het oog verliezen, dat ten allen tijde bewesten Noesa Kembangan groote diepte, goede ankergrond en beschutte ligging te vinden zijn in de Tjitandoewi, de Tjiséhèl en meer binnenwaarts, zoodat de vijand aldaar zijne proviand- en kolenschepen kan opleggen, mits door hem de noodige veiligheidsmaatregelen worden in acht genomen, met het oog op een offensief optreden van onze zijde langs de Kinderzee. Voor een vijand, die het eiland Java uit Tjilatjap zou willen veroveren, is de bovenbedoelde ankerplaats uitermate geschikt om de transportvloot den uitslag van het bombardement te doen afwachten. Geeft de eerste onderstelling — zoo concludeerde die vlootvoogd — geene aanleiding om een bevestigd Tjilatjap in het leven te roepen, de noodzakelijkheid daarvan zou juist ontstaan door de oprichting van een maritiem etablissement, dat om de reeds genoemde redenen dáár niet behoorde te zijn.

Volgens den Kapitein-Luitenant ter zee W. M. Visser is op Java Soerabaja de eenige plaats, die, met opzicht tot de hier behandelde quaestie, eene vergelijking met Tjilatjap kan doorstaan, namelijk wanneer eenmaal de kwaal, die het leven van deze groote handelsplaats bedreigt, de aanslibbing, waaraan hare haven lijdt, zal zijn weggenomen.[1] Soerabaja is voor de quaestie der defensie van groot belang, maar het ligt, zooals ook de Commandant van het Indische leger in 1885, in zijne beschouwingen over Tjilatjap als oorlogshaven, zeide, in het oostelijk gedeelte van Java, terwijl Tjilatjap, in het midden van het eiland en in de nabijheid van de Vorstenlanden gelegen, ook hierdoor van grooter belang werd geacht.

Door de chronische kwaal, waaraan Soerabaja als haven lijdt, wordt de waarde van het zeegat, zoowel als die van de reede, maar in de eerste plaats die van het marine-etablissement ernstig bedreigd. Tal van rapporten en adviezen stelden deze zaak in het licht. Het feit, dat in 1876 het ramtorenschip Prins Hendrik der Nederlanden met slechts 5,4 M. diepgang — terwijl de gemiddelde diepgang der groote oorlogsschepen toen 6 M. was — op de reede van Soerabaja heeft moeten repareeren, omdat het schip niet in het bassin kon komen, zeide meer dan boekdeelen, ten bewijze, dat het marine-etablissement aldaar, ondanks de schatten, die er aan werden besteed, met onmacht bedreigd werd.[2] Ten aanzien van de bestrijding dier kwaal heeft verschil van gevoelen bestaan. Van ééne zijde werd alleen redding verwacht van het uitbouwen der hoofden, naarmate de bank vóór het bassin aanslibt,

1) Zie o. m. de Vaynes van Brakell, De verdediging van Ned.-Indië, pag. 357—360, en Koloniaal Verslag van 1861, 1862, 1863, 1864, 1865, 1868, 1869, 1870, 1871, 1872, 1874, 1875, 1877 en 1878.

2) W. M. Visser, Onze Zeemacht, 2e stuk.

en van het diephouden tusschen die hoofden, maar van eene andere zijde werd het uitbouwen van de hoofden bestreden, omdat daardoor het aanslibben van de bank zou worden bevorderd, ten nadeele van de reede en het vaarwater, en werd alleen redding verwacht van de werking van krachtige moddermolens, m. a. w. van het openhouden eener geul van voldoende diepte, dwars door de bank heên. Dit laatste is blijkbaar niet zoo gemakkelijk als het openhouden van eene geul, die tusschen twee hoofden besloten is, o. a. omdat in het laatste geval alleen de modder behoeft te worden weggebaggerd, die door den ingang naar binnen komt, terwijl in het eerste geval tevens de modder moet worden verwijderd, die van weerskanten, over de zijden van de geul heên, daarin wordt geworpen, en aangezien nu dit inwerpen van modder over de kanten der geul, zoolang die zich nog niet boven water verheffen, met elke tij en dus onafgebroken doorgaande plaats vindt, is zulk een werk zeer ondankbaar en zou het zelfs monnikenwerk kunnen worden genoemd, wanneer bovendien niet werd bereikt wat men beoogde, namelijk het vermijden van verlenging der hoofden. Wel is waar kan dit laatste in zekeren zin bestaan, namelijk in zoover, dat de hoofden niet door het werk van menschenhanden worden uitgebouwd, maar inderdaad heeft de verlenging er van toch plaats door het werk der natuur, want de staande kanten van de uit te modderen geul vormen feitelijk eene voortzetting van de hoofden, breiden zich zeewaarts uit, gelijk deze zouden moeten doen, en deze uitbreiding zal — zooals de Heer W. M. Visser schreef — voortgaan, zoolang wordt toegelaten, dat de Pegirian en de Kalimâs haar slib daar ter plaatse nêerzetten. Toen de Heer W. M. Visser dit in 1876 schreef, waren de hoofden het laatst in 1850 verlengd. In 1876 was de geul in de bank en waren dus ook de staande kanten der geul in 26 jaren 225 M. buiten de hoofden verlengd, zoodat de Heer Visser concludeerde, dat, indien niet werd overgegaan tot den eenig afdoenden maatregel: de verlenging der mondingen van de beide groote rivieren, het te vreezen was, dat, niettegenstaande alle mogelijke palliatieven, de natuur zou voortgaan, Soerabaja te bederven.

In het laatst van 1876 kwam de Indische regeering tot het besluit, dat eene uitbouwing der hoofden van het havenkanaal onvermijdelijk was en een krachtiger stoombaggermolen moest worden gebruikt. [1]) In 1878 verklaarde eene commissie van twee stafofficieren, bestaande uit den Majoor Geij van Pittius en den Kapitein Swart, dat, volgens de mededeelingen van sommige ingenieurs, de vaarwaters van Soerabaja met den tijd dreigden aan te slibben door de vereenigde werking van de Solorivier, de Kalimâs en de Pegirian. De commissie rapporteerde voorts, dat toen bij eb in het oostelijk vaarwater 15 en in het westelijk vaarwater 12 voet water op den drempel stond en dat het water bij vloed van 6 tot 9 voet rees, zoodat de reede alleen bij vloed voor groote schepen toegankelijk was. Die commissie deelde verder mede, dat de ingang van het bassin van het marine-etablissement steeds toeslibte door het slijk, dat de Kalimâs en de Pegirian daarvóór lieten vallen, zoodat slechts door zeer krachtige moddermolens een geul kon worden opengehouden, die *bij springvloed* eene diepte van 5,5 M. had, waardoor de grootste schepen er nooit zouden kunnen dokken, zoodat het ramtorenschip Prins Hendrik der

1) Koloniaal Verslag 1877.

Nederlanden slechts met springvloed in het bassin kon worden gebracht en springtij moest afwachten om er weêr uit te komen. De commissie concludeerde, dat de waarde van Soerabaja als oorlogshaven zeer twijfelachtig moest worden geacht. In 1879 deed de Minister van Koloniën de navolgende onheilspellende mededeeling: „De plannen om bij het marine-etablissement zoodanige inrichting tot stand te brengen, dat de gelegenheid zou ontstaan voor eene volledige reparatie van alle tot het Indisch eskader en de Gouvernementsmarine behoorende schepen en vaartuigen, dus ook van de ijzeren bodems, waaruit dit materieel grootendeels bestaat, worden nog in beraad gehouden, ... vooral ook, omdat men twijfel is gaan koesteren, of het wel mogelijk zal blijken, op den duur voldoende de toegangen uit zee naar het etablissement te behouden". [1]) In hetzelfde jaar schreef die Minister: „Voor het behoud van den toegang tot de reede tegen het gevaar van verzanding waren aanmerkelijke uitgaven noodig geacht, zonder dat men zekerheid kon geven aangaande het welslagen dier poging". [2]) In vroegere jaren beweerde men ter zake van de aanslibbing „de natuur te kunnen bedwingen", thans begon men daaraan te twijfelen. De Minister van Koloniën deelde echter in 1880 mede, dat plannen waren gemaakt tot tegengang van de aanslibbing in straat Madoera. [3]) In het volgende jaar diende eene daartoe in Indië benoemde commissie, bestaande uit den Ingenieur Dijkstra en den Luitenant ter zee der 1e klasse Nijgh, hare voorstellen in tot het behoud van de vaarwaters in het *West-* en het *Oostgat*. Het eerste gedeelte der ontworpen plannen had betrekking op het behoud van het vaarwater bij den noordelijken ingang van Straat Madoera of het zoogenaamde *Westgat* en ten doel om de monding der Solorivier zóó ver noordwaarts te verleggen, dat de rivier bij Tandjong Kepala in de bocht van Sidajoe viel en een uitweg vond bij Oedjong Pangka. Op deze wijze — vermeende men — zouden de afgevoerde slibstoffen buiten den invloed geraken van de strooming, die ze tot dusver in het Westgat deed bezinken. Met dit plan beoogde men verder de rivier in eene rechte richting een weg naar Oedjong Pangka te doen banen en eene afdamming van den benedenloop der rivier en van haren zijtak, de Kali Miring. — Intusschen moest steeds in de monding van de Kalimâs en in de geul door de bank vóór die riviermonding worden gebaggerd, ten einde er op die wijze in te slagen om de gemeenschap met de reede voortdurend in goeden staat te houden. Voorts werd onderzocht of het bij de steeds voortgaande bankvorming in het Westgat wel mogelijk zou zijn, zich gedurende de uitvoering van de ontworpen rivierverlegging van voorzieningen tot behoud van het vaarwater te onthouden. [4]) In 1881 werd door den stoombaggermolen de gemeenschap van Soerabaja met hare reede langs de Kalimâs ongestoord opengehouden. De vraag, welke maatregelen moesten worden genomen in het belang van het behoud der vaarwaters in het *Oostgat* van Soerabaja, was nog niet rijp voor beslissing. [5]) In 1882

1) Koloniaal Verslag 1879.

2) Memorie van Beantwoording aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal betreffende de begrooting van Ned.-Indië voor 1880.

3) Koloniaal Verslag 1880.

4) Koloniaal Verslag 1881.

5) Koloniaal Verslag 1882.

begonnen de werkzaamheden voor de verlegging der monding van de Solorivier; maar in het oorspronkelijk plan was verandering gekomen. Volgens deskundigen in Nederland behoefde de Kali Miring niet te worden afgedamd. De banken vóór de monding der Kalimâs breidden zich allengs verder uit, zoodat van den stoombaggermolen meer arbeid moest worden gevorderd om de langer geworden geul open te houden. Bovendien scheen die geul eene oostelijke richting aan te nemen. Door een en ander dreigde de gemeenschap met de reede belemmering te zullen ondervinden. Ten einde die belemmering zooveel mogelijk te voorkomen en tevens den baggerarbeid tot een minimum te beperken, was het denkbeeld geopperd om de geul tusschen vaste dammen of hoofden in te sluiten, door de bestaande kaaimuren langs de Kalimâs te verlengen. [1]) In 1883 bleek het, dat de bestaande baggermiddelen bij het marine-etablissement te Soerabaja nauwelijks toereikende waren om de keel van het bassin en de daarvoor gelegen geul op diepte te houden. De geringe diepte in het bassin zelf deed, vooral bij het dokken van schepen, bezwaren ondervinden. De baggering in het bassin zou echter niet op afdoende wijze kunnen geschieden zonder eene gedeeltelijke ontruiming daarvan, waartoe eerst zou kunnen worden overgegaan, nadat de achterhaven voor de tijdelijke plaatsing van een der dokken, enz. geschikt was gemaakt. De mond der Kalimâs kon in dat jaar door den baggermolen op voldoende diepte worden gehouden, zoodat de prauwvaart naar de reede geene belemmering ondervond. Van het denkbeeld om de bestaande kaaimuren te verlengen, was afgezien, daar men het beoogde doel er niet mede bereiken zou. De baggerarbeid zou echter, tot behoud van eene goede gemeenschap met de reede, zooveel noodig moeten worden vermeerderd. [2]) Baggeren bleef dus het wachtwoord voor Soerabaja. De baggerdienst zou gereorganiseerd worden in verband met de te verzamelen gegevens nopens den aard en de afmetingen der jaarlijksche aanslibbing zoowel in het marine-bassin als in de daarheen leidende geul. Het op diepte houden van den mond der Kalimâs kostte meer baggerwerk dan vroeger. Ten aanzien van de quaestie der verbetering van het vaarwater in het Westgat werd thans, op gezag van het Lid in den Raad van Indië de Gelder, voormalig ingenieur bij de burgerlijke openbare werken en oud zeeofficier, verklaard, dat de Kali Miring noodzakelijk moest worden afgesloten. [3]) In verband met de voor het behoud der vaarwaters in het Oostgat te nemen maatregelen, scheen men in de verlegging van den mond der Solorivier het middel te kunnen vinden om Soerabaja van zijne chronische kwaal te genezen. Immers, op gezag van eene in 1885 benoemde commissie, waarvan de Heer de Gelder president en de Commandant der Zeemacht in Indië, Schout-bij-Nacht van Alphen o. a. lid was, werd, in strijd met de in 1878 verkondigde meening, thans beweerd, dat het marine-etablissement *wel* kon worden uitgebreid *voor* dat de voltooiing van bovenbedoelde werken had geleerd, dat die bewering werkelijk geene dwaling was. [4]) De berichten omtrent de verlegging van den mond der Solorivier luidden eerst zeer gunstig. De hoofdstroom volgde goed de richting der door baggering en uitschuring verkregen geul. Ten behoeve

1) Koloniaal Verslag 1883.
2) Koloniaal Verslag 1884.
3) Koloniaal Verslag 1885.
4) Koloniaal Verslag 1886.

van het uitwerken der plannen tot behoud der vaarwaters in het Oostgat werden uitgebreide metingen en waarnemingen verricht.[1])

De opneming van de vaarwaters in het Oostgat door den Ingenieur Dijkstra en den Luitenant ter zee der 1e klasse Nijgh in 1878 had den achteruitgang dier vaarwaters in een helder licht gesteld. Volgens hun rapport had het Oostgat sedert 1847, toen het door den Luitenant ter zee der 2e klasse M. H. Jansen was opgenomen, eene algemeene verondieping ondergaan. Het zoogenaamde *oude vaarwater*, toenmaals nog voor vrij groote schepen bevaarbaar, was sedert voor de scheepvaart geheel onbruikbaar geworden, terwijl het door Jansen ontdekte en naar hem genoemde *Jansens-vaarwater* onder den Javawal eveneens op verschillende plaatsen sterk in diepte achteruit was gegaan. Onrustbarender dan de verondieping was echter de versmalling, die laatstgenoemde vaarwater, voornamelijk in het nauwste gedeelte, had ondergaan en in 1866 nog steeds onderging door het opschuiven der zandbanken. Op een punt, waar in 1847 nog eene breedte van 1100 M. werd gevonden, bedroeg die in 1887 ternauwernood 800 M. Onder den Javawal en vooral aan weêrszijden van de Kalimâs, het marinebassin en de Pegirian had zich de droogvallende bank aanmerkelijk uitgebreid, beoosten de Kalimâs gemiddeld 7 en bewesten die rivier gemiddeld 11 M. per jaar. Van 1847 tot 1879 bedroeg de uitbreiding respectievelijk 224 en 352 M. De reede van Soerabaja had binnen de 3 vademslijn in 1847 op het smalste gedeelte eene breedte van ruim 1800 en in 1878 van 1500 M. De verrichte opnemingen en stroommetingen hadden de Heeren Dijkstra en Nijgh tot de conclusie geleid, dat evenals de slibstoffen uit de Solorivier het vaarwater in het Westgat met ondergang bedreigden, de aanslibbing in het Oostgat en vóór de monden der Kalimâs moest worden toegeschreven aan de vaste stoffen, afkomstig uit de Brantas, die door de Kalimâs, de Pegirian en het kanaal van Wonokromo in zee werden gevoerd. Het eenvoudigste en minst kostbare middel tot wering van die vaste stoffen uit het vaarwater was, volgens Dijkstra en Nijgh, te vinden door den toevoer van water uit de Brantas in de Kalimâs zooveel mogelijk te beperken en in verband hiermede de Porongrivier, waarlangs de Brantas toen reeds in den westmoesson $^3/_4$ van hare watermassa ten zuiden van het Oostgat in straat Madoera ontlastte, voor den geheelen afvoer van de bandjir's uit de Brantas te bestemmen.

Tot verwezenlijking van dit denkbeeld zou de capaciteit van de Porongrivier moeten worden verruimd en behoorden eenige kunstwerken te worden tot stand gebracht of gewijzigd. De uitvoering dezer werken werd door de commissie op ruim *f* 3000000 begroot. Evenals met haar voorstel betreffende de sedert in uitvoering gebrachte verlegging van den mond der Solorivier, ten behoeve van de verbetering van het vaarwater in het Westgat, was geschied, werd ook dit advies aan het oordeel onderworpen van den Staatsraad en oud-Kapitein ter zee M. H. Jansen en den Hoofd-ingenieur I. A. A. Waldorp. In aansluiting aan het vroeger door hen uitgebracht advies om de verlegging van den mond der Solorivier te doen gepaard gaan met het leggen van een dam van Oedjong Piring naar het rif van Djamoean, tot regularisatie van de vaargeul in het Westgat, werd door deze deskundigen thans eene verdere normaliseering van het stroombed in straat Madoera en in het Oostgat aan-

1) Koloniaal Verslag 1887.

bevolen. Zij stelden zich daarbij voor, dat dientengevolge de stoffen, welke steeds in de vaarwaters bezonken, door de kracht van den stroom eenerzijds naar de Javazee en anderzijds naar het ruime gedeelte van straat Madoera zouden worden gedreven. De kosten der normaliseering werden globaal op ƒ 5000000 geschat. Wering van den afvoer van vaste stoffen uit de Kalimâs was volgens hen van ondergeschikt belang en zou zelfs, bij toepassing van het door hen aanbevolen stelsel, geheel overbodig worden. De Indische autoriteiten hadden tegen deze zienswijze gewichtige bedenkingen. Zij beweerden, dat de voorgestelde normaliseering geenszins het gewenschte resultaat zou opleveren. Volgens gedane opnemingen toch doorloopen de stroomen in straat Madoera de zeeëngte niet onafgebroken van het eene einde naar het andere, maar leggen zij in één getij slechts de helft of een derde van de geheele lengte af en keeren zij daarna terug. Zelfs werd het gevaar niet gering geacht, dat de sterke stroom, die langs de reede van Soerabaja loopt, zou verzwakken tengevolge van den grooteren tegenstand, dien deze, bij vernauwing van het profiel van straat Madoera, zou hebben te overwinnen, en dat dientengevolge de opvulling van het Oostgat nog zou verhaast worden. Voorts kon men zich in Indië niet vereenigen met de rooskleurige begrooting van kosten der Hollandsche adviseurs. De kosten van de door Jansen en Waldorp voorgestelde normaliseering werden door de Indische autoriteiten op minstens ƒ 16000000 geraamd. Zij oordeelden den aanleg van den dam van Oedjong Piring naar het rif van Djamoean overbodig, sinds nadere opnemingen hadden doen zien, dat geene verdere opschuiving van het vaarwater in het Westgat naar den kant van den Madoerawal kon worden geconstateerd. De Indische regeering wenschte, alvorens hare voorstellen aan den Minister van Koloniën in te dienen, den oud-Hoofdingenieur I. A. de Gelder, Lid in den Raad van Indië, ter zake te hooren. Deze specialiteit, die in zijne dubbele qualiteit van oud-zeeofficier en oud-ingenieur bij de burgerlijke openbare werken, in casu de aangewezen adviseur was, bracht zijn advies in 1885 uit. Hij kwam, na de werken in straat Madoera te hebben opgenomen, tot de conclusie, dat, tegenover de onzekere uitkomsten en de aanzienlijke kosten eener normaliseering van straat Madoera en het Oostgat, de voorkeur moest worden gegeven aan de voorstellen der commissie Dijkstra—Nijgh, waardoor in ieder geval de schadelijke werking van de door de Kalimâs afgevoerde vaste stoffen tot een minimum zou worden teruggebracht, terwijl de belangrijke, jaarlijks terugkeerende uitgaaf voor baggerarbeid, noodig voor het openhouden van de geul vóór den mond der Kalimâs en het marinebassin, tengevolge van die voorziening aanmerkelijk zou verminderen en waarschijnlijk later geheel zou kunnen vervallen. Tot verbetering van het vaarwater in het Oostgat zou, volgens de Gelder, later kunnen worden overgegaan tot het aanbrengen van eenige kribben of leidammen in straat Madoera, doch daarbij zou gewaakt moeten worden tegen grondaanwinning tusschen die kribben, daar ook hij van oordeel was, dat vermindering van den profielsinhoud der straat tot eene algemeene stroomvermindering zou leiden. De verruiming van de capaciteit der Porongrivier zou verkregen worden door verlegging van de dijken en door het maken van eene coupure, ter gedeeltelijke ontlasting van die rivier; terwijl het Porong-overlaatkanaal geschikt zou worden gemaakt om een

gedeelte van het water uit de Porongrivier af te voeren. De toevoer van het water uit de Brantas in de Kalimâs zou geregeld worden door middel van de 3 bestaande sluizen. Voortaan zou slechts zooveel water worden toegelaten als onmisbaar was voor de belangen van de scheepvaart op de Kalimâs, de irrigatie van de streek, waardoor deze rivier loopt, en de waterverversching en de doorspoeling van de stad Soerabaja, die, zooals bekend was, tot dusver zeer veel te wenschen overlieten en later in voldoenden toestand zouden worden gebracht. De werken voor de verruiming der Porongrivier zouden in 1893 gereed kunnen zijn. [1])

Zou de door het Opperbestuur op de voorstellen der Indische regeering, betreffende de verbetering der westelijke en oostelijke vaarwaters van Soerabaja, genomen beslissing de toekomst van deze handelsstad en oorlogshaven redden? Wat is er verder gebeurd, nadat de Heer de Gelder zijne adviezen had uitgebracht?

Door baggeren in den mond van de Kalimâs en in de geul door de daarbuiten gelegen bank werd de voor de prauwvaart noodige diepte behouden. Van de verlegging van den mond der Solorivier werd bericht, dat de hoofdstroom de door baggeren en uitschuren verkregen geul „over het algemeen" goed bleef volgen. In de baai van Sidajoe, waar die rivier sedert 1884 uitmondde, was de afzetting van slibstoffen en daardoor de aanwas der banken zeer belangrijk geworden. Opnemingen vonden plaats ten behoeve van de te ondernemen werken tot behoud der vaarwaters in het Oostgat en met die opnemingen werd in 1887 voortgegaan. [2]) De eigenlijke werkzaamheden begonnen in 1888 aan de Porongrivier, waarmede, zooals reeds gezegd is, niet slechts het weren van slib uit het Oostgat, maar ook de verbreeding dezer rivier van Porong tot in zee werd beoogd. Van de werken tot verlegging van den mond der Solorivier werd in 1889 bericht, dat zij met rassche schreden hunne voltooiing naderden en de geul van den nieuwen mond zich tot nabij Oedjong Pangka uitstrekte. [3]) Deze werken waren echter een jaar later nog niet geëindigd. De geul tusschen de banken verlengde zich verder noordwaarts en werd door baggeren op diepte gebracht; terwijl de banken en geulen beoosten het vaarwater in het Westgat werden opgenomen. De werken aan de Porongrivier werden voortgezet [4]). Eerst in 1891 waren de werken tot verlegging van den mond der Solorivier voltooid; doch wat bleek toen? Het vaarwater bij het Westgat vertoonde bij de laatste opneming, in vergelijking met de toestanden in de voorafgaande jaren, „eenigen achteruitgang". Het bleek toen — zeide de Minister van Koloniën — „dat de verlegging van de monding der Solorivier in de richting van Oedjong Pangka (baai van Sidajoe) inderdaad slechts als een tijdelijk hulpmiddel tot behoud van het Westervaarwater moet beschouwd worden." Eene merkwaardige mededeeling, waardoor de finantieele offers, aan dergelijke tijdelijke hulpmiddelen gebracht, zeker niet worden gerechtvaardigd. Wederom was op waterstaatsgebied in Indië eene uit een finantieel oogpunt gevoelige teleurstelling ondervonden. In verband daarmede ontstond het voornemen, den mond der Solorivier meer westwaarts, bijv. tot

1) Memorie van Toelichting op de begrooting van Ned.-Indië voor 1888.
2) Koloniaal Verslag 1888 en Memorie van Toelichting op de begrooting van Ned.-Indië voor 1889.
3) Koloniaal Verslag 1889.
4) Koloniaal Verslag 1890.

op de grens tusschen de residentiën Soerabaja en Rembang te verleggen. Intusschen zou een onderzoek worden ingesteld in hoever de aanleg van een dam van Oedjong Piring naar het rif van Djamoean onvermijdelijk was om het vaarwater op diepte te houden tot tijd en wijle de doorgraving op de grens van Rembang en Soerabaja zou zijn tot stand gekomen. [1]

De verlegging van de monding der Solorivier in de richting van Oedjong Pangka moge door den Minister van Koloniën in 1891 zeer behendig een *tijdelijk hulpmiddel* tot behoud van het vaarwater in het Westgat zijn genoemd, dat hulpmiddel heeft *veel* gekost en *niet* aan het doel beantwoord. „Zeker is het evenwel" — zeide de afgevaardigde Guijot, oud-zeeofficier, in de Tweede Kamer — dat door de monding der Solorivier „naar de grens van Rembang over te brengen, de oorzaak van mogelijk verderen achteruitgang van het vaarwater zal zijn weggenomen". Dat zal de tijd moeten leeren. Immers, toen in 1846 het oude vaarwater langs Sidajoe werd opgegeven, vleide men zich, dat, door het verleggen der monding van de Solorivier, de natuur de zeebank verder zou doorschuren; maar dit is slechts gedeeltelijk geschied, want na de eerste verlegging van den riviermond heeft zij, door oostelijke ombuiging, onmiddelijk weêr nadeelig op dat vaarwater gewerkt, hetgeen ook na de tweede verlegging bij Oedjong Pangka weder is waargenomen. *Misschien* zal de nadeelige werking der monding van de Solorivier op het vaarwater in het Westgat van Soerabaja ophouden, wanneer die monding, ten derden male, en ditmaal naar de oostelijke grens van Rembang is verlegd; doch betwijfeld mag worden of het vaarwater op de bank zelve daardoor in diepte zal toenemen. Verbetering van dat vaarwater toch, maar niet de bestendiging van den bestaanden toestand is de eisch om Soerabaja te doen zijn, wat het, afgescheiden van den handel, in de eerste plaats voor de Marine in tijd van oorlog met een buitenlandschen vijand behoort te wezen. [2] De Staten-Generaal waren zoo goed, in December 1891 fondsen toe te staan voor den aanleg van een dam van Oedjong Piring (op den wal van Madoera) naar het rif van Djamoean. [3] Van het baggerwerk werd vermeld, dat dit in 1892 in en vóór de monding der Kalimâs geschiedde. De werken ten behoeve van het Oostgat vorderden dat jaar slecht door gebrek aan werkvolk. [4] Uit de periodiek, na afloop van elken oost- en westmoesson, gedane peilingen viel af te leiden, dat het door den nieuwen mond der Solorivier aangevoerde slib hoofdzakelijk in de onmiddellijke nabijheid daarvan bezonk. De riviergeul bleef zich om Oedjong Pangka naar het westen richten; terwijl sedert 1891 de diepte op het noordelijk gedeelte van den drempel van het betonde vaarwater eenigszins minder en op het zuidelijk gedeelte iets grooter was geworden. Op het diepste gedeelte in het midden bleef de diepte vrij wel stationair en was zelfs eerder eenige vooruitgang merkbaar. In de monding van de Kali Miring bleef de diepte vrij wel gelijk. Eerst in Maart 1893 werd begonnen met het maken van den

1) Koloniaal Verslag 1891, Memorie van Beantwoording aan de Tweede Kamer betreffende de begrooting van Ned.-Indië voor 1892, Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1891—1892, pag. 138 en 139.

2) Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1891—1892, pag. 138.

3) Koloniaal Verslag 1892.

4) Koloniaal Verslag 1893.

dam van Oedjong Piring naar het rif van Djamoean. De werken ten behoeve van het Oostgat vorderden ook in 1893 niet naar wensch. In dit jaar werd ook een begin gemaakt met de normaliseering der Soerabajarivier van Melirip tot Sepandjang, die noodig wordt geacht, omdat, na voltooiing der werken aan de Porongrivier, slechts eene beperkte hoeveelheid water in de Soerabajarivier zal worden toegelaten en deze zonder normaliseering geene voldoende vaardiepte zou behouden. Te Soerabaja werd ook dit jaar gebaggerd.[1]) Ten einde den invloed te kunnen nagaan, die, naarmate bovengenoemde dam, welke circa 12 K. M. lang moet worden, in lengte toeneemt, daardoor op de versterking van den stroom in het vaarwater ten westen van den dam wordt uitgeoefend, werden, evenals in het Westgat, geregeld om de zes maanden waarnemingen gedaan. Uit de in 1894 gedane waarnemingen viel nog niet veel af te leiden, omdat de dam toen nog slechts halverwege gereed was en de uitwerking daarvan op de verandering der waterdiepten nabij en op de baar dus nog slechts betrekkelijk gering kon zijn. Met de werken tot behoud der vaarwaters in het Oostgat werd doorgegaan.[2]) Van den meergenoemden dam was op het einde van 1895 ongeveer 11625 M. onderhanden genomen, waarvan 9760 M. tot ongeveer den hoogsten waterstand was opgetrokken. De uitkomsten van de in September en October 1895 verrichte opnemingen in het vaarwater ten westen van den dam, vergeleken met die van de in de voorafgegane jaren gedane waarnemingen, gaven voorloopig reden tot tevredenheid, d. w. z. dat nabij en op de baar de waterdiepte gaandeweg een weinig bleek te zijn toegenomen. Omtrent de werken tot behoud der vaarwaters in het Oostgat kon in 1896 het einde of het waarschijnlijk resultaat nog niet worden medegedeeld.[3])

Gedurende laatstgenoemd jaar was, evenals in de voorgaande jaren, het geheele jaar door gebaggerd om het marinebassin op diepte te houden. In 1896 was daar ter plaatse alleen 157790 M^3 specie uitgebaggerd, waarvan de kosten kwamen te staan op gemiddeld f 0.53⁵ per M^3 o' in toto op f 84417.65. In 1897 was 179180 M^3 specie uitgebaggerd tegen den gemiddelden prijs van f 0.41 per M^3, waardoor de kosten van het baggerwerk in het marinebassin totaal f 73463.80 bedroegen. In 1898 bedroeg dat totaal f 68029.50. [4])

De 12750 M. lange steenen dam van Oedjong Piring naar het rif van Djamoean was in October 1896 voltooid. De Indische regeering liet zich over het aanvankelijk resultaat daarvan zeer voorzichtig uit. In 1897 kon nog slechts worden bericht, dat, nu die dam, met betrekking tot het westelijk vaarwater van Soerabaja tot zijn vollen omvang van invloed is, *het zich laat aanzien, dat eene geleidelijke verbetering van den toestand op de bank te verwachten is.* Een werk, dat met het hier bedoelde in nauw verband staat, werd in Augustus 1896 ter hand genomen, namelijk de verruiming van de vaargeul in de tusschen Madoera's zuid- en westkust loopende kreek Gladak Landjang, waardoor aan de prauwen van Soerabaja de gelegenheid zal worden gegeven om, binnen door, Bangkallan op Madoera's westkust te

1) Koloniaal Verslag 1894.
2) Koloniaal Verslag 1895.
3) Koloniaal Verslag 1896.
4) De kosten van het baggeren in de jaren vóór 1896 zijn gedeeltelijk in de Koloniale Verslagen te vinden. Zij vertegenwoordigen een zeer aanzienlijk bedrag.

bereiken en de langere en soms gevaarlijke weg om den kop van bovengenoemden dam gemeden wordt. Van de werken tot behoud van het vaarwater in het Oostgat kwamen in 1896 die tot normaliseering van het beneden gedeelte der Brantas, tusschen Gedong Soro en Lengkong, gereed, terwijl de werken aan de Porongrivier en die voor de normaliseering der Soerabajarivier in laatstgenoemd jaar werden voortgezet [1]).

Een jaar later was in den toestand van het Westgat, tengevolge van den meergenoemden dam „eenige verbetering" gekomen. Die dam heeft ƒ 1703085 gekost. De verruiming van de kreek Gladak Landjang kwam in 1897 gereed. Wat betrof de nog onderhanden werken tot behoud van het vaarwater in het Oostgat had de in 1896 voltooide normaliseering van de Brantas tusschen Gedong Soro en Lengkong „nog niet de gewenschte resultaten" opgeleverd. Een ontwerp voor de „noodzakelijk gebleken uitbreiding" van dit werk werd in 1898 gemaakt. Deze teleurstelling trachtte de Indische regeering te neutraliseeren met de verwachting, dat eene juiste beoordeeling dier uitkomsten eerst mogelijk zal zijn na de geheele voltooiing der in de Porong- en Soerabajarivieren in uitvoering zijnde werken. De werken aan de Porongrivier kwamen in 1897 „nagenoeg" gereed. In laatstgenoemd jaar was voor eene som van ƒ 420445 ten behoeve van de werken in het Oostgat besteed. [2])

Hoe de toestand in het Westervaarwater na het gereedkomen van den dam sedert 1898 was, kon de Minister van Koloniën in November 1899 nog niet mededeelen! Immers, op de vraag der Tweede Kamer van de Staten-Generaal om inlichtingen ter zake, luidde 's Ministers antwoord, dat hij „niet in staat" was, over „den tegenwoordigen toestand van het vaarwater in het Westgat van Soerabaja" inlichtingen te verstrekken. [3]) Wat de Minister ook had kunnen antwoorden, tot heden bestaat de kwaal, die Soerabaja bedreigt: de aanslibbing. Die kwaal is chronisch en zoolang zij de waarde van de zeegaten, de reede en het marine-etablissement ernstig blijft bedreigen, zoolang kan niet worden gezegd, dat Soerabaja voor de toekomst aan de eischen van eene goede oorlogshaven zal voldoen. Om die reden slechts is het niet boven bedenking verheven, dat de Minister, te beginnen met 1900, gelden heeft aangevraagd voor aanleg en bewapening van batterijen, waarmede, naar zijn gevoelen, ofschoon in strijd met hetgeen hij in 1897 aan de Tweede en Eerste Kamers der Staten-Generaal leeraarde, niet langer mocht worden gedraald. Juich ik het overigens toe, dat de Minister tot het inzicht is gekomen, dat de Indische landsverdediging, behalve deugdelijke levende strijdkrachten, goede doode weermiddelen behoeft, de door hem aangevraagde fondsen voor eene kustverdediging bij Soerabaja acht ik, tegenover de lijdensgeschiedenis van deze oorlogshaven, niet verantwoord.

Afgescheiden hiervan, past Soerabaja niet in een stelsel van verdediging, waarin de zetel van bestuur en het mobiele leger in West-Java worden gevonden. De geringe sterkte van dat leger eischt, dat de bestuurszetel en de oorlogshaven zoo dicht mogelijk bij het centrum van verdediging zijn. Dien zetel naar Soerabaja te verplaatsen, zooals met overtuiging is aan-

1) Koloniaal Verslag 1897.

2) Koloniaal Verslag 1898.

3) Voorloopig Verslag en Memorie van Antwoord betreffende de begrooting van Ned.-Indië voor 1900, Koloniaal Verslag 1899, pag. 72.

bevolen, [1]) kan, op grond van de voorafgaande en in hoofdstuk VII volgende beschouwingen, geene aanbeveling verdienen.

De vraag moge derhalve worden gesteld: wat is beter, eene nieuwe oorlogshaven op de Noordkust van Java te maken of Soerabaja als zoodanig te handhaven? Zeker, de nieuwe oorlogshaven zal eenige millioenen kosten; maar hoe vele millioenen zijn tot dusver besteed ter bestrijding van de kwaal, die Soerabaja bedreigt, en hoe vele millioenen zullen nog worden uitgegeven om haar bestaan als oorlogshaven te rekken?

Hoe zal worden te gemoet gekomen aan het gemis en de onmisbare behoefte van eene veilige haven op de Noordkust van Java tot herstel van schade en het aanvullen der verbruikte middelen voor de vloot? Die vraag is te dezer plaatse moeilijk, doch door eene commissie van zee- en staf-officieren en ingenieurs het best te beantwoorden.

Voor onze zeemacht blijft het eene levensquaestie, in tijd van oorlog met een buitenlandschen vijand een *veilig* marine-etablissement te bezitten, dat tevens als hoofdsteenkolendepôt moet optreden. Wie die vijand ook moge wezen, Engeland, Frankrijk, Duitschland, de Noord-Amerikaansche republiek, Japan, altijd zal de spoedige bemachtiging der oorlogshaven, waardoor onze vloot tot onmacht gedoemd wordt, zijn doel zijn. Eene gebrekkige verdediging der oorlogshaven door de landmacht werkt ongunstig terug op de oorlogsschepen, die, zooals Mahan heeft gezegd, in al hunne bewegingen vrij moeten zijn van de verantwoordelijkheid voor de veiligheid der haven, die zij verlaten. [2]) Na het krijgskundig belang des vijands in het spoedig bezit dier haven treedt zijn maritiem belang op, dat voor iederen vijand niet even groot is. Is b. v. Engeland onze vijand dan voldoet het nabij gelegen Singapore in alle opzichten aan de eischen, die men aan een maritiem-etablissement kan stellen, zoodat onze oorlogshaven — waar die ook zij — voor dezen vijand slechts in zoover waarde heeft, dat die haven dichter bij zijne ageerende vloot is gelegen. Moge ook al in dat opzicht ons marine-etablissement voor hem van secundair belang zijn, in den strijd tegen onze vloot brengt zijn krijgskundig belang altijd mede, haar het gebruik van Soerabaja, evenals van Tandjong Priok, zoo spoedig mogelijk te beletten door die plaatsen in bezit te nemen, kan het, zonder, moet het, met vernieling (bombardement). De Minister van Koloniën van Goltstein stelde wel is waar in October 1874 op den voorgrond, dat de vernieling van het marine-etablissement nimmer in de bedoeling zou liggen van den vijand, omdat het, integendeel, diens streven zou zijn, dat etablissement intact te vermeesteren; maar noch uit een krijgskundig, noch uit een utiliteitsoogpunt kan deze stelling worden verdedigd. De vijand, die het hoofddoel: de verovering van Java voor oogen heeft, zal trachten, de zeemacht en het leger van den verdediger weerloos te maken, te verslaan en te vernietigen. Ten einde de zeemacht te treffen, zal hij met groot voordeel de maritieme inrichtingen te Tandjong Priok en te Soerabaja kunnen vernielen. Als geschiedkundige herinnering moge strekken, dat de Engelschen, na in 1800 onze maritieme inrichtingen op Onrust te hebben vernield en in 1807 het overschot onzer vloot te hebben verbrand en ons daarna zooveel mogelijk afbreuk te hebben gedaan, in 1811, bij hunne ver-

1) W. R. de Greve, De verdediging van Ned.-Indië, Batavia, G. Kolff en Co., 1893.
2) Mahan, De oorlog ter zee en zijne lessen, Marineblad, 1898—1899.

overing van Java, vrij spel ter zee hadden, ongestoord hunne troepen van Poeloe Pinang naar straat Malakka en straat Banka vervoerden en bij Batavia (Tjilintjing) Tjirebon, Semarang en Soerabaja konden debarkeeren. De oorlog moet er toe leiden, dat de vijand, nadat hij in den strijd met onze zeemacht de overhand heeft behouden, ons marine-etablissement in bezit zal nemen en dat dit van onzen kant natuurlijk niet slechts zal worden aangezien. Het geldt het behoud van ons eenig marine-etablissement. Hoe meer van onze zijde belet wordt, dit etablissement zonder groote opofferingen te bemachtigen, hoe meer onze middelen van verdediging den vijand zullen beletten, onze vloot het gebruik daarvan te ontzeggen, door het in bezit te nemen, hoe meer de vijand dat doel zal trachten te bereiken door het met zijn vuur te vernielen. Belet men den vijand door een aanval van de zeezijde het etablissement in bezit te nemen, dan dwingt men hem, het in brand te schieten, terwijl, wanneer het in 's vijands handen dreigt te vallen, op ons de verplichting rust het te vernielen. C'est bien triste, mais c'est la guerre! Verdediging van een object in haren krachtigsten vorm sluit volstrekt de gezindheid uit dat object goedschiks of soms, zelfs na den strijd, intact in vijands handen te laten. Men zal dus het verstandigst handelen, van de theorie van den Minister van Goltstein geene notitie te nemen, omdat daarop geen plan van verdediging is te maken Onze middelen van tegenweer moeten berekend zijn op een vijand, die naar de gewone en beproefde beginselen oorlog voert en dienovereenkomstig zal trachten, ons met al het geweld zijner middelen ten spoedigste ten onder te brengen, maar die zich niet zal gedragen naar een beginsel, dat een onzer Ministers van Koloniën in vredestijd hem, in het belang onzer schatkist, gaarne toedichtte, doch dat ook dien vijand niet bekend is.

Wanneer men dus, na al de voor het marine-etablissement te Soerabaja en de verbetering van de derwaarts leidende vaarwaters uitgegeven millioenen, er prijs op stelt, dat voor onze vloot in Indië eenige etablissement te behouden en de voor haar in oorlogstijd zoo onmisbare inrichtingen aldaar zoowel tegen groote als kleine vijandelijke ondernemingen te beschermen, dan moet dat etablissement — tot op dit oogenblik in elken oorlog met eene ons equivaleerende of primeerende zeemogendheid (China en Japan niet uitgezonderd) een zeer kwetsbaar punt — zal het niet aan ondergang blootgesteld zijn, door onze maritieme en militaire middelen tegen vernieling worden gevrijwaard. Men zal dus werken moeten maken niet alleen *tot bescherming van het etablissement*, maar ook *tot het tegengaan eener landing, ten doel hebbende, Soerabaja in bezit te nemen als operatiebasis in Oost-Java.* Het marine-etablissement dwingt ons, eene landing te beletten en eene strandverdediging te voeren, waarvoor o. m. kustbatterijen vereischt worden, die, zullen zij ook onder het vuur van het vijandelijk scheepsgeschut stormvrij zijn, gesloten forten moeten wezen, voorzien van bomvrije logementen, wijkplaatsen, munitiemagazijnen en flankementen benevens geschut van zwaar kaliber. Is dat alles wat vereischt wordt? Neen. De verdediging van het marine-etablissement eischt de verdediging van straat Madoera. De verdediging van straat Madoera moet strekken tot dekking aan de zeezijde van het marine-etablissement. Daaraan behoort te worden verbonden eene verdediging te land van dat etablissement, die eene mogelijke uitbreiding der inrichting in de toekomst niet in den weg staat.

Moest de verdediging van het etablissement op de reede van Soerabaja

geschieden dan zou de vernieling door bombardement van die inrichting onvermijdelijk zijn en zelfs aan een weinig beduidenden vijand niet veel moeite kosten. Het zijn dus de *toegangen tot de reede*, die den vijand — wat de *verdediging van de zeezijde* betreft — moeten worden betwist en wel op zoodanige punten, d.z. afstanden van het etablissement, dat de vernielende uitwerking van het vijandelijk geschut onzeker wordt, zoo niet geheel ophoudt.

Zoowel bij nadering van het etablissement door den oostelijken als den westelijken toegang van straat Madoera is het reeds op grooten afstand merkbaar en levert het een goed mikpunt aan een vijandelijk eskader. Bij de twee, zeer ruime en nagenoeg over de geheele breedte voor zeeschepen bevaarbare toegangen, die naar de reede van Soerabaja leiden, doet zich echter de vraag voor of de verdediging aan beide zijden even sterk zal moeten zijn, m.a.w. of de beide vaarwaters even krachtige aanvalsmiddelen zullen toelaten. Het antwoord hierop wordt gegeven door den diepgang der schepen, waaruit de vijandelijke vloot zou kunnen bestaan. In 1871 konden met gemiddelde hoogwaterstanden door het oostelijk vaarwater stoomschepen van 6,226 en door het westelijk vaarwater van 4,5 M. diepgang zonder bezwaar naar de reede van Soerabaja opkomen. Volgens den Schout-bij-Nacht Binkes lieten de toegangen naar die reede in 1886 alleen bij de hoogste springtijen (d.i. in November, December, Januari, Mei, Juni en Juli) schepen toe van een diepgang van 6,9 M. voor het Oostgat en van 5,65 M. voor het Westgat. Wanneer de tonnen weggenomen en de gemakkelijk daarvoor in aanmerking komende landmerken opgeruimd zijn, zal onder gunstige omstandigheden door een bekwamen loods een schip kunnen worden binnengebracht van hoogstens 6,5 M. toetreding door het Oostgat en van hoogstens 5,3 M. door het Westgat.[1]) Des nachts, wanneer in tijd van oorlog de vuren zijn gebluscht, mag men zeker aannemen, dat de maximum dieptreding niet meer zal kunnen bedragen dan 6,2 M. voor het Oostgat en 5 M. voor het Westgat. Men handelt het verstandigst, met de locale kennis en de practische ervaring van den vijand niet gering te achten, waardoor mag worden aangenomen, dat hij de reede van Soerabaja met schepen van 6,5 M. diepgang en daar beneden zal trachten te bereiken. De maanden Mei, Juni en Juli zijn tevens de meest geschikte voor vijandelijke operatiën. De voor ons meest waarschijnlijke vijand is in de eerste plaats Engeland met zijne talrijke vloot, waarvan echter een aanzienlijk getal schepen door te grooten diepgang niet in aanmerking komt voor eene offensieve optreding tegen Soerabaja, terwijl de schepen, die daarvoor wel in aanmerking komen, natuurlijk niet alle door Engeland tegen deze havenplaats zullen worden gebruikt. Volgens Binkes kan de oorlogshaven Soerabaja worden verdedigd zonder dat men behoeft te vervallen in de kosten van geblindeerde forten en dergelijke werken.

Van eene verdediging onzer maritieme inrichtingen te Soerabaja en eene bescherming der groote handelscentra op de noord- en zuidkust van Java kan nauwelijks ernstig sprake zijn, zoolang ons leger niet sterker is en op de bovengenoemde plaatsen geene verdedigingswerken overeenkomstig de eischen des tijds worden gebouwd en bewapend. Immers bij eene verdediging van Java volgens het beginsel van Binkes moet, zoowel bij Batavia als bij

1) Zie voorts T. C. Gobeé, Brieven over marine en kustverdediging, pag. 144.

Semarang, bij Soerabaja en bij Tjilatjap, zóóveel van het veldleger worden geconcentreerd, dat de vijand geene kans ziet, zich met eene zeer geringe macht van die plaatsen en den omtrek daarvan meester te maken en zoodoende zijn voordeel te doen met de aldaar gevonden wordende hulpbronnen.

Onze verdediging moet den vijand nopen, met eene niet onaanzienlijke macht op te treden; doch bij de tegenwoordige sterkte van het leger kan slechts eene betrekkelijk geringe macht te Soerabaja worden geconcentreerd om den vijand aldaar het hoofd te bieden. Met zoodanige macht valt niet te denken aan eene krachtige verdediging van eene versterkte oorlogshaven als Soerabaja, d. i. van de stad en het marine-etablisssment.[1]) Volgens het stelsel van Binkes wordt eene krachtige verdediging van Java onmogelijk gemaakt. Volgens dat stelsel wordt ons veldleger over eenige punten, de zoogenaamde toegangen van Java, versnipperd.

Zoolang het leger niet eene beduidende uitbreiding heeft ondergaan, kan eene afdoende versterkte oorlogshaven Soerabaja niet met hoop op succes worden verdedigd tegen een vijand, die met het doel komt, die haven te bemachtigen en desnoods te vernielen. Eene zoodanige legeruitbreiding zal wel een der vrome wenschen blijven; maar aangenomen eens, dat het leger, zooals Binkes beweerde, de vloot en de verdediging der oorlogshaven zal kunnen bijstaan, zonder dat men behoeft te vervallen in de kosten van geblindeerde forten, enz. dan mag wel eens worden nagegaan, wat men hebbe te verstaan onder de verdediging der oorlogshaven.

Volgens Binkes zelven moet niet slechts het marine-etablissement met de daarvoor liggende reede, maar de straat Madoera in haar geheel worden verdedigd. Dit is juist. Wil men van Soerabaja eene veilige oorlogshaven maken dan moeten in de eerste plaats de westelijke en oostelijke toegangen van straat Madoera worden verdedigd. Wat weet men van het westelijk en van het oostelijk vaarwater?

1. *Westelijk vaarwater.* Tusschen de Pisang- en Buffelklippen had het vaarwater in 1871 voor groote schepen eene breedte van ongeveer 2200 M. benevens eene groote diepte met een sterk loopenden stroom. Tusschen de Pisangklip of Karang Tambaga en den Javawal was toen een circa 300 M. breed vaarwater voor groote schepen. Benoorden de zuidelijkste Buffelklip werd een vaarwater aangetroffen, dat, hoewel nauw en moeilijk, toch niet geheel ontoegankelijk bleek te zijn voor groote schepen.

2. *Oostelijk vaarwater.* Ter hoogte van Kali Wedi heeft de straat Madoera ongeveer dezelfde breedte als voor Soerabaja en strekte zich het vaarwater voor diepgaande schepen in 1871 van af dat punt recht noordwaarts naar den wal van Madoera met afwisselende diepten van 11,32 tot 16,98 M. over eene breedte van 2200 M. uit.

Er zullen dus verdedigingswerken moeten worden aangelegd om den vijand het binnenstoomen der beide hoofdingangen van straat Madoera te beletten. Die werken moeten in zee en op de wallen van Java en Madoera worden gevonden. De vijandelijke schepen, die de invaart willen forceeren, zullen zooveel mogelijk het midden van het vaarwater houden en, met volle kracht doorstoomende, slechts gedurende eenige minuten aan het vuur uit onze

1) Gijsberti Hodenpijl, De werkkring der Nederlandsche Marine.

verdedigingswerken zijn blootgesteld. Het is echter niet voldoende om de beide hoofdingangen van Straat Madoera in staat van verdediging te brengen. De vijand kan landingen doen zoowel op verschillende punten van de zuidwestkust van Madoera, ten einde aldaar batterijen aan te leggen om daaruit het marine-etablisement te bombardeeren, als op verschillende punten van den Javawal, zooals — hoewel minder waarschijnlijk — bij Grésik (Grissee) en ten oosten van Soerabaja bij het Jansens-vaarwater en beoosten daarvan, ten einde door een coup-de-main de vernieling te beproeven van het marine-etablissement. Dit etablissement moet dus ook aan de landzijde worden verdedigd. Stieltjes gaf in 1869 de bevestigingswijze gedeeltelijk aan. Hij raadde aan gebruik te maken van *bamboe doeri* of, wanneer deze daar niet wilde groeien, van *tambok*, eene soort kreupelhout. [1]) Met het advies van een zoo bevoegd technicus als Stieltjes is door verschillende commissiën rekening gehouden, die ontwerpen hebben ingediend tot verdediging van het marine-etablissement tegen een Europeeschen vijand. Het ontwerp eener in 1870 benoemde commissie, bestaande uit den Kapitein ter zee Buijs, de Majoors der Artillerie Boumeester en Haga, de Majoors der Genie Ermeling en van Walchren en den Luitenant ter zee der 1e klasse W. M. Visser, [2]) kostte circa *f* 11500000, het ontwerp van den Vice-Admiraal Geerling in zijne in 1876 ingediende Memorie van verdediging van Java, uit een maritiem oogpunt beschouwd, circa *f* 10000000.

De kosten zullen echter veel meer bedragen, wanneer men straat Madoera volgens de tegenwoordige eischen in staat van verdediging wil brengen. De versterking van het marine-etablissement aan de landzijde door een gordel van bamboe doeri ot tambok zonder den aanleg van batterijen, forten of torens op de wallen van Java en Madoera kan, even als vroeger, niet voorzien in eene afdoende verdediging der oorlogshaven tegen een buitenlandschen vijand. Wat zou daarvoor o. m. in aanmerking kunnen komen?

1. *Optreding der zeemacht.* Hierdoor wordt verstaan, dat de schepen van het auxiliair eskader en de overige daarvoor in aanmerking komende vaartuigen van oorlog zich aan de beide hoofdtoegangen van straat Madoera posteeren om der vijandelijke vloot het binnenstoomen te beletten. *Het gebruik van torpedobooten natuurlijk uitgezonderd*, zou dit middel niet aanbevelenswaardig zijn. De weinige goede vechtschepen, die wij zullen hebben, zouden daardoor worden vastgelegd en aan een gedeelte hunner bestemming worden onttrokken. Onze oorlogsmarine is te zwak om daarvan een beduidend gedeelte af te zonderen speciaal voor de verdediging van straat Madoera. Werden er kustversterkingen gebouwd dan zou het bij de hier bedoelde optreding der zeemacht wel eens kunnen gebeuren, dat noch die kustversterkingen noch de oorlogsschepen tot hun recht kwamen. [3])

2. *Drijvende batterijen.* Bij de behandeling der begrooting van Marine voor 1897 zeide de Minister Jhr. van der Wijck in de Eerste Kamer der Staten-Generaal, dat de haven van Tandjong Priok o. m. door „drijvende batterijen" zou worden verdedigd. [4]) Deze zijn echter zeer kostbaar. De eenige jaren

1) Handelingen der Staten-Generaal (Tweede Kamer) 1869—1870, pag. 187—193.

2) E. B. Kielstra, Over marinezaken, Tijdspiegel, 1887.

3) T. C. Gobée, Brieven over marine en kustverdediging, J. van Swieten, De verdediging van Java (*Tijdschrift voor Ned.-Indië* 1869).

4) Handelingen der Staten-Generaal, Eerste Kamer, 1896—1897, pag. 123.

geleden voor de verdediging der havens van San Francisco en New Orleans voorgestelde werden op *f* 10000000 de batterij begroot.[1]) Voor de verdediging van straat Madoera zouden er minstens 2 noodig zijn.

3. *Vernauwing der ingangen van straat Madoera.* Dijken, die, zooals te Spezzia en elders zijn gemaakt om de schepen te noodzaken, dichter onder de batterijen door te stoomen, vereischen eenige millioenen M³ stortsteen. Ten einde de vijandelijke oorlogsschepen langer onder het werkzaam vuur der batterijen te houden zou men dwars- en strekdammen moeten aanleggen. De kosten van werken als deze zouden zeker ook eenige millioenen bedragen, die alleen gewettigd kunnen worden, indien de drukke scheepvaart op Soerabaja in tijd van vrede van zoodanige werken geen last ondervond; men denke vooral aan den grooten tijstroom, die in de nauwe openingen mag worden verwacht en die het onderhoud der dammen bij die openingen zeer zoude bezwaren.[2])

4. *In water gebouwde sperforten.* Door deze forten verstaat men in dit geval de forten, gelegen tusschen de wallen van Java en Madoera. Zij moeten, volgens de tegenwoordige eischen, pantserforten zijn, die — het behoeft nauwelijks te worden gezegd — ook veel zullen kosten. Daarbij komt, dat het bouwen van dergelijke forten zeer moeilijk is, zoodat dit, met het oog op de groote kosten, in de eerste plaats, slechts aan genieofficieren mag worden opgedragen, die daarvan ondervinding hebben. Alvorens tot het bouwen dezer forten over te gaan, moeten eerst kunstmatige eilandjes worden gemaakt met het bovenvlak op laag water, waarvoor eenige millioenen M³ stortwerk noodig zijn.[3])

5. *Versperringen.* Sommige zeestraten en vaarwaters hebben zulk eene groote breedte en waterdiepte, dat men er geene versperringen (waartoe de watermijnen behooren) of afsluitingen in kan aanbrengen; terwijl kustbatterijen aan beide oevers niet voldoende zijn om aan vijandelijke schepen de doorvaart te beletten. Versperringen zonder vaste sterkten om haar te bewaken en krachtig te verdedigen, vermogen tegen eene vijandelijke scheepsmacht even weinig als die sterkten (batterijen, torens) zonder versperringen. Deze moeten zooveel mogelijk geheel berekend en ingericht zijn om een krachtig stoomschip in zijn volle vaart te stuiten, zijn schroef onklaar te maken en daardoor zijn stoomvermogen nutteloos te doen worden.[4]) Voor dat het werk van von Scheliha[5]) in Indië bekend was, werd door sommigen reeds beweerd, dat het niet tot de onmogelijkheden behoort, in straat Madoera versperringen aan te leggen.

6. *Torpedo's* (*vischtorpedo's, torpedoversperringen* en *torpedobooten*).

a Torpedoversperringen. In eenigszins breede straten en in nauwere, waar een felle stroom loopt, is het niet mogelijk torpedoversperringen te maken. Deze dienen dan ook meer voor de verdediging van nauwere toegangen van baaien, havens en rivieren. Men dient eene bijzondere studie van het torpedowezen te hebben gemaakt om voor elk vaarwater te kunnen beslissen of de

1) P. G. van Schermbeek, Een en ander uit mijne militaire loopbaan in Japan, Verslag 25 October 1888 der Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap.

2) en 3) van Schermbeek, ibid.

4) van Schermbeek, ibid.

5) J. von Scheliha, A treatise on coastdefence, 1869.

diepte, de breedte, de snelheid en de richting der stroomen gedoogen, er eene torpedoversperring in aan leggen. [1])

b. Torpedobooten. Behalve de ramschepen met hunne kanonnen, kunnen de torpedobooten krachtig tot de verdediging bijdragen. In een vaarwater als straat Madoera zijn de torpedobooten voor de vijandelijke oorlogsschepen de geduchtste tegenstanders, daar zij in of nabij de straat, die zij moeten helpen verdedigen, eene veilige haven of ligplaats kunnen vinden. De torpedoboot is het vernielingswerktuig, dat den stoutmoedige het overwicht geeft boven den sterke. Niet alleen bij den aanval, maar vooral bij de verdediging kan zij eene groote rol spelen. Hij, die eene groote overmacht aan torpedobooten bezit, heeft veel kans op de overwinning. [2])

c. Vischtorpedo's. Deze torpedo's, die bij de verdediging van zeestraten en havens ook belangrijke diensten kunnen bewijzen en over vrij groote afstanden onder water worden voortbewogen, waartoe zij voorzien zijn van een bewegingstoestel met samengeperste lucht en eene schroef, worden in twee hoofdsoorten verdeeld: de *losse torpedo* en de *kabeltorpedo.*

I. De *losse* of *vrijbewegende torpedo.* Hiervan bestaan twee goede soorten, die veel op elkander gelijken: de *Whitehead-* en de *Schwarzkopf*-torpedo. Zij worden afgeschoten uit metalen buizen:

1o. van boord der oorlogsschepen,

2o. uit torpedobooten,

3o. uit onderzeesche oeverbatterijen (zooals te Antwerpen).

Het liefst moet men de losse torpedo uit torpedobooten afschieten.

De gebreken van deze torpedo zijn, dat zij dikwijls afwijkt van de richting, waarin men haar heeft afgeschoten, zoowel tengevolge van kleine gebreken en storingen in het fijne mechanisme als door stroomingen of andere belemmeringen in het water. Hoe kleiner hare snelheid is, hoe gemakkelijker zij van hare baan afwijkt en hoe grooter die snelheid is, hoe meer kans zij heeft, haar doel te treffen Aangezien de torpedo slechts eene beperkte hoeveelheid samengeperste lucht bevat, waardoor zij wordt voortbewogen, is men daardoor genoodzaakt, de snelheid te verminderen, wanneer de door de torpedo te doorloopen afstand grooter wordt. Het is daarom niet raadzaam, de losse torpedo voor afstanden grooter dan 400 M. te gebruiken, omdat de snelheid dan te klein en de trefkans daardoor te gering wordt: terwijl in eene eenigszins breede straat de vijandelijke oorlogsschepen — wanneer zij niet gedwongen worden eenig vaarwater te volgen — den oever zelden of nooit tot op 400 M. naderen.

II. De *kabel-* of *Lay*-torpedo, die met een metalen kabel aan den oever wordt verbonden en door middel daarvan in beweging gesteld, gestopt en gestuurd kan worden. De kabel is met een aan den oever geplaatsten electrischen stuurtoestel verbonden. Deze torpedo is voorzien van twee staven met gekleurde schijven, die boven het water uitsteken, wil men kunnen zien, in welke richting deze torpedo moet worden gestuurd. Krijgt de vijand deze schijven in het oog en ziet men, dat hij de torpedo wil vernielen of den kabel afsnijden dan kan men die schijven door middel van den stuurtoestel

1) van Schermbeek, ibid.

2) T. C. Gobée, Brieven over marine en kustverdediging. Zie het artikel „Torpilleurs et torpilles" door „Un ancien officier de marine" in *La Nouvelle Revue* van 1 Januari 1885.

tijdelijk doen verdwijnen om ze later, wanneer men wil, weder te voorschijn te doen komen. De kabeltorpedo kan men gebruiken, waar men wil, en zelfs op groote afstanden. Voor het vervoer en de bediening van den electrischen stuurtoestel zijn 4 personen voldoende, die overal, achter een rotsblok, eene aardhoop of waar dan ook, eene behoorlijke dekking kunnen vinden. [1])

De conditio sine qua non der verdediging van de oorlogshaven Soerabaja is en blijft, zooals reeds gezegd werd:

1. dat het marine-etablissement voldoende beschermd is tegen bombardement en

2. dat het evenzeer beveiligd is tegen vijandelijke aanvallen van de landzijde.

Deze eischen zijn onafwijsbaar, hetzij er sprake is van een *plan tot verovering* of van een *coup-de-main*.

Al kan aan de meeste der hierboven opgesomde eischen voor eene goede verdediging van straat Madoera niet worden toegegeven, zoo is daarom de verdediging van het marine-etablissement nog niet zoo eenvoudig als de Schout-bij-Nacht Binkes zich die in 1886 voorstelde. Voor die verdediging is méér noodig dan eene *enceinte* van het etablissement, *torpedo's en torpedobooten* en *samenwerking van land- en zeemacht*. Men heeft, zooals reeds gezegd is, ook *forten* en *kustbatterijen* noodig. Tot recht begrip van de hedendaagsche beteekenis dezer batterijen, moet een en ander worden vermeld omtrent hare *soort, plaatsing, inrichting* en *bewapening*.

1. *Soort der batterijen.* Uit een artilleristisch oogpunt worden zij verdeeld in *kanon-* en *mortierbatterijen* en uit een fortificatorisch oogpunt in *open batterijen, gepantserde batterijen* en *pantserkoepels*. De in 1884 benoemde Ned. commissie voor de pantseringen was van oordeel, dat gepantserde batterijen en pantserkoepels ver boven open batterijen zijn te verkiezen. [2]) Van de gepantserde batterijen en pantserkoepels moet tegenwoordig een ruim gebruik worden gemaakt, wanneer men bij den korten en hevigen geschutsstrijd, dien de kustbatterijen kunnen voeren, het volle nut wil trekken van zijne kostbare kustkanonnen. Juist omdat deze kanonnen *zeer* kostbaar zijn, waarvan het onderhoud en de bediening de nauwlettendste zorg vereischen, terwijl het mechanisme zeer samengesteld en fijn is, zoodat de kleinste beschadiging of stoornis daarvan oorzaak kan zijn, dat het kostbare kanon tijdelijk onbruikbaar wordt, is de meermalen verkondigde theorie zeer betwistbaar, dat het veel raadzamer moet worden geacht, de kustkanonnen ongedekt achter eene open borstwering op te stellen en voor het geld, dat men aan pantseringen uitwint, liever het aantal zoodanig opgestelde kustkanonnen te vermeerderen. Pantseringen zijn ook kostbaar, doch op goed gekozen punten geplaatst, sparen zij niet alleen kostbare kanonnen uit, maar verhoogen zij de uitwerking en de waarde der achter de pantsering opgestelde vuurmonden aanmerkelijk. Daar er in vele gevallen groote bezwaren bestaan tegen den aanleg van open batterijen en de gepantserde batterijen en pantserkoepels *veel* geld kosten, dringt zich de

1) Van Schermbeek, ibid. Zie ook T. C. Gobée, Brieven over marine en kustverdediging.

2) Toch zal straat Madoera door open batterijen worden verdedigd. Zie Memorie van Toelichting op de begrooting van Ned.-Indië voor 1900.

vraag op: hoe is op eene andere wijze aan den eisch te voldoen om een groot aantal vuurmonden in batterij te hebben?[1])

2. *Plaatsing der kustbatterijen.* De batterijen moeten elkander ondersteunen, zoodat vijandelijke schepen, die tegen eene batterij vuren, dit niet kunnen doen zonder uit een of meer andere batterijen beschoten te worden. Deze onderlinge ondersteuning van battterijen, die ter verdediging van eenzelfde vaarwater dienen, is bij kanonbatterijen wenschelijk, doch niet altijd mogelijk. In dit geval voornamelijk kunnen de mortierbatterijen groote diensten bewijzen, want het zal wel kunnen voorkomen, dat men op dezelfde kust verschillende batterijen bouwt, zoodanig dat de eene batterij over de andere heên vuurt. Het vuren uit eene kanonbatterij over eene lager gelegen batterij heên wordt in de meeste gevallen bedenkelijk geacht, doch wegens de grootere elevatie en de kleinere buskruitladingen kan men uit eene mortierbatterij zonder eenig gevaar over eene lagere batterij heênvuren. Legt men eene hooge mortierbatterij aan in de nabijheid eener lager gelegen kanonbatterij dan kan men met de mortieren vuren op elk schip, dat de kanonbatterij beschiet, zoowel op groote als op kleine afstanden, terwijl de mortierbatterij zelve nagenoeg onkwetsbaar is voor het vijandelijk vuur Bovendien verkrijgt men het groote voordeel, dat de mortierbatterij de beste trefkans heeft tegen schepen, die met de kiel in de richting der batterijen liggen en waartegen de kanonbatterij slechts eene zéér geringe trefkans bezit; terwijl omgekeerd de kanonbatterij eene goede trefkans heeft tegen de schepen, die dwars voor de batterijen liggen en moeilijker door de mortierbatterij worden getroffen. Het zal dus om deze redenen bij de kustverdediging der meeste positiën wenschelijk zijn, zoo mogelijk, beide soorten van batterijen aan te leggen, die elkander krachtig ondersteunen, en niet kanonbatterijen alleen of mortierbatterijen alleen.

3. *Inrichting der kustbatterijen.* Zoowel de kanon- als de mortierbatterijen kunnen *hooge* of *lage* batterijen zijn. De hooge zijn veiliger, omdat de projectielen der vijandelijke schepen meestal in de borstwering terechtkomen of over de batterij heêngaan zonder de vuurmonden of de bediening in de batterij te treffen. Bij het bouwen van kustbatterijen, die met zware en kostbare kanonnen worden bewapend, moet men er steeds op bedacht zijn, dat men in oorlogstijd altijd het volle nut van die vuurmonden moet kunnen trekken. Eene groote mate van veiligheid voor de vuurmonden en de bediening is zeker zeer gewenscht, doch in tijd van nood is eene krachtige, volledige vuuruitwerking de hoofdzaak. Houdt men dit beginsel in het oog en levens, dat bij hooge batterijen de trefkans bij het vuren tegen de zijpantsers der vijandelijke schepen te gering is of liever sterk vermindert, naarmate men de kanonnen hooger boven den waterspiegel plaatst, terwijl tegen de dekken — de meest kwetsbare gedeelten van het schip — slechts op zeer kleine afstanden schade kan worden toegebracht; houdt men verder in het oog, dat het vuren met kanonnen op doelen, die zooveel lager dan de batterij liggen, ten aanzien speciaal van de constructie en de beschadiging der affuiten, eigenaardige bezwaren oplevert en men ten slotte in de getrokken mortieren

1) De voor de verdediging van straat Madoera te bouwen open batterijen zullen gedeeltelijk met snelvuurkanonnen worden bewapend. Zie Memorie van Toelichting op de begrooting van Ned.-Indië voor 1900.

een veel beter, eenvoudiger en goedkooper middel bezit om de dekken der vijandelijke schepen te treffen en groote schade aan te richten, dan mag worden aangenomen, dat *lage* boven hooge kanonbatterijen zijn te verkiezen. Eerstgenoemde mogen niet hooger dan circa 25 M. boven den waterspiegel liggen. Bij mortierbatterijen zijn de *hooge* de beste.

4. *Bewapening der kustbatterijen.* De batterijen hebben licht en zwaar geschut. De lichte vuurmonden zijn bestemd voor het afweren van landingen en aanvallen te land, de zware vuurmonden voor den strijd tegen de oorlogsschepen. De laatstbedoelde vuurmonden worden in twee soorten verdeeld: getrokken kanonnen en getrokken mortieren.

Omtrent de vuurmonden wordt het volgende aangeteekend:

a. Soort der vuurmonden. De getrokken mortieren zijn bij uitstek geschikt om voor de kustverdediging te worden gebruikt. Zij zijn een zeer bruikbaar en krachtig hulpmiddel bij de verdediging van zeestraten en andere vaarwaters; zij bestrijken die gedeelten van het vaarwater, waarop uit de kanonbatterijen niet gevuurd kan worden, en kunnen de vijandelijke schepen, zoowel op groote afstanden als van nabij, niet alleen treffen, doch zeer groote schade toebrengen. Boven de kustkanonnen hebben zij de volgende voordeelen:

1°. zij zijn veel lichter, dus gemakkelijker te vervoeren en in batterij te brengen;

2°. zij zijn goedkooper;

3°. zij hebben op grootere afstanden eene krachtiger vuuruitwerking dan de getrokken kanonnen, omdat de projectielen van deze op die afstanden de kracht missen om de pantsers der schepen te doorboren; terwijl de getrokken mortieren juist op groote afstanden de krachtigste uitwerking hebben, omdat zij dan met grootere ladingen afgeschoten worden, een hoogeren boog beschrijven en de dekken der schepen met meer kracht treffen dan op kleinere afstanden;

4°. de trefkans is zelfs op zeer groote afstanden zeer gunstig;

5°. de mortierbatterijen kunnen op hooggelegen punten worden aangelegd, hetgeen zelfs zeer wenschelijk is, omdat zij dan vrij wel onkwetsbaar zijn voor het vuur der vijandelijke schepen, waardoor zij veel beknopter, eenvoudiger en goedkooper kunnen worden ingericht dan de kanonbatterijen.

b. Kaliber der vuurmonden. In den regel moet men de kustbatterijen bewapenen met de zwaarste en krachtigste kanonnen, omdat die batterijen in haren strijd tegen de schepen rekening moeten houden met het feit, dat de zwaarste vuurmond altijd in eene kustbatterij, maar niet aan boord van een schip geplaatst kan worden. Door dit voordeel, dat de kustbatterijen boven de schepen hebben, zullen die batterijen op het beslissende oogenblik van den geschutstrijd in dit opzicht de meerderheid boven de aanvallende schepen verkrijgen.

c. Aantal der vuurmonden. Omtrent het aantal der vuurmonden zij medegedeeld, dat eenige zware en goed gedekte kanonnen voor de kustverdediging van sommige positiën niet altijd voldoende zijn, doch dat het dikwijls noodig is, dat men over een betrekkelijk groot aantal vuurmonden kan beschikken.

d. Plaatsing der vuurmonden. De plaatsing kan verspreid of aaneengesloten zijn. Wanneer de vuurmonden dicht bij elkander staan — zooals in gepantserde batterijen en pantserkoepels — is de vuurleiding veel gemakkelijker en

beter en de vuuruitwerking veel krachtiger. Bij den aanleg van elke kustversterking moet dit gewichtige beginsel in het oog worden gehouden. In het vuur der kustvuurmonden streve men naar eenheid. Krachtige salvo's moet men daarmede kunnen geven; er bestaat een groot verschil tusschen de vuuruitwerking van eenige kanonnen, indien zij eene aaneengeschakelde batterij vormen dan wanneer zij afzonderlijk op vrij groote afstanden van elkander zijn opgesteld. Ten slotte zijn bij eene aaneengesloten opstelling der vuurmonden de kosten voor de magazijnen en verdere inrichtingen alsmede voor de verzekering der stormvrijheid veel geringer dan wanneer men de vuurmonden verspreid plaatst. [1])

1) van Schermbeek, ibid.

(Slot volgt).

VARIA.

EEN ANTWOORD VAN Dr. SNOUCK HURGRONJE OP EEN ONBEZONNEN (?) VRAAG.

De Redactie van de *Locomotief* (21 October) was zoo vriendelijk om te voldoen aan ons verzoek, om een vraag te mogen richten aan een der beide hoofdleiders van de tegenwoordige Atjeh-staatkunde. Zij was aldus ingekleed.

De toestand in Atjeh geeft aanleiding tot het stellen van een vraag aan Dr. Snouck Hurgronje.

In zijn klassiek rapport over dat gewest, verschenen in den tijd van het regime-Deykerhoff, wordt een zeer belangrijk beginsel op den voorgrond gesteld. Het beginsel dat men vóór alle dingen onderscheid moet maken tusschen de wereldlijke en de geestelijke hoofden op Atjeh. De wereldlijke hoofden — wanneer wij ten minste den geleerden adviseur der regeering goed begrepen hebben — zijn niet de hoofdmannen van het verzet; het verzet tegen ons gezag kristalliseert zich daarentegen in de partij der geestelijke hoofden: oelama's.

Nu hebben wij bijna in elke mail gelezen, dat wereldlijke hoofden zich onderwerpen. Maar een dergelijke ons verheugende tijding mochten wij nog niet lezen betreffende geestelijke hoofden.

De vraag, die wij het wagen te stellen aan Dr. Snouck Hurgronje, is deze: „Hebben, sedert uw komst te Atjeh, naar wij meenen in April 1898, zich uitsluitend wereldlijke en geen geestelijke hoofden onderworpen, zijn wij dan niet, volgens de beginselen door u indertijd vooropgesteld, zeer ver van Atjehs onderwerping verwijderd?"

* * *

Dr. Snouck Hurgronje is een zeer bekwaam, en een zeer prikkelbaar man. Hij vertoornde hevig op den vrager, dien hij in twee lijvige hoofdartikelen van de *Javabode* uitscheldt, zoodat de honden er geen brood van zouden willen eten. De aldus toegesprokene kan echter niet anders dan tevreden zijn met zijn „onbezonnen" genoemde vraag, daar de geleerde adviseur der regeering hem een even categorisch als duidelijk antwoord geeft op die vraag. Een antwoord, dat een blijvender plaats verdient dan een ephemeer dagblad geven kan. Redenen, waarom wij hieronder er van een uittreksel mededeelen; 's heeren Snouck's invectieven tegen ons lieten wij daarbij in hoofdzaak weg, als doende tot de zaak zelve niet af. Wij geven hem gaarne de vergunning een volgenden keer nog heftiger (als dat mogelijk is) tegen ons te keer te gaan, wanneer hij ons daarbij weer zoo populair en toch zoo degelijk inlicht. Voor den belangstellende, die er zich soms in verkneukelt om eens danig op ons te hooren brommen, zij het ons echter vergund precies aan te geven, waar hij het bewuste artikel van Dr. Snouck Hurgronje lezen kan: dat is in de No. 272 en 273, 23 en 24 Nov. 1899 van de *Javabode*.

Hier volge dus de gekuischte bloemlezing uit zijn antwoord, waarvoor wij

hem ten zeerste dankbaar zijn. Het is en zal blijven een nuttige bijdrage voor leeken — en daaronder rangschikken wij ons persoonlijk gaarne.

Van het artikel van Toekoe Mohsin in de Januari-aflevering van de *Indische Gids* is het een ware aanvulling.

* * *

Atjeh en onderhoorigheden vormde vóór onze bemoeienis met dat gebied geene politieke eenheid, maar een veelvoud van onderling onafhankelijke staatjes, elk onder een erfelijk hoofd (oelèëbalang of in de onderhoorigheden met verschillende andere namen genoemd). De dynastie der soeltans, die in theorie het geheel beheerschte, had sinds lang hare kracht verloren, werd wel algemeen *geëerd*, maar nergens dan in hare eigen engste omgeving *gehoorzaamd*. De tientallen van wereldlijke hoofden, die dus elk binnen zijne landpalen het gezag uitoefenden, leefden met elkander veelal in oorlog, of ook in bondgenootschappen, die moesten dienen om anderen met meer succes te kunnen bestrijden. Over het algemeen waren het lieden met een zeer beperkten gezichtskring, die alleen oog hadden voor hetgeen hun eigen persoonlijk voordeel betrof. De bevolking, hoewel dikwijls ontevreden over de knevelarijen dier hoofden en soms zelfs zich daartegen verzettend, onderscheidt zich door grooten eerbied voor de traditie, voor de legitimiteit dergenen, die haar besturen. Zonder de liefde of achting hunner onderhoorigen te genieten, konden de oelèëbalangs enz. zich op de gehechtheid der Atjehers aan het overgeleverde verlaten, als voldoenden waarborg voor de vastheid hunner zetels.

Alle gezag berustte in handen van die hoofden, die men desverkiezende *wereldlijke* of *adathoofden* kan noemen; al droegen zij uit den aard der zaak de uitoefening van een deel van dat gezag weder aan anderen op; deze laatsten bleven hun volkomen ondergeschikt.

Op geen gebied hadden de oelèëbalangs zoo dringende behoefte aan bijstand van anderen dan op dat van den godsdienst, de toepassing der wetten van den Islam; immers van die toepassing is eene kennis vereischt, waarover die hoofden niet beschikten, daar men ze slechts door jaren van studie verwerven kan, en verder verlangt de mohamedaansche maatschappij van de handhavers dier wetten ook een godsdienstigen levenswandel, eene getrouwheid in de inachtneming van allerlei ritueele voorschriften, die den meesten oelèëbalangs te zwaar valt.

De mohamedaansche wet regelt elk onderdeel van het leven der belijders van den Islam: het godsdienstige in engeren zin, het staatkundige, maatschappelijke, huiselijke. Zoo luidt de theorie, naar welker verwezenlijking elk rechtgeaard mohamedaansch theoloog streeft of minstens verlangt. In de practijk heeft evenwel de Islam moeten geven en nemen, vooral veel geven wat de naleving der wet aangaat. De historische ontwikkeling van den Islam, die wij hier niet kunnen schetsen, heeft het medegebracht dat de Mohamedanen zelven hunne wet zijn moeten gaan beschouwen als veel te volmaakt voor de wereld, waarin zij leven, en dus de zuivere toepassing dier wet verplaatsen in een ver verleden en in eene misschien nog verdere toekomst. Voor het tegenwoordige doet men het dus met een compromis tusschen de leer en de eischen van het leven, en ofschoon de termen van dit verdrag plaatselijk nogal verschillen, in wezen en hoofdtrekken komt het

in alle mohamedaansche landen op hetzelfde neer: de godsdienstige plichten in den engeren zin des woords bleven overal uitsluitend door Allahs wet geregeld; evenzoo de inrichting der familie, het huwelijksrecht dus, meestal ook het erfrecht, en verder nog een en ander, dat men als meer gewijd terrein pleegt te beschouwen. Overigens werden bestuur en rechtspraak in de verschillende landen van den Islam op verschillende wijze ingericht, waarbij wel den invloed van Allahs wet zich hier meer, daar minder deed gevoelen, maar waarbij toch de *niet* aan den Islam ontleende zeden en gebruiken der volkeren den doorslag gaven.

Zoo is het ook in Atjeh gegaan; hier noemt men het speciaal onder de heerschappij der mohamedaansche wet staande het gebied der *hoekôm*, terwijl de andere, wereldsche inzettingen, gelijk elders in dezen Archipel, onder den naam *adat* worden samengevat.

Het handhaven van *adat* en *hoekôm* beiden is de taak der hoofden; maar, terwijl zij voor het eerste gedeelte dier taak slechts zekere mate van levenservaring noodig hebben en deze door hunne eigene willekeur kunnen aanvullen, eischt, gelijk we reeds opmerkten, de toepassing der *hoekôm* speciale kundigheden. Vandaar dat geen oelèëbalang het stellen kan zonder eenen *kali*, die de rechtsgedingen, welke binnen het gebied der *hoekôm* vallen, òf namens hem beslist, òf hem de noodige gegevens ter beslissing daarvan verstrekt; verder dat elk dorp zijnen *teungkoe* heeft, die daar volgens de godsdienstige voorschriften de huwelijken sluit en in andere daarmede samenhangende zaken zijnen dorpsgenooten ter zijde staat. Die personen moeten ter richtige vervulling hunner ambtsplichten zich een gedeelte van die theologisch-juridische wetenschap eigen gemaakt hebben, die volgens mohamedaansche begrippen *de* wetenschap is.

Lieden, die zulke studie gemaakt hebben, zijn steeds min of meer doordrongen van het besef, dat een veel te klein gedeelte van het leven onder de heerschappij der *hoekôm* staat, terwijl de adat en hoe men verder zulke mengsels van zeden, gebruiken en willekeur noemen mag, in hunne oogen niet veel beter dan een werk des duivels is. Hunne opleiding legt dus in hen de kiem van een streven naar vermeerdering van hun gezag, naar verkleining van het gebied der adat. Het spreekt van zelf dat de bestuurshoofden overal, en zoo ook de oelèëbalangs in Atjeh, die ambten bij voorkeur opdragen aan menschen, bij wie bedoelde kiemen geen neiging tot verdere ontwikkeling toonen: zeer strenge of ietwat heerzuchtige aangelegde theologen zijn daarvoor niet bruikbaar.

Die minder plooibaren of heerschzuchtigen moeten dus een ander arbeidsveld zoeken; men vindt ze, in Atjeh gelijk elders, onder de godsdienstleeraars. Dezen, die, zonder eenig ambt te bekleeden, aan de leergierigen den inhoud der kitabs, dus ook de geheele wet van Allah, verklaren, zijn vrijer in hunne bewegingen. Sommigen onder hen worden door de bevolking met eenen aan bijgeloof grenzenden eerbied bejegend en oefenen op haar grooten invloed. Hier is en was het altijd zaak voor de oelèëbalangs om voorzichtig te zijn. Hun eigen geloof en de publieke opinie weerhouden hen er van, een aanzienlijken goeroe of oelama anders dan ingeval van hooge noodzakelijkheid van zich af te stooten; maar toch zijn die hoofden evenmin als geloovige christelijke vorsten geneigd om hun gezag met vertegenwoordigers van den

godsdienst te deelen of aan dezen af te staan. Vooral waar zich onder den mantel eener strenge vroomheid bij die leeraars heerschzucht vergeefs tracht te te verbergen, ontstonden wel eens conflicten. Meermalen kwam het voor, dat adat-hoofden, mede ter verzekering hunner eigene positie, ernstig rekening moesten houden met het gezag en de populariteit van aanzienlijke wetgeleerden (*oelama's.*)

Zoo durfde soms een oelèëbalang eene door hem gewenschte beslissing in eene quaestie, die de gemoederen in beweging bracht, niet doorzetten tegen den wil van eenen vertegenwoordiger der *hoekóm*. Elders gebeurde het, dat zekere bemoeienissen met de daaraan verbonden inkomsten door oelèëbalang zonder verdere contrôle aan zulk eenen godsman werden overgedragen; ja in enkele gevallen gaf het hoofd een deel van zijn gebied aan den man der *hoekóm* over, om daar naar hartelust zijne kitjab-wijsheid in practijk te brengen. Dan bleek echter weer spoedig, dat Allahs wet niet voor deze booze wereld gemaakt is, want de zonen en kleinzonen van den strijder voor de geestelijke belangen volgden deze als gewone erfelijke hoofden van het losgemaakte landschap op, zonder dat van den godsdienstigen oorsprong der stichting iets meer dan de flauwe herinnering overbleef.

Een voorbeeld, hoe ver een energiek en eerzuchtig man van godsdienstig gezag het in Atjeh kon brengen, leverde Habib Abdoelrahman, die kort vóór onze komst in Atjeh goed op weg was om het gezag der adat-hoofden geheel in de schaduw te stellen. Zijne kennis der kitab maakte hem dadelijk na zijn komst in Atjeh tot den eersten wetgeleerde des lands; zijn geestelijke adel als afstammeling van den Profeet gaf hem aanspraak op aller vreesachtigen eerbied; de omstandigheid, dat hij niet in Atjeh geboren of opgegroeid was, droeg het hare bij tot den indruk, dien de Habib maakte; zijne slimheid en wereldkennis stelden hem in staat om van al die omstandigheden partij te trekken tot verkrijging van eene autoriteit, die in Atjeh haar weerga niet had.

Al die geestelijke machten: *kali's*, *teungkoe's*, *oelama's*, waaronder *goeroe's*, vindt men onder verschillende benamingen in den geheelen Archipel en daarbuiten in alle mohamedaansche landen terug, en de verhouding tusschen de wereldlijke en de meer in het bijzonder godsdienstige autoriteiten is in hoofdzaak in al die streken dezelfde. Daar men in Europa gewoon is den godsdienst, vooral in zijne conflicten met de staatsmacht, door priesters of geestelijken vertegenwoordigd te zien, is het in europeesche kringen gebruikelijk geworden ook die mohamedaansche wetgeleerden als priesters of geestelijken aan te duiden. Ten onrechte, want de mohamedaansche godsdienst kent geene sacramenten, dus ook geene personen, die door eene wijding tot uitdeeling van zulke heilmiddelen speciaal bevoegd zijn; hij is een leekengodsdienst, en alleen meerdere kennis of getrouwe naleving der wet van Allah schenkt den eenen geloovige hooger gezag dan den andere.

Zooals wij zagen, kon het in Atjeh onder bijzondere omstandigheden voorkomen, dat eene geestelijke autoriteit allengs een *geestelijk hoofd* werd; meer voorbeelden daarvan vindt men in *De Atjehers*. Maar tevens bleek, dat die omstandigheden uitzonderingen waren. In normale, rustige tijden was de oelèëbalang hoofd van zijn landschap; de kali's en teungkoe's zijne gehoorzame dienaren; de oelama's, ook de godsdienstleeraars daaronder, mochten zich soms ergeren aan velerlei in het bestuur der adat-hoofden, in den regel

waren zij voorzichtig in hunne critiek, aanvaardden den toestand als onvermijdelijk en schikten zich zoo goed mogelijk tot gehoorzaamheid. De oelèëbalangs, die zich ook maar eenigszins van de ware grondslagen van hun gezag bewust waren, ontzagen de strenge, vrome wetgeleerden op hun eigen terrein zooveel hun noodig scheen, maar duldden van die zijde geene aanranding van hun gezag.

Geestelijke hoofden waren derhalve in Atjeh steeds abnormale verschijnselen, ontstaan onder abnormale omstandigheden. Deze omstandigheden konden van verschillenden aard zijn. De zwakheid of de buitensporige tyrannie van eenen oelèëbalang kon de vestiging van zulk geestelijk gezag in zijn gebied begunstigen; soms kwamen de wetgeleerden op den voorgrond onder den indruk van buitengewone rampen of twistpunten, die het volk verdeelden. Geene gebeurtenis kon echter in hooge mate dienen tot verheffing van de zoogenaamde „geestelijken" als een oorlog, tegen Atjeh ondernomen door een niet-mohamedaanschen vijand, en de wijze, waarop wij gepoogd hebben Atjeh tot rede te brengen, was zeer in het bijzonder geschikt om het onkruid der oelama-heerschappij hier welig te doen tieren.

Hadden wij in den aanvang over wat meer kennis van Atjeh en zijne bewoners beschikt, begrepen dat hier half werk geen werk was, dat men alles of niets moest verlangen, dat Atjeh alleen na volledige onderwerping bevredigd kan worden; ware dientengevolge steeds met de beschikbare middelen gewoekerd om dat doel, de onderwerping, te bereiken, dan zouden de „geestelijke" machten wel van zich hebben doen spreken, maar tot gezagsontwikkeling zou hun de tijd niet gegund zijn. Gedurende de eerste jaren van den Atjeh-oorlog zweepten wel velen hunner, krachtiger dan de adathoofden, de bevolking tot bestrijding der kafirs op, en wisten sommigen hunner leerlingen zoo op te winden, dat dezen zich ten doode wijdden, maar, hadden wij niet telkens na eenige actie eene afwachtende houding aangenomen, dan zou het met alle verzet van beteekenis spoedig gedaan zijn geweest.

De oelèëbalangs zijn voor niets zoo bezorgd als voor hun eigen, erfelijk gebied; aan een krachtigen meester, die hen in dat gebied handhaaft, onderwerpen zich verreweg de meesten zonder lang bedenken. De massa der bevolking bestaat uit conservatieve landbouwers, bovenal gehecht aan hunne velden, hunne gampông, hunne huizen; buitendien volgt de groote meerderheid hare hoofden. Deze volgzaamheid werd wel op eene ongewone proef gesteld, waar voor het eerst sprake was van onderwerping aan eene niet-mohamedaansche mogendheid, maar zulke bezwaren worden spoedig overwonnen, waar het verlangen, om rustig de akkers der vaderen te mogen blijven bebouwen, zóó groot is. Enkele ultra-fanatieke godsdienstleeraars met hunne volgelingen zouden zich dan dood gevochten of zoo lang zij konden in de wildernis teruggetrokken hebben, maar de meeste „geestelijken" zouden een kalm leven boven een roemvollen dood hebben verkoren en hunne ambten van kali, teungkoe of godsdienstleeraar hebben bediend als te voren.

Men weet, het heeft niet zoo mogen zijn. Behalve eene korte periode, waarin het scheen, dat wij recht op het doel afgingen, kenmerkten zich de eerste 10 jaren van ons optreden in Atjeh door onzekerheid èn ten aanzien van het na te jagen doel, èn van de middelen om het te bereiken, weifeling

en nog eens weifeling, totdat in 1884 de weifeling tot systeem werd verheven onder den naam van concentratie. De opgedane ervaring riep reeds toen ons luide toe, dat men Atjeh en onderhoorigheden moest *onderwerpen* of *verlaten*, dat een derde weg tot niets leidde. De regeering stelde toen vast, dat we noch het een noch het ander zouden doen, maar dat eenige duizenden soldaten, opgesloten binnen de grenzen van een nietswaardigen lap gronds, zouden wachten op hetgeen de tijd bracht.

Dit stelsel van moedwillige impotentie opende in Atjeh voor al wat avonturier was, maar vooral de heerschzuchtige elementen onder de klasse der oelama's een veld van werkzaamheid, zoo schoon als zij het zich nooit gedroomd hadden. Men bedenke, dat de Atjehers, al laat hunne godsdienstig kennis en ook hunne beoefening dier godsdienstige plichten, die offers vorderen van de menschelijke natuur, veel te wenschen over, allen hartelijk gehecht zijn aan den Islam. Natuurlijk zijn *die* leerstellingen van deze godsdienst, die de ijdelheid van zijne belijders streelen, het algemeenst bekend. Geen buffelhoeder, geen landbouwer, geen oelèëbalang in Atjeh, ook al zijn zij persoonlijk geneigd tot een rustig leven en afkeerig van strijd, twijfelt aan de geheel eenige voortreffelijkheid van den strijd tegen kafirs, en allen zijn er van overtuigd, dat de beoefening dier deugd een plicht wordt, waar eene ongeloovige macht pogingen aanwendt om hen te onderwerpen. Eerst als die onderwerping onvermijdelijk is gebleken, heeft men zich te buigen voor Allahs wil, die ook uit den loop der gebeurtenissen spreekt.

Nu denke men zich den toestand der atjehschehoofden en bevolking toen onze „concentratie" tot stand gekomen was. Enkele hoofden, wier gebied binnen onze „linie" lag, werden door traktementen en toelagen aan hun meerendeels verwoest en ontvolkt gebied gebonden; de overigen, om het even of zij ons onderworpen of vijandig heetten te zijn, hadden feitelijk met ons niet meer te maken dan zij zelven wilden. Mochten sommigen hunner uit winstbejag of dergelijke motieven zekere relaties met ons aanhouden, anderen die stelselmatig vermijden, zij en hunne onderdanen woonden in een voor ons als gesloten gebied en bemerkten in hun dagelijksch leven van onze aanwezigheid te Koetaradja enz. uiterst weinig. Brengen wij daarbij in rekening de gewoonte der oelèëbalangs om hunne belangstelling te beperken tot eigen persoon en gebied, en de conservatieve neigingen van de massa der landbouwende bevolking, dan waren er zeker voor hen motieven te over om zich wegens de „concentratie" te verblijden, en zich ongestoord aan de behartiging hunner wereldsche belangen te wijden, wel verzekerd dat de zaak der Compagnie door hunne passieve houding toch geen stap vooruitging. Die neiging heeft zich dan ook gedurende de concentratie-periode meestal zeer sterk doen gelden.

Een streng mohamedaansch wetgeleerde mag met zulk eene opvatting geen genoegen nemen. Voor hem is Atjeh één mohamedaansch land, en zoolang de kafirs niet òf dat land met de wapenen afdoende onderworpen òf het verlaten hebben, is het aller geloovigen dure plicht, hunne beste krachten in te spannen om hen te verdrijven. Misschien zouden in Atjeh slechts weinige oelama's genegen zijn, de naleving van dat beginsel met hun bloed te bezegelen; maar de door den concentratie geschapen toestand leverde voor hen nog veel meer en andere prikkels op om tot den heiligen oorlog aan te

sporen dan loutere godsdienstijver alleen. De heerschzuchtige oelama's hadden nu immers de schoonste kansen om, zonder met de oelèëbalangs in strijd te geraken of door dezen bemoeilijkt te worden, tot eene soort van zelfstandige heerschappij te geraken.

Geen oelèëbalang kon een geachten oelama verbieden, in zijn landschap de verplichting tot het voortzetten van den strijd tegen de ongeloovigen te prediken; uit het godsdienstige oogpunt bezien, was zijn eigen stilzitten al minstens nalatigheid, terwijl hij niet kon wijzen op door de kafirs uitgeoefende overmacht, die hem daartoe dwong. Daar de godsdienstige wet voorts zekere geregeld opgebrachte heffingen gedeeltelijk voor den *prang sabil* bestemt en het leveren van andere, vrijwillige bijbragen tot dien oorlog tot een heilig werk stempelt, mocht een oelama, zonder op iemands gezag inbreuk te maken, in verschillende oelèëbalangschappen gelden inzamelen om daarmede eene krijgskas te stichten. Wanneer nu uit de aldus ontstane krijgskassen de noodige geweren en munitie waren aangekocht en voorzien werd in het onderhoud der door de oelama's aangeworven benden, die uit fanatieken, eerzuchtige jongelieden en verloopen sujetten van alle landstreken bestonden, dan schoot er nog genoeg over om den oelama een zorgeloos bestaan te verschaffen en middelen tot verdere uitbreiding van zijnen invloed.

Het duurde dan ook niet lang, of Atjeh buiten de linie was, behalve in de oude oelèëbalangschappen, nog verdeeld in invloedsferen van verschillende oelama's, en de oelèëbalangs waren wel genoodzaakt aan die indeeling hunne sanctie te verleenen. De oelama's waren meestal zoo verstandig, niet te te veel uit te weiden over het plichtverzuim der adat-hoofden, wier taak zij immers maar al te gaarne overnamen; veeleer wezen zij er op, dat de heffing en administratie der voor den *prang sabil* bestemde gelden aan strenge voorschriften der heilige wet gebonden waren, zoodat die aan ongeleerden moeilijk kon worden toevertrouwd.

Het is onnoodig hier eene opsomming te geven van de vele oelama's, wier gezag sedert 1884 op de boven aangeduide wijze tot ontwikkeling kwam: herinneren wij er slechts even aan dat de drie voornaamste „geestelijke hoofden" in Groot-Atjeh, die elkander den voorrang met niet zeer heiligen ijver betwisten, waren Teungkoe Koetakarang, Habib Samalanga en Teungkoe Tirò. Deze mannen beschikten over geregelde, meestal in ruime mate hun toevloeiende inkomsten, en over vaste benden, waar noodig gesteund door reservisten uit de jonge gampônglieden. Vooral Teungkoe Tirò, aan wiens bevelen eenige honderden met achterlaadgeweer bewapenden gehoorzaamden, werd een „geestelijk hoofd", voor wien de meeste oelèëbalangs vreesden.

Het recruteeren der benden kostte geen moeite; behalve eene kleine kern van werkelijk fanatieken, die zich desnoods dood wilden vechten om eene eereplaats in het Paradijs te veroveren, waren er steeds genoeg avontuurlijk aangelegde jongelieden, of gewezen roovers, of lieden zonder bezigheid, die gaarne de even heilige als voordeelige taak aanvaardden. En zware arbeid werd niet van hen geëischt. Men wist dat de Compagnie niet kwam buiten zekeren, tamelijk engen kring; zonder veel gevaar en met groote kans om den kafir nu en dan afbreuk te doen, kon men zich overgeven aan het spel van bentengs en patrouilles beschieten, de trambaan beschadigen en onveilig maken en dergelijke plagerijen meer, steeds zorgende zich spoedig uit de

voeten te maken wanneer de Compagnie scheen van zich te zullen afbijten. Op zoo gemakkelijke voorwaarden behielden die oelama's een zich allengs uitbreidend gezag, de door hen aangeworven benden een voor den Atjeher uiterst genoegelijk bestaan.

Nog eens zij het gezegd: die *geestelijke hoofden* behooren in de normale organisatie van staat en maatschappij der Atjehers *niet* tehuis want daar is hun als leeraars, kali's, enz. eene bescheiden plaats zonder eenig zelfstandig gezag aangewezen. De abnormale omstandigheden, die het voortwoekeren van dit voor de bevrediging des lands verderfelijke onkruid mogelijk maakten, waren een gevolg van onze politiek, van ons theoretisch en practisch weifelen. Wij zouden dan ook, gelijk door mij meermalen werd uiteengezet, destijds niemand meer gedupeerd hebben door Atjeh geheel te verlaten, dan die „geestelijke hoofden". Zoodra de laatste compagniesdienaar Atjeh den rug had toegekeerd, ware de reden van bestaan van hun geestelijk gezag vervallen. Geene sabilbijdragen kon men dan meer innen, geene strijders op de been houden, in één woord de oelama's moesten van zelf terugkeeren naar de wel eervolle, maar toch bescheiden en ondergeschikte plaatsen, die zij vroeger hadden ingenomen. Sommigen hunner, verwend als zij waren door den concentratietoestand, zou het moeite gekost hebben aldus van hun standpunt aftedalen, maar de logica der feiten en de wil der thans tegenover hen weder sterke oelèëbalangs zou de meesten hunner spoedig tot een juist inzicht hunner positie hebben gebracht. Ware ooit het denkbeeld geopperd van een adres van hulde en dankbaarheid aan den auteur van het concentratiesysteem, dan zouden zeker Teungkoe Tirò c. s. gaarne geteekend hebben.

Toen ik in 1891—'92 den toestand in Atjeh plaatselijk bestudeerde, was die in hoofdzaak nog steeds de daareven geschetste. Teungkoe Tirò was in Januari 1891 overleden; zijne zoons, waarvan de oudste, Mat Amin, als opvolger zijns vaders optrad, erfden niet ten volle het moreele gezag, dat deze zich had weten te verwerven, Habib Samalanga en vooral Teungkoe Koetakarang maakten van die gelegenheid gebruik om *hunne* invloedssferen wat uittebreiden. Maar deze en dergelijke détails veranderden de bestaande verhoudingen voor ons weinig of niet. De tegenwerking van al wat leiden kon tot vestiging van orde en rust, werd met den meesten ijver gedreven door eene klasse uit het atjehsche volk, wier hoogste belangen met het voortduren der onrust één waren. De overige bestanddeelen der bevolking en hare adat-hoofden zagen dit deels met instemming, deels met onverschilligheid, enkelen ook met zekeren tegenzin, al naarmate hunne verschillende belangen dit medebrachten, maar op atjehsch standpunt kon niemand de argumenten der oelama's tegenspreken, het recht van hun optreden in twijfel trekken.

De atjehsche maatschappij was dus tijdelijk uit hare voegen geraakt; eerst door onze krijgsoperaties verward, herstelde zich de politieke toestand des lands door onze concentratie op de voor onze belangen ongunstigste wijze. Op deze feiten werd door mij in *De Atjehers* alle licht geworpen, waarover ik beschikte. In zijn kortsten vorm kwam mijn betoog dus hierop neer, dat onze concentratie de verzoenbare elementen van het atjehsche volk als gebonden overleverde in de handen eener klasse, die alleen in tijden van onrust tot dien weligen wasdom kon geraken, welken zij nu had bereikt. Zonder te ontkennen, dat er ook enkele fanatieke adat-hoofden waren, legde ik er

vollen nadruk op, dat de meeste oelèëbalangs en het gros der bevolking, ofschoon ons geene sympathie toedragend, vatbaar waren voor onderwerping en ons die met de middelen, waarover wij beschikten. Die meest solide en conservatieve bestanddeelen der bevolking wenschten boven alles rust en zouden die aanvaarden uit de hand van elken meester, wiens macht hun ontzag en vertrouwen inboezemde. De logica en de ervaring hadden dit reeds lang boven twijfel verheven.

Voorts betoogde ik dat, om tot die uitkomst te geraken, allereerst een zeer actieve strijd door ons gevoerd moest worden tegen die van onrust levende elementen. Ik voorspelde dat aanvankelijk een deel der bevolking en hare adat-hoofden, vooral uit wantrouwen in de stabiliteit onzer actie, zich bij het verzet zouden aansluiten, maar dat weldra de meesten hunner zich zouden onderwerpen. De teungkoe's en hun aanhang zouden zich natuurlijk met hand en tand blijven verzetten tegen die pacifieke neigingen; de leer van den Islam, dat men zich eerst bij werkelijk gebleken overmacht aan den kafir gewonnen mag geven, zouden zij zoo luide mogelijk prediken, omdat het herstel der orde voor hun geene plaats overliet, gelijkende op die, welke zij nu innamen.

Door een beleidvol gebruik van de ons ten dienste staande middelen van dwang en geweld, moesten hoofden en bevolking tot erkenning van ons gezag en opvolging onzer bevelen genoopt, de onruststokers van beroep tot in hunne laatste schuilhoeken vervolgd en onschadelijk gemaakt worden. Hoe zwaarder het leven den benden en bendehoofden gemaakt wordt, des te meer zal de liefhebberij, om zich daarbij aantesluiten, afnemen, totdat het laatste „geestelijke hoofd" gesneuveld of in een rustig burger zonder gezag geconverteerd is. Deze taak, zoo betoogde ik verder, moet door *ons* vervuld worden, zonder daarbij op den bedriegelijken steun van atjehsche bondgenooten te rekenen, en wanneer wij dan het doel vast voor oogen houden, terwijl de gebezigde middelen door de ervaring nu en dan gewijzigd en verbeterd worden, mogen wij zeker zijn het te zullen bereiken.

Men ziet dus, wat ik als resultaat van het volgen van dit programma van actie voorspiegelde: spoedige *onderwerping* van de meeste *adat-hoofden*, de eenige, die in eene normale atjehsche maatschappij als hoofden recht van bestaan hebben, en van het gros der bevolking, *nederwerping* der *oelama's* of andere *avonturiers* en hunne volgelingen, die in den door ons helaas geconsolideerden toestand van wanorde gelegenheid hadden gevonden om zich gezag aantematigen.

De consequentie van de door mij aanbevolen actieve politiek moest dus voor de verschillende oelama's deze zijn, dat zij òf sneuvelden, òf zich in de verre Gajó-landen in stilte terugtrokken om buiten ons bereik te blijven, of met onze vergunning zich als rustige burgers in het gebied van hunnen oelèëbalang weder gingen vestigen, om daar als teungkoe, kali of godsdienstleeraar te fungeeren. Diegenen onder hen, die aan laatstgenoemde oplossing de voorkeur geven, hebben natuurlijk niet tot ons te komen als *geestelijke hoofden*, want die kennen wij niet; behooren zulke hoofden al niet tehuis in eene normale atjehsche maatschappij, die buiten onzen invloed staat, hoeveel te minder daar, waar wij het gezag voeren. Zij komen als gewone leden der atjehsche samenleving, wier onderwerping niet individueel maar in massa plaats heeft, en zij kunnen worden aangenomen, wanneer een geheel onder

onze contrôle werkend atjehsch adat-hoofd voor hun gedrag instaat. Hebben zij eene bijzonder groote rol gespeeld in de actie tegen ons, dan kunnen nog additioneele waarborgen voor de echtheid hunner bekeering tot rust en orde geëischt worden.

Zoo of zoo ongeveer moest het gaan, wanneer het weifelsysteem verlaten en de eenig mogelijke weg tot onderwerping en de pacificatie des lands gevolgd werd; geene andere verwachtingen kan eenig verstandig lezer afleiden uit de vóór 6 jaren door mij uitgegeven uitvoerige beschrijving van den actueelen toestand en de daar voorgedragen conclusies. Jammer, dat toen eerst nog de rampzalige Oemar-comedie moest afgespeeld worden, voordat men tot actie overging. In 1896 mochten eindelijk de lessen van ervaring der geschiedenis onzer betrekkingen tot Atjeh tot een begin van toepassing geraken, en sedert is de goede weg met toenemde verzekerdheid bewandeld, vooral sedert de leiding der zaken kon worden toevertrouwd aan eenen gouverneur, die op zeldzaam gelukkige wijze scherpzinnigheid, geestkracht en ruimte van blik aan kennis van zaken paart.

En de resultaten? Zelfs den heer van Sandick is het niet ontgaan, dat telkens meer wereldlijke hoofden zich onderwerpen, en terecht noemt hij dat eene „ons verheugende tijding". Daaruit blijkt toch, dat wij den toestand meester zijn, dat dus het rijk der geestelijke hoofden gedaan raakt, dat de inlandsche bestuurders weder hunne legitieme plaatsen innemen, thans in de uitoefening van hun gezag niet meer beperkt door de aanmatigingen van heerschzuchtige oelama's maar door de regelingen van ons bestuur. Zij hebben ons noodig om hetgeen voor hen de meeste waarde heeft te behouden; wij stellen hoogen prijs op hunne onderwerping, daar zij, door ons bevestigd en versterkt in hunne autoriteit, bijna onmisbare instrumenten zijn voor de geleidelijke toepassing onzer bestuursbeginselen. De medewerking, in dat opzicht van de meesten hunner reeds ondervonden, heeft veler verwachting verre overtroffen.

Mijne lezers zullen zeker met mij glimlachen over de naïveteit, waarmede de heer van Sandick naar soortgelijke heugelijke tijdingen betreffende de onderwerping van „geestelijke hoofden" heeft zitten uitzien, en die nog wel speciaal verwachtte naar aanleiding mijner komst in Atjeh in April 1898. Welk eene kinderlijke opvatting betreffende de mij ten aanzien van Atjeh opgedragen taak! Welk eene diepte van onbekendheid met de meeste elementaire zaken spreekt er uit de overigens zoo ongekunstelde teleurstelling!

Het zou mij niet verwonderen, dat menigeen die, evenmin als de heer van Sandick tijd heeft om de Atjeh-rapporten behoorlijk te lezen, nu de zaak toch eenmaal besproken wordt, gaarne wil vernemen, waar die van het tooneel verdwenen en verdwijnende „geestelijke hoofden" zooal gebleven zijn; gaarne wil ik omtrent eenigen hunner de herinnering opfrisschen.[1])

1) Ook al heeft men tijd om alle Atjeh-rapporten te lezen, dan wordt men niet veel wijzer, omdat men dan door de boomen het bosch niet ziet. Zoo ten minste — de hoogleeraar moge het nog zóó „naief" van ons vinden — is het ons gegaan. Vandaar onze *zeer bezonnen* vraag aan den geleerden heer Snouck, die ons met het nu volgende deel van het artikel inderdaad heel wat mededeelt dat niet in zijn „klassiek rapport" noch in zijn uitgebreid standaard-werk „de Atjehers" te lezen staat, en ons in alle geval de lezing van een groot aantal rapporten bespaart. Doch afgescheiden daarvan: het is een heldere uiteenzetting, die, niet slechts als antwoord op een vraag, maar op zich zelf waarde heeft.

V. S.

Teungkoe Koetakarang overleed in 1895; zijn zoon volgde hem spoedig in den dood, en thans is een jeugdig kleinzoontje de eenige stamhouder. Deze wordt in de vreeze van Allah en van de Compagnie opgevoed in de gampông zijner grootmoeder. Had de abnormale toestand, dien de concentratie schiep, voortgeduurd, dan zouden zeker een of meer oelama's elkander de geestelijke opvolging van Teungkoe Koetakarang betwisten. Maar Groot-Atjeh levert geene sabilgelden meer, en de candidaten bleven thuis.

Een zeer strijdlustig oelama, die tevens voor een afstammeling van den Profeet doorging, begon zijne rol pas na mijn eerste bezoek aan Atjeh te spelen; hij heette Habib Lhông, beschikte over ruime middelen en hield in Groot-Atjeh eene talrijke bende in beweging. Na ons actief optreden is dit „geestelijke hoofd" met vele zijner volgelingen gesneuveld en niemand dong naar de eer der opvolgeling.

Habib Samalanga stierf zijn natuurlijken dood; zijn geestelijke opvolger zit thans waar hij behoort, in eene gampông in Boven-Samalanga, en houdt zich bezig met de studie der gewijde kitabs. Men zegt, dat hem eene rilling door de leden vaart, als hij van prang sabil hoort spreken.

Teungkoe Mat Amin, zoon van den vermaarden Teungkoe Tirò, sneuvelde met een groot aantal zijner volgelingen in Aneu' Galông, nadat Oemar's afval ons op den waren, actieven weg had gebracht. Twee broeders van hem, die geen grooten naam hebben, zwerven in gezelschap van hunnen collega Teungkoe Tjòt Pliëng in de onderhoorigheden der Noordkust rond, meestal in de omgeving van den jeugdigen Panglima Pòlém. Zij, die bij elke onderwerping van eenen oelèëbalang aan de Compagnie terrein verliezen en in voortduring der wanorde hun levensbelang zien, stellen zich vooral tot taak om dat pas volwassen erfelijk hoofd der XXII Moekims van het opgeven van zijn verzet terug te houden en, jammer genoeg, tot dusverre hebben zij daarmede succes.

Van de kleinere geestelijke potentaatjes in Groot-Atjeh zijn er ook een aantal gesneuveld, en anderen zijn in het gevolg der oelèëbalangs, onder wie zij in normale omstandigheden behooren in hunne gampôngs teruggekeerd. Als kali's en teungkoe's nemen zij hun bescheiden deel in de rechtspraak, onder toezicht van ons civiel bestuur, en zij gedragen zich als gehoorzame onderdanen der Compagnie.

Zoo is dus Groot-Atjeh van het onkruid der *geestelijke hoofden* radicaal gezuiverd en de laatste kleine vertegenwoordigers van dat abnormale gezag, voor wie de overgang tot het vergeten burgerschap nog te sterk was, zijn uitgeweken naar hunne geestverwanten in de onderhoorigheden, en zwerven daar rond, dikwijls vergeefs zoekend naar een veilig nachtverblijf, tegen beter weten in zich vleiend met de hoop, dat de Compagnie wel weer eens in slaap vallen en de sabil-ijver dan herleven zal.

In de onderhoorigheden gaat het allengskens denzelfden weg op. Sedert bijv. in den aanvang der Pidië-expeditie (13 Juni 1898) 71 fanatieke volgelingen van een geestelijk hoofd in Koeta Poetôïh het leven lieten, nam de lust om zich door oelama's den weg naar het Paradijs te laten wijzen, aanmerkelijk af. Bij ons jongste optreden in de Pasè-streek zijn eveneens vele zoogenaamde „geestelijken" gevallen; o. a. behoorden een groot aantal van de 31 op 6 Juli 1899 in en bij eene versterking bij Biara gesneuvelde vijanden tot die categorie, en eenigen tijd later zeide een in de Pasè-streek goed bekend hoofd te Idi,

om te doen uitkomen welk eene opruiming wij daar onder de oelama's en teungkoe's hadden gehouden: „men zoekt in de Pasè-streek thans vergeefs naar eenen teungkoe, die ook maar in staat is de ritueele slachting te verrichten". Deze woorden waren zeker zeer overdreven, maar zij geven toch te kennen, dat de *nederwerping* der geestelijke hoofden ook daar aanvankelijk gelukt is, welk feit nog bevestigd wordt door de onderwerping van de overgroote meerderheid der wereldlijke hoofden aldaar.

Een geheel op zich zelf staand type onder de „geestelijk hoofden" vormt Teungkoe Tapa, de goochelaar op godsdienstig gebied, die in 1898 door zijne bedriegerijen er in slaagde een groot deel van de bevolking der Oostkust en der Pasè-streek te doen gelooven, dat hij een herleefd held uit den legendarischen voortijd was, wiens wondermacht de kafirs zou teneerslaan. Honderden van zijne bijgeloovige volgelingen bezegelden hunne dwaasheid met den dood, waarop de overigen zich tot deugden schikten en Teungkoe Tapa zich bergde bij de Gajò's. In dit jaar beproefde hij nogmaals, maar nu al op veel kleinere schaal en met behulp van Gajò's, het verzet tegen ons gezag in de Pasè-streek te steunen. maar na de verschijning onzer troepen verdween hij, ditmaal met meer spoed nog dan in 1898, van het tooneel. Of hij zich stil schuil houdt of ten slotte den weg van Habib Lhông, Teungkoe Mat Amin en zoovele anderen opgaat, komt natuurlijk voor de pacificatie der onderhoorigheden op hetzelfde neer. Onderwerping van zulk een man is, gelijk ieder begrijpt, eene absurditeit; hij heeft ons niets aantebieden dan zich zelf, en wij kunnen zulk eenen halfwaanzinnigen bedrieger geene plaats aanwijzen in de atjehsche maatschappij.

Ik koester de hoop, met mijne uiteenzetting een tweeledig doel bereikt te hebben.

Vooreerst dit, dat naar aanleiding van deze geheel ongezochte gelegenheid, een aantal feiten betreffende Atjeh uit den jongsten tijd in hun onderling verband werden toegelicht voor hen, die er gaarne iets van willen weten, hen ook, die eenigen invloed op den gang der zaken kunnen oefenen, maar die den tijd missen om uitvoerige werken over zulke onderwerpen te lezen; en ten tweede de waarschuwing van het publiek tegen onbevoegde opmerkingen, al worden die op eenen toon van gezag voorgedragen. Ik kan echter niet beloven van verdere vragen, die de heer van Sandick het mocht willen *wagen* (zoo noemt hij het zelf) te stellen, evenveel notitie te zullen nemen.

* * *

Wij kunnen niet beloven, dat wij nooit meer een vraag aan Dr. Snouck zullen stellen. Het groote succes van deze eerste poging in dien zin is in dezen te bemoedigend. De perzik smaakt naar meer. Wèl willen we beloven, dat we bij een volgende vraag met minder dan elf kolommen antwoord tevreden zullen zijn.

Overigens wenschen wij Z. H. Gel. nog lang de opgewektheid en de strijdlust toe, waarvan hij nu weer zoo welsprekend blijken geeft. Dat houdt den Europeaan in Indië frisch en jong.

v. S.

DE EERSTE KAMER EN DE REORGANISATIE VAN HET BINNENLANDSCH BESTUUR.

„Wat zal de Eerste Kamer zeggen"? vroegen wij als laatste woord in ons slotvarium van Januari.

De heer Fransen van de Putte was tijdens de behandeling der Indische begrooting nog ongesteld, en daardoor afwezig. De reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur liep dan ook uiterst glad van stapel. Ja het scheen alsof er heelemaal niets over gezegd zou worden. Maar toen eigenlijk de zaak al onder den hamer was doorgegaan, kreeg den volgenden dag, 29 December, de heer Pijnacker Hordijk alsnog verlof er iets over te zeggen.

Hij vroeg dit zeer beleefd aan de Kamer, met deze toevoeging: „Mocht er eenig bezwaar tegen bestaan dat mij over dit onderwerp het woord nog wordt verleend, dan zal ik daarin gaarne berusten; ik zal dan de gelegenheid wel vinden om persoonlijk op meer vertrouwelijke wijze den Minister van Koloniën mijn denkbeelden daarover mede te deelen".

Maar èn Kamer èn Minister waren *bons enfants*. Men gaf dus den heer Pijnacker Hordijk alsnog het woord. En hij sprak aldus:

In de eerste plaats wenschte ik aan te geven hoe ik gaarne gezien had, dat de Minister van Koloniën in deze aangelegenheid ware opgetreden.

Ik zou het wenschelijk hebben geoordeeld, dat van den aanvang af dit onderwerp ware aan de orde gebracht bij afzonderlijke wetsvoorstellen. Ik zeg niet: één afzonderlijk wetsvoorstel, maar afzonderlijke wetsvoorstellen, en wel op zoodanige wijze dat scherp van elkander gescheiden waren gebleven de reorganisatiën van het binnenlandsch bestuur voor zoover die tot de Europeesche en voor zoover die tot de inlandsche ambtenaren betrekking hebben. Dan had kunnen vermeden worden een voorstelling, die toch bij zeer velen is opgewekt, dat het geld noodig voor de reorganisatie van het Europeesch personeel, gevonden zou worden door inkrimping van de inrichting van het inlandsch bestuur. Dat te vermijden ware een verstandige politiek geweest, en dat had kunnen geschieden, indien men twee ontwerpen had ingediend, en indien men deze zaak niet aanhangig gemaakt had bij de begrooting zelve.

Zoo iets te vragen is, geloof ik, tegenover dezen Minister van Koloniën niet onbescheiden, vermits hij in zijn vroegere qualiteit van lid der Tweede Kamer zelf herhaalde malen er op heeft aangedrongen, dat dergelijke zaken zouden behandeld worden bij afzonderlijk wetsvoorstel. Ik herinner er aan, dat hij dat deed tegenover den Minister Bergsma, waar het gold de reorganisatie van het boschwezen. Hij heeft toen uitdrukkelijk verzocht en verklaard het wenschelijk te achten, dat zulk een reorganisatie bij afzonderlijk wetsvoorstel werd voorgedragen. Had de Minister dat ook thans gedaan, dan waren beide takken van de Volksvertegenwoordiging ook meer in de gelegenheid een zelfstandig oordeel over deze aangelegenheid te vellen.

Dat is echter niet gebeurd. Wat is dan wel geschied?

Ten vorigen jare zijn zoowel in de Tweede als in de Eerste Kamer der Staten-Generaal tegen deze bij de begrooting aanhangig gemaakte reorganisatie althans voor zoover zij tot de inlandsche ambtenaren betrekking had, ernstige bezwaren gerezen, en ik stel er prijs op te constateeren, dat die ernstige bezwaren volstrekt niet afkomstig waren van enkele leden van deze verga-

dering, maar dat zeer vele leden werkelijk gewichtige bedenkingen koesterden tegen de reorganisatie, althans wat het inlandsch bestuur betreft.

Ik kan hierover oordeelen, want ten vorigen jaren heb ik de eer gehad zitting te hebben in de Commissie van Rapporteurs voor de Indische begrooting en uit alle afdeelingen kwamen bedenkingen oprijzen. Tengevolge van het debat dat toen in deze Kamer heeft plaats gehad, en dat werd geleid door mijn geachten ambtgenoot uit Zuid-Holland, den heer Fransen van de Putte wiens afwezigheid bij deze gelegenheid ik ten hoogste betreur, is toen door den Minister een nader onderzoek toegezegd. Dat onderzoek heeft plaats gehad, en de berichten daarover door de dagbladen en op andere wijze tot ons gekomen, gaven ons den indruk dat van de reorganisatie, althans van het inlandsch bestuur, niet veel zou komen.

Ik geloof, dat die overtuiging zoowat algemeen was. Men dacht dat daarvan zou worden afgezien, omdat er in Indië zelf zeer ernstige bezwaren tegen gerezen waren. Toch is de Minister kort geleden voor den dag gekomen met de mededeeling van zijn voornemen om die reorganisatie thans door te zetten, en van de gelegenheid, hem gegeven, daar zij toch in 1899 niet kon worden ingevoerd, om thans ten minste alsnog afzonderlijke wetsvoorstellen in te dienen, heeft hij geen gebruik gemaakt.

Ik betreur dit op nieuw, omdat daardoor een beslissing over deze aangelegenheid zooveel moeilijker is geworden.

De Minister is in dit opzicht echter nog verder gegaan. Het ontwerp van het in hoofdstuk II der Indische begrooting bevat een artikel 37, welk artikel van de Tweede Kamer in stemming gebracht kon worden. Wie bedenking had tegen de reorganisatie had het dus in zijn macht der afstemming van dat artikel daaraan uiting te geven. Die stemming heeft plaats gehad, en het artikel is aangenomen met 41 tegen 24 stemmen.

Maar hoe zijn die 41 stemmen verkregen?

Onder den krachtigen drang van den Minister van Koloniën, die verklaarde, dat hij zijn portefeuille — want daarop kwam hij neer — niet langer zou kunnen behouden, wanneer dat artikel niet werd aangenomen, En ik geloof dan ook, dat onder de 41 voorstemmers vele heeren waren, die tot de tegenstemmers zouden hebben behoord, indien die druk op hem niet ware aangewend. Twee sprekers althans die ernstige bedenkingen hadden geuit of althans nadere inlichtingen hadden verzocht, heb ik aangetroffen onder degenen die hun stem vóór dit artikel hebben uitgebracht. Onder de pressie dus van Zijn Exellentie den Minister van Koloniën, is dat artikel in de Tweede Kamer er door gegaan en onder diezelfde pressie zullen wij ook hier natuurlijk onze bezwaren moeten terughouden.

Nu betreur ik dat optreden van den Minister, en wel, omdat het nog zal doen verminderen de toch reeds geringe belangstelling, die in de beide takken der Volksvertegenwoordiging voor Indische aangelegenheden bestaat. Wanneer men, zijn bezwaren vrijmoedig, doch op bescheiden toon uitende, geplaatst wordt voor het feit, dat de Minister zegt: „dat hebt gij aan te nemen of ik ga heen," zal men zich hoe langer zoo meer gaan onthouden van het bespreken van Indische aangelegenheden en van het uiten van bedenkingen die men tegen de maatregelen, ook van dezen Minister van Koloniën, anders zou meenen te moeten in het midden brengen.

Ik betreur daarom die houding, want ik voorzie, dat, wanneer men voortaan op dezelfde wijze optreedt, de leden, die deel nemen aan het debat over Indische aangelegenheden, hoe langer hoe geringer in aantal zullen worden.

Waren nu de bezwaren, die tegen de reorganisatie van het inlandsch bestuur werden aangevoerd, zoo geheel uit de lucht gegrepen? Het komt mij voor, dat de ervaring gedurende het laatste jaar voldoende heeft aangetoond dat die bezwaren waarlijk nog al gegrond waren. Alle berichten, die uit Indië tot ons kwamen, bewezen, dat die bezwaren als overwegend werden beschouwd.

Ik heb hier voor mij liggen — ik wil niet veel citeeren — een geschrift van een bekend en verdienstelijk Indisch ambtenaar, die niet anoniem schrijft, maar zijn naam openlijk vermeldt, namelijk den heer H. E. B. Schmalhausen, assistent-resident van Poerbolinggo, die onder den titel „Twee onderwerpen van actueel belang", bepaaldelijk ook de reorganisatie van het inlandsch bestuur bespreekt en in die bespreking komen de bedenkingen, die hier zijn aangevoerd, helder in het licht.

Hij wijst er bijv. op, hoe de voorbereiding van de reorganisatie zeer veel te wenschen heeft overgelaten: dat men daarbij met groote geheimzinnigheid is te werk gegaan. Op bladz. 75 lezen wij: „zooals algemeen bekend is, werd omtrent de voorgestelde reorganisatie de grootste geheimzinnigheid in acht genomen". Hij wijst er verder op, hoe men van regenten en andere inlandsche personen gunstige adviezen heeft weten te verkrijgen, terwijl die personen in hun hart tot een ongunstig oordeel geneigd waren. Op bladz. 73 staat: „De meesten zijner collega's" (er is hier sprake van regenten) „denken zooals hij, (namelijk ongunstig over de reorganisatie). Toch zullen velen daaromtrent anders geadviseerd hebben. Ik had het er eens over met een regent, dien ik reeds jarenlang van nabij ken en van wien ik wist, dat hij met de reorganisatie-voorstellen was medegegaan. Hoe is het mogelijk, vroeg ik hem, dat gij dit heb kunnen doen, terwijl gij daar pas heb geklaagd over te weinig inlandsche bestuursambtenaren: „Ja, Mijnheer", zei hij, „maar u moet weten, hoe dit in zijn werk is gegaan. De Regeeringscommissaris begon met te zeggen, dat iedere regent die tegen zijn voorstel was, blijken gaf van onbekwaamheid of te oud was voor zijn betrekking. Toen nu de vraag gedaan werd, of ik er mij mede kon vereenigen, dat de betrekkingen van patih en wedonokotta in den vervolge in één hand zouden zijn, heb ik maar ja gezegd, want ik kan mij zelf toch geen brevet van ongeschiktheid geven, maar als u het mij oprecht vraagt, dan ben ik er erg tegen."

Ik wijs er voorts op, dat in de Memorie van Antwoord die wij van den Minister mochten ontvangen, uitdrukkelijk op bladz. 11 erkend wordt, dat vele residenten bezwaar hebben tegen de verbinding van de betrekkingen van patih en wedono kotta. Vele residenten blijken dus thans met dien maatregel niet ingenomen. En wat het sterkste spreekt is, dat het standpunt, dat men bij deze aangelegenheid heeft ingenomen, langzamerhand geheel is veranderd. Toen deze zaak het vorige jaar aan de orde werd gesteld, werd het voorgesteld als in hoofdzaak een bezuinigingsmaatregel te zijn. De heer Geertsema, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, heeft toen echter het argument in het midden gebracht, dat het eigenlijk voor de regentenfamilies wel goed was, wanneer zij inzagen dat zij zich beter zouden moeten

prepareeren voor het ambt van regent, en dat de maatregel te dien opzichte van zeer veel nut zou kunnen zijn. Dit was een volkomen nieuw argument dat tot dusverre nooit, ook niet in de Staten-Generaal overgelegde stukken, was gebezigd. En dit argument is nu hèt afdoende argument geworden, waarop men voortdurend zich beroept om deze reorganisatie door te drijven.

Ik zal echter de ernstige bedenkingen die bij mij en, naar ik meen, ook bij verscheidene andere leden dezer Vergadering, tegen de reorganisatie zijn blijven bestaan, niet breedvoerig uiteenzetten, en wel om deze redenen, dat het volkomen vaststaat dat de reorganisatie in werking zal treden. Ik geloof toch, dat in de geheele Eerste Kamer niet één lid aanwezig is die aan deze Regeering vóór 1901 ernstige moeilijkheden in den weg zou willen leggen en, waar deze Minister verklaard heeft dat hij heengaat, indien de reorganisatie niet wordt aangenomen, geloof ik niet, dat er voor de Eerste Kamer eenige mogelijkheid overblijft om zich tegen de invoering te verzetten. En waar het nu eenmaal vaststaat dat de reorganisatie zal worden ingevoerd, daar wil ik die invoering zoo weinig mogelijk moeilijk maken. Tegenover de inlandsche hoofden, ambtenaren en bevolking zoude ik door mijn optreden niet gaarne den indruk willen geven, dat naar mijn overtuiging bij die reorganisatie met hun belangen en rechten niet voldoende rekening wordt gehouden.

Maar wel veroorloof ik mij over de wijze van invoering nog het volgende te zeggen. In de eerste plaats dat het mij verheugd heeft in de Memorie van Antwoord den Minister te zien verklaren, dat bij die invoering op zeer voorzichtige wijze zal worden te werk gegaan, dat ook de Indische Regeering er van overtuigd is dat invoering der reorganisatie gepaard moet gaan met behoorlijke uiteenzetting van hare strekking en gevolgen. Dat is reeds iets dat verkregen is door hen die bedenkingen hadden tegen de reorganisatie, dat men althans zal trachten aan de inlandsche ambtenaren, hoofden en bevolking duidelijk te maken dat men met hare belangen wel degelijk rekening wil houden.

Een tweede resultaat is, dat thans reeds wordt erkend dat de reorganisatie aanvulling zal behoeven. Op bladz. 12 derzelfde Memorie lees ik: „Het eenige punt van de reorganisatie, waaromtrent volgens de ingekomen adviezen nog eenige nadere voorziening noodig is gebleken, betreft het traktement van de schrijvers van de onderdistrictshoofden." Daarin zal dus thans reeds verbetering worden gebracht nog voor de invoering. Ik zou in overweging willen geven om de reorganisatie in haar geheel nog eens van alle kanten te bekijken om na te gaan, of er niet hier en daar nog meer punten zijn, ten opzichte waarvan voor het belang van de inlandsch ambtenaren beter dan geschied is zou kunnen worden gewaakt.

In de derde plaats hoop ik, dat men deze reorganisatie slechts zeer geleidelijk zal invoeren, opdat de gelegenheid behouden blijve voor dezen Minister of voor zijn opvolger, om fouten nog te herstellen indien werkelijk later herstel noodig mocht blijken. Die mogelijkheid voorop te stellen, geloof ik niet dat mij euvel zal worden geduid; want meermalen is bij Indische organisatiën gebleken, dat men maatregelen genomen had, waarop men later moest terugkomen. Ik herinner o. a. aan de groote beperking van het aantal der ambtenaren van den waterstaat, welke, indien ik mij goed herinner, in 1885 heeft plaats gehad, en waarop eenige jaren later geheel moest worden teruggekomen.

Ziedaar wat ik tot aanwijzing van mijn gevoelen, dat, naar ik meen, door andere leden dezer Kamer gedeeld wordt, nog in het midden meende te moeten brengen.

Hierop antwoordde de heer Cremer, Minister van Koloniën: Zooals de geachte spreker te recht heeft gezegd, kon ik niet verwachten, dat, nadat dit gisteren niet geschied was, over de reorganisatie nog het woord zou worden gevoerd. Ik heb dan ook mijn notitiën daaromtrent aan het departement gelaten; maar dit neemt niet weg, dat ik de opmerkingen van den geachten spreker toch wel meen te kunnen beantwoorden.

De geachte afgevaardigde zeide, dat de Minister deze zaak aanhangig had moeten maken bij afzonderlijk wetsontwerp, en hij verwees daaromtrent naar hetgeen ik bij een vorige gelegenheid in de Tweede Kamer als kamerlid heb gezegd omtrent het aanhangig maken van de reorganisatie van het boschwezen. Die quaestie is echter verleden jaar uitvoerig gedebatteerd en ik heb toen op deze opmerking geantwoord. Toen heb ik er op gewezen, dat ook andere nog belangrijker reorganisatiën van het binnenlandsche bestuur, bijv. de afschaffing van de ambtsvelden, gepaard met die van persoonlijke diensten voor de regenten, later de afschaffing van de pantjensdiensten bij de Indische begrooting zijn behandeld, waarschijnlijk uit overweging, dat het hier geldt, wat de organisatie betreft, bevoegdheden van den Koning of van den Gouverneur-Generaal, en dat de Staten-Generaal daarin alleen betrokken waren met het oog op de cijfers van de begrooting, met het oog dus op hun budget-recht.

Verleden jaar heeft men zich bij deze wijze van behandeling nedergelegd. Weinigen zullen nu verwacht hebben, dat, na het gebeurde verleden jaar, ik met een afzonderlijk wetsontwerp zou zijn gekomen, al werden toen vooral in deze Kamer, ernstige bezwaren tegen de regeling ingebracht.

Ik heb toen zeer duidelijk doen uitkomen, dat die bezwaren wel aanleiding zouden geven tot een nadere overweging er van, maar heb geenerlei belofte afgelegd dat ik de zaak opnieuw aanhangig zou maken

Nu hebben de omstandigheden medegebracht, dat de onderzoekingen, die de Indische Regeering heeft gemeend te moeten instellen naar de praktijk van de voorgenomen regeling, langer hebben geduurd dan verwacht werd. Het gevolg daarvan is geweest, dat de inlichtingen door mij werden ontvangen op een oogenblik, dat ik juist met de Memorie van Antwoord voor de Tweede Kamer bezig was. Waren zij eenige maanden vroeger gekomen, de beslissing ware gevallen zonder dat iemand waarschijnlijk den Minister daarvan een verwijt zou hebben gemaakt. Natuurlijk had men de gronden kunnen betwisten waarop de beslissing was genomen, maar het nemen van die beslissing zelve zou geen zaak van debat zijn geweest.

Nu zegt de geachte afgevaardigde dat de zaak, in de Tweede Kamer ter sprake gekomen zijnde, zij slechts tot beslissing is gebracht door den krachttigen druk van den Minister van Koloniën.

Ik wensch hierbij op den voorgrond te stellen, dat in de Tweede Kamer vooral werd aangedrongen op uitstel, doch dat ik mij niet verantwoord achtte, in het belang van de kolonie, daartoe over te gaan, vooral niet na kennisneming van de desbetreffende rapporten, en na den ernstigen aandrang van de Indische Regeering om nu de zaak eindelijk tot een beslissing te brengen. Toen heb ik gemeend uitstel niet met mijn verantwoordelijkheid te kunnen

overeenbrengen. Het is dus niet geweest een druk dien ik in het belang van de reorganisatie op de Tweede Kamer wenschte uit te oefenen, maar alleen het uitspreken van mijn overtuiging, dat ik tot uitstel niet zou kunnen medewerken.

Ik heb er toen in mijn antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Goes, den heer de Savornin Lohman, op diens pertinente vraag, uitdrukkelijk bijgevoegd, dat ik het waardeerde dat hij gezegd had dat zijn stem over het ontwerp vaststond onafhankelijk van mijn houding. Het was geen druk op de Tweede Kamer uitoefenen, maar eenvoudig uiting geven aan de overtuiging die bij mij vaststond dat ik tegen 's lands belang zou handelen indien ik deze zaak op de lange baan schoof. Men kan zich dit ook wel voorstellen indien men nagaat dat deze zaak bijna 4 jaar hangend is, dat bijna de helft van de betrekkingen van wedono-kota door patihs worden waargenomen en een groot aantal plaatsen van districts- en onderdistrictshoofden tijdelijk zijn open gehouden; op deze manier niet kan langer worden doorgegaan. Er moest een beslissing vallen of men de reorganisatie aan wilde of niet.

Nu zegt de geachte afgevaardigde, dat, wanneer den Minister een dergelijken druk op de Tweede Kamer uitoefent de belangstelling in Indische zaken daaronder zou lijden. Ik ben daar niet bevreesd voor en geloof dat de warmte waarmede deze zaak in beide takken van de Volksvertegenwoordiging is besproken bewijst, dat de belangstelling niet aan het verflauwen is en dat men daar ook voor de toekomst niet voor behoeft te vreezen.

Nu op de zaak zelf komende, haalt de geachte spreker de brochure aan van den heer Schmalhausen, die beweert, dat deze zaak met groote geheimzinnigheid zou behandeld zijn. Ik wensch, nu een brochure in het debat komt, in antwoord daarop te wijzen op het artikel van den heer van Lawick van Pabst in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, die ook op dit punt een ander licht doet opgaan. Wanneer trouwens een lid van den Raad van Indië vergezeld van een secretaris een jaar lang het eiland Java afreist, met alle voornaamste Europeesche en inlandsche ambtenaren spreekt, zal hij die Indische toestanden kent en ziet hoe werkelijk geheime zaken van de bureau's uitlekken en na enkele dagen in de couranten komen — de geachte afgevaardigde denke bijv. aan de geheime instructiën betreffende Lombok — niet gelooven dat van groote geheimzinnigheid sprake kan zijn geweest; maar al wil ik nu een oogenblik aannemen dat deze heeft geheerscht, dan mag ik er op wijzen, dat, nadat de residenten een jaar lang tijd hebben gehad over de zaak te denken, de Gouverneur-Generaal de voorstellen weder naar hen heeft gerenvoyeerd, omdat hij niet verzekerd was dat met al hun bezwaren rekening was gehouden en dat toen de zaak op nieuw is besproken met hun ondergeschikte Europeesche en met de voornaamste inlandsche ambtenaren.

Een andere opmerking van dien brochureschrijver zou zijn, dat vele Indische ambtenaren er tegen waren. In de Memorie van Beantwoording op het Voorloopig Verslag is dat ten volle erkend. Ik geloof niet dat er ooit eenige maatregel van beteekenis zal worden ingevoerd waaromtrent allen het eens zijn, vooral wanneer de persoonlijke belangen van velen er bij zijn betrokken, maar ik wijs andermaal op het artikel van den heer van Lawick van Pabst, die aangeeft op welke wijze de bezwaren van den inlandschen ambtenaar hadden kunnen zijn weerlegd.

De Memorie van Antwoord erkent ook — zooals ge geachte afgevaardigde

zeide — dat vele residenten met de vereeniging van de betrekkingen van patih en wedono niet zijn ingenomen.

Dit is ronduit erkend, maar de bezwaren wogen niet zóó sterk of alle hoogere adviseurs van de Indische Regeering meenden met gerustheid de invoering te mogen aanraden en daarmede hebben zich de Gouverneur-Generaal en de Minister vereenigd.

Voorts zegt de geachte afgevaardigde: men is in deze van standpunt gaan veranderen. Men heeft in hoofdzaak eerst op het oog gehad bezuinigen, maar heeft zich daarna vastgeklemd aan het argument van den heer Geertsema, die gezegd had dat het ook in het belang was van de regentenfamiliën wanneer de zonen beter voor die functie werden opgeleid.

Ik wensch nogmaals er op te wijzen, dat de heer van Dedem wel oorspronkelijk heeft gedacht aan bezuiniging, maar dat juist in de voorstellen van den Gouverneur-Generaal aan den Minister bezuiniging niet op den voorgrond stond; integendeel, het oorspronkelijke voorstel van den Gouverneur-Generaal beoogde verhooging van uitgaven zoo voor het Europeesch als voor het inlandsch personeel van het binnenlandsch bestuur, maar de omstandigheid, waarin de financiën — de begrooting sloot weder met een groot tekort — verkeerden, legde mij de verplichting op zuinig te zijn. De zuinigheid is derhalve niet een van de drijfveeren van het Indische voorstel geweest.

Men heeft daar wel overwogen, dat het onverbiddellijk noodzakelijk was om verbetering te brengen in de positie van Europeesche en vele Indische ambtenaren en toen heeft men gezocht naar middelen, om zonder te groote opdrijving van uitgaven, tot uitvoering van dezen maatregel te geraken. Maar wel degelijk heeft men bij deze zaak ook van den aanvang af het oog gehad op de belangen, die er bij waren betrokken om het peil van kennis van de hooge Indische ambtenaarsklasse te doen stijgen.

Ik herinner er aan, dat de heer Fransen van de Putte, een vorige jaar deze zaak besprekende, een aanhaling deed uit de oorspronkelijke nota van den heer Mullemeister, die zeide, dat de Regeering tegenwoordig vrijer was in de keuze harer regenten. Hij vroeg toen rekenschap aan den Minister, waarin die grootere vrijheid bestond en ik heb hem geantwoord, dat hij niet tot het einde toe had gelezen, want dat de heer Mullemeister verder had geschreven, dat die vrijheid daarin bestond, dat de opleiding van regentenzonen nu reeds beter was dan vroeger en er zoo doende meer keuze van geschikte adspiranten naar die betrekking bestond, maar voldoende werd dit nog niet geacht. Men wil niet alleen het oog vestigen op het tegenwoordige, maar voornamelijk op de toekomst is deze maatregel gericht en ook nu nog in de laatste Indische brieven wordt met klem op den voorgrond gesteld, dat het zoo noodig is dat de regenten hun positie in elk opzicht goed kunnen innemen overeenkomstig de bedoeling van het Regeeringsreglement. Dit is ook juist nog op zoo'n welsprekende wijze gezegd door den heer Lawick van Pabst, die met zooveel regenten in zijn langdurige carrière is in aanraking gekomen.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd: Het staat nu echter vast, dat de reorganisatie tot stand komt en dus meen ik, dat het niet goed is haar al te veel aan te vallen.

Voor die woorden ben ik den geachten afgevaardigde dankbaar, want het is werkelijk — wanneer eenmaal tot een maatregel besloten is — niet in het belang

van den dienst, dat de zwakke zijde die, laat het ons gerust erkennen, aan elken maatregel van beteekenis kleeft, hier te sterk in het licht gesteld wordt; daarvoor zorgen minder welwillende personen in de kolonie gewoonlijk in voldoende mate, waarbij dan de goede zijde met een zekere nonchalance wordt geïgnoreerd.

Dat bij de invoering met voorzichtigheid zal moeten worden te werk gegaan, dat een behoorlijke uiteenzetting van de motieven noodig is, dat is der Indische regeering juist gebleken uit de adviezen welke zij van haar ambtenaren heeft ontvangen.

Ik heb die adviezen niet willen overleggen, omdat het mijns inziens niet goed is dat de Regeering de betrekkelijke waarde van de adviezen harer ondergeschikte ambtenaren, en daardoor tevens de personen zelven als het ware in debat brengt en omdat die adviezen slechts bestemd zijn om de Regeering in te lichten.

Dit althans is daaruit gebleken, dat er niet alleen onder de inlandsche, maar ook onder de Europeesche ambtenaren velen waren die van de reorganisatie in het geheel niet op de hoogte waren, die zelfs geen kennis hadden genomen van de daaromtrent aan de Kamer overgelegde stukken en die hun meening grondden op mededeelingen of oordeelvellingen welke zij in couranten of brochures hadden gelezen.

Toen is het de Regeering voorgekomen dat het noodig zou zijn vóórdat men tot zulk een belangrijken maatregel overging, alle ambtenaren behoorlijk in te lichten.

Waar andersdeels gebleken is dat ten aanzien van een bezuiniging, hier te lande aangebracht, wat betreft de loonen der onderdistricts-schrijvers, de laagste klasse van inlandsche ambtenaren, te ver was gegaan, daar zal ik niet nalaten bij de eerste gelegenheid een voorstel te doen om daarin verbetering te brengen, maar dat in het algemeen de zuinigheid te veel betracht zou zijn, geloof ik niet. Ik meen ook overigens niet dat nog vele wijzigingen noodig zullen zijn.

De geleidelijke invoering zal ten gevolge hebben dat de inlandsche ambtenaren niet uit hun betrekking zullen worden ontslagen en dat hun plaatsen dus eerst open zullen komen bij promotie, sterfgeval of pensionneering.

Nu is het zeer wel mogelijk dat wanneer mettertijd een district belangrijk toeneemt of wanneer andere omstandigheden zich voordoen men tot een uitbreiding van het inlandsch personeel zal moeten overgaan, maar dat is dan onafhankelijk van deze reorganisatie. Onze kolonie is een levend organisme dat zich ontwikkelt en daarop moet bij de aanstelling van personeel gelet worden.

Ik kan ten slotte de Kamer de verzekering geven, dat waar ik medegewerkt heb tot de invoering van dezen maatregel, ik dit heb gedaan in het volle besef van mijne verantwoordelijkheid en in het volle besef dat, wanneer ik dat niet deed, ik daarmede een groote ondienst zou gedaan hebben aan Java en aan de Indische Regeering.

Ik heb de overtuiging dat wanneer de invoering der reorganisatie met overleg en beleid, zooals dat van de Indische Regeering te verwachten is, plaats vindt, deze maatregel zal strekken tot verbetering van den toestand zoowel van de Europeesche als van de inlandsche ambtenaren.

Daarmee is de reorganisatte een feit. Men doet nu het beste zich er maar bij neer te leggen en er het beste van te hopen. Ook voor de inlandsche ambtenaarswereld. *Apa boleh boeat?*

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 Januari 1900.

INHOUD.

Een militaire studie van G. Nijpels over Japan-Nederland in Oost-Azië. — Een lofrede uit het *Algemeen Handelsblad* op onze koloniale politiek. — De brochure van Mr. J. van Harencarspel over den rijkdom aan delfstoffen van onze koloniën en een koudwaterstraal van S. J. Vermaes in de *Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs*. — De verdediging, in het *Algemeen Handelsblad*, van de stijging der onkosten van 's lands plantentuin en het verslag van dien tuin over 1898. — Nederlands afhankelijkheid van Engelsche telegraafkabels besproken door L. Dufour in de *Ingenieur*; door J. J. Leroy in het *Algemeen Handelsblad*. De heer Armand Sassen in het *Algemeen Handelsblad* over het eerste jaar der postspaarbank. — De reorganisatie van het binnenlandsch bestuur voor inlanders, verdedigd door Jhr. H. J. W. N. van Lawick van Pabst in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en door het *Vaderland*.

Japan-Nederland in Oost-Azië, een militaire studie door G. Nijpels met een kaart, is een van die stemmen des roependen in de woestijn, waaraan het tegenwoordig niet ontbreekt, maar die in Nederland het gewone lot van alle Cassandra-waarschuwingen hebben. De bekende militaire schrijver wijst op onze plichten als groote Aziatische mogendheid en wenscht dat zij Indië ontwikkelen en verdedigen, niet door duizenden te bezuinigen maar door er millioenen aan te besteden. En hij durft zoo waar een verwijzing te doen naar het treurig lot van Spanje, iets waar den Nederlanders tegenwoordig wel meer op wordt gewezen, doch waar over zij gewoonlijk erg boos worden, in plaats van zich daaraan te spiegelen.

* * *

Het *Handelsblad* houdt in haar nummer van 4 Januari weer hare traditioneele periodieke lofrede op onze koloniale politiek. Het door het blad als zeer belangwekkend overzicht geprezen stuk van Augusta de Wit in onze Novemberaflevering over Dean Worcester's boek over de Philippijnen geeft het *Handelsblad* aanleiding tot deze beschouwing.

„Het is, kortweg gezegd, onzinnig om tusschen het Nederlandsch koloniaal bestuur en dat der Spanjaarden eenige vergelijking te maken of, gelijk sommige Indische dagbladen doen, bij eenige, ware of vermeende, tekortkoming van ons bestuur te „waarschuwen" met een verwijzing naar het lot van Cuba en de Philippijnen. Alle koloniale mogendheden hebben grove fouten gemaakt, maar geene heeft ooit zóó Spaansch gemaakt als daar; *vergelijkenderwijs* besturen zij, en ook Nederland, hunne koloniën voortreffelijk".

Mogen wij het *Handelsblad* opmerken, dat de Indische bladen een goed werk doen, met ons op Spanje te wijzen. Zeker; gij zijn beter in eigen oogen; wij bezitten dan ook Indië nog; daarentegen is Spanje zijn koloniën

nu zoo goed als geheel en al kwijt. Maar — of het *Handelsblad* met vele Nederlanders dit nu al vinden, dat helpt ons weinig; evenmin als het Spanje hielp, dat van zijn eigen voortreffelijkheid dieper nog overtuigd was dan het *Handelsblad* van de onze.

Eigen lof stinkt; en daarom is het onze plicht van tijd tot tijd op te komen tegen hooggestemde artikelen in het *Handelsblad* die dien eigen lof verkondigen. Maar wij doen dit steeds met leedwezen, omdat geen courant in Nederland zooveel oprecht belang stelt in Indië.

Ook Mr. J. van Harencaspel in zijn brochure „Een nationaal belang (onze goudindustrie in Oost en West)", is slecht te spreken over ons als koloniale mogendheid. Hij betreurt Nederlands gebrek aan ondernemingsgeest en heeft een optimistisch denkbeeld over de uitzichten der particuliere mijnindustrie in Suriname en in Indië, vooral ook op Noord-Celebes.

* * *

Een meening die echter, laten wij het dadelijk zeggen, allerminst gedeeld wordt door den bekenden mijningenieur S. J. Vermaes, die, in een in de Notulen der Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs verschenen rede, alles behalve fraaie dingen meedeelt over de wijze, waarop op die zoogenaamde „goudkust" gehandeld wordt door in dienst van exploitatie-maatschappijen staande Engelsche, Amerikaansche en Australische, zoogenaamde, mijningenieurs en deskundigen, door de uitbrenging van ongemotiveerde, rooskleurige mijnrapporten.

* * *

Het *Handelsblad* van 28 Dec. verdedigt de steeds stijgende kosten voor 's lands plantentuin te Buitenzorg tegen de door Indische bladen geopperde meening dat de inlanders daarvan niets profiteeren, zoodat de welverdiende groote naam dier instelling wordt verkregen door uitgaven, die feitelijk ten laste der Nederlandsche, niet der Indische begrooting moesten komen.

Wij geven het Amsterdamsche blad gelijk. Het Jaarverslag, dat wij dezer dagen in dank ontvingen van den directeur, is het beste betoog tegen deze in Indië door de *Javabode* nog al gepropageerde meening.

* * *

De volslagen afhankelijkheid van Nederland in zijn koloniën van de Engelsche Kabelmaatschappijen is in dezen verslagtijd in dagbladen en tijdschriften gesignaleerd en er zijn verschillende redmiddelen voorgesteld. De ingenieur L. Dufour bepleitte in de *Ingenieur* (16 Dec.) de oprichting van een kabelfabriek in Nederland. De officier O. I. leger J. J. Leroy schrijft een hooggestemde oproeping, als feuilleton geplaatst in het *Handelsblad* van 17 December om een Nederlandsche kabelmaatschappij in het leven te roepen (in hoofdzaak bedoelende een telegraaflijn Batavia–Saigon) zich hierbij aansluitende aan *Handelsblad*artikelen van 14 November en 10 December en op de beteekenis wijzende van Poeloeh Weh als kabelstation.

* * *

Het eerste verslag over 1898 van de Indische postspaarbank, door ons in dank ontvangen van de directie, is in hoofdzaak ingericht naar het voortreffelijke voorbeeld haar door de moederlandsche gegeven. De directeur dezer

laatste instelling bespreekt het verslag van het *Algemeen Handelsblad* van 8 Januari. Dat noopt ons tot een wijziging van ons voornemen om het verslag in dit tijdschrift te bespreken. Waar zulk een deskundige er het zijne in zegt, kunnen wij ons verantwoord rekenen met zijn beschouwing te refereeren.

Zeer terecht wijst de heer Armand Sassen dan eerstens op de gewichtige sociale taak die de spaarbank in Indië heeft te vervullen tegenover de nationale belangen der inlanders, daardoor middellijk arbeidende aan hun intellectueele en moreele verheffing; die taak is dus een „sociaal-politische".

De schrijver wijst dan op het feit dat de rentegevende maxima, *f* 1200 voor personen en *f* 2400 voor sommige nuttige vereenigingen, niet gelden „voor de Regeering van Nederlandsch-Indië, wanneer zij zelve van de postspaarbank gebruik maakt, voor de belegging van onder haar berustende, aan derden toebehoorende gelden", die een onbepaald bedrag rentegevend kan beleggen.,

Die bepaling is strijdig met het eigenlijk karakter van een spaarbank. Elk bedrag aldus door den staat belegd, dient daarom in elk geval afgescheiden te worden gehouden in de statistieken betreffende het spaarbank-mouvement, daar zij anders een scheef beeld geven van de geheele instelling als spaarbank.

Verder komt de heer Sassen terug op een reeds vroeger door hem gesignaleerd bezwaar: het gemis van een burgerlijken stand voor inlanders, wat men heeft trachten te overwinnen door het uitreiken aan inlandsche inleggers van penningen.

Dat dit middel doeltreffend is, betwijfelt de heer Sassen. Aan de boekjes, behoorende tot deze categorie onthoudt men daardoor toch feitelijk het karakter van titels op naam, dat men, zoo in het moederland, als in den vreemde, den postspaarbanklivretten heeft geschonken; terwijl zij immers daardoor feitelijk het karakter krijgen van titels aan toonder (met eenige waarborgen).

Verder bestrijdt de heer Sassen de in Indië voor eenige jaren door Pandemas in de *Locomotief* (Juli en Aug. 1896) en het *Soerabajasch Handelsblad* (Dec. 1897) geopperde meening, dat de postspaarbank was af te keuren, wanneer niet vóór dien tijd de behoefte aan landbouwcrediet-instellingen was vervuld. Het denkbeeld, o. a. door den afgevaardigde van Vlijmen in de Kamerzitting van 24 Nov. geopperd, om de belegde gelden der postspaarbank aan dat landbouwcrediet dienstbaar te maken, waarvoor toen de Minister van Koloniën weinig bleek te voelen, komt den heer Sassen ook voorloopig gevaarlijk voor, o. a. met het oog op den staatswaarborg, zonder eenig voorbehoud; al is hij op zich zelf een warm voorstander van het instituut der landbouwcrediet-instellingen voor Indië.

Wij voor ons vinden aan de andere zijde de wijze van belegging van de Indische besparing voor 83 percent in Nederlandsch Werkelijke Schuld, (inschrijvingen op het Grootboek der 3 pCt. Nationale Schuld ten bedrage van *f* 625.000; terwijl in 't geheel in den verslagtijd 1 Juli—31 Dec. 1898 was ingelegd *f* 758.000) ook niet zonder bedenking. En wel wegens het groote kapitaal, dat, zoo voortgaande, uit Indië naar Nederland wordt gesleept, ten einde het daar te beleggen, wel is waar heel secuur, maar toch buiten Indië.

* * *

De reorganisatie van het binnenlandsch bestuur is door de Eerste Kamer aangenomen. Na het slappe voorloopig verslag, kon men niet anders verwachten; de afwezigheid van den heer Fransen van de Putte maakte de zaak voor den minister zeer gemakkelijk. Wat er nog over gezegd is, vinden onze lezers in „Varia". Hier zij echter de aandacht gevestigd op een ingezonden stuk in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 16 December, geschreven door iemand, aan wien wij nog nimmer kennis van land en volk hebben hooren ontzeggen': den heer Jhr. H. J. W. V. van Lawick van Pabst, dat met recht door het *Vaderland* van 24 December een „welsprekend stuk" is genoemd. Wij meenen dan ook, dat dit artikel, dat wij hier slechts aangeven, een grooten invloed heeft gehad op de onverschillige en evenzeer oordeelkundige Kamerleden, zoo goed als op den enkelen witten raaf, die in die hooge vergaderingen gecenseerd wordt van Indië iets te weten, of ooit in een of andere Indische, niet uitsluitend financiëele of handelszaak te hebben gearbeid.

De geachte schrijver geeft inderdaad een verrassend kijkje op de reorganisatie van het *inlandsch* bestuur, die tot dusverre vrijwel algemeen werd afgekeurd en die het groote stuikelblok was, doch die hij principieel verdedigt. Voor hem heeft die reorganisatie de beteekenis van de *verheffing van de positie der regenten.* In vele regentschappen toch is de patih, de man die feitelijk het regentswerk doet; de boven dezen geplaatsten hoofdambtenaar. de hoog bezoldigde regent eindigt dan met absoluut niets anders uit te voeren dan stukken teekenen. Zeker, iets wat ook gedaan moet worden, maar waarvoor men nu niet precies een regent heeft. Door nu den patih — 's regents rechterhand — te laten verdwijnen en te veranderen in wedonokota, moet de regent zelf het werk doen, waarvoor hij aangesteld is. Voegen wij nu daarbij een sympathie-betuiging met het denkbeeld van den controleur Heyting (zie de *Indische Gids* Januari-aflevering blz. 127) om de Indische ambtenaren werk te geven dat thans, ten onrechte en ten nadeele van dan dienst, gedaan wordt door de controleurs, dan krijgt men — wij bekennen het volmondig — een heel ander kijkje op 's Ministers Cremer's reorganisatieontwerp.

Wij missen hier de ruimte 's heeren van Lawick's stuk verder te releveeren. Hier volstaan wij met de mededeeling dat hij vooral aandringt op *geleidelijke* invoering der patih-districthoofden; op kalmte en voorzichtigheid, tot een tweede geslacht van regenten zal zijn opgetreden, en wijst op de betere bezoldiging van 1900 slecht bedeelden: onderdistricthoofden en hun schrijvers.

Wat is het toch jammer dat waar de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* zelf het beneden zich oordeelt Indische hoofdartikelen te doen vervaardigen buiten haar bekwame doch op Indisch gebied volslagen ondeskundige redactie-staf, zulk een stuk in een onleesbare letter met het ongelukkige hoofd „Ingezonden" geplaatst wordt.

Vooral jammer, wegens de groote verspreiding onder alle kringen van dit zoo bij uitstek centraliseerend geredigeerd dagblad.

* * *

In de tent van Achilles noemt het *Vaderland* van 24 Dec. symbolisch het zich mokkend terugtrekken der oppositie tegen het feit dat de reorganisatie in de gewone begrooting, immers niet in een afzonderlijk wetsontwerp voor een suppletoire begrooting, is belichaamd. Als of het aan die oppositie thans

onmogelijk ware te doen wat bij 't behandelen eener suppletoire begrooting haar zou vrij staan? Waarom deinst zij er thans voor terug van het wapen gebruik te maken, dat in haar macht staat? Het moge waar zijn, omdat de Minister met de uitvoering zijner denkbeelden begonnen is, er is toch nog gelegenheid een „hiertoe en niet verder" uit te spreken, en daartoe heeft de Eerste Kamer het recht en den plicht, wanneer zij werkelijk van oordeel is, dat plechtige beloften, uit 's Konings naam aan de inlandsche hoofden gedaan, geschonden worden, en het landsbelang door de ministeriëele politiek ernstig wordt geschaad.

„Wat ons betreft, zegt het *Vaderland*, wij meenen nog altijd, dat met gerustheid de ministeriëele politiek in deze zaak kan worden gesteund. De bewering, dat beloften zijn geschonden, is in geene deele waar gemaakt.

Het blad is door het reeds te dezer plaats behandelde stuk van den heer Van Lawick van Pabst geheel gewonnen voor de overtuiging, dat de reorganisatie, beleidvol uitgevoerd, den inlanders ten zegen zal worden.

Daar zeide de Eerste Kamer „Amen" op.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

MARIA-VEREENIGING OP HET EILAND FLORES.

In de *Nederlandsche Zendingsbode* van 29 Dec. beschrijft de heer L. Tiemersma, hoe hij kennis maakte met een gewezen pastoor uit Nederlandsch-Indië, thans gehuwd te Brussel, die drie jaar op het eiland Flores arbeidde, den heer G. Wüst.

Deze deelde hem verschillende zaken mede omtrent het landschap Larantoeka op Flores, dat vroeger aan Portugal behoorde, waar de katholieke zending sedert eeuwen werkte, en waar de katholieken bij duizenden te tellen zijn. Ook de koning van Larantoeka is katholiek; hij beschouwt echter Maria als koningin van Larantoeka, en zich zelf als Haar minister. Als bewijs daarvoor bracht de heer Wüst een Roomsch-Maleisch liederenboek te voorschijn (Njanji njanjian serani) verschenen bij C. C. T. van Dorp & Co. te Semarang en vervaardigd door Wüst en Ch. Boelan.

In No. 50 van dat gezangboek komt inderdaad de Maria-vereeniging op Larantoeka op zeer treffende wijze uit. Wij schrijven dit gedicht hier af en later daaronder de vertaling volgen:

Orang tanah lain kendati
Soeka poedji radjanja,
Soeka poedji kabesaran
Harta dan koewasanja:
Tapi kami ada brani
Tentang orang samoewa
Larantoeka, Larantoeka
Poenja Reinha Maria./

Orang tanah lain kendati
Harap pada rajatnja,
Kapal prang dengan sendjata
Mariam dan ploeroenja:
Tapi kami ada brani
Tentang orang samoewa
Larantoeka, Larantoeka
Poenja Reinha Maria.

Larantoeka dalam soesah
Tida poetoes harapnja,
Larantoeka salamanja
Maoe bersoeka hatinja.
Pohon soeka Larantoeka
Dalam sorga adanja.
Larantoeka, Larantoeka
Poenja Reinha Maria.

Vertaald luidt het:

„De inwoners van andere landen mogen van harte hun koning loven en prijzen de grootheid van zijn rijkdom en macht; maar wij durven beweren jegens allen: Larantoeka, Larantoeka is het eigendom van koningin Maria.

„De inwoners van andere landen mogen van harte vertrouwen op hun volk, oorlogsschepen en wapenen, kanonnen en kogels; maar wij durven beweren jegens allen: Larantoeka, Larantoeka is het eigendom van koningin Maria.

„Is Larantoeka in nood, het wanhoopt niet; Larantoeka is altijd verheugd; de bron zijner vreugde is in den hemel; Larantoeka, Larantoeka is het eigendom van koningin Maria."

Interessant uit het oogpunt der Mariavereering is ook No. 54 van het bundeltje, getiteld: „Tanah apa lebih kaja?" (Wat is het rijkste land?) En als antwoord op deze vraag wordt dan in de eerste zes verzen heel veel moois gezegd van Java, Sumatra en de Molukscheeilanden, maar dan in het laatste vers Larantoeka als het rijkste land van Nederlandsch-Indië geroemd, omdat het Maria tot koningin heeft

Zie hier het gedeelte dat daarop betrekking heeft:

Larantoeka poenja harta,
Mata benda jang moelia
Ada Reinha terbesarnja
Kadissa Maria
Itoe Reinha Larantoeka
Djaga ija poenja tanah
Dalam soesah doenia
Ija lindoeng dan piara
Slamat badan, slamat djiwa
Larantoeka lebih kaja
Dalam tanah India.

Vertaald luidt het:

„De verhevenste koningin Maria is Larantoeka's heerlijkste schat. Deze koningin van Larantoeka bewaart haar land te midden van de moeiten des levens. Zij beschermt (de bewoners) tot heil van hun lichaam en hunne ziel. Larantoeka is het rijkste land van heel Nederlandsch Indië."

* * *

Wij vinden dit een zeer eigenaardige bijdrage, hoe naief inlanders het Christendom kunnen opvatten.

Lepra in Indië en in Transvaal; volgens een mededeeling van H. H. van Kol.

(Met een schets-plattegrond van een leprozengesticht nabij Johannesburg).

In de zitting der Tweede Kamer van 11 December 1899 deed zich het zeldzame geval voor dat de heer van Kol met waardeering sprak over regeeringsdenkbeelden en dat een minister dezen afgevaardigde dankbaar was voor zijn opmerkingen.

Het betrof de lepra quaestie. Men zal zich herinneren dat hierover door den heer van Kol een belangrijke monographie geschreven is onder den titel „Het lepra-gevaar" in dit tijdschrift (jaargang 1898 II, afl. Oct. blz. 1249).

De heer van Kol dan deelde mede dat hij met genoegen het volgende had gelezen in een memorie van beantwoording van den minister van Binnenlandsche zaken:

„De inspecteursvergadering is van meening, dat alle in Nederland voorkomende gevallen van lepra moeten worden aangegeven en dat de verpleging van lepra-lijders van Rijkswege dient te geschieden in geval van verwaarloozing, onvoldoende verpleging of armoede der patiënten,"

Daarop sprak de heer van Kol aldus:

Ik geloof echter dat de minister en zijn raadslieden niet ver genoeg gaan. Het blijkt toch dat de ziekte in de verschillende landen van Europa zich uitbreidt.

De Duitsche Rijkskanselier heeft omtrent de lepra een onderzoek bevolen, vooral in het leger. Het gevolg daarvan is geweest het oprichten van het lepra-huis te Memel. In Roemenië breidt zij zich „schrikbarend" uit, en prins George heeft de lepra-specialiteit dr. Ehlers naar Kreta laten komen om maatregelen te nemen ten bate van de 2500 à 3000 melaatschen aldaar. Ook in IJsland en langs de kusten der Oostzee neemt het aantal leprozen toe, en vooral in Transvaal is zij bijna epidemisch geworden. Reeds moest men er een lepra-huis voor blanken te Rietfontein, een voor kleurlingen bij Johannesburg oprichten en is het derde daar reeds in aanbouw te Brugspruit. *„Zij zijn daar talrijk als hagelkorrels in een flesch", schreef mij een dokter dier gestichten, waarvan ik hier voor mij een zeer belangrijk rapport heb liggen, evenals van een geneesheer uit de Molukken*[1]. In de Transvaal echter was

1) De geachte afgevaardigde verwart hier waarschijnlijk zijn correspondent, Dr. N. Adriani, van het Ned. Zendelinggenootschap, die geen geneesheer is, met den arts P. Adriani. De eerste schreef het rapport.

de melaatschheid tot korte jaren geleden nog onbekend, en toch is men er reeds nu toe over moeten gaan aldaar drie leprozenhuizen op te richten. Waar men ziet dat in allerlei oorden van de wereld de lepra. die men verdwenen achtte, weder haar gevaarlijke intrede doet, gelijk op de conferentie te Berlijn geconstateerd is geworden, daar hoop ik dat de minister, die in deze zaak reeds een schrede op den goeden weg heeft gedaan, dien weg nog verder zal bewandelen en het eenige voorbehoedmiddel, strikte afzondering. in toepassing zal doen brengen. Leprozenkoloniën in gezonde heidestreken zijn daarvoor onmisbaar.

Indien werkelijk de lepra in ons land vorderingen zou maken, wat ik niet wil hopen, heb ik het vaste vertrouwen, dat de minister daaraan al zijn waakzaamheid zal wijden.

Hierop antwoordde de heer Goeman Borgesius, minister van binnenlandsche zaken:

Ik dank den heer van Kol voor zijn opmerkingen.

Inderdaad heb ik, zooals hij reeds memoreerde, naar aanleiding zijner verleden jaar gegeven wenken, een nader onderzoek gelast, dat aanleiding heeft gegeven tot voorbereiding van de in de Memorie van Antwoord genoemde maatregelen. Mocht echter blijken dat ook de daar genoemde maatregelen nog niet voldoende zijn, dan zal ik, daar ik van den ernst van het gevaar ten volle overtuigd ben, niet nalaten nog andere maatregelen te nemen.

* * *

De Redactie van de *Indische Gids* heeft, evenals minister Goeman Borgesius, redenen om den heer van Kol te danken. Hij had de beleefdheid de rapporten, waarvan sprake is in de hierboven door ons gecursiveerde zinsnede, te harer beschikking te stellen. We laten ze hier volgen.

v. S.

OORSPRONKELIJKE LEPRA IN INDIË.

In het artikel „Het Lepragevaar" van den heer H. H. van Kol (Jaargang 1898, II, blz. 1252, leest men:

„Bij de oorspronkelijke bewoners van den O. I. Archipel, als b.v. de Dajaks en de Alfoeren, wordt geen lepra aangetroffen, zoolang zij buiten contract met vreemdelingen blijven."

Hieromtrent zij het volgende medegedeeld:

Het woord „Alfoer" is zeer onbepaald, in het Moluksch Maleisch beteekent het eenvoudig „heiden", wie Christen of Moslim wordt is geen Alfoer meer. Maar in het spraakgebruik worden de bewoners van Midden-Celebes, onder welke ik nu drie jaar woon, altijd Alfoeren genoemd (Toradja's vind ik een beteren naam) en van deze lieden kan ik U getuigen dat zij tot nog toe buiten contact met vreemdelingen staan en dat toch onder hen lepra voorkomt. Voor verschillende graden hebben zij echt oorspronkelijke Toradja'sche namen, terwijl ingevoerde ziekten natuurlijk vreemde namen zouden dragen.

Lichte, althans niet zeer zware lepra heet hier lepra *tangga*, de zieken worden

niet afgezonderd; van verpleging is geen sprake; men vervult zooveel mogelijk hunne wenschen en onderhoudt hen. Sommige vragen geneesmiddelen en ik heb ook dikwijls hunne wonden verbonden, maar als zij niet spoedig beter worden, verveelt het hen. Een enkele laat zich eens op zijn inlandsch medicineeren, als hij n.l. iets te missen heeft, want alle diensten moeten worden betaald of vergolden. Meestal wordt hij dan onttooverd, soms ook met fijn gekauwde kruiden, uit een met sirih-penang gevulden mond bespogen, maar gewoonlijk doet men er niets aan.

Zware lepra heet *pudungi*, een woord verwant met *pundu* stomp, afgestompt, wat doelt op het afvallen der extremiteiten. Deze ziekte is vrij zeldzaam, de lijders worden evenmin afgezonderd als die aan *tangga*, ik heb zelfs een vrouw gezien die zeer zwaar lepreus was en nog altijd haar kind zoogde.

Is de neus weggezworen, dan heeft de lepra weer een anderen naam, ook echt Toradja'sch.

Ik durf uitdrukkelijk verzekeren dat de ziekte hier niet door vreemdelingen is gebracht. Als oorzaak wordt soms een kneuzing, soms een beet van een hond, soms zelfs een schram van de stekels der hier inlandsche framboos (*lokaja*, Rubus pungens, een Rosacee) opgegeven; meestal antwoordt men: „Het is van zelf gekomen."

Ling Roth constateert in zijn „Natives of Sarawak", Dl. I, blz. 295 het voorkomen van lepra bij de Dajaks, is een der gevallen vermeldt bij totale afzonderingen. Zij zijn volgens hem, vrij van syphilis; hetzelfde kan ik U van onze Toradja's verzekeren.

Mapane bij Gorontalo. Dr. N. ADRIANI.

LEPRA IN TRANSVAAL.

(Met een platte grond van een leprozengesticht).

Men heeft twee soorten van lepra. De knobbel lepra en de vlekken lepra. De knobbel lepra is niet zoo besmettelijk en hoewel meer afzichtelijk van uiterlijk kunnen de lijders langer leven dan de lijders der vlekken lepra. Op vele afbeeldingen zult u vlekken lepra aantreffen; witte, geelachtig bruine vlekken op zwarte huid. (Te Salatiga-Java heb ik ook een Javaan met vlekken lepra gezien). De vlekken lepra is de gevaarlijkste soort, eerstens doordat de vlekken zoo goed te verbergen zijn, tweedens doordat men reeds 3 maanden lepra lijder kan zijn alvorens zich de vlekken openbaren, ten derde omdat de vlekken lepra het zenuwgestel in zoo hevige mate aantast, dat onderdeelen van het lichaam en zeer dikwerf het geheele lichaam geheel gevoelloos wordt. Omtrent die gevoelloosheid vertelde Dr. Mehlis mij het volgende staaltje: Hij trad een ziekenzaal binnen en zag een lepra lijder (vlekken lepra) bij den brandenden haard liggen slapen, zijn hand lag in het vuur. De dokter wekte den patient, die tot zijn verbazing bemerkte, dat 3 vingers geheel *verkoold waren*. Hoofdschuddend en mopperend over de slechte behandeling in het gesticht brak daarop de patient de 3 verkoolde stompjes van zijn hand af en wierp ze in het vuur. De meeste lijders van vlekken lepra sterven binnen 2 jaar na het uitbreken der vlekken aan longontsteking of . . . . . scheurbuik, niettegenstaande de zorgvuldigste verpleging en warme kleeding. Komen zij de crisis te boven dan kunnen de lepra lijders dikwijls

nog 10—12 jaar blijven leven, doch na die 2 jaar begint dan het afbrokkelen, verstijven en verzweering der ledematen.

De lepra ziekte is niet zoo besmettelijk als typhus, pokken of roodvonk, doch *des te gevaarlijker* wijl de ziekte zoo goed te verbergen is; de lijders zich in het eerste half jaar lichaamlijk gezond gevoelen, voortgaan met het geslachtsleven en onwetend het geheele huisgezin aansteken. Eene moeder aan lepra lijdende, welke zij van den man heeft overgeërfd kan desniettemin *volmaakt gezonde kinderen baren* . . . . doch na 1, 2 of 3 jaar openbaart zich de vreeselijke ziekte ook bij het kind.

Op mijn vragen ontving ik de volgende antwoorden:

1°. Hoeveel procent der door U of andere doktoren behandelde lijders zijn genezen? Antwoord: Nog nooit een geval van genezing gezien. Al mijne patienten stierven 80 % binnen 2 jaar — 20 % binnen 15 jaar.

2°. Worden dagelijks nog proeven genomen op de kaffers met bekende of besproken serums of inspuitingen of geneeswijzen? Antwoord: Bij het kaffer lepra gesticht nabij Johannesburg bevindt zich een Italiaansche dokter, die volgens zijn bewering een goede geneeswijze bezig is toetepassen. Ik laat hem zijn gang gaan met al zijn inspuitingen, operatiën, enz. enz. Hij is reeds 1 jaar bezig. — Uitslag: Nihil!

Te Pretoria zijn bij het blanken leprozen gesticht twee doktoren bezig met proefnemingen. [1]) Van goede resultaten nog niets vernomen.

3°. In welk land komen de meeste lepra-lijders voor? Antwoord. In Noorwegen en Zweden, verder in Afrika in Kaapkolonie en Griqualand voor zoover de blanken, terwijl van de kleurlingen lijders 90 % afkomstig zijn uit Portugeesch *Oost*-Afrika.

4°. Denkt u, dat niettegenstaande de gestichten in Transvaal en Robbeneiland er nog vele verborgen gevallen zijn van lepra in Afrika?

Op deze vraag sprong de dokter uit zijn stoel, greep naar een bus met fijne hagelkorrels en verzocht mij te willen tellen hoeveel hagelkorrels zich in de bus bevonden. In antwoord op mijn verschrikt uiterlijk vervolgde de dokter lachend: „U schrikt er van, mr. Buning om al die korrels te tellen, wel dan jonge man, ik zou er net zoo hard voor terugdeinzen al de lepra-lijders in Zuid-Afrika te moeten opzoeken, want ik zou de gestichten niet vullen met honderden, doch met duizenden lijders."

5°. Hoeveel gestichten hebben wij in Transvaal? Antwoord. 1 gesticht voor kleurlingen nabij Johannesburg, dat reeds te klein is; 1 prachtig gebouw voor blanken nabij Pretoria, en 't groot gebouw zal waarschijnlijk in Augustus geopend worden voor kleurlingen bij Brugspruit (5 uur van Pretoria).

6°. Heeft de Transvaal speciale doktoren aan de grenzen gestationeerd om den invoer van lepra-lijders tegen te gaan? Antwoord. Ja! dokter, te Kaapsche Hoop nabij de Portugeesche grens. Maar één? Ja, het is onvoldoende doch 90 % komt van dien kant en als wij alle blanken of uitlanders op de grenzen gingen visiteeren en ze geheel lieten uitkleeden, o! wee, heeft u de rede gelezen van Chamberlain? Transvaal onderdrukt nu reeds de uitlanders zoo vreeselijk! [2]) Maar wat zal er dan wel gezegd worden!

---

1) Heerlijk voor de patienten!!

2) Dit geprek had plaats in Juli 1899.

Morgenmiddag ga ik mij persoonlijk overtuigen omtrent de behandeling der kleurlingen in het gesticht bij Johannesburg. Indien mogelijk zal ik u van dat bezoek nauwkeurig verslag geven.

27 Juli 1899. — Ik heb mij persoonlijk van een der kleinste Transvaalsche lepragestichten op de hoogte gesteld. Zie hieronder de plattegrond.

In het gesticht bevonden zich 51 lijders, 50 mannen waarvan 16 bedlegerig en 1 vrouw.

Het lepra-gesticht is slechts 1 uur rijdens van Johannesburg verwijderd en is slechts 10 minuten loopens van het pokken lazaretto.

Nadat Dr. Mehlis en mijn persoon bij den ingang van een witten ontsmettingmantel waren voorzien nam ik het gesticht nauwkeurig op.

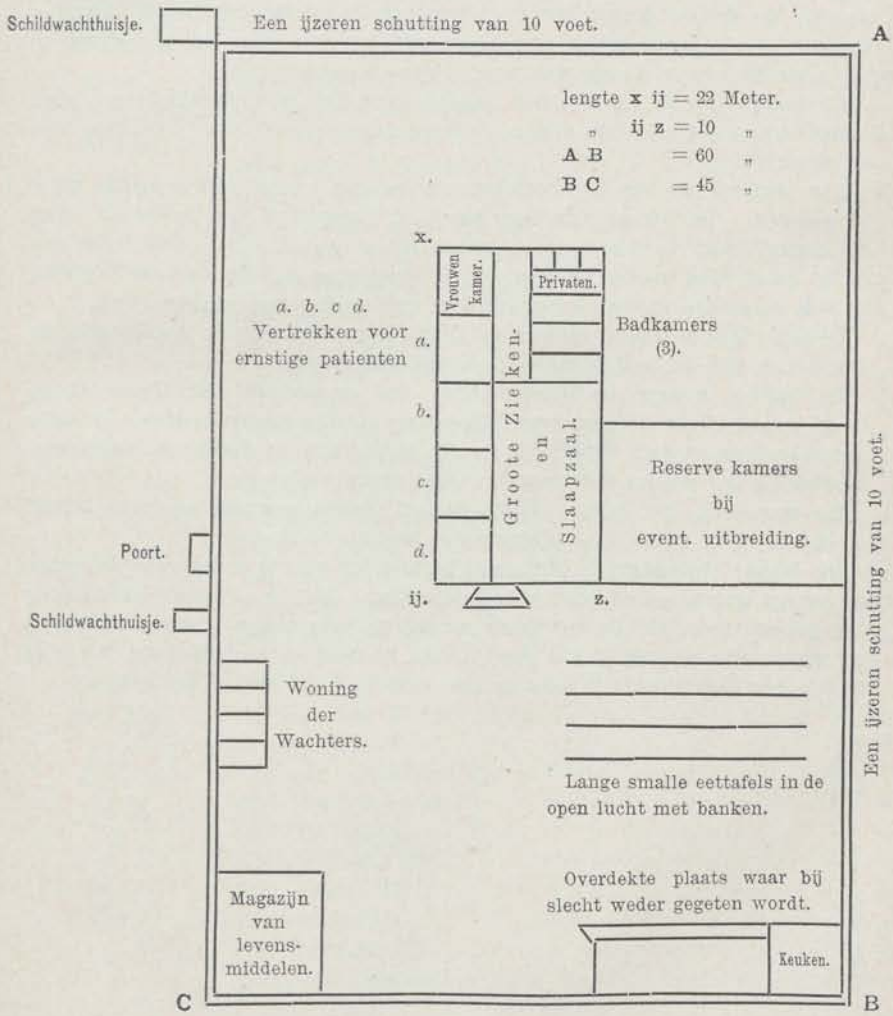

Een binnenplaats gelijkende op die eener gevangenis, zonder boom of struik in het midden een paar somber uitziende ijzeren gebouwen, aan de zijden bij de 10 voet hooge ijzeren schutting een overdekt loodsje en woningen van het personeel. Ziedaar de eerste kennismaking. Voor het hoofdgebouw stonden 40 personen in het gelid, allen gekleed in witte broek en jas, welke kleedingstukken als die van gevangenen met groote zwarte cijfers genummerd waren. Daar stonden 40 mannen in de kracht van hun leven tusschen 20 en 30 jaar *allen gedoemd te sterven* binnen 10 jaar. En dat zij volkomen bewust waren van hun vreeselijk lot, men kon het hun aanzien. Geen lach, geen scherts, geen opmerking werd gefluisterd over de verschijning van een vreemd gezicht. Levensmoeheid sprak uit hun oogen, een ieder van hen wist dat zij de sombere plaats slechts verlaten zouden in een kist. De dokter begon zijn inspectie. Eenige mannen ontkleedden zich om de vlekken op hun huid te toonen; de dokter kneep met zijn vingers in etterachtige bulten, betastte vlekken op de huid, sprak een Hottentot moed in, die slechts 3 dagen in het gesticht was en vroeg wanneer hij genezen zoude zijn!

De helft ongeveer der mannen hadden gezwollen en ontvelde lippen, afgeknotte vingers, zweerende voeten, ontbrekende teenen . . . . . en geen hoop op genezing!

Aan den ingang van het hoofdgebouw lag een vrouw op vreeselijke wijze te snikken. De dokter tilde haar hoofd op, knielde bij haar neder en vroeg of iemand haar verdriet gedaan had. Het antwoord luide: „Nee Baas, nee Baas, alleen God martel mij zoo, dat Hij niet voor mij die dood gee" (geeft); zij was de eenige vrouw in het gesticht en pas drie weken opgesloten.

De lepra lijders voeren niets uit. Eten, drinken, slapen en het bezoek van den dokter zijn de eenige dagelijksche gebeurtenissen.

De bedden waarop de lijders liggen zien er zindelijk uit. Twee lakens, twee kussens met sloopen, twee dekens en stevige ijzeren bedden. In twee der zalen bevond zich verder een ijzeren badkuip, voor die lijders, welke door afzweering der voeten niet meer in staat waren te loopen.

De oppassing der lijders geschiedt door *blanke* personen (mannen) terwijl de *blanke* lepra lijders door pleegzusters worden behandeld.

De blanke bewakers in het gesticht toonden weinig vrees voor de ziekte en waren geheel onbevreesd voor besmetting. Het is echter de overtuiging der geneesheeren dat de bewakers ook lepra-lijders zullen worden.... indien zij maar lang genoeg (3 à 4 jaar) in het gesticht blijven. Tot nu toe is de oudste bewaker slechts 2 jaren in het gesticht.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Dec. 1899 — 15 Jan. 1900.

Bij de jaarwisseling zijn de omzetten gewoonlijk zeer gering. Het gevolg is dat de aanbieding van slechts enkele stukken soms eene belangrijke koerswijziging in de fondsen kan veroorzaken, zoo ook nu. Over het algemeen bleef de koloniale fondsenmarkt in één doen. De belangrijkste koersverschillen volgen hieronder.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Int. Crediet en Handelsver. Rotterdam	3½ %
Cert. v. Aand.	Liq. Barge & Moormann	2¾ „
Aand.	Ned. Ind. Escompto Mij.	2 „
„	Java Bosch Exploitatie Mij.	2 „
„	Javasche Cult. Mij.	6⅜ „
„	Suikerondern. Sentanen Lor	2 „
„	Amsterdam Deli Compagnie	26½ „
„	Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	7 „
„	Deli Cultuur Mij.	4 „
„	Langkat Tabaksbouw Mij	2 „
„	A. Langkat Tabak Mij.	12 „
„	B. Idem	5 „
„	Rotterdam Deli Maatschij.	12 „
„	Senembah Maatschappij	8½ „
„	A. Serdang Tabak Mij.	8 „
„	Petroleum Mij. Moeara Enim.	7¾ „
„	Sumatra Palembang Petroleum Mij.	11 „
„	Ned. Ind. Expl. Mij.	23 „
„	N.-Celebes Mijnbouw Mij.	4 „
„	Deli Spoorweg Mij.	2 „

Lager werden genoteerd:

Pref. Aand.	Cult. Mij. der Vorstenlanden	2¼ „
Aand.	Koloniale Bank	2¾ „
5 % Obl.	Ned. Ind Landbouw Mij.	2 „
Aand.	Suikerfabriek Badas	4 „
„	Cult. Mij Maron	2 „
„	Besoeki Tabak Mij.	5 „
„	Deli Batavia Mij.	12 „
„	Deli Maatschij	3½ „
„	Deli Plantage Mij.	2¾ „
„	Tabak Mij. Kwala Pessilam	2½ „

Pref. Aand.	Tabak Maatsch. Sakoeda	2¼ %
Aand.	B. Serdang Tabak Mij	2 „
„	Kon. Paketvaart Mij.	2 „
„	Rotterd. Lloyd	4¾ „
„	Stoomvaart Mij. Nederland	5⅞ „
Pref. Aand.	Dordrechtsche Petroleum Industrie Mij.	2 „
Aand.	Java Petroleum Mij.	14½ „
„	Non. Ned. Mij. v. Petr. br. in In Indië	7 „
„	Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	2¾ „
„	Singkep Tin Mij.	18 „
„	Mijnbouw Mij. Soemalata	12 „
„	Semarang-Joana Tramweg Mij.	4½ „

DIVIDENDEN.

Houtaankap- en Kultuur Mij. Madjenang (*voorl.*)	10	%
Singkep Tin Maatschappij	*f* 20.36	
Idem oprichtersaandeelen	„ 4.95	
Ned. Ind. Spoorwegmaatschappij (*voorl.*)	2	%

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende zijn verhandeld:

Aand.	Sumatra Cultuur Mij.	224—225½ %
„	Rotterdam Deli Maatschappij	225—230 „
„	Redjang Lebong Mijnbouw Mij.	310—400 „
7½ % Oblig.	Idem	305—315 „
Aand	Ned. Ind. Cultuur Mij.	30— 40 „
„	B. Tabak Mij. Sakoeda.	173—176 „
„	Bagalen Thee- en Kina Ondern.	80 „
„	Deli Cultuur Mij.	104—105 „
„	Billiton Mij., 1e rubriek	*f* 1700.—
„	Landbouw Mij. Getas	130 %
„	Ned. Ind. Electriteit Mij.	65 „
„	West-Java Kina Cultuur Mij.	20 „
„	Singkep Tin Maatschappij.	110 „
„	Ned. Ind. Exploratie Mij.	110 „
Pref. Aand.	Cultuur Mij. Badas	102 „
Winstbew.	Ned. Ind. Exploratie Mij.	*f* 12.—
„	Kon. Paketvaart Mij.	„ 625.—
Oprichtersbew.	Singkip Tin Mij.	„ 95.—
„	Petrol Mij. Moeara Enim	*f* 440.——„ 550.—
Oprichtersaand.	Suikerfabriek Kalibagor	„ 42.50—„ 45.—
„	„ Sentanen Lor	„ 700.—
6 % Oblig.	Singkep Tin Mij.	100 %
Oblig.	Celebes Mijnbouw Mij. Balotji	100 „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Jan. 2	TE AMSTERDAM. Jan. 15	TE BATAVIA. 12 Dec.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	63 15/16	63 3/4	
id. ...Pref. Aand.	138	139 3/4	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	115 1/8	116	116
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	73 1/2	76	72 1/2*
Javasche Bank..... „	172	172 1/4	176
Koloniale Bank..... „	52 1/4	51 1/2	
id. .....Pref. Aand.	68 7/8	67	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	64 1/4	64 3/4	
Ned. Handel-Mij..... „ „ „	149 1/2	148 7/8	151
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	—	102	100
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	84 7/8	85	85*
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	104	103	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	25	26	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	95	95	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	102	104 3/8	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	66	65 3/8	
Kaliwoengie Plantaran..... „	—	—	
Maron, Cult.-Mij..... .... „	64	62	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	95	95	
Ned. Ind. Houtaankap Mij...Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentanen.-Lor... „	128	128	
Sindanglaoet, Suikerfabr.... „	180	180	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
West-Java Kina Cult.-Mij.... „	—	—	
Wilhelm. Koffie Cult. Mij... „	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	685	678	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	124	126	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	619	618	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	—	—	
Besoeki Tabak-Mij..... „	90	87	
Deli-Batavia-Mij..... „	325	325	
Deli-Cultuur-Mij..... „	96	100	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. A.	—	—	
Deli-Maatschappij.....Aand.	416	412 1/2	
Deli Padang Mij..... „	—	—	
Deli Plantage Mij..... „	78 1/16	77	
Deli-Tabak-Mij..... „	55	58	
„ .....Pref. Aand.	81 1/2	89 1/2	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	60	60 1/2	
Tab. Mij. Kwala Pessilam... „	83 1/2	83 1/2	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	134	139 7/8	
„ „ ..... „ B.	68	80	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Pref. Aand.	70 7/8	71	
Langkat-Tabaksbouw Mij ... Aand.	78	78	
„ Tabak-Mij..... „ A.	129	132	
„ „ „ ..... „ B.	100	105	
Medan-Tab.-Mij..... „	247	247	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Jan. 2	TE AMSTERDAM. Jan. 15	TE BATAVIA. 12 Dec.
Tab.-Mij. Namoe Djawi.....Aand.	85	94	
N. As T. Mij. v./h. Herrings.Pref. Aand.	143	143	
Padang Cultuur Mij..... „	103	106	
Padang Tabak-Mij.....Aand.	180½	185½	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	210	232	
Tabak Mij. Sakoeda.....Pref. Aand.	111	116	
Senembah-Mij.....Aand.	412¼	416	
Serdang Tab. Mij..... „ A.	214	223	
„ „ „ ..... „ B.	91	94	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	—	—	75*
Kon. Paketvaart-Mij..... „	164¼	165	175
Rott. Lloyd..... „	138	137	
Stoomv. Mij. Nederland..... „	174	174⅛	
Dordt. Petr. Industrie Mij...Pref. Aand.	122	122	
Java Petroleum Mij.....Aand.	75	77½	
Kon.Ned.Mij.v.Petr.br.in Indië „	276½	275	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	134½	132¼	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	84	87	
Ned. Ind. Expl. Mij..... „	87	110	
id. Mijnbouw-Mij..... „	81	80⅝	80
N. Celebes Mijnb. Mij..... „	100	101	
Oost Borneo Mij..... „	20	20	
id. .....Pref. Aand.	—	—	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	136	110	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	210	205	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	—	170	
Deli-Spoorweg-Mij..... „	192	194	
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij..... „	†215	217¾	210, †ex div.
Babat Djomb. St. tr. Mij.... „	—	—	
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	80	80	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	111½	111½	
Madoera „ „ ..... „	—	92	
Malang „ „ ..... „	110	110	114*
Modjokerto „ „ ..... „	88	88	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	—	—	143*
Oost-Java-Stoomtram..... „	102	102	
Passoeroean „ ..... „	—	—	
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	—	—	
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	180	180	185*
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	135	135	140
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	—	—	143*
Ned.-Ind. Hypotheekbank... „	—	—	105*
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	97½
id. Effectenbank..... „	—	—	102½*
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	130*
Winkel-Mij. Eigen hulp..... „	—	—	86*
Maatsch. Onderlinge hulp... „	—	—	85
Scheepsleverantie Mij..... „ A.	—	—	
Ned.-Ind. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	405*
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij. „	—	—	100*
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij.... „	—	—	100*
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij..... „	—	—	105*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 12 Dec.
Nederl. Lloyd	Aand.	100*
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	185*
2de N.-I. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	140
Koloniale id.	„	150*
2de Kol. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	140*
Brand-Verz.-Mij.Mercurius	„	175*
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	147½*
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	175*
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100*
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100*
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	107½
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	140*
2de id.	„	100*
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	50*
id. de Merapi	„	95*
id. de Oosthoek	„	
id. de Westhoek	„	
id. Noordhoek	„	
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	132½*
id. Ardjoeno	„	140*
id. Sumatra	„	
Batavia'sch Prauwenveer	„	126*
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv	„	150*
Tagalsch Prauwenveer	„	180*
Nieuw Semarangsch Prauwenveer	„	165*
Samar. Stoom- en Prauwenveer	„	
Prauwenv. te Soerabaya	„	105
Oost-Java Prauw-Mij	„	97½*
Soer. Prauw-Mij.	„	
Nieuw Soerab. Pr.-veer	„	185*
Nieuw Pad. Prauwenveer	„	
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer	„	150*
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	80
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	
Cultuur-Mij. Pagottan	„	
„ Tjiogreg	„	
Kina-Mij. Kertamana	„	100*
Cultuur-Mij. Perbawatie	„	207½*
id. Goalpara	„	175*
Kartasoera Cult. Mij	„	
Cultuur-Mij. Boenga Meloer	„	80*
„ Artana	„	
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	110*
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	200*
Assam Thee Ondern. Malabar	„	130*
Cultuur Mij. Ramawatie	„	172*
Assam Thee Ond. Wanasôeka	„	100*
„ „ „ Singaparna	„	120
„ „ „ Pasir Salam	„	100*
Ned. Ind. Getah Pertjah Mij	„	100*
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	150*
Intercomm. Telefoon-Mij	„	90

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 12 Dec.
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	Aand.	105*
Preanger Telefoon-Mij	„	105*
Algem. Telephoon Mij	„	100*
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	150*
Algemeene Exploratie-Mij.	„	
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	85*
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	150
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„	295
Id. $7^1/_2$ % Obl.		295
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	40*
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„	135
Exploratie-Mij. Balangan	„	30*
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„	55*
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„	640*
Exploratie-Mij. Kolchis	„	
Goud Exploiratie-Mij. Pinogo	„	100*
„ „ Batjan	„	15*
Mijnbouw Mij. Monano	„	100
„ „ Soepajang	„	80
„ „ Pangkallan	„	65*
Mijnbouw Mij. Atjeh	„	100*
Goud Exploration Mij. Bone	„	65
Exploratie Mij. Doda	„	24*
Wijnkoopsbaai Explor. Mij.	„	
Mijnbouw Mij. Batavia Borneo	„	150
„ „ Sonder	„	30
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.	„	30*
Mijnbouw Mij. Tilamoeta	„	$62^1/_2$
„ „ Pagoejaman	„	160
Mijnbouw Explor. Mij. Batavia	„	
Centraal Celebes Mijnbouw Mij.	„	
Mijnbouw Mij. Tomini	„	45
„ „ Bwool Lonoe	„	
Mijnbouw Mij. Barma Sawah	„	160*
„ „ Pariet	„	200*
Ned.-Ind. Gas-Mij.	„	
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„	$82^1/_2$*
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„	
New Singap. dist. Water Ice Cy.	„	
Java Veem	„	125*
Ned. Ind. Sport Mij.	„	100*
Bandongsche Quinine Fabriek	„	105
Boekhandel Visser & Co	„	75*

De met een * geteekende koersen zijn die der laatste noteering.

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Landbouw Maatschappij Maleber.

(*Javasche Crt. No. 94, van 24 November 1899.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De verdere exploitatie eener thee-onderneming op de erfpachtsperceelen Winangoensari en Tjigoentoer I en II, gelegen distr. Tjipoetri, dessa Tjiherang, afdeeling Tjiandjoer, resid. Preanger Regentschappen, benevens de ontginning en exploitatie na verkregen afstand in erfpacht van 2 reeds aangevraagde perceelen woeste gronden en van later te verkrijgen perceelen.

Kapitaal. *f* 150,000.—, in 150 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer H. M. le Roux voor 100 aandeelen: de bovengenoemde verkregen en aangevraagde erfpachtsperceelen met de daarop rustende hypotheek ad *f* 25,000.—, de op de eerstgenoemde staande aanplant Java- en Assam-thee, koffie en kina en den geheelen inventaris.

Bestuur. 1 directeur: de firma Tiedeman & Van Kerchem; 1 commissaris: de heer H. M. le Roux.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 25 % tot een maximum van *f* 1500.— 's-jaars aan het reservefonds. Het restant wordt uitgekeerd als volgt: 15 % aan het bestuur, 15 % aan den administrateur, 70 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 20,000.—

Mijnbouw Maatschappij Alluvia.

(*Javasche Crt. No. 96, van 1 December 1899.*)

Zetel. Soerabaia.

Doel. De exploitatie van gronden in Nederlandsch-Indië, vergunningen, concessiën, mijn- en andere rechten.

Kapitaal. *f* 1,000,000.—, in 5000 aandeelen serie A en 5000 aandeelen serie B, à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer L. H. C. Gijsberts voor de 5000 aandeelen serie A, en *f* 60,000.— in contanten ter vergoeding van de kosten van exploitatie en voor de oprichting der maatschappij, zijne vergunning tot mijnbouwkundig-onderzoek in een terrein in de Westerafdeeling van Borneo. Deze 5000 aandeelen worden eerst uitgereikt, wanneer aan de aandeelhouders 25 % over het uitgegeven kapitaal aan dividenden kan worden uitbetaald.

Bestuur. 1 directeur: de heer Mr. W. Birnie; 3 commissarissen: de heeren Dr. P. A. C. Krebs Koefoed, C. O E. Ortgies en C. van Vollenhoven.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 77½ % aan aandeelhouders, 5 % aan den directeur, 7½ % aan de commissarissen.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 600,000.— bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

Cultuur-Maatschappij Gondang.

(*Javasche Crt. No. 98, van 8 December 1899.*)

Zetel. Semarang.

Doel. De verdere exploitatie van de koffieonderneming Gidoro Gondang (res. Madioen) en van later eventueel te verkrijgen ondernemingen.

Kapitaal. *f* 100,000.—, in 100 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de Intern. Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam" voor 99 aandeelen; de erfpachtsondernemingen Gidoro en Gondang, in het distr. Sinee, afd. Ngawi, res. Madioen, cum annexis, ook inbegrepen de vordering ad *f* 20,000.—, rentende 6 %, ten faveure der Intern. Crediet- en Handelsonderneming „Rotterdam" en ten laste der onderneming.

Bestuur. 1 directeur: het agentschap te Semarang der Intern. Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam"; 2 commissarissen: de heeren A. C. van der Wilde en W. Bloemen.

Winstverdeeling. De winst zal in de eerste plaats dienen tot delging van schulden, uitgezonderd van eene eventueel te sluiten obligatieleening, omtrent welker aflossing nader zal worden beslist. Van het overige komt 10 % aan een reservefonds. Van het dan resteerende komt 5 % aan den directeur, 2 % aan commissarissen, 93 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 25,000 —

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ SOENGEI LANDEI.

(*Staats-Crt. No. 291, van 11 December 1899.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van gronden op Sumatra.

Kapitaal. *f* 200,000 in 200 aandeelen à *f* 1000.—

Bestuur. 1 directeur, de firma Waller & Plate; 3 à 5 commissarissen, de heeren H. Meijer-Ganzoni, J. J. P. vom Rath en prof. dr. H. Schiess.

Inbreng. Door de firma Van Houten, Steffan & Co. voor 5 aandeelen en *f* 5000 in contanten: het erfpachtsperceel Soengei Landei, groot pl. m. 640 bouws, gelegen in de negorij Loeboe Gedang, laras Pasimpai, onder-afdeeling Moeara Laboe, afd. XIII en IX kotta's, res. Padangsche Bovenlanden.

Winstverdeeling. Eerst 6 pCt. dividend; van het overige komt 65 pCt. aan aandeelhouders, 10 pCt. aan het reservefonds, 5 pCt. aan den raad van commissarissen, 10 pCt. aan den administrateur, 5 pCt. aan de directie, 5 pCt. aan den vertegenwoordiger in Indië.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 40,000 bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN VASTIGHEDEN.

(*Javasche Crt. No. 99, van 12 December 1899.*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het koopen en verkoopen en het verhuren en huren van vastigheden in de res. Batavia.

Kapitaal. *f* 26,000.— in 26 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den inlander Mas Alie Moeksan, voor 24 aandeelen: 2 stukken zaailand, res. Batavia, buurt of wijk Pondok Koesambie (Tanah Kodja).

Bestuur. 1 directeur: de chinees Tiok Tiauw.

LANDBOUW MAATSCHAPPIJ NANGKAÄN.

(*Javasche Crt. No. 100, van 15 December 1899.*)

Zetel. Nangkaän, nabij de hoofdplaats Bondowosso, res. Besoeki.

Doel. De exploitatie der suikerfabriek Nangkaän en van andere ondernemingen in de res. Besoeki.

Kapitaal. ƒ 600.000, in 600 aandeelen à ƒ 1000.

Inbreng. Door den heer G. D. Birnie, voor 350 aandeelen: de suikeronderneming Nangkaän met toebehooren.

Bestuur. 1 directeur: de heer Jhr. H. M. E. van de Brandeler; 3 of 4 commissarissen: de heeren H. W. Wegman, L. Adam, M. Sanders en Mr. J. J. van Troostenburg de Bruyn.

Winstverdeeling. Op de begrooting van elk jaar wordt, indien het bestuur zulks noodig acht, een post gebracht tot een maximum van ƒ 50.000 voor onvoorziene uitgaven. Van de winst komt 20 % aan het reservefonds. 5 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen, 70 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoolang dit minder dan ƒ 150.000 bedraagt, kan het bestuur ten behoeve van een eventueel te sluiten consignatie-contract, de genoemde 20 % van de winst vermeerderen tot een maximum van 45 %, welke meerdere % de aandeelhouders dan minder ontvangen. Zoodra en zoolang dit fonds ƒ 400.000 bedraagt, komt het winstaandeel aan aandeelhouders.

TEREJA-RIVIER GOUDMAATSCHAPPIJ (TEREJA GOLD DREDGING MAATSCHAPPIJ.
(*Javasche Crt. No. 302, van 23 December 1899.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het winnen van goud, door middel van baggermolens als anderszins, van zilver en andere metalen, van steenkolen en aanverwante grondstoffen en aardolie en andere bitumineuse zelfstandigheden, en wel in het rijk Sambas, Westerafd. van Borneo, en de verkoop van de verkregen metalen en producten.

Kapitaal. ƒ 1.000.000, in 4000 aandeelen à ƒ 250.

Inbreng. Door de Nederl. exploitatie- en exploratie-maatschappij „Oost-Sumatra", voor 2800 aandeelen: de rechten en verplichtingen, voortvloeiende uit 2 overeenkomsten, door den sultan en rijksgrooten van Sambas aangegaan met den heer E. B. Clifford.

Bestuur. 1 directeur: de heer R. Gottschalk; 5 à 7 commissarissen: de heeren J. Heymann Rosenthal, E. Ketelaars, B. Sabelson, Mr. E. H. Winkelman, R. Liddelow en F. Vigier.

Winstverdeeling. 80 % aan de aandeelhouders, 12 % aan de commissarissen, 3 % aan den directeur, 5 % aan het reservefonds.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit ƒ 300.000 bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

PETROLEUM-MAATSCHAPPIJ „HOLLAND".
(*Javasche Crt. No. 5, van 8 Januari 1900.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het zoeken naar en delven van mineralen, ertsen, bewerken en raffineeren, verhandelen van petroleum, andere olieën en dergelijke artikelen, het cultiveeren en verkoopen van tabak, peper, suiker, koffie, thee, indigo en andere voortbrengselen van dien aard, zoo in als buiten Nederl.-Indië.

Kapitaal. ƒ 3.000.000, in 250.000 aandeelen à ƒ 12.

Bestuur. Hoogstens 10 directeuren, waarvan 1 den titel voert van directeur-generaal.

Winstverdeeling. Eerst 50 % voor een reservefonds, totdat dit 25 % van het geplaatst maatschappelijk kapitaal bedraagt. Het overige komt aan aandeelhouders.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Opbrengst over November 1899.

Reizigers, aantal (101.100)	ƒ	46.300.—
Goederen, tonnen (27.300)	„	140.000.—
Diverse ontvangsten	„	8.800.—
Totaal	ƒ	195.100.—
Per dag-kilometer	„	31.72
Vorig jaar	„	194.200.—
	„	31.58

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	ƒ 2,726.828.28	„	2,522.862.35
„ per dag-kilometer	„ 39.82	„	36.85

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (89.000)	ƒ	29.200.—
Goederen, tonnen (9.400)	„	38.400.—
Diverse ontvangsten	„	2.700.—
Totaal	ƒ	70.300.—
Per dag-kilometer	„	41.84
Vorig jaar	„	73.200.—
	„	43.57

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	ƒ 784,928.37	ƒ	783.327.59
„ per dag-kilometer	„ 41.97	„	41.88

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers, aantal (24.300)	ƒ	2.800.—
Goederen, tonnen (900)	„	1.600.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal	ƒ	4.600.—
Per dag-kilometer	„	6.39
Vorig jaar	„	5.100.—
	„	708

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	ƒ 110,036.39	ƒ	100,717.30
„ per dag-kilometer	„ 13.72	„	12.56

Stoomtram Djocja—Magelang. (47 kilom.).

Reizigers, aantal (42.000)	ƒ	8.200.—
Goederen, tonnen (800)	„	3.900.—
Diverse ontvangsten	„	400.—
Totaal	ƒ	12.500.—
Per dag-kilometer	„	8.86
Vorig jaar	„	13.400.—
	„	9.50

	1899.	1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	f 160.996.45	f —
„ per dag-kilometer.	„ 10.26	„ —
Van af 1 Juli 1899	„ 82.200.—	„ 11.43
„ „ „ 1898	„ 64.000.—	„ 8.90

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag:	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Dec. 1899	f 104.800	f 12.70	266
„ 1898	„ 89.200	„ 11.50	251
Verschil meer	„ 15.600	„ 1.20	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 31 Dec. 1899	„ 995.600	„ 10.60	257
1898 „ 31 „ 1898	„ 903.800	„ 10.20	244
Verschil meer	„ 91.800	„ 0.40	
Verschil minder	„ —	„ —	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Dec. 1899	f 18.700	f 15.50	39
„ 1898	„ 16.800	„ 13.90	
Verschil meer	„ 1.900	„ 1.60	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 31 Dec. 1899.	„ 217.300	„ 15.30	39
1898 „ 31 „ 1898.	„ 192.100	„ 14.20	37
Verschil meer	„ 25.200	„ 1.10	
Verschil minder	„ —	„ —	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Dec. 1899	f 5.000	f 3.90	41
„ 1898	„ 4.900	„ 3.80	
Verschil meer.	„ 100	„ 0.10	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 31 Dec. 1899.	„ 119.000	„ 8.—	41
1898 „ 31 „ 1898.	„ 107.300	„ 7.20	
Verschil meer.	„ 11.700	„ 0.80	
Verschil minder	„ —	„ —	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Dec. 1899	f 12.900	f 5.—	84
„ 1898	„ 9.900	„ 3.80	
Verschil meer	„ 3.000	„ 1.20	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 31 Dec. 1899	„ 261.700	„ 8.50	84
1898 „ 31 „ 1898	„ 223.600	„ 8.40	73
Verschil meer.	„ 38.100	„ 0.10	
Verschil minder	„ —	„ —	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Dec. 1899	f 65.900	f 7.90	270
„ 1898	„ 26.800	„ 3.60	242
Verschil meer	„ 39.100	„ 4.30	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 31 Dec. 1899	„ 734.400	„ 7.50	267
1898 „ 31 „ 1898	„ 337.400	„ 5.40	170
Verschil meer	„ 397.000	„ 2.10	
Verschil minder	„ —	„ —	

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Opbrengst December 1899 *f* 27.500.— tegen *f* 27.113 in 1898. Sedert 1 Juli 1899 *f* 166.400.— tegen *f* 169.274 in 't vorig jaar.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten December 1899 *f* 3.950; sedert 10 April *f* 41.300.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over de maand December 1899 *f* 5600; idem 1898 *f* 4994; vermeerdering *f* 606. Opbrengst 1 Jan. t/m. ult. Dec. 1899 *f* 76,372; idem 1898 *f* 62.399; vermeerdering *f* 13,973.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over de maand December 1899 *f* 4600; idem 1898 *f* 4494; vermindering *f* 194. Opbrengst 1 Jan. t/m. ult. Dec. 1399 *f* 54.569; idem 1898 *f* 57.004; vermindering *f* 2453.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over de maand December 1899 *f* 3300 - idem 1898 *f* 2567. Vermeerdering *f* 733. Opbrengst 1 Jan. t/m. ult. Dec. 1899 *f* 46,918; idem 1898 *f* 28.940; vermeerdering *f* 17,978. Dato 1 Jan. ll. werd door de directie een telegram ontvangen, luidende; „Er is contract gesloten met de suikerfabriek Gajam voor den afvoer van haar suiker.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten December 1899 *f* 11.000 tegen *f* 9,277. Sedert 1 Jan. 1899 *f* 236.500 tegen *f* 170.113.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten December 1899 *f* 5.500 tegen *f* 3.450. Sedert 1 Jan. 1899 *f* 100.225 tegen *f* 37.066.

DELI SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M., tegen 102 K.M. in 1898.

Opbrengst Dec. 1899	f	115.000	tegen f	110.891	in	1898
„ per dagkilometer	„	36.37	„ „	33.07	„	„
„ sedert 1 Jan. 1899.	„	1.387,000	„ „	1.240.470	„	„
„ November 1899	„	110,000	„ „	97.169	„	„
„ per dagkilometer	„	35.94	„ „	31.75	„	„
„ sedert 1 Jan. 1899.	„	1.272,000	„ „	1.129.579	„	„

Een weerzinwekkende geschiedenis.

„La Compagnie des Indes était *corsaire*; l'illustre Gouvernement de la Haye est *faussaire*". — *La Philosophie Positive*, Sept. 1882, blz. 290.

Niet op theoretisch terrein wil ik mij door dit opstel begeven; alle diepzinnige bespiegelingen over de *staatsrechterlijke verhouding* van „het Rijk in- en buiten Europa", van Nederland en „zijne Koloniën of Bezittingen", worden ter zijde gelaten. Evenmin wil ik door spitsvondige redeneeringen ditmaal partij kiezen vóór of tegen de *eenheid van finantiën* tusschen Indië en Nederland; noch het al of niet bestaande verschil tusschen eene *Indische kas* en eene *Rijkskas* aan de hand der geschiedenis bespreken. Dit alles zou slechts dienen om de aandacht af te leiden van eene daad van ontrouw beheer van de Nederlandsche Regeering, van eene flagrante oneerlijkheid door haar ten koste van Indië bedreven.

Uit de lange reeks van feiten van wanbeheer, woordbreuk en roofzucht, die de geschiedenis vormden van het Nederlandsch gezag over den Oost-Indischen Archipel, wil ik slechts één feit nader toelichten, een feit uit de Koloniale politiek der laatste jaren, waarvan vele deelnemers nog altijd in leven zijn, en nog eene rol in ons Staatsleven vervullen.

Bijna uitsluitend mij beroepende op officiëele stukken en gesteund door woordelijke aanhalingen, hoop ik deze „weerzinwekkende geschiedenis" meer algemeen bekend te maken, en te brandmerken in de oogen van het Nederlandsch Volk, maar al te lang onwetend gehouden van wat in Neerland's naam in Indië tot zelfs in de laatste jaren geschiedde.

De pamfletschrijver die zijn wrevel mag uiten, die de verontwaardiging van zijn gemoed mag doen trillen in zijne pen, legt deze thans uit de hand om te grijpen naar de koude stift van den geschiedschrijver; alle beschouwingen worden weggelaten; de sobere feiten medegedeeld in den dorren stijl van de Handelingen onzer Staten-Generaal.

Einde van 1871 diende de toenmalige Minister van Koloniën Van Bosse eene Wets-ontwerp in voor den *aanleg van Staatsspoorwegen op Java:* In aansluiting aan de bestaande lijn *Batavia—Buitenzorg*, zou de nieuw te bouwen spoorweg *Buitenzorg—Bandoeng* „het verkeer met de uitgestrekte en vruchtbare Preanger bevorderen." *Djokdjokerto* zou verder met de haven *Tjilatjap*, en *Solo* met *Passoeroean* evenals *Soerabaja* met *Malang* verbonden worden. „Reeds lang was de behoefte aan deze spoorwegen gevoeld, eensdeels ter wille van handel en nijverheid, anderdeels met het oog op de verdediging van Java". De totale uitgaven werden op 73 millioen geschat, waarvan in 1872 reeds 2 millioen gulden noodig was. (Gedr. II 1871/1872, No. 57).

De benoodigde gelden voor dien aanleg waren aanwezig, daar volgens mededeeling van den Minister er *vijf en dertig millioen* gulden (*f* 35,000,000) *overschotten* in kas was, waarvan een groot gedeelte bij de Nederlandsche Bank was gedeponeerd.

Natuurlijk kon men al dat geld niet dadelijk gebruiken, daar men geen kans zag meer dan 2 millioen per jaar voor den aanleg der spoorwegen uit te geven. Vandaar de algemeene wensch om deze gelden niet renteloos te laten liggen, doch vruchtdragend te maken, wat het beste kon geschieden door het saldo bij de Bank *voorloopig* te bestemmen tot amortisatie van Staatsschuld.

De Heer Mirandolle betuigde dan ook 20 December 1871 in de Openbare Zitting der Tweede Kamer zijne instemming met de Considerans van het deze zaak betreffende wetsontwerp, welke Considerans luidde: „Overwegende dat de gunstige uitkomsten van Nederlandsch-Indië de betaalmiddelen in de Rijkskas aanzienlijk hebben doen toenemen, wordt het wenschelijk geacht dat een gedeelte daarvan (volgens art. 3 der Wet van 3 Juni 1858 *Stbl.* 33) *aanvankelijk* worde aangewend tot inkoop en amortisatie van Nationale Schuld". (Handel. 1871/72, blz. 720.)

Er was hier dus sprake van eene *kas*-operatie en niets meer; en alles had slechts een tijdelijk, voorloopig karakter tot tijd en wijle openbare werken deze gelden zouden noodig maken, en wel vóór alles voor den aanleg van Indische Spoorwegen.

De *Memorie van Toelichting* (Gedr. Stukken 1871/72, no. 86) spreekt ook van den „wensch om dien *tijdelijken* overvloed van 's Rijks-Schatkist vruchtdragend te maken"; en ook daarin was dus alleen sprake van eene kas-operatie, wat trouwens de geheele teneur was der *Memorie van Antwoord.*

De Heer van Houten eerlang een te kort vreezende, wilde liever niet overgaan om *f* 10,000,000 aan de beschikbare middelen te onttrekken, daar „deze gelden voor den Spoorweg-aanleg op Java moesten beschikbaar blijven." De Heer Fransen van der Putte drukte het vertrouwen uit, dat men steeds in de éérste plaats de Indische gelden zou gebruiken voor Indische belangen, en in geen geval de behoefte van Indië aan spoorwegen onbevredigd zou laten tot er geen te korten hier te lande meer zouden voorkomen.

De afgevaardigde van Groningen, de heer Oldenhuis Gratama, schaarde zich dichter bij den Minister, en wees er op dat „aangezien men jaarlijks in Indië bij den bouw van spoorwegen toch niet meer dan 2 millioen kon verwerken, het vijf jaar zou duren eer de 10 millioen waarvan hier sprake was zouden benoodigd zijn; waarom dan deze gelden in de schatkist laten ophoopen zonder er voordeel van te trekken?" En hij voegde er om meer klem aan zijn woorden te geven het volgende bij: „hij die een rentmeester heeft, zorgt steeds dat er zoo min mogelijk in kas bij dien beambte is" (blz. 729 Handel. II 1871/72).

De Minister van Finantiën, de heer Blussé, steunde dit argument, door er op te wijzen dat in de laatste jaren soms enorme sommen in de kassen renteloos bleven liggen. Van 1817 tot 1871 variëerde dit tusschen 27 en 31 millioen; en op 1 December 1871 waren wij aan het Departement van Koloniën schuldig eene som van 26 millioen gulden. Als wij het geld opmaken is het weg, als wij amortiseeren *is het op nieuw te gebruiken* en geeft het intusschen vruchten. Wij mogen immers niet meer Indische overschotten gebruiken voor Nederlandsche doeleinden, als Indië aan deze gelden behoefte heeft. Dat was nu het geval; doch van de spoorwegen in Indië kunnen wij nu eene geringe som aan de baten ontnemen, en wanneer nu blijkt dat over enkele jaren *het* geld zal noodig zijn, welnu *dan zullen wij voor Indië leenen.*" (blz. 732)

In de Memorie van Toelichting en het *Voorloopig Verslag* wordt gewezen op art. 3 als een „soort geruststelling dat men 's noods voor *Indische spoorwegen* zal leenen;" en in de *Memorie van Antwoord* werd het woord „aanvankelijk" der Considerans toegelicht als uitdrukking van de toezegging dat men *wanneer noodig* voor groote werken zal leenen. In art. 3 wilde de Regeering „doen blijken van den ernstigen wensch om aan de gevraagde beschikbaarstelling een *voorbehoud* ten *behoeve van Indië* te maken." (bladz. 1051.)

Indië kon dus ditmaal gerust zijn? Laat ons dit even nagaan.

In de Eerste Kamer waren de verklaringen nog pertinenter: 18 Januari 1871 zeide de Nederlandsche Minister van Finantiën, de heer Blussé, o. a. het volgende: „waren de *Indische spoorwegen* niet verzekerd, ik zou mij niet hebben geleend tot amortisatie der Nederlandsche Schuld en Indië de middelen onttrekken tot voorziening in zijne behoeften."

En de Minister van Koloniën, de heer van Bosse, verklaarde zijnerzijds: „als de voornemens (bouw der Indische Spoorwegen) eenig gevaar liepen, zou *mijne toestemming* tot dit wetsontwerp *niet* verkregen zijn." (bladz. 237.)

De Staten Generaal wilden eindelijk eens royaal zijn tegenover Indië. „Ik geef Java een spoorweg-net," zeide de heer Smit, „daar de Indische baten eerst Nederland zijne spoorwegen gaven." (bladz. 237.)

En als slotsom antwoordde de Minister Blussé aan den heer Fransen van der Putte, die nog eens er op wees dat er geld noodig was voor Indische Spoorwegen: „in de behoeften van Indische Spoorwegen *is* reeds voorzien; *anders zouden ook wij dezen maatregel niet hebben voorgesteld*" (Handel I 1871/1872, blz. 241).

Al die beloften werden geschonden! de ontrouwe rentmeester verbrak zijn woord. De gelden had men, de gelden hield men, er werd beslag gelegd op nòg meer millioenen, maar van restitutie van dit geld voor de *Indische Spoorwegen* kwam intusschen niets!

Bij de wet van 20 Januari 1872 Stbl. n°. 3 werd *„aanvankelijk"* beschikbaar gesteld *f* 10.000.000 der Indische overschotten voor de amortisatie der Nederlandsche Schuld; bij de wet van 6 April 1875 n°. 59 eveneens *„aanvankelijk"* daarvoor over *f* 10.000.000 beschikt, tot men bij de wet van 3 Juni 1875 n°. 108 nog eens *f* 10.000.000, doch niet meer aanvankelijk doch *definitief* inpalmde, wat in de praktijk voor Indië op hetzelfde neerkwam.

De verleiding was te groot. „Regeering en Vertegenwoordiging konden geen weerstand bieden aan de Indische millioenen" (Mr. J. G. Gleichman).

Deze ~~dertig~~ *millioen guldens* werden *niet* voor de Indische spoorwegen gebruikt, zij werden in strijd met de eischen der goede trouw, in strijd met het meest primitieve gevoel van eerlijkheid, ondanks alle plechtige beloften en officiëele verklaringen van de Regeeringstafel, aan den Javaan *ontfutseld*. Onder de vele staaltjes van verwarring, verwikkeling, knoeierij en gegoochel met de

Indische geldmiddelen door den Nederlandschen Rentmeester, is dit wel het meest ergelijke bewijs van schaamteloozen roof, het „summum van immoreele politiek."

Het woord is hard, maar is het onverdiend? Is het geen treurig bewijs van het indommelen van het nationale geweten, van den demoraliseerenden invloed der geldzucht, dat in die jaren waarin deze „weerzinwekkende geschiedenis" werd afgespeeld, nòch van de banken der Staten-Generaal, nòch van achter de schrijftafels der groote pers, nòch van de tribunes der Volksvergaderingen een krachtig protest werd vernomen?

Slechts een zwakke stem van verzet liet zich hooren, een zwakke kreet om recht die opging in gindsche verre gewesten, in dat altijd verwaarloosde, altijd bedrogen Insulinde:

„Verstoken van al de lusten en voorrechten verbonden aan het Nederlandsche Staatsburgerschap," zoo luidde het adres van 180 *Bataviasche ingezetenen*, „en verkeerende in een toestand van onmondigheid, die het hun onmogelijk maakt om middellijk of onmiddellijk eenigen invloed op de behandeling hunner belangen uit te oefenen, kunnen zij bezwaarlijk geacht worden hun deel te moeten dragen in de lasten van den Nederlandschen Staat".. In hun *Adres* van 1874 aan den *Koning* verzochten zij Zijne Majesteit „hun in bescherming te nemen tegen de zich meer en meer openbarende zucht om hen te doen dragen de lasten, welke op de bevolking van Nederland rusten."

En de Regeering antwoordde hun bij kennisgeving in de *Javasche Courant* van 2 Maart 1875, dat „Zijne Majesteit dit adres als *voorbarig, min voegzaam, op onjuiste gronden steunende* en alzoo niet vatbaar voor een beschikking, *heeft terzijde gelegd.*"

Hun adres aan de Tweede Kamer van 14 Augustus 1875 vond evenmin gehoor, en het zwakke protest tegen het langjarige en reusachtige onrecht Indië aangedaan door Nederland, werd in zijne kiem gesmoord.

Deze „beruchte ~~dertig~~ millioen" zijn aan Indië *nooit* teruggegeven; de in bewaring genomen gelden *nooit* gerestitueerd; en toen door eene drainage van millioenen Indië was uitgemergeld, toen door een onrechtvaardigen, doelloozen en kostbaren veroveringsoorlog de Indische schatkist was berooid, was van teruggave dier millioenen niet eens sprake meer, had men den moed te spreken van „Indische schuld", moest Indië, in 1883, door betaling van renten en amortisatie eener leening van 45 millioen in zijn nooden voorzien!

Indië had — zelfs de millioenen der „bijdragen" buiten aanmerking latende — *geene* schuld aan Nederland;[1]) een te kort in de Indische kas zou niet hebben bestaan, indien de Nederlandsche Rentmeester niet eenvoudig beslag had gelegd op de hem toevertrouwde en tijdelijk in bewaring gegeven gelden. Had men, wat Keuchenius wenschte, „onder alle omstandigheden de *Nederlandsche goede trouw* betracht, die goede trouw waarop Indië in dubbele mate mag aanspraak maken", (Hand. II 1882/1883, blz. 1036) dan ware in 1883 *geene leening noodig* geweest. Had men in 1883 eene eerlijke afrekening willen afleggen en niet zonder eenige gewetenswroeging deze ~~dertig~~ millioen achtergehouden, dan zoude ondanks den Atjeh-oorlog die men door den Javaan liet betalen, de Indische middelen *geen* deficit hebben aangewezen. Doch de stem der eerlijkheid, die in gelijke mate geldt voor Volken en Regeeringen als voor individuën, werd door de stem der hebzucht versmoord, en deze brutale millioenenroof werd door de Staten-Generaal lijdelijk gesanctionneerd.

De nieuwe, oplevende machten in ons staatsleven, de partij der arbeidende klasse aan wie de toekomst behoort, zal eenmaal — en spoediger dan velen denken — geroepen worden om dien Augias-stal te reinigen; met minder financier-kunst zal dan door haar meer naïve eerlijkheid worden betracht. Thans wilde ik deze staatkundige misdaad aan den schandpaal vastnagelen, en het volksgeweten opwekken om daarover een oordeel te vellen.

H. H. VAN KOL.

Princenhage.

---

[1]) De *voordeelige* sloten der rekeningen van de jaren 1867 tot en met 1882 bedroegen *f 52,644,000.—*

De Gouvernements Koffiecultuur ter Sumatra's Westkust.

III. *Het Maleische Belastingstelsel en de Adat.*

DOOR

P. J. KOOREMAN.

Tot rechtbegrip van het hoogst interessante Maleische belastingstelsel ga vooraf een opsomming van de voornaamste op adat gegronde inkomsten der Hoofden.

1°. De Radja van Menang Kabaoe had het recht na overleg met zijn raadslieden of voornaamste Hoofden en naaste verwanten tot goedmaking van de kosten voor het ophouden zijner waardigheid op ongeregelde tijden — gewoonlijk eens in de vijf jaar — van elk huis in zijn gebied een som van een tot twee realen (*f* 2 tot *f* 4) te heffen.

Deze heffing heette tokoq boeboengan, van tokoq = overwicht, toegift, ook steun en stut, en boeboengan = voorste gedeelte van een woning, een soort uitbouwing of trap met dak, waaraan men zien kon, dat daar de Radja woonde.

Van tokoq boeboengan is dus de juiste vertaling: stut der vorstelijke woning als zinnebeeld van toegift of vrijwillige gift tot het ophouden der vorstelijke waardigheid.

De Menangkabaoesche Radja dagteekent van veel later dan de Maleische adat, en zijn waardigheid paste daarin volstrekt niet. De omstandigheid, dat enkele harer principieele voorschriften, b. v. betreffende huwelijks- en erfrecht *niet* golden voor hem en zijn familie, bevestigt zijn vreemden oorsprong, waardoor tevens verklaard wordt, hoe de tokoq boeboengan aanvankelijk een vrijwillige gift of toegift later een formeele belasting geworden is.

In landstreken als Indrapoera, Taroesan enz. bestuurd door Radja's, wier geslachten zijn ontstaan uit huwelijken door de Radja's van Menang Kabaoe met leden hunner negrieën gesloten, werd de tokoq boeboengan aan de negrie radja's opgebracht.

2°. Isi adat of Boenga kajoe [1])
" " " " rotan
" " " " damar
" " " " getah
" " " " lilin

Elk lid van de negrie heeft het recht zoovcel hout te kappen, rotting, hars en was te verzamelen in de tot zijn negrie behoorende bosschen, als hij voor eigen gebruik, d. i. in zijn negrie, noodig heeft. Hij behoeft daartoe geen vergunning van zijn Hoofd. Worden die boschproducten echter ingezameld voor verkoop of uitvoer, dan moet hij een tiende van de ingezamelde hoeveelheid in natura dan wel een tiende van de marktwaarde in geld aan zijn Hoofd of Hoofden voldoen.

Het recht der Hoofden op die heffingen is bij Gouvernements Besluit van 24 December 1868 No. 13 erkend, en bevestigd door het schrijven van den Gouverneur van Sumatra's Westkust dd. 15 Maart 1877 No. 2179.

3°. Isi adat of Boenga Gadieng dan Soemboe badaq, (olifants- en rhinocerostanden).

Van de gevonden of op de jacht verkregen olifants- en rhinocerostanden moest de helft of de waarde daarvan in geld aan de Hoofden worden afgestaan.

4°. Isi adat of Boenga padie, karambi, lada, pala, (rijst, klappers, peper, notenmuskaat).

De Hoofden hadden het recht op een aandeel in al wat de grond opbracht. Het bedrag was niet bepaald, doch wordt algemeen als klein opgegeven, en als afhankelijk van den goeden wil en gezindheid van den gever. Bij feestelijke gelegenheden was ieder negrielid verplicht zijn Hoofd te voorzien van hetgeen hij daarvoor aan eetwaren w. o. ook vruchten noodig had, en wat de Panghoeloe voor eigen gebruik behoefde, en zelf niet in voorraad had, kon hij laten halen bij hen, van wie hij wist, dat zij daarvan waren voorzien.

5°. Isi adat of adat tanah (grond).

De negrieleden waren verplicht, telkens wanneer zij een stuk grond blijvend wenschten te ontginnen b. v. tot sawah of voor den aanplant van klappers, notenmuskaat, peper enz. daarvan

---

[1]) Boenga = rente van of aandeel in het hout (kajoe) de rottiug (rotan) harssoorten (damar, getah) en was (lilin).

aangifte te doen aan hun Hoofden, die dan de te ontginnen grond opmaten en op de grenspunten staken lieten plaatsen. Naar gelang van de grootte van het stuk grond moesten zij sirih pinang salangkapnja (wat sirih en pinang in een doek gewikkeld) en *f* 0.50 tot *f* 1.— betalen. Zoodra de grond ontgonnen was, werd de waarde van het ontgonnene getaxeerd, en ongeveer een twintigste daarvan als isi adat gevorderd.

Voor ontginningen ter beplanting met eenjarige gewassen, zoodat de grond na twee of meer jaren weder werd verlaten, was niets verschuldigd. Alleen werd aan den Panghoeloe onder aanbieding van sirih pinang salangkapnja van het voornemen daartoe kennis gegeven ter voorkoming, dat anderen dien grond in gebruik namen.

In Negrieën met overvloed van onbebouwde gronden kan ook grond tot Sawah enz. ontgonnen worden door vreemdelingen, — niet leden van de negrie — doch dezen moeten daarvoor de toestemming van de Hoofden vragen, en siripinang salangkapnja met *f* 2.50 tot *f* 5.— betalen. Is de ontginning gereed, dan zijn zij een tiende der geschatte waarde van het ontgonnene aan de Hoofden verschuldigd.

6°. Isi adat amas. Van elke thail gewasschen goud moest ongeveer *f* 2.50 aan de Hoofden worden betaald.

7°. Isi adat mendapat boeroean binatang liar jang ampat kaki. (Jacht op wilde dieren met vier pooten).

Van het gevangen wild had de Radja aanspraak op de daging lemoesir (de nieren) en daging of toelang rawan (de borst), de Panghoeloe op de daging Alang (een achterbout).

Vroeger kregen de Panghoeloe's een derde van de premie op het dooden van tijgers.

Van klein wild hadden de Hoofden geen aanspraak op een aandeel.

8°. Isi adat orang memantji, memoekat, adat pekarangan.

Voor het visschen voor eigen gebruik was niets aan de Hoofden verschuldigd. Op enkele plekken in de zee of in rivieren mochten alleen de Panghoeloe's visschen of laten visschen.

De visscher van beroep moest voor elke *f* 2.— waarde aan visch, welke hij verkocht tien duiten aan de Panghoeloe's betalen.

9°. Isi adat orang memanggang karang (kalkbranden van koraalsteen om bij de sirih te worden gebruikt).

Voor een hoeveelheid van ongeveer een kubieke depa was *f* 5.— verschuldigd.

10°. Isi adat garam (zout). Voor elke zoutpan moest per jaar ƒ 5.— worden betaald.

11°. Isi adat bantei (slachten). De aandeelen der Hoofden waren dezelfde als sub 7 vermeld.

12°. Isi adat naik pangkat. (Aanstelling tot Radja, Panghoeloe Kapala of Panghoeloe Soekoe).

Voor een Radja of Panghoeloe Kapala was het bedrag ƒ 40.— en voor een Panghoeloe Soekoe ƒ 5.—.

Deze bedragen worden verdeeld onder al degenen, die bij de aanstelling tegenwoordig zijn. Hoofden, oudsten en priesters krijgen het meest.

Bovendien moet de aangestelde een koe of karbouw slachten en een feestmaal geven.

13°. Isi adat pendjapoetan.

Een maagd moet trouwen bij voorkeur met een jongeling doch in elk geval met een lid van haar eigen negrie.

Volgens adat gaat het huwelijksaanzoek uit van de familie der maagd. De man wordt dus gehaald, (djapoet) en naar de woning zijner aanstaande vrouw gebracht, waar ook het huwelijk wordt gesloten. Naar gelang van den stand der jongelieden moet ƒ 2.50 tot ƒ 10.— worden betaald, waarvan de Hoofden een vierde krijgen, terwijl de rest verdeeld wordt onder al de bij het huwelijk aanwezige mannen.

14°. Isi adat mamboeang kamanakan.

Wegens wangedrag kan een familielid (kamanakan) uitgeworpen worden (boeang), waardoor de uitgeworpene al zijn rechten als lid der familie verliest, en deze ophoudt voor zijn handelingen aansprakelijk te zijn.

Dit uitwerpen kan geschieden voor altijd, en heet dan boeang tambekar [1]), (wegwerpen als een potscherf), en met voorbehoud van later mogelijke herroeping, en wordt dan toelaq oetang, of toelaq toenggoe (weigering om de schulden te betalen of verplichtingen na te komen, en om huisvesting te verleenen) genaamd.

Dit uitwerpen geschiedt in het openbaar en na bekendmaking met de tjannang (een kleine gong)

De kosten zijn ƒ 40.—, waarvan een vierde aan de Hoofden toekomt, en de rest onder de aanwezige mannen wordt verdeeld,

Om dezelfde redenen en op dezelfde wijze kan ook een familiehoofd (mamaq) worden uitgeworpen.

[1]) Dit woord wordt ook geschreven tambingkar.

15°. Isi adat mendjapoet kamanakan, angkat kamanakan.

Leden derzelfde negrie als de overledene kunnen alleen aanspraak maken op zijn nalatenschap. Niet negrieleden zijn van erfrecht uitgesloten.

Indien een familie is uitgestorven, dat wil zeggen in haar negrie geen erfgenaam meer heeft, worden haar bezittingen geërfd door de Soekoe, waartoe zij behoort.

Het hoofd eener op het punt van uitsterven staande familie, doordat daartoe geen vrouwen meer behooren, die kinderen kunnen voortbrengen, kan echter in overeenstemming met al zijn nog in leven zijnde bloedverwanten een lid van een aan zijn familie in maleischen zin verwant doch in een andere negrie gevestigd gezin aanwijzen als zijn kamanakan. Dit uit een vreemde negrie gehaalde (djapoet) familielid treedt dan door vestiging in de negrie van het familiehoofd, dus door opname als negrielid, in de rechten van kamanakan, en wordt met haar nakomelingen erfgenaam van de familiegoederen. Deze wijze van instandhouden eener familie is gegrond op de adatspreuk:

Poetoes di oelas, [1])
Pandjang di karat
Boentaq di keping,

d. w. z. wat gebroken is — door vestiging in een andere negrie — wordt aan elkaar gehecht, wat te lang — hier een te uitgebreide familie — is geworden, wordt in stukken verdeeld, wat te veel in elkaar gedrongen is, wordt uit elkaar gehaald.

In het geval pandjang di karat, dus dat een familie zich gesplitst heeft wegens het groote aantal leden, doch de deelen in dezelfde negrie zijn blijven wonen, geldt de spreuk:

Singkat di oelas.

d. w. z. wat te kort is, wordt aan elkaar gehecht, zoodat bij uitsterving van een der deelen, de overigen als erfgenamen optreden, zonder dat eenige formaliteit behoeft te worden in acht genomen.

Voor verre bloedverwantschap in en buiten de negrie worden daarom ook wel de uitdrukkingen singkat en poetoes di oelas gebezigd. Met goedvinden van al de leden eener familie kan ook een vreemde als kamanakan worden erkend (angkat), b. v. wanneer iemand gehuwd is met een Javaansche, Niassche of

[1]) In dit opstel wordt de Menangkabaoesche uitspraak niet gevolgd. Woorden op *as* en *at* eindigende worden als é uitgesproken.

Benkoeleesche vrouw, en bij haar kinderen heeft verwekt. Hierdoor worden de kinderen leden der Soekoe van hun nader.

Bij mendjapoet en angkat kamanakan worden dezelfde formaliteiten in acht genomen, en moeten dezelfde bedragen betaald worden, als sub 14°. is vermeld..

16°. Isi adat boenga pinang (bloem van den pinangboom).

Voor het houden van optochten met pajoeng's, merawal's (vlaggen), muziekinstrumenten, en ander uiterlijk vertoon b. v. bij huwelijken en begrafenissen of het brengen van bloemen op de graven is de toestemming van de Hoofden noodig, aan wie daarvoor sirih pinang salangkapnja en geld van ƒ 2.50 tot ƒ 5.— moet worden voldaan.

Voor bezoeken aan de Hoofden om zaken voor te brengen, raad of inlichtingen dan wel de een of andere gunst te vragen moest boea kata (vrucht van het spreken) worden aangeboden, bestaande in sirih pinang salangkapnja met ƒ 0.50 of ƒ 1.—.

Voor het vervoer van een lijk door een vreemde negrie was ƒ 3.75 verschuldigd.

17°. Isi adat djoeal bli prahoe, roemah, karbaoe, djawi, koeda.

Voor het verkoopen aan vreemdelingen van een vaartuig of huis moest aan de Hoofden ƒ 2.50 van elke ƒ 32.—, van karbouwen, koeien en paarden ƒ 2.50 per stuk worden betaald.

Vreemde handelaren, die goud- of zilverwerken of kostbare stoffen kwamen verkoopen waren verplicht van de door hen ontvangen koopsommen voor elke ƒ 32.— ƒ 2.50 aan de Hoofden te voldoen.

18°. Isi adat Sandro pegang gadei (in pand nemen).

Voor het in pand nemen van padievelden, klappertuinen of andere aanplantingen, waarvan gedurende geruimen tijd vruchten konden worden geplukt, moest voor elke ƒ 40.— pandsom ƒ 2.50 aan de Hoofden worden voldaan.

19°. Oewang takoe Kajoe.

Bij het sluiten van overeenkomsten, het doen van afspraken. het leenen van geld, het maken van schuldregelingen, wordt als zichtbaar teeken daarvan in tegenwoordigheid van twee of meer getuigen met een wapen een kap in een der huispalen gegeven. De daardoor ontstane inkeeping vervangt het schriftelijke bewijs, waarvan in de laatste jaren meer gebruik gemaakt wordt.

Bij het sluiten van dergelijke transactiën van eenig aanbelang moet het Hoofd tegenwoordig zijn, die dan tegelijk de verant-

woordelijkheid op zich neemt voor de behoorlijke nakoming. Hiervoor is hem *f* 2,50 voor elke *f* 40.— verschuldigd.

20°. Tjoekei prahoe.

De gezagvoerder van een handelsvaartuig moest bij aankomst en vertrek sirih pinang salangkapnja en *f* 1.— tot *f* 2.50 aan de Hoofden brengen, volgens het voorschift: pergi tampak poenggoeng, poelang tampak moeka, d. w. z. bij vertrek moet men zijn achterste bij terugkomst zijn gezicht laten zien. Deze spreuk houdt verband met die voor de leden van een gezin geldende:

Pergi bertanja.
Poelang pabrita,

vergunning tot vertrek moet gevraagd en van terugkomst kennis gegeven worden, natuurlijk aan het familiehoofd, de strekking hebbende, dat de leden eener familie niets mogen doen zonder het familiehoofd daarin te kennen.

21°. Oewang pakan.

Ieder die op de markt kwam om wat te verkoopen, moest per dag vijf duiten betalen.

22°. Haq datjing (recht om te wegen).

Voor sommige artikelen van in- en uitvoer als goud, was, koffie, koper- en ijzerwerk, garens, manufacturen, aardenwerk moest een tiende van de geschatte waarde worden betaald.

23°. Padjak apioen (opiumpacht).

De Hoofden hadden recht op een tiende van de verkoopwaarde.

24°. Padjak saboeng dan djoedi (pacht op het dobbelen en hanenvechten).

Van twee gulden gewonnen geld moest telkens tien duiten worden betaald.

25°. Oewang djalan (reisgeld).

Al de kosten van door de Hoofden gemaakte reizen moesten door hun onderhoorigen te voren betaald worden.

26°. Thail amas of oewang medja (gerechts- of tafelkosten).

Van elke *f* 32 — in geschil hadden de Hoofden recht op *f* 2.50.

27°. Dendah (boete).

Al de opgelegde boeten kwamen ten goede aan de Hoofden, door wie ze waren opgelegd.

28°. Seraja (helpen).

De Hoofden waren bevoegd hun onderhoorigen op te roepen om te komen helpen bij feesten, het bouwen of repareeren van hun huizen, het bewerken van hun sawah's of ladangs en in alle

gevallen, waarin zij den bijstand van anderen behoefden. Voor dien bijstand moesten zij hun onderhoorigen onthalen.

Wij zullen het bij de vermelding der bovengenoemde inkomsten van de Maleische Hoofden laten, schoon er nog andere zijn, waaronder met den godsdienst in verband staande, welke sedert het meer opgewekte godsdienstige leven der laatste jaren door de geestelijkheid genoten of tot godsdienstige doeleinden aangewend worden.

Uit de opgave blijkt, dat er slechts weinig elders bestaande belastingen zijn, die niet door de Maleiers, zij het ook in primitieven vorm, aan hun Hoofden zijn opgebracht.

Men heeft die heffingen wel eens vrijwillige giften en hulde bewijzen (persembahan) genoemd, doch dit wordt afdoend weerlegd, behalve door de uitvoerigheid der voorschriften omtrent de inning en de zware boeten op ontduiking gesteld, soms *f* 40.— en meer bedragende, al of niet gepaard met het slachten van een karbouw of koe, ook door den oorsprong van 17 dier heffingen uit de oudste of oeradat, de istiadat.

Deze adat, dagteekent uit de periode, toen de Maleiers nog in familiën dus in beperkt aantal samenleefden, de familie de eenheid van de samenleving was, dus een op zich zelfstaand en van anderen afgezonderd levend geheel vormde. In dat tijdperk werd alles gemeenschappelijk bezeten, aller belangen en behoeften waren dezelfde, die der familie ook van elk der leden, omgekeerd de belangen van elk lid die van de geheele familie.

Het vroeger bestaan hebben van deze communistische samenleving kan natuurlijk niet meer met directe bewijzen worden gestaafd. Zelfs de volkstraditiën bevatten hierover slechts zwakke aanwijzingen, doch wel kan dit bewijs worden afgeleid uit de tegenwoordige adat, die, schoon voor een groot deel bestaande uit concessiën der istiadat aan de eischen van hoogere beschavings perioden, nog altijd, als een zuurdeesum van het oorspronkelijke communisme is doortrokken.

Wij merken dit al dadelijk op bij nadere beschouwing der negrie en de haar samenstellende deelen de Soekoe (stam) en de proet (familie), in wier plaats zij als eenheid van samenleving getreden is. Evenals de oorspronkelijke communistische adat het natuurlijke gevolg is geweest van het leven in familiën, dus ook alleen geschikt was voor een beperkten kring, zoo is ook de thans geldende adat alleen bestaanbaar in negrieën, Soekoe's en proet's met een betrekkelijk klein aantal leden. Zoodra dit aantal zoo groot wordt, dat niet langer elk lid alle belangen van zijn proet, soekoe en

negrie kan overzien, ontstaat adatverwarring, en worden met de adat strijdige regelingen noodzakelijk.

De oude en de tegenwoordige adat hebben dus met elkaar gemeen, dat beide berekend zijn voor een beperkte eenheid van samenleving, de tegenwoordige echter voor een grootere dan de oude, omdat zij in overeenstemming gebracht is met de indeeling der negrie in soekoe's en proets, waardoor een grooter ledental kan worden overzien.

Beide hebben het communisme tot grondslag, doch daar de negrie samenleving meer gecompliceerd is dan die in familiën, is ook de tegenwoordige adat ingewikkelder dan de oude.

Het adat voorschrift: pandjang di karat, — hiervoren sub. 15° besproken — dat niet alleen voor familiën maar ook voor Soekoe's en negrieën geldt, houdt het ledental der proets, soekoe's en negriëen binnen de perken, welke de adat stellen moet, zal zij aan de eischen eener geordende negrie samenleving kunnen voldoen.

De beide Larassen Bodi Tjiniaga en Kota Pilihan, volgens de traditie ontstaan tijdens Perpatih Sebatang, omdat hij zonder dit te weten met zijn zuster — van dezelfde moeder doch van een anderen vader — was getrouwd, zijn geleidelijk onderverdeeld in tal van Soekoe's, bestaande uit eenige proets, en waar dit voor de instandhouding van de adat noodig is gebleken, staan die proet's tot elkaar in de verhouding van Soekoe's.

Splitsing van proet's is eenvoudig een familiekwestie, en vindt telkens plaats, wanneer de familie te groot is geworden om door één hoofd te worden beheerd.

Gansche reeksen negrieën zijn in den loop der tijden uit enkele ontstaan, en in afgelegen streken kan men zelfs nu nog waarnemen, hoe gemakkelijk nieuwe negrieën gevormd worden.

Daarvoor stelt de adat als eenige eisch: negrie berampat Soekoe, d. w. z. een negrie moet vier Soekoe's hebben. Is aan dien eisch voldaan, dan volgt de afscheiding van zelf, en zonder dat de moedernegrie, waaruit zij door verhuizing ontstaan is, eenige moeielijkheid in den weg legt, of spijt laat blijken wegens het verlies van leden en grond. De oude en de nieuwe negrie beschouwen de afscheiding als de natuurlijkste zaak der wereld, en na die afscheiding blijft alleen den hiervoren besproken band bestaan van moeder tot kind, dezelfde als tusschen gesplitste familien, in proets onderverdeelde Soekoe's, en tot dezelfde Laras behoorende Soekoe's.

De adat, oorzaak van verdeeling in een menigte negrieën met

beperkt zielental, is dus tevens de band, waardoor al die negrieën tot een samenhangend geheel worden vereenigd.

Ons bestuur heeft in het algemeen de verdere ontwikkeling der geheele Maleische samenleving naar de voorschriften harer adat tot stilstand gebracht, zonder haar altijd in een nieuw en beter spoor te leiden. Zucht tot centraliseeren heeft het geleid tot tegengang van het ontstaan van nieuwe negrieën. Hierdoor hebben zich centra van bevolking gevormd met negrieën van te groot zielental, te druk onderling verkeer, wier belangen te veel ineenloopen voor behoorlijke behartiging volgens de adatnegrie. Dientengevolge heerscht in die centra adat verwarring, is daar de oude communistische adat niet meer herkenbaar, en de behoefte merkbaar aan een nieuwe, waarin de individueele rechten en verplichtingen meer op den voorgrond treden.

Waar echter door afgelegen ligging de remmende invloed van ons bestuur zich weinig of niet heeft doen gevoelen, zijn de belangen van het negrielid en van de negrie nog dezelfde gebleven, en de bewijzen van den communistischen grondslag der adat nog voor het grijpen.

In die streken zijn nog van kracht de adatspreuken:

Ganggam jang beroentoeq.
Pegang jang bermasing.
Ati gadjah sama di lapah.
Ati toengaoe sama di tjatjah.

Al houdt men zijn aandeel (het zijne) in de hand, toch houdt iedereen (houden alleen) het mede vast.

Het hart van den olifant moet in gelijke stukken verdeeld, en het hart van de luis door allen in gelijke mate met den vinger betast worden.

Deze spreuken gelden voor elke soort van bezit, voor elk gezag, voor elk recht en voor elke verplichting, voor familieleden voor proet- en Soekoegenooten, en voor de leden eener negrie onderling. Hoe vast de leer: allen gelijk in alles, in den Maleier geworteld is, blijkt uit het drukke gebruik door hem van die spreuken gemaakt, zoomede van de varianten daarop:

Sama basah sama kring.
Even nat, even droog.
Sama ringan sama brat.
Even licht, even zwaar.

Sa maloe sasopan.
Even beschaamd, even bescheiden.
Djika terendam sama basah
Djika terampai sama kring.
Indien wij in water worden geweekt, moeten wij even nat worden; indien wij in de zon gedroogd worden even droog.
Brat sama di pikoël,
Ringan sama di djoendjoeng.
Wat zwaar is moet door allen gelijkelijk op den schouder, wat licht is door allen gelijkelijk op het hoofd worden gedragen.
Djika boeroek sama di boeang
Djika baik sama di pakei.
Het bedorvene (kwade) moet door allen samen weggeworpen, en het goede door allen samen gebruikt worden.

Zijn verknochtheid aan de communistische istiadat is ook de oorzaak, dat, schoon deze reeds vele concessiën heeft moeten doen, toch elk individueel bezit en elk individueel gezag zorgvuldig uit de tegenwoordige adat geweerd is gebleven.

Welke vormen van bezit, welke ambten in den loop der tijden ook daarin zijn opgenomen, steeds is de nieuwe vorm van bezit of het nieuwe ambt beperkt geworden tot een herkenbare wijziging van de oorspronkelijke adat door stipt de hand te houden aan de adatvoorschriften:

Berdjandjang naik,
Bertangga toeroen,
met een trap gaat men naar boven, met een ladder naar beneden.
Samoefakat, Sakata,
de vergadering moet algemeen en eenstemmig zijn:

Van deze spreuken is de laatste de oudste. Zij dwingt de negrieleden tot eensgezindheid door voor het nemen van een beslissing te eischen de opkomst van allen, omdat allen het gezag mede vasthouden, dus allen samen dit uitoefenen, zoomede tot eenstemmigheid.

Hieraan kon gemakkelijk worden voldaan, toen de familie nog eenheid van de samenleving was. Voor familievergaderingen is dit voorschrift dan ook nu nog van kracht, doch voor de zooveel uitgebreidere negrievergaderingen, waartoe wij ons hier bepalen zullen, niet meer.

Deze moeten nog wel in het openbaar — in de baleh — worden gehouden, zoodat ieder negrielid aan het debat deelnemen kan.

Ook kan het te behandelen onderwerp even goed van den laagste als van den hoogste uitgaan, doch gestemd wordt slechts door de Panghoeloe's en oudsten [1]) — in godsdienstige aangelegenheden ook door de adatgeestelijken — als vertegenwoordigers van Soekoe's en proet's, van wier gevoelen zij zich te voren moeten vergewissen.

De voorgeschreven eenstemmigheid van alle leden der negrie wordt dus gerekend te zijn verkregen door de eenstemmigheid der Panghoeloe's en oudsten, die dus vergeleken worden met de sporten van den ladder, waarlangs alles van het volk in de vergadering, en van deze tot het volk moet komen, opdat volk en Hoofden het gezag gezamentlijk kunnen blijven vasthouden.

Daarom hoort men in den regel de spreuk berdjandjang naik bertangga toeroen tegelijk bezigen met een der spreuken: Samoefakat Sakata, en ganggam jang beroentoeq pegang jang bermasing of met beide.

Stipte handhaving van de adat is uit den aard der zaak de voornaamste taak van de negrievergadering of rapat. Zoolang alle leden daarbij één zijn van stem, en door geen der negrieleden over verkeerde uitlegging is geklaagd, kan die rapat zelve een beslissing nemen, omdat zij dan eenvoudig de adat heeft toe te passen. In alle andere gevallen zijn nader overleg met al de negrieleden en eenstemmigheid vereischten, in het bizonder, indien zich de behoefte aan adatwijziging heeft doen gevoelen.

Van de adat wordt wel eens beweerd, dat zij de hoogere ontwikkeling der samenleving belet, omdat zij ten eeuwigen dage van kracht moet blijven.

Dit is evenwel eene groote dwaling, want de tegenwoordige adat is door herhaalde wijzigingen uit de oude voortgekomen. Hiervan zouden tal van sprekende voorbeelden kunnen worden bijgebracht. Hier zij er slechts op gewezen, dat ten aanzien van het huwelijksverbod in verschillende negrieën van elkaar afwijkende adat voorschriften bestaan.

Elke wijziging van de adat is echter volgens den Maleier slechts een onvermijdelijke concessie van de istiadat, die daardoor niet mag worden geschaad. Is van haar op voorschreven wijze door adat moefakat iets afgenomen, door op de strikte toepassing een uitzondering toe te laten en te verheffen tot adat jang di adatkan

---

[1]) Oudsten, orang toea volgens de adat en niet volgens den leeftijd, dat zijn de Hoofden van proets, die niet altijd zijn de oudste leden.

of een gewijzigde adat, dan moet het aan de nog altijd geëerbiedigde istiadat gedaan te kort worden aangevuld.

Dit wordt voorgeschreven door de adatspreuk, die als het ware in den mond van elken Maleier bestorven ligt:

Adat di isi: [1])
de adat moet gevuld worden,

en als vulsel van de adat wordt gebezigd de *isi adat*, hiervoren omschreven.

Elke adat, die niet van *isi adat* vergezeld gaat als vulsel van de adat, is dus een istiadat. Voorbeelden hiervan zijn: de vrije inzameling van al wat het bosch oplevert en het visschen voor eigen gebruik, het gezag van het familiehoofd, het beheer der familiegoederen, de ontginning van boschgrond voor niet blijvenden landbouw, en tal van andere voorschriften, naar inhoud en praktijk uit het communistische tijdvak dagteekenende.

Gaat echter een adat gepaard met voldoening van isi adat, dan heeft men te doen met een adatjang di adatkan of door adat moefakat gewijzigde adat, zooals van de sub 2 tot en met 18 genoemde heffingen kan worden aangetoond, en door de wijze van verdeeling der isi adat wordt bevestigd.

'S-GRAVENHAGE.

---

[1]) De bij deze spreuk behoorende regel: Limbaga di toeang zal later behandeld worden.

(*Wordt vervolgd.*)

Indische militaire belangen.

IV.

De besprekingen van de in „De Indische Gids" van Juli en Augustus 1899 voorkomende artikelen over een samensmelting van de officierskaders in Nederland en in Indië. [1])

In de verschillende stukken, waarin over de boven bedoelde artikelen beschouwingen worden geleverd, komen hier en daar uitingen voor, die ik zonder schade voor de zaak, welke ik voorsta, niet onbesproken mag laten. Die uitingen gelden het persoonlijk standpunt, dat door mij in de quaestie is ingenomen. Wanneer ik straks te dien aanzien heb afgedaan, zal, nu ik mij tegen mijn zin toch zie genoopt op nieuw in het strijdperk te treden, nog het een en ander, meer rechtstreeks op het fusie-denkbeeld betrekking hebbende, te berde worden gebracht.

In *Het Vaderland* van 30 Augustus, eerste blad, zegt een blijkbaar neutraal recensent, die over het algemeen met waardeering over mijne artikelen spreekt, waarvoor ik bij deze mijnen dank betuig, dat de schrijver *„niet altijd van eenzijdigheid is vrij te spreken en hij nu juist niet uitmunt in zachtzinnigheid, waar het geldt een oordeel uit te spreken over personen, die over een' fusie der beide officierskorpsen anders denken dan hij, ..."* Ware dit het eenige, dat tegen mijn persoonlijk standpunt in deze zaak is ingebracht, ik zou gezwegen hebben, maar in *de Militaire Spectator* No. 11 van 1899 [2]) komt van de hand van *„een*

[1]) Van geachte zijde werd bevreemding uitgedrukt, dat wij in onze achtereenvolgende „revues" geen gewag maakten van de bespreking der reeks artikelen „Indische militaire belangen". Wij gaven er echter de voorkeur aan den schrijver van die artikelen zelf het woord te geven, ten einde de kritiek op zijn fusie-opstellen te behandelen. RED.

[2]) Onder den titel: *„Een en ander naar aanleiding van de artikelen onder het hoofd „Indische Militaire belangen" in de Juli- en Augustus-afleveringen van „De Indische Gids" (van 1899).*

Indisch officier", een partijganger vóór fusie, dienaangaande een zeer scherpe aanval voor, dien ik niet met stilzwijgen vermeen te mogen voorbijgaan.

Die Indische officier zegt:

blz. 870. „Om nu echter uit het aantreffen van onjuistheden al dadelijk en zonder eenige toelichting van „„den schrijver der Brochure"" af te wachten, zich het recht toe te kennen, om tusschen de regels eene beschuldiging van kwade trouw te doen lezen, vind ik op zijn zachtst genomen *onwaardig* ....."

blz. 872. „Moest ik tot mijn leedwezen reeds in het niet onbelangrijke opstel in de Juli-aflevering van hetzelfde tijdschrift" (*De Indische Gids*) „ontwaren, dat schrijver zich soms niet weet te onthouden van een volmaakt onnoodig vijandigen toon en dat hij zich niet ontziet zonder voldoenden grond personen ernstig verdacht te maken ....."

blz. 874. „..... ; maar *dan* kan hij het verwijt niet ontgaan, dat hij *opzettelijk* aan het door den heer Thomson gesprokene eene beteekenis en eene strekking toekent, die er te eenen male niet in gelegen hebben."

blz. 875. „Neen de wijze, waarop Drie-Ster den Heer Thomson en diens betoog aanvalt, pleit niet vóór hem; hij zoekt kracht in middelen, die hem niet als een ridderlijk tegenstander doen kennen en waardoor hij bovendien verdienstelijke mannen, door hem met name genoemd, in een bespottelijk daglicht stelt, door het te doen voorkomen alsof zij zich in eene vergadering van de Vereeniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap maar alles en allerlei lieten aanleunen.

„De namen van velé der aanwezige officieren en oudofficieren van het Ned.-Indische Leger, die luide hun bijval betuigden, strekken tot waarborg, dat in de rede van den Heer Thomson niet datgene aanwezig was, wat den anoniemen schrijver tot zulke bijtende en onwaardige insinuaties heeft geleid."

Dat ik hier en daar niet zachtzinnig ben geweest en wel eens in een vijandigen toon verviel, ik erken het ten volle, doch het

was alleen, waar ik sommige gedeelten uit de voordracht van den heer Thomson en de geschriften van „den schrijver der Brochure" besprak, waar de verontwaardiging mij als Indisch officier en oud-gast, als loyalen [1]) strijder ook, voor hetgeen ik recht vond en billijk, te machtig werd. Dat ik eenzijdig ben geweest, ik spreek het tegen. En eindelijk dat mijn optreden het kenmerk heeft gedragen van onwaardigheid en onridderlijkheid, ik werp het met verachting van mij. Hij is waarlijk geen goed vriend van de heeren, die mij dwingt, zeer tegen mijn zin, andermaal op de oorzaken mijner verontwaardiging de aandacht te vestigen, doch ik kan de tegen mij ingebrachte beschuldigingen niet op mij rusten laten.

Ben ik eenzijdig geweest, omdat ik als overtuigd tegenstander van fusie een reeks van argumenten, naar mijn vermogen zoo goed mogelijk toegelicht, heb aangevoerd tot staving mijner zienswijze? Men vergete daarbij niet, dat wellicht geen ander, hetzij vóór- of tegenstander van fusie, zóó onpartijdig heeft aangegeven, wat vóór het standpunt zijner antagonisten is aan te voeren (*wel te verstaan naar zijne opvatting*), zóó onomwonden sommige argumenten van partijgenooten heeft aangetast, zich zóó angstvallig heeft onthouden van overdrijving in het voordeel van eigen betoog als juist ik. Ik breng als bewijs hier voor in herinnering, dat ik in de Juli-aflevering van „De Indische Gids" wees (bladz. 782 en 783) op de ongunstige positie van de officieren (actieve en gepensionneerde) van het Nederlandsche leger — erkende (bladz. 789), dat in Nederland de gelegenheid tot vermeerdering van militaire kennis in ruimer mate dan in Indië bestaat — als een voordeel van samensmelting aanmerkte (bladz. 789) bevordering van practischen zin ten bate van den dienst in het Moederland — mij stelde *tegenover* de meening van vele Indische officieren (bladz. 790), dat het verlangen naar fusie in Nederland (namelijk in het officierskorps) gekweekt wordt op den bodem van den naijver en ook *tegenover* hunne meening (bladz. 791 en 792), dat hunne bevorderingskansen door samensmelting ernstig benadeeld zouden worden, hiermede beoogende (gelijk ik schreef) de stemming ten opzichte van het brandende

[1]) Helaas! het schijnt mij noodig er aan te herinneren, dat men, gedwongen op eigen loyauteit te wijzen, zich niet aan zelfgenoegzaamheid kan schuldig maken. Immers, loyauteit is een doodgewone plicht, volstrekt geen lof waard, zijnde het tegenovergestelde slechts diep te verachten.

vraagstuk aan hunne zijde zuiverder te maken, ten einde hun de zaak van een minder bevooroordeeld standpunt te doen beschouwen, en daaraan vastknoopende het bewijs, dat voor den fusie-officier *in betrekkelijken zin* de promotie gunstiger, de pensionneeringsdatum naar een daarvoor meer geschikt levenstijdperk verschoven zoude worden dan thans voor den Indischen officier het geval is — waar mogelijk zelf den weg aanwees (bladz. 811) om mijne bezwaren (het 5e) te boven te komen — op de bladz. 821 en 822 een paar argumenten van medestanders bestreed, waaronder een, dat nog al belangrijk is geacht — aan het slot van de Augustus-aflevering de aandacht vestigde op de onbillijkheid, die voor het officierskorps in Nederland gelegen is in de detacheeringen — en eindelijk met groote zorg getracht heb in mijne opgaven steeds binnen de perken der waarheid te blijven waarvan men de sporen overal in mijne artikelen ontdekken kan.

Heb ik nu, zoo handelende en schrijvende, het verwijt verdiend van eenzijdigheid? Men toone dat dan aan met voorbeelden uit mijne geschriften; men vergenoege zich niet met eene *ongemotiveerde* beschuldiging; dat mag niet, dat mag nimmer; ook ik staafde met bewijzen, waar ik tot heftigheid oversloeg.

Begrijpt men nu ook — ik richt mij hier meer speciaal tot *„een Indisch officier"* — dat de vijandige toon, waarin ik wel eens verviel, een vrucht is van denzelfden bodem, in welken ook de goede trouw ontlook, die — ik durf mij bij herhaling daarop beroemen (ik ben hiertoe verplicht tot zelfverdediging) — overal in mijne artikelen uitblinkt? Aan deze eigenschap alleen danken mijne artiken de hoedanigheid, waaruit mijne tegenstanders in mij meenen te zien, (*„een Indisch officier"*): *„ongetwijfeld een geroutineerd man,"* die zich van *„handige citaten"* weet te bedienen. [Waarom (slechts) *„geroutineerd"* en *„handig"*? Omdat ik in mijne artikelen en citaten het recht aan mijne zijde heb?]: — (*„de schrijver der Brochure"*): „een schrijver met warmte en bezieling, een uitstekend en buitengewoon goed stylist, die zijne lezers weet te boeien en zelfs hen weet in te palmen, een, die u, indien ge de verschillende quaestiën niet zeer à fond kent, indien ge niet vast in uwe schoenen staat, door zijne denkbeelden medesleept, ook al zijn zijne stellingen wel wat" (niet erger?) „dubieus, un vrai charmeur, die zijne lezers hypnotiseert." (Pas op, boeren en buitenlui?!)

En daartegenover zetelt de betrekkelijke waardeloosheid van de

fusie-geschriften der heeren Thomson en „Schrijver der Brochure" in de overdrijving, waarmede zij zijn samengesteld. — De oorzaak is hier één.

Het ligt volstrekt niet in mijn karakter om scherp en onaangenaam te zijn. Onbewust geeft *„een Indisch officier"* daarvan het bewijs, waar hij zegt (bladz. 873,) dat ik den heer Ram bestrijd zonder meer. Juist zoo! Nogmaals, mijne onzachtzinnigheid is alleen gericht geweest tegen de schromelijke overdrijvingen (ik houd mij thans aan dit minder juiste woord), waarmede de heeren Thomson en „Schrijver der Brochure" *hun* geliefkoosd denkbeeld, *mijn* „bête-noire"-om-'t-staatsbelang een onverdiend zetje hebben willen geven. En *„een Indisch Officier"* kent die overdrijving, al zegt hij dit niet met ronde woorden. Hij vergoelijkt 's heeren Thomson's buitensporigheden met het getuigenis, dat „van den jeugdigen 30-jarigen officier toch geen volmaaktheid kan worden geëischt" en met de vraag: „Welk schrijver begaat nimmer vergissingen?" — Gaat dat maar zoo? bijna in denzelfden adem, welke de lasteringen begeleidt, die voor mij zijn bestemd? Is dat ridderlijk en waardig? is dat loyaal? Had de heer Thomson het recht zich zóó te vergissen, waar hij zulke beleedigende en onware beschuldigingen het Indische officierscorps voor de voeten slingerde? Het was *geene* rede, zonder voorbereiding uitgesproken, waarin hij zich aldus vergreep; verre van daar; het was een lezing, behoorlijk bestudeerd en in geschrifte gebracht, en de erkende bekwaamheid van den heer Thomson staat ons borg, dat hij zeer goed wist wat hij schreef. Verdient de bij zóó snijdende scherpte nog zachtzinnige uiting mijner verontwaardiging den naam van onridderlijk en onwaardig? De heer Thomson heeft zeer goed begrepen, dat hij zijne verdediging aan een zijner vrienden moest overlaten. Mijn aanval stelde hem geenszins vrij, den strijd zelf te voeren; daarvoor was hij zelf op verre na niet gematigd genoeg geweest. Hoe nu?! Men geeft iemand gansch onverdiend een kaakslag, ontvangt 'n luttelen elleboogstoot terug en acht zich zoo geïndigneerd, dat men de verdere aanraking met den geslagene aan een vriend meent te moeten overlaten? Een vreemde vriend voorwaar, die blijkbaar minder fijngevoelig is. — En die vriend weet opperbest, waarom hij mij zonder het kleinste citaat of ander bewijs zoo zwaar belastert, hetgeen toch te doen gansch niet gebruikelijk is. — Zie hier voor een deel (om niet te uitvoerig te worden) de verklaring dier feiten:

In een artikel „geen fusie" door B. in *Het Indisch Militair Tijdschrift* No. 1 van 1899 komt het volgende voor:

„En nu kom ik, de marine loslatende, op een derde bedenking tegen de fusie, degene, die bij mij het zwaarst weegt, n. l.:

„„De fusie zal de *militaire zelfstandigheid* [1]) van Indië in ernstige gevallen niet bevorderen, integendeel juist verzwakken.""

(Volgt op de beide laatste bladzijden van het pittige stukje eene heldere uiteenzetting van hetgeen door B. onder „*militaire* zelfstandigheid van Indië" verstaan wordt, waarin aan het slot dit:)

„Ik herhaal het, en zal het zoo noodig nog honderdmaal herhalen: „„Indië moet *in militairen zin* zoo zelfstandig mogelijk zijn"" **dat is in 't belang van Nederland.** Wanneer de moeder, waarvan ik zooeven vergelijkenderwijze sprak, haar zoon tot een fermen, pootigen kerel had opgevoed, zou hij haar denkelijk nog van nut hebben kunnen zijn; nu zal hij steeds een zwakke blijven.

„Zij, die tegen noemenswaardige zelfstandigheid van Indië zijn, beweren, dat het lot van Indië zal worden beslist in de stelling van Amsterdam. Allons donc! Lagen de sleutels van Cuba, Porto Rico en de Philippijnen dan te Madrid?

„De fusie zal het streven naar zelfstandigheid voor Indië een zwaren slag toebrengen, daarom roep ik allen, die met mij de noodzakelijkheid van Indië's *eigen, onafhankelijke verdediging* erkennen, met geestdrift te wapen tegen de fusie. De S." („de Schrijver der Brochure") „heeft mij duidelijk doen beseffen, dat zijn beginsel een ondermijning zou zijn van mijn streven, en daarom: Le fusionisme, voilà l'ennemi!"

Is dit duidelijk, lezer?! Is hier een *vreemdeling* aan het woord geweest, of een goed Nederlander, een geestdriftig Vaderlander, hij moge dan gelijk of ongelijk hebben? Heeft de *bekwame* heer Thomson uit deze ontboezeming iets anders kunnen lezen dan dat B. de bevordering van *militaire* zelfstandigheid voor Indië op het oog heeft gehad tot welzijn van het Vaderland?

Ziehier hoe de heer Thomson den indruk van B.'s artikeltje wêergeeft:

„Ik voor mij acht het een hoogst bedenkelijk verschijnsel, dat zich uit het Indische leger stemmen doen hooren, die met klem

---

[1]) De cursiveeringen zijn van mij.

aandringen op een geheele afscheiding, op eene geheele zelfstandigheid: „De fusie — heet het op blz. 40 van het *Ind. Mil. Tijdschrift* No. 1 van 1899 — zal het streven naar zelfstandigheid voor Indië een zwaren slag toebrengen..... Le fusionisme, voilà l'ennemi"."

„Mij dunkt in dergelijke uitingen schuilt een groot gevaar. En wanneer hier een vijand te bestrijden valt, dan is het veeleer de geest, welke hen doet kiemen. Mag men uit het feit, dat eene dergelijke zienswijze zonder protest in een gezaghebbend militair periodiek geschrift staat neêrgeschreven, besluiten, dat zij door meer officieren van het Indische leger wordt gedeeld? Het schijnt mij toe van niet; *want wat zou men zeggen van een officierskorps, dat geroepen om Nederlandsche belangen te behartigen, deze afscheidt van de Indische; dat een voordeel ziet in het verbreken van de banden met het moederland?*

„Zijn zij nog langer naar hart en ziel en vóór alles Nederlanders?

„Ziet, wanneer van die zijde aan de banden geknaagd wordt, die de koloniën vereenigen met het moederland, is het dan niet hoog tijd, dat het moederland die banden hechter maakt en nauwer aanhaalt?

„Dit is haar plicht, dit zij ook onze leus;....."

En te voren had de heer Thomson zich als volgt geuit:

„Zij" (de fusie) „toch roept eenen voortdurenden wisselstroom van gezinnen uit de beste lagen der maatschappij in het leven, een stroom van mannen, *die zich Nederlander blijven gevoelen en niet als vreemdeling wederkeeren, waardoor de klove nog dieper wordt;*".....

Van handige citaten gesproken!

Welk een talent! Uit het degelijke, trouwhartige artikel van B een' geschikten zin gelicht en fluks de vraag naar meerdere *militaire* zelfstandigheid omgegoocheld in het streven om de banden met het moederland te *verbreken*, daarbij zonder schroom het geheele Indische officierskorps met het goedmoedige Nederlandsche bloed „mir nichts dir nichts" van vreemdelingschap beschuldigd [1]), alleen om met een nieuw pakkend argument den

---

[1]) Dit geschiedde wel in vragenden, twijfel ademenden vorm — in voorwaardelijken zin zooals *„een Indisch officier"* te verstaan geeft (blz. 874) — doch het slot was toch eene gebiedende vingerwijzing naar den plicht van het Moederland, tevens als leuze voor den heer Thomson en de zijnen, om aan het knagen aan de banden tusschen Moederland en Koloniën van *„die"* zijde (van de zijde van het Indische officierskorps) paal en perk te stellen.

oppervlakkigen toehoorder of lezer te bedotten, neen erger, om den toestand als staatsgevaarlijk voor te stellen, ten einde de Regeering te kunnen wijzen op Haar plicht, om door middel van fusie de banden tusschen Moederland en Koloniën hechter te maken en nauwer aan te halen (het staat er!). En dan durft *„een Indische officier"* nog tegen te werpen, dat 's heeren Thomson's beleedigende vraag voorwaardelijk werd gesteld, dat daaraan niet de strekking mag worden gegeven, die ik *„insinueerde"*. Klinkt het, o *„Indische officier"*, U niet in de ooren, alsof ik, onridderlijke, onwaardige, *insinueerende verdachtmaker*, daar aan de pen van uw vriend Thomson heb gezeten om die prachtige afleiding uit B's artikel te maken — eene afleiding, waarvoor *ik* echter geen fatsoenlijken naam heb, maar die door *U* wordt gerangschikt onder het hoofd „Vergissingen" en vergeleken met wat *gij* zonder eenig bewijs aanduidt als inconsequenties, ongerijmdheden en fouten van *mij*, waar ge eenvoudige meeningsverschillen op het oog hebt?

En in den gedachtengang van den heer Thomson voortgaande, constateert de heer Hingman (die zich — zooals hij mededeelt — vóór Th.'s lezing met hem over het vraagstuk onderhouden heeft) in eene *daarna voorgelezen* rede, dat hij vroeger in Indië *menigwerf* droombeelden heeft aangehoord, die op zelfstandigheid doelden.

Van dit gehalte nu zijn de liefelijkheden, die men ons, Indischen officieren, op vergaderingen en in gedrukte geschriften ten faveure van het fusie-denkbeeld in het aangezicht slingert met de fari-

— Zoo recht op den man af ging ook moeielijk. Het ging toch niet aan om *zoo maar onomwonden* het geheele officierskorps te betrekken in de (*valsche*!) beschuldiging tegen B? Daarom de hypnose te hulp geroepen — zou „de schrijver der Brochure" zeggen: „Ja! *die* man is het; *hij* heeft zijn rijken meester gewezen op den slechten toestand der afsluitingen van zijn huis; *hij* heeft gestolen; hangt hem!..... Maar mag men daaruit afleiden, dat zijne gansche familie uit dieven bestaat? Het *schijnt mij toe* van niet. *Die* familie, wier leden zelfs allen functiën bekleeden bij politie en justitie; zou zij zich aan het goed van anderen vergrijpen?

„Is zij nog langer eerlijk te noemen?

„Ziet, wanneer men zelfs niet zeker meer kan zijn van hen, die juist geroepen zijn om den eigendom hunner medeburgers te beveiligen, loopt dan de Maatschappij niet op haar eind en moet *zij* dan niet een krachtig voorbeeld stellen?

„Aan de galg met die familie! Dit is plicht, dit zij ook onze leuze!"

Lezer, ik noodig U uit het citaat hierboven in den tekst uit Thomson's voordracht nog eens over te lezen en de strekking ervan te vergelijken met die van deze diefstal-parabel. *Deze noot eerst later aangebracht.*

zeeïsche betuiging, dat men het Indische leger ach! zooveel achting en liefde toedraagt. [1])

En nu komt daar „*een Indisch officier*" deze onbarmhartige beschuldiging bevestigen met de verklaring, dat de Indische officieren allen, zonder uitzondering, van hun vaderland vervreemden, alzoo de liefde voor het land hunner geboorte verliezen. Ziehier hoe hij dit te kennen geeft:

Na mijne ontboezeming in het Augustus-nummer van dit tijdschrift „Want het is niet waar, het is een afschuwelijk verzinsel, eene beleedigende beschuldiging, dat hij als vreemdeling in zijn vaderland wederkeert" als niet juist te hebben gebrandmerkt, vervolgt hij daaromtrent: „Als 'schrijvers persoonlijke ervaring hem zulks geleerd heeft, had hij er dat wel bij mogen voegen, *want dan is hij vrijwel een unicum.*" [2])

Schaamt gij U niet, „*Indische officier!*" tegenover uwe vrienden, voor wie gij meent het te moeten opnemen?! Ik schaam mij over U als lid van het korps, waartoe ook ik behoor!

Had ik ongelijk, toen ik in *De Indische Gids* van Juli j.l. klaagde

---

[1]) Ziehier nog een Seitenhieb van eenigszins andere strekking: In het *Handelsblad* van 2 November 1898 (zie *Indische Gids*, Januari 1899) komt van de hand van een zekeren „Mars" o. m. het volgende voor:

„Wij kunnen niet genoeg waardeering toonen" (eensklinkend met die vurig betoonde „liefde") „voor het dappere Indische Leger, dat de Nederlandsche belangen met de sabel in de vuist verdedigt, maar leert ons niet de geschiedenis — als men niet ziende blind wil zijn — dat zoo menige overwinning eerst na zware nederlaag volgde?

„Was dat niet soms het gevolg van gebrek aan voorbereiding, ongenoegzame verkenning, slecht gebruik van de artillerie, in één woord, het gevolg van de zoogenaamde Indische tactiek, die, naarmate de vijand beter bewapend is, minder kans van slagen heeft?

„Is het niet beter de gewone, algemeen gehuldigde, krijgskundige grondregels te volgen, slechts in zooverre gewijzigd als klimaat en terrein dit beslist noodig maken?

„Kan de samensmelting niet dienen om ook op dit gebied hoogere verwachtingen te mogen stellen, zoodat naast den onovertroffen moed en de trouw, *ook de waarde van het beleid*" (hoort! bijv. Gij ridders van het embleem van „Moed, Beleid en Trouw") „*in gelijke mate gehuldigd wordt?*"

N.B. De officieren van Moederland en Koloniën leeren de krijgskundige grondregels *theoretisch* op dezelfde inrichtingen van onderwijs.

Is het den Indischen officier euvel te duiden, als hij de laatste vraag beantwoordt met de wedervraag: of hier bedoeld wordt *het beleid*, dat het officierskorps in Nederland aan den dag heeft gelegd in de oorlogen sedert 1830?

[2]) De cursiveering is van mij.

over de wijze, waarop het fusie-denkbeeld in het Moederland is verdedigd geworden? Is het ons, Indischen officieren, euvel te duiden, dat wij ons wel eens verontwaardigd betoonen in onze bestrijding van argumenten van de soort, die ik hierboven aanduidde? Ik zal — voor het overige verwijzende naar mijn artikel in het jongste Augustus-nummer van *De Indische Gids* — hier nog één voorbeeld van onbehagelijke polemiek uit de lezing van den heer Thomson aanhalen — ik bedoel, waar hij de quaestie der hoogere bevelvoering, het pièce de résistance uit het betoog van den kapitein Michielsen, zooals hij het noemt, bespreekt:

Na het oordeel van een majoor van den Indischen Generalen Staf over den invloed van het Indische klimaat op den menschelijken geest te hebben doen hooren en herinnerd te hebben aan de daarmeê homogene gedachte van Dr. J. F. van Bemmelen, als motto bij den aanvang zijner lezing geuit, zegt hij, dat hij *overtuigender heeft willen kunnen spreken* (dan die beide mannen), dat hij heeft willen kunnen wijzen op de algemeene opinie in het Engelsche officierskorps, en hij legt nu als slot van een citaat ons op bladz. 438 deze woorden voor: „this view is supported by our own experience in the Mutiny, *where the hopeless incompetence of most of the senior officirs of the Indian Army was very clearly brought to light* [1]) ....." Is dit citaat soms zonder beteekenis, waar de hoogere bevelvoering in ons Indisch leger wordt besproken? Heeft men het recht om zulke woorden te gebruiken, wanneer men denkt aan de daden van onze Indische hoogere troepenaanvoeders? Ik veroorloofde mij in het Augustus-nummer te dien aanzien te schrijven: „Het Indische leger heeft in de laatste jaren ruimschoots gelegenheid gehad — *en wij stellen dit tegenover Thomson's gebrek aan waardeering, op blz. 438 aan den dag gelegd* — tot het tentoonspreiden van eene buitengewone energie en frischheid", enz. Maar „*een Indisch officier*" vraagt leukweg: „Wie zal, behalve Drie-ster, uit het gestelde op blz. 438 van Thomson's voordracht, gebrek aan waardeering lezen, ...?" Ziedaar weder, hoe „*een Indisch officier*" zijne plichten opvat, als hij de bespreking van een strijdschrift onderneemt. „Uwe vertoogen tegen samensmelting moeten wel gepakt hebben" — mocht ik zoo ongeveer uit den mond van anderen vernemen — „dat zij tot zulke scherpe,

[1]) De cursiveering is van mij.

tegelijk onberedeneerde aanvallen aanleiding hebben gegeven". — Men zij ervan overtuigd: ik respecteer de trouwhartige denkbeelden van de voorstanders van fusie ten volle; te vergeefs zal men zoeken naar blijken van het tegendeel, waar ik mij geplaatst zie tegenover redelijke bewijsgronden. Men wijze mij zonder schroom, waar ik geweld heb gedaan *aan de goede trouw*, hetzij in mijne objectieve argumentatie in zake het fusie-vraagstuk, hetzij in mijne bestrijding van tegenstanders — waar ik niet gewerkt heb, zooals de plicht van een nauwgezet geweten dat voorschrijft; maar men geve bewijzen, zooals *ik* dat overal deed; men onthoude aan citaten uit mijne artikelen, waar men meent die tegen mij te kunnen keeren, ook niet de kern, die daaraan juist de gewenschte beteekenis geeft. Op blz. 789 van de Juli-aflevering van *De Indische Gids* schreef ik: „doch wij mogen hierbij niet uit het oog verliezen, dat de eischen dienaangaande" (vermeerdering van militaire kennis) „voor Indië *in veel opzichten anders en ook* [1]) lichter zijn dan voor Nederland". „*Een Indisch officier*" laat nu op blz. 874 (echter niet op blz. 869), waar hij dit citaat opneemt, de woorden „*in veel opzichten anders en ook*" daaruit weg (alsof die zooveel plaats innemen) en wijst er dan op, hoezeer, juist ik, met zulk eene uiting de vraag wettig van den heer Thomson: „of in het Indische officierskorps de waarde van een hoog wetenschappelijk peil wel in voldoende mate gevoeld wordt". Aan U, „*Indisch officier*" moet de beteekenis dier weggelaten woorden ten volle bekend zijn! „*In veel opzichten anders*"; juist!: Krijgsgeschiedenis, militaire aardrijkskunde, verdediging tegen een buitenlandschen vijand, Inlandsche talen, land- en volkenkunde, enz. „*In veel opzichten ook lichter*": krijgsgeschiedenis, strategie, artillerie, versterkingskunst, enz. Maar alles te zamen genomen (en dit is eene andere conclusie dan gij trekt) acht ik de kennis, die de Indische officier zich moet vergaren grooter dan die, welke zijn collega in het Moederland moet eigen zijn — kennis, die voor een groot deel het best in Indië verkregen kan worden (zie verder mijn 5e bezwaar in de Juli-aflevering). Ook „de Schrijver der Brochure" kan nu zien, hoe hij bedoeld citaat moet opvatten en dat de op blz. 794 (echter niet op blz. 793) van *De Militaire Spectator* van November j.l. ook door hem weggelaten woorden „*in veel opzichten anders en ook*" daaraan juist de eigenlijke beteekenis geven.

---

[1]) De cursiveering komt niet in den oorspronkelijken tekst voor.

Wat nu betreft de wijze, waarop ik mij op een paar plaatsen in mijn Juli-artikel in *de Indische Gids* heb uitgelaten over de vroegere berekeningen van „de schrijver der Brochure", het is mij in de eerste plaats eene aangename taak hier thans te kunnen verklaren, dat de finantiëele beschouwingen, in het jongste Nov.-nummer van *de Militaire Spectator* ons door hem voorgelegd, in tegenstelling met de vorige een zeer gunstigen indruk maken. Maar de schrijver zal, indien hij nog eens „à tête reposée" mijne bedenkingen wil toetsen aan de bedoelde berekeningen, wellicht de eerste zijn om te erkennen, dat hij tot mijne uitvallen aanleiding heeft gegeven. Het spijt mij — nu vooral — dat *„een Indisch officier"* mij door zijne grievende woorden heeft gedwongen, zooals ik in den aanhef van dit artikel schreef, op deze zaak terug te komen — het geldt hier alleen zelfverdediging. En ook Gij, „schrijver der Brochure" zelve, hebt eenigermate schuld aan de noodzakelijkheid dezer reprise. Hadt Gij Uwe herberekening in de November-aflevering van *de Militaire Spectator* vergezeld doen gaan van een enkel woord van *algemeene* erkenning Uwer vroegere fouten, Gij zoudt mij hebben getrokken buiten den kring van ongunstig licht, dat door *„een Indisch officier"* ten Uwen behoeve op mij geworpen is. Nu hebt Gij dat licht door Uwe erkenning op blz. 801 slechts eener *enkele* fout met bijgevoegde erkentelijkheidsbetuiging aan mijn adres voor de aantooning daarvan, maar even, bijna niet merkbaar, getemperd.[1]) En er waren toch meerdere, grootere, onbegrijpelijker fouten te erkennen, alle toevallig in het voordeel van Uw betoog, fouten, waarvan ik meende, dat vooral U — Uwe (mij bekend geworden) positie in aanmerking genomen — zich had moeten weten te onthouden. Gij zoudt dat gekund hebben; dat hebt Gij nu getoond. Doch genoeg hierover, althans wat mij betreft.

Zijn mij 'schrijvers laatste finantiëele beschouwingen, zooals ik mij boven uitliet, alzoo veel sympathieker dan de vroegere, ik wil daarmede niet hebben gedacht, dat ik er ook mijn zegel aan hecht. Hierna, in het tweede gedeelte van dit artikel, zal ik zonder wijdloopigheid (m. i. gansch overbodig, nu, naar ik vernomen heb, door de staatscommissie in zake fusie eene uitvoerige begrooting van vermoedelijke kosten wordt uitgewerkt) mijne bedenkingen er tegen inbrengen. Ik wensch nu nog alleen te

1) Toen dit artikel reeds ter perse was, kwam nog eene meer algemeene erkenning van fouten (op bladz. 813) onder mijne aandacht.

wijzen op de woorden, die „de schrijver der Brochure" op blz. 796 schrijft onder den overdruk van een brief van een Indisch officier: „Het ware te wenschen, dat vele Nederlanders in de Koloniën de vaderlandsliefde op gelijke wijze gevoelden als deze schrijver."

Kan men het dan niet nalaten, ons, Indische Nederlanders, voortdurend zoo te beleedigen, ons in het oog onzer onwetende medeburgers in minachting te brengen? Waar zijn toch de bewijzen van ons gebrek aan vaderlandsliefde, van onze schending van den eed van trouw, die wij bij de aanvaarding van onze betrekking hebben afgelegd? Is misschien in het Indische officierskorps al eens opstand uitgebroken of landverraad gepleegd?..... Laster! rechtschapen mannen van een degelijk karakter onwaardig.

En ziehier nu het merkwaardigste, dat uit den brief van dien flinken officier aan den edelen generaal, zooals „Schrijver der Brochure" zich uitdrukt, vernomen wordt:

„Als de fusie er doorkomt. . . . . en ieder is vrij om over „te gaan, dan treed ik oogenblikkelijk toe, m. a. w. ik ben een „beslist voorstander.

„Mijn besluit rust op overwegingen van waarachtige vader„landsliefde."

(En nu, lezer, verwacht ge natuurlijk het eerst een vaderlandslievend argument van den Schrijver? Ziehier!:)

„Bij de fusie is de positie van de officieren (ook van de gepen„sionneerden) natuurlijk bij de wet geregeld. Zooals thans voor „de officieren in Holland. Voor de officieren in Oost-Indië is dat „slechts Koninklijk Besluit."

Ik voeg hierbij: Charit, bien ordonnée commence par soi-même — zie 's briefschrijvers eerste alinea. Verder wijs ik op de speciaal bijgevoegde mededeelingen — alsof een generaal en „de Schrijver der Brochure" dat niet weten —: „Zooals thans voor de officieren in Holland" en „Voor de officieren in Oost-Indië is dat slechts Koninklijk Besluit".)

. . . . . .

„Het leger is de basis van onze overheersching hier (in Indië)" (waarachtig Multatuli, het staat er!) „en gedachtig aan de stel„ling, dat het officierskorps het leger is, zoo vind ik het zeer „wijs, dat men dat korps niet te veel de gelegenheid geeft te „ver-Indischen, en dat is thans wel het geval." (zoo zijn we er weêr, doch hieronder nog duidelijker.)

„Zelfs dat schreeuwen tegen de fusie (m. i. met weinig deugde-

„lijken grond)" (daarom geeft schrijver zeker in 't geheel geen gronden — zie ook zijn laatste alinea — dan alleen zijne vrees voor voorraad in het korps, waartoe hij behoort. . . *hij* kan 't weten) „is in mijn oog een slecht teeken, dat wijst op warmer „voelen voor hetgeen men Indische belangen noemt, dan voor „Nederlandsche belangen. En dat mag niet. In ons oog moet het „hoogste en eenigste belang, dat van het Vaderland, in deze „hoofdzaak zijn, en ieder ander, ook het belang van Indië, behoort „daarvoor te wijken . . . . . ." (Wat een doorzicht! Nederlandsche belangen tegenover Indische belangen, alsof Indische belangen geen Nederlandsche zijn. Niet alleen door de Nederlanders in Nederland moeten de Indische belangen, die volgens mij Nederlandsche belangen zijn, geminacht worden — zooals immers geschiedt — ook de Nederlanders in Indië moeten daaraan mededoen. Arme Indische belangen — Nederlandsche belangen in Indië —! Geen Nederlander mag zich over U ontfermen! Hopen we voor U — niet voor ons, Nederlanders — dat de meerdere belangstelling, die in het Buitenland zeker voor U gekoesterd wordt, U spoedig moge bevrijden van het juk der ondankbaren!. . . . . Maar dat is verraad!! Juist, brief schrijver, ge valt daar in uw eigen kuil).

„Ik heb Indië lief; het heeft mij veel gebracht; ik erken dat „ik zeer veel aan Indië te danken heb", (de ondankbare!) „maar „het Vaderland gaat boven" (hoe lief! hoe eenig onder al die „verraders!) „en ik heb nooit het bewustzijn gehad *Indië* te „dienen", (wat 'n zinledigheid: „Indië te dienen" — Wat is dat eigenlijk?) „maar wel het Vaderland *in* Indië. Dit wordt door „sommigen te veel uit het oog verloren, en juist het verschijnsel „om in zooveel zaken Indische belangen niet naast," (andermaal: alsof hier van tweeërlei belang sprake kan zijn. De man begrijpt er blijkbaar niets van, maar wil toch schrijven — het is waar, hij is niet in de eerste plaats verantwoordelijk voor de publicatie van zijn brief .....) „maar tegenover Nederlandsche belangen „te stellen, is een vingerwijzing om althans den hefboom van ons „gezag *in Nederland* in de vuist te houden."

„Voor hen, die *zien willen*, zijn er teekenen genoeg, die aan- „duiden dat zich (zij het dan al door omstandigheden thans nog „bescheiden)" (hoort! Indische officieren) „hier gevoelens ont- „wikkelen, die meer Indisch dan Nederlandsch zijn en daarom is „het in ons belang" (*in het belang van de getrouwen*: het gevaar

dreigt) „om te zorgen dat zij, die het gezag uitoefenen (de ambte-
„naren van het binnenlandsch bestuur) en de macht die dat gezag
„handhaaft (het leger) door hechte banden aan Nederland zijn
„gehecht. In overeenstemming met deze ideeën zou ik daarom
„geen bestuurs-ambtenaren willen aanstellen, die niet hun studiën
„in Holland hebben gemaakt."

In mijn potlood-concept schreef ik bij de woorden *„hier gevoelens ontwikkelen, die meer Indisch dan Nederlandsch zijn"*: „het komt mij voor, dat het hoog tijd wordt, dat de Regeering in Nederland voor Indië een korps spionnen creëert" enz., doch ik ben nu bij het overschrijven in inkt niet in een stemming om te ridiculiseeren. Ik vraag mij thans af, wat ik er van denken moet: Hier hebben we een Indisch officier, die teekenen van verraad ziet, *nog wel bescheiden*, maar toch reeds zoo, dat hij voor het leger fusie en voor de bestuurs-ambtenaren — hoort ook Gij! ambtenaren — uitsluitend opleiding in Holland vordert. Hebben we hier te doen met zinsverbijstering of met ruwe, onbeschaamde oneerlijkheid?! Ik vrees het laatste; het duidelijke doel is de hangende kwestiën (fusie en opheffing afdeeling B van het Indische gymnasium) een krachtigen steun te geven, anders niets, want voor de ambtenaren acht briefschrijver het genoeg als zij hunne studiën maar alle in Nederland volbrengen; *zij* mogen hunne carrière geheel in Indië voltooien (dat *kan* natuurlijk niet anders) maar het Indische officierskader, dat moet grondig uitgeroeid en vervangen door een gefusionneerd korps (òf heeft het verraad wellicht onder de officieren het gevaarlijkst wortel geschoten?) En daarom niet geschroomd; dàt argument (het gevaar, dat èn bestuurs-ambtenaren èn officieren voor de veiligheid van den Staat opleveren — het staat er duidelijk) gewetenloos opgeworpen, moet wel pakken bij hen, die de beslissing in handen hebben — zoo heeft de briefschrijver blijkbaar gedacht, geen hoogen dunk van het gezond verstand dier mannen verradende.

„Dat de waarde van het Ind.-Leger, speciaal de aanvoering
„onder de fusie zou lijden, ik geloof er niets van!" (hij *gelooft* er niets van.)

. . . . . .

. . . . . .

„Natuurlijk gaat het niet aan om hier een zaakrijk betoog ter
„verdediging mijner opinie te leveren, de stof is te uitgebreid
„en de materiën zijn te velen." (laatste alinea).

Mij is deze brief als eene klucht. En U „schrijver der Brochure" en edele generaal, spijt het U niet, indien Gij eens ernstig nadenkt, dat Gij den brief van dien „flinken" officier hebt doen publiceeren, ik bedoel uit hoofde van den dwazen indruk, dien hij moet maken? Het zou mij geenszins verwonderen.

De uiteenzetting van mijn standpunt als schrijver van de jongste Juli- en Augustus-artikelen in *De Indische Gids* is hiermede ten einde. Ik hoop van ganscher harte er in geslaagd te zijn mijne lezers te overtuigen, dat mijn toon alleszins gerechtvaardigd was door hetgeen wij, Indische officieren, van sommige fusie-voorstanders al zoo te verduwen hebben gekregen. In een volgend artikel zal in eenige argumenten in zake fusie nog nader behandelen.

* * *

Slot volgt.

Het Ontwerp Koninklijk besluit tot wijziging van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering.

DOOR

MR. D. FOCK.

I.

De jongste September-aflevering van de *Indische Gids* bevat een schrijven van den Directeur van Justitie te Batavia, dd. 28 Juli j. l. aan de Redactie van het Tijdschrift gericht. De Directeur van Justitie biedt bij dat schrijven ingevolge machtiging van de Indische Regeering een exemplaar van een ontwerp tot wijziging van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering met bijbehoorende memorie van Toelichting aan de Redactie aan, en verzoekt de beschouwingen, waartoe de kennisneming van ontwerp en memorie mocht leiden, in het tijdschrift te willen openbaar maken.

De Redactie verklaart de Indische Regeering dankbaar te zijn, dat die Regeering den Directeur van Justitie gemachtigd heeft het bedoelde ontwerp vóór de vaststelling in wijderen kring bekend te maken, en het schijnt ook mij toe, dat deze methode, welke de Indische Regeering in de laatste jaren ten aanzien van belangrijke ontwerpen van wetgeving herhaaldelijk heeft gevolgd, in hooge mate behoort te worden op prijs gesteld.

Vooral ten aanzien van een onderwerp als het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering is het van zeer veel belang, dat, alvorens tot wijzigingen in dat Reglement wordt besloten, de mannen der praktijk in de gelegenheid worden gesteld over de voorgenomen wijzigingen hunne meening mede te deelen. Ik erken gaarne, dat het Departement van Justitie zeer bekwame ambtenaren ter zijner beschikking heeft, dat die ambtenaren op het gebied van wetgeving zeer veel goeds hebben gepraesteerd en dat dus het ontwerpen van de noodige wijzigingen in het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering bij dat Departement in zeer vertrouwde handen is. Maar men vergete niet, dat uit den aard der zaak zij, die dat Reglement dagelijks hebben toe te passen, het best in staat zijn. om te oordeelen over hetgeen in het Reglement ontbreekt en daarin behoort te worden gewijzigd.

Ik onderstel daarom, dat het in de bedoeling der Indische Regeering ligt, dat de Indische praktizijns, die daartoe tijd en gelegenheid hebben, het ontwerp tot wijziging der Burgerlijke Rechtsvordering zullen behandelen.

Het feit, dat ik gedurende achttien jaren in de praktijk te Batavia werkzaam ben geweest, geeft mij dus aanleiding om eenige opmerkingen en beschouwingen over de door de Indische Regeering bij het ontwerp voorgestelde wijzigingen openbaar te maken.

De Redactie van het *Indisch Weekblad van het Recht* heeft in hare nummers

1881, 1882 en 1883 het ontwerp Koninklijk besluit opgenomen, met bijvoeging van zeer belangrijke noten, waarin hare vragen en opmerkingen ter zake zijn vervat. Het oordeel van die Redactie over het ontwerp is niet bizonder gunstig. Zij stelt in het inleidend woord, hetwelk zij aan het ontwerp doet voorafgaan, de vraag, of het ontwerp in zijn geheel wel eene verbetering is. Hoewel zij erkent, dat het ontwerp vele goede, zelfs voortreffelijke veranderingen inhoudt, meent zij, dat naast die goede veranderingen verderfelijke staan, en het schijnt, dat zij de voortreffelijke veranderingen liever niet wenscht, wanneer die niet kunnen worden ingevoerd zonder gelijktijdige aanneming van hetgeen in hare oogen zoo verderfelijk is.

Ik meen, dat het oordeel over het ontwerp niet zoo ongunstig mag zijn. Met eenige der zeer gewichtige veranderingen, die de Redactie van het Weekblad afkeurt, kan ik mij zeer goed vereenigen. De afschaffing der verplichte procuratie ad litem, de verplichting tot gelijktijdige voordracht van bijna alle exceptiën met het antwoord ten principale, de continuïteit der instantie en de afschaffing van het incident tot stateering, alle welke veranderingen de Redactie van het Weekblad zoo streng veroordeelt, stellen voor mij verbeteringen daar, die zeer welkom zijn.

Ik geef toe, dat de toelaatbaarheid van het in het geding brengen van stukken na het voldongen zijn der zaak en de toekenning van een vraagrecht aan den rechter ter gelegenheid van de pleidooien, welk een en ander ook bij het ontwerp wordt voorgesteld, terecht door de Redactie van het Weekblad worden bestreden. Voorts zijn er verschillende bepalingen, die ik anders zou willen redigeeren dan in het ontwerp geschied is, en in meerdere leemten, die dringend aanvulling behoeven, is bij het ontwerp niet voorzien. Maar het vele goede, dat in het ontwerp is opgenomen, mag niet worden voorbij gezien; en bovendien het kan de wensch der Indische Regeering niet zijn, dat het ontwerp geheel ongewijzigd, zooals het daar nu ligt, in het *Staatsblad* zal verschijnen. Ware dat het geval, de publicatie van het ontwerp zou achterwege zijn gebleven, en de Regeering zou de openbaarmaking van beschouwingen en opmerkingen betreffende het ontwerp niet aan de tijdschriften hebben verzocht. Ik ben overtuigd, dat de Regeering gaarne nota zal nemen van beschouwingen en opmerkingen, die juist en gegrond blijken te zijn, en dat zij bereid zal worden gevonden, om naar aanleiding van zoodanige beschouwingen en opmerkingen het ontwerp om te werken en te veranderen.

Ik zal de verschillende artikelen van het ontwerp in hunne volgorde bespreken, voorzoover die artikelen naar mijne meening bespreking behoeven, en tevens aangeven, welke, niet in het ontwerp opgenomen, wijzigingen en aanvullingen mij bovendien zeer gewenscht en noodig voorkomen.

In de inleiding van de memorie van toelichting op het ontwerp wordt uiteengezet, dat omtrent de veranderingen, welke in het systeem der procedure behooren te worden gebracht, nog zeer weinig eenstemmigheid bestaat, en dat dus de fundamenten der Nederlandsche procedure nog wel langen tijd dezelfde zullen blijven. Men heeft daarom, nu in Nederland in 1896 bij de wet Hartogh eene omvangrijke partiëele wijziging in de Burgerlijke Rechtsvordering is gebracht, waarbij echter het tegenwoordige systeem der procedure is behouden, ook voor Indië niet aan eene geheele verandering van het systeem der procedure gedacht, maar in het ontwerp hoofdzakelijk de bepalingen

van de wet Hartogh voor Indië overgenomen. Artikel 75 van het Regeeringsreglement wil, dat de rechtspraak voor Europeanen zal berusten op algemeene verordeningen, die zooveel mogelijk met de in Nederland bestaande wetten overeenkomen. En de Indische wetgever is dus ter voldoening aan dat artikel van het Regeeringsreglement verplicht de veranderingen, die de wet Hartogh in de Burgerlijke Rechtsvordering voor Nederland heeft gemaakt, ook zooveel mogelijk in Indië toepasselijk te verklaren.

Maar het spreekt van zelf, dat het „zooveel mogelijk" den Indischen wetgever vrijlaat, om de bepalingen van de wet Hartogh nader te beoordeelen en na te gaan, welke dier bepalingen minder gewenscht zijn. Het ontwerp heeft dan ook, bijvoorbeeld, waar het de continuïteit der instantie aanneemt, terecht de regeling van de wet Hartogh ter zijde gesteld. En zoo zijn er nog andere bepalingen, ten opzichte waarvan de wet Hartogh niet mag worden gevolgd, als bijvoorbeeld de beide reeds aangehaalde veranderingen, welke de Redactie van het Weekblad, naar mij voorkomt terecht bestrijdt, terwijl hieronder bij de bespreking der artikelen ook van de verdere door mij noodig geoordeelde afwijkingen van de wet Hartogh zal kunnen blijken.

Bovendien zijn er tal van speciaal Indische bepalingen, ten aanzien waarvan de wet Hartogh natuurlijk niets inhoudt, en in het bizonder moet ook gelet worden op enkele termijnen, die in Indië afzonderlijk moeten worden geregeld, en die bij de thans geldende bepalingen óf te lang óf veel te kort zijn gesteld.

De wet Hartogh is uitvoerig besproken en behandeld; vooral de op die wet geschreven toelichting van Mrs. Hartogh en Cosman is zeer duidelijk. Ik zal dus die bepalingen der wet Hartogh, welke bij mij volledige instemming vinden, grootendeels laten rusten, en waar noodig naar het werk van Mrs. Hartogh en Cosman verwijzen. Zeer aangenaam zal het mij zijn, wanneer zij, die mijne beschouwingen en opmerkingen ongegrond en onjuist mochten achten, mij de eer willen aandoen, hunne argumenten tegenover de mijne te stellen. Heb ik ongelijk, dan word ik gaarne overtuigd.

En als ik ten slotte een wensch mag uitspreken, dan is het deze, dat eene herziening van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering in den geest van het ontwerp, maar gewijzigd en aangevuld zooals ik dat hieronder zal betoogen, zoo spoedig mogelijk definitief moge worden vastgesteld. De justitiabelen hebben een groot belang bij eene goede regeling van de Burgerlijke Rechtsvordering, die, zooveel als mogelijk is, aan de behoeften van de praktijk voldoet.

Artikel 1. Ik acht de bepaling van artikel één van het ontwerp, waarbij aan art. 2 van het Reglement op de Burg. Rechtsv. eene tweede alinea wordt toegevoegd, eene niet zeer gelukkige bepaling. Die toevoeging luidt: „Landsdienaren, ten wier kantore woonplaats is gekozen, zijn verplicht de ten hunnen kantore gedane beteekeningen aan te nemen, alsmede om daarvan ten spoedigste aan de belanghebbenden of hunne vertegenwoordigers kennis te geven, voorzoover dezen in Nederlandsch-Indië wonen of aldaar verblijven en hun woonplaats of werkelijk verblijf aan den landsdienaar bekend is."

„In de toelichting wordt betoogd, dat het kiezen van woonplaats in Indië aanbeveling verdient, omdat de kosten der exploiten, die dikwijls zoo hoog zijn, daardoor in vele gevallen goedkooper kunnen worden; en waar het zoo

wenschelijk is de keuze van woonplaats te bevorderen, moet ook eene wetsbepaling er tegen waken, dat de belanghebbende overrompeld worde.

Het betoog der toelichting is juist; het kiezen van woonplaats is in Indië veelal noodzakelijk, en er wordt dan ook bijna geen contract gesloten, waarin eene keuze van woonplaats ontbreekt. Maar het voorschrift, dat in artikel 1 van het ontwerp is vervat, kan mij, zooals het daar luidt, niet bevredigen. Wat geeft het, of al aan landsdienaren, ten wier kantore woonplaats gekozen is, de verplichting wordt opgelegd, om de beteekening aan te nemen en *ten spoedigste* aan de belanghebbenden van de gedane beteekening kennis te geven?

Het *„ten spoedigste"* is immers zeer rekbaar. Landsdienaren, die aan het hoofd staan van kantoren van eenigen omvang zullen kunnen aantoonen, dat de kennisgeving eener beteekening met buitengewonen spoed is geschied, ook al is die kennisgeving eerst meerdere dagen na de beteekening afgezonden.

Er zijn gouvernementskantoren in Indië, waar de administratieve omslag bizonder groot is en waar de stukken, die met spoed behandeld worden, toch nog verscheidene dagen in de verschillende afdeelingen onder weg zijn, vóór zij bij de expeditie ter verzending gereed zijn. De chefs van zulke kantoren zouden „ten spoedigste" hebben kennis gegeven, wanneer zij de beteekeningen behandeld hadden op de wijze, waarop zij spoedzaken, hun kantoor aangaande, plegen te behandelen, maar de belanghebbenden zouden de beteekening dikwijls veel te laat ontvangen, en het doel van het voorschrift zou dus geheel worden gemist.

De begrippen over „spoed" zijn zeer verschillend, en het „ten spoedigste" maakt de verplichting, die men wil opleggen, eene zeer onzekere, eene zeer vage.

Eene verplichting, om kennisgeving van beteekeningen te doen, kan alleen dan effect sorteeren, wanneer een bepaalde en zeer korte termijn is vastgesteld, binnen welken de kennisgeving moet geschieden; het *„ten spoedigste"* moet vervangen worden door *„uiterlijk daags na de beteekening"*, met dien verstande dat bij beteekening op Saturdag de kennisgeving op Maandag kan geschieden.

Maar, wanneer men de verplichting oplegt, moet zij dan aan alle landsdienaren worden opgelegd? Mij komt voor, dat daarvoor geen grond bestaat. Het gaat niet aan, dat bijvoorbeeld een Directeur van een departement van algemeen bestuur verplicht zou worden beteekeningen aan te nemen en onmiddellijk kennisgeving daarvan te doen, wanneer kooplieden mochten goedvinden ter zake van hunne handelscontracten, die met het bedoelde departement niets uitstaande hebben, woonplaats ten kantore van dien directeur te kiezen. Een koopman, die van een handelsvriend katoentjes koopt, zou ten kantore van den Directeur van Burgerlijke Openbare werken woonplaats kunnen kiezen, en die Directeur van Burgerlijke Openbare werken zou dan verplicht zijn alle beteekeningen, die de kooper en verkooper elkander ter zake van dien koop van katoentjes mochten willen doen toekomen, aan te nemen en aan de partijen op te zenden. Dat is, dunkt mij, wel wat veel gevergd, en aan de ambtenaren zouden op die wijze noodeloos lasten worden opgelegd voor zaken, welke hun niet aangaan.

Ik zou de verplichting willen beperken tot de griffiers der Raden van Justitie en tot de Residenten op de hoofdplaatsen der Residentiën, waar geene Raden van Justitie gevestigd zijn. In de meeste contracten wordt

woonplaats gekozen ten kantore van de griffiers der Raden van Justitie; en wanneer men verzekerd is, dat beteekeningen, ten kantore van een griffier gedaan, aan de belanghebbenden zullen worden medegedeeld, dan is dat volkomen voldoende. Beteekeningen ten kantore van de griffiers of op de plaatsen, waar geene Raden van Justitie gevestigd zijn, ten kantore der Residenten, zijn niet kostbaar; men is dus geholpen, wanneer men daar woonplaats kan kiezen en dan voor overrompeling gevrijwaard is.

Alleen moet voor de gevallen, waarin de wet de keuze van eene woonplaats ten kantore van een bepaald landsdienaar gebiedend voorschrijft (in de toelichting wordt gewezen op art. 2, al. 2 van *Stbl.* 1895 no. 247), ook dien landsdienaar de verplichting tot aanneming en mededeeling der beteekeningen worden opgelegd.

Ik zou dus artikel één van het ontwerp willen wijzigen, als volgt:

„Griffiers van Raden van Justitie en Residenten op de hoofdplaatsen van „gewesten, waar geene Raden van Justitie gevestigd zijn, ten wier kantore „woonplaats is gekozen, zijn verplicht de ten hunnen kantore gedane be„teekeningen aan te nemen, alsmede om daarvan uiterlijk daags na de be„teekening aan de belanghebbenden of hunne vertegenwoordigers kennis te „geven, voorzoover deze in Ned-Indië wonen of aldaar verblijven en hunne „woonplaats aan den griffier of Resident bekend is".

„Dezelfde verplichting rust ook op de andere landsdienaren, ten wier kantore „krachtens de wet in bepaalde gevallen woonplaats moet worden gekozen, „voor de gevallen, waarin de keuze van woonplaats daar verplichtend is.

„Wanneer de beteekening is geschied op een Saturdag, moet de kennis„geving aan de belanghebbenden uiterlijk den daaropvolgenden Maandag „geschieden."

Het *Indisch Weekblad van het Recht* heeft in zijn nummer 1881 voorgesteld uitdrukkelijk te doen uitkomen, dat de verplichting tot mededeeling ook rusten zal op advokaten, procureurs, notarissen en deurwaarders. Ik kan mij daarmede niet vereenigen. De advokaten, procureurs, notarissen en deurwaarders blijven hun ambt niet steeds uitoefenen; zij vertrekken na korteren of langeren tijd, zoodat er altijd bezwaar aan verbonden is, om ten kantore van die ambtenaren woonplaats te kiezen. Waarom zoodanige keuze van woonplaats dan te bevorderen. Bij woonplaatskeuze ter griffie of ten Residentie kantore is het onverschillig, wie griffier of Resident is; voor de belanghebbenden is dus niet anders noodig.

Mr. R. H. Kleyn heeft in No. 1884 van het *Indisch Weekblad van het Recht* betoogd, dat de bepaling algemeen zou moeten zijn, en dat zij zou moeten luiden: Zij bij wie woonplaats is gekozen enz., zoodat een ieder, bij wien woonplaats gekozen wordt, tot kennisgeving verplicht zou worden.

Doch dat schijnt mij onnoodig en onbillijk toe. Onnoodig omdat, zooals boven is aangetoond, voor de belanghebbenden voldoende gezorgd wordt, wanneer de griffiers en Residenten verplicht worden tot kennisgeving; beteekening op eene griffie of op een Residentiekantoor veroorzaakt nooit extra kosten van beteekening.

Onbillijk, omdat het niet aangaat aan derden verplichtingen op te leggen betreffende zaken, die hun absoluut niet aangaan.

Het *Weekblad van het Recht* wil ook de wijze van kennisgeving nader

doen omschrijven en doen bepalen, dat de kennisgeving bij aangeteekenden brief of telegram als eene behoorlijke kennisgeving zal worden beschouwd. Mr. Kleyn wil er nog bijvoegen, dat ook kennisgeving per telefoon zal mogen geschieden. De bijvoeging, door het *Weekblad van het Recht* voorgesteld, komt mij zeer juist voor; maar telefonische kennisgeving zou ik niet willen opnemen, daar het bewijs, dat zoodanige kennisgeving gedaan is, alweer zooveel moeilijker is. Maar terecht wijst Mr. Kleyn m.i. op de kosten der kennisgeving; die kosten moeten ten laste der belanghebbenden komen. De kosten der kennisgevingen zullen oploopen, wanneer in zeer vele gevallen ten kantore van griffiers en Residenten woonplaats gekozen wordt, en de griffiers en Residenten moeten dus niet met die kosten worden belast.

Mr. Kleyn stelt eene waarmerking voor op het adres der ongefrankeerd per post te verzenden kennisgeving met de woorden: „*artikel 2 Rechtsvordering*", om dan zoodoende door den geadresseerde de kosten van verzending te laten betalen. Het gevolg zou dan echter zijn, dat de kosten van verzending verdubbeld werden, immers voor ongefrankeerde brieven moet dubbel port worden betaald. Is het daarom niet beter, dat eenvoudig bepaald wordt, dat de kennisgeving geschiedt ten koste van den belanghebbende en dat de griffier of Resident niet verplicht is de beteekende stukken af te geven noch daaromtrent nadere inlichting te verstrekken, wanneer de belanghebbende de kosten niet vooraf heeft voldaan. De billijkheid eischt, dat aan de griffiers en secretarissen op de Residentiekantoren eene belooning voor hunne bemoeiing te dezer zake wordt toegekend. En ook die belooning zou dan met de kosten van verzending moeten worden betaald.

Artikelen 2, 3 en 4. De artikelen 2, 3 en 4 van het ontwerp, die aanvulling en wijziging bevatten respectievelijk van art. 3, art. 6 en art. 7 van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering, behoeven geene bespreking. Mijns inziens bevatten die artikelen van het ontwerp zeer goede verbeteringen, terwijl de toelichting duidelijk is.

De noodzakelijkheid van het nieuwe sub 9 bij art. 6 van het Reglement is bij de behandeling der wet Hartogh reeds voldoende uiteengezet. Dat sub. 9 heeft ten doel, om te zorgen, dat de getrouwde vrouw de dagvaardingen en exploiten, aan haar ten verzoeke van haren echtgenoot uitgebracht, in handen krijge, en zij met aan haar, namens haren echtgenoot gedane, dagvaardingen en exploiten niet onbekend blijve. Ook in Indië mag die bepaling niet worden gemist. De beteekening van dagvaardingen en exploiten aan de getrouwde vrouw namens haren man aan de woonplaats van haren man, (zooals die nu krachtens art. 21 Indisch Burg. Wetboek geschiedt) kan oorzaak zijn, dat eene echtscheiding op vordering van den man uitgesproken en die uitspraak ten uitvoer gelegd is, vóórdat de gescheidene vrouw er iets van hoort. Daartegen moet gewaakt worden; het mag niet zijn, dat dat kan voorkomen.

Artikel 5. Deze bepaling van het ontwerp brengt eene wijziging in het zesde lid van art. 10 van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering. Maar de wijziging van art. 10 van het Reglement moet niet tot eene verbetering van het zesde lid van dat artikel beperkt blijven; eene wijziging van de vorige alinea's is zeer urgent en nog veel meer noodig dan hetgeen het ontwerp betreffende de zesde alina inhoudt.

De gewone termijnen van dagvaarding zijn veel te lang; die termijnen zijn

bepaald in een tijd, toen de middelen van communicatie zooveel minder vlug en minder goed waren, dan thans het geval is. De aanleg der spoorwegen en stoomtram's heeft ten gevolge gehad, dat de drie hoofdplaatsen, waar de rechterlijke kollegiën op Java gevestigd zijn, binnen betrekkelijk zeer korten tijd van uit alle plaatsen op Java te bereiken zijn. Er bestaat dus geen grond meer, om de overdreven termijnen van artikel 10 van het Reglement te behouden.

De gewone termijn van dagvaarding voor den gedaagde, die woonachtig is of bij gebreke van eene bekende woonplaats binnen Ned.-Indië verblijf houdt ter plaatse, waar het rechterlijk kollege, voor hetwelk hij gedagvaard wordt, gevestigd is, is van ten minste acht dagen. Dat is dezelfde termijn, die bij dagvaarding voor de rechterlijke kollegiën in Nederland bepaald is. Doch in Nederland geldt die termijn voor het geheele Koninkrijk, terwijl zij in Indië tot 14 dagen, 3 weken en een maand wordt verlengd, nl. 14 dagen voor de gedaagden, die buiten de plaats, waar het kollege gevestigd is, maar in dezelfde Residentie wonen, 3 weken voor de gedaagden, die in eene andere Residentie maar binnen het ressort van den Raad van Justitie wonen en een maand voor de gedaagden, die in eene andere Residentie op Java buiten het ressort van den Raad van Justitie woonachtig zijn. Welnu voor de eerste kategorie, dat is voor hen, die buiten de plaats, waar het kollege gevestigd is, maar in dezelfde Residentie wonen, is verlenging van den termijn van acht dagen onnoodig; van uit de geheele Residentie is de plaats, waar het kollege gevestigd is, in één dag en minder te bereiken, en voor de geheele Residentie is dus een termijn van acht dagen volkomen voldoende. En tusschen de andere Residentiën, die binnen het ressort van een kollege gelegen zijn, en de plaats waar dat kollege gevestigd is, bestaat zoodanige geregelde communicatie, dat hoogstens twee dagen vereischt worden, om van uit welke dier residentiën ook te komen ter plaatse, waar het kollege gevestigd is.

Als men voor hen, die in binnen het ressort gelegen Residentiën wonen, den termijn dus eens verlengt tot tien vrije dagen, dan schijnt mij dat een ruime termijn te zijn. Eindelijk kan voor hen, die in buiten het ressort gelegen Residentiën wonen, geene meerdere verlenging van den termijn worden verlangd dan tot twaalf dagen; van de verst afgelegen plaatsen op Java kan men op Batavia, Semarang en Soerabaja, waar dan de kollegiën gevestigd zijn, bericht hebben in vier, hoogstens vijf dagen.

Het gevolg van die lange termijnen, die nu gelden, is, dat voor vele zaken, die eigenlijk geen bepaalden spoed vereischen, kortere termijnen worden aangevraagd en ook worden verleend; de Presidenten der kollegiën, die de kortere termijnen moeten toestaan, begrijpen, dat met het oog op het overdrevene der gewone termijnen niet zoo nauwkeurig behoeft te worden nagegaan, of er werkelijk gegronde motieven voor spoed zijn aangevoerd. En het is niet wenschelijk, dat de verkorte termijnen krachtens Praesidiale beschikking, die uitzondering moeten zijn, regel worden, omdat de gewone termijnen noodeloos lang ophouden.

Vooral ook bij handelszaken is het dringend noodig, dat de gewone termijnen korter worden vastgesteld dan nu het geval is. Krachtens art. 297 van het Reglement op de Burg. Rechtsvordering is de gewone termijn van dagvaarding in handelszaken van ten minste twee vrije dagen, indien de gedaagde ter

plaatse woont, en van ten minste vijf vrije dagen, indien de gedaagde verder dan 10 palen afstands van het gebouw van het kollege doch binnen dezelfde Residentie woont, maar overigens zijn de termijnen dezelfde als voor niet-handelszaken. Het is, dunkt mij, wenschelijk dat de termijn voor handelszaken voor hen, die verder dan op tien palen afstands wonen doch binnen dezelfde Residentie, waarin het kollege gevestigd is, op vier dagen worde gesteld, die voor gedaagden in andere Residentiën, binnen het ressort van het kollege woonachtig, op zes dagen en die voor gedaagden, wonende in Residentiën, buiten het ressort gelegen, op acht dagen.

De derde, vierde en vijfde alinea's van art. 10 en de bepaling van art. 297 van het Reglement moeten dus, naar mijne meening, wat de daar bepaalde termijnen betreft, worden veranderd in den geest, zooals dit hierboven is aangegeven.

Ook de termijnen in art. 12 van het Reglement voor gedaagden, die buiten Nederlandsch-Indië wonen vastgesteld, zijn voor de tegenwoordige toestanden overmatig lang. Zij zijn vastgesteld in een tijd, toen men nog met zeilschepen reisde en men geene geregelde communicatie met stoomschepen had. De gedaagde, die te Singapore woont, hetwelk op twee dagen stoomens van Batavia verwijderd is, moet volgens de nu geldende bepalingen op een termijn van minstens zes weken worden gedagvaard. Het behoeft geen nader betoog, dat een dergelijke termijn thans niet meer gerechtvaardigd is en zoo is het met alle in artikel 12 bepaalde termijnen. Hij, die in Nederland woont, behoeft niet op te komen, wanneer hem niet minstens zes maanden tijd gelaten is, terwijl men in Indië in uiterlijk twee maanden antwoord op zijne berichten naar Nederland kan hebben. Men zou dien termijn dus zeer goed tot de helft kunnen terugbrengen. Bij eene wijziging van 't Reglement verzuime men dus niet ook de termijnen van art 12 in te korten.

Ik kom nu tot de wijziging, die art. 5 van het ontwerp in het zesde lid van art. 10 van het Reglement wil brengen. Die wijziging strekt tot vereenvoudiging in gevallen, die spoed vereischen. De President zal niet alleen op schriftelijk, maar ook op mondeling verzoek in spoedeischende zaken den termijn van dagvaarding kunnen verkorten. Ingeval van mondeling verzoek wordt de vergunning aan het hoofd van het exploit gesteld, en in geval van schriftelijk verzoek zal de President de beschikking op het verzoekschrift plaatsen, welke beschikking dan op de minuut uitvoerbaar zal zijn.

Deze vereenvoudiging verdient te worden toegejuicht; het maakt nog meerderen spoed mogelijk en voorkomt kosten. Maar ik zou liever zien, dat het slot der wijziging, waarbij wordt bepaald, dat de beschikkingen niet aan de tegenpartij behoeven te worden beteekend doch enkel in het exploit van dagvaarding moeten worden aangehaald, achterwege bleef, en ik sluit mij dus bij de te dien aanzien in n°. 1881 van het *Indisch Weekblad van het Recht* gemaakte opmerking aan. Is er eene Praesidiale beschikking, krachtens welke op korteren termijn gedagvaard wordt, dan moet de gedaagde bij de dagvaarding van die beschikking kennis krijgen; hij moet weten, wat er tegen hem is aangevoerd, en wat den President dus bewogen heeft den korteren termijn toe te staan. De toelichting meent, dat door de niet-beteekening de spoed bevorderd wordt en kosten vermeden worden.

Doch onder de beteekening zal de spoed niet lijden; het maken van een

afschrift van de toch nooit omvangrijke Praesidiale beschikking, hetgeen dan voor de beteekening noodig is, kost zooveel tijd niet, en de kosten van dat afschrift maken zooveel niet uit. En hoe dit ook zij, de rechten van den gedaagde mogen voor een onbeduidend kostenbedrag niet worden miskend.

Gaarne vereenig ik mij nog met de Redactie van het *Weekblad van het Recht*, waar zij in overweging geeft den President de bevoegdheid tot het toestaan van kortere termijnen te verleenen tegen gedaagden zonder bekende woonplaats en tegen buiten Nederlandsch-Indië wonende gedaagden, ook waar aan hen in persoon dan wel aan een gekozen woonplaats binnen Nederlandsch-Indië beteekend wordt.

De bevoegdheid is nu toch beperkt tot de binnen Nederlandsch-Indië wonende of verblijf houdende gedaagden, en daarvoor bestaat geen grond.

De Redactie van het *Weekblad van het Recht* wil ook de laatste alinea van art. 10 van het Reglement door eene andere regeling doen vervangen. Het geldt daarbij de gedaagden, die wonen of verblijf houden op een eiland in Ned.-Indië, niet behoorende tot eene Residentie, welker hoofdplaats op Java is gevestigd. Ik geloof, dat die regeling moet behouden blijven, doch behandel dat bij de bepalingen over het appèl, omdat de opmerking gebaseerd is op de bezwaren, die de regeling van de laatste alinea van art. 10 voor het appèl oplevert.

Art. 6. Deze wijziging is eene aanvulling, die met de wijziging van art. 3 in verband staat, en daarvan een noodzakelijk gevolg is. Zij behoeft dus geene bespreking.

Art. 7. De bepaling van dit artikel van het ontwerp loopt over de inschrijving van zaken op de rol. De procureur van den eischer moet volgens het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering de zaak op de rol doen inschrijven; dat blijft zoo, maar in het ontwerp wordt uitdrukkelijk bijgevoegd, dat de procureur des eischers daartoe ook verplicht is, wanneer de gedaagde anticipeert. Ik begrijp niet, waarom, ingeval van anticipatie door den gedaagde, de procureur des eischers voor de inschrijving op de rol zou moeten zorgen. De wet Hartogh bepaalt het voor Nederland, en het ontwerp heeft het voor Indië overgenomen, maar deugdelijke gronden zijn er niet voor aan te voeren. Het ligt in de rede, dat de partij, die hare wederpartij tegen een bepaalden rechtdag oproept, aangewezen wordt, om de inschrijving op de rol te doen.

Waar dus de gedaagde, niet tevreden met de oproeping tegen den door den eischer in zijne dagvaarding uitgedrukten rechtdag, den eischer tegen een vroegeren rechtdag oproept, moet de gedaagde doen inschrijven, en behoort die verplichting niet aan den eischer te worden opgelegd.

Ik zou dus art. 7 van het ontwerp in dien geest willen wijzigen.

Het is wenschelijk, dat de inschrijving op de rol zoo lang mogelijk zal kunnen worden uitgesteld. Het komt dikwijls voor, dat gedaagden op het laatste oogenblik nog voldoen aan hetgeen van hen gevorderd wordt, dan wel dat op het laatste oogenblik nog eene schikking wordt getroffen. Als in zulke gevallen de inschrijving op de rol nog niet heeft plaats gehad, worden daardoor noodelooze kosten voorkomen. Met de bepaling in art. 7 van het ontwerp, dat de inschrijving op de rol daags vóór den rechtdag kan geschieden, en dat zij niet meer, zooals de wet thans inhoudt, twee dagen te voren moet plaats hebben, kan ik mij dus zeer goed vereenigen.

Art. 7 van het ontwerp heeft ten slotte nog ten doel het schrijfwerk van de griffiers te verminderen. De griffier moet nu krachtens de tweede en derde alinea's van art. 24 van het Reglement een uittreksel uit de rol aan den deurwaarder ter hand stellen, zoodanig uittreksel daags vóór de zitting aan den President bezorgen, en bovendien zorgen, dat er uittreksels in genoegzamen getale vóór de opening der zitting in de vergaderzaal voorhanden zijn ten dienste der leden en van het openbaar ministerie. Dit moet natuurlijk zóó worden veranderd, dat eene bezorging aan den President *daags vóór de zitting* niet meer zal behoeven te geschieden; volgens de terecht bij het ontwerp gemaakte verandering kunnen als regel de zaken nog daags te voren worden ingeschreven en is dus de bezorging bij den President van een uittreksel uit de rol, waarop de zaken vermeld zijn, *daags vóór de zitting* niet goed mogelijk.

Het is daarom zeer juist, dat die bepaling vervalt, maar waarom zou men den griffier niet de verplichting blijven opleggen, om vóór de opening der zitting uittreksels uit de rol aan den President, aan de leden, aan het Openbaar ministerie en aan den deurwaarder te geven? Het ontwerp wil bij het laatste lid van art. 7 de aangehaalde bepaling van art. 24 zóó wijzigen, dat de griffier voor iedere zitting slechts één uittreksel uit de rol zal behoeven gereed te maken. Doch voor den griffier is het een zoo groot bezwaar niet om voor meerdere uittreksels uit de rol te blijven zorgen. De steller van de toelichting wil noodeloos geschrijf voorkomen; maar het geschrijf, dat voor het maken van die uittreksels moet geschieden, is van weinig belang, en de griffiers bij de Europeesche kollegiën in Indië, die het inderdaad zoo kwaad niet hebben, en allerminst te beklagen zijn, lijden onder dat geschrijf niet. Daarbij komt, dat de deurwaarder, die de zaken moet oproepen, toch een uittreksel uit de rol moet hebben, dat de President en de leden toch moeten weten, welke zaken op de rol behandeld worden en dat het voor het Openbaar ministerie ook dikwijls noodig is om op de hoogte te zijn van de zaken, die op de rol staan. Men vervange dus in de derde alinea van art. 24 van het Reglement de woorden: „Een gelijk uittreksel wordt des daags vóór de terechtzitting „aan den President bezorgd" door: „Een gelijk uittreksel wordt door den „griffier vóór de opening der terechtzitting aan den President gegeven", doch overigens late men art. 24, zooals het nu is.

Artikelen 8 en 9. Het eerste dezer artikelen van het ontwerp handelt over de doorhaling eener zaak op de rol, wanneer geene der partijen ter terechtzitting verschijnt. Bepaalt art. 27 van het Reglement, dat de zaak wordt doorgehaald, wanneer op den dag, tot voortzetting van het geding bepaald, geene der partijen ter terechtzitting verschijnt, artikel 8 van het ontwerp voegt daaraan zeer terecht toe, dat de doorhaling ook zal geschieden, wanneer geene der partijen op den eersten rechtdag verschijnt.

Voorts wordt ook de tweede alinea van art. 27 van het Reglement aangevuld. De zaak zal krachtens dat artikel op het éénstemming verzoek van partijen zonder nieuwe dagvaarding weder op de rol gebracht en voortgezet worden, evenals of geene doorhaling had plaats gehad. Het ontwerp doet nu door de in art. 8 voorgestelde aanvulling uitdrukkelijk uitkomen, dat dit niet alleen plaats heeft, wanneer de zaak is doorgehaald, omdat geene der partijen verschenen was, maar ook wanneer de doorhaling door den rechter

op verzoek van eene der partijen is bevolen. Zooals de toelichting zegt, is in Indië door het hoogste rechtskollege beslist, dat volgens de wet, zooals zij nu luidt, ook na doorhaling krachtens bevel van den rechter op verzoek van eene der partijen, slechts met toestemming van beide partijen de zaak weder op de rol kan worden gebracht. De aanvulling zou dus volgens die beslissing van den hoogsten rechter onnoodig zijn. Maar, waar men nu tot eene wijziging van het Reglement besluit, is een uitdrukkelijk voorschrift dienaangaande, om alle kwestiën verder te vermijden, niet misplaatst.

Artikel 9 van het ontwerp bevat eene bepaling, die mijns inziens achterwege had kunnen en moeten blijven. Die bepaling zegt, dat de procureurs der partijen verplicht zijn in persoon of ingeval van afwezigheid of belet, door een anderen procureur vertegenwoordigd, zich in hun costuum op de terechtzittingen te laten vinden, wanneer hunne zaken worden opgeroepen.

De procureurs verschijnen ter terechtzitting voor en namens de partijen, de partijen zelf kunnen niet ter terechtzitting opkomen. Wanneer een procureur hetzij niet zelf ter terechtzitting aanwezig is, hetzij daar niet door een ander vertegenwoordigd is, is de partij, wier zaak hij behandelt, niet verschenen, en zal met de zaak moeten worden gehandeld overeenkomstig hetgeen de wet voorschrijft, voor het geval eene der partijen niet verschijnt. De procureur moet dus op de terechtzitting zijn, of zich daar door een ander laten vertegenwoordigen, als zijne zaken worden behandeld, daar anders de clienten, wier zaken hem zijn opgedragen, als niet verschijnende worden aangemerkt. Waartoe dus nog eens uitdrukkelijk aan de procureurs eene verplichting op te leggen om zich op de terechtzittingen, waarop hunne zake worden opgeroepen, te laten vinden?

Dat heeft geen zin. Het feit, dat een procureur eene zaak aanneemt, verplicht hem naar de terechtzitting te gaan, waarop die zaak wordt behandeld; tot de werkzaamheden, waarmede de procureur als zoodanig krachtens de wet belast is, behoort het verschijnen ter terechtzitting, en er komt dus geene speciale bepaling meer te pas om hem te dwingen de terechtzitting te bezoeken. Men make toch geene noodelooze bepalingen, waarvoor geen reden bestaat; dat geeft maar aanleiding tot het maken van veronderstellingen omtrent bedoelingen, die bij het ontwerpen dier bepalingen mochten hebben voorgezeten, en die in werkelijkheid bij den wetgever niet hebben bestaan.

De toelichting acht de verplichting noodig in verband met het consequent doorgevoerde rolsysteem, volgens hetwelk steeds ter terechtzitting de dag wordt bepaald, waarop de zaak weder ter rolle zal worden opgeroepen, maar vooral ook in verband met het aan te nemen stelsel, om den termijn van appèl te doen loopen van den dag der uitspraak. Dat een en ander kan echter de bepaling van artikel 9 van het ontwerp niet rechtvaardigen. Of er oproepingen moeten plaats hebben dan wel op de rol telkens wordt bepaald, op welke terechzitting de zaak weder zal worden voorgebracht, het blijft hetzelfde. De procureur moet altijd op de terechzittingen, waarop zijne zaken behandeld worden, zelf aanwezig of daar vertegenwoordigd zijn, onverschillig op welke wijze die terechtzittingen worden bepaald.

Op de terechtzitting, waarop vonnis in eene zaak wordt uitgesproken, behoeft de procureur niet op eenige wijze voor zijn cliënt op te treden; op die terechtzitting is zijne verschijning niet strikt noodig en kan zijn wegblijven

van die terechtzitting geene nadeelige gevolgen voor zijn cliënt ten gevolge hebben.

De bepaling van artikel 9 behoeft dus al evenmin in de wet te worden opgenomen voor de terechtzittingen, waarop de vonnissen worden uitgesproken.

De procureurs stellen in den regel zooveel belang in de door hen behandelde zaken, dat zij de uitspraken wel gaan aanhooren, en het wordt in de praktijk als eene beleefdheid tegenover den rechter beschouwd, om de uitspraken, waarbij men betrokken is, bij te wonen. Maar de procureurs moeten zelf weten, of zij die beleefdheid al of niet in acht willen nemen; de wet is er niet om tot beleefdheden jegens den rechter te dwingen. En het feit dat de appèltermijn dadelijk na de uitspraak begint te loopen, maakt de tegenwoordigheid der procureurs bij de uitspraken niet noodzakelijk. Het is aan de procureurs bekend (het ontwerp heeft om te zorgen dat de dag van uitspraak altijd vooraf bekend zij, in Art. 12 nog eene wijziging van Art. 47 van het Reglement opgenomen,) wanneer de uitspraken plaats hebben en zij kunnen, als zij die niet bijwonen, de vonnissen onmiddelijk na de uitspraak ter griffie gaan inzien. Er komt bij dat, ook al heeft de procureur het vonnis hooren voorlezen, dat voor hem niet voldoende kan zijn om te adviseeren en te beslissen over de vraag, of er al of niet zal worden geappelleerd. De gronden van een vonnis kunnen niet worden beoordeeld op de enkele voorlezing daarvan door den rechter.

Artikelen 10 en 11. Deze bepalingen van het ontwerp zijn verbeteringen van weinig belang, maar, nu herziening van het Reglement plaats heeft, kunnen zij volledigheidshalve daarin worden opgenomen.

Art. 31 van het Reglement houdt een voorschrift in, krachtens hetwelk de rechter in elken stand der zaak, wanneer de zaak hem voor minnelijke schikking vatbaar schijnt, hetzij op verzoek van partijen of van ééne derzelve, hetzij ambtshalve partijen kan gelasten, om in persoon of door of met de praktizijns voor hem te verschijnen ten einde eene vereeniging te beproeven. In dat artikel wordt nu niet bepaald, hoe de zaak weder zal worden voortgezet, wanneer de rechter in zijne poging om de minnelijke schikking tot stand te brengen, niet slaagt. Art. 10 van het ontwerp voegt daarom aan art. 31 eene alinea toe, om den rechter de verplichting op te leggen, ingeval geene minnelijke schikking tot stand komt, den dag te bepalen, waarop de zaak weder ter rolle zal worden opgeroepen.

De bepaling van art. 31 van het Reglement wordt nooit toegepast, en het spreekt van zelf, dat eene toepassing van die bepaling niet kan voorkomen.

Hoe kan de rechter beoordeelen, of eene zaak voor minnelijke schikking vatbaar is? De rechter krijgt van de stukken eener zaak eerst kennis, nadat de pleidooien zijn afgeloopen, dat is dus op het laatste oogenblik, nadat partijen de zaak geheel hebben afgehandeld. Hangende de zaak weet de rechter in den regel niet waarover het geschil loopt. Maar, al ware dat anders, als partijen zelf en hare raadgevers niet in eenige minnelijke schikking geslaagd zijn, zal de rechter zoodanige schikking evenmin tot stand kunnen brengen.

Men vergete daarbij niet, dat de rechter, die, als geene minnelijke schikking tot stand komt, over de zaak beslissen moet, niet vooraf van zijne meening omtrent den stand der zaak en de rechten der partijen zal mogen doen blijken. En is het nu mogelijk, om eene minnelijke schikking tot stand

te brengen, zonder te laten doorschemeren, hoe men over de zaak denkt?

De bepaling van art. 31 zou dus mijns inziens geheel kunnen vervallen als eene geheel doellooze bepaling, die toch ook in de toekomst nooit zal worden toegepast, evenmin als het tot nu toe geschied is. Maar behoudt men de bepaling, dan is het goed er de nieuwe alinea van art. 10 van het ontwerp aan toe te voegen.

In art. 37 van het Reglement, hetwelk de redenen van wraking, die voor de rechters gelden, ook op het openbaar ministerie en de griffiers en substituutgriffiers toepasselijk verklaart, wil art. 11 van het ontwerp terecht de toepasselijk verklaring op het openbaar ministerie doen vervallen, omdat art. 37 van het Reglement op het oog heeft de gevallen, waarin het openbaar ministerie gehoord wordt (dat is aan den rechter zijn advies geeft) en dat hooren van het openbaar ministerie bij het ontwerp geheel wordt afgeschaft.

Artikel 12. Het eerste deel van dit artikel bevat eene verduidelijking van de bepaling van art. 47 van het Reglement, en dient om te doen vaststaan, dat de rechter den dag der uitspraak moet bepalen, wanneer hij na afloop der pleidooien of zoo er niet gepleit wordt, na het verzoek om recht op de stukken, zich de stukken doet overgeven.

Het mag niet kunnen voorkomen, dat de praktizijns eerst later vernemen, dat een vonnis in eene door hen behandelde zaak is uitgesproken; de rechter mag niet onverwacht eene uitspraak doen, zonder dat de betrokken praktizijns te voren weten, dat die uitspraak zal plaats hebben. De redactie van art. 47 van het Reglement is van dien aard, dat het wel eens is uitgelegd, alsof de rechter nader den dag der uitspraak zou kunnen bepalen. Daarom is de verduidelijking, die in art. 12 van het ontwerp is opgenomen en waardoor geen twijfel dienaangaande meer mogelijk is, zeer gewenscht.

De Redactie van het *Weekblad van het Recht* heeft in nummer 1881 van dat weekblad de vraag gesteld, waarom aan den rechter de bevoegdheid ontnomen is, om desgeraden achtende dadelijk uitspraak te doen, maar die bevoegdheid is den rechter niet ontnomen. Zooals in de toelichting zeer juist is betoogd, kan de rechter bepalen, dat de uitspraak op dien zelfden dag zal plaats hebben. Doch wil men dat nog uitdrukkelijk in de wet doen uitkomen, dan kan de redactie van het eerste deel van art. 12 van het ontwerp zóó worden gewijzigd, dat de slotwoorden luiden: „en doet hij dadelijk uitspraak „dan wel bepaalt hij den dag, waarop de uitspraak zal plaats hebben." Het feit, dat nu in art. 47 van het Reglement van eene dadelijke uitspraak gesproken wordt, en bij eene wijziging overeenkomstig het ontwerp die woorden zouden vervallen, zou misschien bij sommigen de meening kunnen doen ontstaan, dat de wetgever het doen van eene dadelijke uitspraak zou willen tegengaan.

Behalve de verduidelijking, die art. 12 van het ontwerp inhoudt, zou ik nog twee nieuwe alinea's aan art. 47 willen toevoegen, namelijk:

„De rechter kan de uitspraak eerder doen plaats hebben dan hij bepaald „heeft, doch in dat geval moet minstens twee dagen vóór den dag, waarop „de uitspraak dan zal plaats hebben, van de vervroeging der uitspraak door „den griffier aan de in de zaak betrokken praktizijns worden kennis gegeven.

„Is het vonnis op den voor de uitspraak bepaalden dag niet gereed, dan

„bepaalt de rechter op dien dag ter rolle den naderen dag, waarop de uit-
„spraak zal plaats hebben".

Na afloop der pleidooien of, als er niet gepleit wordt, na het verzoek om recht op de stukken, kan de rechter niet altijd dadelijk den omvang der zaak beoordeelen, en is het dus niet met zekerheid te zeggen, wanneer het vonnis gereed zal kunnen zijn. In den regel bepalen de kollegiën de uitspraken van alle zaken op denzelfden vasten termijn. Het zal kunnen tegen-, maar ook kunnen meevallen; de termijn zal te kort maar ook te lang kunnen zijn. Het kan ook samenhangen met meerder of minder ander werk, dat moet worden afgedaan. Welnu wanneer de rechter eerder gereed is, dan kan er geene reden zijn, om met de uitspraak tot den eens bepaalden dag te wachten. Het kan dikwijls voor partijen of voor eene der partijen van zeer veel belang zijn, dat de beslissing eener zaak zoo spoedig mogelijk valle. Daarom moet de rechter de uitspraak kunnen vervroegen, als hij daarmede voor den bepaalden dag gereed is.

De meeste kollegiën hebben thans, wanneer ééne der partijen of beiden spoedig recht verzoeken, de gewoonte, om de uitspraak op een bepaalden dag vast te stellen met de bijvoeging: „of zooveel vroeger als hij daarmede „gereed zal zijn". Het is dus reeds in de praktijk zoo, maar ik heb wel hooren beweren, dat sommige rechters van meening zijn, dat eene dergelijke vervroeging eigentlijk niet goed met de wet overeen te brengen is. Daarom is het noodig, dat uitdrukkelijk in de wet worde erkend, dat de rechter de uitspraak kan vervroegen. En onder het tegenwoordige systeem, nu de termijn van appèl eerst van af den dag der beteekening van het vonnis loopt, komt het er weinig op aan, al weten de praktizijns eens niet, dat de uitspraak heeft plaats gehad. In het ontwerp is dit echter veranderd, begint de termijn van appèl bij den dag der uitspraak en is dus de dag der uitspraak van zooveel meer belang. Daarom mag eene bepaling, dat te voren kennisgeving der vervroeging aan de praktizijns der partijen moet plaats hebben, niet ontbreken.

Is de uitspraak op den bepaalden dag niet gereed, dan is het natuurlijk voldoende, wanneer de nadere dag van de uitspraak op den bepaalden dag wordt medegedeeld.

Art. 13. Het ontwerp neemt hier de wijziging van de wet Hartogh over betreffende de voorloopige tenuitvoerlegging der vonnissen niettegenstaande hooger beroep of verzet. Bepaalt het Reglement in art 54, dat de voorloopige tenuitvoerlegging zal bevolen worden, indien er is een authentieke titel of een erkend handschrift, het ontwerp zegt, dat de uitspraak op een authentieken titel of een erkend handschrift moet berusten, met bijvoeging verder dat de erkenning van een handschrift wordt aangenomen, indien recht wordt gedaan bij verstek.

Voorts wordt in art. 55 van het Reglement nog opgenomen, dat de voorloopige tenuitvoerlegging ook kan worden bevolen in de gevallen betreffende de voldoening van eene bepaalde geldsom.

Die wijzigingen zijn niet toegelicht en te dezer zake kan ook zonder bezwaar worden volstaan met eene verwijzing naar het werk van Mrs. Hartogh en Cosman betreffende de wet Hartogh.

Artikel 14. Het geldt in dit artikel de kosten, waarin de partij, die het

proces verliest, wordt verwezen. In de eerste plaats wordt bepaald, dat de rechter de kosten, die noodeloos werden aangewend of veroorzaakt, zal kunnen laten voor rekening der partij, die ze aanwendde of veroorzaakte. Die bepaling heeft een goeden grond; de verliezende partij moet de kosten betalen, maar het gaat niet aan, dat zij ook de kosten zou moeten dragen, die de winnende partij niet had behoeven te maken.

De hoofdzaak in het artikel 14 van het ontwerp is echter het voorschrift omtrent de liquidatie der kosten. Het bedrag der vóór de uitspraak gemaakte kosten zal door den rechter bij het vonnis worden bepaald; de praktizijns zullen bij de stukken hunne rekeningen van kosten aan den rechter overleggen en bij gebreke daarvan wordt het bedrag uitsluitend volgens de begrooting des rechters bepaald.

In de inleiding van de memorie van toelichting wordt hierover gehandeld; de Nederlandsche wet van 23 April 1879 betreffende de liquidatie der proceskosten bleef, naar men in die inleiding leest, voor Indië tot dusver onopgemerkt, doch zij kan bij eene voorgenomen herziening niet langer worden doodgezwegen. De steller der memorie van toelichting beschouwt deze kwestie der kosten als behoorende tot de meest belangrijke kwestiën, die bij de herziening te pas komen. Ik kan niet toegeven, dat de liquidatie der proceskosten zóó dringend nieuwe regeling behoeft, al heb ik tegen die regeling zelf geene bezwaren; maar wat daarvan ook zij, ik moet uitdrukkelijk protesteeren tegen de argumentatie, waarmede in de memorie van toelichting de nieuwe bepalingen omtrent de kosten als zoo noodzakelijk worden voorgesteld. Het heet in de toelichting, dat de kosten, welke in Indië ten laste van de verliezende partij plegen gebracht te worden, eene zoodanige hoogte hebben bereikt, hetwelk van algemeene bekendheid zou zijn, dat aan het rechtzoekende publiek niet langer bescherming kan worden geweigerd.

Regel is, dat de liquidatie der kosten, welke de verliezende partij aan de winnende te betalen heeft, plaats grijpt tusschen de raadslieden van partijen. De winnende partij beteekent den kostenstaat, en de verliezende partij moet binnen veertien dagen aanbod doen, wanneer zij dien staat te hoog acht; bij gebreke van een aanbod binnen 14 dagen wordt de verliezende partij geacht in den kostenstaat te hebben berust en moet zij het bedrag daarvan betalen. Het betoog in de toelichting komt nu daarop neer, dat de praktizijns in Indië het „les loups ne se mangent pas entre eux" toepassen, en dat dus elke beteekende kostenstaat, hoe hoog en ongerechtvaardigd ook, toch door den raadsman der verliezende partij zou worden geaccepteerd, omdat het kan zijn dat hij den volgenden dag zelf een kostenstaat hebbe te beteekenen en hij niet wil, dat dan zijn te hooge kostenstaat worde betwist.

Is dat werkelijk zoo, is die beschuldiging, die aan de Indische balie wordt aangewreven, eene gegronde beschuldiging? Zij, die de praktijk kennen, weten beter, en ik acht mij dan ook verplicht er tegen op te komen, dat een officieel stuk, zooals de memorie van toelichting van het ontwerp is, op die wijze eene blaam tracht te werpen op de leden der Indische balie.

Ik kan verzekeren, dat in Indië in te hooge kostenrekeningen niet wordt berust. Het is in Indië onder de balie steeds gewoonte, dat de praktizijn eener verliezende partij, die een te hoogen staat van kosten beteekend krijgt, zich binnen den termijn tot zijn kollega wendt, die hem den staat heeft doen

beteekenen, om dezen aan te toonen, dat met het beteekende bedrag geen genoegen kan worden genomen en te verzoeken onder 's hands het bedrag te verminderen. En zoodanige onderhandsche besprekingen leiden dan bijna altijd tot de verlangde vermindering, als althans de opmerkingen gegrond zijn. Maar de praktizijn, die meent, dat zijne opmerkingen gegrond zijn, en die onderhands de vermindering niet kan verkrijgen, berust niet in den staat; hij brengt de kwestie voor den rechter. Dat proces ter vereffening der kosten behoeft voor de verliezende partij geen schrikbeeld te zijn, zooals men het wil doen voorkomen. Immers de winnende partij, die haar een te hoogen kostenstaat heeft doen beteekenen en dien niet wil verminderen, zal het kostenproces moeten betalen; en verhaal der kosten van het kostenproces is dan zoo gemakkelijk mogelijk door compensatie met de kosten van het hoofdproces.

Die algemeen bekende hoogte van de kostenrekeningen, welke aan de verliezende partijen in rekening worden gebracht, waarvan de toelichting spreekt, is eene vrucht der verbeelding; zij bestaat in werkelijkheid niet.

En de processen over kostenstaten, die in de laatste jaren in Indië gevoerd zijn, geven ook allerminst aanleiding om te beweren, dat er zooveel te hooge kostenstaten worden beteekend; immers die processen zijn allen ten nadeele der verliezende partij uitgewezen, omdat deze een ongemotiveerd laag aanbod had gedaan en de beteekende staat niet te hoog was. Bij al die processen was het de verliezende partij, die door een ten eenenmale onaannemelijk aanbod onderhandsche schikking onmogelijk had gemaakt.

„Wil men het bedrag der kosten, vóór de uitspraak gevallen, steeds in het vonnis doen bepalen, ik zal dat niet bestrijden.

Deze zaak zou zeer goed kunnen blijven, zooals zij nu is; de rechter kan ook volgens de thans geldende bepalingen krachtens art. 37 van het tarief van Justitiekosten en salarissen in burgerlijke zaken voor Europeesche rechtbanken aan partijen gelasten, om een staat der kosten bij de stukken te voegen, teneinde het bedrag der kosten, door de verliezende aan de winnende partij te betalen, in het vonnis zal kunnen worden bepaald. En de rechter zal, waar hij dat noodig oordeelt, natuurlijk van die bevoegdheid gebruik maken. Maar wanneer men het wenschelijk acht, dat de Nederlandsche regeling in Indië worde overgenomen, welnu dan is er geen reden om de bepaling van art. 14 van het ontwerp niet goed te keuren; de rechter zij dan niet slechts bevoegd maar worde verplicht om altijd het bedrag der kosten in het vonnis te bepalen. In de gevallen, waarin de rechter in Indië tot heden van de bevoegdheid gebruik maakte, geschiedde de vaststelling van het bedrag der kosten steeds volgens een billijken en juisten grondslag.

Artikel 15. De Redactie van het *Indisch Weekblad van het Recht* betwijfelt blijkens hare opmerking in nummer 1881 van dat blad, of de in dit artikel vervatte wijziging eene wenschelijke is, en het komt mij voor, dat er voor dien twijfel alle reden bestaat. Immers waarom zou men de bepaling van art. 61 sub 4 van het Reglement, dat het vonnis in burgerlijke zaken de vermelding der wettelijke bepalingen moet behelzen, voor zoover de uitspraak op stellige wettelijke voorschriften rust, doen vervallen, zooals in dit artikel 15 wordt voorgesteld?

Die bepaling schijnt mij zeer deugdelijk. Niemand zal het bestrijden, dat

de rechter verplicht is zijne vonnissen te motiveeren, en bij eene goede motiveering mogen de wetsbepalingen, waarop de beslissing steunt, niet worden gemist. De memorie van toelichting geeft dan ook voor de bepaling van artikel 15 geen aannemelijken grond. Zij wijst er op, dat, terwijl art. 30 der Rechterlijke organisatie de verplichting voor alle vonnissen had voorgeschreven, art. 91 Regeeringsreglement haar alleen voor strafvonnissen heeft bepaald, doch het feit, dat in het Regeerings-reglement de verplichting tot vermelding der wettelijke bepalingen alleen voor strafvonnissen is opgenomen, behoeft niet ten gevolge te hebben, dat zij voor burgerlijke vonnissen niet wordt voorgeschreven.

De bepaling van het Regeerings-reglement maakt, dat de Koninklijke wetgever, die het Reglement op de Burg. Rechtsvordering uitvaardigt, niet gebonden is om den rechter de bedoelde verplichting voor burgerlijke vonnissen op te leggen, maar het is daarom den Koninklijken wetgever niet verboden. En er is dus geene reden, om de zoo juiste bepaling van art. 61 nº. 4 van het Reglement te schrappen.

Het tweede deel van art. 15 bevat eene zeer goede verbetering. Krachtens art. 68 van het Reglement moeten de vonnissen bij voorraad en de eindvonnissen, die veroordeelingen inhouden, dubbel beteekend worden, namelijk zoowel aan den procureur als aan de partij, terwijl voor de andere vonnissen eene enkele beteekening, namelijk aan den procureur, is voorgeschreven, alvorens tot executie mag worden overgegaan. Het is alsof de wetgever er voor heeft willen zorgen, dat de klerken der procureurs steeds schrijfwerk zouden hebben. Want waartoe kunnen die beteekeningen anders dienen?

De procureurs weten vooraf, wanneer de uitspraak zal plaats hebben. Zij kunnen dus zorgen, dat zij van alle uitspraken, in hunne zaken gevallen, dadelijk op de hoogte zijn. Aan den procureur van de partij, wier conclusiën zijn toegewezen, wordt door den griffier eene grosse van het vonnis uitgereikt; de procureur der wederpartij kan die grosse ter inzage vragen, en wanneer hij het van belang acht, om dadelijk na de uitspraak het vonnis te lezen en te bestudeeren, kan hij het bij den griffier gaan inzien.

Voor vonnissen, uit kracht waarvan geen eigentlijke executie tegen den persoon of de goederen van de partij kan plaats hebben, is dus beteekening eene volkomen overbodige formaliteit; wil de procureur der wederpartij een afschrift hebben, acht hij dit om welke redenen dan ook in het belang der door hem vertegenwoordigde partij, dan kan hij een afschrift bij den griffier lichten.

Moet er echter eene eigentlijk gezegde executie op den persoon of de goederen van eene partij krachtens een vonnis plaats hebben, dan is het wenschelijk die executie door eene beteekening van het vonnis te doen voorafgaan.

Voor die gevallen moet dus de enkele beteekening aan de partij behouden blijven; de partij moet uitdrukkelijk in kennis worden gesteld met het vonnis, uit kracht waarvan zij zelf of hare goederen executoriaal zullen worden aangetast.

Het ontwerp redigeert in art. 15 der wijziging van het Reglement betreffende de beteekening van vonnissen aldus: „De vonnissen en bevelschriften „in artikel 48 bedoeld (dat zijn praeparatoire en interlocutoire vonnissen)

„behoeven niet beteekend te worden. tenzij dit ingevolge de bepalingen van
„het tweede boek van dit wetboek tot verhaal van geldelijke verplichtingen,
„welke de wederpartij krachtens dezelve, te vervullen heeft, noodig mocht zijn".

De Redactie van het *Weekblad van het Recht* heeft in het meer aangehaalde nummer van haar Weekblad de opmerking gemaakt, dat de afschaffing der beteekening niet moet worden beperkt tot interlocutoire en praeparatoire vonnissen. Zij stelt daarom de redactie aldus voor: „Alle von-
„nissen, die geen eindvonnissen zijn, behoeven niet beteekend te worden,
„tenzij enz".

Voor die opmerking van het *Weekblad van het Recht* valt zeer veel te zeggen. Er kunnen zich in eene zaak incidenten voordoen, waarop zoogenaamde incidenteele vonnissen gewezen worden, die niet onder praeparatoire noch onder interlocutoire vonnissen te rangschikken zijn; er zijn interlocutoire vonnissen, waarbij behalve de interlocutoire uitspraak ook de ontvankelijkheid der vordering uitgesproken dan wel eene exceptie van onbevoegdheid verworpen wordt en die dus voor dat deel niet interlocutoir zijn; hoe moet het nu met die vonnissen? De verplichting tot beteekening wordt alleen uitdrukkelijk afgeschaft voor praeparatoire en interlocutoire vonnissen, en er is geen reden, om haar voor de evenbedoelde vonnissen te behouden. In de toelichting op de wet-Hartogh van Mrs. Hartogh en Cosman lezen wij, dat de beteekening van andere vonnissen (incidenteele vonnissen) evenmin behoeft plaats te hebben, omdat in de wet geen artikel meer wordt aangetroffen, hetwelk beteekening van vonnissen voorschrijft in andere gevallen dan waarin eigentlijke executie tegen de wederpartij beoogd wordt. Maar, wanneer inderdaad de bedoeling van den wetgever is om de verplichte beteekening niet alleen voor praeparatoire en interlocutoire vonnissen, maar ook voor de bedoelde incidenteele vonnissen te laten vervallen, waarom zou men de bepaling dan niet zóó redigeeren, dat dat uitdrukkelijk blijkt; waarom laat men het dan niet duidelijk uitkomen?

Hoewel ik mij dus gaarne bij de opmerking van de Redactie van het *Weekblad van het Recht* aansluit, zoo wil ik toch een amendement op haar voorstel maken. Het komt mij voor, dat het beter is niet te bepalen, welke vonnissen niet behoeven te worden beteekend, maar vast te stellen voor welke vonnissen dat wel zal moeten geschieden, en dus het nieuw gewijzigde artikel 68 van het Reglement op de Burg. Rechtsv. aldus te laten luiden:

„Alleen de eindvonnissen en zoodanige andere vonnissen, waarbij beteekening
„ingevolge de bepalingen van het tweede boek van dit wetboek tot verhaal
„van geldelijke verplichtingen, welke de wederpartij krachtens dezelve te
„vervullen heeft, noodig mocht zijn, moeten aan den persoon of de woonplaats
„der wederpartij worden beteekend, alvorens de rechten, daaruit voor partij
„voortvloeiende, kunnen worden uitgeoefend.

„Andere vonnissen behoeven niet te worden beteekend, en beteekening
„aan den procureur der wederpartij behoeft nooit te geschieden, ook niet van
„de in alinea 1 omschreven vonnissen. Eindvonnissen zijn alle vonnissen,
„waarbij het bij dagvaarding aanhangig gemaakte geschil ten einde wordt
„gebracht."

Ik acht het noodig, dat onbetwistbaar uit de wet blijke, dat alle eindvonnissen moeten beteekend worden, vóór ze kunnen worden ten uitvoer

gelegd. Het ontwerp spreekt van vonnissen, waarbij tot verhaal van geldelijke verplichtingen beteekening noodig is, en er is dus onzekerheid betreffende vonnissen, die geene veroordeeling tot betaling van eenige geldsom inhouden, maar die bijvoorbeeld den gedaagde tot ontruiming van een perceel veroordeelen. Het gaat niet aan, dat men eene veroordeeling tot ontruiming zonder voorafgaande beteekening van het vonnis ten uitvoer zou kunnen leggen, terwijl de veroordeeling tot betaling altijd moet beteekend worden, vóór tot beslag of gijzeling kan worden overgegaan. Dat zou eene onderscheiding zijn, waarvoor geen grond bestaat. Ook daarom geloof ik dus, dat de door mij voorgestelde redactie beter is dan die, welke het ontwerp voorstelt. Eene omschrijving, wat onder eindvonnissen verstaan wordt, mag, zooals het *Weekblad van het Recht* heeft gezegd, niet ontbreken. Het mag niet mogelijk zijn, dat daarover kwestiën rijzen.

Artikel 16. Dit artikel behelst zeer goede verbeteringen op het stuk der vrijwaring. Het verzoek tot oproeping in vrijwaring zal niet meer bij request geschieden, maar bij conclusie, zooals voor alle incidenteele vorderingen is voorgeschreven. Dat is eene vereenvoudiging. Ook de eischer zal eene oproeping in vrijwaring mogen doen, hetgeen tot nu toe dikwijls betwist is, en waarover uitspraken in verschillenden zin bestaan. Eindelijk wordt terecht in overeenstemming met de wet Hartogh bepaald, dat de exceptie van onbevoegdheid in de conclusie, waarbij de oproeping in vrijwaring gevorderd wordt, zal moeten worden voorgesteld, daar zij bij gebreke daarvan zal gedekt zijn, tenzij de rechter, uit hoofde van het onderwerp des geschils onbevoegd mocht zijn. Is de rechter onbevoegd dan heeft het geen zin, dat eene oproeping in vrijwaring wordt toegestaan: die oproeping zou dan slechts noodelooze kosten veroorzaken. De kwestie der onbevoegdheid moet worden afgedaan, vóór er over het verzoek tot oproeping in vrijwaring wordt beslist.

Artikel 17. Hierbij wordt aan Art. 84 van het Reglement, hetwelk omschrijft, wanneer een verstekvonnis gerekend wordt ten uitvoer gelegd te zijn, en dus verzet daartegen niet meer ontvankelijk is, eene alinea toegevoegd, om ook te doen vaststaan, wanneer vonnissen tot echtscheiding of scheiding van tafel en bed, bij verstek gewezen, geacht worden ten uitvoer gelegd te zijn. Vooral met het oog op de beslissing van het Hoog Gerechtshof in Ned.-Indië dd 26 Mei 1898 (*Ind. W. v. h. Recht* no. 1824), waarbij is uitgemaakt, dat de vraag, wat onder tenuitvoerlegging van een verstekvonnis in art. 83 van het Reglement wordt verstaan, geheel bepaald wordt door het daarop volgend art. 84, is die toevoeging van dat artikel 17 zeer welkom. Krachtens die beslissing van het hoogste rechtskollege zijn volgens de nu geldende bepalingen de verstekvonnissen tot echtscheiding en tot scheiding van tafel en bed niet ten uitvoer gelegd in den zin van art. 83 van het Reglement, en blijft dus verzet daartegen openstaan, ook al hebben alle daden van tenuitvoerlegging, die de wet voorschrijft, plaats gehad, en al zijn er jaren na de laatste daad van tenuitvoerlegging verloopen, wanneer de gedaagde maar geen daad verricht, waaruit voortvloeit dat hem de uitvoering van het vonnis bekend is. Dat geeft dus aanleiding tot groote onzekerheid, die moet worden weggenomen. De Redactie van het *Weekblad van het Recht* wil ook eene bepaling, wanneer een bij verstek gewezen vonnis tot scheiding en deeling onaantastbaar wordt, en inderdaad is ook zoodanige bepaling met 't oog op 's Hofs evenbedoelde beslissing dringend noodig.

De bepalingen art. 85 van het Reglement, dat de eischer in verzet *tegen de eerstkomende terechtzitting* moet dagvaarden, wordt bij art. 17 van het ontwerp afgeschaft. Nu bij art. 17 uitdrukkelijk het recht van anticipatie voor den gedaagde in verzet gegeven wordt, is die bepaling niet meer noodig.

Eindelijk wordt in art. 91 nog eene nieuwe alinea opgenomen, daartoe strekkende, dat de gedaagde, tegen wien verstek verleend is, ten dienenden dage nog zal kunnen opkomen, zoolang ten profijte daarvan het vonnis nog niet gewezen is, waardoor dan het verstek vervalt. Alleen zullen de kosten, door het verstek veroorzaakt, ten zijnen laste blijven. Deze bepaling is zeer nuttig; immers, zooals Mr. Hartogh bij het voorstellen zijner wet opmerkte, wanneer de veroordeelde gedaagde in appel is gekomen en de oorspronkelijke eischer heeft verzuimd in appel te verschijnen, kan de appellant de zaak steeds ophouden, door telkens uitstel te vragen en nimmer arrest te doen uitspreken. Die mogelijkheid bestaat niet meer, wanneer de defaillant het arrest niet behoeft af te wachten, maar ten dienende dage alsnog kan opkomen.

Ik zou in overweging willen geven in de afdeeling der wet, die handelt over vonnissen bij verstek en over verzet, nog een nieuw artikel op te nemen. Het kan zich voordoen, dat bij verstek meer wordt toegewezen dan geëischt is, dat b. v. waar de eischer geene uitvoerbaarverklaring van het vonnis bij lijfsdwang heeft gevorderd, de rechter die bij vergissing toch uitspreekt. Volgens de beslissing van den Raad van Justitie te Batavia dd. 23 December 1887, opgenomen in *'t Ind. W. v. h. Recht* No. 1298 kan in een dergelijk geval de eischer, aan wien de lijfdwang is toegewezen, dien hij niet gevorderd heeft, geen afstand doen van dien ten onrechte toegewezen lijfsdwang. De eischer zal dan, wanneer de zaak appellabel is, naar de opvatting van den Raad van Justitie te Batavia in appèl moeten gaan van het verstekvonnis, voor zoover daarbij is toegewezen, wat hij niet gevorderd heeft; doet hij dat niet, dan staat hij bloot aan eene verzetprocedure van den gedaagde, en zal hij, ingeval de gedaagde ter zake in verzet komt, de kosten der verzetprocedure moeten betalen. De toepassing van lijfsdwang kan alleen geschieden krachtens rechterlijk vonnis, en dus kan alleen een rechterlijk vonnis, zegt de Raad van Justitie te Batavia, de toepassing van den ten onrechte gegeven lijfdwang, weder opheffen. In theorie is die overweging van den bedoelden Raad van Justitie zeer mooi, maar ik geloof, dat eene bepaling, die het in de praktijk anders regelt, zeer wenschelijk is.

Moet eene vergissing van den rechter op die wijze de partijen noodeloos op kosten jagen? Moet de eischer op grond van zulk eene vergissing, waarvan hij in 't geheel niet wenscht te profiteeren, gedwongen worden eene appèlinstantie te procedeeren, en bij gebreke daarvan zich bezwaard zien met de kosten eener verzetprocedure? De eischer, die uitdrukkelijk verklaart den lijfsdwang niet te willen ten uitvoer leggen en daarvan afstand te doen, krijgt van den rechter, die zich vergist heeft, ten antwoord: „gij kunt geen afstand „doen van hetgeen ik, rechter, U gegeven heb, gij zult er over procedeeren „en daarvoor kosten maken."

Dat mag zoo niet blijven en ik zou dus het volgende willen bepalen: „De eischer, ten wiens behoeve bij het verstek vonnis iets is toegewezen,

„wat hij niet gevorderd heeft, kan afstand doen van hetgeen hem meer dan „zijne vordering is toegewezen; die afstand zal geschieden bij aan den „gedaagde te beteekenen exploit.

„Ingeval zoodanige afstand ten verzoeke van den eischer bij exploit is „beteekend, zal deze nooit meer eenige rechten kunnen ontleenen aan dat „gedeelte van het vonnis, waarvan hij afstand heeft gedaan."

Artikel 19. De in dit artikel vervatte bepaling voegt aan art. 99 van het Reglement op de Burg. Rechtsv. eene alinea toe, waarin de hoofdplaats Batavia als de woonplaats van de Regeering van Ned.-Indië, als vertegenwoordigende den Lande, wordt aangewezen, voor het geval de Regeering eischeres of gedaagde is. Ik meende dat ook zonder deze uitdrukkelijke bepaling de Regeering beschouwd werd te Batavia gevestigd te zijn; het Hoog Gerechtshof van Ned.-Indië denkt blijkens de in de toelichting aangehaalde beslissing er ook zoo over. Maar met het oog op het feit, dat het betwist en een proces in twee instantiën daarover gevoerd is, kan het nut van eene uitdrukkelijke wetsbepaling niet worden ontkend.

Art. 18, 20, 21, 22 en 23 Deze bepalingen brengen belangrijke veranderingen. Zij betreffen de dagvaarding, en de verwering en het voldingen der zaak, Wat de dagvaarding aangaat, zoo schaft art. 20 het voorschrift af van art. 106 van het Reglement, dat de procureur, die voor den eischer optreedt, en op wiens vordering de dagvaarding afgaat, op straffe van nietigheid tot het instellen der vordering *bij geschrift bizonder gevolmachtigd* moet zijn; het ontwerp wil alleen bepalen, dat de eischer gehouden is bij exploit van dagvaarding op straffe van nietigheid procureur te stellen.

De redactie van het *Indisch Weekblad van het Recht* meent tegen de afschaffing van het bedoelde voorschrift te moeten waarschuwen; zij acht het noodig, dat de wet eene schriftelijke volmacht van den eischer op zijn procureur blijve voorschrijven. Ik geloof echter, dat het *Indisch Weekblad van het Recht* het nut van die verplichte schriftelijke volmacht te hoog aanslaat, en dat de afschaffing daarvan, welke het ontwerp voorstelt, zeer wenschelijk is. De verplichte schriftelijke volmacht is eene uiting van wantrouwen in de procureurs, waarvoor geen grond bestaat, en die, zooals in de toelichting is aangetoond, in spoedeischende zaken belemmerend kan werken. Waarom in Indië een dergelijken eisch te stellen, terwijl in Nederland reeds sedert tal van jaren de overlegging van eene schriftelijke volmacht op den procureur niet meer verlangd wordt? Het weekblad van het Recht wijst op het verschil in toestanden tusschen Indië en Nederland.

„Indië", schrijft de Redactie van het Weekblad, „is eene tropische bezitting, „welke uit den aard der zaak meer gelijkenis moet toonen met een conglomeraat van allerlei Oostersche en Westersche, fatsoenlijke en onfatsoenlijke for„tuinzoekers, waaronder sommige elementen steeds bereid zijn het land te „verlaten, dat schier geen hunner lief heeft. De Indische maatschappij is niet „rijp voor die wetswijziging."

Ik zal de laatste zijn, om het verschil van toestanden tusschen Indië en Nederland te ontkennen, en het is vaak eene ernstige fout van den Indischen wetgever geweest, dat hij Nederlandsche bepalingen voor Indië heeft overgenomen zonder op de in Indië bestaande toestanden te letten. Maar voor de kwestie der verplichte schriftelijke volmacht kan men mijns inziens in Indië

zonder bezwaar de Nederlandsche wetgeving volgen. De toestand in Indië is zoo treurig niet, als het weekblad dat voorstelt. De Indische maatschappij is in de laatste jaren zeer veel verbeterd; er komen ook vele goede elementen naar Indië, en inderdaad, al moge het waar zijn, dat er onfatsoenlijke fortuinzoekers in Indië gevonden worden, in Nederland ontbreken die evenmin. Laten zij, die in Indië werkzaam zijn, de Indische maatschappij toch niet zwarter maken dan zij is, want werkelijk die maatschappij behoeft in vele opzichten niet voor de Nederlandsche onder te doen.

De ondervinding heeft geleerd, dat het voorschrift der verplichte schriftelijke volmacht onnoodig is, en dat de vrees voor chicanes bij afschaffing van dat voorschrift, die de Redactie van het Weekblad tot hare opmerking geleid heeft, niet behoeft te bestaan. Immers in Indië is het gebruik, dat zij, die handelszaken hebben, en ook anderen, voor wie kans bestaat op meer processen, bij notarieele acte zoogenaamde generale procuratiën ad lites op hunne praktizijns verleenen. Die generale procuratiën worden dan steeds voor alle zaken dier cliënten gebruikt, en er wordt niet telkens voor iedere zaak eene nieuwe afzonderlijke schriftelijke volmacht opgmaakt.

In hoeverre dat overeen te brengen is met de tegenwoordige wet, die in art. 106 van het Reglement spreekt van een „tot het doen der vordering bij geschrifte *bizonder* gevolmachtigden procureur", laat ik daar. Maar een feit is, dat het zoo gebeurt, en dat alle praktizijns dagelijks met dergelijke generale volmachten vorderingen voor hunne cliënten instellen. Uit eene zoodanige algemeen voor alle zaken gegeven volmacht kan niet blijken, dat de cliënt het bepaalde door den praktizijn geëntameerde proces heeft gewild, dat hij het voeren van dat proces heeft verlangd. Is het nu ooit voorgekomen, dat een cliënt, voor wien de praktizijn, alleen met eene generale volmacht ad lites gewapend, eene vordering heeft ingesteld, na een ongunstigen afloop van het proces zijn praktizijn voor de voeten heeft geworpen, dat deze het proces buiten of tegen zijn wil zou hebben begonnen; heeft dit ooit tot chicanes van cliënt tegen praktizijn aanleiding gegeven? Ik geloof het niet; het zou mij verwonderen, wanneer het Weekblad eenig voorbeeld daarvan zou kunnen noemen. De procureur, die zijn cliënt, die hem een proces opdraagt, niet kent of niet vertrouwt, zal voor eigene verantwoording wel zorgen, dat duidelijk vaststaat, dat zijn cliënt wil procedeeren. De procureur weet, welke moeilijkheden het voor hem kan opleveren, wanneer de cliënt later ontkent tot het proces opdracht gegeven te hebben, en hij dan niet kan aantoonen dat die ontkentenis ten onrechte geschiedt. Bovendien zijn er in den regel stukken voor het proces aan den procureur in handen gesteld, en al heeft hij de stukken in handen gekregen, om eerst te adviseeren en zoo mogelijk te transigeeren, dan zal, als eene transactie is mislukt en de cliënt tot procedeeren is overgegaan, toch wel steeds blijken, dat de cliënt het proces ter zake heeft willen beginnen. Maar hoe dat zij, de procureur begrijpt, dat eene betwisting van zijne bevoegdheid, om het proces op touw te zetten, niet mogelijk mag zijn; hij zal dus, waar noodig, zich wel vooraf daartegen wapenen. Dat blijve echter eene kwestie tusschen den procureur en zijn cliënt. Het mag niet zijn, dat de dagvaarding moet worden uitgesteld, omdat de cliënt geene behoorlijke schriftelijke volmacht tot het aanvangen van het proces heeft gezonden.

Het Weekblad acht het tegenover den gedaagde billijk, dat de rechter genoodzaakt zij te onderzoeken, of de procureur wel door den eischer tot dagvaarding gemachtigd is, omdat de gedaagde, die in een proces getriumfeerd heeft, de dupe zou worden, als de eischer er in slaagde aan te toonen, dat zijn procureur geene opdracht had voor en namens hem te handelen. Maar ook dat kan geen argument zijn. Mocht het tegen alle waarschijnlijkheid in ooit voorkomen, dat de eischer bewijst, dat de procureur geprocedeerd heeft, zonder daartoe opdracht te hebben, dan zal de gedaagde geen dupe daarvan zijn, maar alle door hem geleden schade op den procureur, die voor den eischer is opgetreden, kunnen verhalen; de wet bepaalt dit uitdrukkelijk in art. 264 van het Reglement. En die door den gedaagde geleden schade is in den regel niet anders dan het bedrag van de door hem gemaakte proceskosten, welke wel op den procureur te verhalen zullen zijn.

Als laatsten grond voor de verplichte schriftelijke volmacht voert het Weekblad nog aan, dat vennootschappen daardoor dadelijk in limine litis den rechter summierlijk van hun bestaan moeten doen blijken; de agent, die eene procuratie op een procureur afgeeft, moet daarbij de procuratie van de vennootschap op hem en de oprichtingsacte der vennootschap overleggen. Maar ook dat kan geene reden zijn, om de verplichte schriftelijke volmacht te behouden. De procureur, die eene opdracht van een agent eener vennootschap aanneemt, zal zich wel vergewissen, of die agent de vennootschap kan vertegenwoordigen, en of inderdaad die vennootschap bestaat, terwijl hij zelf de gevolgen heeft te dragen, wanneer hij dit verzuimt. En de gedaagde heeft natuurlijk het recht, onverschillig of er eene schriftelijke volmacht voorgeschreven is of niet, om het bestaan der vennootschap, die hem gedagvaard heeft, te betwisten; er kunnen kwestien rijzen over de wijze, waarop de vennootschap is opgericht, en de gedaagde mag die voorbrengen en bewijs van het bestaan der vennootschap eischen, ook al is de schriftelijke volmacht op den procureur niet verplichtend.

(Wordt vervolgd).

VARIA.

HET BLIJK VAN WAARDEERING AAN MEVROUW C. KEMPERS—STUTTERHEIM.

Het is reeds ruim een jaar geleden dat bij eenige landgenooten het denkbeeld rijpte om een blijk van waardeering van Nederlanders te geven aan haar, wier bijnaam „de soldaten-moeder" zoo kernachtig uitdrukt wat zij was voor den Indischen militair.

In beperkten kring, zonder veel ophef, werd over dit denkbeeld gesproken met en geschreven aan hen van wie men kon veronderstellen dat zij niet slechts het Indische leger een warm hart toedragen, maar die ook sympathie hebben met de eigenaardige, zeer persoonlijke, door anderen niet altijd goedgekeurde wijze, waarop deze Nederlandsche vrouw op haar wijze trachtte een zonnestraaltje te werpen in het niet lichte leven van den zoogenaamden „koloniaal", den goedhartigen, dapperen soldaat van het Nederlandsch-Indische leger.

De uitslag bewees dat het geopperde denkbeeld gesproken was uit het hart van velen, uit alle rangen en standen, van Nederland en Indië.

De wijze van opzet en van uitwerking van dit denkbeeld brengt mede, dat wij in den geest handelen van hen, die daadwerkelijk sympathie toonden met ons plan, door geen ophef te maken van hetgeen tot stand is gebracht. In beperkten kring bleef het, maar tot dien beperkten kring mogen wij rekenen alle lezers van dit tijdschrift. Kan er derhalve geen sprake zijn mede te deelen in welke mate door elk werd medegearbeid aan de verwezenlijking van ons denkbeeld, er is geen enkele reden om hunne namen niet te noemen. Geen enkele reden ook om niet uit te spreken onze groote voldoening over het volkomen slagen van onze pogingen.

Over het werk door mevrouw Kempers—Stutterheim verricht, willen wij thans evenmin uitweiden. Waar aan haar o. a. in zoo een verspreid tijdschrift als *Eigen Haard* (No. 8, jaargang 1899) een zoo uitmuntend en haar zoo juist kenschetsend *essay* is gewijd, met een fraai portret; waar zij zelve, in haar ons zoo bijzonder sympathieke rede op het Indische congres op de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid, sprekende over het Maatschappelijk werk der vrouw in Indië, een zedelijke geloofsbelijdenis heeft afgelegd, die door velen met aandoening is aangehoord, maar die door oneindig meerderen is gelezen in de verhandelingen van dat congres, daar mogen wij dat hier bekend veronderstellen.

Wij volstaan dus hier met uit te spreken den dank der commissie, die bestond uit de heeren: D. J. Boom, Gep. Kapitein-Luit. ter Zee; Jhr. N. C. van Heurn, Gep. Luit.-Kolonel der Inf. Oost-Ind. leger; M. C. van Rouveroy van Nieuwaal, Gep. Kapitein der Genie Oost-Ind. leger; G. P. Wijnmalen Jr., Gep. Kapitein der Inf. Oost-Ind. leger; A. N. J. Fabius, Kapitein der Art. Ned.

leger; W. Rauwenhoff, Oud Zee-officier, Inspecteur van vervoer der Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij, en den Hoofdredacteur van *De Indische Gids*, aan hen, die met haar medewerkten. En wij geven hier achter de namen van die medewerkers. Zooals wij nog eens herhalen: slechts in beperkten kring zijn die medewerkers gezocht. Het zou mogelijk geweest zijn de sympathiebetuiging aan haar ook in wijdere en breedere kringen te vinden, maar daardoor zou verloren zijn gegaan het intieme karakter van dit huldebetoon, dat toch waarachtig nationaal mag genoemd worden.

Het streven, om een blijk van waardeering aan te bieden aan de soldatenmoeder werd in de eerste plaats gesteund door Haar, tot Wier regeeringsdaden op den eersten dag Harer Regeering trouwens behoord had het verleenen van het ridderkruis der Oranje-Nassau orde aan Mevrouw Kempers—Stutterheim. Behalve *H. M. de Koningin* mogen wij in een adem met Haar, *H. M. de Koningin-Moeder* noemen. De overige deelnemers aan het huldeblijk zijn personen van de meest verschillende politieke en godsdienstige richting. Wij laten hun namen hier alphabetisch volgen:

H. M. de Koningin.
H. M. de Koningin-Moeder.

Alting Mees, Mr. J. W.
Baak, J.
Baars, W.
Bake, L
Balbian Verster, J. F. L. de
Barneveld, K.
Beels, Chr.
Bennekom, K. H. O. van
Berenschot, J. W.
Berg, Mr. N. P. van den
Bleskens, G.
Blussé, J. J.
Boelen, J.
Boellaard, Kapt.
Boetzelaar, Baron van
Boodt, S.
Boogaarts, A.
Boom, D. J.
Bosboom, H. D. H.
Bosch, J. A. L. van den
Bosch Kemper, I. de
Bosse J. M. v.
Bottema, J. K.
Bouricius, B. R. G.
Bremont, Familie.
Bruinsma, J. F. D.
Bruijn, L. de
Bruijn. Res. de
Calisch, Mr. N. A.
Coninck Westenberg, J.
Cool, W.
Coops, C. J.
Cramer de Haan, Mej. J.
Daendels, L. J,
Deenik. Z.
Deventer, Mr. C. Th. van
Doorman, W. A. H.
Doorninck, Mevr. van
Dudok de Wit, C. A. A.
Eeghen, A. W. van
Eeghen, Mevr. A. W. van
Eeghen, J. van
Eeghen, P. van
Eilers, J. A. W.
Everts—de Balbian Verster, Mevr.
Fabius, A. N. J.
Fennema-de Bruïne, Wed. E.
Fèvre de Montigny, J. J. le
Fèvre de Montigny, H. P.M. le
Fockema, Mej.
Fokker—Turk, Mevr.
Freijter, J. de
Frijlink, W.
Gelder, J. de
Goltstein, Mr. W. Baron v.
Goslings, B. M.
Götz, C. F. G.
Groot, J. H. de
Gunning, Jr. J. W.
Haga, A.
Hall, Mr. M. C. v.
Hanedoes, C. F. J.
Hasselt, A. L. van
Heurn, Jhr. N. C. van
Hettinga Tromp, Dr. T. J. van
Hofmeester, Mevr.
Holland, A.
Holtman, A. D.
Honert, Gebr. van den
Hubrecht, Dr. L.
Hupkes, G. J.
Huijgens, I.
Immink, Mr. J. W. A.
Jonas, J. B.
Jonker, Kapt.
Jonker, L.
Kaempf. J. S.
Kerkhoven, J. A.
Klinkhamer, Mej. M.
Klönne, E.
Knijff, Mr. F. F. A.
Kochel, J. H.
Koch Jr., F.
Kok, J.
Kol, H. H. van
Kortman, E.
Krayenhof v. d. Leur, J. C. P.
Krol, B.
Laarman, J. H.
Lasonder, L.
Latour, A. H. T. M.
Lebret, J.
Lehmann, E. A.
Leonhard, J.
Levy, Mr. J. A.
Limburg Stirum, Mr. O. J. H. Graaf van
Loge La Charité, (Eenige leden der)
Loge De Geldersche Broederschap, (Eenige leden der)
Loge Nos vinxit libertas, (Eenige leden der)
Löhnis, T. P.
Matthes, Joh.
Mees, Mr. M.
Mees R. Azn., G.
Meisner, A. M.
Merens, M.
Mesdag, G. van
Meursing, L.
Meijer, O. O.
Michielsen, C. F.
Mirandolle, H. W.

Molengraaff, Dr. G. A. F.
Mulder, D. F. S.
Mulder, J.
Munck, E. E. J. de
Naamen v. Eemnes. Baron van
Nauta Lemke, G. van
Nienhuijs, J.
Nierstrasz, B.
Noorduyn, J.
Numan, E.
Nuijs, Ch.
N. N. No. 1.
N. N. No. 2.
N. N. No. 3.
N. N. No. 4.
N. N. No. 5.
N. N. No. 6.
Obenholzer, J. F.
Officieren, 3de bat., 8ste reg. inf. (*Eenige*)
Optenoord, L. P. D.
Pichot, Mej.
Pichot l'Espinasse.
Ponse, J. Th.
Pott, Mr. J. G.
Pouw, H.
Pulle, A. J.
Quarles van Ufford Jhr. Mr. J. K. W.
Rahder, L.
Rahusen, J. H.
Randwijk, L. Graaf van
Rauwenhoff, N. W. P.
Rauwenhoff, Mevr.
Rauwenhoff, W.
Romswinckel, J. H.
Roosenburg, J. van
Rose, E. K. G.
Rosenthal, George, M. B.
Rost van Tonningen, M. B.
Rouveroy van Nieuwaal, M. C. van
Rovers J. H.
Rijn, J. van
Rijn van Alkemade, J. A. van
Sandick, J. F. van
Sandick, R. A. van
Schadd, J.
Scheltema, J. F.
Scheuer, J.
Schippers, Dr. S.
Seldam, R. ten
Siepman van den Berg, L.
Smeding, H. A. H.
Smeding, Mej.en
Sobbe, C. L.
Soest, J. W. A. van
Spruijt Landskroon, J.
Staats Everts, Mej. D.
Steens Zijnen, Mej. A. E. L,
Steyn van Hensbroek, L. F.v.
Stoop—van Deventer, Mevr.
Stoppelaar, J. de
Stuërs, Jhr. H. de
Styrum, Baron van
Swieten, J. van
Tex, C. den
Tex, Jhr. C. J. den
Toulon v. d. Kooy, J. V. M. v.
Tückermann, L.
Twentsch fabrikant, (Een)
Vas Visser, G.
Vattier Kraan, M. G.
Velde, J. van de
Veltman en anderen, J.
Verloren v. Themaet, Mej.
Vetter, J. A.
Virieu Boetselaar J. de
Visser, C. J.
Vissering, Mr. G.
Vlaming, W. C. de
Vlissingen. J. Fentener v.
Vogel, J. G. C. A. de
Voûte, Mr. Caesar
Vries, C. de
Vries, N. de
Wall Bake, R. van de
Wall Bake, H. W. N. van de
Wertheim, A.
Wertheim, H.
Wertheim—Bicker, Mevr. M.
Westerman, L.
Weuringh, G.
Wierdsma, M.
Wolff, M.
Wijnhof, H. T.
Wijnmalen, G P. Jr.
Ybes. G. J.
J. van der Zee, (en anderen)
No. 75 '.
Zes dames en heeren uit Djocjakarta.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

18 Februari 1900.

INHOUD.

P. Adriani's „Bedevaarten naar Arabië en verspreiding van epidemische ziekten." — Ethnologische studiën van A. C. Kruyt over de Toradja's van Midden Celebes. — Een interview met Prof. Kern, in *Hollandia*, over het rapport der commissie voor de ambtenaars benoembaarheid. — Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford in de *Economist*: over het boek van Homan van der Heide, de West-Indische en Japansche tentoonstellingen, den toestand van het ethnographisch museum, en over den hoofdredacteur van de *Indische Gids*. — Mr. N. P. van den Berg over suikerpremiën en suikerrechten, en J. B. B. over Java's scheepvaart onder Nederlandsche vlag; beiden in de *Economist*. — J. L. van Gennep, in het *Natuurkundig Tijdschrift* opkomende tegen Dr. Kohlbrugge's bedenkingen tegen de sanatorium plannen op het Jang-plateau. — Dr. Ed. van Hartmann's opstel in *Die Gegenwart* over de rol van Nederland en zijn koloniën in de 20ste eeuw. — Commentaren hierop o.a. van de *Times*, de Nederlandsche pers, en de *Temps*.

Nu de dagbladpers voortgaat haar zwaartepunt te houden in Zuid-Afrika, zouden we in de revue van deze maand al bijzonder kort moeten zijn, ware het niet dat verschillende schrijvers ons overdrukken hadden gezonden van hun tijdschriftartikelen, ons daarmee als 't ware herinnerende dat wij wel eens wat te veel plaats aan de dagbladpers geven tegenover de tijdschrift-literatuur Maar hiervoor bestaat toch onzerzijds een goede reden. De tijdschriften worden religieus verzameld in de bibliotheken: Hooykaas' en Hartmann's repertoria van koloniale literatuur noemen elk tijdschriftartikel; maar de courantenartikels leven een vluchtig ééndaags leven en onze revue is menigmaal na jaren de bron, waaruit ze moeten worden aangehaald. Voor ditmaal willen we de dagbladen eens in hoofdzaak laten rusten.

* * *

Sedert eenige maanden ligt een boekdeeltje op onze recensie te wachten; de titel gaf het aanspraak op een bespreking in de rubriek „koloniale literatuur". Want zij is zeer suggestief: „*de bedevaarten naar Arabië en de verspreiding der epidemische ziekten*, een epidemiologische studie voor medici en politici, door P. Adriani, arts, oud-officier van gezondheid bij het Indische leger, oud-civiel geneesheer op Java". Maar de argelooze lezer, die op titel koopt, komt hier bedrogen uit. De inhoud beantwoordt geenszins aan de allerbescheidenste verwachtingen. We krijgen hier een overdruk van eenige oude tijdschriftartikelen, zonder dat de schrijver ook maar de geringste poging heeft gedaan die artikelen ten minste een beetje pasklaar te maken voor onzen tijd. We lezen b.v. dat „dezer dagen" de *Daily News* het een en ander bevatte, en het blijkt later dat dit „dezer dagen" beteekent in 1886. Tegen een artikel van den schrijver in de *Tijdspiegel* van 1886 trok de strijdvaardige heer Dr. Snouck Hurgronje te velde in een 30 bladzijden lang stuk, dat de heer Adriani

ons hier afdrukt, met eenige nabetrachtingen zijnerzijds, die ons niet zeer zakelijk voorkomen. De tekst van de door het cholera-congres van 1885 aangeprezen maatregelen lijkt ons nu wanhopig verouderd, terwijl een knipsel uit het consulair verslag van Djeddah van 1897 daar vlak achter is afgedrukt. Het wil ons dan ook voorkomen dat noch de schrijver noch de uitgever zich rekenschap gegeven hebben van datgene wat elk boekje toch bevatten moet: een logische indeeling van de stof. Een onzer geachte medewerkers heeft een vroegere pennevrucht van dezen schrijver ongunstig beoordeeld. Hij gaf toen herinneringen uit de Wester afdeeling van Borneo in den vorm van courantenknipsels, die bovendien voor het grootste gedeelte niet op dat eiland betrekking hadden. Dit boekje zit echter zoo mogelijk nog slechter in elkaar.

* * *

Van den heer A. C. Kruyt te Posso ontvingen wij drie belangrijke ethnologische studiën, die ons al weer doen zien, hoezeer onze zendelingen degelijk werk leveren op een wetenschappelijk gebied, dat ook door menig controleur niet onverdienstelijk wordt betreden. 't Zijn alle drie recente publicaties, die ons verplaatsen bij de nog slecht bekende Toradja's van Midden-Celebes.

Een overdruk uit de *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen* afd. letterkunde 4de reeks deel III behandelt het koppensnellen der Toradja's en zijn beteekenis.

Interessant is de aanleiding tot deze studie. De heer Kruyt predikte tegen het koppensnellen, zich hierbij baseerende op hetgeen hem bekend was over de „schedelvereering", zooals de ethnologen dat noemen, waarbij het koppensnellen zou berusten op het geloof dat de zielen van verslagenen hiernamaals dienst doen als slaven, of in den oorlog als schutsgeesten dienen. Maar het bleek al spoedig dat de Toradja's van de preek niets begrepen; het koppensnellen had voor hen een geheel andere, wijsgeerige beteekenis.

Volgens Kruyt heeft het koppensnellen geen godsdienstige beteekenis. Deze gewoonte ontstond alleen uit vijandschap: vrees voor verlies van eigen leven en hoop op voordeel. Eerstens als bewijs van eerbied (een offer) aan de zielen der voorvaderen, die ook ten strijd togen en hun nakomelingen in den strijd helpen; en om hen te vrede te stellen, opdat zij niet dorpsgenooten zouden dooden. In de tweede plaats om door de „levensaether" van den verslagene een middel in handen te hebben om meer vijanden te lokken en zijn eigen levensaether met die van den verslagen vijand te versterken. Het koppensnellen is dus een toeeigening van eens anders levensaether, dus een diefstal: rechtens dus alleen geoorloofd tegenover hen die schuld hebben ten opzichte van den snellenden stam, dat zijn de vijanden. Van 't begin af is het koppensnellen een daad van dapperheid, treedt dan ook op den voorgrond bij hen die hoofd van den stam willen worden of een meisje willen behagen.

Ten slotte worden de begrippen ziel en levensaether verward; de wijsgeerige beschouwing van het koppensnellen verdwijnt, en de eigenlijke waarde van het buitmaken van koppen ontaardt in een lust tot het aanleggen eener schedelverzameling.

* * *

Liever dan de gevaren van een sneltocht te dragen, gaan bloedverwanten, die een menschenhoofd noodig hebben om den rouw op te heffen over een

doode, het land door, vragende of er ook een weerwolf ter beschikking is, die als zoodanig ter dood veroordeeld is, en die dan ook voor een geringe prijs te koop is van dies bloedverwanten. Zij hakken hem dan dood voor deze laatsten, en nemen het hoofd mede naar hun dorp, waar zij den schedel in het geestenhuis ophangen en de scalp vastspijkeren op de lijkkist van den doode. Zoo de heer Kruyt in zijn studie over den weerwolf in het *Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap* dl. XLI afl. 5 en 6. De schrijver trekt hier vervolgens een parallel tusschen weerwolven en heksen. Noemden wij in ons referaat van het vorige opstel het begrip „levensaether", ziehier nu de explicatie hiervan. De Toradja gelooft dat de mensch, behalve den adem, nog 2 onzichtbare substanties bezit: *angga* en *tanoana*. *Angga* is de persoonlijke, geestelijk onzichtbare mensch, die blijft voortleven na den lichamelijken dood. *Tanoana*, de substantie waardoor de stoffelijke mensch leeft, denkt en handelt, noemt Kruyt nu „levensaether". Die levensaether zetelt in hoofd en ingewand. Het weerwolfgeloof berust op een soort zielsverhuizing. Een weerwolfmensch slaapt en in zijn slaap verlaat zijn innerlijk het lichaam, doolt in dierengedaante rond, en valt menschen aan, om hun lever op te eten en daarmee zijn eigen levensaether te versterken.

Tal van gerechtelijke moorden: het officieël dooden van weerwolfmenschen (nadat zij door de harsproef schuldig zijn bevonden) heeft bij de Toradja's plaats.

* * *

In de derde plaats „de adoptie in verband met het matriarchaat" in het *Tijdschr. van het Bat. Genootschap* dl. XLI afl. 1 van denzelfden schrijver, die in dat opstel ook nog wijst op de overblijfselen van een vroeger matriarchaat, dat oudtijds onder de Toradja's zal hebben geheerscht.

* * *

Het weekblad *Hollandia* (No. 120.) geeft ons, in den vorm eener interview, de meening van het lid der Staatscommissie over de ambtenaars benoembaarheid Prof. Dr. R. A. Kern.

Men had — zegt Hollandia — aan de commissie oppervlakkigheid verweten, en het onder één hoed vangen van oppervlakkigheid en Prof. Kern scheen aan dat blad zoo „zonderling humoristisch", dat het onzen eersten taalgeleerde nterviewde.

Wij geven hieronder dan de meening van Prof. Kern.

Ik heb — zoo zegt de hoogleeraar — niet alles precies gelezen wat over het rapport onzer Commissie geschreven en gesproken is. Maar mijn indruk is, dat men niet begrepen heeft waar onze Commissie eigenlijk heen wilde. Er zijn twee stelsels van opleiding mogelijk. Het éene is dat door den heer van Deventer voorgestaan [1]). Men geeft den candidaten een volkomen Indologische opleiding. Hun studie wordt tot een vakstudie, zooals van onze geneeskundigen, onze theologen. Daar is zeker veel voor te zeggen.

Het groote bezwaar is: het is onuitvoerbaar. Of je de jongelui hier tien

---

1) Wij mogen hier zeker wel veronderstellen dat de belangstellende lezer het stelsel Van Deventer zal kennen. Het is te vinden in de *Notulen Indisch Genootschap*, vergadering van 16 Jan. 1900, blz. 38 en v. v. Red.

jaar lang aan de studie der Indische talen houdt, zij zouden er nòg niet zijn. En in vier jaar tijds — wat men dan wil — kun je ze toch niet zoover brengen dat ze talen genoeg kennen voor het gebruik; dat zij ze gemakkelijk spreken kunnen. Daarom is onze commissie den anderen weg opgegaan. Wij hebben gezegd: laten wij allereerst zorgen dat wij ontwikkelde, flinke jongelui krijgen, met voldoende algemeene kennis. En laten we ze dan hier een propadeusis geven, die hen wegwijs zal maken, zoo dat zij in Indië in de praktijk komend, zich daar gemakkelijk verder kunnen bekwamen. Op die latere praktijk in Indië, op de aanmoediging aldaar van hoogerhand van de taalstudie komt het ten slotte aan, niet òf ze hier één, twee of vier jaar geleerd hebben. En daarom is het onnoodig hen hier zoo lang te houden.

De vraag die wij ons te stellen hebben is: met welke bedoeling leert men onzen Ambtenaren de taal van den Inlander? Om met hem te kunnen spreken in zijn eigen taal?

Maar dat doel wordt op de tegenwoordige wijze toch nooit bereikt. Behalve om het straks opgemerkte, om de verscheidenheid van talen. Hoofdwerk wordt thans gemaakt van het Maleisch en Javaansch. Maar het is allereerst gebleken dat het onmogelijk is bij de plaatsing van ambtenaren rekening te houden met de vraag of zij al dan niet Javaansch kennen. En dan de Buitenbezittingen, en de andere volkstalen op Java. Men maakt er zich af met een soort Maleisch, maar het beginsel dat de Ambtenaar de volkstaal van zijn gewest moet kunnen spreken kan ook door de vierjarige vakopleiding, systeem van Deventer, niet bereikt worden.

Er is een heel andere kant aan deze taalstudie, die door de nuttigheidsmenschen juist meest over het hoofd gezien wordt: door de taal van een volk in zijn literatuur te bestudeeren komt men het naast tot den geest van dat volk, leert men zijn karakter veel scherper en duidelijker kennen dan in tien jaren van omgang in het gewone leven. En zulk inzicht kan men ontwikkelden jonge mannen in één, twee jaar best bijbrengen. De Commissie heeft in haar rapport gesproken van één jaar; ik wil wel bekennen dat ik persoonlijk meer voor een twee-jarige opleiding voel. Maar dat is dan ook ruim genoeg. Dan kan de candidaat den geest, den bouw van de taal en het karakter der volken uit hun literatuur leeren kennen.

— Ook met behulp van vergelijkende taalstudie?

— Ja, dat zou zeker een heel goed vak zijn. Ik bedoel niet: wetenschappelijke studie van dat vak, zooals voor philologen. Maar een begrip van de algemeene kenmerken, de overeenkomstigheden der onderscheidene talen, hun samenstel en bouw. Dan zou kennis van ééne taal den ambtenaar het aanleeren eener andere ontzettend vergemakkelijken. Dr. Snouck Hurgronje heeft verklaard, hoeveel waarde hij aan deze algemeene kennis hecht. — Maar alles zal afhangen van de aanmoediging die de ambtenaren in Indië zelf ontvangen, om zich aan de studie van taal en letterkunde, de folklore hunner gewestelijke bevolking te wijden. Er is nu groote onverschilligheid.

— En land- en volkenkunde, kennis van den Islam. Daar heeft men óok voor gepleit?

— Zeker — land- en volkenkunde, taalstudie, kennis van den Islam — het is alles een geheel, en de taalstudie blijft er de sleutel toe. Maar men moet niet overdrijven in het specialiseeren van die vakkennis. Men moet zeker

wat weten van den Islam. Maar waarom de theologie en de historie er van uitpluizen, alsof onze ambtenaren theologen hadden te worden? De Islam heeft zich in Indië zeer gewijzigd. En dus van die gewijzigde Islam, van de bij onze Indische Bevolking geldende gebruiken van erfrecht en huwelijken, van den *algemeenen* geest, moeten onze ambtenaren weten. Doch juist dàt leert men hen niet, maar stopt hun de hersens vol met allerlei bijzonderheden over den louteren Islam. Ik zou liever zien, dat men hun ook eenig denkbeeld bijbracht van het Christendom, van het Katholicisme, het Protestantisme. En ook van het heidendom. Als wij de Baliërs begrepen hadden, het zou ons heel wat verdriets bespaard hebben! —

— Dus: een algemeene ontwikkeling in Indologischen zin, gegrond op een voorafgaande algemeene kennis? — Ook de vraag van die voorafgaande opleiding en de daarvoor te stellen eischen is druk besproken. Men heeft partij gekozen voor en tegen gymnasiasten en Hoogereburgerscholieren. Zijn jongelui die een dezer inrichtingen afgeloopen hebben eigenlijk wel al rijp voor zulk een breede Indologische opleiding, als U wenschelijk acht?

— Neen, en onze Commissie heeft dan ook het afleggen van tenminste één examen aan Hoogeschool, Polytechnische School, Landbouwschool verplichtend gesteld. Ik heb daartegen maar een bezwaar: het toelaten van het candidaatsch in de rechten. Alle andere examens vorderen allerminst twee-jarig verblijf aan de academie of school. De meeste zelfs drie vier jaren. Het candidaatsch in de rechten kan na één jaar afgelegd worden. Dat is mij te kort. Dan heeft men het begrip „hoogere studie" nog niet te pakken. Daarom had ik voór juristen het Doctoraal verplichtend willen stellen, eer zij tot de Indologische studiën zouden worden toegelaten.

— De bedoeling met deze door Uwe commissie voorgestelde propadeusis is dus om voor den Indischen Ambtenaarsdienst jonge mannen te krijgen, die goed onderlegd zijn?

— Ja, en wier speciale vakkennis, buiten het Indologische òm, hun te pas kan komen. De één weet van de wetten af, de ander van mijnbouw, die van andere techniek, die van landbouw, en daar kan dan voor bijzondere gewesten, nuttig gebruik van gemaakt worden.

— Men is er tegen opgekomen, dat Uwe commissie ook militairen een zekere voorkeur heeft toegekend?

— Wel, dat was toch heel natuurlijk. De ervaring heeft bewezen (denk aan van Heutsz!) dat er onder hen mannen zijn die voortreffelijke bestuurdersgaven bezitten. Ons doel is voor den Ind.-Ambtenaarsdienst van alle kanten de meest daartoe geschikten te lokken. Daarom ook militairen.

— We komen nu na aan het brandende punt: afschaffing der vergelijkende examens, en studie der candidaten onder toezicht der commissie. Dat is middeleeuwsch genoemd; — een botviering van het nepotisme Wat heeft U hierover te zeggen.

— 't Is heel eenvoudig. De vraag blijft altijd: de meest geschikten uit te pikken. En onder geschiktheid hier niet alleen te verstaan zij die het meest uit het hoofd geleerd hebben, 't meest weten. Zooals de heer van Soest in Den Haag[1]) gezegd heeft: Zelfstandigheid, initiatief tot verbete-

1) *Notulen Ind. Genootschap*, verg. v. 16 Jan. 1900.

ringen, vaardigheid om belangrijke zaken in behoorlijke voorschriften te belichamen, handhaving van het prestige zijn in den ambtenaar hoofdvereischte?

— Zoo ongeveer drukt dat zeker ook onze meening uit. Maar hoe moet je dat ontdekken? Een vergelijkend examen helpt je zeker niet aan zulk een kijk op de candidaten. En daarom hebben wij voorgesteld: toezicht van de commissie om tot een oordeel over karakter en geschiktheid te komen, daarna een gewoon examen tot slot. Of dit nepotisme bewerken zal? — Ik geloof van neen: immers de commissie zal afwisselen en uit onderling onafhankelijke leden bestaan. — Of zulk een commissie goed zal werken? — Ja, wie kan dat weten? In heel deze kwestie hangt weer alles van de personen en het „hoe" af. — De opleiding van onze Ind. Ambtenaren zou al dadelijk heel anders kunnen wezen, als men in Indië zelf de aankomende jongelui maar anders aanpakte. Nu krijgen ze meest drie jaar lang kantoorschrijfwerk, in plaats dat ze door de assistent-residenten en controleurs waarlijk in hun werkkring ingewijd worden en aan den arbeid gezet.

— Er is veel gedoe geweest over de vraag waar de verdere opleiding zou moeten gebeuren en hoe het met Indische jongelui zou moeten gaan?

— Het eerste is mij volmaakt onverschillig. Waar de gelegenheid er toe is, mogen de candidaten er van profiteeren. Men spreekt van rechten van Delft. Maar als er, gelijk nu, niet meer dan tien plaatsen per jaar beschikbaar zijn, wordt het getal studenten tòch te klein om Delft voor de uitgaven te beloonen. Of Amsterdam geen geschikte opleidingsplaats zou wezen, om den algemeenen geest dáár? — Zeker. Als de stad het er voor zou over hebben de lectoren aan te stellen die men noodig zou hebben, waarom niet? — Op dit oogenblik is zeker Leiden de eenige Academie, die het onderwijzend personeel ter beschikking heeft. Maar dat is een toeval. Men heeft deze heele kwestie, precies als de vraag omtrent de Indische jongelui, zoo ontzettend belangrijker gemaakt dan zij is. Een handjevol jongelui! Voor de Indische jongelui vijf plaatsen per jaar! — Is dat wezenlijk de moeite waard om bij vraag van hun opleiding van „onrecht" te gaan spreken, als die niet te Batavia gebeuren kan. Een inrichting in Indië tot opleiding voor mijningenieur en dergelijke technische vakken zou voor de kolonie van heel wat meer beteekenis zijn dan een voor het klaarmaken voor Bestuurs-Ambtenaar. Overeenkomstig onze voorstellen zullen de jongelui zich te Batavia kunnen bekwamen tot ze voor Hoogerschool of Polytechnische rijp zijn. Dan twee jaar dàár, een jaar Indologische studie, en na drie jaar zijn ze klaar. Dat is toch waarlijk zoo lang niet. En behalve voor ouders die in of nabij Batavia wonen, zouden de kosten van een uitzending naar Holland of naar Batavia weinig verschillen, — als het eerste zelfs niet goedkooper was!

— Nog twee vragen tot slot. Wat dunkt u van het toelaten van inlandsche Candidaten? En wat van het gebruik van ons Nederlandsch in het verkeer met de Inlanders?

— Dat mèn van Inlandsche krachten ruimer gebruik moet maken, staat vast. Maar niet in den kring van onze bestuursambtenaren. Niet in de eerste vijftig jaren zeer zeker. Het zou niet gaan tegenover de Inlanders zelf.

En wat nu onze taal betreft. Ik zou willen dat die het verkeersmiddel werd tusschen onze ambtenaren en de inlandsche hoofden. En dat om drie redenen:

a. Het prestige van onze ambtenaren. Ofschoon er wel zijn die meenen dat zij het Maleisch of Javaansch goed kennen, brengen de meesten het nooit verder dan tot een gebrekkig praten. De Inlandsche Grooten zijn te beleefd, om te toonen dat zij dit gek vinden, maar achter onzen rug lachen zij om de fouten. Moest het Hoofd de taal van onze ambtenaren spreken, de verhoudingen zouden juist omgekeerd worden;

b. ter voorkoming van misvattingen. Behalve dat onze ambtenaren zich van een halfgekende taal bedienen, is dit ook voor de Inlanders het geval waar het maleisch niet inheemsch is. Op onze buitenbezittingen leeren deze wat maleisch, denkend dat dit onze taal is. Maar zij leeren het ook niet goed. — Zoo krijgt men twee partijen die samen praten in een half gekend idioom. Gevolg: allerlei misverstand;

c. ter bevordering van de kennis der Inlandsche talen. Dat schijnt paradoxaal. Maar het zit zoo in elkaar. Zooals ik juist zei: men is zich zoowat overal van maleisch gaan bedienen, ook waar dit niet inheemsch is. De ambtenaren spreken het, onze zendelingen in de Minahassa gebruiken het, in de verwachting dat ook de bevolking hen zal verstaan. En aldus blijft de ambtenaar aan de eigenlijk gezegde volkstaal vreemd. Kregen we het maleisch er uit, vervangen door het Nederlandsch met de Hoofden, dan zouden onze ambtenaren er wel toe komen, zich door deze in de volkstaal der streek te doen inwijden. En men zou de medewerking der Hoofden kunnen krijgen, om hun volkszangen en verhalen, die ons den sleutel tot het volkskarakter zouden geven, in ons Nederlandsch over te brengen. Het is een schande voor ons, dat wij van de folklore van al deze onderscheidene stammen nog zoo weinig weten, na al de jaren van ons bestuur. En ik zou hopen dat als wij onze aanstaande ambtenaren niet langer volstoppen met al te veel gespecialiseerde vakkennis, maar hun oogen openen en hun belangstelling wekken voor de studie van het volkskarakter, zeden en beschaving door middel van de talen en de litteratuur, dat we dan in dit opzicht zoowel als in menig ander beter onze taak in Indië volbrengen zouden.

Kijk, zei Prof. Kern tot slot — hier is een brief, dien ik juist uit Engeland, van den bekenden ethnoloog Ling Roth ontvangen heb. Het is een vraag om inlichtingen omtrent de opleiding van onze ambtenaren.

Ofschoon het Britsche Gouvernement — schrijft de heer Roth — zijn uiterste best doet om de volksstammen onder zijn bestier in het leven te houden, worden dikwijls ernstige fouten begaan door gemis aan behoorlijke opleiding van de ambtenaren en hun gebrekkig inzicht in den gedachtengang en de wetten der inboorlingen.

En daarom wilde hij weten of ónze ambtenaren een geregelden leergang aan de Universiteit te volgen hebben, en of die omvatte kennis van de talen en de zeden der te besturen volken.

De Engelschen, merkte Prof. Kern ten slotte op, zijn in dit opzicht ons stellig allerminst vooruit. Zij hebben geen slag met inboorlingen. Zij weten ze niet te vatten. En dan zijn zij beurtelings hooghartig geringschattend of hatelijk streng, zooals slechte schoolmeesters Zij worden dan ook door de inboorlingen, voor zoover zij ze niet uitgeroeid hebben als in Australië en Amerika, misschien gerespecteerd, maar zeker gehaat. Wij Hollanders behandelen de inboorlingen, tegenwoordig althans, zeker niet hard of streng,

ook waar wij ze in toom houden; maar vaderlijk. Wij begrijpen ze over het algemeen beter.

* * *

In de *Economist* is, ouder en goeder gewoonte, Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford herhaaldelijk aan het woord. In de October-aflevering bespreekt hij het irrigatie-boek van den ingenieur J. Homan van der Heide, dat in dit tijdschrift afzonderlijk behandeld is door den ingenieur Quant. In de November-aflevering vonden wij een opmerkenswaardige causerie naar aanleiding der West-Indische tentoonstelling te Haarlem, en der Japansche kunst-tentoonstelling te Leiden. En deze laatste tentoonstelling geeft hem een ongezochte aanleiding om den toestand van 's Rijks ethnographisch museum te berde te brengen. „Zullen onze Staten-Generaal niet eindelijk begrijpen, dat aan dien treurigen toestand, die inderdaad een schande is voor Nederland, ten spoedigste een einde komt?" zoo vraagt de heer Quarles, die reeds sedert 1876 met warmte streed voor een overbrenging naar den Haag in een gebouw, waardig de groote schatten, thans verspreid in verscheiden, ver van brandvrije, particuliere Leidsche huizen. Wij behoeven onzen lezers niet te zeggen, hoezeer de heer Quarles hier in onzen geest spreekt. En wij verheugen ons met hem dat in het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer bij hoofdstuk V der staatsbegrooting op een beslissing wordt aangedrongen.

In de Februari-aflevering passeeren de reorganisatie B. B. en de fusie der officierskaders de revue. En aan het slot komt een gemoedelijk, doch scherp woord tot den hoofdredacteur van *De Indische Gids*, aan wien euvel wordt geduid, dat hij niet staat aan de zijde van het *Algemeen Handelsblad*, als dat blad zoo „vaderlandslievend" is telkens te wijzen op den anti-Nederlandschen geest van vele Indische couranten-artikelen en de ongegrondheid aantoont van beweerde Indische grieven. De heer Quarles waarschuwt hem niet voort te gaan Indische bladen, zij 't dan indirect, te steunen in hun geschrijf tegen Nederland, „door telkens op te komen tegen hetgeen een geacht blad als het *Handelsblad* daartegen aanvoert."

Erger nog heeft *De Indische Gids* het gemaakt door in de December-aflevering te schrijven (blz. 1519 afl. December) „dat Nederland in 1814 onze landgenooten in Zuid-Afrika op de lafhartigste wijze in den steek heeft gelaten."

Hieromtrent nog een enkele opmerking. Wij schreven reeds meermalen dat de heeren Heeres en van der Kemp ons hadden overtuigd dat het een dwaling is te meenen dat Nederland de Kaap destijds had *verkocht*. Maar mogen wij den heer Quarles vragen, of hij het niet lafhartig vindt dat wij niet tot het laatst toe protesteerden tegen den afstand der eenige kolonie die Nederlandsche kolonisten bevatte, die, evenmin als thans, niet te vinden waren in eenige andere kolonie van Nederland? En is het te wraken als wij er thans nog eens op wijzen dat de Kaap ons in 1814 weinig ter harte ging, in vergelijking van Indië. En dat de reden daarvan waarschijnlijk voor een niet gering gedeelte lag 1e. in den onafhankelijkheidszin der Kaapsche boeren, waar zoo menig Kaapsch gouverneur al tegen op getornd was, 2e. de geringe directe productiviteit der kolonie. Wij stellen inderdaad de hoffelijkheid in het debat hoog; maar die mag ons toch in een tijdschrift aan onze koloniale belangen gewijd niet nopen om te vreezen de zaken bij hun naam te noemen. Lafhartig is ons

gedrag [1]) geweest tegenover de Kaapsche boeren in 1814. En onze handelwijze tegenover hun afstammelingen in latere jaren is herhaaldelijk weinig beter geweest. Wij zijn thans bezig dien slechten indruk uit te wisschen — toegegeven; maar er is toch nu nog plaats om *bij ons zelven* de verklaring te zoeken van het feit dat wij niet slechts vele jaren geleden, maar zelfs kort voor dezen oorlog allerminst populair waren in Zuid-Afrika bij de Afrikaanders.

Dat verder onze polemiek sommigen in Nederland niet aangenaam stemt, geven wij den heer Quarles gaarne toe. Maar wij kunnen ons dan toch troosten met het gevleugelde woord: „ce n'est que la vérité qui blesse." Als Indië's pers ontevreden is — wij herhalen het nog eens — is zij de weerklank van onze Indische landgenooten, wien de steeds opnieuw blijkende onverschilligheid van Kamers en publiek, waar 't koloniale zaken geldt, en wien de minachtende wijze waarop hun grieven „ongegrond" worden verklaard dikwijls zonder onderzoek, bitter, dikwijls onrechtvaardig doch begrijpelijk bitter stemt.

Wij vergeten niet dat het *Handelsblad* de eenige courant is, die aan deze grieven aandacht schenkt. Dat wordt dezerzijds buitengewoon geapprecieerd, al mag ons dat toch ook niet leiden tot opgeven van het recht van kritiek, als het *Handelsblad* niet het geheele artikel, doch slechts enkele al te gepeperde zinnen in zoo'n opstel aan zijn lezers geeft, met een beschouwing over de slechte manieren der Indische pers.

Wij hebben hierover langer uitgeweid dan eigenlijk de bedoeling was. Die uitweiding moge den heer Quarles de overtuiging geven dat wij, wat hij schrijft, ter harte nemen.

* * *

In de *Economist* van Januari een studie van Mr N. P. van den Berg, over suikerpremiën en suikerrechten. Dat onderwerp is geen spekje voor het bekje van een doorsnede-lezer, en we mogen wel iemand hebben met een helderheid van betoog als de geachte schrijver om ons hier tot gids te zijn. Ons trof vooral het slot van het artikel, waar Mr. van den Berg wijst op het „raadselachtige" van den maatregel der Britsch-Indische regeering, oorspronkelijk bedoeld om de inheemsche suikercultuur in Britsch-Indië te beschermen

1) Het oordeel van Prof. J. E. Heeres hierover is allerminst zoo gunstig als het citaat des heeren Quarles uit het artikel van Dr. A. Kuyper in de *Revue des Deux Mondes* over Zuid-Afrika aangeeft.

In de *Kroniek* van 31 Dec. j.l. kondigt Prof. Heeres een boek van Lucas aan over Zuid-Afrika. Ook Lucas vertelt, dat Engeland, na de Kaap te hebben verkregen *by right of conquest*, haar heeft behouden *by right of cession or rather by right of purchase;* en hij zegt, na een korte uiteenzetting van den loop der onderhandelingen toen gevoerd, dat de Kolonie werd *finally ceded to Great Britain, being practically bought for the sum of six millions.* „Dit nu is, zegt Prof. Heeres, een onjuiste voorstelling. De Kaap is in 1814 aan Engeland afgestaan, omdat de Britsche staatslieden haar *wilden* behouden en omdat de Nederlandsche staatslieden van dien tijd hebben gemeend, zich niet met hoop op goeden uitslag te kunnen verzetten tegen dezen zeer stellig uitgedrukten wil van Engeland. *Indien* de Nederlandsche bewindsmannen van dien tijd verkeerd hebben gehandeld, dan ligt hun schuld in elk geval niet hierin, dat zij voor goud Nederland's kolonie aan Afrika's Zuidspits hebben verkwanseld; maar is zij beperkt hiertoe dat zij niet flink genoeg zijn opgetreden, dat zij zich (*misschien* onnoodig) zwak hebben getoond. *Kan* tot hen met recht eenig verwijt worden gericht, dan op zijn hoogst een verwijt van zwakheid, niet van misdadigheid."

Wij noemden het geen „zwakheid" maar „lafhartigheid." RED.

tegen aanvoer van buitenlandsche premiën genietende beetwortelsuiker, door heffing van een differentieel-recht of compensatie-recht bij invoer, tot een bedrag van de uitvoerpremie genoten bij den uitvoer uit het land van herkomst. De *Gazette* of *India* van 21 Maart 1899 bevat het tarief van het additioneele invoerrecht boven de gewone 5% van alle suikers uit Argentinië, Oostenrijk-Hongarije, België, Denemarken, Frankrijk, Duitschland, Nederland en Rusland, hetgeen direct ten bate der suikerplanters van Mauritius strekte, die hoewel ten onrechte, zooals Mr. van den Berg aantoont — beweerden van de Indische markt te worden weggedrongen. „Onwillekeurig dringt de vraag zich op — zegt Mr. van den Berg — of de door de 8000 belanghebbenden op Mauritius op touw gezette beweging niet even kunstmatig misschien in het leven kan zijn geroepen als de grieven van de 21000 uitlanders in de Transvaal met geen ander doel dan om het aan de buitenwereld duidelijk te maken over welke middelen Engeland onder zekere omstandigheden zou kunnen beschikken ter bestrijding van het de belangen van vele zijner buitenlandsche bezittingen bedreigende premiestelsel."

* * *

In hetzelfde nummer van de *Economist* een hartig woordje van J. B. R. over de scheepvaart onder Nederlandsche vlag op Java, naar aanleiding der volgende, tot nadenken stemmende cijfers:

Op Java werden bevracht in:

1895.....	210	stoomschepen,	waarvan	94	Ned.	100	Eng.	7 Duitsche.
1896.....	241	„	„	99	„	122	„	12 „
1897.....	206	„	„	93	„	93	„	13 „
1898.....	260	„	„	96	„	137	„	20 „

(zonder de Paketvaart.)

Onder de 96 Ned. stoomschepen zijn de 52 mailbooten en 15 tusschenbooten, Nederland en Rott. Lloyd. Dan de 28 Oceanbooten (Holt line) die van Nederlandsche alleen de vlag hebben. Zoo schiet er over één *general trader* in 1898 onder Nederlandsche vlag; dit unicum was de „Hendrika", 2800 ton, met een volle lading (75.000 pikols) suiker naar Delaware. De overige suikerverscheping ging onder vreemde (Engelsche) vlag!

Nieuwe lijnen door ons opgericht mislukten (Zuid-Amerika 1881, en Perzische golf) door 't gebruik van onoordeelkundig, oud materieel.

„Uitbreiding van onze handelsvloot is een der schoonste vormen van werkverschaffing". Moge de Nederlandsche vlag op Java een waardiger plaats innemen.

* * *

In het *Natuurkundig Tijdschrift voor Ned.-Indië* dl. LIX, afl. 3, schrijft de heer J. L. van Gennep een polemisch artikel, gericht tegen Dr. J. H. F. Kohlbrugge's rapport betreffende een geneeskundig-topografisch en voorbereidend climatologisch onderzoek van de hoogvlakte van het Jang-gebergte en tegen diens resultaten van metereologische waarnemingen aldaar en te Tosari, die te vinden zijn in dl. LVII 4e afl. en dl. LVIII 4e afl. Schrijver verdedigt zijn bekend sanatoriumplan op het Jang-plateau, dat hij onovertroffen blijft vinden tegenover de ernstige bedenkingen van Dr. Kohlenbrugge. Wie hier

gelijk heeft, kunnen wij niet uitmaken. Het komt ons voor, dat redeneering hier niet baten kan, en dat we over te weinig positieve waarnemingen kunnen beschikken om een afdoende conclusie te kunnen nemen.

* * *

Terwijl zoo menigmaal diep doordachte opstellen, op feiten gegrond, weinig de aandacht trekken, is er in dezen verslagtijd een internationaal debat ontstaan over een artikel van Eduard von Hartmann in *Die Gegenwart* getiteld: „de wereld in de twintigste eeuw", en een toekomst-phantasie bevattend, die toch eigenlijk geen reëele waarde heeft, en meer te beschouwen is als een droom.

De *Norddeutsche Algemeine Zeiting* gaf uit dit artikel eenige knipsels, die allereerst de aandacht trokken van de *Times*, die — naar het ons voorkomt zonder eenigen grond — daarbij al dadelijk insinueerde dat dit artikel van Duitsch-officieële zijde zou zijn geinspireerd.

Hier volgt een uittreksel uit het opstel van van Hartmann voor zoover Nederland daarin ter sprake komt.

Nadat de dwaze annexatie-vrees van het jaar '70 in Holland geweken is, heeft men daar met schrik opgemerkt, welke korte metten Amerika met de Spaansche koloniën heeft gemaakt, en hoe Engeland tegen de stamverwante geloofsgenooten in Zuid-Afrika optreedt. Men weet zeer goed, dat men de Nederlandsche Koloniën tegen den greep van een groot wereldrijk nog minder kan beveiligen dan Spanje de zijne. Het Dortmund-Emskanaal, dat in korten tijd tot een Rijn-kanaal uitgebreid zal worden en gemakkelijk voor de grootste schepen bevaarbaar gemaakt kan worden, moet den Hollanders doen begrijpen hoe eenvoudig Duitschland zijn Rijnverkeer naar de Ems kan overbrengen en door tolbelemmeringen van den Rijnmond kan afsnijden, waardoor dan Holland de hoofdbron van zijn bloei ontnomen zou zijn. Evengoed weet men, dat de krachten van een kleinen Staat niet voldoende zijn, om zulke belangrijke koloniën als Java en de aangrenzende eilanden ten volle tot hun recht te laten komen, dat het daarvoor den toevloed van kapitaal en arbeidskrachten uit een grooter stapelplaats noodig zou hebben. Al deze gevaren zouden kunnen worden afgewend en al deze voordeelen zouden kunnen verkregen worden, wanneer Nederland een offensief en defensief verbond en een tolverbond met tolparlement van Duitschland trachtte te verkrijgen, aldus in een zelfde verhouding tot dat rijk toetrad, als de Zuid-Duitsche Staten van 1866 tot 1870 tot den Noord-Duitschen bond. Duitschland zal ongetwijfeld niets doen, om aan Nederland zulk een besluit op te dringen, doch kan afwachten tot het zich van zelf door de logica der gebeurtenissen in de hoofden der Nederlanders baan breekt.

* * *

Zeer zeker — zegt nu de *Times* — zou Duitschland zeer gebaat zijn met Nederlands koloniën voor zijn handel, met Nederlands havens voor strategische doeleinden, en vooral met Nederlands bekwaam en koen zeevolk ter bemanning van zijn handels- en oorlogsvloot, het zeevolk waaraan Nederland zijn roem in het verleden en niet weinig van zijn voorspoed in het heden te danken heeft Maar de *Times* denkt niet dat Nederland zal willen ingaan op deze denkbeelden. Nederland, een der oudste, fierste en taaiste volkeren van Europa, zou zijn

geboorterecht moeten afgeven, waarvoor? Nederland was de voorvechter van burgerlijke en godsdienstige vrijheid, de woonstee van kunst en beschaving, toen Duitschland nog een poel van halfbarbaarsch, feodaal despotisme was. De bewoners van Nederland hebben veel minder belasting te betalen dan zijn Duitsche buurlui, zij hebben niet de lasten van den Duitschen dienstplicht te dragen. Nederland verheugt zich in een graad van burgerlijke en persoonlijke vrijheid die ten eenenmale onbekend is onder het bewind van Duitsche bureaucraten en politieagenten. Men kan zich moeilijk voorstellen, dat Nederland zijn groot historisch verleden en de rechten en voorrechten die het thans nog bezit, zouden willen opgeven om door eenig verband in een ondergeschikte betrekking te komen tot een andere mogendheid, welke ook.

Als men kon onderstellen, dat er achter dr. v. Hartmann's brutaal cynisch artikel ernstige plannen staken, zouden nog andere mogendheden dan Duitschland en Nederland zich in de zaak betrokken achten. „Uit gevoelens die wij eeren, is in Nederland op dit oogenblik de stemming onvriendschappelijk voor Engeland, maar de Nederlanders weten even goed als wij — zegt de *Times* — dat de handhaving en instandhouding van hun onafhankelijkheid en van die hunner Belgische naburen tot de fundamenteele doeleinden van onze politiek hebben behoord sinds het eerste oogenblik dat de Nederlanders opstonden tegen het Spaansche juk. Wij hebben hen gesteund tegen de Spanjaarden en tegen de Franschen in lange, bloedige oorlogen. Wij zullen gereed staan hen te steunen tegen alle aanvallers in de toekomst gelijk in het verleden. Er zijn nog andere staten — dit mag er bij — die er op zouden staan mede gehoord te worden, indien er zich een samenzwering tegen de onafhankelijkheid van Nederland ging ontwikkelen. Een dergelijk plan kon zeker Frankrijk niet onverschillig laten, want het zou België nauwelijks als een behoorlijke vergoeding beschouwen, en Rusland zou evenmin onverschillig kunnen zijn voor een verderfelijk komplot, dat het tegenwoordige evenwicht van mâcht geheel verstoren zou. Gelukkig is er nog geen goede reden om te onderstellen, dat een dergelijk plan kans heeft over het stadium der vrome wenschen heen te komen".

De conditie, die v. Hartmann aan Nederland stelt, is een verhouding tot Duitschland, zooals de Zuid-Duitsche Staten tot de Noord-Duitschen Bond van 1866–1870. Dit is een verhouding, zegt de *Times* die later ongetwijfeld op dezelfde wijze rijpen (*mature*) moet.

* * *

Deze opmerkelijke, warme toespraak van de *Times* tot Nederland, dat anders waarlijk niet verwend wordt door vriendelijkheid en hartelijkheid van de zijde der toongevende Engelsche pers, is in de Nederlandsche pers behoorlijk gecommentarieerd, en niet met veel sympathie begroet. De *N. Rott. Ct.* zegt zelfs dat de lofspraak op Nederland ons welkomer zou zijn als ze van een ander blad kwam als de *Times*. En het *Handelsblad* vergelijkt Nederland met een maagd, waarnaar twee vrijers werven, die zich zelf opvijzelen en hun concurrent zwart maken. Misschien bedenkt de Nederlandsche maagd zich wel zóó lang, „dat de vrijers het praten moede worden en naar een toeschietelijker maagdelijn gaan omzien, begrijpende dat zij hun krachten om niets verspillen."

Van Engelands hulp en steun aan Nederland in het verledene wordt door

de *Times* hoog opgegeven. Het Amsterdamsche blad herinnert ten deze even ter loops aan de Engelsche oorlogen, aan de wijze waarop wij zekere koloniën kwijt raakten, om tot de conclusie te komen, dat beiden — Engeland's hulp en steun — wel eens in een andere richting werkten als de *Times* meent.

* * *

Wij zouden nog zeer lang voort kunnen gaan, als wij de binnen- en buitenlandsche pers gingen nalezen op dit artikel van Hartmann, dat echter in Duitschland zelf, waar het verscheen, het minst ernstig is opgenomen. Maar we zullen alleen nog de meening van *Le Temps* aanhalen, die in haar nummer van 18 Februari den schrijver van de „Philosophie des Unbewussten" verwijt met dit opstel te hebben gegeven een „Philosophie van het Onzedelijke", immers hebzucht en roof tot een stelsel verheven.

KOLONIALE LITERATUUR.

DE BROCHURE VAN M. J. WIESSING, EEN NIEUW ADVIES OVER MUNTZAKEN.

Gewone dwaalbegrippen op Muntgebied en hunne gevolgen op (?) de volkswelvaart uiteengezet, ook voor niet vakkundigen. Ter lezing en ter overweging aangeboden aan alle landgenoten, zoo in Nederland als in Ned.-Indië; in het bijzonder voor hen, die de belangen van nijverheid en landbouw voorstaan. — Door M. J. Wiessing te Batavia. — Amsterdam bij W. Versluijs 1899.

De brochure onder bovenstaanden titel eenigen tijd geleden verschenen, trok mijne aandacht [1]) door de heftige wijze, waarop de schrijver te velde trekt tegen de maatregelen door onze regeering en wetgevende macht in 1873/5, in 1877 en in 1884 ten opzichte van ons muntwezen genomen en wegens het zeer merkwaardig advies door den schrijver aan het slot gegeven.

De schrijver meent, dat die maatregelen het gevolg zijn van eenige ten opzichte van de beteekenis van het geld heerschende dwaalbegrippen, van welke dwaalbegrippen door belanghebbende kapitalisten handig gebruik zoude zijn gemaakt tot eigen voordeel en tot schade van den staat en van landbouw en nijverheid. Hij stelt vooral Mr. N. G. Pierson en Mr. N. P. van den Berg verantwoordelijk voor de genomen maatregelen en is blijkbaar zeer verontwaardigd over de adviezen, volgens hem, door die heeren gegeven. Ook deze schrijver lijdt blijkbaar aan de kwaal, door den schrijver van „Van Dag tot Dag" in het *Algemeen Handelsblad* besproken, waar deze wijst op de slechte manieren en het kwaad humeur, waardoor vele pennevruchten van de Indische dagbladpers zich schijnen te kenmerken [2]). Misschien kan de invloed van het klimaat dit verschijnsel verklaren. In den toon der brochure kan evenwel geen reden liggen, ze onbesproken te laten en een bespreking schijnt mij voor de lezers van dit tijdschrift niet zonder belang.

Het betoog van den schrijver, waarop hij zijn afkeurende kritiek bouwt, komt, kort samengevat, hierop neder.

De sluiting van de munt voor zilver-aanmunting door particulieren, in 1873 tijdelijk, in 1874 opnieuw en in 1877 voor onbepaalden tijd door de wet bevolen, gepaard aan de in 1875 vastgestelde verhouding tusschen de zilveren standaard-munt en het bij diezelfde wet ingevoerde gouden muntstuk van 6.048 gram fijn, heeft groote schade berokkend en onrecht aangedaan aan allen, die schulden hadden aangegaan in Nederlandsche Standaardmunt, bijgevolg in de eerste plaats aan den Staat, als grootsten schuldenaar en verder aan alle landbouwers en fabrikanten, zoowel in Nederland als in Ned.-Indië.

1) Wij bespraken haar vluchtig in de „Revue" der Oct. afl. 1899, blz. 1261. *Red.*

2) Besproken in onze „Revue", Sept. 1899, blz. 1108 en v.v. *Red.*

Immers is, tengevolge van die wetten, de waarde van onze rijksdaalders en guldens losgemaakt van de waarde van het metaal, dat deze munten bevatten en vastgekoppeld aan die van het metaal goud. De waarde van zilver is tegenover die van 't goud tot op minder dan de helft gedaald. De schulden waren aangegaan, toen Nederland en Indië geen andere dan zilveren munt hadden. Tengevolge der wettelijke maatregelen moeten zij gekweten worden in goud of in kunstmatige op de oude verhouding tot goud gehandhaafde zilveren munt. De schuldenlast is in dezelfde mate verzwaard als de waarde van het metaal zilver tot die van het metaal goud is gedaald. De prijzen der producten van landbouw en nijverheid in goud uitgedrukt, zijn gedaald, naarmate de appreciatie van dit metaal toenam, of liever die appreciatie vond haar uitdrukking in die verlaagde prijzen en zoo zijn Jansen Sr., landbouwer in Nederland en Jansen Jr., planter van Suiker in Indië, financiëel te gronde gegaan door de wet, zonder dat zij hebben begrepen, welke de oorzaak van hun ondergang is geweest. De belastingschuldigen hebben zooveel zwaardere lasten moeten opbrengen, omdat de rente van de staatsschuld in goud moet worden gekweten; had men de zaken aan haar beloop gelaten, dan zoude die last verlicht zijn geworden in dezelfde mate als onze zilveren munt dan tegelijk met het metaal zilver in waarde zoude zijn gedaald. Regeering en Wetgevende Macht hebben zich dus, zegt de Schr., tegenover die velen, wier belangen zijn gedeerd, aan onrecht schuldig gemaakt. De taak van den Staat, die zich het munt-monopolie toekent, mag, zegt de Schr., geen andere zijn, dan door zijn stempel te plaatsen op schijven metaal het gewicht en het gehalte dier te schijven waarborgen. De Staat gaat zijn bevoegdheid te buiten, indien hij aan zijn burgers voorschrijft, dat, hetzij gouden, hetzij zilveren munt de grondslag hunner geldelijke overeenkomsten zal zijn. En door stempeling van beide metalen moet hij, naar keuze der ingezetenen, overeenkomsten in beide mogelijk maken. Goud en zilver zijn koopwaar evenals andere goederen en door dit te vergeten en aan gemunt goud en zilver een andere beteekenis toe te kennen, is men er toe gekomen van den Staat bemoeiingen als de door den Schr. gewraakte te doen uitgaan.

Het komt mij voor, dat in dit betoog waarheid en dwaling dooreen zijn gemengd, en dat de Schr. op ten deele juiste, ten deele onjuiste stellingen een geheel onware conclusie bouwt. Hij beschuldigt velen, die hun geheele leven door van het munt-vraagstuk ernstige studie hebben gemaakt, van dwaling. Vreemd genoeg is het niet bij hem opgekomen, dat, waar, naar zijne meening, zoovelen dwalen, de mogelijkheid, dat zijn inzicht niet het juiste is, niet is uitgesloten.

Met betrekking tot de vraag of onze wetgever een onrechtmatige daad heeft bestreven door feitelijk den gouden standaard in de plaats van den zilveren te stellen, zij opgemerkt, dat de schrijver zelf art. 177 van de grondwet aanhaalt, waarin wordt bepaald, „dat het gewicht, de gehalte en de waarde" „der muntspeciën door de wet worden geregeld." Toch ontkent hij het recht van den wetgever om vast te stellen of de muntstandaard de gouden of de zilveren zal zijn. Omdat de wetgever niet mag bepalen, zegt hij, dat wie rogge of rijst te vorderen heeft, in tarwe, koffie of iets anders mag worden voldaan, daarom zoude hij ook niet mogen bepalen, dat zilver als standaard metaal door goud zal worden vervangen. Zonderlinge conclusie. De regeling

van het muntwezen is in alle landen, behalve in China, zegt de schr. (zeker geen gelukkig voorbeeld!) aan den wetgever opgedragen. En deze zoude van de hem gegeven bevoegdheid geen gebruik mogen maken. Schr.'s bedoeling is zeker, dat het beter ware, indien die bevoegdheid niet aan den wetgever ware toegekend en hij is van meening, dat althans de Nederlandsche wetgever een verkeerd gebruik daarvan heeft gemaakt. Het eerste zoude men opmaken uit zijn met blijkbare voorliefde aangehaalde uitspraak van Herbert Speucer, die zoude gezegd hebben, dat er geen geldige reden bestaat, waarom wij, die onze thee van den kruidenier, ons brood van den bakker later komen, niet evengoed het maken van ons geld aan eene firma te Birmingham zouden mogen opdragen. Maar, terwijl het aan den eenen kant toch niet aangaat, op grond, dat men eene grondwettige bepaling afkeurt, hare toepassing onwettig te noemen, aan den anderen kant is de geldige reden voor het bestaan dier bepaling wegens het hooge belang, dat iedereen heeft bij een algemeen erkende en vertrouwde munt, zoo gemakkelijk aan te toonen, dat Spencer's uitspraak, die overigens in het verband waarin zij is gebezigd misschien wel een eenigszins andere beteekenis erlangt, zeker verwondering mag wekken. In elk geval is het hoogst onwaarschijnlijk, dat de vraag, of de staat zich van elke bemoeiïng met de munt moet onthouden, vooreerst practische beteekenis zal krijgen.

Maar de vraag, waarop het aankomt, is, of de Nederlandsche Wetgever in 1873 en in volgende jaren een goed gebruik heeft gemaakt van de hem ontwijfelbaar toekomende bevoegdheid, een gebruik, in overeenstemming met het algemeen belang. Over die vraag kan men van meening verschillen. De heer W. beantwoordt ze ontkennend. Mijn antwoord moet bevestigend luiden.

Hoewel ik niet wil ontkennen, dat sommiger, laat het zijn veler belangen, door den overgang tot den gouden standaard zijn geschaad, is het, naar mijne meening zeker, ten eerste, dat dit gevolg, toen tot de schorsing der zilveraanmunting werd besloten en nog geruimen tijd daarna niet was te voorzien en in de tweede plaats, dat, had men het kunnen voorzien, toch die maatregelen hadden moeten worden genomen, om grooter kwaad te voorkomen, dat het zelfs beter ware geweest daarbij meer doortastend en radicaal te werk te gaan.

De Heer W. beoordeelt die maatregelen in het licht der latere gebeurtenissen. Hij erkent zelf, dat hij bitter wordt en, „wie bitter wordt, wordt ook zoo licht onrechtvaardig". Die erkentenis had hem van verdachtmaking van personen moeten terughouden, een verdachtmaking, die trouwens op hemzelven terugvalt en waartegen ik de aangevallen personen niet behoef te verdedigen.

Laat ik zoo kort mogelijk de wetten betreffend ons muntwezen van 1873 tot 1884 aangenomen, in herinnering brengen: Men vindt ze o. a. in Piersons leerboek, uitg. 1884; 1e deel pag. 383 e. v.

21 Mei 1873. De regeering wordt gemachtigd de aanmunting van zilveren munt door particulieren te verbieden tot 1 Nov. d. a. v., (welke termijn later verlengd werd tot 1 Mei 1874) overeenkomstig het advies eener staatscommissie, in welke noch Mr. Pierson, noch Mr. Van den Berg zitting hadden. Met het advies dier commissie, dat veel verdere strekking had, daar het strekte tot ontmunting van zilveren en aanmunting van gouden munt over te gaan, had de regeering zich blijkens een door haar ingediend wetsontwerp vereenigd, maar de tweede kamer deinsde voor een zoo radicalen maatregel terug.

3 December 1874. De munt, na van 1 Mei 1874 af voor aanmunting van zilveren munt te hebben opengestaan, wordt andermaal daarvoor gesloten. De bij deze wet voor de sluiting bepaalde termijn wordt later telkens verlengd.

6 Juni 1875. De wet bepaalt de invoering van een gouden muntstuk van 6.048 gram fijn en verklaart dit gelijkwaardig met *f* 10 zilver.

9 Dec. 1877. De schorsing van de aanmunting van zilveren standpenningen wordt definitief, totdat daaromtrent nader bij de wet zal zijn voorzien.

27 April 1884. De regeering wordt gemachtigd zilveren standpenningen te ontmunten tot een bedrag van *f* 25 millioen.

Ziedaar het vijftal wetten, die, elkander aanvullend, den tegenwoordigen toestand hebben doen ontstaan.

Zien wij nu welke motieven de staatscommissie van 1872/3 geleid hebben tot het uitbrengen van haar advies, motieven, die ook in hoofdzaak hebben gedrongen tot de latere maatregelen.

Aan de hand der besluiten tot vervanging van den zilveren muntstandaard door den gouden, die tijdens de uitbrenging van het eerste rapport der commissie op 28 December 1872, door Duitschland en de Scandinavische rijken naar alle waarschijnlijkheid zouden genomen worden en waarvan de vaststelling bij de uitbrenging van haar tweede rapport van 26 Juni 1873 als zeker mocht beschouwd worden, toonde zij aan, dat Nederland, werd door de wet niet anders beslist, weldra het eenige land in Europa zoude zijn, waar de enkele zilveren standaard grondslag van het muntstelsel zoude zijn. De commissie toonde aan, dat Nederland ten opzichte van zijn muntwezen geïsoleerd zoude staan te midden van de andere landen met welke het in levendig handelsverkeer staat, dat de zilverprijzen, ten gevolge van het ontmunten en aan de markt brengen van groote hoeveelheden zilver, zij het ook tijdelijk, waarschijnlijk zouden dalen, dat dientengevolge zeer groote schommelingen in de wisselkoersen en daarmede gepaard gaande stoornissen op de credietmarkt te wachten waren. Reeds vertoonde de zilverprijs, toen de commissie haar eerste rapport uitbracht, neiging tot daling. De hoogste prijs te Londen in 1872 was geweest $61^1/_8$ pence per ons standaard = *f* 107 per kilo fijn, terwijl op 7 December de noteering was $59^3/_4$ pence = *f* $104^3/_4$. Dit noemde de commissie toen reeds een vrij aanzienlijke daling. Aan de mogelijkheid van een zoo aanzienlijke daling als later na de intrekking van de Bland Bill in de Vereenigde Staten, de schorsing van zilver-aanmunting in de Landen der Latijnsche munt-unie en de veel later gevolgde in Britsch-Indië is voorgekomen, n.l. tot beneden 25 pence (25 pence = *f* $43^1/_2$ per kilo fijn) heeft de commissie zeer zeker niet gedacht. Veeleer verwachtte zij, (zie pag. 27 en 28 van haar eerste rapport) dat de daling van korten duur zoude zijn, dat uitvoer naar Azië na eenigen tijd het verbroken evenwicht zoude herstellen en, dat op den duur die daling (van den zilverprijs) minder zoude zijn, dan men zou kunnen verwachten. Ook Mr. Pierson was van die meening, (zie „Twee adviezen over het muntwezen") maar Mr. Van den Berg deelde ze niet (zie „de Muntquaestie met betrekking tot Indië) en, gelijk wij zagen, gaven de gebeurtenissen hem gelijk.

De heer W. moge beweren, dat goud een gebrekkige waardemeter is, ik zal het niet ontkennen. Het bezit van een kilo goud gaf in 1890 beschikking over een veel grooter aandeel in den maatschappelijken rijkdom dan in 1873,

maar de waardemeter, die de heer W. had willen behouden, het zilver, is door den loop der gebeurtenissen nog veel gebrekkiger geworden dan goud. Wel zal de heer W. hierop antwoorden, dat noch goud, noch zilver als waardemeter moeten beschouwd worden, dat beide metalen, gemunt of ongemunt, koopwaar zijn, evenals koffie of suiker of tarwe. Maar dat is eenvoudig spelen met woorden. Had hij zijn zin, het zilver zoude de grondslag onzer ruilingen zijn gebleven en zijn veranderlijke waarde, zoude aan alle geldelijke overeenkomsten een nog veel meer veranderlijke beteekenis hebben gegeven, dan nu met het goud het geval is geweest, maar juist in omgekeerde richting. En die veranderlijke beteekenis der geldelijke overeenkomsten zoude, gelijk de staatscommissie van 1872/3 aantoonde, in hooge mate storend hebben gewerkt op onze handels-betrekkingen met de landen, die toen den gouden standaard hadden aangenomen of weldra zouden aannemen. Met den zilveren standaard zouden wij hebben gedobberd als een schip zonder roer in den storm der op- en neervliegende wisselkoersen. Zoo zoude in Februari 1890, bij een zilverprijs van $43^5/_8$ pence, de koers op Londen op ongeveer ƒ 16.75 en in Augustus van datzelfde jaar bij een prijs van $54^1/_4$ op ongeveer ƒ 13.50 hebben moeten staan. De koersen op Duitschland, Frankrijk, België, kortom op alle landen met den gouden standaard zouden even sterke schommelingen hebben ondergaan. In datzelfde jaar 1890 is de laatste wisselkoers te Londen op Calcutta geweest $16^{15}/_{16}$ pence de hoogste $20^3/_4$ pence per rupee, [1]) welke koersen tot onze munt herleid, overeenkomen met ƒ $0.85^1/_2$ en ƒ $1.04^1/_2$, een verschil van ruim 22 pCt. op den laagsten koers. Onder zulke omstandigheden is geregelde handel op het buitenland onmogelijk. Wie anders dan een groote waaghals zal een zaak durven afsluiten, die naar den bij de afsluiting bestaanden wisselkoers eenige procenten winst belooft, wanneer hij de kans loopt, dat, tengevolge van koersverandering, die winst, 't zij met 20 pCt. zal toenemen of in een daaraan geëvenredigd verlies zal verkeeren? En hoe zal het mogelijk zijn met zoo sterk wisselende wisselkoersen een voortdurenden staat van crisis op de credietmarkt te ontgaan? Uitwisseling van kapitaal met het buitenland wordt onmogelijk, wanneer men op geen 20 à 25 pCt. na kan bepalen, wat men zal terug krijgen Het buitenlandsche kapitaal zal zoodanige markt mijden, gelijk het Britsch-Indië gemeden heeft, het binnenlandsche waagt zich niet over de grens. Overvloedige circulatie-middelen kunnen niet afvloeien naar het buitenland, daarentegen kunnen enkele personen gebruik maken van plotseling intredende dalingen van den zilverprijs, om op aanmunting van rijksdaalders en guldens ver boven de behoefte, grove winsten te behalen. Een gelijkmatige rentestand wordt dan eene onmogelijkheid. Evenals Bombay en Calcutta, zoude, hadden wij het zilver als grondslag van ons muntwezen behouden, Amsterdam wellicht rentekoersen van 10 % en 12 % hebben gezien. [2]) Inderdaad, geheel het economisch leven van ons volk zoude in verwarring gebracht zijn en het nadeel daaraan toe-

1) Zie Soetbeer Literatur-Nachweis, pag. 302.

2) Verg. over den rentestand in Britsch Indië Mr. Van den Berg's jongste studie in de Economist, waarin wordt aangetoond, dat het gebrekkig bankwezen van dat land als naaste oorzaak van den herhaaldelijk voorkomenden buitensporigen geld-koers te beschouwen is. Men mag toch zeker wel aannemen, dat, indien tusschen Groot Brittannië en Britsch-Indië eenheid van munt had bestaan, de gevolgen van die oorzaak zich minder scherp zouden hebben doen gevoelen.

gebracht zoude van veel wijderen omvang zijn geweest, dan het door de daling van de goudprijzen der meeste artikelen aan velen berokkende nadeel, een nadeel, dat trouwens door voordeel voor vele anderen is opgewogen.

Dat de Heer W. deze zijde van het vraagstuk, die terecht den grondslag heeft gevormd van het advies der staatscommissie, in 't geheel niet aanroert, bewijst zijn groote oppervlakkigheid. De hoofdzaak gaat hij aldus stilzwijgend voorbij om zich te verdiepen in vragen, wel niet zonder belang, maar die toch eerst in de tweede plaats in aanmerking komen.

Voor hem staat het vast, dat bedoeld advies is ingegeven door baatzuchtige overwegingen van kapitalisten. Deze zouden hebben voorzien, dat hun vorderingen op den staat en op anderen met den zilverprijs in waarde zouden dalen, en dat, werden die vorderingen door de wet tot goud-vorderingen gemaakt, haar waarde met die van het goud zoude stijgen. In het rapport der commissie wordt zoodanig motief niet genoemd. Men zoude dus moeten aannemen, of, dat de commissie dat motief wel gekend, maar verzwegen heeft, omdat het het licht niet kon zien en dat zij een ander motief, een schijnmotief op den voorgrond zoude hebben gesteld, of, dat de geheele commissie en met haar de regeering en de kamers, door oversluwe kapitalisten misleid, er zijn ingeloopen. Een gevolgtrekking, die zeker niet waard is weêrsproken te worden.

Door te bepalen, dat goud de grondslag van ons muntstelsel zal zijn, (wel is waar met behoud onzer zilveren standpenningen, doch met verbod van verdere aanmunting daarvan) heeft men, zoo beweert de Heer W., aan de landbouwers en fabrikanten in ons land en in Indië de voordeelen onthouden, die de groote daling van het zilver hun zouden gebracht hebben, voordeelen, die zich zouden hebben geopenbaard in stijging van de prijzen van hun voortbrengselen, men heeft bovendien, omdat ingevolge die wettelijke bepalingen de rente van de staatsschuld in goud moet worden uitbetaald, aan alle belastingplichtingen een zwaren last opgelegd, daarentegen een buitengewoon voordeel verschaft aan allen die in het genot zijn van vaste jaarwedden, daaronder het Bestuur en verder personeel van de Nederlandsche Bank en ook aan de aandeelhouders dier instelling.[1])

1) Dat het Bestuur en de aandeelhouders van de Nederlandsche Bank hier als begunstigden worden voorgesteld, moet blijkbaar dienen om het aandeel, dat Mr. Pierson en Mr. Van den Berg, aan de door Schr. veroordeelde maatregelen hebben gehad, vooral om het streven van laatstgenoemden om de eenheid van munt tusschen Nederland en Indië te bewaren, verdacht te maken. Toch is het moeilijk in te zien, hoe de aandeelhouders van de Nederlandsche Bank meer of minder belang zouden hebben gehad bij overgang tot den gouden standaard dan de aandeelhouders van elke andere finantieele instelling. Immers tegenover de activa dier instelling bestaande in vorderingen op anderen en metaal (goud of zilver) staan hare verplichtingen wegens bankpapier of rekening Courant-saldo's en altijd is het bedrag harer verplichtingen uit dien hoofde grooter, dan het bedrag harer vorderingen op derden. Integendeel, juist door gebruik te maken van op- en neergaande wisselkoersen en door aanmunting van zilver op de daartoe geschikte oogenblikken, door hooge rentekoersen, zoude de Nederlandsche Bank voor hare aandeelhouders maar ten koste van handel en nijverheid, waarschijnlijk onder een zilverregime grootere voordeelen hebben kunnen behalen, dan nu het geval is geweest, zooals dit duidelijk werd aangetoond in het door Mr. W. C. Mees uitgebrachte verslag van de Nederl. Bank over boekjaar 1875/76. „In het algemeen belang", zoo leest men daar op blz. 10, „achten wij in de gegeven omstandigheden het stelsel van den enkelen goudstandaard voor Nederland het eenig mogelijke, maar voor onze instelling is dat stelsel, evenmin ten aanzien van haren metaalhandel, als in eenig ander opzicht, als voordeelig te beschouwen".

De vraag of het gemis van het voordeel uit de daling van den zilverprijs voor de ingezetenen van den staat als geheel, niet meer schijnbaar dan wezenlijk zoude zijn geweest, is op afdoende wijze beantwoord door Mr. N. P. van den Berg in eene als brochure uitgegeven voordracht over „ons Indisch muntwezen", welke voordracht gehouden is in de algemeene vergadering van het „Indisch genootschap" op 7 December 1897. „Indien het waar is", zegt de Heer van den Berg daarin, sprekend over vroegere geschriften van den Heer Wiessing, „dat eene waardevermindering van het ruilmiddel met 25 en 30 pCt. de oor-„zaak kan zijn van eene vermeerdering van het nationaal vermogen, dan zal „die vermeerdering nog veel aanzienlijker zijn, indien die depreciatie eene „verhouding van 50, van 75 of van 90 pCt. mocht aannemen, en zal het „toppunt van geluk en van nationale welvaart eerst bereikt worden, wanneer „het ruilmiddel ophoudt eenige intrinsieke waarde te vertegenwoordigen, „zooals dit in Frankrijk ten tijde van de assignaten-periode vrijwel het geval „is geweest".

Zeker, voor iederen schuldenaar en dus ook voor den staat, ten opzichte van zijn uit de staatsschuld voortvloeiende verplichtingen, zoude het een zeer groot voordeel zijn, indien de schulden, aangegaan in waardevolle munt en de renten dier schulden, voortdurend konden worden gekweten in dezelfde munt, nadat zij de helft harer waarde verloren had. Het voordeel zoude nog grooter zijn, indien de kwijting kon geschieden in waardeloos papier. Maar dit mag toch geen reden zijn om naar dat voordeel te streven, ten koste van het totaal verlies van het crediet van den staat, van de vernietiging van den buitenlandschen handel, en met terzijde stelling van de meest eenvoudige begrippen van goede trouw.

De buitengewone goud-appreciatie, zich openbarend in eene daling van de prijzen van nagenoeg alle artikelen, heeft ongetwijfeld voor de landbouwers en de planters in Indië, voor fabrikanten en kooplieden den levensstrijd verzwaard, den weg naar welvaart steil gemaakt. Dat Jansen Sr., landbouwer in Nederland en Jansen Jr., planter in Indië de rampen, die hen hebben getroffen, voor een goed deel te wijten hebben aan de algemeene daling der goederenprijzen, of m.a.w. aan de stijging van de waarde van het goud, wil ik niet ontkennen.[1])

---

1) Over de beteekenis van de uitdrukking goud-appreciatie is veel te doen geweest. Velen zijn van meening, dat de daling van bijna alle goederenprijzen (in goud gewaardeerd) toe te schrijven is aan een aan de vraag ongeevenredigd aanbod van goud, anderen hebben de oorzaak dier daling meer willen zoeken bij de uitbreiding der middelen van verkeer en bij de groote ontwikkeling der industrie. Zoo, o. a. Mr. Pierson in zijn artikel: „Goud-schaarschte" Gids September 1894.

Het komt mij voor, dat deze theorie door de feiten van den laatsten tijd in het nauw wordt gebracht. De ontwikkeling van de nijverheid is steeds voortgegaan, de middelen van verkeer nog meer uitgebreid. Toch zijn de prijzen der meeste stapelartikelen, van alle metalen, van steenkool, van wol en katoen en vele andere gestegen tot een in lange jaren niet gekend peil. Het komt mij zeer waarschijnlijk voor, dat de verbazende toeneming van de goud-productie der wereld in de laatste jaren met de oorzaak: goudschaarschte, tevens het gevolg: lage prijzen heeft doen verdwijnen. De theorie, dat ruimer en goedkooper verkeersmiddelen en ontwikkeling van de nijverheid *alle* goederen-prijzen in ongeveer gelijke mate zouden kunnen doen dalen, komt mij ook nog om een andere reden niet juist voor, hoezeer die oorzaak in bijzondere gevallen op de prijzen van speciale goederen in die richting moge werken. Mijn reden is de volgende. Indien in eene maatschappij, die

De heer Van den Berg erkent in zijne bovenaangehaalde voordracht evenzeer dát groote nadeel aan de groote uitbreiding van het goud-régime verbonden. En voortdurend is zijn streven er op gericht geweest, helaas, zonder gevolg, dat nadeel te keeren, door aan het zilver zijn plaats naast het goud te hergeven. Maar, wie van dat nadeel de schuld geeft aan den Nederlandschen wetgever, vergeet twee zaken. Hij vergeet in de eerste plaats, dat van goud-appreciatie, zich openbarend in daling der goederen prijzen in 1873/7 nog niets te bespeuren was. Het index cijfer van Soetbeer, aangevend het gemiddelde der prijzen van 114 artikelen, over 1876—80 is gelijk aan dat voor 1861—1870; dat van Krall voor 265 artikelen nog 2 punten hooger (112 tegen 110). Daartusschen liggen de jaren 1871—75 met hoogere cijfers; gevolg van de abnormaal hooge prijzen in de gründer-periode, die met den bekenden crisis in 1873 eindigde. Eerst later, vooral na 1883 is de dalende prijsbeweging duidelijk aan 't licht gekomen. Dat eene voortdurende en omvangrijke daling van den zilverprijs in 1873 door de meesten, o.a. door de leden der munt-commissie niet is voorzien, heb ik in 't begin van dit opstel reeds aangetoond. Of de heer Wiessing die daling toen reeds heeft voorzien, is mij niet bekend.

En wat in de tweede plaats, bij het uitbrengen der beschuldiging tegen den wetgever vergeten wordt is, dat hij geen andere keus zoude hebben kunnen doen, zelfs niet, indien hij de latere gebeurtenissen had kunnen voorzien. Waarom niet, dit meen ik boven te hebben aangetoond.

En wat zal ik nu ten slotte zeggen van de maatregelen door den Heer W. aanbevolen om, gelijk hij het noemt, uit het munt moeras te geraken? Zijn deze voorstellen wel ernstige kritiek waard?

Nieuwe gouden en zilveren munten wil hij vrijelijk doen aanmunten, zonder bepaling van eene vaste waardeverhouding tusschen beide door den staat. De ingezetenen moeten weten of zij in goud of in zilver zullen contracteeren. De staat zal maandelijks de verhouding bepalen op den grondslag van de prijzen der beide metalen op de wereldmarkt. De jaarwedden zullen ten

geen ruilmiddel bezigt, waar dus alle handel nog ruilhandel is, wegen worden aangelegd, die het verkeer vergemakkelijken, en tegelijk werktuigen worden ingevoerd, die de voortbrenging met minder moeite mogelijk maken, dan zal in de verhouding van de ruilwaarde der goederen geen verandering komen, dan alleen voor zoover enkele artikelen meer bevoordeeld worden door genoemde oorzaken dan andere. Maar van algemeene daling zal in zoodanige maatschappij geen sprake zijn geen sprake kunnen zijn. De oorzaak, die in onze maatschappij met ruilmiddel zoo sterk heet gewerkt te hebben, blijft in eene maatschappij zonder ruilmiddel zonder gevolg, wat de ruilwaarde der goederen betreft. Daaruit valt m. i. af te leiden, dat zij ter verklaring van de prijsbeweging in de laatste zeventiger en in de tachtiger jaren ter zijde moet worden gesteld.

Ware goud alleen ruilmiddel geweest, niet ook tegelijk waardemeter, had de maatschappij een anderen abstracten waardemeter gehad, gesteld dit ware mogelijk, in welken vorm zoude dan het verschijnsel, dat nu algemeene prijsverlaging heet, zich hebben geopenbaard? Wij zouden dan getuigen zijn geweest van de gewone prijsschommelingen van een aantal goederen, gevolg van bijzondere oorzaken, maar van algemeene prijsverlaging zoude geen sprake zijn geweest, daarentegen zoude eene buitengewone stijging van den prijs van goud bijzonder de aandacht hebben getrokken. En waarschijnlijk zoude niemand er dan aan gedacht hebben, dat de oorzaak van die stijging misschien wel bij alle andere goederen gezocht moest worden. Om deze redenen ben ik voor mij overtuigd, dat de maatschappij ziek is geworden door te weinig goud en dat de ruime dozis van dit metaal, gevolg van den zooveel gesmaden dorst naar goud, de patient weer gezond heeft gemaakt en verder zal doen aansterken.

deele in gouden, ten deele in zilveren munt worden uitbetaald. Wat zoude men onder zoodanige regeling zien gebeuren. Voor den handel, in de eerste plaats voor den geldhandel en den effectenhandel zoude het een onmogelijkheid zijn zijn zaken in tweeërlei soort munt met afwisselende verhouding af te doen.

Een koerslijst van effecten met goud en zilver noteeringen zoude niets brengen dan nuttelooze verwarring. Wisselkoersen voor goudwissels en voor zilver wissels, zouden met de eischen van het verkeer volkomen in strijd zijn. De keus, die de staat niet had willen doen, zoude door de handelaren, de effecten markt, de bankierswereld (de Nederlandsche Bank) moeten worden gedaan en die keus, die zonder redelijken twijfel op de gouden munt zoude vallen, zoude voor het geheele verkeer toongevend zijn. Wat zoude dan gewonnen zijn? Eene speculatie munt van zilver naast de feitelijke standpenningen en deze munt zoude zijn die, welke het kleine verkeer voor zijn ruilingen niet kan missen, de munt, die de rijksdaalders en guldens zoude moeten vervangen, inderdaad welk eene verwarring en onzekerheid. Op de grensplaatsen redt men zich er ook wel uit, zegt de schr. Ja, als het er om te doen is om zich er uit te redden! Uit de verwarring van ons oude muntwezen met Zeeuwsche rijksdaalders, daalders, schellingen en halve schellingen pietjes enz., heeft men zich indertijd ook gered. Maar men was toch dankbaar toen aan dien verwarden toestand een einde kwam.

Maar nog merkwaardiger dan dit voorstel is wat de Heer W. voorstelt ten aanzien van de loopende verbintenissen. (Zie pag. 98). „Al wie schulden had, „aangegaan in zilver, zooals onze staatsschuld, huren en pachten, die van „voor 1877 dateeren, kon ze voldoen met de zilveren munt, die in 1900 of „daarna geslagen was. Alle andere geldelijke verplichtingen moesten gekweten „worden in kronen (goud) of onze tegenwoordige zilveren munt, zoolang die „nog in omloop bleef. Laatstgenoemde en ook onze gouden tienguldenstukken „moesten echter zoo spoedig mogelijk versmolten worden. Maar nu ware een „wettelijk voorschrift noodig, overal te publiceeren, en luidende als volgt:

„Iedereen, die bij de inwerkingtreding van deze wet eene geldsom schuldig „is in de oude munt, betaalt het dubbele (?) in de nieuwe zilveren munt, of „hij betale in gouden kronen, waarbij de kroon gerekend wordt tegen . . . . „guldens, oude munt, resp. . . . . guldens, nieuwe munt. Met onze nieuwe „zilveren munt zijn bedoeld onze zilveren standpenningen, die het jaartal dragen „van 1900 of later, met onze oude zilveren munt zijn bedoeld onze zilveren „standpenningen, geslagen vóór 1900."

Volkomen duidelijk is dit alles niet. Het schijnt wel, dat de schrijver bepaald wil zien, dat alle schulden, die vóór 1877 zijn aangegaan in de nieuwe zilveren munt, gulden voor gulden, mogen gedelgd worden, m. a. w dat, wie duizend gulden naar den tegenwoordigen muntvoet te vorderen heeft, zoude worden voldaan met 1000×10 gram zilver ter waarde van ƒ 460, naar den tegenwoordigen zilverprijs. Hoewel in het fraaie wetsontwerp, dat hij laat volgen, geen onderscheid wordt gemaakt tusschen schulden vóór 1877 en daarna aangegaan, schijnt toch uit het verband met het voorafgaande hoofdstuk, waarin hij de meening, dat gedane zaken geen keer nemen, die bedoeling te blijken. Hoe het zij, tegen den tijd, dat het wetsontwerp van den Heer Wiessing aan de orde komt, mag dit punt wel duidelijk geformuleerd worden.

Ook zal daarin dan duidelijk moeten worden uitgedrukt, hoe men zal uitmaken of een schuld vóór of na 1877 is aangegaan; of b. v. door de conversiën van onze staatsschuld in 1892 en 1896 nieuwe schuld is geschapen of niet. Met betrekking tot de obligatiën, waarvoor nieuwe stukken zijn gegeven, zoude dan waarschijnlijk een nieuwe schuld moeten worden geacht te zijn ontstaan, terwijl de houders van certificaten N. W. S. welke afgestempeld zijn, tot schuldeischers van vóór 1877 zouden worden verklaard. Eerstgenoemden zouden dan per stuk van *f* 1000 gerechtigd zijn tot het equivalent van honderd gouden tienguldenstukken in nieuwe munt, laatstgenoemde tot duizend nieuwe guldens, gelijkwaardig naar den huidigen zilverprijs met 46 gouden tienguldenstukken. Inderdaad wel ongelukkig voor die arme certificaathouders! Maar daarvoor hebben zij (of de vroegere bezitters, dat komt er weinig op aan) dan ook al die jaren na 1877 hunne rente in goud uitbetaald gezien. Ik zoude echter iederen houder van hypotheken of schuldbekentenissen vóór 1877 aangegaan, aanraden, tegen den tijd dat 's Heeren W's plannen kans hebben te worden verwezenlijkt, al die oude schuldvordeningen op te zeggen, vóórdat de wet ze berooft van ruim de helft harer waarde. Overigens wil ik van dit plannetje niets anders zeggen dan, dat het zeer vernuftig is uitgedacht en dat men het de verdienste van oorspronkelijkheid niet kan ontzeggen. Spijtige kapitalisten zouden ons land misschien met Portugal of Turkije op een lijn stellen, de Heer W. zoude hun zeggen, dat zij lang genoeg op kosten van de Nederlandsche Schatkist hebben geleefd.

Uit mijn veroordeeling van de meeningen en plannen van den Heer W. wensch ik niet afgeleid te zien, dat ik den tegenwoordigen toestand van ons muntwezen bevredigend acht. Verre van daar! Ik acht het een groote fout, dat het advies der staatscommissie van 1872/3 niet in zijn geheel is gevolgd, dat toen niet de zilveren standaard voor ons land en voor Indië geheel is losgelaten voor den gouden. En, daargelaten de kans van clandestiene aanmunting van rijksdaalders en guldens, acht ik het gevaar volstrekt niet denkbeeldig, dat die fout zich eenmaal in kritieke tijden, b.v. wanneer ons land in oorlog mocht komen, tast- en voelbaar zal wreken. De z.g. veiligheidsklep, de machtiging tot ontmunting van *f* 25 millioen zilveren standpenningen, zal juist dan het eerst haar dienst weigeren, als zij 't meest noodig is, als het buitenland ons onze staatsfondsen terug zendt en een goudleening niet te plaatsen is. Mogen betere adviseurs dan de heer Wiessing, zij het ten koste van groote offers, ons land redden uit de gevaren aan het voortduren van dien toestand verbonden.

G. MESDAG Jacz.

Groningen.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

Jhr. Mr. J. E. DE STURLER OVER HET TEGENWOORDIGE SIAM.

Reeds meermalen vestigden wij in dit tijdschrift de aandacht op consulaire verslagen van Jhr. Mr. de Sturler, wiens belangrijke beschouwingen over de bedevaart naar Mekka zoo algemeen en welverdiend werden gewaardeerd. Nu hij het consulschap van Djeddah heeft verwisseld voor het consul-generaalschap te Bangkok, is zijn verslag 1898 weer een der interessantste uit den bundel der consulaire verslagen.

Hij bepaalt zich niet tot een handels-overzicht, maar hij geeft vooraf een artikeltje over het hedendaagsche Siam, dat, zooals het daar ligt, in een conversations-lexicon kon worden afgedrukt.

Wij geven dit essay hieronder weer.

Het koninkrijk Siam heeft een uitgestrektheid van 240.000 vierk. mijlen, met een bevolking, volgens de eene lezing van 6.000.000, volgens eene andere van 9.000.000 zielen; aangezien er nooit een volkstelling is gehouden, zal het bevolkingscijfer wel het midden van die twee getallen bedragen. Siam is derhave zeer dun bevolkt.

Het aantal eigenlijke Siameezen wordt geschat op niet meer dan plm. 2.000.000; voorts bestaat de bevolking uit ongeveer 2.000.000 Chineezen of lieden van Chineeschen oorsprong, en de rest uit Birmanen, Peguanen, Maleiers, Cambodjanen, Anammieten en Laotiërs. Het aantal Europeanen bedraagt iets meer dan 1000. Ruim 25.000 Aziaten staan in Siam onder vreemde bescherming.

Dit rijk omvat: „Siam proper" (het stroomgebied van de Menam) in het midden als hoofdstaat, de oostelijke provinciën tot aan de Mekong, de cijnsbare staten van Laos en Luang Praban (van dit laatste is het grootste deel onder Franschen invloed) en de provinciën en vasal-staten van het Maleische schiereiland in het westen en zuiden; tot de laatsten behooren de rijkjes: Kedah-Perlis, Trengganan, Kalantan, Patani, Rouman, enz., die in het Siameesch geheel andere namen hebben.

„Siam proper" (de zoogenaamde vallei van de Menam) is het welvarendste en vruchtbaarste gedeelte, de twistappel der beide rivaliseerende mogendheden, die bij de conventie van Januari 1896 onderling de integriteit van Siam hebben gewaarborgd. Na de verwikkelingen van 1893 met Siam heeft Frankrijk de vrij belangrijke haven van Chantaboon bezet gehouden.

Geheel het noordelijk deel des rijks is bergachtig en boschrijk; van hier strekken zich twee bergketens zuidwaarts; de keten, die naar het oosten loopt, eindigt in Cambodja en vormt het stroomgebied van de Mekong, de grensrivier van Indo-China, de keten, die westwaarts gaat, zich voortzet in

het Maleische schiereiland begrengst de Menam-vallei, een uitgestrekte en bijzonder vruchtbare laagvlakte van alluviale vorming, doorsneden met kanalen en zijtakken van de Menam, die een lengte van plm. 450 mijlen bij een breedte van 50 mijlen heeft; de Menam, de majestueuse hoofdstroom, bevaarbaar tot plm. 150 mijlen, doorsnijdt deze vlakte in hare gansche lengte, die terecht de voorraadschuur van het verre oosten wordt genoemd. De Menam met hare jaarlijksche overstroomingen is voor Siam de vruchtbaarheid aanbrengende Nijl van Egypte. De Laosstaten in het noorden bevatten de nog ongemeten en rijke teakhoutbosschen, waarvan het product het tweede hoofduitvoerartikel van Siam uitmaakt.

Administratief is Siam verdeeld in 18 kringen (Monthon) en deze zijn weder onderverdeeld in provinciën (Muang). Aan het hoofd van een kring of Monthon staat een „Chief Commissioner" (Kha Luang Desasbhipala) en van eene provincie of Muang een „Governor".

De provincie is verdeeld in districten, elk onder een „Amphur"; het district is weder verdeeld in „Mu Ban" of dorpen en deze zijn weder onderverdeeld in „Ban" of gehuchten. Aan het hoofd van een „Ban" of van eene vereeniging van 10 tot 20 huisgezinnen is geplaatst een „Phu Yai Ban" of „oudere" en de ouderen verkiezen de „Kamman" of hoofdman voor het geheele dorp, waaronder hunne „Ban's" ressorteeren.

Met uitzondering van de Monthon Krungtepe, waarin de hoofdstad Bangkok gelegen is, welke direct bestuurd wordt door het „Department of Local Government", staan alle Monthon's onder het centraal beheer van het Departement van Binnenlandsche Zaken.

De regeeringsvorm is absoluut monarchaal; sedert 1887 is de troonsopvolging geregeld en beperkt tot de oudste prinsen van den bloede, die zonen van den Koning zijn. De waardigheid van den z.g. tweeden koning is sedert geruimen tijd opgeheven.

Een Wetgevende Raad, samengesteld uit 60 leden, door den Koning benoemd en waartoe de Hoofden der Departementen ex officio behooren, staat den vorst in de uitoefening der wetgevende macht ter zijde.

De administratie is verdeeld over 10 Departementen: 1e. Buitenlandsche Zaken; 2e. Binnenlandscde Zaken; 3e. Financiën; 4e. Koninklijke Huishouding; 5e. Oorlog en Marine; 6e. Justitie; 7e. Local Government en Politie; 8e. Openbare Werken; 9e. Openbaar Onderwijs; en 10e. Landbouw. Het laatstvermelde Departement is eerst kortelings opgericht.

De Ministers Hoofden der Departementen, zijn, op twee na, allen zonen, halfbroeders of neven van den Koning.

Aan de meeste Ministeries worden de werkzaamheden des nachts verricht; in den regel zijn de Ministers en hoofdambtenaren vóór 4 à 5 uur des namiddags niet te vinden noch te spreken.

Sedert 1892 is een Ministerraad ingesteld, gepresideerd door den Koning en bestaande uit 12 leden, n.l. de 10 hoofden der Departementen, den Chef van den Generalen Staf — een der zonen des Konings — en den Adviseur-Generaal (Mr. Robin Jacquemyns).

Bij verscheidene Departementen zijn Europeesche adviseurs en beambten aangesteld; meerendeels zijn zij Engelschen, Denen, Belgen, Duitschers en Italianen. Eenige takken van dienst zijn feitelijk geheel aan Europeesche

leiding toevertrouwd; de Marine is onder de leiding voornamelijk van Denen; het leger heeft vele Italiaansche instructeurs; de spoorwegen zijn aan Duitschers toevertrouwd; de douanen, de politie, het mijnwezen en de topographische dienst aan Engelschen; het post- en telegraafwezen aan Duitschers; bij openbare werken zijn eenige Italiaansche ingenieurs en architecten werkzaam, en bij het onderwijs Engelschen.

Leger. Siam heet te hebben een staand leger van 4000 man, bewapend met Mausergeweren. Men beweert, dat in tijd van oorlog een 20 000 man onder de wapenen geroepen zouden kunnen worden. Er is opgericht een Militaire Academie voor de opleiding van Siameesche officieren; aan het hoofd van deze inrichting staat een Italiaansch hoofdofficier. De uniformen zijn gecopieerd naar die van de Engelsche en Italiaansche legers.

Het leger is samengesteld uit infanterie, cavalerie en artillerie.

Marine. De vloot bestaat uit een kruiser-jacht, speciaal bestemd voor den Koning, groot 2500 registerton en een 6-tal kleine, oude kanonneerbooten, metende van 400 tot 600 registerton, met modern geschut bewapend Het korps mariniers is ongeveer 2000 man sterk en heet wel geoefend te zijn.

Financiën. De Siameesche Minister van Financiën wordt ter zijde gestaan door een „Comptroller General" — door het Britsch-Burmeesch Gouvernement geleend — en eenige Engelsche „Fiancial Advisers". Een budgetstelsel bestaat hier niet.

De inkomsten van Siam bedroegen:

in het jaar	116 (1897—1898)	Tic.	25.000 000
„ „ „	117 (1898—1899)	„	27.255.000 en worden
voor „ „	118 (1899—1900) op	„	30,422.000 geraamd.

De uitgaven bedroegen:

in het jaar	116 (1897—1898)	Tic.	24.143.000
„ „ „	117 (1898—1899)	„	25.708.000 en worden
voor „ „	118 (1899—1900) op	„	30.112 000 geraamd.

De bronnen van inkomsten zijn van onderscheiden aard en bestaan uit niet minder dan 50 categorieën die onder 7 rubrieken of hoofden zijn gebracht.

Rubriek I omvat de groote pachten — opium, dobbelspelen, spiritualiën, visscherij en zout — waarvan de aanbesteding jaarlijks in de maand Maart te Bangkok plaats heeft, voorts de uitvoerrechten, waarvan die op rijst en teakhout de belangrijkste zijn, en de invoerrechten. De opbrengst van deze rubriek wordt geschat op Tik. 14.000 000.

Rubriek II omvat de grondbelasting, die, met uitzondering van de belasting op de rijstvelden, wordt geheven naar de opbrengst, In deze belasting worden aangeslagen rijstvelden, vruchttuinen, zoogenaamde „terrains salés", nipa-aanplantingen, groentetuinen en honigboomen.

De opbrengst bedraagt ongeveer Tic. 2.500.000 Eene betere wijze van inning en eene verhooging dezer belasting is in voorbereiding

Rubriek III omvat de producten van landbouw, van vischvangst van de bosschen en rivieren, die onderworpen zijn aan transitorechten in het binnenland en bij invoer in Bangkok, als peper, boonen, sesam, katoen, kapok, indigo, hennep, riet- en palmsuiker, tabak, was, ruwe zijde, groenten, bamboe, atap, rozen- en ebbenhout, houtskolen, kalk, versche visch, enz.

De opbrengst bedraagt ongeveer Tic. 2.000.000. De inning dezer rechten is mede verpacht en geeft daardoor aanleiding tot velerlei misbruiken van de zijde der pachters.

Rubriek IV vereenigt in zich de inkomsten, die geheven worden door de verschillende administraties, als de opbrengst van gerechtskosten, mijnconcessies, posterijen en telegraaf, Koninklijke drukkerij, zegelrecht der Ministeries, spoorwegen, munting, recht op de eigendomsbewijzen van rijstvelden.

De opbrengst wordt geschat op Tic. 1.500.000.

Rubriek V omvat het hoofdgeld der z.g. „leks" (lijfeigenen) en der Chineezen.

De opbrengst bedraagt ongeveer Tic. 1.000.000.

Rubriek VI omvat de inkomsten uit verhuur van staatseigendommen, arbeid der gevangenen, voordeel uit de vermunting van dollars in ticals, verkoop van koperen munt.

Deze inkomsten bedragen een totaal van Tic. 1.000.000.

Rubriek VII omvat de inkomsten, die der Siameesche schatkist toevloeien uit de provinciën van het Malakka schiereiland, die voor weinige jaren nog uitmaakten een der drie groote commandementen of administratieve afdeelingen van het Siameesche Rijk, onder het hoog gezag van den Eersten-Minister of Kralahom.

De inkomsten bedragen ongeveer Tic. 1 750,000.

Bij het invoeren van hervormingen en van meerdere contrôle op de heffingen is het aan geen twijfel onderhevig, dat de staatsinkomsten belangrijk zullen stijgen.

Justitie. Alhoewel er in het rechtswezen hervormingen zijn aangebracht, laat de rechtsbedeeling, voornamelijk in de provinciën, nog te wenschen over. De rechtbanken in de provinciën ressorteerden voorheen onder het Departement van Binnenlandsche Zaken, doch zijn met de reorganisatie successievelijk gebracht onder het Departement van Justitie.

In Bangkok zijn 5 rechtscolleges:

1e. de Internationale Rechtbank (San Tang Pratet), voor alle zaken door vreemdelingen tegen Siameezen ingesteld.

2e. Crimineele Rechtbank (San Ratcha Aja).

3e. Hof van Appèl (San Uthon).

4e. Borispah-gerecht (San Borispah), voor politie- en kleine zaken, en

5e. Gemengde Rechtbank (San Pheng), voor gemengde zaken.

Er wordt recht gesproken volgens Sijmeesche wetten en door Siameesche rechters, aan wie een Europeesch rechtsgeleerde als adviseur is toegevoegd. Deze adviseurs zijn jonge menschen — tot dusver allen Belgen — die zóó kersversch aangekomen, zonder eenige kennis van taal en volk, van zeden, gebruiken, wetten en instellingen te bezitten, dadelijk bij het eene of andere rechtscollege worden geplaatst en hunne diensten moeten bewijzen.

Alle zaken, civiele als crimineele, tegen vreemdelingen moeten worden aangebracht bij den betrokken Consul en door dezen berecht.

Het eenige Consulaat, dat een behoorlijk samengestelde rechtbank heeft, met vaste assessoren, die jaarlijks opnieuw moeten worden benoemd en zooveel mogelijk gekozen worden uit personen met eenige rechtskennis, is het Nederlandsche, en nimmer is alhier geklaagd geworden over de rechtsbedeeling van de Nederlandsche Consuläire Rechtbank.

Openbare werken. Deze verkeeren, waar de hoofdleiding niet is toevertrouwd aan Europeanen, in een nog achterlijken staat. Aan het onderhoud van wegen, bruggen, waterwerken, kanalen, enz., wordt nagenoeg niets gedaan, alles verkeert in een vervallen toestand. Een „Sanitary Department" is onlangs ingesteld, doch van zijn werkzaamheid heeft het nog geen blijk gegeven, in eene stad als deze, alwaar de verregaande onzindelijkheid der bevolking telken jare dezelfde epidemieën terug roept. Hoog noodig, zoowel uit een sanitair als uit een commercieel oogpunt, moeten de talrijke kanalen, die in en om Bangkok zijn, uitgebaggerd worden. Hoog noodig zijn de vernieuwing van bruggen, de verbetering en uitbreiding van bevloeiingswerken, de aanleg en het onderhoud van wegen; doch de Siameesche Regeering bekommert zich daarom weinig. Aan het belangrijkste en voor Siam het meest voordeel gevend werk, namelijk het uitdiepen van de „bar" voor den ingang der Menam, wordt niet gedacht, en wel voorbedachtelijk, uit bijgeloof: de natuur heeft aan Siam de „bar" gegeven als een verdedigingsmiddel tegen vreemde invasie.

Openbaar onderwijs en Eeredienst. Aan het primair Siameesch onderwijs wordt nogal zorg besteed.

Elke Siamees, zonder uitzondering van stand, is, zoodra hij den mannelijken leeftijd bereikt heeft, verplicht zich in een Wat of tempel terug te trekken en aldaar gedurende 3 tot 6 maanden het bonze-kleed te dragen. In het district Bangkok zijn 293 Wats of tempels met 8700 priesters of „Bonzen," van welke 418 godsdienstig onderwijs geven.

Er zijn 61 Gouvernementsscholen, welke nagenoeg allen ondersteuning van Regeeringswege ontvangen. Er bestaan 6 Engelsch-Inlandsche scholen voor jongens en 2 voor meisjes, waaraan Engelsche leeraren geplaatst zijn, door de Regeering bezoldigd.

Het aantal Wats in de provinciën bedraagt 4408 met 49.593 bonzen.

Voor het onderhoud van dit groot aantal tempels wordt zeer weinig gedaan, en tal van die bedehuizen verkeeren derhalve in bouwvallligen staat.

Christelijke zendingen. De verbreiding van het Christendom heeft aan dit land zeer veel goed gedaan; op die plaatsen, waar Christengemeenten zijn gesticht, is de weldadige invloed van onzen godsdienst merkbaar, door het heerschen van welvaart, orde en zedelijkheid.

De Roomsch-Katholieke zendingen hebben haar arbeidsveld meer in en om Bangkok en het zuidelijk deel van Siam gekozen, als te Pachim, te Patrew. Zij hebben 83 kerken in Siam, waarvan 5 in Bangkok, en 71 scholen met ongeveer 4000 leerlingen. De voornaamste onderwijsinrichtingen van deze zendingen zijn: het „Assumption College," de „Convent School" en het „College van het Heilige Hart."

De Amerikaansch-Presbyteriaansche zendingen. Deze missiën hebben 3 kerken te Bangkok. In het westelijk deel des lands hebben zij kerken in de provincie Petchabouri; in het noorden hebben zij haar grootste arbeidsveld, voornamelijk te Chiengmai, te Lakon, te Nan, enz. Aan al hunne vestigingen hebben zij scholen verbonden, met ongeveer 600 leerlingen, zoomede hospitalen.

Voorts worden in Siam aangetroffen missies van het „American Bible Society," van de „Plymouth Brethren," van de „Baptist Missionary Union," van de „Siamese Baptist Mission" en van de „Congregationals."

De Siameesche Regeering, zonder het zendingswerk aan te moedigen, legt het evenwel geen belemmeringen in den weg, en de bevolking is het volstrekt niet vijandig gezind.

Hospitalen. Er zijn hier drie Europeesche gasthuizen; een Fransch — verreweg het grootste en best ingerichte —, een Amerikaansch en een Engelsch. De Regeering heeft verschillende inlandsche hospitalen doen oprichten.

Weersgesteldheid. De Siameezen kennen drie seizoenen, elk van 4 maanden, nl.: het heete seizoen, loopende van April tot en met Juli, het regenseizoen van Augustus tot en met November en het koude seizoen van December tot en met Maart. Gedurende 8 maanden van het jaar is de warmte tusschen 90° en 97° Fahrenheit in de schaduw; gedurende het koude seizoen daalt de thermometer des nachts vaak tot 50°, doch stijgt des daags weder tot 85°. In den regentijd kan het geducht regenen, de rijstvelden staan dan blank, en de beplanting der rijstvelden neemt een aanvang.

Van de ongezondste plaatsen op den aardbodem is Bangkok een der eerste, voornamelijk tengevolge van de groote onreinheid, het gebrek aan goed drinkwater, de bemesting der groentetuinen, die in en om de stad gelegen zijn en in sommige maanden van het jaar een ondragelijken stank verspreiden, en het niet uitbaggeren der talrijke kanalen, „klong" genaamd, die bij ebbe van wege den modder onbevaarbaar zijn. Bepaalde epidemieën hebben er in de laatste jaren te Bangkok niet geheerscht, doch het geheele jaar door eischen cholera, typheuse koortsen en dysenterie talrijke offers, vrij belangrijk onder de Europeesche bevolking.

* * *

De heer de Sturler schijnt dan wel een specialiteit te zijn in ongezonde consulaire standplaatsen. Hij noemt Bangkok „van de ongezondste plaatsen op den aardbodem een der eerste." Zijn vorige standplaats Djeddah was zeker dan toch in dat opzicht sterk concurreerend.

Zijn werklust lijdt blijkbaar niet door die ongezondheid. Wij wilden wel dat de verslagen van vele van zijn collega's op gezondere plaatsen even belangwekkend waren.

ECONOMISCHE ONTWIKKELING.

Siam is een bij uitstek rijk en vruchtbaar land, waarvan de meeste hulpbronnen nog op verdere ontwikkeling wachten; daartoe zijn echter in hoofdzaak hoog noodig:

1e. Bevloeiingswerken. Sedert eenige jaren, in 1892, is hier opgericht geworden de „Siam Canal Land and Irrigation Co.", een Siameesche maatschappij, staande onder de leiding van een gedurende vele jaren alhier gevestigden Oostenrijker, de heer E. Müller, en ten doel hebbende door het graven van kanalen land voor rijstbouw geschikt te maken; daartoe heeft zij van den Koning verkregen een omvangrijk stuk woest terrein, niet ver en ten noorden van Bangkok gelegen. Deze maatschappij, die in den beginne zeer vele moeilijkheden te overwinnen had, werkt thans uitmuntend en heeft reeds door het aanleggen van kanalen groote stukken, vroeger braakliggend land, tot vruchtbare rijstvelden gemaakt. Een ieder kan zich op dat aan de maatschappij afgestane terrein een stuk land uitkiezen en het in eigendom

verkrijgen; daarvoor moet worden betaald dadelijk na de toewijzing 1 tical per „raï" (80 M².) en 2½ ticals per „raï", zoodra de kanalen zijn gegraven en de grond voor bebouwing geschikt is.

Indien deze onderneming meer steun van de Siameesche Regeering mocht ondervinden, is het als zeker aan te nemen, dat de rijstproductie binnen korten tijd enorm zou toenemen.

Wijders, indien de Regeering er voor te vinden ware een geregeld irrigatie-stelsel, onder bekwame Europeesche leiding, in te voeren, nieuwe kanalen te graven, de bestaande te verbeteren — deze kanalen zijn tevens verkeers-wegen — zou ontegenzeggelijk een groote schrede op den weg tot verbetering der algemeene welvaart en tot vermeerdering van 's lands inkomsten zijn gezet.

Aan het vóór 2 jaren geopperd denkbeeld der Siameesche Regeering, om de invoering van een irrigatie-stelsel op te dragen aan een bekwaam Nederlandsch ingenieur van den Waterstaat wordt voorloopig nog geen uitvoering gegeven.

2e. Spoorwegen. Alle zijn thans in staats-exploitatie.

Voor het verkeer zijn geopend:

a. de lijn Bangkok—Ayuthia, lang 71.08 kilometers; en

b. van de lijn Ayuthia—Khorat, lang 263 kilometers, het traject Genkoi of 125.03 kilometers; deze lijn wordt verwacht gereed te zijn over plm. 1 jaar: de rails zijn reeds gelegd tot kilometer 220.

Het vervoer langs deze lijnen van personen en goederen — voornamelijk padie — is reeds vrij belangrijk.

De ontvangsten bedroegen in	1896/97	Tic.	231.880
„ uitgaven „	„ 1896/97	„	147.317
derhalve een rendement van . . .		Tic.	84.563

Daartegenover staan:

de ontvangsten in	1897/98 met	Tic.	435.932
„ uitgaven „	1897/98 „	„	232.678
aldus aantoonende een winst van		Tic.	203.254

Hiervan werd ontvangen aan vervoer:

van personen	Tic.	314.750
„ goederen	„	121.182
Totaal	Tic.	435 932

In aanleg zijn:

a. de lijn Ban Muk Yee—Lopbouri, een zijtak van de lijn Ayuthia—Khorat, die noordwaarts gaat en eene lengte heeft van 46 kilometers; van dit traject zijn reeds gereed 26½ kilometer.

b. de lijn Bangkok—Petchabouri, lengte 150 kilometer. Deze lijn, die westwaarts naar Ratbouri gaat, daar de Meklong overbrugt en zich dan zuidwaarts naar Petchabouri wendt, belooft de meest voordeelige te worden van dit land.

Het materiaal voor aanleg en exploitatie wordt betrokken: de rails uit Engeland, de locomotieven en wagons uit Engeland, Duitschland en België.

Ten gevolge van schaarschte en duurte van hard hout worden stalen dwarsliggers voor gedeelten van de lijn gebezig.

Daar de stoomschepen der Deensche „East Asiatic Co." Bangkok zonder

overlading aandoen, heeft zij het leeuwenaandeel in het vervoer van het spoorwegmateriaal verkregen.

De Siameesche Regeering heeft uit een politiek beginsel het besluit genomen geen concessiën voor den aanleg van spoorwegen meer aan particulieren te verleenen. De door haar verleende concessie voor bovenvermelde spoorlijn Bangkok—Petchabouri is door haar van den concessionaris teruggekocht geworden en de aanleg daarvan thans door haar zelve ondernomen.

De kleinere spoorlijn van Bangkok naar Paknam, gelegen aan de monding van de Menam, is de eenige lijn in particuliere handen en wel in die van eene Deensche maatschappij. Zij is slecht 17 kilometer lang en de exploitatie is loonend.

Voorloopig wenscht de Siameesche Regeering het spoorwegnet niet verder uit te breiden; een voorstel van belanghebbende zijde gedaan, om de lijn Bangkok—Ayuthia door te trekken tot Chiengmai en de kosten van aanleg door een geldleening te dekken, werd door haar afgewezen; ook het opgeworpen denkbeeld om Bangkok door een spoorlijn met Saigon te verbinden vond bij haar geen genade.

De kosten van aanleg der spoorwegen alhier worden bestreden uit de gewone middelen, volgens een begrooting, door het Spoorweg-Departement jaarlijks ingediend en welke een bepaalde som niet mag overschrijden. Dit is de reden, waarom de aanleg zóó langzaam vordert.

3e. Herziening der wetten op den Landbouw. Het schijnt dat de Regeering voornemens is hiertoe geleidelijk over te gaan; althans zij heeft kortelings een Departement van Landbouw opgericht.

4e. Invoering van een Kadaster. Het gemis aan een kadastraal stelsel is niet alleen schadelijk voor den fiscus, maar levert ook een aanhoudend gevaar voor den eigenaar om in het rustig bezit van zijn grond te worden gestoord. Talrijk zijn dan ook de geschillen over grondbezit, voornamelijk in de provinciën: maar al te dikwijls komt het voor, dat voor een en hetzelfde perceel tuingrond of rijstveld meerdere eigendomsbewijzen („titledeeds" of „grants") zijn afgegeven geworden; het als geldig aangenomen praevaleerend recht van den eersten ontginner is dientengevolge vaak uiterst moeielijk te bewijzen.

Boschwezen. Bij gebreke van eenig toezicht van Regeeringswege over teakbosschen, welke in het noorden van het land gelegen zijn, dreigde weinige jaren geleden het gevaar van algeheele ontwouding. Dit is afgewend geworden door de oprichting van een „Forest Department," aan het hoofd waarvan geplaatst is een ambtenaar van het Boschwezen van Britsch-Burma. Door dezen zijn onderscheidene bepalingen in het leven geroepen voor de bewerking en instandhouding der teakbosschen, en hem is ter zijde gesteld een staf van Engelsche ambtenaren, mede afgestaan door het Gouvernement van Burma.

O. a. zijn verboden het kappen van jonge boomen en het kappen zonder vergunning („lease,") terwijl het bijplanten verordend is.

Het „Forest Department" is niet meer genegen concessiën voor den aankap te verleenen aan enkele particulieren, doch alleen aan groote maatschappijen of handelslichamen.

Voorheen kon een ieder, voorzien van een zoogenaamde „permit," overal teakhout vellen; deze „permits" zijn thans vervangen door zoogenaamde „leases." Ongeveer een 120-tal „leases" zijn uitgegeven, waarvan het meeren-

deel expireert in 1901 en 1902. Men is thans bezig met het opnemen der bosschen en het maken van schattingen.

Mijnwezen. Hoewel de rijkdom van Siam voornamelijk gezocht moet worden in zijne rijstvelden en teak- en andere houtbosschen, kan het land ook op mijnbouwkundig gebied voordeel afwerpen. Een eerste vereischte daartoe is, dat het binnenland beter bekend en voor het verkeer opengesteld wordt. Het gebrek aan wegen en transportmiddelen, voor zoover het verkeer niet te water geschiedt, is een groote belemmering voor de spoedige ontwikkeling van het binnenland.

De aanleg van spoorwegen, als reeds ontworpen en voor uitbreiding vatbaar, kan daaraan in de naaste toekomst een gunstige wending geven.

Ook doet zich op dit gebied het arbeidersvraagstuk gevoelen, dat nog verre van tot een bevredigende oplossing gebracht is. Het binnenland van Siam is dun bevolkt, en van deze bevolking komen alleen de Laotiërs in aanmerking voor degelijke mijnwerkers. Overigens moet de explorateur overgaan tot het in dienst nemen van geïmporteerd werkvolk, namelijk Chineezen. Deze zijn echter bij de eerste opening van maagdelijke terreinen zeer onderhevig aan ziekten en sterven in grooten getale ten gevolge van het ongezond klimaat en van de onvermijdelijke ontberingen, waaraan de eerste ontginners blootstaan.

De reeds gevestigde ondernemingen hebben ten opzichte van moeilijkheid met transport en onzekerheid van werkkrachten duur leergeld betaald. Daarin is ook de reden te zoeken, dat verscheidene op te kleine schaal aangegeven mijnzaken mislukt zijn. Op den voorgrond kan worden gesteld, dat op mijn-industrieel gebied Siam geen „poor man's country" kan genoemd worden. Een energiek bestuur en ruime middelen zijn ook hier noodzakelijk, om een mijnzaak tot goede resultaten te brengen, doch zulks eerst na jaren van de grootste volharding en inspanning.

Onder eigenlijk Siam moet in de eerste plaats begrepen worden het uitgestrekte, vlakke en zeer vruchtbare deltagebied van de Menam, namelijk dat gedeelte van Siam, dat nog in vrij recente tijden door zee bedekt was en bestaat uit alluviale vorming van zware kleilagen. Dit middengedeelte des lands, hoewel van groot gewicht voor de rijstcultuur, komt het minst in aanmerking voor mijnbouw.

Van meer belang in dit opzicht is het westelijk en het oostelijk gedeelte van dit rijk, voornamelijk een gedeelte van het schiereiland Malakka en de Laosstaten.

Het schiereiland Malakka, waarvan het noordelijk deel aan Siam behoort, is gevormd door een bergkern of massief van graniet, waartegen zandsteenlagen zijn afgezet. Het graniet moet als moedergesteente erkend worden van het tinerts, waaraan dit gebied zóó rijk is. De grootste ertsrijkdom wordt gevonden op de contactzone van graniet en overliggenden zandsteen. Hoewel aderafzettingen bekend zijn, zijn die tot nu toe niet van zeer productief belang, zoolang de stroomtinertslagen op primitieve en minder kostbare wijze ontgonnen kunnen worden. De cassiteriet voerende granietgangen worden bewerkt tot op zekere diepte en voor zoover sterke verweering van het gesteente heeft plaats gevonden. Van een ware aderontginning is dus geen sprake.

Reeds sedert eeuwen zijn de alluviale groefmijnen in ontginning en meerendeels in Chineesche handen. Het behoeft nauwelijks vermelding, dat onder het inlandsche bestuur een roofbouw op groote schaal gedreven wordt. Eerst sinds de laatste jaren stelt de Siameesche Regeering meer orde en toezicht op de zaken in hare Maleische provinciën, en heeft thans het Departement van Mijnwezen ook eene afdeeling in het Malakka-gebied gevestigd en onder Europeesch toezicht geplaatst. Verscheidene concessiën worden thans daar aan Europeesche maatschappijen uitgegeven. Vooral de westkust van het schiereiland is bekend om den rijkdom van tinerts-afzettingen, o. a. overtreft het eiland Puket of Junk Seylon in ertsrijkdom de eilanden Banka en Billiton.

Ook op de oostelijke waterscheiding van het schiereiland is het voorkomen van tinerts bekend, doch nimmer heeft de ontginning daarvan zulk een groote vlucht genomen langs de westkust. De oorzaak daarvan moet gezocht worden in geringeren ertsrijkdom en in de grootere bezwaren aan terreingesteldheid verbonden.

Vóór eenige jaren verkreeg een Europeesche onderneming in de provincie Petchabouri vrij gunstige resultaten bij de bewerking van alluviale goud- en tinertsafzettingen, doch door gebrek aan fondsen en door ziekte en verloop van de arbeiders is deze zaak tot nu toe niet doorgezet geworden.

Het is aan geen twijfel onderhevig, dat in de toekomst onder een meer degelijk bestuur deze Malakkastreek tot grooter ontwikkeling zal gebracht worden.

De geologie van het oostelijk gedeelte van Siam, welke strekt tot het stroomgebied van de Mekong behoort, hangt nauw samen met die van Zuid-China en Cochin-China. Oost-Siam heeft grootendeels het karakter van een plateaulandschap, gevormd door vlakliggende micacieusen rooden zandsteen. Deze formatie levert een vrij schrale natuur; op verscheidene plaatsen wordt zout aan den bodem onttrokken. Deze (Trias) zandsteenformatie bedekt gedeeltelijk de oudere (Devonische) kalkformatie, en deze laatste treedt veelal op als scherpe bergkammen. Ook eruptive gesteenten hebben een groote rol gespeeld in de geologische vorming van het land Het is voornamelijk in de eruptieve gesteenten, dat goudhoudende kwartsaders worden aangetroffen, dan wel ook in kalk- en andere gesteenten door intrusieve eruptieve gesteenten doorbroken.

Deze alluviale gronden zijn in vroegere tijden ijverig bewerkt geworden door de inlanders, die in goudproduct de belasting aan de mandarijnen moesten opbrengen.

Deze oude werken dienen thans als de beste aanduiding voor het aanwezig zijn van aderertsafzettingen, waarnaar thans meer en meer voor rekening van Europeesche ondernemingen wordt gezocht.

Hoewel nog betrekkelijk weinig bekend is van de productieve waarde dezer kwartsaders, wordt toch door deskundigen voorspeld, dat voor Siam geen zoo groote mijnindustrie te verwachten is, als het geval is met de vindplaatsen in Australië, Zuid-Afrika en Amerika. Wel zullen eenige plaatselijke mijnen met winst ontgonnen kunnen worden, doch daarentegen zullen meerdere terreinen nà volbracht onderzoek als niet loonend verlaten moeten worden.

Nog weinige mijnen echter zijn voldoende geopend om reeds productief te zijn.

Er zijn slechts twee goudmijnen in exploitatie, beiden Fransche ondernemingen:

1e. „Société des Mines de Kabin", thans geheel onder Engelsch beheer gebracht en alhier vertegenwoordigd door de „Siam Company Ltd." (firma Clarke & Co). Deze onderneming heeft nieuwe machines doen uitkomen en

is na 6 jaren van voorbereidenden arbeid begonnen met kwartsstampen. Het gemiddelde ertsgehalte moet onder 1 onz. per ton gesteld worden. Men verwacht thans dat de mijn goede resultaten zal opleveren;

2e. „Compagnie des Mines d'Or de Wattana" exploreert ook reeds sedert geruimen tijd en moet thans eerst op grootere diepte bevredigende resultaten verkregen hebben. Aan het hoofd van deze mijn staat een Nederlandsch mijn-ingenieur, de heer P. van Dijk; een ander Nederlandschen technicus, de heer Hoorweg, staat hem ter zijde. De heer van Dijk is reeds ruim drie jaren aan deze onderneming alhier verbonden en heeft voor rekening dier onderneming het noordelijk en oostelijk deel van Siam geëxploreerd.

Veelal is het goud aan ijzerpyrieten verbonden, hoewel het ook voorkomt met koper- en zinkertsen.

Laatstelijk is het voorkomen van telluur-goud aangetoond in Muang Lom.

Wat betreft het voorkomen van andere mineralen kan in het kort vermeld worden:

IJzererts van zeer goede kwaliteit wordt voornamelijk gevonden in de districten Lopbouri en Muang Loey, waar vroeger de bewerking van ijzer een inlandsche industrie uitmaakte, doch thans verdrongen is door Europeeschen invoer van messen en andere ijzerwaren.

Kopererts. Een koperertsafzetting nabij Tientonk, in de provincie Khorat, vroeger oppervlakkig bewerkt door Annamieten, wordt thans op grootere diepte door een Europeesch syndicaat onderzocht. Impregnatie van kopererts wordt aangetroffen in rooden zandsteen, doch schijnt in diepte te verloopen.

Malachiet komt op meerdere plaatsen in de kalksteenformatie voor, doch slechts in geringe hoeveelheid.

Het sporadisch voorkomen van Zinkblende, van Galena en van Antimonium is bekend, doch heeft tot nog toe geen aanleiding gegeven tot een ernstig onderzoek naar ontginbare afzettingen.

Steenkool komt op verscheidene plaatsen aan de kustlijn van het Maleische schiereiland voor, doch is van jonge formatie, van geringe afzetting en veelal van onbevredigende qualiteit. Volgens deskundigen zou een boring naar steenkoolbeddingen aan te bevelen zijn op het plateau van Khorat, in het plaatselijk depressie-gebied van de Moon-vallei, een rechterzijtak van de Mekong.

Edelgesteenten. Robijnen en Saffieren van goede qualiteit worden gevonden te Pailin, in de provincie Battambong. De concessie dezer terreinen is afgestaan aan de „Siam Exploring Company Ltd.", die de ontginning niet zelf onderneemt, om reden van gebrek aan behoorlijk uitvoerbare contrôle op de opbrengst, doch die claims uitgeeft in bewerking aan inlandsche gravers, Birmanen, wijders geniet zij indirecte voordeelen van pachten, enz. Andere vindplaatsen worden bericht in noordelijk Siam.

Deze edelgesteenten worden ontgonnen van alluviale afzettingen, afkomstig van sterk verweerd basaltisch gesteente.

Petroleum. Het is niet waarschijnlijk dat in Siam petroleum gevonden wordt. De kalkformatie is niet identiek aan de zware mergelkalklagen van Java en Sumatra.

De Siameesche Mijnwet van 1896 schrijft in het kort het volgende voor:

Recht tot het zoeken naar mineralen in een zeker district wordt verstrekt door de afgifte van een „ordinary prospecting license"; dit document is ver-

gezeld van een reispas naar genoemd district. Na oppervlakkig onderzoek kan een zeker terrein afgebakend worden, waarop het recht verzekerd wordt door een „exclusive prospecting license"; na grondig onderzoek van zulk een terrein kan bij aanvang der ontginning het recht van concessie daaop verstrekt worden. Behalve licensie-gelden — zoogen. „royalty" — naar gelang van de hoegrootheid van het terrein, moet alsdan ook een „royalty" (3 pCt.) van de opbrengst betaald worden.

Een nieuwe mijnwet is in voorbereiding, waarbij laatstgemelde „royalty" van 3 pCt. op 10 pCt. zal worden gebracht.

Post- en Telegraafwezen. Siam is sedert 1882 toegetreden tot de „Union" Postale". Deze tak van dienst staat onder de leiding van Duitsche Staatspostbeambten.

Telegraafwezen. Sedert de telegrafen in het begin van dit jaar onder de leiding der Duitsche postbeambten zijn gebracht, geeft deze dienst niet meer aanleiding tot zoovele klachten. Echter komen verstoringen der verbinding met het buitenland nog veelvuldig voor. Het telegraafnet in het binnenland wordt gestadig uitgebreid, terwijl in 1898 van hier een kabel is gelegd naar het eiland Koh Si Chang, alwaar de bijlading der schepen geschiedt.

Opgaven betreffende ontvangsten en uitgaven zijn nog niet te verkrijgen.

Door den handel wordt voornamelijk het groote bezwaar gevoeld door het gemis aan een van Regeeringswege geregelde postverbinding met Singapore; hierdoor gebeurt het dikwijls dat de mails te Singapore een week en langer moet wachten op scheepsgelegenheid naar Bangkok.

In de „Bangkok Times" van 20 November 1899 komt het hierondervolgend artikeltje voor:

„Netherlands India.

„Trade with Siam.

„The need for pushing on Netherland and Netherland India trade with Siam „is attracting attention. Much of it, especially that in Sumatra petroleum, „is not in Dutch hands. There is no direct steam communication between „Siam and Java. Cattle and rice are largely exported to Netherland India, „which in return principally sends — via Singapore — sugar, areca nuts and „coconut oil. There is a market in Siam for some kinds of Dutch piecegoods, „but Dutch merchants neglect to take advantage of this opening. In short, „the complaint is that the Dutch allow other nations to outstrip them in Siam".

Aan deze woorden, die den feitelijken toestand volkomen weergeven, wenscht Mr. J. E. de Sturler niet anders toe te voegen, dan onze handel en nijverheid te wijzen op het groote belang en op het loonende van nationale (onafhankelijke) en directe relatiën van Nederland vooral van Nederlandsch-Indië met Siam. Daartoe zijn bevorderlijk: de oprichting van een directe stoomvaartverbinding met Nederlandsch-Indië en de vestiging van een Nederlandsch huis of de aanstelling van een bekwamen agent alhier op het voorbeeld van de „Consorzio Italiano".

Het Consorzio Italiano (pel commercio con l'Estremo Oriente) hoofdzetel te Milaan, met filialen te Alexandrië, Caïro, Bombay, Singapore, Hongkong, Yokohama, Johannesburg, Sydney, Batavia, Zanzibar, Messina, Tunis, Tripoli en Bangkok, is een vereeniging van Italiaansche fabrikanten en handelaren, met het doel om aan hun produkten in het verre Oosten meer bekendheid

te geven en daarvoor een uitgebreider veld van afzet te verkrijgen. Dit lichaam bestaat uit circa 130 Italiaansche firma's, die als deelnemers zijn toegetreden. De agent, door dit lichaam aangesteld, is een zekere heer Fornoni. Deze heeft op een gunstig gelegen punt te Bangkok een kantoor op bescheiden schaal ingericht, waarin monsters van producten der 130 deelgerechtigde firma's zijn tentoongesteld. Een bezoek aan dit kantoor is de moeite wel waard: in deze monsterkamer wordt de aandacht getrokken door allerlei soort van producten der Italiaansche nijverheid, namelijk: naaimachines, rijwielen, kabeltouw van kolossale dikte, afdalende tot het dunste naaigaren, het fijnste postpapier tot het grofste pakpapier, chocolade in poeder, in tabletten en in andere vormen, allerhande soorten van Italiaansche wijnen en liqueuren, provisiën en mineraalwater, vilten- en stroohoeden in allerlei vormen en prijzen, parfumerieën, zeepen, suikergoed, ingelegde vruchten en vleeschwaren, geconserveerde melk, boter, sigaretten, lucifers, speelgoed, stukken katoen, linnen, damast, Turksch rood goed, zijde van allerlei prijzen, caoutchouc voor electrische geleidingen en voor andere doeleinden o. a. voor zeekabels, marmeren zuilen en blokken van verschillende kleuren, dakpannen in diverse vormen en kleuren, chemicaliën, materialen voor lithographie en chromolithographie, photographie-toestellen, materialen voor de constructie van spoorwegen, stoom- en electrische tramwagens, ijzeren bruggen, pompen, hydraulische en andere machinerieën, automobiles, allerhande soort van wagens, machine- en andere oliën, diverse mechanische instrumenten, muziekinstrumenten, lederwerk, schoenen, en nog veel meer.

De Bangkoksche branche heeft in het verslagjaar, haar eerste jaar, bijzonder gunstig gewerkt, o. a. heeft zij verscheidene ijzeren bruggen voor de Regeering geleverd. Als gevolg van het optreden van het Consorzio Italiano heeft zich alhier in zeer korten tijd een handel in Italiaansche artikelen — met het opschrift „made in Italy" — ontwikkeld, die opvallend mag genoemd worden.

Het succes, waarin zich het Consorzio Italiano alhier mag verheugen, moge niet alleen strekken tot een sprekend voorbeeld, maar ook een aansporing zijn voor onze Nederlandsche fabrikanten en handelaren ter navolging.

Door de ambtsvoorgangers van den heer de Sturler werd er reeds meermalen op gewezen, dat Siam, den weg van ontwikkeling opgaande, een ruim veld voor den handel ging openen, en toen ter tijd waren de in- en uitvoeren nog gering in vergelijking van de huidige. Ware toen reeds op hun voorslagen, om een bekwamen agent alhier aan te stellen of een Nederlandsch huis te vestigen, door onze industrieelen ingegaan, thans zou voorzeker op een ander resultaat gewezen kunnen worden voor ons aandeel in den invoerhandel van Siam, dan het aangegeven cijfer van $ 325.000, op een totalen invoer van $ 20.194.453.

Van Amerikaansche zijde valt een kennelijke neiging waar te nemen om meer directe handelsbetrekkingen met Bangkok aan te knoopen, ten gevolge van voorlichting in dagbladen, lezingen en tijdschriften, gegeven door den vorigen Amerikaanschen Minister-Resident. Verscheidene Amerikaansche handelshuizen hebben bereids agenten herwaarts gezonden om zich een denkbeeld te vormen van den toestand en van den handel.

Herinneringen uit mijn Controleurs-loopbaan.

I.

Katholieke missie, concurreerend met Protestantsche zending.

Waert op de fruntering!
De Viant is da.

Het was in een tijdperk toen het christenen van Heidenen aan de orde was, dat een wijs en verziend landvoogd een streep op de kaart over de Indische-Zee trekkend, beval dat de Katholieke missie op het eiland Flores, het Rotterdamsche Zendinggenootschap in de Minahassa (Menado) werkzaam zouden zijn.

Règner c'est prévoir, en met het leerboek der geschiedenis in de hand, wilde hij daardoor voorkomen, dat naijver en godsdienshaat moord en doodslag tot gevolg hadden.

In de Minahassa gelukte het bekeeringswerk bovenmate. Zendelingen als wijlen: Riedel, Sweertz, Wilken, Graafland en anderen met en na hen, predikten er Gods woord, vormden inlandsche onderwijzers, richtten, naar gelang deze beschikbaar kwamen, in de negorijen scholen op en na eenige tientallen jaren was nagenoeg het geheele volk tot het Christendom overgegaan en in die leer onderwezen.

De Regeering werkte door het oprichten van een kweekschool voor Inlandsche Onderwijzers te Tondano daartoe mede en daar waar het bovengenoemd genootschap te kort schoot, verrezen ook van Gouvernementswege scholen. In het kort, toen ik, in 1871, aldaar als controleur een der grootste afdeelingen te besturen kreeg, bleek het mij hoe door het streven der Zendelingen het volk was opgevoed en dit het besturen vergemakkelijkte.

Een gevangenis had ik niet noodig; er gingen maanden voorbij dat het opleggen van straffen, bij gebrek aan zich voordoende vergrijpen, niet voorkwam, evenmin berispingen aan kleine hoofden, dan wel wenken aan hoogeren onder hen noodig waren. Als 1e luitenant kommandant der Schutterij op de hoofdplaats mijner afdeeling, had ik de burgers voldoende in mijn macht en voor het straf-exerceeren bij kleine overtredingen waren ze erg bang.

Zoo leefde het Volk rustig en tevreden in een benijdenswaardigen toestand en was het werkelijk en in kort samengevat

één land, één volk, met één geloof.

Ging het om de Zuid zoo goed niet bij de heeren pastoors, of was het naijver die de machtigen onder hen deed besluiten dit zoo gezegend werk ongedaan te maken? Kort na mijn optreden aldaar meldde zich een pastoor op dienst-reis bij mij aan. Hij informeerde naar een Menadorees, een gewezen soldaat, die, na op Java omgedoopt te zijn, naar zijn land was teruggekeerd en volgens den pastoor niet onbezocht mogt blijven.

Er was, zoo deelde ik hem mede, in mijn afdeeling geen enkele Roomsche, ook niet bedoeld, pasklaar gemaakt individu en ik verwees den priester naar mijn collega te Belang, waar er evenmin waren. Blijkbaar was de bedoeling van zijn reis een andere; hij was de wolf die om de schaapskooi kwam loeren.

De bezoeken van pastoors volgden met korte tusschenpoozen elkander op en spoedig bleek hun streven, om Protestantsche inlanders tot hun geloof over te halen, wat maar al te goed gelukte.

Heeft het Zending-genootschap tegen deze handelingen in tijds protest aangeteekend bij de Regeering en het volle licht laten schijnen op deze zonderlinge handelingen der R. K. kerk? Heeft het niet getracht aan dat bekeeringswerk een einde te maken? Ik weet het niet.

Er gebeurde echter meer.

De Indische Regeering, niet tevreden met de ± 30.000 picols koffie door de bevolking opgebracht, kwam op den inval van dit Bondgenootschappelijk land een Residentie te maken als op Java; meer koffie moest er komen; daarvoor werden van het kader besturende ambtenaren van Java een Assistent-Resident met eenige controleurs overgeplaatst, en, ten einde meer heerendienstplichtigen voor de koffiecultuur beschikbaar te krijgen, werden de schutterij-corpsen, behalve op de hoofdplaats, afgeschaft.

Dit ging niet zonder verzet, doch dit baatte het volk weinig. Van 1876 tot 1879 was de toestand van land en volk eene geheel andere geworden.

De pastoors door het omdoopen van Protestanten, de besturende ambtenaren door het opdrijven der koffieaanplant, deden de ontevreden stemming onder de bevolking dermate toenemen, dat, nadat reeds op den controleur van een der afdeelingen een

geweerschot was gelost, eensklaps de tijding te Menado kwam, dat een tot heerendienst geprest en daartoe onwillig bevonden inlandsch burger den besturenden ambtenaar te Kema had vermoord.

Het was juist op den dag van mijn aankomst te Menado (op mijn doorreis naar de Molukken) dat dit bericht aldaar den Resident bereikte en daar de mailboot waarop ik mij bevond voor dit geval ook Kema zoude aandoen, was ik in de gelegenheid mijn vroegere standplaats nog eens terug te zien.

Wat ik daar zag was indrukwekkend en gaf veel te denken.

De bevolking (mannen, vrouwen en kinderen der negorijen, de hoofdplaats uitmakend,) was gevlucht, zoodra de moord had plaats gevonden; ik zocht een gewezen politie-beambte op, die tijdens mijn bestuur door goed dienen tot negorijs-hoofd was bevorderd en met hem ging ik naar de woning van den controleur waar zijn lijk lag. Ware er, volgens ingewonnen berichten, bijtijds geneeskundige hulp verleend geworden, dan zou hij wellicht in leven gebleven zijn; nu was hij langzaam leeg gebloed. Zoo als ik hem zag liggen, leek hij mij toe een krachtig man geweest te zijn, ongeveer een vijf en twintig jaren oud; met een lach op het gelaat was hij de eeuwige rust ingegaan, als zich bewust van zijn plicht te hebben vervult. Een geladen revolver lag ongebruikt op de tafel.

Waarom is de bevolking gevlucht, vroeg ik aan het hoofd en waarheen?

„Takoet Compani", antwoordde hij, tevens wijzend naar het bosch achter de Negorijen gelegen.

Het was het slot van het eerste bedrijf van een drama, door stelselloos besturen in het leven geroepen. Wat zal een volgend bedrijf te zien geven in de toekomst. Wanneer de bevolking in twee kampen, tegen elkander opgezet en door godsdiensthaat gedreven, elkander te lijf gaat en broedermoord pleegt? Komen zal het, trots alle pogingen van het gezag om dit te voorkomen. Het toenmalig Bestuur heeft wind gezaaid, storm zal het oogsten. Nu reeds gist het daar. Loodzwaar zal dan de verantwoording van het gedane op de oorspronkelijke bewerkers van de ontevredenheid drukken.

. . . . . .

Ik keerde naar boord der mailboot terug, de verzuchting uitend, „waren die arme zielen maar Heidenen gebleven."

II.

Een afgewend gevaar.

In 18.. deed ik met een Gouvernemenst-stoomschip een reis naar de Aroe-eilanden (Molukken). Daar de bevolking aldaar niet best te vertrouwen is, was het steeds raadzaam geoordeeld bij het ten anker komen van het vaartuig de aan het schip aangebrachte enternetten te spannen, om daardoor een overkomen te bemoeilijken. Op een morgen, in de vroegte, voor een der kampongs aan den achterwal ankerend, was deze voorzorgsmaatregel achterwege gebleven. Spoedig waren een honderdtal eilanders overgeklommen, wel niet dadelijk met booze bedoelingen, (ze boden hun waren als visch, gevogelte enz. te koop aan), doch zij waren in zoo groot aantal, dat bij kwaadwilligheid het schip, met een zwakke inlandsche bemanning gewapend, gevaar liep overmand te worden.

Ik was beneden, toen de gezagvoerder mij door de koekkoek toeriep: „controleur kom boven, ik ben mijn schip niet meer meester, kan de eilanders niet van dek krijgen en zal er op moeten schieten."

Aan dek komend, zag ik het gevaar in, doch wat te doen om een gewapend optreden der equipage te voorkomen?

Ik herinnerde mij dat er den vorigen avond in de longroom, bij gelegenheid dat de eerste machinist verjaarde, feest was gevierd en er een achttal flesschen rijnwijn was geleegd; ik liet den hofmeester de leege flesschen boven brengen en vestigde, door op een daarvan te slaan, er de aandacht op der eilanders, die zich om mij heen drongen om ze machtig te worden.

Naar het achterschip wijkend, slingerde ik de langhalzen zoo ver mogelijk in zee, en, wat ik wel vermoed had, gebeurde. In een oogenblik tijds sprongen de onwelkome gasten de drijvende flesschen na en was het dek verlaten.

„Nu de netten neêr," riep ik den gezagvoerder toe. Dit geschiedde ook, waardoor een terugkomen vermeden en elk gevaar geweken was.

„Wel bedankt controleur", riep deze mij toe. Weder beneden gekomen, teekende ik het gebeurde in mijn notitieboekje aan, er bijvoegend, „heden door *ervaring* en wat *beleid*, veel voorkomen."

F. A. H.

Cijfers over den hongersnood in Britsch-Indië.

De *Times* van 13 Febr. bevat het volgende overzicht van den hongersnood in Britsch-Indië, zijnde een telegram van den onderkoning aan het ministerie van koloniën:

„Te velde staande oogsten verbeterden door de jongste regens in de Noord-Westelijke provinciën en Jabalpur Division, Centrale Provinciën. Overal elders zijn de opbrengsten van de oogst zeer klein, en de schaarschte van veevoeder en water vermeerdert dagelijks. In de Centrale provinciën is vermindering van het aantal menschen die onderstand vragen; dit is gedeeltelijk toe te schrijven aan meevallende oogst en deels aan „nauwlettender administratie." [1])

„In Pundjab is het vee, zoo niet stervende dan toch zwak en ziek; bevloeide gewassen staan goed tot zeer goed toe, maar onbevloeide gewassen staan zoo ellendig als in geen jaren 't geval was. De ellende is steeds toenemende in Bombay, Najputana en deelen van Centraal-Indië. De oogst is gering in Madras, Deccan."

Getal van personen die ondersteund werden op 20 Februari: Bombay 1.034.000; Punjab 188.000; Centrale provincies 1.408.000; Berar 160.000; Ajmer Mernaza 116.000; Rajputana staten 351.000; Centraal-Indië staten 109.000; Bombay Indische staten 371.000; Baroda 60.000; Noord-Westelijke provinciën 3000; Punjab inlandsche staten 3000; Centrale provinciën inlandsche Staten 12.000; Haiderabad 96.000; totaal: 3.913.000.

* * *

Men vergunne ons een nabetrachting.

De oppervlakte waarover de echte hongersnood zich voordoet werd in de vergadering van den Raad van Indië van 19 Januari geschat op 300 000 vierkante Engelsche mijlen met een bevolking van 40 millioen; die waarin schaarschte aan voedingsmiddelen is, bovendien op 145 vierk. mijlen met 21.000.000.

De ongeveer 4 millioen menschen die onderstand krijgen, hetzij direct, hetzij door openbare ondersteuningswerken, zijn dus nog geen 6 pCt. der bevolking. Geen wonder dat de Britsch-Indische inlandsche pers klaagt dat de ondersteuning geheel onvoldoende is, en dat men in Engeland door den oorlog te weinig aandacht aan de nationale ramp van Indië wijdt [2]), terwijl Indië £ 30.000 zond naar Engeland voor het South-Africa Fund.

De oorzaak van dezen hongersnood is de kleine regenval. Men rekent namelijk dat 6/7 der velden in het hongersnoodgebied niet bevloeid worden en van den regen afhangen. De blijvende verbetering wordt — naar wij meenen — in Britsch-Indië gezocht in bevloeiïng en nog eens bevloeiïng.

Zoo ziet men dat op irrigatiegebied niet slechts op Java nog heel wat te doen is.

---

1) In den tekst staat *closer superdivision and stricter regulations.*

2) Het Mansion House (hongersnood) fonds te Londen heeft £ 100.000 bij elkaar (1 Maart).

JACOB HAAFNER.

Schets uit de laatste jaren der Oost-Indische Compagnie [1]).

Het is een bekende zaak, dat de uitgebreide heerschappij, die Nederland in andere werelddeelen bezit en waardoor ons land nog tegenwoordig mag gelden als een koloniale mogendheid van den eersten rang, nochtans gering is te noemen, vergeleken bij dat onmetelijk gebied, dat in vorige eeuwen stond onder Hollandsch gezag. Zoo in Azië, waar Insulinde steeds de kern gevormd heeft onzer koloniale macht, strekte zich in de dagen der Compagnie de invloed der Hollanders nog veel verder westelijk uit: over Ceilon en langs de kusten van het Indisch vasteland.

Het is opmerkelijk, dat, terwijl andere Europeesche mogendheden van hun eenmaal uitgebreid gezag in Voor-Indië nog tot op den dag van heden enkele, zij het ook geringe resten hebben bewaard, de Nederlandsche vlag van die kusten geheel is verdwenen. Alleen de eigenaardige huizen en grachten van enkele Zuid-Indische en Ceilonsche havenplaatsen, de bouwvallen der Hollandsche forten en de talrijke grafmonumenten bewaren de herinnering aan het verblijf der Hollanders in deze gewesten. Nog bevinden zich in het Rijks-Museum te Amsterdam een drietal schilderstukken, voorstellende de Malabaarsche kustplaatsen Couchyn (*Cochin*) en Cananor (*Cannanore*) en het hoofdkantoor der Compagnie in Bengalen [2]), die weliswaar luttel kunstwaarde bezitten, maar die nog heden getuigen van de voormalige vestiging der Oost-Indische Compagnie in Voor-Indië.

Het spreekt wel van zelf, dat de geschiedenis van die koloniën, die nog heden onder Nederlandsch gezag staan, hier te lande meer belangstelling en beoefening heeft gevonden dan van die, welke in andere handen zijn overgegaan. Zoo komt het, dat ook aan onze nederzettingen in Voor-Indië en Ceilon nog te weinig aandacht werd geschonken.

Toch verheugt het mij, te kunnen wijzen op de belangrijke dissertatie van

---

1) Bij de Voor-Indische plaatsnamen behield ik de door Haafner gegeven spelling, met bijvoeging van de thans meest gevolgde van *Hunter's Imperial gazetteer of India.*

2) Dit laatste draagt het opschrift: *Afbeeldinge van de Vereenighde Nederlantze Oostindische Compagnies Logie ofte Hooft-Comptoir in Bengalen ter steden Ougely. Anno* 1665. *Schuylenburgh delin.* De herkomst der bedoelde stukken, die in het Nederlandsch Museum zijn geplaatst, is onzeker.

Dr. W. van Geer. *De opkomst van het Nederlandsch gezag over Ceilon* (Leiden 1895), waarvan wij de voortzetting met verlangen te gemoet zien. Dat ook van Engelsche zijde belangstelling in dit onderwerp bestaat, bewijst de werkzaamheid van den Ceilonschen advokaat F. H. de Vos, die enkele geschriften betreffende de Hollanders op Ceilon, in het Engelsch overbracht [1]), alsmede een te Colombo verschenen werk over de inscripties der Hollandsche kerken en kerkhoven op Ceilon [2]), terwijl ook het Britsche gouvernement nog onlangs van zijn belangstelling deed blijken door de uitgave van een omstandig werk over de Hollandsche grafmonumenten in het presidentschap Madras [3]).

Intusschen blijft het ten zeerste wenschelijk, dat een der beoefenaars onzer koloniale geschiedenis zich geroepen moge gevoelen, de geschiedenis der Hollanders in Voor-Indië aan een uitgebreid en nauwkeurig onderzoek te onderwerpen. Wanneer hij daarbij zal genaderd zijn tot het laatste gedeelte zijner studie, tot den tijd, toen de Nederlandsche invloed in Voor-Indië begon te dalen, om ten slotte geheel te verdwijnen, dan zullen de reisbeschrijvingen van Jacob Haafner, ondanks hare romantische inkleeding, hem een belangrijke bron worden, niet zoozeer voor de kennis van bepaalde historische feiten, dan wel, wat van niet minder belang is, voor een juist inzicht in den toestand onzer koloniën tegen het einde der vorige eeuw en wel in 't bizonder van die in Bengalen en op de kust van Coromandel [4]).

Zij het mij vergund, alvorens tot de bespreking van Haafner's leven en werken over te gaan, U iets mede te deelen omtrent den algemeenen toestand dezer etablissementen; de overige nederzettingen der Compagnie in Voor-Indië te Suratte *(Surat)* en op de kust van Malabâr zijn voor mijn tegenwoordig onderwerp van geen belang en kunnen dus buiten bespreking blijven.

Van de factorijen in Bengalen was de voornaamste die te Chintsura (*Chinsurah*) gelegen aan de Ougly (*Hugli*) of Westelijke Ganges-monding, waaronder ook Mirzapoer *(Mirzapur)* en het distrikt Bernagor of Baranagor ressorteerden. Verdere kantoren waren gevestigd te Cossimbasar of Cassambazaar, Dacca en Patna [5]), welke mede stonden onder den direkteur, die te Chintsura resideerde. Hoewel de handel, door de Compagnie op Bengalen gedreven, vooral die in opium, zijde en lijnwaden, tot vóór het uitbreken van den vierden Engelschen oorlog, nog groote voordeelen opleverde, had Chintsura toch zijn beteekenis grootendeels verloren sedert de opkomst van Calcutta, dat, 24 mijlen lager aan de Ougly gelegen, ten allen tijde in staat was, de gemeenschap met de zee af te sluiten en in- en uitvoer te beletten. Bovendien hadden sedert de door Robert Clive zoo schitterend verijdelde poging der Hollandsche Compagnie, de

---

1) *The capture of Trincomalee A. D.* 1639 en *Henricus van Bysterveldt's Embassy to Kandy A. D.* 1671. (*Journal of the Royal Asiatic Society. Ceylon Branch* Vol. X, No. 35 en Vol. XI, No. 40.)

2) *Lapidarium Zeylanicum, being a collection of monumental inscriptions of the Dutch Churches and Churchyards of Ceylon by Leopold Ludovisi* (J. Maitland & Co. *Colombo* 1877).

3) *Monumental Remains of the Dutch East India Company in the Presidency Madras, by Alexander Rea, Superintendent Archaeological Survey, Madras.*

4) Voor Batavia en de Oost zie men zijn *Vroegere Zeereizen* p. 163 vlgg.

5) Haafner bespreekt Chintsura en Bernagor in zijn *Reize naar Bengalen* p. 130 vlg., Cossimbasar, Dacca en Patna. *aldaar* p. 275 vlg. De beide laatste plaatsen noemt hij niet als kantoren der Compagnie.

Engelschen van de Ougly te verdrijven (1759), die van Chintsura zich moeten verbinden, de vestingwerken niet te versterken, zoodat het fort Gustavus nauwelijks tegen een inlandschen, maar zeker niet tegen een Europeeschen vijand bestand was [1]).

Wat de nederzettingen in Coromandel betreft, deze waren reeds in het begin der 18de eeuw op den weg van achteruitgang, vooral ten gevolge der bezuinigingen, in het jaar 1678 ingevoerd [2]), en door binnenlandsche oorlogen, met name dien van den groot-mogol Aurang Zeb tegen Golkonda. Toch heet Coromandel nog bij Valentyn „een van hare voornaamste Landvoogdyen" en noemt hij op die kust een twaalftal plaatsen, waar kantoren der Compagnie waren gevestigd. Vooral belangrijk was de uitvoer van effen en gekleurde lijnwaden en sitsen naar den Archipel, waartegen uit Japan goud, koper, kamfer en lakwerken, uit de Molukken specerijen en van Ceilon kaneel werd ingevoerd. De groote beteekenis van deze kust voor den Indischen handel blijkt wel uit het feit, dat zij gewoonlijk kortweg „de kust" werd genoemd, of ook wel, van Bataviasch standpunt, „de Westkust", gelijk men de gezamenlijke Voor-Indische nederzettingen als „de Westersche kantoren" placht aan te duiden.

Tijdens Haafner was het aantal der Coromandelsche kantoren reeds tot de helft geslonken; het waren, van Noord naar Zuid opgenoemd: Bimilipatnam (*Bimlipatam*), Jaggernaikpoeram en Palicol in Noord-Coromandel of Orissa; en in Zuid-Coromandel: Palliacatta (*Pulicat*) Sadraspatnam (*Sadras*) en Nagapatnam (*Negapatam*) [3]). In laatstgenoemde plaats was sedert 1690 het hoofdkantoor gevestigd, waar het hoofdboek werd gehouden, geformeerd uit alle kantoren op deze kust. Hier resideerde ook de gouverneur van Coromandel. Tijdens Haafner was dit Reinier van Vlissingen, dien hij ons beschrijft als een man „die slechts de vermaken beminde" en „wien sterkte van geest en moed ontbraken".

Wel waren deze plaatsen voorzien van forten ter bescherming van den handel, maar Haafner beschrijft ze ons als „fortjes van geene de minste defensie, zelfs niet tegen honderd man reguliere troepen en die alleen dienden, om er de goederen en contanten der Maatschappij in te bewaren en te verzekeren en in welke gemeenlijk niet boven de dertig man (en dat nog Invaliden en Inlanders) in garnizoen lagen [4])". Een uitzondering echter maakte het kasteel van de hoofdplaats Nagapatnam; het was gebouwd op last van Hendrik Adriaan van Rhede, die in 1684 door de Heeren Zeventienen als algemeen commissaris naar Voor-Indië was gezonden ter inspectie der daar aanwezige kantoren. Het had, naar men zeide, 15 à 16 tonnen gouds gekost en was volgens Valentyn „het ontsaglykst Casteel van gansch Indiën", hoewel sommigen aan de bruikbaarheid dezer vesting twijfelden en beweerden,

---

1) *De vermeestering van Chinsura in* 1781 *en* 1795. *Historische studie van* G. C. Klerk de Reus. (*Verh. v. h. Bataviasch Gen. v. K. e. W.* XXXVIII).

2) Valentyn (*Choromandel* pag. 24) spreekt van „*dat groot Beest van besnoejing, of vermindering van onkosten, dat Ao* 1678 *in Indiën over Zee kruypen quam*".

3) *Reize van Madras naar Ceilon* p. 12 v. Porto Novo, waar een resident der Compagnie verblijf hield, wordt niet door Haafner genoemd.

4) *Reize in eenen Palanquin* I p. 161

dat zij zelfs de schepen op de rivier niet kon dekken [1]. Ook Haafner is van meening, dat dit kasteel, ondanks de hooge kosten aan den bouw besteed, „van geen het minste nut tot defensie is [2])", maar verzekert nochtans, dat Nagapatnam „met meer dan 8000 man garnizoen en gedekt door goede buitenwerken en retranchementen" in 1781 gemakkelijk aan den aanval der Engelschen het hoofd had kunnen bieden. Dat deze stad echter den Engelschen zoo gemakkelijk in handen viel, verwondert ons niet, wanneer wij hooren, dat dit garnizoen stond onder een kommandant „die in Europa kleermakersknecht geweest en van gemeen soldaat tot eenen zoo hoogen rang was opgeklommen door geene andere verdienste dan het bezit van een schoone vrouw [3])." Dat de bevelhebbers der kleinere forten op de kust van niet beter allooi waren, zien wij uit Haafner's beschrijving van den eenoogigen kommandant van Sadras, tevens tapper en zelfs niet tegen zijn aan den drank verslaafde wederhelft opgewassen [4]).

Dit over den algemeenen toestand der Bengaalsche en Coromandelsche kantoren omstreeks 1780; nadere bizonderheden zullen gevoegelijk ter sprake komen bij een levensschets van Haafner, die ik thans laat volgen en waarbij ik gelegenheid zal hebben, hem zelf nu en dan aan het woord te laten.

Haafner [5]) was geen Hollander van geboorte. Zijn vader, behoorende tot een aanzienlijke katholieke familie, zoon van een raadsheer te Colmar, was aanvankelijk voor het kloosterleven bestemd, maar, vóór het proefjaar ten einde was, het klooster ontvlucht, wijdde hij zich te Halle aan de studie der medicijnen. Hier huwde hij een Luthersch meisje en ging zelf tot haar geloof over, wat een volkomen breuk met zijn katholieke verwanten ten gevolge had. Uit dit huwelijk werd 13 Mei 1755 Jacob Haafner geboren.

Kort na zijn geboorte verliet zijn vader Halle en vestigde zich als geneesheer te Embden, maar daar hij in die plaats als vreemdeling weinig praktijk vond, vertrok hij acht jaar later naar Amsterdam. Hier bezocht Jacob Haafner de school, waar hij Hollandsch en rekenkunde leerde, terwijl zijn vader hem onderwees in Hoogduitsch, Fransch en Latijn, waarbij zich reeds vroeg zijn bizondere aanleg voor taalstudie openbaarde. Het verblijf te Amsterdam was echter van korten duur, want ook hier wilde het met de praktijk niet vlotten, en zoo zag Haafner's vader zich genoodzaakt, als opperdokter dienst te nemen op een schip der Oost-Indische Compagnie, met troepen voor Batavia bestemd. Zijn oudsten zoon, nog geen elf jaren oud, nam hij mede, terwijl zijn vrouw met twee jongere kinderen te Amsterdam achterbleef. Na een reis van zes maanden vol ongeval en tegenspoed kwam het schip te Kaapstad aan met 61 dooden en 130 zieken; onder de dooden bevond zich Haafner's vader.

1) *Valentyn. Choromandel* p. 5 vlg.

2) *Reize van Madras naar Ceilon* p. 3.

3) *Reize naar Bengalen* p. 393 vlg. Haafner's berichten omtrent het verlies van Nagapatnam stemmen in hoofdzaak overeen met het rapport van den Engelschen vice-admiraal Hughes aan den secretaris der Admiraliteit (N. Ned. Jaarb. 1782 p. 676 vlgg.).

4) *Reize van Madras naar Ceilon* p. 172 vlg.

5) Eigenlijk werd zijn naam HAFNER geschreven, wat hij tusschen 1802 en 1805 in HAAFNER veranderde. Zijn zoon geeft als reden dezer naamsverandering op, dat Haafner's brieven herhaaldelijk werden verwisseld met die van een eveneens te Amsterdam wonend koopman Häffner (*Vroegere Zeereizen* p. XVII).

Zoo was hij reeds op elfjarigen leeftijd aan zich zelf overgelaten, ver van de zijnen, in een vreemde stad zonder vrienden of bekenden en van alles beroofd.

De verdere lotgevallen van Haafner tot aan den tijd, dat hij in Voor-Indië belandde, zal ik niet in bizonderheden nagaan [1]). Nu eens vinden wij hem als huisonderwijzer te Batavia, dan weer in dienst van een slavenhandelaar aan de Kaap, een half jaar ongeveer te Amsterdam als schildersleerling, maar meestentijds op zee als kapiteinsklerk of kajuitwachter op verschillende schepen der Oost-Indische Compagnie.

„Zoo had ik", zegt hij in een zijner reisbeschrijvingen, „van mijn elfde tot aan mijn achttiende jaar, bijna gansch Indiën rondgezworven; schipbreuken, ziektens, gebrek, doodsgevaren en rampen van allerlei aard had ik geleeden en ondergaan; het verhaal mijner lotgevallen, geduurende deze omzwerving, zoude ongeloofelijk schijnen. Eindelijk gaf het noodlot aan mijnen levensloop eene andere rigting, en plaatste mij in eenen daarvan gansch verschillenden kring".

In het jaar 1773 vertrok Haafner van Batavia als kajuitwachter op het compagniesschip „Cornelia Jacoba" naar Bengalen. Geruimen tijd had hij te Batavia in het hospitaal doorgebracht; nauwelijks hersteld was hij scheep gegaan en aan boord weder door koortsen aangetast, bevond hij zich in een droevigen toestand, toen het schip den mond der Ougly bereikte. Daarbij kwam een tweede ongeval. Het binnenvaren der Ougly, den Westelijken mondingsarm van den Ganges, wordt bemoeielijkt door gevaarlijke zandbanken. Doordat nu de kapitein en officieren na vertrek van Batavia een partij arak aan boord hadden gesmokkeld, om die in Bengalen ten eigen bate te verkoopen, was het schip te zwaar geladen en geraakte aan den grond. De bemanning redde zich in een sloep; zeven en dertig zieken, waaronder Haafner, werden tusschendeks geborgen; twee van hen stierven in den nacht na de schipbreuk. Na zes dagen bereikte men Chintsura, het Bengaalsche hoofdkantoor; hier werd Haafner, wiens toestand door het slechte voedsel zeer was verergerd, in het hospitaal opgenomen.

Dat de ziekenverzorging in de koloniën op het eind der vorige eeuw wel wat te wenschen overliet, blijkt uit de beschrijving, die Haafner ons van het Chintsura'sch hospitaal geeft.

„Het geheel", zegt hij, „ademt dood, vernietiging en ellende; een bedwelmende, walgelijke stank komt u reeds, bij de intrede, uit deze spelonk van jammer te gemoet; dáár liggen, op eene dubbele rij digt nevens elkander geplaatste kribben, een aantal ongelukkigen, waarvan men de meeste, zonder hunne nu en dan merkbare bewegingen, voor zoo vele lijken zoude aanzien. De stuitende morsigheid der lakens en matrassen, meestentijds bevlekt met de onreinheden, die vorige zieken er op gelaten hebben, maar bovenal het slechte en ontoereikende voedsel, dat men den armen menschen geeft, houdt menig een' in eenen kwijnenden staat, of doet hen in slepende ziekten vervallen, wanneer zij er nog met het leven afkomen. Niemand, wien het bekend is, hoe veel reinheid en passend voedsel tot het herstel eens kranken kunnen toebrengen, zal zulks verwonderen. Des morgens bekomen zij elk de helft van een klein broodje, met eene soort van wit schuim, hetwelk men daar

1) Men vindt die beschreven in zijn *Lotgevallen en vroegere zeereizen* (*Amsterdam* 1820) tot aan zijn aankomst te Nagapatnam.

boter noemt, bestreken; hij, die zich thee, koffij, of iets dergelijks, wil verschaffen, moet dit, benevens het hout, om te koken, voor zijn geld, indien hij het heeft, koopen, of er zich anders van onthouden. Het middagmaal bestaat uit eene zeer kleine hoeveelheid rijst, met eene magere vleeschsoep van buffelsvleesch, zoo hard als leder en op eene walgelijke wijze gereed gemaakt; zij, die aan den persloop of eene andere gevaarlijke ziekte lijden, bekomen pap, uit melk, meel en rijst gekookt. Des avonds wordt van de overgeblevene rijst, of weder een half broodje, rondgediend, waarmede zich de dag besluit, zonder dat de ongelukkige lijders verder het geringste tot versterking of verfrissching bekomen, uitgezonderd alleen de een of andere, in welken de Doktor een meer dan gewoon belang mogt stellen".

„Elken morgen komt de Doktor de ronde door de ziekenkamers doen, gevolgd door eenen slaaf, die eene medicijnkast en eenen grooten kroes of beker draagt; zonder veel omstandigheden te maken, of den lijder toe te laten over zijnen toestand te spreken, neemt hij, volgens eene oppervlakkige beoordeeling, eenige middelen uit de kast, laat dezelve in den kroes dooreenmengen en den zieken in den hals gieten; en zoo gaat het verder van bed tot bed [1])".

Aldus Haafner; geen wonder, dat hij snakte naar een gelegenheid, dit oord der verschrikking te verlaten. Nu was het gewoonte, indien een schip van Chintsura moest vertrekken en de bemanning onvoltallig was, deze aan te vullen uit de herstellende zieken, die zich in het hospitaal bevonden. Reeds eenmaal had Haafner zich aangeboden, maar was, toen vóór het vertrek de bemanning werd gemonsterd, door den kapitein naar het hospitaal teruggezonden. Kort daarop echter gelukte het hem, als lichtmatroos te worden geplaatst op het schip de Tempel, kapitein Koelbier. Deze gezagvoerder was onder het scheepsvolk berucht om zijn hardvochtigheid, maar Haafner wilde zich liever hieraan blootstellen, dan langer in het hospitaal te Chintsura te vertoeven.

Zoo vertrok hij naar Nagapatnam, het Coromandelsch hoofdkantoor. Door aanhoudenden tegenwind was de reis zeer onvoorspoedig en moesten achtereenvolgens Bimilipatnam, Jaggernaikpoeram, en Palliacatta worden aangedaan; maar het ergst van alles was de mishandeling, die het scheepsvolk van den kapitein had te verduren. Zoo gebeurde het, dat twee lascars of inlandsche matrozen, die van het water, voor het vee bestemd, een gedeelte ten eigen gebruike hadden genomen, op last van den kapitein zulk een geeseling ontvingen, dat zij denzelfden dag daaraan bezweken. Dit feit wekte zulk een verontwaardiging, dat door Haafner in het geheim een aanklacht tegen den kapitein werd opgesteld en door verschillende opvarenden onderteekend, welk stuk na aankomst te Nagapatnam bij den Raad van Justitie werd ingediend.

Naar het schijnt, had deze aanklacht voor kapitein Koelbier geen nadeelige gevolgen; door omkooping van den fiscaal wist hij een veroordeeling te ontgaan [2]); maar van des te meer belang werd zij voor Haafner. Toen hij,

1) *Vroegere zeereizen* p. 262 vlgg. Zie ook: aldaar p. 157 vlgg. en *Reize in eenen Palanquin* II p. 187 vlgg.

2) „De toenmalige gouverneur van V., dien ik naderhand gelegenheid had gewigtige diensten te bewijzen, heeft mij daarna zelf die schandelijke omstandigheid bekend", verzekert Haafner (*Vroegere Zeereizen* p. 311).

mede als getuige gedagvaard, de opsteller bleek te zijn van het stuk, waarvan schrift en stijl een betere opvoeding verrieden, werd hem een plaats aangeboden als jongste klerk of jong-assistent op het negotiekantoor te Nagapatnam [1]).

Aanvankelijk was hij blijde, van kapitein Koelbier te zijn verlost, maar zegt hij: „Ik vond welhaast, dat ik de eene slavernij, den eenen armzaligen staat, tegen den anderen had verwisseld, en alles wel ingezien, had ik niet veel bij de ruiling gewonnen [2])." Aan het zwervend leven, en aan de wijde zee gewoon geraakt, kon hij zich slecht schikken in dit gebonden bestaan en eentonig kantoorwerk. Daarenboven was de bezoldiging gering (1 parra rijst en *f* 16.— 's maands) en bestond niet de minste kans op bevordering. Hoogstens kon hij absoluut-assistent met 24 en eindelijk boekhouder-nominaal met 30 guldens per maand worden [3]).

In deze omstandigheden besloot Haafner, zich onmisbaar te maken, door het boekhouden te leeren. Merkwaardig genoeg was te Nagapatnam, het Coromandelsch hoofdkantoor, slechts één persoon, die deze kunst verstond nl. Scheuneman, de adigaar of hoofdopziener der tot het kantoor behoorende dorpen. Deze, om zijn onvriendelijk humeur bijgenaamd „de Compagniesbuffel", hield de boeken voor den secunde tegen eene vergoeding van 600 pagoden [4]) jaarlijks; maar toen Haafner in den tijd van anderhalf jaar geheel door eigen studie het boekhouden had geleerd, deed hij hem zijn taak gaarne over tegen 100 pagoden jaarlijks en de vrije tafel en onder belofte, dat hij na twee jaar zijn plaats geheel zou mogen innemen. Deze schikking, waarbij hij jaarlijks 500 pagoden overhield en Haafner het werk liet doen, beviel den adigaar zoo wonderwel, dat hij geheel vergat, zijn belofte na te komen en steeds uitvluchten bij de hand had, wanneer hij daaraan werd herinnerd. Nadat aldus vier jaar waren verloopen en Scheuneman zelfs de bedongen belooning niet uitbetaalde, weigerde Haafner, langer voor hem te werken. Toen hij, deswegen voor den gouverneur Reinier van Vlissingen ontboden, zich beklaagde over de ondervonden onrechtmatige bejegening, koos deze partij voor Scheuneman, en daar Haafner noch door vriendelijkheid noch door dreigementen te bewegen was, het werk op denzelfden voet voort te zetten, ontsloeg hij hem uit den dienst der Compagnie.

Zoo werd Haafner weder „vrijman [5])"; maar zijn vreugde hierover werd spoedig verdrongen door bezorgdheid voor de toekomst. Waar moest hij nu werk vinden? Te Nagapatnam werd hij door ieder met den nek aangezien, sedert hij bij den gouverneur in ongenade was gevallen; niemand wilde hem meer gastvrijheid bewijzen. Hierover verbitterd, besloot hij, dienst te nemen

---

1) Men had daar een negotiekantoor (onder den overdrager), een sekretary-kantoor (onder den secretaris) en een soldijkantoor (onder den soldij-boekhouder).

2) *Lotgevallen op eene reize van Madras over Tranquebaar naar het eiland Ceilon* (Haarlem 1806) p. 8, waarin Haafner zijn lotgevallen van zijn aanstelling te Nagapatnam tot zijn komst te Jaffanapatnam verhaalt.

3) Valentyn noemt onder de „bedienden van aanzien" aan het hoofdkantoor verbonden: „zeventien boekhouders" en „dertien assistenten zoo ter Secretary, Negotie en Soldy comptoiren; mitsgaders in de Negotie-Pakhuyzen bescheyden" (*Choromandel* p. 7).

4) „Eene portonovosche pagood werd tegens *f* 4—10—: gerekend."

5) „Vrijman", zegt hij, „dus noemt men daar alle de geene die niet in 's Compagnies dienst zijn (*Reize van Madras naar Ceilon* p. 21 †).

bij de Engelschen, de eenige natie, bij welke hij kans had op bevordering; want op de etablissementen der Franschen en Denen was de handel van weinig beteekenis. Nu verstond hij wel Fransch, Duitsch, Hollandsch en enkele inlandsche talen, maar geen Engelsch en de kennis hiervan was voor de uitvoering van zijn plan in de eerste plaats noodig. Dit bezwaar wist Haafner echter spoedig te boven te komen; onder het garnizoen van Nagapatnam bevond zich een Engelsch deserteur en deze nam aan, hem in zijn moedertaal te zullen onderrichten tegen een vergoeding van 3 pagoden 's maands. Hoewel nu deze leermeester bleek, hem niet veel meer dan de uitspraak te kunnen leeren, en hij het overige door eigen studie moest zien aan te vullen, was hij, volgens zijn eigen getuigenis, eer vijf maanden waren verstreken, het Engelsch volkomen meester.

Juist toen hij gereed stond, in Madras zijn geluk te gaan beproeven, kwam er uitkomst van andere zijde. De pakhuismeester Daniël Simons bood hem een dienst aan bij zijn broeder, die secunde was op het kantoor der Compagnie te Sadras of Sadraspatnam, een dorp niet ver ten Zuiden van Madras gelegen. Deze secunde scheen evenmin als die te Nagapatnam de kunst van boekhouden te verstaan en Haafner was de aangewezen man, hem hierin behulpzaam te zijn. Gaarne aanvaardde deze het voorstel. hem door Simons gedaan en begaf zich onverwijld van Nagapatnam naar zijn nieuwe woonplaats [1]).

Hier brak voor hem een tijd van voorspoed aan; de dagen in Sadras behoorden tot de gelukkigsten van zijn leven. Uitvoerig beschrijft hij ons het mooie dorp, gelegen te midden eener prachtige natuur, met zijn bleekerijen en indigo-fabriek, zijn luidruchtige Malabaarsche school en levendige markt, met zijn vele vermaken en uitgangen. Hooren wij, hoe hij ons een feestavond beschrijft ten huize van een der ingezetenen, blijkbaar iemand van Portugeesche afkomst, Thomasio de Cruz genaamd.

„Het gezelschap is reeds talrijk, een bont gewemel door elkanderen. Alles heette ons welkom. *Folga muito, Senhor* Thomasio! *Folga muito, Senhora de Caza! Deus da mille anos da vida!* klinkt het aan alle kanten, en nu hand geeven geen gebrek. *Como esta meu amigo, como esta!* roept de een hier de andere daar.

Segaaren werden aangestooken, men trekt de rokken uit, men maakt zich luchtig en gemakkelijk: kleinbier, punch, arak, limonade, alles staat in een bijzonder vertrek op eene groote tafel; men drinkt zooveel, en wat men wil; men zoekt onder de dames zijne beminde, zijne vriendin, eene kennis, of iets meer dan dat. Men past haar voor dien tijd op, men bedient haar, men zegt haar allerlei aardigheden, de een zoekt boven den anderen uit te munten in kwinkslagen, geestige sprookjes en grappen. Het lagchen houdt niet op, alles is leven en vreugd; — men geeft zich aan dezelve zonder de minste terughouding over.

Intusschen wordt het avondeeten opgebragt. De Dames zetten zich op hunne stoelen langs de kamer; de Heeren staan rondom de tafel, snijden voor, scheppen op, elk voor zijne Senhora; men verzorgt haar eerst van alles wat zij begeert, men maakt dan dat men zelf wat krijgt, en plaatst zich

---

1) Dit moet omstreeks 1779 zijn geweest. Het Biogr. Wb. der Nederl. VIII p. 6 bevat de zonderlinge mededeeling, dat H. in 1779 secretaris en boekhouder-generaal werd van alle bezittingen der Compagnie in Oost-Indië aan het hoofdkantoor op de kust van Coromandel.

met zijn bord aan haare voeten neder; lepels en vorken worden er bij het eeten van kerry en rijst nooit gebruikt, men doet dit met de vingers, en wat men er ook van zeggen mag, het smaakt wel eens zoo goed.

Eindelijk heeft men gedaan, men wascht de handen, men spoelt den mond, kauwt een betel en men begint zich weder te vermaaken; raadzels, pand en andere spelen, wie kan die alle opnoemen, komen te berde; het ontbrak ons aan geen tijdverdrijf".

„Deze, en ontallijke andere, waren mijne vermaaken, mijne uitspanningen, mijne wandelingen. Dan hadden wij een jagt-, dan een visch-partij; dan reeden wij te paard, met een gansche troep, naar de oesterklippen, waar wij ons verscheidene dagen achtereen ophielden; dan was er een festijn bij het Opperhoofd, dan bij den Secunde; dan bruiloft bij den een, doopmaal bij den anderen; kransjes, danspartijen, alle dagen was er wat nieuws: een gestadige afwisseling; bij alle was ik genoodigd en welkom; zonder mij scheen de vreugd niet volmaakt [1])".

Aldus schildert ons Haafner het lustige leven der Hollanders te Sadras; ook de omgang met de inlandsche bevolking verschafte hem een bizonder vermaak. Gaarne begaf hij zich naar een chauderie of openbaar rusthuis op den weg naar Maveliewarom, waar zich een jogie of boetedoener had gevestigd, die er den reizigers gastvrijheid bewees. Deze onderrichte hem in de geheimenissen van zijn godsdienst en in de aloude geschiedenissen van het land. Elders was het een Saniassie (Sanskrit: *Sannyasin*, mede een soort kluizenaar) met wien hij zich gaarne onderhield, die hem door zijn gesprekken een afkeer inboezemde van het jachtvermaak en hem eenige, zij het ook gebrekkige kennis van het Sanskrit mededeelde [2]).

Zoo waren dan twee of drie jaren sedert Haafner's komst te Madras verloopen, toen een plotselinge ommekeer kwam in zijn lot. Er brak een oorlog uit tusschen de Engelschen en den nauwâb (nabob) van Mysore, Hyder Alichan Bahadoer. Deze, de geduchtste vijand, dien Engeland ooit in Indië te bestrijden had, overstroomde met zijn ruiterbenden Carnatica, en bracht alom verderf en verwoesting. Het gerucht liep, dat het ook op de Hollanders gemunt was, wat niet weinig ongerustheid onder hen veroorzaakte; hun vrees bleek echter ongegrond, daar een gezant van Hyder Ali verscheen met de verzekering van zijn meesters vriendschap, mits de Hollanders zich onzijdig hielden.

Bijna ware deze onzijdigheid geschonden door een voorval, dat ook voor Haafner groote gevolgen had. Kort na den inval van Hyder Ali in Carnatica verscheen een Engelschman te Sadras, die voorgaf, dat hij ten gevolge van een tweegevecht Madras had moeten verlaten. Deze werd door het Hollandsch opperhoofd de Neys met groote voorkomendheid ontvangen, maar Haafner, die den Engelschman reeds dadelijk gewantrouwd had en zijn gangen naging, kwam tot de ontdekking, dat het verhaal van zijn duel slechts voorgewend was en het een aanslag gold tegen een onderbevelhebber van Hyder Ali, die met eenige ruiters op Sadras' grondgebied gelegerd was, om namens den nauwâb met de Hollanders te onderhandelen. Nog juist bij

1) *Reize van Madras naar Ceilon* p. 147 vlgg.

2) *Reize van Madras naar Ceilon* p. 161 vlgg. Zie ook: *Vroegere Zeereizen* p. 62 (*).

tijds wist Haafner den bedreigde te waarschuwen en voorkwam hierdoor, dat de Hollanders in den oorlog werden betrokken.

Nochtans geschiedde dit reeds spoedig daarna, maar op een geheel andere wijze. Weder wil ik Haafner aan het woord laten.

„Het was op den 17 Juny 1781", zoo verhaalt hij, „omtrent 4 uuren in den achtermiddag. Het Opperhoofd van Sadras, Jacob Pieter de Neys had ons bij zich ten eeten verzocht, den Secunde, mij en alle de Adsistenten met hunne vrouwen, hij vierde een verjaardag.

Wij zaten nog aan tafel, verscheidene gezondheden waren reeds ingesteld geworden en gedronken, als: onze Heeren en Meesters in Europa — de verwachtwordende schepen — een spoedige en duurzame vrede, en meer anderen.

Eindelijk, hoe wonderlijk en gevallig! — „een voldertje!" riep de Heer de Neys, en stond op. „Mijne Heeren! het welvaaren van Sadras!" wij alle reezen over einde, met het glas in de hand, toen de wachthebbende Sergeant binnen trad. „Heer Opperhoofd! een Engelsch Officier te paard, met een witte neusdoek aan een rotting gebonden, wenschte u te spreeken."

Niemand had erg op den witte neusdoek. „Hoe meerder volk hoe meerder vreugd!" zeide de Heer de Neys, „laat hem binnen komen! hij zal het welvaaren van Sadras met ons drinken.

Een jong Officier trad binnen: „Mijn Heer!" zeide hij in het Fransch tot het Opperhoofd: „het smert mij, dat ik u een onaangenaam nieuws, en nog onaangenaamer boodschap moet brengen; de oorlog tusschen Engeland en Holland is heden in Europa verklaard! Kapitein George Mackay, Commandant van Chenglepet (een Engelsch Fort 3 mijlen noordwest van Sadras gelegen) ligt een mijl van hier met zijn detachement gekampeerd; hij eischt door mij, dat gij het Fort en Etablissement van Sadras, aan de wapenen zijner Britsche Majesteit op discretie zult overgeeven!" [1])

Hemel! hoe ontstelden wij van deze onverwachte en verschrikkelijke tijding; wij waren als van den donder getroffen. Uit het midden van rust, vrede en genoegen eensklaps te worden weggerukt, om alle de vernedering, smaad, ellende en kommer eenes krijgsgevangenschaps te ondergaan; alle onze betrekkingen, alle onze vooruitzigten te moeten opgeeven, hoe smertelijk was dit niet voor ons. Het gansche gezelschap, dat voor eenige minuten nog zoo vrolijk was, bevond zich nu in de diepste neerslagtigheid gedompeld; men hoorde niets dan zuchten, en de vrouwen weenden overluid.

Toen wij eenigszins tot ons zelve kwamen, borstten wij uit in vervloekingen tegen de Engelschen, en verfoeiden hunne trouweloosheid en schandelijke overrompeling. Helaas! waartoe konde ons dit baaten? de Officier wachtte naar het beslissend antwoord.

Het Opperhoofd liet terstond vergadering beleggen; zij bestond uit den Secunde, mij als secretaris, den commandant van de soldaaten en den Equipage-Opziener.

Welk eene vergadering! Van schrik en ontsteltenis konden wij tot geen besluit komen; wij deeden niets dan ons beklaagen: alle onze moed was weg.

1) De woorden, die Haafner den Engelschen officier in den mond legt, bevatten twee onjuistheden. Immers dateerde de oorlogsverklaring van Engeland aan de republiek reeds van 20 Dec. 1780; ook waren de troepen, die Sadras kwamen bezetten, ongetwijfeld in dienst der Engelsche O. I. Comp. en niet in dien van Zijne Britsche Majesteit.

Allengs echter verdweenen deze eerste indrukselen van vrees en angst; verontwaardiging en toorn namen plaats in onze zielen

Wij beslooten ons over de wijze van opeissching beleedigd te houden. Tegenstand te bieden was onmogelijk, en zoude dwaasheid zijn geweest; wij waren al te zwak; doch wij wilden billijke voorslagen doen, die Kapitein Mackay niet konde en durfde weigeren. Hij had geen regt om ons op discretie op te eischen, wij behoorden tot eene Natie, en waren geen muitelingen.

Zich aan de Engelschen in de Indiën op discretie over te geeven, is zoo veel als hun de volle vrijheid van eene algemeene plundering toe te staan; en dit was het doelwit van Mackay.

Er werd dus een verdrag opgesteld, het bestond alleen in twee voorwaarden. „De goederen en bijzondere eigendommen der Inwooners van Sadras, van welke Natie ook, zullen gerespecteerd, beschermd en onaangeroerd blijven.

De bezetting, en de geëmployeerden der Maatschappij, blijven krijgsgevangenen tot na den oorlog of tot na eene uitwisseling."

Weigerde hij deze voorslagen aan te nemen, dan wilden wij de poorten van het Fort sluiten, en dezelve op geene andere voorwaarde openen. Hij mogt geweld gebruiken om er in te komen, men zoude hem geen tegenstand bieden, doch tegen zijne handelwijze protesteeren.

Het zal zeven uuren geweest zijn, toen ik en de Secunde Simons, verzeld van den Parlementair, naar het Kamp vertrokken.

De Engelschen hadden zich een groot uur gaans van Sadras gelegerd, verre van den grooten weg, in eene vlakte met digt kreupelbosch omgeeven en begroeid; achter het welk zij verschoolen lagen. Wij kwamen aan hunne voorposten, werden door dezelve aangeroepen, en in het Kamp geleid.

Ik verwonderde mij over de ongemeene stilte, die in hetzelve heerschte. Er was geen vuur noch licht te zien, en de soldaaten lagen bij elkanderen op den grond neder. Hun Commandant zat ook in den donker, voor eene kleine veldtafel onder den blooten Hemel.

De Parlementair diende ons bij hem aan, er werd licht opgestoken, stoelen voor ons gezet, en ons antwoord wegens de opeisching van het Fort afgevraagd.

Ik had moeite om mij te bedwingen, toen ik den verachtelijken Mackay gewaar werd. Hij had eene gemaakte en trotsche houding aangenomen, die hem bij zijnen dikken hangbuik zeer kwalijk stond. Hij zag ons aan alsof hij ons wilde verslinden.

Twee dagen te voren was hij in gezelschap van een Ingenieur-Officier, door Sadras komen rijden; even als of hij er om bezigheden doorreisde. Hij had, als in het voorbijgaan, bij het Opperhoofd de Neys zijn kompliment afgelegd; die hem, zooals hij wel had verwacht, verzocht het middagmaal bij hem te neemen; waar toe hij zich, als ligt te denken is, zonder moeite liet overhaalen. Zijne reize was niet dan een voorwendsel, hij kwam alleen om de sterkte van het Fort en van de bezetting te bespieden. Op eene listige wijze, en als bij geval, deed hij verscheidene vraagen, den handel en de zaaken der Maatschappij in ons Etablissement betreffende. Men antwoordde hem zonder achterdocht. Tegen den avond vertrok hij met de hartelijkste betuiging van vriendschap, om twee dagen daarna als vijand weder te komen.

Niemand op Sadras, buiten mij, verstond de Engelsche taal. Ik moest dus

het woord doen, en wapende mij derhalven met al den moed en de stoutheid, die ik konde bij een brengen.

„Kapitein!" zeide ik tot hem met een beduidenden glimlach, „het Opperhoofd laat u nogmaals bedanken voor uw vriendschappelijk bezoek van eergisteren! Hier zijn de voorwaarden op dewelke hij het Fort wil overgeeven!" Ik lag hem de Capitulatie voor.

Hij zag mij overdwars en verachtelijk aan, nam dezelve op — las die — en smeet die mij weder toe. „Zeg aan Uw Opperhoofd, dat ik naar geene voorslagen wil luisteren. Zoo hij weigert aan mijn eisch te voldoen; — ik heb kanon en stormladders bij mij".

„Kapitein!" zeide ik, „gij behandelt ons als Callouries, [1]) wij zijn onderdaanen van eene respectabele Natie".

„Gijlieden moogt", antwoordde hij mij op eenen spotachtigen toon, „voor zooveel ik weet, niet beter dan Callouries zijn".

Het bloed steeg mij naar het aangezigt! ik moest hem hierop antwoorden, al had het mij mijn leven gekost. „Gij zoudt regt hebben ons voor Callouries te houden", beet ik hem toe, „indien wij de menschen onverhoeds als roovers op het lijf vielen, en hen dwingen wilden zich op genade of ongenade over te geeven, om een schijnbaar regt te hebben van hen te plunderen".

Hij hield zich als of hij mij niet begreep. „Hebt gij mij verstaan? gij zult u op discretie overgeven!"

„Dit weigeren wij rond uit, en protesteeren tegen uwe opeisching".

„Men zal u dan over een paar uuren uit eenen anderen toon leeren zingen!" hernam hij op eene trotsche wijze.

Ik stond toen op, en zeide hem met een gramstorig gelaat: „Wij zullen u dan verwachten; doch gij zijt verantwoordelijk, zoowel te Madras als in Europa, wegens al het bloed, dat er mogt worden gestort! Nog eens; wij zijn geen dieven of muitelingen om ons op discretie over te geeven. Weet, dat wij beslooten hebben ons alle liever in stukken te laaten kappen, dan zulk eene vernedering te ondergaan! Bedenk dus wel wat gij doet!"

Hij was als de meeste onbeschofte en trotsche menschen, die, wanneer men hen met gelijke trotsheid behandeld, terstond handelbaarer worden. Na zich een wijl bedacht te hebben, eischte hij mij de Capitulatie terug; las dezelve nog eens, en ondertekende die zonder een enkel woord te spreken.

Hij gaf toen zijne orders om optebreeken. Eensklaps was het gansche Kamp verlicht, aan alle kanten flikkerden flambouwen — trommels en trompetten lieten zich hooren — alles was in beweeging — en wij haasteden ons vooruit, om aan het Opperhoofd verslag te doen van ons wedervaaren [2]).

Dus had de inneming van Sadras door de Engelschen plaats: tegelijk met het bericht van het uitbreken van den oorlog ontving men den eisch tot overgave. Evenzoo vielen de overige etablissementen der Compagnie in Coromandel, alsmede die in Bengalen den Engelschen in handen [3]). Bij den armzaligen toestand der verdedigingsmiddelen viel niet te denken aan verweer. Zelfs Nagapatnam,

1) Callouri is een volk, dat in ongenaakbaare bosschen woont en van roof leeft. Callou beteekent dief in het Malabaarsch. (Noot van Haafner).

2) *Reize van Madras naar Ceilon* p. 51 vlgg.

3) Zie over het verlies van Chintsura de reeds genoemde studie van G. C. Klerk de Reus.

de eenige plaats, die een beleg had kunnen doorstaan, waar men bovendien nog tijdig bericht ontving van den oorlog, gaf zich na zwakken tegenstand aan de Engelschen over[1]. Evenzoo Trinconomale (*Trinkomali*) de Ceilonsche havenplaats, die echter door den Franschen admiraal de Suffren den 30sten Aug. 1782 werd heroverd.

Alle Hollanders, die de Engelschen krijgsgevangen maakten, werden naar Madras gezonden; zoo ook Haafner. Den Hollandschen gevangenen te Madras werd volkomen vrijheid van beweging gelaten, maar hieraan was een groot bezwaar verbonden: zij moesten voor hun eigen onderhoud zorgen. Zoo geraakte Haafner al spoedig in groote moeilijkheid; zijn huisraad en verdere bezittingen, ter waarde van 3000 pagoden had hij door het overhaast vertrek van Sadras, in die plaats moeten achterlaten. Wel waren de particuliere eigendommen aldaar in het pakhuis opgeborgen onder belofte, dat deze den gevangenen spoedig zouden worden nagezonden, maar in plaats daarvan en in strijd met de bij de overgave bedongen voorwaarde, maakte Mackay zich na hun vertrek van die goederen meester en voerde ze naar Chenglepet (*Chengalpat*), de sterkte, waarvan hij commandant was. Bovendien had Haafner kort vóór den Engelschen overval, 1000 pagoden voorgeschoten ter betaling van het garnizoen van Sadras, en het opperhoofd de Neys had verzuimd, hem deze tijding terug te betalen, hoewel hij, toen de Engelschen op de Compagniesgelden beslag legden, 10000 pagoden daarvan had achtergehouden en Haafner had weten over te halen, deze som in de boeken af te schrijven, onder belofte, dat hij hem daarvan de verschuldigde 1000 pagoden zou uitbetalen.

Zoo bezat Haafner slechts 120 pagoden, toen hij als krijgsgevangene zich te Madras bevond. Hij huurde hier met den sergeant van het Sadras'sch garnizoen een huisje, maar toen deze al spoedig kwam te sterven, moest Haafner zich nog met het onderhoud van diens gezin belasten. Na groote moeite gelukte het hem nochtans, werk te vinden. Eerst werd hij klerk bij een Engelschman, den advokaat Popham, daarna boekhouder bij den Portugeeschen koopman Antonio de Souza, een man van grooten invloed, maar van een zeer wispelturig en ongemakkelijk karakter.

Intusschen was de toestand binnen Madras verre van aangenaam. Sedert het begin van den oorlog en den inval der Mysore'sche troepen waren uit geheel Carnatica de vluchtelingen daarheen gestroomd, zoodat de stad opgepropt was met volk. Zooals wij zagen, waren ook de Hollanders, die in de verschillende kustplaatsen gevangen waren genomen, allen naar Madras gevoerd. In het gansche omliggende land was de oogst door Hyder Ali's benden vernield; proviandtoevoer over zee werd belet door de Fransche vloot onder de Suffren, die zich sedert Februari 1782 in de Indische wateren bevond.

Hierdoor kwam het, dat een verschrikkelijke hongersnood in Madras uitbrak, waarvan tallooze inlanders het slachtoffer werden. De Engelschen hadden daarvan minder te lijden; immers Haafner verhaalt ons, dat zij in staat waren, feestmalen te geven ter viering van den val van Nagapatnam en den vrede met de Mahratten. „Ik nu verklaar", zegt hij, „dat er in 1782 dagelijks 500

1) Te Nagapatnam ontving men vóór de Engelschen bericht van het uitbrengen van den oorlog (*N. Ned. Jaarb.* 1782 p. 423), dus vóór Juni 1781 en eerst 12 Oct. ving de belegering aan. Op 12 Nov. toen de Engelschen nauwelijks met bombaardeeren waren begonnen, gaf de stad zich over (*N. Ned. Jaarb.* 1782 p. 676 vlgg.).

menschen te Madras van honger stierven, terwijl de Engelschen in die stad hunne Pakhuizen vol graanen hadden en dagelijks feesten en danspartijen gaven."

Nog erger dingen legt Haafner den Engelschen ten laste. Een proviandvloot van tachtig schepen wist aan de waakzaamheid der Fransche kruisers te ontsnappen en wierp het anker voor Madras. Nu scheen aan alle ellende een einde gekomen, maar door een onbegrijpelijke nalatigheid van het Engelsch bestuur liet men deze schepen drie dagen liggen, zonder iets van hunne kostbare lading te lossen. De gevolgen bleven niet uit: den 2den October 1782 verhief zich een orkaan, die de geheele proviandvloot vernietigde. Haafner nu beschuldigt de Engelsche overheden, dat zij dezen ramp met opzet lieten geschieden, teneinde den prijs van het graan, dat zij in voorraad hadden, nog hooger te doen stijgen.

Na dezen ramp en ondanks de uitdrijving van een paar duizend inboorlingen, die buiten de muren der stad bezweken, bereikte nu de ellende binnen Madras zulk een hoogte, dat het verblijf in die stad voor Haafner ondraaglijk werd en hij besloot naar Tranquebaar (*Tranquebar*), het Deensche etablissement op de kust van Coromandel, de wijk te nemen. Hij verschafte zich een chialeng of inlandsch vaartuig en vier roeiers en stak 24 Nov. in zee. Maar eenige kanonschoten uit het fort St. George dwongen hem tot terugkeer en aan land gekomen, liep hij groot gevaar, als spion te worden opgeknoopt. Gelukkig was hij aan verscheidene notabelen van Madras bekend en daar hij verzekerde, dat zijn eenig doel was geweest, de door hongersnood geteisterde stad te ontvluchten, werd hij voor den gouverneur Macartney [1]) gebracht en gaf deze hem verlof tot vertrek, mits hij zich belastte met de overbrenging van brieven, bestemd voor generaal Coote, die met het Engelsche leger nabij Tranquebaar gelegerd was, en wien men reeds geruimen tijd geen orders had kunnen toezenden, daar de gemeenschap te land door Hyder Ali, die, te water door de Suffren werd belet. Deze brieven moest Haafner te Tranquebaar aan kolonel Hamilton ter hand stellen; als belooning zou hij onmiddelijk na de overbrenging 1000 pagoden ontvangen, terwijl Macartney tevens beloofde, voor zijn toekomst te zullen zorgen. Haafner, wien het voor alles te doen was om Madras te verlaten, nam deze opdracht aan en stak andermaal in zee. Hij hield met zijn chialeng dicht langs de kust, daar dit vaartuig niet berekend was op een reis in volle zee en hij zoo minder gevaar liep, door Fransche schepen te worden opgemerkt. Zoo had hij gelegenheid tot een bezoek aan Sadras; maar hoe treurig vond hij deze eens zoo bloeiende plaats veranderd: het fort door de Engelschen vernield, de huizen deels ingestort, de inwoners gevlucht, zijn eigen woning vervallen, den tuin in een wildernis verkeerd en in den keuken twee geraamten, van een vrouw en een klein kind, die daar waarschijnlijk van honger waren omgekomen. De aanblik van het verwoeste Sadras, de plaats, waar hij den gelukkigsten tijd van zijn leven had gesleten, wekte op nieuw Haafner's haat tegen de Engelschen en toen hij weder in zee was gestoken, was zijn besluit genomen. De brieven, hem door lord Macartney toevertrouwd, wilde hij niet aan den Engelschen generaal doen toekomen; veeleer wilde hij ze te Pondichéry ten hand stellen aan den

1) Deze was sedert 1780 gouverneur van Madras, werd in 1785 tot gouverneur-generaal benoemd, maar bedankte om gezondheidsredenen. Later werd hij de eerste Engelsche gouverneur der Kaap-kolonie (1796–'98).

gezagvoerder der Fransche vloot, want, zoo verdedigde hij zijn voornemen, de belofte was hem door Macartney afgedwongen, hij was niet verplicht, den Engelschen, zijn vijanden, een dienst te bewijzen; mogelijk werd hij door overbrenging der brieven een verrader zijner eigen landgenooten. Liever wilde hij vrijwillig afstand doen van de hem toegezegde belooning en, wat meer zegt, zijn gegeven woord breken.

Vóór zijn aankomst te Pondichéry had Haafner nog een ontmoeting, die hem bijna het leven had gekost. Ternauwernood aan een hevigen storm ontsnapt, werd hij door Mysore'sche ruiters gevangen, die hem voor een Engelschman aanzagen. Door zijn onverschrokken houding en door zich voor een afgezant van den Franschen admiraal uit te geven, wist Haafner zich van een onmiddellijk gevaar te redden; echter zou hij de gevangenschap niet zijn ontgaan, zoo hij niet het geluk had gehad, hier denzelfden onderbevelhebber aan te treffen, dien hij voorheen te Sadras van den aanslag der Engelschen had gered. Zoo kon hij onverhinderd zijn reis voortzetten en bereikte weldra Pondichéry. Daar de vloot van de Suffren reeds vandaar was vertrokken en zich in den baai van Triconomale bevond, overhandigde Haafner de Engelsche brieven aan den Maître d'Equipage, Monsieur de Salmiac. Later vernam hij, dat zij o a. een aanslag der Engelschen op den Ceilonschen haven Jaffanapatnam (*Jafna*) hadden behelsd, en zoo berouwde het hem te minder, de aan Macartney gedane belofte te hebben gebroken.

Spoedig zette Haafner zijn reis voort naar Tranquebaar, waar hij zijn Madras'sche huisgenooten, de weduwe van den sergeant Widder met haar dochter en twee jongere kinderen aantrof. Deze dochter, Anna genaamd, speelt in het volgend leven van Haafner een belangrijke rol. Zij was zijn gezellin op zijn verdere reis naar Ceilon en gedurende zijn verblijf te Jaffanapatnam.

Haafner's reis van Tranquebaar naar Ceilon, in gezelschap van een zonderlingen Franschen graaf en diens beide vrouwelijke bedienden, zal ik niet uitvoerig beschrijven, evenmin als zijn kort daarop volgende voetreis dwars door Ceilon [1]). Immers deze laatste tocht, hoewel ongetwijfeld de meest avontuurlijke van Haafner's reizen, is uit een historisch oogpunt van weinig belang. Slechts zij vermeld, dat hij de heenreis van Jaffanapatnam naar Colombo deed in gezelschap van den vroegeren baas-kuiper van Nagapatnam, die hetzelfde ambt te Colombo ambiëerde, van een gewezen soldaat van het Nagapatnamsch garnizoen, tevens bakker, die doof en gemeenlijk dronken was, en van een Franschman, die voorgaf, door admiraal de Suffren met gewichtige depeches aan den Franschen agent te Colombo te zijn belast, maar, in deze plaats aangekomen, onmiddellijk als spion werd gearresteerd. Op zijn terugtocht naar Jaffanapatnam was Haafner slechts vergezeld door een Portugeeschen avonturier, met wien hij zich in de onbekende binnenlanden van Ceilon waagde in de hoop op verborgen schatten, waarvan zijn metgezel voorgaf, de plaats te kennen. Nadat de Portugees bij deze hachelijke onderneming was omgekomen en ook Haafner zelve in het uiterste levensgevaar

1) Beschreven in zijn *Reize te voet door het eiland Ceilon* (*Amsterdam* 1810), in het jaar na zijn dood door zijn zoon C. M. Haafner uitgegeven. De populariteit van dit reisverhaal blijkt uit een herdruk in 1852, terwijl enkele fragmenten uit de *Algemeene beschrijving van Ceilon*, waarmede het aanvangt, tegenwoordig nog op de scholen worden gelezen.

had verkeerd, gelukte het hem niet dan met groote moeite, Jaffanapatnam weder te bereiken.

Reeds in September van het jaar 1883 zien wij Haafner naar het vasteland van Indië terugkeeren [1]). De ontrouw van zijn geliefde was oorzaak, dat hij Jaffanapatnam verliet, waar hij een korten, maar gelukkigen tijd met haar had doorgebracht. Hij wilde nu te Calcutta zijn fortuin gaan beproeven. Op weg daarheen kwam hij ook te Madras. Hier had hij gemakkelijk een werkkring kunnen vinden, maar de herinneringen, aan deze stad verbonden, alsmede het voorgevallene met Macartney's brieven deden hem een verblijf aldaar minder gewenscht voorkomen. Intusschen was de oorlog feitelijk geëindigd [2]); Haafner vond te Madras de Engelsche vloot, gereed om naar Europa terug te keeren. Ook trof hij daar de krijgsgevangen officieren van het Hollandsche schip *de Vrijheid* aan, hetwelk vóór Coedeloer (*Cuddalore*) door de Engelschen was genomen. „Ik kende eenige hunner", zoo verhaalt hij, „en spoedig kwam, tot mijne welkomst, een groote bowl punch op tafel, die vrij hartig toegesproken werd en waarbij wij ons het grootste gedeelte van den nacht bezig hielden: eindelijk geraakte ik, niet zonder moeite, tegen den morgenstond te bed en ontwaakte niet voor den middag; ik was voornemens geweest dien morgen verscheidene zaken te verrigten en bezoeken af te leggen, hetgene mij nu geweldig speet verzuimd te hebben; doch er was geen middel zich bij die Heeren van het veel drinken te ontslaan."

Toen Haafner na een hevigen storm te hebben doorstaan, te Calcutta was aangekomen, bemerkte hij al rasch, dat hier reeds velen te vergeefs een aanstelling zochten; eerst na groote moeite gelukte het hem, tijdelijk als boekhouder te worden aangenomen door den heer Fowke, een Engelsch juwelier en iemand van grooten invloed, die een tijd lang gouverneur van Benares was geweest, maar als tegenstander van Warren Hastings deze post had moeten verlaten, welke zijn zoon thans na hem bekleedde. Haafner had het geluk, bij zijn nieuwen patroon bizonder in den smaak te vallen, zoodat zijn tijdelijke aanstelling spoedig een blijvende werd en hij niet als ondergeschikte, maar als vriend door hem werd behandeld. Ja, na verloop van tijd, stelde deze hem voor, op zeer gunstige voorwaarden aandeel in zijn zaak te nemen, welk aanbod door Haafner gaarne werd aanvaard. Ook bracht de heer Fowke hem in kennis met verscheidene voorname ingezetenen van Calcutta; zoo heeft hij, naar het schijnt, tijdens zijn verblijf in deze stad, kennis gemaakt met Sir William Jones, den bekenden vertaler der Çakuntalâ en een van de stichters der Asiatic Society. [3])

Maar ook hier waren de dagen van rust en voorspoed van korten duur; toen Haafner twee jaren te Calcutta had doorgebracht, ontstonden er moei-

1) Zijn verdere lotgevallen vindt men in zijn *Reize naar Bengalen en terugreize naar Europa* (*Amsterdam* 1822).

2) Het vredestractaat tusschen Engeland en de republiek werd eerst 20 Mei 1784 te Parijs geteekend; maar reeds 20 Jan. 1783 was een wapenstilstand tusschen de oorlogvoerende mogendheden vastgesteld (*N. Ned. Jaarb.* 1783 p. 74).

3) Dit vond ik althans vermeld in het Biogr. Wb. der Nederl., waar tevens verhaald wordt, dat Haafner voor Sir William een Malabaarsch H. S. in het Engelsch vertaalde. Het is echter bevreemdend, dat H. zelf hiervan niets bericht en onder de personen, die hij te Calcutta leerde kennen, Sir William Jones niet noemt. Wij zagen boven reeds, dat het Biogr. Wb. niet immer vertrouwen verdient.

lijkheden, die hem noopten, van den heer Fowke te scheiden. Uit het weinige, dat Haafner omtrent de redenen van zijn vertrek mededeelt, valt slechts op te maken, dat ten gevolge van de verdachtmakingen van personen, die hem vijandig waren, waartoe, naar het schijnt, ook de zoon van Fowke behoorde, hij besloot dezen verdere kwelling te besparen door hem vrijwillig te verlaten [1]).

Moeilijk viel Haafner het afscheid van zijn weldoener; nog bij zijn vertrek uit Calcutta bleek hem diens buitengewone edelmoedigheid, daar hij de lading van het schip, waarop hij naar Coromandel stond te vertrekken en dat aan Fowke toebehoorde, van dezen ten geschenke ontving.

Niet lang bevond Haafner zich op zee, of hij werd aangetast door een ernstige hartaandoening en daar deze door de zeereis verergerde, bovendien het jaargetijde ongunstig bleek voor een verdere reis naar Ceilon, zag Haafner zich gedwongen, in zijn reisplan verandering te brengen. Te Mazulipatnam aangekomen, deed hij in deze stad zijn lading opslaan en zond het schip naar Calcutta terug met een brief, waarin hij den heer Fowke van zijn wedervaren in kennis stelde en diens verdere bevelen verzocht. In plaats van antwoord ontving hij kort daarop de tijding van den dood van zijn weldoener. Dit bericht en vooral de gedachte, dat hij wellicht oorzaak was geweest van diens dood, bedroefde hem diep en tot herstel van zijn door dit voorval nog meer geschokte gezondheid, besloot hij, zijn reis naar Nagapatnam over land voort te zetten en wel in een eigenaardig en volgens Haafner's getuigenis zeer geriefelijk middel van vervoer: een palanquin [2]).

Deze reis is bovenal merkwaardig, omdat zij ons den toestand der Hollandsche nederzettingen op de Coromandelsche kust beschrijft, enkele jaren na den Engelschen oorlog. Deze had wederom haar aantal met één verminderd: Nagapatnam, het hoofdkantoor van Coromandel en tevens de sleutel van Ceilon bleef bij den vrede van Parijs in handen der Engelschen [3]). Herhaaldelijk spreekt Haafner zijn spijt en verontwaardiging uit over dezen afstand.

Maar hoewel alle overige kantoren aan de Compagnie waren teruggegeven [4]), zien wij uit Haafner's berichten ten duidelijkste, hoe weinig deze teruggave te beteekenen had. Immers de forten hadden de Engelschen laten springen,

---

1) *Reize naar Bengalen* p. 286 vlgg.

2) Deze reis, eigenlijk een onderdeel van zijn *Reize naar Bengalen en Terugreize naar Europa*, vinden wij in bizonderheden beschreven in Haafner's *Reize in eenen Palanquin of Lotgevallen en merkwaardige aanteekeningen op eene reize langs de kusten Orixa en Choromandel* (*Amst.* 1808).

3) Art. IV van het tractaat van Parijs luidde: „De Staten-Generaal der vereenigde Nederlanden staan af, en guarandeeren in vollen eigendom, aan Zijne Groot-Brittannische Majesteit, de stad Negapatnam, met alle derzelver aanhooren, doch aangezien het gewigt, hetwelk de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden stellen in de bezitting der gezegde Stad, belooft de Koning van Groot-Brittanje, ten teken Zijner goedgunstigheid jegens de bovengemelde Staten, niettegenstaande den gezegden afstand, met Hoogstdezelven te zullen handelen, wegens de teruggave der gemelde Stad, ingevalle de Staten in het toekomende tet evenwaardig aan Zijne Majesteit hebben aan te bieden".

4) Art. V luidde: „De Koning van Groot-Brittanje zal aan de Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden weder teruggeeven Trinconomale, evenals alle Steden, Forten, Havens en Bezittingen, die gedurende den tegenwoordigen Oorlog verovert zijn geworden door de wapens Zijner Groot-Brittannische Majesteit, of door die der Engelsche Oost-Indische Maatschappij, en welke Hoogstdenzelven in bezitting mogten hebben, *alles in den staat, waar in zij zich zullen bevinden*", (*N. Ned. Jaarb.* 1784 p. 1101).

de dorpen lagen in puin, de inwoners waren gevlucht, de handel was onmogelijk geworden. Vooral het zuidelijk deel van Coromandel had ontzaglijk onder den oorlog geleden.

„Welk een onderscheid van vorige tijden!" roept Haafner uit, „ik konde mij niet verbeelden, dat ik in het vruchtbare en volkrijke Coromandel was, en bevond mij aan dezen kant van Madras, op eenmaal als in een vreemd land overgebragt. Deze rijkdom van begroeijing, deze onafzienlijke velden van allerlei granen en vruchten, deze ontallijke schoone dorpen, wemelende van inwoners — alles was verdwenen, en de uitgestrekte vlakten, boden aan het oog alleen hier en daar eenige verwoeste en half afgebrande dorpen en gehuchten; met eenige plekjes bebouwd land aan. Zelfs de Inwoners dezer ellendige dorpen, zagen er ongedaan, kwalijk gekleed en treurig uit, en hadden aan alles gebrek [1]."

Op zijn reis bezocht Haafner het noordelijk van Madras gelegen Palliacatta (*Pulicat*), waar hij vele oude kennissen terugzag, die van Nagapatnam en andere etablissementen der Compagnie hier waren samengevloeid. Palliacatta, de eenige plaats met Nagapatnam, waarvan het fort niet door de Engelschen was verwoest, was na het verlies van deze laatste plaats tot hoofdkantoor gemaakt. „Wat had men met een Hoofdkantoor op de Kust noodig", zegt Haafner. „daar allen handel op dezelve was vernield? Waarom niet terstond de gansche boel opgebroken, en naar Ceilon overgebracht? Zoo als men naderhand toch heeft moeten doen."

Ook Sadras, zijn vroegere woonplaats, werd door Haafner aangedaan. Hij vond den toestand van dit eens zoo welvarende dorp niet veel beter dan toen hij het de laatste maal gedurende den oorlog bezocht. Wel had de regeering te Batavia reeds maatregelen getroffen, om het etablissement te herstellen en te dien einde den graaf W. van Byland als opperhoofd daarheen gezonden [2].

„Het was natuurlijk", zegt Haafner, „dat die goede Heer, eensklaps in deze wildernis, of in het midden van de puinhoopen van het volstrekt onbewoonde Sadras verplaatst wordende, gansch onbekend met des Compagnies vorigen handel op dit Etablissement, zonder voorbeelden, zonder boeken, zonder papieren, zonder iemand, die er hem het minste in konde onderrigten, raadgeven, of bijstaan, zich in de uiterste verlegenheid bevond, hoe hij het zoude aanleggen [3]."

Toen nu Haafner te Sadras aankwam en het nieuwe opperhoofd vernam, dat hij in vroegere jaren aldaar de boeken der Compagnie had gehouden, maakte hij van deze welkome gelegenheid gebruik, om zich door hem te doen inlichten Gaarne verklaarde Haafner zich hiertoe bereid. Nadat hij het geheele dorp had rondgewandeld, zich zijn gelukkige omstandigheden van vroeger herinnerend, beschrijft hij ons als volgt zijn bezoek bij het nieuwe opperhoofd van Sadras.

„Eindelijk traden wij bij den Graaf af, die ons met de hartelijkste betuiging van blijdschap ontving. Hij had het buitenhuis van het voormalig Opperhoofd de Neys, dat bijna gansch was vervallen, weder wat te regt laten maken.

---

1) *Reize in eenen Palanquin* II, p. 396 vlg.

2) Den 14 Febr. 1786 was W. H. van Byland tot opperhoofd van Sadras aangesteld (*N. Ned. Jaarb.* 1786 p. 1656). Hij werd 8 April 1788 vervangen door den reeds genoemden J. D. Simons en in diens plaats aangesteld te Palliacatta als Fiscaal en Soldij-Boekhouder met den titel Koopman (*N. Ned. Jaarb.* 1789, p. 647).

3) *Reize in eenen Palanquin* II, p. 443.

en van de puin en het onkruid, waarmede het vervuld en bedekt was laten zuiveren, zoo dat het weder eenigszins bewoonbaar was geworden; de andere Compagnies dienaars die hij bij zich had, bestaande uit een Equipagie-opziener een paar Klerken, en ontrent dertig Cepaays, woonden in de minst beschadigde huizen en hutten, voor het overige, alhoewel de wederbezetting van dat kantoor reeds sedert eenen geruimen tijd was begonnen, hadden er zich echter nog maar weinige Indiaansche huishoudens nedergezet, de meesten waren arme eenloopende menschen, die men nog met geld en andere noodwendigheden moest voorzien en te hulp komen; ook had de Graaf een roomsch Priester uit Goa, die zich te St. Thomé bevond, weten te overreden, om zich te Sadras neder te zetten en de kerk, die ook zeer geleden had, weder wat te regt te brengen, doch er was weinig waarschijnlijkheid dat er zich in de eerste tien jaren menschen genoeg zouden bevinden, om dit Etablissement weder aan den gang te brengen, en wat zoude het dan nogal zijn, zoo het dorp al weder bevolkt en opgebouwd was; aan handel moest men niet denken, want geene kooplieden van vermogen zouden er willen wonen, zoolang er geen Fort was of garnizoen lag, de Wevers, de Chitsen- en Lijnwaadschilders, van waar zouden die komen in een bijna uitgestorven land. Sadras, zonder Fort, zooals het nu was, en onder de vexaties der Engelschen te Madras, die allerlei list en geweld in het werk stellen, om onzen handel, overal waar zij kunnen, te dwarsboomen, zoude toch niet dan eene zware lastpost voor de Maatschappij zijn, want dat het tot zijnen vorigen luister in de eerste twintig jaren, zoude komen, was geheel niet waarschijnlijk [1]."

Zoo krijgen wij uit Haafner's verhaal geheel den indruk, dat de vierde Engelsche oorlog den volkomen ondergang heeft bewerkt van den eens zoo bloeienden handel der Hollanders op de Oost-kust van Voor-Indië.

De reis per palanquin langs deze kust maakte aan Haafners omzwervingen een einde. Aanvankelijk had het geenszins in zijn bedoeling gelegen, naar Europa terug te keeren; integendeel was mede een doel van deze reis, een geschikte woonplaats te kiezen, waar hij te midden eener schoone natuur zijn verdere dagen in vrede en rust dacht door te brengen. Ook ontmoette hij op zijn reis iemand, die bestemd scheen, dat idyllisch bestaan met hem te deelen: een Indische danseres, aan wier trouw hij tweemaal het behoud van zijn leven te danken had. Zijn ontmoeting met Mamia beslaat een groot deel van Haafner's laatste reisbeschrijving. Maar juist haar plotselinge dood, vóór hij nog zijn plan had kunnen volvoeren, maakte hem van een verder verblijf in Indië afkeerig. Bovendien was hem door een kundig Fransch medicus, dien hij te Madras raadpleegde, verandering van klimaat aanbevolen.

Den 17 October 1786 zien wij Haafner op een Fransch schip van Pondichéry naar het vaderland vertrekken; den 3den December kwam men aan Mauritius of Isle de France, waar Haafner ruim twee maanden vertoefde en een gedeelte zijner te Pondichéry ingeslagen goederen op voordeelige wijze van de hand wist te doen. Den 9 Februari van het volgend jaar zette hij op een ander Fransch schip de reis voort, die hem in hooge mate onaangenaam werd gemaakt door zijn Fransche medepassagiers, van welke hij veel schimpscheuten moest hooren op de houding der Hollanders gedurende den afgeloopen

1) *Reize in eenen Palanquin* II, p. 447 vlgg.

oorlog, wat hem tot de volgende opmerking omtrent „Fransche beleefdheid" aanleiding geeft. „Ten onrechte, dunkt mij, geeft men dezer natie algemeen het karakter van wellevend, dienstvaardig en beminnelijk te zijn. Het mag zoodanig schijnen, als men slechts eenige uren in hun gezelschap doorbrengt, wanneer zij zich gewoonlijk van hunne beste zijde vertoonen; maar indien men eenen geruimen tijd met hen moet omgaan, zal men hen, behalve eenige weinige uitzonderingen, met eigenwaan en snorkerij vervulde, laatdunkende, onbeschofte en zotte schepsels vinden, die op de ondragelijkste wijze, vooral wanneer de overmacht aan hunne zijde is, op andere natiën smalen, en den vreemdeling verachten en bespotten [1])."

Aan de Kaap aangekomen, had Haafner gelegenheid, verschillende oude kennissen te bezoeken. Ook vernam hij, dat het voormalig opperhoofd van Sadras, J. P. de Neys zich te Stellenbosch metter woon had gevestigd, wat Haafner aanleiding gaf, dezen schriftelijk om terugbetaling te verzoeken der indertijd door hem voorgeschoten 1000 pagoden, waarop hij een zeer beleefd schrijven terugontving, echter niet de gevraagde penningen.

Hoewel overigens het verblijf aan de Kaap aan Haafner bizonder aangenaam werd gemaakt door de gastvrijheid en hartelijkheid zijner Kaapsche vrienden, merkt hij nochtans op, dat „deze eigenschappen zeldzamer waren geworden, nadat de Oostindische Kompagnie, in den laatsten oorlog, zich genoodzaakt had gezien, Fransche hulptroepen, ter verdediging dezer kolonie, aan te nemen, waardoor deze natie hier sedert den boventoon gekregen, en de winderige Fransche militaire geest, in plaats der genoemde deugden, niet dan ondeugden heeft achtergelaten. De voorheen zoo zedige meisjes en vrouwen, inzonderheid, waren niet meer te herkennen, en hadden aan ligtvaardigheid gewonnen, wat haar aan eerbaarheid en stille huisselijke deugden ontbrak; terwijl voorts de weelde en pracht, die ik in gebouwen, huisraad, kleederen enz., zag ten toon spreiden, mij vaak in de verbeelding bragten, van mij in eene geheel andere stad te bevinden, dan in de Kaapstad, zooals ik die, zestien jaar geleden, verliet".

Omtrent de redenen, die de Compagnie bewogen, Fransch krijgsvolk aan de Kaap in dienst te nemen, zegt Haafner: „Als geene de minste mag men de willekeurige en soms onverantwoordelijke wijze beschouwen, op welke de meeste Gouverneurs, en zelfs ondergeschikte Beambten van dit etablissement, hun onbepaald gezag misbruikten, ten einde de burgers en planters te onderdrukken en uit te zuigen; waardoor zij, en de Hollandsche Regering, in het algemeen, zich zoodanig gehaat maakten, dat de ingezetenen hun ongenoegen luid genoeg te kennen gaven, om, met reden, de vrees te verwekken, dat elke verandering van oppergezag hun aangenaam zoude zijn, en men, bij eenen vijandelijken aanval, zich van hen geene hulp konde beloven, zoo als zulks dan ook naderhand, uit de gemakkelijkheid, waarmede zich de Engelschen van deze bezitting meester maakten, ten duidelijkste gebleken is [2])."

Haafner's verdere reis leverde geen bizondere voorvallen op; den 24 Mei van het jaar 1787 bevond hij zich onder de Fransche kust en stapte den

1) *Reize naar Bengalen*, p. 361 vlg.

2) *Reize naar Bengalen*, p. 367 vlg. Ook op Ceilon was door de Compagnie een Fransch regiment in dienst genomen. Zie: H. T. Colenbrander. *De Patriottentijd* I, p. 195 en *Frankrijk en de Oost-Ind. Comp. in de Patriottenjaren* (*Gids* 1899 No. 3, pag. 12).

volgenden dag aan wal te Lorient in Bretagne. Hier ontdeed hij zich met voordeel van het overschot zijner goederen, en na vervolgens zijn broeder, dien hij als predikant eener bloeiende gemeente in Oost-Friesland terugvond, en zijn zuster te Maagdenburg te hebben bezocht en nog eenigen tijd aan een Duitsche badplaats te hebben doorgebracht, keerde hij over Embden naar Holland terug.

Na zooveel gevaren nauwelijks in het vaderland weergekeerd, werd Haafner bijna het slachtoffer van den buitengewonen Oranje-ijver in de Friesche gemeente Makkum. Toen hij zich op zijn doorreis in deze plaats vertoonde zonder oranje-kokarde op den hoed, werd hij voor een kees aangezien, door het volk gegrepen en zou zonder de tusschenkomst van een tweetal „deftige burgerlieden" een onderdompeling niet zijn ontgaan. Toen hij zich daarop bij den burgemeester beklaagde over de ondervonden bejegening, moest hij van deze magistraatspersoon vernemen „dat men hem naar verdiensten had behandeld, dat hij er veel te gemakkelijk afgekomen was, en dat dit hem een leer moest zijn, niet weer, in het openbaar, zonder oranje te verschijnen." Men ziet: het herstel van het stadhouderlijk gezag door Pruisische wapenen doet zich in het overmoedig optreden dezer Friesche oranjeklanten duidelijk bespeuren.

Den verderen tijd van zijn leven heeft Haafner te Amsterdam doorgebracht, waar hij in het huwelijk trad met mejuffrouw A. M. Kreunink. Dat zijn laatste jaren geen gelukkige waren, blijkt wel duidelijk uit verschillende uitingen van bitterheid in zijn geschriften. Slecht bestand tegen het triestig Hollandsch klimaat, dacht hij met weemoedig verlangen terug naar het zonnige Indië.

„Verrukkelijk land!" — roept hij uit, „reine hemel, waar de Natuur dubbele bekoorlijkheden heeft! waarom moest ik u verlaten, en mij zelven verbannen naar eene gure en onbehagelijke luchtstreek, waar de dampkring, steeds met vochtigen nevel bezwaard, den sterveling slechts zelden het opbeurend genot van een onbewolkt en zuiver uitspansel vergunt; — waar het karige veld, in den kortstondigen zomer, ternauwernood met moeite en in haast eenige grashalmen en schrale vruchten vermag voort te brengen, voordat gure noordewinden en teisterende buijen het barre saizoen weder voor eenen langen tijd doen heerschen? — dáár is het, dat ik gedoemd ben, mijne laatste dagen zorgelijk te verkwijnen, onder een vergeefs berouw van die bloeijende oorden verlaten te hebben, welke ik in gelukkiger tijden bezocht."

Uit een mededeeling van zijn zoon, die na zijn vaders dood de meeste van diens werken uitgaf, weten wij, dat Haafner door het vernietigen der Fransche staatsschuld zijn in Indië moeilijk verworven vermogen verloor. Ook de politieke gebeurtenissen, zoowel in Europa als in de Koloniën, zullen zeker medegewerkt hebben, hem verdrietig te stemmen, hoewel hij het ergste, het verlies onzer onafhankelijkheid, niet meer beleefde [1]).

Haafner besteedde het laatste deel van zijn leven voornamelijk aan letterkundige werkzaamheid. Twee zijner reisbeschrijvingen gaf hij nog zelve uit. Terwijl hij de derde, zijn reis door Ceilon, voor den druk gereed maakte, overviel hem de dood. Ook schreef hij enkele artikelen in de Vaderlandsche

1) Vooral het verlies van Ceilon ging H. zeer ter harte. Dit blijkt *Reize van Madras naar Ceilon*, p. 89*; ook uit zijn artikel in de *Vaderl. Letteroefeningen* van 1801 en 1802: *Iets over het eiland Ceilon.*

Letteroefeningen[1]) en leverde proeven uit de Indische heldendichten voor het Amsterdamsche Dicht- en Letteroefenend genootschap.

Eén geschrift uit dezen tijd zij nog iets uitvoeriger besproken, nl. zijn *Onderzoek naar het nut der zendelingen en zendelinggenootschappen, eene prijsverhandeling, bekroond bij Teyler's Godgeleerd Genootschap.*

Het motto, dat Haafner bij de beantwoording van deze prijsvraag had gekozen, is reeds kenmerkend voor geest en strekking van zijn geschrift. Het was het woord van Voltaire: „Il est difficile de servir un Dieu qu'on ne connait pas, plus difficile encore d'aimer le Dieu de ses Tirans." Inderdaad beantwoordde Haafner's verhandeling niet geheel aan de bedoeling, die de gestelde prijsvraag beoogde, zoodat men slechts voorwaardelijk tot bekroning besloot en onder uitdrukkelijke verklaring, dat het Genootschap niet alle meeningen, daarin verkondigd, onderschreef. Men had gewenscht „de zaak meer van voren, dan van achteren, en dus zoo wel redekundig als historiesch beschouwd te vinden"; men had vooral ook behandeld wenschen te zien, welke middelen moesten worden aangewend, om de zending in de toekomst te doen slagen.

Haafner nu bepaalde zich er toe, in zijn geschrift op grond van eigen ondervinding en van de mededeelingen van bevoegde schrijvers te betoogen, dat de zending tot nog toe geen werkelijk nut voor de uitbreiding van het Christendom had opgeleverd, en dat dit voornamelijk te wijten was aan het onchristelijk gedrag der Europeanen in de koloniën, de zendelingen niet uitgezonderd.

„Niemand," zegt Haafner, „kan met meerder opregtheid en met meerder ijver dan ik, het geluk en het welzijn van deze onderdrukte en beklagenswaardige volken wenschen; niemand kan vuriger dan ik verlangen, dat zij in rust en vrede, in vrijheid en in het veilig bezit van hunnen eigendom mogen leven, en dat eene onverbrekelijke vriendschap ons aan hen verbinde, en wij hen, door het aannemen van onzen Godsdienst, als onze Broeders en Deelgenooten van de beloften des Evangeliums mogen aanmerken.

Doch, zoo lang wij, met vooroordeel bezield, verachtelijk op alle de zulken, welken met ons in de verwe der huid verschillen, en minder kennis en wetenschap bezitten dan wij, nederzien; zoolang wij nog, door heerschzucht en gouddorst gedreven, niet ophouden van te veroveren, te plunderen, en te onderdrukken; in het kort, zoo lang wij niet zelven de leerstellingen van den Godsdienst, dien wij hen willen doen aannemen, betrachten en opvolgen; zoo lang is er geene de minste nadering en overeenkomst van zeden en Godsdienst tusschen hen en ons te verwachten[2])."

Dezelfde denkbeelden, die Haafner in zijn *Onderzoek naar het nut der zendelingen*, heeft ontwikkeld, vinden wij terug op menige bladzijde zijner reisbeschrijvingen en dit geeft haar, naar het mij voorkomt, nog een zeer bizondere beteekenis. Telkens en telkens weer treedt hij op als verdediger der inlanders en als heftig bestrijder der Europeanen, die naar Indië gaan met het uitsluitend doel, fortuin te maken en tot bereiking van dit doel, voor geen middel

1) Behalve het daareven reeds genoemde, schreef H. in de Vad. Lett. van 1801 een *Dichterlijke Beschrijving van den Regen-Mousson op de Kusten van Malabaar en Coromandel en van eene Droogte of Dor Jaar*, en in die van 1807 *Verhaal van een vreeselijken Hongersnood door de Engelschen in Bengalen verwekt.*

2) *Nut der Zendelingen* p. 294 vlg.

terugdeinzen, die laag neerzien op de inlanders als wilde en onbeschaafde heidenen en toch in zachtmoedigheid en ingetogenheid zoo ver beneden dezen staan [1]). Vooral de Engelschen zijn het, tegen wie Haafner zijn felste aanvallen richt „die pest en geesel der Indiën". Zij zijn niet alleen de tirannen der inlanders, maar tevens de vijanden van zijn land en van hem persoonlijk. Zij waren het immers, die aan zijn gelukkig leven in Sadras een einde maakten. Maar grooter oorzaak, hen te haten, vindt Haafner in hun gedrag tegenover de bewoners van Indië [2]).

Hun helden, Clive en Hastings, de grondleggers van het Britsch-Indisch rijk, zijn voor Haafner „monsters van boosheid", wien hij de zwaarste misdaden ten laste legt [3]). Hooren wij daarentegen, hoe hij spreekt van Engelands grooten vijand, den sultan van Mysore.

„Hyder Alichan is mijn held, ik bemin hem, en vereer zijne gedachtenis, als ware hij mijn vader; niet alleen om zijne uitmuntende en buitengemeene gaven en eigenschappen, maar wel voornamelijk wegens zijn verheven ontwerp en loffelijk voornemen, om de Indië van de roofgierige Europeanen te zuiveren."

„Hij was een vader van zijn volk, in plaats van een tiran; hij was regtvaardig, alles omvattende, alles zelf bestierende, matig, dapper en vol beleid. Hij was aan zich zelven zijne grootheid en magt verschuldigd, en wist er zich met glorie te handhaven.

Zijn voornemen, om Indië van het schandelijk en verachtelijk juk der Europeanen te verlossen, en de vrijheid dezer landen weder te herstellen, was groot, was zijner waardig. Hij was de geesel der Engelschen, zij beefden voor zijnen naam; vroeg of laat had hij zijn groot ontwerp gewis ten uitvoer gebracht, doch de dood stuitte hem in het midden van zijnen heerlijken loop; het was in het boek des noodlots geschreven, dat de rampen van Indië nog niet zouden eindigen [4])."

Een niet minder enthousiaste bewondering legt Haafner aan den dag voor Hyder Ali's zoon en opvolger.

„O! de val van Tippoe Saheb heeft mij grievend gesmart! Ik ben verzekerd, dat in zijne familie, ja zelfs onder zijne kinderen er geen is, dien dit ongeluk meer ter harte heeft gegaan dan mij [5])."

Maar toch, ondanks hun zegepraal over de beide vorsten van Mysore, voorspelt Haafner den naderenden ondergang der Engelschen in Indië.

„Eene algemeene wapenkreet zal tegen hen, door deze wijd uitgestrekte gewesten, weergalmen, en alle de Vorsten van Indië zullen hunne onderlinge twist vergeten om dezen wreeden vijand der menschheid te beoorlogen. Deze Colossus, door verraad, intrigues, list, geweld en roofzucht, zoo hoog verheven en opgerigt, zal, volgens het algemeen noodlot der ondermaansche zaken, nederstorten en de plaats, waar hij gestaan heeft, zal zelfs niet meer te vinden zijn [6])."

---

1) *Reize in eenen Palanquin* I p. 46 vlgg., 337 vlgg. II p. 157 vlgg.

2) *Reize naar Bengalen* p. 114 vlgg. Hoofdst. VIII.

3) *Reize in eenen Palanquin* II p. 171, 305 vlgg.

4) *Reize in eenen Palanquin* II p. 269 vlgg. Zie ook *Reize van Madras naar Ceilon* p. 37 (*).

5) *Reize in eenen Palanquin* II p. 287.

6) *Aldaar* II p. 296. Een dergelijke voorspelling vindt men ook *Nut der Zendelingen* p. 166 vlgg. Hoewel sedert bijna een eeuw is verloopen, schijnt de vervulling van Haafner's profetie niet binnen korten tijd te verwachten. Beter heeft zich zijn voorspelling van den ondergang der O. I. Compagnie bewaarheid (*Vroegere zeereizen* p. 218 *).

Het verdient opmerking, dat ondanks den haat tegen de Engelschen, waarvan Haafner's werken overvloeien, hij echter niet nalaat, ook op de goede zijde van het Engelsch karakter de aandacht te vestigen en even uitbundig is in zijn lof voor enkelen, die zich gunstig van hun landgenooten onderscheiden. Ook zijn het uitsluitend de Engelschen in Indië, die hij bestrijdt; „die in Europa", zegt hij uitdrukkelijk, „zijn, gelijk men weet, geheel andere lieden".

Bovendien richt Haafner zijn aanvallen evengoed tegen andere natiën, die zich aan mishandeling der inlanders schuldig maken. Zoo spreekt hij vol afschuw en verontwaardiging over den Chineezenmoord te Batavia (1740) [1]) en over de straffen, door de Hollanders in hunne koloniën op de inboorlingen toegepast.

„De Engelschen", zegt hij, „hangen, en daarmede is het afgedaan; de misdadiger mag veel of weinig kwaad hebben bedreven, zij hebben geene andere doodstraf dan hangen — doch de Hollanders, waarde Lezer! de Hollanders in Oost-Indië! bij hen kunt gij alle de wreede strafoefeningen der vorige barbaarsche eeuwen nog bij elkander vinden. Bij hen kunt gij, bij voorbeeld levendig zien verbranden. Deze afschuwelijke straffe, die bij geene beschaafde natie meer in gebruik is, wordt echter bij de Hollanders nog vaak aan de Zwarten uitgeoefend."

„Op Batavia, dat de hoofdplaats is, hebben zij ook eene kapitale en bijzondere straffe voor de Zwarten, die met het in de haken werpen, bij de Turken gebruikelijk, veel overeenkomst heeft; te weten — men spit er de menschen [2])."

Haafner's groote sympatie met de inlandsche bevolking blijkt niet het minst uit zijn warme belangstelling in haar tegenwoordig en vroeger leven, in haar godsdienst, zeden, geschiedenis en litteratuur. Hierbij kwam hem zijn buitengewone taalkennis bizonder te stade. Haafner toch wist zich gemakkelijk en zelfs sierlijk uit te drukken in het Malabaarsch of Tamil en in het Hindoêstânî. Gedurende zijn verblijf in Calcutta leerde hij Bengâlî [3]) en op zijn reis door Ceilon deed hij eenige kennis op van het Singhaleesch. „Ik vond het", zegt hij, „eene mengeling van het Grindamsch, Hindostansch en Malabaarsch of Tamoels te zijn" en ten bewijze geeft hij dan eenige woorden in het Singhaleesch en in het Hindoêstânî daarnaast [4]). Ook met het Maleisch toont hij niet onbekend te zijn [5]), terwijl wij reeds zagen, dat hij zelfs van het Sanskrit een zij het ook zeer oppervlakkige kennis bezat.

Het waren vooral de Hindoe's, voor wier kunst en geschiedenis bij zich interesseerde en nimmer laat hij een gelegenheid voorbijgaan, ons bizonderheden daaromtrent mede te deelen [6]).

---

1) *Reize in eenen Palanquin*, II, p. 218 vlgg.

2) *Aldaar* I p. 244. Zie ook *Vroegere zeereizen* p. 165 vlgg.

3) *Reize naar Bengalen* p. 95.

4) *Reize door het eiland Ceilon* p. 224.

5) *Vroegere Zeereizen* p. 188 vlgg.

6) Zoo geeft hij een uitvoerige beschrijving van de Hindoe-tempels te Maveliewarom (*Reize in eenen Palanquin* II p. 419 vlgg.) met een door hem zelf vervaardigde afbeelding, een omstandig relaas van de godsdienstige feesten der Hindoe's (*Reize naar Bengalen* p. 209 vlgg.); bespreekt hun mythen, die hij deels allegorisch, deels historisch verklaart (*aldaar* p. 219) en hun sagen o. a. de nederdaling van den Ganges (*aldaar* p. 230) en den strijd tusschen Pāṇḍava's en Kaurava's „zoo heerlijk beschreven in het heldendicht Mahabharot" (*aldaar* p. 251 vlgg.; zie ook p. X).

„Men vindt gewis geene Natie", zegt hij ergens, „welke de aandacht van een verstandig en onpartijdig onderzoeker meer verdient, dan die van Hindostan. Zij is van de oudste tijden af, bij de volken die zich toenmaals het verlichtste oordeelden, wegens hare geleerde mannen, de wijsheid en zuiverheid van hare Inzettingen en Wetten, wegens hare uitmuntende leerstellingen en haren, in die tijden, alle anderen overtreffenden Godsdienst, beroemd geweest."

Het spreekt van zelf, dat hem, die zich thans van dergelijke onderwerpen op de hoogte wil stellen, oneindig betere hulpmiddelen ten dienste staan dan Haafner's berichten, maar op zich zelf zijn deze zoo uiterst merkwaardig in een tijd, toen pas zeer weinigen begonnen te vermoeden, welk een geestelijken rijkdom Indië nog verborgen hield. Te voren waren het bijna uitsluitend zendelingen, die zich met godsdienst en denkwijze der Indiërs bezig hielden, maar dezen deden het in de vaste overtuiging van de verkeerdheid der „heidensche" begrippen, slechts zoekend, de fouten en gebreken daarin aan te wijzen en met het uitsluitend doel, propaganda te maken voor hun eigen geloof. Haafner daarentegen toont een zuivere, haast zou ik zeggen, wetenschappelijke belangstelling; hem was het niet te doen, om de gebreken, maar om het mooie en ware in de denkbeelden en geestesvoorbrengselen der Indiërs op te sporen en in het licht te stellen.

Het is hierom niet het minst, dat ik Haafner's geschriften van zooveel belang acht en het mij voorkomt, dat zij naast hunne historische waarde en om de denkbeelden van humaniteit, die zij verkondigen, nog heden onze aandacht verdienen. Zoo ik er in geslaagd mocht zijn, door het medegedeelde eenige belangstelling in Haafner's leven en werken te hebben gewekt, zal ik mijn doel niet hebben gemist.

Dr. J. Ph. VOGEL.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Jan. 1900 — 15 Febr. 1900.

In bovengenoemd tijdsverloop ging in de meeste Koloniale fondsen in meerdere of mindere mate wat om; de houding was echter verdeeld, getuige de volgende lange lijst van hooger of lager genoteerde fondsen.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Cult. Mij. der Vorstenlanden	1¼ %
Pref. Aand.	„ „ „ „	4¼ „
Aand.	Handelsvereeniging Amsterdam	3½ „
„	Int. Crediet en Handelsver. Rotterdam	2 „
„	Javasche Bank	4¼ „
Cert. v. Aand.	Liq. Barge & Moormann	2¾ „
„ „ „	Nederl. Handel Mij.	2⅝ „
Aand.	Ned. Ind. Handelsbank	4¾ „
„	Suikerfabriek Badas	8½ „
„	Java Bosch Exploitatie Mij.	3½ „
„	Javasche Cultuur Mij.	3⅛ „
„	Amsterdam Deli Compagnie	7 „
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	28 „
Aand.	Besoeki Tabak Mij.	3¾ „
„	Deli Batavia Mij.	11 „
„	Deli Cultuur Mij.	3 „
„	Deli Maatschij	17½ „
„	Tabak Mij. Franco Deli	2½ „
Pref. Aand.	„ „ Langkat Soekaranda	3 „
Aand.	A. Langkat Tabaksbouw Mij.	3½ „
„	Senembah Maatschappij	14 „
„	Kon. Paketvaart Mij.	6 „
„	Rotterd. Lloyd	3¼ „
Pref. Aand.	Dordrechtsche Petroleum Industrie Mij.	3¾ „
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim	11½ „
„	N.-Celebes Mijnbouw Mij.	10¼ „
„	Singkep Tin Mij.	12 „
„	Mijnbouw Mij. Soemalata	5 „
„	Deli Spoorweg Mij.	6 „
„	Semarang Joana Tramweg Mij.	10 „
„	„ Cheribon Stoomtram Mij.	5 „

Lager werden genoteerd:

Pref. Aand.		Koloniale Bank	2 %
Aand.		Ned. Ind. Escompto Mij.	2 „
„		Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	2½ „
„		Deli Tabak Mij.	3 „
Pref. Aand.		„ „ „	3½ „
Aand.		Tabak Mij. Kwala Pessilam	3½ „
„	A.	Langkat Cultuur Mij.	3⅞ „
„	B.	„ „ „	8 „
„	A.	Langkat Tabak Mij.	2¼ „
„	B.	„ „ „	3 „
„		Medan Tabak Mij.	15 „
Pref. Aand.		Ned. Assahan Tabak Mij., voorh. Herrings	13 „
Aand.		Padang Tabak Mij.	7½ „
Pref. Aand.		Tabak Maatsch. Sakoeda.	2 „
Aand.	A.	Serdang Tabak Mij.	3 „
„		Stoomvaart Mij. Nederland.	7⅛ „
„		Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in Indië.	4½ „
„		Sumatra Palembang Petroleum Mij.	2¾ „
„		Ned. Ind. Expl. Mij.	20 „
„		Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	5⅝ „
„		Droogdijk Mij. Tandjong Priok	4 „
„		Batavia Electr. Tram Mij.	5½ „
„		Kedirie Stoomtram Mij.	1½ „
„		Madoera Stoomtram Mij.	12 „
„		Malang Stoomtram Mij.	2½ „
„		Modjokerto Stoomtram Mij.	3 „

DIVIDENDEN.

Ned. Ind. Spoorwegmaatschappij (*voorl.*).	2 %
United Lankat Plantations Co., Ltd. (*slot*)	5 „
Rotterdam Deli Maatschij.	14½ „
New Darvel Bay (Borneo) Tobacco Plantations	1 sh. 6 d.
Deli Langkat Tabak Mij. (*slot*)	14 %
Landbouw Mij. Manang	13¾ „
Suikerfabriek Kaliwoengoe (*slot*)	f 47.50

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende zijn verhandeld:

Aand.	Handelsvereeniging Java	90 %
„	Ned. Ind. Crediet- en Bankvereeniging	92½ „
„	Tabak-Maatschappij „Soelingan"	50 „
„	Ramboeng Tabak Mij.	90 „
„	Sumatra Cultuur Mij.	208—215 „

Aand.	Ned. Ind. Electriteit Mij.	65 %
„	Singkep Tin Mij.	115—118 „
6 % Oblig.	„ „ „	90—101 „
Oblig.	Mijnbouw mij. Pegattan-Koesan.	10 „
Aand.	Redjang Lebong Mijnbouw Mij.	320—335 „
5 % Oblig.	Suikerfabriek Kalibagor	50 „
Aand.	„ „	65 „
Cert. v. Aand.	Deli Cultuur Mij.	106 „
„ „ „	Medan Tabak Mij.	250 „
„ „ „	Rotterdam Deli Maatschappij.	235—240 „
Pref. Aand.	Poerwokerto Suikerfabriek.	90 „
Aand. B.	Tabak Mij. Sakoeda	180—183 „
„	Billiton Mij., 1e rubriek	ƒ 1900.— —ƒ 2000.—
„	Crediet- en Handelsvereeniging Banda .	65 %
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	620 „
„ „ „	Medan Tabak Mij.	240 „
Aand.	Rijstlanden op Java „Michiels Arnold" .	96 „
Oprichtersbew.	Suikerfabriek Kalibagor	ƒ 45.—
„	Petroleum Mij. Moeara Enim.	ƒ 530.— —„ 600.—
„	Javasche Cult. Mij.	„ 69.—
„	Singkep Tin Mij.	„ 85.—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Febr. 1	TE AMSTERDAM. Febr. 15	TE BATAVIA. 12 Jan.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	63¾	65	
id. ...Pref. Aand.	140	144	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	116	119½	116*
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	77	78	72½*
Javasche Bank..... „	175	176½	176
Koloniale Bank..... „	52⅛	52	
id. .....Pref. Aand.	67¼	65	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	65⅞	67½	
Ned. Handel-Mij..... „ „ „	151¼	151½	151
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	102	100	102½
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	86	89¾	85*
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	104	104	
Badas, Suikerfabriek..... ...Aand.	26	34½	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	97½	98½	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	105	107½	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	64	65	
Kaliwoengie Plantaran..... „	75	75½	
Maron, Cult.-Mij..... .... „	62	62	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	—	
Ned. Ind. Houtaankap Mij..Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	341	341	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentanen.-Lor... „	128	128	
Sindanglaoet, Suikerfabr.... „	180	180	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
West-Java Kina Cult.-Mij.... „	—	—	
Wilhelm. Koffie Cult. Mij... „	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	667	685	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	124¾	123½	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	618	646	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	—	40	
Besoeki Tabak-Mij..... „	90	90¾	
Deli-Batavia-Mij..... „	326	336	
Deli-Cultuur-Mij..... „	103	103	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. A.	—	—	
Deli-Maatschappij.....Aand.	419¾	430	
Deli Padang Mij..... „	—	—	
Deli Plantage Mij..... .. „	77	78	
Deli-Tabak-Mij..... „	54	55	
„ .....Pref. Aand.	89¼	86	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	59	63	
Tab. Mij. Kwala Pessilam... „	—	80	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	138	136	
„ „ ..... „ B.	76	72	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Pref. Aand.	71	74	
Langkat-Tabaksbouw Mij ... Aand.	78	81½	
„ Tabak-Mij..... „ A.	128¾	129¾	
„ „ „ ..... „ B.	104	102	
Medan-Tab.-Mij..... „	242½	232	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Febr. 1	TE AMSTERDAM. Febr. 15	TE BATAVIA. 12 Jan.
Tab.-Mij. Namoe Djawi.....Aand.	93¼	93¼	
N. As T. Mij. v./h. Herrings.Pref. Aand.	131	131	
Padang Cultuur Mij..... „ „	105⅛	105	
Padang Tabak-Mij.....Aand.	179	178	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	220	219	
Tabak Mij. Sakoeda.....Pref. Aand.	116	114	
Senembah-Mij.....Aand.	420⅛	430	
Serdang Tab. Mij..... „ A.	219¾	220	
„ „ „ ..... „ B.	91	93	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	—	—	75*
Kon. Paketvaart-Mij..... „	171	171	172½
Rott. Lloyd..... „	140	140¼	
Stoomv. Mij. Nederland..... „	170	167	
Dordt. Petr. Industrie Mij...Pref. Aand.	122	125¾	
Java Petroleum Mij.....Aand.	78	78	
Kon.Ned.Mij.v.Petr.br.in Indië „	282½	270½	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	132⅝	143¾	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	83½	84¼	
Ned. Ind. Expl. Mij..... „	85	90	
id. Mijnbouw-Mij..... „	78¾	75	87½
N. Celebes Mijnb. Mij..... „	108⅛	111¼	
Oost Borneo Mij..... „	—	—	
id. .....Pref. Aand.	—	—	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	115¾	122	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	200	210	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	170	166	
Deli-Spoorweg-Mij..... „	200	200	
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij..... „	218½	221	210*
Babat Djomb. St. tr. Mij.... „	—	—	
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	—	74½	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	111½	110	
Madoera „ „ ..... „	85	80	
Malang „ „ ..... „	110	107½	114*
Modjokerto „ „ ..... „	—	85	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	—	—	143*
Oost-Java-Stoomtram..... „	—	102	
Passoeroean „ ..... „	—	95	
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	—	85	
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	185	190	185*
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	136	140	137½
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	—	—	143*
Ned.-Ind. Hypotheekbank... „	—	—	107½
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	97½
id. Effectenbank..... „	—	—	102½*
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	130
Winkel-Mij. Eigen hulp..... „	—	—	87½
Maatsch. Onderlinge hulp... „	—	—	85
Scheepsleverantie Mij..... „ A.	—	—	
Ned.-Ind. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	405*
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij. „	—	—	80
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij.... „	—	—	100*
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij..... „	—	—	105*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 12 Jan.
Nederl. Lloyd	Aand.	100*
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	"	185*
2de N.-I. Zee & Br.-Ass.-Mij	"	140*
Koloniale id.	"	150
2de Kol. Zee & Br.-Ass.-Mij	"	140*
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	"	175*
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	"	147½*
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	"	
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	"	172½
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	"	100*
Brand-Ass.-Mij. Unitas	"	100*
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	"	110
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	"	140*
2de id.	"	100*
Brand-Ass.-Mij. Padang	"	50*
id. de Merapi	"	95*
id. de Oosthoek	"	
id. de Westhoek	"	
id. Noordhoek	"	
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	"	
Brand-Ass.-Mij. Veritas	"	132½*
id. Ardjoeno	"	140*
id. Sumatra	"	
Batavia'sch Prauwenveer	"	126*
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv.	"	150*
Tagalsch Prauwenveer	"	180*
Nieuw Semarangsch Prauwenveer	"	165*
Samar. Stoom- en Prauwenveer	"	
Prauwenv. te Soerabaya	"	105*
Oost-Java Prauw-Mij	"	97½*
Soer. Prauw-Mij.	"	
Nieuw Soerab. Pr.-veer	"	185*
Nieuw Pad. Prauwenveer	"	
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer	"	150*
Bagelen-Thee & Kina-Mij	"	80
Suikerf.-Mij. Tjoekir	"	185
Cultuur-Mij. Pagottan	"	
„ Tjiogreg	"	
Kina-Mij. Kertamana	"	100*
Cultuur-Mij. Perbawatie	"	207½*
id. Goalpara	"	175*
Kartasoera Cult. Mij.	"	
Cultuur-Mij. Boenga Meloer	"	80*
„ Artana	"	
Assam Thee Ondern. Gedeh	"	110*
Mij. t. E. v. Rijstlanden	"	200*
Assam Thee Ondern. Malabar	"	130*
Cultuur Mij. Ramawatie	"	172*
Assam Thee Ond. Wanasoeka	"	100*
„ „ „ Singaparna	"	120*
„ „ „ Pasir Salam	"	100*
Ned. Ind. Getah Pertjah Mij	"	100*
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	"	150*
Intercomm. Telefoon-Mij	"	87½*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 12 Jan.
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	Aand.	105*
Preanger Telefoon-Mij	„	105*
Algem. Telephoon Mij	„	100*
Telephoon Mij. Insulinde	„	106
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	150*
Algemeene Exploratie-Mij.	„	
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	25
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	150
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„	335
Id. 7½ % Obl.		335
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	40*
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„	80
Exploratie-Mij. Balangan	„	40
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„	10
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„	600
Exploratie-Mij. Kolchis	„	
Goud Exploiratie-Mij. Pinogo	„	90
„ „ Batjan	„	15*
Mijnbouw Mij. Monano	„	100*
„ „ Soepajang	„	70
„ „ Pangkallan	„	85
Mijnbouw Mij. Atjeh	„	125
Goud Exploration Mij. Bone	„	65*
Exploratie Mij. Doda	„	24*
Wijnkoopsbaai Explor. Mij.	„	
Mijnbouw Mij. Batavia Borneo	„	150
„ „ Sonder	„	30*
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.	„	30*
Mijnbouw Mij. Tilamoeta	„	62½*
„ „ Pagoejaman	„	150
Mijnbouw Explor. Mij. Batavia	„	
Centraal Celebes Mijnbouw Mij.	„	
Mijnbouw Mij. Tomini	„	45*
„ „ Bwool Lonoe	„	
Mijnbouw Mij. Barma Sawah	„	155
„ „ Pariet	„	200*
Ned.-Ind. Gas-Mij.	„	
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„	82½*
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„	50*
New Singap. dist. Water Ice Cy.	„	
Java Veem	„	130*
Ned. Ind. Sport Mij.	„	100*
Bandongsche Quinine Fabriek	„	102½*
Boekhandel Visser & Co	„	75*

De met een * geteekende koersen zijn die der laatste noteering.

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Suikerfabriek Wonoasch.

(*Javasche Crt. No. 1, van 2 Januari 1900.*)

Zetel. Probolinggo.

Doel. De aanplant en de opkoop van suikerriet, benevens de verwerking daarvan tot suiker en andere producten in de fabriek Wonoasch, gelegen in de dessa's Djrebeng en Pakis-Tadji, afdeeling en residentie Probolinggo.

Kapitaal. *f* 500.000 I. Crt., in 500 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door Vrouwen E. Pereira en A. M. Hardey, voor 460 aandeelen; de suikeronderneming Wonoasch eum annexis.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. Sieburgh; 2 commissarissen: de heeren G. G. L. van Freijburg en P. C. Tönjes.

Winstverdeeling. Na uitkeering van tantièmes aan den administrateur en het personeel, eerst 5 % dividend. Van het overige komt 5 % aan den directeur, 5 % aan commissarissen, 25 % aan het reservefonds, 65 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 350.000. Van de 65 % winst voor aandeelhouders genoemd, kan een maximum van 25 % worden afgezonderd als extra-reserve waaruit zullen kunnen worden betaald de schuld aan de Nederl. Ind. Escompto Mij. en of eventueële groote uitgaven te doen voor nieuwe machinerieën en verbetering van installatie der fabrieken.

Maatschappij tot exploitatie van vastigheden Han Thiang Kit.

(*Javasche Crt. no. 2, van 5 Januari 1900.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van eenige perceelen in de afdeeling Meester-Cornelis, residentie Batavia, de op- en verkoop der producten.

Kapitaal. *f* 100.000, in 100 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den Chinees Han Thiang Kit, voor 97 aandeelen; de bovengenoemde perceelen.

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Han Thiang Kit.

Winstverdeeling. Na event. aftrek voor reserve- en vernieuwingsfondsen en tantièmes, komt de winst aan aandeelhouders.

Cultuur Maatschappij Boemirahajoe.

(*Javasche Crt. No. 3, van 9 Januuri 1900.*)

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het exploiteeren van woeste gronden door de cultuur van koffie en andere gewassen.

Kapitaal. *f* 100.000, in 200 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door den heer J. E. H. von Wiederhold voor 198 aandeelen: de koffieonderneming Boemiredjo, distr. Sengoroh, afd. Malang, res. Pasoeroean.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. H. C. M. Allard; de algemeene vergadering kan besluiten 1 of meer commissarissen te benoemen; voorloopig wordt 1 commissaris benoemd: de heer Mr. H. van Lennep.

Winstverdeeling. Er kan uit de winst een gedeelte worden afgezonderd voor een reservefonds, en een ander gedeelte voor tantièmes aan administrateuren en verder Europeesch personeel. Na aftrek van hetgeen aan het bestuur wordt toegekend komt de winst aan aandeelhouders.

Makassarsche Drukkerij en Boekhandel.

(*Javasche Crt. No. 3, van 9 Januari 1900.*)

Zetel. Makassar.

Doel. Het bedrijf van drukker en uitgever van boeken en andere drukwerken, zoomede van dagbladen en het drijven van boek- en papierhandel.

Kapitaal. *f* 10.000, in 100 aandeelen à *f* 100.—

Bestuur. 1 directeur: de heer C. J. L. W. Eekhout.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 50 % aan aandeelhouders, 25 % aan den directeur, 10 % aan het reservefonds, 15 % aan het personeel.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 25 % van het kapitaal bedraagt, komt het hiervoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

Mijnbouw Maatschappij Sentai.

(*Javasche Crt. No. 4, van 12 Januari 1900.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De exploitatie van vergunningen, concessiën, mijn en andere rechten in Nederlandsch-Indië.

Kapitaal. *f* 200.000, in 2 seriën, A en B van 1000 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer J. C. Japikse voor de serie B: de vergunning voor een terrein.

Bestuur. 1 directeur: de firma Coster van Voorhout & Co.; 3 commissarissen: de heeren C. O. E. Ortgies, Dr. P. A. C. Krebs Koefoed en D. Kolling.

Winstverdeeling. Hoogstens 10 % aan het reservefonds. Van het overige komt 90 % aan aandeelhouders, 5 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen.

Nederlandsch-Indische Carbidfabriek.

(*Javasche Crt. No. 5, van 16 Januari 1900.*)

Zetel. Malang.

Doel. De fabricage en de handel in carbid en wat daarmede in verband staat.

Kapitaal. *f* 100.000, in 1000 aandeelen à *f* 100.—

Bestuur. 1 directeur: de heer D. de Waal; 2 commissarissen: de heeren A. C. J. Jansen en H. Voorneman.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 20 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 20 % aan het reservefonds, 50 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 10.000. Wanneer dit bereikt is komt het bovengenoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

PETROLEUM-MAATSCHAPPIJ „NGOEMPAH".

(*Staats-Crt. No. 21, van 26 Januari 1900.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in den residentie Rembang, afd. Bodjonegoro, distr. Ngoempah, en in later event. te verkrijgen terreinen, en de exploitatie dier terreinen, van concessiën, mijn- en andere rechten. Het winnen van petroleum zal hoofddoel zijn.

Kapitaal. *f* 200.000, in 2 seriën, als serie A 200, en serie B 800 aandeelen, à *f* 250.

Inbreng. Door den heer H. Gentis voor de serie A en *f* 15000.— in contanten: de vergunning voor een terrein in het distr. Ngoempah.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de firma Waller & Plate en de heer H. Gentis; 3 à 6 commissarissen: de heeren Mr. D. Fock, Jhr. H. M Huydecoper, H. D. Pierson, J. P. W. Schuurman, A. J. de Jong Schouwenburg en Mr. J. E. Veltman Hzn.

Winstverdeeling. Jaarlijks wordt eerst een nader te bepalen bedrag besteed voor afschrijving en een bedrag voor het reservefonds. Van het overblijvende komt 6 % dividend aan de houders der aandeelen B. Mocht dit in eenig jaar niet kunnen worden uitgekeerd, dan wordt uit de winsten van volgende jaren het ontbrekende aan die 6 % aangevuld. Vervolgens komt aan de houders der aandeelen A zoo mogelijk 6 % dividend. Van het daarna eventueel overblijvende komt 5 % aan elken directeur, 15 % aan commissarissen gezamenlijk, het overschot aan aandeelhouders.

Zoodra de oorspronkelijke concessie-rekening geheel is afgeschreven of het reservefonds het maximum van 100 % van het kapitaal bedraagt, wordt, indien de houders van aandeelen A de volle 6 % over alle verloopen jaren hebben genoten, geen cumulatie van winst meer toegelaten, treden de houders der aandeelen A, ten aanzien der winstverdeeling in volkomen gelijke rechten als de houders der aandeelen B, en behouden die rechten, ook al mocht het reservefonds later vermindering ondergaan.

GOUD-EXPLORATIE-MAATSCHAPPIJ „SKADAU".

(*Staats-Courant, No. 25, van 31 Januari 1900.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het exploreeren naar goud en andere mineralen in en het zoo noodig exploiteeren van de concessiën tot mijnbouw en mijnbouwkundig onderzoek hierachter omschreven, en van eventueel later te verkrijgen concessiën.

Kapitaal. *f* 500,000, in 5000 aandeelen à *f* 100.—, waarvan voorloopig 2600 worden uitgegeven. De Raad van Beheer is gemachtigd tot het uitgeven van eene obligatieleening, het bedrag van het alsdan uitgegeven aandeelenkapitaal niet te boven gaande.

Inbreng. Door den heer R. Liddelow, voor 1400 aandeelen: 1°. de mijnbouwconcessie „Emmaville", tot het winnen van goud, zilver, platina, kwikzilver, koper, lood, zink, tin, ijzer, nikkel, antimonium, tellurium, selemium en bismuth ertsen, zoomede van andere delfstoffen, in een gedeelte van het landschap Sambas (Wester-afdeeling van Borneo); 2°. de rechten tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen in 4 terreinen in het landschap Sambas. Over 1050 van deze 1400 aandeelen verkrijgt de heer R. Liddelow eerst de beschikking, nadat een dividend van ten minste 6 % zal zijn uitgekeerd of nadat het geheel of een gedeelte der terreinen zal zijn verkocht of in eene andere maatschappij ingebracht.

Bestuur. Een raad van bestuur van 3 leden: de heeren H. C. Veltman Jr., Mr. C. Vermeer, de 3e nader te benoemen; 1 secretaris: de heer Mr. J. E. Veltman Hzn.; 1 vertegenwoordiger in Indië: de heer Mr. W. Birnie.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan den raad van beheer en zijn secretaris gezamenlijk, 5 % aan den vertegenwoordiger in Ned. Indië, 5 % ter nadere beschikking, 80 % aan de aandeelhouders. Indien winsten worden behaald door verkoop of inbreng in eene andere maatschappij, worden de bovengenoemde tantièmes van 10 % aan den raad van beheer en 5 % aan den vertegenwoordiger in Indië slechts voor de helft toegekend en komt de andere helft aan aandeelhouders ten goede.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ „MIRAMONTANAH".

(*Staats-Crt. No. 32, van 8 Februari 1900*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. In hoofdzaak: het landbouwbedrijf in Nederl.-Indië, met uitzondering van Soerakarta en Djokjakarta, en mits dien de verdere exploitatie van de landbouwonderneming Miramontanah, cum annexis, in de res. Preanger-Regentschappen, afd. Soekaboemie, distr. Djampang Tengah, en van later eventueel te verkrijgen gronden.

Kapitaal. *f* 500,000.—, in 500 aandeelen à *f* 1000.— De vennootschap geeft uit 100 bewijzen van winstaandeel.

Inbreng. Door den heer H. N. Esche voor 203 aandeelen, de Cultuuronderneming Miramontanah met al wat daartoe behoort, behalve de losse inventaris goederen.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. F. de Beaufort; 2 of meer commissarissen: de heeren A. W. van Eeghen Jr. en J. F. Mendes de Leon.

Winstverdeeling. Eerst 6 % cumulatief aan aandeelhouders. Van het overige komt 5 % aan den directeur, 5 % aan commissarissen, 10 % aan de winstaandeelen, 25 % aan het reservefonds, 55 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 50.000,— bedraagt wordt voor event. verdere reserve's nader beslist, en kan alsdan het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders worden uitgekeerd.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over December 1899.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Reizigers, aantal (115.300)	*f*	51.000.—
Goederen, tonnen (24.000)	„	127.000.—
Diverse ontvangsten	„	9.600.—
Totaal	*f*	187.600.—
Per dag-kilometer	„	29.52
Vorig jaar	„	180.700.—
	„	28.43

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 2,894.531.66	„	2,691.819.87
„ per dag-kilometer	„ 38.68	„	35.97

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (87.900)	*f*	30.800.—
Goederen, tonnen (6.100)	„	26.200.—
Diverse ontvangsten	„	2.600.—
Totaal	*f*	59.600.—
Per dag-kilometer	„	34.33
Vorig jaar	„	71.200.—
	„	41.01

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 842,421.47	*f*	854.680.88
„ per dag-kilometer	„ 41.21	„	41.81

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers, aantal (25.500)	*f*	3.000.—
Goederen, tonnen (800)	„	1.300.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal	*f*	4.500.—
Per dag-kilometer	„	6.05
Vorig jaar	„	4.800.—
	„	645

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 110,501.84	*f*	106.480.66
„ per dag-kilometer	„ 12.61	„	12.13

Stoomtram Djocja—Magelang. (47 kilom.).

Reizigers, aantal (45.200)	*f*	9.100.—
Goederen, tonnen (1.300)	„	4.900.—
Diverse ontvangsten	„	300.—
Totaal	*f*	14.300.—
Per dag-kilometer	„	9.81
Vorig jaar	„	13.600.—
	„	9.33

	1899.	1898.
Opbrengst van af 1 Jan	ƒ 185.185.35	ƒ —
„ per dag-kilometer.	„ 10.79	„ —
Van af 1 Juli t/m December 1899	„ 96.400.—	„ 11.15
„ „ „ „ „ 1898	„ 77.639.23	„ 8.98

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag:	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Jan. 1900	ƒ 66.100	ƒ 8.—	266
„ 1899	„ 53.200	„ 6.80	251
Verschil meer	„ 12 900	„ 1.20	
Verschil minder	„ —	„ —	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Jan. 1900	ƒ 19.200	ƒ 15.90	39
„ 1899	„ 16.600	„ 13.70	
Verschil meer	„ 2.600	„ 2.20	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Jan. 1900	ƒ 5.700	ƒ 4.50	41
„ 1899	„ 6.100	„ 4.80	
Verschil meer	„ —	„ —	
Verschil minder	„ 400	„ 0.30	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Jan. 1900	ƒ 13.700	ƒ 5.20	84
„ 1899	„ 12.000	„ 4.60	
Verschil meer	„ 1.700	„ 0.60	
Verschil minder	„ —	„ —	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Jan. 1900	ƒ 51.200	ƒ 6.10	270
„ 1899	„ 30.800	„ 4.10	242
Verschil meer	„ 20.400	„ 2.—	
Verschil minder	„ —	„ —	

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Januari 1900 ƒ 29.800.— tegen ƒ 26.718 in 1899. Sedert 1 Juli 1899 ƒ 196.200.— tegen ƒ 195.992 in 't vorig jaar.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Januari 1900 ƒ 6600 + ƒ 1876.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Januari 1900 ƒ 3900—ƒ 860.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Januari 1900 ƒ 3800 + ƒ 1734.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Januari 1900 ƒ 12,000 tegen ƒ 11,260. In exploitatie 120 K.M. tegen 103 K.M.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Januari 1900 ƒ 4800 tegen ƒ 4500. In exploitatie 37 KM. tegen 34 KM.

Het Algemeen Handelsblad en de financiëele verhouding tusschen Nederland en Indië.

DOOR

Mr. C. Th. VAN DEVENTER.

Van de groote persorganen in Nederland is er zeker geen dat met zooveel belangstelling en degelijkheid kennis neemt van indische aangelegenheden en daaraan zulke weloverdachte, van zakenkennis getuigende beschouwingen pleegt te wijden als het blad van den heer Charles Boissevain. In het bijzonder trokken de indische financiën sedert tal van jaren de aandacht dezer *Nieuwe Amsterdamsche Courant* en aan haar komt de eer toe, het eerst van alle dagbladen te hebben geprotesteerd tegen het onrecht, dat Nederland beging door de indische geldmiddelen te belasten met de rente en de aflossing eener leening, die, naar recht en billijkheid, voor rekening van het moederland had behooren te blijven.

Het was in haar nummer van 9 Augustus 1896, dat het *Algemeen Handelsblad*, naar aanleiding van het kort te voren ingediende wetsontwerp tot regeling van het aandeel van Ned.-Indië in de geldleening van 1883, de zaak ter sprake bracht. Het wees op hetgeen in 1871 gebeurd was met de gelden, voor spoorwegaanleg in Indië bestemd, doch „voorloopig" ter voorziening in nederlandsche behoeften gebruikt; op de *dertig* millioen die aldus gediend hadden tot schuldvermindering; op de *acht* millioen besteed ter voltooiing van het nederlandsch vestingstelsel; op de ruim *drie en veertig* millioen als „bijdragen" uit de indische middelen in de nederlandsche schatkist gestort, niettegenstaande men wist dat de Atjeh-oorlog groote eischen aan de indische financiën stellen zou; en het concludeerde, op grond van deze voor de nationale eer nog al compromittante feiten,

dat in elk geval de 44 millioen „indische schuld", die nooit had mogen bestaan, behoorde te vervallen en, kort en goed, gerekend moest worden tot de *nederlandsche staatsschuld.*

Jammer genoeg werd dit kloeke voorstel ontsierd en ontzenuwd door de daaraan toegevoegde verzekering, „dat herstel van het begane onrecht den nederlandschen staat geen penning behoefde te kosten", daar, tegelijk met het ontheffen der indische begrooting van alle betalingen ter zake van geldleening, die begrooting weder zou kunnen worden belast met een *jaarlijksche bijdrage van twee millioen*, ter vergoeding der uitgaven, buiten de zoogenaamde restitutieposten, door Nederland nog ten bate van Indië gedaan. Zoo werd dan hetgeen de eene hand gaf door de andere weder teruggenomen en het frissche voorstel, waarvan een kracht ten goede, een opwekking tot rechtvaardigheid en onbaatzuchtigheid had kunnen uitgaan, verlaagd tot theoretisch eerlijkheids-geknutsel, waarbij het beleedigd rechtsgevoel geen voldoening kon vinden en het benadeeld Indië van elke vergoeding nuchter bleef.

Ik wijt het aan dit ongelukkige toevoegsel, dat het artikel van 9 Augustus 1896 zonder eenige uitwerking bleef. Bijna twee jaren later moest het *Handelsblad* zelf constateeren dat zijn stem „die van een roepende in de woestijn (was) geweest." Zóó toch werd geklaagd, in het artikel *De dertig millioen*, opgenomen in het *Handelsblad* van 17 Mei 1898. Daarin werd de zonderlinge logica gewraakt van onze Tweede Kamer, die, blijkens haar Voorloopig Verslag over het wetsontwerp tot het aangaan van een nieuwe geldleening voor Indië, weigerde, bij de vaststelling van Indië's schuld, met de vroegere batige saldo's rekening te houden, omdat met de invoering der indische comptabiliteitswet een nieuw tijdperk van financieël beheer was ingetreden en op hetgeen daaraan voorafging niet kon worden teruggekomen. Terecht merkte het *Handelsblad* op, dat ook ná 1867 het moederland, wetende dat het geld voor indische uitgaven noodig zou zijn, onder andere *dertig millioen* uit Indië trok tot amortisatie van nederlandsche staatsschuld, en dat men dus, van de ook door het *Handelsblad* beaamde praemisse: met het jaar 1867 is een nieuw tijdperk ingetreden, uitgaande, er juist toe komen moest althans deze *dertig millioen* in het credit van Indië's rekening terug te boeken. Waarom het blad thans de in 1896 in zijn betoog begrepen *acht millioen* voor het nederlandsch vestingstelsel

en de gedurende den Atjeh-oorlog genoten „bijdragen" onvermeld liet, bleek uit het artikel van 1898 niet, er werd alleen gezegd, dat over de ten aanzien dier *dertig millioen* vertoonde financiekunst niet kon worden heen gestapt. Dus moet worden aangenomen dat ten aanzien van vele andere millioenen die stap, zij het dan ook blijkbaar niet zonder inspanning, maar gewaagd werd. Ook mocht wellicht uit het stilzwijgen van het blad over de vroeger wegens haar bijzondere goedkoopte aangeprezen wijze van verrekening van Nederland's schuld aan Indië worden afgeleid, dat ook te dezen aanzien zich eenige twijfel van het gemoed des kundigen schrijvers van de indische hoofdartikelen begon meester te maken.

Dat in 1898 de evolutie der denkbeelden van het *Handelsblad* ten opzichte van Nederland's restitutieplicht haar eindpunt nog niet bereikt had, bleek toch duidelijk uit het nummer van 17 Augustus 1899, toen, naar aanleiding van het opstel „Een Eereschuld", voorkomend in *de Gids* van die maand, „*De Indische en Nederlandsche financiën*", ten derden male in den tijd van drie jaren, ter sprake kwamen. De eerste indruk dien dit artikel maakte was teleurstellend en deed vreezen, dat het blad de vroeger verkondigde beginselen geheel wenschte te verzaken. Had het in 1898 volledige instemming betuigd met de stelling, dat de invoering der comptabiliteitswet een nieuw tijdperk ontsloot en op grond daarvan gevorderd, dat tusschen de vóór en ná die invoering aan Indië onttrokken millioenen zou worden onderscheiden — thans heette het „zeer willekeurig" een grenslijn te trekken bij het jaar 1867! Had het in 1896 gepleit voor inlijving der „indische schuld" bij de nederlandsche staatsschuld — thans was het van meening, dat van restitutie geen sprake behoefde te zijn! Gelukkig bracht het slot van het artikel een verrassing, die veel goed maakte. De natuur bleek ten slotte sterker dan de nieuwbakken leer en de *dertig millioen* kon het *Handelsblad* toch niet loslaten: In 1898 was de restitutie dezer dertig millioen bepleit als de toepassing van een *regel*; in 1899, toen de regel was prijsgegeven, werd zij op nieuw aanbevolen, doch nu als *uitzondering* en, als om boete te doen voor zijn door niets gemotiveerde inconsequenties, bepaalde het blad zijn vordering thans niet tot de hoofdsom, maar eischte het er ook rente bij. Zoo kwam het dan, uitgaande van de stelling dat Nederland tot geenerlei restitutie aan Indië verplicht was, toch nog tot de

slotsom, dat de indische schatkist *twee en zeventig* millioen van de nederlandsche te vorderen had!

Op dit den 17en Augustus 1899 ontwikkelde, meer voor het goede hart dan voor de beginselvastheid van zijn kolonialen redacteur getuigende standpunt is het *Handelsblad* tot heden blijven staan. Dit meen ik althans te mogen afleiden uit het laatste artikel aan de *Indische en Nederlandsche financiën* gewijd, (22 en 23 Februari j.l.) in het bijzonder uit het gedeelte voorkomend in het nummer van 23 Februari jl. De belangrijke debatten op 30 en 31 Januari te voren in de Eerste Kamer over de verhouding tusschen die tweëerlei financiën gevoerd deden het *Handelsblad* dit onderwerp voor de vierde maal ter sprake brengen. „In het algemeen gesproken", zegt het blad het eens te zijn met den Minister Pierson, doch bij nadere beschouwing blijkt die eensgezindheid alleen te bestaan ten aanzien der „beginselen", te weten: 1° het jaar 1867 heeft geenerlei verandering gebracht in de verhouding tusschen Nederland's en Indië's financiën; 2° er bestaat geenerlei verplichting tot teruggaaf der vroeger uit Indië genoten gelden. Hoe barsch die beginselen er nu ook uitzien en in hoe lijnrechten strijd zij ook mogen zijn met hetgeen het *Handelsblad* kort te voren verkondigd had, in de praktijk komt het goede hart van den schrijver der indische hoofdartikelen toch weer boven. Niet alleen eischt hij op nieuw dat een uitzondering worde gemaakt voor de *dertig millioen*, met rente natuurlijk al wordt het er niet bij gezegd, hij verlangt dat, op grond van de vele millioenen bovendien nog door Nederland aan Indië onttrokken, voor goed zal worden afgezien van verdere „bijdragen", ook al zouden die op zich zelve wel gerechtvaardigd zijn, van Indië aan de nederlandsche schatkist. Hetgeen meermalen is voorgesteld en ook nu nog wel eens als billijk wordt aangeprezen: dat Indië, behalve de uitgaven rechtstreeks in zijn belang gedaan, zijn aandeel drage in de algemeene lasten van den nederlandschen staat, wordt dus thans door het *Handelsblad* onvoorwaardelijk afgewezen, niet omdat het beginsel waarop het voorstel berust onjuist zijn zou, maar omdat dit aandeel in de algemeene lasten van den nederlandschen staat voor altijd gekweten moet worden geacht door de vele millioenen in vroeger jaren aan de indische schatkist onttrokken en waarvan het *Handelsblad* er alleen *twee honderd zes en dertig* noemt, die gestrekt hebben tot amortisatie van nationale schuld.

Door aldus de „vaste bijdragen" voor het verleden en de toekomst als vereffend en verrekend te beschouwen heeft het *Handelsblad* het bezwaar opgeheven dat tegen zijn eerste artikel, in deze bladzijden besproken, bij allen die het wèl meenen met Indië bestaan moest. De twee millioen, die het blad in 1896 op de indische begrooting wilde brengen om Nederland in de gelegenheid te stellen op de goedkoopst denkbare wijze eerlijkheid te betrachten tegenover Insulinde, zijn in 1900 weder van het toekomst-budget afgevoerd. Nederland, dat ook volgens het *Handelsblad*, zij het dan ook bij wijze van uitzondering, tot restitutie verplicht is, zal tot kwijting van dezen plicht in den zak moeten tasten.

Zie hier dus het resultaat waartoe, in een tijdsverloop van juist vierde-half jaar, de beschouwing van het vraagstuk der indische financiën het voor indische aangelegenheden meest gezaghebbend nederlandsch persorgaan gebracht heeft. De beginselen waarvan het blad aanvankelijk zoo fier uitging werden gaandeweg over boord gezet, doch niettemin steeg de vordering ten behoeve van Indië van *nihil* tot *twee en zeventig millioen.* Een resultaat, waarop dezerzijds het bekende woord: „dankbaar maar niet voldaan" van toepassing is. Dat de *dertig millioen* aan Indië moeten worden teruggegeven is onbetwistbaar, maar waarom dient de restitutie tot dezen éénen post te worden beperkt? Omdat men het ten aanzien van dezen post *beloofd* heeft, zegt het *Handelsblad.* Uitmuntend, want belofte maakt schuld, maar ook zonder uitdrukkelijke belofte kan er schuld bestaan. De belofte in 1872 afgelegd om een deel der indische overschotten te bestemmen voor den aanleg van indische spoorwegen, sloot de erkentenis in, dat het door Indië's belastingschuldigen opgebrachte geld allereerst ten behoeve van Indië behoort te worden besteed en nu weet het *Handelsblad* evengoed als ik, dat niet uitsluitend ten opzichte van die *dertig millioen* in strijd met deze erkentenis gehandeld werd! In zijn eerste artikel wees het immers ook op de *acht millioen* indisch geld, besteed voor het nederlandsch vestingstelsel en op de „bijdragen", die Nederland maar bleef heffen, terwijl het Indië in een geldverslindenden oorlog gewikkeld wist. Inderdaad, ook zonder beroep op een uitdrukkelijke belofte, mag de eisch tot restitutie der in zoo lijnrechten strijd met Indië's belang aan de indische schatkist ontnomen gelden volkomen gegrond heeten. En indien het *Han-*

delsblad nu nog eens wilde terugkeeren tot het aanvankelijk ingenomen standpunt en niet alleen de *dertig*, maar ook de *acht* en de *drie en veertig* millioen, te zamen *een en tachtig* millioen, in de jaren 1872—1877 aan het noodlijdende, oorlogvoerende Indië onttrokken, wilde teruggeven; indien het daarover dan óok, zooals de consequentie vorderen zou, rente wilde te goed doen; indien het eindelijk vasthield aan het beginsel dat Nederland van Indië geen bijdragen in de algemeene lasten van den nederlandschen staat meer te vorderen heeft, dan zou het blad, zonder dat het daarvoor de zijde van den heer Pierson zou behoeven te verlaten, tot een eisch komen, weinig of niets beneden de 187 millioen, waarop de schrijver dezer regelen het bedrag van Nederland's „eereschuld" aan Indië per 1 Januari 1900 meende te moeten vaststellen.

Tot denzelfden eisch, doch op degelijker grondslag berustend, zou het *Handelsblad* komen, indien het terugkeerde tot de beginselen, waarvan zijn artikel van 17 Mei 1898 uitging. Indien het toch waar is wat toen verkondigd werd, dat met de invoering der indische comptabiliteitswet een nieuw tijdperk van financieël beheer is ingetreden, een tijdperk, waarin het stelsel dat èn het moederland èn Indië in eigen uitgaven behooren te voorzien, den grondslag van dat beheer uitmaakte of althans had moeten uitmaken, dan is er ook geen ontkomen aan, dat Nederland de sedert de invoering dier wet aan Indië onttrokken millioenen, zonder uitzondering, aan de indische kas heeft te restitueeren. „Neemt men eenmaal de praemisse aan", zoo getuigde een meester in de dialektiek, de heer Roëll, in de zitting der Eerste Kamer van 28 December 1899, „dan kan men aan de conclusie zich moeilijk onttrekken." Keert dus de redactie van het *Handelsblad* tot deze nog geen twee jaar geleden door haar-zelve gestelde praemisse terug, dan zal zij wel is waar het toch niet onvermengd genoegen, om, met een „uitzondering" van 72 à 187 millioen in den zak, „aan de zijde van den Minister Pierson" te staan, moeten opofferen, maar zij zal dan ook, in stede van het drijfzand der inconsequenties en der drogredenen, den stevigen bodem der logica onder de voeten krijgen.

Den Haag.

Aanteekeningen op het Nederlandsch-Indische Post- en Telegraafwezen, inzonderheid wat betreft de tarieven.

(*met drie tafels.*)

De beweging in de voornaamste Koloniale Rijken ontstaan om in het verkeer tusschen Moederland en Koloniën een stuiversport in te voeren, en welke in Groot-Brittanië en Ierland, Frankrijk en laatstelijk in Duitschland met gunstigen uitslag is bekroond geworden, gaf aanleiding in het weekblad *De Amsterdammer* [1]) eenige beschouwingen te geven over dit onderwerp.

Hoewel de invoering van stuiversport, van de zijde van Nederland, zooals in bedoeld weekblad werd uitgerekend, met betrekkelijk geringe kosten gepaard zou gaan, is de invoering van de zijde van Indië op dit oogenblik moeielijk uit te voeren.

Het binnenlandsch briefport bedraagt toch in Indië nog 10 cent per 15 gram. Bij invoering van stuiversport tusschen Moederland en Koloniën zou zich dus het vreemde verschijnsel voordoen, dat een brief van Batavia naar Rotterdam 5 cent zou kosten, van Batavia naar Mr. Cornelis 10 cent! [2])

De voordeelen voor ons land en de Koloniën van een stuiversport begrijpende en de invoering, die tòch onvermijdelijk zal blijken te zijn, gaarne bespoedigd ziende, namen wij kennis van de Indische posttarieven. Eenmaal daarmede bezig zijnde, breidde zich deze kennisneming van zelve uit tot andere deelen van het Indische Post- en Telegraafwezen. Een vergelijking volgde

---

[1]) Nummers van 2 en 9 April 1899, besproken in *De Indische Gids*, Mei-aflevering 1899, Maandelijksche Revue van Brochures, enz.

[2]) De invoering van stuiversport door onze regeering, in het verkeer met de Koloniën langs den rechtstreekschen zeeweg, onlangs bij Kon. Besl. vastgesteld, is een maatregel die slechts ten goede komt aan de z. g. „langzame schrijvers." En dat deze nog niet talrijk zijn bewijst het zeer spaarzame gebruik, dat voor brieven enz. van dezen verzendingsweg gemaakt wordt. Dit Kon. Besl. is nochtans te waardeeren, als zijnde de eerste schrede op den weg, die leiden zal tot een algemeen stuiversport-tarief ook langs den landweg in het verkeer met al onze Koloniën.

van den toestand van deze verkeersmiddelen in onze Bezittingen met dien in andere groote Koloniale bezittingen van Europeesche mogendheden. De resultaten blijken niet altijd ten onzen voordeele te zijn.

De dikwijls in de Pers en elders vernomen bewering, dat ons Indisch Post- en Telegraafwezen *dringend* behoefte heeft aan reorganisatie, beamen wij volkomen. Dit nader en meer gedetailleerd aan te toonen, is het doel, dat met deze studie beoogd wordt.

Merkwaardig en de moeite ten zeerste loonend, is een studie van deze twee belangrijke verkeersmiddelen in onzen Oost. Waar eenerzijds werkelijk vrijgevige bepalingen zijn ingevoerd, die men zelfs in Nederland nog te vergeefs zal zoeken, stuit men anderzijds op buitengewoon hooge tarieven, op belemmeringen, die aan het verkeerswezen in den weg worden gelegd, op het ontbreken van instellingen, die elders aan het publiek belangrijke diensten bewijzen, op verouderde wijze van afdoening van sommige zaken of op misvattingen in het geven van inlichtingen aan het publiek.

In de eerste plaats zullen wij de Indische posttarieven bespreken, daarna de telegraaftarieven en vervolgens die verbeteringen en wijzigingen, die zouden kunnen leiden tot een behoorlijk op modernen leest geschoeid post- en telegraafwezen in onze Oost-Indische Bezittingen.

Wat de posttarieven betreft wenschen wij onze vergelijkingen zooveel mogelijk te beperken tot die met de groote bezittingen van andere Europeesche Mogendheden of met een enkel zelfstandig Oost-Aziatisch Rijk, ten einde aldus te komen tot eene regeling, waarbij Nederlandsch Oost-Indië, wat zijn post- en telegraafwezen betreft, op gelijke hoogte zou komen te staan met de meest vrijgevige en beste der post- en telegraaf-administratiën in andere niet-Nederlandsche Koloniën. (zie bijlage I.) [1])

De posttarieven werden in Nederlandsch-Indië vastgesteld en worden thans nog in hoofdzaak beheerscht door het „Reglement voor den postdienst in Nederlandsch-Indië" vastgesteld bij *Indisch Staatsblad* 139, 1881.

Opmerking verdient dat deze tarieven worden vastgesteld, toen

[1]) Voor vergelijking der tarieven met die van *Europeesche* landen wordt verwezen naar het werkje „Het Nederlandsche Post- en Telegraafwezen in vergelijking met dat van andere landen" door C. J. Beelenkamp. Rotterdam Nijgh en van Ditmar.

de Indische Posterijen en Telegrafen een aanzienlijk *verlies* afwierpen. Deze verliezen hebben sedert jaren plaats gemaakt voor *aanzienlijke* baten, zoodat vermindering der tarieven van financieel standpunt bezien, thans mogelijk is.

Van 1875 tot 1892 wierpen deze Indische verkeersmiddelen verliezen af. In 1891 alleen was er een klein overschot van 17343 gulden, in 1892 weer een aanzienlijk te kort voornamelijk ten gevolge van het leggen van een telegraafkabel tusschen Oleh-leh en Belawan. In 1893, 94, 95 en 96 waren de *batige saldo's* respectievelijk 330 056, 426 696, 588 473 en 694 405 gulden. Onder deze laatste opbrengst was o. a. in 1896 begrepen een som van 461 233 gulden als vergoeding voor het kosteloos vervoer der dienstbrieven van andere departementen van openbaar bestuur afkomstig.

De zuivere opbrengst neemt dus van jaar tot jaar aanzienlijk toe.

Het eerste gedeelte van de op ons genomen taak betreft de:

Posttarieven.

Het port der gewone brieven bedraagt in Nederlandsch-Indië 10 cent per 15 gram.

Dit port worde verminderd tot 5 cent per 15 gram.

Toelichting.

Zooals uit den vergelijkingstabel blijkt (zie bijlage I) wordt dit hooge tarief alléén nog geheven in de Britsche koloniën van Australië (doch bezit men daar althans nog een verminderd briefport in het *locaalverkeer*) In verband met den sterken aandrang in die koloniën om toetetreden tot de stuiversport-beweging van het Britsche Rijk kan men met reden verwachten, dat die hooge binnenlandsche tarieven ook daar wel spoedig voor meer billijke zullen plaats maken. De goede invloed van deze beweging blijkt ook daaruit, dat zij ten gevolge had, dat Duitschland in zijne koloniën de *binnenlandsche* Duitsche tarieven invoerde.

In Britsch-Indië, in het Zuid-Afrikaansche Postgebied (Kaapkolonie, Natal, Oranje Vrijstaat en Zuid-Afrikaansche Republiek) en Japan (oòk een eilandenrijk) enz. wordt voor een enkelvoudigen brief 5 cent of minder geheven. De handhaving van het hooge Indische briefporttarief is des te meer ongemotiveerd, nu de deficits hebben plaats gemaakt voor zulke aanzienlijke baten.

Reden tot invoering van een verlaagd port in het locaalverkeer (stadsbrieven) bestaat n. o. m. na een eventueele tariefsvermin-

ring tot 5 cent per 15 gram niet, daarentegen is het wenschelijk de bepalingen ten aanzien van *ongefrankeerde* en *ontoereikend gefrankeerde* brieven op een meer billijke wijze te regelen en b.v. de in ons land geldende bepalingen in te voeren; te meer daar de verhouding tusschen de gefrankeerde en ongefrankeerde correspondentie gestadig verminderd (in 1894 bedroeg het getal gefrankeerde brieven 94,85 % van het aantal, in 1895 94,98 %, in 1896 95,84 %) en dus bijzondere strafbepalingen ten aanzien der ongefrankeerde en ontoereikend gefrankeerde correspondentie niet meer noodzakelijk zijn. (zie bijlage III.)

Briefkaarten.

5 cent voor een enkele briefkaart.

Worde verminderd tot $2^1/_2$ cent per briefkaart.

Toelichting.

Als noodzakelijk gevolg van een briefportverlaging, moet ook het tarief der briefkaarten verminderd worden en wel zooals bijna overal gebruikelijk is tot de helft van het enkelvoudige briefport (men lette op dat in Britsch-Indië een briefkaart slechts $^1/_4$ anna of $1^1/_4$ cent kost).

Documenten, monsters en andere drukwerken dan dagbladen.

2 cent per 50 gram.

Niet te wijzigen.

Het komt ons, dat deze tarieven niet gewijzigd behooren te worden, zij zijn zelfs billijk te noemen. Men lette op, dat b. v. een drukwerk van 50 of 80 gram in Indië evenveel aan port kost als in Nederland, terwijl aldaar documenten of papiers d'affaires, die we hier te lande nog missen, tegen het drukwerktarief worden toegelaten.

Dagbladen.

Gefrankeerd één cent per gewicht van 25 gram.

De volgende wijziging worde in overweging gegeven:

één cent tot een gewicht van 50 gram;

twee cent van 51—150 gram en voorts voor elk meerder gewicht van 50 gram 1 cent daarboven.

Toelichting.

In bijna alle landen der wereld, die een geregeld postwezen bezitten, wordt onderscheid gemaakt tusschen het tarief der *dagbladen* en dat der andere drukwerken. In onze Oost-Indische bezittingen bestaat dit verschil nagenoeg niet.

Zonder daarom de zeer vrijgevige bepalingen intevoeren die in vele landen voor de dagbladen zijn vastgesteld, (o. a. in Canada, de Australische koloniën), meenen wij dat een aanmerkelijke wijziging van het thans geldende tarief niet mag uitblijven. Het thans geldende tarief maakt de abonnementsprijzen op de Indische dag- en weekbladen noodzakelijk duur en belemmert daardoor de verspreiding.

Ten aanzien van *ongefrankeerde* nieuwsbladen, documenten, monsters en andere drukwerken zijn billijker bepalingen vastte-stellen. Deze te beschouwen als ongefrankeerde *brieven* en als zoodanig te behandelen is in dezen tijd nog een curiositeit op postgebied, men zou haast kunnen zeggen, een „unicum". Slechts in één land voor zoover nagegaan kon worden, bestaat een dergelijke bepaling (in Senegal).

Ten aanzien van de stukken hierboven bedoeld, ongefrankeerd ter post bezorgd, behoort de bepaling te luiden, dat zij worden belast met tweemaal het port anders bij vooruitbetaling verschuldigd.

Aanteekening.

Wat het vast recht voor aanteekenen betreft (10 cent) alsmede het recht te heffen, indien een bericht van ontvangst verlangd wordt (5 cent), dit is zeer billijk te noemen en komt overeen met het recht hier te lande geheven.

Over de wenschelijkheid tot het instellen van een dienst van aangeteekende brieven met *aangegeven* geldswaarde komen wij nader terug.

Indien een aangeteekende brief verloren gaat, wordt alleen een schadevergoeding toegekend van 25 gulden, indien het verlies *niet* het gevolg is van overmacht (force majeure). Deze laatste beperking dient te verdwijnen. Bij de wet van 15 April 1891 (*Staatsblad* No. 87) werd voor den dienst hier te lande *uitdrukkelijk* bepaald, dat de schadevergoeding ook verleend zou worden bij verlies door *overmacht*. Deze meer milde opvatting, welke in de tariefwetgeving van de *meeste* beschaafde natiën is opgenomen, behoorde ook bij den Indischen Postdienst ingang te vinden.

De aanteekening is *verplichtend* bij verzending van brieven of pakketten, waarin gemunt geld, edele metalen of kostbaarheden zijn gesloten (de Indische wetgeving spreekt niet van bank en muntpapier. Is dit wellicht een onwillekeurig verzuim?) Verzuimt de afzender de aanteekening, dan wordt het stuk aan den geadres-

seerde niet afgegeven, dan tegen betaling van dubbel port en 5 % der ingesloten waarde.

Men vergelijke nu eens deze strafbepaling met die in gelijk geval in Nederland vastgesteld bij art. 13 der wet van 15 April 1891 (driemaal het recht voor gewone aanteekening, onverschillig het eventueel verschuldigde port)

Zou het Indische Postbestuur de *niet verplichte* verzegeling van aangeteekende brieven niet algemeen kunnen maken en niet beperken tot brieven, waarop de gewaarmerkte verklaring „bevat geen waarde aan toonder". Hier te lande werd deze vroeger bestaande bepaling, die bovendien geen „raison d'être" heeft zonder eenig bezwaar opgeheven.

Is het niet opvallend, dat een aangeteekende brief *van* Indië naar Nederland voorzien moet zijn van in lak af gedrukte zegels, van Nederland naar Indië verzegeling *niet* verplichtend is gesteld?

Postwissels.

Recht 10 cent per 10 gulden.

Worde verminderd tot 5 cent per 10 gulden.

Toelichting.

Waar tot nu toe de postwisseldienst voor een groot deel moet voorzien in het gemis aan een dienst van aangeteekende brieven met aangegeven geldswaarde, meenen wij dat het thans geheven postwisselrecht 1 % van het over te maken bedrag, veel te hoog is. Is dit hooge recht ook oorzaak dat in Indië betrekkelijk weinig van dien dienst wordt gebruik gemaakt? In 1896 185.361 postwissels tot een bedrag van 7 millioen gulden, waaronder nog begrepen zijn de postwissels tot kwijting van venduschulden).

Door het postcongres van Washington (1897) is het postwisselrecht voor bedragen hooger dan 50 gulden verminderd. Het gevolg van dezen maatregel is, dat men in Indië voor een postwissel naar het buitenland MINDER betaalt dan voor een binnenlandschen postwissel.

Zoo betaalt men voor een postwissel van Batavia naar Bandoeng groot 100 gulden 1 gulden aan recht, voor een postwissel van Batavia naar Weenen groot 100 gulden 75 cent aan recht.

Een wissel groot 25 gulden van Semarang naar Malang kost 30 cent aan recht, van Semarang naar Nijmegen 25 cent.

Pleit ook deze eigenaardige verhouding niet voor een vermindering van het hooge postwisselrecht?

Quitantiën.

Recht voor invordering van gelden op quitantiën bedraagt 10 cent voor elke 10 gulden of gedeelte van 10 gulden.

Dit recht is voor elke afzonderlijke quitantie verschuldigd. Worde aldus *gewijzigd.*

Voor elke aangeboden quitantie 5 cent recht. Van het *ingevorderde* bedrag het overeenkomstige *postwisselrecht.*

Toelichting.

De thans in Indië bestaande methode, betreffende de quitantiën, werd vroeger ook hier te lande toegepast.

De thans hier te lande gevolgde wijze van kostenberekening heeft onmiddellijk een kolossale toeneming van het invorderingswezen door den post ten gevolge gehad. Ook in Indië, waar in 1896 slechts 98701 quitantiën door middel van den post werden behandeld, is de dienst der quitantiën nog voor veel uitbreiding vatbaar. Dat een hoog percentage (32 pCt.) van dit aantal onbetaald bleef (in Nederland in 1897 op 100 ter invordering aangeboden quitantiën 83.3 betaald) heeft ongetwijfeld zijn oorzaak daarin, dat aan schuldenaars, die buiten den bestellingskring wonen (4 palen), *voor zoover daartoe gelegenheid bestaat*, van de aanwezigheid der quitantiën te hunnen laste wordt kennis gegeven, met uitnodiging het bedrag *ten postkantore* te voldoen.

De hier te lande gevolgde methode is om voor de hand liggende billijkheidsgronden verre te verkiezen boven die thans in Indië gevolgd.

Postpakketten.

Het Indische binnenlandsche postpakkettentarief is als volgt samengesteld:

a. vast recht van 25, 30 en 35 cent voor pakketten van resp. 1, 3 en 5 K.G.

b. de kosten van het vervoer met de daartoe beschikbaar gestelde middelen.

Men wenscht b. v. een postpakket te verzenden van resp. 1 en $1^1/_2$ K. G. van Serang naar Kema. Men verkrijgt dan de volgende ingewikkelde onkostenberekening:

	1 K.G.	$1^1/_2$ K.G.
vast recht	25 cent.	30 cent.
postkar van Serang naar Tangerang (66 K.M.)	15 „	30 „
postkar van Tangerang naar Soerabaya. . .	10 „	20 „
pakketvaart-Mij. (Soerabaya—Menado) . . .	20 „	40 „
postbode van Menado naar Kema (32 K.M.) .	10 „	20 „
	80 cent.	140 cent.

Een postpakket van Batavia naar Soemenap wegende 4 K.G. kost 170 cent enz.

Uit het oog is niet te verliezen, dat de onkostenberekening voor de meeste plaatsen nog verschillend is, naar gelang men het gedeeltelijk vervoer over land of over zee kiest. Bovenaangehaalde onkostenberekening wordt weer anders, indien men voor het vervoer tusschen Batavia en Menado den zeeweg kiest. De pakketten kosten dan resp. 75 en 130 cent.

Wanneer iets in het Indisch Postwezen hervorming vereischt, dan is het zeker wel dit ingewikkelde postpakkettentarief, dat dan ook geen „wedergade" vindt in welk land ook, waar een binnenlandsche postpakkettendienst bestaat.

Dit tarief kan een snelle ontwikkeling van het verkeersmiddel nimmer bevorderen. In 1896 werden in geheel Indië dan ook slechts 101.589 postpakketten verzonden, werkelijk nog een pover getal! Is niet alleen de onkostenberekening ingewikkeld, de onkosten zelf zijn te hoog.

Ter vergelijking diene het volgende:

Een postpakket van Batavia naar Rotterdam wegende 3 K.G. kost *f* 1.20 langs den rechtstreekschen zeeweg, een postpakket van Serang naar Kema (dus binnen het gebied van onzen Oost) van hetzelfde gewicht *f* 1.40.

In het naburige Cochin-China, waar de verkeersverbindingen zeer zeker minder goed en talrijk zullen zijn dan in onzen Oost betaalt men het volgende tarief: Tusschen twee kantoren van van Cochin-China of Cambodga: 25 cent voor pakketten tot 3 K.G., 37½ cent voor pakketten van 3 tot 5 K.G. Het tarief der postpakketten gewisseld tusschen de kantoren van Cochin-China, Cambodga en Poulo-Condore eenerzijds en die van Annam en Tonkin anderzijds 50 cent voor pakketten tot 3 K.G., 75 cents voor pakketten van 3 tot 5 K.G.

De typische samenstelling van het Indische postpakkettentarief veroordeelt zich zelve. Het is voor elk tarief noodzakelijk dat het eenvoudig is en gemakkelijk te controleeren door het publiek, dat er van gebruik maakt.

Dit is nu eenvoudig voor den leek onmogelijk, al liep hij ook met den Indischen post- en telegraafgids voortdurend in den zak en de *verschillende* ter berekening benoodigde tabellen. Ditzelfde euvel kleeft aan de

Telegraaftarieven.

Voor de tariefberekening wordt het Nederlandsch-Indisch gebied verdeeld in 5 kringen n.l.:

1e kring bij een afstand van 75 K. M. of minder een vast recht van 25 cent benevens 3 cent per woord.

2e „ van 75—335 K. M. vast recht 50 cent benevens 6 cent per woord.

3e „ van 335—1200 K. M. vast recht 75 cent benevens 9 cent per woord.

4e „ van 1200—3000 K. M. vast recht 1 gulden benevens 12 cent per woord.

5e „ van 3000 K. M. en daarboven vast recht fl. 1.25 benevens 15 cent per woord.

Deze tarieven werden het laatst vastgesteld bij besluit van den Gouverneur-Generaal van 4 December 1892 (*Staatsblad* No. 255).

Deze tarieven geleken ons weder zoo ingewikkeld en oogenschijnlijk zoo hoog, dat pogingen in het werk werden gesteld de telegramtarieven van andere landen der wereld te weten te komen, ten einde door vergelijking de waarde van het Indische telegraaftarief beter te doen uitkomen.

Een vergelijkingstabel daaruit samengesteld vergezelt thans deze studie (zie bijlage II.)

Uit dezen tabel blijkt:

1°. dat in GÉÉN land der wereld zoo'n samengesteld telegramtarief bestaat en slechts in zeer weinige landen het kringen- of zonenstelsel is ingevoerd en dan nog slechts voor 2 kringen (N.B. in het onmetelijke Russische Rijk, voor Europeesch en Aziatisch Rusland).

2°. dat de tarieven zelve over het geheel genomen *veel* te hoog zijn.

In 1896 werden verzonden door de Indische Gouvernementstelegraafkantoren in den:

1e kring	2e kring	3e kring	4e kring	5e kring
111581 telegrammen	156231	100178	16614	43

Het kringenstelsel herinnert aan den *allereersten* tijd van het telegraafwezen in Europa, toen men daar ook met dit stelsel dweepte. Het eerste telegramtarief, dat hier te lande gold bestond ook uit drie kringen: tot 74 Nederl. mijlen, van 74 tot 185 Nederl. mijlen, van meer dan 185 Nederl. mijlen.

Werd het kringenstelsel in Europa reeds spoedig verlaten, in Nederlandsch-Indië schijnt men daarvoor integendeel een bijzonder voorliefde te hebben.

Van 1886 tot 1892 golden voor het telegraafverkeer aldaar 3 kringen, sinds dien 5!

Ook ontbreekt in Nederlandsch-Indië een bijzonder tarief voor telegrammen in het locaal verkeer (b. v. Batavia—Buitenzorg).

De gevolgen van de hooge telegramtarieven laten zich thans reeds gevoelen nu nevens de telegraaf een nieuw verkeersmiddel daarmede in concurrentie is getreden n.l. de telefoon.

De binnenlandsche opbrengst van het telegraafverkeer bedroeg in 1897 504.860 gulden tegen 548.197 gulden in 1896!

De hoofdoorzaak van deze vrij aanzienlijke vermindering in de ontvangsten ligt, zooals trouwens officieel erkend wordt, in de intercommunale telefoonverbinding tusschen de 3 hoofdplaatsen, en welke mindere opbrengst in verre na niet wordt goed gemaakt door den aan het gouvernement verschuldigden cijns (in 1897 17678 gulden).

Zou de tijd nog niet aangebroken zijn om met het nagenoeg overal elders onbekende kringenstelsel te breken en voor den geheelen Indischen Archipel één uniformtarief vasttestellen, volgens billijken maatstaf berekend of wel ten einde de opheffing van het kringenstelsel geleidelijk te doen plaats hebben voor den Archipel twee tarieven vasttestellen één voor het verkeer op Java en Madoera, één voor het verkeer met en op de Buitenbezittingen?

Is het in Indië nog een onbekende waarheid, dat het gebruik hetwelk van de telegrafen gemaakt wordt, des te grooter is naarmate de tarieven *goedkooper* en *eenvoudiger* zijn samengesteld?

Zal in verband met de uitbreiding van het telefoonwezen en den invloed, die het uitoefent op het verkeer en de financieele resultaten van het telegraafwezen, het Indisch Bestuur niet tot het inzicht komen, dat de bakens dienen verzet te worden voor dat het getij verloopen is en dat ook het voorbeeld van het Moederland nagevolgd moet worden: overneming door den Staat van het intercommunale telefoonwezen en volgens onze bescheiden meening ook van het communale telefoonwezen en geen verdere verleening van concessiën tot uitbreiding van de thans bestaande netten?

Het adres van de telegrammen kan worden gesteld in een tusschen de belanghebbenden overeengekomen of in een verkorten vorm. Voor het gebruik van zulk een overeengekomen of verkort adres is in Indië verschuldigd een recht van 30 gulden, zegge dertig gulden. In geen land ter wereld wordt voor dat recht

zulk een hooge som betaald, uitgezonderd Turkije! waar het 50 gulden bedraagt.

In Duitschland bedraagt dit recht 30 Mark, in België 30 francs, in Nederland 20 gulden, in Engeland 21 shilling, in Britsch-Indië 10 roupees (8 gulden) per jaar, voor ineens 50 roupees (40 gulden), in Natal fl. 12.60, in Queensland fl. 6, in Rusland 10 roubels (fl. 20), in Zwitserland niets, enz. enz.

Ook schijnt men in Indië de faculteit te missen de telegrammen aan de geadresseerden per telefoon te doen komen, in plaatsen waar plaatselijke telefoonnetten bestaan.

Dergelijke faculteit bestaat o. a. in de volgende landen: Duitschland, Oostenrijk, België, Cochin-China, Denemarken, Frankrijk, Groot-Brittannie, Hongarije, Britsch-Indië, Italie, Luxemburg, Noorwegen, Nieuw-Caledonië, *Nederland*, Queensland, Rusland, Zweden, Zwitserland, Tunis enz.

Is een telegram *onbestelbaar*, dan wordt hiervan aan den afzender mededeeling gedaan, die daarvoor 25 cent verschuldigd is.

In het .verkeer met het buitenland wordt de onbestelbaarheid *kosteloos* ter kennis van den afzender gebracht. Hier te lande en naar wij meenen overal elders, wordt de onbestelbaarheid van een telegram, per *kosteloos* diensttelegram aan den afzender bericht.

Wij meenen, dat deze regel ook in Indië gevolgd dient te worden, ook met het oog op de gelijkvormigheid met het buitenlandsch verkeer.

In Indië kan de afzender van een telegram een bericht van aflevering aan den geadresseerde ontvangen, hetzij per telegraaf, hetzij *per post*. In laatstgenoemd geval is daarvoor een port van *10 cent* verschuldigd. Een bericht van ontvangst van een aangeteekenden brief b.v. kost *5 cent*, van een telegram *10 cent*. Een dergelijke *verschillende* tariefberekening voor *gelijk te stellen* dienstprestatie van het Indisch post- en telegraafpersoneel is niet billijk te noemen

Blijkt het hooge telegramtarief reeds duidelijk uit den vergelijkingstabel II, door eenige voorbeelden wenschen wij dat nader aan te toonen.

Een telegram van 20 woorden van Batavia naar Semarang (3e kring) kost fl. 2.55.

Een telegram van 20 woorden van Keulen naar Tiflis (Kaukasië) fl 2.40, idem van Memel naar Belfast fl. 1.80, idem van Amsterdam naar Marseille fl. 1.60 enz.

In Indië komt bovendien het *geheele* bedrag ten goede aan de

schatkist, bij laatstgenoemde voorbeelden slechts voor een klein gedeelte, omdat aan de tusschenliggende landen en het land van bestemming het hun toekomend aandeel in de geheven telegramkosten moet worden uitgekeerd.

Onder de belangrijkere instellingen, die bij den postdienst in den Indischen Archipel nog niet zijn ingevoerd, verdienen in de eerste plaats genoemd te worden:

1°. de dienst der aangeteekende brieven met aangegeven geldswaarde.

2°. de dienst der telegrapische postwissels.

3°. de dienst der levering van nieuwsbladen enz. door tusschenkomt van den post.

Wat den dienst der *aangeteekende brieven met aangegeven geldswaarde* betreft, zij opgemerkt dat deze in de koloniën van alle andere Europeesche mogendheden is ingevoerd, met uitzondering van een groot deel der Engelsche Koloniën. In geheel Australië, Canada, Zuid-Afrika enz. is deze dienst onbekend, hoewel door de achtereenvolgende toetreding van meerdere Engelsche Koloniën tot de internationale overeenkomst, die te dier zake bestaat, deze uitzonderingen zeer verminderen. Van de Britsche Koloniën waar een dienst van brieven met aangegeven geldswaarde bestaat, behoort in de eerste plaats genoemd te worden: Britsch-Indië en juist het bestaan van zulk een dienst in *die* Engelsche kolonie pleit voor de invoering van zulk een dienst in onzen Oost. Waar wij ons voorstellen later een afzonderlijke studie te wijden aan het Britsch-Indische post- en telegraafwezen in vergelijking met dat in onzen Oost, meenen wij thans te kunnen volstaan met de eenvoudige vermelding van het feit, dat zulk een dienst in Britsch-Indië bestaat.

De invoering van zulk een dienst in het *binnenlandsch* verkeer van onzen Oost zou van zelve ten gevolge hebben, uitbreiding in het verkeer met *Nederland* en die landen der Algemeene Postvereeniging, die dergelijke brieven toelaten. Vooral in het verkeer met het moederland zou eene verbetering in dien zin in een zeer gevoelde behoefte voorzien.

Het ontbreken van een dienst van telegrafische postwissels in onzen Indischen Archipel lijkt des te vreemder, daar bijna overal waar de dienst der gewone postwissels is ingevoerd, als logisch gevolg een dienst van telegrafische postwissels is ingesteld. In

geheel Australië, Britsch-Indië enz. is deze dienst georganiseerd. Welk bezwaar kan er wel tegen zijn telegrafische postwissels ook in onzen Oost in te voeren? Is uitbreiding tot alle post- en hulppostkantoren wellicht voor het oogenblik bezwaarlijk, waarom dan niet deze dienst ingevoerd in het verkeer met eenige kantoren, evengoed als b. v. niet alle kantoren in Indië voor den buitenlandschen pakketpostdienst zijn opengesteld?

De voordeelen van telegrafische postwissels springen te zeer in het oog, om deze nog nader in het licht te stellen, vooral in onzen Archipel, waar de gewone verbindingen, door de nog geringe uitbreiding der spoorwegen of van andere vlugge verkeersmiddelen nog gebrekkig zijn.

Ook in het verkeer met het buitenland dient deze dienst georganiseerd te worden, hoewel daarvan uit den aard der zaak wel zeer weinig gebruik gemaakt zal worden. De *gelegenheid* daartoe dient echter voor het publiek te bestaan.

Wat den dienst der levering van nieuwsbladen en tijdschriften betreft door tusschenkomst van de post, is een bemoeiing van de post voor de levering van bladen in het *binnenlandsch* verkeer wellicht minder gewenscht.

Daarentegen zou een toetreding van Nederlandsch-Indië tot de internationale overeenkomst, betreffende de levering van nieuwsbladen en tijdschriften door tusschenkomst van de post gesloten te Washington den 15 Juni 1897, wel gewenscht zijn. Het is duidelijk, dat het voor het publiek gemakkelijker is, van de tusschenkomst van de post gebruik te maken ter verkrijging van een abonnement op een buitenlandsch blad, dan wanneer men zelve met de uitgevers in betrekking heeft te treden, zelf de abonnementsbedragen over te maken, zelf de klachten te behandelen enz.

Expresse-bestelling.

Expresse-bestelling is in Indië ingevoerd voor gewone brieven en andere stukken, alsmede van de kennisgevingen van aangeteekende brieven (waarom worden de aangeteekende stukken zelf niet bezorgd?) indien de geadresseerde binnen den afstand van vier palen woont van het post- of hulppostkantoor. Het recht bedraagt 50 cent.

Wij kunnen niet beoordeelen of dit recht te hoog is, in verband met de duurte der Indische arbeidskrachten, doch een verlaging van dit recht tot 15 cent zouden wij zeer wenschelijk

achten, omdat dit bedrag door de Algemeene Postvereeniging werd vastgesteld voor het verkeer tusschen de landen der Algemeene Postvereeniging onderling.

Het hooge bedrag van 50 cent thans in Indië geheven, is ongetwijfeld oorzaak dat men nòch van nòch naar Indië brieven enz. per *expresse* kan bestellen, en dit achten wij een groot gemis. Hoevelen zien niet reikhalzend uit naar de aankomst van een mail en zouden niet gaarne *onmiddellijk* hunne correspondentie willen ontvangen?

En al mocht een verlaging van het binnenlandsche expresseloon van *50* tot *15* cent ook al *verlies* voor de Indische postadministratie opleveren, dan is dit bezwaar toch zeker zoo groot niet te achten. Bij iedere post- en telegraafadministratie komt het voor dat op een of anderen tak van dienst wordt verloren.

Bestelling.

Zooals de bepalingen van het Indische postreglement luiden, wordt geen afzonderlijke betaling gevorderd voor de bestelling van de per post verzonden brieven of andere stukken binnen een afstand van *vier* palen van het post- of hulppostkantoor van bestemming.

Personen, die verder dan *vier* palen van een post- of hulppostkantoor wonen, kunnen omtrent de bezorging der voor hen bestemde brieven of andere stukken met den chef van het post- of hulppostkantoor schikkingen treffen.

Uit den vergelijkingstabel blijkt hoe de bestelling in sommige andere groote koloniën is geregeld. In Britsch-Indië b.v. wordt alles *vrij aan huis* bezorgd, onverschillig den afstand.

Zoolang dit in onzen Oost niet het geval is, zouden wij wel de aandacht willen vestigen op een in Australië en in andere Engelsche Koloniën bestaande bepaling, die, o. a. in Nieuw Zuid Wales luidt: „Personen langs een *postroute* wonende, kunnen voor het overbrengen hunner correspondentie gebruik maken van particuliere zakken, die overgebracht worden door de postillons of postboden. De huur van zulk een zak bedraagt £ 2.2 per jaar."

Heeft het Indische postbestuur nog niet gedacht aan een proefneming met de z. g. „letter-boxes" voor het afhalen der correspondentie en die toch ook in tal van vreemde koloniën met succes zijn ingevoerd en vooral in Indië, waar de bestelling zoo beperkt is, ongetwijfeld wel opgang zouden maken?

Is de aanstelling van depothouders voor den verkoop van postzegels enz. tegen behoorlijke borgstelling en vergoeding op de grootere plaatsen niet gewenscht? In tal van vreemde Koloniën zijn dergelijke personen aangesteld, o. a. In Canada (provisie 1 %), Britsch-Indië (provisie $^{13}/_{16}$ % of $^{1}/_{4}$ anna per roupie) enz.

Is het aantal postinrichtingen in onzen Indischen Archipel niet veel te gering (slechts 337, waaronder begrepen 130 spoorweg-telegraafkantoren)?

(Op Java en Madoera 261, op Sumatra 48, op Borneo 10, op Celebes 8, op de andere eilanden 10).

Is uitbreiding van de bevoegdheid der hulppostkantoren niet gewenscht? Slechts 64 van de 82 mogen b.v. slechts aangeteekende brieven behandelen en postwissels afgeven en uitbetalen.

Is het aantal hulpbrievenbussen niet veel te gering? In onzen geheelen Oost slechts 90! waaronder te Batavia 3, te Soerabaja 10 (124529 inwoners [1]) dus 1 op 12450) te Semarang 7 (82962 inwoners dus 1 op 11850) enz.

Behooren de waarden der post- en portzegels niet herzien te worden? Zijn sommige waarden niet met succes uit den omloop te brengen, andere, die broodnoodig zijn, daarvoor in de plaats te stellen? Zoo hoorden wij wel eens beweren, dat een postzegel ter waarde van 1 gulden zéér noodig zou zijn.

Zouden postbladen, zooals wij die hier te lande kennen niet met succes in Indië ingevoerd kunnen worden? Dergelijke bladen worden o. a. ook uitgegeven door Nieuw-Zuid-Wales, Nieuw-Zeeland, Queensland enz.

Nog zooveel vragen zouden gesteld kunnen worden. Wij meenen echter het bij deze te mogen laten, omdat groote uitgebreidheid van dit betoog wellicht schade zou doen aan het doel, dat wij daarmede beoogen n.l. verbetering van den Indischen post- en telegraafdienst.

Enkele opmerkingen worden ons nog vergund:

In den post- en telegraafgids voor Nederlandsch-Indië (1899) komen enkele misvattingen voor, die nadeel kunnen doen aan het publiek belang en waarop dus de aandacht gevestigd dient te worden.

In bedoelden Gids wordt gezegd (zie bladzijde 27 bovenaan),

[1]) Volgens den Indischen Regeeringsalmanak 1899.

dat per mail in Indië ontvangen *ongefrankeerde* briefkaarten worden belast met het port der ongefrankeerde *brieven*. Deze bepaling is in strijd met het voorgeschrevene bij art. 5 sub 2 van het Hoofdpostverdrag van Washington, waar wordt bepaald dat ongefrankeerde briefkaarten worden belast met het dubbele der gefrankeerde briefkaarten, m. a. w. voor een b.v. uit Nederland ontvangen ongefrankeerden briefkaart heft men in Indië 25 cent strafport, terwijl slechts *10* cent geheven mag worden.

Op bladzijde 26 van dien Gids heet het verder, dat in het verkeer met de landen der Algemeene Postvereeniging en met Nederland alle andere stukken dan *brieven* ten minste gedeeltelijk gefrankeerd moeten zijn, anders blijft de verzending achterwege. Deze bepaling is wat de *briefkaarten* betreft in strijd met art. 5 sub. 4 van hetzelfde Postverdrag, waar het tegendeel uitdrukkelijk te lezen staat! Thans nu in Indië ook andere dan officieele briefkaartformulieren gebezigd mogen worden, dient deze tegenstrijdige bepaling wel te verdwijnen.

Op nog een enkele tegenstrijdige bepaling dient nog de aandacht gevestigd:

Op bladzijde 32 van den Gids staat dat de *Britsche* postadministratie monsters suiker, vloeistoffen, vetwaren en kleurstoffen, hoe ook verpakt *weigert*, zoodat die voor Groot-Britannië of voor verzending via dat Rijk bestemd *niet* mogen aangenomen worden.

Op bladzijde 33 daarentegen is voorgeschreven dat „de verzending van vloeistoffen, vetwaren en kleurstoffen is *toegelaten* in het verkeer met Groot-Britannië!

Over het *mailtarief van* Nederlandsch-Indië *naar* Nederland en de andere landen der Algemeene Postvereeniging wenschen wij het volgende op te merken:

Zooals bekend is bedragen de porto's van Nederland naar Indië *minder* dan die van Indië naar Nederland. Een brief van Nederland naar Indië kost $12^1/_2$ cent, van Indië naar Nederland 15 cent, een briefkaart resp. 5 en $7^1/_2$ cent, voor drukwerken, monsters enz. van deze zijde $2^1/_2$ cent per 50 gram, van Indische zijde 3 cent per 50 gram.

Deze ongelijke verhouding in de wederzijdsche geheven porten wordt door velen beschouwd als een willekeurige, op geen wettelijke gronden berustende handeling. Deze beschouwing is onjuist, daar zij wel degelijk berust op bepalingen door de Wereldpostvereeniging vastgesteld.

De verhoogde porten mogen wettelijk wel in Indië geheven worden, maar dat die heffing *niet* meer gerechtvaardigd is, willen wij trachten aan te toonen.

De uniforme porten vastgesteld door het Hoofdpostverdrag van Washington bestaan uit $12^1/_2$ cent voor brieven, 5 cent voor een briefkaart en $2^1/_2$ cent per 50 gram, voor drukwerken, documenten en monsters.

Volgens art. 5 sub. 2 1°. van het Hoofdpostverdrag van Washington mag boven deze porten een *bijslag* geheven worden, in het verkeer met landen, waarvan de afstand over zee meer dan 1500 zeemijlen bedraagt en voor welk vervoer eene vergoeding uitgekeerd kan worden van 15 francs per kilogram brieven en 1 franc per kilogram drukwerken. Deze bijslag mag voor brieven niet meer bedragen dan: $12^1/_2$ cent, voor briefkaarten $2^1/_2$ cent, voor andere voorwerpen $2^1/_2$ cent per 50 gram.

Van deze uitzonderingsbepaling heeft de Nederlandsche postadministratie reeds lang in het verkeer met *alle* overzeesche landen afstand gedaan in navolging van hetgeen door alle andere groote staten geschiedde. Nederlandsch-Indië met zijn achterlijk doch groote baten opleverend postwezen heeft daar klaarblijkelijk nog niet aan gedacht.

Nu is het rusteloos streven der Wereldpostvereeniging om het vervoer der brievenmalen zoowel over land als over zee door de tusschen liggende landen *kosteloos* te doen geschieden. Daartegen verzetten zich echter verschillende landen, die uit de transitrechten hooge inkomsten trekken. Nu tracht men dit doel (kosteloos vervoer) geleidelijk te bereiken.

Bij art. 4 sub. 5 van het Hoofdpostverdrag is bepaald dat zoowel de land- als de zeetransitrechten geleidelijk zullen verminderd worden.

Zoo vermindert het z. g. zeetransitrecht van 15 francs per kilogram brieven tot 14 francs gedurende de eerste 2 jaren na het inwerkingtreden van het Hoofdpostverdrag van Washington (1897), tot 12 francs gedurende de twee volgende jaren, tot 10 francs boven de vier jaar na de inwerkingtreding van bovengenoemd verdrag.

De landtransitrechten verminderen in diezelfde tijdvakken met resp. 5, 10 en 15 %.

De handhaving der verhoogde porten in Indië achten wij dan ook na deze gunstige bepalingen ten opzichte van de kosten van

het brievenvervoer *niet billijk* en *in strijd met de geest van de Wereldpostvereeniging*, daar deze transitverminderingen, blijkens de beraadslagingen op het postcongres van Washington (1897) beoogden de *verhoogde* porten af te schaffen, zooals trouwens door de meeste landen is geschied.

Deze „Surtaxes" of verhoogde posten worden alleen nog gehandhaafd door de arme Zuid-Amerikaansche Republieken (Bolivia, Peru enz.) of door postadministratiën, die nadeelige saldo's afwerpen.

Wij meenen, dat zoolang men nog niet kan besluiten tot invoering van het stuiversport in het verkeer van Nederlandsch-Indië met het *Moederland* de gewone porten der Wereldpost vereeniging toegepast behooren te worden en het scheeve, hatelijke verschil in de wederzijdsche geheven porten zoo spoedig mogelijk dient te verdwijnen.

Nederland verkeert nochtans ten opzichte van Nederlandsch-Indië nog in een bevoorrechte positie, daar de porten van Nederlandsch-Indië naar *andere* landen der Wereldportvereeniging behalve Nederland, hooger zijn en de *maxima*-bedragen, waartoe men gerechtigd is. Zoo betaalt men voor een brief van Batavia naar Berlijn, Brussel, Zurich enz. 25 cent, in omgekeerde richting $12^1/_2$ cent!

In het verkeer van Nederlandsch-Indië met de Straits Settlements en Portugeesch-Timor worden de *gewone* Vereenigingsporten geheven ($12^1/_2$, 5 en $2^1/_2$ cent voor resp. brieven, briefkaarten en drukwerken.) Die landen verkeeren echter niet, zooals men allicht zou meenen, in een bevoorrechte positie wat de posttarieven betreft, doch mogen volgens de bepalingen van het Wereldportverdrag geen *hoogere* porten dan de gewone *Vereenigingsporten* worden geheven.

Ten slotte:

Wij hebben bij onze studie ons niet beziggehouden met de samenstelling van het *personeel*, de *eischen van bekwaamheid* en de *toegekende bezoldigingen*, belangrijke onderdeelen nochtans voor een post- en telegraafwezen, dat op een behoorlijken modernen leest geschoeid wenscht te zijn, noch met de bestudeering der postverbindingen, de uitgestrektheid van het telegraafnet of de wenschelijkheid tot uitbreiding daarvan (N.B. Telegraafkabel tusschen Soerabaja en Bandjermassin, met verlenging door een

overlandtelegraaflijn of kustkabels naar andere plaatsen op Borneo,) als zijnde minder gemakkelijk te beoordeelen, door iemand, die de plaatselijke toestanden niet kent, of ons voorbehoudende aan sommige dier onderdeelen een afzonderlijke studie te wijden.

Thans hebben wij alleen de aandacht willen vestigen op die fouten, leemten en gebreken in het Indische Post- en Telegraafwezen, die ook door een *niet-vakman* onmiddellijk opgemerkt en beoordeeld kunnen worden.

Ter recapitulatie laten wij hieronder volgen de door ons voorgestane verbeteringen of wijzigingen in het Indische Post- en Telegraafwezen.

1°. Algemeene vermindering der Posttarieven tot de bedragen in bijlage III vermeld.

2°. Hervorming der Telegraaftarieven, opheffing van het kringenstelsel en vaststelling van één uniformtarief voor geheel Oost-Indië.

3°. Invoering van stuiversport in het verkeer met Nederland.

4°. Opheffing van de „Surtaxe" en dientengevolge invoering van het wereldport in het verkeer met de andere landen der Wereldpostvereeniging.

5°. Hervorming van het Postpakkettentarief. Vaststelling van *vaste* tarieven.

6°. Invoering van een dienst van aangeteekende brieven met aangegeven geldswaarde, zoowel in het binnen- als in het buitenlandsch verkeer.

7°. Invoering van Telegrafische Postwissels, zoowel in het binnen- als in het buitenlandsch verkeer.

8°. Invoering van een dienst tot levering van nieuwsbladen, tijdschriften enz. door tusschenkomst van de Post in het buitenlandsch verkeer.

9°. Billijker bepalingen ten aanzien van ongefrankeerde nieuwsbladen, documenten, monsters en andere drukwerken.

10°. Verlaging van het recht voor expressebestelling in het binnenlandsch verkeer, alsmede invoering van dien dienst met het buitenland.

11°. Herziening van de bepalingen, ten aanzien van brieven, die blijken gemunt geld, kostbaarheden enz. te bevatten.

12°. Verlaging van het recht van telegrammen met verkort of overeengekomen adres.

13°. Verleening van schadevergoeding bij verlies van aangeteekende stukken, indien het verlies het gevolg is van *overmacht.*

14°. Opheffing der bepaling, dat aangeteekende brieven van afdrukken in lak moeten voorzien zijn, wanneer zij niet de aanwijzing dragen, „geen waarde aan toonder".

15°. Overneming door de Indische regeering van de intercommunale, zoo noodig van de communale telefoonnetten.

16°. Invoering van particuliere zakken, voor personen, die buiten den bestellingskring wonen.

17°. Verleening van de bevoegdheid telegrammen per telefoon over te brengen, in plaatsen waar stadstelefoonnetten bestaan.

18°. Proefneming met z.g. „letter-boxes."

19°. „ „ depothouders van postwaarden.

20°. Uitbreiding van de bevoegdheid der hulpkantoren.

21°. Vermeerdering van het aantal bij-brievenbussen.

22°. Herziening van de verschillende waarden der post- en portzegels.

23°. Invoering van postbladen.

24°. Herziening van sommige voorschriften, in verband met de bepalingen van het wereldpostverdrag (misvattingen in den officieelen *Post- en Telegraafgids*).

25°. Leggen van een telegraafkabel van Soerabaya naar Bandjermasin en van daar door overland-telegraaflijn of kustenkabels naar andere plaatsen op Borneo.

26°. Kostelooze kennisgeving aan den afzender van de onbestelbaarheid van een telegram in het binnenlandsch verkeer.

27°. Recht te heffen voor een *ontvangbericht per post* van een telegram te verminderen tot 5 cent.

Zooals uit den vergelijkingstabel I blijkt, heeft Duischland in zijne koloniën de gewone binnenlandsche Duitsche tarieven ingevoerd. Hoe begeerlijk het navolgen van dergelijk voorbeeld ook lijkt, meenen wij, dat voorshands dergelijke ingrijpende maatregelen voor onzen Indischen Archipel ongeschikt zijn en dat men veeleer moet trachten geleidelijk tot dien toestand te komen.

De financiëele gevolgen van een hervorming van het Indische Post- en Telegraafwezen op de grondslagen door ons bepleit, zijn niet te bepalen, aangezien vele der noodzakelijkste gegevens uit den aard der zaak ons ontbreken (voor de briefkaarten zou het

oogenblikkelijke verlies bedragen ruim 40.000 gulden. In 1896 werden toen verkocht 1.655.030 stuks à 5 cent = 82.751 gulden à $2^1/_2$ cent dus ruim 40000 gulden). In de eerste plaats echter zijn de batige saldo's die de post- en telegraafdiensten in Indië afwerpen *aanzienlijk* en behoort het tot een goede politiek die baten allereerst aan te wenden ter verbetering en verheffing van de diensten, die die winsten afwerpen, anderzijds is niet uit het oog te verliezen, dat de ondervinding *overal elders* opgedaan, leert, dat een oordeelkundige verlaging der tarieven steeds *onmiddellijk* een verbazende vermeerdering van het verkeer ten gevolge heeft en binnen korten tijd de tijdelijke winstdervingen door grootere batige saldo's worden gevolgd.

Mocht het eenmaal komen tot een algeheele reorganisatie van het Indische Post- en Telegraafwezen, dan meenen wij, dat het zeer aanbeveling zou verdienen het post- en telegraafwezen in Britsch-Voor-Indië door deskundigen te doen bestudeeren. Dáár zal men veel, zéér veel leeren, dat voor onzen Oost van practisch nut zal blijken te zijn.

Bij het einde van onze studie gekomen, hopen wij er in gegeslaagd te zijn, te hebben aangetoond, dat de tarieven in Indië te hoog zijn, dat belemmeringen aan het verkeer in den weg worden gelegd, dat Indië instellingen ontbeert, die elders goede diensten bewijzen, dat sommige zaken op verouderde wijze worden afgedaan, dat de redactie van sommige bepalingen aanleiding kan geven tot een onjuiste opvatting door het publiek.

Een reorganisatie van het Indische Post- en Telegraafwezen, is dan ook *dringend noodzakelijk* te achten.

Mocht het ons gelukt zijn de hoogste autoriteiten en het Indisch Publiek te overtuigen, dat een *algeheele* reorganisatie van het Indische Post- en Telegraafwezen noodzakelijk is en deze spoedig worden ter hand genomen en tot een goed einde worden gebracht, dan is het ontwijfelbaar, dat zij zal strekken tot zegen van ons schoon Insulinde. Handel en verkeer, ontdaan van het nauwe keurslijf van hooge tarieven, zal zich breeder kunnen ontwikkelen, in iederen hoek van onzen Oost zullen zich de weldoende gevolgen van een breed opgevatte reorganisatie doen gevoelen.

C. J. BEELENKAMP,
commies der posterijen.

NIJMEGEN.

Bijlage I.

VERGELIJKENDE TABEL BEVATTENDE DE POSTTA-

LANDEN.	BRIEVEN. 1.	BRIEVEN IN LOCAAL VERKEER. 2.	BRIEF-KAARTEN. 3.	DAGBLADEN. 4.	ANDERE DRUKWERKEN. 5.	
Nederlandsch Oost-Indië..... (post- en telegraafgids 1899).	10 cents per 15 gram.	—	5 cents.	1 cent voor elk gewicht van 25 gram.	2 cent voor elke 50 gram.	2 cen gram
BRITSCH-INDIË..... (Indian Postal Guide). (1899).	½ anna tot een gewicht van ½ tola 1 anna van ½ tot 1½ tola en 1 anna voor iedere 1½ tola daarboven.	—	¼ anna.	½ anna per 10 tolas, voor de gepriviligeerde dagbladen ¼ anna tot een gewicht van 3 tolas.	½ anna per 10 totals.	½ an tolas
CANADA ..... (30 Januari 1894),	3 cent per ons.	2 cent per ons bij vrije bestelling in het tegenovergestelde geval 1 cent per ons.	1 cent.	Vrij van port voor dagbladen en tijdschriften die minstens eens per maand verschijnen anders 1 cent per 4 ons.	1 cent per 4 ons	1 cor ons.
COCHIN-CHINA..... (28 Juni 1894).	3 cent per 15 gram.	—	2 cent.	1 sapeque (2 millimum de piastre) per 25 gram met een minimum van 2 sapeque, voor postabonnementen 1% v/h abb. bedrag bovendien een vast recht van 2 cents per abonnement.	1 sapeque per gram tot 20 gra boven 20 gram cent per 50 gram	1 ce 0 gra
DUITSCH OOST-AFRIKA.	Als de binnenlandsche Duitsche tarieven.					
HONGKONG..... (15 Sept. 1894).	5 cents per ½ ons (voor de correspondentie langs de Chineesche kust).	2 cents per ½ ons. (voor Hongkong en omgeving.	1 cent.	2 cent per stuk.	2 cent per 2	2 ce ons.

...IEVEN IN NEVENSTAANDE KOLONIËN EN JAPAN.

...ERE ...ERKEN.	...OCUMENTEN (PAPIERS AFFAIRES). 6.	MONSTERS. 7.	AARD DER BRIEFBESTELLING. 8.	POSTWISSELS. 9.	QUITANTIËN (RECHT VAN INVORDERING). 10.	*AANMERKINGEN.*
voor elke	2 cent per gram.	2 cent per 50 gram minimum 5 ct.	Vrij binnen een afstand van *vier* palen van het post- of hulpkantoor.	Maximum bedrag 1000 gulden, recht 10 cent per 10 gulden.	10 cent voor elke 10 gulden of gedeelte van 10 gulden, dit recht is voor elke afzonderlijke quitantie verschuldigd.	1 paal = ongeveer 1500 Meter.
a per 1	½ anna per tolas.	½ anna per 10 tolas.	Alle zendingen worden vrij bezorgd onverschillig den afstand.	Maximum bedrag 600 roupies recht = tot 10 roupies 2 annas 10—25 „ 4 „ boven 25 roupies 4 annas voor ieder vol bedrag van 25 roupies en 4 annas voor de rest.	—	1 roupie = 16 annas = 80 cent 1 tola = 11.66 gram. Het maximum bedrag der postwissels voor de inlandsche staten is 150 roupies.
per 4 ons	1 cent per ons.	1 cent per 4 ons.	Vrije bestelling in de groote steden. In de kleine steden en op het platte land moeten de zendingen afgehaald worden.	Maximum bedrag 100 dollar tot 4 doll. 2 ct. van 4- 10 „ 5 „ „ 10- 20 „ 10 „ „ 20- 40 „ 20 „ „ 40- 60 „ 30 „ „ 60 80 „ 40 „ „ 80-100 „ 50 „	—	1 dollar = 100 cents = 2.50 gld. 1 livre (avoir des poids) = 16 ons = 453.5 gram 1 ons = 28.34 gram.
que per t 20 gra 0 gram 50 gram	1 cent per gram.	1 cent per 50 gram.	Bestelling heeft alleen plaats op belangrijke plaatsen, de zendingen moeten overigens afgehaald worden.	Voor de eerste 200 piasters 1%, voor de 800 volgende het tarief van 200 piasters plus ¾%, bovendien voor de rest, boven 1000 piasters het tarief van 1000 piasters plus ½% voor de rest.	5 cent per bordereel quitantiën bovendien ten voordeele van den postagent 2 cent per 4 piaster voor elke betaalde quitantie met een maximum van 10 cents, voor elke onbetaalde quitantie 2 cent.	1 piaster = 100 cent à 5 sapèques = 5 francs = fl 2.41 1 sapèque = ½ cent (Hollandsch).
per 2	2 cent per ons.	2 cent per 4 ons.	Bestelling te Hongkong 6 maal daags voor de Handelshuizen, 3 maal daags voor de particulieren.	—	—	Onder het general Postoffice van Hongkong behoort de geheele Britsche Postdienst in China. 1 dollar = 100 cent = 2.50 gld. 1 livre (avoir de poids) = 16 ons = 453,5 gram.

LANDEN.	BRIEVEN. 1.	BRIEVEN IN LOKAAL VERKEER. 2.	BRIEF-KAARTEN. 3.	DAGBLADEN. 4	ANDERE DRUKWERKEN. 5.
JAPAN..... (26 Dec. 1895).	3 sen per 4 momme, 1 momme = 3¾ gram.	—	1½ sen.	5 rin voor de afzonderlijk verzonden bladen per 60 gram, 1 sen per 60 gram voor de exemplaren verzonden in pakken.	1 sen per 112½ gram.
NATAL..... (15 Febr. 1895).	1 penny per ½ ons.	—	½ penny.	½ penny per 4 ons, geen port wordt geheven van dagbladen die in de koloniën worden gedrukt en uitgegeven en verzonden worden 2 dagen na de verschijning.	½ penny per 2 ons.
SENEGAL en ONDERHOORIGHEDEN..... (27 Apri 1894).	15 centimes per 15 gram.	—	10 centimes	5 centimes per 50 gram.	5 centimes per 50 gram.
STRAITS-SETTLEMENTS..... (5 Sept. 1895).	3 cent per ½ ons.	—	1 cent.	1 cent per 2 ons.	1 cent per 2 ons.
NIEUW-ZUID-WALES..... (1895).	2 pence per ½ ons.	1 penny per ½ ons.	1 penny.	Vrij tot een gewicht van 10 ons en binnen 7 dagen na de verschijning ter post bezorgd. Boven het gewicht van 10 ons ½ penny per 10 ons.	Boeken en tijdschriften ½ penny tot 2 ons 1 penny van 2–4 ons en 1 penny voor iedere 4 ons daarboven voor andere drukwerken 1 penny per 2 ons.

N.B. De data onder de verschillende landen beteekenen de tijdstippen waarop de officieele opgaven door
De liggende streepen duiden aan, dat de betrokken diensten in die landen *niet* zijn ingevoerd.

CUMENTEN PAPIERS AFFAIRES). 6.	MONSTERS. 7.	AARD DER BRIEFBESTELLING. 8.	POSTWISSELS. 9.	QUITANTIËN (RECHT VAN INVORDERING). 10.	*AANMERKINGEN.*
—	2 sen per 112½ gram.	Alle zendingen worden aan huis bezorgd.	Maximum 30 yen recht tot 5 yen 5 sen 5—10 „ 6 „ 10—20 „ 10 „ 20—30 „ 15 „	—	1 yen (zilver) = 1.25 gld. 1 sen (zilver) = 2½ centimes 1 rin = ½ centime. Het tarief der brieven briefkaarten is sinds 1 April 1899 gewijzigd zooals in de kolommen 1 en 2 is aangegeven.
—	½ penny per 2 ons.	Alleen bestelling te Pietermaritzburg en Durban.	£ 10 tot 1 £ 3 pence van 1— 2 „ 6 „ „ 2— 3 „ 9 „ „ 3— 5 „ 1 sh. „ 5— 7 „ 1 „ 3 p. „ 7—10 „ 1 „ 6 p.	—	Deze tarieven gelden in hoofdzaak ook in de Kaapkolonie, de Zuid-Afrikaansche Republiek en Oranje Vrijstaat. Deze vier landen vormen sedert 1 Jan. '98 een enkel postgebied onder de naam van Zuid-Afrikaansche Postvereeniging waarin nevenstaande tarieven in het onderling verkeer van toepassing zijn
5 centimes 250 gram 5 centimes 50 gram rboven.	10 centimes tot 100 gram en 5 centimes per 50 gram daarboven.	Bestelling aan huis in plaatsen waar kantoren gevestigd zijn met vollen dienst en beheerd door post. ambtenaren, op de overige plaatsen moet de correspondentie afgehaald worden.	—	—	
cent per ons minim 8 cents.	2 cent per 2 ons.	Bestelling binnen een afstand van 3 mijl van het postkantoor van bestemming.	50 dollar recht 1 cent per dollar met een minimum van 5 cent.	—	1 dollar = 100 cent = 2.50 gld. 1 livre (avoir de poids) = 16 ons = 453.5 gram, 1 mijl = 1609.3 Meter.
penny per ns.	1 penny per 2 ons.	Bestelling heeft alleen plaats te Sydney en eenige andere groote steden.	20 pond sterling tot 5 £ 6 pence van 5—10 „ 1 sh. „ 10—15 „ 1 „ 6 p. „ 15—20 „ 2 „	—	1 livre (avoir de poids) = 16 ons = 453.5 gram.

betrokken landen werden verstrekt.

Bijlage II.

VERGELIJKENDE TABEL BEVATTENDE **DE TELEGRAAFTARIEVEN** IN ONDERSTAANDE LANDEN.

LANDEN.	TARIEVEN.	TELEGRAMKOSTEN VAN			AANMERKINGEN.
		10 w.	20 w.	40 w.	
Ned. Oost-Indië	Bij een afstand van 75 K.M. of minder een vast recht van 25 ct. benevens 3 ct. per woord (1º kring).	1º krg. *f* 0,55	1º krg. *f* 0,85	1º krg. *f* 1,45	
	Van 75—335 K.M. vast recht 50 cent benevens 6 cts. p. woord (2º kring).	2º „ „ 1,10	2º „ „ 1,70	2º „ „ 2,90	
	Van 335—1200 K.M. vast recht 75 cts. benevens 9 cts. per woord (3º kring).....	3º „ „ 1,65	3º „ „ 2,55	3º „ „ 4,35	
	Van 1200—3000 K.M. vast recht *f* 1.— benevens 12 cts. per woord (4º kring).....	4º „ „ 2,20	4º „ „ 3,40	4º „ „ 5,80	
	Van 3000 K.M. en daarboven *f* 1,25 vast recht benevens 15 cts. p. woord (5º kring).....	5º „ „ 2,75	5º „ „ 4,25	5º „ „ 7,25	
Nederland.....	Van 1—10 woorden 25 cts. en 5 cts. p. 5 woorden boven de eerste 10 woorden tot 50 woorden, 5 cts. per 10 woorden boven 50 woorden.....	25 cts.	35 cts.	55 cts.	
Duitschland...	5 pfennig p. woord met een minimum van 50 pf. per telegram.....	30 „	60 „	*f* 1.20	1 Mark = 100 pf. = 60 cent.
Oostenr. Hongarije met Bosnië en Herzegowina.	3 kreuzer per woord, met een minimum van 30 kreuzer per telegram.	37½ „	75 „	„ 1,50	1 florin = 100 kreuz. = *f* 1,25
België.....	Vast tarief van 50 centimes tot 15 woorden, 10 centimes per 5 woorden daarboven tot 50 woorden, 10 centimes per 10 woorden boven de 50 woorden.....	25 „	30 „	50 cts.	

LANDEN.	TARIEVEN.	TELEGRAMKOSTEN VAN			AANMERKINGEN.
		10 w.	20 w.	40 w.	
Bulgarije.....	Tarief 5 centimes per woord met een minimum van 50 centimes per telegram	25 cts.	50 cts.	*f* 1,—	
Denemarken ..	Tarief 5 öre per woord minimum 50 öre p. telegram	35 „	70 „	„ 1,40	1 kroon = 100 öre = 70 cent.
Spanje.....	*a.* Telegrammen binnen de grenzen van eene provincie: de eerste 15 woorden 50 centimes, ieder w. daarboven 5 centimes...	25 „	37½ „	„ 0,87½	bovendien 2½ ct. bestelgeld p. telegr.
	b. Telegrammen buiten de grenzen van een provincie: de eerste 15 woorden 1 franc, ieder woord daarboven 10 centimes..	50 „	75 „	„ 1,75	
Frankrijk	1—10 woorden 50 centimes boven 10 woorden per woord 0,05 centimes.	25 „	50 „	„ 1,—	
Groot-Brittanië.	6 pence voor de eerste 12 woorden en ½ penny voor ieder woord daarboven	30 „	50 „	„ 1,—	
Griekenland...	De binnenlandsche telegrammen zijn verdeeld in 2 categorieën: 1°. korte telegrammen die 7 woorden bevatten waarvan 2 als tekst en waarvoor wordt geheven een tarief van 50 lepta = 25 cent. 2°. gewone telegrammen die tot 15 woorden bevatten en waarvoor 1 drachma wordt geheven, voor ieder woord meer 5 lepta per woord.....	50 „	62½ „	„ 1,12½	1 drachma = 100 lepta = 50 cent.
Italië	1 franc tot 15 woorden voor ieder woord meer 5 centimes.....	50 „	62½ „	„ 1,12½	

LANDEN.	TARIEVEN.	TELEGRAMKOSTEN VAN			AANMERKINGEN.
		10 w.	20 w.	40 w.	
Luxemburg...	3½ centimes per woord met een minimum van 35 centimes.....	17½ cts.	35 cts.	70 cts.	
Noorwegen en Zweden.....	0,50 kroon voor 10 woorden met vermeerdering van 0,05 kroon voor ieder woord meer.....	35 „	70 „	*f* 1,40	
Portugal.....	Vast recht van 50 reis per telegram en een vast recht p. woord van 10 reis.	37½ „	62½ „	„ 1,12½	1 milreis = 1000 reis = *f* 2,50.
Roumanië.....	5 centimes per woord en een bijslag op ieder telegram van 12½ cent.	37½ „	62½ „	„ 1,12½	
Rusland.....	Een vast recht van 15 cop. per telegram en 5 cop. voor ieder woord van het telegram voor het binnenland van Europeesch of Aziatisch Rusland.....	*f* 1,30	*f* 2,30	„ 4,30	1 roubel (goud) = 100 copek = *f* 2,—.
Servië.....	5 centimes per woord.	25 cts.	50 cts.	„ 1,—	
Senegal.....	De binnenlandsche telegramtarieven zijn gelijk aan die van Frankrijk..	—	—	—	
Zwitserland...	Vast recht van 30 centimes per telegram en per woord 2½ centimes.	27½ „	40 „	65 cts.	
Zuid-Australië.	*a.* voor het verkeer tusschen sommige kantoren 6 pence voor de eerste 10 woorden en 1 penny voor ieder w. daarboven.	30 „	80 „	*f* 1,80	
	b. Voor het verkeer tusschen eenige andere kantoren 1 sh. voor de eerste 10 woorden en 1 penny voor ieder woord daarenboven.....	60 „	*f* 1,10	„ 2,10	
Kaapkolonie..	1shilling voor 10 woorden met vermeerdering van 6 pence voor iedere serie van 5 woord. daarenboven	60 „	„ 1,20	„ 2,40	

LANDEN.	TARIEVEN.	TELEGRAMKOSTEN VAN			AANMERKINGEN.
		10 w.	20 w.	40 w.	
Egypte.....	5 milliemes of 6½ cts. voor iedere 2 woorden of gedeelte van 2 woorden met een minimum van 25 cts. per telegram....	32½ cts.	65 cts.	*f* 1,30	
Britsch-Indië ..	*a.* Gewone telegrammen voor de eerste 8 woorden of groep van 5 cijfers 1 roupie, voor ieder woord boven de 8, 2 annas....	*f* 1,—	*f* 2,—	„ 4.—	1 roupie = 16 anna's = 80 cent.
	b. „Deferred telegrams" voor de eerste 8 woorden 8 anna's, voor ieder woord daarenboven 1 anna	50 cts.	„ 1,—	„ 2,—	
Nieuw-Caledonië	2 francs tot 10 woord. en 5 cent p. woord daarboven	*f* 1,—	„ 1,50	„ 2,50	
Nieuw-Zeeland	1 shilling voor 10 woorden en 1 penny voor ieder woord daarboven.....	60 cts.	„ 1,10	„ 2,10	
Queensland....	1 shilling voor 10 woorden, 1 penny voor ieder woord daarboven..... (Adres en onderteekening worden gratis overgeseind)	60 „	„ 1,10	„ 2,10	
Victoria.....	Voor de eerste 6 woorden 6 pence, voor ieder woord daarboven 1 penny.	50 „	„ 1,—	„ 2,—	
Tunis.....	Tusschen de kantoren van Tunis of tusschen de kantoren van Tunis en Algerie van 1—10 woord. 50 centimes, boven 10 woord. 5 cent. p. woord.	25 „	50 cts.	„ 1,—	
Japan	*a.* Telegrammen in Japansche taal 15 sens voor de eerste 10 kana (karacters) daarboven 10 sens per serie van 10 kana..	18¾ „	32 „	56 cts.	1 yen (zilver) = 2 fr. 50 ct. = *f* 1,25.
	b. Telegrammen in Europeesche taal 25 sens voor de eerste 5 woorden, daarboven 5 cts. p. woord.	62½ „	*f* 1,25	*f* 2,50	40 sens (zilv.) = fl. 0,50.

Bijlage III.

ONTWERPTARIEVEN VOOR HET NEDERLAND

POSTTARIEVEN.	Brieven.	Ongefrankeerde ontoereikende gefrankeerde brieven.	Briefkaarten.	Nieuwsbladen.	Andere drukwerken.
Binnenland.....	5 cent per 15 gram.	Port te heffen als voor gefrankeerde brieven verhoogd met 5 cent. Hetzelfde port bij ontoereikende frankeering, doch na aftrek der gebezigde zegels.	2½ cent.	1 cent tot 50 gram, 2 cent van 51-150 gram 1 cent voor elke 50 gram daarboven.	2 cent per 50 gram.
Thans.....	10 cent per 15 gram.	Voor ongefrankeerde brieven het dubbel van de gefrankeerde brieven, voor ontoereikende gefrankeerde brieven tweemaal de ontbrekende som.	5 cent.	1 cent per 25 gram.	idem.
Buitenland:					
a. Moederland.....	5 cent per 15 pram.	Ongefrankeerd 10 cent per 15 gram.	idem.	2½ cent per 50 gram.	2½ cent per 50 gram.
b. Andere landen der wereld (postvereeniging).	12½ cent per 15 gram.	25 cent per 15 gram.	idem.	idem.	idem.
Thans:					
a. Moederland.....	15 cent per 15 gram.	30 cent per 15 gram.	7½ cent.	3 cent per 50 gram.	3 cent per 50 gram.
b. Overige landen der wereld (postvereeniging).	25 cent per 15 gram.	37½ cent per 15 gram.	idem.	5 cent per 50 gram.	5 cent per 50 gram.

OPHEFFING DER KRINGEN (5) INVOE

TELEGRAMTARIEVEN:

Thans. 1e. kring (tot 75 K.M.
2e. „ (75— 335 „
3e. „ (335—1200 „
4e. „ (1200—3000 „
5e. „ (3000 K.M. daarboven)

H-INDISCHE POST- EN TELEGRAAFWEZEN.

Documenten. (papiers d'affaires).	Monsters.	Postwissels.	Quitantiën.	Expresse bestelling.	Postpaketten.	Ongefrankeerde nieuwsbladen, drukwerken, monsters, enz.
2 cent per gram.	2 cent per 50 gram.	Recht 5 cent per 10 gulden.	Recht 5 ct. per in te vorderen quitantie, van het ingevorderde bedrag het overeenkomstige postwisselrecht (zie hiernevens).	15 cent binnen den bestellingskring.	Uniform-tarief berekend volgens het gewicht van 1 Kg. 1 tot 3 Kg. en 3 tot 5 Kg. onverschillig den afstand.	Tweemaal het port anders bij vooruitbetaling verschuldigd.
idem.	idem.	Recht 10 cent per 10 gulden.	Recht van invordering 10 cent voor elke 10 gulden of gedeelte van 10 gulden. Dit recht is voor elke quitantie afzonderlijk verschuldigd.	50 cent binnen den afstand van 4 palen van het post- of hulpkantoor.	Vast recht van 25, 30 en 35 cent voor pakketten tot een gewicht van 1, 3 en 5 Kg., bovendien de kosten van vervoer, met de daartoe beschikbaar gestelde middelen.	Wordend behandeld als ongefrankeerde brieven.
2½ cent per gram (minimum) 12½ cent.	2½ cent per 50 gram.	Onveranderd.	Onveranderd.	15 cent.	Onveranderd.	Onveranderd.
idem.	idem.	idem.	idem.	idem.	idem.	idem.
3 cent per gram.	3 cent per 50 gram.	idem.	idem.	Niet ingevoerd.	idem.	idem.
5 cent per gram.	5 cent per 50 gram.	idem.	idem.	idem.	idem.	idem.

G VAN ÉÉN UNIFORMTARIEF.

recht van	25	cent	benevens	3	cent	per woord.
„ „	50	„	„	6	„ „	„
„ „	75	„	„	9	„ „	„
„ „	1	gulden	„	12	„ „	„
„ „	1 „	25 ct.	„	15	„ „	„

Het Ontwerp Koninklijk besluit tot wijziging van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering. [1])

DOOR

MR. D. FOCK.

(Vervolg en slot).

In art. 21 van het ontwerp vindt men de nieuwe regeling van de verwering en het voldingen der zaak. In de eerste plaats vervalt het voorschrift dat de gedaagde vóór den dag, op welken hij verschijnen moet, bij aan den procureur des eischers te beteekenen acte procureur moet stellen; de procureur, die voor den verweerder optreedt, zal dit op de terechtzitting, tegen welke hij gedagvaard is, kunnen verklaren zonder dat eenige voorafgaande acte noodig is. Dus hetgeen nu reeds geldt voor zaken, waarin krachtens vergunning van den President op verkorten termijn is gedagvaard, wordt bij het ontwerp voor alle zaken bepaald. Deze bepaling is eene goede verbetering; ik ben het met de memorie van toelichting eens, dat niet duidelijk is, waarom de procureurstelling bij acte daags vóór de terechtzitting zou moeten geschieden, en waarom niet mondeling op de terechtzitting zelf procureur zou mogen worden gesteld. Men moet den gedaagde tot op het laatste oogenblik de gelegenheid geven, om op te komen, en geene noodelooze formaliteiten eischen, die omslag veroorzaken, en die voor den verweerder den termijn, waarop hij gedagvaard is, verkorten.

Voorts wordt in art. 21 van het ontwerp het recht van anticipatie ook in eersten aanleg uitdrukkelijk toegestaan; dat recht werd, ook in eersten aanleg, in de praktijk meestal aangenomen, maar het vond wel eens bestrijding, zoodat het wenschelijk is, dat daaromtrent door eene uitdrukkelijke bepaling zekerheid worde gegeven.

Het recht van anticipatie wordt in het ontwerp ook aan den gedaagde gegeven, wanneer er mede gedaagden zijn, met dien verstande alleen dat aan de medegedaagden de hun toekomende termijn moet worden gelaten. Daar over zwijgt de tegenwoordige wet, waar zij het recht van anticipatie in appèl toekent, doch er is geene reden denkbaar, waarom het recht van anticipatie, ingeval er meer gedaagden zijn, niet zou worden toegestaan. Alleen is het natuurlijk, dat aan den medegedaagde de termijn, waarop hij krachtens de wet gedagvaard moet worden, niet mag worden ontnomen; die moet dus bij de vaststelling van den dag, tegen welken in zoo'n geval geanticipeerd wordt, altijd worden in acht genomen.

Eene ingrijpende wijziging, die verder in de in art. 21 van het ontwerp geformuleerde artikelen is opgenomen, is deze, dat de gedaagde alle exceptiën te gelijk met zijn antwoord ten principale moet voordragen, en zulks

1) In het eerste deel van dit artikel, opgenomen in het Maartnummer van de *Indische Gids* is op bl. 322 regel 13 van boven eene drukfout gemaakt, en moet die regel luiden: „Doch in Nederland wordt die termijn voor allen, die binnen het ressort van een ander „Hof wonen, in het geheele Koninkrijk of niet meer dan 14 dagen gebracht, terwijl hij enz."

op straffe van verval der niet voorgedragene exceptiën en, indien niet ten principale geantwoord is, van het recht om zulks te doen.

In de memorie van toelichting heeft men het onnoodig geoordeeld die wijziging te bespreken, omdat het in Indië in de praktijk reeds als regel zoo zou zijn; in Indië zou de verweerder zijne geheele verwering te gelijk plegen voor te dragen, en het slechts als hooge uitzondering voorkomen, dat een gedaagde met reserve van verwering ten principale zich tot eene exceptie bepaalt.

Het schijnt, dat de steller van de memorie van toelichting met de praktijk in Indië weinig bekend is; anders had hij dat niet kunnen neerschrijven. Het komt in Indië dikwijls voor, dat exceptiën afzonderlijk vóór het antwoord ten principale worden voorgedragen, volstrekt niet minder dan het vóór de invoering van de wet Hartogh in Nederland het geval was. Ik herinner mij een paar jaar geleden een proces in appèl voor den appellant te hebben gevoerd, waarin ik tot drie malen toe met afzonderlijk voorgestelde exceptiën en verweringen begroet werd, zoodat het antwoord ten principale eerst werd voorgedragen, nadat er drie arresten tot afwijzing van de afzonderlijk voorgestelde exceptiën en verweringen gewezen waren.

Als de memorie van toelichting dus de nieuwe regeling verdedigt met de opmerking, dat zij eigenlijk geene nieuwe regeling is, omdat het in de praktijk reeds zoo pleegt te geschieden, en men dus eenvoudig tot wet verheft, wat reeds gewoonte is, dan is die verdediging zeer zwak. Er komt bij dat hetgeen in de praktijk regel is, daarom nog niet goed is.

En ik meen dus, dat de vraag moet gesteld worden, of, afgescheiden van hetgeen nu al of niet regel mocht zijn, de in het ontwerp voorgestelde bepaling deugdelijk is, ja dan neen.

Het *Weekblad van het Recht* bestrijdt haar; ik ben echter van oordeel, dat zij geene bestrijding maar aanbeveling verdient.

Het is mijns inziens eene overdrevene zorg voor den gedaagde, die de bestrijders van de verplichting tot gelijktijdige voordracht van alle exceptiën met het antwoord ten principale bezielt. Werkelijk de rechten van den gedaagde zijn voldoende gewaarborgd. „Den verweerder", zegt het *Weekblad* „*van het Recht*, „die tegen een vexatoiren eisch eene eenvoudige krachtige „exceptieve verwering heeft, wordt door deze wijziging verboden die verwering, „welke hoogst vermoedelijk een spoedigen eenvoudigen niet kostbaren afloop „van het proces ten gevolge kan hebben, afzonderlijk voor te dragen op straffe „van verlies zijner verweringen ten principale. Natuurlijk zal hij er dit niet „op wagen. Het gevolg is dat 's mans praktizijn de zaak toch van alle kanten „quoad facta en quoad jus zal moeten bestudeeren; familie archieven, notaris„kantoren, protocollenbureaux en weeskamerbundels worden met opoffering „van veel tijd en arbeid onderzocht, afschriften worden gelicht, een boekdeel „van eene conclusie van antwoord ziet het licht, men pleit uren achtereen „en fourneert lijvige procesbundels en het resultaat is: een vonnis waarin „na drie overweginkjes de exceptie wordt geadmitteerd en de eisch niet „ontvankelijk verklaard."

Moet dit alles nu tot verwerping van het stelsel van het ontwerp leiden, is daardoor aangetoond, dat dat stelsel zoo verkeerd is? Mij dunkt dat, hoe ernstig het betoog van het *Weekblad* ook moge klinken, dat betoog toch niet gegrond mag heeten.

Ik geef gaarne toe, dat een praktizijn, bij den altijd weinig zekeren uitslag van een proces, het er niet op mag laten aankomen, dat de in zijne oogen duidelijke en onbetwistbare exceptie wel zal worden aangenomen; hij mag de kans niet loopen, dat zijn cliënt van het recht om zich ten principale te verdedigen zal verstoken zijn. Hij moet dus, al is de exceptie naar zijne meening ook nog zoo gegrond, alle zijne verweringen tegen de vordering dadelijk voorbrengen. Maar wordt de gedaagde daardoor benadeeld? Het kan den gedaagde, die met eene vexatoire vordering besprongen wordt, onverschillig zijn, of ter verwering tegen die vordering meer omslag en meerdere kosten noodig zijn; hij behoeft die kosten niet te betalen.

De eischer, die de ongerechtvaardigde vordering heeft ingesteld, krijgt die kosten voor zijne rekening. En het tijdverlies, de langere duur van het proces tengevolge van het bijeenbrengen van al het verweringsmateriaal, dat later onnoodig zal blijken, dat alles kan den gedaagde geene zorgen geven. Of het zonder grond tegen hem begonnen proces eerder of later beëindigd is, het doet voor hem niet af.

De verplichting, om alle verweringen te gelijk voor te dragen, moge dus, in geval eene vexatoire vordering ingesteld wordt die met eene exceptie te bestrijden is, geene vereenvoudiging geven; voor een zoodanig geval is vereenvoudiging niet noodig. Het kan den gedaagde niet schaden, en de eischer heeft het zich zelf te wijten, wanneer hij vele kosten moet betalen; hij had zijne vexatoire vordering dan maar niet moeten instellen.

Waar nu de eenige schaduwzijde van het stelsel is, dat het den eischer, die met eene ongegronde vordering voor den dag komt, eenige meerdere kosten kan veroorzaken, die anders zouden zijn voorkomen, daar kan het stelsel niet met vrucht worden bestreden. Immers het stelsel geeft werkelijk voordeelen van groot belang.

Wanneer afzonderlijke voorstelling van exceptiën toegelaten is, kan de gedaagde de beslissing der zaak daardoor geruimen tijd tegenhouden, en zal dus den eischer, die eene rechtmatige vordering doet gelden, zooveel langer worden onthouden wat hem toekomt. De gedaagde verschaft zich door de afzonderlijke voorstelling van exceptiën zooveel meer tijd en gelegenheid, om den eischer het verhaal op zijne goederen onmogelijk te maken. Moet dat nu in de hand worden gewerkt? Neen, integendeel, wijzigingen, die er toe kunnen leiden om den eischer met meer spoed datgene te bezorgen, waarop hij recht heeft, moeten zonder uitstel worden ingevoerd.

Van de Redactie van het *Weekblad*, die blijkens hare opmerkingen over de verplichte schriftelijke volmacht van den eischer op zijn procureur zoo'n weinig gunstige meening heeft over de Indische maatschappij, die verklaart, dat zoo vele der fortuinzoekers in Indië altijd bereid zijn het land te verlaten, had ik meerdere medewerking verwacht voor een systeem, dat ten doel heeft den eischer zoo vlug mogelijk verhaal op zijn schuldenaar te geven.

Het recht der verwering wordt niet verkort; ik wil gaarne instemmen met alle voorzorgsmaatregelen, die noodig zijn, om te voorkomen, dat een gedaagde overrompeld wordt. Maar de zorg voor den gedaagde moet niet ontaarden in eene langdurige belemmering van den eischer om zijne rechten te doen gelden. En dat wordt het, wanneer men den gedaagde het middel laat, om exceptiën afzonderlijk te laten berechten, en zoodoende de beslissing ten principale te verschuiven.

Het *Weekblad* betoogt, dat door andere middelen de versnelling der procedure kan worden bevorderd. Dat moge waar zijn, maar dat neemt niet weg, dat het middel, hetwelk het ontwerp in navolging van de wet Hartogh voorstelt, een zeer deugdelijk middel is, en dus onder de wijzigingen moet worden opgenomen.

In overeenstemming met het beginsel van de gelijktijdige voordracht van de geheele verwering heeft het ontwerp in artikel 18 de bepaling van art. 95 van het Reglement op de Burg. Rechtsv. ingetrokken.

Krachtens de bepaling van art. 95 van het Reglement moet de exceptie van nietigheid van dagvaarding vóór alle weren en exceptiën worden voorgesteld, en is zij bij gebreke daarvan gedekt. Wanneer het ontwerp wet wordt, zal ook die exceptie evenals de andere met het antwoord ten principale moeten worden vereenigd.

Ook het tweede lid van art. 96 van het Reglement wordt in art. 18 van het ontwerp ingetrokken en terecht, want de bepaling van dit tweede lid kan in het systeem van het ontwerp geene toepassing meer vinden. Een bevel van den rechter tot aanvulling of verbetering van de dagvaarding, waartoe het tweede lid van art. 96 den rechter de bevoegdheid geeft, heeft geen zin meer.

Immers tengevolge van de verplichting tot gelijktijdige voordracht van alle verweringen is de zaak geheel en volledig geïnstrueerd, vóórdat de rechter eenig bevel geven of eenige beslissing nemen kan.

In Nederland heeft men de bevoegdheid aan den rechter gelaten, maar het wordt erkend dat zij ook in Nederland veilig had kunnen vervallen.

De artikelen 22, 23 en 24 van het ontwerp (de twee laatstgenoemde gedeeltelijk) zijn almede een noodzakelijk gevolg van het beginsel der gelijktijdige voordracht van alle verweringen. Art. 131 van het Reglement, hetwelk voorschrijft dat de exceptie van onbevoegdheid van den rechter uit hoofde van den persoon des verweerders vóór alle andere weren moet worden voorgesteld, moet natuurlijk vervallen, en zoo is het ook met art. 133 al 1, dat vereeniging van dilatoire exceptiën met het antwoord ten principale tegenhoudt, met art. 136, dat een voorschrift inhoudt omtrent eenige exceptiën, die vóór het antwoord ten principale kunnen worden voorgesteld, en met art. 137, dat de behandeling regelt van vóór het antwoord ten principale opgeworpen exceptiën, terwijl voorts de redactie van art. 133, hetwelk spreekt van het voorstellen der exceptie van onbevoegdheid uit hoofde van het onderwerp des geschils *in elken stand des gedings*, wijziging behoeft.

Voor zoover de bepalingen van artikelen 23 en 24 niet voortvloeien uit het verbod, om exceptiën afzonderlijk voor te stellen, behandel ik die bepalingen hieronder nader.

De eenige exceptiën, waarvoor eene uitzondering op het beginsel is gemaakt, zijn 1e de exceptie van erfgenamen, weduwen en uit den echt of van tafel en bed gescheiden vrouwen, die zich er op beroepen, dat zij in termen van beraad zijn, en 2e de exceptiën van verwijzing en voeging. Zij, die in termen van beraad zijn, en waarvan het dus nog onzeker is, of zij ooit met de zaak, waarvoor zij gedagvaard zijn, iets uitstaande zullen hebben, kunnen niet gedwongen worden, om zich op de dagvaarding te verdedigen; en waar men de zaak hetzij bij een anderen rechter hetzij bij denzelfden rechter gelijkelijk

en te zamen met eene andere zaak wil doen behandelen, zijne verweringen dus te zamen met de verweringen in die andere zaak wil voorbrengen, kan evenmin, zoolang dat niet is beslist, op de zaak zelf worden ingegaan. Dat zijn dus volkomen gemotiveerde uitzonderingen.

Ik kom nu tot de verdere wijzigingen van art. 21 van het ontwerp, en in de eerste plaats blijkt dan, dat het ontwerp de onderscheiding tusschen zaken die voor gewone behandeling en die voor summière behandeling vatbaar zijn, niet laat voortbestaan. In de praktijk is de gewone behandeling zeer ongewoon geworden, en is het de summière behandeling, die bijna voor alle zaken gevolgd wordt. Er bestaat geene reden, waaromdie twee soorten van behandeling der zaken zouden worden gehandhaafd; en de summière behandeling, waarbij de zaak op de rol blijft en niet telkens oproepingen bij procureursacten noodig zijn om de zaak op nieuw op de rol te brengen, is het eenvoudigst en het meest in overeenstemming met het geheele systeem van het Reglement van Burg. Rechtsv. Het ontwerp heeft daarom terecht de summière behandeling aangenomen en de gewone behandeling doen vervallen. Alleen is van de gewone behandeling overgenomen het recht om te re- en te dupliceeren, terwijl zelfs, als partijen het beiden verzoeken, het nemen van nog meer conclusiën door den rechter kan worden toegestaan. Het recht, om van repliek en van dupliek te dienen, is van groot belang. Dikwijls, ja in de meeste gevallen eischt het antwoord van den gedaagde wederlegging door den eischer, of is door het antwoord van den gedaagde nadere toelichting van den eisch noodig. En daar de rechter in Indië overeenkomstig de wet de conclusiën van re- en dupliek in summière zaken niet toelaat, worden in de praktijk herhaaldelijk incidenteele conclusiën genomen, al weet men dat de incidenteele eisch niet voor toewijzing vatbaar is, om zoodoende in de gelegenheid te zijn, het antwoord van den gedaagde te wederleggen en te bespreken. Men gebruikt dus een omweg, om toch te kunnen repliceeren. Het is daarom wenschelijk dat het recht om te repliceeren uitdrukkelijk in de wet worde erkend. Men moet de behandeling der procedure zóó regelen, dat partijen in staat zijn gesteld, om hun eisch en hunne verwering behoorlijk uiteen te zetten en toe te lichten.

Wat de termijnen betreft, voor het nemen der conclusiën aan de partijen toe te kennen, de rechter zal de termijnen bepalen, zooals partijen dat wenschen. Alleen wanneer partijen het niet eens zijn, zal de rechter beslissen. Het *Indisch Weekblad van het Recht* heeft bezwaar, dat in het ontwerp het incident tot stateering van het geding vervalt. Het ontwerp bepaalt, dat, waar eene partij bij verschil over den termijn mocht aantoonen tijd te behoeven, om zich de noodige bewijsstukken te verschaffen, de rechter bij de bepaling van den termijn daarop zal hebben te letten, en dat tegen de beslissingen van den rechter betreffende de termijnen geene voorziening is toegelaten. Men zal dus niet meer bij incidenteele conclusie stateering kunnen verzoeken; heeft eene partij een langeren termijn noodig, om bewijsstukken van elders te laten komen, dan zal zij dat mondeling ter rolle moeten verzoeken. Het Weekblad meent nu, dat eene mondelinge toelichting ter rolle dikwijls onmogelijk zal zijn, omdat men zijn verzoek doet aan een rechter, die de zaak in het geheel niet kent, en dat de rechter in vele gevallen nog veel minder in staat zal zijn, om ter rolle dadelijk op denzelfden dag eene beslissing te nemen.

Ik geloof, dat het Weekblad hier ten onrechte een bezwaar oppert. De rechter kan zich, alvorens te beslissen, de stukken doen overleggen, en waarom zou de rechter denzelfden dag ter rolle moeten beslissen? Niets belet hem, om te bepalen, dat hij op eene door hem aan te wijzen volgende terechtzitting zijne beslissing zal geven. En het zal den procureur zoo moeilijk niet vallen, om mondeling in het kort de feiten uiteen te zetten en aan te toonen, welke stukken hij noodig heeft. Men vergete niet, dat alleen behoeft te worden betoogd, welke feiten gesteld en ontkend zijn, welke bewijsstukken men ten bewijze der feiten wil bijbrengen en welke tijd er noodig zal zijn, om die bewijsstukken te krijgen. Dat kan toch mondeling voor den rechter wel duidelijk worden gemaakt, ook al weet de rechter van de zaak nog niets af.

Het Weekblad merkt naar aanleiding van de afschaffing van het incident tot stateering op, dat de rechten der verwering door het ontwerp te veel worden aangetast, en dat de wijzigingen te vergelijken zijn met een al te stoutmoedig enten van vormeloosheidsloten op een stam van formalisme. Maar die opmerking is niet gegrond. De rechten der verwering worden niet aangetast. De rechter wordt niet verplicht, om lange termijnen te weigeren; wanneer de partij aantoont, dat zij bewijsstukken noodig heeft en dat er tijd noodig is, om die te krijgen, moet de rechter den langen termijn verleenen. Alleen zal het verzoek om den langen termijn, dat nu schriftelijk bij conclusie kan geschieden, mondeling moeten worden gedaan. Het recht op een langeren termijn wordt niet ontnomen, maar de wijze, waarop de toepassing van dat recht moet worden verzocht, wordt vereenvoudigd. En het is geene vormeloosheid, die daardoor in ons procesrecht wordt ingevoerd; de vorm, waarin de zaak gegoten wordt, is minder omslachtig.

Het ontwerp neemt aan, dat er nog stukken in het geding kunnen worden gebracht, nadat de dag voor het houden der pleidooien bepaald is; alleen zal, wanneer dat zóó laat is geschied, dat de wederpartij dientengevolge buiten staat is daarop voldoende te antwoorden, die wederpartij bij pleidooi zich op die omstandigheid kunnen beroepen en de rechter dan zoodanig stuk ter zijde kunnen leggen.

Ik erken, dat het in de praktijk veelal gebruik is, om ook na de bepaling van den dag van pleidooi stukken in het geding te brengen, en dat de rechter meestal op die stukken let en daarop recht doet. Het schijnt mij echter een misbruik, en ik zou liever in plaats van hetgeen het ontwerp nu voorstelt, uitdrukkelijk willen verbieden na de bepaling van den pleitdag stukken in het geding te brengen.

Ten aanzien van deze kwestie sluit ik mij gaarne bij de Redactie van het *Indisch Weekblad van het Recht* aan. Waar die Redactie als haar oordeel te kennen geeft, dat deze bepaling onvoorwaardelijk en zonder voorbehoud afkeuring verdient, onderschrijf ik dat oordeel ten volle. Deze bepaling kan ten gevolge hebben, dat de rechter een onjuisten indruk van de zaak krijgt, dien de wederpartij dan niet meer kan wegnemen. Het ontwerp erkent, dat die ter elfder ure in het geding gebrachte stukken gevaarlijk kunnen zijn en dus niet altijd als bewijsstukken mogen worden aangenomen, maar het laat het geheel aan het oordeel van den rechter over, of er al of niet op die

stukken zal moeten worden gelet. Het ontwerp hinkt dus op twee gedachten; aan den eenen kant wil men de gelegenheid tot het produceeren van stukken tot het laatste oogenblik openstellen, maar aan den anderen kant begrijpt men, dat er toch beperking noodig is. Hoe dikwijls kan het niet voorkomen, dat een of ander stuk een geheel verkeerd inzicht in eene zaak geeft, wanneer men het op zich zelf bekijkt, zonder de andere stukken die er bij behooren of die later zijn opgemaakt! Een bewijsstuk heeft eerst dan werkelijke waarde, wanneer de tegenpartij daarop heeft kunnen antwoorden, en zich op alle feiten en omstandigheden, waaronder dat stuk gemaakt is, en die op dat stuk gevolgd zijn, heeft kunnen beroepen. Zal nu de rechter, die een stuk voor oogen krijgt, dat afdoende schijnt, dat stuk ter zijde stellen op het betoog der wederpartij, dat zij door andere stukken of andere bewijsmiddelen het geproduceerde stuk kan ontzenuwen? Door dat schijnbaar afdoende stuk wordt een indruk gemaakt, en de tegenpartij staat er machteloos tegenover, omdat zij tijd noch gelegenheid heeft, om haar tegenbewijs voor te brengen. En welke zijn nu de redenen, die aanleiding hebben gegeven, om de bepaling in het ontwerp op te nemen? Zijn die redenen zoo ernstig, dat de niet te ontkennen bezwaren tegen de bepaling daardoor geheel in de schaduw worden gesteld? In de memorie van toelichting wordt de bepaling niet behandeld; men moet dus de toelichting van de wet-Hartogh raadplegen, omdat de bepaling uit die wet is overgenomen. In de toelichting op die wet van Mrs. Hartogh en Cosman leest men, dat het verbod, om na het wisselen der conclusiën stukken in het geding te brengen, voor de praktijk hoogst ongewenscht zou zijn, daar naar aanleiding der laatste conclusie de wederpartij nog belang kan hebben stukken in het geding te brengen, die het wederom noodzakelijk of wenschelijk kunnen maken, dat dit van de andere zijde ook plaats hebbe. Het komt mij echter voor, dat dat betoog het recht, om ook na de bepaling van den dag der pleidooien stukken te produceeren, allerminst rechtvaardigt. Het spreekt van zelf, dat na de laatste conclusie de wederpartij de gelegenheid moet hebben, om feiten, die bij die laatste conclusie mochten te berde gebracht zijn, te beantwoorden en te wederleggen, en des noods stukken daarvoor in het geding te brengen. Maar door een verbod, om na de bepaling van den dag der pleidooien stukken te produceeren, wordt dat niet belet. Immers niet dadelijk op den zelfden dag, dat de laatste conclusie genomen is, wordt de dag voor de pleidooien bepaald. Na de laatste conclusie wordt aan de wederpartij nog een termijn toegestaan, om van die conclusie kennis te nemen en zich daarop te beraden; dat is billijk en dan ook in de praktijk steeds de gewoonte. En bij dien termijn zal de rechter hebben te letten op den tijd, die noodig mocht zijn om de noodige bewijsstukken te krijgen. Worden er dan nieuwe stukken in het geding gebracht, dan zal ook aan de andere partij, zoo zij dat wenscht, een termijn moeten worden gelaten, om de in het geding gebrachte stukken te bestrijden dan wel zoo noodig andere stukken voor te brengen. En eerst daarna kan de dag voor de pleidooien worden bepaald.

Partijen hebben beiden alle gelegenheid gehad, om de zaak zoo volledig mogelijk te behandelen, maar dan moet de instructie der zaak gesloten zijn, en mag daaraan niets meer worden toegevoegd. De kans mag niet bestaan dat eene der partijen een stuk achterhoudt, om daarmede voor den dag te

komen op een oogenblik, dat de wederpartij het niet meer behoorlijk kan wederleggen. Al moest het proces daardoor ook wat langer duren, aan dergelijke overrompelingen en verrassingen mag eene procedeerende partij nooit worden blootgesteld.

Ik zou daarom de tweede en derde alinea's van het nieuwe in het ontwerp voorgestelde art. 123 van het Reglement willen doen vervallen en daarvoor de volgende alinea's in de plaats willen stellen.

„Indien partijen, nadat de conclusiën ter rolle genomen zijn, nog stukken „in het geding wenschen te brengen, geschiedt dit door mededeeling van „afschrift aan den procureur der wederpartij met gelijktijdige nederlegging „van het stuk ter griffie of overgifte daarvan tegen recepis. Nadat de dag „voor het houden der pleidooien bepaald is, zullen geene stukken meer in „het geding kunnen worden gebracht, en de rechter zal bij zijne beslissing „alleen rekening mogen houden met stukken, die vóór de bepaling van den „dag der pleidooien door partijen op de in dit artikel voorgeschreven wijze „in het geding zijn gebracht.

Volledigheidshalve zou ik dan ook het nieuwe voorgestelde art. 117, waarin sprake is van de bepaling der termijnen, eenigszins willen aanvullen. Ik zou het begin van dat art. 117 willen doen luiden:

„De termijnen voor het nemen der conclusiën en voor het nader beraad, „nadat de conclusiën genomen zijn, worden door den rechter bepaald enz."

In het nieuwe artikel 118 zou dan ook het recht op beraad na de laatste conclusiën uitdrukkelijk moeten worden erkend en dat artikel dus moeten luiden:

„Na het wisselen der conclusiën en na de naar aanleiding der laatste conclusie door den rechter zoo noodig voor eene of beide partijen bepaalde „termijnen van beraad worden partijen toegelaten tot de pleidooien of wordt „daarvoor een nadere dag bepaald, tenzij partijen recht op de stukken verlangen."

Ten aanzien van de stukken, waarop eene partij zich bij conclusie beroept, zegt het in het ontwerp voorgestelde nieuwe artikel 123, dat de partij, die zich bij conclusie op eenig stuk beroept, verplicht is daarvan tegelijk met het afschrift harer conclusie afschrift te geven, tenzij zulks reeds bij de dagvaarding geschied is of de wederpartij verklaart geen afschrift te verlangen. Zooals die bepaling daar geredigeerd is, schijnt zij mij niet zeer rationeel. Voor de stukken, waarvan nog geen afschrift bij de dagvaarding is gegeven, wordt als regel aangenomen, dat daarvan te gelijk met de conclusie een afschrift aan de wederpartij zal worden ter hand gesteld. Is het niet beter als regel te bepalen, zooals het ook nu in de praktijk gebruik is, dat geene afschriften zullen worden gegeven, en dat kan worden volstaan met eene uitdrukkelijke vermelding bij de conclusiën van de stukken, die daarbij ten processe worden overgelegd, terwijl de wederpartij dan, zoo zij dat wenscht, afschriften dier stukken zal kunnen vragen? Volgens de bepalingen van het ontwerp kan de procureur der wederpartij het geven van afschriften der overgelegde stukken onnoodig verklaren, maar de procureur der partij, die de conclusie neemt, zal toch altijd op 't oogenblik, dat de conclusie genomen wordt, de afschriften der daarbij overgelegde stukken gereed moeten hebben.

Hij weet niet vooruit, of de procureur der wederpartij zal verklaren de afschriften niet te verlangen, en hij moet dus gewapend zijn, om aan de bij de wet voorgeschreven verplichting tot gelijktijdige afgifte der afschriften

van de overgelegde stukken te kunnen voldoen, voor het geval de wederpartij de bedoelde verklaring niet aflegt.

Ik zou de eerste alinea van het nieuwe art. 123 daarom willen wijzigen, als volgt:

„De partij, die zich bij conclusie op eenig stuk beroept, is verplicht bij die „conclusie te verklaren, dat zij dat stuk ten processe overlegt.

„De procureur eener partij kan, zoo hij dat noodig oordeelt, van alle bij „eene conclusie der wederpartij ten processe overgelegde stukken afschriften „verzoeken, welke afschiften hem dan binnen acht dagen na het daartoe „gedane verzoek moeten worden afgegeven. Bovendien is de partij verplicht, „indien de wederpartij bij acte van procureur tot procureur verklaart inzage „te verlangen van het ten processe overgelegd stuk zelf, dit hetzij ter griffie „neder te leggen, hetzij tegen recepis aan den procureur der wederpartij over te geven."

Er wordt in het nieuwe art. 119 van het reglement, zooals dat in art. 21 van het ontwerp wordt voorgesteld, nog eene bevoegdheid aan den rechter toegekend, om bij de pleidooien aan de praktizijns der partijen opheldering en te vragen omtrent den inhoud van hunne schriftelijke of mondelinge voordrachten. De Redactie van het *Indisch Weekblad van het Recht* acht deze bevoegdheid eene zeer bedenkelijke, en ook ik zou de bepaling, waarbij die bevoegdheid wordt toegekend, liever niet in de wet opnemen.

Wanneer de pleidooien plaats hebben, is de zaak volledig geinstrueerd; de pleidooien dienen slechts tot nadere mondelinge toelichting van hetgeen in de stukken is aangevoerd. Nieuwe feiten mogen niet meer worden aangevoerd, nieuwe middelen of verweringen komen niet meer te pas. De bedoeling van de aan den rechter toe te kennen bevoegdheid kan dan ook nooit zijn, om nader te onderzoeken, of de feiten, die partijen over en weder gesteld hebben, overeenkomstig de waarheid zijn. In de toelichting van Mrs. Hartogh en Cosman op de wet Hartogh vindt men eenige voorbeelden aangegeven van de opheldering en, die de rechter krachtens die bevoegdheid zal kunnen vragen. Men leest daarin: „Wanneer in eene schriftelijke of mondelinge voordracht „duisterheden voorkomen, wanneer om een voorbeeld te geven niet met „genoegzame zekerheid blijkt, of een door eene der partijen gesteld feit door „de wederpartij wordt erkend of ontkend, of al dan niet op een feit of rechts„middel wordt beroep gedaan, al dan niet aangeboden wordt het bewijs van „eenig feit te leveren — in deze en soortgelijke gevallen, waarin het geschrevene „of gesprokene zich in vage termen verliest of tegenstrijdigheden schijnt te „bevatten, zal de rechter zich licht kunnen verschaffen door daaromtrent „opheldering te vragen en van dat licht bij zijn vonnis gebruik mogen maken."

Als die voorbeelden juist weergeven, wat de wetgever bij het vaststellen van de wet Hartogh met de bedoelde bevoegdheid gewild heeft, dan geloof ik, dat het gemakkelijk valt aan te toonen, dat deze bevoegdheid niet moet worden verleend. Uit de conclusiën moet blijken, of een feit erkend of ontkend wordt, of op een feit of rechtsmiddel beroep wordt gedaan, of eenig bewijs al of niet wordt aangeboden; de houding eener partij is gebaseerd op hetgeen daaromtrent uit de conclusiën van de wederpartij blijkt. Wanneer nu de rechter te rade mag gaan met opheldering en, bij pleidooi gegeven, al blijkt uit de conclusiën volstrekt niet, wat bij die opheldering en gezegd

wordt de bedoeling te zijn geweest, dan wordt de andere partij daardoor benadeeld. Had die andere partij, terwijl zij hare conclusiën nam, geweten, dat eene of andere onduidelijke uitlating in de conclusiën van hare wederpartij later bij pleidooi zou worden opgehelderd als eene ontkenning, als een beroep op eenig feit, als een bewijsaanbod, zij zou harerzijds tegen die ontkenning bewijs geproduceerd, het feit, waarop dan beroep heet te zijn gedaan, met andere feiten bestreden en tegenover het bewijsaanbod ander bewijsaanbod gesteld hebben. Dit systeem der opheldering bij pleidooi kan tot groote misbruiken leiden, het stelt eene premie op onduidelijkheid in de conclusiën. Men zal zich in de conclusiën onduidelijk kunnen uitlaten; de wederpartij moet maar raden, wat men bedoeld heeft, later bij pleidooi zal de rechter wel opheldering vragen en zal men dan zijne bedoelingen kunnen uiteenzetten, tegen welke bedoelingen de wederpartij zich niet heeft kunnen wapenen.

In ons procesrecht, zooals dat ook bij het ontwerp gehandhaafd wordt, past het systeem der opheldering bij pleidooi niet. Bij de behandeling van de wet Hartogh heeft men er niet willen bijvoegen, dat de rechter bevoegd zou zijn van de verkregen inlichtingen bij zijne uitspraak gebruik te maken, zooals dat eerst werd voorgesteld. Dat achtte men te gevaarlijk, omdat dan uit die woorden misschien zou kunnen worden afgeleid, dat de rechter op inlichtingen, die bij pleidooi buiten of zelfs in strijd met de conclusiën gegeven worden en over rechtsmiddelen, die niet in de conclusiën zijn opgeworpen, recht zou mogen doen. Maar waar is de grens tusschen hetgeen niet in de conclusiën staat en hetgeen er onduidelijk in staat, hetgeen misschien wel uit de conclusiën zou kunnen worden afgeleid? Men make geene bepalingen, die tot zulke moeilijke onderscheidingen moeten leiden, en waarvan de gevolgen dus zeer onzeker zijn.

De bepaling is ook ten eenenmale onnoodig. De procureurs, dat zijn dus rechtsgeleerden, stellen de conclusiën; men kan van de procureurs wel eischen, dat zij zich in de conclusiën duidelijk omtrent de feiten uitlaten, dat zij duidelijk mededeelen, of zij op eenig feit of rechtsmiddel beroep doen, of zij eenig bewijs aanbieden, ja dan neen.

Art. 23 en 24. In het eerstgenoemde artikel wordt eene wijziging gemaakt in het bestaande voorschrift betreffende zaken, die tot de kennisneming van het Residentiegerecht behooren, doch bij den Raad van Justitie aanhangig zijn gemaakt. Het Reglement op de Burg. Rechtv. bepaalt in art. 133, dat de Raad van Justitie als gewone rechter de zaak aan zich zal houden en in het hoogste ressort recht spreken, indien de gedaagde de exceptie van onbevoegdheid niet vóór alle weren voorstelt. Dus zal volgens de nu geldende bepalingen, ook wanneer de gedaagde verstek laat loopen, de Raad van Justitie in zoodanige zaken recht doen; dat vervalt bij het ontwerp. Ingeval de gedaagde niet verschijnt, zal volgens het ontwerp de Raad van Justitie de tot de kennisneming van het Residentiegerecht behoorende zaak niet mogen berechten; alleen zal dat het geval zijn, wanneer de gedaagde opkomt en de exceptie niet opwerpt. Deze wijziging schijnt mij zeer juist; waarom zou men mogen aannemen, dat de gedaagde, die ter zake van eene tot de bevoegdheid van het Residentiegerecht behoorende vordering voor den Raad van Justitie wordt gedagvaard, in die dagvaarding voor den niet bevoegden rechter toestemt,

wanneer hij niet verschijnt? Men vergete niet, dat de bedoelde zaken kleine zaken zijn beneden de *f* 200, en dat het dus voor een gedaagde, die niet woont op de plaats, waar de Raad van Justitie gevestigd is, een zeer groot bezwaar oplevert, om voor eene dergelijke zaak voor den Raad van Justitie te verschijnen of daarvoor een gemachtigde aan te stellen; de berechting voor het ter zijner woonplaatse zetelend Residentiegerecht is een groot voordeel.

Art. 24 erkent uitdrukkelijk het recht, om voeging te vragen van zaken, die voor denzelfden rechter aanhangig zijn en tusschen dezelfde personen en over hetzelfde onderwerp loopen dan wel met elkander verknocht zijn. Dat recht, om voeging te vragen van bij denzelfden rechter aanhangige zaken, wordt nu dikwijls aangenomen, doch ook wel eens bestreden, en het is daarom wenschelijk, dat alle twijfel dienaangaande worde weggenomen, en de wet daaromtrent eene duidelijke bepaling bevatte. Het is onbetwistbaar, dat het recht zeer groot nut heeft.

Het is hier de plaats, om te wijzen op eene leemte in de wet, die voorziening behoeft. Ik bedoel het geval dat tusschen dezelfde partijen over hetzelfde onderwerp zoowel in Nederland als in Indië een geding aanhangig is. De hoogste rechter in Indië heeft beslist, dat in zoo'n geval de Indische rechter de zaak, welke voor hem aanhangig is, niet naar den Nederlandschen rechter, voor wien de zaak tusschen dezelfde partijen en over hetzelfde onderwerp aanhangig is, kan verwijzen. (Zie arrest van het Hooggerechtshof van Ned. Indië dd. 3 Juni 1897 *Indisch Weekblad van het Recht* no. 1776). Het komt mij voor, dat daardoor ernstige moeilijkheden kunnen ontstaan. De mogelijkheid bestaat, zooals het Hooggerechtshof in zijn evenbedoeld arrest ook heeft erkend, dat tusschen dezelfde partijen over hetzelfde onderwerp in Nederland en in Indië tegenstrijdige vonnissen worden gewezen; en met het oog op de bepaling van art. 104 Regeeringsreglement, dat vonnissen, door den rechter in Nederland gewezen, in Nederlandsch Indië kunnen worden ten uitvoer gelegd, en dat omgekeerd ook Indische vonnissen in Nederland executoriale kracht hebben, is dat bedenkelijk. Het geval, bij het arrest van het Hof behandeld, was het volgende: een man had een eisch tot echtscheiding tegen zijne vrouw in Nederland voor den Nederlandschen rechter ingesteld; hangende dat geding vertrokken beiden naar Indië, waarna de vrouw in Indië voor den Indischen rechter tot echtscheiding begon te ageeren, en de man in dat Indische geding in reconventie een eisch tot echtscheiding instelde op dezelfde gronden, waarop zijn nog aanhangige eisch in Nederland gebaseerd was. Wanneer nu in Nederland de eisch tot echtscheiding van den man ontzegd en in Indië dezelfde in reconventie ingestelde eisch toegewezen ware of omgekeerd, zou dat tot groote verwarring aanleiding gegeven hebben; men zou dan twee vonnissen gehad hebben, die beiden zoowel in Nederland als in Indië executoriale kracht zouden gehad hebben, en waarvan het eene de echtscheiding uitgesproken en het andere de op dezelfde gronden gevorderde echtscheiding geweigerd zou hebben.

Het moge waar zijn, dat, zooals het Hooggerechtshof in zijn arrest overweegt, de rechterlijke autoriteiten in Nederland en in Indië van elkander afgescheiden zijn, en dat de procesorde zoo voor Nederland als voor Indië afzonderlijk is uitgevaardigd; dat alles neemt niet weg dat de executoriale

kracht in Nederland en in Indië respectievelijk van Indische en Nederlandsche vonnissen ten gevolge moet hebben, dat de verwijzing door een Indischen naar een Nederlandschen rechter en omgekeerd moet kunnen plaats hebben. Als de Indische rechter krachtens de bepaling omtrent verwijziging, die nu in de Indische Rechtsvordering opgenomen is, niet naar den Nederlandschen rechter kan verwijzen, dan bepale men uitdrukkelijk, dat de Indische rechter die bevoegdheid zal hebben.

Ik meen dat krachtens art. 104 Reg. Regl., hetwelk executoriale kracht in Nederland toekent aan alle vonnissen en bevelen, door den rechter in Indië gewezen of uitgevaardigd zonder eenige uitzondering, de Nederlandsche rechter verplicht is om een vonnis tot verwijzing van den Indischen rechter op te volgen. Maar vat ik de bepaling van art. 104 Reg. Regl. onjuist op; heeft, zooals het Hoog Gerechtshof overweegt, de bepaling van het Reg. Regl. alleen betrekking op vonnissen en bevelen, welke voor dadelijke ten uitvoerlegging op goederen dan wel op personen vatbaar zijn, dan zal art. 104 Reg. Regl. nader in den bedoelden zin moeten worden aangevuld.

Het behoeft geen betoog, dat, nu tengevolge van de meer gemakkelijke communicatie het reizen heen en weder tusschen Nederland en Indië zoozeer is toegenomen, gevallen, als bij het aangehaald arrest, zich ook dikwijls kunnen voordoen.

Artikel 25. Men heeft de bepalingen omtrent de behandeling bij geschrifte in het ontwerp behouden. Ik zou liever zien dat men de geheele behandeling bij geschrifte schrapte.

Zij komt nooit, of in ieder geval hoogst zelden voor; voor zoover mij bekend is, hebben die bepalingen in Indië nog geene enkele maal toepassing gevonden. In de toelichting van Mrs. Hartogh en Cosman op de wet Hartogh leest men, dat de bepalingen behouden zijn gebleven, ofschoon zij in de praktijk al zeer zelden toepassing vinden, omdat zij niemand in den weg staan. Ik meen echter, dat men beter doet bepalingen, die totaal onnoodig zijn, omdat zij nooit worden toegepast, te doen vervallen. Waartoe eene wijze van behandeling in de wet te handhaven, terwijl de praktijk heeft geleerd, dat die wijze van behandeling zeer goed kan gemist worden?

Ik geloof, dat het beste systeem van wetgeving is de wetten zoo kort en beknopt mogelijk te maken, en alle bepalingen door te halen, die overbodig zijn.

De wijziging van art. 25 van het ontwerp, waarbij de beteekening van het rechterlijk bevel tot schriftelijke behandeling wordt afgeschaft, behoeft geene bespreking: zij is in overeenstemming met het streven van het ontwerp om het noodeloos beteekenen van vonnissen zooveel mogelijk te doen vervallen. Maar ik hoop, dat art. 25 zich niet zal bepalen tot afschaffing dier beteekening, doch daarbij alle artikelen omtrent schriftelijke behandeling zullen worden ingetrokken.

Art. 26. Bij dit artikel worden een paar kleine wijzigingen gebracht in de bepalingen, die de geschillen over de echtheid of de onechtheid van geschriften in het Reglement op de Burg. Rechtsv. behandelen. In art. 162 van het Reglement wordt nog een artikel uit de afdeeling, handelende over het bericht van deskundigen, op de deskundigen in geschillen over de echtheid of onechtheid van geschriften toepasselijk verklaard, waardoor die deskundigen

verplicht worden op straffe van schaden en interessen hun bericht binnen een door den rechter te bepalen termijn op de griffie van het rechterlijk kollege over te brengen, terwijl hunne vacatiën door den President aan den voet van de minuut van het bericht zullen worden begroot. Voorts wordt de nu in art. 164 van het Reglement voorgeschreven verplichting tot beteekening van het proces-verbaal van onderzoek ingetrokken; dat is dus alweder eene volstrekt overbodige beteekening, die het ontwerp doet vervallen. De overbrenging van het bericht ter griffie, die bij het ontwerp voorgeschreven wordt, geeft ook aan de andere partij gelegenheid, om zich van dat bericht op de hoogte te stellen.

Men laat bij het ontwerp in Indië, in navolging van hetgeen in Nederland bij de wet Hartogh is geschied, de wijze van behandeling van geschillen over de echtheid of onechtheid van geschriften onveranderd behoudens dan de zoo evengenoemde onbeduidende wijzigingen. Men achtte in Nederland de voorgeschreven wijze van behandeling niet boven alle kritiek verheven, maar meende dat meerdere veranderingen tot eene algeheele omwerking van de betreffende bepalingen zouden moeten leiden, hetgeen te ver zou gaan en buiten de bedoeling lag. Speciaal is de aandacht gevestigd op de acten van procureur tot procureur met sommatie om voort te precedeeren, die in de artikelen 179 en 192 Ned. Burg. Rechtsv. (151 en 164 Ind. Regl.) zijn voorgeschreven.

Zoodanige acten van procureur tot procureur zijn niet in overeenstemming met de summière behandeling van zaken, die bij de wet Hartogh voor Nederland en bij het ontwerp voor Indië algemeen is aangenomen, en zij zouden dus moeten vervallen.

Maar die acten van procureur tot procureur behooren, naar men aannam, bij de wijze van behandeling dier geschillen over de echtheid of onechtheid van geschriften, zooals die nu bestaat, en moeten dus behouden blijven, wanneer men die wijze van behandeling overigens niet wil veranderen.

Ik laat daar, in hoeverre het al af niet mogelijk zou zijn om de bedoelde acten van procureur tot procureur zonder verdere wijzigingen uit de wet te lichten, maar waarom valt eene kleine omwerking van sommige der betreffende bepalingen buiten de bedoeling?

De procedure in zake de echtheid of onechtheid van geschriften is zeer omslachtig, en indien eene vereenvoudiging mogelijk is, mag die dus niet worden uitgesteld.

Het is vooral de eerstbedoelde acte van procureur tot procureur (art. 151 Ind. Regl.) die ik niet zou willen handhaven. Door het onderzoek der deskundigen betreffende de al of niet echtheid van het geschrift wordt de zaak van de rol afgenomen; en de acte van procureur tot procureur met sommatie om voort te procedeeren, welke in het Indische art. 164 is voorgeschreven, dient dus, om de zaak na dat onderzoek weer op de rol te brengen, zoodat die moeilijk kan vervallen. Maar de bij art. 151 voorgeschreven acte van procureur tot procureur is overbodig. De zaak staat op de rol, en nu moet krachtens art. 151 het gerezen geschil over de echtheid van een geschrift bij acte van procureur tot procureur aan het onderzoek en de uitspraak van den rechter worden onderworpen. Waarom kan niet eenvoudig op de rol worden verklaard, dat een geschrift wordt betwist of voor valsch of vervalscht wordt gehouden, waartoe dient die acte van procureur tot procureur?

Het hoogste rechtskollege in Indië heeft in 1896 (zie arrest van 't Hoog Gerechtshof van Ned.-Indië dd. 13 Februari 1896, *Indisch Weekblad van het Recht* no. 1708), beslist, dat art. 151 een voorschrift bevat, hetwelk alleen voor zaken van gewone behandeling geldt, zoodat de oproeping bij procureursacte krachtens art. 151 in zaken van summière behandeling niet behoeft te geschieden.

Wordt dus de gewone behandeling in de wet geschrapt en blijft alleen de summière behandeling over, zooals het ontwerp voorstelt, dan heeft, als de beslissing van het Hooggerechtshof juist is, het voorschrift van art. 151 reeds daarom geene reden van bestaan meer. Ik kan mij echter met die beslissing niet goed vereenigen, daar art. 151 eene algemeen gestelde bepaling is, en het dus niet aangaat dat artikel alleen toepasselijk te verklaren voor zaken van gewone behandeling. Maar het Hooggerechtshof overweegt in dat arrest terecht, dat voor zaken van summière behandeling oproeping bij acte van procureur tot procureur eene geheele zinledige en tot noodeloozen omslag en kosten leidende formaliteit is. Men schaffe dus, nu de gewone behandeling bij het ontwerp vervalt, en de formaliteit altijd eene zinledige zou worden, die formaliteit af.

Ingeval eene partij beweert, dat een stuk valsch of vervalscht is, schrijft de wet in art. 150 nog de overlegging van eene acte met eene stellige verklaring ter griffie voor, maar ook die acte met verklaring is eene formaliteit, waaraan geene behoefte bestaat. Als de wet niet anders verlangde dan eene verklaring ter rolle, zou dat volkomen voldoende zijn, en de wederpartij zou dan ter rolle kunnen antwoorden, of zij zich al of niet van het stuk wenscht te blijven bedienen, waarna de incidenteele conclusie, om tot bewijs te worden toegelaten, zou kunnen volgen. Is de procureur der wederpartij niet in staat, om dadelijk te antwoorden, wil hij eerst zijn cliënt ter zake nader hooren, dan kan hem daarvoor een termijn worden gegeven, maar de zaak blijft op de rol, en oproeping bij procureursacte komt niet te pas.

De wet gelast in art. 152 van het Reglement zelfs eene tweede oproeping, voor het geval de opgeroepene partij op de eerste oproeping niet verschijnt. En als de wederpartij verklaart, dat zij zich van het betwiste stuk blijft bedienen, moet de partij, die de valschheid van het stuk heeft beweerd, krachtens art. 153 nog eene tweede verklaring afleggen, dat zij er bij blijft het geschrift van valschheid te betichten. Het geeft den indruk, alsof de wetgever bevreesd is geweest, dat men lichtvaardig de echtheid van geschriften zou betwisten, en alsof hij daarom door de buitengewone formaliteiten heeft willen doen uitkomen, dat eene dergelijke betwisting als eene zaak van zeer ernstigen aard moet worden beschouwd. Maar hij, die niet van plan is de betichting van valschheid vol te houden, zal haar niet voor den rechter opwerpen; de verklaring ter griffie, de oproepingen bij procureursacte en de herhaalde verklaring, dat men volhardt, al hetwelk de wet nu eischt, maken niet, dat eerder van eene valschheidsbetichting zal worden afgezien.

Ik zou dus in overweging willen geven de artikelen 149, 150, 151, 152 en 153 te vervangen door de navolgende bepalingen:

„Wanneer eene partij de echtheid van een door hare wederpartij overgelegd „geschrift wenscht te betwisten, zal haar procureur ter rolle verklaren, in „het geval bij nummer 1 van art. 148 bedoeld, dat de partij ontkent het „geschrift geschreven of onderteekend te hebben, in het geval bij nummer 2

„van art. 148 bedoeld, dat de partij ontkent dat de derde, van wien het „geschrift wordt gezegd afkomstig te zijn, het geschreven of geteekend heeft, „en in het bij nummer 3 van art. 148 bedoelde geval, dat het overgelegd „geschrift door de partij voor valsch of vervalscht wordt gehouden met ver- „melding waarin de valschheid of vervalsching bestaat.

„De wederpartij zal daarop door haar procureur ter rolle doen verklaren, „of zij zich al of niet van het geschrift wil blijven bedienen. Zoo de procureur „der wederpartij het verlangt, zal aan de wederpartij, alvorens haar procureur „de bedoelde verklaring aflegt, door den rechter een termijn moeten worden „toegestaan, om zich ter zake te beraden. Indien partijen het over den duur „van den termijn eens zijn, zal de rechter den termijn toestaan, zooals partijen „dien overeenkomen; is dat het geval niet, dan zal de rechter den termijn „bepalen en daarbij letten op den tijd, dien de procureur noodig zal kunnen „hebben, om ter zake met de belanghebbende partij overleg te plegen.

„Verklaart de procureur der wederpartij, dat zij zich niet van het geschrift „wil blijven bedienen of weigert hij dan wel blijft hij in gebreke de verklaring „af te leggen, dat de wederpartij zich wel van het geschrift wil blijven „bedienen, dan wordt het geschrift buiten het geding gesteld en mag de rechter „bij zijne beslissing niet op dat geschrift letten.

„Verklaart de procureur der wederpartij, dat zij zich van het geschrift blijft „bedienen, dan zal die wederpartij in de gevallen, bij nummers 1 en 2 van „artikel 148 bedoeld, kunnen vorderen dat zij zal worden toegelaten de echt- „heid van het geschrift door de door haar aan te geven bewijsmiddelen te „staven, en in het geval bij nummer 3 van art. 148 bedoeld, zal de partij, die „de echtheid betwist, gelijke vordering kunnen doen gelden".

De aanhef van art 154 zal dan moeten luiden:

„De rechter doet uitspraak op de vordering, om tot het verzochte bewijs „te worden toegelaten en beveelt dat ten dage door hem te bepalen enz."

Art. 27 tot en met 35. De bepalingen van het reglement op de Burg. Rechtsv., handelende over het getuigenverhoor, moeten noodzakelijk hier en daar worden gewijzigd, om ze in overeenstemming te brengen met de voorschriften van het ontwerp over de wijze van behandeling der zaken. Het getuigenverhoor is in het Reglement voor zaken van gewone behandeling anders geregeld dan voor zaken van summière behandeling. Nu de gewone behandeling dus tot de geschiedenis gaat behooren, moet ook voor het getuigenverhoor het onderscheid tusschen zaken van gewone en zaken van summière behandeling wegvallen. De bepalingen, die het ontwerp te dier zake bevat, eischen geene afzonderlijke bespreking. Bij de bovenstaande artikelen wordt voorts bepaald, dat het verhoor van getuigen, die buiten de Residentieafdeeling, in welke het rechterlijk kollege gevestigd is, woonachtig zijn, niet meer aan het hoofd van plaatselijk bestuur maar aan den Residentierechter ter plaatse zal worden opgedragen, hetgeen verzekert, dat dergelijke verhooren op meer deskundige en dus op betere wijze zullen plaats hebben.

De Redactie van het *Indisch Weekblad van het Recht* maakt bij art. 28 van het ontwerp, hetwelk die kwestie regelt, eene opmerking, welke mij zeer gegrond voorkomt. Zij geeft in overweging uitdrukkelijk te bepalen, dat de opdracht van een verhoor van elders wonende getuigen aan een anderen Raad van Justitie of aan een Residentierechter niet zal behoeven te worden verzocht

bij de incidenteele conclusie tot getuigenverhoor, maar dat dat verzoek ook later zal kunnen worden gedaan hetzij mondeling ter rolle, hetzij bij request, hetzij tijdens het getuigenverhoor. Men weet op het oogenblik, dat men de incidenteele conclusie neemt, dikwijls nog niet, welke getuigen zullen moeten gehoord worden, en waar de te hooren getuigen wonen; in de Indische maatschappij wordt daarbij veel meer van de eene naar de andere plaats verhuisd dan dat in eene Europeesche maatschappij het geval is. Er is wel eens beslist, dat eene opdracht aan een anderen Raad of plaatselijke autoriteit alleen zou mogen worden gevraagd bij de incidenteele conclusie tot getuigenverhoor, en dat in hetgeen bij de incidenteele conclusiën ter zake verzocht is, geene verandering mag worden gebracht, tenzij kan worden bewezen, dat de woonplaats der getuigen na het nemen der conclusie veranderd is. Met het oog daarop is eene uitdrukkelijke bepaling zeer wenschelijk.

Eene andere belangrijke wijziging, die het ontwerp ten aanzien van het getuigenverhoor inhoudt, is deze, dat het verhoor, hetwelk ter terechtzitting wordt gehouden, niet meer met gesloten deuren maar in het openbaar zal worden gehouden. Ook deze wijziging zal zeker algemeen worden goedgekeurd.

De Redactie van het *Indisch Weekblad van het Recht* (no. 1882) stelt een vraagteeken bij de bepaling van art. 30 van het ontwerp, welke zegt, dat bij de beteekening der namen en woonplaatsen van de getuigen aan den procureur der wederpartij afschrift van het vonnis zal worden overgegeven, zoo dit niet reeds vroeger is geschied. Ik verklaar evenmin te begrijpen, waarom het ontwerp de overgifte van dat afschrift verlangt. Het ontwerp wil, zooals gebleken is, alle onnoodige beteekeningen van vonnissen afschaffen; welke reden kan er nu zijn, dat men hier eene beteekening van het vonnis noodig oordeelt?

Art. 36 en 37: Deze bepalingen van het ontwerp hebben in de eerste plaats ten doel de bepalingen van het Reglement op de Burg. Rechtsv. betreffende gerechtelijke plaatsopneming ook toe te passen op bezichtiging van roerende goederen, die niet of niet dan zeer bezwaarlijk ter terechtzitting zouden kunnen worden overgebracht. Daarom wordt het opschrift der bedoelde afdeeling van het Reglement aangevuld met de woorden „en van bezichtiging" en wordt aan art. 211 van het Reglement eene alinea toegevoegd, terwijl in de artikelen 213 en 214 het woord „bezichtiging" wordt ingelascht.

Ook hier wordt voor plaatsopneming en bezichtiging buiten de Residentie, in welke het rechterlijk kollege gevestigd is, de opdracht aan het hoofd van het plaatselijk bestuur afgeschaft en vervangen door eene opdracht aan den Residentierechter. De administratieve ambtenaren zijn voor dergelijk werk niet de aangewezene autoriteiten; dat behoort zooveel mogelijk gesteld te worden in handen van rechterlijke ambtenaren.

Het ontwerp wijzigt overigens ten aanzien van de plaatsopneming en bezichtiging weder die bepalingen, welke aan de gewone behandeling zijn ontleend; de acte van procureur tot procureur, om tot voortprocedeeren op te roepen, wordt afgeschaft, en bij het vonnis, waarbij de plaatsopneming of bezichtiging wordt gelast, wordt de dag bepaald, waarop de zaak weder ter rolle zal worden opgeroepen.

Art. 38 en 39. Deze artikelen handelen over het bericht van deskundigen. De verandering, die deze artikelen in de betreffende bepalingen van het Reglement op de Burg. Rechtsv. voorstellen, staan hoofdzakelijk in verband

met het bij het ontwerp aangenomen stelsel, om de zaken op de rol te laten blijven, waardoor de oproepingen bij procureursacte komen te vervallen, en met het streven van het ontwerp om zooveel mogelijk onnoodige beteekeningen af te schaffen. De Redactie van het *Indisch Weekblad van het Recht* acht het wenschelijk, dat in de afdeeling betreffende het bericht van deskundigen eene bepaling worde opgenomen, waarbij een voorloopig deskundigenonderzoek wordt toegelaten. Moge de wetgever dezen wenk van de Redactie van het Weekblad in ernstige overweging nemen! Er zijn tal van gevallen, waarin een voorloopig deskundigenonderzoek van zeer veel nut kan zijn. Dikwijls, wanneer goederen beschadigd zijn, kan de geleden schade alleen door een onmiddelijk onderzoek van deskundigen behoorlijk worden geconstateerd; de betrokken partij laat de schade dan meestal begrooten door deskundigen, welke zij zelf aanwijst, maar de waarde in rechten van eene dergelijke begrooting is altijd twijfelachtig.

Art. 40, 41 en 42. Bij deze artikelen van het ontwerp, die het verhoor op vraagpunten betreffen, wordt slechts weinig verandering in het Reglement op de Burg. Rechtsv. gebracht, en de in die artikelen vervatte veranderingen behoeven niet te worden behandeld. De Redactie van het *Weekblad van het Recht* zou gaarne zien, dat de wijzigingen in de afdeeling van het Reglement, die handelt over het verhoor op vraagpunten, zich niet bepaalden tot het weinige, hetwelk in het ontwerp is opgenomen; zij noemt eenige andere punten, waarin zij wijziging zou wenschen. Bij een paar harer wenschen sluit ik mij gaarne aan. Ook ik zie niet in, waarom in de eerste alinea van art. 238 van het Reglement het woord „*kunnen*" wordt gehandhaafd. Indien zonder wettige verhindering de partij niet verschijnt of indien zij weigert te antwoorden, zullen volgens de eerste alinea van art. 238 de daadzaken, over welke de vragen loopen, voor erkend *kunnen* worden gehouden. Mij dunkt, dit moet niet meer aan het oordeel van den rechter worden overgelaten; de feiten moeten altijd in de gevallen, bij art. 238 bedoeld, als erkend en dus vaststaande worden aangenomen. Er is geene reden, om daarop uitzonderingen toe te laten. De partij, die verhoord wordt, kan krachtens art. 235 van het Reglement de redenen opgeven, waarom zij buiten staat is om dadelijk naar behooren de vragen te beantwoorden, wanneer het bijvoorbeeld cijfers of bizonderheden geldt, die zij niet alle uit het hoofd kan weten; en de rechter zal haar dan het noodige uitstel kunnen verleenen. De rechten van de verhoorde partij zijn dus voldoende gewaarborgd, en weigering om de vragen te beantwoorden moet daarom onverbiddelijk ten haren nadeele worden uitgelegd.

Voor het niet verschijnen van de te verhooren partij moet hetzelfde gelden, tenzij zij zich vóór de uitspraak ten principale nog tot het verhoor aanmeldt, waartoe haar bij alinea 2 van art. 238 de bevoegdheid is gegeven.

De Redactie van het Weekblad vraagt, op welke wijze de niet verschenen zijnde partijzich in het in alinea 2 van art. 238 bedoelde geval nog moet aanmelden. Het komt mij het eenvoudigst voor, dat haar procureur ter rolle verklaart, dat de partij bereid is, om voor het verhoor te verschijnen, en dat de rechter dan onmiddellijk ter rolle den dag voor het verhoor vaststelt, met vaststelling tevens van den dag, waarop de zaak na het verhoor weder ter rolle zal worden opgeroepen, en met veroordeeling van de nalatige partij in de kosten, door haar wegblijven veroorzaakt.

Het verdient zonder eenigen twijfel aanbeveling om dit uitdrukkelijk in de wet te bepalen, ten einde alle kwestiën daarover te voorkomen.

Verder wordt door de Redactie van het Weekblad aanbevolen om te bepalen, dat het antwoord „ik weet het niet" als eene weigering om te antwoorden en dus als eene erkenning moet worden opgevat, tenzij de ondervraagde partij hare onwetendheid voldoende motiveere. Ook die aanvulling der wet is zeer nuttig. Als men, door onwetendheid voor te wenden, zich aan eene beantwoording der gestelde vragen zou kunnen onttrekken, zou het verhoor op vraagpunten geheel doelloos worden; en de wet moet dus daartegen waken.

De Redactie mist noode eene regeling, als voor getuigenverhooren betreffende het hooren van elders wonende getuigen wordt gegeven, omdat het bij den tegenwoordigen toestand zelfs twijfelachtig zou zijn, of b.v. het Hof het hooren van eene der partijen aan een Raad van Justitie kan opdragen. Ik geloof, dat zoodanige regeling althans ten deele in de wet is opgenomen, en dat omtrent de door de Redactie bedoelde vraag geen twijfel kan bestaan.

Art. 233, zooals dat bij het ontwerp gewijzigd wordt, bepaalt, dat ingeval van verwijderde woonplaats of van wettige verhindering de rechter het hooren der partij zal opdragen aan den Residentierechter.

Eene opdracht van het Hof aan den Raad van Justitie kan dus niet plaats hebben, maar dat is ook niet noodig, omdat de bevoegdheid tot opdracht van het verhoor aan den Residentierechter volkomen voldoende is. Alleen moet nog worden bepaald, dat voor eene te hooren partij, die buiten Nederlandsch-Indië woont, eene opdracht aan den Nederlandschen consulairen ambtenaar, tot wiens ressort de woonplaats der partij behoort, kan plaats hebben. In zoover moet dus eene nieuwe alinea aan art. 233 worden toegevoegd.

Artikelen 43 tot en met 49. De in deze artikelen vervatte bepalingen zijn een noodzakelijk gevolg van andere wijzigingen, en er bestaat dus geene aanleiding tot nadere bespreking dier bepalingen. Zij betreffen de nog overblijvende afdeelingen van den titel, die handelt over de manier van procedeeren in eersten aanleg; en de veranderingen in de verwering en het voldingen der zaak, bij het ontwerp voorgesteld, leiden van zelf tot kleine wijzigingen in die verdere afdeelingen.

Artikel 50. Krachtens deze bepaling zal afzonderlijk appèl van interlocutoire of incidenteele vonnissen niet meer toegelaten zijn. Voor praeparatoire vonnissen is reeds onder de tegenwoordige wetgeving appèl alleen te gelijk met het appèl van het eindvonnis ontvankelijk; artikel 50 van het ontwerp bepaalt dat nu ook voor interlocutoire en incidenteele vonnissen. Het is de zoogenaamde continuïteit der instantie, die bij het ontwerp zoo streng mogelijk wordt doorgevoerd. Bij de wet-Hartogh is men zoover niet gegaan; krachtens die wet heeft in Nederland de rechter, die het incidenteele of interlocutoire vonnis wijst, te beslissen of het appèl zal kunnen worden ingesteld, vóórdat het eindvonnis geslagen is dan wel niet dan tegelijk met het appèl van het eindvonnis. Ik acht het gelukkig, dat het ontwerp het systeem van de wet-Hartogh niet overneemt. Een systeem, waarbij aan den rechter zelf wordt opgedragen, om te beslissen, of zijn vonnis al of niet dadelijk voor appèl vatbaar zal zijn, komt ook mij als eene „hoogst bedenkelijke nieuwigheid"

voor, zooals de bestrijders van het systeem in de Eerste Kamer der Staten-Generaal het uitdrukten.

Wanneer en in welke gevallen zal de rechter bij zijn interlocutoir of incidenteel vonnis kunnen en moeten verklaren, dat het hooger beroep daarvan tot na het eindvonnis zal moeten worden uitgesteld? De wet Hartogh laat het geheel aan den rechter over, om in zijn interlocutoir of incidenteel vonnis die verklaring al of niet op te nemen, en geeft niet aan, van welke feiten of omstandigheden dat afhankelijk zal moeten zijn. Het is dus voor den rechter zeer moeilijk, ja bijkans onmogelijk, om daarover te beslissen. Men kan toch niet aannemen, dat de rechter wel eens aan de juistheid van zijn eigen vonnis twijfelt, en dan het onmiddelijk appèl niet mag uitsluiten, en dat hij in andere gevallen zijn vonnis meer onaantastbaar acht en dan het onmiddelijke appèl moet verbieden. De rechter wijst geene vonnissen, aan de juistheid waarvan hij zelf twijfelt; als hij een vonnis wijst, dan is dat in zijne oogen eene juiste beslissing. Het systeem, waarbij aan den rechter de bevoegdheid wordt gegeven, om, wanneer hij dat wenschelijk acht te gelasten dat met appèl van een interlocutoir of incidenteel vonnis tot na het eindvonnis zal moeten worden gewacht, geeft aanleiding tot onderscheidingen, die niet mogen worden gemaakt. Wanneer men eene bevoegdheid aan den rechter verleent, moet er voor den rechter een maatstaf zijn, die hem aanwijst, op grond waarvan de toepassing der bevoegdheid kan plaats hebben. Zoodanige maatstaf is te dezer zake bij de wet-Hartogh niet gegeven, en daarom is de bevoegdheid niet te verdedigen

Als dus het systeem van de wet Hartogh moet worden verworpen, is het dan beter de zaak te laten, zooals zij nu is, of haar te veranderen in den zin, zooals het ontwerp het voorstelt? De Redactie van het *Weekblad van het Recht* keurt het ten sterkste af, dat het ontwerp het appèl van interlocutoire en incidenteele vonnissen niet dan gelijktijdig met het appèl van het eindvonnis wil toelaten. Ik kan met die sterke afkeuring van de in het ontwerp voorgestelde verandering niet instemmen; integendeel die verandering lacht mij zeer toe. De Redactie van het Weekblad stelt het geval, dat eene exceptie van onbevoegdheid in eersten aanleg verworpen en bij hetzelfde vonnis een door den eischer aangeboden getuigenbewijs toegestaan wordt; dan zal volgens het systeem van het ontwerp het getuigenverhoor en contra verhoor gehouden moeten worden, misschien nog andere bewijsmiddelen worden voorgebracht; en eerst als de zaak aldus volledig afgeloopen en een eindvonnis gewezen is, zal volgens het ontwerp appèl openstaan. Wanneer nu bij het in eersten aanleg gewezen eindvonnis de eisch toegewezen is, en in appèl de exceptie van onbevoegdheid gegrond wordt verklaard, zal het getuigenverhoor onnoodig gehouden, zullen al de andere bewijsmiddelen onnoodig voorgebracht zijn; de geheele instructie der zaak in eersten aanleg had achterwege kunnen blijven, wanneer van de verwerping der exceptie van onbevoegdheid dadelijk appèl toegelaten was. Wat al monnikenwerk voor rechters en praktizijns, wat al noodelooze kosten en onaangenaamheden voor partijen, wat een omhaal en tijdverlies, waar de zaak in een ommezien had kunnen afloopen!

Inderdaad in het door de Redactie ondersteld geval wordt veel overbodig werk gedaan, maar de partij, te wier gunste de exceptie van onbevoegdheid in appèl wordt aangenomen, wordt door al het overbodige werk niet

benadeeld. De eischer, die zijne vordering voor den in hoogste instantie onbevoegd geoordeelden rechter heeft aanhangig gemaakt, heeft de kosten van al dat werk te dragen; al de nadeelen komen ten zijnen laste. En het moge nu voor dien eischer onaangenaam zijn, dat hij die kosten van de instructie der zaak heeft te betalen; hij heeft het zich zelf te wijten, daar hij de zaak niet voor den onbevoegden rechter had moeten brengen.

Gaarne geef ik toe, dat de wetgever zooveel mogelijk onnoodige kosten moet voorkomen, en dat dus de regeling van het appèl zóó moet zijn, dat ook, ingeval een onbevoegde rechter wordt geadiëerd, de succumbeerende eischer zoo weinig mogelijk met kosten worde bezwaard.

Maar het nadeel, dat in die enkele gevallen voor den niet juist geageerd hebbenden eischer door de regeling van het ontwerp wordt veroorzaakt, wordt geheel overschaduwd door het voordeel, hetwelk die regeling oplevert voor tal van andere eischers, die eene ontvankelijke en voor toewijzing vatbare vordering voor den bevoegden rechter instellen. Het zijn die eischers, die recht hebben op bescherming; die eischers moeten niet bloot staan aan eene opeenvolging van exceptiën, die telkens afzonderlijk in twee instantiën worden berecht. Reeds bij de door het ontwerp aangenomene verplichting, om alle de verweringen gelijktijdig voor te dragen, heb ik gewezen op de schadelijke gevolgen voor den eischer, wanneer de gedaagde gerechtigd is verschillende exceptiën afzonderlijk voor te stellen. De gevolgen worden natuurlijk nog ernstiger, wanneer bovendien over iedere exceptie nog eene afzonderlijke appèlinstantie kan worden geprocedeerd. En het is niet alleen, dat den eischer zooveel te langer onthouden wordt, wat hem toekomt, en dat hem zijn verhaal zooveel te moeilijker kan gemaakt worden, ook zijne bewijsmiddelen kunnen door verloop van zooveel tijd zwakker worden. In de vlottende Indische maatschappij is er vaak groote kans dat, zooals in de toelichting zeer juist is gezegd, de getuigen hangende de berechting van de exceptiën verdwijnen, en het getuigenbewijs den eischer op die wijze uit de handen wordt geslagen.

De Redactie van het *Weekblad van het Recht* ontkent dat gevaar niet, maar wil dat verhelpen door eene uitbreiding der instelling van voorloopig getuigen verhoor, waarbij zij dan ook zou willen doen bepalen, dat, indien zoodanig verhoor in den loop van een geding gehouden wordt, de tegenpartij het mag bijwonen en zelfs daartoe moet worden opgeroepen; ook zou zij andere voorloopige maatregelen tot bewaring van bewijs willen invoeren. Wanneer echter, hangende de appèlinstantie over eene exceptie, voorloopige getuigenverhooren gehouden en andere voorloopige maatregelen tot bewaring van bewijs genomen worden, en de exceptie wordt toegewezen, dan is toch ook monnikenwerk door rechters en praktizijns verricht, dan zijn toch ook noodelooze kosten en onaangenaamheden, veel omhaal en tijdverlies veroorzaakt. De kosten worden niet voorkomen, wanneer men afzonderlijk appèl vóór het eindvonnis toelaat. Voor voorloopige getuigenverhooren en voorloopige maatregelen tot bewaring van bewijsmiddelen zouden even groote kosten en evenveel tijd en omhaal noodig zijn. En is het dan, waar de tegenwoordige regeling van afzonderlijk appèl vóór het eindvonnis den op grond van eene exceptie succumbeerenden eischer noch kosten, noch werk spaart, niet beter, dat de regeling van het ontwerp wordt aangenomen, om zoodoende den rechtmatigen eischer het hem toekomende beter en vlugger te waarborgen?

Het nadeel, dat de eischer, die voor een onbevoegden rechter ageert, moet lijden, wanneer in eersten aanleg de bevoegdheid aangenomen maar in appèl verworpen wordt, is niet te vermijden, als men althans wil zorgen dat hij, die iets te vorderen heeft. de gelegenheid behoude om zijne vordering te bewijzen.

En het komt mij voor, dat er bij invoering van de regeling van het ontwerp betreffende het appèl eene bepaling te maken is, waardoor dat nadeel voor dien eischer zoo gering mogelijk wordt, en waardoor tijd en kosten niet noodeloos zijn besteed, ook al wordt eene exceptie in appèl aangenomen.

Men bepale „dat getuigenverhooren, die in eenig geding tusschen twee „partijen op wettige wijze gehouden zijn, niet alleen in dat geding als bewijs „zullen kunnen dienen, maar dat die ook in alle gedingen tusschen diezelfde „partijen, voor welke rechters ook gevoerd, over dezelfde feiten, volledig „bewijs zullen opleveren". En hetzelfde kan ten aanzien van een afgelegden eed worden bepaald. Waarom zou een getuigenverhoor, dat op wettige wijze in een geding tusschen twee partijen gehouden is, in een ander geding tusschen diezelfde partijen als bewijsmiddel moeten worden gewraakt? Gesteld dat de rechter, voor wien de vordering gebracht is, in hoogste instantie onbevoegd blijkt dan wel een of ander niet ontvankelijkheidsmiddel in hoogste instantie wordt aangenomen; het getuigenverhoor, dat voor den onbevoegden rechter dan wel ter zake van de niet ontvankelijke vordering wettig gehouden is, zal geen ander resultaat kunnen opleveren, wanneer dezelfde eischer denzelfden eisch voor den bevoegden rechter brengt, dan wel de vordering over dezelfde feiten zóó instelt, dat zij ontvankelijk geoordeeld wordt. Ik meen dringend den wetgever in overweging te moeten geven, om deze bepaling in de wet op te nemen; men kan haar hetzij als slotbepaling in de afdeeling, handelende over het getuigenverhoor, hetzij als afzonderlijke afdeeling aan het slot van den tweeden titel van het eerste boek bijvoegen. De bezwaren tegen de continuïteit der instantie worden daardoor uit den weg geruimd, en tegen de bepaling zelf kan geen ernstig bezwaar worden aangevoerd. Het is eene mijns inziens belachelijke vertooning, wanneer men de getuigen, die in een geding tusschen twee partijen gehoord zijn, later, wanneer datzelfde geding voor een anderen rechter of op andere wijze aanhangig is, nog eens laat komen om over dezelfde feiten dezelfde verklaring af te leggen, en het is niet minder belachelijk, wanneer men den reeds afgelegden eed nog eens doet uitzweren. Tot dergelijke vertooningen moet de wet geene aanleiding geven. Vooral in eene Oostersche maatschappij moet men de wet niet zoo inrichten, dat hare toepassing tot gegronden spot kan leiden.

De Redactie van het *Weekblad van het Recht* heeft nog gewezen op de gevallen, waarin een incidenteele eisch wordt ontzegd met last om voort te procedeeren; het is dan, zegt zij, het best en vlugst, als men dadelijk van dat ontzeggende incidenteele vonnis in appèl kan gaan. Maar bij aanneming van de verplichting tot gelijktijdige voordracht van alle verweringen kunnen dergelijke ontzeggende incidenteele vonnissen met last om voort te procedeeren niet meer voorkomen. Immers alle verweringen moeten dadelijk worden voorgebracht, reserves van verweringen en bewijsmiddelen komen niet meer te pas, en de rechter, die een incidenteelen eisch ontzegt, doet bij datzelfde vonnis recht op de hoofdzaak, geeft dus tegelijk zijn eindvonnis.

Artikelen 51 en 52. De bij artikel 51 voorgestelde wijziging houdt verband

met de beperking van de beteekening van vonnissen. Waar de beteekening der vonnissen alleen gehandhaafd blijft, voor het geval eene eigenlijke executie moet plaats hebben, moet de aanvang van den termijn van appèl natuurlijk anders worden geregeld dan nu het geval is. Die termijn zal niet meer beginnen te loopen op den dag der beteekening van het vonnis maar op den dag van de uitspraak.

Deze wijziging vond in Nederland bij de behandeling van de wet Hartogh algemeene instemming, en zij zal ook in Indië wel door een ieder worden goedgekeurd.

De bepaling van art. 52 behoort bij art. 51 en is daarvan grootendeels een uitvloeisel. Zij zegt, dat het incidenteele appèl kan worden ingesteld zelfs na verloop van den termijn van appèl en na berusting in het vonnis; het art. 335 van het reglement op de Burg. Rechtsv. spreekt van incidenteel appèl zelfs na beteekening van het vonnis zonder voorbehoud. Zij doet verder vervallen de bij art. 336 van het Reglement voorgeschreven beteekening aan den voogd van den minderjarige, welke nu wordt geëischt, om den termijn van appèl tegen den minderjarige te doen loopen,

Het voorschrift van beteekening aan den toezienden voogd of aan de Weeskamer, wanneer deze met de toeziende voogdij is belast of den toezienden voogd vertegenwoordigt, wordt gehandhaafd; de appèltermijn zal tegen minderjarigen dus ook na aanneming van het ontwerp niet loopen dan vanaf die beteekening aan toezienden voogd of Weeskamer.

In Nederland wordt dergelijke eisch van beteekening aan den toezienden voogd niet gesteld; ik zou dien eisch ook voor Indië willen doen vervallen. Waarom zou men voor minderjarigen eene zoo afwijkende bepaling laten bestaan?

De rechten der minderjarigen zijn voldoende verzekerd door de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek omtrent het bestuur van den voogd. De voogd mag niet in eene vordering berusten zonder machtiging van de Weeskamer, en stelt hij eenige vordering in zonder machtiging, dan kan hij tot betaling der kosten en tot schadevergoeding worden veroordeeld. Het is dus onnoodig en onrechtvaardig, om, waar voor alle andere gevallen de appèltermijn zonder beteekening begint te loopen, voor minderjarigen ter zake eene beteekening voor te schrijven aan een derde, die geen partij in het geding is.

Bij overlijden van de in het ongelijk gestelde partij gedurende den loop van den appèltermijn wordt bij het ontwerp ook geene beteekening meer verlangd, maar wordt aan de erfgenamen een termijn van zes maanden na het overlijden toegekend, en van twee maanden na afloop van den termijn van beraad indien de erfgenamen van dien termijn gebruik maken.

Artikel 53. Het geldt hier den appèltermijn, voor het geval de in appèl te dagvaarden persoon woonachtig is of verblijf houdt op een eiland van Nederlandsch Indië, niet behoorende tot eene Residentie, welker hoofdplaats op Java is gevestigd. Vroeger is steeds aangenomen, dat het request om termijnsbepaling voor de dagvaarding en vaststelling van den rechtdag, hetwelk in dat geval moet worden ingediend, vóór het verstrijken van den appèltermijn ter griffie van het Hoog Gerechtshof moest zijn neergelegd, en dat het niet ter zake afdeed, of de dagvaarding al na verloop van den appèltermijn mocht zijn uitgebracht. Mij dunkt, het werd zeer terecht zoo aangenomen. Het moet de bedoeling van den wetgever zijn geweest.

Maar het hoogste rechtskollege heeft in de laatste jaren eene andere opvatting ter zake gehuldigd en beslist, dat het appèl niet ontvankelijk moet worden verklaard, wanneer de dagvaarding na den termijn is uitgebracht, ook al is het request binnen den termijn ingediend.

Artikel 53 van het ontwerp bepaalt nu uitdrukkelijk, dat de vroegere opvatting wet zal zijn, en dat het appèl ontvankelijk is, wanneer het request maar tijdig is ingediend. Er zullen dus ter zake geene kwestien meer kunnen rijzen.

Ik kom hier tot de opmerking van de Redactie van het *Weekblad van het Recht*, dat het request om bepaling van termijn en rechtdag zou moeten vervallen; die regeling zou volgens de Redactie in spoedeischende gevallen in appèl zeer vertragend werken.

Ik geloof niet, dat het bedoelde request zoo vertragend werkt; het Hof pleegt op die requesten onmiddelijk beschikking te geven, zoodat de dagvaarding in appèl daardoor weinig of nagenoeg in het geheel niet wordt opgehouden. En hoe zou men het anders willen regelen? De Redactie laat dat in het midden, en geeft niet aan, hoe zij dan de regeling zou wenschen. Het is uiterst moeilijk voor de Buitenbezittingen vaste termijnen voor de dagvaarding te bepalen; de afstanden zijn zeer verschillend en de middelen van communicatie zijn naar sommige plaatsen veelvuldiger dan naar andere. De eenige praktische regeling schijnt mij eene vaststelling van termijn door den rechter voor ieder voorkomend geval op zich zelf, zooals nu geschiedt.

Een te Makassar woonachtig justitiabele kan, zegt het Weekblad, niet dadelijk appelleeren en zal daardoor dikwijls niet van de schorsende kracht van het appèl kunnen genieten. Hij kan niet dagvaarden, vóór het Hof termijn en rechtdag bepaald heeft, en inmiddels kunnen zijne roerende goederen, of kan hij in zijn persoon bij lijfsdwang geëxecuteerd zijn. Ik geloof, dat dat bezwaar gemakkelijk kan worden opgeheven. Waar het bij voorraad uitvoerbare vonnissen geldt, schorst het appèl de executie niet, en voor vonnissen, die niet bij voorraad uitvoerbaar zijn, bepaalt art. 338 van het Reglement, dat het hooger beroep niet kan worden ingesteld binnen de eerste acht dagen na de uitspraak, terwijl de uitvoering van zoodanige vonnissen gedurende die acht dagen wordt geschorst. Welnu, men kan voor Makassar en Padang dien termijn van acht dagen verlengen. Stelt men dien termijn voor Makassar op een maand en voor Padang op 14 dagen, dan is dus executie van niet bij voorraad uitvoerbare vonnissen van de Raden van Justitie op die plaatsen binnen die termijnen niet mogelijk, en heeft de veroordeelde alle gelegenheid om te zorgen, dat er geappèlleerd wordt, vóór hij kan worden geëxecuteerd. Men vergete daarbij niet, dat het appèl aanvangt met de indiening van het request, en dat dus reeds daardoor de executie wordt geschorst; een telegram van den griffier, dat het request is ingediend, is voldoende, om de schorsing van de executie te verkrijgen.

De Redactie van het Weekblad wijst nog op den korten termijn van veertien dagen voor het appèl in de speciale gevallen bij artikelen 489 en 554 van het Reglement op de Burg. Rechtsv. bedoeld. Die termijn is voor Makassar en Padang zonder twijfel te kort; dat kan en moet eene reden zijn, om dien termijn voor die plaatsen te verlengen, maar het kan niet dienen als argument tegen het request om de termijnsbepaling.

Art. 53 van het ontwerp regelt nog de wijze van procedeeren in appel; ook in appèl moet het verschil tusschen summière en gewone behandeling vervallen. Er zal in appèl worden geprocedeerd als in eersten aanleg, maar in appèl zullen re- en dupliek niet toegelaten zijn; alleen zal bij incidenteel appèl dan wel indien eene exceptie tegen het principaal appèl wordt voorgesteld, de appèllant nog bij conclusie kunnen antwoorden. Ik zou hier nog eene bepaling willen bijvoegen, voor het geval een door eene der partijen verzocht verhoor op vraagpunten in eersten aanleg geweigerd is. Wordt ook van die weigering van dat aangevraagd verhoor geappèlleerd, dan moet de partij, die het verhoor wenscht, de gelegenheid hebben, om hare grieven ter zake in hooger beroep uiteen te zetten; zij kan dat niet in de conclusie doen. De vraagpunten blijven volgens het systeem der Indische wet voor de te verhooren partij geheim; die partij krijgt daarvan vooraf geen kennis Er moet dus gelegenheid zijn, om in een gesloten stuk de rechtmatigheid van het aangevraagd verhoor voor den appèlrechter te betoogen, daar een betoog ter zake in de conclusie de te verhooren partij noodzakelijk van de vraagpunten op de hoogte zal brengen.

Ik meen daarom dat het aanbeveling verdient aan het nieuwe art. 343, zooals het ontwerp dat voorstelt, nog de volgende alinea toe te voegen:

„Indien een door eene der partijen aangevraagd verhoor op vraagpunten „door den eersten rechter geweigerd is, heeft die partij, wanneer zij haar „verzoek ter zake van dat verhoor ook voor den appèlrechter wil handhaven, „het recht om, vóórdat zij hare conclusie in appèl dient, bij ter rolle in te „dienen request aan het Hof te verzoeken alsnog het verhoor toe te staan. „Het Hof zal, wanneer het verzoek wordt toegestaan bij zijn arrest dag en „uur voor het verhoor in raadkamer of voor een Raadsheer-Commissaris „bepalen, en tevens den dag vaststellen, waarop de zaak weder ter rolle „zal worden opgeroepen.

„De bepaling van art. 233 is ook in dit geval toepasselijk."

Artikelen 54 en 55. Deze voorschriften bevatten de aanvullingen en wijzigingen, die noodig zijn tengevolge van de nieuwe bepalingen betreffende de manier van procedeeren in appèl; zij kunnen dus niet tot opmerkingen noch tot verdere toelichting aanleiding geven

Alleen zij er op gewezen, dat uitdrukkelijk is bepaald, dat hij, wiens recht om ten principale te antwoorden, in eersten aanleg vervallen is, doordat hij eenige exceptie afzonderlijk heeft voorgedragen, in appèl gerechtigd zal zijn, alsnog zijn antwoord ten principale bij zijne conclusie voor te brengen.

Het is zeer juist, dat dat recht den oorspronkelijken gedaagde in appèl niet wordt ontnomen. Hij heeft door niet opvolging van het wettelijk voorschrift, hetwelk hem verplichtte te gelijk met zijne exceptiën zijn antwoord ten principale voor te dragen, in eersten aanleg zijn recht ter zake verwerkt. Hij heeft dus reeds het nadeel, dat zijn antwoord ten principale alleen in de appèlinstantie zal kunnen worden onderzocht. Het doel is dat het proces niet gerekt worde; als den oorspronkelijken gedaagde het recht gegeven wordt, om in appèl alsnog ten principale te antwoorden, kan dat op den duur van het proces niet van invloed zijn.

Artikelen 56 en 57. De bepalingen betreffende het hooger beroep in zaken, behandeld bij de inlandsche rechtbanken en bij de Residentierechters, worden

bij de artikelen 56 en 57 van het ontwerp zoodanig aangevuld, dat de bevoegdheid van de Raden van Justitie, om in hooger beroep van vonnissen van landraden en Residentierechters praeparatoire en interlocutoire vonnissen te wijzen, uitdrukkelijk wordt erkend. Die bevoegdheid is dikwijls door de Raden van Justitie aangenomen, maar zij wordt ook betwist en het moet dus worden toegejuicht, dat zij bij het ontwerp boven allen twijfel verheven wordt.

Het komt zeer dikwijls voor, dat nader bewijs wordt aangeboden.

De zaken worden in eersten aanleg voor de landraden en Residentierechters meestal door de partijen zelf of door zaakwaarnemers behandeld; het behoeft dus geen betoog, dat de instructie dier zaken in eersten aanleg veelal te wenschen overlaat.

Wanneer de Raden van Justitie in hooger beroep de bevoegdheid niet hebben om praeparatoire en interlocutoire vonnissen te wijzen, zal het hooger beroep in vele gevallen zijn doel missen

Ik geloof, dat in art. 356 nog eene wijziging moet worden gebracht, die in de artikelen 56 en 57 van het ontwerp ontbreekt. Dat artikel kent aan partijen de bevoegdheid toe, om memoriën en bescheiden, na beteekening daarvan aan de wederpartij, aan den hoogeren rechter in te dienen. Maar het voegt daaraan toe, dat deze nadere inlevering van stukken in geen geval de afdoening der zaak kan vertragen. Dat toevoegsel moet geschrapt worden. Hij, die in de praktijk die appellen van de vonnissen van Landraden en en Residentierechters heeft behandeld, weet, hoezeer dat toevoegsel een bezwaar kan opleveren, en hoezeer het partijen kan beletten in appel hunne memoriën en bescheiden te doen beteekenen en in te dienen.

De partij, die bij den Landraad of den Residentierechter in het ongelijk is gesteld, kan in den regel van den betrokken griffier geen afschrift van het vonnis krijgen, vóór de stukken van het geding ter opzending aan den Raad van Justitie gereed zijn. Als zij dus het afschrift in handen krijgt, en zich, daarmede gewapend, tot een praktizijn bij dien Raad van Justitie wendt, zijn de stukken der zaak door den griffier van den Raad reeds in rondlezing gezonden. Die praktizijn moet dan nog de stukken inzien, de memorie opmaken, haar ter beteekening opzenden en, nadat de beteekening heeft plaats gehad, ter griffie indienen. Wanneer dus de afdoening der zaak niet mag worden vertraagd, dan kan de bevoegdheid, om memoriën en bescheiden te doen beteekenen en in te dienen, niet behoorlijk worden uitgeoefend. En wanneer de appellant eene memorie en nieuwe bescheiden heeft ingediend, moet toch ook aan den geintimeerde de gelegenheid worden gelaten, om die memorie en die bescheiden te beantwoorden en des noods zijnerzijds andere bescheiden voor te brengen en bewijs aan te bieden.

Men bepale in art. 356 in plaats van de door mij bestreden zinsnede, dat gedurende eene maand, nadat de stukken ter griffie van den Raad van Justitie zijn ingekomen, aan partijen de gelegenheid wordt gelaten om memoriën en nadere bescheiden in te dienen, terwijl die termijn zal moeten worden verlengd, wanneer beide partijen dit verzoeken en wel zoo lang als de partijen dat wenschen.

Indien partijen het eens zijn, om de beslissing der zaak te doen uitstellen, is er geene reden, om de beslissing te bespoedigen. Ook bij zaken voor de Raden van Justitie in eersten aanleg en bij het Hof in appel moeten de termijnen worden toegestaan, welke door de beide partijen worden goedgekeurd.

Artikelen 58 en 59. Het eerste dezer twee artikelen maakt in de bepalingen omtrent revisie een paar kleine veranderingen. In revisie moet volgens het reglement op de Burg. rechtsvordering altijd de gewone behandeling worden gevolgd; het ontwerp wil terecht voor revisie geene uitzondering maken, en bepaalt, dat in revisie het geding zal worden gevoerd als in eersten aanleg, dat is dus de gewone behandeling komt te vervallen. Voorts moeten de verplichting tot gelijktijdige voordracht van alle middelen van verwering, de afschaffing der beteekening en de continuïteit der instantie ook hier tot wijziging van sommige bepalingen leiden. Mij wil het voorkomen, dat het geheele middel van revisie uit de wet behoort te verdwijnen.

Het middel kan slechts zeldzaam toepassing vinden. Het is alleen bij de processen tegen de Regeering van Nederlandsch-Indië, wanneer het onderwerp de *f* 10.000 niet te boven gaat, dat het middel kan worden aangewend, en die processen zijn zoo talrijk niet. Maar het is niet die uit den aard der zaak zeldzame toepassing van het middel, die mij tot afschaffing van het middel doet overhellen; ik acht het middel voor Indië ten eenenmale zonder eenig nut. Een beroep van het Hoog Gerechtshof rechtsprekende met President en vier Raadsheeren op het Hoog Gerechtshof rechtsprekende met President en acht Raadsheeren kan partijen niet veel baten. De Eerste Kamer van het Hoog Gerechtshof, bestaande uit den President en vier Raadsheeren, behandelt de civiele zaken, en de drie andere kamers van het Hof hebben alleen en uitsluitend crimineele zaken te berechten. In de Eerste Kamer van het Hof hebben daarom zitting die Raadsheeren, die door hunne vroegere betrekkingen de meeste gelegenheid hebben gehad, tot de toepassing van het civiele recht mee te werken; en al heet het nu, dat de verschillende kamers telken jare eene veranderde samenstelling hebben, de Eerste Kamer verandert meestal niet, dan wanneer raadsheeren, die daarin zitting hebben, hunne betrekking als raadsheer neerleggen. Er wordt steeds zoo tusschen de leden onderling geruild, dat de Eerste Kamer zooveel mogelijk dezelfde samenstelling behoudt. De leden der andere kamers hebben in den regel in hunne voorafgaande carrière zich hoofdzakelijk met crimineele zaken bij landraden bezig gehouden, en missen daardoor op het gebied der civiele procedure de noodige ervaring. Het is mijne bedoeling niet hiermede iets ten nadeele van de leden der andere kamers van het Hof te zeggen. Het spreekt van zelf, dat, waar men zoovele jaren bijna uitsluitend crimineele processen behandelt, men niet in eens geschikt kan zijn voor de hoogste rechtspraak in civiele zaken.

Het grooter deel van het werk van het Hof bestaat daarbij uit crimineel werk, het is dus zeer nuttig en zeer noodig dat er vele goede criminalisten in het Hof zitting hebben; en inderdaad moet dankbaar werden erkend, dat, even goed als de Eerste Kamer van het Hof, ook de andere Kamers zeer degelijke en goede elementen bevatten. Maar, waar nu vaststaat dat de leden der andere kamers zich gewoonlijk niet met civiele zaken ophouden noch daarmede vroeger hebben opgehouden, kan de toevoeging van vier leden uit die andere kamers om dan te zamen in revisie recht te spreken, niet tot eene nieuwe zelfstandige beoordeeling der door de Eerste Kamer berechte zaak in revisie leiden. Het spreekt wel van zelf, dat die vier leden zich veelal bij het oordeel van hunne in het civielrecht zooveel meer geverseerde collega's van de Eerste Kamer zullen aansluiten, en in revisie derhalve per se

bekrachtiging van het gewezen arrest zal plaats hebben. Waar op die wijze groote kans bestaat, dat het middel van revisie niet veel anders zal zijn dan eene bloote formaliteit, is mijns inziens de handhaving van dat middel niet te verdedigen.

Artikel 59 van het ontwerp past ook voor het request civiel de in de procedure in het algemeen gebrachte veranderingen toe. Bovendien wordt ook request civiel toegestaan, voor het geval een in een geding afgelegde suppletoire eed door den strafrechter verklaard is valschelijk te zijn afgelegd. De valschverklaring van een door partijen aan elkander opgedragen, zoogenaamden beslissenden, eed geeft echter volgens het ontwerp geen recht op request civiel.

Dat zou eene wijziging in het Burgerlijk Wetboek noodzakelijk maken en daarom heeft men den valschen beslissenden eed niet in de herziening opgenomen.

Ik zou liever gewenscht hebben, dat men tegen die betrekkelijk onbeduidende verandering van het Burgerlijk Wetboek niet had opgezien. Dezelfde reden, die, in geval de suppletoire eed valsch blijkt, de daarop gebaseerde uitspraak voor request civiel vatbaar maakt, bestaat ook voor het geval, dat de valschheid van den beslissenden eed wordt bewezen. Waarom zou men den meineedige, die een beslissenden eed valschelijk heeft afgelegd, onherroepelijk de materiëele voordeelen laten, die zijn meineed hem heeft opgeleverd?

Artikelen 60 tot en met 64. De cassatie procedure wordt bij deze artikelen belangrijk gewijzigd en aangevuld. De bizondere procedure, waarbij memoriën ter griffie nedergelegd en beteekend moeten worden, zooals die nu is voorgeschreven, wordt vervangen door de gewone rolprocedure, aan te vangen met eene dagvaarding, evenals dit in eersten aanleg en in hooger beroep het geval is. Het recht op incidenteel beroep in cassatie wordt uitdrukkelijk erkend; het beroep in cassatie tegen beschikkingen op request, waaromtrent men nu altijd in het onzekere verkeert, wordt geregeld; de cassatie-termijn voor vonnissen van Raden van Justitie, in hooger beroep van landraadvonnissen gewezen, welke nu te kort is, wordt dezelfde als die voor cassatie der vonnissen van de Raden van Justitie, in eersten aanleg gewezen; het Openbaar Ministerie zal ook in cassatie niet meer gehoord worden, en last not least, het Hoog Gerechtshof is niet meer verplicht zich bij zijne beslissing in cassatie te bepalen tot de cassatiemiddelen, door de beroepende partij aangevoerd, maar moet ook die middelen in aanmerking nemen, die het zelf mocht oordeelen te bestaan.

Ik kan mij met al deze wijzigingen zeer goed vereenigen. De toelichting op het ontwerp behandelt ze zeer uitvoerig; ik zou dus bij bespreking dezer wijzigingen slechts in herhaling van het in de toelichting aangevoerde kunnen vervallen. Alleen wil ik er nog uitdrukkelijk op wijzen, dat het vooral de laatste wijziging is, die bizonder aanbeveling verdient. Ik heb zoo herhaaldelijk op de rol van 't Hof tal van uitspraken hooren voorlezen, waarbij het tegen een landraadvonnis aangeteekend beroep van cassatie niet ontvankelijk werd verklaard, op grond dat geene cassatiemiddelen waren aangevoerd, dat ik de wijziging, waarbij het Hof verplicht wordt, om het in cassatie aan zijn oordeel onderworpen vonnis te onderzoeken en het vonnis te vernietigen, wanneer de wet daarbij geschonden is, ook al zijn er geen middelen opgeworpen, als

eene der meest noodzakelijke verbeteringen in de Rechtsvordering beschouw. En het is mij onverschillig, of men al mocht kunnen aantoonen, dat in theorie de aan het Hof op te leggen verplichting niet strookt met de lijdelijkheid van den rechter of den aard van het cassatieberoep. Wat daarvan ook mocht zijn, zooals het nu is, kan en mag het niet blijven. Aan de inlanders is het middel van cassatie gegeven, hun wordt een beroep op het hoogste rechtskollegie opengesteld; maar zij worden met het vaste gedrukte formulier, houdende de niet ontvankelijkverklaring op grond van het niet aanvoeren van middelen, naar huis gezonden, terwijl men weet dat zij niet in staat zijn zelf die middelen te formuleeren, en dat zij het geld niet hebben om het door een deskundige te laten behandelen of het althans niet kunnen besteden voor zaken van zoo gering geldelijk belang, als die waarin de vonnissen der landraden voor cassatie vatbaar zijn.

De Redactie van het *Indisch Weekblad van het Recht* stelt de vraag, of het geheele rechts-instituut van cassatie niet zou kunnen worden afgeschaft. Het vindt in Indië slechts weinig toepassing, zegt zij, en heeft bij de heerschende jurisprudentie ook in die weinige gevallen slechts een uiterst gering praktisch nut. Het feit, dat het weinig toepassing vindt, is echter geene reden, om tot afschaffing te besluiten. Bovendien cassatie van vonnissen van landraden is niet zeldzaam; en door de zoo even besprokene, aan het Hof op te leggen, verplichting om de cassatiemiddelen op te zoeken en aan te vullen, zal de cassatie van landraadvonnissen zeker meer resultaat opleveren. Al mag de cassatierechter zich niet met beslissingen van feitelijken aard inlaten, en al komt het nog zoo dikwijls voor, dat men op feitelijke beslissingen stuit en daardoor de cassatie niet kan opgaan, er zijn toch ook zeer vele beslissingen, die niet feitelijk zijn, en tegen welke met vrucht cassatie kan worden aangeteekend.

Artt. 66, 67 en 68. De in het ontwerp voorgestelde wijzigingen in het tweede boek van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering betreffende de tenuitvoerlegging van vonnissen, daarmede gelijkgestelde bevelschriften en acten, beginnen bij deze artikelen.

In de eerste plaats wordt de executoriale kracht van de grossen van notarieele acten, die nu beperkt is tot notarieele schuldbrieven, uitgebreid, en aan de grossen van alle notarieele acten, inhoudende de verplichting tot voldoening eener geldsom, zoodanige kracht toegekend. Deze uitbreiding bespaart geheel noodelooze kosten, en verdient dus volle instemming. Het vragen van vonnis wordt krachtens die wijziging in vele gevallen overbodig, in welke het nu nog moet plaats hebben.

Komende tot de bepalingen over het beslag op roerende goederen, schaft het ontwerp in art. 67 den bij het Reglement op de Burg. Rechtsvordering voorgeschreven bijstand van twee getuigen bij het beslag op roerend goed af.

De bijstand van twee getuigen bij het beslag is zonder twijfel een voorschrift, dat hoegenaamd geen nut heeft.

De twee klerken van den deurwaarder, die bij de beslagen op roerend goed plegen te worden medegenomen om als getuigen dienst te doen, kunnen gerust te huis blijven; dat zal de waarborgen voor een goed en eerlijk beslag niet verminderen, noch voor den beslaglegger noch voor den beslagene. De

bijstand van den ambtenaar verzekert, dat goed en eerlijk te werk zal worden gegaan. Tegen mogelijk verzet van den beslagene kunnen de getuigen evenmin afdoenden bijstand geven; daartegen zal alleen de sterke arm hulp kunnen verleenen.

Eene goede verbetering is verder de voorgestelde redactie van het betreffende artikel, omdat de Resident daardoor de bevoegdheid krijgt om voor alle beslagen binnen zijne Residentie op grooteren afstand dan tien palen van het rechtsgebouw, een vasten ambtenaar tot bijstand aan te wijzen. Is voor ieder beslag eene afzonderlijke aanwijzing van een ambtenaar noodig, dan geeft dat veel omslag en tijdverlies, hetwelk voor den executant dikwijls zeer nadeelige gevolgen kan hebben.

Ik meen nog eene andere wijziging in de bepalingen betreffende beslag op roerend goed in overweging te moeten geven.

De wet schrijft in art. 443 van het Reglement op de Burg. Rechtsvordering voor, dat het beslag moet zijn voorafgegaan van een exploit van een deurwaarder, houdende bevel om binnen *twee* dagen aan het vonnis of anderen executorialen titel te voldoen. Het schijnt mij toe, dat het reeds meer dan voldoende is, wanneer men den schuldenaar na het bevel *een* vrijen dag laat, om zijne uit het vonnis of anderen executorialen titel voortvloeiende verplichting nog in der minne na te komen. De schuldeischer is niet op tijd betaald, en nu moet het streven van den wetgever zijn, om dien schuldeischer, die niet krijgt wat hij hebben moet, zoo spoedig mogelijk verhaal op zijn schuldenaar te geven.

Waartoe moeten nog twee vrije dagen na het bevel verloopen, alvorens tot beslag kan worden overgegaan? Het kan toch de bedoeling van den wetgever niet zijn, dat de schuldenaar in staat moet worden gesteld, om zijne goederen zooveel mogelijk aan het beslag en daarmede aan het verhaal van zijn schuldeischer te onttrekken. En inderdaad gebeurt het zeer dikwijls, dat de schuldenaar de twee vrije dagen daarvoor gebruikt. Wanneer op den dag van het beslag dadelijk verkocht werd, zou er reden zijn om niet te vlug tot beslag over te gaan, maar na het beslag moeten nog minstens tien dagen verstrijken, vóór de in beslag genomen goederen kunnen worden verkocht. De schuldenaar heeft dus, ook al wordt er dadelijk beslag gelegd, nog tijd genoeg om den verkoop te voorkomen door betaling in der minne dan wel door eene of andere regeling, waarbij de schuldeischer zekerheid krijgt.

Men make daarom, wanneer men het bevel wil behouden, alvorens tot het beslag te doen overgaan, den termijn, die tusschen bevel en beslag zal moeten verloopen, zeer kort, opdat de gelegenheid, om goederen aan het beslag te onttrekken, zoo gering mogelijk zij.

De bepalingen, handelende over het executoriaal beslag onder derden, blijven nagenoeg onveranderd. Alleen heeft het ontwerp bepaald, dat ingeval van verzet tegen zoodanig beslag door den geëxecuteerde, de termijn, binnen welken de bij art. 479 van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering voorgeschrevene beteekening van dat verzet aan den derden beslagene moet plaats hebben, verlengd wordt naar den maatstaf van art. 10 van het Reglement op de Burg. Rechtsv., indien de derde beslagene in eene andere Residentie woont dan de geëxecuteerde.

Wanneer de in art. 10 van het Reglement bepaalde termijnen worden verkort, zooals het bij de bespreking van dat artikel door mij in overweging is gegeven, dan kan de hier voor de beteekening aan den derden beslagene voorgestelde verlenging naar den maatstaf van dat alzoo gewijzigde artikel 10 worden goedgekeurd. Ook voor de bij art. 479 van het Reglement bedoelde beteekeningen zijn de termijnen, zooals het ongewijzigde art. 10 van het Reglement die nu inhoudt, zeer overdreven; dezelfde gronden, die bij art. 10 voor de verkorting der daar bepaalde termijnen zijn aangevoerd, gelden voor alle gevallen, waarin de wet verlenging van een termijn naar den maatstaf van artikel 10 bepaalt.

Alleen doet zich de vraag voor, hoe het met den termijn is, wanneer bijvoorbeeld de geëxecuteerde in eenige Residentie op Java woont, maar de derde beslagene woonachtig is op een eiland van Nederlandsch-Indië, niet behoorende tot eene Residentie, welker hoofdplaats op Java is gevestigd.

Moet dan overeenkomstig art. 10 laatste lid de rechter den termijn vaststellen, binnen welken de beteekening zal moeten plaats hebben?

Mij dunkt, dat is rationeel en de bedoeling van den wetgever zal ook wel zoo zijn geweest. Maar het verdient aanbeveling dat uitdrukkelijk in de wet te bepalen; alle kwestiën daarover worden voorkomen, wanneer de wet eene uitdrukkelijke bepaling ter zake inhoudt.

Waar de wet spreekt van eene verlenging van den termijn van beteekening naar den maatstaf van art. 10, zou de vraag kunnen rijzen, of een bepaling van den termijn door den rechter kan worden beschouwd als eene verlenging naar den maatstaf van art. 10.

Als executant en geëxecuteerde te Batavia wonen, maar de derde beslagene op Celebes of Sumatra woonachtig is, moet de geëxecuteerde binnen acht dagen in verzet komen en die vordering in verzet voor den Raad van Justitie te Batavia brengen op een termijn mede van acht dagen. Maar hoe moet het nu met de beteekening van het verzet aan den derden beslagene? Moet de Raad van Justitie te Batavia den termijn daarvoor vaststellen, en binnen welken tijd moet de geëxecuteerde, die in verzet komt, de vaststelling van dien termijn aan den Raad van Justitie te Batavia verzoeken?

Kan de geëxecuteerde dat verzoek aan den Raad van Justitie om vaststelling van dien termijn zoo lang uitstellen, als hij maar wenscht? Omtrent dat alles staat niets vast, en ik zou daarom willen bepalen, dat, ingeval ten aanzien van den derden beslagene zich het geval voordoet, bedoeld bij het laatste lid van art. 10, de geëxecuteerde verplicht zal zijn, om vóór den rechtdag, tegen welken hij den executant in verzet heeft gedagvaard, een verzoek tot vaststelling van den termijn voor de beteekening aan den derden beslagene in te dienen aan den rechter, die van het verzet moet kennis nemen.

Hetzelfde geldt voor art. 478 van het Reglement, waarin is voorgeschreven, dat na het beslag de beteekening daarvan namens den executant aan den geëxecuteerde binnen acht dagen moet geschieden, en waarin dan ook wordt bepaald, dat die termijn van acht dagen naar den maatstaf van art 10 wordt verlengd, wanneer de geëxecuteerde in eene andere Residentie woont dan waarin het beslag is gelegd.

Hoe moet het, wanneer het beslag onder derden te Batavia is gelegd en de geëxecuteerde op Celebes of Sumatra woont?

Binnen welken termijn zal de executant dan de vaststelling van den termijn voor de beteekening van het beslag aan den geëxecuteerde moeten verzoeken? En welke rechter zal dien termijn moeten vaststellen? Eventueel verzet van den geëxecuteerde moet krachtens art. 479 laatste lid worden gebracht voor den bevoegden rechter van den geëxecuteerde, dat is in de ondergestelde gevallen, den Raad van Justitie te Makassar of Padang. Het beslag kan echter gelegd zijn krachtens een vonnis van een anderen Raad van Justitie; de plaats waar het gelegd is kan liggen binnen het ressort van weer een anderen Raad van Justitie en eindelijk de bevoegde rechter van den executant kan een vierde Raad van Justitie zijn. Moet nu de Raad van Justitie te Makassar en Padang d. i. de bevoegde rechter van den geëxecuteerde of de rechter, wiens vonnis wordt ten uitvoer gelegd, of de rechter binnen wiens ressort het beslag is gelegd, of de bevoegde rechter van den executant den termijn in kwestie bepalen? Wat een ruim veld voor het opwerpen van onbevoegdheidskwestiën! Het is alles onzeker, de wet zegt er niets van, en het is dus wel van belang daaromtrent eene bepaling in de wet op te nemen. Het schijnt mij het best, dat men den rechter, binnen wiens ressort het beslag onder derden is gelegd, aanwijst, om den termijn vast te stellen, en tevens bepaalt, dat het verzoek daartoe binnen acht dagen na het beslag moet worden ingediend. Als men dien rechter aanwijst, kan voor den termijn, binnen welken het verzoek moet worden ingediend, onveranderlijk een termijn van acht dagen worden aangenomen; terwijl, als men de vaststelling van den termijn aan een anderen rechter opdraagt, weder verlenging van den termijn, binnen welken het request moet worden ingediend, zal moeten worden toegestaan naar gelang van den afstand tusschen de plaats, waar beslag gelegd, en waar dan die andere rechter gevestigd is.

De Redactie van het *Indisch Weekblad van het Recht* spreekt als hare meening uit, dat art. 477 van het Reglement in dier voege moet worden gewijzigd, dat het ook geoorloofd zij beslag te leggen onder handen van een vertegenwoordiger, agent, gemachtigde of zaakwaarnemer van dengene, die aan den geëxecuteerde gelden of goederen heeft af te geven op hetgeen die vertegenwoordiger te dien einde onder zich heeft; zij wijst op het geval, dat beslag moet worden gelegd op een deposito van den geëxecuteerde bij het agentschap der factorij van de Nederlandsche Handelmaatschappij te Semarang, en zij acht het weinig praktisch, dat dan het exploit van beslag moet worden uitgebracht aan de Nederlandsche Handelmaatschappij te Amsterdam op de voor buiten Nederlandsch-Indië wonende personen voorgeschreven wijze.

Ik geloof niet, dat het in het algemeen wenschelijk is eene wijziging, als door de Redactie van het *Weekblad van het Recht* wordt voorgesteld, aan te nemen. Het kan tot groote moeielijkheden aanleiding geven, wanneer het aankomt op een onderzoek, of de persoon of het lichaam zelf de aan den geëxecuteerde verschuldigde gelden op het oogenblik van het beslag onder zich had dan wel of die gelden in handen waren van den gemachtigde of vertegenwoordiger, aan wien het exploit van beslag is uitgebracht.

Allerlei knoeierijen met den geëxecuteerde worden op die wijze mogelijk. Natuurlijk zal dat bij een lichaam als de Nederlandsche Handelmaatschappij niet voorkomen, maar maakt men eene bepaling, dan moet die algemeen,

en op alle personen en lichamen zonder uitzondering van toepassing zijn.

En het uitbrengen van het exploit van beslag op de wijze, voor niet in Nederlandsch-Indië wonende personen voorgeschreven, kan daarbij zoo'n bezwaar niet opleveren. Zij, bij wie een dergelijk beslag kan voorkomen, zullen wel zorgen, dat, de bij den Officier van Justitie uit te brengen exploiten, dadelijk in handen van hunne gemachtigden komen of dat die gemachtigden in ieder geval daarvan dadelijk kennis krijgen.

De Redactie van het *Weekblad van het Recht*, vraagt nog hoe ik beslag moet leggen op ƒ 1000, die A van B heeft meegekregen ter overhandiging aan mijn debiteur.

Het antwoord op die vraag is mijns inziens, dat dan beslag moet worden gelegd onder A, daar deze de gelden aan mijn debiteur moet afgeven en ze dus aan hem verschuldigd is.

Ten slotte bepleit de Redactie van het *Weekblad van het Recht* de vereenvoudiging van het beslag onder 's lands kas en van het derde beslag op loonen van geëmployeerden van handelslichamen, en verlangt zij ook, dat derde arrest op van staatswege genoten pensioenen en tractementen zal worden toegestaan, nu de voortreffelijke instelling van korting op tractementen is afgeschaft. Wat de kortingen op tractementen van landsdienaren betreft, ik geloof dat die kortingen leidden tot allerlei misbruiken ten voordeele van woekeraars, en dat ambtenaren met kleine tractementen dikwijls onnoodig inkoopen van allerlei aard deden, waarvoor zij geen crediet zouden hebben gekregen, wanneer de leveranciers zich niet vooraf van een besluit tot korting op het tractement hadden kunnen verzekeren.

De instelling der kortingen op tractementen was dus niet eene zoo onbetwist voortreffelijke instelling, als de Redactie van het Weekblad meent.

De bepaling, krachtens welke voor beslag onder 's lands kas voorafgaande toestemming van den Directeur van financiën moet gevraagd worden, werkt niet zoo vertragend, wanneer de Directeur van financiën eene onmiddellijke beslissing op een dergelijk verzoek wil geven, en ik moet erkennen dat mijne ondervinding is, dat van den Directeur van financiën, wanneer geene gegronde bezwaren bestaan, steeds ter zake medewerking kan worden verwacht.

Gaarne ga ik echter mede, waar de Redactie van het Weekblad op vereenvoudiging van het beslag onder derden aandringt, doch niet slechts ten aanzien van het beslag op loonen van geëmployeerden, maar in het algemeen voor alle gevallen acht ik vereenvoudiging zeer wenschelijk.

Waartoe moet de dagvaarding tot het afleggen van verklaring, nadat de termijn van verzet verstreken of een door den geëxecuteerde ingesteld verzet afgewezen is, gehandhaafd blijven?

De dagvaarding tot het afleggen van verklaring, die krachtens het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering aan den derden beslagene moet worden uitgebracht, veroorzaakt belangrijke kosten. De procureur van den executant die de dagvaarding doet afgaan, heeft zijne kosten, en de procureur van den derden beslagene, die gedagvaard wordt, evenzeer, terwijl ook een vonnis met de daaraan verbonden kosten moet worden gewezen. Al die kosten gaan af van de gelden, welke de derde beslagene onder zich heeft. Als de dagvaarding tot het afleggen van verklaring noodzakelijk was, zouden die kosten niet te vermijden zijn, maar die dagvaarding kan veilig achterwege blijven, wanneer

over het bedrag, dat de derde beslagene onder zich heeft, geen verschil bestaat. Ik zou dus in overweging willen geven, om te bepalen, dat, na het verstrijken van den termijn van verzet of na afwijzing van het door den geëxcuteerde tegen het beslag ingesteld verzet, de executant daarvan aanzegging aan den derden beslagene zal hebben te doen; dat die derde beslagene binnen een bepaalden termijn na de aanzegging aan den excutant eene verklaring zal moeten doen beteekenen van hetgeen hij aan den geëxcuteerde verschuldigd is, of van dezen onder zich heeft; en dat, indien de excutant tegen deze verklaring geene bezwaren heeft, de derde beslagene, zonder dat verder een vonnis noodig is, verplicht zal zijn het in zijne verklaring bedoelde geldsbedrag of de daarin bedoelde goederen aan den executant uit te betalen of ter executie over te geven; terwijl alleen, wanneer de executant bezwaar tegen de door den derden beslagene beteekende verklaring heeft, dan wel de derde beslagene, nalaat of weigert binnen den bepaalden termijn eene verklaring te beteekenen of na het beteekenen der verklaring het in zijne verklaring bedoelde geld aan den executant uit te betalen of het in de verklaring bedoelde goed aan hem af te geven, dagvaarding ter zake noodig zal zijn met bepaling dat bij weigering of nalatigheid als evenbedoeld de kosten der dagvaarding en van het dientengevolge te voeren proces ten laste van den derden beslagene zullen zijn, en die kosten bij verschil over de verklaring ten laste van de in ongelijk gestelde partij zullen komen.

Zooals het nu is, is een beslag onder derden onmogelijk of althans zonder eenig resultaat, wanneer het bedrag, dat die derde aan den geëxecuteerde verschuldigd is, niet zeer belangrijk is. Geldt het kleinere bedragen, die een derde onder zich heeft, dan kan men zijn beslag onder derden gerust laten loopen, want dan worden die bedragen geheel door de kosten verslonden. De executant heeft er dus in zoo'n geval geen profijt van, en de geëxecuteerde wordt in hooge mate bezwaard, daar al die kosten voor zijne rekening komen.

Indien er verschil over de verklaring bestaat, of de derde beslagene nalatig of weigerachtig is, moet natuurlijk de tusschenkomst des rechters worden ingeroepen, en is dus dagvaarding noodig, maar indien er geen verschil bestaat noch van nalatigheid of weigerachtigheid sprake is, kan de rechterlijke tusschenkomst zeer goed gemist worden. En bij verschil of bij nalatigheid behooren de kosten niet ten laste van den geëxecuteerde te komen. Hij, die ten onrechte de beteekende verklaring betwist of die eene onjuiste verklaring aflegt, moet de daardoor veroorzaakte kosten betalen; en is de derde beslagene nalatig of weigerachtig, dan heeft hij dat aan zich zelf te wijten, en heeft hij de schuld dat de kosten moeten worden gemaakt, zoodat het zeer juist is, wanneer hij dan met die kosten wordt belast.

Ik hoop op de bovenstaande gronden, dat de wetgever bij de herziening van de Rechtsvordering de zoo even uiteengezette vereenvoudiging van het beslag onder derden niet uit het oog zal verliezen.

Artikelen 69, 70 en 71. Deze artikelen betreffen de verdeeling van de opbrengst der executie, zij behelzen echter geene belangrijke wijzigingen. Het ontwerp wil doen vaststaan, dat de vendukantoren nooit aansprakelijk zullen zijn voor de juistheid van het bedrag der door den executant in rekening gebrachte kosten, en dat alleen de executant te dier zake kan worden aangesproken. Het is naar mijne meening reeds zoo onder de tegenwoordige

wetgeving, maar er kan geen bezwaar zijn, om de redactie van de wet ter zake zoo duidelijk mogelijk te maken.

Zij, die in de praktijk werkzaam zijn geweest, zullen het, naar ik overtuigd ben, met mij eens zijn, dat in de bepalingen over de verdeeling van de opbrengst der executie nog eene wijziging van zeer veel belang gewenscht is. Tal van executiën hebben in Indië plaats bij Chineeschen Arabische handelaren, die na het beslag of reeds daarvóór Ned-Indië hebben verlaten of zich schuil houden, om zich aan den lijfsdwang te onttrekken. Het zijn veelal executiën, die wel meer opbrengen dan het bedrag, waarvoor het beslag is gelegd, maar waarvan de opbrengst lang niet voldoende is, om zoowel het bedrag, waarvoor beslag, als de bedragen, waarvoor oppositiën door andere schuldeischers zijn gedaan, daarop te verhalen. In zoo'n geval zou het in aller belang zijn, wanneer verdeeling van de opbrengst in der minne zonder tusschenkomst van den rechtercommissaris mogelijk ware; immers de rangregeling door den rechtercommissaris veroorzaakt kosten, die weer van de opbrengst worden afgetrokken. Doch de wet staat alleen verdeeling in der minne toe, wanneer de executant, de opposanten *en de geexecuteerde* het over de verdeeling van de opbrengst eens zijn, en de voortvluchtige of zich schuil houdende geëxecuteerde komt zijne toestemming tot de minnelijke verdeeling niet verleenen, niet omdat hij de verdeeling in der minne niet wil, maar omdat het hem, die Ned.-Indië verlaten heeft, verder onverschillig is, wat men met de opbrengst van zijn geëxecuteerd goed doet, terwijl degene, die zich schuil houdt, vreest, dat men hem zal ontdekken en gijzelen. Ik meen dus, dat men alleen overeenstemming van executant en opposanten moet eischen met bepaling dat de executant binnen acht dagen na den verkoop aan den geëxecuteerde aan zijne laatst bekende woonplaats de verdeeling, zooals die tusschen hem en de opposanten is overeengekomen, moet doen beteekenen, en dat de geëxecuteerde dan gedurende acht dagen na die beteekening het recht heeft, om te verklaren dat hij met die verdeeling niet instemt, bij gebreke waarvan de verdeeling in der minne, overeenkomstig hetgeen beteekend is, zal plaats hebben en het vendukantoor dienovereenkomstig de opbrengst aan den executant en aan de opposanten, ieder voor hun aandeel, zal uitkeeren. Wanneer de executant en opposanten het binnen acht dagen na den verkoop niet eens zijn geworden, dan wel zij het wel eens zijn geworden, maar de geëxecuteerde binnen acht dagen na aan hem gedane beteekening van de overeengekomen verdeeling verklaard heeft niet met de verdeeling in te stemmen, zullen het verzoek tot benoeming van den rechter commissaris en de rangregeling door den rechter commissaris, zooals de wet die in artikel 483 en volgende van het reglement bepaalt, moeten plaats hebben.

Men houde wel in het oog, dat, indien de opbrengst minder is dan het gesamentlijk bedrag van hetgeen waarvoor beslag gelegd en van hetgeen waarvoor oppositie gedaan is, de geëxecuteerde toch nooit iets van de opbrengst krijgt, en dat het alleen geldt de wijze, waarop de opbrengst tusschen executant en opposanten zal worden verdeeld. Het gaat dus niet om het belang van den geëxecuteerde maar om dat van executant en opposanten, en deze zullen wel ieder voor zich zorgen, dat zij het aandeel ontvangen, waarop zij recht hebben; de geëxecuteerde behoeft daarin niet te worden gekend. Meent hij

dat zijne rechten gelaedeerd zouden kunnen worden, dan wordt daarvoor de de bepaling gemaakt, waarbij hij kan verklaren zich tegen de verdeeling te verzetten. Dat recht, om die verklaring af te leggen en dus verdeeling bij rangregeling door den rechtercommissaris te eischen, is reeds eene overdrevene zorg voor den geëxecuteerde, maar ik wil dat recht aan den geëxecuteerde laten, hoewel ik er zeker van ben dat van dat recht zelden of nooit gebruik zal worden gemaakt.

Ik acht deze wijziging dringend noodig en beveel haar daarom ten zeerste aan. Zij leidt tot eene vermindering van kosten en omslag bij de meeste der executiën, en ik geloof niet, dat zij op deugdelijke gronden kan worden bestreden.

Art. 72 tot en met 76. Ten aanzien van het beslag op onroerend goed brengt het ontwerp in navolging van de wet-Hartogh eene zeer gelukkige verbetering. De termijn van dertig dagen, die krachtens het Reglement na het bevel moet verloopen, alvorens tot beslag op onroerend goed kan worden overgegaan, wordt tot twee dagen ingekort. Inderdaad men is het er algemeen over eens, dat die termijn van dertig dagen geen zin heeft; het is alsof men absoluut gewild heeft dat de schuldenaars toch vooral genoeg tijd zouden hebben, om hun onroerend goed te bezwaren of te verkoopen en het zoo aan een beslag te onttrekken.

Bij de bepalingen betreffende beslag op roerend goed heb ik in overweging gegeven, om den termijn zelfs niet langer te maken dan één dag; bij onroerend goed is echter geen bezwaar tegen een termijn van twee dagen, daar het weghalen van roerend goed vlugger gaat dan het bezwaren of vervreemden van onroerend goed.

Overigens zijn de bepalingen, die het ontwerp ten aanzien van beslag op onroerend goed bevat, niet van bizonder groot belang. De formaliteiten, die de wet voor beslag op onroerend goed voorschrijft, blijven dezelfde; alleen wordt de termijn, binnen welken krachtens art. 510 van het Reglement de beteekening van het beslag na de openbaarmaking daarvan aan den in dat artikel bedoelden hypotheekhouder moet plaats hebben, van vier tot tien dagen verlengd, terwijl de termijn, welke na de openbaarmaking moet verloopen, vóór de eerste aankondiging van den verkoop in het officiëele nieuwsblad kan geschieden, van twintig op dertig dagen wordt gebracht. Ik geloof niet, dat de verlenging van deze twee termijnen bepaald noodzakelijk is. De beteekening aan den eersten hypotheekhouder, bij art. 510 bedoeld, moet gedaan worden aan diens bij de hypotheekacte gekozen domicilie, dat is bijna onveranderlijk op de plaatsen, waar een Raad van Justitie gevestigd is, ter griffie van den Raad van Justitie en op de andere hoofdplaatsen van Residentiën, waar de hypotheekacten ingeschreven zijn, ten Residentiekantore. Dus moet de bij artikel 510 voorgeschreven beteekening bijna altijd gedaan worden op dezelfde plaats, waar de openbaarmaking geschiedt; als men nu vier dagen heeft, om na de openbaarmaking van het beslag op dezelfde plaats eene beteekening van het beslag te doen, is dat mijns inziens volkomen voldoende. Voor de verlenging tot tien dagen bestaat dus geene reden; ik geloof niet dat eenig executant van onroerend goed ooit moeite heeft gehad om de bedoelde beteekening tijdig te laten doen.

En wat de tweede verlenging betreft, blijkens de toelichting wordt die

verlenging voorgesteld, omdat de termijn, binnen welken na het bevel beslag kan worden gelegd, zooveel kleiner wordt, en er dus aanleiding zou bestaan, om langeren tijd te laten verloopen, vóór de executant tot verkoop van het in beslag genomen goed kan overgaan. Mij komt het echter voor, dat het reeds lang genoeg duurt, vóór het in beslag genomen goed kan worden verkocht. De executie van onroerend goed schijnt mij bizonder lang en omslachtig; men make haar toch niet noodeloos nog langer. De kans van den geëxecuteerde, om de zaak in der minne te regelen en den verkoop van het in beslag genomen onroerend goed te voorkomen, wordt door die tien dagen extra, welke het ontwerp hem nu nog wil geven, niet grooter. Hem is door de formaliteiten, zooals die nu zijn voorgeschreven, reeds voldoende tijd gelaten, om regeling in der minne te beproeven.

Bij de executie van onroerend goed is het eene voorname zaak, dat de te houden verkoop van het in beslag genomen onroerend goed tijdig en algemeen bekend zij, ten einde eene zoo groot mogelijke opkomst van reflectanten bij den verkoop te verzekeren. Het moet voorkomen worden, dat het te verkoopen onroerend goed voor een spotprijs verkocht wordt. Het zou kunnen zijn, dat de executant er op uit is het goed voor een spotprijs te bemachtigen. En ook afgescheiden daarvan, al bestaat er geene reden om den executant te dier zake te wantrouwen, den executant kan het onverschillig zijn, of het goed een goeden prijs opbrengt; het is voor hem voldoende, als zijne vordering met kosten er op wordt verhaald. Welnu ik geloof niet, dat in dat opzicht de bepalingen omtrent executie van onroerend goed bevredigend zijn. De wet schrijft voor, dat twee aankondigingen van den verkoop met tusschenruimte van dertig dagen in de *Javasche Courant* zullen plaats hebben en na de laatste dier twee aankondigingen moeten nog minstens dertig dagen verloopen, vóór de verkoop kan geschieden; voorts moet de verkoop worden bekend gemaakt, binnen acht dagen na de eerste aankondiging in de *Javasche Courant*, bij aanplakking van billetten op de daartoe gebruikelijke plaatsen en aan het lokaal van het vendukantoor. Maar overigens behoeft de verkoop niet op eenige andere wijze te worden aangekondigd.

De *Javasche Courant* nu wordt betrekkelijk weinig gelezen; het grooter deel van hen, die op huizen reflecteeren, zien de *Javasche Courant* nooit in. Men vergete ook niet, dat zeer velen der koopers van onroerende goederen Chineezen en Arabieren zijn, die zich zeker niet in de in het Nederlandsch gestelde officieele courant verdiepen.

Welke waarde hebben bovendien de twee aankondigingen zoo lang vóór den verkoop? En ook de aanplakking, zooals die in de wet is voorgeschreven, heeft hoegenaamd geen nut; daardoor wordt de te houden verkoop werkelijk niet bekend gemaakt. Aan het vendukantoor en aan de plaatsen, waar dergelijke aanplakkingen gebruikelijk zijn, dat zijn het Residentiekantoor en het gebouw van den Raad van Justitie, vindt men op groote borden tal van billetten over elkander geplakt, en het komt hoogst zelden voor, dat deze door het publiek gelezen worden.

De wet heeft dus niet voor eene behoorlijke bekendmaking van den te houden executorialen verkoop gezorgd; te dier zake is aanvulling noodig. De Nederlandsche wet is veel beter en behartigt meer de belangen van den geëxecuteerde. In de Nederlandsche wet (art. 517 sub. 1 van de Ned Burg.

Rechtsv.) is de aanplakking buiten aan het huis van den schuldenaar en aan de in beslag genomen gebouwen verplichtend gesteld; vooral die aanplakking aan die in beslag genomen gebouwen op eene aan de straat of aan den weg zooveel mogelijk zichtbare wijze moet ook voor Indië worden bepaald. Eene dergelijke aanplakking trekt de aandacht en kan dus meer nut hebben dan de aanplakking aan publieke gebouwen, waar van alles bij en door elkaar wordt aangeplakt. En de Nederlandsche wet schrijft verder geene aankondiging in de officieele, d. i. de *Staatscourant*, voor, maar gelast bekendmaking van den verkoop in een der dagbladen der gemeente (art. 521 Ned. Burg. Rechtsv.). Dat is van zeer veel belang, dergelijke bekendmaking heeft heel wat meer effect. Men neme dus die bepaling van de Nederlandsche wet voor Indië over; men schrappe de aankondiging in de *Javasche Courant* en stelle daarvoor in de plaats eene aankondiging in één der Nederlandsche en in één der Maleische dagbladen van de plaats, waar het in beslag genomen goed gelegen is, met bepaling dat, indien op die plaats geene couranten mochten worden uitgegeven, de aankondiging in eene Nederlandsche en in eene Maleische courant, die op eene naburige plaats worden uitgegeven, moet geschieden. Met het oog op het feit, dat de vreemde Oosterlingen zeer dikwijls perceelen koopen, is eene Nederlandsche courant niet voldoende, maar moet ook in eene Maleische courant de aankondiging worden opgenomen.

In de Nederlandsche wet had men oorspronkelijk twee aanplakkingen en twee bekendmakingen in een dagblad der gemeente na de laatste aanplakking, tenzij het kleine perceelen gold, in welk geval ééne aanplakking en ééne bekendmaking voldoende waren. De wet-Hartogh heeft die herhaalde bekendmaking voor alle gevallen afgeschaft; ook bij groote perceelen zijn nu in Nederland slechts ééne enkele aanplakking en ééne enkele bekendmaking voorgeschreven.

In Indië eischt de wet dat éénmaal worde aangeplakt, en ik zou dat ook niet willen veranderen. Maar de bekendmakingen, waarvan er twee moeten plaats hebben met tusschenruimte van 30 dagen, zou ik willen vermeerderen. De laatste bekendmaking moet nu geschieden minstens dertig dagen vóór den dag van den verkoop. Het schijnt mij echter zeer wenschelijk, om juist gedurende de laatste dertig dagen vóór den verkoop behoorlijk te adverteeren. Ik zou dus willen bepalen, dat gedurende de laatste dertig dagen vóór den verkoop elke week minstens éénmaal in de dagbladen aankondiging van den verkoop moet gedaan worden. Men zou die aankondigingen gedurende de laatste dertig dagen niet zoo uitvoerig behoeven in te richten, die laatste aankondigingen zouden niet meer behoeven in te houden dan plaats, dag en uur van verkoop, het verpondingsnummer van het te verkoopen perceel, den naam van den geëxecuteerde en den naam van den executant, waardoor dus de kosten niet noodeloos grooter zouden worden.

Deze door mij aangegeven wijzigingen in de bepalingen op de executie van onroerend goed geven den geëxecuteerde meer kans dat zijn geëxecuteerd perceel niet beneden de waarde zal worden verkocht; en het is dus van belang, dat de wetgever het ontwerp in dien zin aanvulle.

Ten aanzien van eene der wijzigingen, die het ontwerp in art. 75 bepaalt, namelijk dat de billetten, die worden aangeplakt, gedrukte billetten zullen zijn, vraagt het Indisch *Weekblad van het Recht*, waarom de onnoodige kosten

van het drukken der billetten moeten worden gemaakt. Die drukkosten zijn niet zoo belangrijk, maar het is beter, om het aan den executant over te laten, of hij de billetten al óf niet wil laten drukken; men spreke dus van gedrukte of geschreven billetten. Waarom zouden geschreven billetten verboden worden, zooals volgens het ontwerp het geval zou zijn?

In Indië heeft men nog eene soort onroerend goed, die tot moeilijkheden bij beslag aanleiding kan geven. Het zijn de zoogenaamde opstallen. De eigenaars dier opstallen hebben geen recht van opstal op den grond; zij betalen den grondeigenaar grondhuur, maar zakelijk recht op den grond hebben zij niet. De rechtstoestand van die opstallen is weinig zeker. De grondhuur wordt in den regel bij de maand betaald, en contracten, waarbij die grond voor langeren tijd verhuurd is, bestaan er meestal niet.

Kan nu de grondeigenaar ten allen tijde de grondhuur verhoogen, dan wel de grondhuur opzeggen en den eigenaar van het opstal dwingen zijn opstal, dat dikwijls een steenen huis is, af te breken en den grond dus te ontruimen? Die opstallen worden bij notarieele acte verkocht, en de levering heeft dan door overgave der sleutels plaats. De kooper heeft zijne notarieele acte en dikwijls eene andere notarieele acte, waarbij zijn verkooper het opstal vroeger van een ander heeft gekocht, maar een bewijs van de rechten van dien ander bestaat er niet.

Het is niet de vraag, of die opstallen in ons Nederlandsch burgerlijk recht passen, maar de feitelijke toestand is nu eens, dat bijvoorbeeld te Batavia meerdere perceelen met allerlei dergelijke opstallen bebouwd zijn, en zoowel Europeanen als vreemde Oosterlingen en inlanders op die wijze huizen op grond van een ander bezitten. Waren het alleen inlanders en vreemde Oosterlingen, dan zou men de eigenaren van die opstallen misschien kunnen beschouwen als opgezetenen ingevolge het Reglement op de particuliere landerijen bewesten de Tjimanoek (*Ind. Staatsblad* 1836 no. 19) hoewel dat nog zeer twijfelachtig is, maar in ieder geval dat kan niet, waar het Europeanen geldt, en er zijn onder die eigenaren van opstallen vele Europeanen.

Bij eene herziening van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering komt eene verdere bespreking van den rechtstoestand dier opstallen niet te pas, maar wel rijst de vraag, hoe bij executie der eigenaren die opstallen, waarvan vaststaat, dat zij geregeld verhandeld worden, in beslag kunnen worden genomen. Die opstallen zijn behoudens de gevallen dat het kleine houten verplaatsbare huisjes zijn, onroerende goederen; steenen huizen, die behoorlijk op fundamenten rusten, kan men toch moeilijk roerende goederen noemen. Bij een beslag op zoodanige onroerende opstallen kunnen niet alle voorschriften, die voor beslag op onroerend goed zijn voorgeschreven, worden in acht genomen. Eene openbaarmaking van het beslag ten kantore, waar de overschrijving van vaste goederen moet plaats hebben, is niet mogelijk; immers die opstallen zijn niet ingeschreven. En alle bepalingen, die daarmede in verband staan en daaruit voortvloeien, kunnen niet worden nagekomen.

Het is duidelijk, dat het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering geene speciale bepalingen voor het beslag op die opstallen kon maken. Het Burgerlijk Wetboek zal den rechtstoestand van die opstallen nader hebben te regelen,

het zou zelfs misplaatst zijn in de Burgerlijke Rechtsvordering van die opstallen te spreken.

Maar men kan in de Burg. Rechtsvordering bepalen, dat, ingeval van de onroerende goederen, die in beslag genomen zijn, geene eigendomsacten bestaan, alleen die bepalingen, welke niet kunnen worden toegepast, buiten toepassing blijven, maar overigens de executie op dezelfde wijze zal geschieden. De openbaarmaking van het beslag vervalt dan, en de termijn, die moet verloopen, vóór de eerste aankondiging kan plaats hebben, wordt dan niet gerekend van af de openbaarmaking maar van af de beteekening van het beslag.

Aldus zullen die opstallen zonder bezwaren worden geëxecuteerd en zullen alle kwestiën over de vormen der executie worden voorkomen.

Bovendien wordt dan ook alle twijfel opgeheven ten aanzien van het beslag op het zoogenaamd inlandsch erfpachtsrecht krachtens het Reglement op de particuliere landerijen bewesten de Tjimanoek.

Er zijn rechterlijke beslissingen, waarbij is uitgemaakt, dat dat erfpachtsrecht alleen door inlanders kan worden uitgeoefend, maar in de laatste jaren is steeds aangenomen, dat ook vreemde Oosterlingen dat recht kunnen hebben. Dat recht is onbetwistbaar eene onroerende zaak, en bij executie daarvan ten laste van vreemde Oosterlingen doet zich dus dezelfde moeilijkheid voor als bij de executie van de opstallen, welke moeilijkheid door eene bepaling als bovenbedoeld uit den weg wordt geruimd.

Het Hoog Gerechtshof heeft in 1888 (Zie zijn arrest dd. 30 Augustus 1888 *Indisch Weekblad van het Recht* No. 1324) wel beslist, dat bij eene dergelijke executie van inlandsch erfpachtsrecht de voorschiften van het beslag zooveel mogelijk moeten worden toegepast, maar eene uitdrukkelijke wetsbepaling is toch gewenscht.

Art. 77 tot en met 82. In het overige deel van het tweede Boek van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering wordt verder geene verandering van ingrijpenden aard voorgesteld. Het zijn slechts kleine onbeduidende wijzigingen, welke hoofdzakelijk een gevolg zijn van en in verband staan met andere reeds behandelde wijzigingen; en ik acht het dus onnoodig de bovenbedoelde artikelen, waarin die kleine wijzigingen vervat zijn, te behandelen.

Bij de bepalingen over de verdeeling van de opbrengst van in executorial beslag genomen roerend goed heb ik aangeraden eene minnelijke verdeeling van de opbrengst toe te staan, ook al blijkt niet van eene uitdrukkelijke goedkeuring van den geëxecuteerde. De gronden, die ik daar heb aangevoerd, zijn evenzeer van toepassing, waar onroerend goed is geëxecuteerd, en ik zou daarom hetgeen ik daar voorgesteld heb, ook voor de verdeeling van de opbrengst van geëxecuteerd onroerend goed willen bepalen.

De bepalingen omtrent den lijfsdwang geven mij nog aanleiding tot een paar opmerkingen.

Art. 581 No. 1 van het Reglement op de Burg. Rechtsvordering bepaalt, dat lijfsdwang plaats heeft tegen alle kooplieden voor handelsschulden, zelfs voor de zoodanige, tot welke zij verbonden zijn jegens personen, die geene kooplieden zijn, en daar wordt dan bijgevoegd, dat de orderbriefjes, assignatiën en andere handelspapieren, door een koopman onderteekend, geacht worden

voor zijn handel te zijn aangegaan, indien daarin geene andere oorzaak is uitgedrukt.

De vraag heeft zich nu meermalen voorgedaan, of een koopman, tegen wien ter zake van dergelijk handelspapier, waarin geene oorzaak is uitgedrukt, lijfsdwang gevorderd wordt, kan worden toegelaten tot het bewijs, dat het papier niet voor zijn handel, maar wegens eene geheel andere, niet met zijn handel in verband staande, oorzaak is afgegeven. Vroeger werd steeds aangenomen, dat de koopman tot dat bewijs moest worden toegelaten, maar in de laatste jaren is de jurisprudentie te dien aanzien omgekeerd en is bij herhaling beslist, dat het verzoek om tot dat bewijs te worden toegelaten, moet worden geweigerd, en dat tegen den koopman, die dergelijk handelspapier heeft afgegeven, waarin geene schuldoorzaak is opgenomen, altijd lijfsdwang moet worden uitgesproken.

Het is zelfs voorgekomen dat bij een verhoor op vraagpunten gebleken was, dat een orderbillet door een koopman niet voor zijn handel was afgegeven, en dat het vonnis toch bij lijfdwang uitvoerbaar werd verklaard op grond dat het aangehaalde art. 581 sub 1 alle tegenbewijs zou uitsluiten, wanneer het orderbillet geene oorzaak inhoudt.

Ik laat daar, of de vroegere beslissingen dan wel de tegenwoordige meer in overeenstemming zijn met de wet, zooals zij nu luidt. Maar het komt mij voor, dat de wet niet zoo mag blijven, waar zij tot de beslissingen der laatste jaren geleid heeft. Ik kan er mij zeer goed mede vereenigen, dat het ontbreken van eenige opgave omtrent de schuldoorzaak als een vermoeden tegen den onderteekenaar van het handelspapier wordt beschouwd, maar ik begrijp niet, waarom tegen dat vermoeden geen tegenbewijs zou mogen openstaan. Het is juist, dat men den koopman, die in een niet voor zijn handel afgegeven accept verzuimt van de oorzaak te doen blijken, het bewijs van de oorzaak oplegt, maar het gaat niet aan, om de oorzaak onverbiddelijk als eene handelsoorzaak aan te nemen, en den koopman in zoo'n geval altijd wat hij ook mocht kunnen bewijzen, lijfsdwangplichtig te verklaren.

Het wordt eene andere kwestie, wanneer in het accept eene handelsoorzaak is uitgedrukt; de vraag, of dan tegenbewijs kan worden toegelaten, zou bij eene herziening van de bepalingen der burgerlijke Rechtsvordering minder op hare plaats zijn. Maar, waar omtrent de oorzaak niets in het orderbillet vermeld staat, is er van tegenbewijs tegen den inhoud van het orderbillet geen sprake; het geldt dan iets, waaromtrent het orderbillet geheel zwijgt. Ik zou daarom aan art. 581, sub. 1 het volgende willen toevoegen: „Tegen„bewijs is echter niet uitgesloten; wanneer de koopman bewijst, dat het „handelspapier niet voor zijn handel is aangegaan, kan ter zake van dat papier „geen lijfsdwang tegen hem worden uitgesproken."

In Indië worden zij, die accepten teekenen, bijna altijd in het accept „koopman" genoemd. De meeste accepten worden ten overstaan van een notaris geteekend, en in de gedrukte formulieren, die vele notarissen voor de accepten hebben, vindt men het woord „koopman" opgenomen. De acceptanten letten daarop in den regel niet, omdat zij niet weten, welke gevolgen dat voor hen kan hebben, wanneer, zooals meestal het geval is, de schuldoorzaak niet wordt vermeld. Het is daarom in Indië van veel belang, dat men de bovenbedoelde nieuwe alinea bij art. 581 sub. 1 opneemt.

Art. 581, sub. 4 eischt verder eenige verduidelijking. Ik bedoel de bepaling dat lijfsdwang plaats heeft tegen alle personen zonder onderscheid voor de uitvoering van contracten aangaande ondernemingen van landbouw. Deze bepaling, welke in de Nederlandsche wet niet voorkomt, wordt zeer verschillend opgevat; de beteekenis dier bepaling staat niet vast. Moeten onder de contracten aangaande ondernemingen van landbouw zoo algemeen mogelijk alle contracten worden verstaan, welke het bedrijf van den landbouwer raken en ten behoeve van dat bedrijf zijn aangegaan, zoodat ook het koopen van goederen, die de kooper op eene landbouwonderneming gebruikt, daaronder valt, zooals de Raad van Justitie te Soerabaya bij zijn vonnis d.d. 24 October 1894 (zie *Indisch Weekblad van het Recht* nº. 1650) heeft beslist, of heeft de Raad van Justitie te Semarang bij zijn vonnis d.d. 18 Augustus 1886 (*Weekblad van het Recht* nº 1268) terecht geoordeeld, dat de koop van werktuigen, hoewel bestemd tot gebruik op eene landbouwonderneming niet kan gerekend worden onder de contracten in kwestie? Zijn, hetgeen ook niet altijd op dezelfde wijze door den rechter is beantwoord, contracten van koop of verhuur van ondernemingen, waarop landbouw wordt gedreven, al of niet onder de bedoelde contracten begrepen?

Ik geloof, dat het wenschelijk is de bepaling beperkt op te vatten en alleen lijfsdwang te geven voor de uitvoering van die contracten, welke rechtstreeks het uitoefenen van landbouw betreffen.

Ik zou daarom willen spreken van „contracten van landbouw" in plaats van „contracten aangaande ondernemingen van landbouw". Maar, hoe het ook zij, of men de bepaling in eene beperkte dan wel in eene meer algemeene beteekenis wenscht, in ieder geval is het van belang de wet zoo duidelijk mogelijk te maken.

Vooral ten aanzien van een middel als lijfsdwang moet vaststaan, wat de wetgever heeft gewild, en eene onzekere uitdrukking in de wet, die tot steeds wisselende inzichten van de rechterlijke kollegiën ter zake leiden kan, moet dus worden vervangen door meer duidelijke bewoordingen, die voor twijfel geene plaats laten.

Artikelen 83 tot en met 90. Het ontwerp behandelt in deze artikelen de middelen tot bewaring van zijn recht. Een conservatoir middel, dat in het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering niet geregeld is, en waarvan het zelfs onzeker is, of het onder de tegenwoordige bepalingen kan worden toegepast, is het conservatoir beslag onder zich zelf.

Het ontwerp geeft dat uitdrukkelijk door tusschenvoeging van een stel bepalingen daaromtrent aan het slot van de afdeeling, die handelt over conservatoir arrest onder derden. Het wordt met het arrest onder derden gelijk gesteld; alleen is de loop van een dergelijk arrest onder zich zelf korter en eenvoudiger, zooals ook uit den aard der zaak wel zijn moet, omdat daarbij arrestant en derde beslagene niet zijn twee verschillende personen.

Het zal een groot voordeel zijn, wanneer dat stel bepalingen in de wet wordt gelascht; het is al zeer vreemd, dat men conservatoir beslag kan leggen op hetgeen een derde aan zijn schuldenaar verschuldigd is, maar niet op hetgeen men zelf aan hem verschuldigd is.

Een zeer gewichtig nieuw conservatoir middel, dat het ontwerp in de wet wil opnemen, is het conservatoir beslag op onroerend goed. Waarom staat de wet wel conservatoir beslag op roerend maar niet op onroerend goed toe?

Inderdaad daarvoor bestaat geen goede grond. Bij de behandeling van de wet Hartogh was men dan ook algemeen over de invoering van dit nieuwe conservatoire middel zeer voldaan, en in Indië denkt men zonder twijfel daarover evenzoo.

Het kan geen nut hebben, die bepalingen hier nog te behandelen. Zij zijn bij de wet Hartogh uitvoerig besproken, en daaraan valt niets meer toe te voegen. De eenige opmerking, die ik maken moet, is dat het ontwerp in het art. 763 c, zooals dat wordt voorgesteld, een termijn bepaalt, die voor sommige gevallen te kort is; men heeft daarbij niet gedacht aan de groote afstanden, waarmede men in Indië in sommige gevallen kan te doen hebben.

Het voorgestelde art. 763c bepaalt dat de arrestant verplicht is om *binnen veertien dagen*, nadat het beslag is gelegd, de door hem ingestelde vordering tot van waardeverklaring tegen vertoon der dagvaarding te doen aanteekenen ter griffie van het in het proces verbaal van beslag genoemd rechterlijk kollege in een tot dat doel te houden register.

Dat rechterlijke kollege is de rechter, voor wien de vordering tot van waardeverklaring van het beslag wordt ingesteld. Men neme nu eens aan, dat een crediteur conservatoir beslag doet leggen op een te Makassar gelegen onroerend goed van zijn te Batavia wonenden debiteur. Het beslag moet gelegd worden ter plaatse, waar het goed gelegen is door een deurwaarder daar ter plaatse, dat is dus in het onderstelde geval, te Makassar; er is wel bepaald dat de deurwaarder zich bij het leggen van het conservatoir beslag niet op het in beslag te nemen onroerend goed behoeft te begeven, zooals voor executoriaal beslag is voorgeschreven, maar de vormen voor het conservatoir beslag zijn overigens dezelfde als voor het executoriaal beslag, en het ligt ook in de rede, dat het proces verbaal van beslag ter plaatse en niet elders wordt opgemaakt. Dat beslag moet daarbij ook te Makassar, waar het goed ingeschreven is, worden openbaar gemaakt. Na het beslag moet de vordering tot van waardeverklaring worden ingesteld voor den rechter, die bevoegd is, om van de vordering, waarvoor het beslag is gelegd, kennis te nemen, dat is dus in het onderstelde geval den Raad van Justitie te Batavia, omdat de debiteur te Batavia woont: en dan moet de bedoelde aanteekening ter griffie te Batavia geschieden. Men is echter niet zeker, dat het proces-verbaal van beslag, al wordt het dadelijk na het leggen van het beslag van Makassar opgezonden, binnen veertien dagen te Batavia zal zijn. Hoe kan de wetgever dus voorschrijven, dat in alle gevallen de vordering tot van waardeverklaring binnen veertien dagen ter griffie ingeschreven moet zijn?

En wanneer men nu eens onderstelt, dat de debiteur in het bedoelde geval niet te Batavia maar te Makassar woont, en de crediteur de zaak voor den Raad van Justitie te Batavia wil brengen, omdat het bijvoorbeeld eene handelszaak geldt en de betaling te Batavia moest geschieden, zoodat de Raad te Batavia ter zake bevoegd is: hoe zal dan de bij art. 763c bedoelde aanteekening van de dagvaarding ter griffie te Batavia ooit binnen veertien dagen na het beslag kunnen geschieden? Het proces-verbaal moet van Makassar naar Batavia worden opgezonden; na ontvangst daarvan moet de arrestant aan den Raad van Justitie te Batavia bepaling van termijn en vaststelling van rechtdag verzoeken, om de vordering tot van waardeverklaring tegen den te Makassar wonenden gedaagde in te stellen; en dan moet de

dagvaarding naar Makassar worden gedirigeerd om daar te worden uitgebracht. Als die dagvaarding uit Makassar is teruggekomen, kan eerst de aanteekening ter griffie te Batavia plaats hebben. Het behoeft geen nader betoog, dat in een dergelijk geval eene aanteekening ter griffie binnen den termijn van 14 dagen ten eenenmale onmogelijk is.

Ik geef gaarne toe, dat het wenschelijk is zoodanige voorzorgen te nemen, dat de arrestant verhinderd wordt een conservatoir beslag op onroerend goed te doen leggen, hetwelk hij niet zoo spoedig mogelijk door een eisch tot van waardeverklaring doet volgen. De gearresteerde moet een middel hebben, om de inschrijving van het beslag weder te doen doorhalen, wanneer de arrestant de zaak noodeloos rekt en zoodoende den gearresteerde de beschikking over zijn eigendom, langer dan noodig is, ontneemt. Daarom mogen de bepalingen, die den arrestant de verplichting opleggen tot inschrijving van de dagvaarding tot van waardeverklaring ter griffie binnen een bepaalden termijn, en die de doorhaling van het beslag toestaan, wanneer de arrestant binnen den termijn niet aan die verplichting voldoet, niet in de wet ontbreken. Doch die termijn moet niet zoo gesteld worden, dat in sommige gevallen de inschrijving niet tijdig kan geschieden, en dat dientengevolge in sommige gevallen de doorhaling van het beslag altijd zal plaats hebben. Ik geef dus zeer dringend in overweging, om aan art. 763 c. eene tweede alinea toe te voegen, luidende als volgt:

„De bedoelde termijn van veertien dagen zal worden verlengd tot zoodanigen „termijn, als door den President van den Raad van Justitie, die het verlof tot „het leggen van het conservatoir beslag verleent, bij dat verlof zal worden „bepaald, indien hetzij het in beslag te nemen onroerend goed gelegen is „hetzij de te dagvaarden persoon woonachtig is of verblijf houdt op een „eiland van Nederlandsch-Indië niet behoorende tot eene Residentie, welker „hoofdplaats op Java gevestigd is, hetzij zoowel het een als het ander het „geval is.

„In dat geval zal bij de openbaarmaking van het beslag in de openbare „registers volgens art. 507 van het Reglement de verlenging van den termijn „worden aangeteekend".

Daarmede is het bezwaar uit den weg geruimd en zal men ook zeker zijn dat de termijn niet langer wordt, dan noodig is, daar de President, die het verlof verleent, over de verlenging van den termijn beslist. Deze bepaling of althans eene soortgelijke bepaling mag niet gemist worden; ik twijfel dus niet, of het ontwerp zal ter zake worden aangevuld.

In aansluiting aan die nieuwe alinea van art. 763 c. moeten in art. 763 f, waarin de doorhaling van het beslag wordt bepaald op grond van eene verklaring van den griffier, inhoudende dat binnen den in art. 763 c vermelden tijd bij hem geen aanteekening is geschied van het instellen der vordering tot van waardeverklaring, een paar woorden worden bijgevoegd, en moet daarin worden gesproken van den in art. 763 c. vermelden of overeenkomstig de laatste alinea's van dat artikel verlengden termijn".

Ik wijs er voorts nog op, dat art. 725 al 2 van het Reglement, hetwelk voor conservatoir beslag op onroerend goed van toepassing wordt verklaard, bepaalt, dat het beslag van rechtswege vervalt, indien de eisch tot van waardeverklaring niet is ingesteld binnen acht dagen, nadat hetzelve is gelegd, en

dat die bepaling in de boven aangehaalde gevallen eveneens tot moeilijkheden aanleiding moet geven. Ook van dien termijn van acht dagen moet dus eene verlenging mogelijk zijn. Het schijnt mij het best, dat hier evenals ten aanzien van den bovenbedoelden termijn de President van den Raad van Justitie, die het verlof tot beslag verleent, aangewezen wordt om, ingeval het in beslag te nemen goed gelegen is of de geëxecuteerde woont of verblijf houdt op een eiland niet behoorende tot eene Residentie, welker hoofdplaats op Java gevestigd is, den termijn te verlengen en te bepalen, binnen welken termijn de dagvaarding tot van waardeverklaring op straffe van het vervallen van het beslag moet worden uitgebracht.

Bij conservatoir beslag op roerend goed kunnen zich dezelfde gevallen voordoen en kan daardoor evenzeer dagvaarding binnen acht dagen wel eens onmogelijk zijn. Het is dus aan te bevelen in art. 725 al. 2, dat over conservatoir beslag op roerend goed handelt, de bepaling omtrent de verlenging van den termijn op te nemen. Door de toepasselijk verklaring van art. 725 op conservatoir beslag op onroerend goed geldt het dan van zelf ook daarvoor.

Het recht om personen, die te Makassar wonen, in handelszaken voor een Raad van Justitie op Java te dagvaarden, is wel eens betwist, doch het Hoog Gerechtshof heeft nog niet lang geleden bij arrest dd. 3 Juni 1897 (*Ind. W. v. h. Recht No. 1777*) uitdrukkelijk dat recht erkend, en het komt dan ook dikwijls voor, dat van dat recht wordt gebruik gemaakt.

De bepalingen omtrent het afleggen der verklaring door den derden gearresteerde, die in de afdeeling, handelende over voorloopig arrest onder derden, zijn opgenomen, en bij executoriaal beslag onder derden van toepassing zijn verklaard, heb ik reeds bij de artikelen van het ontwerp over het executoriaal beslag besproken, en heb ik te dien aanzien eene vereenvoudiging voorgesteld.

Voor die vereenvoudiging, die ik voor het executoriaal arrest onder derden heb aanbevolen, bestaat natuurlijk dezelfde grond, waar het een voorloopig arrest geldt, dat van waarde is verklaard.

Artikelen 91, 92 en 93. Het eerste dezer artikelen draagt den rechtercommissaris, voor wien eene rekening en verantwoording wordt afgelegd, op, om, wanneer de rekening ten zijnen overstaan wordt gedaan, den termijn te bepalen, binnen welken de rekening moet worden beteekend, en voegt er bij, dat bij niet beteekening binnen dien termijn de rekenplichtige als nalatig rekenplichtige zal worden beschouwd. In de praktijk is het nu reeds gebruik, dat de rechtercommissaris dien termijn vaststelt, maar het is vrij wat beter, dat een dergelijk gebruik wordt gesanctionneerd door eene uitdrukkelijke wetsbepaling; en het is bovendien zeer twijfelachtig, of degeen, aan wien rekening wordt afgelegd, onder de nu bestaande bepalingen gerechtigd is tegen den rekenplichtige, die de rekening niet binnen een bepaalden termijn doet beteekenen, de dwangmiddelen van beslag en verkoop van diens goederen en van lijfsdwang uit te oefenen.

De artikelen 92 en 93 van het ontwerp betreffen de zoogenaamde kleine zaken. Het Reglement op de Burg. Rechtsv. laat alleen de praktizijns als gemachtigden in kleine zaken toe, en eischt ten bewijze van de machti-

ging op een praktizijn in eene kleine zaak de overlegging van eene authentieke volmacht, terwijl de rechter de bevoegdheid heeft, om de persoonlijke verschijning van partijen te bevelen. Het ontwerp geeft partijen in kleine zaken het recht om zich ook door gemachtigden, die niet tot de praktizijns behooren, te laten bijstaan of vertegenwoordigen, het schaft de overlegging van eene anthentieke volmacht af en het laat de bepaling, waarbij de rechter bevoegd wordt verklaard te bevelen, dat partijen zelf verschijnen, vervallen.

Al deze veranderingen zijn mijns inziens terecht in het ontwerp opgenomen. Waar partijen zelf mogen verschijnen, is er toch geen bezwaar hun toe te staan een niet praktizijn als gemachtigde voor hen te laten opkomen.

De procedure in kleine zaken moet zoo eenvoudig mogelijk zijn, en kosten moeten daarbij worden vermeden. Het is dikwijls lastig, om voor eene kleine zaak naar de plaats, waar de Raad van Justitie zitting houdt, over te komen. En moet men nu hen, die de gelegenheid of den tijd niet hebben zelf over te komen, en die zich door een vriend of bekende kosteloos kunnen doen vertegenwoordigen, dwingen, om voor eene meestal onbeduidende zaak een praktizijn te nemen, wiens kosten, zelfs als zij de zaak winnen, voor hunne rekening blijven?

En waarom wordt eene authentieke volmacht verlangd? De kosten van eene authentieke volmacht drukken zwaar, waar het eene kleine zaak over enkele tientallen guldens geldt, en er is werkelijk geen deugdelijke grond voor zoodanigen eisch. De Redactie van het *Weekblad van het Recht* wenscht gaarne bepaald te zien, dat de gemachtigde moet voorzien zijn van eene volmacht hetzij dan eene onderhandsche of eene authentieke.

Ik acht eene nadere bepaling onnoodig. Zooals art. 92 van het ontwerp is gesteld, is de regel, dat de partijen in persoon verschijnen, maar, als zij willen, kunnen zij zich door een gemachtigde laten vertegenwoordigen. Welnu, zoo'n gemachtigde, die voor den rechter verschijnt, moet zich toch legitimeeren; hij moet aantoonen, als hoedanig hij komt, en dat is alleen mogelijk door overlegging van eene volmacht. Dus ook zonder eenige bepaling moet er eene volmacht zijn.

De Redactie van het *Weekblad van het Recht* verwijst naar haar betoog, waarin zij het afkeurt, dat het ontwerp de overlegging van eene schriftelijke volmacht van den eischer op zijn procureur in groote zaken niet meer verplichtend stelt. Het komt mij echter voor, dat die verwijzing minder juist is. In groote zaken is persoonlijke verschijning niet toegelaten, en kan alleen een procureur verschijnen. De procureur is echter geen gewone gemachtigde, hij komt in groote zaken ter terechtzitting op uit kracht van de aan den procureur bij de wet opgelegde verplichtingen en bevoegdheden. Het gaat dus niet aan den procureur, die in groote zaken ter terechtzitting verschijnt, op ééne lijn te stellen met den gemachtigde, die in kleine zaken de partij vertegenwoordigt.

Het vervallen van de bepaling, waarbij de rechter bevoegd verklaard wordt partijen te bevelen, om zelf te verschijnen, wordt door de Redactie van het *Weekblad van het Recht* veroordeeld, maar ik veroordeel dat niet. Integendeel ik acht het zeer goed, want het is voor de partijen, als zij niet ter plaatse wonen of tijdelijk afwezig zijn, dikwijls een zeer groot bezwaar om aan een zoodanig bevel gevolg te geven, en men moet de partijen in dergelijke kleine

zaken geene noodelooze lasten opleggen. Die zaken kunnen gemakkelijk geïnstrueerd worden ook zonder die persoonlijke verschijning.

Artikelen 94 tot en met 107. Deze artikelen behelzen voor een deel kleine wijzigingen, die behooren bij en zich aansluiten aan hetgeen vroeger reeds besproken is.

Maar eene belangrijke aanvulling, welke in de artikelen 97 en 98 van het ontwerp is opgenomen, is de uitbreiding van de maatregelen, welke de getrouwde vrouw, die tot scheiding van goederen ageert, gedurende het geding ter voorkoming van het wegmaken en verspillen der goederen van de huwelijksgemeenschap door den man zal kunnen in het werk stellen.

Art. 823 van het Reglement op de Burg. Rechtsvordering geeft aan de vrouw de bevoegdheid tot verzegeling, boedelbeschrijving en waardeering van goederen met bewilliging van den rechter. Volgens het ontwerp zal echter ook conservatoir beslag op de roerende en onroerende goederen der gemeenschap en op de roerende goederen der vrouw, die niet tot de gemeenschap mochten behooren, mogelijk zijn, en is het de President van den Raad van Justitie, die het verlof tot dat conservatoir beslag en tot de andere nu reeds toegelaten maatregelen aan de vrouw zal moeten verleenen. Ook de vrouw, die tot echtscheiding of scheiding van tafel en bed ageert, zal krachtens art. 100 van het ontwerp diezelfde middelen tot bewaring van hare rechten hebben; alleen zal er dan, om verlof tot conservatoir beslag te kunnen bekomen, gegronde vrees voor verduistering moeten bestaan. Bij echtscheiding en scheiding van tafel en bed is het niet het gevaar voor haar vermogen, hetwelk de vrouw tot hare actie aanleiding geeft, zooals dat bij de actie tot scheiding van goederen het geval is. Daarom wordt terecht bij echtscheiding en scheiding van tafel en bed voor het verlof tot conservatoir beslag gegronde vrees voor verduistering geëischt.

Deze aanvulling van de rechten der vrouw werd in Nederland bij de wet-Hartogh zeer gunstig beoordeeld, en er bestaat alle reden, om haar ook voor Indië over te nemen. De gronden, die in Nederland de aanvulling met ingenomenheid deden ontvangen, gelden ook voor Indië, zelfs in nog sterker mate. Het conservatoir beslag is een middel van meer praktischen aard dan de verzegeling.

De regeling van dat conservatoir beslag geeft mij aanleiding tot eene opmerking betreffende het gewone conservatoir beslag. Men vindt in art. 98 bepaald, dat hij, die eigenaar beweert te zijn der door de vrouw tot bewaring van hare rechten in beslag genomen goederen of van een gedeelte daarvan, tegen de in beslagneming kan opkomen op de wijze in artikel 460 bedoeld.

Ik juich deze bepaling zeer toe, maar zou haar nu ook willen tusschenvoegen in de tweede afdeeling van den vierden titel van het derde boek (art. 720 en volgende), welke handelt over het gewone conservatoir beslag. Bij herhaling werd beslist dat artikel 460 van het Reglement op de Burg. Rechtsv. niet van toepassing is op het conservatoir beslag, zoodat de eigenaar van ten laste van een ander in conservatoir beslag genomen roerend goed niet tegen die inbeslagneming kan opkomen op de bij art. 460 bedoelde wijze. En toch is er geene reden, om de actie van art. 460 aan dien eigenaar te onthouden. Waarom moet de eigenaar van ten laste van een ander in *conservatoir* beslag

genomen goed in ongunstiger conditie zijn dan de eigenaar van ten laste van een ander in *executoriaal* beslag genomen goed? Het proces tot van waardeverklaring van het conservatoir beslag kan geruimen tijd duren; het is dus voor den eigenaar van ten laste van een ander in conservatoir beslag genomen goed zeer bezwarend, wanneer hij tot den afloop van het proces tot van waardeverklaring moet wachten, en hij zijne rechten op het goed niet eerder behoorlijk kan doen gelden.

De actie uit onrechtmatige daad, die hij dadelijk kan instellen, geeft hem recht op schadevergoeding, maar het is de vraag, of hij daarmede zijn goed terug krijgt. Ik acht dus eene toepasselijkverklaring van art. 460 op het gewone conservatoir beslag dringend noodig. En het feit, dat het ontwerp de actie van art. 460 bij het nieuw in te voeren conservatoir beslag van de vrouw tot bewaring van hare rechten op de goederen der gemeenschap toepast, doet mij aannemen, dat er geen bezwaar zal bestaan om het ook bij het gewone conservatoir beslag van toepassing te verklaren.

Ten aanzien van de toelating tot kostelooze procedure is in art. 873 van het Reglement op de Burg. Rechtsv. bepaald, dat de vergunning ter zake wordt verzocht bij request op ongezegeld papier geschreven en door een procureur, desnoods door den President daartoe aangewezen, onderteekend. Op grond van die bepaling wordt, wanneer een request wordt ingediend, hetwelk niet door een procureur is onderteekend, door den President een procureur aangewezen om het te onderteekenen. Het doet zich in de praktijk meermalen voor, dat requesten om kostelooze procedure worden ingediend, die volkomen ongegrond en dus ten eenenmale onverdedigbaar zijn. Moet nu de door den President aangewezen procureur zulk een geheel onverdedigbaar request onderteekenen? Er zijn gevallen geweest, waarin de President de bezwaren van den aangewezen procureur tegen het bij request gedaan verzoek erkende, maar hem verzocht het toch te onderteekenen, onder opmerking dat hij het recht had, om ter comparitie voor rechters commissarissen zijne bezwaren tegen het request te berde te brengen en het verzoek tegen te spreken. De procureur kan dus ter comparitie voor rechters-commissarissen betoogen, dat het verzoek, bij het door hem mede onderteekend request gedaan, niet mag worden toegestaan. Is dat niet eene vreemde regeling, en, hoe zonderlingen indruk moet het op den verzoeker maken, dat de procureur, die is aangewezen om voor hem op te komen, uit alle macht zijn verzoek bestrijdt?

Dat is bizonder irrationeel, en ik zou daarom bedoelde bepaling willen veranderen. Ik zou willen bepalen, dat het verzoek kan worden ingediend door een procureur namens den verzoeker, maar dat ook de verzoeker zelf het zal kunnen indienen en daarvoor geene aanwijzing van een procureur door den president zal plaats hebben. De verzoeker zal dan zelf ter comparitie voor de rechters commissarissen kunnen opkomen; en eerst, wanneer het verzoek om kostelooze procedure wordt toegestaan, zal een procureur worden toegevoegd. Op die wijze vermijdt men de eigenaardige vertooning, dat een procureur voor den rechter gaat betwisten, hetgeen bij een door hem onderteekend request wordt verzocht. En de regeling is zeer goed mogelijk, zooals ik haar voorstel. Bij de comparitie voor rechters commissarissen is geen rechtsgeleerde bijstand noodzakelijk; de belanghebbende kan gemakkelijk persoonlijk zijne belangen op die comparitie waarnemen.

Op rapport van de rechters commissarissen wordt door den rechter alleen onderzocht en beslist, of het onvermogen van den verzoeker is aangetoond, en of al of niet reeds dadelijk blijkt, dat de vordering of verdediging van allen grond is ontbloot.

De rechter kan dat zonder bezwaar onderzoeken en beslissen, ook al is het verzoek niet door een rechtsgeleerde toegelicht en verdedigd. Staat de rechter het verzoek om kostelooze procedure toe, dan geldt het eene vordering of eene verdediging, die niet ten eenenmale ongegrond is, en dan kan dus zonder bezwaar een procureur worden toegevoegd.

Het zal mijns inziens eene zeer groote verbetering zijn, wanneer het niet meer kan voorkomen, dat een procureur zich verzet tegen het verzoek, dat hij zelf onderteekend heeft, en ik raad dus de door mij ter zake aangegeven verandering ten sterkste aan.

Artikelen 108 en 109. Artikel 108 is de overgangsbepaling, krachtens welke terecht de bij het ontwerp voorgestelde wijzigingen niet van toepassing worden verklaard op de gedingen, waarvan bij inwerkingtreding van het ontwerp nog geen uiterlijk gewijsde bestaat. Gedingen, die volgens de tegenwoordige bepalingen aanhangig zijn gemaakt, moeten ook geheel volgens die bepalingen worden beëindigd. Dat is een zeer juist systeem, en het zou tot groote moeilijkheden aanleiding geven, wanneer hangende een geding de procedure volgens veranderde bepalingen moest worden voortgezet.

Alleen ten aanzien van de bepaling van het ontwerp, waarbij geregeld wordt, wanneer een bij verstek gewezen vonnis van echtscheiding of van scheiding van tafel en bed in den zin van art. 84 gerekend wordt ten uitvoer gelegd te zijn en dus verzet daartegen niet meer ontvankelijk is, wordt bij artikel 108 van het ontwerp eene uitzondering gemaakt. De uitzondering heeft een goeden grond; het is van zeer veel belang, dat aan de onzekerheid te dier zake een einde kome en niet meer tegen dergelijke verstekvonnissen, welke reeds jaren geleden gewezen en als onaantastbaar beschouwd zijn, kunne worden opgekomen. Men vergete toch niet, welke ernstige gevolgen het kan hebben, wanneer hij of zij, die een verstekvonnis tot echtscheiding heeft gekregen, hertrouwd is, en jaren later met een verzet tegen dat verstekvonnis wordt aangevallen Maar toch is er een bezwaar bij deze uitzondering. Hoe moet het, wanneer kort vóór de inwerkingtreding van het ontwerp een geding in verzet tegen zulk een verstekvonnis aanhangig is gemaakt, en dat geding in verzet tijdens de inwerkingtreding niet beëindigd is?

Wanneer dan krachtens de tegenwoordige bepalingen verzet nog ontvankelijk is, maar krachtens de nieuwe bepalingen de niet ontvankelijkverklaring van het verzet moet volgen, is de niet ontvankelijkverklaring eene groote onbillijkheid tegenover den opposant. Hij begon zijn geding op een oogenblik, dat het verzet nog ontvankelijk was, maar wordt krachtens de hangende het geding ingevoerde nieuwe bepalingen met eene niet ontvankelijkverklaring naar huis gezonden. Ik zou dus willen bepalen, dat bij gedingen in verzet, die bij de inwerkingtreding van het ontwerp reeds aanhangig zijn gemaakt, de in art. 17 van het ontwerp ingevoerde aanvulling van het eerste lid van art. 84 van het Reglement niet mag worden toegepast.

Art. 226 van het Reglement op het rechtswezen in Sumatra's Westkust en art. 232 van het Reglement op het rechtswezen in Celebes en Onderhoorigheden verklaren de voorschriften van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering van toepassing op de rechtspleging respectievelijk voor den Raad van Justitie te Padang en voor dien te Makassar behoudens de wijzigingen, die in de artikelen vermeld zijn.

Art. 109 van het ontwerp trekt een paar dier wijzigingen in en stelt eenige aanvullingen daarvoor in de plaats. Het komt mij voor, dat art. 109 niet onvoorwaardelijk kan worden goedgekeurd. Het sub nummer 9 in het artikel van het eene Reglement en het sub nummer 10 in het artikel van het andere Reglement, waarbij de termijnen voor hooger beroep, request civiel en cassatie op zes maanden worden gesteld voor den eischer in hooger beroep, request civiel of cassatie, die in Nederlandsch-Indië buiten het gebied van den Raad van Justitie respectievelijk te Padang en te Makassar woonachtig is, worden ingetrokken.

Zooals Mr. v. O. in nummer 1759 van het *Indisch Weekblad van het Recht* zeer juist heeft betoogd, is die verlenging van de bedoelde termijnen, althans voor appèl en cassatie, volkomen ongemotiveerd. Ter bepaling van den termijn, binnen welken appel of cassatie moet worden aangeteekend, komt het aan op den afstand, op welken de woonplaats van den eischer in appèl of cassatie verwijderd is van den zetel van den rechter in hooger beroep of cassatie. De rechter in hooger beroep of cassatie is het Hoog Gerechtshof, hetwelk te Batavia gevestigd is. Ook voor Padang en Makassar moet dus even goed, als in het Reglement op de Burg. Rechtsv. voor Java, de termijn voor hooger beroep en cassatie worden verlengd en op zes maanden gesteld, wanneer de eischer in hooger beroep of cassatie woonachtig is op een der eilanden niet behoorende tot eene Residentie welker hoofdplaats op Java gevestigd is, maar de verlenging moet niet plaats hebben, zooals nu is voorgeschreven wanneer die eischer woonachtig is, buiten het rechtsgebied van den Raad van Justitie te Padang of Makassar. Ten aanzien der termijnen van hooger beroep en cassatie behooren de bepalingen van het Reglement op de Burg. Rechtsv. onveranderd voor Sumatra's Westkust en Celebes en Onderhoorigheden te worden overgenomen, en met de intrekking der bedoelde wijzigingen te dier zake kan dus geheel worden ingestemd.

Maar het ontwerp heeft over het hoofd gezien, dat het met request civiel iets anders is, en dat voor request civiel hetgeen nu voor Sumatra's Westkust en Celebes en Onderhoorigheden geldt, zoo moet blijven Immers het request civiel wordt ingediend aan denzelfden rechter, die het vonnis, tegen hetwelk men opkomt, gewezen heeft. Request civiel tegen vonnissen van de Raden van Justitie te Padang en te Makassar moet ook bij diezelfde Raden van Justitie worden aangebracht en niet bij het Hoog Gerechtshof. Bij de vaststelling van den termijn voor het request civiel moet dus in aanmerking komen, of de eischer in request civiel al of niet buiten het rechtsgebied van den betrokken Raad van Justitie woonachtig is, en heeft het geen zin den termijn te verlengen voor de eischers, die op de eilanden buiten Java wonen. Het ontwerp heeft ten onrechte request civiel met appèl en cassatie op ééne lijn gesteld. De nummers 8 en 10 van de aangehaalde artikelen van de bedoelde Reglementen moeten dus worden ingetrokken, voor zoover daarbij

voor Sumatra's Westkust en Celebes en Onderhoorigheden wijziging wordt gebracht in de artikelen 334 en 402 van het Reglement op de Burg. Rechtsv. (appèl en cassatie), maar zij moeten niet worden ingetrokken, voor zoover de wijzigi g art. 388 Burg. Rechtsv. (request civiel) geldt.

In de toelichting op het ontwerp wordt het artikel van Mr. van O. in nummer 1759 van het *Weekblad van het Recht* aangehaald, en het verwondert mij daarom te meer, dat het ontwerp niet heeft gelet op de andere toch zeer behartigenswaardige wenken, die Mr. v. O. in datzelfde artikel over andere termijnen voor Celebes en Onderhoorigheden geeft.

Mr. v. O. wijst onder meer op den termijn van art. 539 van het Reglement op de Burg. Rechtsv.: dat artikel bepaalt, dat beroep van een vonnis, gewezen op eene actie tot opvordering van eigendom, in geval van beslag op onroerend goed, niet meer ontvankelijk zal zijn na verloop van den veertienden dag na de beteekening van het vonnis (krachtens het ontwerp na de uitspraak van het vonnis). De Reglementen voor Sumatra's Westkust en Celebes en Onderhoorigheden voegen in nummers 12 en 13 van de aangehaalde artikelen daaraan toe, dat de termijn zich regelt naar den maatstaf van art. 10, wanneer de partijen hare woonplaats niet in dezelfde Residentie hebben.

De verlenging van den termijn naar gelang van den afstand tusschen de woonplaatsen van de twee partijen is eene zeer bizondere maar minder juiste regeling. Al wonen partijen ook vlak bij elkaar, dat maakt nog niet, dat het appèl onmiddelijk kan worden ingesteld.

De dagvaarding in appèl moet geschieden met procureurstelling bij een te Batavia wonenden procureur, zoodat, zelfs al woont de wederpartij op Java en al is dus termijnsbepaling en vaststelling van rechtdag door het Hof niet noodig, de partij die appelleeren wil, toch altijd beginnen moet naar Batavia met een daar wonenden procureur te correspondeeren. Steeds moet dus de termijn voor het appèl geregeld worden naar den afstand, dien de appelant van Batavia verwijderd is. Daarom zou ik willen voorstellen, om den termijn voor het appèl van art. 539 voor Sumatra's Westkust en Celebes en Onderhoorigheden als regel te stellen op één maand, en bij uitzondering op acht weken, voor het geval de apellant op een eiland buiten Java woont, met uitzondering van de gevallen, dat de appellant respectievelijk op Padang of Makassar zelf woont, in welke gevallen de termijn slechts één maand behoeft te zijn. Ook wanneer hij, die de zaak in eersten aanleg heeft verloren, op Java woont, moeten de stukken toch eerst van Padang of Makassar op Java z n aangekomen, vóór over het al of niet instellen van appèl kan worden beslist. Daarom is de termijn van een maand als regel zeker niet te lang. Woont de verliezende partij te Padang of Makassar zelf, dan is zij den dag van de uitspraak met het vonnis bekend, en kan zij dus dadelijk voor opzending naar Batavia zorgen, zoodat dan geene verlenging noodig is. Maar woont die partij buiten Padang of Makassar, zoodat zij niet dadelijk het vonnis kent en eerst weder met haar moet worden gecorrespondeerd, vóór opzending naar Batavia kan plaats hebben, dan moet de termijn een langere zijn.

Een tweede termijn, die Mr. v. O. nog aanhaalt, is de termijn voor het appèl van vonnissen van den President van den Raad van Justitie in kort geding Die termijn is krachtens art. 289 Burg. Rechtsv. drie weken na de beteekening (krachtens het ontwerp na de uitspraak) en voor Padang en

Makassar is die termijn niet veranderd. Ten gevolge van dien korten termijn zal het dikwijls, ja in de meeste gevallen onmogelijk zijn, tijdig van een Praesidiaal vonnis in kort geding te Padang of te Makassar gewezen, appèl in te stellen. Verder zullen ook de termijnen van art. 489 en 554 van het Reglement, waarop de Redactie van het *Weekblad van het Recht* nog gewezen heeft en de termijnen van art. 515 en 530, die Mr. v. O. nog noemt, allen voor Sumatra's Westkust en Celebes en Onderhoorigheden moeten verlengd worden. De termijn van art. 515 Burg. Rechtsvordering voor het daar bedoelde geschil is acht dagen, en ook dien termijn heeft men voor Padang en Makassar onveranderd gehandhaafd. Het kan zijn, dat de afdoening der geschillen, bij de aangehaalde artikelen bedoeld, zoo spoedig mogelijk moet plaats hebben. Maar dat mag geene aanleiding zijn om termijnen vast te stellen, die zoo kort zijn, dat appèl bijna nooit kan plaats hebben. Neen, dan bepale men liever, dat de betrekkelijke vonnissen niet appellabel zullen zijn, maar als de wetgever appèl openstelt, moet hij het zoo regelen, dat het appèl tijdig kan worden ingesteld. De wetgever moet niet voor bepaalde gevallen een recht toekennen, om dan te gelijkertijd de uitoefening van dat recht onmogelijk te maken door het vaststellen van te korte termijnen.

Ten slotte behoort voor Padang en Makassar ook de bij artikel 338 van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering bepaalde termijn te worden verlengd. Het motief voor die verlenging is echter reeds bij de bespreking van artikel 53 van het ontwerp aangegeven, en ik kan ter zake dus volstaan met eene verwijzing naar hetgeen bij artikel 53 is aangevoerd.

ROTTERDAM.

VARIA.

WETSONTWERPEN TOT HERZIENING VAN DE RECHTERLIJKE ORGANISATIE IN NEDERLANDSCH-INDIË.

Bij Koninklijke boodschap van 16 Januari 1900 zijn aan de Tweede Kamer twee wetsontwerpen ingediend:

1°. tot wijziging van de begrooting van Ned.-Indië voor 1900, en

2°. tot ontbinding van het Hooggerechtshof van Ned.-Indië.

Aan de memorie van toelichting op deze wetsontwerpen ontleenen wij het volgende.

Door de Indische Regeering is de vraag overwogen door welke maatregelen waarborgen zijn te scheppen, dat de rechtspraak in Nederlandsch-Indië naar eisch beantwoordt aan hare bestemming. Het deswege ingesteld onderzoek heeft geleid tot het ontwerpen van drie Koninklijke besluiten waarbij wordt uitgegaan van het beginsel dat de thans aan het Hooggerechtshof opgedragen taak van:

1°. *revisie* der daarvoor in aanmerking komende strafvonnissen van inlandsche rechtbanken op Java en Madura en voor een deel der buitenbezittingen, en

2°. *examinatie* der overige vonnissen door die colleges in dat ressort in strafzaken gewezen,

behoort te worden overgebracht op de Raden van Justitie te Batavia, Semarang en Soerabaja, vermits deze overmatige arbeid van storenden invloed is op de vervulling der gewichtige werkzaamheden, waartoe het Hof overigens geroepen is en hij wegens zijnen aard zoowel als wegens zijnen omvang gevoegelijk kan worden verdeeld, over verschillende lagere rechtscolleges, zooals reeds in de buitenbezittingen het geval is.

In verband met dezen maatregel, alsook met den thans mede voorgestelden om de tot dusver door de griffiers van het Hooggerechtshof en van de Raden van Justitie als emolumenten genoten wordende inkomsten ten bate der schatkist te doen strekken, zal het mogelijk zijn om, terwijl dit tot geene verhooging, maar tot eenige besparing van uitgaven leidt, de formatie van enkele colleges te wijzigen en in het algemeen de bezoldiging der Indische rechterlijke ambtenaren te herzien, ten einde die beter in overeenstemming te brengen met het ambtelijk standpunt door hen ingenomen en de werkzaamheden door hen verricht.

De memorie van toelichting bevat verder beschouwingen over: 1°. de wijziging in de formatie der rechtscolleges, die ter uitvoering van het plan wenschelijk geacht worden; verder 2°. over verhoogingen van bezoldigingen en nieuwe betrekkingen en 3°. over verlaging van bezoldigingen en intrekking van betrekkingen.

Er is ten deze niets nieuws onder de zon. Voor een overzicht dezer

materie verwijzen wij naar een artikel van Mr. A. J. Immink in de (Ned.) *Gids* van October 1890.

* * *

Een derde wetsontwerp bereikte nog in Januari de volksvertegenwoordiging, strekkende ter vervanging van de artikelen 92—103 van het Regeerings-Reglement. Aanleiding daartoe ligt in de bewerking eener herziening van het Indisch Reglement op de rechterlijke organisatie bij Kon. besluit, en in het aangekondigde nieuwe Wetboek van Strafrecht. Want in beiden komt de rechtspositie van het Hooggerechtshof ter sprake.

HET NEDERLANDSCH EN INLANDSCHE AMBTENAREN.

Door den eersten gouvernements-secretaris is aan de hoofden van gewestelijk bestuur de volgende circulaire gericht:

„In verband met de omstandigheid dat vele Europeesche ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur nalieten de beoefening der Nederlandsche taal onder de inlandsche ambtenaren aan te moedigen en sommigen onder hen zelfs meenden te moeten weigeren zich met inlanders in die taal te onderhouden, werden de hoofden van gewestelijk bestuur bij de dezerzijdsche circulaire van 10 September 1890, no. 2198, gewezen op het verlangen der regeering dat de inlandsche hoofden en ambtenaren worden aangemoedigd zich in het Nederlandsch te blijven oefenen en werd hun opgedragen in dien zin het noodige te verrichten en te doen verrichten.

„De regeering betwijfelt of haar aldus nadrukkelijk te kennen gegeven verlangen door de betrokken ambtenaren wel steeds voldoende is in het oog gehouden. Zij zou het betreuren, indien dit het geval niet mocht zijn, en de gouverneur-generaal heeft daarin aanleiding gevonden mij op te dragen de bovenbedoelde aanschrijving bij u in herinnering te brengen en u te verzoeken voor de goede naleving daarvan nauwlettend zorg te willen dragen."

* * *

Het is zonder twijfel een belachelijk en verouderd denkbeeld, dat ons prestige er door lijden zou als onze ambtenaren Nederlandsch spreken met en tot die weinige inlandsche ambtenaren welke door inspannende studie zich onze taal hebben eigen gemaakt. Toch heerscht dit denkbeeld nog tamelijk algemeen en wel, naar men ons mededeelt — merkwaardig genoeg — minder op de buitenbezittingen dan wel op Java.

Dat intusschen in de eerste menschenleeftijden het Nederlansch een beteekenisvolle verspreiding zal krijgen in Indië, als ambtelijke taal het Maleisch zal vervangen, is niet erg waarschijnlijk. Moedigt men aan de eene zijde de hoofden aan Hollandsch te leeren, men doordringe onze jeudige ambtenaren er van dat zij zich met de borst toeleggen moeten op de landstalen en op de officieele ambtstaal, het Maleisch, dat nu eenmaal, als zijnde veel gemakkelijker te leeren voor elken inlander dan het Hollandsch, de ambtstaal is en nog jaren blijven zal.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 Maart 1900.

INHOUD.

Mr. C. Th. van Deventer, in de *Gids*, over „de eereschuld" in het parlement. — De brochure van F. Fokkens over verhooging van volkswelvaart op Java: keering van woeker door staatslandbouwcrediet. — Beschouwing hierover van Mr. P. Brooshooft in de *Locomotief*. — Reorganisatie van het onderwijs in Indië, bepleit door H. M. van Haften in een brochure. — De wetsontwerpen tot herziening der rechterlijke organisatie, besproken in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en door Mr. A. Stibbe Lzn. in het *Algemeen Handelsblad*. — Het *Handelsblad* betoogende, dat de Javaan naar verhouding niet te zwaar belast wordt. — Hetzelfde blad nog eens weer over de heilzaamheid der opheffing van de militaire school te Mr. Cornelis.

„De eereschuld" in het parlement, noemt Mr. C. Th. van Deventer een nabetrachting op zijn bekend *Gids*-artikel van Augustus (zie de „revue" in onze September-aflevering, 1899 blz. 1085), die geplaatst is in de Maart-aflevering van de *Gids*. De schrijver begint met hoopvol te constateeren: „wij gaan vooruit." Tot die conclusie komt hij b.v. door te vergelijken twee voorloopige Verslagen der Tweede Kamer, en wel dat van 12 Mei 1898, betreffende de laatste leeningwet, met dat van 16 October 1899, betreffende de Indische begrooting van 1900. In die $1^1/_2$ jaar hebben zich blijkbaar de meeningen aangaande Nederlands financiëele verplichtingen tegenover Indië gewijzigd. Op het eerstgenoemde tijdstip toch was er onder de 100 Kamerleden slechts één lid, die het onbillijk noemde Indië te belasten met uitgaven voor rente en aflossing van een geldleening, waar Nederland vroeger honderden millioenen uit Indië getrokken had; „men", dat was dus de geheele Kamer op één na, kon die onbillijkheid niet inzien. En wat vernemen wij in October 1899? Dat „sommige leden" het billijk noemden, de uitgaven voor rente en aflossing der ten laste van Indië gesloten leeningen voor rekening van Nederland te brengen; dat „enkelen leden", zoolang een formeele scheiding tusschen de Nederlandsche en de Indische financiën niet is tot stand gekomen, het moederland zedelijk verplicht hielden, de tekorten der koloniale rekeningen te dekken; en dat de „andere leden", die het in Mei 1898 ingenomen standpunt nog niet wilden prijsgeven, toch aanmerkelijk minder vast in hun schoenen stonden dan zeventien maanden te voren. Van de beslistheid, waarmede toen verwezen werd naar de invoering der indische Comptabiliteitswet, die een nieuw tijdsperk zou hebben ontsloten, alsof met die verwijzing alles opgehelderd en gerechtvaardigd werd, bleek thans ongeveer niets te zijn overgebleven. Heette het toen, dat op hetgeen aan de invoering dier Comptabiliteitswet voorafging, niet meer kon worden teruggekomen, thans werd van dezelfde zijde de tegenwerping vernomen, dat men om tot een zuivere rekening te kunnen komen hooger diende op te klimmen dan tot 1867, en ook de door Nederland over-

genomen schulden der Oost-Indische Compagnie en de in vroeger jaren door het moederland voor Indië betaalde bedragen in aanmerking zou moeten nemen. Alsof dit nuttige werk al niet lang te voren door niemand minder dan Mr. N. P. van den Berg verricht ware en gevoerd had tot een voor de illusies van hen, die nog aan het bakersprookje van Nederlands „opofferingen" ten behoeve van Indië mochten gelooven, inderdaad vernietigend resultaat! Meer overweging verdient een ander argument, door de tegenstanders van het bestaan eener „eereschuld" aangevoerd, een argument, dat, zuivere toepassing der leer, die bij voorkeur èn kool èn geit spaart, hun conservatisme moest rechtvaardigen zonder hun liberalisme in verdenking te brengen. De door een vorig geslacht gevolgde politiek, die de ter bevrediging van Indië's dringende behoeften zoo hoog noodige millioenen in Nederlands schatkist deed vloeien, werd ook door hen, zoo zeiden zij, afgekeurd. Doch was dit een reden om het aldus onrechtmatig aan Indië onttrokken geld terug te geven? Immers neen, want zelfs de zedeleer verplicht een volgend geslacht niet om wat zijn voorgangers misdreven hebben „geldelijk goed te maken!" Zonderlinge opvatting, in strijd, durf ik zeggen, met het zedelijk gevoel van de groote meerderheid onzer natie; in strijd ook met wat wij dagelijks op wetgevend gebied zien gebeuren. Want wat is wetgeven, in minstens vijf van de tien gevallen, anders dan verbeteren wat door vorige geslachten onvoldoende geregeld, dan voorzien in hetgeen door hen verzuimd werd, onverschillig of daardoor aan de thans levende gemeenschap nieuwe lasten worden opgelegd? Bovendien — als het onzedelijk is om door middel van een door ons afgekeurde politiek voordeelen te behalen, is het toch zeker óok onzedelijk, die voordeelen, eenmaal behaald, te behouden en doet het er weinig toe of deze baten, waarvan wij dagelijks de vruchten plukken door ons-zelf of door onze voorgangers verkregen werden. Meer nog: die voorgangers, voor zoover zij in hun handelwijze niets ongeoorloofds zagen, waren wellicht voor de rechtbank der zedelijkheid nog wel vrij te pleiten; maar hoe moet over ons geoordeeld worden, zoo wij ons bezitrecht wenschen te handhaven, ook nadat wij het gebrek in onzen titel hebben erkend?

Mr. van Deventer wijdt nu verder eenige bladzijden aan de houding, aangenomen door den Minister van Koloniën, den heer Cremer, dien hij eenigszins negatief qualificeert als een alles behalve krachtige, zelfs niet blijk gevende van een vaste overtuiging. Hij schaart zich namelijk niet slechts welgemoed en zonder voorbehoud bij de ontkenners der eereschuld. Maar hij werpt bovendien een exceptie op. Wat zou hij zich het hoofd breken met de quaestie? Wie zich op het standpunt stelt, dat Nederland een eereschuld aan Indië te voldoen heeft, zoo redeneerde hij, brenge zijn vordering tot kwijting voor waar zulks behoort, maar *niet* bij den Minister van Koloniën!

De oplossing der quaestie, meende de heer Cremer, kan niet door den Minister van Koloniën geschieden, omdat deze geen voorstel kan indienen, waarbij beschikt zou moeten worden over middelen uit de Nederlandsche schatkist. Dit kan alleen geschieden door den Minister van Financiën. Doch een Minister van Financiën, die zulk een schuld niet erkent, kan tot de betaling óók niet het initiatief nemen. De Minister van Financiën, daarop kwam het ten slotte neer, *wil* niet en de Minister van Koloniën *kan* niet, al wilde hij. Om die redenen gaf de heer Cremer den heer Van Kol, die krachtig

op de kwijting der „eereschuld" had aangedrongen, in overweging, ten dezen gebruik te maken van zijn recht van initiatief. „Wanneer hij dit doet, zal ik hem gaarne alle mededeelingen en bouwstoffen verstrekken, die ik hem als Minister van Koloniën verschaffen kan."

Deze halfslachtigheid ontging de aandacht niet van „sommige leden" der Eerste Kamer, die, blijkens het afdeelingsverslag, daarin zelfs een „ongekende constitutioneele zonde" zagen. Een krasse qualificatie, die niet zonder uitwerking bleef! De Minister zag zich genoodzaakt tot het afleggen van meer pertinente verklaringen, dan de Tweede Kamer van hem had mogen vernemen. Het bestaan van een eereschuld werd nu kategorisch ontkend en de exceptie, die vooral in het mondeling debat met de Tweede Kamer, een zooal niet verzoenend dan toch zeer neutraal karakter gedragen had, aanmerkelijk verscherpt door de thans daaraan toegekende beteekenis „dat zij, die *een door den Minister van Koloniën niet erkende vordering* van Indië op Nederland willen geldend maken, ophun eigen standpunt logisch zouden handelen door zich te wenden tot den Minister, die eventueel „de schuld" zou hebben te kwijten." Dat klinkt zeker heel anders dan wat over het „geldend maken" dier vordering te voren gezegd was: „de Minister van Koloniën *kan dat* niet doen, al wilde hij"!

Het afdeelingsverslag der Eerste Kamer noopte aldus den Minister tot onvoorwaardelijk kleur bekennen en al was die kleur ook niet geheel naar den smaak van hen, die nog niet alle hoop het op bestaan van ministerieele neigingen tot erkening der „eereschuld" hadden laten varen, haar bekentenis had ten minste het voordeel, de positie zuiverder en het ontwijken van een debat over de hoofdzaak minder gemakkelijk te maken.

Behalve op herhaling der argumenten in de Tweede Kamer te berde gebracht, vergaste de Eerste Kamer ons op beschouwingen, die een nieuw licht op de zaak poogden te werpen. Zoo werd de meening verkondigd, dat er van *schuld* geen sprake kan zijn, wijl de bijdragen van Indië indertijd niet aanvaard werden in het bewustzijn dat de ontvangst een verplichting tot teruggaaf ontstaan deed. Zoo bleek het in 1898 met groote beslistheid verworpen stelsel der eenheid van Nederlands en Indië's financiën thans in de Eerste Kamer overtuigde en voor de consequenties van hun leer niet terugdeinzende voorstanders te hebben, die, evenmin als zij het wraakten, dat vroeger uit de Indische kas geput was, thans de verplichting van het moederland om aan de behoeften dier kas tegemoet te komen terugwezen en die, dezen gedachtengang vervolgend, tot de erkentenis kwamen „dat ten onrechte bij de leeningswetten van 1883 en 1898 voorgeschreven was, dat voor rente en aflossing van de door het moederland aan Indië voorgeschoten of bijgedragen gelden een post op de Indische begrooting moest worden gebracht."

Tegenover de uiteenloopende meeningen in de Eerste Kamer vatte de Minister de beginselen der Regeering in een tweetal met vaste hand gestelde formules samen. De eerste was: dat de Nederlandsche en de Indische financiën elk een, geheel anders geregelde, eigen administratie hebben; dat dien ten gevolge de uitgaven en ontvangsten van Nederland en van Indië nauwkeurig uit elkander worden gehouden en dat die financiën derhalve feitelijk gescheiden zijn. De tweede: dat er — al laat de wet het toe — toch nimmer meer sprake van mag zijn, eventueele Indische overschotten ten bate van Nederland aan te wenden.

De juistheid dezer, namens de Regeering verkondigde beginselen volmondig erkennend, meent Mr. van Deventer, dat de Minister geheel ten onrechte daaruit afleidt, dat de rente der in 1883 en 1898 ten behoeve van Indië geleende sommen en de aflossing dier leeningen ten laste van Indië behooren te komen. Al kon de Minister met volkomen grond beweren, dat de Indische bijdragen aan de middelen van het moederland nimmer het karakter eener leening hebben gedragen, doch krachtens de wet, door de bevoegde macht, willens en wetens onherroepelijk aan het moederland werden afgestaan, het tweede beginsel, namens de Regeering geformuleerd, bevat een besliste veroordeeling dier destijds ten aanzien van Indië gevolgde politiek. Niet of *wettig* gehandeld is, is hier de vraag, maar of behoorlijk, betamelijk, rechtvaardig gehandeld is. En wanneer nu de Regeering met prijzenswaardige rondborstigheid verklaart, dat, *al laat de wet het toe*, geen Indische overschotten ten bate van Nederland mogen worden aangewend, dan kan zij zich toch bezwaarlijk op diezelfde wet beroepen ter verdediging van wat vroeger, in strijd met haar beginsel, geschied is!

Nog minder kan Mr. van Deventer zich vereenigen met de adhaesie door den heer Cremer geschonken aan het zonderling argument, bij het afdeelingsonderzoek der Eerste Kamer vernomen, dat er geen schuld zou bestaan omdat de Indische millioenen indertijd zonder bewustzijn van schuldvorming werden aanvaard. Het geld hier toch niet de vraag of er een strafbare handeling is gepleegd, zelfs niet of een civiele actie tot restitutie moet worden ingesteld, maar enkel en alleen, of het zedelijk, of het „honorabel" kan geacht worden, de teruggaaf te weigeren van gelden, die, zij het dan in overeenstemming met door ons-zelven gemaakte wetten, doch ingevolge thans ook door den Minister afgekeurde beginselen, door Nederland aan Indië ontnomen zijn. En bij de beoordeeling van *die* vraag komt het er niet op aan wat men *vroeger* gedacht of bedoeld heeft, maar of wij *thans* voor ons geweten kunnen verantwoorden, datgene te behouden, wat wij erkennen in strijd met onze tegenwoordige begrippen omtrent politieke eerlijkheid verkregen te hebben.

Een laatste argument, door den Minister-zelven aangevoerd, was al even weinig afdoende. Er zou, zoo heette het, alleen dan sprake kunnen zijn van bijdragen door Nederland te verstrekken aan Indië, indien Nederland thans even ruime kas-overschotten had als Indië toen het belast werd met bijdragen aan Nederland. „Zoo lang Nederland moeite heeft om zelf rond te komen, kan er van geen bijdrage van Nederland sprake zijn." Daargelaten nog dat het met die moeite om rond te komen nog al schikt — de opbrengst der middelen bedroeg over 1899 bijna zes millioen meer dan de raming, zoodat over dat jaar althans de „rentepost" zonder verhooging van belastingen door het Rijk in Europa had kunnen zijn gekweten — in geen geval mag toch vergeten worden, dat die ruime Indische overschotten in der tijd verkregen werden door dringende Indische behoeften onvervuld te laten, zooals de Minister-zelf een jaar te voren, in de zitting der Tweede Kamer van 23 November 1898, in herinnering bracht. Wilde men dezelfde methode toepassen ten aanzien van de Nederlandsche financiën, geen twijfel of ook deze zouden weldra ruime overschotten laten! Doch wil men dit niet doen, omdat men, en terecht, die methode verwerpelijk acht, dan poge men ook niet kracht te putten uit een vergelijking tusschen het Indië van voorheen met het Neder-

land van thans, die alleen dáárom zoo gunstig voor Indië schijnen kan, omdat men zich tegenover de kolonie veroorloofde, wat, op het moederland toegepast, ongetwijfeld een politieke misdaad zou verdienen te heeten.

De openbare behandeling der Indische begrooting door de Eerste Kamer beantwoordde niet aan de verwachtingen. De twee leden, die ook door hun medeleden wel als *de* „koloniale specialiteiten" der vergadering zullen worden erkend, de oud-Minister Fransen van de Putte en de oud-Gouverneur-Generaal Pijnacker Hordijk, waren verhinderd de zitting bij te wonen. Toch leverde het debat, door de bijzondere aandacht, die de heeren Geertsema en Röell aan het vraagstuk der eereschuld wijdden en door de gelegenheid, die zij daardoor den Minister boden zijn standpunt nader toe te lichten, genoeg belangrijks op.

De heeren Geertsema en Röell, ofschoon beiden het bestaan eener eereschuld ontkennend, zijn in den grond der zaak elkanders antipoden. De eerste verwerpt met beslistheid de leer, dat er scheiding bestaat tusschen de Nederlandsche en de Indische financiën; noemt het een legende dat met de invoering der Comptabiliteitswet een nieuw tijdperk van beheer over de Indische financiën is aangebroken; grondt op het bestaan der financieele eenheid de rechtvaardiging der vroegere politiek van bijdragen aan Nederland, doch wraakt om diezelfde reden den rentepost en dringt aan op het verleenen van bijdragen aan Indië.

De andere, hoewel ook geenszins afkeerig om Indië, zoo noodig, te hulp te komen, meent dat de rechtsgrond daarvoor niet kan gelegen zijn in het beginsel der financieele eenheid, die, volgens hem, niet veel meer is dan een ijdele klank, daar in werkelijkheid bestaat tweeërlei financieele administratie; dat het inachtnemen van het tusschen die beide administratiën bestaande onderscheid vanzelf moet voeren tot den regel dat beide huishoudingen zich moeten bedruipen, en dat, zoowel daarom, alsook omdat men anders verwarring stichten zou, de rente, over aan Indië geleend geld verschuldigd, ten laste behoort te komen van de Indische begrooting.

Het uitgangspunt van den heer Röell is dus het uitgangspunt der Regeering, en Mr. van Deventer noemt dit het juiste. Eenheid van Nederlandsche en Indische financiën zou alleen dan aanwezig zijn, indien de Nederlandsche en de Indische kassen als één kas werden beschouwd, waaruit men, zonder op de herkomst der middelen te letten, putte èn voor Nederlandsche èn voor Indische behoeften. Dat geschiedt niet en is nooit geschied. Zelfs in de dagen, dat op de meest schaamtelooze wijze over Indisch geld ten behoeve van het moederland beschikt werd, verloor men onderscheid tusschen de Indische en de Nederlandsche schatkist nimmer geheel uit het oog. Het bewijs voor die stelling leveren de leeningen, die men ten laste van Indië bracht en de rente die ter zake dier leeningen berekend, en slordig berekend, werd. De groote beteekenis der Comptabiliteitswet is dan ook niet hierin gelegen, dat zij een afzonderlijke begrooting voor Indië voorschreef, doch dat zij de inrichting dier begrooting aan geheel nieuwe, voor het meerendeel aan het in Nederland geldend administratief recht ontleende regelen onderwierp en dat zij de toepassing dier regelen opdroeg aan de Nederlandsche Wetgevende Macht. De Comptabiliteitswet moge het beginsel der scheiding niet in het leven hebben geroepen, zij heeft het zonder twijfel aanmerkelijk verscherpt en tot grondslag van

haar systeem gemaakt. Men noeme die scheiding een werkelijke of een bloot-administratieve, tot het wezen der zaak doet dit weinig af. Zoo min in het eene als in het andere geval, zal het vrij staan te vereenigen wat krachtens wettelijke regeling gescheiden is en dus de Nederlandsche en de Indische kassen tot één rijkskas samen te smelten.

Moet derhalve, aan de hand van den heer Röell, de juistheid van 's heeren Geertsema's uitgangspunt betwist worden, het valt niet te ontkennen, dat bij de ontwikkeling van beider redeneering het voordeel der consequentie aan de zijde van den heer Geertsema was. Eenmaal het beginsel: er bestaat éenheid van financiën, aangenomen hebbende, bepaalde hij er zich niet toe om te rechtvaardigen wat in overeenstemming met dat beginsel geschied was, hij wraakte tevens wat er mede in strijd bleek en drong op zijn toepassing aan ook nu deze in het nadeel van het moederland zou zijn. De heer Röell trachtte daarentegen, op het voetspoor van den Minister, te ontkomen aan de gevolgtrekkingen, waartoe de zuivere toepassing van zijn beginsel hem brengen moest. Indien het regel is, dat beide huishoudingen zich moeten bedruipen, hoe kan dan worden goedgekeurd dat, niet in lang vervlogen dagen en toen het Rijk in nood verkeerde, maar toen er van nood geen sprake meer was en men de oude exploitatie-leer niet eens meer openlijk zou hebben durven belijden, die regel zoo grovelijk geschonden werd? De *honorabiliteit*, meende de heer Röell, verzet zich niet tegen het brengen van rente ten laste der Indische begrooting nadat een reeks van millioenen Indisch geld ten bate van het moederland zijn gekomen, en tot staving van dit beweren toonde hij aan, dat de naasting dier millioenen niet in strijd was met de bepalingen der Comptabiliteitswet. Doch wat bewees hij zoodoende anders dan de *legaliteit* der onttrekking, een legaliteit, waaraan nooit iemand getwijfeld heeft; binnen welker grenzen wij, zoo wij er den treurigen moed toe hadden, ons nog heden ten dage ten koste van Indië zouden kunnen verrijken; doch die voor de rechtbank der eer niets beteekent, omdat wij-zelven haar, krachtens het recht van den sterkste, in het leven hebben geroepen?

Na de sierlijken uitvoerige pleitrede door den heer Röell gehouden voor het standpunt der Regeering, kon de Minister zich van een groot deel zijner taak ontheven rekenen. Hij zocht, in den loop zijner repliek, zijn kracht dan ook niet zoozeer in een principieele verdediging van het regeeringssysteem, waarbij hij noodzakelijk in herhalingen had moeten vervallen, als in de door hem beweerde opportuniteit van dat stelsel. In Indië, verzekerde hij, zag men niet op tegen het sluiten van leeningen ten laste der Indische begrooting, ten einde uit de opbrengst dier leeningen nuttige werken in Indië tot stand te kunnen brengen en het zou dan ook zeker niet in Indië's belang zijn, indien die leeningen voor rekening van Nederland moesten worden aangegaan, want dan zou er eenvoudig niet geleend worden en de voorziening in Indië's dringende nooden zou gedurende onbepaalden tijd achterwege blijven!

Het spreekt van zelf dat, als men de zaak zóó voorstelt, Indië's belang een voortzetting van den bestaanden toestand, hoe onbevredigend deze ook wezen moge, zou vereischen. Voor de keuze tusschen twee kwaden geplaatst moet men wel het minste kiezen. Doch niemand, die de overtuiging bezit dat Nederland een eereschuld met Indië heeft te vereffenen of, zooals de heeren Geertsema en Röell, dat Nederland zedelijk verplicht is, Indië in den

nood bij te springen, heeft ooit de mogelijkheid verondersteld, dat het moederland, werd die schuld of die verplichting eenmaal erkend, zich aan haar kwijting zou onttrekken. Het treft pijnlijk, een voor de eerlijkheid onzer natie zoo weinig vleiende veronderstelling juist van de zijde der Regeering te vernemen.

De geachte schrijver van „Eereschuld" komt verder zeer terecht op tegen de illusie van den Minister, dat nog heden ten dage het sluiten van leeningen voor rekening van Indië daar te lande algemeene instemming vindt. Zeker, twintig jaar geleden zag men daarin geen groot bezwaar, heeft men zelfs op het sluiten van dergelijke leeningen aangedrongen, doch men kon toen niet voorzien, dat de Atjeh-oorlog nog tientallen van jaren zou aanhouden. Die oorlog heeft het onmogelijk gemaakt, dat de Indische huishouding, gerekend van het jaar 1877, zooals de Regeering zou wenschen, zich behoorlijk kon bedruipen en daarom is het nu dubbel noodzakelijk, dat althans de met 1867 aangevangen nieuwe huishoudrekening herzien worde. Dit is, de meening der groote meerderheid van hen, die *thans* een warm hart voor Indië hebben, inzonderheid van hen, die er wonen, of kort geleden gewoond hebben. Had, zooals men omstreeks 1880 reden had te veronderstellen, de krijg op Sumatra na verloop van enkele jaren tot het verledene behoord, de wensch om op de sedert 1867 van Indië getrokken bijdragen terug te komen, zou waarschijnlijk nooit zijn geuit. Men zou tevreden geweest zijn met de gedachte dat door den Atjeh-oorlog althans een einde was gemaakt aan de batig-slot-politiek en men zou al zijn krachten op den strijd tegen een zeer mogelijke herleving dier politiek geconcentreerd hebben. Doch nu voor het beëindigen van dien oorlog minstens twintig jaren méer bleken noodig te zijn dan waarop destijds werd gerekend, valt van de zijde van Indië's vrienden niet op dezelfde toegevelijkheid te rekenen. De 450 millioen gulden, die de Atjeh-oorlog na verloop van dertig jaren hoogst waarschijnlijk aan Indië zal blijken gekost te hebben, zijn een al te hooge prijs voor het opgeven der batig-slot-politiek, die, had zij kunnen worden voortgezet, Indië toch zeker niet meer dan 10 millioen 's jaars zou hebben gekost.

Met leedwezen constateert Mr. van Deventer, dat de Minister van Koloniën met blijkbare instemming de volgende beteekenisvolle woorden aanhaalt, door den Minister van Financiën gesproken bij de behandeling der reeds genoemde leeningwet van 1898.

„Het behoort niet tot de waarschijnlijkheden, niet tot de denkbaarheden in een afzienbare toekomst, dat batige sloten van Indische diensten voor Nederland zullen gebruikt worden. Als die batige sloten er zijn, zullen zij natuurlijk in de eerste plaats aangewend worden tot delging van de schuld van Indië, welke nu tot bij de honderd millioen zal klimmen. Welke Regeering zal er aan denken hun een andere bestemming te geven? Eerst na de volledige delging der Indische schuld kan de quaestie (de wettelijke regeling der verhouding tusschen de Nederlandsche en de Indische financiën) beteekenis verkrijgen. Is het dan noodig ons nu daarover warm te maken?"

Deze woorden beteekenen — zegt Mr. van Deventer — in minder gemoedelijke taal overgezet, niets anders dan dit: nadat de Indische begrooting eerst jaren lang zoo zuinig mogelijk is ingericht om het moederland groote voordeelen te verzekeren; daarna gedurende een derde eeuw geknot en besnoeid werd om

de voortzetting van den Atjeh-oorlog mogelijk te maken; zal, indien wij eenmaal met dien oorlog gereed zijn, hetzelfde bezuinigings-, knot- en snoei-stelsel gedurende onbepaalden tijd moeten worden volgehouden om Nederland de terugbetaling, met rente op rente, te verzekeren van de gelden, die het aan Indië heeft moeten voorschieten ter aanvulling van door Nederland veroorzaakte tekorten; heeft Nederland zijn geld eenmaal tot den laatsten penning terug — dan zullen wij verder zien.

Voorzeker, een voor Indië's naaste toekomst uiterst wreed vonnis, in den grond der zaak niets anders toch dan een voortzetting der door de heeren Pierson en Cremer beiden steeds veroordeelde en bestreden batig-slot-politiek, die voor minstens een ander derde eener eeuw de gezonde ontwikkeling van Indië's welvaart, in het belang van Indië zelf, onmogelijk maken.

The stationary state is dull. Aan deze woorden van Adam Smith herinnerde Mr. N. G. Pierson, toen hij in 1877 betoogde, dat de koloniale hervormingspolitiek zelfs voor het moederland te verkiezen was boven het batig-slot-stelsel. Welnu, de consequente toepassing van het in zijn woorden van 1898 opgesloten programma zal, in het gunstigste geval, leiden tot een bestendiging van dien *Stationary state* in ons schoon, maar door chronisch geldgebrek tot een bekrompen en suffig voortsukkelen gedoemd Insulinde; van „dat eigenaardig Indische," zooals Mr. N. P. van den Berg het zoo juist karakteriseerde, „dat onwillekeurig denken doet aan een failliete massa, waarvan het bedrijf alleen nog ten bate van crediteuren wordt voortgezet."

Tegenover den heer Fransen van de Putte, den ridderlijken krijgsman over Insulinde, de arme verlatene, belast met aflossing van rente en schuld, die zij niet gemaakt heeft en waarover zij geen zeggen had, nam later de Minister van Financiën Pierson geen exceptie, doch weer een niet-onvankelijkheidsmiddel te baat. Hij is van de theorie „alles of niets". Of we moeten alles in rekening brengen door Nederland van 1831 tot 1877 genoten, of niets. Dit standpunt zullen we verder maar niet refereeren. Zij, die de rechtvaardigheid verstaan, weten heel goed dat „alles" te vragen overvragen zijn zou Omdat zij nu slechts een deel eischen van hetgeen aan Indië toekomt, hen af te schepen met „alles of niets", is niet logisch, om geen sterkere adjectieven te gebruiken.

Zal de afgevaardigde van Kol nu ten slotte de man zijn, die, op uitnoodiging van den Minister van koloniën, krachtens zijn recht van initiatief, een voorstel tot regeling der „eereschuld" zal indienen? Dan zullen wij niet alleen staan voor het merkwaardig schouwspel van een Minister, bouwstoffen leverend voor een wetsontwerp, dat van regeeringswege met alle kracht zal worden bestreden; wij zullen ook in de gelegenheid zijn, de voor- en de tegenstanders der stelling, dat Nederland een eereschuld aan Indië te voldoen heeft, te leeren kennen.

* * *

Het irrigatie-boek van den ingenieur J. Homan van der Heide, dat in dit tijdschrift reeds herhaaldelijk ter sprake kwam, was aanleiding tot het verschijnen van een brochure van den heer F. Fokkens, getiteld: „Verhooging van Volkswelvaart op Java".

Dat verbetering van het irrigatiewezen op Java, waar de volkswelvaart nauw samenhangt met den rijstbouw, die van kunstmatige bevloeiing of van regen afhankelijk is, een voornaam middel uitmaakt om den bestaanden

economischen toestand der Inlandsche bevolking te releveeren, zal wel niemand tegenspreken; dat die verbetering echter het *eenige middel* zou zijn, zooals de heer Homan beweert, ontkent de heer Fokkens.

Zelfs al zou, overeenkomstig de bewering van den heer Homan, gebrek aan geschikte gronden uitbreiding van de rijstcultuur onmogelijk maken, dan nog zijn van pogingen om de cultuur te verbeteren, zooals thans van gouvernementswege onder leiding van professor Treub worden aangewend, wel degelijk heil te verwachten, terwijl ook uitbreiding, en, waar dit noodig is, op gezonder basis brengen van de particuliere industrie, ongetwijfeld een middel zal blijven om de welvaart der Inlandsche bevolking te verhoogen.

Om echter van deze maatregelen het gewenschte succes te kunnen verkrijgen, moeten vooraf de oorzaken worden weggenomen, die den Inlander beletten het volle genot te hebben van de vruchten van zijn oogst en daardoor verbetering van den economischen toestand der bevolking in het algemeen en uitbreiding van den landbouw in het bijzonder tot een onmogelijkheid maken, en dien landbouw, ook na verwerking van de door den heer Homan van der Heide noodig geachte 240 millioen voor irrigatie, steeds zullen verhinderen een hooge vlucht te nemen.

Uit een vergelijking van de beide tijdvakken van Homan, 1865—1885 en 1885—1896, met elkaâr, valt echter weinig te bewijzen; daartoe is op de cijfers van bevolking en uitgestrektheid bouwgrond in het eerste tijdvak te veel af te dingen, zijnde die van het zielental pas na de volkstelling in 1880 eenigszins nauwkeurig te noemen en de aanzienlijke toeneming der uitgestrektheid op het einde van dat tijdvak meer een gevolg geweest van hernieuwde metingen dan van ontginningen. Evenwel, achteruitgang in het tweede tijdvak kan niet ontkend worden, maar — deze behoeft daarom nog niet tot oorzaak te hebben, de oorzaak waar Homan die zoekt: gebrek aan voor den rijstaanplant geschikte gronden.

Die oorzaak is volgens Fokkens ergens anders te zoeken. In het eerste tijdvak (1865—1885) bloeide de gouvernementskoffie-cultuur en vond een groot deel der landbouwers daarin **het middel om aan contanten** *te komen, die zij vaak voor de voortzetting van hun bedrijf, dan wel voor de uitbreiding er van (nieuwe ontginningen) noodig hadden, zooals voor het koopen van zaad-padie, het huren van buffels en dergelijke, en die hun de mogelijkheid verschaften uit vroeger gemaakte schulden te geraken. Toen kwam de koffiebladziekte (1880) de groote cultuur bestoken, decimeerde haar binnen weinige jaren en deed die* **geldbron** *voor de Inlandsche bevolking belangrijk opdrogen. Oude schulden konden niet meer worden afbetaald, nieuwe moesten gemaakt worden; de lasten verzwaarden, omdat de desahoofden hunne* **koffieprocenten** *grootendeels verloren en de landbouwers hen nu meer dan vroeger moesten bijspringen; aan ontginning viel langzamerhand niet meer te denken* en, om toch in de dringende behoeften van het huisgezin eenigszins te kunnen voorzien, werd daarom in 't bijzonder werk gemaakt van tweeden aanplant, men spaarde dan ten minste dure ontginningskosten uit. Loodzwaar begon allengs de schuldenlast op den landbouwer te drukken, het waren toch geen gewone renten, welke moesten voldaan worden, maar het waren zonder uitzondering *woeker*-renten van 100 à 200 pCt. 's jaars, en dan nog verbonden aan voorwaarden, die den landbouwer zoo in handen deden geraken van zijn geldschieter, dat hij er gewoonlijk

een groot deel zijner bezittingen mede verloor, zoo hij al niet geheel tot den bedelstaf werd gebracht. En gebrek aan gelegenheden om geld op te nemen tegen eene behoorlijke rente, dwong de landbouwers, waar zij contanten behoefden, steeds in handen van dergelijke woekeraars te vallen.

De eerste, die in een openbaar geschrift op het groote euvel voor den landbouw, den woeker, in een bepaalde streek wees, was wijlen de koffieplanter Jonkers in zijn brochure: „Het Dorado der koffiecultuur" (1890). Tot verbazing van velen, toonde hij daarin aan, dat in het rijk gewaande Malang, de afdeeling, waar de gouvernements-koffiecultuur, om niet te spreken van de particuliere industrie, jaarlijks millioenen onder de bevolking bracht, die bevolking er tengevolge van den woeker voor een groot deel niet alleen niet welvarend was, maar in sommige tijden van het jaar bepaald armoede had te verduren. Hij drong sterk aan op hulp aan de koffieplanters van gouvernementswege door het verleenen van rentelooze voorschotten, ten einde zij zich van den schuldenlast, die hen drukte, zouden kunnen bevrijden en voortaan niet meer hun toevlucht zouden behoeven te nemen tot woekeraars, die hun hunne tuinen afhandig maakten. Aan dezen raad heeft de Regeering gehoor gegeven. In 1892 werd de maatregel genomen om in de residenties Pasoeroean, Probolinggo en Madioen de koffieplantende bevolking met rentelooze voorschotten te hulp te komen, welke maatregel tot op den huidigen dag is voortgezet, wijl de Regeering er het succes van heeft ingezien. De woekerhandel is er in die streken mede gefnuikt, terwijl aan tal van tuinbezitters door minnelijke schikking de tuinen zijn kunnen teruggegeven worden.

Met het onderzoek naar den economischen toestand der Vreemde Oosterlingen, in 1893 door het toenmalige lid van den Raad van Ned. Indië, W. P. Groeneveldt, aangevangen, en door Fokkens voortgezet, kwam het duidelijk aan het licht, dat het vrij wel overal op Java voornamelijk de woeker is, die den vooruitgang tegengaat en een zwaren schuldenlast doet drukken op den landbouw, en het hoofdzakelijk aan dat kwaad moet worden toegeschreven, dat men, zelfs in de onmiddellijke nabijheid van bronnen, die jaarlijks schatten afwerpen, vaak betrekkelijk zoo weinig welvaart aantreft. In rijke padiestreken, tijdens mooie oogstjaren bij goede rijstprijzen, denkt men aan weelde en bespeurt maar al te vaak, dat de bevolking moeite heeft om de zoogenaamde schrale maanden door te komen, — bij een enkel jaar misgewas ontwaart men gebrek, en ziet men een groot deel der landbouwers gedurende de maanden December en Januari hun bestaan voortslepen door gadoeng uit de bosschen te nuttigen als voedsel.

De oorzaak van den achteruitgang van den landbouw in de laatste twaalf à vijftien jaren is dan ook voornamelijk de woeker, door omstandigheden tot grooten omvang gebracht.

De heer Fokkens drukt nu nog eens af, tot leering voor hen die dien woeker willen leeren kennen, de voordracht over inlandsch landbouwcrediet op Java die hij hield in Febr. 1894 op het Indisch Genootschap.

Hij bepleitte daarin de oprichting van een staatslandbouwcredietbank. Sedert dien is echter de opium- en stachtpacht afgeschaft; daardoor werd aan duizenden Chineezen hun middel van bestaan ontnomen, zooals Fokkens opmerkte in een tweede voordracht, gehouden op het Indisch Genootschap in Febr. 1897.

Die Chineezen zullen wel trachten in den handel, alias in den woekerhandel, hun levensonderhoud te vinden. Kans is er nu, dat de Javaan met de afschaffing van die beide pachten aan den eenen kant, doordat hij hopeloozer dan ooit in handen der woekeraars valt, verliest, wat hij aan den anderen kant wint. Geld voor irrigatie uit te geven zal dan eerst tot voordeel strekken van de bevolking als men aan dien woeker door de verstrekking van landbouwcrediet van staatswege paal en perk stelt.

* * *

Op bladz. 519 cursieveerden wij eenige regels, waarin wij nog een paar woorden vet drukten. Mr. P. Brooshooft richt namelijk in zijn *Locomotief* van 24 Jan. een dringende uitnoodiging tot het *Handelsblad*, en allen die sedert jaar en dag leerstellig, zonder met de werkelijke inlandsche samenleving rekening te houden, maar doorjaagden op het stokpaard der opheffing van de „gedwongen" koffiecultuur — dringend noodigt hij hen uit, hun volle aandacht te schenken aan deze verklaring van een man, wiens kennis en bevoegdheid ter zake boven twijfel zijn verheven: dat het komen van den inlander in schulden (die hij door woekerleeningen is moeten gaan dekken, gelijk staande met zich te gronde richten) allereerst is veroorzaakt doordat hij de **contanten** de **geldbron**, moest missen, die de gouvernements-koffiecultuur hem opleverde.

„Ik vraag, zegt Mr. P. Brooshooft deze aandacht voor dit feit dáárom zoo dringend, wijl ik van de vooruitstrevende koloniale publicisten (ik bedoel daarmeê: dat ik niet schreef uit Indië tot melkkoe makend conservatisme, God beware me!) wel bijna de eenige ben geweest, die uit den treure het thema voordroeg: bedenkt wat gij doet met intrekking der gouvernements-cultuur, tracht liever haar te verbeteren en den inlander een meer evenredig en grootendeels contant betaald aandeel in de opbrengst te verzekeren, want met de intrekking verstopt gij een bron van inkomsten, die de inlander dringend noodig heeft. Dit thema werkte ik uit in mijne Memorie over den toestand van Indië (1888) blz. 70 vlg. Vrijzinnig, niet loszinnig (Jan. 1890) Contante betaling (Jan. 1890). De monosoeko in het koffievraagstuk (April 1890) en verscheidene andere opstellen in de *Locomotief*. De Regeering heeft nooit getoond, instandhouding der gouvernements-cultuur op verbeterden voet oprecht te willen. Zij heeft met de contante betaling, in den vorm eener toelage voor ontginning en onderhoud een paskwil-proef genomen, die door hare minutieuse berekeningen tot mislukking moest leiden en daarna gelegenheid openen tot de verklaring, dat het stelsel onuitvoerbaar was gebleken. De wetenschappelijke adviseur Dr. Burck, die het nog van de schipbreuk wilde redden, werd verloochend, en thans is het doctrinarisme bezig, de opheffing der gedwonge cultuur te bepleiten ook voor de goede streken, omdat de sterk verminderde opbrengst voor de schatkist nu daartegen geen bezwaar meer kan op leveren (zie résumé van een betoog *Alg. Handelsblad* in de *Loc.* van 9 dezer). Tegen dit streven herhaal ik mijn ernstige waarschuwing. Het doctrinarisme, zich blind starend op de voorrechten van vrijen arbeid in theorie, verbeeldt zich dat de opheffing der gouvernements-cultuur slechts zou neêrkomen op de vraag of de schatkist de baten er van kan missen, en zoo dit maar het geval is denkt het den inlander een immense weldaad te bewijzen. Dwaling. Niet vrijheid is het wat de inlander in de eerste plaats noodig heeft, maar verdiensten. Vrijheid zonder eten is de grootste dwang.

Zelfs in de westersche maatschappij, waar het individu zooveel krachtiger op zich zelf moest kunnen staan, blijkt overweldigend hoezeer men zich bedriegt door (type van Houten) te meenen, dat volkomen oeconomische vrijheid voldoende is tot verzekering van volkswelvaart. Oeconomische vrijheid is onttrekking van staatsbelemmering, maar tevens van staatsbescherming. Daardoor ontstaat bij den gezegende een kwetsbare plek, ik zou willen zeggen een leegte van weerstand waarop de machtigeren der maatschappij zich storten als de golven op een leeggevallen watervlak.

„In Europa zijn dat de kapitalisten, die den vrijen arbeider uitzuigen, in Indië zijn het de woekeraars, die den vrijen landbouwer ruïneeren. Ook den onvrijen doen zij dit, zal men zeggen, en dat is waar, maar het ligt in de rede en is door de ervaring bewezen, dat een grootere vrijheid om over het eigen goed te beschikken meer gelegenheid laat tot exploitatie door woeker. Het is hier thans niet de plaats om over 's inlanders speciale voor beschiktheid daartoe uitteweiden, waarmee ik trouwens slechts zou vervallen in herhaling van het vroeger gezegde, vooral in mijn monosoeko in de koffie-cultuur. Waar ik thans op wil wijzen is dat, ook al zou de schatkist nu de baten van de gouvernements-koffiecultuur kunnen missen, onberedeneerde intrekking daarvan niet verantwoord is tegen over den inlander zelf, en dat in ieder geval het Gouvernement, alvorens de belemmerende hand terug te trekken de beschermende moet uitstrekken, om door deugdelijke instellingen van landbouwcrediet, strenge bepalingen tegen woeker en overbrengen der pandhuizen van den pachter op den Staat (naar wij willen hopen spoedig: de gemeente) te zorgen dat de „geldbron", voor den inlander uit de koffiecultuur ontspringende, niet steeds ruimer springe voor den woekeraar.

„De verschillende vormen van dien woeker, invretende op alles wat de inlander met zijn grond doet of verdient, zet de heer Fokkens in zijn 2de en 3de artikel der *Javabode* uiteen. Buffels, oogst, waar mogelijk ook de grond zelf (zooals op de particuliere landerijen, waar de inlander zijn erfpachtsrecht mag vervreemden) strekken tot waarborg voor allerlei transacties, waarvan de kern is een rente van 100 à 200 pCt. en het oogmerk veelal, door smeer aan desabesturen en andere middelen, den schuldenaar te brengen in de macht van den schuldeischer, zoodat gene ten slotte nog slechts schijnbaar grondbezitter is, in werkelijkheid niets dan bewerker van den grond voor rekening van den schuldeischer. Chineezen, Arabieren, Europeanen en inlanders nemen alle aan deze uitzuiging deel, de Arabieren in den regel het hardvochtigst, de Chineezen meer met taai geduld, de inlanders (op enkele hadji's na) minder met bedriegelijke praktijken (wellicht omdat zij in den grond, die aan hen kan overgaan, een solieder waarborg hebben) maar toch liefst tegen de hoogst mogelijke rente.

„De beschouwingen van den heer Fokkens, hoewel naar gezegd alles behalve nieuw, verdienen niettemin ieders belangstelling, juist omdat ook de tegenwoordige minister, die te goeder trouw schijnt te meenen dat hij den inlander met weldaden overstelpt, tegenover dit intense belang voor den kleinen man weer zoo lauw is als melk in een zuigflesch. In zijn „memorie van antwoord" maakte hij zich van de zaak af door den tijd „nog niet gekomen" te verklaren voor overweging, of de rijkspostspaarbank wellicht haar geld mag besteden aan landbouwbanken — alsof postspaarbank en landbouwbank noodwendig

gloeiend aaneengesmeed behooren te zijn! In de kamerzitting van 24 November antwoordde hij den heer Van Vlijmen, dat hij de zaak zou onderwerpen aan het beruchte „gezette onderzoek", dat mij steeds doet denken aan het lasciate ogni speranza zooals trouwens de geheele wereld aan een comedia, maar alles behalve aan een divina. Van diezelfde Indisch Genootschapzitting, die de heer Fokkens thans nogmaals op 't papier brengt en waar verschillende Indische autoriteiten zich sterk voor het denkbeeld uitspraken, zei de minister erg droog, dat het geheel iets anders is, in een genootschap veel voor een zaak te voelen dan haar als Regeering praktisch toe te passen. Jawel, als men een Regeering is zonder eenige frissche durfkracht voor iets nieuws, maar voor iemand voor aanpakken en die zijn prestige ook eens voor *wezenlijke* inlanderbelangen in de schaal durft werpen, kan het oprichten van een landbouwbank nu toch waarlijk zoo'n heksentoer niet zijn".

* * *

De heer H. M. van Haften, hoofd der school te Benkoelen, zendt aan de redactie van dit tijdschrift een niet in den handel zijnde brochure, die beoogt een ontwerp te leveren tot reorganisatie van het onderwijs in Indië; na eerst een overzicht te hebben gegeven van den tegenwoordigen toestand van dat onderwijs. Van staatswege hebben wij *a.* lager onderwijs (hier en daar met een eenigszins uitgebreid leerplan), *b.* drie hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus en 1 voor meisjes met 3-jarigen cursus, *c.* 1 burgeravondschool (Soerabaja). Anders niet. Van particuliere zijde is het meer uitgebreid lager onderwijs met uitzondering der logeschool te Soerabaja geheel in handen der Katholieken (zusterscholen). Voor de jongens is van Katholieke zijde niets gedaan; van andere particuliere zijde bestaan er nog ambachtsscholen te Soerabaja en Semarang en een opleidingsschool voor mannelijke en vrouwelijke onderwijzers te Semarang.

Herhalingsonderwijs ontbreekt geheel. Er zijn stemmen opgegaan voor H. B. S. met 3jarigen cursus. Schrijver voelt meer voor meer uitgebreid lager onderwijs, omdat het 1°. goedkooper, 2°. op meer plaatsen, 3°. binnen ieders bereik kan zijn. Wat de eerste reden betreft, becijfert de schrijver dat 9 scholen van dien aard slechts *f* 10.000 per jaar zullen kosten, terwijl één H B. S. met 3jarigen cursus, zooals de regeering voornemens schijnt te Bandong te openen, reeds *f* 30.000 kosten. Verder wenscht schrijver meer kweekscholen voor de hoofdacte (hiervan bestaan er 2), een technische school, ambachtsscholen en herhalingsscholen. Een stuurmansschool heeft hij reeds vroeger bepleit, maar te vergeefs.

* * *

De wetsontwerpen tot herziening der rechterlijke organisatie, in onze rubriek „Varia" in deze aflevering vermeld, gaven de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 30 Januari en 19 Februari aanleiding tot uitvoerige beschouwingen, die in een kort bestek niet te resumeeren zijn.

* * *

In het *Algemeen Handelsblad* van 11 en 12 Maart keurt de oud-president van het hooggerechtshof Mr. A. Stibbe Lzn. de twee eerste dezer ontwerpen zeer beslist af. 't Is een betoog, dat alleen voor juristen te volgen is, en

wij volstaan dus hier het eenvoudig te vermelden, den vakman naar de artikels zelf verwijzende en den leek niet speciaal aanradende ze te lezen.

Alleen vestigen we in dit leekenoverzicht de aandacht op de klachten van Mr. Stibbe omtrent de slechte bezoldiging van sommige rechterlijke ambtenaren. Wij voor ons meenden dat dit corps in dezen al bijzonder begunstigd was. Mr. Stibbe zal het ons echter wel anders vertellen.

„De eerste vraag — zegt deze gewezen rechterlijke hoofdambtenaar — die beantwoording vereischt, is hier, of in werkelijkheid de bezoldiging van sommige rechterlijke ambtenaren verbetering vereischt, en deze vraag kan niet anders dan bepaald bevestigend beantwoord worden; de aanvangstraktementen der leden van het Hooggerechtshof en der presidenten der Raden van Justitie op Java zijn beslist onvoldoende. Mogen deze in het jaar 1848, toen zij vastgesteld werden, voldoende, zelfs ruim geweest zijn, verschillende omstandigheden hebben er toe bijgedragen, dat *geen raadsheer met een gezin van gemiddelde grootte, thans nog overeenkomstig het maatschappelijk standpunt, dat hij behoort in te nemen, van dit traktement van f 1000 's maands kan leven.* Behalve de mindere waarde die het geld in ruim vijftig jaren gekregen heeft, moet niet uit het oog worden verloren, dat een rechterlijk ambtenaar thans gemiddeld 19 jaren in dienst moet zijn, alvorens hij deze positie kan bereiken, terwijl vijftig jaren geleden daarvoor pl.m. 10 jaren voldoende waren, zoodat de meesten, die thans raadsheer of president van een Raad van Justitie worden, reeds volwassen kinderen hebben, van wie in den regel een of meer hunne opvoeding in Europa moeten genieten. Het is volkomen onnoodig hiervoor nog meer redenen aan te voeren; sedert jaren is het een algemeen erkend feit. Wel hebben de genoemde ambtenaren aanspraak op twee vijfjaarlijksche verhoogingen van *f* 200 's maands, doch de tweede dezer verhoogingen wordt slechts behoudens enkele weinige uitzonderingen bereikt door hen, die voor de hoogere betrekkingen van vice-president, procureur-generaal en president van het Hof niet in aanmerking komen; het heeft in de laatste jaren zelfs tot de uitzonderingen behoord, wanneer zij in het genot waren van de eerste verhooging, doordien de gemiddelde diensttijd om het vice-presidium van het Hof te bereiken, tegenwoordig 25 jaren is en de tijd, met buitenlandsch verlof doorgebracht, niet in aanmerking komt bij de aanspraak op verhooging."

Dit is, dunkt ons, een aardig staaltje welke hooge eischen juristen in Indië meenen te mogen en te moeten stellen aan het leven! Vergelijkt men deze cijfers eens met die van een of ander niet-rechtelijk ambtenaarscorps, dan zijn de rechterlijke ambtenaren toch in een exeptioneel gunstige conditie.

Na 19 jaar *f* 1000 's maands en alleen daarom geen tweede verhooging tot *f* 1400 's maands, omdat de diensttijd nog geen 25 jaar is. 't Is om te watertanden voor een simpel ambtenaar B. B. of ingenieur!

* * *

Het *Handelsblad* van 13 Maart komt tot de conclusie dat Java geen klagen heeft, dat het naar verhouding te zwaar is belast. Ziehier de groepeering van cijfers, die dit blad tot die slotsom brengt.

Bij de begrooting voor het a. s. jaar zijn de middelen in Indië geraamd op *f* 93,650,000 voor Java en *f* 25,530,000 voor de Buitenbezittingen. De middelen in Nederland zijn geraamd op *f* 22,750,000, waaronder er zijn van

algemeenen aard en ook posten waartegenover gelijksoortige uitgaven staan, zooals de gegarandeerde rente van de Ned. Ind. Spoorweg-Maatschappij en de opbrengst van buiten omloop gestelde koperen duiten. Laat men die buiten rekening, dan zijn de voornaamste cijfers: voor Java, verkoop van koffie en kina, *f* 3,950,000; voor de Buitenbezittingen, verkoop van Bankatin en aandeel in de winst der Billitonmaatschappij *f* 16,300,000.

Men vindt alzoo het totaal der middelen: voor Java *f* 97,600,000; voor de Buitenbezittingen *f* 41,830,000.

Deze cijfers geven aan het *Handelsblad* een geheel anderen indruk dan dien, dat Java bijna alles betaalt. In werkelijkheid echter vindt zij de verhouding nog vrij wat gunstiger; veel, wat op Java wordt *geboekt*, behoort gesteld te worden in het credit der Buitenbezittingen.

Een eerste voorbeeld vindt het *Handelsblad* in den post: „opbrengst van den arbeid der gevangenen", *f* 236.000. Deze post heeft bijna geheel zijn ontstaan te danken aan den arbeid der dwangarbeiders in de kolenmijnen op Sumatra's Westkust, maar hij wordt op Java geboekt omdat het Departement, dat de steenkolen beheert, de gebezigde dwangarbeiders betaalt aan het Departement van Justitie.

Een tweede voorbeeld vindt het *Handelsblad* in de in- en uitvoerrechten en accijnzen, waarvan de inkomsten gesplitst zijn naar de plaats waar zij ontvangen worden. Maar nagenoeg geheel Indië is één tolgebied, en de goederen waarvan eenmaal rechten zijn betaald, kunnen binnen dat tolgebied vrij worden vervoerd. Te Batavia wordt dus vrij wat invoerrecht betaald voor artikelen die ten slotte in de Buitenbezittingen terecht komen.

Zoo wordt ook het patentrecht geboekt op de plaats waar het ontvangen wordt, en zal dat eener te Batavia gevestigde vennootschap, die haar werking heeft te Palembang, verantwoord worden onder de middelen van Java, ofschoon „de Javaan" er geen cent aan betaalt. Zoo worden velerlei contracten, op de Buitenbezittingen betrekking hebbende, te Batavia opgemaakt, en is op deze plaats dan zegelrecht verschuldigd; wat al weder de „middelen op Java" hooger doet schijnen dan zij werkelijk zijn. Zoo heeft de Landsdrukkerij alleen ontvangsten op Java omdat zij te Batavia gevestigd is, maar natuurlijk heeft in werkelijkheid een deel dier ontvangsten op de Buitenbezittingen betrekking. Zoo zijn de ontvangsten van het Departement van Oorlog nagenoeg alle voor „Java" geboekt, ofschoon zij evengoed van de Buitenbezittingen afkomstig zijn. Of zou men — zoo vraagt het *Handelsblad* — van de Buitenbezittingen geen boeten van leveranciers, geen verpleegkosten in de hospitalen ontvangen, geen gouvernementsgoederen verkoopen, zouden de daar geplaatste landsdienaren geen voorschotten terugbetalen?

Volgens het *Handelsblad* zouden de verhoudingen tusschen de opbrengsten van Java en die van de Buitenbezittingen juister worden uitgedrukt door de cijfers: 90 en 50 millioen. En wie *dan* in aanmerking neemt dat de bevolking van Java meer dan 25, die der overige gewesten hoogstens 10 millioen menschen telt, kan bezwaarlijk volhouden dat Java „bijna alles" betaalt.

Een deel der opbrengsten van de Buitenbezittingen, zooals de winst op tin en steenkolen, drukt niet op de bevolking; maar dat is evenmin op Java het geval. Men denke o. a. aan de inkomsten van het Boschwezen (*f* 2,756,000) en van de spoorwegen (*f* 10,426,000).

Voor een zuivere vergelijking zouden van de ontvangsten uit verschillende bronnen de daartegenover staande uitgaven moeten worden afgetrokken ; niet alles wat de tinmijnen, de steenkolenmijnen, het boschwezen en de spoorwegen opbrengen kan beschouwd worden als winst. Maar zoodanige berekeningen zijn slechts voor enkele onderdeelen met eenige nauwkeurigheid uit te voeren, — het *Handelsblad* ziet geen kans de geheele begrooting aldus te ontleden.

Maar wel wil het *Amsterdamsche blad* wijzen op de belastingen, door de inlanders in sommige Buitenbezittingen opgebracht. Wie beweert dat het „de Javaan" is, die ten slotte bijna alles betaalt, vergeet, volgens het blad, te veel dat deze ook de sterkste is in aantal.

De hoofdelijke belastingen in Zuid-Sumatra (Benkoelen, de Lampongsche districten en Palembang) brengen ruim 14 ton op ; de bevolking bedraagt in totaal nog geen millioen. Naar dezen maatstaf zouden de bijna 26 millioen bewoners van Java ruim 36 millioen moeten opbrengen aan landrente en hoofdgeld van heerendienstplichtigen, — in werkelijkheid betalen zij 17.7 en 3.2, samen bijna 21 millioen.

De vertienings en hoofdelijke belasting in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo is geraamd op *f* 436,000 ; de bevolking, die haar opbrengt, telt 511,000 zielen, en betaalt dus per hoofd ongeveer evenveel als „de Javaan".

Het *Handelsblad* geeft toe dat er onder de Buitenbezittingen verscheidene „lastposten" zijn, vooral in die gedeelten waar ons gezag zich slechts in politieken, niet in administratieven zin kan doen gevoelen. Maar daartegenover staat, dat bijv. de Oostkust van Sumatra een belangrijk overschot heeft, en dat men dus *niet* kan zeggen dat „Java" de kosten der „Buitenbezittingen" betaalt.

Men kan stellen — zegt het *Handelsblad* — dat de Atjeh-oorlog betaald wordt uit de opbrengsten van Bangka en Billiton; dat de Buitenbezittingen te zamen overigens een evenredig aandeel betalen in de algemeene bestuurskosten en dus

„dat Java geen klagen heeft dat het *naar verhouding* te zwaar is belast."

Gelukkige Javaan!

* * *

Het *Algemeen Handelsblad* (13 Maart) betoogt nog eens, dat de opheffing der Militaire School te Mr. Cornelis gunstiger kans geeft om officier te worden aan de Indische jongelui dan vroeger, omdat er (volgens het *Handelsblad*) „iets beter voor in de plaats kwam". We hebben dit betoog al meermalen behandeld. Juist een jaar geleden (30 Maart 1899) gaf hetzelfde blad o. a. een artikel, waarin nagenoeg woordelijk hetzelfde te lezen staat.

KOLONIALE LITERATUUR.

ZOOLOGISCH ONDERZOEK IN DEN NEDERLANDSCH-INDISCHEN ARCHIPEL: Drs. PAUL EN FRITZ SARASIN'S „DIE LANDMOLLUSKEN VON CELEBES."

In de Februari-aflevering 1899 van dit tijdschrift had ik het genoegen de aandacht van belangstellende lezers te vestigen op het prachtig uitgevoerde en rijk geïllustreerde werk der Heeren Drs. Paul en Fritz Sarasin, de bekende wetenschappelijke onderzoekers van Celebes, *„Die Süsswassermollusken von Celebes", 4to Wiesbaden, C. W. Kreidel, 1898*, het eerste der drie deelen vormende van een groot werk der beide reizigers-auteurs, getiteld: *Materialien zur Naturgeschichte der Insel Celebes.*

Dit eerste deel werd eenige maanden geleden, dus nauwelijks een jaar later, opgevolgd door het tweede, bij denzelfden uitgever verschenen onder den titel: *Die Landmollusken von Celebes, mit 31 Tafeln in Lithographie und Heliogravure*, een werk hetwelk in omvang (248 blz.) en degelijkheid van uitvoering geenszins bij het eerste achterstaat, zoodat ik het alleszins wenschelijk acht, onzen lezers die in erstigen arbeid op het gebied van het wetenschappelijk onderzoek van onze kolonien in den Oost belangstellen, ook op dit tweede prachtwerk attent te maken.

Zonder in de details van de systematische bewerking van het door de auteurs behandelde materiaal te willen treden, wensch ik slechts te releveeren, dat in het voorliggende werk, als tot Celebes met inbegrip van Saleyer, Boeton, Banggai en de Togian-groep behoorend, 177 soorten en 21 variëteiten behandeld worden, waarvan niet minder dan **82** soorten en variëteiten door de heeren Sarasin ontdekt of voor Celebes en de bovengenoemde eilanden voor het eerst geconstateerd zijn geworden. Onder de opgenoemde 177 vaste soorten zijn 140 tot het behandelde gebied beperkt, terwijl 37 soorten ook in andere streken buiten Celebes gevonden worden.

De voornaamste plaatsen, waar tot nu toe Landmollusken verzameld werden, zijn in een bijzonder schetskaartje vermeld.

„Een blik op dit kaartje", zeggen de geleerde auteurs, „is reeds voldoende om aan te toonen dat er nog ontzaglijke landstreken voorkomen, waarvan nog geen enkele slak bekend is geworden, en dat Centraal-Celebes ten westen van het meer van Posso, verder het zuidoostelijke schiereiland ten zuiden van het meer van Towoeti, alsmede bijna geheel Oost-Celebes nog geheel maagdelijke terreinen vormen, die ontegenzeggelijk nog een groot aantal van nieuwe soorten zullen beherbergen. Bovendien zijn ook de schijnbaar het best bekende streken nog slechts onvoldoende onderzocht en zal vooral het

onderzoek der bergstreken nog veel nieuws kunnen opleveren. Men kan dus zonder zich aan overdrijving schuldig te maken, onderstellen dat de in dit werk vermelde soorten nauwelijks de helft der werkelijk op Celebes voorkomende soorten bevatten". Zeker een sterk argument, om ambtenaren en liefhebbers onder de Europeesche bewoners van Celebes en onderhoorigheden tot ijverig verzamelen van landmollusken aan te sporen.

Bijzonder groote waarde wordt door de auteurs in het „Schlusswort", pp. 229—240, aan de door hen ontdekte en met veel zorg samengestelde zoogenaamde soortenreeksen toegekend. Door deze reeksen wordt aangetoond, hoe vele soorten, die tot nu toe in de wetenschap als voldoende gekenmerkt beschouwd of in enkele gevallen zelfs in afzonderlijke geslachten of ondergeslachten gerangschikt werden, door goed aaneensluitende overgangsvormen verbonden zijn, of m. a. w. hoe één soort zich langzamerhand uit een ander soort kan ontwikkelen. Zoo wordt dus door de geographische reeksen van nog levende recente vormen een overgang aangetoond, dien wij tot nu toe slechts aan vormen, afkomstig uit lagen van verschillende diepte van onze aardkorst, gewoon waren waar te nemen.

Hoewel de geleerde auteurs zich niet in staat achten, van deze vormenreeksen een afdoende verklaring te geven, beschouwen zij toch het bestaan dezer reeksen op zich zelf reeds als een onomstootelijk bewijs van de afstammingstheorie of de ontwikkeling van het eene soort uit het andere.

Het derde deel zal de resultaten van het geologisch onderzoek, alsmede de wetenschappelijke gevolgtrekkingen uit het onderzoek der land- en zoetwatermollusken bevatten, en de beide reeds verschenen deelen van het grootsch aangelegde werk geven ons de volle zekerheid, dat wij binnen betrekkelijk korten tijd ook het verschijnen van dit derde deel met hoog gespannen verwachtingen te gemoet kunnen zien. Dr. J. B.

VERSLAG OMTRENT DEN POST- EN TELEGRAAFDIENST IN NEDERLANDSCH-INDIË OVER HET JAAR 1898

De Redactie ontving in dank van den Minister van Koloniën „het jaarverslag van den Nederlandsch-Indischen Post- en Telegraafdienst over 1898". Het is opgemaakt door den hoofdinspecteur dier verkeersmiddelen J. Berman. Het verslag wijst wat den Postdienst betreft, over het algemeen op een langzame, doch gestadige toeneming van het verkeer en is zelfs wat het binnenlandsch brievenvervoer betreft vrij belangrijk (de vermeerdering bedroeg in 1898 834470 portbetalende brieven of ruim 14.7 pCt. tegen ruim 5.4 pCt. in 1897).

De graphische voorstellingen aan het verslag toegevoegd, geven een duidelijk beeld van den omvang van het verkeer en van de geldelijke uitkomsten vanaf het jaar 1873. Het batig saldo, dat de beide diensten hebben opgeleverd, is weer vrij aanzienlijk en bedraagt fl 620.584.40, welke opgave echter als voorloopig is aan te merken, doch na definitieve vaststelling wel eenige tienduizenden guldens hooger zal zijn. Zoo werd het batig saldo over 1896 opgegeven als voorloopig 694.405 guldens, doch bleek na definitieve vaststelling fl 742.718.45½ te bedragen.

Wat ons bij het doorbladeren van het verslag bijzonder heeft getroffen, is, dat in 1898 bij het Post- en Telegraafwezen geen enkele ingrijpende verandering ingevoerd schijnt te zijn. Er schijnt bij deze verkeersmiddelen een stilstand te heerschen, welke naar onze meening bedenkelijke gevolgen kan hebben, indien deze toestand mocht voortduren. Waar in nagenoeg alle andere beschaafde landen nieuwe regelingen worden ingevoerd of proeven worden genomen met nieuwe voor het verkeer passende inrichtingen, is daarvan bij het Indische Post- en Telegraafwezen nagenoeg niets te bespeuren. Het gevolg zal zijn, dat de afstand, die de verkeersmiddelen in Indië scheidt van de op modernen leest geschoeide verkeersdiensten in andere landen, steeds grooter wordt en eene gelijkmaking van dien afstand met meerdere moeite en onkosten gepaard zal gaan.

De dames-klerken, die op de drie hoofdkantoren (Weltevreden, Samarang en Soerabaya) bij wijze van proef aangesteld zijn, bleken de hun opgedragen diensten goed te vervullen en kan dus een vermeerdering van het vrouwelijk personeel bij den Post- en Telegraafdienst wel verwacht worden.

Wat het *Telegraafwezen* betreft, valt een gestadige afneming van het binnenlandsche telegramverkeer waar te nemen.

In 1898 *verminderde* het aantal der binnenlandsche bijzondere telegrammen met 16066 of 4.26 pCt.

Het verslag zegt van deze vermindering het volgende: „De hoofdoorzaak van het belangrijk verminderen van het aantal der binnenlandsche telegrammen, het gemiddeld woordental en de gemiddelde opbrengst daarvan per telegram moet, evenals over 1897 werd toegelicht, gezocht worden in het blijvend afnemen van het verkeer tusschen de drie hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaya in vergelijking met vorige jaren. Deze vermindering was hoofdzakelijk het gevolg van het verkeer per intercommunale telefoonverbinding tusschen genoemde plaatsen, waardoor aan de Gouvernements-telegraaf voornamelijk de lange en dringende telegrammen werden ontnomen.

De ernst van dit verschijnsel zal zeker niet aan de aandacht van het Gouvernement ontgaan zijn. Aangezien een groot gedeelte van het geheele telegrafische verkeer gevoerd wordt tusschen de drie hoofdplaatsen, dreigt deze vermindering nog grootere afmetingen te zullen aannemen.

Ten einde dit zooveel mogelijk te voorkomen, dunkt het ons noodzakelijk, dat òf de Regeering het telegram-tarief aanzienlijk verminderd en het kringenstelsel opheft, òf tot naasting van de intercommunale telefoonverbindingen overgaat. Een dergelijk verschijnsel, als thans bij het Indische telegramverkeer valt waar te nemen, heeft zich overal voorgedaan waar de Staat naast hare eigen telegraaflijnen, particuliere intercommunale telefoonverbindingen liet oprichten en moest onvermijdelijk voeren tot naasting door de Staat, zoo ook hier te lande. De door de particuliere maatschappijen te betalen cijns vergoedt op verre na niet het verlies, dat de gouvernementslijnen lijden door de afneming van het verkeer.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

EEN INTERNATIONAAL CONGRES VOOR KOLONIALE SOCIOLOGIE TE PARIJS.

Onder de twaalf dozijn congressen, die ter gelegenheid van de Parijsche wereldtentoonstelling zullen worden gehouden, zijn er twee gewijd aan de koloniën: 1°. het congres voor koloniale oeconomie, 2°. het congres voor koloniale sociologie.

De redactie van dit tijdschrift ontving van den secretaris van het laatstgenoemde congres een uitnoodiging tot deelneming, waaraan wij in Nederlandsche koloniale kringen gaarne eenige publiciteit geven, door hier eenige mededeelingen te doen.

Het congres dan zal plaats hebben van Maandag 6 Augustus tot Zaterdag 11 Augustus in het gebouw der Societé de Géographie 184, boulevard Saint-Germain

Deelnemers gelieven te zenden 10 francs aan den heer Lepel-Cointet, agent de change, penningmeester, (21 rue de Choiseul).

Ziehier de lijst van werkzaamheden.

Eerste sectie: Staatkundige en rechtstoestand der inlanders.

I. *Staatkundige toestand.* In welke mate en onder welke voorwaarden moet men de inlandsche orgarnismen van het bestuur handhaven. Hoe en door welke middelen kan men de inlandsche bevolking in staat stellen om haar rechten te verdedigen en haar grieven te berde te brengen bij de plaatselijke autoriteiten.

II. *Rechtstoestand der inlanders.* Toestand der inlandsche bevolking uit het oogpunt der burgerlijke en strafwetgeving en der rechtsbedeeling. Eerbiediging van den eigendom van den inlander en middelen om die eerbiediging te verzoenen met behoeften der kolonisatie (*sic !*)

Tweede sectie. Zedelijke toestand der inlanders.

Middelen, aan te wenden om hun verstandelijk en zedelijk peil te verheffen.

Derde sectie. Stoffelijke toestand der inlanders.

Middelen, geëigend om het ras te bewaren, zijn physische ontaarding te verhinderen, zijn bestaansvoorwaarden te verbeteren.

De regelingscommissie bestaat uit de heeren: Le Myre de Vilers, *president*; prins Roland Bonaparte, Descours-Desacres en Flandin, *vice-presidenten*; Boulland Cordonnier, Dufourcq, en Dubois *secretarissen*.

Algemeen secretaris is de heer Leseur, hoogleeraar in de koloniale wetgeving aan de juridische faculteit der Universiteit te Parijs, boulevard Raspail te Parijs. die gaarne bereid is tot alle inlichtingen.

Adjunct algemeene-secretaris: Grodet.

Penningmeester: Lepel-Cointet (wiens adres wij reeds boven opgaven).

Leden: Anthoine, Appert, Prins D'Aremberg, Auburtin, Aymonier, Bérenger, Binger, Bonaparte, Bonjean, Bonvalot, Boulland de l'Escale, Bouquet de la Grye, Savorgnan de Brazza, Graaf de Castries, Certes, Chailley-Bert, Charles-Roux, Chessé, Cheysson, Cordonnier, Delavaud, Descours-Desacres, Desjardins, Dislère, Dorvault, Dubard, Marcel Dubois, Stéphane Dubois, Dufourco, Étienne, Flandin, Foncin, Gariel, Gauthiot, Grodet, Guy, Himly, Baron Hulot, Isaac, Paul de Laboulaye, Lafont, de Lanessan, Lavisse, Dr. Gustave Le Bon, Legrand, Lemire, Le Myre de Vilers, Lepel-Cointet, Le Poittevin, Mgr. Le Roy, Paul Leroy-Beaulieu, Leseur, Levasseur, Léveillé, de Mahy, Marcel, Mercet, Milne-Edwards, Monod, Monteil, Pardon, Paulet, Picot, Piolet, de Saussure, Rivière, Roume, Siegfried, Dr. G. Treille, Vidal de la Blache, Voisin.

* * *

De redactie van de *Indische Gids* is bereid de namen te publiceeren van landgenooten, die voornemens zijn het congres bij te wonen en die daardoor dan die dagen te Parijs een vereenigingspunt zullen kunnen hebben.

Correspondentie-artikelen over het onderwijs in de Maleische taal voor officieren.

I.

AAN *** NAAR AANLEIDING VAN DIENS VERWEER IN DE OCTOBER-AFLEVERING.

Naar aanleiding van uw verweer, geachte heer ***, wenschte ik gaarne nog enkele woorden te zeggen.

Op pag. 1274 schrijft gij in noot [1]), dat ik zelf gebruik maak van de benaming „Hoog-Maleisch". Bij eene herlezing van mijn artikel zult ge wel willen opmerken, dat ik die woorden tusschen aanhalingsteekens plaatste; ze waren niet van mij doch van u.

Op dezelfde pag. zegt ge, dat gij met Hoog-Maleisch bedoeld hebt „de taal, zooals die onderwezen wordt o. a. aan de K. M. A. en de Indische instelling te Delft en waarin b.v. de bestuursambtenaren en Inlandsche hoofden onderling correspondeeren".

Hoe rijmt gij zulks met het gestelde op de volgende bladzijde: „hij kent niet het Maleisch, waarin gij onderwijs geeft, het niet gebruikt wordende, het voor de samenleving onbruikbare".?

Hoe nu? Gebruiken die ambtenaren en hoofden bij hunne correspondentie een taal, die niet gebruikt wordt en onbruikbaar is, of moeten deze personen geacht worden buiten de samenleving te staan?

„Het is het Maleisch, dat gebruikt wordt bijv. te Batavia door de Europeanen, ... , die zich dat hebben eigen gemaakt zonder eenig schoolsch onderwijs in die taal te hebben genoten, namelijk zooals de Hollandsche jongen zijn Hollandsch leert spreken."

Ik kan u de verzekering geven, dat ik tal van Hollandsche jongens heb ontmoet, die slecht Hollandsch spraken en nog slechter Hollandsch schreven, *niettegenstaande* zij vele jaren lang schoolsch onderwijs in Hollandsch hadden ontvangen. Moet ik uit uwe buitengewone waardeering van het Maleisch, hetwelk de Europeesche ingezetenen en vreemde Oosterlingen in Indië zich eigen maken zonder eenige schoolsche voorbereiding, besluiten dat gij in mijn vorigen zin in plaats van *niettegenstaande* wenscht te lezen *omdat?*

„Wie zijn, van waar hebben hunne brieven zij, die zulk een toon durven aanslaan?!"

Wie ik ben staat duidelijk onder mijn artikel te lezen; brieven heb ik niet, althans niet dezulke welke gij vermoedelijk bedoelt; mijn tegenwoordige betrekking werd mij opgedragen door Zijne Excellentie den Minister van Oorlog, op voordracht van den Gouverneur der K. M. A. en den Inspecteur van het Militair Onderwijs. Misschien zullen deze autoriteiten u desgevraagd inlichtingen omtrent mij willen verschaffen.

„De heer Spat menge zich in zulk een door hem uitgelokt gesprek en erkenne zijn minderheid."

Het uitlokken is overbodig; heel in 't geheim wil ik tegenover u, zonder de proef te nemen, mijn minderheid wel erkennen. Maar . . . . . de taal, waarin dat gesprek tusschen de jeugdige makkers zou worden gevoerd, is heusch geen Maleisch. Zij lijkt er wel veel op, zoodat iemand die het niet beter weet haar allicht voor Maleisch zal houden, maar zij is het toch niet. Die jeugdige Indo's zouden op hun beurt hunne minderheid moeten erkennen, indien zij zich mengden in een gesprek, gehouden in het, ook op Maleisch gelijkende, beruchte taaltje, dat destijds onder de pupillen te Gombong in zwang was. Zijn dus die Gombongsche jongens ten slotte de knapsten in het Maleisch?

Op pag. 1275 lees ik:

„Ik heb wel eens hooren klagen over het feit, dat een cadet, een zóó in het Maleisch doorkneede Indo-Europeaan, in die taal slecht voldeed."

Bij mij voldoen uwe doorkneeden, in het spreken en lezen van Mal. in Lat. karakters zonder uitzondering goed; in het vertalen soms minder goed, gevolg van gebrekkige kennis van het Nederlandsch. In de grammatica en het schrift, waarmede de Maleiers hun taal schrijven, voldoen zij al of niet naar gelang hunner ambitie. Overschatting van eigen kennis, die licht teweeggebracht wordt door ophemeling van buiten, wil wel eens ongunstig op die ambitie werken.

„Mijne definitie van wat door mij voor den officier als overbodige taalgeleerdheid is aan te merken, kan nu hoogst eenvoudig zijn:"

„zij is de geleerdheid, welke het door dien jongeling behaalde kunde-cijfer zou hebben doen stijgen tot 10;"

Van waar moet die stijging aanvangen? Begint de geleerdheid eerst overbodig te worden, als een met 5 getaxeerde kennis bereikt is, of reeds vroeger? Is met 1 gewaardeerde geleerdheid al voldoende en al het meerdere overbodig? De zin van de aangehaalde phrase is niet te vatten.

„die welke de op Java geboren en getogen Indo mist;"

De zeer simpele zaak, dat het pron. pers. 2e pers. in het Maleisch *ĕngkaw* of *kaw*, plur. *kâmoe*, is; en dat *kowe* niet thuis behoort in het Maleisch, zal dus niet alleen als geleerdheid, maar zelfs als overbodige geleerdheid beschouwd moeten worden.

„ten derden male die, welke mij aan de Indische instelling te Delft is gedoceerd (de heer Spat kan nu beoordeelen onder welke categorie hij mij te rangschikken heeft) doch die ik nimmer heb noodig gehad;"

Hier laat ge u in de kaart kijken, maar geheel anders dan uwe bedoeling was. Er blijkt toch thans, dat ge nooit eenige verdere studie van het Maleisch hebt gemaakt, want anders ware het gedoceerde te Delft u stellig en zeker te pas gekomen. Omtrent de categorie, waaronder ik u te rangschikken heb, ben ik maar weinig wijzer geworden. Ik kon toch reeds vermoeden, dat ge officier zijt of waart; nu weet ik bovendien, dat ge òf aan de krijgsschool zijt geweest, òf als verlofganger vrijwillig colleges hebt geloopen te Delft. Maar wat doen deze beide bijzonderheden ter zake?

„Bestaat er in de schatting van den heer Spat [2]) slechts ééne richting . . . .': die, welke door hem wordt gevolgd? Zoo niet, dan kan hij met *welwillendheid* (bijv. zonder zijne weinig wellevende vergelijking met een bijkok) en met *bescheidenheid* . . . . ."

„[2]) . . . . ; ik heb hoegenaamd niet aan hem . . . . , noch aan zijn onderwijs gedacht . . . . ."

Ik ben overtuigd dat er velerlei richtingen van onderwijs zijn, en dat de door mij gevolgde niet de beste is; maar ik streef er naar de beste methode te leeren kennen en toe te passen; laat u dit voldoende zijn.

Van een vergelijking met een bijkok is in de door u bedoelde zinsnede geen sprake. En bijaldien gij in dien zin een weinig wellevende vergelijking tusschen u en een bijkok hebt gevonden, dan moet gij toch billijkheidshalve mijn gebrek aan wellevendheid tot nul gereduceerd achten door de alsdan te zelfder plaatse gebezigde, van wellevendheid overvloeiende vergelijking met uwen chef. Maar nog eens, er is daar geen vergelijking als door u bedoeld, er stonden geen schoenen tot aantrekken.

„en met *bescheidenheid*."

Welzeker, met bescheidenheid. Laten we als het u belieft de zaak goed bezien.

Gij hebt, zonder uw naam bekend te maken, zeer duidelijk in het publiek gezegd, dat gij het onderwijs aan onze militaire inrichtingen in de Maleische taal, zooals dat thans gegeven wordt, nutteloos acht. „Daarentegen wordt aan de leerlingen onderwijs gegeven in het „Hoog-Maleisch" eene taal, die de officier nimmer in toepassing kan of behoeft te brengen." Het laat inderdaad aan duidelijkheid niets te wenschen over.

Moet ik nu, opkomende voor eene zaak welke mij persoonlijk aangaat, tegen een ongenoemden en onbekenden, ook nog de noodige hoeveelheid bescheidenheid bij de hand hebben? Indien gij uw artikel met uwen naam onderteekend hadt, dan zou ik stellig mijn protest in een anderen vorm gegoten hebben, zoowel indien ge 2e luitenant, als wanneer ge generaal waart.

Maar thans, nu gij uw naam hebt verzwegen, mocht ik tegenover uwe meening de mijne zonder het meer en meer gebruikelijke adjectief stellen; thans mocht ik mijn protest inkleeden zooals het mij lustte [1]), zonder angstvallig te overwegen of de bedoeling der teekenen onder uw geschrift mogelijk ook zou kunnen zijn geweest (vergeef mij de vier werkwoorden) drie sterren op een kraag. Die gemaskerd op een publiek bal komt, dient van te voren wel te overwegen welke kansen hij loopt.

Gij hebt, volgens uw eigen zeggen, hoegenaamd niet aan mijn onderwijs gedacht. Dat is erg, heel erg.

Hoe, gij aarzelt niet het onderwijs in de Maleische taal, zooals dat aan onze militaire opleidingsinrichtingen wordt gegeven, te brandmerken als nutteloos, zonder hoegenaamd aan het onderwijs in het Maleisch aan de K. M. A. te hebben gedacht? Gij breekt af dat onderwijs aan onze a. s. officieren en hebt hoegenaamd niet gedacht aan mijn onderwijs, het onderwijs in Maleisch dat van 1890—1897 aan den Hoofdcursus, van 1897—1899 aan de K. M. A. gedoceerd werd door mij en mij alleen?

Dat gaat werkelijk de grenzen te buiten.

Voelt ge niet, geachte kameraad, dat het onbillijk is een ongunstige critiek uit te spreken over eene zaak, waaraan ge hoegenaamd niet hebt gedacht.

---

1) Indien mijn naam, die voluit onder mijn schrijven stond, u niet genoeg is, dan moge het feit dat de Redactie der *Indische Gids* mijn stukje een plaats gaf in haar tijdschrift, u borg zijn, dat ik geheel „in den vorm" ben gebleven en overal den goeden toon heb bewaard.

Het lag op uwen weg wel zeer opzettelijk aan mijn onderwijs te denken; het lag op uwen weg alvorens gij een zaak als nutteloos verwierpt, te vragen of die zaak in werkelijkheid overeenkwam met uwe voorstelling.

Laat mij u mededeelen, zij het ongevraagd en thans te laat, dat bij mijn onderwijs in het Maleisch het gebruik van papier tot een minimum is beperkt; dat bord en krijt veelvuldig dienst doen, en dat — lang voor gij er toe kwaamt uwe legerbelangen te schrijven — reeds een deel van den tijd besteed werd, om met de Berlitz-methode als richtsnoer telkens en herhaaldelijk spreekoefeningen te houden. Doch bij die oefeningen worden *kwé* en *kooi*, *maar*, *toch* en *zonder*, *moesti* en *bisa* [1]) (ik behoef u toch zeker het heele lijstje niet te noemen?) geweerd.

Het bedekte verwijt, als zoude ik niet kunnen lezen, mag ik u teruggeven. Er behoort een eigenaardige vaardigheid in het lezen toe, om naar aanleiding van mijn artikel te geraken tot twijfel aan mijne bekendheid met de tallooze schakeeringen (dus niet één, maar oneindig veel) tusschen de taal van „*zeg kassi itoe lap! wat, tida mengerti? kooi tida mengerti kooi poenja eigen moer poenja taal?*" en het Maleisch.

Ik ben overtuigd, dat alle lezers — met uitzondering dan van één — met volkomen zekerheid begrepen hebben, dat ik slechts schrille kleuren aanwendde om sterk op den voorgrond te halen, hetgeen ik wilde laten uitkomen. Mijn aanhalingen uit de brabbeltaal, die behalve *kassi dan maar zonder* alle historisch zijn, spreken krachtiger dan bijv. deze zin: „*Wah, dia paké perliep; dia slamanja pakian deftig, sepertie orang pigi di pesta.*" Ik tart u te bewijzen, dat dit voorbeeld, hetwelk ik in mijn betoog ook had kunnen gebruiken, niet thuis zou hooren in het Maleisch der beschaafde Indo's van Java.

Aan het slot van uw „verweer" spreekt gij van den welwillenden Indischen officier. Stelt gij dezen tegenover den niet-welwillenden Indischen, of tegenover den niet-welwillenden Hollandschen officier? In verband met het mij — Hollandsch officier — toegedachte te kort aan welwillendheid, wellevendheid en bescheidenheid, ligt de laatste tegenstelling het meest voor de hand. Kijkt hier niet het aapje ietwat te schalks uit uw mouw?

Ik meen thans mijn schrijven te kunnen besluiten; alleen zij nog de mededeeling gedaan, dat ik op deze zaak niet meer terugkom.

Met gevoelens van de meeste achting heb ik de eer te zijn,

van u, mijnheer ***, de d. v. dien.

BREDA. C. SPAT.

* * *

ANTWOORD VAN ***

II.

Nog een enkel woord en wel alleen om de eigenlijke kwestie, die zoo langzamerhand onder een vloed van woorden dreigt begraven te worden, weder voor den dag te halen; zij verdient alle aandacht; eene kleine herhaling zal geenszins schaden.

1) Om te voorkomen, dat gij mij zult verwijten niet te weten, dat *bisa* wel degelijk voorkomt in den woordenschat der Maleische taal, zij ten overvloede verklaard, dat ik het oog heb op *bisa* in de beteekenis van *kunnen*.

In de Juli-aflevering van *de Indische Gids* schreef ik, dat het met de kennis der Indische talen van de officieren bij hunne aankomst in Indië over het algemeen zeer slecht gesteld is. Dit is een feit, dat niet te loochenen valt en in Indië algemeen bekend is. Het Javaansch is niet beoefend en de kennis van het Maleisch laat zóóveel te wenschen over, dat de plaatsing te velde daarom moet worden uitgesteld. Die toestand eischt dringend verbetering en verbetering is mogelijk, althans wat de opleiding der cadetten betreft. Eene driejarige studie aan de K. M. A. is lang genoeg, zeker om zooveel van het eenvoudige Maleisch te leeren, dat de officier daarmede van stonde aan een goed figuur kan maken; mocht men het echter met die lange periode niet kunnen stellen, hoe men zich ook inspanne, dan is het bepaald noodig dat met de studie der Inlandsche talen reeds aan de Cadettenschool te Alkmaar een aanvang worde gemaakt en derhalve de opleidingstijd met twee jaren verlengd worde. Maar vóór alles moet het onderwijs onder Indisch toezicht worden gesteld, *in de eerste plaats* opdat het kunne beantwoorden aan de eischen der Indische praktijk, welke tot heden hoegenaamd geen stem heeft gehad — wij zagen dit duidelijk genoeg uit de onverkwikkelijke polemiek dezer en van voorgaande bladen. De heer Spat heeft het ons hier boven geleerd: hij is tot leeraar in het Maleisch benoemd door den Minister van Oorlog, die er geen verstand van heeft, op voordracht van den Gouverneur der K. M. A. en den Inspecteur van het Militair Onderwijs, die er geen verstand van hebben. Van een advies (een medeweten zelfs) in Indië, speciaal van het Indisch legerbestuur, dat *alléén* er direct belang bij heeft, geen sprake. Zou eenig oorlogsminister vrede kunnen hebben met dergelijke toestanden met betrekking tot de opleiding zijner officieren? Want dat alles geldt niet alleen het onderwijs in de taal, het betreft dat in alle Indische vakken; het staat hoegenaamd niet onder contrôle of leiding van bevoegde hoofden van onderwijs, die wel voor de Nederlandsche studiën worden noodig geacht; het wordt dus gegeven — om het zoo eens uit te drukken — in 's Blaue hinein.

Deze laatste opmerkingen zijn mij ontlokt bij de gedachte aan de opvatting van de onderwijstaak door den heer Spat, die zich, naar mij voorkomt (uit zijne betoogingen blijkt zulks) te veel laat leiden door zijne liefde voor de taal en daardoor de strenge, de sobere eischen der praktijk uit het oog verliest; die vergeet, dat wij, officieren, over het algemeen niet meer kennis van de Maleische taal behoeven te bezitten dan voor dagelijksch gebruik noodzakelijk is, dat de enkele, die meer mocht wenschen of noodig hebben, zich met behulp dier (onvolledige) kennis het meerdere gemakkelijk genoeg kan eigen maken, ten slotte, dat deze methode practischer is dan de omgekeerde, de averechtsche, waarbij de studie wordt dienstbaar gemaakt aan het *overbodige*, hetwelk slechts aan een enkele later ten goede komt, met het gevolg, dat allen bij hunne intrede in de officiers-carrière een' povere figuur maken. Tot welke betere conclusie mogen bijv. leiden 's leeraars woorden in bovenstaande pennevrucht: „Bij mij voldoen uwe doorkneeden in het spreken en lezen van Mal. in Lat. karakters zonder uitzondering goed; in het vertalen soms minder goed, gevolg van gebrekkige kennis van het Nederlandsch. In de grammatica en het schrift, waarmede de Maleiers hun taal schrijven, voldoen zij al of niet naar gelang hunner ambitie." Laat vallen dat lezen en vertalen, die grammatica en dat schrift: Stel u tevreden met dat *goed* (*gebruikelijk*) spreken (waarvoor

een' ruime woordenkennis noodig is) en het spreken ook van de niet-Indo-Europeanen zal er grootelijks bij winnen. Overweeg, dat het immer officieren, ja zelfs onderofficieren van Indo-Europeesche origine zijn, die in het leger met de vertaling in het Maleisch van reglementen en voorschriften worden belast en zulks op grond van hunne kennis van die taal, bezeten vóór zij daarin eenig schoolsch onderwijs hadden genoten. * ***

* * *

III.

TAAL. ONDERWIJS. METHODE.

Taal.

Er bestaat verschil van meening tusschen deskundigen over de soort van Maleisch, welke aan onze groote militaire inrichtingen van onderwijs gedoceerd wordt.

Na aandachtige lezing der twee artikelen van beide bovengenoemde autoriteiten, voorkomende in de *Indische Gids*-afleveringen Juli en October 1899, verklaar ik, meer met den heer Spat dan met den heer *** mêe te gaan.

Ik begrijp wel de bedoeling van den heer ***, n.l. om te breken met het zoogenaamde Hoog-Maleisch, dat door de geleerde grammaticale behandeling — énorm uitgebreid voor een driejarigen cursus — een onding wordt voor het dagelijksche leven, voor het *practische gebruik*.

In zooverre stem ik den heer *** toe, dat de leerling, die zich later van de gewone „spreektaal" moet bedienen, zeer weinig zal hebben aan het zware grammaticale Maleisch.

Toch moet de heer *** die grammaticale vormen niet overboord werpen. Wij hebben ze wel degelijk in ons gewone Maleisch noodig. De Maleische couranten *Pembrita Betawi*, *Bintang Barat*, *Selompret Melajoe*, geen van drieën in boeken-Maleisch (of zoogenaamd Hoog-Maleisch) uitgegeven, bewijzen zulks in elk harer kolommen.

> „*Betawi*. Semalem ada bilang ratoes, orang dari segala bangsa telah dateng bersaksiken pemaénan baroe Biograf-Amerikan namanja, di Kebon Djaé, sebla tokonja Fuchs. Apa jang semalem soedah di kasi liat, membikin amat hérannja si penonton, kerna samoea gambar tiada berbeda sebagi barang jang idoep dan bernjawa, tjoema tiada pande bertjakep, apa poela waktoe Sri Maha Radja Wilhelmina dengen Permisoeri iboe, datang di gredja, dan berdjalan koeliling di dalem kota Amsterdam, temponja Sri Bagendah naek di atas tachta keradjaan.
>
> (Selompret Melajoe.)

De heer *** verlangt onderwijs in *bruikbaar* Maleisch. Vermoedelijk meent hij dus de „spreektaal"?

Goed! Dat is ook wel bereikbaar. Welk dialect hij hebben wil, geeft hij niet aan. En er zijn er vele. Dit zal de heer *** evenals de heer Spat toegeven.

„Ik" is wel *saja*, of *akoe*, of *hamba*, maar te Batavia wordt o. a. ook *goewa* (Chin.-Mal.) en in de Molukken *béjta* gebruikt.

„Willen" wordt in 't algemeen door *maoe* uitgedrukt, in het Palembangsche wordt bepaaldelijk *hendaq* gebezigd.

„Bloem" is in het Maleisch *boenga*, maar de Maleier te Batavia spreekt steeds van *kembang*.

En zoo zijn er zoovele woorden: rivier = *soengai*, op Java overal *kali*. In de woordenboeken worden dergelijke niet-specifiek Maleische woorden door (L) = Laag-Maleisch aangeduid. Beter ware het, die (L) in (Jav.) te veranderen. Onwillekeurig toch sterkt die (L) den leerling in de meening, dat er een „*Hoog*" en een „*Laag-Maleisch*" bestaat.

Er bestaat geen *Hoog-* en *Laag-Maleisch*. De professoren Roorda van Eijsinga, de Hollander, Pijnappel, Grashuis en zoovele anderen hebben dit reeds zoo vaak gezegd.

Dat verschil in twee soorten van taal hebben WIJ — in navolging van Valentijn (?) — er van gemaakt. Misschien heeft het verschil in twee soorten van taal zijn ontstaan te danken aan de omstandigheid dat er een „Hoog-" en een „Laag Javaansch" bestaat? Ook navolging dus?

Maar om *goed* Maleisch te kennen, zij het ook slechts de *spreektaal*, het beschaafde, fatsoenlijke Maleisch, MOET men KENNIS hebben van spelling, van grammaticale vormen en van woorden, en zulks voornamelijk omdat, zooals de heer Spat ten rechte aantoont, het litéraire Maleisch dit vordert.[1])

Het verschil tusschen het beschaafde spreek-Maleisch en het boeken-Maleisch is echter groot. Zoo waagde wijlen Professor de Hollander zich nooit aan een Maleisch gesprek met ons, Indische jongelui. Wij zouden elkander *niet* verstaan hebben. En toch was het Maleisch van den Professor zuiver grammaticaal Maleisch en *onze* taal de goede, beschaafde Maleische „spreektaal". Wij, Indiërs, spraken met elkander in die taal.

Dat het Javaansche volk en zijn taal overwegenden invloed op het Maleisch hebben uitgeoefend, behoeft geen betoog. Maar, aangezien het Maleisch een zeer groot aantal woorden van Arabischen, Javaanschen, Sanskritschen, Portugeeschen oorsprong bezit — zonder nog van de Engelsche, Perzische, Nederlandsche en andere dérivaties te gewagen —, behoeven die vreemde woorden daarom niet te worden verworpen, als zijnde GEEN ZUIVER Maleisch. De Maleier te Batavia verstaat ons zeer goed, als wij ons niet in *zuiver*, *oorspronkelijk* Maleisch uitdrukken, en die vreemde (Javaansche) woorden bezigen, welke door den tijd burgerrecht hebben verkregen.

Immers, het gaat evenzoo in onze rijke Nederlandsche taal. Bij ons spreekt men dagelijks van „air", „mode", „courant", „kwast" (squash), „sandwich", „split", „unheimisch", „soesah", enz. enz.

Het *bruikbare* Maleisch, door den heer *** bedoeld, het Maleisch, dat in Indië *verstaan* wordt, *zonder* toepassing van AL de grammaticale vormen [2], ook dàt Maleisch is toch niet geheel los van de grammaticale windsels.

---

1) „Er is een Maleische taal, welke zich — als alle talen, die geschreven worden — laat splitsen in een gesproken en een geschreven taal. Het onderscheid tusschen het Maleisch van het dagelijksch leven en dat der literatuur is groot en het mag een gelukkig verschijnsel genoemd worden, dat er in de laatste jaren meer en meer aandacht wordt geschonken aan de gesproken taal, en dat bij het onderwijs in het Maleisch niet meer uitgegaan wordt van het verkeerde beginsel, dat de litéraire taal eigenlijk de eenige ware is".

2) Men denke aan het ditjeriterakannjalah.

Dat KAN, eenvoudig, NIET. Vervoegingen, passive vormen, de Impératief, woordvormingen, voorvoegsels en aanhechtsels versmaden de beschaafde Maleiers ook niet.

Maar de zuivere toepassing van AL de uitgebreide grammaticale regels op het gewone (spreek-)Maleisch verwaarloozen zij grovelijk.

Niet de Inlanders, de Maleiers, maar WIJ, Europeanen, hebben; door langdurige, grondige studiën, een grammaticalen grondslag gelegd voor de zoo moeilijke beoefening der Maleische taal.[1])

Hoevele Inlanders, en ook Maleiers, die geen of weinig letter schrifts kennen, spreken niet hun taal met inachtneming van woordvoeging en verschillende vormen?

Dat is hun aangeboren. Zij weten van geen lip-, keel-, tong- en neusletters, maar wèl *wàar* en *hoe* zij, volgens *hun* begrip van welluidendheid, MÊ of MÊNG voor een woord moeten gebruiken, of ze BÊ of BÊR als voorvoegsel moeten bezigen.

En het *beschaafde* Maleisch, — NIET het boeken-Maleisch (ditjeriterakanlah), — met zijne sobere grammaticale vormen, klinkt ons welluidend in 't oor.

Ja, de goede beschaafde Maleische taal is welluidend. Zou daarom de Franschman die taal zoo vlug leeren spreken? Zou hij zich daarom, uit het oogpunt van welluidendheid, zoo netter en gemakkelijker, met welluidender vorm, in het Maleisch uitdrukken?

Maar de zeer gemengde Europeesche Maatschappij heeft, reeds sedert tal van jaren, een „Maleisch" op eigen houtje samengeflanst en dit is het bederf van de taal geworden. Daarbij komt, wat de Maleische taal*kennis* betreft, dat diezelfde Maatschappij uit twee deelen bestaat: zij, die te voren grammaticaal onderwijs hebben gehad, en zij, — verreweg de *overgroote meerderheid* —, die zonder één woord te kennen, voet aan wal zetten.

En deze laatsten hebben de taal bedorven. Velen, die *nooit*, zelfs na 20 jarig verblijf, dragelijk de taal kunnen spreken. Een soort *jargon*, het Maleisch doorspekt met *te veel* Hollandsch, zooals de heer Spat een voorbeeld in zijn artikel aanhaalt:

„Zeg, Ba, kassi mij ook maar zoo'n bieffi, want ek-eb-en lapper as de pès." De man die 't zei, kreeg zijn „bieffi".

Ja, en zulke „taal" wordt wel eens op de hoofdplaatsen gehoord, en dat noemen dan die ongeletterden MALEISCH!

Hun Maleisch is nog minder dan de *Bahasa-Katjoekan*, z. g. inlandsche brabbeltaal, een mengelmoes van verschillende inheemsche talen.

— „Zeg es, Regent, di mana kwé poenja prampoewan?" vroeg een officier aan den Regent, ten wiens huize hij met den hoogen gastheer — Inlandsch Hoofdambtenaar — een whistje maakte.

Een gouvernante, den familiairen toon willende aanslaan, vroeg op een bal ten residentiehuize aan de Radhen Ajoe (Regentsvrouw): „Radenajoe, kenapa loe tra dangsa?"

---

1) Het spraakkunstig werkje van Radja ALI HADJI op Penjangat schijnt niet veel waarde te hebben, althans voor ons, Europeanen, niet. En dat is het éénige inheemsche taalboekje.

Beide vragen bewijzen hoe nuttig, hoe *noodzakelijk* tevens, eenige bekendheid met *taaleigen* en *vormen* is.

De beschaafde inlander is te beleefd, om zich door zulke hoogst onwellevende taal beleedigd te achten. Hij glimlacht, antwoordt slechts met een banaliteit en denkt er het zijne over.

Onderwijs.

Wat nu het ONDERWIJS in de Maleische taal betreft, en ik denk dat de heer "" de „spreektaal" bedoelt, daartoe zou hij gaarne de Berlitz-Methode aanbevelen, althans een nabootsing daarvan.

Maar zou die leerwijze wel veel *practisch nut* stichten?

Mij dunkt van neen.

Immers het onderwijzen van vreemde talen, door met de leerlingen uitsluitend in die vreemde talen te *spreken*, hen de benamingen van voorwerpen en van allerlei handelingen met die voorwerpen te leeren *onthouden*, zal voor de Maleisch-leerenden zeer bezwaarlijk gaan. Onwillekeurig zullen deze naar papier en potlood grijpen en het voorgezegde „opschrijven, om 't niet te vergeten."

Ik acht de Berlitz-methode goed, waar tijd, *veel tijd* is en men uit den treure hetzelfde zal kunnen herhalen, tot de leerlingen het gesproken en uitgelegde woord vast in 't geheugen hebben en het begrip erlangen wat dat woord aanduidt.

Daartoe zal in den regel de tijd te kort zijn; en hebben al vele leerlingen eenige woorden goed in het hoofd, er komt nog zooveel meer in het Maleische vak kijken. Het lezen en schrijven van de Maleische karakters vorderen óók tijd. Dit een en ander, gevoegd bij de Berlitz-methode, in de luttele *drie* uren per week, zou misschien niets meer uithalen, dan een schijntje van kennis, *na* een *heel* studiejaar.

En het vak: „MALEISCHE TAAL" moet er in de drie jaren zooveel mogelijk in!

Nog eens, ik ben, waar de tijd zoo beperkt is — en dit schijnt in verband met andere vakken niet anders te kunnen — geen voorstander van de Berlitz-methode.

Zij kan goed zijn voor vreemde Europeesche talen, voor de Maleische taal, met hare vele vreemde woorden, klanken en uitspraak, met haar bijzonder letterschrift, zou zij blijken *niet* aan de verwachting te voldoen.

Het tegenwoordige onderwijs in de Maleische taal aan de Koninklijke Militaire Academie is in uitnemende handen. De hoogste lof moet den heer Spat worden toegezwaaid voor diens streven, om de TAALKENNIS ingang te doen vinden bij zijn auditorium. Hem mag de eer niet worden onthouden, dat hij alles doet wat hij *kan* en dat hij *veel meer* dan ooit één zijner voorgangers, de taal doceert op practischer wijze dan voorheen geschiedde.

Maar men bedenke tevens dat de heer Spat, hoeveel ambitie hij hebben moge, het onmogelijke niet bereiken kan. Daartoe zijn er te weinig lesuren (ik meen drie uren per week?). En dat voor een taal, die zooveel oefening noodig heeft, met hare eigen karakters en schrijfwijze!

Voorheen werd het Maleisch maar al te veel als „bijvak" door de leerlingen aangemerkt.

Ik heb den heer Spat bewonderd om den moed, waarmede hij de zware taak aanvaard heeft, om een der gewichtigste vakken te behandelen.

Het leerplan gedoogt geen meerdere lesuren; toch weet deze leeraar, naast de grammatica en de verdere methoden van lees- en schrijfonderwijs, tijd te vinden om met zijne leerlingen het Maleisch te *spreken* en hen het gesprokene te *verklaren* om eindelijk later de cadetten, volgens de Maleische reglementen, te doen excerceeren, waarbij hij steeds tegenwoordig zal zijn en de uitleggingen zal geven, noodig voor het *begrip* van de handelingen, voor de ontwikkeling der *taalkennis*.

Nogmaals, alle lof voor dezen bekwamen, ernstigen leeraar.

Methode.

Gaarne geef ik het volgende ter overweging aan de mannen van het vak. Namelijk om de *oudste* en *eenvoudigste* leermethode ook op de Maleische taal toe te passen.

Het heeft mij altijd, bij het onderwijs in deze taal, verwonderd, dat den leerlingen geen WOORDEN worden opgegeven, om VAN BUITEN TE LEEREN.

Toen ik van wijlen Professor de Hollander Maleisch taal-onderwijs aan de Koninklijke Militaire Academie ontving, hielp mij, als Indische jongen, mijn woordenkennis. Voor hen daarentegen, die steeds in Pynappel's woordenboek moesten zoeken, was dit naslaan ontzettend tijdroovend. 't Was dan ook al wèl, als er van een eenvoudige vertaling tien regeltjes in één uur waren afgemaakt.

Als wij ons afvragen: hoe *leerden* wij, op de lagere school, het Fransch? Hoe leeren nu onze kinderen die taal? Hoe werd ons het Engelsch, het Duitsch onderwezen?

Eéne taal kennen wij als kind: onze spreektaal; in die taal verstonden wij de groote menschen.

Om dus die vreemde Europeesche talen allengs aan te leeren, werden ons, naast de gemakkelijke beginselen der grammatica en naast de opstelletjes ter toepassing, WOORDEN opgegeven, eene *taak* dus, „*om van buiten te leeren*", waardoor wij begrip kregen, *hoe* de voorwerpen, enz. in de vreemde talen worden genoemd.

Wij kregen „WOORDJES" op en werden daarin „*overhoord*".

Als deze leerwijze *noodig* werd (en nog *wordt*) geacht voor het aanleeren van vreemde Europeesche talen, zou dan diezelfde ouderwetsche methode ook niet noodig zijn voor de Maleische taal?

Ik acht dit *leeren* van Maleische woorden, elke keer een twintigtal b. v., zelfs ZEER NOODIG.

Al de kennis kan niet alléén van den leeraar uitgaan. Die *kent* zijn Maleisch en de vele woorden. Maar de leerlingen moeten de woorden óók *kennen* en *onthouden*. Herhaalde repetities (in dit geval geen pléonasme) vind ik zelfs aanbevelenswaard.

Een oud-leeraar in het Maleisch zei eens: „uit de dictionnaire en tusschen de vele voorbeelden in het boek leeren de jongelui de woorden".

Dat is NIET WAAR!

De jongelui leeren die woorden *niet* uit het hoofd; even vluchtig als zij een woord gelezen of gezien hebben, even spoedig is dat woord hun weder ontsnapt.

Omdat zij GEEN „woordjes" leerden.

Diezelfde leeraar verkondigde bovendien de axioma: „hoe meer woorden men kent, hoe gemakkelijker daardoor de beoefening van het Maleisch wordt".

Accoord!

Maar waarom GAF hij dan geen bepaalde TAKEN OP, om bij elke les een twintigtal woorden van buiten te leeren?

Als mij een cursus in de Maleische taal werd opgedragen, zou ik in de *eerste* plaats zorgen, dat deze oud-schoolsche methode — „woordjes leeren" streng werd doorgevoerd en volgehouden.

Wat geeft een woordenboek of een „woordenlijst" als de woorden niet van buiten worden geleerd?

Die woordenkennis waait ons niet aan.

Ik vermeldde hierboven reeds, dat ik uit ondervinding weet, hoeveel tijd er, bij het vertalen der Maleische opstelletjes, verloren ging voor de niet-Indiërs, door het zoeken in Pijnappel's woordenboek.

Gaat nu het spellen, lezen, schrijven en vertalen van Maleische woorden gepaard aan de wetenschap *wat* de gelezen of geschreven woorden *beteekenen*, dan is hierdoor niet alleen een groot tijdverlies bespaard, maar ook de leerling zal *meer* en *veel vlugger* verstaan en vertalen.

Voor enkele uitheemsche, Arabische woorden worde de dictionnaire geraadpleegd, of anders helpe de leeraar het woord spellen, verklaren en vertalen.

Op de *woordenschat* komt het aan.

Professor Roorda van Eysinga dankte dan ook, bij zijne Maleische taalstudiën, den heer G. Kool, plaatselijk Maleisch translateur te Batavia, „voor diens welwillendheid en wiens RIJKE *woordenschat* hem uitmuntend te stade kwam".

Het nut van vele woorden te *kennen*, zal den leerling spoedig in 't oog springen.

Men moet hem daarom overtuigen, hem DOORDRINGEN van het besef, dat *zonder woordenkennis*, de heele grammaticale geleerdheid hem weinig helpen zal bij vertalen, lezen en begrijpen van gedrukte of geschreven Maleische stukken en brieven.

Maar die woordenkennis zal hij NIET putten uit de dictionnaires, die hem ten dienste staan. Hij MOET de woordjes *leeren* en *onthouden*.

Dit acht ik de zekerste en eenvoudigste methode.

Later volgen dan de volzinnetjes, bijzondere gezegden en uitdrukkingen in de „spreektaal".

In verband met deze methode is zeer goed een drie — en voor hen, wier eischen niet hoog behoeven te worden opgevoerd — zelfs een tweejarigen systematischen cursus te ontwerpen.

Ik zal mij evenwel van verdere en nadere bijzonderheden onthouden, daar een grootere uitbreiding van dit schrijven mij nu niet geschikt voorkomt. Mocht er onverhoopt belangstelling gevonden worden in een bepaald schema, dan ontvouw ik gaarne een leerplan, aansluitende aan mijn nêergeschreven idéëen.

Daar waar Zijn Excellentie, de onlangs afgetreden Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, Jhr. C. H. A. van der Wijck, er op heeft aangedrongen, dat er *goed* Maleisch geleerd worde, opdat de taalstudie voor de a.s. officieren nut moge afwerpen, is het voorzeker zaak, aan dien aandrang de aandacht te schenken.

Mogen deze weinige regelen, gewijd aan de belangen der beoefening van de Maleische taal, er toe bijdragen, dat die taalstudie, thans aan zulke degelijke leiding toevertrouwd, voere tot verwezenlijking van Z. Ex. wensch, tot de gemakkelijker verwerking van het geleerde. Daartoe zijn *woordenkennis* en *begrip van beteekenis* noodig.

Een woord ten slotte: het is in de verste verte mijne bedoeling niet, den een of ander door dit schrijven te kwetsen; ieder heeft zijn eigen meening en staat die dus met overtuiging voor. Zoo is mijne meening dat een woordenschat, in het hoofd, ONMISBAAR is voor de taalbeoefening.

Gaarne geef ik steeds mijne meening voor beter.

H. A. N. CATENIUS,
Oud Luitenant-Kolonel O. I. L.

BREDA.

* * *

IV.

ANTWOORD VAN ***

De bovenstaande dupliek van den heer Spat was reeds ontvangen en mijne meening daaronder gesteld, toen het artikel van den heer Catenius de redactie bereikte. De inzending van dit artikel acht ik voor de onderhavige quaestie een gelukkig feit, omdat daarin het woord wordt gevoerd door iemand, die behoord heeft tot de Indische jongelieden en die op later' leeftijd veel studie van Indische talen heeft gemaakt. Het wil mij voorkomen, dat uit het artikel wel het een en ander is te trekken, hetwelk pleit voor mijne opvatting in zake de taalstudie onzer aanstaande officieren.

De heer Catenius deelt ons mede, dat Professor de Hollander zich nooit waagde aan een Maleisch gesprek met hen, Indische jongelui, en toch zegt hij (de heer C.) was hun taal de *goede, beschaafde, Maleische „spreektaal"*, [1] *waarin zij onder elkander spraken; toch had geen hunner daarin ooit eenig schoolsch onderwijs genoten.* Van een taaltje, waarin het bewuste „bieffi" besteld werd, bij hen natuurlijk geen sprake. Ook zal de heer C. mij zeker wel toegeven, dat zij, in 't Maleisch *gansch ongeleerde* jongelieden, nimmer zooals die tòttòq-officier aan een Regent zouden hebben gevraagd: „Zeg es, Regent, di mana kwé poenja prampoewan?" of als die dito-gouvernante aan de Radhen Ajoe: „Raden-ajoe, kenapa loe tra dangsa?" [Is de heer C. er zeker van, dat de officieren, van academie of hoofdcursus afkomstig, — namelijk de tòttòqs — eenigen tijd in Indië zijnde, de bedoelde vragen beter zullen stellen?] Maar hoe verstaat zich dit alles [ik vervolg nu de zinnen vóór deze parenthèse] met 's heeren C's oordeel, uitgedrukt in de woorden: „Maar om *goed* Maleisch te kennen, zij het ook slechts de *„spreektaal"* (let wel, lezer!) „het beschaafde, fatsoenlijke Maleisch, MOET men KENNIS hebben van spelling, van grammaticale vormen en van woorden . . . .?" Zijne jongelieden hadden die kennis der spelling en grammaticale vormen toch niet speciaal aangeleerd? En toch, zij konden zich immers overal in Indië met hun Maleisch goed behelpen, beschaafd en fatsoenlijk, al zou misschien eenige navraag naar de gebruikelijke vormen in den omgang bijv. met hoofden, of aanleering van

1) Vergelijk hiermede het oordeel van den heer Spat over het Maleisch dier jongelui.

enkele in hunne woonplaats niet bekende woorden moeten zijn voorafgegaan?

Ik maak nog opmerkzaam op de opmerking van den heer C.:

„Hoevele inlanders, en ook Maleiers, die *geen* of *weinig* letter schrifts kennen, spreken niet hun taal met inachtneming van woordvoeging en verschillende vormen?" . . . . Juist! zoo gaat het in alle talen met de totaal ongeletterden. „Dat is hun aangeboren" zegt de heer C. en ik onderschrijf dit gaarne (met deze wijziging: dat hebben zij geleerd als de papegaaien). Dat was ook hen, jongelui, als de papegaaien geleerd.

De heer C. schrijft nog ergens, dat de Europeesche (tòttòq-) maatschappij „wat de Maleische taal*kennis* betreft uit twee deelen bestaat: zij, die te voren grammaticaal onderwijs hebben gehad, en zij — verreweg de overgroote meerderheid — die zonder één woord te kennen, voet aan wal zetten." Maar de Indo-Europeanen, met hun *„beschaafd"*, *„fatsoenlijk" ongeleerd* Maleisch, staan daar boven; dat is ons allen bekend.

Welnu, het is — zooals ik herhaaldelijk te kennen gaf — het Maleisch der bedoelde jongelieden, dat ik den officieren zou willen doen leeren, zonder eenige schoolschheid, ongeveer op de wijze, zooals die jongelieden dat in hunne kinderjaren geleerd hebben (dus zooveel mogelijk zooals de papegaaien leeren spreken) doch veel vlugger, door de meerdere ontwikkeling der aanstaande officieren en hunne kennis eener andere taal (het Nederlandsch) welke het begrijpen gemakkelijk maakt.

En nu nog iets over de leer-methode van den heer C.: Hij wil de leerlingen woorden doen leeren, hun de beteekenis uitleggen en daarna volzinnetjes, bijzondere gezegden en uitdrukkingen in de „spreektaal" in zich doen opnemen. Ik zeg hierbij: „precies mijn idée." Ik beval daarvoor in het October-nummer aan niet de Berlitz-methode, stipt aangewend, maar eene *nabootsing* van die methode, toepasselijk gemaakt voor ontwikkelde jongelui, die daarbij het gehoorde of geziene woord opschrijven om dit als taak in de volgende les te kennen, enz. Zou dit niet gaan, als het zoo spoedig mogelijk gepaard gaat met het vormen van zinnen, etc.? Zou dit geen tijdwinst geven en zouden ten slotte de adspiranten niet meer van het Maleisch weten dan thans het geval is? De adspiranten moeten de taal niet leeren om de taal, maar om die te leeren gebruiken als eenvoudig hulpmiddel om te verstaan en verstaan te worden. De fout is m. i., dat de leeraren (wie zij dan ook zijn) over het algemeen te veel liefhebberen in de taal, hetgeen, waar de taal moet worden geleerd uitsluitend voor practische aanwending, een groot kwaad is te achten.

Ook in het Javaansch, zooveel mogelijk en noodig, zou ik den adspiranten op die wijze les willen doen geven en met het onderwijs in beide talen reeds willen doen aanvangen op de Cadettenschool. Daarbij moet Javaansch (voor officieren) in mijn oog den voorrang hebben. [1])

***

1) Onder de correctie krijg ik de *Soerabaya Courant* van 8 Januari j.l. in handen, waarin een lezenswaardig artikel over de kennis van Inlandsche talen van onze officieren voorkomt.

***

Een Maleisch-Hollandsch Woordenboek.

Open brief aan Heeren Malaïci.

In de laatst verschenen aflevering van het *Tijdschrift van het Bat. Gen.* geeft de heer v. d. Wall te *Batavia* eenige opmerkingen ten beste, hoofdzakelijk naar aanleiding van mijne vertaling van de „Pĕlandoek Djinaka". Ik ben hem dankbaar daarvoor, omdat èn de aard dezer opmerkingen èn de toon, waarin het stuk geschreven is, mij alweêr voor de zooveelste maal in mijn overtuiging versterkt hebben, dat zonder een vaste operatie-basis n.l. een woordenboek, doorloopend voorzien van vindplaatsen, men nooit verder in het Maleisch komt, en daarbij een gezonde opbouwende discussie, ontdaan van alle animositeit en eigewaan, tot de vrome wenschen zal behooren. Het ontbreken van een dergelijk woordenboek heeft een noodlottigen invloed op den vooruitgang der maleische taalstudie, en werkt alleen speculatieve beschouwingen in de hand. Men moet bij de bestudeering eener taal, waarbij de inzichten der beoefenaars zoo sterk van elkaar afwijken, steeds een eerlijke contrôle op elkander kunnen uitoefenen om tot eenheid te geraken, en die contrôle moet steunen op een woordenboek, waarin men de verschillende beteekenissen van welk woord ook uitgebreid kan nagaan, het zij in de reeds gedrukte maleische werken, hetzij in bekende codices, hetzij in uit den mond van het volk opgevangen zinnen.

Hiervan ben ik al jaren overtuigd; vandaar dat ik ondernam een woordenboek samen te stellen, dat als uitgangspunt kan dienen voor verder opbouwend onderzoek, daarbij volgende de methode, die aan het voortreffelijke Sanskrit Lexicon van Böthlingk en Roth — waarvan o. a. Kern met eere als medewerker wordt genoemd — ten grondslag ligt.

Ik ben vlijtig bezig geweest, doch ik sta gansch en al alleen, en word bovendien door mijne tijdroovende privaatlessen ten zeerste in mijn werk belemmerd. Ik zie maar al te goed in, dat, wanneer ik niet over meer vrijen tijd beschikken kan, ik in

de naaste toekomst weinig kans heb, zonder hulp van anderen, het werk te beeindigen. Het verschil van opvatting in vertalingen, enz. tusschen den heer v. d. Wall en mij, doet mij besluiten om aan mijn lang gekoesterd voornemen nu gevolg te geven, n.l. een beroep te doen op allen, die het Maleisch beoefenen, om met mij samen te werken die basis zoo spoedig mogelijk te scheppen. Een ieder, die de behulpzame hand biedt, zal welkom zijn; vooral reken ik op den steun van hen, die zich in Indië bevinden, daar ik hen niet missen kan voor een onderzoek ter plaatse. Hier in Holland zijnde, moet ik mij vergenoegen met het geschreven woord, waarbij ik dagelijks ondervind, hoe men zonder een plaatselijk onderzoek vaak een eindelooze moeite heeft om de juiste beteekenis van een woord vast te stellen. Het was dan ook daarom, dat ik een jaar of drie geleden mij tot den toenmaligen Minister van Koloniën wendde met het verzoek, mij in de gelegenheid te stellen eenigen tijd op Malakka door te brengen, om daar een rij van onderzoekingen te doen, waartoe mij hier in Holland ten eenenmale de gelegenheid ontbrak. De Minister vond helaas geen termen mijn verzoek in te willigen. Evenmin was ik gelukkig met de aanvrage aan de Indische Regeering om het geschreven woordenboek van wijlen den heer v. d. Wall Sr. in de Leidsche Universiteitsbibliotheek te deponeeren, ter nadere consultatie voor de in Holland aanwezig zijnde beoefenaars van het Maleisch, zooals o. a. ook het geschreven Javaansch-Woordenboek van Winter en Wilkens daar voor een ieder ter beschikking ligt.

Ik verdedigde die overbrenging van Batavia naar Leiden met het m. i. juiste motief, dat zij, die in Indië — met name Batavia — zich ophouden met de studie van het Maleisch dáár over genoegzaam materiaal hebben te beschikken, terwijl wij hier in Holland van elk lexicographisch hulpmiddel van eenigen omvang volkomen verstoken zijn.

Categorisch werd dit verzoek geweigerd.

Ofschoon ik hierdoor ten zeerste teleurgesteld was, omdat het mij aan de noodige *pecunia* ontbrak om op eigen kosten naar Malakka te gaan, of een copie van bovengemeld werk van v. d. Wall te laten vervaardigen, ben ik toch rustig voortgegaan met datgene te bewerken, wat in mijn macht stond, in de hoop later een beroep te mogen doen op allen, vooral op de indische Malaïci, om mij met hun kennis en ondervinding ter zijde te staan.

Mij valt het werk echter zeer tegen, en ik vorder niet zoo

als ik mij wel had voorgesteld, om redenen hierboven reeds vermeld, zoodat ik vroeger dan ik van plan was met dat beroep op uw aller medewerking, M. M. H. H. Malaïci, voor den dag moet komen en u meer last bezorgen dan mij lief is, om daardoor des te spoediger en meer afdoend de goede zaak te dienen.

Staat mij toe, hier met een paar woorden het plan van opzet van het werk te ontvouwen.

Het systeem, dat door mij gevolgd wordt, komt hierop neer, dat van elk woord en zijne afleidingen, zoowel in zijne oorspronkelijke als afwijkende beteekenissen, de vindplaats genoteerd wordt, en zulks — zooals ik reeds opmerkte — in reeds toegangelijk gemaakte werken, in handschriften, of in zinnen opgevangen uit den mond van het volk, waarbij dan onder het bewerken van een of ander meteen op de grammatische figuren — al denkt dan de heer v. d. Wall er ook anders over — gelet dient te worden.

Ik ben zoo gelukkig hier te kunnen verklaren, dat ik zelf reeds verscheidene maleische werken op die wijze heb behandeld, doch een mensch is niet onfeilbaar; van daar dat het voor mij van onschatbaar nut zou zijn, zoo ik over de door een ander opgeteekende vindplaatsen kon beschikken ter vergelijking met mijn eigen werk.

Door middel van dit schrijven stel ik mij voor allen, die het Maleisch tot studie-vak gekozen hebben, dringend uit te noodigen, mij van hun instemming blijken te geven niet alleen, doch mij bovendien hun hulp toe te zeggen. Mocht ik zoo gelukkig zijn, dat de H. H. Malaïci mij willen steunen, dan zal ik mij met hen in betrekking stellen, om dan samen overeen te komen, wat ieder der H. H. onder handen wil nemen.

Bij ondervinding weet ik, dat een dergelijke bewerking niet altijd even hartverheffend is, doch de innige overtuiging, dat alleen hierdoor de studie van het Maleisch op een vasten grondslag komt te rusten, maakte dat ik telkens met lust en ijver mijn taak vervolgde. Van harte hoop ik, dat deze opgewektheid ieder's deel zij, die met mij samen wil gaan. Wanneer nu bijv. de heer **A.** *Hikajat* **Z.**, de heer **B.** *Hikajat* **X.**, enz. enz. voor zijn aandeel neemt, dan is het mogelijk binnen een paar jaar alles gereed te hebben.

In de voorrede van het werk worden dan omstandig de namen der medewerkers en het door hen bewerkte gedeelte opgegeven, om een ieder gelegenheid te geven met den bewerker zelven in discussie te treden.

Zoodra ik hier uit Holland, zoowel als uit Indië een antwoord op mijn roepstem ontvangen heb, zal ik aanvangen met in dit tijdschrift — waarvan de Redactie zeker wel bereid zal gevonden worden voor het goede doel hare kolommen open te stellen — vermelding te maken van de namen van hen, die mij hunne medewerking hebben toegezegd, en van wat ieder hunner ter bewerking op zich heeft genomen. Later kunnen dan algemeene of bizondere vragen ter voorlichting, enz. enz. gedaan worden, waardoor onderling een voeling blijft bestaan, die dringend noodig is om éénheid in het werk te brengen.

Nog kan ik hier mededeelen, dat PROFESSOR DE GOEJE te *Leiden* met niet genoeg te waardeeren bereidvaardigheid mij, zoo noodig, zijn hulp heeft toegezegd voor het nader definiëeren van beteekenissen der arabische woorden, die hetzij minder juist in de bestaande Lexica zijn opgegeven, hetzij meer in bizonderheden dienen nagegaan te worden.

Ik eindig hiermede, en wacht vol vertrouwen het resultaat van mijne oproeping af. Waart gij allen in Nederland, M. M. H. H., ik zou zeker niet dralen U uittenoodigen samen te komen ter bespreking van deze zaak, — nu ben ik genoodzaakt op deze wijze mij tot U te richten.

Stelt mij niet te leur, M. M. H. H.! Laat mij spoedig uwe bewijzen van instemming en bereidwillige hulp ontvangen, — denkt dat het belang der Maleische taalstudie hier voorstaat. Ik hoop, dat er zich geene omstandigheden mogen voordoen, die mij noodzaken mijn eenmaal opgevatte taak opeens neder te leggen.

De heer V. D. WALL zal nu wel begrijpen, dat ik mij niet geroepen voel met hem over zijn opstel in discussie te treden, ik heb wel wat anders te doen. Ik mag zeker de hoop uitspreken, dat hij desondanks mij zijne praktische ervaring niet zal onthouden.

DELFT. J. S. A. VAN DISSEL.

De anti-lepra-heester.

Indien de geneeskracht van zekere heesters, die thans gekweekt worden in het Proefstation der Plantersvereeniging te Honolulu, werkelijk geen sprookje is; indien die heesters inderdaad, gelijk het Landbouw-departement der Vereenigde Staten van N. Amerika beweert, het vermogen hebben om de huid van den lepralijder weer normaal en gezond te maken, dan ware er een groote weldaad bewezen aan deze meest beklagenswaardige lijders der wereld, en zal de wetenschap een harer schoonste schreden zetten op het pad van den vooruitgang.

De Regeering van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika is, dank zij haar Landbouw-departement, zooveel belang gaan stellen in de zaak der melaatschheid en in de heldhaftige pogingen der Hawaïsche Regeering, om de verspreiding dier kwaal onder de inboorlingen tegen te gaan door alle erkende leprozen af te zonderen op een enkel eiland, dat zij geen moeite heeft gespaard om in het bezit te komen van een heester uit Venezuela, waarvan de geleerden en de physiologen aldaar beweren, dat zij een hevig vergif bevat, dat in staat is om een lepralijder van zijn vreeselijke kwaal te genezen. De heer Frederick Covillo, plantkundige bij het Landbouw-departement zond onmiddellijk vijf en twintig levende planten naar Prof. W. H. Maxwell, directeur van het Proefstation te Honolulu; hij was er overtuigd dat het klimaat van Hawaï volkomen geschikt zou zijn voor de aankweeking van die plant, zoodat, mocht een proefneming met de leprozen van Molokaï inderdaad tot eenigen uitslag leiden, het geen bezwaar zou wezen om de geneesheeren steeds van nieuwen voorraad medicijn te voorzien.

De heer Hyman, Chef van den Geneesk. dienst in het Marine-hospitaal der Vereenigde Staten, begon ook levendig belang te stellen in deze zaak en zond, niet lang geleden, verscheiden flesschen met dit heulsap, deels in onvermengden toestand, deels gecombineerd met andere vloeistoffen, naar Dr. Carmischael van het Marine-Hospitaal te Honolulu, met verzoek een geregelde

proefneming te beginnen en, ten bate der wetenschap en der gansche menschheid, een nauwkeurig rapport op te maken van alle uitwerkselen en verschijnselen bij de lijders te weeg gebracht door dit middel. Dr. Hyman deelt mede dat de aandacht van zijn departement getrokken was door de talrijke genezingen die in Venezuela aan deze heester worden toegeschreven. De meest treffende was die van den neef van een priester, wiens klemmende vertoogen aangaande deze zaak zijn vertaald geworden.

Daarin wordt in bijzonderheden de behandeling vermeld, die zijn neef onderging tot aan zijn volkomen genezing toe. De priester noemt de heesters waaruit het vergif werd getrokken „*tua-tua*" of „frailyon purgatif" wegens zijn afdrijvende eigenschappen.

(De wetenschappelijke naam van de heester luidt: *Jatropha gousypilolia.*) Een nauwkeurige beshrijving van de therapie is zeer belangwekkend, er wordt namelijk in vermeld dat de behandeling de vreeselijkste uitwerkselen had op den patient, zooals hevige stuipen en krampen als van een stervend mensch (agonizing cramps); dit wordt vermeld als behoorende onvermijdelijk tot de kuur; hoe heviger genoemde rechtstreeksche verschijnselen zijn, des te beter staan de kansen voor een eindelijk volledig herstel. Bij deze aangrijpende behandeling verloor de jonge man zijn bleeke kleur (de kleur der melaatschen) en begonnen de knobbels op zijn gezicht kleiner te worden. De dosis werd bij tijds vergroot en veroorzaakte ontzettende pijnen en overvloedigen uitslag, gevolgd door hevige jeukte; en waar de knobbels waren verminderd, daar werd het vleesch hard en herkreeg zijn natuurlijke gezonde kleur.

In de valleien van Cucuta (Venezuela) wordt de heester van een tot twee yards hoog, in een drogen, zandigen, met klei vermengden bodem. Op het Proefstation te Honolulu bereikten de stekken, die verleden Februari geplant werden, nu reeds een hoogte van drie voet en groeien in gewonen grond. De kleur van stam en bladeren is purperachtig groen. De takken hebben zelden een regelmatigen groei; de een groeit zus, de ander zoo, al naar het toevallig uitkomt, zoodat de struik er een beetje gedrochtelijk uitziet. De bladeren zijn zacht, aan den onderkant een beetje ruw, de kanten mooi uitgetand. Het is uit de bladeren en de zaden dat men het giftige sap verkrijgt. Als zij aan zeer groote zonnehitte zijn blootgesteld, dan barsten de zaden open met het geweld van een pistoolschot.

Zes droppels van de verkregen olie geven, volgens de opgaven van den priester, een flinke purgatie; het rauwe sap van een blad in dosis van twee of drie oncen (ounces), geeft een buitengewoon sterke purgatie, en het is juist die laatste die waargenomen werd door den geleerden padre. Scheikundige onderzoekingen, die weldra zullen worden gedaan door de geleerden te Honolulu, zullen zonder twijfel weldra de geheimenissen van dezen heester aan het licht brengen; en de wetenschap zal alsdan nauwkeurig bepalen in welke hoeveelheden dit heulsap moet worden toegediend.

De gezondheids-commissie van Hawaï, waarvan de advocaat-generaal Cooper president is, beraadslaagt thans over de te nemen proeven op de leprozen van het eiland Molokaï; en zoodra het sap kan worden geanalyseerd, onder de directie der Hawaische Regeering in samenwerking met de heeren doctoren van het Marine-Hospitaal der Vereenigde Staten, zullen de Hawaïsche autoriteiten zeer zeker in een dergelijke proefneming toestemmen. Reeds sinds jaren doet het gouvernement daar ter plaatse al wat in zijn macht staat om het lijden der leprozen te verzachten; en het is niet onwaarschijnlijk dat er is nu ten langen leste een middel gevonden dat den leproos-banneling zijn gezondheid en zijn maatschappelijke stelling zal hergeven.

De gouvernements beambten zijn zeer ingenomen met de proefkweeking in deze streken; het klimaat schijnt inderdaad bevordelijk voor de voortplanting van deze heester; zij bloeit en is rijk aan sap, en de aanplant is dus van dit standpunt gezien reeds een succes.

Honolulu, (Hawaï Eilanden) 23 November 1899.

ALBERT H. TAYLOR.

Naar het Engelsch (Harper's Weekly van 30 Dec.) door NELLIE VAN KOL.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Febr. — 15 Mrt. 1900.

De goede verwachting omtrent den afloop der a. s. Sumatra Tabak Inschrijving gaf aan de Tabaksaandeelen een zeer vasten toon. Ook de aandeelen in Suikerfabrieken gingen in koers vooruit. Alleen de Petroleumaandeelen moesten weêr verlies constateeren.

Hooger werden genoteerd:

Pref. Aand.	Cult. Mij. der Vorstenlanden	2 %
Aand.	Handelsvereeniging Amsterdam	1½ „
Pref. Aand.	Koloniale Bank	6 „
Aand.	Ned. Ind. Escompto Mij.	2¾ „
„	Ned. Ind. Handelsbank	1¾ „
„	Suikerfabriek Badas	11 „
„	Java Bosch Exploitatie Mij.	3½ „
„	Suikerfabriek Kalibagor	6¾ „
„	Kaliwoengoe Plantaran	4 „
„	Cult. Mij. Maron	3 „
„	Suikerfabriek Sindanglaoet	7½ „
„	West Java Kina Cult. Mij. (sedert de noteering op 15 Dec.)	50
„	Amsterdam Deli Compagnie	35 „
„	Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	5¾ „
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	34 „
Aand.	Balangan Tab. Cult. Mij.	4¾ „
„	Besoeki Tabak Mij.	7¾ „
„	Deli Batavia Mij.	15 „
„	Deli Maatschij	10½ „
„	Deli Plantage Mij	9 „
„	Deli Tabak Mij.	4 „
Pref. Aand.	„ „ „	14 „
Aand.	Tabak Mij. Franco Deli	2 „
„	Tabak Mij. Kwala Pessilam	8¾ „
„	B. Langkat Cultuur Mij.	3 „
Pref. Aand.	Tab. Mij. Langkat Soekaranda	2½ „
Aand.	B. Langkat Tabak Mij.	3 „
„	Medan Tabak Mij.	8 „
„	Tab. Mij. Namoe Djawi	10¾ „
Pref. Aand.	Ned. Assahan Tabak Mij., voorh. Herrings	5 „
„ „	A. Padang Cult. Mij. „	4 „

Aand.		Rotterdam Deli Mij.	13 %
„	B.	Serdang Tabak Mij.	2½ „
„		Rotterd. Lloyd.	3¼ „
„		Stoomvaart Mij. Nederland.	3 „
„		Ned. Ind. Expl. Mij.	10 „
„		Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	2 „
„		Mijnbouw Mij. Soemalata	2 „
„		Droogdijk Mij. Tandjong Priok	2 „
„		Batavia Electr. Tram Mij.	10½ „
„		Madoera Stoomtram Mij.	2 „
„		Samarang Cheribon Stoomtram Mij.	4 „

Lager werden genoteerd:

Aand.		Deli Cultuur Mij.	1½ %
„	A.	Langkat Cult. Mij.	1 15/16 „
„		Langkat Tabaksbouw Mij.	3½ „
„	A.	Langkat Tabak Mij	6¾ „
Pref. Aand.	A.	Padang Tabak Mij.	2½ „
Aand.		Senembah Maatschappij	5½ „
„		Java Petr. Mij.	23 „
„		Kon. Ned. Mij. v. Petr. br. in Indië.	24 „
„		Petroleum Mij. Moeara Enim.	10 „
„		Sumatra Palembang Petroleum Mij.	1¾ „
„		N.-Celebes Mijnbouw Mij.	3⅝ „
„		Kedirie Stoomtram Mij.	3 „
„		Modjokerto Stoomtram Mij.	3 „
„		Oost-Java „ „	3 „

DIVIDENDEN.

Kol. Zee- en Brand Assurantie Mij	8¾ %
2e Idem	7¾ „
Brand-Assurantie Mij. de Oosterling	9 „
„ „ „ Insulinde	12¾ „
„ „ „ Veritas	9¼ „
„ „ „ Unitas	6 „
Brandwaarborgmaatschappij Nederl. Indië.	7½ „
Nederl. Ind. Hypotheekbank	6½ „
Oost Java Prauw Maatschappij	5 „
Cultuurmij. Kedaton Pleret	f 120.—
„ Kaliwoengoe Plantaran.	5 %
Administratiekantoor v. Ind. fondsen, te 's Hage	5 „
Sumatra Tobacco Plantations Cy Ld.	5 „
North Borneo State Cigar Syndicate	12½ „
New Darvel Bay (Borneo) Tobacco Plant. Co. Ld.	8¼ „
Administratie- en Cultuurbank	20 „
Sumatra Cultuur Mij.	16 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende zijn verhandeld:

Aand.	Handelsvereeniging Java	110 %
„	Ned. Ind. Cultuur Mij.	35 „
„	Exploratie Syndicaat „Pagoeat"	30 „
„	Redjang Lebong Mijnbouw Mij.	320—330 „
„	Billiton Mij., 1e rubriek	f 2000.— f 2200.—
„	Idem 2e „	„ 1450 — „ 1600.—
„	Crediet- en Handelsvereeniging Banda	67½—70 %
„	Ned. Ind. Gas Mij. te Rotterdam	146—147 „
„ B.	TabakMij. Sakoeda	172 „
„	Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	77—78 „
„	Tabak Mij. Ramboeng	90—94 „
„	Cultuur Mij. Kaliwoengoe Plantaran	80 „
„	Singkep Tin Mij.	120 „
„	Madura Petroleum Maatschappij	60 „
Pref. Aand.	Cult. Mij. Lawoe	80 „
Aand.	Modjokerto Stoomtram Mij.	80 „
„	Sumatra Cultuur Mij.	220—230 „
„	Tabak-Maatschappij „Soelingan"	49 „
„	Batav. Zee- en Brand Assur. Mij	70 „
Pref. Aand.	Poerwokerto Suikerfabriek.	105 „
Cert. v. Aand.	Medan Tabak Mij.	245—250 „
„ „ „	Rotterdam Deli Maatschappij.	230—240 „
„ „ „	Deli Cultuur Mij.	104—106 „
„ „ „	Tabak Mij. Arendsburg	675 „
5 % Oblig.	Suikerfabriek Kalibagor	100 „
6 „ „	Singkep Tin Mij.	90 „
Oprichtersbew.	Java Petroleum Mij.	f 25.— — f 35.—
„	Singkep Tin Mij.	„ 80.— — „ 85.—
„	Suikerfabriek Kalibagor	„ 40.—
„	Petrol. Mij. Moeara Enim	„ 600.— — „ 620.—
„	Ned. Ind. Exploratie Mij.	„ 15.— — „ 30.—
Winstaand.	Kon. Paketvaart Mij.	„ 625.— — „ 630.—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Maart. 1	TE AMSTERDAM. Maart. 15	TE BATAVIA. 9 Febr.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	66	65½	
id. ...Pref. Aand.	144	146	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	120	121	119
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	78¼	78	
Javasche Bank..... „	177	177½	177½
Koloniale Bank..... „	55	53	
id. .....Pref. Aand.	72	71	
Liquid. Barge & Moormann.Cert. v.Aand.	69¼	68⅝	
Ned. Handel-Mij..... „ „ „	150¼	151	153
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	102¾	102¾	102½
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	92½	91½	88
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	104	104	
Badas, Suikerfabriek..... Aand.	34	45½	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	103	102	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	108	106¾	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	67	71¾	
Kaliwoengie Plantaran..... „	74½	74½	ex div.
Maron, Cult.-Mij..... .... „	—	65	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	95	
Ned. Ind. Houtaankap Mij...Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentanen.-Lor... „	127	127	
Sindanglaoet, Suikerfabr.... „	185	187½	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
West-Java Kina Cult-Mij.... „	74	70	
Wilhelm. Koffie Cult. Mij... „	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	695	720	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	135¾	129¼	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	670	680	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	44½	44¾	
Besoeki Tabak-Mij..... „	98¾	98½	
Deli-Batavia-Mij..... „	368	351	
Deli-Cultuur-Mij..... „	103	101½	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. A.	—	—	
Deli-Maatschappij.....Aand.	452½	440½	
Deli Padang Mij..... „	90	91	
Deli Plantage Mij..... „	89½	87	
Deli-Tabak-Mij..... „	62	59	
„ .....Pref. Aand.	100	100	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	66½	65	
Tab. Mij. Kwala Pessilam... „	86	88¾	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	144	134 1/16	
„ „ ..... „ B.	81	75	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Pref. Aand.	75	76½	
Langkat-Tabaksbouw Mij ... Aand.	79	78	
„ Tabak-Mij..... „ A.	131	123	
„ „ „ ..... „ B.	104½	105	
Medan-Tab.-Mij..... „	246	240	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Maart 1	TE AMSTERDAM. Maart 15	TE BATAVIA. 9 Febr.
Tab.-Mij. Namoe Djawi.....Aand.	102	104	
N. As T. Mij. v./h. Herrings.Pref. Aand.	140	136	
Padang Cultuur Mij..... „ „ A.	109	109	
„ „ „ .....Aand. B.	54	51 1/4	
Padang Tabak-Mij..... „	174	175 1/2	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	234	232	
Tabak Mij. Sakoeda.....Pref. Aand.	119	114	
Senembah-Mij.....Aand.	435 1/2	424 1/2	
Serdang Tab. Mij..... „ A.	225	220	
„ „ „ ..... „ B.	98	95 1/2	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	—	—	75*
Kon. Paketvaart-Mij..... „	167	171	173
Rott. Lloyd..... „	144	143 1/2	
Stoomv. Mij. Nederland..... „	172	170	
Dordt. Petr. Industrie Mij...Pref. Aand.	125 1/2	125 1/2	
Java Petroleum Mij.....Aand.	74	55	
Kon.Ned.Mij.v.Petr.br.in Indië „	285 1/2	246 1/2	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	145	133 3/4	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	85 5/8	82 1/2	
Ned. Ind. Expl. Mij..... „	121	100	
id. Mijnbouw-Mij..... „	80	77	75
N. Celebes Mijnb. Mij..... „	112	107 5/8	
Oost Borneo Mij..... „	16	16	
id. .....Pref. Aand.	–	—	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	122	122 1/4	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	212	212	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok ... „	165	168	
Deli-Spoorweg-Mij..... „	200	200	
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.... .. „	221 1/2	220	210*
Babat Djomb. St. tr. Mij.... „	—	—	
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	79 1/4	85	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	105	107	107 1/2
Madoera „ „ ..... „	82	82	
Malang „ „ ..... „	107 1/2	107	114*
Modjokerto „ „ ..... „	81	82	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	—	—	143*
Oost-Java-Stoomtram..... „	102	99	
Passoeroean „ ..... „	95	95	
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	84	85 1/2	
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	190	189	187 1/2
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	142	144	135
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	139 7/8	139 7/8	145
Ned.-Ind Hypotheekbank... „	—	—	107 1/2
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	97 1/2
id. Effectenbank..... „	—	—	102 1/2
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	130
Winkel-Mij. Eigen hulp..... „	—	—	80
Maatsch. Onderlinge hulp... „	—	—	80
Scheepsleverantie Mij..... „ A.	—	—	
Ned.-Ind. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	405*
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij. „	—	—	80*
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij.... „	—	—	100*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 9 Febr.
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij	Aand.	105*
Nederl. Lloyd	„	100*
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	185*
2de N.-I. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	140*
Koloniale id.	„	150*
2de Kol. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	135 incl. div.
Brand-Verz.-Mij.Mercurius	„	175*
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	147½*
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	172½*
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100*
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100*
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	110
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	140*
2de id.	„	100*
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	50*
id. de Merapi	„	95*
id. de Oosthoek	„	
id. de Westhoek	„	
id. Noordhoek	„	
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	135 incl. div.
id. Ardjoeno	„	135 „ „
id. Sumatra	„	
Batavia'sch Prauwenveer	„	126*
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv	„	162½
Tagalsch Prauwenveer	„	180*
Nieuw Semarangsch Prauwenveer	„	165*
Samar. Stoom- en Prauwenveer	„	
Prauwenv. te Soerabaya	„	105
Oost-Java Prauw-Mij	„	97½*
Soer. Prauw-Mij.	„	
Nieuw Soerab. Pr.-veer	„	185*
Nieuw Pad. Prauwenveer	„	
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer	„	150*
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	80*
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	185*
Cultuur-Mij. Pagottan	„	
„ Tjiogreg	„	
Kina-Mij. Kertamana	„	100*
Cultuur-Mij. Perbawatie	„	207½*
id. Goalpara	„	175*
Kartasoera Cult. Mij	„	
Cultuur-Mij. Boenga Meloer	„	80
„ Artana	„	
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	110*
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	200*
Assam Thee Ondern. Malabar	„	130
Cultuur Mij. Ramawatie	„	172*
Assam Thee Ond. Wanasoeka	„	100*
„ „ „ Singaparna	„	120*
„ „ „ Pasir Salam	„	100
Ned. Ind. Getah Pertjah Mij	„	100*
Kult. Mij. Tjidjangkar	„	102½

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 9 Febr.
Ned.-Ind. Telefoon-Mij.	Aand.	150
Intercomm. Telefoon-Mij	„	70
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	105*
Preanger Telefoon-Mij	„	97½*
Algem. Telephoon Mij	„	90*
Telephoon Mij. Insulinde	„	106*
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	150*
Algemeene Exploratie-Mij.	„	
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	30
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	145
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„	315
Id. 7½ % Obl.		310
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	40*
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„	80
Exploratie-Mij. Balangan	„	40*
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„	10
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„	600
Exploratie-Mij. Kolchis	„	
Goud Exploiratie-Mij. Pinogo	„	90*
„ „ Batjan	„	15*
Mijnbouw Mij. Monano	„	100*
„ „ Soepajang	„	70*
„ „ Pangkallan	„	85*
Mijnbouw Mij. Atjeh	„	115
Goud Exploration Mij. Bone	„	65*
Exploratie Mij. Doda	„	24*
Wijnkoopsbaai Explor. Mij.	„	
Mijnbouw Mij. Batavia Borneo	„	120
„ „ Sonder	„	30*
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.	„	30*
Mijnbouw Mij. Tilamoeta	„	62½*
„ „ Pagoejaman	„	145
Mijnbouw Explor. Mij. Batavia	„	
Centraal Celebes Mijnbouw Mij.	„	
Mijnbouw Mij. Tomini	„	45*
„ „ Bwool Lonoe	„	
Mijnbouw Mij. Barma Sawah	„	155
„ „ Pariet	„	200*
„ „ Loemar	„	240
Ned.-Ind. Gas-Mij.	„	
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„	82½*
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„	50*
New Singap. dist. Water Ice Cy	„	
Java Veem	„	125
Ned. Ind. Sport Mij.	„	100*
Bandongsche Quinine Fabriek	„	102½*
Boekhandel Visser & Co	„	77½

De met een * geteekende koersen zijn die der laatste noteering.

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Mijnbouw-Maatschappij, Rau.

(*Javasche Crt. No. 7, van 23 Januari 1900*).

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van vergunningen tot mijnbouwkundig onderzoek concessies, mijn- en andere rechten, alles in den Nederl. Indischen Archipel.

Kapitaal. *f* 24000, in 24 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng. Door den heer Th. V. Zimmermann voor 9 aandeelen: zijne vergunning voor een terrein in het Gouv. Sumatra's Westkust, res. Padangsche Bovenlanden, afd Loeboeh Sikaping.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. R. du Mosch.

Winstverdeeling. Na hetgeen aan den directeur en de geëmployeerden als percenten mocht worden uitgekeerd en hetgeen als werkkapitaal moet worden gereserveerd, komt de winst aan aandeelhouders.

Mijnbouw-Maatschappij Tanah Datar.

(*Javasche Crt. No. 8, van 26 Januari 1900*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het aanvragen en exploiteeren van vergunningen voor Mijnbouwkundige opsporingen op terreinen in den Ned. Ind. Archipel, en van mijn- en andere rechten.

Kapitaal. *f* 125.000, in 1250 aandeelen à *f* 100.

Inbreng. Door de heeren P. Bangert, J. A. H. Joosten en O. E. G. Still, voor den heer C. J. van Motman, voor 1000 aandeelen: de vergunning voor opsporingen op diverse terreinen.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. A. H. Joosten; 2 commissarissen: de heeren P. Bangert en C. J. van Motman.

Winstverdeeling. Na eventueelen aftrek voor een reservefonds: 5 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 85 % aan de aandeelhouders.

Mijnbouw Maatschappij Lorok.

(*Javasche Crt. No. 10, van 2 Februari 1900*).

Zetel. Samarang.

Doel. De exploitatie van concessiën, mijn- en andere rechten en vergunningen voor terreinen op Java.

Kapitaal. *f* 36000, in 162 aandeelen A en 198 aandeelen B, à *f* 100. Blijkt het door de serie B gevormde werkkapitaal niet voldoende te zijn voor de exploratie van bovengenoemd terrein, en wordt er besloten tot uitbreiding van het werkkapitaal met hoogstens *f* 36000, dan hebben alle houders der 360 aandeelen A en B het recht om deel te nemen in de uitgifte dier meerdere aandeelen (serie C).

Inbreng. Door den heer P. C. C. Hansen voor 144 aandeelen A: zijne

vergunning voor een terrein, groot ± 31637 bouws, in het district Lorok, afd. Patjitan, en door den heer T. J. Ashley voor 18 aandeelen: zijne op bovengenoemd terrein verrichte opsporingen en onderzoekingen.

Bestuur. 1 directeur: de firma Erdmann & Sielcken; 4 commissarissen: de heeren Mr. C. W. Baron van Heeckeren, P. H. Soeters, F. J. H. Soesman en A. J. N. Graafland.

Winstverdeeling. Na eventueelen aftrek van tantièmes aan het personeel: 10 % aan het reservefonds. Van het resteerende genieten de directeur 10 %, de commissarissen 10 %, de aandeelhouders 80 %.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot 1/4 van het te eeniger tijd uitgegeven kapitaal.

PHOTOGRAPISCH ATELIER VOORHEEN H. SALZWEDEL — H. VERSNEL.

(*Javasche Crt. No. 11, van 6 Febr. 1900.*)

Zetel. Soerabaia.

Doel. De voortzetting van bovengenoemd photografisch atelier, en de handel in photografische artikelen en aanverwante zaken.

Kapitaal. *f* 50.000, in 500 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer H. W. A. Versnel voor 250 aandeelen: zijn photografisch atelier met alle baten en lasten.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. J. G. Kruseman: minstens 2 commissarissen: nader te benoemen.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 70 % aan aandeelhouders, 10 % aan directeur en commissarissen, 10 % aan den chef d'atelier en administrateu, 10 % aan het reservefonds.

Reservefonds. Maximum 50 % van het maatschappelijk kapitaal. Zoodra dit bereikt is, komen de genoemde 10 % der overwinst aan aandeelhouders.

MIJN- EN LANDBOUW MAATSCHAPPIJ MATAN.

(*Javasche Crt. no. 12, van 9 Februari 1900.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van vergunningen en concessies tot mijnontginning, en voor hout-aankap, van mijn- en andere rechten, alles in Nederl.-Indië.

Kapitaal. *f* 140.000, in 4 seriën van 350 aandeelen à *f* 100.—. Elke serie bestaat uit 190 aandeelen A en 160 aandeelen B. De eerste serie is uitgegeven.

Inbreng. Voor 190 aandeelen A (bij de uitgifte van elke serie uittereiken) de vergunningen voor terreinen van het landschap Matan, res. Westerafd. van Borneo.

Bestuur. 1 directeur: de heer F. L. Isasca; 2 commissarissen: de heeren B. J. H. Frangenheim en A. C. van der Hout.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 80 % aan de aandeelhouders. De winst kan uitgekeerd worden zoowel in geld als in aandeelen in andere maatschappijen of in beiden te zamen.

CULTUUR- EN HANDEL-MAATSCHAPPIJ TJIBINOEA.

(*Javasche Crt. No. 12, van 9 Februari 1900.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De uitoefening van landbouw, meer speciaal de cultuur van cocospalmen, assam-thee, koffie en andere gewassen, de handel in landbouw-producten en de vischvangst.

Kapitaal. *f* 80.000, in 800 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer H. A. Sem, voor 200 aandeelen: zijne aanspraken op een wettigen titel, betreffende een complex gronden, groot ± 800 bouws, aan de Welkomstbaai, res. Bantam.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. L. Burt; 2 commissarissen: de heeren A. R. W. Kerkhoven en L. A. F. H. Baron van Heeckeren tot Waliën.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 6 % aan de commissarissen; 10 % aan den directeur, 6 % aan den administrateur, 78 % aan aandeelhouders.

LANDBOUW-MAATSCHAPPIJ KALASSAN.

(*Staatscourant No. 64, van 17 Maart 1900*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van woeste gronden in Nederl. Indië, met uitzondering van de res. Soerakarta en Djokjakarta, door beplanting met koffieboonen en/of andere gewassen, en de verkoop van het product. Tot beplanting dier gronden met andere gewassen dan koffieboomen, zal alleen kunnen worden overgegaan krachtens besluit van de algemeene vergadering van aandeelhouders.

Kapitaal. *f* 100.000, in 100 aandeelen à *f* 1000.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. Janssen; 1 à 3 commissarissen: de heer H. C. Rehbock.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 5 % aan den directeur, 5 % aan commissarissen, 20 % aan het reservefonds, 70 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 60.000, vervalt de bijdrage uit de overwinst aan dit fonds; deze wordt alsdan verdeeld aan de overige rechthebbenden op die overwinst, in de verhouding als bij de winstverdeeling aangegeven.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

DELI SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M., tegen 102 K.M. in 1899.

Opbrengst Jan. 1900	*f*	132.000	tegen *f*	122.077	in 1899
„ per dagkilometer	„	41.74	„ „	38.60	„ „

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Opbrengst over Januari 1900.

Reizigers, aantal (102.400)	f	45.600.—
Goederen, tonnen (22.700)	„	126.600.—
Diverse ontvangsten	„	11.200.—
Totaal	f	183.400.—
Per dag-kilometer	„	28.86
Vorig jaar	„	182.300.—
	„	28.68

	1900.		1899.
Opbrengst van af 1 Jan.	f 183.400.—	„	182.300.—
„ per dag-kilometer	„ 28.86	„	28.68

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (93.200)	f	30.200.—
Goederen, tonnen (7.200)	„	32.000.—
Diverse ontvangsten	„	3.200.—
Totaal	f	65.400.—
Per dag-kilometer	„	37.67
Vorig jaar	„	66.000.—
	„	38.02

	1900.		1899.
Opbrengst van af 1 Jan.	f 65.400.—	f	66.000.—
„ per dag-kilometer	„ 37.67	„	38.02

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers, aantal (24.200)	f	2.800.—
Goederen, tonnen (400)	„	1.100.—
Diverse ontvangsten	„	100.—
Totaal	f	4.000.—
Per dag-kilometer	„	5.38
Vorig jaar	„	4.500.—
	„	605

	1900.		1899.
Opbrengst van af 1 Jan.	f 4.000.—	f	4.500.—
„ per dag-kilometer	„ 5.38	„	6.05

Stoomtram Djocja—Magelang. (47 kilom.).

Reizigers, aantal (49.100)	f	9.400.—
Goederen, tonnen (1.500)	„	5.600.—
Diverse ontvangsten	„	300.—
Totaal	f	15.300.—
Per dag-kilometer	„	10.50
Vorig jaar	„	13.200.—
	„	9.06

	1900.		1899.
Opbrengst van af 1 Jan	f 15.300.—	f	13.200.—
„ per dag-kilometer	„ 10.50	„	9.06

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Februari 1900 ƒ 29.200.— tegen ƒ 26.200 in 1899. Sedert 1 Juli 1899 ƒ 225.400.— tegen ƒ 225.620 in 't vorig jaar.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Februari 1900 ƒ 5900 — ƒ 1188. Sedert 1 Januari ƒ 12.500 + ƒ 687.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Februari 1900 ƒ 3700 + ƒ 54. Sedert 1 Jan. ƒ 7600 — ƒ 807.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Februari 1900 ƒ 3700 — ƒ 219. Sedert 1 Jan. ƒ 7500 + ƒ 1515,

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

(Harmonie—Dierentuin).

Ontvangsten Februari 1900 ƒ 4100.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Februari 1900 ƒ 12.500 tegen ƒ 12.146. In exploitatie ± 120 K. M. tegen ± 106 K. M. Ontvangsten sedert 1 Januari 1900 ƒ 24.500 tegen ƒ 23.406

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Februari 1900 ƒ 4575 tegen ƒ 5400. In exploitatie ± 37 K. M. (onveranderd). Ontvangsten sedert 1 Januari 1900 ƒ 9375 tegen ƒ 9911.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag:	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Febr. 1900	ƒ 60.700	ƒ 8.10	266
„ 1899	„ 51.200	„ 7.30	251
Verschil { meer	„ 9 500	„ 0.80	
Verschil { minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1900 tot 28 Febr. 1900	„ 126.700	„ 8.10	266
1899 „ 28 „ 1899	„ 104.500	„ 7.10	251
Verschil { meer	„ 22.200	„ 1.—	
Verschil { minder	„ —	„ —	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Febr. 1900.	ƒ 17.800	ƒ 16.30	39
„ 1899.	„ 19.200	„ 17.60	
Verschil meer	„ 1.400	„ 1.30	
Van 1°. Jan.:			
1900 tot 28 Febr. 1900	„ 37.000	„ 16.10	39
1899 „ 28 „ 1899	„ 35.800	„ 15.50	
Verschil { meer	„ 1.200	„ 0.60	
Verschil { minder	„ —	„ —	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Tijdvakken.		Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Febr. 1900		f 7.100	f 6.20	41
„ 1899		„ 7.200	„ 6.30	
Verschil	meer	„ —	„ —	
	minder	„ 100	„ 0.10	
Van 1°. Jan.:				
1900 tot 28 Febr. 1900		„ 12.800	„ 5.30	41
1899 „ 28 „ 1899		„ 13.200	„ 5.50	
Verschil	meer	„ —	„ —	
	minder	„ 400	„ 0.20	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.		Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Febr. 1900		f 14.000	f 5.90	84
„ 1899		„ 11.400	„ 4.90	
Verschil	meer	„ 2.600	„ 1.—	
	minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1900 tot 28 Febr. 1900		„ 27.600	„ 5.60	84
1899 „ 28 „ 1899		„ 23.400	„ 4.70	
Verschil	meer	„ 4.200	„ 0.90	
	minder	„ —	„ —	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Febr. 1900		f 51.000	f 6.70	270
„ 1899		„ 43.000	„ 5.70	
Verschil	meer	„ 8.000	„ 1.—	
	minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1900 tot 28 Febr. 1900		„ 102.200	„ 6.40	270
1899 „ 28 „ 1899		„ 73.800	„ 4.90	255
Verschil	meer	„ 28 400	„ 1.50	
	minder	„ —	„ —	

De onderzoekingen van Prof. Koch over Malaria op Java.

Critische beschouwingen

DOOR

Dr. J. H. F. KOHLBRUGGE.

In de *Deutsche Med. Wochenschrift* van Februari 1900 n°. 5 verscheen het 2de rapport der malariaexpeditie van Prof. Koch [1]). Het spreekt wel van zelf, dat alles wat uit de handen van dezen uitnemenden geleerde komt, ten zeerste onze aandacht trekt, daar wij zeker zijn dat hij altijd iets belangrijks mede te deelen heeft. Dit erkennende mogen wij evenwel toch ook onze oogen niet sluiten voor onjuiste feiten en gevolgtrekkingen, waaraan steeds elk reisverhaal, zij het wetenschappelijk of niet, mank gaat, daar ook de meest nauwgezette reiziger toch niets anders dan de oppervlakte der dingen ziet, waarbij zijn oordeel nog door vooropgevatte meeningen belemmerd wordt. Ook Prof. Koch heeft niet aan dit fatum kunnen ontgaan, en zoo men bedenkt dat zulks werkelijk een fatum, dus iets onvermijdelijks is, dan zal men de nadere bespreking van zulk een reisverhaal wellicht onnoodig achten. Het is evenwel eenigszins anders gesteld met een reisverhaal door een beroemd man als Koch geschreven, men verliest dan licht het bovengezegde uit het oog en luistert met aandacht als naar eene nieuwe openbaring. Mij dunkt dat deze macht van zijn woord ook Prof. Koch niet onbekend kan zijn en zoo hem dit niet voorzichtiger stemde, dan zal hij het moeten verdragen dat men hem op onjuistheden en overhaaste gevolgtrekkingen wijst. Te meer daar de ondervinding geleerd heeft, dat Koch eene meermaal uitgesproken meening niet licht weder laat varen.

---

[1]) Zweiter Bericht über die Thätigkeit der Malaria Expedition.

Voor wij het rapport nader bezien, zal evenwel een woord van inleiding hier niet misplaatst zijn.

Het is bekend dat malaria steeds gehouden werd voor het type eener uit de aarde voortkomende niet besmettelijke ziekte, ook weten wij sedert Laveran, dat de ziekte door kleine parasieten veroorzaakt wordt, die zich in het bloed ontwikkelen en die men laveranëen of malariaplasmodien genoemd heeft. Dat deze parasiet stellig de oorzaak der koortsen is, blijkt onder anderen door de mogelijkheid van overbrenging der ziekte op gezonde menschen door het inspuiten van bloed van malarialijders; met het bloed worden de parasieten overgeënt.

Hoe de parasieten uit den bodem in het lichaam overgebracht worden bleef evenwel onbekend; algemeen werd aangenomen dat dit door verstuiving v. d. bodem of uitwaseming der watervlakten, dus langs den weg der ademhalingswerktuigen of der spijsverteringsorganen geschiedde; alles wat men betreffende voorkomen en verspreiding opmerkte, was met deze veronderstelling volkomen in overeenstemming te brengen, zoo men slechts de climatologische factoren grondig beschouwde.

Niettegenstaande dook meermalen de gedachten op, dat de parasieten door insekten op den mensch overgebracht zouden kunnen worden en wel dacht men in de eerste plaats aan de muggen, die in malariastreken talrijker dan elders schenen te zijn. Deze opvatting trok evenwel niet de algemeene aandacht, tot Manson haar opnieuw bekend maakte en Ross aanmoedigde een ernstig onderzoek in Engelsch-Indië in te stellen.

Ross slaagde boven verwachting; gelijktijdig begonnen Italiaansche geleerden in denzelfden zin te werken en het resultaat was: Dat gezonde muggen zich infecteeren kunnen met de menschelijke malariaparasieten, door het bloed der lijders te zuigen, terwijl muggen, die reeds met den parasiet besmet zijn door hun steek malaria op gezonde menschen kunnen overbrengen.

De parasieten vermenigvuldigen zich in den mensch langs niet geslachtelijken weg; in de mug langs geslachtelijken weg; op details kunnen wij hier niet verder ingaan. Terwijl de verschillende onderzoekers steeds nieuwe feiten aan het licht brachten, uit welker samenstelling binnen twee jaren het bovenstaande, althans voor Italië, bewezen werd, begon ook Koch zich voor dit onderwerp te interesseeren en trachtte hij door reizen in tropische gewesten nieuw materiaal tot opbouwing der nieuwe theorie

bijeen te brengen. Zijne resultaten, verkregen in Afrika, Italië en laatst op Java, zijn ons door zijne rapporten enz. bekend geworden.

Hier zullen wij slechts op zijn laatste rapport letten daar ons dit, als betrekking hebbende op onze koloniën, speciaal interesseert, waarbij wij evenwel van de verdere literatuur over dit onderwerp gebruik zullen moeten maken, voornamelijk van de allernieuwste publicatiën, daar met de toename der kennis de meeningen telkens gewijzigd werden [1]).

De bedenkingen tegen het rapport van Koch laten wij nu hier volgen en wel in die volgorde, waarin zij door het lezen van het rapport in ons opgewekt werden.

Koch nam op Java proeven met malariabloed op orang oetan's en wau-wau's, trachtte dus, door het inspuiten van bloed van malarialijders, bij deze apen malaria op te wekken, waarin hij evenwel niet mocht slagen. Daaruit trekt Koch het besluit, dat, zoo malaria bij deze den mensch het meest nabij staande dieren niet kan opgewekt worden, men ook niet mag aannemen dat andere dieren de menschelijke malaria-parasieten in hun bloed kunnen herbergen. „Der Mensch bleibt also der einzige Träger dieser Parasieten eine Thatsache, welche für die Prophylaxe der Malaria von der grössten Bedeutung ist."

De woorden van Koch vragen eenige toelichting. De mogelijkheid van overenting eener ziekte op dieren is niet alleen daarom belangrijk om ze zoo veel te gemakkelijker te kunnen bestudeeren, maar veel meer nog om na te gaan of zulke dieren, als zij de ziekte kunnen krijgen, hierdoor ook gevaarlijk voor den mensch kunnen worden. Is er een dier, dat aan malaria kan lijden, dan bestaat de mogelijkheid dat eene mug het bloed van zulk een dier zuigt, zich besmet, en daarna weer den mensch door haar steek besmetten kan. Daarom zou men zulk een dier niet voor huisdier mogen kiezen. Wordt zulk een dier niet gevonden, dan hebben wij ten opzichte der malaria voortaan slechts met muggen en menschen te maken, aangenomen dat de muggen werkelijk de eenige overbrengers der malaria zijn.

Tegen de bovengenoemde conclusie van Koch zijn evenwel vele bezwaren in te brengen.

[1]) Daarom is het ook zeer wel mogelijk dat ik er niet overal in geslaagd ben de allerlaatste opvattingen der verschillende onderzoekers weer te geven, het is nog eene theorie in wording.

1°. Werd de proef niet goed genomen, want hij spoot niet alleen de parasieten der malaria bij die apen in, maar tegelijk ook bloed der zieke menschen. Vreemd bloed gemengd bij eigen bloed wekt evenwel allerhande verschijnselen op, die onder anderen het gevolg kunnen hebben dat de ingespoten parasieten ten gronde gaan. Had Koch volkomen zuiver willen experimenteeren, dan had hij die apen door besmette muskieten moeten laten steken, te meer daar het mogelijk is dat het gif der klier van de mug de ontwikkeling der parasieten bevorderd. Zoo als Koch ze nam bewijzen de proeven niets. Zijne gevolgtrekking is bovendien gevaarlijk, want zij zou anderen kunnen weerhouden proeven te nemen. Is nu de muggentheorie juist, dan zou men wel den gezonden mensch voor een malarialijder gaan beschermen en er niet aan denken, dat hij de malaria ook wel door honden of muizen zou kunnen krijgen.

2°. Het beteekent verder niets dat de onderzochte apen (gesteld eens de proef ware zuiver genomen) niet vatbaar zijn voor malaria, want de verwantschap van die apen met den mensch is lang niet zoo groot als men vroeger wel meende, toen men nog in de wittebroodsweken van het Darwinisme leefde. En al ware dit zoo, dat weten wij toch, dat eene verwantschap van lichaamsbouw niet eene van levensverrichtingen behoeft te zijn, die veel meer door overeenstemmend voedsel of levenswijze geïnfluenceerd worden.

Zoo vond ik bij mijne proefnemingen met vergiften dat een orang oetan eene hoeveelheid strychnine en cyan kali verdragen kan, die eenige honden en menschen tegelijk zou dooden; in deze gelijkt dus de hond al vast meer op den mensch dan de orang oetan. Buitendien, als we nu toch Darwinisten willen zijn, dan weten wij dat de mensch niet altijd dien Parasiet geherbergd kan hebben, dat die Parasiet zich dus aan den mensch gewend moet hebben, deed hij dit eenmaal (zij het voor ontelbare eeuwen), waarom zou hij zich dan niet heden of morgen ook aan een dier gewennen of reeds gewend hebben. Te meer daar die malariaparasiet tot eene groote familie behoort (die der Haemosporidiën), waarvan men vertegenwoordigers bij allerhande dieren gevonden heeft.

Bij runderen in Amerika en Rumenië, bij schapen in Finland en Sardinië, bij paarden in Sudan en Senegambië, bij honden in Lombardije, verder bij eenige vleermuizen, en bij apen, vele vogels,

reptiliën en kikkers. En die allen gelijken weer zoo veel op elkander dat de knapste onderzoekers getuigen, dat zij ze dikwijls niet van elkander en ook niet van die van den mensch onderscheiden kunnen.

Bij menschen worden ook verschillende soorten gevonden; de een beweert vier, de andere drie of twee en weer andere zeggen: het zijn slechts varieteiten van één soort.

Nu is het waar dat men er nooit in slaagde den parasiet van het eene dier op het andere over te enten, maar de proeven werden steeds op de boven reeds gewraakte wijze genomen. Jaren lang heeft men ook naar een dier gezocht, dat direct met cholera besmet kon worden, tot men eindelijk een knaagdier in Rusland vond, dat daarin met den mensch overeenstemde. Grassi, de bekende Italiaansche onderzoeker, meent dan ook, dat in streken, waar geen menschen zijn, de malaria door kleine zoogdieren onderhouden wordt, die ze van de muggen ontvangen. Hoeveel bacteriën gewennen zich niet langzamerhand aan eene ongewone levenswijze; ook de bacteriën kunnen wij evenwel ook niet alleen naar hun vorm onderscheiden, om dit te kunnen doen moet men ze eerst leeren kweeken en dan bestudeeren. Zoo zij men ook voorzichtig met zijn oordeel over deze malariaparasieten tot men ze heeft leeren kweeken. Want al kan men geen verschil zien tusschen den parasiet van kwaadaardige-alledaagsche koortsen in Italië en die van de vierdaagsche-koortsen in Kamerun, zoo zoude men de verschillen bij kweeking wellicht wel vinden. Wat men nu onder één naam vereenigt, worden dan wellicht verschillende soorten, zooals zoo dikwijls in de zoölogie vertoond werd. Zal men nooit wijzer worden door zulke fouten?

Zeker is, dat zoo men de malaria van de verschillende streken der aarde bestudeert, men getroffen wordt door hare verscheidenheid. Dat komt vooral uit door het laatste rapport over de malariaziekten in de Duitsche marine, door de studiën van Legrain in Algiers, waaruit men leert dat de malaria van elders al heel weinig op die van Java gelijkt, en alles pleit dan ook voor het oordeel van Forbes Leslie, dat elke streek haar eigen Malaria heeft. Maar dan heeft wellicht ook elke streek haar eigen parasiet, evenals men aan het Institut Pasteur aanneemt dat elke Choleraepidemie haar eigen Bacil heeft. Het variatie-vermogen der bacillen is groot, zoo kan ook dat der malariaparasieten zijn; wat voor den parasiet der eene streek waar is, behoeft volstrekt niet waar

te zijn voor dien eener andere streek. Voor die kleinste organismen heeft overeenstemming van vorm absolut geene waarde. Wij kunnen dus over de malariaparasieten van Java niet eerder oordeelen voor zij niet even nauwkeurig onderzocht zijn als die van Italië. Onderzoekt men daarbij evenwel slechts gedroogde organismen, zooals Koch op Java schijnt gedaan te hebben, dan valt men in allerlei vergissingen, zooals Bignami aantoonde.

Ik was hier uitvoeriger dan voor die apenproeven noodig was, omdat mijne bedenkingen betrekking hebben op het geheele rapport.

Laten wij nu Koch naar Ambarawa volgen. In zeker dorp bevond hij dat de volwassen personen niet of weinig door malaria gekweld werden. Het blijkt niet waaruit hij deze wetenschap put. Uit zijn eigen woorden en uit de mededeelingen in de *Javabode* moeten wij evenwel besluiten dat hij volgens mondelinge mededeelingen van inlanders oordeelt. Gij lezer, die Java kent, lees in de *Javabode* met welken stoet Koch reisde, lees hoe de vragen gesteld werden, en antwoordt mij dan op deze vraag: moesten niet alle inlanders antwoorden „wij zijn niet ziek, nooit ziek, behalve door vermoeienis." Moet men niet lachen dat op zulke antwoorden van een kapala kampong wetenschappelijke gevolgtrekkingen opgebouwd worden. Want als Koch het bloed der volwassen personen niet onderzocht heeft, dan mag hij niet over hen oordeelen en allerminst, toen hij bij de wel onderzochte kinderen zooveel malaria ontdekte, de gevolgtrekking maken: dat de kinderen meer door malaria gekweld worden dan de volwassenen. En hierop verrijst dan weer eene nieuwe hypothese: lijden de volwassenen minder, dan is het, omdat zij, door de ziekte gedurende hunne jeugd doorstaan, voor de malaria onvatbaar geworden zijn.

Wel wil ik gaarne, ook zonder dit onderzoek, aannemen dat kinderen in eene echte malariastreek meer door malaria lijden als volwassen, en dit is ook door de mosquito-theorie gemakkelijk te verklaren. Vele vogels worden slechts dan door de muskieten gestoken als ze hun veerdos verloren hebben; het niet-vatbaar zijn der negers voor malaria verklaart Laveran door hunne dikke huid, waardoor de muskieten moeilijk steken kunnen, terwijl zij liever kinderen steken, die eene zoo dunne huid hebben. Buitendien slapen kinderen buitengewoon vast, en zij hooren en voelen de muskieten niet, verjagen ze dus niet door bewegingen, en kunnen de muskieten dus rustig zuigen, die reeds door een luchtstroom

verdreven zouden worden. Dat de Europeanen in den beginne in de tropen meer door malaria geteisterd worden dan de inlanders, zooals Koch beweert, valt eveneens nog te bewijzen, maar zoo het juist is (waar zijn cijfers?), dan is het gemakkelijk door de groote vochtigheid, den rijkdom aan sappen der sterk transpireerende huid te verklaren, waarop de muskieten afkomen, welke vochtrijkdom na acclimatatie later vermindert.

Ik heb zooveel malaria onder oud-gasten en Javanen der kuststreken of koffietuinen gezien dat ik nimmer iets heb kunnen opmerken, dat aan verkregen immuniteit deed denken, veeleer bestaat er reden met Laveran aan eene toename der vatbaarheid te gelooven. Verkreeg men immuniteit, dan ware het onverklaarbaar dat geheele steden door malaria kunnen uitsterven, zoo de stad Zephyria in Griekenland, die eenmaal 40000 inwoners telde; ook een dorp in Sicilië moest wegens malaria verlaten worden (Nuttall).

Dit weten wij ook van Java. Zoo worden te Djoewana van de 222 000 Inlanders in den Oostmoesson 4 à 5 % ziek, en in den Westmoesson liggen 7 à 10 % met de zwaarste koortsen op de baleh-baleh. Dus lezer, ± 22000 menschen in elken westmoesson; de assistent resident van Djoewana voegde er dan ook aan toe: „De menschen sterven hier dan ook als ratten".

Waarom worden die arme bewoners van Djoewana niet onvatbaar? Waar blijft die onvatbaar makende kracht, die daar een reddende engel zou zijn? Waarom heeft men toch Koch niet daarheen gezonden?

Wel spreekt men ook in Italië van zulk een niet-meer-vatbaarzijn door het doorstaan-hebben der ziekte, maar wat men aan feiten aanbrengt, doet slechts aan eene toename van kennis denken, waardoor men de ziekte eenen volgenden keer leert vermijden (Manson), met experimenten kon men dit onvatbaar-worden dan ook in Italië niet bewijzen, wat men voor de malariaziekte der vogels wel kon doen. Wel mag men aannemen dat sommige menschen aangeboren onvatbaar zijn, maar dat is eene andere zaak.

Zeldzaam treft ons ook de verklaring van Koch, dat de kinderen der Europeanen in Indië daarom zoo slecht gedijen, omdat ze zoo onderhevig zijn aan de malaria. Ik denk dat de bleeke gelaatskleur der kinderen op Java hem deed vermoeden dat de kinderen minder goed gedijen, maar die kleur is geen bewijs van lichaamszwakte, en mijne overtuiging is, dat Java een bijna ideaal land

voor de *lichamelijke* ontwikkeling van kinderen genoemd mag worden, en ik vertrouw dat eene statistiek eene veel geringere sterfte dan voor Europa zou toonen. Even zwak gesteund is de bewering dat de kinderen der Javanen minder door malaria zouden gekweld worden dan de blanke kinderen; hoe groot was niet het aantal malariamilten, die Nieuwenhuis bij kinderen op Borneo vond, en hoe betrekkelijk zeldzaam treft men die aan bij blanke kinderen. Ik kan geen cijfers geven, maar Koch had die moeten geven voor hij op zulke beweringen hypothesen opbouwde.

Koch heeft ook Tosari bezocht. Hem was medegedeeld dat Tosari de eenige plaats op Java zoude zijn waar muggen zouden ontbreken en toch malaria zou voorkomen. Waarlijk Koch moet al heel slechte raadslieden gehad hebben, als zij hem dit mededeelden. Want wie kan over Tosari beter oordeelen dan ondergeteekende, die daar 7 jaren praktiseerde en in Nederl.-Indische en Duitsche tijdschriften meermalen betoogde dat malaria te Tosari ten eenen male ontbreekt. En wie op de gedachte kwam dat daar geen muggen zouden zijn, die kent Tosari in 't geheel niet. Koch heeft overigens mijn oordeel over Tosari slechts kunnen bevestigen, ook hij vond daar geen andere malaria dan bij lieden, die elders geïnfecteerd werden. Bijna ongelooflijk klinkt het evenwel wat ik daarna las: „Da es ausserdem, wie wir uns überzeugen konnten, keine Mücken auf Tosari giebt". Hoe is het mogelijk! Ware ik nog te Tosari geweest, ik zoude Koch gebracht hebben naar de doktershoning, waar de muskieten elken avond van 5—6 aan den noord westhoek van het huis dansten, en ook elders had hij die kunnen vinden. Ik had hem kunnen vertellen hoe venijnig die muggen van Tosari steken kunnen, hoe menigmaal ik niet slapen kon als een van die dieren in mijn bed verdwaald was. Zeker zijn zij er veel zeldzamer dan in de vlakte en zeldzaam in de huizen, maar er zijn er genoeg op plaatsen, die de ondergaande zon vrij belichten kan. [1]) Een zelfde overhaast besluit trok Koch, toen hij te Grosseto in Italië zoo weinig muggen van de Anopheles soort vond, die er volgens later onderzoek van Grassi zeer talrijk

---

[1]) Zoo valt op Koch zelf terug zijne schampere opmerking: „Wo keine Mücken vorkommen sollten, fanden sich bei sorgfältigem nachsuchen zunächst wenige und manchmal viele. Jene Ang aben rühren offenbar von Personen her, welche nur nach dem Hörensagen geurtheilt haben, ohne sich die Mühe zu nehmen, selbst nachzusehen, oder welche es nicht verstanden haben die Mosquitos zu finden".

zijn. Zoo moet ook hier het ontbreken der muskieten te Tosari als bewijs dienen dat malaria slechts door muskieten verspreid wordt, want „waar geen muskieten, daar ook geen malaria", maar de verspreiding der muskieten bewijst niets voor hun invloed op de verspreiding der malaria.

Op Java zijn er eenvoudig geen plaatsen waar muggen ontbreken; maar nergens ontbreken ook kakkerlakken of pissebedden of luizen; met evenveel recht zou men dus kunnen besluiten dat, daar die dieren overal voorkomen, waar malaria is, zij ze verspreiden. De muggen vond ik op Java nog op 2300 meter aan den voet van den Smeroe, 600 meter boven Tosari, waar ze evenwel eene veel lichtere kleur hadden als in de vlakte, mijne muggenverzamelingen van Java's bergen, die ik aan de Regeering schonk, is helaas door een verzuim van gouvernementsambtenaren spoorloos verdwenen, anders zoude ik ze aan Prof. Koch kunnen zenden. Maar met de vergissing betreffende Tosari is het nog niet genoeg; nog erger wordt het door een bezoek aan Poespo [1]), Bij de daar onderzochte kinderen werd eveneens geen malaria gevonden, muggen moeten daar dan ook zeldzaam zijn. Mijne verbazing rijst ten top „muggen te Poespo zeldzaam?", ja, even zeldzaam als Javanen op Java; 't is wel mogelijk dat er gedurende het bezoek van Koch weinigen te vinden waren, evenals een kampong gedurende den rijstoogst wel eens leegloopt. En op die vermeende zeldzaamheid der muggen en het vermeende ontbreken der malaria te Poespo [2]) wordt dan eene nieuwe hypothese opgebouwd: daar malaria ook in het betrekkelijk laag gelegen Poespo ontbreekt moet (volgens Koch) men concludeeren dat niet de hoogte het ontbreken der malaria verklaart maar de afwezigheid van muskieten.

Ik stem geheel met Koch overeen en heb dit reeds in '97 bekend gemaakt dat de hoogte boven zee als zoodanig de verspreiding der malaria niet influenceert, maar dit op geheel andere gronden dan de musqietentheorie. Het is trouwens ten eenenmale onjuist, dat malaria te Poespo ontbreekt, wel is dit waar

---

[1]) Tosari ligt op eene hoogte van 1777 meter, Poespo niet ver van Tosari op ± 630 meter.

[2]) Moet iemand, die Poespo kent, niet lachen als hij leest: „Nachdem sich auch in diesen beiden Fällen (Tosari-Poespo) die Untersuchung der Kinder als Mittel zum Nachweis der Malariaverhältnisse einer Gegend in so ausgezeichneter Weise bewährt hat."

voor December, gedurende welke maand Koch daar was, maar ware hij er in Juni of Juli gekomen, dan zoude hij geheel andere resultaten verkregen hebben. Zoo ver de koffietuinen gaan, vindt men malaria in den Tengger [1]). Men raadplege slechts mijne aanvragen voor geneesmiddelen gedurende 7 jaren voor de inlandsche bevolking en de colonisten te Poespo gedaan, men raadplege de controleurs, die jaren lang te Poespo woonden zooals de heeren van Andel en Schrok en men zal horen hoeveel chinine er jaarlijks in de omstreken van Poespo gebruikt werd, wat een slachtoffers de malaria in de koffietuinen maakte. Om snel in de chinine-behoeften te kunnen voorzien, die in Juni en Juli steeds enorm toenam, bedacht mijn djoeroe toelis Dermâdimedjo het volgende middel, dat ik ter navolging kan aanbevelen. Het is bekend dat het gouvernement slechts zwavelzure chinine en verdund zwavelzuur verstrekt, zoodat Inlanders op het innemen van opgeloste chinine aangewezen zijn. Dit weigerden velen te nemen en het gevolg was „gebrek aan werkvolk", buitendien waren die vele flesschen met opgeloste chinine zeer lastig te transporteeren. Het maken van gewone pillen zou te veel tijd vereischt hebben, waar duizenden noodig waren, en toen maakte mijn bediende met pulvis gummosus balletjes, die elk één gram of $^3/_4$ gram chinine hielden. Zoo een balletje was dan de dagportie per man, die ze met zich meê konden dragen. Aan den controleur Schrok beviel dit zoo wel, dat ik telkens weer brieven ontving met speciaal verzoek om chinine-balletjes of knikkers. Sommige slikten die balletjes in eens in, andere braken ze door en slikten de brokken. Ik kan deze methode zeer aanbevelen, daar ieder inlander gaarne in dezen vorm chinine neemt, mits men in vochtige streken slechts een ander kleefmiddel dan pulv. gummosus neemt, dat te veel vocht aantrekt. Ik zoude het niet noodig gevonden hebben dit hier te vermelden ware het niet dat deze balletjes (volgens particulier bericht) tot eene vermakelijke vergissing aanleiding hadden gegeven. Eenige van die balletjes waren bij mijn vertrek achter gebleven en werden aan Prof. Koch vertoond en deze nam ze als vermakelijk bewijs mede dat op de Sanatoria van Java „Kräftig mit Chinine behandelt wird". Nu, alle mijne patienten, die ik in het hotel Tosari behandelde, weten dat die

[1]) Poespo en Tosari liggen in het Tenggergebergte. De koffietuinen vindt men nog op 1200 à 1400 meter.

balletjes nimmer in het sanatorium gebruikt werden, zij zouden er ook wel tegen geprotesteerd hebben, zij weten dat ik zeer zelden chinine gaf en steeds begon met „rust en afwachten" aan te bevelen, om te zien of de malaria niet door het klimaat verdween. Zij weten, dat als ik geneesmiddelen gaf, het meer gambir oetan was dan chinine, dien bruinen drank, waarom sommigen direct vroegen als ze te Tosari waren aangekomen. Ik heb dit trouwens herhaaldelijk gepubliceerd, ik heb er steeds nadruk op gelegd, dat malaria dikwijls (vooral de remitteerende of die met lange intermissies) enkel door herhaalde klimaatsverandering genezen kan, en liet ik mijne patienten op en neer trekken van Tosari naar Poespo en terug. Dit alles mag nu zeker niet meer waar zijn, want mijn opvolger te Tosari schijnt wel chinine te geven en dus op alle Sanatoria „wird kräftig mit Chinine behandelt." En daarop wordt dan weder eene gevoltrekking opgebouwd met verstrekkende gevolgen: volgens Koch heeft het hoogteklimaat geen specifieke werking op malaria. Deze slotsom is natuurlijk bij iemand, die malaria tot eene besmettelijke ziekte wil verheffen. Zou men niet ongeduldig worden; moeten al de ondervindingen sedert 1850 [1]) op Java opgedaan nu door ééne gedachte van Koch te niet gedaan worden? Moet de geringe malaria-ondervinding van Koch nu die der geneesheeren van Java en van Eng.-Indië en Zwitserland te niet doen; heeft het geen waarde meer dat ik in 7 jaren tijds ± 2000 malaria-patienten in het gebergte heb mogen behandelen en wat ik bij deze heb ondervonden? Gelukkig is mij bekend dat bijna alle Duitsche artsen, die de tropen kennen, in deze tegen Koch front maken, evenals tegen zijne bewering dat de malaria met bloedurine op vergiftiging met chinine zou berusten. Het was mij dan ook aangenaam in de officieele Duitsche publicatie: „Malaria erkrankungen in der Kais.-Deut. Marine 1 April '95—31 März '97 Berlin 1899" te mogen lezen: „Die meisten Erkrankungen verliefen leicht und schnell und heilten durch Chinin, besonders die

[1]) In 1850 werd het eerste berg-sanatorium op Java opengesteld: „Oengaran bij Semarang." Van Koch wordt geroemd dat hij van 281 malaria-patienten in Italië niet één verloor. Wel nu, een ieder weet dat naar Tosari zoo dikwijls de meest wanhopige gevallen werden gezonden, velen zag ik meer lijk dan mensch te Poespo aankomen, maar onder ± *2000* heb ik er niet één verloren door den dood. Ik zag nimmer iemand door malaria sterven, dank zij, niet de chinine, maar het klimaat van Tosari en *de wijze waarop ik er van wist te profiteeren.*

intermittierenden; bei einzelnen intermittierenden, den remittierenden und kontinuirlichen Fiebern hatte Chinin anfangs oft wenig Einfluss, [1]) grösseren aber Wechsel des Klimas."

Prof. Koch sluit zijne beschouwingen met de verzekering: dat het door hem op Java verrichtte onderzoek niets heeft opgeleverd, wat tegen de mosquito-theorie gebruikt kan worden. Ik ontken dit niet; zoo hij evenwel Java kende door een lang verblijf, dan zoude hij wel heel wat feiten opgemerkt hebben, die tegen die theorie pleiten. En zeker is het dat zijn onderzoek niets heeft opgeleverd, waardoor die theorie gesteund wordt, met andere woorden: wij hebben er niets door geleerd, behalve het bloedonderzoek op malaria-parasieten *en masse* van bewoners eener streek, dat tot heden niet werd toegepast, maar, mits dikwijls en gedurende alle jaargetijden herhaald, veel aanbeveling verdient.

Om deze theorie ook voor Java eenigszins waarschijnlijk te maken moet men eerst evenals in Italië aantoonen dat de malaria-parasieten in de daar levende musquieten voorkomen en daarover bericht Koch:

„Es ist uns nicht gelungen in zahlreichen Anopheles und anderen Mücken, die an Malariaorten wie Tandjong Priok gefangen waren, die bekannten Coccidien am Magen oder die Sichelkeime in den Giftdrüsen zu entdecken [2]). Sie fehlten allerdings auch in solchen Anopheles, welche Blut mit Malaria-parasiten und insbesondere mit halbmondförmigen Parasiten gesogen hatten". Men zoude na deze erkenning veronderstellen dat Koch neergeschreven zou hebben: „het is niet waarschijnlijk dat de muggen op Java iets met de verspreiding der malaria te maken hebben" of althans; „het moeten geheel andere muggensoorten zijn, die de malaria op Java op den mensch overbrengen dan in Italië of Eng.-Indië".

Want, zoowel in Italië als in Eng.-Indië, kan de malaria door de Anopheles-soorten overgebracht worden, en zoo men deze dieren op malarialijders laat zuigen vindt men *steeds* de malaria-parasieten in hun maag of lichaam. De Italianen verklaren dat proeven met de Anopheles muggen *steeds* positief uitvallen. Dus Anopheles kan op Java niet de overbrenger der malaria zijn. Want dat de proeven

[1]) Ook dit is geheel in overeenstemming met mijne dikwijls neergeschreven ondervinding dat chinine vele malaria-ziekten niet geneest. Wat blijft daarnaast over van het alleen zalig makend chinine-geloof van Koch?

[2]) Koch bedoelt die vormen, welke de malaria-parasieten in het lichaam der mug toonen.

door Koch slecht genomen werden, mag men van zulk een groot experimentator wel niet aannemen. Zoo Koch dan ook reeds over plannen spreekt om de Anophelesoorten op Java uit te roeien [1]) dan ware het logisch geweest zoo hij, op grond zijner eigen onderzoekingen, dit voorstel met kracht teruggewezen had.

Ik ben volstrekt geen verstokt tegenstander der muskietentheorie, ik erken dat door de Italianen overtuigend bewezen is, dat de malariaparasieten van Italië in de mug Anopheles als gastheer kunnen huizen en door den steek dier dieren in het menschelijk lichaam overgebracht kunnen worden.

Uit den mensch komen zij weder in het lichaam der muskiet, en zoo is er een kringloop der parasieten van mug naar mensch en van mensch naar mug.

Zeer moeilijk is het evenwel om de muggensoort te bepalen, die de malariaparasieten in haar lichaam draagt.

De Italianen en Ross zijn het in deze nog lang niet met elkaar eens, het onderzoek, het determineeren der muggen is dan ook zoo moeielijk dat het niet aan geneeskundigen kan overgelaten worden, en een zoöloog mij verklaarde dat slechts speciale Dipterologen hiertoe in staat waren. Ik kan hierop niet nader ingaan, maar wil er slechts op wijzen dat niet alleen de vorm maar ook de levenswijze der muggen nog al verschilt. Men moet dus ook deze eerst nauwkeurig kennen voor men maatregelen neemt.

Of wil men wellicht alle menschen dood slaan omdat er een moordenaar onder zou kunnen zijn, of allen, die Jansen heeten, in Indië uitroeien als de Jansen's in Holland niet deugen. Wij kennen nog niet eens de verspreiding der muggen in Holland, laat staan dan die van Indië. Kent men nu de mosquitos dan moet men nog weten, welke van deze de overbrengers der malaria zijn, en zich wel wachten alle muggen met parasieten als voor den mensch nadeelig te houden, want de gevonden parasieten zouden die der vogels of die der koeien of paarden enz. kunnen zijn. En daarmede is het nog niet genoeg, want daarna moet men eerst bepalen of er geen andere bloedzuigende insekten zijn, die de malaria kunnen overbrengen, onder zekere gunstige conditiën; Grassi gelooft aan de waarschijnlijkheid dat alle in andere landen levende Anophelessoorten onder zekere gunstige voorwaarden dienstig kunnen zijn

[1]) „Auf jeden Fall würde man auf Java, wenn der neuerdings gemachte Vorschlag die Anopheleslarven zu vernichten, ausgeführt werden sollte, auf unüberwindliche Hindernisse stossen".

voor de overbrenging der menschelijke malariaparasieten. Daarmede erkent hij 1° dat er zekere gunstige voorwaarden noodig zij, 2° dat hetzelfde dier of gelijksoortige dieren op verschillende plaatsen gevaarlijk en geheel onschadelijk kunnen zijn. Is de Anopheles dus schadelijk te Tjandjong Priok dan is zij het wellicht niet te Tjilatjap. De muggen of de malariaparasieten moeten trouwens een groot variatievermogen bezitten want Ross, Koch en Grassi verklaren dat die parasieten zich beneden 21° C. niet meer in het lichaam der muggen ontwikkelen kunnen. Hoe wil men nu verklaren dat malaria ook op hooge bergtoppen van 7—8000 voet heerscht zooals in Perzië, daar is er geen temperatuur van 21° C. [1]). Dan moeten de malariaparasieten zich dus óf ook aan lagere temperaturen kunnen accomodeeren, wat zij in Italië niet kunnen (zoodat ze gedurende het koude jaargetijde verdwijnen), óf de muskietentheorie voldoet niet ter verklaring der malaria van alle plaatsen. Kunnen die Parasieten zich evenwel aan veel lagere temperaturen accomodeeren, waarom dan ook niet aan het leven in andere insekten. Coronado meent dan ook dat niet alleen muggen maar ook vliegen, vlooien, weegluizen, mieren, pissebedden de malaria op den mensch kunnen overbrengen. Waarom ook niet; al schijnt de malariaparasiet in de reeds onderzochte streken van Italië zich geheel aan de ontwikkeling in Anopheles geaccomodeerd te hebben, zoo kunnen zij in andere streken wel andere insekten gebruiken. Tuberkulose en cholera worden wel eens (zoo dan ook langs anderen weg) door vliegen overgebracht (Laveran), Recurrenskoorts door weegluizen, Texaskoorts der runderen door Ixodes, Filaria Bankrofti door Mosquitos, Filaria recondita van den hond door vlooien, de Nuganaziekte in Zuid-Afrika door de Tsetzevlieg; insekten als overbrengers zijn dus zeer bekend. Evenals eene bloem door insekten, door den mensch, door wind met zaad bevrucht kan worden, zoo kunnen ook tal van wegen bestaan, die den malariaparasiet in den mensch brengen. Coronado wil dan

[1]) Bij het overhaaste heen en weerreizen schijnt Koch de koffietuinen met hunne muskieten niet gezien te hebben, anders had hij niet kunnen schrijven: „Abgesehen von einigen wenigen Mückenarten, deren Larven in der unmittelbaren Umgebung der Häuser in Wasserbehältern leben, deckt sich das Vorkommen der Mücken auf Java mit der Verbreitung des Reisbaus, die Boden- und Wasserverhältnisse sind hier derartig, dass sie (Anopheleslarven) fast nur in diesen künstlichen Sumpfbildungen die ihnen zusagenden Bedingungen finden."

Ook vergistte Koch zich zeer, toen hij beweerde, dat malaria niet boven 1200 meter gevonden werd.

ook de malariaparasieten te Habana in het water gevonden hebben, Manson sprak vroeger de meening uit dat deze Parasieten niet enkel op mensch en mosquito aangewezen zijn, daar malaria in streken voorkomt waar geen menschen leven, of de menschen geen communicatie met malariastreken hadden. Manson en Ross geloofden dan ook eerst dat de Parasieten met de lichamen der muggen of met de eieren in het water vallen en daar de Larven besmetten. Koch verwerpt dit, daar dan het water besmettelijk zou zijn, dit behoeft evenwel niet, want de Parasieten worden waarschijnlijk in den maag der menschen gedood.

De Parasieten kunnen dus wel in het water leven zonder dat dit schadelijk is, anders dan door opdroging met volgende verstuiving. Zoo Koch daarentegen aannam dat de Parasieten van de muggen in hunne eieren overgingen en zoo in het nieuwe dier, dan staat daar tegenover dat men er tot nu toe nimmer in slaagde parasieten in de eieren der Anopheles te vinden of in de dieren, die men uit eieren zag ontwikkelen, dus voor ze gestoken hadden, maar een negatief resultaat bewijst weinig en Mesnil blijft erkennen dat de mogelijkheid der overbrenging door de eieren op een nieuw geslacht muggen niet buiten gesloten is.

Dit is dus de opene vraag: Kan de Parasiet zelfstandig in het water of in de aarde leven en dus door verstuiving in den mensch gebracht worden, of is de mug noodig om hem tot den mensch te brengen?

Laveran en Manson namen vroeger aan, dat de mosquito niet noodig is; Bignami geloofde vroeger dat de mosquitos door de in de aarde levende Parasieten geïnfecteerd worden en die dan op den mensch overbrengen. Thans begint evenwel de mosquito-theorie gesteund door de prachtige onderzoekingen der Italianen en Ross zoodanig te domineeren, dat ik geloof dat de meeste onderzoekers hierdoor sterk gesuggereerd worden en van malaria-parasieten buiten mug of mensch niets meer willen weten. Men wijst er dan op dat de malaria-parasieten uit den mensch het uitdrogen niet verdragen, hetgeen evenwel volstrekt niet bewijst dat zij geene vorm kunnen aannemen, eene vorm als die der sporen der bacteriën, die wel het uitdrogen verdragen kunnen; hoeveel bacteriën verdragen het uitdrogen niet en hunne sporen wel; en in Anopheles met Parasieten vindt men steeds lichamen, die met sporen vergeleken kunnen worden en wier beteekenis men nog niet kent. Wel heeft men ook de klieren der luchtpijpstakken

van menschen onderzocht, die uit eene malaria-streek kwamen en geene parasieten gevonden, en meende daaruit te kunnen besluiten dat de malaria-parasiet niet ingeademd wordt, maar hoeveel honderden menschen en hoeveel duizenden klieren heeft men dan onderzocht om zulk eene gevolgtrekking te mogen maken? En weet men dan ook wat men in die klieren zoeken moet, kent men dan reeds de „Dauerformen" der Parasieten of hunne variatiën, zooals die zich *buiten het lichaam* zouden kunnen voordoen. Grassi, Bignami en Bastianelli hebben dan ook aan de mogelijkheid gedacht dat de bovengenoemde nog weinig bekende lichamen gevonden in de Anopheles-muggen sporen zouden kunnen zijn, die, in het water geraakt, de larven zouden kunnen infecteeren.

Koch bedacht eene andere verklaring om het terugkeeren der malaria in bepaalde seizoenen begrijpelijk te maken met buitensluiting der mogelijkheid van een leven der parasieten buiten de lichamen van mensch en mug. In den winter bijv. verdwijnt in Italië de malaria en de muskieten, waar blijven dan de parasieten? Wel, in eenige menschen, die aan malariarecidieven [1]) lijden, bij welke de malariakoortsen zich ook gedurende den winter af en toe herhalen kunnen. Keeren de muskieten nu terug dan vinden zij steeds zulke recidivisten, zij zuigen van hun bloed, besmetten zich dus weder, en brengen zoo de ziekte op andere menschen over. Geeft men aan zulke recidivisten nu zooveel chinine, dat de malaria parasiet in hun gedood wordt, dan zou de malaria in zulk eene streek geheel moeten verdwijnen, daar dan de in den zomer terugkeerende muggen geen parasieten meer vinden, — maar het komt mij voor dat deze verklaring niet opgaat. Want wij kennen streken waar recidivisten ontbreken, Zoo te Tosari en andere gehuchten gelegen boven de koffietuinen, ook Koch kon daar in December geen malaria meer vinden. Maar diezelfde menschen lijden zwaar door de malaria, als zij in Juni en Juli naar de koffietuinen gaan om te plukken. Waar komen dan de parasieten vandaan, daar er geen recidivisten zijn? En gesteld er waren wel recidivisten, waarom worden de bewoners der bergen dan niet ziek als zij in den regentijd naar de koffietuinen gaan? want muskieten ontbreken nooit, en dezen vinden juist in den regentijd gunstige voorwaarden van ontwikkeling, en niet

[1]) Met lauge tusschenpoozen terugkeerende aanvallen van malaria.

in Juni en Juli als de bodem splijt van de droogte en verstuift. Recidivisten zijn er ook daarom niet omdat die bevolking naar huis terugkeerende telkens van klimaat verandert; de koffietuinen zelve zijn buitendien niet bewoond, daar dus ook geen recidivisten en zoo wel „waar blijven ze dan in December?" Waarom besmetten ze dan de muggen niet? Ook Mesnil, die eene zoölogische studie aan deze parasieten wijdde, erkent dat de bekend geworden feiten niet voldoende zijn om de oude theorie der ontwikkeling der kiemen in water en aarde te verwerpen. Dat men deze kiemen in de buitenwereld nog niet gevonden heeft bewijst niets, wellicht zijn ze in water zoo doorschijnend dat men ze eerst door toevoeging van kleurstoffen enz. zien kan.

Er pleit zoo veel voor de ontwikkeling der parasieten buiten het lichaam, dat al hetgeen hiervoor spreekt eerst duidelijk door de aanhangers der muskieten-theorie weerlegd moet worden voor men het pleit gewonnen geeft. Ik kan hier natuurlijk niet op alle deze waarnemingen ingaan. Verder zijn er nog zoo vele proefnemingen te doen van welker uitslag de overwinning der theorie afhankelijk is, dat men deze eerst moet afwachten. Ik vrees slechts dat deze proeven in de eerste plaats genomen zullen worden niet door hen, die neutraal zijn, maar door de warme voorstanders, en iedere waarneming wordt door vooropgevatte meeningen geinfluenceerd. Zoo kan men menschen in eene malariastreek *opsluiten*, hen zoo beschuttende voor alle muggen, of hen vrij laten bewegen op een terrein dat men afgesloten heeft voor muggen en afwachten of ze malaria krijgen of niet, en dergelijke meer.

Neemt men evenwel maatregelen voor de zaak volkomen uitgemaakt is, dan zou men schade kunnen stichten. Vernietigt men bijv. de muggen, zou dan niet kunnen blijken dat deze dieren zeer nuttig zijn door het vernietigen van vele larven van andere insekten? Of zoo de parasieten in andere insekten kunnen overgaan dan zoude de malaria toch niet verdwijnen, maar door moeielijker te verwijderen insekten overgebracht kunnen worden. Trouwens, althans op Java is vernietiging der muggen onmogelijk; een ander hulpmiddel blijft dan het vermijden van Recidieven door die met chinine te onderdrukken. Maar ook dit zou niet uitvoerbaar zijn, want al verzadigt men alle menschen met chinine, wat wil men dan met die menschen doen, wier koorts niet naar chinine luistert (zooals er zeer velen zijn) of die volstrekt geen chinine verdragen kunnen?

Neemt men dus de theorie aan, dan moet men tegelijk erkennen dat men machteloos tegenover de malaria staat, de tropenbewoner wordt er dus niet door gebaat.

Is zij juist, dan kan eene enkele mug eene geheele familie besmetten, dan wordt de malarialijder gevaarlijk voor zijne omgeving, dan moet men hem dus liefst isoleeren, zoo mogelijk naar eene streek brengen, waar geen muggen zijn. Dan moeten alle onze sanatoria als pestholen beschouwd worden, waar de gezonde de ziekte van de zieken kan krijgen, als eene mug van den een naar den ander vliegt (met eene tusschenpoos van 10 dagen, voor de ontwikkeling der parasieten vereischt); *want geen onzer sanatoria is vrij van muggen.* Het beste ware nog een drijvend sanatorium te bouwen, de zieken dus op zee te verplegen of in een ballon captif.

Nog eens, ik ben volstrekt geen tegenstander der muskietentheorie, ik bewonder het werk door Ross in Calcutta en door de Italianen verricht, maar ik acht het ongelukkig dat de suggestie, die van deze schitterende proeven uitgaat, zoo groot is dat men nu alleen nog dat erkennen wil, wat men gezien heeft en al het andere verwerpt. Wie denkt daar niet aan de woorden van Mephisto: „Daran erkenn ich den gelehrten Herrn, was ihr nicht tastet steht euch Meilen fern etc."

Hoe gaarne zoude ik niet deelnemen aan onderzoekingen in den zin dier muskietentheorie, zij hebben groote wetenschappelijke waarde, maar het blijft vooreerst nog onzeker of zij ooit aan de praktijk dienstbaar gemaakt kunnen worden. Het is de schaduwzijde van de populariseering der wetenschap, dat alles wat vooreerst nog in den kring der onderzoekers verborgen moest blijven direct tot het publiek komt, dat de onderzoekers zelf het publiek willen overbluffen door op de praktische toepassing hunner vondsten te wijzen. Daarom worden overhaaste conclusiën genomen, toepassingen aanbevolen, die later weer afgekeurd moeten worden en het gevolg is: dat de onderzoekers, de geneesheeren, de wetenschap dalen in de achting van het publiek, dat dan in andere uitersten vervalt en Kneip of het Staphorster boertje boven geneesheeren verkiest.

Ik breng Koch gaarne hulde voor zijn leven vol wetenschappelijken arbeid, hij is evenals Lister of Pasteur onzer aller meester, maar ook hij kon aan die bovengenoemde strooming niet ontsnappen en het gevolg was dat hij ons meermalen teleurstelde. Het zoude hatelijk zijn hier op zulke teleurstellingen nader in te gaan.

Want eene diepe gedachte, een kern van waarheid lag steeds ook in zijn minst gelukkige proefnemingen, steeds vermeerderden zij onze kennis, al waren zij nutteloos voor de praktijk.

Men leert ook uit de fouten der meesters! Deze fouten schaden slechts zoo zij, die het publiek moeten voorlichten, door die fouten gesuggereerd, verblind worden en nu deze tegen alles in willen gaan toepassen. Het doel mijner critiek van Koch's rapport is dan ook slechts deze: „de suggestie, die er van uitgaat te breken". Slaag ik hierin [1]), dan zal zijn rapport dit nut brengen dat velen zullen gaan onderzoeken, maar nu met geopende oogen zonder vooringenomenheid en dan mogen wij vermeerdering van kennis verwachten, die indirect op het crediet van Koch zal mogen geschreven worden.

Zoo Prof. Koch beweert dat de malaria afneemt in Nederlandsch-Indië dank zij de toenemende gratis verstrekking van Chinine dan blijkt dit al even onjuist te zijn als zoo vele zijner andere beweringen. De malaria nam volgens berekeningen van Dr. v. d. Burg af tot 1896, maar sedert is zij, niettegenstaande het toenemend Chininegebruik, regelmatig toenemende.

---

[1]) Het is verwonderlijk dat er anderen zijn, die die suggestie niet verbroken willen hebben. Daartoe behoort ook de Redaktie der *Deutsche Medicinische Wochenschrift*, waarin het rapport van Koch afgedrukt werd. Zij weigerde eene door Dr. Nuttall (een Duitsch geleerde) ingezondene critiek van een ander rapport van Koch, en liet twee brieven van mij, met verzoek om plaatsing, zonder antwoord.

Geen papier in de desa.

Verscherpte contrôle op de inning der belastingen op Java.

Den op Java werkenden particulieren en ambtenaren, die uit den aard van hunne bezigheden in aanraking komen met de bevolking in de binnenlanden, zal het vaak opgevallen zijn, dat te veel kracht gezocht wordt in de aanwezigheid van allerlei bedrukte en beschreven papieren in de desa.

Blijkens verschillende circulaires van de Regeering in Indië in het algemeen en van het Departement van Binnenlandsch Bestuur in het bijzonder, moet zooveel mogelijk getracht worden de schrijverij tot een minimum te reduceeren.

Algemeen is men van opinie, dat, met name door de contrôleurs bij het Binnenlandsch-Bestuur meer tijd aan correspondentie besteed wordt dan in het belang van eene goede uitoefening der contrôle *in de desa zelve* wenschelijk is. Even algemeen wordt aangenomen, dat de thans bestaande bestuursinrichting zeer omslachtig is en dat daarbij te veel gehecht wordt aan hetgeen op papier staat.

Van hoogerhand werd dus het gevaar ingezien van eene papieren regeering.

Drukkend is deze voor officieren en ambtenaren, voor menschen, wien het door hunne opleiding niet moeilijk valt aan billijke eischen te dien opzichte te voldoen, hoe *zwaar* moet dan de vervaardiging van allerlei schrifturen *drukken* op inlandsche beambten en leden van het desabestuur, op menschen, die veelal zóó weinig opvoeding gehad hebben, dat de meesten niet kunnen schrijven.

Elk streven om het bureauwerk van de ambtenaren bij het Binnenlandsch-Bestuur te vereenvoudigen, doch vooral elk pogen om de *schrijverij* zooveel mogelijk *uit de desa* te doen verdwijnen moet derhalve met vreugde begroet worden.

Veel werd er in den laatsten tijd geschreven over contrôle op de afbetaling der landrente; veel werd er over het beste systeem getwist. Door *teveel* wrijving van gedachten kan men de hoofdzaak wel eens voorbijzien.

In verband met het groote bedrag, waarover de contrôle op de afbetaling der belastingen zich uitstrekt [alleen de landrente op Java en Madoera bedraagt circa zeventien en een half millioen] moet *eenvoud van contrôle-middelen* de hoofdgedachte zijn.

Zoo *vermindert* de papiermassa in de desa niet door het verspreiden van gedrukte bons; vooral niet wanneer men de accuratesse zoover drijft, dat men die ook de waarde van een cent geeft (een door den Heer Jordaan aangegeven denkbeeld).

Men denke toch bij de beoordeeling van een contrôle-stelsel niet teveel aan *één contrôle afdeeling*, maar wel aan de mogelijkheid om den voorgestanen maatregel *over geheel Java* toe te passen.

Zooals bekend is wordt ieder jaar door den resident van elk gewest op Java en Madoera het bedrag der landrente vastgesteld.

De districts-gewijs en desa's-gewijs opgemaakte leggers worden jaarlijks door het hoofd van gewestelijk bestuur gearresteerd.

Het bedrag van de landrente heeft in reeds ontgonnen streken, waar geen mis-oogsten voorkomen een groote mate van stabiliteit: sedert jaren wordt in hoofdzaak alleen rekening gehouden met misgewas en grondveranderingen.

De landrente-leggers worden gearresteerd teruggezonden aan de contrôleurs.

En nu terzake: [1])

De contrôleurs verstrekken aan de ontvangers of ondercollecteurs, wedono's en assistent-wedono's, eenvoudige opgaven, welke *alleen* het voor elke desa van hun ressort vastgesteld bedrag vermelden.

De desakohieren (piagem) en aanslagbilletten vervallen.

Het desahoofd ontvangt in het begin van het jaar een billet waarop aangegeven wordt:

het totaal van den landrenteaanslag van zijne desa [vide hooger bedoelde opgave] alsmede de naam en het nummer van zijne desa. Dit billet wordt alleen gebruikt om daarop telkenmale het bedrag

[1]) In de Preanger-Regentschappen is perceelsgewijze aanslag voor 10 jaren ingevoerd (*Stbl.* 1896 No. 126). Hoewel niet persoonlijk met desa-toestanden in dat gewest bekend zijnde, komt het mij toch voor, dat het door mij aan te geven stelsel ook daar met eenige wijzigingen ware in te voeren.

van de stortingen bij den ontvanger of ondercollecteur en diens handteekening aan te teekenen.

Van elke storting wordt onmiddelijk door het desahoofd kennis gegeven aan den ter plaatse aanwezigen contrôleur, wedono of assistent-wedono, die ter contrôle van het personeel van den ontvanger of de ondercollecteurs van die stortingen een register aanhoudt.

Hier te lande worden fabriekmatig vervaardigd: geslagen stukken metaal van ± 2 c. M.^{2} (langwerpig), liefst van een op Java niet bekend alliage. In die stukken metaal, *vierhoekige* en *ovale*, zijn geslagen:

a. de beginletters van het *district*, waar zij gebruikt worden; [gemakshalve neme men de o. a. in Oost-Java gebruikelijke letters op de merken der sapiekarren].

b. het *nummer* van de betrokken desa;

c. een gat, om de munt aan een staaf te schuiven.

Aan die stukken metaal wordt de waarde gegeven van *f* 1.

Op dezelfde wijze vervaardigde contrôle-munten van 1 c. M.^{2} (langwerpig) krijgen de waarde van een dubbeltje. [1])

Tegelijk met het aanslagbillet van de geheele desa ontvangt het dorpshoofd twee stellen van die metalen guldens en dubbeltjes, ieder stel tot een bedrag gelijkstaande aan dat van de landrente.

Voor een desa met een aanslag van *f* 600 zijn derhalve noodig 2 maal 600 metalen guldens of zoo dit in verband met het aantal landrente-plichtigen meer gewenscht is bijvoorbeeld 2 maal 550 metalen guldens en 2 maal 500 metalen dubbeltjes. Het aantal centen *beneden tien* wordt bij de verdeeling van de belasting direct betaald; het zal den plaatselijken ambtenaren niet moeielijk vallen de grondbezitters van het nut van eene dergelijke afronding te overtuigen.

Na de verdeeling van de belasting wordt het bedrag van den aanslag in *vierhoekige* munten uitbetaald aan elk belastingplichtige en door hem, aan een metalen staaf geschoven, bewaard.

---

[1]) De practische mogelijkheid van de vervaardiging van dergelijke contrôle-munten bestaat. Blijkens de welwillende mededeelingen van den Directeur der Leidsche Grofsmederij zijn de kosten van een klein aantal betrekkelijk hoog omdat het bedrag, benoodigd voor machinerieën alsdan *drukt* op den prijs van dat kleine aantal.

Indien tot het invoeren van mijn contrôle-systeem wordt overgegaan zal het dus wenschelijk zijn dit *in 't groot* te doen plaats hebben.

Aan dit staafje is verder een metalen nummer bevestigd, dat overeenkomt met het nummer van het erf van den grondbezitter.

Precies dergelijke bundeltjes van *ovale* munten bewaart het desahoofd.

Op een vasten dag in de week houdt het desahoofd, geholpen door den schrijver of een ander desabestuurslid zitting om de belastinggelden te ontvangen.

Een voorbeeld: Kromo, erf no. 33, wil zijn belasting betalen. Liefst doet hij dit in gezelschap van een paar kameraden. Hij neemt nu zijn metalen aanslagbillet mee en het geld, dat hij wil storten. Tegelijk met zijn geld geeft hij evenveel *vierhoekige* contrôlemunten en dubbeltjes aan het desahoofd, en ontvangt van dezen laatste als quitantie een gelijk aantal *ovale* contrôlemunten. De *vierhoekige* worden nu door het desahoofd aan het staafje no. 33 geschoven en de *ronde* bewaart Kromo aan zijn eigen staafje no. 33. Kromo kan nu het desahoofd contrôleeren en het desahoofd weet ook op elk oogenblik hoe het met den achterstand van Kromo staat. Het nummer van zijn erf is het dorpshoofd bekend uit den z. g. staat tjatjah djiwa.

De contrôle op de geregelde overstorting van de landrente wordt gemakkelijker; deze moet zooveel mogelijk door de contrôleurs persoonlijk geschieden.

Malversatiën worden door een strengere contrôle hoe langer hoe zeldzamer en buitendien wordt veel aan papier en aan arbeid bespaard.

Alle schrijverij kan niet in eens uit de desa verdwijnen: aan dat ideaal zou de titel van dit opstel licht doen denken.

Een goede stap in die richting te doen — ziedaar de leidende gedachte van het door mij uiteengezette systeem.

LEIDEN. K. WIJBRANDS,
Contrôleur bij het B. B. op Java en Madoera, met verlof.

De Gouvernements Koffiecultuur ter Sumatra's Westkust.

IV. *Het Maleische Belastingstelsel en de Adat.* [1])

DOOR

P. J. KOOREMAN.

Daar het Menangkabaoesch-Maleische communisme het logische gevolg is geweest van de oorspronkelijke samenleving in familiën, en deze de administratieve eenheden der tegenwoordige negriesamenleving zijn gebleven, is dit ook bij het proet- of familiebeheer het zuiverst bewaard gebleven, zooals bij nadere beschouwing van het intieme familieleven gemakkelijk in het oog valt.

Elke familie, soms uit honderd en meer leden bestaande, onder wie velen, die elkaar in de vrouwelijke lijn zeer ver verwant zijn, woont samen in de familiewoning of roemah kamanakan, waarin elke getrouwde vrouw haar eigen kamertje heeft, indien de ruimte dit toelaat, ook elke nog huwbare weduwe of gescheiden vrouw.

In de periode der samenleving in familiën, toen nog geen huwelijken bestonden, werden ze natuurlijk in stand gehouden door de vrije liefde der bloedverwanten onderling, en nu zou men van den aan zijn oorspronkelijke adat zoo verknochte Maleier verwachten, dat hij in den seksueelen omgang van leden eener zelfde familie ook nu nog zooveel kwaad niet kan zien. Het tegendeel is echter waar. Zulke omgang van Soekoegenooten zelfs, van lieden dus, die elkaar onberekenbaar ver in den bloede bestaan, boezemt hem even grooten afschuw in als bloedschande ons, en hoe diep de Islam ook in het Maleische volksleven is doorgedrongen, toch heeft die populaire godsdienst niet de geringste verzachting in het Maleische huwelijksverbod kunnen bewerken.

[1]) Zie Maart-afl. blz. 287—299.

Dat familieleden, zelfs naaste, elkaars hartstochten kunnen opwekken, vindt de Maleier zeer natuurlijk. De groote zorgvuldigheid, waarmede tegen elke gemeenzaamheid van familieleden onderling gewaakt wordt, bewijst dit. Tot het kamertje der vrouw hebben namelijk alleen toegang haar man, jeugdige kinderen, vrouwen, haar gehuwde dochter met haar man, die zelfs in dat kamertje mogen slapen, wanneer de moeder wordt bezocht door haar man, die niet de vader harer dochter behoeft te wezen, mits de slaapplaatsen der beide paren door een gordijn van elkaar zijn gescheiden. De eigen broeders der vrouw, en haar volwassen zonen, zoomede bejaarde mannen mogen slechts tot aan den drempel van haar kamer (tepi biliq) naderen, en het voorhuis, waarin alle vrouwenkamers uitkomen, dus geen onopgemerkte gemeenzaamheid met woord of daad kan plaats hebben, is de aangewezen plek voor het verkeer der vrouwen met volwassen mannen en jongelingen, hetzij zij tot haar familie behooren of niet. Zelfs aan de naaste mannelijke bloedverwanten is het verboden in de kamertjes der vrouwen te kijken, of naar de voor haar bestemde badplaatsen. Jongelingen en nog krachtige mannen brengen in den regel den nacht buitenshuis door, de gehuwden in de roemah kamanakan van hun vrouwen, de ongehuwden in de winkels (lapau's), bedehuizen (moesadjid's, mandersah's) en priesterscholen (soerau's). Vertoeven zij hun in eigen roemah kamanakan, dan is hun slaapplaats bij de mannen op leeftijd (mamaq's) in het voorhuis. De vrouwen, alleen enkele zeer oude uitgezonderd, moeten in hun kamertje slapen, en de jonge meisjes in de kamertjes der oude ongehuwde vrouwen. In geval van ziekte mogen de mannen alleen worden verpleegd door hun eigen moeders, door hun vrouwen, aan wie voor den duur der ziekte wordt vergund in de roemah kamanakan van haar mannen te verblijven, en door oude vrouwelijke bloedverwanten; de vrouwen door haar mannen, door vrouwen en oude mamaq's, die gewoonlijk tevens de geneesheeren der familie zijn. De geringste overtreding dezer voorschriften heeft berisping tengevolge, en het mannelijke familielid, dat zich aan ongepaste gemeenzaamheid met een vrouwelijk familielid schuldig maakt, wordt dadelijk uit de roemah kamanakan verwijderd door toepassing van de adat toelaq toenggoe.

Door dit voortdurende en strenge toezicht op het onderlinge verkeer der familieleden, komt seksueele omgang van familieleden hoogst zelden voor, zelfs van Soekoegenooten, tenzij, om het

ongehuwd blijven van mannen of vrouwen te voorkomen, door adat moefakat de huwelijken zijn gewettigd van Soekoegenooten van verschillende proets, van wie zelfs de traditie der rechtstreeksche verwantschap is verloren gegaan, b.v. door afkomst uit verschillende negrieën of landstreken.

Aan strenge zedelijkheidsbegrippen kan dit waken tegen den gemeenzamen omgang van bloedverwanten zeer zeker niet geweten worden, want de zedelijkheid laat in het algemeen veel te wenschen over, en het tegenwoordige Mohamedaansche huwelijk zou men terecht aan zeer eenvoudige formaliteiten gebonden vrije liefde kunnen noemen.

Volgens bejaarde lieden was voor den Padrietijd de omgang van jongelieden der beide kunnen bij de Maleiers even vrij als bij de nog niet tot den Islam bekeerde Bataks. Tegenwoordig wordt het meisje streng bewaakt, en zoo goed als geheel van de buitenwereld afgezonderd gehouden, omdat de familie er hoogen prijs op stelt haar als maagd uit te huwen. Het huwelijk van een maagd (nikah gadis), waarbij zelden met de keuze der jongelieden rekening wordt gehouden, gaat met groote feestelijkheden gepaard, waarbij natuurlijk de bruid (anaq darah) en bruigom (marapoelei) de hoofdrol vervullen. Is echter dit nikah gadis door het overlijden van den man of door echtscheiding ontbonden, dan is de vrouw geheel vrij in haar keuze, worden haar volgende huwelijken op hoogst eenvoudige wijze gesloten, en op zoo gemakkelijke wijze ontbonden, dat vele vrouwen zich niet juist meer herinneren kunnen, hoeveel malen zij zijn getrouwd geweest. Vrouwen van twintig jaar hebben soms reeds zes en meer mannen gehad.

Het ontbinden van een huwelijk is evengemakkelijk voor den man, die slechts de scheidings formule (thalaq) heeft uit te spreken, als voor de vrouw, die slechts heeft te weigeren haar man in haar kamertje te ontvangen, of openlijk overspel te plegen om haar man tot scheiding te dwingen. Wel is waar, wordt de scheiding op vordering van de vrouw (fash = pasah) door den Islam zeer bemoeielijkt, indien de man naar behooren in haar onderhoud voorziet, en kan de man weigeren de scheiding uit te spreken, waardoor hij zijn vrouw belet een nieuw huwelijk te sluiten, doch dit komt zoo zelden voor, dat men geheel den indruk krijgt, alsof tegenwoordig nog het recht der vrouw wordt erkend om haar gunsten aan den door haar uitverkoren man te schenken, en dit te blijven doen, zoolang zij dat verkiest.

Het tegenwoordige huwelijk [1]) heeft dus nog den schijn van slechts tijdelijk te zijn aangegaan; vandaar dan ook, dat voor echtelieden zelden man (soeami, laki) of vrouw (istri, perampoean, padoesi, bini) wordt gebezigd, doch altijd makker (rakanan). Bij uitzondering noemt een vrouw haar man ook wel djoendjoengan (steun, stut, boom of staak om welken zich de peperrank slingert).

De Maleier beschouwt seksueelen omgang met een man als een natuurlijke behoefte der vrouw, zoodat de geheele familie verplicht is te zorgen, dat alle nog jonge vrouwen gehuwd zijn. Misdraagt zich een ongehuwde vrouw, dan wordt dit niet aan haar doch aan haar familie, speciaal aan haar mamaq, het hoofd der familie, geweten.

Dat de kazerneering der vrouwen in kleine kamertjes, welke slechts door zeer dunne beschotten van elkaar en van het gemeenschappelijke voorhuis zijn gescheiden, en het „*Chassez croisez*" [2]) van de mannen, die bij avond hun vrouwen gaan bezoeken, de zedelijkheid niet bevordelijk kan zijn, is duidelijk. Overspel zoowel in huis als daar buiten, doch bijna zonder uitzondering met mannen van eene andere soekoe of proet komt menigvuldig voor. Maakt zich hieraan een vrouw schuldig, die door haar man verwaarloosd wordt, dan sluit de familie daarvoor het oog, omdat niemand daarin kwaad ziet. Doet zij dat, zonder dat haar man reden tot klagen gegeven heeft, en wordt zij door hem op heeterdaad betrapt, dan heeft dit zelden meer dan een lichamelijke kastijding en echtscheiding ten gevolge. Doodslag op de overspelige vrouw en haar medeplichtige, bij andere Indische rassen regel, heeft bij den Maleier zeer zelden plaats, overspel der vrouw leidt op verre na niet altijd tot het verbreken der echtelijke samenleving, en onzedelijk gedrag van een jong meisje of ongehuwde jonge vrouw is slechts een aansporing voor de familie om haar zoo spoedig mogelijk te laten trouwen.

Voorschreven in de Maleische samenleving overal waarneembare feiten zijn even zooveel bewijzen, dat de oorspronkelijke vrije liefde bij den Maleier feitelijk slechts een zeer weinig gebonden huwelijksleven geworden is. Het heeft er al den schijn van, alsof het hem nu nog onverschillig is, welke mannen tot de

[1]) Voor huwelijk wordt hoogst zelden nikah of kawin gebezigd, altijd Semando, welk woord is afgeleid van Sando, pand, dus geheel overeenstemt met den tijdelijken aard.

[2]) A. W. P. Verkerk Pistorius: Studiën over de inlandsche huishouding in de Padangsche Bovenlanden.

instandhouding van de familie of proet hebben medegewerkt. Wel is waar geldt ook ten aanzien van de ouderlijke plichten het adatvoorschrift:

Adat bersendi sarat, [1])
Sarat bersendi adat.

en zijn onder den invloed van de Sarat of Islam de voorschriften ontstaan:

Wali adat, ja-itoe mamaq, [2])
Wali sarat ja-itoe, bapaq.

en

Kaloeq pakoe, asam balimbing [3])
Anaq di pangkoe, kamanakan di bimbing,

doch de daaruit voortvloeiende plicht van den vader ten opzichte van zijn kind geeft hem geen enkel duidelijk omschreven recht, en is veeleer te beschouwen als een welwillende concessie van de familiën der ouders aan beider godsdienst. Rechtens behoort het kind nog aan de moeder, en door haar aan de geheele familie, waaraan de vrouw haar bevoorrechte plaats in den familiekring dankt. Voor haar geldt het adatvoorschrift:

Reboeng di pagar, betoeng tidaq [4])

waarvan de strekking is, dat de vrouw als de zwakke door den man als de sterke moet worden geeerd en gesteund. In alle familiezaken voert zij het hoogste woord, en, schoon de adat haar van het beheer der familiebezittingen uitsluit, is zij het feitelijk, die daarvan het meeste voordeel trekt, en beslist op welke wijze die bezittingen ten meeste voordeele der geheele familie zullen worden aangewend. In het beweren van velen, dat bij den Maleier alleen de vrouwen erven, ligt daarom veel waars.

De vader heeft alzoo geen bepaalde rechten op zijn kind, en de moeder deelt de hare met haar geheele familie als gevolg van den innigen samenhang der leden, welke het individu in het geheel doet

---

[1]) *Vertaling.* De wet moet de godsdienst, de godsdienst de wet steunen.

[2]) De voogd van het kind is volgens de wet de oom, volgens de godsdienst de vader.

[3]) Bitter is de varen, zuur de balimbing (een zure vrucht), zijn kind moet men op de arm dragen, zijn kamanakan (zusterskind) aan de hand leiden.

[4]) *Vertaling.* De reboeng (pas uit den grond opgeschoten eetbare bamboe) moet omheind worden; voor de betoeng (de grootste en sterkste bamboesoort) is dat niet noodig.

opgaan. Verre graden van verwantschap erkent de Maleier niet. Hij begint te rekenen vanaf de vrouw, uit wie de geheele familie of een tak daarvan is voortgekomen, en alleen bij geheele geslachten. Alle leden van een geslacht, het hoeveelste ook, dat in gelijken graad de stammoeder der geheele familie bestaat, onvoorschillig hoeveel takken uit haar zijn ontstaan, dus hoe ver zij ook naar onze opvatting onderling verwant zijn, zijn broeders en zusters (doesanaq, sahoedara). De kinderen van de broeders staan geheel buiten de familie, en die der zusters, hoever ook elkaar verwant, zijn zusters en broeders, die behalve hun eigen moeders (mamaq, maq, iboe, mandé), ook al haar zusters *moeder* noemen. Mamaq of bij verkorting maq heeten ook al de broeders hunner moeders, zoodat het gebruik van hetzelfde woord (mamaq, maq) voor de moeders en de ooms wellicht als een overblijfsel is te beschouwen uit de periode, toen de familie nog in stand gehouden werd door de vrije liefde der bloedverwanten onderling. Is die gevolgtrekking juist, dan zou ook de verhouding van de kamakan's (neven en nichten doch in maleischen zin) tot hun vele mamaq's of maq's zijn verklaard. Behoudens de aan de werkelijke vaders om godsdienstige redenen gedane concessie zouden dan de mannelijke mamaq's hun vaderlijke rechten en verplichtingen tegenover hun kamanakan's of de kinderen hunner zusters aan hun vroeger feitelijk vaderschap ontleenen, en de vrouwelijke gemeenschappelijk de moeders hunner kinderen zijn.

In den omgang der kinderen met hun mamaq's, zelfs in dien met hun werkelijke moeders, is weinig of geen onderscheid waar te nemen, en de moederlijke plichten worden gemeenschappelijk door alle moeders vervuld. Indien men een vrouw ziet zoogen, dan volgt hieruit nog volstrekt niet, dat het kind het hare is. Aan al hun mamaq's, zoowel mannelijke als vrouwelijke, betoonen de kinderen denzelfden eerbied, en aan allen zijn zij gehoorzaamheid [1]) verschuldigd. Alle mamaq's hebben het recht de kinderen terecht te wijzen, zoo gewenscht te kastijden, en omtrent de plannen met elk der kinderen beslist de geheele familie eenstemmig: samoefakat sakata.

---

[1]) Het hoofd van de familie (mamaq, angkoe, toengganei, biliaoe) ontleent zijn gezag aan de adatspreuk: oerat toenggang, loerah berboeloerang, boekit berpamatang, het dal heeft een laagste gedeelte, de heuvel een hoogste (kam) en de spieren komen uit het vleesch te voorschijn (zijn steilten van het vleesch). Op zijn positie in de familie wordt later teruggekomen.

De Maleier weigert hardnekkig den naam zijner moeder te noemen. [1]) Kan hij dit niet vermijden, b.v. in een rechtsgeding, dan laat hij het aan een ander over, en neemt een houding aan, alsof hij niet luistert, b.v. door voor zich of om te kijken. Het zonder dringende reden noemen van haar naam is een groote beleediging, die dikwijls met de wapenen gewroken wordt. Vermoedelijk is dat hieraan toe te schrijven, dat het naar zijn opvatting niemand aangaat, wie de vrouw is geweest, die hem heeft gebaard, en vindt hij het ongepast een onderscheid te maken tusschen haar en zijn andere moeders.

Is nadere omschrijving bepaald noodig, dan wordt de verwantschap van de moeder tot haar eigen kind aangeduid met het woord *kandoeng*, d. w. z. in haar eigen lichaam gedragen, met haar eigen lichaam omhuld. Anaq-, mamaq-, doesanaq-, kamanakan kandoeng beteekent dus: eigen kind, eigen moeder of moedersbroer, eigen zuster of broer en eigen zusterskind. De eigen zusters van de moeder worden mandé of maq keteq, -tenqah, of -toea genoemd naar gelang zij jonger of ouder dan de eigen moeder zijn, en de verdere verwantschapsgraden worden nauwkeurig aangegeven door vermelding dat de moeders, grootmoeders, overgrootmoeders enz. eigen zusters (doesanaq kandoenq) zijn. Doesanaqi boe, gaek, neneq, mojang zijn zusters of broers, wier moeders, grootmoeders, overgrootmoeders of betovergrootmoeders eigen zusters (doesanaq kandoeng) zijn. De verwantschap wordt dus geslachtsgewijze gerekend van af de vrouw, waaruit de geheele familie of een tak daarvan is voortgekomen.

Door deze opvatting van de verwantschap kent de Maleische familie geen verre graden, en treft men daarin gewoonlijk slechts aan: kleinkinderen — zoo noemt een man ook de kinderen van een dochter zijner zuster —, kinderen, broeders, zusters, mamaq's, en mamaq's van mamaq's als zij mannen zijn gewoonlijk angkoe, doch als zij vrouwen zijn gaek, (grootmoeder) genoemd. De mannen zouden dus alleen liefdesbetrekkingen kunnen aanknoopen met hun moeders of grootmoeders, hun zusters, hun kamanakan's (nichten), of zusterskinderen, of kinderen van de dochters hunner zusters, voor wie hij als een vader zorgen moet, en hun kleindochters.

[1]) Dat hij zijn eigen naam niet, doch zijn galar wel wil opgeven is een gevolg van de adatspreuk: Ketjiq bernama, gedang bergalar, als men klein is heeft men een naam, als men groot is een galar.

Daar nu de Soekoe een uitbreiding is van de familie, omdat alle familiën eener zelfde Soekoe worden aangenomen takken te zijn der nakomelingschap van één vrouw, en er geen rekening wordt gehouden met het aantal uit haar voortgekomen geslachten, kunnen ook alleen de bovengenoemde graden van bloedverwantschap bestaan in de Soekoe's, die weder concessiën zijn aan de oorspronkelijke huwelijksadat van de beide Larassen Bodi Tjiniaga en Kota Pilihan, omdat van elke Soekoe nauwkeurig bekend is, tot welke Laras zij behoort, en in welke volgorde. [1])

De instelling dier Larassen wordt door den Maleier algemeen aan Perpatih Sebatang toegeschreven, zoodat aan de juistheid der traditie niet behoeft te worden getwijfeld. De daarvoor opgegeven reden, namelijk, dat hij bij vergissing met zijn halfzuster zou zijn getrouwd, is echter onaannemelijk. Meer grond bestaat er echter voor het vermoeden, dat Perpatih Sebatang in navolging van hetgeen hij op zijn verre reizen elders had aangetroffen, ook bij zijn eigen volk den sexueele omgang van bloedverwanten verboden, of wat hetzelfde is als gevolg van de thans nog bestaande gelijkstelling van verre verwantschapsgraden met naaste, bevolen heeft, dat leden van de eene Laras zulken omgang alleen houden mochten met leden van de andere. [2])

Dit verbod is de hechte grondslag der thans geldende Menangkabaoesch-Maleische adat of wet geweest, en hoe onnatuurlijk het ons ook moge toeschijnen, dat noch vader noch moeder, individueele rechten op hun kind uitoefenen, en dit communaal door de geheele familie wordt bezeten, zoo kan toch niet ontkend worden, dat op dien grondslag een zeer geordende samenleving is gebouwd, met een zedeleer, die veel overeenkomst heeft met de Christelijke, en met een regeling van het erfrecht en het geheele bezitrecht, waardoor hoofdzakelijk in het belang der vrouwen en kinderen het kleine bezit wordt bevorderd, het groote tegen gegaan, zoodat het geheel vrij is van de gebreken, welke naar veler oordeel het onze aan kleven.

---

[1]) Op welke wijze tegenwoordig nog Soekoe's in ondersoekoe's of proets worden gesplitst, opdat aan het adatvoorschrift kunnen worden voldaan, dat alle meisjes aan jongelingen hunner negrieën moeten worden uitgehuwelijkt, zal later worden toegelicht.

[2]) Zie dr. Salomon Muller: Bijdragen tot de kennis van Sumatra (1846) blz. 80 en Bijdragen tot de taal- land- en volkenkunde an N.-I. 1892 2e afl. blz. 276.

Dat ook de volksopvoeding in het algemeen onder de werking dier wet niet heeft geleden, bewijzen de van groote en practische menschenliefde getuigende bepalingen en de zachte straffen op vergrijpen gesteld, voor welke bovendien nog de adatspreuk geldt: Kalaoe tidaq penoeh di atas, penoeh di bawah sadja [1]), terwijl de gerechtelijke statistiek een in vergelijk met die van andere Indische rassen gunstig verschil aantoont, en wellicht nergens in onze Bezittingen minder armoede, meer algemeene welvaart heeft geheerscht, in vele negrieën nog heerscht, dan juist daar.

Daarom is het zoo jammer, dat door onze onbekendheid met haar schoone en practische leerstellingen, zelfs zonder ernstig pogen om ze te leeren kennen, de verdere ontwikkeling der Maleische wet tot stilstand is gedwongen, en nieuwe onsamenhangende grondslagen zijn gelegd, waardoor reeds veel inderdaad goeds en voor onze bestuurstaak bruikbaars verdwenen is, of op zoo losse schroeven gesteld, dat het thans schaadt. In het bizonder geldt dit het Maleische voor de volkswelvaart zoo gunstig gebleken bezitrecht. Dit recht althans hadden wij onaangetast moeten laten, en niet naar het onze mogen wijzigen, zoolang dit op goede gronden wordt bestreden door zoovele ernstige met de beste voornemens bezielde mannen, voor wie naar onze overtuiging de studie van de Maleische adat en haar praktijk door den Maleier van zeer groot nut zou zijn.

---

[1]) *Vertaling.* Indien het (wat men ook verschuldigd of verplicht is) niet vol is tot boven dan maar tot beneden. Deze spreuk doelt op het vroegere gebruik om te betalen met stofgoud, dat in kleine kokertjes bewaard werd van dunne bamboe, bestaande uit één kortere of langere geleding met een tusschenschot als bodem, zoodat zich aan den onderkant van den bodem een kleine holte bevond, evenals bij ons kopje. De beteekenis dezer spreuk is dus, dat men zich met een klein deel moet tevreden stellen, dat men niet het onderste uit de kan mag vorderen. Er bestaan tal van adatspreuken in dezen geest, welke gecombineerd met de vele, voorschrijvende elkaar zonder aanzien van persoon te helpen en te steunen, leeren, dat de menschen elkaar lief moeten hebben als zichzelven.

Indische militaire belangen.

SLOT. [1])

De besprekingen van de in „De Indische Gids" van Juli en Augustus 1899 voorkomende artikelen over een samensmelting van de officierskaders in Nederland en in Indië.

Zooals wij in het eerste gedeelte van dit hoofdstuk in de Maart-aflevering gezien hebben, komt in het *Indisch Militair Tijdschrift No.* 1 van 1899 van de hand eens zekeren B een klemmend betoog voor ten gunste van vermeerdering der *militaire* zelfstandigheid van onze Aziatische Koloniën. En als geroepen treedt daar geheel onverwacht de oorlog in Zuid-Afrika op, om op de woorden van den bekwamen schrijver den stempel der waarheid te drukken. Wij zien bijna de geheele wereld met hare sympathie staan aan de zijde onzer zwaar beproefde stamgenooten, maar te gelijk haar gansch onmachtig, zelfs om hare telegraphische gemeenschap met de Boeren-Republieken te herstellen, die door den oppermachtigen vijand naar willekeur wordt afgesloten en heropend. Wel leest men zoo nu en dan tijdingen, dat het aan schepen onder neutrale vlag zou gelukt zijn, aan Transvaal oorlogscontrabande toe te voeren en ook mannen, die de bondgenooten in den ongelijken strijd willen bijstaan, doch gansch vertrouwbaar zijn die berichten niet. Trouwens staat hier de kans van slagen in dit opzicht door de nabijheid van aan zee gelegen neutraal gebied nog niet zoo slecht. De omstandigheden, waarin onze koloniën zullen verkeeren, mocht ons land worden gewikkeld in een oorlog met eenen Staat, in het bezit eener marine, de onze beslist overmachtig, zullen aanzienlijk slechter zijn. Haar isolement kan volkomen worden gemaakt; geen neutrale havens als Lorenzo Marquez zullen gelegenheid bieden om haar materieel of personeel te doen steunen en de zeeweg naar Zuid-Oost-Azië is veel lichter en grondiger onveilig te maken dan die naar Zuid-Afrika.

[1]) Zie Maartaflevering blz. 300—315.

Met die gebeurtelijkheden voor oogen, is het mij een raadsel, hoe nog één Nederlander kan strijden tegen de noodzakelijkheid om Indië *militair* zoo onafhankelijk mogelijk te maken. Waarachtig! ons kleine land mag zich de weelde niet veroorloven, zijne Aziatische bezittingen onvoldoende beschermd aan den vreemden indringer over te laten. Hoe onmachtiger het Moederland, zoo krachtiger moeten deszelfs veraf gelegen koloniën in eigen boezem zijn. Alleen zeer sterke Zee-staten kunnen het eigen verdedigingsvermogen hunner overzeesche bezittingen tegen buitenlandsche vijanden betrekkelijk zwak, hare militaire zelfstandigheid gering doen zijn. Ik zou het koloniaal bezit willen vergelijken bij een kostbare vaas, die wel door den krachtigen bezitter in het gedrang in de hand kan worden gehouden, maar die de bevende zwakkeling wijs doet, met zijn naamkaartje erbij, op een stevige console te plaatsen, omringd van meubels zoo met wat prikkeldraad doorvlochten. Wil ook hij zelf de drager zijn van zijn kostbaar doch broos eigendom, met kinderlijke hebzucht het tastbaar bezit stellende boven dat op een afstand, waartoe juist de zwakkeling gewoonlijk de meeste neiging gevoelt, de geringste stoot eens ruwen voorbijgangers zal zijn vaas in duizend stukken doen nêerstorten en met weemoed, doch te laat, ziet de onteigende naar de console, waar zij zoo veilig zou zijn geweest.

Voorstanders van fusie, ook gij, die ik op overdrijving in uwe bewijsgronden en onverdiende verdachtmaking heb meenen te moeten wijzen, maar die ik toch geenszins verdenk van het najagen van onedele oogmerken, ik doe een beroep op uwe vaderlandsliefde, van u vragende, zonder vooroordeel het voorgaande goed te overwegen. Dan zult ge, als ik, komen tot het besluit, dat voor ons klein maar eerbiedwaardig oud vaderland alle fusie-maatregelen ten opzichte van Indië verkeerd zijn. Het bestuur onzer koloniën moet steeds krachtig en zuiver Nederlandsch zijn, maar het behoort dat kostbaar erfdeel der Vaderen tevens sterk te maken binnen eigen grenzen. Met een grootsch gevoel van eigenwaarde moet de Nederlandsche Regeering steeds kunnen gebieden: Blijf af van die vaas, indien ge uwe kleederen en huid niet wilt openrijten aan het prikkeldraad, waarmede Wij Haar beschermd hebben.

Het is duidelijk, dat alzoo Indië niet ontbloot mag worden van alle oorlogsreserve, zooals het onvermijdelijk gevolg moet zijn van fusie. Niet door — gelijk „de Schrijver der Brochure" wil — aan Indië een officierskorps te geven, juist afgepast voor de gewone

tijden, en de reserve daarvoor in Nederland te vestigen (zie bijv. bladz. 806 van *„de Militaire Spectator"* van November a. p.), niet ook door — zooals thans plaats heeft — in Nederland eene Koloniale Reserve (ik zeg niet: eene reconvalescenten-afdeeling) te onderhouden, waarover bij iedere gelegenheid door Hollandsche plannenmakers voor het Moederland beschikt wordt (zoo bijv. in de vergadering van „Krijgswetenschap" op 26 Januari jl. tot dekking van de mobilisatie in tijd van oorlog) en die men dus juister eene *IJsselsche* Reserve zou kunnen noemen, zal men het Vaderland ten nutte zijn, maar veeleer door in de Koloniën zelf de inrichtingen te brengen, waarvan het personeel in tijden van gevaar een hoog noodige aanvulling vormt, en, wat het soldaten-element betreft, er eene reserve te vestigen ter sterkte van de aanvulling voor één jaar van gewone tijden, zooals door den oud-kolonel Brakel in zijn werk: „De oorlog in Nederlandsch-Indië (1895)" is voorgesteld, en die reserve te legeren met de depôt (rekruten)-troepen in het gezonde bergklimaat.

En evenzeer om redenen van inwendige politiek zijn fusie-maatregelen te verwerpen. Het zou eene onverantwoordelijke misslag zijn, om, terwijl de in Indië *blijvende* Indo-Europeesche bevolking zich steeds uitbreidt, daarheên uit het Moederland alleen fusie-mannen te zenden, die slechts voor korten tijd dáár zijn, met de toestanden niet behoorlijk bekend raken, over het algemeen met vreugde het uur van scheiding tegemoet zien en aan de Indische maatschappij geheel vreemd blijven. Nederland moet aan zijne koloniën voortdurend mannen toevoeren, die daar hunne gansche carrière maken, de toestanden grondig leeren kennen, in het nieuwe land hunner inwoning belang stellen, zich met de Indische maatschappij vereenzelvigen, er „einbürgeren"; *dat is het middel om Indië Nederlandsch te doen blijven.* En vooral ook, Het onthoude zich van maatregelen, die onder de Indo-Europeanen (eene gerechtvaardigde) ontevredenheid zouden wekken.

Zijn de bovenstaande denkbeelden — vraag ik U, „Schrijver der Brochure" — ontloken in het brein van een, die schuldig is aan de onereuse – hoewel niet bepaaldelijk geuite — meening (zooals gij op blz. 790 van *de Militaire Spectator* van November j.l. zegt) dat Nederland en de Koloniën *twee* zijn in plaats van *een*, of hebben zij ware vaderlandsliefde tot grondslag? Overweeg dit! Trek daarna ridderlijk uwe beschuldiging in, òf hervat haar; in ieder geval, antwoord!

„Drie-ster wil niet beseffen" (zegt *Een Indisch officier* op blz. 875 van *de Militaire Spectator* van November j.l.) „dat in de fusie een middel gelegen is om het nationaal bewustzijn te verheffen en om Nederland zijne positie als Koloniale mogendheid beter te doen gevoelen".

Armzalig denkbeeld, de aanhaling eigenlijk niet waard! Illusie, immers na een eeuwenlang bezit?! Van de fusie der officierskorpsen — roept de heer Thomson uit — moet 'n krachtige aansporing uitgaan tot ontwikkeling der koloniale handel, nijverheid en landbouw! Moet de phantasie, die aan deze gedachte het aanzijn geeft, niet machtig groot zijn? Officieren, fusie-officieren, de geschikte mannen te achten, om op te wekken tot de ontwikkeling van materieële hulpbronnen?!

„*Een Indisch officier*" zet zijne ontboezeming, hierboven door mij aangehaald, eenige regels verder als volgt voort: „hij" (Drie-ster) „laat zich zelfs verleiden den invloed van den in het leven te roepen wisselstroom onder cijfers te brengen (blz. 927), waarbij hij intusschen (natuurlijk ter goeder trouw", zoo luidt de schampere bijvoeging) „verzuimt te vermelden het aantal der officieren, die jaarlijks uit de Koloniën in het Moederland terugkeeren. Juist *zij* zullen de belangstelling in onze overzeesche gewesten opwekken en levendig houden"..... Ziedaar, eene raadselachtige opmerking — want keeren ook de officieren van het tegenwoordige régime niet naar het Moederland terug, jaar in jaar uit? En dan is het quantum lof ons bekend, dat door officieren, die slechts kort in Indië vertoefd hebben, zooals Marine- en gedetacheerde officieren, aan Indië gewijd wordt. Het is mijne vaste overtuiging, dat de hoeveelheid lof — zou ik mij zoo eens mogen uitdrukken — die de Indische officieren van het huidige régime voor Indië hebben, belangrijk grooter is dan die een fusie-korps, zooveel uitgebreider, ooit daaraan wijden zoude.

In de *Militaire Spectator* van November j.l. op de blz. 786 tot 789, 792 en 793 treedt „de schrijver der Brochure" in eene vrij uitvoerige beschouwing van mijne fusie-bezwaren van krijgskundigen aard. Hij bestrijdt mijne meening, dat het groote verschil tusschen de oorlogvoering, zooals die op Nederlandschen bodem zou moeten plaats hebben en die tegenover onze Inlandsche vijanden, een beletsel daarstelt tegen fusie, en betoogt, dat de officier, die opgeleid is om tegen uitstekend geoefende en bewa-

pende Europeesche troepen in het veld te komen, zeker geschikt kan worden geacht, om zich met de minderwaardige Inlandsche benden onzer koloniën te meten, zooals door de gedetacheerden van het Nederlandsche leger dan ook steeds is bewezen. Alle eerbied voor hetgeen door de gedetacheerden verricht is, maar met de actie van subalterne officieren in Indië is lang niet alles gezegd. Reeds in het jongste Augustus-nummer wees ik er op, dat het voor den ondergeschikten officier niet moeielijk is, om zich door de bezwaren van den Indischen oorlog heen te slaan, maar dat op den opperbevelhebber, die de verantwoordelijkheid draagt, voor wien de toestanden op het terrein van den strijd aanvankelijk dikwijls geheel vreemd zijn, en bovenal, die de moeielijke politieke leiding heeft, een' uiterst zware taak rust, eene taak, in bijna alle opzichten van geheel anderen aard dan die van den bevelhebber in de Europeesche oorlogen, waarin zij zich uitsluitend tot den eigenlijken strijd bepaalt. En ik kwam tot het besluit, dat men zijne militaire carrière geheel in Indië moet hebben gemaakt, om de grootst mogelijke zekerheid te verschaffen, dat men tegen de bevelhebberstaak behoorlijk is opgewassen. Maar waarin zetelt dan toch die groote moeielijkheid der Indische oorlogvoering? Het antwoord ligt opgesloten in dat op deze andere vraag: Hoe komt het, dat de Indische oorlogen over het algemeen van zoo langen duur zijn — dat die met Atjeh bijv. nu reeds meer dan 26 jaren aanhoudt? Het is, omdat in Indië de gansche bevolking aan den strijd deelneemt, zooveel andere omstandigheden van minder beteekenis buiten rekening gelaten: terrein, klimaat, enz. Dat is het, waarom „savage warfare is an art in itself" zei Lord Wolseley. Wil mij gelooven, gij „Schrijver der Brochure", eenige jaren detacheering in subalterne rangen geven niet de geschiktheid, om in deze quaestiën, Indië betreffende, mede te oordeelen. Ziehier het bewijs: Op blz. 793 zegt gij: „Zijn de groote tactic" (met uw permissie: de vechtkunst, de *tactiek* van het gevecht in de engere beteekenis van het woord, is eenvoudig genoeg; de moeielijkheid zetelt hoofdzakelijk in de *strategie*) „en zij, die in allerlei deelen der wereld oorlog voerden, en dus ook in de tropen oorlogsondervinding opdeden, niet eenstemmig van oordeel geweest, dat de *algemeene beginselen* der oorlogvoering onder *alle* hemelstreken *dezelfde* moeten blijven? . . . . . De *hoofdbeginselen* der strategie en tactiek zegt hij," (de Italiaansche generaal Gazzurelli) „behouden in Afrika hunne *volle beteekenis*. Ver-

deelen om te leven, vereenigen om te vechten. Een goed verzekerde verbindingslijn bezetten en de hoofdmacht op het beslissende punt samenbrengen om zeker" (Sic!) „van de overwinning te wezen: dat zijn de *onveranderde* strategische en tactische grondslagen, waarvan de beteekenis *even groot* voor *koloniale* veldtochten is (dus ook in Indië), als voor Europeesche oorlogen"..... Welnu, deze zoogenaamd algemeen geldende regel: „verdeelen om te leven, vereenigen om te vechten" is voor Indië, in 't algemeen voor oorlogen, waarin de geheele bevolking aan den strijd deelneemt, eenvoudig *niet* juist. Voor de verpleging wordt in zulke oorlogen uitsluitend gebruik gemaakt van het magazijnsstelsel, d. w. z. (zooals bekend is) het voedingsmateriaal moet door de troepen zelf worden mede- of opgevoerd. Zoo eenigszins mogelijk, namelijk indien de strijdkrachten niet *te* menigvuldig zijn (en dat is in Indië tegen Inlandsche vijanden nooit het geval) moet langs één operatielijn naar het object van den strijd worden opgerukt, zoodat van „verdeelen" geen sprake mag zijn. De reden hiervoor ligt voor de hand: Waar de geheele bevolking aan den oorlog deelneemt, worden de moeielijkheden bij den strategischen opmarsch evenveel malen vergroot, als het aantal operatielijnen bedraagt, waarlangs men het oorlogs-object bereiken wil. Het beste voorbeeld tot staving van deze stelling is wel de poging, die naar het door de militaire bevelhebbers afgekeurde plan van den commissaris-generaal van den Bosch, oud-subaltern-genie-officier, in September 1833 werd beproefd om Bondjol te vermeesteren. Volgens dat plan moest dit object langs drie lijnen ter lengte van verscheidene dagmarschen bereikt worden. Het viel geheel in duigen. De tegenstand der bevolking was oorzaak, dat de eene colonne niet aankwam en de beide andere, op verschillende dagen bij Bondjol arriveerende, onverrichter zake moesten terugkeeren. De wêerstand, gedurende den opmarsch ondervonden, was drie malen grooter geweest dan indien van slechts één' operatielijn ware gebruik gemaakt en veilig kan gezegd worden, dat de commissaris-generaal drie verschillende pogingen aanwendde, ieder maal met $\pm$ $^1/_3$ van de beschikbare troepen in plaats van ééne met zijne geheele macht zooals in zijne bedoeling lag. Een ander voorbeeld om te bewijzen dat een gecombineerd plan tot teleurstelling leidt: In het jaar 1845 rukten twee colonnes langs verschillende wegen tegen de versterking Pasimpat Doerian Tarang (Sumatra) op; een van

beide bereikte het object niet. Een derde voorbeeld: In den Bandjermasinschen krijg deed men drie colonnes concentrisch oprukken tegen Antassari (Tongka), dat in zijne centrale positie grooter macht had dan elk der drie colonnes afzonderlijk. De onderneming mislukte geheel; geen dier afdeelingen bereikte het doel.

En thans een sprekend bewijs om te doen zien, dat in Indië het gevecht (het door onze troepen gezochte gevecht) volstrekt niet eene zoo voorname rol in de tactiek van den oorlog speelt als in Europa: Terwijl in het begin van den Atjeh-oorlog de *vuurwapens* onzer vijanden nog zeer primitief en betrekkelijk schaars waren, de *klewang* ontegenzeggelijk hun hoofdwapen was, bestonden de verwondingen, onze troepen gedurende het tijdperk van April 1873 tot Juli 1877 in Atjeh toegebracht, toch (het is haast ongeloofelijk) voor 90.12 pCt. uit schotwonden en waren slechts 6.41 pCt. veroorzaakt door het blanke wapen (*Indisch Militair Tijdschrift* eerste halfjaar 1878 blz. 76 en vlg.). De reden hiervan moet gezocht worden in de omstandigheid, dat onze troepen nimmer, hetzij dag of nacht, aan het geweer van den uit alle richtingen loerenden vijand onttrokken waren, hetgeen de bevelhebberstaak tot eene gansch niet gemakkelijke maakte.

In mijn artikel in *De Indische Gids* van Juli j.l. betoogde ik, dat in onzen strijd met den Inlandschen vijand geen krijgservaring kan worden opgedaan, die nuttig kan worden opgedaan, die nuttig is voor de Europeesche oorlogvoering, zooals die op Nederlandschen bodem moet plaats hebben. Deze uiting is èn door „den schrijver der Brochure" (blz. 792 en 793) èn door „Een Indisch officier" (blz. 869) bestreden. De oorlog in Zuid-Afrika is, naar ik meen, mijne zienswijze onverwacht krachtig aan het rechtvaardigen. De Engelsche generaals, die daar aan het werk zijn, behooren ten deele tot hen, die door den heer Thomson in zijne lezing in „Krijgswetenschap" zijn aangeduid als opgegroeid in koloniale oorlogen. Ziehier wat omtrent hen geschreven is in *De Amsterdammer*, weekblad voor Nederland, van 23 Januari j.l. naar aanleiding van hun optreden tegen een vijand van Europeesche origine:

„Een Engelsch tijdschrift, *To Day*, bevatte eenige dagen geleden een brief uit het Boeren-kamp, geschreven door een oud-majoor der Duitsche infanterie. Deze Europeesche officier noemt de strategische maatregelen van de generaals Symons (sedert overleden), White (ingesloten in Ladysmith) en Buller zoo weinig practisch en zoo kinderachtig, zoo onlogisch en zoo onsamen-

hangend, dat hij die niet zonder eene ware verbazing heeft waargenomen. „„In dezen buitengewonen oorlog hebben de vijandelijke (Engelsche) generaals zich gedragen op een wijze, die men ongeloofelijk zou noemen, als men er niet met eigen oogen van getuige was geweest"". -- Inderdaad, de koloniale oorlogvoering wijkt zoo belangrijk van die tusschen Europeesche legers af, dat fusie in dat opzicht niet anders kan baren dan teleurstelling, zoowel hier als ginds, en ik voel mij geneigd, het voordeel terugtenemen, dat ik in het jongste Juli-nummer van *De Indische Gids* aan fusie toekende, de bevordering in Indië van den practischen zin ten bate van den dienst in het Moederland, wijl daartegenover staat het veel grooter nadeel, dat ginds alleen geleerd kan worden (gansch nutteloos, zooals de Engelsche generaals bewijzen) hoe hier *niet* moet worden gehandeld.

Op de blz. 803 tot 805 betoogt „de Schrijver der Brochure" dat de fusie een zeer merkbaren invloed op het huwen van officieren zal uitoefenen, in dier voege dat 's lands schatkist, wat den overtocht van officiersgezinnen betreft, dientengevolge zeer zal worden gebaat. Ik ben dat met den schrijver geheel eens. De invoering van fusie zal onvermijdelijk ten gevolge hebben, dat het percent ongehuwden in het officierskorps zeer groot zal zijn, waarbij nog moet worden gevoegd, dat vele gezinnen van hen, die wel zijn gehuwd, in Nederland zullen achterblijven.

In die zeer gegronde opmerking van schrijver zetelt echter juist een belangrijk bezwaar tegen fusie, dat mij tot mijn leedwezen is ontgaan, toen ik mijn artikel voor de Juli-aflevering van *De Indische Gids* schreef.

Nog voor een vrij uitgebreiden kring onzer landgenooten is het volstrekt geen geheim, welk een allergunstigsten invloed de sedert een dertigtal jaren onder de officieren bijna algemeen geworden neiging om jong te huwen op het moreel gehalte van het korps gehad heeft. Het concubinaat was vroeger bijna de eenige en dood-gewoon geachte, dus gansch onbestreden vorm van sexueelen omgang. Die omstandigheid was ook oorzaak, dat velen, die op lateren leeftijd zeker gaarne anders wilden, geheel van het huwelijk afzagen, daartoe veelal genoopt door het bestaan van kinderen, uit de oorspronkelijke betrekking voortgesproten. Drank en spel waren verder twee kwaden, waartegen iedere strijd hopeloos was. Ontegenzeggelijk droeg de uit de samenleving afgezonderde positie, waarin een groot deel van het officierskorps verkeert, geen klein

aandeel van de schuld, maar zij was ook tevens de apologie dier toestanden. Met de beschrijving van de ruwe tooneelen, die zich vroeger voordeden, zoude ik, alleen reeds voor zoover Batavia, de eerste stad van Nederlandsch-Indië, de Koningin van het Oosten, betreft, bladzijden kunnen vullen. Trouwens kan ik dienaangaande verwijzen naar de werkjes van Van Rees, een onzer best bekende militaire schrijvers. En dat op de hier bedoelde toestanden volstrekt niet toepasselijk is het oude spreekwoord „Nieuwe tijden nieuwe zeden" bewijst wel het leven, dat nog niet lang geleden gevoerd werd in Atjeh, toen de Europeesche vrouw daar nog weinig gezien werd. Zóó krachtig trad de oude aard onzer voorouders, de Batavieren, op den voorgrond, dat de Gouverneur zich genoodzaakt zag, door een forsch optreden daaraan paal en perk te stellen. Het was omstreeks Nieuwjaar 1891, toen het geheele korps officieren te Kota Radjah werd bijeengeroepen, ten einde door den welsprekenden Plaatselijken Commandant (ook ik bevond mij onder de toehoorders) te worden gewezen op den plicht (het schuldige deel) om aan de levenswijze een geheel andere richting te geven, (de gezaghebbers) om met al hunne krachten daartoe medetewerken. En vele verplaatsingen volgden deze terechtwijzing, om door verspreiding van de minder ordelievende elementen ook een meer practisch middel tot beeindiging van den gewraakten toestand te baat te nemen.

Het huwelijk, het meer algemeen optreden van de gehuwde vrouw in het officierskorps (ik spreek nu weder in meer algemeenen zin) heeft als met een tooverslag aan het ruwe leven van weleer een einde gemaakt. Niet alleen heeft haar verschijning ten goede gewerkt in den engen kring harer onmiddelijke omgeving, ik bedoel vooral voor de personen, die haar verkozen hebben boven de concubine, in veel wijder omvang heeft haar optreden zijn beschavenden invloed doen gevoelen. De ruwe tooneelen behooren, zooals gezegd is, geheel tot het verleden, de zoogenaamde huishoudster komt tegenwoordig alleen nog sporadisch en dan nog met zorg verborgen voor, waarvan het gevolg tevens is, dat het aantal buiten echt geboren officierskinderen thans niet is te vergelijken met dat van voorheen. Maar ook het militaire element van lagere orde heeft de zegenrijke gevolgen van dien verbeterden toestand ondervonden. Het is toch alleszins duidelijk, dat vroeger geen krachtige strijd werd gevoerd tegen de euvelen in de kazerne, waarvan de officieren allerminst vrij waren. De belangstelling,

waarin het welzijn van den Indischen soldaat zich tegenwoordig aan de Regeeringstafel en in de Staten-Generaal mag verheugen, is zeker voor een goed deel te danken aan de groote toename van het aantal huwelijken van officieren, waardoor in de eerste plaats een helder licht is ontstoken over de toestanden in de militaire maatschappij.

De fusie nu zal het officierskorps onvermijdelijk doen terugtreden op den afgelegden weg der verbetering, waarvan het geheele leger den nadeeligen terugslag ondervinden zal. In één opzicht zal de toestand zelfs bij den vroegeren tenachterstaan. Werd eertijds althans voor de in concubinaat geboren kinderen door den vader, die zijne gansche carrière in Indië maakte, over 't algemeen goed gezorgd, zoodat vele hunner tot nuttige leden van de maatschappij opgroeiden, ja zelfs tot in aanzienlijke betrekkingen opklommen, bij fusie zal dat geheel anders zijn. De vader moet bij zijn vertrek naar Nederland zijne kinderen achterlaten, d. w. z. ze prijs geven aan het Indische proletariaat, en het is genoeg bekend, wat van zulke kinderen terecht komt. Ook uit een politiek oogpunt zou deze uitbreiding van de Indo-Europeesche bevolking der laagste klasse te betreuren zijn, te meer omdat daartegenover slechts een verlies zou zijn te constateeren van Nederlanders, die het beste deel van hun leven aan de koloniën wijden — een dubbel verlies, uit hoofde zij bijna allen gehuwd zijn of spoedig huwen.

Wie onzer schrikt niet terug bij de gedachte aan een' toekomst, waarin de beschaafde gehuwde vrouw weder zoo goed als geheel uit de officierswereld verbannen zal zijn? Zullen de ouders bij die gedachte met ingenomenheid hunne kinderen naar de scholen voor opleiding tot den officiersrang zien vertrekken? Zal het gehalte der officieren dus ten slotte niet den tol betalen?

Van eene Regeering en Vertegenwoordiging, die voortdurend werkzaam zijn tegen het concubinaat in de kazerne en drankmisbruik in Indië, kan niet worden verwacht, dat zij het hier behandelde bezwaar tegen fusie licht zullen tellen.

Op blz. 797 punt 3 drukt „de Schrijver der Brochure" zich niet zeer duidelijk uit. Hij zegt daar, dat door het minder lang achtereenvolgend verblijf in de tropen eene aanmerkelijke verbetering in den gezondheidstoestand zal worden verkregen, zoowel van de officieren als van hunne gezinnen. Dit nu is niet juist. De gezondheidstoestand is in de eerste jaren van het verblijf

(men raadplege de Indische militaire geneeskundigen) gewoonlijk slechter dan in later tijd, wanneer het gestel meer aan het klimaat en de levensomstandigheden gewend is geraakt. In ieder nieuw tijdperk van het Indisch verblijf zal de fusie-officier in het algemeen de juistheid hiervan ondervinden en bij het klimmen van den leeftijd meer dan gedurende de jeugd. Daarentegen kan als waarschijnlijk worden aangenomen, dat de fusie-officier langer de geschiktheid voor den dienst zal behouden dan de tegenwoordige Indische officier. Dit zal wellicht de bedoeling van „de S d. B." zijn, doch hij zegt dat niet. De opgave, dat 79 % van de verlofgangers uit zieken bestaan, heeft niet veel waarde; zij, die geruimen tijd achtereen in de tropen hebben geleefd, krijgen gemakkelijk verlof voor herstel van gezondheid, al zijn zij niet bepaald ziek te noemen; de geneeskundige faculteit acht het voor hen, indien zij zich melden, allicht gewenscht, dat zij zich in het koude klimaat van hun geboorteland gaan restaureeren. Men vergete niet, dat zij over het algemeen vermoeiende diensten hebben verricht zonder de minste onderbreking door verlof, dat door 's lands dienaren in het Moederland gedurende al die jaren in ruime mate genoten is [1]).

---

[1]) Ziehier eene aanhaling uit het rapport van professor dr. P. van Geer betreffende het weduwen- en weezenfonds der Indische officieren (*Indisch Militair Tijdschrift* 1892, Ie deel, blz. 406 tot 408):

„. . . . . Tusschen den 28- en 40jarigen leeftijd is de sterfte (onder de officieren) buitengewoon groot, daar zij overeenkomt met een leeftijd, die van 10 tot 15 jaar hooger is. Het sneuvelen heeft, althans voor de gehuwde officieren, betrekkelijk over het geheel genomen weinig invloed,. . . . . Doch de vermoeienissen en gevaren, aan het leven van den officier verbonden, hebben blijkbaar op de sterfte een hoogst nadeeligen invloed . . . . . .

. . . . . .

„De sterfte (der vrouwen) is op gelijken leeftijd niet alleen veel geringer dan voor de mannen, maar zelfs geringer dan voor de Nederlandsche vrouw. . . . . Zoo schijnt het leven der vrouw hoogst voordeelig voor de gezondheid te zijn. Terwijl de man door zijn vermoeiend leven aan grooter gevaar blootstaat en daardoor aan meer sterfte onderhevig is, geniet de vrouw gemiddeld de beste gezondheid en worden hare levenskansen door vertrek naar Indië eer verlengd dan verkort. Vooral tusschen 35- en 50jarigen leeftijd openbaart zich dit gunstige verschijnsel in hooge mate, terwijl het (al is het in minder mate) tot op hoogen leeftijd zijn invloed doet gelden . . . . . Wat de sterfte onder de kinderen betreft, kan dezelfde opmerking worden gemaakt als voor de vrouwen; zij hebben bij gelijken leeftijd een voordeeliger

Ook het beeld, vervolgens in punt 4 en op andere bladzijden, een zelfde onderwerp betreffende, gegeven, is niet juist. In de eerste plaats zij opgemerkt, dat de weinige „voor memorie" gevoerde officieren functiën bekleeden, die, in civielen of militairen dienst, ook bij fusie niet kunnen worden gemist. Verder vinden we op de blz. 780 tot 784 eene cijfer-repliek op een betoog van den redacteur van het *Indisch Militair Tijdschrift*, hoofdzakelijk over de steeds op nieuw opgerakelde, onbeteekenende quaestie, of in Indië bij fusie al dan niet een zeker aantal officiersplaatsen zou kunnen vervallen, naar welk twistpunt op blz. 808 nog eens wordt heêngewezen. Met verwondering vraagt men zich af, wat men toch aan zulke bladvulling heeft. Een bepaald resultaat krijgt men niet te zien. Alles is onderstelling met vergelijking tusschen lichamen, die daarvoor te eenenmale onvatbaar zijn, en het slot luidt (zie blz. 808) dat het aantal officiersplaatsen, bij invoering van samensmelting bij het Indische leger op te heffen, niet reeds nu met juistheid kan worden opgegeven. Nu vraag ik den schrijver in gemoede, welk nut een dergelijk betoog toch hebben kan. Moeten Staatscommissie, Vertegenwoordiging en Regeering *daarop* soms eene beslissing nemen? Er is, geloof ik, niet één plaats aangeduid, die werkelijk zou kunnen worden ingetrokken. Ik zou met evenveel recht kunnen beweren, dat door fusie het aantal bureau-stoelen — te bezetten wel te verstaan — met 99 vermeerderd moet worden.

In den aanvang van dit onvruchtbare betoog vinden we eene terechtwijzing aan den Redacteur van het *I. M. T.* over diens aanwending van eene *onbetrouwbare* officieuse bron, de „Naam- en Ranglijst van Noorduyn & Zoon". De schrijver weet in verband

---

sterftekans dan de kinderen in het Moederland. Ook op hen blijkt dus het leven in Indië gunstig te werken. . . . . ."

De groote sterftekans van den officier wordt dus toegeschreven aan diens vermoeiend en gevaarvol leven. Daarin zal ook de fusie-officier deelen. De periodieke aflossingen vormen zeker gunstige rusttijden doch daartegenover worden de moeielijkheden beter verdragen in de latere tijdperken van het Indisch verblijf dan in die van den aanvang, waarin de fusie-officier voortdurend verkeert. De hygiënische omstandigheden zijn blijkens het bovenstaande in algemeenen zin in Indië beter dan in Nederland. De conclusie moet dus luiden, dat de ondervinding nog leeren moet of in dat opzicht de fusie-officier beter zal voldoen dan de tegenwoordige Indische officier, waarbij zeker niet mag worden voorbijgezien, dat de overgangen op lateren leeftijd moeielijker worden verdragen dan gedurende de jeugd.

daarmede de geestigheid te plaatsen, dat de Redacteur uit eene eigenaardige persoonlijke ondervinding die onbetrouwbaarheid kent, zijnde hij in de ranglijst van '96 ten onrechte aangeduid als versierd met de Militaire Willemsorde der 4e klasse, welk eereteeken in werkelijkheid was toegekend aan een naamgenoot doch met de voorletters L. F. H. en niet C. F. H., die van den Redacteur, en de schrijver knoopt hieraan de vraag vast of dit (deze in '96 begane vergissing in één letter) „voor den Redacteur niet reeds afdoende had moeten zijn geweest, om *speciaal* de gegevens van de Naam- en Ranglijst, en in het algemeen *officieuse* bronnen te wantrouwen?" Nu, als dit zoo is, hoeveel wantrouwen als rekenaar moet dan den schrijver zelf niet treffen, hem, die zich genoopt ziet op blz. 813 van *de Militaire Spectator* van November j.l. te verklaren, dat de reden, waarom zijne vroegere uitkomsten zooveel gunstiger waren dan de tegenwoordige, gezocht moet worden in zijne zonder opzet gemaakte minder juiste berekeningen.

En wat is het resultaat van *zijne* gebruikmaking van *officieele* gegevens? Wij zagen het boven: dat niet met juistheid kan worden opgegeven, hoeveel officiersplaatsen in Indië bij fusie kunnen worden opgeheven.

De schrijver zou zich zeker zeer zien teleurgesteld, wat deze opheffing betreft, als de fusie een voldongen feit ware. Het Indische oorlogs-departement zou geen inkrimping van het officiersbureau-personeel kunnen ondergaan dan wellicht met eene gelijke uitbreiding van het aantal civiele ambtenaren en dat kan tot bezuiniging niet leiden. De formatie is zuinig genoeg berekend. Van overbrenging van sommige bureau-functiën naar het Nederlandsche departement zal geen sprake kunnen zijn; die functiën zullen in Indië bekleed moeten blijven ook bij invoering van fusie. Eer zal het tegendeel worden waargenomen. Het is genoeg bekend, dat concentratie bij vermeerdering van chefs ook het werk doet vermeerderen.

Wat verder te zeggen van eene vergelijking van het groote en veel omvattende Indische leger-complex met het luttele Marinebeheer daar ginds, *wat* zelfs van eene met het legerstelsel in het kleine *vredige* Moederland? Ach! ik heb wel eens gelezen (nog onlangs) dat in de Nederlandsche militaire wereld O, zoo omslachtig gewerkt wordt, een gevolg natuurlijk van den langdurigen toestand van rust, zoo heerlijk voor zielverheffend schrijftafelgepeuter. Hoe zou de Indische grootere rijkdom aan schrijftafels het ontgelden

moeten, ware die Hollandsche omslachtigheid eens prijsgegeven voor eene inkrimping van het bureau-personeel, waarvan *ik* de mogelijkheid niet beoordeelen kan.

De schrijver wijst ook nog op het groot aantal Indische officieren met buitenlandsch verlof en op non-activiteit in Indië, bij fusie te verdwijnen (noot op blz. 781). Maar zegt ons de logica niet reeds, dat tegenover dit nadeel van het gescheiden stelsel een evenredig van gelijken aard in het gefusionneerde moet optreden? Ik wijs te dier zake naar mijne beschouwingen en berekeningen in *De Indische Gids* van Juli blz. 803 en 804 en Augustus slot, welke door den schrijver niet zijn wederlegd. Wel wil de schrijver eene kleine actief dienende officiers-reserve opgericht zien, doch deze acht hij alleen noodig voor abnormale omstandigheden (punt 7 op blz. 797).

Punt 5 geeft den indruk alsof de Staatskas wat den pensioenslast betreft bij fusie gebaat zal zijn. Intusschen berekent de schrijver zelf, o. a. op blz. 808 bovenaan, dat de eindsom op de lijst der pensioenen met *f* 190.175.— stijgen zal.

„De Schrijver der Brochure" heeft slechts twee mijner vele bezwaren tegen fusie, in de *Indische Gids* van Juli jl. blootgelegd, behandeld. Ik zou hem willen verzoeken, mocht ik er ook nu niet in zijn geslaagd hem tot een tegenstander van samensmelting te bekeeren en hij een' poging willen doen om de motieven, in dit artikel aangevoerd, te ontzenuwen, dit alsdan de eer eener *puntsgewijze grondige* behandeling te gunnen.

Op de blz. 785 en 786 bestrijdt hij in enkele regels mijne vertoogen in het jongste Juni-Nummer van de *Indische Gids*. Hij verwerpt voor ons land een gescheiden marine-stelsel, waarvan ik mij een voorstander heb betoond, en beroept zich daarbij op onze ondervinding, vóór 1842 opgedaan, en op de uitspraak van door hem geraadpleegde marine-officieren, die zich eenstemmig er *tegen* verklaarden. Daar tegenover kan door mij worden gewezen op schriftelijke instemmingen van deskundigen, door tusschenkomst van den Redacteur van de *Indische Gids* ontvangen, op het oordeel van den Commandant der Zeemacht in Indië, Schout-bij-Nacht van der Plaat, en van den Minister van Marine Enslie, in 1853, dus kort na de scheiding, uitgesproken (*Indische Gids* December 1899: „De verdediging van Nederlandsch-Indië tegen een buitenlandschen vijand") en op het feit, dat mijn Juni-artikel *in extenso*

is overgenomen in het „Marineblad" van 1 Augustus jl. op verzoek van deszelfs redactie.

Is het ons finantiëel onmogelijk, om spoedig onze maritieme krachten in Indië te brengen op eene hoogte, eenigszins geëvenredigd aan het gevaar, dat ons daar onmiskenbaar dreigt, men kan toch ongetwijfeld stappen doen, zonder in groote dadelijke uitgaven te vervallen, maar die ons in het goede spoor zullen voeren. Daartoe reken ik in de eerste plaats de volkomen scheiding onzer strijdkrachten ter zee voor Nederland en Indië, de bemanning van onze koloniale oorlogsvloot met Inlanders zooveel als met een wijs beleid is overeen te brengen en in de derde plaats de opheffing van de Gouvernements-Marine met gelijktijdige aanwending van de middelen, die daardoor vrij komen, ten behoeve van de oorlogsvloot, welke alsdan de taak der eerste zooveel noodig kan overnemen. Eenmaal in de goede richting aangekomen, zal het ons lichter vallen, teekent het gevaar zich duidelijker af, om onze Marine in een' meer weerbaren staat te brengen. Het bestaan van één enkel stelsel voor Moederland en Koloniën is, bij de zoo uiteenloopende eischen van beide, eene bepaalde belemmering voor de ontwikkeling onzer vloot tot een bruikbaar weermiddel; het is bovendien kostbaar en tevens de oorzaak, dat de oplossing van het Marine-vraagstuk bij ons te lande zoo moeielijk is, beide alweder omdat Nederland geheel iets anders dan Indië vraagt, in 't kort, het is een stelsel van dure stelselloosheid.

De schrijver beroept zich o. m. ook op een artikel in het *Algemeen Handelsblad* van 26 Augustus '99, eerste blad, getiteld „Onze zeemacht in Indië", doch hij verzuimt daarbij te melden, dat in datzelfde artikel mijne critiek op het fusie-denkbeeld *vernietigend* is genoemd.

Op de bladz. 789 tot 791 en 814 tot 816 behandelt de schrijver mijne bezwaren van staatsrechtelijken en grondwettigen aard. Hij vangt als volgt aan: „Klaarblijkelijk gaat * * * uit van de meening, dat Nederland en zijne Koloniën en Bezittingen in geen verband met elkaar behooren te staan, ja zelfs, dat de thans in enkele opzichten bestaande eenheid of ineensmelting van belangen moet verdwijnen. Wij leiden dit af uit hetgeen door hem wordt vooropgezet in de woorden: „„*Evenmin als tusschen de Landmacht en de Marine, bestaat er tusschen de Ned. en Ind. legers eenige verhouding. Zij staan in dit opzicht niet dichter bij elkander dan b. v. de Ned. en Duitsche krijgsmachten*"". Ik vraag het allen

lezers: kan *dat* nu van mij gezegd worden, hetgeen de schrijver daar nêerschrijft in zijn eersten zin — van mij, die getoond meen te hebben, dat alleen het staatsbelang mijne pen bestuurt? Ik constateer in de gecursiveerde woorden eenvoudig een feit, dat mij waar voorkomt..... En hoe rijmt toch de schrijver het mij toegedichte oogmerk, om de in enkele opzichten bestaande eenheid van belangen te willen doen verdwijnen, met mijne meening, dat tusschen Landmacht en Marine geen verhouding bestaat?

Het eenige argument, dat schrijver tegen mijne meening omtrent die verhoudingen aanvoert, is, dat de band wordt gevormd door den Koning (de Koningin). Vormen dan alle ambtenaren van welken dienst ook, die allen aan hetzelfde Koninklijk gezag gehoorzamen, één korps? Was het Engelsche leger één met het Hollandsche, toen beide landen bestuurd werden door denzelfden Vorst, den Stadhouder-Koning — of het Nederlandsche met het Luxemburgsche in de dagen, toen onze Koning tevens was Groot-Hertog? Onze krijgsmachten worden beheerscht door verschillende wetten en bepalingen en zijn dus ieder voor zich zelfstandig. De Staatscommissie van 1879 is bij hare poging, om eene staatsrechtelijke verhouding tusschen de Nederlandsche en Indische legers in het leven te roepen, afgestuit op de Grondwet. Ziedaar het onwederlegbaar bewijs van het niet-bestaan van zoodanige verhouding, en wel verre van alle eenheid vernietigd te willen zien, zooals de schrijver mij toedicht, wees ik juist op de noodzakelijkheid om in dien zin tot verbetering te komen, maar fusie wordt daardoor nog niet noodig; zij blijft eenvoudig slecht.

Wat mijne Grondwettige bezwaren betreft heb ik mij, na de bestrijding door den „S. d. B." gelezen te hebben, gewend tot een der beste deskundigen op Staatsrechtelijk gebied in ons land. Van dezen vernam ik, dat uit de Grondwet geene bezwaren tegen fusie te putten zijn, zoodat ook mijne meening, dat door den Minister van Oorlog niet zelfstandig over de Indische financiën beschikt zal kunnen worden, als onjuist verworpen werd. Op mijne vraag in hoever het denkbeeld van de fusie-voorstanders om „alle koloniale legers onder den M. v. O." te brengen (blz 782 *Militaire Spectator* van November j. l.) is overeen te brengen met de in de Grondwet gedecreteerde, immers een persoonlijk karakter dragende, Ministerieele verantwoordelijkheid, werd geantwoord, dat dit slechts een quaestie van beleid is, doch de Grondwet te dier

zake geen bepaald beletsel stelt. Evenwel werd mij gaarne toegestemd, dat het geen aanbeveling verdient, om de verantwoordelijkheid ten aanzien van het Indisch beheer, dat ook het Koloniale leger omvat, ten deele op de schouders van twee Ministers te leggen (in andere landen — Frankrijk ten opzichte van Madagascar — is reeds gebleken, hoe weinig prijzenswaard een dergelijk stelsel is), te minder, wijl de positie van den Gouverneur-Generaal daaronder bepaaldelijk moet lijden. Een beroep op den toestand, wat aangaat de Marine, kan in geenen deele gelden. De werkkring onzer Zeemacht in Indië is veel meer beperkt, hare eischen zijn aanzienlijk minder ingewikkeld dan die van het Leger.

Zoo ben ik dan nu gevorderd tot 'schrijvers nadere finantieële beschouwingen, voorkomende op de blz. 799 tot 814:

Het begin is eene ontkenning van de meening van sommige tegenstanders van fusie, waaronder ook ik, dat 'schrijvers hoofdbedoeling met zijne propaganda voor samensmelting, bezuiniging is geweest. Hij zegt slechts betrekkelijk *weinig* waarde aan de bezuinigingsquaestie te hechten en herhaalt hetgeen hij in de *Mil. Spect.* blz. 549 schreef, dat hij haar alleen als eene zeer aangename *verrassing* en eene zeer voordeelige *bijzaak* voor de belastingschuldigen beschouwt. Het komt mij evenwel voor, dat dit beweren niet wel is overeen te brengen met het feit, dat de schrijver zijne oorspronkelijke brochure doopte met den titel: „Samensmelting der officierskaders, verbetering door bezuiniging" (dus *door middel van* bezuiniging) hiermede van de beide vanen, waaronder hij zegt te strijden, juist die ontplooiende, waarin zijne *bij*bedoeling en niet die, waarin zijn *hoofd*doel, „verhooging van de *strijd*- en *slagvaardigheid* der legers", is geschreven. En ik vraag: bestaat er verband tusschen *dit* feit en de aanbieding dier *niet in den handel verschenen* brochure aan alle vertegenwoordigers van de zooeven bedoelde belastingschuldigen? Gaarne nemen wij thans van den schrijver aan, dat de bezuinigingsquaestie hem tamelijk koud laat, dat het genoemde hoofddoel voor hem ook werkelijk het voornaamste is en hij dus *aanvankelijk* de verkeerde vlag ontplooide, maar was ik in Juli van het vorige jaar niet gerechtigd te vragen of de groote belangstelling, die thans het fusie-denkbeeld verworven heeft, ook te wijten is aan het spiksplinternieuwe bezuinigingsargument, welks uitvinder — zoo schreef ik — zijne Pappenheimers te kennen toonde?

De schrijver twijfelt aan de juistheid mijner opgave, dat de gemiddelde officiersdiensttijd in Indië op omstreeks 20 jaren kan worden gesteld, en zegt, dat „eene berekening, waarop dit aangenomen getal berust, zeker niet misplaatst zou zijn geweest". Ik schreef (en de schrijver haalt ook *dit* aan), dat dit getal (jaren) de uitkomst is eener vergelijking tusschen de sterkte van het Ind. officierskorps en de gemiddelde jaarlijksche aanvulling daarvan. Ziehier: het Ind. officierskorps, alles bijeen, telt ± 1650 hoofden en de jaarlijksche aanvulling is gemiddeld ongeveer 80; 1650:80 = 20½; dit laatste getal wijst derhalve het gemiddeld aantal dienstjaren van den Ind. officier aan. Dat dit te ruim is genomen (en hiermede weder een bewijs, dat mijne opgaven vrij zijn van overdrijving) blijkt uit de omstandigheid, dat het officierskorps veelal moet worden voltallig gehouden door ruime detacheering uit Nederland en aanstelling van als officier dienstdoende onderofficieren; eene jaarlijksche aanvulling met 80 officieren is derhalve feitelijk te klein en het verkregen quotient 20½ dus te groot, hetgeen ook in overeenstemming is met de uitkomsten, een vijftal jaren geleden verkregen, toen het onderzoek naar de levensvatbaarheid van het Indische officiers-weduwen-en-weezen-fonds aan de orde was, waarbij is gebleken, dat de gemiddelde officiers-diensttijd in Indië op ± 18 jaren moet worden gesteld.

De schrijver gelooft ook, dat mijne opgave, dat de schatkist voor ieder officier gemiddeld ± de kosten heeft te dragen van 4 reizen tusschen Nederland en Indië, beneden de werkelijkheid blijft. Ik kwam tot die opgave door de volgende redeneering: De overgroote meerderheid der officieren maakt 1 reis (naar Indië) bij benoeming, 2 reizen verbonden aan buitenlandsch verlof en 1 reis (naar Nederland) bij pensionneering, totaal 4. Een klein deel reist nog een tweede maal naar Nederland en terug, hetzij voor een tweede verlof of voor eene detacheering (waarbij in aanmerking te nemen, dat een gedeelte wordt gedetacheerd tijdens buitenlandsch verlof). Daartegenover staat een klein deel, *a.* dat in Indië wordt benoemd (vroeger meer, toen ook de infanterie, cavalerie, artillerie en mil. administratie ten deele in Indië werden aangevuld), *b.* dat nimmer in het genot komt van buitenlandsch verlof of gedetacheerd wordt, *c.* dat niet naar Nederland terugkeert tengevolge van overlijden of van vestiging voor goed in Indië na afloop van diensttijd en *d.* dat tijdens buitenlandsch verlof aan het leger ontvalt. Het bewijs, dat mijne berekening van een gemiddeld aantal van 4

reizen over den ganschen diensttijd, d. i. 330 reizen *per jaar* voor het geheele officiers-korps (zie mijn Juli-artikel) vrij juist is geweest, levert de schrijver zelf op blz. 802: hij geeft over 5 jaren als winstcijfers 944, als verliescijfer 869, totaal 1813, waaronder door mij dan zijn gerekend, zooals behoort, de officieren van gezondheid, dat is per jaar 1813:5 = 363; daarbij moeten nog worden gevoegd 12 geneeskundigen *bij benoeming*, door den schrijver uit den aard der zaak niet geteld, totaal 375; dit aantal moet echter verminderd worden (de schrijver heeft dit verzuimd) met dat van de gepensionneerden, die zich in Indië hebben gevestigd, en dat van de eervol ontslagen officieren, die geen recht hebben op overtocht; bovendien is het aantal uit Nederland gedetacheerden gedurende het aangenomen *woelige* tijdperk abnormaal groot geweest. Alles te zamen genomen, kan mijn getal van 330 niet ver beneden de waarheid zijn en bestaat er zeker geen reden om, zooals de schrijver doet, te onderstellen, dat het getal reizen, door Indische officieren gedurende hun diensttijd af te leggen, wel eens *minstens 6* zou kunnen blijken te bedragen.

Waarom de schrijver de geneeskundigen niet in zijn fusie-korps wenscht opgenomen te zien, is mij niet recht duidelijk. Deze zijn feitelijk de eenige officieren, die in Indië de door de voorstanders van samensmelting zoo hooggeschatte krijgservaring kunnen opdoen. Acht schrijver het verschil in formatie van de voor Nederland en voor Indië benoodigde korpsen militaire artsen wellicht een bezwaar, dan zij opgemerkt, dat dit bezwaar evenzeer, zoo niet meer, voor de cavalerie en artillerie geldig is. Overigens kan te dezer zake geen oordeel worden uitgesproken (en dit betreft evenzeer de infanterie) alvorens de reorganisatie van het Ned. leger definitief is vastgesteld.

'Schrijvers berekening van overtochtskosten voor gezinnen is wel wat al te geflatteerd. Hij is van oordeel — en zeker niet ten onrechte — dat vele gezinnen van tijdelijk in Indië vertoevende officieren in Nederland zullen achterblijven, hetgeen natuurlijk besparing van overtochtskosten geeft, doch vermeldt niet, dat deze besparing zeker met overmaat zal worden tenietgedaan door de belangrijke toelagen, die het Gouvernement voor het onderhoud dier gezinnen zal moeten uitkeeren, op gelijke wijze als steeds plaats heeft aan gehuwde officieren, die zich zonder gezin in Atjeh bevinden. Een officiersgezin kan niet verdeeld worden zonder geldelijke ondersteuning. Ook doet Schrijver het voorkomen, alsof de vermindering der huwelijken in het fusie-korps de totaal-som

der overtochtskosten voor gezinnen zal doen afnemen. Vergeet hij daarbij niet, dat de gezinnen der fusie-officieren meer zullen reizen dan die der tegenwoordige Indische officieren? Nog heeft hij verzuimd rekening te houden met de uitgaven, die veroorzaakt zullen worden door het meerdere reizen in Indië zelf, als een gevolg van fusie.

De schrijver maakt zich, dunkt mij, ook een' te schoone voorstelling van de te behalen winst op gratificatiën en toelagen. Hij wil deze uitgaven doen vervallen (Nogmaals, daarvoor is geen fusie noodig); maar meent hij, dat de fusie-officier, terwijl deze in het Moederland dient, *bovendien* nog gesteld kan worden op de lage traktementen der tegenwoordige Nederl. officieren? Er is toch zeker een reden waarom de verlofstraktementen der Indische Subalternen hooger zijn dan de Nederl. inkomsten bij gelijken rang? Denkt de schrijver er wel aan, *dat de van gratificatie beroofde fusie-officier vele buitengewone uitgaven zal hebben?*

'Schrijvers voorstellingen zijn nog steeds erg geflatteerd.

Ook zijne berekening van het aantal boven de tegenwoordige organisatie te voeren officieren op blz. 806 is te gunstig. Vooreerst heeft hij buiten beschouwing gelaten den tijd, die verloren gaat *na aankomst in Indië*, om het aan te wijzen garnizoen, en *bij vertrek*, om de inschepingsplaats voor de reis naar Nederland te bereiken; die tijd kan ieder maal gemiddeld op 10 dagen minstens worden gesteld. In de tweede plaats heeft hij geen rekening gehouden met het feit, dat een zeker procent der officieren tusschentijds moet worden afgelost of vervangen tengevolge van ziekte of overlijden of bij bevordering a.a.

Op blz. 808 wordt gezegd, dat de vermindering, die het officierskorps bij fusie kan ondergaan, een zeer belangrijken invloed moet uitoefenen op het aantal in de toekomst te pensionneeren officieren. Vooreerst heb ik in mijn Juli-artikel aangetoond, dat het aantal officieren, boven de formatie te voeren om te voorzien in het incompleet, dat een gevolg is van het langdurig reizen a.a., wel opweegt tegen dat, hetwelk in het tegenwoordige stelsel in het genot van buitenlandsch verlof is; een getal van 115, door den schrijver berekend, is, zooals boven blijkt, daartoe te gering. Verder wordt het vervallen van officiersplaatsen voor memorie, van betrekkingen bij inrichtingen van onderwijs en van verdere detacheeringen bij het Ned. leger, geheel ten onrechte als eene bate voor de lijst der pensioenen aangemerkt, want al de aangegeven plaatsen moeten, hetzij door officiers- of burger-personeel, toch

ook in het fusie-stelsel vervuld worden. Eindelijk moet de wegcijfering van al de andere door den schrijver bedoelde officiersplaatsen, zoolang hij te dien aanzien niet kan preciseeren, als een beeld zijner phantasie worden aangemerkt. Maar gesteld al eens, dat werkelijk een aantal van 239—115 = 124 officieren zou kunnen worden ingesmolten, dan nog zou op den *belangrijken* invloed voor de pensioenslijst wel iets zijn af te dingen: Aangenomen dat de officiersdiensttijd bij fusie op 24 jaren kan worden gesteld, zoo zal eene opheffing van 124 plaatsen de jaarlijksche aanvulling met slechts 124 : 24 = 5 officieren doen dalen; de schrijver geeft op blz. 802 het aantal gepensionneerden gedurende 5 jaren op als 269, d.i. per jaar 54; de jaarlijksche aanvulling van het Indische leger bedraagt ± 80; volgens dien maatstaf wordt derhalve $\frac{54}{80} = \frac{5}{8}$ van het officierspersoneel gepensionneerd en zal dus eene vermindering in aanvulling van 5 officieren 's jaars het aantal pensionneeringen met slechts $5 \times \frac{5}{8} = 3$ doen afnemen.

Tegenover het bedrag der verlofstractementen ad *f* 345.950.— 's jaars, op blz. 809 aangegeven, staat eene som aan tractementen voor de officieren, die in het fusiestelsel boven de legerformatie moeten aanwezig zijn (zie boven) en de genoemde som van *f* 236.550.— voor overtochtsuitgaven is geen jaarlijksch bedrag, want het meerendeel der verlofgangers blijft minstens 2 jaren in Nederland; de som *f* 345.950.— (een jaarlijksch bedrag) en *f* 336.550.— (een bedrag over langer' tijd) is alzoo eene ongerijmdheid. De overtochtsuitgaven bij fusie zullen die van het huidige stelsel trouwens verre overtreffen. Hiermede is, meen ik, afdoende aangetoond, dat schrijvers conclusie „In het fusie-stelsel zouden zoodanige *jaarlijks* terugkeerende uitgaven voor het Rijk kunnen worden *bespaard*, aangezien de verloven naar Ned. in dat stelsel niet meer kunnen voorkomen"[1]) te eenenmale onjuist is: *a.* die uitgaven zijn niet *jaarlijksch*, *b.* van *besparing* kan geen sprake zijn en *c.* tegenover het niet meer voorkomen van *verloven* staat eene compenseerende formatie-uitbreiding (zie mijn Juli-artikel).

Ongeacht mijne in Juli ontwikkelde bezwaren handhaaft de schrijver op blz. 809 zijne meening, dat de gratificatiën voor uitrusting bij fusie kunnen vervallen. Ik herhaal hier de vraag, waaruit de officieren hunne extra-uitgaven bij de verplaatsing dan zullen moeten bestrijden. Het tractement is daarvoor ontoe-

[1]) De cursiveering is van mij.

reikend. In den tegenwoordigen tijd wordt juist de noodzakelijkheid gevoeld, om de inkomsten der subalterne officieren te verhoogen. Men heeft zelfs reeds overwogen, om die verhooging zonder schade voor 's lands schatkist te bewerkstelligen door vermindering van de niet voor inkrimping vatbare tractementen der hoogere officieren. Overigens, schreef ik, is voor de opheffing van de gratificatiën geen invoering van fusie noodig; ook zonder deze kan men tot die opheffing overgaan, als men dat mogelijk acht. De schrijver heeft op dit alles niet geantwoord. Hij volhardt in zijne meening, zich beroepende op het gebruik dienaangaande bij de Marine. Maar heeft eene dergelijke vergelijking zonder de minste commentaar wel *eenige* waarde? Hoeveel omstandigheden moeten daarbij niet in aanmerking worden genomen?! Wat te zeggen van 'schrijvers voorstel om de uniform voor het Moederland en de Koloniën één te doen zijn (en de verdere kleedij dan?). Men stelle zich den Indischen officier in zijn vermoeienden velddienst (Atjeh, Pedir) voor, gekleed als een Nederlandsche collega in zijn guur vaderland. Deze dienst is eenigszins anders dan die van de Marine. Is eene goede hygiene voor schrijver dan volstrekt zonder beteekenis? Hij raadplege de bevoegde geneeskundige faculteit eens over deze zaak. Schrijver keert de quaestie leukweg om en wijst erop, dat de Indische officier toch in zijne tropische uniform dienst doet in Nederland, doch hij vergeet daarbij de extra-voering en de verdubbeling buitenzijdsch (overjas) en nog eens binnenzijdsch (jaegers) om verder nog te verklappen het geheim, dat het vest der burgerkleeding veelal nog de eer geniet van het torschen der uniform. Ik blijf erbij: voor den schrijver is niets veilig, dat dienen kan om de bezuiniging — *zijne* bijzaak — zoo groot mogelijk te doen schijnen; hij ziet alle staten hunne koloniale troepen van eene speciale voor het klimaat geschikte kleeding voorzien, hij weet, dat de lichaamsbedekking der *aan de warmte gewende* bewoners van tropische gewesten tot een minimum beperkt is, maar voor onze Indische officieren, *uit het koude klimaat afkomstig*, acht hij eene bijzondere uniform weelde. Is dit eene degelijke, verstandige behandeling van zaken? Hij heeft het zich zelf te wijten, als hij de aandacht verbeurt van onbevooroordeelde ernstige mannen.

Waarlijk, „S. d. B.", gij maakt het *erger* dan „Noorduijn en Zoon", die om een' fout van één' enkele letter uw vertrouwen niet waardig was.

De schrijver heeft „niet zonder bevreemding" kennis genomen van mijne opmerking, dat het aantal leerlingen aan de verschillende inrichtingen van onderwijs bij fusie aanzienlijk zoude vermeerderen, hetgeen niet zonder nadeel voor 's lands schatkist geschieden kan. Hij zegt, dat hiervan door mij geen uitlegging is gegeven..... De schrijver vergist zich: op bladz. 800 van de Juli-aflevering, onmiddellijk na de door hem aangehaalde woorden schreef ik, dat de studietijd aan onze onderwijs-inrichtingen bij fusie onvermijdelijk zou moeten worden uitgebreid en op bladz. 811, dat onder zekere voorwaarden die *uitbreiding*, voor zoover de opleiding tot officier betreft, waarschijnlijk beperkt zou kunnen worden tot één jaar. Is hiermede de bedoelde vermeerdering van adspiranten voor den officiersrang niet voldoende verklaard? En voor de Hoogere Krijgsschool geldt hetzelfde motief. Voor den schrijver deze *nadere* verklaring: Wordt de studietijd van de adspirant-officieren, bijv. aan de Koninkl. Mil. Academie, gebracht van 3 op 4 jaren, dan neemt het aantal leerlingen met $^1/_3$ toe. De schrijver meent juist omgekeerd, dat, aangezien het aantal officieren (*naar zijn oordeel*) bij fusie verminderen kan, ook het aantal leerlingen zou moeten afnemen. Hierboven zagen wij reeds, dat in de onderstelling, 'schrijvers inzichten omtrent die vermindering van officieren juist waren, er jaarlijks toch slechts 5 officieren minder te benoemen zouden zijn, en dit verlies zou nog over onze beide onderwijswegen verdeeld moeten worden. Het niet overbodig achtende, nog eens mijne meening aangaande de vereischte vermeerdering van studietijd, boven bedoeld, toe te lichten, wijs ik er op, dat het nu reeds veel moeite kost, om den Indischen adspiranten aan de Koninkl. Mil. Academie in 3 jaren tijds de gevorderde kennis eigen te maken, ja dat hunne kennis alsdan nog veel te wenschen overlaat. Zoo wordt bijv. veel te weinig tijd besteed aan de gewichtige Inlandsche taalstudie; men zie daarover de klachten in de vorige aflevering. Bij fusie nu zal men alle adspiranten dat onderwijs moeten doen geven, vermeerderd met hetgeen speciaal voor den dienst in het Moederland wordt gevorderd. Voor Hoogere Krijgsschool en Hoofdcursus geldt dezelfde redeneering.

De op blz. 813 bedoelde som van *f* 42,150.— zal met groote overmaat worden tenietgedaan door de bovenbedoelde uitbreiding van leerlingen en dus ook van leeraren. Die uitbreiding zal bovendien aanleiding moeten geven tot vergrooting en vermeerdering van onderwijs-inrichtingen en middelen.

Ten aanzien van de genoemde som van *f* 82,650 — voor overtochtskosten herhaal ik, dat de overtochtskosten bij fusie belangrijk grooter zullen zijn dan thans in het gescheiden stelsel het geval is.

Alles te zamen genomen blijf ik ontkennen schrijvers conclusie onderaan blz. 813, dat „door de invoering van het *fusie-stelsel* de Staat in *gunstiger* financieelen toestand zal verkeeren, dan bij het tegenwoordige *gescheiden stelsel*" alsook — zooals uit het begin van dit artikel is gebleken — zijne verdere conclusie.

Nog enkele opmerkingen ten aanzien van de wederlegging mijner bezwaren door „Een Indisch officier" in de *Militaire Spectator* van November j.l. blz. 867 tot 875.

Op bladz. 868 zegt schrijver, dat eene vermindering van het aantal beroepsofficieren (door mij, in verband met de zich wijzigende begrippen omtrent legervorming, voor de toekomst niet onwaarschijnlijk geacht) het ook door schrijver belangrijk genoemde bezwaar tegen fusie, namelijk de ongelijke sterkte der officierskorpsen, noodig voor Nederland en voor Indië, niet onbeduidend zal doen inkrimpen. Ik kan schrijvers verwachting te dezen aanzien niet deelen. Het is maar de vraag, tot hoever die vermindering zich zal uitstrekken. Zal in het meer uitgebreide Nederlandsche leger der toekomst de militie-officier met goed gevolg kunnen optreden, dan moet de sterkte aan beroepsofficieren, voornamelijk in de subalterne rangen, onvermijdelijk belangrijk worden ingekrompen en er eene verhouding tusschen hooge en lage rangen ontstaan, die voor samensmelting weinig goeds belooft. Blijkt de militieofficier evenwel minder bruikbaar, dan zal het korps beroepsofficieren evenredig met de legeruitbreiding moeten toenemen. En ook in dit geval kan aan geen invoering van fusie gedacht worden. Men vergete namelijk niet, dat naarmate de fusie-officier in een van beide legers korter gediend heeft, hij in de hoogere rangen zich daarin minder op zijne plaats zal bevinden.

Naar mijne vaste overtuiging kan de fusie slechts eene belemmering zijn voor de ontwikkeling van het Nederlandsche leger. Zoo zal m. i. het fusie-vraagstuk eerst overwogen kunnen worden, wanneer de inrichting van het leger hier te lande *definitief* is geregeld en dan zal, ik ben er zeker van, eerst recht

blijken, dat in onze toestanden geen samensmelting meer bruikbaar is; dan zal men erkennen, met hoeveel juistheid ik dat vraagstuk, thans nog te berde gebracht, qualificeerde als *eene nietige onbeduidendheid.*

Op blz. 871 bestrijdt de schrijver mijn in Juli geopperd 9e bezwaar betreffende de kans voor den Indo-Europeaan om bij fusie nog den officiersrang te behalen. Hij zegt, dat die kans zeer gunstig is, blijkende uit het groot aantal plaatsen, dat voor Indo-Europeanen aan Kon. Mil. Academie, Cadettenschool en Hoofdcursus jaarlijks beschikbaar wordt gesteld. Ik beaam dit ten volle: *thans* is die kans *zeer* gunstig; doch wij hebben *nu* geen fusie. De Indo-Europeaan zal weinig neiging betoonen, om deel uit te maken van een fusie-korps, nog wel met het vooruitzicht om den meesten tijd in Nederland te dienen. Ook is hij minder geschikt voor den omgang met onze militiens. Echter had ik in het 9e bezwaar meer het oog op de opleiding van *onderofficieren* voor den officiersrang, zooals blijkt uit de tweede alinea van punt 9. Daaromtrent gaf ik te kennen, dat de fusie voor altijd den bodem zoude inslaan aan de hoop, dat eenmaal weder de ruime gelegenheid, om in het leger zelf dien rang te kunnen behalen, hersteld, ja door goede maatregelen uitgebreid zoude worden. Thans worden jaarlijks slechts 6 Indische onderofficieren tot den Hoofdcursus toegelaten en dat die niet alle Indo-Europeanen zijn, behoeft voorzeker geen betoog. Zóó wees ik op het gevaar, dat — de Indo-Europeaan weinig kans meer hebbende om in het leger officier te worden — het mindere kader daarvan den nadeeligen terugslag onvermijdelijk ondervinden zal, omdat alleen de onderste lagen der steeds aangroeiende Indo-Europeesche bevolking nog neiging zullen blijven gevoelen om in militairen dienst te treden, waarvan nog andere gevaren te duchten zijn.

Op blz. 872 zegt schrijver, dat de leden van het fusie-korps in vergelijking met de tegenwoordige Indische officieren in het voordeel zullen zijn wat de opvoeding hunner kinderen betreft. Ik blijf dit betwijfelen. De voortdurende verhuizing tusschen Nederland en Indië kan in dit opzicht niet anders dan zeer storend werken. Aangezien het den fusie-officier zonder groote toelagen, welke van de schatkist zeker te zware offers zouden eischen, over het algemeen niet mogelijk zal zijn, zijne kinderen in het Moederland achter te laten, zal hij, wat hun onderwijs betreft,

nog in slechter conditie zijn dan de Indische officier. Die moeielijkheden zullen bij fusie ten deel vallen aan meer dan het dubbele getal der tegenwoordige officieren. Vergelijking met de Marine gaat ook in dit opzicht mank, aangezien de gehuwde zee-officier, zonder gezin in Indië vertoevende, veel zuiniger leven kan dan de ranggenoot der landmacht die in dezelfde omstandigheid verkeert. Het is trouwens genoeg bekend, dat deze zaak ook voor de Marine een groot bezwaar is.

In de *Java-Bode* van 30 December 1899, „Eerste Bijvoegsel", onder den titel „Haagsche Sprokkels", zegt een fanatiek voorstander van samensmelting o. m. het volgende:

„Of de fusie van onder de handen der haar in onderzoek hebbende commissie zal tot stand komen? Wij meenen zulks te moeten betwijfelen. Wel is ons toevallig bekend, dat een der leden, een hoofdofficier van het Nederlandsche leger, die in Indië geweest is en zich daar zeer onderscheiden heeft, haar met zijn beste weten en kunnen aanhangt, maar ook meenen wij zeker te weten, dat de auteur der drie (genoemde) artikelen in *De Indische Gids*" (de schrijver bedoelt mij) „lid der commissie is, en waar in den boezem der kleine commissie zulk een verklaard tegenstander zit, en nog wel een, die zich heeft doen kennen met de eigenschappen als door den schrijver der brochure op blz. 785 van zijn laatst opstel aangeduid" (de „sprokkelaar" bedoelt de mij toegekende fascineerende eigenschappen) „daar moet men het ergste vreezen.

„. . . . . .

„De vraag moet ons (echter) uit de pen, of de Regeering wel en wijs deed met in eene dergelijke commissie iemand te benoemen, die aldus à priori zijn parti-pris had kenbaar gemaakt. De commissie is toch daar om te onderzoeken, te overwegen, te beraadslagen, niet om bij meerderheid van stemmen aan te nemen of te verwerpen, en men heeft weinig waarborg voor eene onbevooroordeelde, onpartijdige wijze van behandeling bij leden met zulke antecedenten. Hoe zelden treft men in de samenleving mannen aan, die zoo flink en onafhankelijk zijn, openlijk Coram populo erkentenis af te leggen van eene begane dwaling?" („Sprokkelaar" bedoelt *mijne* dwaling, niet de *zijne*).

Ik acht mij verplicht, om misverstand te voorkomen, hier openlijk te verklaren, dat ik **niet** behoor tot de leden der Staats-

commissie voor het fusie-onderzoek. „Sprokkelaar" kan dus gerust zijn; de *bekende voorstander van samensmelting*, zijn hoofdofficier van het Nederlandsche leger, heeft alléén zitting, de *tegenstander* met de fascineerende eigenschappen („'Sprokkelaars" vrees is voor de leden niet erg vleiend) staat er gelukkig buiten.

Men ziet hier weder hoe gevaarlijk fanatisme is, zelfs voor eigen persoonlijkheid. Het kan ons in die mate verblinden, dat wij zelf niet zien, hoe wij onzen partijdigen geest „coram populo" tentoonspreiden: „de voorstander er in, er uit met den tegenstander!" Ik ben zoo vrij zulke protesten te brandmerken als anti-dreyfussardes.

* * *

De verdediging van Nederlandsch-Indië tegen een buitenlandschen vijand.

(*Vervolg en slot*).[1])

VII.

Slotbeschouwingen.

In de zitting der Tweede Kamer van de Staten-Generaal van 12 November 1869 sprak de Roo van Alderwerelt, „dat de mogendheid, die in het bezit wil komen van onze Oost-Indische bezittingen, de voorkeur zal geven aan den korteren weg over den IJssel en de Waal boven den langeren en meer kostbaren door Straat Soenda"[2]). Volgens hem scheen Nederland dus slechts een vijand uit het Oosten en het Zuiden te duchten te hebben. Zoo dachten er meer. De oud-Minister van Koloniën E. de Waal schreef in 1876, dat Engeland onze natuurlijke bondgenoot in de Oost was, „omdat zijn belang medebrengt, dat Nederlandsch-Indië niet in handen eener andere groote mogendheid overga; terwijl het zelf Nederlandsch-Indië niet begeert, vermits langdurige ervaring het geleerd heeft onnoodige uitbreiding van overzeesch gebied te vermijden."[3]) Zoo dacht ook Generaal Weitzel, Oud-Minister van Oorlog, in 1880. Was Nederland, volgens hem, sedert 1831 in Europa — hij verzweeg het onloochenbare feit: door toedoen van Engeland — „belangrijk zwakker" geworden; als gevolg van onze liberale koloniale politiek, die ook den vreemdeling bevredigt, zoomede van de omstandigheid, dat Engeland „niet meer naar vermeerdering van overzeesche bezittingen streeft", waren wij, tegenover „de gevolgen van oorlog met Europeesche staten", derhalve, „in de laatste jaren, in Oost-Indië belangrijk sterker geworden".[4])

Zoo ik hier drie staatslieden van naam heb geciteerd, is het vooral geschied om — zooals de Roo van Alderwerelt in 1873 schreef — „de waarheid in 't licht te stellen hoe op staat- en krijgskundig gebied de onderstellingen, die het meest rationeel schijnen, soms door de werkelijkheid op de treffendste wijze worden gelogenstraft." Eene waarheid — liet hij daarop volgen — „die een ieder tot behoedzaamheid in het oordeelen moet aansporen". Ik behoef slechts te wijzen op hetgeen er in Azië en Afrika na 1880 is gebeurd. Hoe is de toestand in Oost-Azië gedurende de laatste tien jaren veranderd! Wat is daar al niet tot stand gekomen door den naijver en den wedijver en de niets ontziende kuiperijen der groote mogendheden op het gebied van colonial exten-

1) Zie *Indische Gids*, Februari-afl. blz. 202—235.

2) Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1869—1870.

3) Onze Indische Financiën, I, pag. 25.

4) De beteekenis en de geschiedenis onzer grondwettige voorschriften aangaande de landsverdediging zoowel met betrekking tot Nederland als tot zijne overzeesche bezittingen, pag. 25—27.

sion! Wat houdt de naaste toekomst nog verborgen? Het voortdurend streven naar uitbreiding van koloniaal bezit — in welken vorm ook — viel niet slechts bij Engeland, maar ook bij Frankrijk, Duitschland en Italië, ja zelfs bij de Vereenigde Staten van Noord-Amerika te constateeren. Vooral in Oost-Azië is dat streven zeer merkbaar geworden, waar de politieke toestand niet het minst door den vooruitgang van Japan en de toeneming van Rusland's invloed — die na de voltooiïng der Chineesche en Siberische spoorwegen nog grooter zal worden — geheel gewijzigd is. Siam tracht zich evenals Japan te europeaniseeren. Duitschland heeft vasten voet verkregen op Nieuw-Guinea en werd onlangs door koop meester van de eilandengroepen der Carolinen en Mariannen. De Vereenigde Staten van Noord-Amerika veroverden de Filippijnsche eilanden op Spanje in 1898, zooals reeds in 1822 door onzen staatsman J. C. Baud was voorspeld, en kwamen sedert op den ocean highway tusschen San Francisco en Manilla in het bezit van 3 steenkolenstations. Frankrijk verkreeg nevens Cochin-China, Indo-China, en het onverzadelijke Engeland, dat, volgens de Waal en Weitzel, niet naar uitbreiding van koloniaal bezit streefde, in de buurt van den Ned.-Indischen Archipel, een groot gedeelte van Birma en het schiereiland Malakka en vestigde zich bovendien op Noord-Borneo en Nieuw-Guinea. De wrijving met al de hier genoemde mogendheden in dien archipel, het gevaar voor internationale conflicten, trots eene liberale handelspolitiek, is dus grooter geworden. In plaats van sterker is Nederland kwetsbaarder geworden in Indië. [1]) Hoe treurig staat tegenover die kwetsbaarheid de wil om ons te verdedigen! Sedert ongeveer zeventig jaren werden stelsels van verdediging ontworpen, doch slechts gedeeltelijk of niet uitgevoerd.

Wanneer men de na 1830 opgemaakte stelsels van verdediging nagaat, ontwaart men, dat daaraan vóór 1853 de *permanente* en na dat jaar de *tijdelijke* verplaatsing van den zetel van bestuur ten grondslag lag. Hoewel aan de permanente nimmer uitvoering is gegeven, zijn toch vele verdedigingswerken uitgevoerd en gebouwen opgericht, die in een stelsel van verdediging pasten, waarvan die verplaatsing de basis uitmaakte. De bezwaren, aan het *tijdig* (in tijd van vrede) verplaatsen van den bestuurszetel verbonden, waren oorzaak, dat in 1853 eene verplaatsing in tijd van oorlog naar Middden-Java werd aangenomen. Hierdoor werd eene goede verdediging van Java onmogelijk gemaakt. Zoolang men dien zetel eerst in tijd van oorlog wil verplaatsen, blijft Batavia de hoofdplaats van Nederlandsch-Indië en voor den vijand hare waarde behouden, zoodat de verovering en het bezit dier plaats voor hem een groote zegepraal, voor ons een zeer belangrijk verlies zal zijn, omdat hij met recht zal kunnen zeggen: „De Nederlandsche krijgsmacht is bij Batavia geslagen en de Nederlandsche regeering naar het binnenland gevlucht".

Een stelsel van verdediging met eene verplaatsing van den bestuurszetel in oorlogstijd is een stelsel, waarvan men zeker weet, dat het *eerste* succes van den vijand een *groot* succes is.

---

1) De Roo van Alderwerelt, De versterking van Parijs, (1874) pag. 2, Mr. P. Mijer, Jean Chrétien Baud, pag. 180 en 181, *Revue Militaire*, armées étrangères, No. 3, 1899, W. C. Nieuwenhuyzen, De Generale Staf in het Indische leger, Verslagen der Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap 1898—1899.

Onze voor de verdediging van Java bestemde troepenmacht is zeer klein. Hare splitsing in onderdeelen om elk afzonderlijk — zooals ook al door een deskundige werd aangeprezen — de 1e, 2e en 3e militaire afdeeling van Java te verdedigen, stelt die troepenmacht aan gedeeltelijke nederlagen bloot: bij Batavia, Semarang, Tjilatjap en Soerabaja. De meest mogelijke concentratie der strijdkrachten is altijd een goede strategische regel, maar zij is het vooral voor eene kleine mogendheid met een klein leger. Eene groote mogendheid kan soms ongestraft misslagen begaan, eene kleine mogendheid kan dat niet doen. Deze moet de ware beginselen van het oorlogvoeren getrouw blijven. Eene strategie, die met een klein leger op bovenbedoelde wijze te werk gaat, is eene slechte strategie [1].

Eene krachtige verdediging der oorlogshaven is onvermijdelijk noodig, want daar ook onze Marine over onvoldoende middelen beschikt om den aanval van een vijandelijk eskader van eenige beteekenis te kunnen weerstaan, voorziet die haven in eene dringende behoefte om datgene nog te kunnen behouden van onze oorlogs-, transport- en handelsvaartuigen, dat bij eenigen duur van den oorlog zeer waarschijnlijk nog voor verschillende doeleinden te pas zou kunnen komen. Die anders weerlooze vaartuigen moeten in die haven de gewenschte bescherming vinden. Daar de oorlogshaven o. m. aan den eisch moet voldoen, dat hare verbinding met de stelling van het gros van ons veldleger zoo weinig mogelijk gevaar mag loopen door den vijand verbroken te worden en de zetel van bestuur in West-Java is, kan Soerabaja in het stelsel eener geconcentreerde verdediging nooit de gewenschte oorlogshaven zijn. Tandjong Priok kan Soerabaja als oorlogshaven niet vervangen. Zooals Tandjong Priok op het oogenblik is, voldoet zij in geenen deele aan de eischen van eene oorlogs- en eene vluchthaven. Zij is daarvoor te klein in de eerste plaats. Bovendien zou het zeer moeilijk en kostbaar zijn, deze haven tegen bombardement te beveiligen en overigens tegen aanval van een buitenlandschen vijand in staat van tegenweer te brengen. De Luitenant-Generaal Pfeiffer, die het Indische leger van 1883 tot 1887 commandeerde, was in 1885 van oordeel, dat het onmogelijk was, te Tandjong Priok behoorlijke kustversterkingen te bouwen en een zoo noodzakelijken torpedodienst in het leven te roepen. Het eenige wat overbleef, zeide de generaal — van huis uit genieofficier — was eene poging aan wenden om de haven door zinkschepen te versperren, hetgeen, volgens hem, voor onze oorlogs- en koopvaardijschepen geen direct nadeel zou opleveren, daar Tjilatjap de haven was, waar al onze schepen zich moesten verzamelen. De generaal zeide, dat voor ons veldleger geene behoefte bestond, met de haven van Tandjong Priok in rechtstreeksche verbinding te blijven. Bij eene opstelling van het gros van ons veldleger in West-Java voldeed Tjilatjap, volgens den generaal, aan den eisch, dat de verbinding tusschen deze haven en het gros van het veldleger *zoo min mogelijk* gevaar liep door den vijand te worden verbroken, *omdat deze op het grootste gedeelte der Zuidkust niet kan landen;* terwijl de verbinding met Nederland *niet tot de onmogelijkheden behoort.* Tjilatjap was dus, volgens dezen legercommandant, *onze eenigste, met de beschikbare middelen nog eenigermate in te richten en te verdedigen oorlogshaven.*

1) Luitenant-Generaal Knoop. Zie ook Mahan, De oorlog ter zee en zijne lessen, *Marineblad* 1898—1899.

De Marine wil echter de oorlogshaven, terecht, liever aan de Noordkust van Java hebben.

Bij Koninklijk kabinetsrescript van 1892 is aan den Minister van Koloniën machtiging gegeven om aan den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië mede te deelen, welke de algemeene beginselen moeten zijn, waarnaar de verdediging van Indië zal behooren te worden gevoerd. [1]) De door het Opperbestuur aan de Zeemacht opgelegde taak strookt geheel met die beginselen, heeft de Minister van Marine in 1896 aan de Eerste Kamer der Staten-Generaal medegedeeld. [2]) Volgens die beginselen zal de buitenlandsche vijand niet komen opdagen met het plan tot verovering van Java, maar zich slechts te bepalen tot:

1. het uitrusten van een eskader, dat de opdracht heeft, onze scheepsmacht te verslaan;
2. het beletten of bemoeilijken der gemeenschap tusschen onze bezittingen onderling en tusschen deze en het moederland;
3. het brandschatten van eenige groote kustplaatsen;
4. het afbreuk doen aan handel en scheepvaart;
5. het bezetten van eenige gunstig gelegen punten, die door een gedeelte der vijandelijke vloot en eene zwakke landingsdivisie kunnen worden genomen.

Sedert 1892 bezat Indië dus weêr een stelsel van verdediging, dat, in 1886 door den Schout-bij-Nacht Binkes aangegeven en door den Gouverneur-Generaal van Rees voorgesteld [3]), sedert door de opvolgende Ministers van Koloniën Sprenger van Eijk, Keuchenius, Mackay en van Dedem is gesanctioneerd, doch daarna, zoo 't schijnt, weder gewijzigd werd.

Ondanks de bovenbedoelde algemeene beginselen van verdediging, blijft de onzekerheid bestaan of de buitenlandsche vijand zal komen om Java te *veroveren* dan wel of hij zich slechts zal bepalen tot een *coup-de-main*, hier en daar. Zoo lang die onzekerheid blijft bestaan, mag er geene sprake zijn van eene splitsing van ons reeds zoo zwak veldleger in verschillende deelen, die door zoodanig stelsel van verdediging elk afzonderlijk verslagen zouden kunnen worden. Tjilatjap is ongeveer 400, Soerabaja circa 815 K.M. van Batavia verwijderd. Wat kan, met het oog op deze groote afstanden, van het Javasche spoorwegnet worden gezegd?

Met uitzondering van de lijn Tandjong Priok-Batavia, bezit geen enkele spoorweg op Java dubbel spoor. Het materieel is slechts in kleine hoeveelheid aanwezig en nog niet berekend op groot troepenvervoer. Al werd dat materieel voor dat doel alleen vermeerderd dan zou die vermeerdering slechts gedeeltelijk het troepenvervoer in tijd van oorlog baten, omdat de treinen, tengevolge van de groote hellingen en sterke krommingen, in één woord van de geheele inrichting der banen, slechts uit een gering aantal rijtuigen en wagens kunnen worden samengesteld. [4]) De snelheid der treinen is ten slotte,

---

1) Handelingen der Staten-Generaal (Eerste Kamer) 1896—1897, pag. 245.

2) Handelingen der Staten-Generaal (Eerste Kamer) 1896—1897, pag. 245.

3) Memorie van Beantwoording aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, betreffende de begrooting van Ned.-Indië voor 1887.

4) Beeger, Nog eens de verdediging van Java, Verslagen der Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap 1889—1890, W. C. Nieuwenhuyzen, De Generale Staf in het Indische leger, Verslagen id., 1898—1899.

als gevolg van die hellingen en krommingen en van het voor Java aangenomen smal spoor, geringer dan in Europa. De strategische waarde van het Javasche spoorwegnet is nog gering.

Met den zetel van bestuur aan de Noordkust ligt de hoofdkracht der verdediging in West-Java en is Tjilatjap te ver daarvan verwijderd om als oorlogshaven te kunnen dienen. Er is meer. Zoolang onze Marine tegenover een vijand, die op Java gaat landen en zich aan wat meer dan *coups-de-main* zal wagen, geen meester ter zee is, kan het onderhouden van de gemeenschap met Nederland uit Tjilatjap niet veel meer dan illusoir zijn en zullen onze koopvaardijschepen, met de wetenschap der onmacht van onze oorlogsvloot, wel alle pogingen in het werk stellen, zich vóór het uitbreken der vijandelijkheden in veiligheid te stellen. Met een zetel van bestuur te Batavia mag ook Soerabaja de oorlogshaven niet zijn, omdat het nog verder van het centrum der verdediging verwijderd is dan Tjilatjap. De oorlogshaven moet dus aan de Noordkust, (liefst in het westelijk gedeelte van Java) worden gevonden, heeft de toenmalige Schout-bij-Nacht Mac Leod zeer juist gezegd, zonder in details te treden omtrent de plaatsen, waar zulk eene haven moet worden gezocht [1]). Uit een maritiem oogpunt beschouwd, behoort Soerabaja meer tot het oosten dan tot het noorden van Java, omdat de oorlogshaven juist van het noorden zoo weinig toegankelijk is. Er bestaat inderdaad groote behoefte aan eene oorlogshaven aan de Noordkust [2]) in casu in West-Java. Zoodanige haven past geheel in een geconcentreerd stelsel van verdediging, waarbij het centrum van verdediging (de zetel van bestuur) in West-Java wordt gevonden. *Waar* zou echter die haven moeten komen, die niet, zooals Soerabaja, door aanslibbing bedreigd wordt, nu Tandjong Priok niet daarvoor in de termen valt?

Moet echter Soerabaja de oorlogshaven en Batavia de zetel van bestuur blijven, die, zoo noodig, slechts in oorlogstijd wordt verlaten, dan zal de hoofdmacht van ons veldleger *niet* in Midden-Java moeten worden geconcentreerd, want anders zou slechts een klein gedeelte van dat leger voor de verdediging van Batavia kunnen worden afgezonderd. Het is duidelijk, dat wanneer de vijand zich in de eerste plaats de bemachtiging van den zetel van bestuur ten doel stelt, de in West-Java opgestelde en aan de kust optredende troepenmacht zeer moeilijk of in 't geheel niet op ondersteuning zal kunnen rekenen van onze in Midden-Java geconcentreerde hoofdmacht, zoodat onze bij Batavia staande legerafdeeling bezwaarlijk het niet bevestigde Weltevreden tegen het vijandelijk landingsleger zal kunnen verdedigen, dat voor dit object zeker, zoo niet in zijn geheel, dan toch met overmacht zal komen opdagen. Wil onze bij Batavia opgestelde troepenmacht geene nederlaag lijden, maar nog de in het binnenland van Midden-Java geconcentreerde hoofdmacht van ons leger bereiken, ten einde deze, die, na aftrek der voor de verdediging van Semarang, Tjilatjap en Soerabaja bestemde troepenafdeelingen, zeer zwak is geworden, te versterken, dan zal eerstbedoelde troepenmacht een beslissenden strijd moeten ontwijken. Het gevolg hiervan zal dan zijn, dat Batavia in 's vijands

---

1) Verslagen der Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap, 1889–1890, pag. 165.

2) Aldus ook Generaal van Swieten in zijne recensie der brochure van *Tento* in he *Tijdschrift voor Ned.-Indie*, 1869, pag. 401–412.

handen komt, geheel West-Java van onze troepen wordt ontbloot en de vijand zich, na de bemachtiging der hoofdplaats, in dit gedeelte van Java met weinig moeite zal kunnen uitbreiden. Uit een politiek en krijgskundig oogpunt heeft de vijand dan een grooter voordeel behaald dan wanneer hij zelfs van Midden- en Oost-Java bezitter ware geworden; te meer wanneer de in Midden-Java geconcentreerde hoofdmacht van ons leger door gebrekkige communicatie geene kansen ziet, den vijand de door hem bemachtigde hoofdplaats en het door hem veroverde West-Java met hoop op goed gevolg te betwisten. Met zijn bij de inlandsche bevolking verloren prestige en de Vorstenlanden in den rug, staat dan de hoofdmacht van ons leger op een enkel punt in het binnenland van Midden-Java, op een aanzienlijken afstand van en zonder behoorlijke communicatie met de verloren hoofdplaats, die het noch ondersteunen, noch dekken kon, zijn wissen ondergang tusschen Magelang en Tjilatjap tegemoet gaande.

Zoo lang Batavia, de in een uithoek van Java en aan de kust gelegen plaats — ook bij verplaatsing van den bestuurszetel in tijd van oorlog — in het oog des vijands de hoofdstad van Ned.-Indië blijft, moet verdediging of bescherming dezer plaats als eerste eisch worden gesteld. Hieruit volgt, dat, met uitzondering van de voor de verdediging der oorlogshaven Soerabaja benoodigde troepenmacht en de bij Semarang en Tjilatjap geposteerde troepenafdeelingen, ons veldleger bij Batavia moet worden samengetrokken. De gestelde eisch maakt het noodzakelijk, om het bezit van Batavia een beslissenden strijd te aanvaarden. Of nu deze strijd, bij eene ligging als die van Batavia en het dekken der hoofdplaats, gepaard kan gaan met het slag leveren aan den vijand met eenig vooruitzicht op een gunstigen uitslag dan wel of de verdediging of bescherming der hoofdplaats het onvermijdelijk gevolg zal hebben, dat die strijd onder de ongunstigste omstandigheden moet worden aanvaard, zulk een strijd mag alleen met de vereenigde beschikbare strijdkrachten worden gevoerd, wil ons leger niet bij gedeelten worden verslagen.

Bepaalt zich de vijand niet tot een coup-de-main hier en daar, maar komt hij, met het plan om zich van Java meester te maken, met eene aanzienlijke macht opdagen dan kan er geene sprake zijn van positie nemen bij Semarang en Tjilatjap. Na aftrek van de voor de verdediging der oorlogshaven Soerabaja benoodigde troepenmacht moet ons veldleger in de nabijheid van Batavia worden geconcentreerd tot het voeren van een strijd aan de kust aldaar. Volgens dit stelsel van verdediging wordt dan het geheele eiland Java, met uitzondering van Batavia en Soerabaja, van onze troepen ontbloot, welke plaatsen dan spoedig daarna geene onbelemmerde communicatie meer zullen hebben. Wanneer dus de hoofdmacht van ons leger bij Batavia is samengetrokken, behoort er rekening mede te worden gehouden, dat de vijand achtereenvolgens van Midden- en Oost-Java bezit kan nemen en er zijn gezag uitbreiden. Dit is evenwel nog niet de ongunstigste zijde van dit stelsel van verdediging, waarbij ongeveer geheel Java zonder slag of stoot in handen van den vijand komt of wordt gelaten ten gelieve van het behoud van Batavia. Veel zwaarder weegt het (en dit geldt tevens als protest tegen de ontwikkelde beschouwingen van den toenmaligen Schout-bij-Nacht Binkes — den promotor van het in 1892 aangenomen stelsel van defensie — over het slag leveren van ons veldleger *aan de kust*) dat dit leger onder veel ongunstiger omstandigheden den

vijand zal moeten slag leveren dan wanneer het dit *in het binnenland* kan doen. In een uithoek van Java, aan de kust optredende tegen een nog onverzwakten vijand, die, van goede aanvalsmiddelen voorzien en in de nabijheid van zijne vloot, ook zonder de overmacht te hebben, op voldoende kans van slagen kan rekenen, heeft ons veldleger noch uit een strategisch, en door het gebrek aan gunstige, d. z. o. m. moeilijk om te trekken stellingen, noch uit een tactisch oogpunt een enkel voordeel aan zijne zijde, zoodat het zelfs tegen een even sterken vijand alle kans heeft, het onderspit te delven, wanneer het te Batavia blijft stand houden. De strijd, uitsluitend tot bescherming van Batavia gevoerd, zal over het lot van Java en van Nederlandsch-Indië beslissen, omdat, al mocht de vijand niet reeds te voren van Midden- en Oost-Java bezit hebben genomen, weinig succes kan worden verwacht van een strijd, dien ons bij Batavia c. q. geslagen leger nog in het binnenland zou kunnen voeren, aangenomen zelfs, dat het den aanvoerder van dat leger — met de naar verhouding betere communicatie- en transportsmiddelen, waarover hij in onzen tijd zou kunnen beschikken — gemakkelijker zou vallen, de overblijfselen er van in het binnenland te verzamelen dan in 1811 is kunnen geschieden.

Een verdedigingsplan om alle onze strijdkrachten op Java, met uitzondering van de voor de oorlogshaven Soerabaja bestemde troepenafdeeling, bij Batavia samen te trekken en dáár alles op 't spel te zetten tot behoud van deze plaats, moet dus evenzeer worden ontraden, wijl ons veldleger ook zoodoende aan een wissen ondergang wordt blootgesteld.

Dit behoeft echter geenszins het geval te zijn, wanneer, met behoud van het beginsel om — ten einde versnippering van macht en verdeeling onzer strijdkrachten te voorkomen, het ware middel om eigenlijk nergens sterk te zijn en bovendien, blijkens de ondervinding, voor onze finantiën het verderfelijkste, dat zich laat denken[1]) — de geheele kracht der verdediging naar West-Java over te brengen, Bandong, in plaats van Batavia, tot zetel van bestuur werd gekozen. De verdediging zal dan, ten onzen voordeele, niet aan de kust, maar in het binnenland worden gevoerd; een stelsel, dat reeds in 1834 door den Hertog van Saxen Weimar, op grond van zijne bestudeering der verdediging van Java in 1811, werd ontvouwd.[2]) Werd, volgens de Roo, als grondgedachte aangenomen om in geval van oorlog met een buitenlandschen vijand het gros van het veldleger bij en voorwaarts van Bandong te plaatsen, zoo noodig, met afdeelingen te Weltevreden en aan de kust, dan ware althans de zetel van het bestuur, het hart des lands, gedekt en het zwaartepunt van onze geheele verdediging geconcentreerd in één gedeelte van Java, met uitzondering van Soerabaja. Het is ontegenzeggelijk waar, dat de vijand zich dan in een ander deel van Java zou kunnen vestigen, maar zoo lang ons leger niet vernietigd is en de Indische regeering te Bandong kan blijven functioneeren, zoo lang is Java niet veroverd en heeft ons gezag niet opgehouden te bestaan.

Wat zal de vijand kunnen doen, indien wij de hoofdverdediging in het

---

1) De Roo van Alderwerelt (Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1869—1870, pag. 187 en 188.)

2) Précis de la campagne de Java en 1811.

bergland der Preanger Regentschappen voeren? Het is onwaarschijnlijk, dat hij dan eerst Midden- en Oost-Java en daarna Batavia met West-Java zal willen veroveren. Doet hij dat toch en stoot hij eindelijk in West-Java het hoofd dan heeft hij aan het bezit van Oost- en Midden-Java minder aanspraken of rechten te ontleenen dan aan het bezit van geheel West-Java met de hoofdplaats. Wil hij, na de verovering van Weltevreden en omstreken, Midden- en Oost-Java in bezit nemen, dan moet zijn leger het onze in getalsterkte overtreffen, zal hij Batavia niet spoedig daarna weder ontruimen. Tot de verovering van Batavia alléén en het bezetten van Midden- en Oost-Java zal de vijand zich niet bepalen, omdat hij op het bezit dier niet verdedigde stad, *zonder ons leger te hebben verslagen*, niet veel aanspraken zal kunnen doen gelden en ons leger eene gunstige gelegenheid kan afwachten, den vijand weder uit Batavia te werpen, vooral wanneer hij na de bemachtiging dezer plaats een gedeelte van zijn leger afzondert voor het in bezit nemen van Midden- en Oost-Java. Het waarschijnlijkste geval is, dat de vijand, bij een plan tot verovering van Java, begint met zijn landingsleger positie te doen nemen te Batavia, Weltevreden en Meester Cornelis om daarna met het gros daarvan naar Buitenzorg en de Preanger Regentschappen op te rukken ten einde ons leger, dat aldaar positie heeft genomen, te verslaan. Gebeurt dit dan kan ons leger den strijd onder gunstiger omstandigheden aanvaarden. Er zal dan geen hoofdtreffen aan de kust, maar in het binnenland plaats hebben, waar de voornaamste gevechten moeten geleverd worden, die over het bezit van Java zullen beslissen. De vijand zal daardoor, alvorens het tot een hoofdtreffen komt, tengevolge van ziekten, vermoeienissen en de moeilijkheden, aan het transportwezen van een in het binnenland voortrukkend landingsleger verbonden, verzwakt zijn. Volgt de vijand onze uit Batavia naar de zuidwaarts gelegen en aldaar van te voren gereed gemaakte bivouacstellingen teruggetrokken troepenafdeelingen dan kan zijne operatielijn steeds bedreigd worden door een offensief optreden onzer troepen, waardoor hij gedwongen wordt tot een vermoeienden veiligheidsdienst, eene sterke bezetting zijner operatielijn en eene krachtige escorteering zijner convooien, tengevolge waarvan het effectief van het strijdende gedeelte van zijn leger verzwakt [1]).

Wat hebben wij aan Java — vroeg de Schout-bij-Nacht Binkes — wanneer de aan de kust gelegen hoofdplaatsen van het eiland in de macht des vijands geraken; wanneer hij de zee beheerscht; wanneer ons de toevoer van de hoofdtoegangen van Java is afgesneden? De toenmalige Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië en de Minister van Koloniën waren blijkbaar met die vraag verlegen. Zij wisten haar zelfs met het advies van den Commandant van het Indische leger niet te wederleggen en vonden, dat zij veel waars bevatte. De voorstanders van het door mij bestreden stelsel gingen verder en redeneerden aldus: De vijand zal ons stil met rust laten in het gebergte, ons — zoowel materieel als moreel — zooveel mogelijk trachten te benadeelen; hij zal niet oprukken om onze sterke stellingen aan te tasten, maar zich tevreden stellen met het bezit der hoofdtoegangen en wachten tot gebrek of verraad ons tot het hoofd in den schoot leggen zal noodzaken; hij zal doen wat wij —

1) Saxen-Weimar, Précis de la campagne de Java en 1811.

volgens den Generaal van Swieten — tegenover Atjeh hadden moeten doen, luidde eene verdachte conclusie. „Men zij gerust", antwoordde die generaal, dertig jaren geleden, op de door den Schout-bij-Nacht Binkes in 1886 gestelde vraag. De door dezen vlootvoogd opgeworpen hypothese gaat van eene verkeerde voorstelling uit. De vijand, die de verovering van Java beoogt, kan zich niet tevreden stellen met het bloot bezetten van eenige aan de kust gelegen plaatsen. Wil hij zijn doel bereiken dan moet hij ons leger aantasten, het verslaan en geheel vernietigen of door capitulatie in het bezit van Java komen. Zonder dat is zijn bezit niet wettig en slechts tijdelijk, kan hem de gehoorzaamheid onthouden worden, telkens wanneer het oogenblik gunstig is, en zijn zijne veroveringen niet tegen heroveringen verzekerd. De inbezitneming moet feitelijk zijn om de gehoorzaamheid verbindend te maken. Aan die voorwaarde voldoet het eenvoudig bezetten van Batavia, Semarang, Soerabaja en Tjilitjap niet; terwijl het wachten totdat de overige deelen van Java goedschiks zullen worden overgegeven, wel eens van langen duur zou kunnen zijn, 's vijands middelen tot uitputting brengen en — wanneer hij wederkeerig niets van Java trekt — de aanvulling daarvan boven zijne krachten doen gaan; want alle aanvoer uitsluitend over zee te doen geschieden, zou het voeren van den overzeeschen oorlog tot eene al te kostbare onderneming maken.

Het eenvoudig bezetten van eenige kustplaatsen kan dus niet een *beslissend* feit voor den vijand heeten. Wil hij in de ommelanden en de nabij liggende landschappen gezag uitoefenen en er belastingen heffen dan moet hij het aangrenzende land bezetten en daar een bestuur organiseeren. Welke kunnen echter de gevolgen voor den vijand zijn, indien hij, zonder ons leger te hebben aangevallen en vernietigd, zijne strijdkrachten verspreidt en ons leger die verspreide deelen aantast en verjaagt?

De vijand zou b. v., volgens sommigen, eene verovering met een beperkt doel kunnen beoogen; hij kan het voornemen hebben om slechts een gedeelte van Java te veroveren en aan zijne macht te onderwerpen; doch daarvoor heeft hij schier even aanzienlijke middelen noodig als voor de verovering van het geheele eiland. Zoolang de vrede niet gesloten en dat gedeelte hem niet bij verdrag afgestaan is, zal hij voor het onderhoud zijner over de uitstrektheid van het door hem bezette gedeelte verspreide troepenmacht eene sterke reserve vereenigd en in de wateren van Ned.-Indië eene niet onaanzienlijke scheepsmacht bijeen moeten houden om tegen onze ondernemingen verzekerd te zijn.

Aangenomen echter, dat de verovering met een beperkt doel met minder inspanning, maar vooral met minder kosten ware te bereiken, zou zij dan onzerzijds kunnen worden belet door Batavia, Semarang, Soerabaja en Tjilatjap met eene aanzienlijke troepenmacht te bezetten? De aldaar of in de nabijheid dier plaatsen positie genomen hebbende troepen zullen immers niet kunnen verhinderen, dat de vijand elders, b. v. te Tjirebon landt en de ommelanden bezet. [1])

Java te verdedigen op de wijze als door den Schout-bij-Nacht Binkes werd aangegeven, zou ons reeds klein mobiel leger verspreiden en verzwakken en

1) Generaal van Swieten in zijne recensie der brochure van *Tento*.

oorzaak kunnen zijn, dat het op een gegeven oogenblik noch den zetel van bestuur, noch de oorlogshaven hulp zou kunnen brengen, waardoor het lot van Java spoedig beslist zou worden. Dit resultaat is minder te vreezen van eene centrale verdediging, waarbij het leger zooveel mogelijk vereenigd en vrij in zijne bewegingen blijft en tegen de ondernemingen des vijands eene macht zal kunnen overstellen, wellicht in sterkte niet veel van de vijandelijke verschillende.

Hoewel daaromtrent natuurlijk niets met zekerheid valt te zeggen en elke oorlog op het gebied der oorlogsvoering de eene of andere verrassing brengt, mag toch wel worden verondersteld, dat de vijand, Java willende veroveren, dit niet zal doen op de wijze zooals dit door enkele voorstanders der verdediging aan de stranden wordt gedacht. Evenals de zedeleer heeft de oorlogsvoering behoefte aan gezonde beginselen, die, na eeuwenoude ervaring vastgesteld, de waarschijnlijkheid aan hunne zijde hebben. „Den verdediger ten onder te brengen is het doel van den aanval, en het middel daartoe is de vernieling zijner strijdkrachten. Dit doel kan niet bereikt worden door eene passieve houding aan te nemen; ieder verzuim om aan te vallen en den verdediger te verzwakken komt ten bate van dezen. Immers, hij heeft slechts ten doel te *behouden*, en dit kan hij het beste bereiken wanneer hij met rust gelaten wordt, totdat hij zelf eene geschikte kans vindt om zijne tegenpartij aan te vallen en te verslaan." [1])

De centrale verdediging van Java in het binnenland, waarbij onze krachten zooveel mogelijk op één doel worden geconcentreerd, komt mij daarom, voor onze verhoudingen en onze omstandigheden, voor, het beste stelsel van verdediging te zijn. Het spreekt van zelf, dat zoodanige verdediging in den volsten zin des woords eene actieve moet zijn, m. a. w. dat eene verdediging van Java in het binnenland wil zeggen: Java te verdedigen uit het binnenland. Eene actieve verdediging kan alleen in ons voordeel den uitslag van den oorlog bepalen. Het vermogen om ook bij die verdediging offensief op te treden moet daarvan de domineerende factor zijn. De beteekenis van ons in het binnenland geconcentreerd leger voor den gelanden en zich van een of meer kustplaatsen meester gemaakt hebbenden vijand moet in zijn offensief vermogen en zijne beweegbaarheid schuilen. Dat leger moet een hoofdtreffen aan de kust vermijden en door snelle, onafgebroken bewegingen de vrees van den vijand prikkelen en hem afmatten. Wij moeten offensief voor den dag komen als wij gelegenheid hebben, onzen slag te slaan of een niet overmachtigen vijand op een afstand te houden. Eene offensieve optreding buiten verhouding tot onze krachten moet worden veroordeeld. Lijdelijke verdediging alleen kan nooit tot vernietiging des vijands leiden, doch het beslist afwijzen van een aanval op onze hoofdstelling is een beslissend resultaat. De hoofdstelling van ons leger in de Preanger Regentschappen sluit dit niet op, maar moet het in de gelegenheid stellen, de grootste beweegbaarheid te ontwikkelen. Eerst dan voldoet zij aan hare bestemming; anders zou zij een muizenval zijn.

Het vermijden van een hoofdtreffen aan de kust sluit echter niet in zich, dat men daar onzerzijds allen tegenstand zou moeten opgeven. Zoolang prijs

---

1) Generaal van Swieten in zijne recensie der brochure van *Tento*. Zie ook Mahan, De oorlog ter zee en zijne lessen, *Marineblad* 1898–1899.

wordt gesteld op het bezit eener vloot — hoe zwak dan ook in verhouding tot de vijandelijke — en de voor haar onmisbare veilige oorlogs- tevens refugehaven, moet ook voor Java aan kustverdediging worden gedacht. De kustverdediging vormt den overgang van den oorlog te land tot dien ter zee. Daartoe werken mede troepen en materieel van leger en vloot: versterkingen en hare bewapening en bezetting, torpedodienst en oorlogsschepen; elementen van verdediging, die niet onderling verwisseld kunnen worden, maar elkander moeten aanvullen, bezittende het eene wat het andere mist. Hoe die elementen moeten worden gebruikt, geven de locale toestanden aan, waarbij niet uit het oog moet worden verloren, dat de oorlogsschepen zoo lang mogelijk in open zee moeten optreden, omdat zij, strikt genomen, meer een aanvallend dan een verdedigend organisme zijn [1]).

In 1896 werd den Minister van Marine in de Eerste Kamer der Staten-Generaal gevraagd:

1°. Hoe zal de kustverdediging plaats hebben?

2°. Hoe stelt men zich voor, dat de havens en toegangen tot havens en reeden in Indië zullen verdedigd worden? [2])

De Minister antwoordde daarop, dat, naar de meening der Regeering, aan kustverdediging in Ned.-Indië in het algemeen stellig niet kon worden gedacht, omdat zij wegens de ontzaggelijke uitgebreidheid der kustlijnen aldaar feitelijk onmogelijk zou zijn. Reeds de kustverdediging van Java zou boven onze krachten gaan. [3]) Terecht; doch het zou ook eene dwaasheid zijn, elke zeeplaats, die kan worden aangevallen, te willen *versterken*, hetgeen niet wegneemt, dat zee- en landmacht den vijand het landen zoo moeilijk mogelijk moeten maken, wanneer dit plaats heeft nabij een der punten aan de kust, waar een gedeelte van het leger eene defensieve stelling heeft ingenomen. Aan welke vereischten zoodanige stelling moet voldoen, behoeft hier niet te worden vermeld. Kan de vijand genoodzaakt worden om eene meer oost- of westwaarts van een dier punten gelegen landingsplaats te zoeken en hij daarna in zijn opmarsch worden bemoeilijkt, des te beter, omdat de landing zelve wel niet zal kunnen worden belet aan een vijand, die met het doel komt om Java te veroveren.

De Minister van Marine deelde in 1896 verder mede, dat volgens het in 1892 aangenomen stelsel van defensie — waarbij alleen de hoofdtoegangen van Java tegen een coup-de-main zouden worden verdedigd — Tandjong Priok, in de gegeven omstandigheden, m. i. de haven, waarmede de in West-Java geconcentreerde hoofdmacht van ons leger het gemakkelijkst in verbinding kan blijven, o. m. door „drijvende batterijen" zou worden beschermd. Aan de kustverdediging van Tandjong Priok, ter zake waarvan in 1892 de in Nederland benoemde commissie Kromhout-Haver Droeze advies uitbracht, is echter tot dusver niets gedaan; een teekenend feit, waaruit te leeren is, dat het wikken en wegen van technische details, hoe goed overigens, eene besluiteloosheid

---

1) Mahan, De oorlog ter zee en zijne lessen, *Marineblad*, 1898—1899, Colomb, The functions of the navy and army in the defence of the Empire, *Journal of the Royal United Service Institution*, 1896.

2) Handelingen der Staten-Generaal (Eerste Kamer) 1896—1897, pag. 123.

3) Handelingen der Staten-Generaal (Eerste Kamer) 1896—1897, prg. 143.

aankweekt, die een tijd kan verspillen, kostbaarder dan de te behalen winst wellicht.

De Minister van Koloniën deelde in 1899 mede, dat bij Soerabaja „vaste (open) batterijen" van geringen omvang zullen worden gemaakt, die „in elk geval noodig zijn bij aanvallen tegen de voornaamste haven van onze marine in Indië." Het Westervaarwater zal door 2 batterijen en eenige daarbuiten gelegen „geschutsemplacementen" en het Oostervaarwater door 2 batterijen worden bestreken. Voor een der batterijen bij het Westervaarwater zal de nog bestaande *Oosterbatterij* worden gebruikt. *Versterking van de landzijde* van het marine-etablissement achtte de Minister niet noodig. Voorts zou worden onderzocht of van het afgekeurde ramtorenschip Prins Hendrik nog eene drijvende batterij ware te maken voor „de verdediging van havens en toegangen tot havens en reeden in Indië".

Over Tjilatjap sprekende, zeide deze Minister, dat hij de millioenen betreurde, die daar aan de kustverdediging weleer ten koste waren gelegd, „omdat er nooit sprake van is geweest," dat de aldaar gebouwde werken „ooit zouden gebruikt kunnen worden".[1] Moge geen zijner opvolgers de tonnen gouds betreuren, die deze Minister, voor de instandhouding van Soerabaja als *oorlogshaven*, in den modder aldaar wenschte te plaatsen!

Welke havens, behalve Soerabaja, in tijd van oorlog met een buitenlandschen vijand voor *kolenstation* moeten fungeeren, en hoe deze havens zullen worden beschermd, bleef tot dusver een geheim[2]. Men kan dus zeggen, dat er, met het oog op de tegenwoordige eischen van oorlogsvoering en 's vijands modern geschut, nog alles aan de kustverdediging in Indië moet worden gedaan, omdat het bestaande, met het oog op die eischen, zonder bezwaar kon worden opgeruimd.

Is Tandjong Priok — van 1892 tot 1897 bij oorlog met een buitenlandschen vijand „de operatiebasis der Marine" — één dier kolenstations dan mag, in verband met het feit, dat Batavia nog altijd de zetel van bestuur is, worden gevraagd hoe de verdediging van de reede en de haven der hoofdstad van Ned.-Indië zal geschieden, wenscht men, dat zij, ook als een der *kabelstations*, zoo lang mogelijk in verbinding zullen blijven met den zetel en den tijdelijken zetel van bestuur.

Hoe de verdediging kan worden gevoerd, nadat de vijand, na zijne bij of oost- of westwaarts van Tandjong Priok gelukte landing, die verbinding heeft verbroken, en waar onze troepen verdedigbare (bivouac) stellingen en voorbereide positiën moeten bezetten, kan beter in een militair tijdschrift worden behandeld. Het zal voldoende zijn, hier te zeggen, dat tusschen de Angkehrivier en het Goenong Sarikanaal de lijnen moeten worden gezocht, waarachter onze troepen, na eene te Batavia of te Tandjong Priok gelukte landing des vijands stelling kunnen nemen. Tegen een ten oosten van Tandjong Priok oprukkenden vijand zou bij Petoekangan, aan de Tjiakong, op den weg van Meester Cornelis naar Bekasi, en tegen een ten westen van Batavia opruk-

1) Memorie van Toelichting op de begrooting van Ned.-Indië voor 1900, Voorloopig Verslag der Tweede Kamer van de Staten-Generaal betreffende de begrooting van Ned.-Indië voor 1900, Memorie van Antwoord ad idem, Handelingen der Staten-Generaal (Tweede Kamer) 1899—1900, pag. 441. (Begrooting van Ned.-Indië voor 1900).

2) Voorloopig Verslag der Tweede Kamer op de begrooting van Marine voor 1900.

kenden vijand eene stelling bij Pesing, op den weg van Batavia naar Tangerang kunnen worden gekozen.

Rukt de vijand tegen onze in de Preanger Regentschappen geconcentreerde hoofdmacht op dan moeten de volgende hoofdaccessen in staat van verdediging worden gebracht:

1.	van Buitenzorg	naar	Bandong,
2.	„ Poerwakarta	„	Tjipadalarang,
3.	„ Tjirebon	„	Bandong,
4.	„ Garoet	„	Tjitjalengka,
5.	„ Malangbong	„	Tjitjalengka,
6.	„ de Wijnkoopsbaai	„	Tjiandjoer. [1]

Behalve door troepen moeten die accessen door sperschansen worden verdedigd. Deze schansen zijn noodig, omdat zij:

1. aan onze troepen meer vrijheid geven bij de keuze van den weg, waarlangs zij willen optreden;

2. eene offensieve beweging onzer troepen met meer vertrouwen doen ondernemen, daar zij er op kunnen rekenen, bij tegenspoed onder hare bescherming terug te trekken en zich daar eenigermate te herstellen;

3. de gelegenheid aanbieden, het gunstige oogenblik voor offensieve bewegingen of het aannemen van den beslissenden slag af te wachten; en

4. onzen troepen het gemakkelijker maken, den vijand door kleine ondernemingen te verontrusten en af te matten en zijne basis en zijne operatielijn te bedreigen.

De vijand kan met zijne hoofdmacht van Batavia over Buitenzorg naar de Preanger Regentschappen oprukken of de operatielijn over Poerwakarta volgen. Hij kan ook bij Tjirebon of in de Wijnkoopsbaai landen. Hij kan m. a. w. langs verschillende wegen naar onze centrale stelling bij Bandong oprukken. Waar de door mij bedoelde sperschansen en de in verband daarmede door onze troepen te bezetten voorbereide positiën moeten worden gevonden, kan eveneens beter in een militair tijdschrift worden besproken. Voldoende is het, hier te zeggen, dat goede stellingen voor onze troepen o. m. worden gevonden bij Radjamendala, op den weg van Tjiandjoer naar Bandong, bij Tandjong Sari, op den weg van Soemedang naar Bandong, en bij Gekbron, op den weg van Soekaboemi naar Tjiandjoer.

In Indië, waar de wegen in het gebergte in den regel moeilijk en de transportmiddelen gebrekkig zijn, maakt men de centrale stelling sterk door haar in het binnenland, zooveel doenlijk van het landingspunt en 's vijands operatiebasis verwijderd, te kiezen. Hoe verder de vijand zich van zijne landingsplaats moet verwijderen, des te nadeeliger is dit met het oog op zijne vervoermiddelen. Bij gemis aan voldoende transportmiddelen en de daaruit ontstaande moeilijkheid om de voor eene troepenmacht onmisbare levens- en oorlogsbehoeften mede te nemen of te doen aanvoeren, terwijl groote voorraden in het binnenland plaatselijk niet te vinden zijn, is het oprukken van die troepenmacht om eene ver in het binnenland gelegen versterkte stelling

1) Zie de kaart der Preanger Regentschappen op de schaal van 1:300000 van het Topographisch bureau te Batavia, 1884. (Photo-autographie met kleurendruk).

als de hier bedoelde aan te tasten, een van die waagstukken, waartoe een bevelhebber, die eene reputatie te verliezen heeft, niet zonder ernstige voorbereiding overgaat. De voorbereiding der organisatie van de verplegings- en transportdiensten vordert echter veel tijd. Voor den verdediger is ook in dit geval het „tijd gewonnen, veel gewonnen," wanneer de aanvaller daardoor gedwongen wordt, zijn verblijf aan de kust te verlengen; want de verdediging wordt zoodoende gerekt en de vijand blootgesteld aan de nadeelen van het klimaat en aan ontberingen, die niet lang kunnen worden verduurd zonder groote verliezen te veroorzaken. Er is geene betere tactiek dan den vijand het oprukken naar het binnenland en het bekomen eener beslissing moeilijk te maken, het tijdstip daarvan zooveel mogelijk te verwijderen.

De in onze oorlogen met den inlandschen vijand opgedane ervaring heeft ons van een en ander genoeg geleerd, zoodat alleen onbekendheid met de behoeften der legers in tropische klimaten en met de eigenaardige bezwaren, aan hunne marschen in het bergland verbonden, indien zij van eenigen duur moeten zijn, de aan een opmarsch naar de in het binnenland gelegen hoofd stelling onzer troepen verbonden bezwaren licht zou doen tellen. Men ontveinze het zich niet: er worden in Indië zulke belangrijke transportmiddelen vereischt om eenige bataljons Infanterie met Cavalerie, Artillerie, enz. in steeds slagvaardigen toestand te doen marcheeren, omdat zij al hunne benoodigdheden met zich moeten voeren en daarvan weinig of niets kunnen vinden in de landstreken, die zij doortrekken, dat daardoor belangrijke troepenverplaatsingen van langen duur, zoowel voor den aanvaller als voor den verdediger, zeer moeilijk en schadelijk zijn.

Men zou zich dus aan groote teleurstellingen blootstellen, indien men op de besliste uitvoerbaarheid rekende van langdurige marschen met troepenafdeelingen van eenigen omvang — zooals in het door den Commandant van het Indische leger van 1883 tot 1887 ontworpen stelsel van verdediging werd gedaan — en daarop een verdedigingsplan grondde. Dat plan moet daarom zoo eenvoudig mogelijk zijn.

Er is reeds gezegd, dat ons in West-Java geconcentreerd veldleger door beweegbaarheid moet uitmunten. Het stelsel van verdediging moet op die beweegbaarheid gebaseerd zijn, doch eene beweegbaarheid in de nabijheid der vaste steunpunten en magazijnen van dat leger; want dit is o. m. noodig wegens de beperkte hulpmiddelen, die het land oplevert.

In de Preanger Regentschappen moeten de middelen van verdediging en het gros der beschikbare levende strijdkrachten worden vereenigd. Op het daartoe uitgekozen terrein — waarheên de vijand moet worden gelokt en waar hij ook moet worden gedwongen, de beslissing te zoeken — zal langzamerhand, in vredestijd, alles moeten worden voorbereid om aan de verdediging door het leger een offensief en krachtig karakter te geven. Daar moeten o. m. op de operatielijnen onzer troepen van etappe tot etappe magazijnen voor levens- en krijgsbehoeften worden opgericht, opdat die troepen zich in de richting dier lijnen gemakkelijk en spoedig, vrij van lastigen nasleep kunnen bewegen. Zoo geeft men aan ons leger eene beweegbaarheid, die de vijand niet hebben kan en die ons leger veroorloven zal, hem, waar hij zich moge vertoonen, tegemoet te gaan en het hoofd te bieden. De richtingen, waarin ons leger zich zal bewegen, zijn, met het oog op het terrein onzer

militaire hoofdstelling en de reeds genoemde hoofdaccessen tot den tijdelijken zetel van bestuur, slechts weinige. Die stelling kan daarom des te beter voor eene actieve verdediging worden ingericht.

De verdediging wordt zoodanig geleid, dat de vijand onze troepen niet uit die stelling kan manoeuvreeren. Die stelling moet dus voor geen prijs worden losgelaten. Alles wat in het stelsel der geconcentreerde verdediging niet past, zooals secundaire bewegingen en minder noodzakelijke detacheeringen, moet worden vermeden. Op deze wijze alleen kan aan de verdediging groote kracht en een voortdurend offensief karakter worden gegeven. [1]) Eenmaal onze hoofdstelling op het plateau van Bandong gekozen hebbende, moet zich het gros van ons veldleger daarop concentreeren, voor andere belangen het beste hopende. Dit bepalende, moet er eene overtuiging zijn, die op kennis van onze koloniale toestanden berust, al moet worden erkend, dat zulk een — al het andere loslatende — vasthouden aan *een* doel moeilijker is te volbrengen dan misschien gedacht wordt.

Hoe volkomen zou de geconcentreerde verdediging tot haar recht komen indien Batavia niet langer de zetel van bestuur, en de oorlogshaven, in stede van Soerabaja, op de Noordkust van Java en zooveeel dichter bij Bandong gelegen ware, en troepen van *hier*, zoo noodig, die van *daar* de hand konden reiken.

Volgens sommige deskundigen zou de zeemacht, ziende, dat hare pogingen om de landing des vijands bij Tandjong Priok te beletten, mislukt waren, het beste doen, zich zoo spoedig mogelijk naar Soerabaja te begeven om de oorlogshaven met de daarvoor bestemde afdeeling der landmacht te verdedigen. Ik behoef wel niet aan te toonen, dat hieromtrent — in de phase althans, waarin zich het defensievraagstuk nu bevindt — niets met zekerheid kan worden bepaald. De omstandigheden, het karakter en het militair instinct van den Commandant der Zeemacht in Ned.-Indië moeten de verder door de vloot te spelen rol aangeven.

Voor eene eenigszins goede verdediging tegen een buitenlandschen vijand moet nog schier alles worden gedaan. Onze weermiddelen staan nog altijd bij de aanvalsmiddelen van dien vijand — Japan niet uitgezonderd — ten achter.

Het geschut der Vestingartillerie in Indië maakt tegenover de eischen der hedendaagsche oorlogsvoering nog steeds eene weinig beduidende figuur. Tot voor enkele jaren was het arsenaal te Batavia een museum van antiquiteiten. Wie hieraan mocht twijfelen, leze wat de tegenwoordige Chef van het wapen der Artillerie in Indië, Generaal Boetje, over dit wapen heeft geschreven bij de inhuldiging der Koningin, in het feestnummer van het Indisch Militair Tijdschrift van 1898..... „De aanneming van het nieuwe stelsel van verdediging" in 1892 — zoo werd door den Minister van Koloniën medegedeeld — ging gepaard met het plan tot opruiming van verouderd en „overtollig" materieel der Vestingartillerie, grootendeels behoorende tot het zoogenaamde *positiegeschut*. De vraag, welk positiegeschut voor Indië aanbevelenswaardig mocht worden genoemd, zou in verband met „het aangenomen plan van verdediging" worden onderzocht; doch ofschoon er — zooals door latere Ministers

1) J. van Swieten, De verdediging van Java.

van Koloniën en van Marine is verklaard — nog altijd geen stelsel of plan van verdediging is aangenomen, waren in Indië voorstellen gedaan tot indienststelling van zwaarder materieel van nieuwe constructie, tengevolge waarvan in 1898 door Krupp 18 kanonnen en 12 mortieren van 12 cM. van nikkelstaal werden geleverd. Speciaal voor de havenverdediging van Soerabaja werd door den Minister van Marine ter beschikking van het Indisch legerbestuur gesteld „de voor de Marine niet meer bruikbare, maar nog in uitmuntenden staat verkeerende" kanonnen van 28, 21 en 17 cM; doch van het welwillend aanbod der Marine kon voor het beoogde doel geen onverdeeld gebruik worden gemaakt, omdat bij onderzoek in den meerendeels „uiterst slap" bevonden bodem bij Soerabaja was gebleken, dat het gebruik der kanonnen van zwaarder kaliber dan 17 cM. te kostbare voorzieningen zou eischen bij de fundeering der aan te leggen open batterijen; maar afgescheiden daarvan verdiende het aanbeveling, het zwaarder geschut der Marine door meer modern snelvuurgeschut te vervangen, omdat de uitwerking van het vuur uit de gewenschte snelvuurkanonnen, vooral uit open batterijen, „van zoo ontzaglijk grooter beteekenis is," tengevolge waarvan in 1899 snelvuurkanonnen van 15 cM. werden aangevraagd; terwijl in tijd van oorlog voor de bewapening dier batterijen o. m. zal worden beschikt over snelvuurkanonnen van 3,7 en 7,5 cM. van de buiten dienst te stellen *flottillevaartuigen* der Indische militaire marine [1].

Nog altijd bestaat geen *Torpedodienst* in Indië. Wel is over de oprichting van dezen tak van dienst tusschen 1881 en 1883 door den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië met den Minister van Koloniën van gedachten gewisseld, doch daarbij is het, pecuniae causa, gebleven [2]. De zeemacht telt in Indië nog steeds *een* torpedoboot, terwijl er *twee* booten in aanbouw zijn en opvolgende vlootvoogden der laatste jaren in Indië *tien* torpedobooten noodig achtten [3].

Transporttrein en *parken* zijn er nog niet op Java.

Onze strijdkrachten ter zee en te land zijn zwak. Ofschoon de ervaring van 1896 tot 1899 geleerd heeft, dat het Indische leger — wat onze personeele middelen betreft — op eene sterkte van 42000 man kan worden gebracht, is dit toch zwak, nu sedert 27 jaren een gedeelte der organiek voor Java bestemde troepenmacht in Atjeh en Onderhoorigheden moet dienst doen. Dat gedeelte is onmisbaar voor de verdediging van Java tegen een buitenlandschen vijand, wil men de hoofdstelling niet met weinig meer troepen dan in 1811 verdedigen, en moet dus aan Java worden teruggegeven Java heeft daarop een onafwijsbaar recht, dat niet alleen geput kan worden uit de legerorganisatie van 1853, maar ook uit de legerformatie van 1882. Sedert jaren is de Minister van Koloniën daarop gewezen, die in 1899 de gelegenheid voorbij liet gaan, Atjeh zijne eigene veldbataljons te geven. *Atjeh en Onderhoorigheden moet eindelijk zijne eigene bezetting hebben*, tenzij men het in

1) *Indisch Militair Tijdschrift* 1898, No. 8, Koloniaal Verslag 1898, Memorie van Antwoord betreffende de begrooting van Marine voor 1899, Memorie van Toelichting en Memorie van Antwoord betreffende de begrooting van Ned.-Indië voor 1900.

2) Handelingen der Staten-Generaal, Eerste Kamer, 1897—1898.

3) Begrooting van Ned.-Indië voor 1899, Memorie van Antwoord betreffende de begrooting van Marine voor 1899, Nota van den Heer Fransen van de Putte (Handelingen, Eerste Kamer 1897—1898).

1885 door den Commandant van het Indische leger aangegeven verderfelijk denkbeeld in toepassing wenscht te brengen om dat gewest „onmiddellijk" door onze troepen, de civiele ambtenaren en de Europeesche en met ons bevriende niet-Europeesche bevolking te doen ontruimen „bij eenig gevaar voor een oorlog met een buitenlandschen vijand." De legercommandant, die dit denkbeeld omhelsde, was, goed beschouwd, daarmede volstrekt niet ingenomen; want over het vicieuse stelsel schrijvende om bij de verdediging van Java voor de versterking der troepenmacht aldaar te rekenen op *het terugtrekken van een gedeelte der in de buitenbezittingen aanwezige troepen*, [1]) had hij het bijna onuitvoerbare van dat denkbeeld aangetoond. Afgescheiden van de vraag — waaraan hij waarschijnlijk niet gedacht heeft — of, bij vermindering van de reeds zoo geringe sterkte der militaire bezettingen in de buitenbezittingen, de aldaar — in tegenstelling met Atjeh en Onderhoorigheden — wèl achterblijvende civiele ambtenaren en Europeesche bevolking aan wanordelijkheden eener ons gezag niet meer erkennende inlandsche bevolking zouden mogen worden blootgesteld, zeide die legercommandant terecht, dat de tijd niet altijd beschikbaar zou zijn, bij oorlogsgevaar troepen van die bezittingen naar Java over te brengen, vooral niet, indien het transport dier troepen afhankelijk werd gesteld van de escorteering der oorlogsschepen. Is men onzerzijds niet met zekerheid ingelicht omtrent de plannen des vijands — en dit zal wel nooit het geval zijn — of zijn de berichten der op verkenning uitgezonden oorlogsschepen niet tijdig te onzer kennis gekomen dan moeten de op Java verspreide deelen van ons leger zoo spoedig mogelijk bijeen worden getrokken.

Ook voor Nederlandsch-Indië zal de periode der *mobilisatie* en *concentratie* eene korte spanne tijds zijn, vergeleken met veertig jaren geleden, toen Azië nog niet telegraphisch met Europa, Amerika, Afrika en Australië verbonden was. De aan de in die periode te verrichten werkzaamheden verbonden moeilijkheden zullen, met het oog op de zooveel grootere afstanden en minder goede middelen van communicatie, in Indië van véél grooteren omvang zijn dan in Nederland.

Aannemende, dat op versterking van de troepenmacht op Java door detachementen van de buitenbezittingen *zoo weinig mogelijk* moet worden gerekend, kan ieder natellen, dat voor de verdediging van West-Java, na aftrek van de voor de verdediging der oorlogshaven Soerabaja bestemde niet onaanzienlijke — men zegge gerust vrij sterke — troepenafdeeling, geene troepenmacht van beteekenis kan worden samengetrokken. De troepen in Atjeh en Onderhoorigheden zullen er in tijd van oorlog met een buitenlandschen vijand wel moeten blijven. Men denke slechts aan de verdediging van Poeloe Weh, door den Minister van Koloniën in 1893 gewild. Dit kolenstation zal toch wel beschermd moeten worden?

De tegenwoordige Minister van Koloniën heeft herhaaldelijk gezegd, dat hij weinig of niets voor de kustverdediging, in het algemeen voor de doode weermiddelen, maar zooveel meer voor de levende strijdkrachten zal doen Hoe staat het met de organisatie daarvan met het oog op de verdediging tegen een buitenlandschen vijand? Die organisatie bestaat tot dusver niet;

1) De nieuwe formatie van het Indische leger, *Indische Gids* 1882.

de pogingen om haar aan het Indische leger te geven, hebben tot dusver schipbreuk geleden. Het is een huurleger, dat alleen door werving op sterkte gehouden en uitgebreid wordt. Het bezit wel *formaties*, maar geene *organisatie*. Zijne *instellingen* zag het in de laatste 25 jaren in aantal afnemen om in zake *aanvulling* bijna geheel afhankelijk te worden van het leger in Nederland. Het bezit, evenals de Marine, geene *reserve* in Indië. Bij oorlog met een buitenlandschen vijand, indien waarschijnlijk zelfs de telegraphische gemeenschap tusschen den zetel van bestuur en het moederland verbroken zal zijn, heeft het leger geene aanvulling van officieren, Europeesch kader en Europeesche soldaten te wachten [1]).

Bij eene critische beschouwing van de verschillende deelen van het leger vallen de minste aanmerkingen op de Infanterie. Het voornemen van dezen Minister om het aantal veldbataljons van 18 op 20 te brengen verdient toejuiching evenals de uitbreiding der *Maréchaussée*. De Cavalerie is veel te zwak voor hare taak. Een detachement *ordonnansen* kent het leger niet. De remonteering laat, vooral met het oog op de paarden van den buitenlandschen vijand, nog steeds veel te wenschen over. De Indische paardenrassen gaan in gehalte achteruit. De muildieren der Artillerie worden uit China betrokken. De Vestingartillerie is te zwak voor de verdediging van de oorlogshaven, de accessen en een paar steenkolenstations (Tandjong Priok, Emmahaven, Sabang? . . .) De Veldartillerie staat, o. m. wat hare beweegbaarheid betreft, bij die van dien vijand ten achter. Ook het korps Genietroepen is te zwak en zal, met het oog op zijne taak, op minstens 4 compagnieën behooren te worden gebracht. Zonder overdrijving kan men zeggen, dat bij het leger de doode weermiddelen schier alles, de levende nog veel te wenschen overlaten.

Het aangegeven verdedigingsplan doet het grootste gedeelte van Java onmiddellijk in handen van den vijand vallen wanneer deze te Semarang landt. De gemeenschap met de Vorstenlanden staat hem dan open en het geheele spoorweg- en telegraafnet van Midden- en Oost-Java komt zoodoende te zijner beschikking. Wat kan nog in ons belang daartegen worden gedaan?

Bij het uitbreken van den oorlog zal het noodig zijn, de beide onafhankelijke prinsen van Soerakarta en Djokdjakarta, Mangkoe Negoro en Pakoe Alam bij het hoofdkwartier van het leger en het *legioen* van Mangkoe Negoro en de *barisan* van Madoera bij de reserve van het mobiele leger in te deelen. Ofschoon met de Javaansche adat in strijd, werd het van bevoegde zijde niet onmogelijk geacht, den Soesoehoenan van Soerakarta en den Sultan van Djokdjakarta bij het uitbreken van den oorlog eene verblijfplaats in de nabijheid van den Gouverneur-Generaal aan te wijzen.

Het spoorweg-materieel zou naar het westelijk gedeelte der Preanger Regentschappen kunnen worden overgebracht, opdat de vijand daarvan in Midden- en Oost-Java geen gebruik kunne maken. Kan het niet tijdig derwaarts worden overgebracht dan moet dat materieel worden vernield. Het vernielen der kunstwerken aan spoor- en straatwegen in Oost- en Midden-Java geschiede vooral niet te vroeg.

In de vaarwaters van Ned.-Indië moeten de lichten gebluscht en alles wat

---

1) Nederlandsch-Indië onder het regentschap van Koningin Emma, Handelingen der Staten-Generaal, (Tweede Kamer) 1899—1900 (Begrooting van Ned.-Indië voor 1900).

tot de betonning of bebakening behoort, moet, zoo mogelijk, weggenomen of, tot misleiding van den vijand, verplaatst worden.

Met een stelsel van verdediging als het sedert 1892 ontwikkelde behoort het *hoofdsteenkolendepôt* in Indië te Soerabaja te zijn gevestigd. Blijkens een in 1889 gehouden onderzoek schijnt de voorraad steenkolen op Java voor onze oorlogsmarine en de schepen der Paketvaartmaatschappij in een oorlog met een buitenlandschen, die een half jaar duurt, geene behoefte aan aanvulling te hebben. [1])

Ook in het sedert 1892 gewilde stelsel van verdediging passen geene militaire inrichtingen als constructiewinkel, pyrotechnische werkplaats en patroonfabriek te Soerabaja, buskruitmolen te Ngawi, algemeen kleedingmagazijn te Batavia, arsenaal met hoofdmagazijn van oorlog der Artillerie te Weltevreden, hoofdgeniemagazijn te Batavia en 's Rijks magazijn van geneesmiddelen te Weltevreden [2]). Voor opschuring der voorraden en eene plaatsing der ateliers van de geweermakersschool te Meester Cornelis en het topographisch bureau te Weltevreden in tijd van oorlog in eene andere localiteit dan de bestaande behoort het noodige te worden voorbereid. Men kan de verwarring, die hier en daar bij het uitbreken van den oorlog onvermijdelijk moet ontstaan, slechts grooter maken door eerst dan onze reservemunitie, reservegeweren en blanke wapens benevens den voorraad ledergoed en velduitrusting van het leger — gezwegen van de verschillende archieven van het legerbestuur — naar Bandong of eene andere plaats over te brengen. Zou men dus niet langzamerhand al deze inrichtingen reeds in vredestijd naar elders moeten verplaatsen?

Op de Schutterij moet niet worden gerekend.

Ten slotte behooren maatregelen te worden getroffen om bij het uitbreken van den oorlog en bij gestremde communicatie met Nederland, den feitelijken zetel van bestuur en het hoofdkwartier van het leger ruim van fondsen te voorzien en te voorkomen, dat de vijand beslag legge op den voorraad muntmateriaal van de Javasche en andere banken.

De voorgaande beschouwingen zijn geschreve met het doel om belangstelling op te wekken voor het belangrijk en moeilijk vraagstuk der Indische landsverdediging, dat door het Koninklijk kabinetsrescript van 1892 *niet* opgelost is en, te oordeelen naar sommige uitlatingen van den Minister van Koloniën, niet spoedig opgelost zal worden.

Ik heb de Indische defensiepolitiek der Regeering bestreden, omdat zij met eene oorlogshaven Soerabaja en Batavia als zetel van bestuur geen goed stelsel van verdediging ontwerpt. De oorlogshaven moet aan de Noordkust van Java, in goede spoorwegverbinding met den zetel van bestuur komen. Deze moet, zooals Koning Willem I reeds wilde, die ook in deze quaestie bewees, zijn tijd verre vooruit te zijn, te Bandong worden gevestigd. Geleidelijk worde deze maatregel voorbereid door nu reeds Bandong — zooals de Generaal Haga heeft voorgesteld — tot tweede residentie en Buitenzorg tot eerste

1) De mogelijkheid en de wenschelijkheid van het stoken met petroleumresidu door oorlogsschepen zijn onderzocht. (*Javabode*, 1899). Zie ook Voorloopig Verslag der Tweede Kamer op de begrooting van Marine voor 1900 en Memorie van Antwoord idem.

2) Dus evenmin eene buskruitfabriek voor de marine te Kertosono en een groot militair hospitaal te Weltevreden.

residentie van den Gouverneur-Generaal te verklaren met de verplichting van den Opperlandvoogd om gedurende zes maanden van het jaar, d. i. gedurende den drogen moesson of warmsten tijd, zooals de Onderkoning van Britsch-Indië te Simla doet, uit Bandong het bestuur over Nederlandsch-Indië te voeren [1]). Java moet ten slotte in het binnenland worden verdedigd, zooals sedert ruim eene eeuw het advies van de meerderheid der Indische deskundigen heeft geluid.

Onze eeuw is ten einde gespoed.

Toen de Luitenant-Generaal J. van den Bosch in 1829 naar Java vertrok, werd hem eene geheime instructie gegeven, waarvan art. 17 luidde: „De Gouverneur-Generaal van den Bosch zal kennis nemen van de onderscheidene memoriën van defensie, sedert den jare 1816 door de Militaire overheden op Java, aan het Bestuur aldaar ingeleverd; hij zal, na overleg met den Kommandant der troepen, nagaan in hoeverre dezelve doelmatig en uit een financieel oogpunt uitvoerlijk zijn, en zal daaromtrent zoodanige voorstellen doen, als hij zal vermeenen, dat geschikt zijn, om aan Nederland het duurzaam bezit van Java en Onderhoorigheden te verzekeren". [2]) Aan deze opdracht is voldaan. Daarop volgden vele andere opdrachten om Nederlandsch-Indië te verdedigen tegen een buitenlandschen vijand, waaraan ook is voldaan. Eene eindbeslissing op het vraagstuk der verdediging in haar geheelen omvang heeft de Regeering echter tot dusver niet genomen. Altijd weifelde zij, altijd maakte zij bezwaren, die beslissing te nemen; altijd schoof zij dit — allerlei uitvluchten bedenkende — op de lange baan en nam zij, om de publieke opinie eenigszins te bevredigen, partieele beslissingen, doch bleef zij overigens . . . . . overwegen. In 1869 opende de Minister E. de Waal het vooruitzicht, dat het onderwerp „spoedig geregeld" zou worden. In 1880 sprak de Minister van Goltstein, dat hij die „illusie" niet kon geven. In 1896 verklaarde de Minister Bergsma, dat er nog geen plan van verdediging bestond. In 1897 getuigde de Minister Cremer — nadat de Heer Fransen van de Putte in de Eerste Kamer der Staten-Generaal had opgemerkt, dat de toestand in Oost-Azië „critiek" was geworden — en in 1898 herhaalde de Minister van Marine Roëll, dat het plan van verdediging nog niet was vastgesteld.

Het geloof aan de urgentie tot vaststelling van dat plan deed mij deze bijdrage samenstellen.

December 1899.

---

1) Aldus ook de Generaal van Swieten in zijne recensie der brochure van *Tento*.

2) Jhr. J. P. Cornets de Groot van Kraaijenburg, Over het beheer onzer koloniën.

VARIA.

EEN KASSANDRA-WAARSCHUWING UIT EEN PROEFSCHRIFT.

Onder de stellingen van Dr. W. A. F. Bannier, gedrukt achter diens proefschrift *„De landgrenzen van Nederland I"*, ter verkrijging van den graad van doctor in de Ned. Letterkunde, vinden wij de volgende:

„Er ligt een nationaal gevaar in de omstandigheid, dat bij lager, middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs niet meer nadruk wordt gelegd op het aanbrengen van een zoo groot mogelijke mate van kennis van en daardoor belangstelling wekken voor onze bezittingen in Oost- en West-Indië".

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 April 1900.

INHOUD.

Mr. N. P. van den Berg, over de economische belangen van Nederlandsch-Indië. — De Leekegedachten uit Ned.-Indië van den heer C. van der Pol, in de *Vragen des Tijds*. — Een protest van Prof. Mr. L. W. C. van den Berg, in *Hollandia* tegen Prof. Dr. Kern's bedenkingen tegen het tegenwoordige onderwijs in de kennis van den Islam. — Het *Algemeen Handelsblad* over de positie der Indische officieren. — Het *Algemeen Handelsblad* over „De dertig millioen", over „Ons Bestuur over Indië" en over „Irrigatie afdeelingen op Java". — Apologie aan den redacteur van het *Tijdschrift voor Binnenlandsch Bestuur*.

Wanneer er te eeniger tijd eens een volledige verzameling mocht bestaan van al hetgeen Mr. N. P. van den Berg geschreven en voorgedragen heeft over Indië, dan zou men zich kunnen troosten over het verlies van de geschriften van tal van anderen: die *oeuvres complètes* zouden op zich zelf genomen ons een beeld kunnen geven van Indië's behoeften en nooden in de eerste plaats, van de onvolkomen wijze waarop daarin in de laatste helft dezer eeuw is voorzien in de tweede plaats.

Voor ons ligt een door den spreker uitgebreide en van aanteekeningen voorziene voordracht, door Mr. N. P. van den Berg gehouden op 14 Maart in „Hou' en Trouw" getiteld „Over de economische belangen van Ned.-Indië." Uit den aard der zaak behooren tot die economische belangen vele onderdeelen en de revue-schrijver kan ze onmogelijk allen refereeren. Eigenaardig is de zelfbiecht van Mr. van den Berg, dat ook hij, toen hij in 1855 voor het eerst de Indische loopbaan betrad, in dienst van de Factory der Ned. Handel-Mij., overtuigd was van de toen almachtige en onaangevochten staats-maxime dat het belang van Nederland bij het bezit van Indië voor alles bepaald werd door de rechtstreeksche geldelijke baten. Maar al moge door den auteur een welverdiende hulde gebracht zijn aan Prof. Dr. R. Fruin, die Nederland, in de *Gids* van 1865, verbaasde door billijkheid en rechtvaardigheid aan te prijzen in zake de financieele verhouding tusschen Indië en Nederland, zooals zoo onlangs ter snede werd gereleveerd, wederom in de *Gids*, in van Deventer's „Eereschuld", waarvoor ook Prof. Blok de aandacht vroeg in zijn levensbericht van dit ontslapen Akademie-lid, zoo zou Mr. van den Berg met trots kunnen wijzen op het feit dat hij, meer dan iemand anders, zonder ophouden, ondanks scherpe verwijtingen en heftige bedreigingen, ettelijke tientallen van jaren achtereen gewezen heeft op het onzedelijke van Nederlands financieele politiek tegenover Indië. En het moge voor onze lezers niet nieuw zijn: het doet weldadig aan, dat deze vasthoudende Nederlander het thans in 1900 nog eens onomwonden zegt: dat Indië's belasting met rente der loopende debet

saldo's, zonder aan tegoeddoening te denken van credit saldo's, die Nederland goed vond tot zich te nemen, een stellig onrecht is. Dat boeking van de lasten van den millioenen verslindenden Atjehoorlog uitsluitend in Indië's debet eveneens een stellig onrecht is, wijl die oorlog voor een belangrijk deel is gevoerd ter wille van het aanzien van Nederland als koloniale mogendheid.

Kiezen wij nu uit den kaleidoskoop der economische belangen, door den schrijver behandeld, de rijst-cultuur en de suiker-cultuur. Geconstateerd wordt de achterlijke toestand van de eerste. Waar in Bengalen 32 pikols per bouw en in Neder Burma 52 tot 65 pikols per bouw een gemiddelde oogst genoemd wordt, is de opbrengst op Java slechts 25 pikols per bouw. Dit is inderdaad weinig, te weinig. Waar de ingenieur Grinwis Plaat in een zekere streek van Bagelen een opbrengst 74 pikols per bouw kon constateeren, waar de ingenieur J. L. Pierson gebrek aan zorg en de regent van Demak het te veel hechten aan de adat (alias sleur) constateert als algemeen verschijnsel, daar meent Mr. van den Berg, dat bij zorgvuldiger cultuur zonder uitbreiding van beplant areaal een opbrengst van 90 tot 110 millioen pikols zou worden verkregen, waar thans slechts 70 millioen pikols padi op Java wordt voortgebracht. Als steun voor deze meening worden aangehaald mededeelingen van den ingenieur J. L. Pierson (*Indisch Genootschap*, 14 Nov. 1891), en van den regent van Demak, in diens rapport over de rijst-cultuur (6 Nov. 1892), berustende op cultuurproeven.

Mr. van den Berg handhaaft dan ook zijn vroeger herhaaldelijk uitgesproken vertrouwen, dat, mits door de betrokken ambtenaren wordt getoond toewijding en beleid, ook zonder groote moeite, inspanning en kosten, de gemiddelde rijst opbrengst der reeds ontgonnen velden zeer belangrijk is te vermeerderen.

In dezen neemt de geachte schrijver dus rechtstreeks positie tegenover den ingenieur J. Homan van der Heide, die aan die hoogere opbrengst niet gelooft, tenzij eerst het bevloeiingswezen vooraf verbeterd worde, ja die zelfs zóóver gaat van in de verbetering van de irrigatie feitelijk het eenige middel te zoeken om een hongersnood op Java en een koloniaal débâcle voor Nederland te voorkomen.

Nu is Mr. van den Berg een warm voorstander van bevloeiingswerken en hij gaf daarvan („Java's bevolking en Java's bebouwing" in de *Economist* van Jan. 1894) zeer categorisch uiting, maar hij komt op met klem tegen de overschatting van het belang der rijstcultuur voor Java's bevolking en de toekenning van geen waarde en beteekenis aan de overige factoren van volkswelvaart, waartoe de ingenieur Homan van der Heide zich zou hebben laten verleiden. Betwijfeld wordt of het heil van Java te zoeken is in het streven naar een rijstopbrengst die nog een belangrijk surplus geeft boven de voor de eigen voeding noodige hoeveelheid. Dat surplus zou toch alleen waarde hebben voor den landbouwer als het in geld kan worden omgezet, m. a. w. kan worden uitgevoerd als het binnenlandsche afzetveld verzadigd is. En nu moge de qualiteit van de korrel door irrigatie verbeteren, de goede reputatie van de Java tafelrijst als export-artikel heeft ze te danken aan de zorg door enkele Europeesche ondernemers besteed aan machinale pelling en wanning, die glanzende, althans zuivere en gladde oppervlakte geeft aan gelijke korrels. Maar de Javaan stampt zijn padi in het van oudsher gebruikelijk rijstblok en krijgt daardoor ongelijke, doffe, veelal gebroken korrels die een veel lagere

handelswaarde hebben. Het voor het wereldverkeer meestbeteekenende Burma voert enorm veel rijst uit, dat, 1893—'99, gemiddeld ƒ 4.30 per pikol gold, terwijl de Javarijst 1e soort ƒ 5.45 per pikol gold. Maar de groote rijstopbrengst, die Homan van der Heide als gevolg van irrigatie in uitzicht stelt, zal dan ook niet meer opbrengen dan ƒ 4.30 per pikol, omdat ze wel op inlandsche wijze gestampt zal zijn.

Mr. van den Berg vestigt dan de aandacht op djagoeng, kapok, coprah, katoen, maar hij is pessimistisch op 't gebied van den vooruitgang in dat opzicht, waar de Javaan landrente betaalt, feitelijk zonder vasten aanslag, en naar de bruto-opbrengst der beplante gronden; hierdoor is de teelt van overjarige gewassen op groote schaal voor den Javaan uitgesloten. En in 't algemeen is geen vooruitgang denkbaar zoolang steeds voor den landbouwer onzekerheid heerscht in zake het bedrag zijner grondbelasting en der te praesteeren persoonlijke diensten. Ook vergete men de woeker niet, waarvan de landbouwer het slachtoffer is en blijven zal, ook al krijgt hij irrigatie (zie brochure Fokkens, in deze revue, afl. April blz. 518 en v.v.).

Voor de bevordering van de volkswelvaart zal men dus niet kunnen volstaan met aanleg van nieuwe en *behoorlijk onderhoud van bestaande irrigatiewerken.* [1])

De zorg voor het product, voor de cultuur, de betere handhaving der grondordonnantie is evenzeer noodig.

Maar de groote fout van Homan van der Heide is zijn miskenning van de belangen voor den Javaan van de Europeesche landbouwnijverheid. Hij immers meent, dat, als de rijstproductie maar eenmaal de vlucht zal hebben genomen waarop hij rekent, als zijn irrigatiedenkbeelden verwezenlijkt zijn, de toestand der bevolking er niet slechter op zal worden, *al mochten de Europeesche Cultures* geheel vervallen, (blz. 178 van zijn werk).

Hiertegen teekent Mr. Van den Berg met den meesten nadruk verzet aan.

Een groot deel van Java is voor haar middelen van bestaan afhankelijk van de groote landbouw, cultuurondernemingen, die, gedreven met Westersch kapitaal en kennis, zich een blijvend bestaan hebben verzekerd. Reeds Sollewijn Gelpke constateerde in zijn gegevens voor een nieuw landrenteonderzoek in 1885 dat *overal* gebrek aan koopkracht was, waar men slechts eigen voedingsgewassen teelt. Geen enkel beteekenend uitvoerartikel van Java wordt verkregen zonder Europeesche landbouwondernemers; denkt men die weg dan verliest Java elke beteekenis voor het wereldverkeer. Men kan desnoods die Europeesche landbouwnijverheid een noodzakelijk kwaad noemen, omdat de ondernemende vreemdelingen, die kapitaal maken, met dat kapitaal weer verdwijnen. Zeker, het zou beter zijn, als die kapitalen in handen bleven van eigen landzaten; maar het is een droombeeld in de *naaste toekomst* in die richting de oplossing van het vraagstuk naar de verbetering van den materieelen toestand van Java te zoeken.

Onder die Europeesche cultures is de suiker de allervoornaamste. De ingenieur Saltet meent zelfs (*Indische Gids* 1895 I, blz. 516) dat zonder suikercultuur het bezit van Java voor Nederland een twijfelachtig voordeel zou zijn.

---

1) Hierbij wordt door Mr. Van den Berg aangehaald de door de *Locomotief* beweerde en door het *Handelsblad* overgenomen „onverantwoordelijke verwaarloozing" der Demaksche waterwerken. Die verwaarloozing is echter, volgens onze inlichtingen, onbewezen. Wij hopen hierop elders terug te komen.

De beteekenis van de suikerindustrie kan blijken uit de volgende cijfers.

Dank zij de volharding en het overleg in het doen gepaard gaan van eigen ervaring met de lessen van de mannen der wetenschappen, is het den suikerondernemers mogen gelukken om de suikerproductie van Java van 3½ millioen pikols in 1880 op te voeren tot bij de 7 millioen in 1890, tot ruim 11½ millioen in 1899, terwijl er alle kans bestaat dat de oogst van het loopende jaar 1900 de 12 millioen pikols zal bereiken, zoo niet te boven gaan.

Met een productie van p.m. 12 millioen pikols of 750.000 tons staat Java dan ook vooraan in de rij van de rietsuiker voortbrengende landen. Het laat tegenwoordig zelfs Cuba en de Philippijnen verre achter zich, en met nog meer recht dan vroeger is de meermalen door Mr. van den Berg voorgedragen stelling verdedigbaar, dat Java's suikerindustrie in economischen zin misschien van nog grooter beteekenis is dan de wijnbouw voor Frankrijk en de graanteelt voor de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Immers volgens de officieele handelsstatistieken heeft het gezamelijk waardebedrag van Frankrijks goederen-uitvoer in de jaren 1895, 1896 en 1897 gemiddeld per jaar bedragen fr. 3.825 millioen, waarin de uitvoer van wijn, deelt met fr. 262 milloen of nagenoeg 7 pCt., terwijl de Vereenigde Staten in diezelfde jaren uitvoerden voor een waarde van $ 896 millioen met een graanuitvoer van gemiddeld $ 151 millioen per jaar of ca. 17 pCt. van het geheel, en nu leert de officieele handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië, dat de gezamenlijke waarde van den goederen-uitvoer van Java in de jaren 1896, 1897 en 1898 heeft bedragen *f* 128.450.000, waarvan niet minder dan *f* 59.330.000 of 46½ pCt. voor rekening komt voor de van Java uitgevoerde suiker. Zonder eenige overdrijving derhalve kan de suikerindustrie beschouwd worden als de hoeksteen, waarop schier alles rust wat leven en bedrijf geeft aan het verkeer van Java, want mocht die industrie verloopen, of ten val komen, dan valt er meer, dan valt alles wat aan haar zijn bestaan en zijn behoud dankt, de spoorwegen, de andere middelen van vervoer, zoo te land als te water, de bank- en credietinstellingen, een goed deel van den invoerhandel, de stoomvaartlijnen; dan moet Java in één woord worden een armlastige kolonie, waarbij een toestand als thans nog in Suriname wordt aangetroffen glansrijk zal afsteken.

Maar het is niet alleen het verlies van de in die zaken vastgelegde, voor het meerendeel Nederlandsche kapitalen, waarom het bij een dergelijken loop van zaken gaan zal: wie bovendien het kind van de rekening worden moet is de inlandsche bevolking, die dan de millioen derven zal, die zij tegenwoordig uit de suikercultuur trekt, en die zoovelen in staat stelt om zich zonder groot bezwaar te kwijten van hun verplichtingen tegenover den fiscus, en zich geriefelijkheden aan te schaffen, die zij anders zouden moeten ontberen.

Deze meening intusschen vindt niet altijd onverdeeld instemming, allerminst bij den heer Homan van der Heide, volgens wien het bedrag dat aan de bevolking uit de suikercultuur te goed komt op hoogstens ongeveer *f* 8½ millioen kan worden aangeslagen (bl. 123), een te gering bedrag natuurlijk om ten bate van de volkshuishouding in haar geheel eenig wezenlijk gewicht in de schaal te kunnen leggen. Doch het volstrekte onhoudbare van deze opvatting is tastbaar. Een suikeroogst van p.m. 11 millioen pikols, waarop tegenwoordig vrij zeker kan worden gerekend, vertegenwoordigt bij prijzen van *f* 6 à *f* 7 een waardebedrag van *f* 66 à *f* 77 millioen, en wanneer van

dit bedrag voor grondhuur en werkloonen, waarin volgens den heer Homan van der Heide het genot van de inlandsche bevolking uit de suikercultuur hoofdzakelijk bestaat (bl. 15), slechts $8^1/_2$ millioen gulden in hare handen komt, dan zouden voor de bij die cultuur betrokken ondernemers en kapitalisten, behoudens hetgeen aan salarissen van loontrekkende administrateurs en het overig Europeesch personeel moet betaald worden, een bedrag van minstens *f* 55 à *f* 65 millioen als kapitaalrente en ondernemerswinst ter onderlinge verdeeling overblijven.

Wij weten natuurlijk te goed, dat hiervan in de verte zelfs geen sprake is: dat op dit gebied niet naar dusdanige goudmijnen behoeft gezocht te worden; maar wie desniettemin aan de becijferingen van den heer Homan van der Heide nog eenige waarde mocht willen hechten, die ga te rade met een in de jongste verschenen aflevering van het te Batavia uitgegeven *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* opgenomen studie ter beantwoording van de aan het hoofd van die studie geplaatste vraag: *Welke inkomsten trekt Java uit de suikercultuur?* De schrijver, de heer Van Hinlopen Labberton, thans ambtenaar ter Algemeene Secretarie, eertijds fabricatiechef van een der suikerfabrieken op Java, stemt volkomen in met de opmerking van den heer Homan van der Heide (bl. 15), dat uit den aard der zaak de belangen der bevolking bij de suikercultuur nauwer samenhangen met de uitgestrektheid van den aanplant, dan met de grootte der productie; en zich dus alleen houdende aan hetgeen een fabriek onder normale omstandigheden werkende per bouw uitgeeft, komt hij, na uitvoerig toegelichte en op vertrouwbare gegevens berustende berekeningen, tot de slotsom, dat als vrucht van de in 1898 met suikerriet beplante 113.808 bouws een bate van ± *f* 49.840.000 voor de inlandsche maatschappij of ongeveer het zesvoud van het door den heer Homan van der Heide aangenomen cijfer is verkregen. Ware nu diezelfde uitgestrektheid niet met suikerriet, maar met padi en later met tweede gewassen beplant, dan zou zij, volgens nauwkeurige berekening, in het gunstigste geval een beschot ter waarde van hoogstens *f* 12.063.000 hebben kunnen opleveren, of slechts één vierde van het bedrag, dat de teelt van suikerriet haar verschaft heeft.

Deze cijfers maken het, beter dan het meest welsprekende betoog, duidelijk welk een groot economisch belang voor Java met het behoud en de zooveel mogelijke uitbreiding van de suikerindustrie gemoeid is, en wat die industrie ook uit het oogpunt van direct financieel staatsblang te beteekenen heeft. Het geld, dat zij ter beschikking der bevolking doet komen, wordt niet opgegaard of begraven, maar in den regel dadelijk uitgegeven, ter kwijting van de aan den lande verschuldigde belastingen en uit andere hoofde, en zoo is de suikerindustrie ook voor de schatkist een mild vloeiende bron van inkomsten, het behoud waarvan onbetwistbaar een gewichtig onderdeel van staatszorg mag heeten.

Met leedwezen slaan wij de jongste pennevrucht van Mr. Van den Berg dicht, maar wij moeten het hierbij laten. Wat de Regeering in zake de suikerindustrie doen moet; waarom uitvoerrechten van producten (koffie, indigo, Java-tabak) onbillijk zijn en afgeschaft moeten worden; de gebrekkige arbeidswetgeving; de plicht der regeering om de koffiedwangcultuur af te

schaffen; de noodzaak tot aankoop der zoogenaamde particuliere landen; de muntquaestie, waarbij met waardeering gesproken wordt over het artikel des heeren Mesdag in de *Indische Gids* van April over de brochure Wiessing; en ten slotte een koudwaterstraal voor de goudkoorts: ziedaar de onderwerpen die als in een cinematograaf langs ons heen trekken maar die in deze revue, die noodzakelijk een kaleidoskoop zijn moet, niet verder kunnen worden behandeld.

* * *

Toen de heer Potter op het Indisch Genootschap het landbouwonderwijs voor Indië ter sprake bracht, kwamen de leerkrachten van de Wageningsche School — Berkhout, Broekema, van Dam, van Lookeren Compagne — en de inspecteur van het landbouwonderwijs Löhnis op, om aan het debat deel te nemen. Het gevolg was, dat de Notulen van Potter's voordracht een legger zullen zijn voor ieder die in het landbouwonderwijs belang stelt, en dat het debat vooral niet minder belangrijk is dan de voordracht zelf.

Toen Mr. Boudewijnsse, met zooveel bekwaamheid als outsider, de opleiding voor administratief ambtenaar op het Indisch Genootschap inleidde, schitterde het te Delft doceerende personeel der Indische Instelling, ditmaal met groote eensgezindheid, door volslagen afwezigheid, en ware niet een wakker Indologisch student, Van Valkenburg, opgetreden, de tegenwoordige opleiding te Delft zou nauwelijks ter sprake zijn gekomen. Het is mogelijk dat de geenszins van waardeering getuigende wijze, waarop de staatscommissie, waarin geen enkele onderwijskracht uit Delft zitting had, zich over de resultaten van Delft uitliet, bij de Delftsche professoren te dezen een zeer begrijpelijke gevoeligheid heeft opgewekt, die echter in 't belang der zaak te betreuren is. Tegen zoo goed als persoonlijke aanvallen komt echter elk aangevallene op. In de *Indische Gids* verdedigde Mr. Serrurier uit Batavia zich tegen de verwijten der commissie tegen de opvatting van het onderwijs in zijn vakken; de billijkheid eischt dat we thans van Prof. Mr. L. W. C. van den Berg's protest in *Hollandia* gewag maken. Het is gericht tegen het verslag van den intervieuw met het Commissielid Prof. Dr. J. H. C. Kern, dat wij refereerden in deze *Revue*, afl. Maart, blz. 344 en v.v., voor zoover dit betreft het onderwijs in de kennis van den Islam in Ned.-Indië dat de aanstaande ambtenaren thans genieten.

Volgens Prof. Kern worden te Delft „de theologie en de historie van den Islam uitgeplozen, alsof onze ambtenaren theologen hadden te worden." Van den in Nederlandsch-Indië „gewijzigden Islam, van de bij onze Indische bevolking geldende gebruiken van erfrecht en huwelijken, van den algemeenen geest moeten onze ambtenaren weten, doch juist dàt leert men hen niet, maar stopt hun de hersens vol met allerlei bijzonderheden over den louteren Islam."

Wat hier door Prof. Kern beweerd wordt, is — zegt Prof. van den Berg — niet alleen volslagen uit de lucht gegrepen, maar, wat meer zegt, precies het omgekeerde wordt te Delft gedaan. Het onderwijs moet zich natuurlijk aansluiten bij het door de Regeering vastgestelde programma van het ambtenaarsexamen, en dit programma stelt beslist de kennis der Indische begrippen en toestanden op den voorgrond. Daarom wordt de geloofsleer van den Islam gedoceerd aan de hand van een tweetal, door Hollandsche vertalingen voor

de studenten toegankelijke Arabische boekjes, welke in Nederlandsch-Indië op alle zoogenaamde priesterscholen worden gebruikt. Van de externe en interne geschiedenis van den Islam buiten Nederlandsch-Indië worden alleen de feiten op het college besproken, waarvan de kennis onontbeerlijk is voor een juist inzicht in den „algemeenen geest", en in de, ook voor onze bezittingen, uit een staatkundig oogpunt belangrijke verschijnselen, als panislamisme, mysticisme, Sjiïetisme, Wahhabisme, Mahdisme, enz. Van het theoretische recht van den Islam wordt alleen behandeld hetgeen strekt ter verklaring van de instellingen der Indische Muzelmannen. Aan de afwijkingen van den Islam, welke die instellingen, speciaal op het gebied van familie- en erfrecht, opleveren, wordt juist een groote plaats ingeruimd. Nimmer is op een examen van een candidaat zelfs de kennis van een Arabisch woord gevorderd, dat niet tevens Maleisch of Javaansch is geworden.

Voorts kan van „uitpluizen" of „volstoppen van hersens" alleen reeds wegens het geringe aantal der college-uren in dit vak, geene sprake zijn. Van alle verplichte vakken van het ambtenaarsexamen wordt de cursus voor dit vak in het kleinste aantal uren gegeven. Voor de Mohammedaansche geloofsleer b.v. zijn in den geheelen cursus hoogstens negen college-uren beschikbaar. Nu zal wel geen verstandig mensch beweren, dat men in negen uren een „theoloog" vormt.

Prof. van den Berg verwijst verder naar zijn artikelen in de „Encyclopaedie" over adat, adel, inlandsche wetten, marga, Mohammedanisme, moskee, moskeekas en panislamisme, welke grootendeels een reproductie zijn van de aanteekeningen, door hem als leiddraad voor zijn college gebezigd, en naar zijn verhandelingen over het Javaansche familie-, erf- en vermogensrecht, jaarg. 1892 en 1897 der Bijdr. van het Inst. voor Taal-, Land- en Volkenk., welke verhandelingen die aanteekeningen, wat bedoelde onderwerpen betreft, meer uitgebreid en uitgewerkt teruggeven.

* * *

„Leekegedachten uit Ned.-Indië" noemt de heer C. van der Pol een reeks van weinig samenhangende denkbeelden, die hij ons geeft in de *Vragen des Tijds* van Maart. Onsamenhangend, en daardoor niet geschikt voor resumptie. Uitgaande van de deftige, officieele redevoeringen welke op 31 Augustus 1898 te Batavia werden gehouden door vice-president van den Raad van Indië en gouverneur-generaal, laat hij de onderwerpen, die daarin werden aangeroerd aan zijn geest voorbijgaan en geeft over elk onderwerp eenige invallende gedachten, die allen zonder uitzondering geducht somber zijn. Dit is — en we wijzen hier uitdrukkelijk op — een niet te onderschatten teeken des tijds. Het Indische publiek is tegenwoordig hopeloos pessimist. Wij hebben gedurig aanleiding het te constateeren. En, telkens herhaalden we dan de waarschuwing die stemming van het Indische publiek toch niet gering te schatten, haar niet te beantwoorden door ons boos te maken en te betoogen dat Indië geen reden tot klagen heeft. Men gaat voort ons die waarschuwing zeer zwaar toe te rekenen, ze onvaderlandslievend te noemen. Maar is het onze schuld, als de toestanden in Indië zóó reageeren op het Indische publiek en is het niet vaderlandslievender te trachten in diens grieven door te dringen, dan ze te willen genezen door ze te ontkennen? Daarom doet het ons toch genoegen

dat de redactie van de *Vragen des Tijds* dit opstel geplaatst heeft; omdat het, dunkt ons, een afdruk genoemd kan worden van indrukken van den doorsnede Indischen Nederlander; als zoodanig beschouwd, vergeven wij den schrijver de onsamenhangendheid als van droog zand, waarmee hij ons bestrooit: leekengedachten in een slapenloozen nacht volgen elkaar zóó op.

Hier en daar doen wij een greep.

In verband met de reeks artikelen van onzen geachten medewerker, den oud-resident Kooreman, treft wat de leekedenker zegt over de koffiecultuur op Sumatra's Westkust, die aan de koffiemarkten het fancy-artikel leverde en wier opbrengst tot die van voor 30 jaar staat als 1 : 10. Daargelaten of de oude opbrengsten weer te halen zouden zijn, staat het voor den schrijver vast dat het thans geleverde contingent verre blijft beneden het mogelijke bij een ook maar matige zorg voor de cultuur besteed.

Sprekende over het cultuurstelsel noemt hij het systeem van gedwongen cultures een paardenmiddel; dat ieder het volste recht heeft principieel af te keuren mits hij dan tevens erkenne dat de wijze nog geboren moet worden die in staat zou zijn een ander een beter middel te geven dan destijds in de toen gegeven omstandigheden kon worden toegepast. Een stelsel dat kolossale financieele resultaten heeft gegeven, al wordt beweerd dat meer dan de helft der behaalde winsten verduisterd werd. Dit wordt ten minste beweerd door „ouden van dagen die het weten kunnen".

De autoriteit dier ouden vervult ons wel met eenig wantrouwen. 't Doet ons denken aan een onderzoek naar den hoogsten bandjir stand van een rivier, waarbij men zich richtte tot de oudste inwoners van een desa, die dan elk afzonderlijk uit hun herinnering peilen aangaven, die ettelijke meters van elkaar in hoogte verschilden. Doch vervolgen wij het betoog van den heer van der Pol.

Het gouvernement, dat dreef op de koffie, was als een koopman, die tonnen gouds verdient, doch elk oogenblik een catestrofe kan verwachten die een eind zal maken aan zijn zaak en zijn vermogen. Zoo iemand kan zelfs in zijn beste dagen niet spreken van een „bevredigde staat" zijner zaken; zijn bestaan is speculatief. Zoo'n ééndagskoopman was ons gouvernement, dat leefde op de wisselvallige opbrengst van de koffie.

Hier zij een enkele opmerking onzerzijds geoorloofd. De vergelijking is o. i. onjuist. De een-dags-speculator kan in 't geheel niet vergeleken worden met het gouvernement. De koffie opbrengst is trouwens alles behalve plotseling naar beneden gegaan, en daarmee vervalt het teekenende van het beeld.

Afgescheiden echter van dit gebrek aan logica, is de slotsom van de beschouwing karakteristiek. Schrijver zegt dat het stelsel der gedwongen cultures, afgescheiden van den wisselvalligen aard der baten, op den duur dan ook niet in aanmerking kon komen als middel om de schatkist te vullen, daar het de ambtelijke wereld en de geheele Indische samenleving demoraliseerde.

„Toch had het, ondanks die demoraliseerende werking voor de bevolking zijn paedagogisch nut, want het heeft haar de oogen geopend voor de schatten die uit haar bodem te halen zijn. En eenmaal de cultuur gedeeltelijk prijsgevend, had het gouvernement wijs gehandeld met toch de bevolking te blijven dwingen om te arbeiden, om de bewerking van haar grond, geheel ten bate van haar-zelf. Gelijk men in Europa, ten bate der gemeenschap

bijna overal den schoolplicht invoerde, zoo is bij den indolenten inlander de werkdwang, de cultuurdwang, al even noodzakelijk. Zoo bekrompen waren vroeger, en zijn nog, zijn sociale opvattingen, dat hij letterlijk niets uit zich zelf doet. Tot alles, zelfs tot de rijstbouw, moet hij, gelijk b.v. ter Westkust van Sumatra, gedwongen worden. Liever duldt hij een periodiek wederkeerende rijstschaarschte, wat zoowat gelijk staat met hongersnood, die we in Europa slechts bij name meer kennen, dan dat hij nieuwe sawahs zal aanleggen, ook al liggen honderden bouws grond voor 't grijpen.

„Van daar dat ik 't bijna als zeker durf achten dat de man, die Indië's bevolking van den rand van den economischen ondergang, waarop zij nu staat, zal weghalen en daarvoor te gelijk de geldmiddelen voor den openbaren dienst zal bekomen, geen ander middel zal weten te vinden dan die bevolking met alle gepaste strenge en zachte middelen methodisch aan 't werk te zetten.

„Dit is dan ook mijns inziens de groote fout geweest, dat van het oogenblik af dat Principien Reiterei deed besluiten tot het loslaten der cultures ten bate van den staat, men ook de bevolking aan haar lot overliet. Ze was vrij. Doch van die kostbare vrijheid, waarvan meer ontwikkelden tot hun voordeel zouden gebruik maken, begreep ze de waarde niet."

Wij haalden hier letterlijk aan, omdat we hier een redeneering voor ons hebben, die letterlijk kon overgeschreven zijn uit een betoog van een ouderwetschen oudgast van voor dertig of veertig jaar. De luie inlander, die uit zich zelf niet werken wil, is, zoo dachten wij, al lang naar het rijk der schimmen verwezen. Hier duikt hij waarachtig weer op! En dan heel onjuist is de voorstelling; alsof ook na het cultuurstelsel niet elk inlandsch hoofd, elke controleur op Java zich is blijven bemoeien met de rijstcultuur, alsof aan de planters niet werd bevolen te planten, alsof zij vrijheid hadden hun land braak te laten leggen. De leekedenker is hier weer bezig zich schuldig te maken aan die gruwelijke generalisatie, die ons zoo gemakkelijk bokken doet schieten. De heer Kooreman heeft inderdaad in dit tijdschrift aangetoond dat de koffie-opbrengst op Sumatra's Westkust is afgenomen door het verslappen van den dwang, zooals die met ijzeren greep drukte op de bevolking van Sumatra's Westkust onder haar militaire gouverneurs. Maar daarom heeft de leekedenker niet het recht zulke verbijsterende conclusies te trekken over den inlander en over de gevolgen van de afschaffing van het cultuurstelsel, zooals dit *op Java* werd toegepast. 't Is een staaltje van de oppervlakkigheid van dezen schrijver! En hoewel het ons genoegen doet — zooals wij reeds zeiden — dat het opstel geplaatst is, omdat wij moeten letten op de teekenen des tijds, waarvan redeneeringen als die van den heer Van der Pol er een is, zoo betwijfelen we toch of het in de *Vragen des Tijds* zou verschenen zijn, wanneer in de redactie daarvan één persoon was geweest, die in Indische onderwerpen thuis is.

* * *

Met groote sympathie lazen wij een dergelijk artikel van het *Algemeen Handelsblad* van 12 April over de positie der Indische officieren; geschreven naar aanleiding van het ingediende wetsontwerp tot herziening van de wettelijke bepalingen betreffende bevordering, ontslag, op pensioen stellen en de pensioenen bij land- en zeemacht. De memorie van bedoeling zegt de bestaande wetten

zijn „gebrekkig en verouderd", zij „bevatten tal van leemten en gebreken". De wetgever heeft er thans naar gestreefd „met de nieuwere begrippen omtrent de te regelen onderwerpen rekening te houden" en zooveel als maar eenigszins mogelijk, voor zee- en landmacht gelijke regelingen te maken.

Naar aanleiding van het feit der indiening van deze wetsontwerpen vraagt het *Handelsblad* zeer terecht: *kon nu te gelijkertijd niet aan het Indische leger zijn gedacht?*

Sinds vele jaren is betoogd, dat de officieren van dat leger recht hebben op „gelijke waarborgen" — om met de commissie voor de grondwetsherziening in 1848 te spreken — als aan hunne kameraden van de Nederlandsche krijgsmacht zijn geschonken.

Bij verschillende gelegenheden is dergelijk betoog geleverd; b. v. in „Krijgswetenschap" van 5 Februari 1885. Wanneer men sinds lang voor de officieren van de *Nederlandsche* land- en zeemacht eene regeling bij Koninklijk besluit onvoldoende, en een regeling bij de wet noodzakelijk acht, dan kan men hetzelfde voor de officieren van het *Indische* leger niet ontkennen.

De ervaring heeft intusschen doen zien, dat alle aandrang, om op dezen grond de positie der Indische officieren te waarborgen, steeds vruchteloos is geweest. Met het oog daarop wordt een ander argument aangevoerd, nu niet aan de belangen der Indische, maar aan die der Nederlandsche officieren ontleend.

Zeer te recht stelt de Regeering voor, te bepalen dat de officieren van het leger hier te lande, tijdelijk in Indië als militair dienende, ontslagen en op non-activiteit gesteld worden naar de regelen, geldende voor de landmacht in die gewesten, en omgekeerd.

De daarvoor aangevoerde redenen zijn klemmend genoeg. Doch als de Regeering meent, dat tegen haar voorstel „geen redelijk bezwaar kan worden geopperd, wanneer slechts in overweging wordt genomen dat de officieren", die naar Indië worden gedetacheerd..., „voor de detacheering niet anders dan op hun verzoek worden aangewezen en dus vrijwillig zich stellen onder de bepalingen, noodig geoordeeld voor het deel van 's Rijks strijdkrachten, waarbij zij tijdelijk dienst zullen doen", — dan verliest zij uit het oog, dat die bepalingen alle wettelijke vastheid missen; gelijk de ondervinding heeft geleerd, elk oogenblik gewijzigd kunnen worden, en dat dus dat „vrijwillig" zich onderwerpen aan bepalingen die men niet kent, maar zeer betrekkelijk is.

Zeker, een officier die voor enkele jaren „detacheering" — of beter „tijdelijke overplaatsing", — vraagt bij het Indische leger, breekt zich het hoofd niet met de Indische voorschriften omtrent ontslag en non-activiteit, waaronder hij zich „vrijwillig" gaat stellen; hij zal van die voorschriften vermoedelijk geen last hebben, meent hij.

Maar hoe zou hij zich teleurgesteld voelen, wanneer bijvoorbeeld, gelijk in 1865 geschiedde, bij koninklijk besluit werd bepaald dat de officier, die recht kwam vragen ter zake van eene hem opgelegde straf, op non-activiteit wordt geplaatst? Het is waar, die ergerlijke regeling is in 1870 weder ingetrokken; maar alle waarborg ontbreekt, dat niet te eeniger tijd iets dergelijks geschiedt, of in ander opzicht de eerst toegekende rechten worden verkort.

Wie een vergelijking maakt tusschen de thans ontworpen bepalingen voor de Nederlandsche, en de bestaande bepalingen voor de Indische officieren, zal

al zeer spoedig getroffen worden door het feit, dat de eerste *veel* milder zijn dan de laatste.

In Indië wordt hij voor den Raad van onderzoek gebracht, wegens het aanhoudend maken van schulden, ten gevolge van verkwisting of andere vrijwillige handelingen"; of wegens „het aangaan van een huwelijk zonder de vereischte toestemming". In Nederland bemoeit men zich in den regel niet met de particuliere zaken van den officier; alleen wanneer hij door dergelijke of andere omstandigheden „onbekwaam of ongeschikt" wordt voor den dienst, kan hij gepensioneerd worden, maar (volgens het wetsontwerp) alleen op advies eener daartoe door de kroon aangewezen commissie van opper- en hoofdofficieren. In Indië kan eervol ontslag volgen, zonder pensioen.

In Indië heeft de Regeering zelfs geen advies van een Raad van Onderzoek of van een speciale commissie noodig als de officier de verordening overtreedt betreffende het eigendomsrecht van den Staat op de gouvernementsarchieven; zij jaagt hem eenvoudig weg, zonder pensioen. In Nederland, waar de „gouvernements-archieven" ook uit een militair oogpunt zeker niet minder belangrijk zijn, kent men dergelijke draconische bepalingen niet; daar zijn de gewone wetten voldoende geacht om misbruiken te beletten of te bestraffen.

Men herinnert zich de gevallen van de kapiteins Van Daalen, Willink Ketjen en anderen, die na vrijspraak door een Raad van Onderzoek eenvoudig gepensionneerd werden. De gouverneur-generaal had daartoe het recht; of hij in elk geval van dat recht een doelmatig gebruik maakte, blijve hier buiten beoordeeling, — zeker is het dat men den officier van het Nederlandsche leger niet aldus had kunnen behandelen en dat voor dezen, ook in de toekomst, redelijke waarborgen aanwezig zijn tegen mogelijk verkeerd gebruik van de aan de hoogste autoriteit toegekende macht.

In het algemeen kan men dus wel zeggen, dat de Nederlandsche officier veel meer waarborgen bezit dan de Indische. Waarom moet hij die waarborgen verliezen wanneer hij tijdelijk bij het Indische leger dient?

De Regeering heeft volkomen terecht voorgesteld, dat de officier onderworpen zal zijn aan de voorschriften, geldende voor het leger waarbij hij dienst doet. Maar dat voorstel is alleen aannemelijk, wanneer de voorschriften voor het Nederlandsche en het Indische leger zijn vastgesteld *door denzelfden wetgever*, zoodat zij niet meer verschillen dan werkelijk noodig is wegens de verschillende omstandigheden, — gelijk het geval is in het eenige, door de Regeering aangehaalde voorbeeld dat in de Indische bepalingen de Gouverneur-Generaal moet worden genoemd, wat natuurlijk in de Nederlandsche wet niet noodig is.

Het gaat niet aan, van den officier van het Nederlandsche leger te vorderen dat hij, zich bereid verklarende tijdelijk bij het Indische leger dienst te doen, „vrijwillig" al de hem bij de wet toegekende rechten betreffende ontslag en non-activiteit prijs geeft.

Het *Handelsblad* dringt er daarom ernstig op aan, dat de ingediende wetsontwerpen voor de officieren van zee- en landmacht nog worden aangevuld met een, op dezelfde beginselen gegrond, betreffende die van het Indische leger. Wil men thans nòg niet toegeven dat de laatsten zelven daarop alleszins recht hebben, — dat men het dan doe ter wille van de Nederlandsche officieren, bij de Indische krijgsmacht gedetacheerd.

* * *

De dertig millioen is het opschrift van een hoofdartikel in het *Handelsblad* van 10 April jl. en dat het in onze vorige aflevering (bl. 421) opgenomen artikel van Mr. C. Th. van Deventer behandelt. Het Amsterdamsche blad begrijpt niet recht, waarom Mr. van Deventer zich de moeite heeft gegeven om aan te toonen dat het blad wel eens verschillende oplossingen der financieele quaestie heeft beproefd, daar zulks het gevolg is kunnen zijn van nadere overweging of van gewijzigde tijdsomstandigheden en niet de qualificatie van inconsequentie verdient, wanneer slechts, zooals naar het blad meent het geval was, aan alle adviezen, in den loop der tijden gegeven, steeds dezelfde gedachte ten grondslag lag. Om dit aan te toonen wijst de redactie van het *Handelsblad* er allereerst op, dat Mr. van Deventer onvolledig was door geen rekening te houden met wat vóór 1896 door haar over hetzelfde onderwerp geschreven werd. Den 16en Maart 1892 wees zij reeds op de „weerzinwekkende geschiedenis" der dertig millioen, onlangs door den heer Van Kol nog eens verhaald en toegelicht. En op 9 November 1893, 20 December 1894, 18 October 1895 en 21 December 1895 kwam zij op de zaak terug. Onveranderlijk bepleitte zij de stelling, dat, wat men ook kon laten rusten, de *dertig millioen* niet in het vergeetboek mochten raken. Doch al die vertoogen bleven zonder uitwerking, zooals ten duidelijkste bleek toen bij het wetsontwerp tot regeling van het aandeel van Ned.-Indië in de geldleening van 1883, in verband met de conversie der $3^1/_2$ pCt. schuld, met geen enkel woord van Nederlands verplichting tot teruggaaf der dertig millioen gewaagd werd. Dit gaf de redactie aanleiding om in haar nummer van 9 Augustus 1896 de geheele geschiedenis nogmaals in het licht te stellen en, zich geen rekenschap gevende van al wat was voorafgegaan, maakt de heer Van Deventer, er haar nu een verwijt van dat zij — om tot de teruggaaf der dertig millioen te kunnen komen — daar tegenover stelde een restitutie van twee millioen 's jaars, voornamelijk voor de marine. Dit toch was niet, zooals Mr. van Deventer meent, een voorstel tot het betrachten van louter theoretische eerlijkheid, dat Indië praktisch geen voordeel zou bezorgen, want in 1896 was er — en dat heeft Mr. van Deventer uit het oog verloren — een „nieuwe regeling" in aantocht, waarbij van Indië een hoogere bijdrage voor de marine gevorderd werd. Het in 1896 gegeven advies was nu in hoofdzaak: beschik over die hoogere bijdrage, maar laat dan den rentepost van 1883 vervallen. Indien men zich naar dit advies gedragen had, zou Indië wel degelijk gebaat zijn, maar toen de verhoogde bijdrage voor de marine eenmaal op de begrooting stond en Indië reeds alles bij wijze van restitutie betaalde wat het geacht kan worden schuldig te zijn, nu moest, in de volgende artikelen, wel worden aangedrongen op schrapping van de schuld van 1883, zonder dat daarbij eenige nieuwe compensatie kon worden aangewezen.

„Er is dus geen sprake" zegt het *Handelsblad* „van evolutie" in onze denkbeelden, of van „door niets gemotiveerde inconsequenties". De onttrekking van de dertig millioen aan de Indische geldmiddelen is door ons sinds jaren genoemd een vlek op ons beheer, die nog moet worden uitgewischt, en elke gelegenheid hebben wij aangegrepen om daarop aan te dringen. Al de rest is, in onze oogen, bijzaak, waarover men verschillend kan denken. Wil eene Nederlandsche Regeering van al wat het moederland, na 1872, of na 1867, of na eenig ander jaar uit Indië trok, meer restitueeren — wij zullen er geen

bezwaar tegen maken. Wij hebben steeds gezegd: voor alle andere „bijdragen aan het moederland" zijn nog min of meer deugdelijke motieven aan te voeren, — voor de dertig millioen is dat niet het geval. Die som — met de daarop verdiende rente — komt, naar recht en billijkheid, niet toe aan de Nederlandsche schatkist.

Van dit begrip zijn wij sinds jaren uitgegaan; wij herhalen: al wat men verder kan aanvoeren vóór of tegen andere bijdragen aan de Nederlandsche schatkist, laat ons in betrekkelijken zin koud.

Zoo is uit de Indische middelen indertijd acht millioen betaald aan de Nederlandsche vestingen, omdat Indië belang had bij de verdediging van het moederland. Sommigen zullen deze overweging gezocht, — anderen zullen haar volkomen gerechtvaardigd vinden. Wat ons betreft, wij hellen meer over tot de meening der eersten; doch nu eenmaal de wetgever in den zin der laatsten heeft beslist, begrijpen wij dat terugkomen op die beslissing niet licht te verwachten is. Wij leggen ons dus — noode — neder bij dit fait accompli".

Het *Handelsblad* begrijpt dat Mr. van Deventer, die zich op een ander standpunt stelt, met die meegaandheid geen vrede kan hebben, maar het gelooft verstandig te doen, door van Indië alleen die teruggaaf te eischen, waarvan de rechtmatigheid *niet kan worden betwist;* en dat is alleen het geval met de *dertig millioen.* Waar zou het inderdaad heen, indien men zich nooit kon nederleggen bij het *fait accompli?* Men zou, om een voorbeeld te noemen, dan ook moeten verlangen dat de subsidies aan bijzondere scholen, die thans door de meerderheid in ons land billijk geacht worden, berekend werden van de schoolwet van 1857 af!

„Wij zijn van meening", zoo eindigt het *Handelsblad* zijn goed geschreven artikel „dat elke daad moet beoordeeld worden naar de begrippen en toestanden van den tijd waarin zij verricht werd, en niet naar die van een later tijdvak. En het is juist omdat de bestemming der dertig millioen reeds vóór hunne „voorloopige" aanwending tot amortisatie was uitgemaakt ten bate van Indië, dat wij er met recht op kunnen aandringen dat die bestemming er nog aan gegeven worde."

Tot zoover het *Handelsblad.* Naar onze meening, had het zich de moeite kunnen besparen de *retroacta* van vóór 1896 na te pluizen en zou Mr. van Deventer, had hij dit gegaan, van de zijde van een geeuwenden lezer, allicht een *„Avocat, ah! passons au déluge,"* hebben kunnen verwachten. Wat het *Handelsblad* uit die retroacta mededeelt, bewijst toch alleen, dat dit orgaan vóór 1896 reeds op de teruggaaf van de dertig millioen aandrong, niet dat het toen ook de afdoening dezer restitutie door middel van compensatie met 2 millioen 's jaars als een aanbevelenswaardige verrekening aanprees. Dit kunststukje werd — zooals wij wel uit het in het besproken artikel gegeven overzicht moeten opmaken — het eerst vertoond in 1896; het systeem van het *Handelsblad,* zou men kunnen zeggen, werd er door voltooid en het komt ons daarom juist voor dat Mr. van Deventer het artikel van 1896 tot uitgangspunt van zijn beschouwingen koos. Wat het *Handelsblad* zegt van het verband dat tusschen zijn advies van 1896 en de „nieuwe regeling" voor de marineuitgaven bestond, is vooral merkwaardig, omdat in het artikel van

9 Augustus 1896 met geen woord van die „nieuwe regeling", welke vervat was in het Koninklijk besluit van 27 Juli te voren (*Stbl.* 141, gerept werd en de „bekende berekeningen", waarop het blad destijds het bedrag der „bijdrage van twee millioen gulden per jaar" baseerde, voor den argeloozen lezer wel geen andere beteekenis konden hebben dan „de berekeningen van de Waal", die immers óók tot het cijfer van 2 millioen voerden.

Had het *Handelsblad* den 9en Augustus 1896 het oog op die nieuwe marineregeling, dan heeft het zich dien dag wel zeer onduidelijk uitgedrukt en kan er Mr. van Deventer zeker moeilijk een verwijt van worden gemaakt, dat hij die bedoeling niet begrepen heeft. Te minder, omdat die marine-restitutie het door het blad genoemde cijfer van 2 millioen op geen stukken na motiveert. Zelf erkent het al vast dat die restitutiepost slechts *f* 1,119.000 bedroeg, maar uit de toelichtingen door de Regeering gegeven bij de behandeling der begrooting voor 1897 bleek deze post slechts tijdelijk zoo hoog te zullen zijn en voorbestemd om in vier jaren tijds tot *f* 400.000 te verminderen (zie blz. 27 der Memorie van Antwoord, Ind. begr. 1897). Het door Mr. van Deventer gewraakte voorstel van het *Handelsblad* van 1896 om de Indische begrooting met een vaste bijdrage van 2 millioen 's jaars te belasten zou Indië dus op den duur een douceurtje van vier ton bezorgd hebben en ook daarbij zou naar onze meening „het beleedigd rechtsgevoel" geen voldoening hebben kunnen vinden. Wij beschouwen het, niettegenstaande de pertinente tegenspraak van het *Handelsblad*, dan ook als een onbetwistbare en heugelijke „evolutie" in de denkbeelden door dit blad verkondigd, dat het later dat bijdrage-systeem geheel heeft losgelaten. Wij hopen dat de voortgang dier evolutie voeren zal tot de verwerping van de leer van het *fait accompli*, zooals die thans nog door het blad gehuldigd wordt. Want die leer komt ten slotte hier op neder dat men maar berusten moet in gepleegd onrecht en daarmede kunnen wij ons niet vereenigen. *Zoolang herstel van onrecht mogelijk is*, is berusting een zedelijk kwaad. Het door het *Handelsblad* aangehaalde voorbeeld der subsidies aan bijzondere scholen gaat reeds daarom niet op, omdat men daar te doen had met individuen of groepen van individuen en men, jammer genoeg, aan de thans levende ouders van schoolgaande kinderen onmogelijk kan goed maken wat tegenover de ouders van vóór 40 of 30 jaar schoolgaande kinderen werd te kort gekomen. Waar echter de Nederlandsche tegenover de Indische *gemeenschap* staat, is restitutie van onrechtvaardiglijk door gene aan deze onttrokken en ten eigen bate opgelegd geld wèl mogelijk en dus plicht Door het *fait accompli* als een motief tot rechtsweigering te erkennen verzwakt het *Handelsblad* bovendien zijn standpunt ten aanzien van de *dertig millioen*, want ook de naasting van deze dertig millioen is een *fait accompli*. Komt men echter tegen die naasting op, dan is er geen enkel redelijk of zedelijk motief om ook de naasting der andere Indische millioenen niet te wraken en is de grens ten slotte alleen te zoeken in die van Nederlands *vermogen* tot herstel van onrecht.

* * *

Hoe broodnoodig het is dat Nederland zonder ophouden en zonder vergoelijking aan de nakoming van zijn plicht tegenover Indië wordt herinnerd en dat wordt aangedrongen op een spoedige kwijting van dien plicht, bleek ons op nieuw bij het lezen en overdenken van hetgeen hetzelfde *Handelsblad* in

zijn nummers van 16 en 18 April j.l. over Indië ten beste gaf. In het eerst aangehaalde nummer hief het blad, tegen het verwijt van *de Locomotief* dat het te veel op een afstand en daardoor te optimistisch oordeelt, een van zijn bekende lofzangen op *Ons bestuur over Indië* aan, doch het moet aan zijn plechtige verzekering „dat wij op den goeden weg zijn", toch eerlijkheidshalve, het voorbehoud toevoegen *„dat op dien weg nog slechts de eerste étape is bereikt"*.

* * *

En in het nummer van 18 April deed het *Handelsblad* in een onder de rubriek *binnenland* verzeild geraakt berichtje onder den titel *Irrigatie-afdeelingen op Java* gevoelen, hoe weinig die eerste étape nog maar van het uitgangspunt verwijderd is. Van de 15 irrigatie-afdeelingen die op Java en Madura aanwezig zijn — zoo herinnert het blad naar aanleiding van de mededeelingen van den heer Weijs in het Indisch Genootschap — en waarvan er in 1900 acht hadden moeten zijn, kwamen er tot dusver slechts drie tot stand, en wel in de jaren 1888—1892. Na 1892 werd in deze richting eenvoudig niets meer gedaan. Waarom? Omdat men, zooals het *Handelsblad* veronderstelt, waar de Indische begrootingen er zoo ongunstig uitzagen, liever geen verhoogingen, die wellicht nog uitstel konden lijden, — wat intusschen door het blad zelf betwijfeld om niet te zeggen betwist wordt — voordroeg. Zoo'n irrigatie-afdeeling kost toch wel *f* 60,000 per jaar en met die vijf afdeelingen zouden dus drie heele tonnen gemoeid zijn! Daarom staakte men maar liever de verdere invoering eener organisatie, die de verzekering der eerste levensbehoeften van de inlandsche bevolking ten doel had. Zóo ver zijn wij in Indië op den goeden weg! Is dit niet een sprekend staaltje van „het verlammend *geen geld, geen geld, geen geld*", waarover Mr. Brooshooft in 1888 reeds klaagde; en moet het *Handelsblad* niet toestemmen, dat een pessimisme, hetwelk aandringt op een ter voorziening in Indie's behoeften dringend noodzakelijke vereffening der „eereschuld", voor Indie's waarachtig belang dienstiger is dan een optimisme, dat het geweten der Nederlandsche natie in slaap wiegt met lofzangen op „ons bestuur" en haar rechtsgevoel verslapt door aanprijzing van de leer der *faits accomplis* is?

* * *

Ten slotte een apologie. Wij zijn in de Januari-revue, blz. 124, den heer C. J. Hasselman, redacteur van het *Tijdschrift v. Binnenlansch Bestuur*, hard gevallen omdat den regent van Demak onthouden was de titulatuur, waarop deze hoofdambtenaar recht heeft. Het blijkt ons nu, dat wij dit gebrek aan etiquette slechts mochten verwijten aan de afzonderlijke afdrukken van het artikel, waarvan een exemplaar ons was toegezonden en dat ons voor ons referaat diende, doch dat in de inhouds opgave zelve van het tijdschrift aan den edelman en regent de voorvoegsels „Raden Mas Adipati Ario" werden toegekend, die hem toekomen. Het doet ons veel genoegen, dat wij onze beschuldiging tegen onzen ijverigen collega, die er naar streeft zijn tijdschrift een betrouwbare vraagbaak te maken voor ambtenaren B.B., dus geheel kunnen intrekken.

KOLONIALE LITERATUUR.

EEN WAARLIJKE NIEUWE MALEISCHE SPRAAKLEER.

C. SPAT, Maleische taal. Eerste Stuk Overzicht der Grammatica. Breda, Broese & Comp.

Na de brokstukken nieuwe Maleische Spraakleer geleverd in Dr. Tendeloo's „Maleische Verba en Nomina Verbalia" en onze „Malay Phonetics", behalve 't beknopte overzicht in den tweeden druk van onzen „Leercursus", gaf dit boek voor 't eerst een volledig, uitvoerig geheel te zien, opgetrokken uit de nieuwe bouwstoffen, die langzamerhand voor de Maleische taal bijeenverzameld zijn.

Dit boek is daarom een *daad*, welker beteekenis voor allen, die het wel meenen met de studie dier taal, op hoogen prijs dient gesteld te worden.

De schrijver is een man, die al wat door ouderen en nieuweren omtrent de Maleische Spraakleer verkondigd hebben, nauwkeurig en onpartijdig nagegaan, gewikt en gewogen heeft. En eerst na lang aarzelen sloot hij zich aan bij die denkbeelden, welke hem naar zijn wetenschappelijk geweten het meest aannemelijk voorkwamen. We hebben hier dus niet te doen met het blindelings onbesuisd aanhangen en uittrompetten van 't allernieuwste, enkel en alleen omdat het het nieuwste is. Neen, die nieuwe denkbeelden zijn door zijn nadenken en toetsen door zijn ervaring van lectuur en onderwijs, *de zijne* geworden.

Dit boek is dus een eerlijke overtuigingsdaad.

Al zijn bedoelde nieuwe denkbeelden van anderen uitgegaan, Spat heeft ze verwerkt, er nieuwe bewijzen voor gevonden, er nieuwe gezichtspunten voor geopend, en zijn werk zal een mijlpaal vormen op den weg der ontwikkeling onzer kennis van 't Maleisch.

Daarmede is geenszins gezegd, dat het geen gebreken zou hebben; maar zeer zeker mist het dit groote gebrek aan veel andere boeken over 't zelfde onderwerp: *het verkondigt geen theorieën, waaraan de schrijver niet of maar half gelooft.*

Een ander gebrek van schier alle Maleische grammatica's, het verwaarloozen der klankleer en 't steeds verwarren daarbij van klank en klankbeeld (van uitspraak en spelling) missen we evenzeer in Spat's „overzicht". Negentien bladzijden bevatten zakelijk al wat omtrent de klankleer behoort behandeld te worden. Daar dit gedeelte van het boek voornamelijk aan onze „Malay Phonetics" is ontleend, kunnen we er kort over wezen. 't Geen omtrent de uitspraak der vreemde woorden gezegd wordt, is niet aan de „Phonetics" ontleend, daar deze slechts de zuiver Maleisch-Polynesische klanken behandelen. Daarin treft het ons, dat er niet vermeld wordt, dat *beschaafde* Maleiers zich erop toeleggen de vreemde klanken van 't Arabisch op de oorspronkelijke wijze uit te spreken, en dat velen het werkelijk zoover weten te brengen. Zoo vernamen wij, dat de inlandsche prinsen te Riouw steeds het woord *kâbar* (bericht) op Arabische wijze, dus als in onze spelling, *chabbar*, uitspreken.

't Zelfde verschijnsel merkten wij zelf bij vorstelijke inlanders ter Westerafdeeling van Borneo op. Geen wonder waarlijk, als men in aanmerking neemt, dat die aanzienlijken zelfs vaak het Arabisch voldoende machtig zijn om het vloeiend te *spreken*.

In Hoofdstuk II staat onder de paragraaf consonanten onder C. een zonderlinge bewering: in woorden als *lâin*, *pâit* enz. zou volgens de klankleer *geen* q hoorbaar wezen, doch deze is daarin wel hoorbaar als men de lettergrepen *gescheiden* uitspreekt. Maar dat is immers nogal natuurlijk: het gescheiden uitspreken beteekent: 't laten hooren van een hiaat, d i. van een *hamza!* Doch men spreekt die woorden niet met zulk een hiaat uit. Dat de Maleiers in enkele daarvan wel een q *schrijven* doet niets ter zake.

Als op iets goeds wijzen wij in 't zelfde hoofdstuk op de vermelding van tal van woorden, welke Maleiers gewoon zijn *aaneen* te schrijven: terwijl toch niemand die als werkelijk bijelkaarhoorend beschouwt. Dit is weer een bewijs, hoe dwaas het is uit het aaneenschrijven van de pronomen *koe*, *kaw* a. a. en 't grondwoord te besluiten tot het grammatisch eenzijn van die woordjes met het werkwoord, als hadde men daar te doen met verbale persoons-kenmerken.

In Hoofstuk III achten wij het opgeven van den algemeenen regel, dat het *zinsverband* de woordsoort bepaalt, zeer nuttig. Dit toch wordt vaak vergeten. In overeenstemming met onze opvatting is ook de verklaring van een zinnetje als *ini pintoe* als bestaande uit onderwerp en gezegde = werkwoord (*pintoe* hier = een deur zijn). *Pintoe* moet hier werkwoord zijn, omdat een zin zonder werkwoord onmogelijk is. Ons koppelwoord is dan ook als zoodanig slechts een gedachtenverbinden zonder zelfstandige beteekenis: eerst door de verbinding met het volgende substantief wordt het een *gezegde*, dat met het onderwerp een eenvoudige *gedachte* uitdrukt. Te zeggen, dat in ons zinnetje *dit is een deur* een werkwoord is, en in 't geheel overeenkomstige *ini pintoe* niet, zou onverdedigbaar wezen.[1])

In hoofdstuk III. (Het zelfstandig naamwoord) vestigen mij de aandacht op de degelijke behandeling der *samengestelde substantieven*. Ook de *afleidingen* gevormd door voor- en achtervoegsels kunnen daarop aanspraak maken. Bij die met *pë* of *pa*, welke een maat aanduiden, had *pamëloeq* vermeld kunnen zijn. Dat het voorvoegsel ook wel *pa* luidt, zooals in dit voorbeeld (waar de *klemtoon* niet onmiddellijk erop volgt) had mede gezegd kunnen zijn. Dezelfde afwisseling bestaat immers tusschen *kë* en *ka*, *së* en *sa*, enz. (behalve waar een verbindingsklank optreedt, als in *pëmbëli*).

Hierbij zij opgemerkt, dat Spat, evenals wij, van een voorv. *pë* spreekt en niet *për* of *pëm* enz.; en evenzoo voegt hij nergens de *r* of neusklank bij 't prefix als daarbijbehoorend. Inderdaad is het inconsequent hier deze *verbindingsklanken* niet als zoodanig te beschouwen, waar men dezelfde klanken in andere gevallen wel in hun zuiver phonetisch karakter erkent. Zoo zal iedereen toegeven, dat in *kampaq* naast *kâpaq*, de *m* geheel phonetisch is (vergelijk verder *toemboeh* naast *toeboeh*, *sënitiâsa* naast *sënantiâsa* enz.); evenzeer heeft de *r* in *tërmâsa* en *fërduli* slechts klankwaarde. Naast den normalen neusklank als verbindingsklank (d.w.z. steeds die, welke bij den volgenden medeklinker behoort) dient nog een afwijkende *m* erkend te worden, zooals die voorkomt in *semoela* (van een ongebruikelijk *oela*, verwant met *oelang*) en

1) Wij volgen hier Spat's spelling van Mal. woorden.

wellicht enkele andere woorden. Sporadisch vindt men ook *l* (en *lĕ*) als zoodanig: *bĕlâdjar, tĕlandjoer, kalĕkâtoe.* Op blz. 117 zien we tot ons genoegen *ampoenja* opgevat als „de heer ervan", wat de beteekenis is, en niet het eigendom ervan, zooals vaak verkeerdelijk wordt opgegeven. Bij de *aanwijzende voornaamwoorden* missen wij den belangrijken regel, dat *ini* en *itoe,* behalve als directe aanwijzing betrekking hebben 't eerste op 't geen volgt, het laatste op 't geen *voorafgaat.*

Bij 't *werkwoord* (Hoofdstuk VIII), zeker 't belangrijkste deel van het boek, is vrijwel alles nieuw. Wij wijzen op het verlaten der oude theorie, volgens welke *me* een *actief* zou vormen, en de onderscheiding van *perfectief* en *imperfectief,* het laatste zich kenmerkende door de voorvoegsels *me* of *be.* De behandeling van dit laatste voorvoegsel is bij Spat geheel in overeenstemming met Dr. Tendeloo's verklaring.

Hetgeen deze spraakkunst vooral onderscheidt van *alle* andere volledige grammatica's is het aanhangen der leer, dat het Maleisch geen *afzonderlijken vorm* voor 't passief heeft. Dat de vorm met *di-* ook wel eens actief kan opgevat worden, wordt duidelijk aangetoond.

In een verband als *enday ditangkapnja akan boeroeng itoe,* hij wilde den vogel vangen, kan toch moeilijk *ditangkapnja* een lijdende vorm wezen, daar *akan* duidelijk op een *accusatief* wijst. Iets anders is 't met zinnen waar *akan* aan 't begin staat, en met *wat betreft* moet vertaald worden, als:

Akan ôrang itoe telah lâma ia sakit,
Wat dien man betreft, hij was reeds lang ziek.

Hier toch hebben we met een *elliptischen zin* te doen, en ook hier is *ôrang* accusatief. Zeer terecht spreekt S. hier van een verzwegen onderwerp (pronoom), natuurlijk niet vermeld, omdat zulks in 't Maleisch regel is als 't onderwerp reeds eens met name genoemd is.

In een zin als deze zijn eeh paar woorden weggelaten, b.v. om te spreken a. a. *Akan* is daar dus zooveel als *over,* en is te vergelijken met het Fransche *quant à,* dat natuurlijk evenmin voor een nominatief kan staan. In zoo'n geval is de Fransche zin *ook* elliptisch.

Bij de behandeling van 't bijwoord vinden wij onze opvatting van 't prefix *sa* of *sĕ* als voorzetsel (vergelijk Tegaalsch). Men legge hiernaast onze Maleische etymologieën (bij *sa, Indische Gids.*)

We hebben verder weinig over dit boek te zeggen. Waar zooveel in overeenstemming is met onze, van anderen afwijkende, meeningen wordt veel uitwijden daarover een ware *oratio pro domo.*

Alleen zij nog vermeld, dat Spat in zijn spelling *consequent* is en zich daarin niet stoort aan de spelling der Maleiers. Zoo laat hij aan 't begin der woorden de *h* weg. Ook schrijft hij *terebang* in overeenstemming met den klankregel, dat in een Maleischen stam r en b onmogelijk vlak op elkaar kunnen volgen (van twee medeklinkers *in* zoo'n stam toch moet de eerste steeds een neusklank wezen); zoodat *terbang* als stam onmogelijk is.

Wij wenschen den arbeid aan dit werk besteed — waarlijk geen kleinigheid waar men zelfstandig optreedt en niet napraat! — de welverdiende belooning van succes toe.

AMSTERDAM, 9 April 1900. Dr. A. A. FOKKER.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

DE „ORANG MAMMA" IN INDRAGIRI.

In de *Illustrirte Zeitung* van 29 Maart jl. schreef de heer Gustav Schneider, van Basel, een stukje, getiteld: „Orang Mamma, ein bisher unbekannter Volksstamm im Inneren Sumatra's". Hij verhaalt van 1897—99 de oostkust van Sumatra en de Battahlanden bereisd te hebben, vooral om de Fauna te bestudeeren. In Indragiri zegt hij zich vrij lang te hebben opgehouden bij den planter von Méchel en het weinig bekende binnenland te hebben bereisd. In Batoe Radiar (wij behouden zijne spelling) hoorde hij veel over een aan den rechteroever der Quantan-rivier in het binnenland in de bosschen wonenden heidenschen volksstam, de Orang Mamma, die hij na het overwinnen van onderscheiden zwarigheden bezocht, en omtrent wier leefwijze enz. hij velerlei bijzonderheden mededeelt. Hij kon ook verscheidene photographiën van de Mamma's, hunne woningen enz. nemen, welke in genoemd weekblad worden teruggegeven.

Nu kan men vragen: Ontdekte de heer Schneider inderdaad een tot nu toe onbekenden volksstam? of hebben wij hier te doen (hetgeen waarschijnlijk voorkomt) met een stam der op meerdere plaatsen in de binnenlanden van Sumatra voorkomende Orang Oeloe, Orang Koeboe of Orang Loeboe, over wie al heel wat geschreven werd?

Naar den naam „Mamma" werd te vergeefs gezocht in Crawfurd's „Descriptive Dictionary of the Indian Islands", in de Hollander's „Land- en Volkenkunde van N. O. I.", in het „Aardrijkskundig en Statistisch Woordenboek van N. I.", in van Hasselt's „Volksbeschrijving van Midden-Sumatra", in Schuiling's „Nederland tusschen de tropen", in de „Encyclopedie van N. I.", terwijl die allen (zie b. v. Schuiling p. 318, van Hasselt p. 2 en elders, en het Woordenboek in voce), met uitzondering van de „Encyclopedie", die nog niet tot aan de O gevorderd is, [1]) over de Orang Oeloe enz. bijzonderheden mededeelen.

Onder het hoofd „Indragiri" leest men echter in de Encyclopedie het volgende: „De bevolking wordt onderscheiden in Maleiers en Mamaq's".... „De Mamaq's zijn heidenen; hun taal is aan het Menangkabausch verwant. Zij bewonen de landstreek tusschen de Kwantan en Tjenako en tusschen deze en de Gangsal. Hun eerste hoofd draagt den titel van Patih. Zij zijn verdeeld in negen Soekoe's, waarvan acht onder Bahin's staan en een door een Penghoeloe wordt bestuurd."

Naar den naam en de woonplaats te oordeelen, zullen de „Mamaq's der

1) Bij de woorden: „Koeboe" en „Loeboe" wordt gezegd: Zie „Orang Koeboe" en „O. L."

„Encyclopedie" en de „Mamma's" van den heer Schneider wel dezelfden zijn. Hoogstwaarschijnlijk heeft men hier dus weder te doen met een dier quasi „ontdekkingen" van vreemde reizigers in Nederlandsch-Indië van zaken die ons al lang bekend waren, en die hun bekend konden zijn zoo zij van onze litteratuur kennis namen.

Al betwijfelen wij dus of de heer Schneider recht had zijne „Orang Mamma" „ein bisher unbekannter Volksstamm" te noemen, zoo zijn wij hem toch dankbaar voor de bijzonderheden, welke hij ons omtrent hen mededeelt.

Boven werd de gissing geuit dat de Mamaq's of Mamma's zouden behooren tot de Orang Koeboe, Loeboe of Oeloe, omtrent welke stammen al heel wat geschreven werd. Daaromtrent zou waarschijnlijk zekerheid kunnen worden verkregen bij eene volledige beantwoording der vragen omtrent hen gedaan bij de nummers 7 en 8 der Vragenreeks, in 1882 door het Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië in zijne „Bijdragen" en ook afzonderlijk gepubliceerd. Aangezien sedert die publicatie heel wat jaren verloopen zijn, schijnt het niet onnut die nog niet volledig beantwoorde vragen in herinnering te brengen.

Zij luidden, zie p. CXXXV van dl. 6, 4e volgreeks der „Bijdragen", aldus:

„7. Men verlangt eene nauwkeurige beschrijving der gewoonten en vooral van de taal der nog overgebleven Loeboe's, in het binnenland der Westkust van Sumatra. Men zie over hen o. a het „Aardrijkskundig en Statistisch Woordenboek v. N.-Indië" i. v. „Loeboe", ook i. v. „Sumatra" blz. 729; Netscher's stuk in het „Tijdschrift van het Bataviaasch genootschap", dl. IV. Verder in „Tijdschrift v. N.-I.", April 1864, blz. 261: „J. P. Godon, Bijdrage tot de kennis der Loeboe's op Sumatra". Nog worden mededeelingen verlangd omtrent de zoogenaamde „Orang Oeloe", die somtijds tegelijk met de „Loeboe's worden genoemd.

„8. Over de „Koeboe's", die in de binnenlanden van de residentie Palembang wonen, worden vele mededeelingen gedaan in het groote werk der Sumatra-expeditie, vooral in A. L. van Hasselt's „Volksbeschrijving". Toch zou, vooral ook omdat de heer van Hasselt slechts een deel der Koeboe's kon bezoeken, eene afzonderlijke, nauwkeurige beschrijving van de gewoonten en van de taal van dien volksstam, met opgaven van hun afkomst, aantal, enz, gewenscht zijn."

Over de Koeboe's zie men nog o. a.: „Tijdschrift van N.-I.", Februari 1874, p. 150: A. W. P. Verkerk Pistorius, „Een dag bij de Wilden"; 's Instituuts „Bijdragen", 1873, 3e volgreeks, dl. 7, p. 225; „de Ind.-Gids" van Augustus 1884, p. 199, over Forbes', naar het heet, scheef oordeel, en in „Gids", September 1884: „Loman, tocht naar Palembang". Over de Loeboe's: „De Loeboe's door C. A. van Ophuysen" in „Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde", 1884, deel 29, p. 88, en „Van Kerckhoff, Opmerkingen betrekkelijk de „Orang Loeboe" op Sumatra's Westkust" in „Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap", 1890, dl, 7. p. 576.

Men ziet, er is over die stammen al heel wat geschreven. Waarschijnlijk liet ik nog heel wat onvermeld. Zou het nu niet wenschelijk zijn van dat alles een geheel te maken, op ethnologische en linguistische gronden na te gaan of de Koeboe's, Loeboe's en Oeloe's al of niet tot één stam zijn terug te brengen, na te gaan of in het „Aardrijksk. en Stat. Woordenboek van

N.-I." onder het hoofd „Sumatra" op p. 729 terecht wordt gezegd dat de Koeboe's nog onbeschaafder zijn dan de Loeboe's en de Oeloe's, na te gaan of de Mamaq's" of „Mamma's van Indragiri meer of min één zijn met de Loeboe's van Sumatra's Westkust of met de Koeboe's van Palembang, enz. enz. Ons dunkt, over dat alles ware een leerzame monographie te schrijven, die ongetwijfeld de belangstelling van ethnologen en linguisten zou opwekken.

Wenschelijk evenwel schijnt het daarmede geen aanvang te maken alvorens de „Encyclopedie van N.-I." de Orang Koeboe, Loeboe en Oeloe zal hebben besproken, omdat die bespreking wellicht nieuwe gezichtspunten zal openen, tot nieuwe onderzoekingen aanleiding zal geven.

J. K. W. QUARLES VAN UFFORD.

Het pauperisme onder Indo-Europeanen.

DOOR

C. W. HOOGENDOORN.

Als wij, met het oog op pauperisme, vergelijkingen maken tusschen verschillende landen, dan bemerkt men spoedig, dat in die landen het meest wordt geleden, waar toestanden voortduren, welke al lang verbeterd hadden moeten worden.

't Is waar, zeer dikwijls valt het moeilijk wijzigingen aan te brengen in toestanden bij het volk ingeworteld, doch toch mag men zich niet laten afschrikken die wijzigingen in te voeren, al ware het zelfs, dat enkelen daarbij schade zouden hebben.

Een der landen, welke het meest te lijden hebben door verouderde toestanden, is ons rijk Nederlandsch Oost-Indië. Geen kolonie waar de lagere klasse der Europeesche bevolking zoo is achteruitgegaan en verarmd als in het keizerrijk Insulinde.

Trachten wij de oorzaak van dien achteruitgang en van die armoede te vinden, daarna middelen ter verbetering te zoeken.

De bevolking van Nederlandsch-Indië zou men gevoeglijk kunnen verdeelen in:

1e de inheemsche bevolking,

2e de Europeanen,

3e de afstammelingen ontstaan door kruising van beide bovengenoemde rassen en 4e de vreemde Oosterlingen.

De inheemsche bevolking bedraagt op Java en Madoera 25 millioen en op de Buitenbezittingen naar raming 13 millioen.

Volgens de laatste statistiek telt men in het geheel slechts 62831 Europeanen, waarvan op Java en Madoera:

in Europa geboren.	11332
„ Indië „	39788;

op de Buitenbezittingen:

in Europa geboren.	2500
„ Indië „	9211.

De militairen niet medegerekend staat de verhouding van het aantal in Europa geboren Europeanen tot die in Indië als 22 pCt. tot 78 pCt. Nu meenen wij niet te veel te zeggen als wij het derde deel van de in Indië geboren Europeanen tot de paupers rekenen, zoodat er veel meer van hen, dan volbloed Europeanen zijn; volgens deze berekening bedraagt het aantal paupers plm. 27 pCt. van de geheele Europeesche bevolking, waarvan zeker den erkenden het leeuwendeel toekomt.

Zou de oorzaak van het pauperisme nu liggen in de steeds grooter wordende talrijkheid van de halfbloeds welke geen bestaan hebben?

Deze Indo-bevolking heeft grootendeels haar ontstaan te danken aan de toestanden in de eerste tijden van onze vestiging in Indië.

Bij het aanknoopen van handelsrelaties met de verschillende inlandsche vorsten liet men toen dikwijls gewapende mannen achter ter bescherming van de opgeslagen magazijnen en legde bentings te hunner verdediging aan. Daar in Indië niet één Europeesche vrouw te vinden was, zochten deze mannen al spoedig omgang met inlandsche meisjes en verwekten de eerste kleurlingen. Toen onze macht in Indië zich uitbreidde, werd het aantal vestigingen grooter en steeg natuurlijk het cijfer van de natuurlijke kinderen van Europeanen.

Niet alleen werden militairen over Indië verspreid, ook tal van burgerlijke ambtenaren en ondernemende particulieren vestigden zich daar, zoodat het concubinaat zich in de Europeesche maatschappij vastwortelde. Op de meeste plaatsen in Indië vindt men dan ook nog nakomelingen van de eerste Europeanen. Toen later de gelegenheid zich meer aanbood om een Europeesche te huwen, verbeterde die toestand wel een weinig, doch het gemengde ras werd daardoor niet in aantal verminderd. Het kwade voorbeeld van vroeger wordt nog steeds gevolgd, en zoo wordt het gekruiste ras voortdurend vermeerderd door hen, die in concubinaat leven, civielen en militairen.

Hoe zijn de toestanden nu?

Een soldaat, nauwelijks in de kazerne gekomen, neemt zeer dikwijls een menagère, verwekt kinderen bij haar en erkent deze. Die kinderen, altijd in inlandsche omgeving, dragen een Europeeschen naam en hebben de rechten van een volbloed Europeaan. En wat is meestal de toekomst van die kinderen? De physiek geschikten worden soldaat en bevolken na afgeloopen diensttijd de kampongs, de niet geschikten worden veelal aan hun lot overgelaten, terwijl de meisjes later zeer dikwijls weer huishoudster worden.

In onzen diensttijd in Indië is het voorgekomen, dat twee meisjes, dochters van een fuselier, ongeveer 11 en 13 jaren oud de school verlieten, omdat zij zouden trouwen (figuurlijk gesproken) respectievelijk met een korporaal en een fuselier. Men zal zeggen, dat dit onmogelijk is, dat de wet daarvoor waakt. Maar, ach! er gebeuren zooveel leelijke zaken in Indië, vooral in de kazernes, waar niemand iets aan doet of doen kan.

Weten wij niet met stelligheid, dat een veertienjarige jongen uit de kazerne in het hospitaal werd opgenomen met een venerische ziekte, opgedaan bij de huishoudster van zijn vader!

Mocht men het concubinaat in de kazernes weren, dan zou daardoor alleen de maatschappij reeds een groote weldaad bewezen worden. In dit oordeel staan wij niet alleen; in het Algemeen Verslag der Protestantsche kerken in Ned.-Indië over 1897 lezen wij op bladz. 57:

„Zoolang de vrouw daar (kazerne) wordt toegelaten om buiten echt met den soldaat te leven, zal over het kazerneleven moeielijk een gunstig oordeel kunnen worden uitgesproken. En de kinderen daar verwekt, opgroeiende in zulk een onzalige omgeving, verwaarloosd en straks verlaten door den Europeeschen vader, behoudens enkelen die de particuliere liefdadigheid zich aantrekt, van hen is het waarlijk niet te verwachten, dat zij, ouder geworden,

mede zullen bevorderen het zedelijk godsdienstig leven in de Indische Maatschappij". Niet alleen in de kazernes schuilt het kwaad schepselen voort te brengen, die de ellende ten prooi zijn, maar ook in burgerkringen is dit het geval. Talrijk is het aantal Indo's, nauwelijks den kinderschoenen ontwassen die in de kampongs meisjes hebben, met wie zij sexueelen omgang hebben. Hoeveel zoogenaamde Europeanen zijn er niet, die meer dan een bijzit hebben en daarbij erkende kinderen. Verbeeld U in Nederland een man, die bij verschillende vrouwen kinderen heeft en deze zou willen erkennen. Men zou de handen in elkaar slaan van verontwaardiging; doch in Indië mag men kinderen tot Europeanen bombardeeren, zooals Dr. Van Lingen te Bandong zoo eigenaardig zegt, zooveel men maar wil en van zooveel vrouwen als men lust heeft.

Hierbij voegen wij een opgave van het aantal geboorten in 1895 en 1896.

In 1895 werden wettig geboren of door huwelijk gewettigd 2094, onwettig geboren 307, erkend 846.

In 1896 wettig geboren of door huwelijk gewettigd 2534, onwettig geboren 364, erkend 1030.

Deze cijfers geven duidelijk aan dat men de bepalingen omtrent het erkennen van kinderen meer dan streng moet handhaven of ze geheel wijzigen. Wij sluiten ons dan ook geheel aan bij het slot van een artikel over Kindererkenning in het *Handelsblad* van 12 Nov. 1899, 3e blad, hetwelk wij hier woordelijk overnemen:

„Maar de Indo-Europeaan, die door een Europeesch vader is „erkend", doch aan dien vader, wat zijn opvoeding betreft, niets te danken heeft, is onmogelijk met den Europeaan gelijk te stellen; — hij nadert veel meer tot den inlander, zelfs tot den inlander van de laagste klasse, hij gevoelt zich niet thuis in de Europeesche Maatschappij, waarin hij door de Wet is geplaatst en zou zich veel gelukkiger gevoeld hebben, wanneer hij tot de inlandsche maatschappij was blijven behooren.

„Wij gelooven, dat het ook uit welbegrepen Staatsbelang noodig is, dat de erkenning van natuurlijke kinderen in Indië anders geregeld wordt dan thans, zoodat zij alleen dan als Europeaan worden beschouwd, wanneer zij voldoen aan de eischen, thans voor de gelijkstelling met Europeanen bepaald".

Zonderling is het te noemen, dat men als 't ware de deur wagenwijd openzet voor het erkennen van kinderen, terwijl men haar haast gesloten houdt voor den volwassen man die zich met Europeanen wil laten gelijkstellen. Voor hem toch is bepaald, dat hij zich moet hebben opgewerkt tot den staat van Europeaan. Hij moet zijn Christen en kunnen toonen, dat hij in doen en spreken Europeaan is en dan moet hij, ingeval de gelijkstelling wordt toegestaan nog vijftig gulden betalen voor inschrijving. Is er grooter tegenstelling mogelijk ?

Mocht men willen overgaan tot het bemoeielijken van de erkenning van natuurlijke kinderen, dan zou men voorts in de akte van erkenning moeten opnemen, dat de moeder hare toestemming geeft dat het erkende kind als Christen opgevoed zal worden, zoodat zij, als 't ware, dat kind geheel aan den vader afstaat.

De vroeger bestaande bepalingen luiden geheel in dien geest, zooals hier onder zal blijken.

Het *Staatsblad* van Ned.-Indië van 1830, No. 31, bevat deze bepaling:

a. Dat de ambtenaren van den burgerlijken stand gehouden en verplicht zullen zijn om bij de registers van geboorte, kinderen in te schrijven, die buiten huwelijk verwekt zijn, en waarvan de aangifte door Christenen (hier Europeanen), hetzij deze zich al of niet als vader bekend maken, gedaan wordt, mits de aangever verklare de verplichting op zich te nemen, om zoodanige kinderen te verzorgen en in den Christelijken godsdienst op te voeden en de moeder, zoo zij in leven is, verklare, dat zij toestemt, dat haar kind of kinderen, zoodanig worde verzorgd en opgevoed, zullende gemelde ambtenaren behoorlijk aanteekening van deze verklaring moeten houden.

b. Dat de bedoelde inschrijving in het belang der kinderen zal kunnen plaats hebben op elken leeftijd.

Door deze niet meer vigeerende bepaling had de ambtenaar van den Burgerlijken Stand ten minste nog het recht te vragen naar de finantiëele omstandigheden van hem, die een kind liet inschrijven. Had dit recht al weinig of geen waarde, toch bleef de ambtenaar, vooral ook door zijn persoon, eenigen invloed behouden. Ook de verklaring van de moeder, dat zij toestemming geeft, dat haar kind door den vader in Christelijken zin wordt opgevoed, geeft eenige mogelijkheid, dat dit kind Europeesch zal worden groot gebracht.

Bij *Indisch Staatsblad* van 1849, No. 25, is het thans nog vigeerende Reglement op het houden van den Burgerlijken Stand voor de Europeanen en de daarmee gelijk gestelde bevolking ingevoerd.

Art. 42 van dat Reglement zegt:

De aangifte van een natuurlijk kind, waarvan de moeder tot de inlandsche of daarmee gelijkgestelde bevolking behoort, zal slechts dan door de ambtenaren van den B. S. worden aangenomen, wanneer zoodanig kind een Europeaan tot *vader* heeft en de aangifte door *dezen* met gelijktijdige erkenning van het kind geschiedt. Dit artikel eischt ten minste, dat de inschrijving verklare, dat hij de *vader* van het te erkennen kind is. Veel is daarbij gewonnen, doch niet genoeg.

Men zou hem een zeer zware straf moeten opleggen, die zulk een verklaring valschelijk aflegt of daartoe bedriegelijk medewerkt.

Met overtuiging durven wij zeggen, dat in de laatste jaren tal van natuurlijke kinderen zijn erkend geworden, door hen, die er de vader niet van zijn. Veelal is de zucht naar geldgewin daarvan de oorzaak vooral bij militairen. *Bij het indiensttreden ontvangen de rekruten naar gelang van hun landaard hooger handgeld.* Is het daarom te verwonderen, dat men het liefst kinderen als Europeanen laat inschrijven? Dit is ook de reden, dat men wel eens en het meest bij Ambonsche militairen kinderen van denzelfden vader en dezelfde moeder vindt, die verschillende familienamen hebben.

Onder de aanleidende oorzaken van de stijgende armoede in de onderste lagen der maatschappij is zeker ook op te nemen het blijven in de koloniën van gepensionneerde Europeesche soldaten.

Nergens wordt meer armoede geleden, dan in de groote plaatsen, maar nergens zijn ook zooveel gepensionneerden als daar. Is de diensttijd van vele militairen verstreken, dan vestigen zij zich liefst daar, waar zij kameraden kunnen ontmoeten om door het houden van clandestiene drankhuizen of nog

erger iets bij te verdienen. De meesten zijn lichamelijk te zwak om te werken en nu slepen zij met hun gezin, dat zij bijna altijd hebben, een ellendig bestaan voort. Hun pensioen bedraagt ongeveer zestien gulden per maand; niet te verwonderen is het dus dat hunne, meestal bij zoogenaamde huishoudsters verwekte kinderen de paria's der straten worden, want welke ouder kan van zulk een inkomen en in zulk een omgeving als hij zijn kinderen voeden of hun eenige opvoeding geven!

Slechts door het huwelijk bij de militairen aan te moedigen, door onderofficieren een behoorlijke woning aan te wijzen, waar zij gehuwd kunnen leven en hun weduwen een pensioentje toe te kennen, maar vooral door het terugzenden naar Europa van niet gehuwde gepensionneerde militairen is hierin verbetering te wachten.

Niet alleen door het bemoeilijken van de erkenning der natuurlijke kinderen zal men betere toestanden krijgen; doch ook moet er aan gedacht worden het lot van den tegenwoordigen Indo te verbeteren, hetgeen, naar wij erkennen, met veel moeilijkheden gepaard gaat; het karakter van den geringen Indo, van hem, die niet erkend had mogen zijn, houdt dit tegen. Die Indo toch gevoelt zich Europeaan; hij is een mijnheer; hij ziet laag neer op hem, die met de handen zijn brood verdient; hij draagt verlakt leeren schoenen, een helder gestreken witte broek, een mooi jasje, een witte boord met zwarte das, heldere manchetten en keurig onderhouden nagels aan de vingers. Werken, dat nooit! Liever kantoorklerkje op *f* 30.— à *f* 40.— 's maands met een njai (huishoudster) in een klein huisje, liefst aan den grooten weg.

Neen, verbetering is niet te vinden bij den volwassen man of vrouw, zooals meermalen gebleken is, doch wel bij het kind.

Wil men de Indische Maatschappij een grooten dienst bewijzen, voed dan het kind op, leer het inzien, dat werken den mensch veredelt; leer het een afschuw hebben voor alle onzedelijkheid opdat na korten tijd de paria's der koloniën zijn verdwenen en de arbeid met de handen met eere wordt aangezien ook hen, welke er nu den neus voor optrekken.

Laat ons eens nagaan, wat in Indië voor het kind gedaan wordt of is. Uit verschillende verslagen blijkt, dat er in Indië zijn volgens opgave in 1897 de volgende inrichtingen:

Te Batavia:				
Parapattan Gesticht	met	79	kinderen	en *f* 6000 subsidie
Diaconie Weesinrichting	„	31	„	
Djatie Gesticht	„	58	„	
Vincentius Gesticht	„	77	„	
St. Jozefs Gesticht	„	30	„	
Te Buitenzorg:				
Jongens Weeshuis Vincentius	„	71	„	en *f* 3000 subsidie
Te Semarang:				
Prot. Weeshuis (in 1896)	„	199	„	en *f* 57580 subsidie
R. C. Weeshuis	„	346	„	en *f* 48918 subsidie
Te Soerakarta:				
Verzorgingsgesticht	„	67	„	
		958		

	Per Transport	958		
Te Soerabaia:				
Jongens Weesinrichting.....	met	69	kinderen en *f*	6000 subsidie
Prot. Weeshuis.....	„	30	„	
R. C. Weeshuis.....	„	42	„	
Te Padang:				
Weezenverpleging	„	10	„	
Buitenbezittingen:				
R. C. Missie.....	„	1531	„	(1)
	Totaal ...	2673	kinderen.	

In deze opgave hebben wij ook opgenomen, voor zoover ons bekend is de subsidies door het Gouvernement aan verschillende vereenigingen verleend, waaruit blijkt dat het Rijk genegen is zijn medewerking te verleenen om de positie van den minderen Europeaan te verbeteren.

Bij Gouvernementsbesluit dd. 22 Sept. 1861, No. 5 werd bepaald, dat op de militaire begrooting voor de jaren 1861, 1862 en 1863 zou uitgetrokken worden een crediet van *f* 30.000 's jaars, teneinde daaruit te bestrijden toelagen, toe te kennen aan jonge lieden van Europeesche afkomst, die zich in een der werkplaatsen bij de onderscheidene corpsen van het leger in de daar beoefende handwerken te doen onderwijzen. Ook werd in het Reglement voor de in 1877 opgerichte Ambachtsschool te Soerabaia bij art. 32 bepaald: Als buitengewone belooning wordt aan den leerling, die uitmunt door bijzonderen aanleg en ijver en die de meeste geschiktheid heeft, op voordracht van den Raad van Toezicht, door den Gouverneur-Generaal toegestaan een verblijf in Europa van vier achtereenvolgende jaren, tot het bezoeken van technische scholen en inrichtingen, enz. Hij, die van het in vorige lid bedoelde voorrecht verlangt gebruik te maken, geniet, behalve vrijen overtocht naar Nederland en een gratificatie van *f* 400 voor uitrusting, gedurende vier jaren van zijn verblijf in Europa, een toelage van *f* 1000 's jaars. Binnen die vier jaren of terstond na het verstrijken daarvan geniet hij vrijen overtocht voor de terugreis en een gratificatie van *f* 600.

Of van deze gunstige bepalingen voor leerlingen van de Ambachtsschool te Soerabaia gebruik is gemaakt, kunnen wij niet met zekerheid zeggen; alleen is het een bewijs dat de Regeering het hare wil doen tot verbetering der positie van den Indo.

Bijna een halve eeuw geleden voelde de regeering reeds dat er iets gedaan moest worden. Op initiatief van Gouv.-Generaal Rochussen werd in 1845 te Gombang de Pupillenschool opgericht om den minderen Europeaan in de gelegenheid te stellen in den militairen stand een fatsoenlijk bestaan te vinden, in welke inrichting dan ook honderden jongelieden zijn opgeleid geworden. Aan alle groote inrichtingen zijn bezwaren verbonden, vooral wat het toezicht betreft op het zedelijk leven der jongeren, zoo ook aan die te Gombong. Het ligt niet op onzen weg dit in al zijn détails te bespreken, alleen willen wij nog mededeelen, dat de zendeling Drost te Gombong veel goed gedaan heeft aan de zedelijke opleiding der pupillen van de laatste jaren.

1) Hieronder zijn ook inlandsche kinderen begrepen.

In 1897 besloot het Gouvernement het Pupillenkorps te reorganiseeren. Bij Kon. Besl. van den 19en Maart 1897, No. 36 werd bepaald dat de pupillen in drie categoriën zouden verdeeld worden en wel:

1e categorie, leeftijd 8—12 jaren
2e id , „ 12—16 „
3e id , „ 16—18 „ ,

dat het overgaan van pupillen uit het bestaande corps in het nieuwe zou uitgesloten zijn en dat zij niet te zamen gehuisvest of opgeleid mochten worden.

Verder zou het geheel aantal pupillen niet meer dan 400 mogen bedragen, waarvan er hoogstens 200 tot de 2e categorie konden behooren. De pupillen der 1e categorie zouden tegen retributie opgenomen worden in verschillende liefdadigheidsgestichten om op 12 jarigen leeftijd opgenomen te worden in de 2e categorie, welke door het gouvernement in daarvoor aan te wijzen gebouwen verder zou worden opgeleid, terwijl de 3e categorie in het leger gedetacheerd zou worden om de laatste militaire opleiding te ontvangen. Dat deze reorganisatie aan veel kwaad een einde heeft gemaakt en voor de toekomst veel belooft moeten wij dankbaar erkennen.

Doch al deze gestichten en vereenigingen te zamen kunnen slechts een zeer klein aantal helpen en hebben te weinig invloed op de zedelijke verbetering van den Indo.

Algemeene verbetering in de bestaande toestanden brengen, naar wij meenen, het meeste aan de twee vereenigingen welke thans in Indië zoo gunstig bekend zijn en wel Soerja Soemirat te Semarang en de Vereeniging tot bevordering van Christelijk Leven en Onderling Hulpbetoon te Magelang.

De vereeniging Soerja Soemirat stelt zich voornamelijk ten doel door handenarbeid de Indo's tot een betrekkelijken welstand te voeren. In hare werkplaatsen wordt onderwijs gegeven in verschillenden handenarbeid als: schoenmaken, schilderen, steenhouwen, smeden, zadelmaken en in het werken met koper en blik. Zoodra de jongens de schoolbanken verlaten hebben worden zij in de gelegenheid gesteld een ambacht te leeren. Uit deze vereeniging is ook de Landbouwkolonie te Tjibogo door den ijver en de energie van Dr. Van Lingen te Bandong voortgekomen.

Niet alleen bij Soerja Soemirat worden jongens tot handenarbeid opgeleid doch ook op den Artillerie-Constructiewinkel te Soerabaia, op de verschillende militaire werkplaatsen en op die van de Staatsspoorwegen stelt men hen in de gelegenheid.

Het Indische kind, altijd in inlandsche omgeving, is uit den aard der zaak meer Javaan dan Europeaan. Met de moedermelk heeft het de inlandsche begrippen ingezogen, het hangt aan alles wat bovennatuurlijk is en ziet door zooveel voorbeelden om zich heen geen schande in zinnelijkheid.

Dit alles met wortel en tak uitroeien kan men niet door geld, maar wel door liefde en opvoeding. Dit werd ook ingezien door den Zendeling-leeraar, Johannes van der Steur te Magelang; hij begreep, dat ingeval men de maatschappij moreel wilde verbeteren men met jonge kinderen moest beginnen door hun een zedelijke opvoeding te geven.

Niet ver van Magelang huurde hij een zeer eenvoudig bamboezen huis en betrok dat met een viertal kinderen van een gesneuvelden fuselier. Niet lang duurde het of dat aantal kinderen steeg en nu was hij genoodzaakt

meer hulp te zoeken. Deze vond hij dan ook in Nederland, waar door de ijverige pogingen van enkelen gelden werden bijeenvergaard om hem zoo mogelijk te doen slagen.

Langzamerhand kreeg hij in Indië veler sympathie; ieder zag, dat hij het goede wilde, dat hij de onverzorgde jeugd tot degelijke soldaten, ambachtslieden of landbouwers wilde vormen, dat hij bij zijn pupillen den lust tot arbeid en tot reinheid van zeden opwekte. Van alle zijden ja zelfs uit Sumatra en de Buitenbezittingen werden hem kinderen toegezonden, jongens en meisjes, van welke laatste hij goede huisvrouwen tracht te maken en toen begon hij te gevoelen, dat hij niet meer alleen kon blijven staan in zijn menschlievenden arbeid. Met een paar eenvoudige geestverwanten richtte hij een vereeniging op, de Vereeniging welke thans met krachtige schreden haar weg vervolgt, de Vereeniging tot bevordering van Christelijk Leven en Onderling Hulpbetoon, te Magelang. Deze vereeniging, welke rechtspersoonlijkheid verkreeg, stelt zich ten doel:

1e Den minderen militairen het gemis van familieleven te vergoeden door oprichting van Militaire Tehuizen.

2e Door weezen, halfweezen, verlaten en verwaarloosde kinderen op te voeden en weduwen te ondersteunen, en

3e De publieke opinie te bewerken ten voordeele van reinheid van zeden en tot bevordering van het huwelijk.

Door verschillende giften uit Indië en Nederland, door toezending van vrouwelijke hulp uit Holland, door schenking van materiaal voor het aanleeren van ambachten werd hij gesteund, doch telkens steeds werd het aantal zijner pupillen grooter en had hij dus meer geld noodig. Ook vormde zich de noodzakelijkheid om een scheiding te maken tusschen de jongens en de meisjes, de kinderen werden grooter. Nu huurde hij in de stad op verschillende plaatsen twee woningen, één voor het Militaire Tehuis en de jongens onder zijn persoonlijke leiding en één voor de meisjes en de kleine jongens onder die van zijn zuster en van Mej. Kriens, die zich steeds even als van der Steur met hart en ziel wijden aan haar schoone taak. Toen hij eenige maanden die huizen bewoond had, begreep hij, dat hij het zoo niet vol zou kunnen houden; aan huur alleen moest hij ruim duizend gulden per jaar betalen.

Over de toekomst bezorgd raadpleegde hij met iemand, die hem en zijn werk van harte toegedaan was. Op diens initiatief vormde zich toen een Commissie van Bijstand in den arbeid zijner vereeniging, met het doel gelden te verzamelen tot het bouwen van twee doelmatige inrichtingen, de contrôle op zich te nemen van zijn finantieel beheer en hem zedelijk te steunen. Eveneens vormde zich in Holland een Comité van Bijstand met gelijk doel en ook de Indische en de Nederlandsche regeering gaven blijk van waardeering. Verleden jaar bij de troonsbeklimming van onze geliefde Koningin werd de Heer van der Steur benoemd tot Broeder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw en later werd aan de Vereeniging tot bev. van C. L. en O. H. een toelage van honderd gulden per maand gegeven en van der Steur aangesteld tot Leeraar onder de mindere Europeanen op een tractement van *f* 150 's maands. Dit tractement en ook de toelage als Broeder in de Orde van den Ned. Leeuw staat hij geheel af ten bate zijner pupillen.

Verleden jaar deed de Commissie van Bijstand te Magelang in tal van

Nederlandsche bladen een oproeping aan alle welgezinden om haar geldelijk te steunen in haar doel om gebouwen op te richten; wel is er een vrij belangrijk bedrag uit Nederland en Indië bijeengebracht, waaronder een aanzienlijke gift van H. H. M. M. de Koninginnen, doch niet voldoende om te bouwen; het aantal opgenomenen, die thans voorloopig in een gewezen pradjoerit-kazerne verblijf houden, bedraagt nu reeds ongeveer honderd-vijf-en-twintig.

Wij hebben zoolang bij de Vereenigingen te Magelang stil gestaan om er op te wijzen, dat daar de bestrijding van het pauperisme van den goeden kant wordt begonnen; dat men het werk van v. d. Steur steune, zooveel mogelijk is; dat men het als een plicht zal rekenen dien hevigen tegenstander van het onreine in de Indische Maatschappij, dien opheffer van den paria, zoowel moreel als geldelijk te helpen.

Is door de reorganisatie van het Pupillen-Korps en door al de genoemde vereenigingen reeds veel gedaan, toch kunnen wij niet ontkennen dat er nog buitengewoon veel op philantropisch gebied te doen is.

Wij zeggen daarom met nadruk: stuit den grooten toeloop van erkende kinderen en help en steun zoowel in moreelen als in financiëelen zin de noodlijdenden van heden.

Door de reorganisatie van het Pupillen-Korps kunnen telken jare slechts ongeveer 125 pupillen worden opgenomen en hoe ongaarne ook zal de Heer van der Steur ten laatste geen verwaarloosde kinderen meer op kunnen nemen, daar de kosten voor zijne inrichtingen reeds zeer hoog gestegen zijn.

Gaarne zouden wij zien, dat er ten dienste van de meer ontwikkelden nog eenige ambachtscholen werden opgericht, doch ook dat er op alle eenigszins groote plaatsen de gelegenheid werd aangeboden om een ambacht te leeren. Zou het niet mogelijk zijn flinke, fatsoenlijke werklieden te vinden, welke geneigd zijn als baas op te treden en eenige jongens in de leer te nemen onder het genot van eenige subsidie. Nemen wij aan, dat aan honderd van zulke ambachtslieden op voorstel van den betrokken Resident een toelage kan verleend worden van tien gulden per maand en per leerling en wel ten hoogste tot een bedrag van vijftig gulden aan elk, dan zou dit het gouvernement enkele jaren *f* 60.000 kosten, waar tegenover staat, dat Indië elk jaar 500 paupers fatsoenlijke werklieden zou zien worden. Alsdan zou men verschillende werken, welke nu aan Chineezen worden opgedragen, door hen moeten laten maken. Ging men hiertoe over, dan zou na korten tijd het gouvernement de subsidies kunnen intrekken, daar er alsdan tal van handwerklieden zullen zijn en het ambacht in eere hersteld. Men zal misschien zeggen, dat dit voorstel ongerijmd is, doch daar stellen wij tegen, dat het beproefd kan worden. Wordt niet op verschillende kleine plaatsen een maandelijksche toelage van vijftig gulden aan hôtelhouders gegeven en zou dan deze aangelegenheid niet een grooter bedrag waard zijn?

Verder zou men de kinderen in de gelegenheid moeten brengen om landbouwer te kunnen worden. Op het gebied van landbouw wordt reeds iets gedaan blijkens de oprichting van de kolonie te Poespo en die te Tjibogo, ook de heer v. d. Steur nam dit in zijn programma op. Reeds dadelijk kan daaraan iets gedaan worden en wel door jongens, die de lagere school verlaten hebben eenig praktisch onderwijs te geven in Tuinbouw en Ooftteelt.

Wij allen zullen moeten erkennen, dat op zeer veel plaatsen in Indië het gemis aan groenten een der ongeriefelijkste is, dat men zelden aan tafel goede inlandsche vruchten krijgt. Door de zorgeloosheid der inlanders en ook der Europeanen zijn de meeste vruchten verbasterd en kan men niet meer zoo hard roemen op haar heerlijken smaak.

Te Malang nu is opgericht eene Vereeniging tot bevordering van de Ooftteelt in Nederiandsch-Indië. Door haar toedoen worden reeds enkele jongens tot tuinlieden gevormd, welke later zeer zeker ruimschoots hun brood zullen kunnen verdienen.

In Indië zijn zeer veel plaatsen met een klimaat waar allerlei soorten van vruchten en Europeesche groenten geteeld kunnen worden. Laat men nu op die plaatsen tot de Malangsche Vereeniging toetreden of men richte eene plaatselijke op tot bevordering van Tuinbouw en Ooftteelt. Wanneer men een paar bouws goed land kocht of huurde en daarop een tuinman Indo-Europeaan plaatste met een paar leerlingen en zich verbond de groenten en de vruchten uit den tuin der Vereeniging te koopen, dan zou aan velen voor altijd een bestaan verzekerd zijn.

Vergelijken wij den toestand in de Transvaal met dien in onze koloniën, dan moeten wij tot onze beschaming erkennen, dat het zedelijk leven in Zuid-Afrika op een veel hooger peil staat dan in Indië. Daar worden geen kleurlingen gevonden; daar leeft niet één Boer in concubinaat; daar geeft men zich niet af met kaffervrouwen of andere inboorlingen. Nu zullen er wel verschillende redenen bestaan tot het meer zedelijk leven van onze stamverwanten, doch de erkende vroomheid en de godsdienstzin der Afrikaanders zullen wel den boventoon voeren. En dit laatste is, helaas! niet van onze koloniën te zeggen.

Godsdienstig leven onder de Europeanen en de Indo's is er maar heel weinig en daarom gelooven wij zeker, dat het meeste heil voor Indië zal gevonden worden in het verbeteren van het Christelijk leven.

Op Java en Madoera zijn volgens het verslag der Protestantsche kerken in Ned.-Indië, 40691 Europeanen verdeeld in 119 gemeenten met 22 predikanten en op de Buitenbezittingen 11881 in 158 gemeenten met 13 predikanten en 3 hulppredikers, onder welke Protestanten de militairen zijn medegeteld.

Rekent men nu nog de dikwijls groote afstanden der verschillende gemeenten in hetzelfde ressort, dan valt het niet te verwonderen, dat er verscheidene plaatsen zijn waar maar hoogst zelden een predikant komt. Vreemd valt het dus niet, dat de meeste Protestanten in naam Christenen zijn, daar waar hun haast nimmer iets uit den Bijbel wordt medegedeeld. En verder is het nog de vraag of de predikanten, die hun geheele opleiding in Europa hebben genoten, wel de meest geschikte personen zijn om het hart van den Indo uit de laagste kringen te bewerken. Hierbij citeeren wij eenige regelen uit een artikel van Dr. D. W. Horst in de *Indische Gids* van Januari 1893:

„Maar de predikanten, die uit Holland worden uitgezonden, staan te hoog voor die eenvoudigen, kennen bij hun komst in Indië zelfs de taal niet waarin zij het gros hunner gemeente moeten toespreken om verstaan te worden, en kunnen zich ook meerendeels in de geheel vreemde omgeving niet meer inwerken omdat zij reeds een leeftijd hebben bereikt, waarop het zeer moeilijk valt, zich niet alleen met het Maleisch, maar ook met de eigenaardige denk-

beelden en toestanden van de onderste lagen der Indische Maatschappij vertrouwd te maken."

Instemming zou het daarom verdienen, dat op verschillende plaatsen zendelingen uit het Nederlandsche volk en uit de Indo's werden gesteund en geholpen. Zooals mannen, als Drost, van Alkemade, van der Steur, Logchers, van den Bos en Weber onder de mindere Europeanen leven, zoo moeten verschillende eenvoudige mannen onder het volk werkzaam zijn. Zij leven met hun gemeente mee; zij kennen elks karaktertrek en houden door correspondentie voortdurend het oog op hen, die zij tot flinke leden der Maatschappij hebben gemaakt en nu op andere plaatsen verkeeren. Zij spreken tot het hart der kinderen en der ouders door eenvoudige woorden, daar waar de taal der meer geletterden niet begrepen wordt. Gunstig dunkt het ons zou het werken als zulke zendelingen (met akte van onderwijzer?) onder steun van het gouvernement kleine schooltjes openden voor de kinderen, die nu zoo dikwijls tot een vreugdeloos bestaan gedoemd zijn. Het Indische kind is zeer vatbaar voor indrukken, zooals wij reeds eerder opgemerkt hebben; kan men het niet iets beters in de plaats geven voor de met de moedermelk ingezogen inlandsche begrippen, dan gevoelt het zich nog ongelukkiger dan ooit. Geeft men het onze Christelijke begrippen daarvoor in de plaats met onopgesmukte woorden, dan leeft het op, zijn oog en zijn hart zijn open voor de woorden van den eenvoudigen man, die, zooals het gevoelt, het beste met hem voor heeft.

De kosten voor het steunen van zendelingen en zendingsscholen zouden naar wij oordeelen gevonden kunnen worden door de regeling van het Lager Onderwijs voor Europeanen en daarmee gelijk gestelden eenigzins te wijzigen.

In het reeds vroeger genoemde artikel van Dr. Horst lezen wij op bladz. 12.

„Op kleine plaatsen kost het Gouvernements-onderwijs jaarlijks soms *f* 650 voor elken Europeeschen leerling, en 't is te beamen niet alleen, maar toe te juichen zelfs dat de Regeering zulk een uitgaaf te hoog vindt. De Regeering had ook dienaangaande reeds lang bezuiniging dienen aan te brengen en vaak genoeg stond de weg toen open. Of wachtte niet op menige plaats het particulier initiatief slechts op eenige toelage uit de schatkist om een school te openen, die in de behoefte aan onderwijs behoorlijk zou voorzien?.. Alle pogingen van particulieren op dit gebied verdienen door de Regeering gesteund te worden. Haar eigen taak zal daardoor worden verlicht."

Behalve de scholen zooals zij nu bestaan, zou men nog scholen moeten oprichten voor de lagere klassen der Maatschappij en voor kinderen van Ambonneezen en hen niet meer toelaten op de thans bestaande scholen, waardoor het onderwijs aan kinderen uit den hoogeren en meer ontwikkelden stand slechts kan winnen. Om aanstoot bij den minderen Europeaan te voorkomen zou men deze scholen kunnen noemen scholen voor achterlijke en onvermogende kinderen. Die scholen zouden dan kostelooze moeten zijn en het onderwijs daarop slechts moeten bevatten lezen, schrijven, rekenen, Maleisch en Hollandsch waarbij het Hollandsch als voertaal moet gebezigd worden. Verder zou men op die scholen den kinderen minstens twee uren per week godsdienstonderwijs moeten verstrekken en de leerlingen, welke blijken mochten geven voor het zuiver Europeesch onderwijs geschikt te zijn gratis op de andere scholen toelaten.

De duizenden guldens, welke men bij het invoeren van die scholen en het inkrimpen van de thans bestaande zou overhouden, konden dan besteed worden aan philantropisch werk.

Dat door het invoeren van scholen voor achterlijke kinderen duizenden guldens gewonnen zullen worden, willen wij hieronder trachten te bewijzen.

Nemen wij tot voortbeeld één der scholen, bezocht door kinderen van arme Indo's en Ambonneezen met meer dan 150 leerlingen. Aan het hoofd van zoo'n school staat volgens de thans bestaande regeling een onderwijzer der 1e klasse op een maandelijksch inkomen van *f* 550 en *f* 70 wegens huishuur indemniteit. Hem zijn toegevoegd een onderwijzer der 2e klasse op een gemiddeld inkomen van *f* 350 en *f* 60 huishuur, benevens drie onderwijzers der 3e klasse met gemiddeld *f* 175 en *f* 50. Aan traktementen wordt voor die school dus maandelijks betaald *f* 1425 benevens *f* 280 aan huishuur of jaarlijks *f* 20460.

Nemen wij nu een school ingericht volgens onze meening:

Aan het hoofd van die school staat een onderwijzer met hoofdakte of een ander onderwijzer, die bewijzen heeft geleverd voldoende bekwaamheden en geschiktheid te bezitten om aan het hoofd van zulk een school te staan. Deze onderwijzer geniet een maandelijksch inkomen van gemiddeld *f* 300 en *f* 60 huishuur. Hem zijn toegevoegd twee onderwijzers der 3e klasse volgens de bestaande regeling op een gem. traktement van *f* 175 en *f* 50 huishuur, benevens een toelage van *f* 50, een hulponderwijzer, die in Indië examen gedaan heeft op *f* 100 zonder huishuur en een inlandschen onderwijzer op *f* 60. Aan traktementen wordt dan maandelijks betaald *f* 860 en aan huishuur *f* 160 of jaarlijks *f* 12240.

Volgens deze berekening zou men dus aan zulk een school *f* 8220 per jaar uitwinnen.

Tegen deze regeling zou, dunkt ons, van onderwijzerswege niet veel bezwaar gemaakt worden. 't Is een meer dan treurige tijd wat de promotie betreft, vele onderwijzers zouden naar wij veronderstellen, gaarne eenige jaren aan het hoofd van een hierboven beschreven school staan in afwachting, dat zij onderwijzer der 2e klasse werden.

Den hulponderwijzer op *f* 100 traktement zou men na tweejarigen dienst en bij gebleken geschiktheid moeten benoemen tot Onderwijzer der 3e klasse bij het Lager Onderwijs voor Europeanen en daarmee gelijkgestelden.

Daar in de laatste jaren het Indische gouvernement zeer zelden iemand benoemd tot onderwijzer, als hij niet in het bezit der hoofdonderwijzersakte is, valt het den meesten, welke in Indië examen gedaan hebben zeer moeilijk in gouvernementsdienst te treden. De Wet op het Onderwijs eischt, dat men twee jaren praktisch werkzaam moet geweest zijn om het hoofdonderwijzers-examen af te kunnen leggen en nu hebben de meesten niet voldoende gelden om na het afgelegde onderwijzers-examen nog een paar jaren zonder salaris als kweekeling werkzaam te zijn.

Op deze wijze zou aan eenige jongelieden welke op het oogenblik niets aan hun akte hebben de gelegenheid worden aangeboden een fatsoenlijke betrekking te bekomen. Mocht men over kunnen gaan tot het oprichten van scholen voor achterlijke en onvermogende kinderen, dan zou men er een kunnen plaatsen te Batavia, Meester-Cornelis, Tjimahi, Semarang, Magelang, Ambarawa,

Soerabaia en Malang, op acht plaatsen dus, waardoor een totale besparing zou gevonden worden van 65760 gulden per jaar.

Resumeerende wat wij in dit artikel hebben trachten te betogen, achten wij het zeer wenschelijk:

1e. Dat men den grooten toeloop van erkende kinderen stuite, hetzij door wijziging van de thans bestaande verordeningen of door strenge straf bepalingen tegen de overtreders daarvan.

2e dat men meer gelegenheid verschaffe tot het aanleeren van ambachten.

3e dat men vereenigingen oprichte of steune, wier doel het is jongelieden op te leiden tot landbouwers en tuinlieden.

4e dat men middelen zoeke ter verbetering van de toestanden ontstaan door het in Indië achterblijven van gepensionneerde mindere Europeesche militairen zonder middelen.

5e dat men toetrede als lid der Vereeniging tot bevordering van Christelijk Leven en Onderling Hulpbetoon te Magelang of tot Soerja Soemirat te Semarang.

6e dat men pogingen aanwende tot verbetering van het Christelijk Leven in Indië door het subsidieëren van zendelingen en zendingsscholen en

7e dat men een verandering brenge in het Lager Onderwijs aan achterlijke kinderen, waaronder ook die van de Ambonneezen gerekend moeten worden.

APELDOORN.

Hongersnood en belastingen in Britsch Indië.

De heer Lepel Griffin beschuldigt in de *Times* van 11 April de Indische begrooting van een verderfelijk optimisme en hij meent, dat Lord George Hamilton in het Lagerhuis een veel te rooskleurig denkbeeld gaf van den Britsch Indischen hongersnood. Uit die officieele meededeelingen toch zou blijken, dat de financieele toestand van Indië bevredigend was en dat het Bestuur wel degelijk in staat is aan de verbazende vraag naar hulp en bijstand in de hongersnood-districten te voldoen, zonder nieuwe belastingen en dat alleen maar nieuwe leeningen zullen moeten gesloten worden van drie *crore* (30 millioen Rs.) in Indië en £ 500.000 in Engeland. Het publiek wordt aldus geneigd om te gelooven dat geen bijzondere hulp van zijn kant noodig is. Deze meening is echter geheel verkeerd.

* * *

Ziehier, hoe naar wij meenen, het oordeel van het publiek op het dwaalspoor wordt gebracht. De inkomsten van Britsch Indië bevatten een jaarlijksch terugkomend bedrag van 15 millioen Rs., zijnde de opbrengst van een belasting, ingevoerd door den onderkoning Lord Lytton, twintig jaar geleden, *ten einde een reserve te maken* voor hongersnood-onderstand en wat sedert niet is opgelegd, doch besteed zoogenaamd uitsluitend voor openbare werken (irrigatie, spoorwegen) die verondersteld werden hongersnood te kunnen voorkomen of tegengaan, maar waarvan een groot deel werkelijk is besteed op andere wijze, vooral voor strategische, imperialistische doeleinden (strategische, maar geen hongersnood-spoorwegen, Afghaansche- en grens-oorlogen).

De inkomsten bevatten verder een som van 35 millioen roepijen die wordt opgebracht sedert 1894—95, om het verlies van het Bestuur op zijn uitgaven in Engeland te dekken, nadat de roepijwaarde daalde beneden 1 shilling 4 d. Deze belasting nam de gedaante aan van invoerrechten op ongeveer alle geïmpor-

teerde goederen, te zamen met evenredige rechten op sommige soorten van katoentjes, in Indië vervaardigd. Daar, gedurende de twee laatste jaren, (in verband met de sluiting der munten) de roepijwaarde standvastig op ongeveer 1 shilling 4 pence is gebleven, zou het gouvernement zijn beloften waarschijnlijk wel gehouden hebben en deze bijzondere en tijdelijke belasting wel weer hebben afgeschaft, ware het niet, dat de verbazende hongersnood-uitgaven dit beletten.

Maar uit het bovenstaande blijkt, dat het volk in Indië alleen maar gedurende de laatste twee jaren heeft betaald niet minder dan 50 millioen roepijen (of 40 millioen gulden als men de roepij op *f* 0.80 rekent of 60 millioen gulden als men haar op de oude waarde van *f* 1.20 stelt) per jaar als bijzondere hongersnood-belasting, boven en behalve de normale opbrengst in Indië. Wanneer op dit belangrijk punt wordt gelet en men denkt aan de daaruit volgende zeer zware lasten die het volk in Indië draagt, dan lijkt de begrooting wel minder rooskleurig.

* * *

In hoeverre zal de periodieke hongersnood het Indische bestuur in de toekomst onmogelijk maken? Gewichtig vraagstuk dat moeilijk te beantwoorden is. Ziekte en hongersnood zijn voor den heer Griffin de automatische middelen van de natuur om de overbevolking te verminderen, die de beschaving en het Engelsche bestuur in het leven riep. Uitbreiding van bevloeiing en cultuur, opgedrongen inenting en sanitaire maatregelen, verbod van kindermoord en weduwenverbranding, ophouden van oorlog en rooftochten hebben de sterfte in Indië in 50 jaren tot op de helft gebracht, en de groote bevolking neemt langzamer toe, dan de toeneming bedraagt van de meerdere opbrengst van nieuwbevloeide velden of de voedselvervoerende capaciteit van de spoorwegen.

Strijden wij een hopeloozen strijd? — vraagt de schrijver. Zullen de wapenen der beschaving worden verbrijzeld tegen de blinde, onverschillige natuurkrachten, waartegen elke strijd ijdel is? Het kan en het zal waarschijnlijk het geval zijn. Maar dit is een reden te meer voor het Engelsche volk om het uitgeputte Indië te hulp te komen.

v. S.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Maart — 17 April 1900.

Bij de Takabsaandeelen was de tendenz verdeeld, evenzoo de aandeelen in de Suikerondernemingen. De Java Petroleum Mij. deed een flinken sprong voorwaarts, terwijl de Aandeelen Koninklijke weder 17½ % moesten verliezen.

Hooger werden genoteerd:

Aand.	Handelsvereeniging Amsterdam	2	%
„	Int. Cred. en Handelsver. Rotterdam	2	„
„	Suikerfabriek Badas	7½	„
„	Deli Batavia Mij.	9	„
„	Deli Plantage Mij	10	„
„	A. Langkat Tabak Mij.	6	„
„	Medan Tabak Mij.	2	„
Pref. Aand.	Ned. Assahan Tabak Mij., voorh. Herrings	2¼	„
Aand.	Rotterdam Deli Mij.	8	„
„	Senembah Maatschappij	3½	„
„	Rotterd. Lloyd.	5	„
„	Java Petr. Mij.	20	„
„	Petr. Mij. Sumatra Palembang	1½	„
„	Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	3	„
„	Singkep Tin mij.	7¾	„
„	Deli Spoorweg Mij	4	„
„	Ned. Ind. Spoorweg Mij.	2	„

Lager werden genoteerd:

Aand.	Koloniale Bank	3	„
„	Ned. Ind. Handelsbank	1½	„
„	Java Bosch Exploitatie Mij.	2	„
„	Suikerfabriek Kalibagor	3¼	„
„	Cult. Mij. Maron	3	„
„	Suikerond. Sentanen Lor	2	„
„	Amsterdam Deli Compagnie	5	„
„	Amsterdam Sum. Cult. Mij.	9½	„
„	Besoeki Tabak Mij.	8½	„
„	Deli Cultuur Mij.	8½	„
„	Deli Maatschij	2½	„
„	Deli Tabak Mij.	3	„
Pref. Aand.	Idem	2	„

Aand.		Tabak Mij. Franco Deli	$8^1/_4$ %
„		Tabak Mij. Kwala Pessilam	$3^3/_4$ „
„	A.	Langkat Cultuur Mij.	$3^1/_{16}$ „
„	B.	Idem	$4^1/_2$ „
Pref. Aand.		Tab. Mij. Langkat Soekaranda	$6^1/_2$ „
Aand.		Langkat Tabaksbouw Mij.	$7^1/_4$ „
„		Tab. Mij. Namoe Djawi	13 „
Pref. Aand.	A.	Padang Cult. Mij.	$4^3/_4$ „
Aand.	B.	Idem	$5^1/_4$ „
„		Padang Tabak Mij.	$8^1/_2$ „
Pref. Aand.		Tabak Mij. Sakoeda	$1^1/_2$ „
Aand.	A.	Serdang Tabak Mij.	$5^1/_2$ „
„	B.	Idem	$5^1/_2$ „
„		Kon. Paketvaart Mij.	6 „
„		Stoomvaart Mij. Nederland	4 „
„		Kon. Ned. Mij. v. Petr. bronnen	$17^1/_2$ „
„		N.-Celebes Mijnbouw Mij.	$7^5/_8$ „
„		Mijnbouw Mij. Soemalata	7 „
„		Madoera Stoomtram Mij.	2 „
„		Malang „ „	2 „
„		Modjokerto „ „	7 „
„		Samarang Cheribon Stoomtram Mij.	$1^1/_2$ „

DIVIDENDEN.

Nieuw Prauwenveer te Batavia	$12^1/_2$ %
Besoeki Tabakmaatschij	6 „
Brandverzekering Mij. Mercurius te Batavia	$13^1/_5$ „
Landbouwmij. Ngoepit (slot)	*f* 135.—
Stoomvaart Mij. Nederland	$13^1/_{10}$ „
Sumatra Cultuur Mij. oprichtersbewijzen	*f* 50.—
Padang Tabak Mij.	5 „
Tabak Mij. Arendsburg	47 „
Partic. Prauwenveer te Batavia	*f* 58.—
Suikerfabr. Kaliwoengoe-Tjeweng (slot)	„ 47.50
Bouw Mij. Kepoetran	8 „
Cultuur Mij. Boenga Meloer	15 „
Ned. Ind. Hypotheekbank	$6^1/_2$ „
Cultuur Mij. Soemberredjo	$8^1/_2$ „
„ „ Peterongan	25 „
Amsterdam Deli Compagnie (slot)	37 „
Rotterdamsche Lloyd	$10^1/_2$ „
Houthandel Mij. Oost-Java	7 „
Bataviasche Hulpbank	$5^3/_4$ „
Soerabaiasche Prauw Mij.	*f* 82.65
Hotel Jansen, Samarang	$6^1/_2$ „
Apotheek de Vriendschap, Soerabaia	8 „

Machinefabr. Dapoean	f 100.—
Partic. Prauwenveer, Soerabaia	9,28 %
Ondern. tot Goederenvervoer te Tjilatjap	9 „
Soerabajasch Handelsblad	7 „
Hotel du Pavillon, Samarang	f 9.50
Werf de Industrie	10 „
Soerabajasche Hulpbank	5 „
Cultuur Ondern. Soember Boeloes	8 „

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende zijn verhandeld:

Aand.		Handelsvereeniging Java	110—110½ %
„		Suikerfabriek Badas	115 „
„	B.	TabakMij. Sakoeda	172 „
„		Batav. Zee- en Brand Assur. Mij	60 „
„		Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	79—81½ „
„		Noord Celebes Mijnbouw Mij.	104 „
„		Redjang Lebong Mijnbouw Mij.	300—329½ „
„		Landbouw Mij. Ngoepit	340—350 „
„		„ „ Temoeloes	121 „
„		Bagalen Thee en Kina Mij	75—80 „
„		Tabak Mij. Ramboeng	90 „
„		Landbouw Mij. Melattie	85 „
„		Tabak Mij Soelingan	48⅝—50 „
„		Billiton Mij., 1e rubriek	f 2200.— f 2250.—
„		Idem 2e „	„ 1615.—
„		Singkep Tin Mij.	126—129 %
„		Droogdok Mij. Tandjong Priok	166 „
Cert. v. Aand.		Tabak Mij. Arendsburg	660—685 „
„ „ „		Rotterdam Deli Maatschappij	220—240 „
Oprichtersbew.		Java Petroleum Mij.	f 22½ — f 25.—
„		Singkep Tin Mij.	„ 90.—
„		Javasche Cult. Mij.	„ 69.—
„		Petrol. Mij. Moeara Enim	„ 580.— — „ 610.—
Oblig.		Crediet- en Handelsvereeniging Banda	95 %
„		Mijnbouw Mij. Pegattan Koesan	30 „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. April. 2	TE AMSTERDAM. April. 17	TE BATAVIA. 9 Maart.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	64 3/4	64 3/4	
id. ...Pref. Aand.	146	146	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	122	123	119*
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	80	80	75
Javasche Bank..... „	178	178	180
Koloniale Bank..... „	51 7/8	50	50*
id. .....Pref. Aand.	70	70	
Liquid. Barge & Moormann.Cert.v.Aand.	68 1/2	68 3/4	
Ned. Handel-Mij..... „ „ „	152 1/2	152	153
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	102 3/4	102 1/2	105
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	91	90	92 1/2
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	104	103 1/4	
Badas, Suikerfabriek.... ...Aand.	50	53	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	99	100	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	106 1/2	107	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	67	68 1/2	
Kaliwoengie Plantaran..... „	—	—	
Maron, Cult.-Mij..... .... „	62	62	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	70	70	100
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	95	95	
Ned. Ind. Houtaankap Mij...Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	310	310	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentanen.-Lor... „	127	125	
Sindanglaoet, Suikerfabr.... „	187 1/2	187 1/2	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	121	121	
West-Java Kina Cult-Mij.... „	70	70	
Wilhelm. Koffie Cult. Mij... „	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	696	715	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	119	119 3/4	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	660 1/2	680	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	44 3/4	44 3/4	
Besoeki Tabak-Mij..... „	90	87*	*ex div.
Deli-Batavia-Mij..... „	333	360	
Deli-Cultuur-Mij.... ..... „	92	93	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. A.	—	—	
Deli-Maatschappij.....Aand.	425	438	
Deli Padang Mij..... „	91	91	
Deli Plantage Mij..... „	83 3/8	97	
Deli-Tabak-Mij..... ..... „	55	56	
„ .....Pref. Aand.	95	98	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	60	56 3/4	
Tab. Mij. Kwala Pessilam... „	85	85	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	131	131	
„ „ ..... „ B.	73	70 1/2	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Pref. Aand.	76 1/2	70	
Langkat-Tabaksbouw Mij ... Aand.	—	70 3/4	
„ Tabak-Mij..... „ A.	126	129	
„ „ „ ..... „ B.	105	105	
Medan-Tab.-Mij..... „	240	242	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. April. 2	TE AMSTERDAM. April. 17	TE BATAVIA. 9 Maart.
Tab.-Mij. Namoe Djawi.....Aand.	91 3/4	91	
N. As T. Mij. v./h. Herrings.Pref. Aand.	138	138 1/4	
Padang Cultuur Mij..... „ „ A.	103	104 1/4	
„ „ „ .....Aand. B.	49	46	
Padang Tabak-Mij..... „	164	167	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	229	240	
Tabak Mij. Sakoeda.....Pref. Aand.	113	112 1/2	
Senembah-Mij.....Aand.	442	428	
Serdang Tab. Mij..... „ A.	219	214 1/2	
„ „ „ ..... „ B.	93 1/4	90	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	—	—	75*
Kon. Paketvaart-Mij..... „	169	165	174
Rott. Lloyd..... „	144	138	ex div.
Stoomv. Mij. Nederland..... „	168 1/2	153*	*ex div.
Dordt. Petr. Industrie Mij...Pref. Aand.	126	125	
Java Petroleum Mij.....Aand.	68	75	
Kon.Ned.Mij.v.Petr.br.in Indië „	238	229	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	136	133	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	84	84	
Ned. Ind. Expl. Mij..... „	100	100	
id. Mijnbouw-Mij..... „	102 1/2	80	70
N. Celebes Mijnb. Mij..... „	102 1/2	100	
Oost Borneo Mij..... „	—	16	
id. .....Pref. Aand.	—	—	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	131	130	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	200	205	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	168	168	
Deli-Spoorweg-Mij..... „	203 1/2	204	
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij..... „	222	222	210*.
Babat Djomb. St. tr. Mij.... „	—	67	
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	84 5/8	84	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	107	107	107 1/2*
Madoera „ „ ..... „	80	78	
Malang „ „ ..... „	105 3/4	105	114*
Modjokerto „ „ ..... „	78	75	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	—	132	143*
Oost-Java-Stoomtram..... „	99	99	
Passoeroean „ ..... „	—	—	
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	85 1/2	86 1/2	
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	189	190	187 1/2*
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	141 1/2	142 1/2	140
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	139 7/8	139 7/8	145*
Ned.-Ind. Hypotheekbank... „	—	—	105
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	97 1/2
id. Effectenbank..... „	—	—	105
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	130
Winkel-Mij. Eigen hulp..... „	—	—	80*
Maatsch. Onderlinge hulp... „	—	—	80
Scheepsleverantie Mij..... „ A.	—	—	
Ned.-Ind. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	405*
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij. „	—	—	80*
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij.... „	—	—	100*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 9 Maart.
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij	Aand.	105*
Nederl. Lloyd	„	100*
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	185*
2de N.-I. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	140*
Koloniale id.	„	150*
2de Kol. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	135
Brand-Verz.-Mij.Mercurius	„	175*
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	150
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	172½*
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100*
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100*
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	110*
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	140*
2de id.	„	150
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	50*
id. de Merapi	„	95*
id. de Oosthoek	„	
id. de Westhoek	„	
id. Noordhoek	„	
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	135*
id. Ardjoeno	„	135*
id. Sumatra	„	
Batavia'sch Prauwenveer	„	126*
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv	„	165
Tagalsch Prauwenveer	„	180*
Nieuw Semarangsch Prauwenveer	„	165*
Samar. Stoom- en Prauwenveer	„	
Prauwenv. te Soerabaya	„	112½
Oost-Java Prauw-Mij	„	100
Soer. Prauw-Mij.	„	130 incl. div.
Nieuw Soerab. Pr.-veer	„	185*
Nieuw Pad. Prauwenveer	„	
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer	„	150*
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	87½
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	185*
Cultuur-Mij. Pagottan	„	
„ Tjiogreg	„	
Kina-Mij. Kertamana	„	100*
Cultuur-Mij. Perbawatie	„	207½*
id. Goalpara	„	175*
Kartasoera Cult. Mij	„	
Cultuur-Mij. Boenga Meloer	„	80*
„ Artana	„	
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	110*
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	200*
Assam Thee Ondern. Malabar	„	130*
Cultuur Mij. Ramawatie	„	172*
Assam Thee Ond. Wanasoeka	„	100*
„ „ „ Singaparna	„	120*
„ „ „ Pasir Salam	„	100*
Ned. Ind. Getah Pertjah Mij	„	100*
Kult. Mij. Tjidjangkar	„	102½*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 9 Maart.
Ned.-Ind. Telefoon-Mij.	Aand.	150*
Intercomm. Telefoon-Mij	"	70*
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	"	102½*
Preanger Telefoon-Mij	"	97½*
Algem. Telephoon Mij.	"	90*
Telephoon Mij. Insulinde	"	106*
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	"	
Mijnbouw Mij. „Belang"	"	90
Algemeene Exploratie-Mij.	"	
Mijnbouw Mij. „Matinan"	"	32½*
Mijnbouw Mij. „Totok"	"	110
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	"	290
Id. 7½ % Obl.		290
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	"	40*
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	"	80*
Exploratie-Mij. Balangan	"	40*
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	"	10*
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	"	600*
Exploratie-Mij. Kolchis	"	
Goud Exploiratie-Mij. Pinogo	"	90*
„ „ Batjan	"	15*
Mijnbouw Mij. Monano	"	90
„ „ Soepajang	"	70*
„ „ Pangkallan	"	85*
Mijnbouw Mij. Atjeh	"	100
Goud Exploration Mij. Bone	"	65*
Exploratie Mij. Doda	"	24*
Wijnkoopsbaai Explor. Mij.	"	
Mijnbouw Mij. Batavia Borneo	"	92½*
„ „ Sonder	"	35
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.	"	30*
Mijnbouw Mij. Tilamoeta	"	62½*
„ „ Pagoejaman	"	145
Mijnbouw Explor. Mij. Batavia	"	
Centraal Celebes Mijnbouw Mij.	"	
Mijnbouw Mij. Tomini	"	45*
„ „ Bwool Lonoe	"	
Mijnbouw Mij. Barma Sawah	"	155*
„ „ Pariet	"	200*
„ „ Loemar	"	130
Ned.-Ind. Gas-Mij.	"	
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	"	82½*
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	"	50*
New Singap. dist. Water Ice Cy.	"	
Java Veem	"	125*
Ned. Ind. Sport Mij.	"	100*
Bandongsche Quinine Fabriek	"	102½*
Boekhandel Visser & Co	"	87½

De met een * geteekende koersen zijn die der laatste noteering.

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Handel-Maatschappij Liem Siong Koei (merk Kian Tjiang Tjan).

(Javasche Crt. No. 14, van 16 Februari 1900).

Zetel. Soerakarta. De directeur is bevoegd elders bijkantoren, succursalen, branches of agentschappen op te richten onder hetzelfde of een ander merk.

Doel. De overname en voortzetting der handelszaken tot dusver door comparant Liem Siong Koei gedreven in hoofdzaak onder het merk „Kian Tjiang Tjan" te Soerakarta, voorts het drijven van import- en exporthandel, zoo voor eigen rekening als voor rekening van anderen en in commissie, een en ander in den uitgebreidsten zin des woords; het beleggen van gelden en andere fondsen door aankoop van onroerende goederen en effecten, het in leen verstrekken van gelden tegen persoonlijke en/of zakelijke zekerheid, het disconteeren van handelspapier en venduaccepten, het exploiteeren van onroerende goederen, het koopen of op andere wijze verkrijgen en verkoopen van roerende en onroerende goederen, het aangaan van- en deelnemen in pachten van 's landsmiddelen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie van pachten, ondernemingen of handelszaken, het aangaan van aannemings-, leverings- en transport-contracten ten behoeve van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en van derden, het aangaan van contracten met het Gouvernement van Nederlandsch-Indië voor de exploitatie of zuivering van boschperceelen als anderszins, het stellen der naamlooze vennootschap als borge ten behoeve van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië voor de behoorlijke nakoming van pacht-, hout-, aannemings-, leverings- en andere contracten, het aanvragen in eigendom, recht van opstal, erfpacht of gebruik van Gouvernements gronden, het bebouwen en in cultuur brengen van gronden, het verkoopen van verkregen producten, het deelnemen in maatschappen met geheel of gedeeltelijk gelijk doel als deze vennootschap en voorts het verrichten van alle handelingen, welke met het doel dezer vennootschap in eenig verband staan en daartoe in den ruimsten zin behooren.

Kapitaal. *f* 120.000, in 48 aandeelen à *f* 2500.—

Inbreng. Door den Chinees Liem Siong Koei, voor 46 aandeelen: zijne bovengenoemde handelszaken en 2 perceelen met de daarop staande steenen gebouwen, het eene in het chineesche kamp ter hoofdplaats Soerakarta, het andere in het chineesche kamp, wijk Waroeng Palem, hoofdplaats Soerakarta.

Bestuur. 1 directeur: de heer Chinees Liem Siong Koei, en bij diens ontstentenis de Chinees Liem Oei Lam; 1 commissaris.

Winstverdeeling. In de algemeene vergadering zal worden bepaald: welk bedrag zal worden bestemd voor het reservefonds, welk percentage der winst aan den directeur en/of aan den commissaris zal worden uitgekeerd, en het dividend aan aandeelhouders.

Exploitatie Maatschappij Paras.

(Javasche Crt. No. 14, van 16 Februari 1900.)

Zetel. Soerabaia.

Doel. De verdere exploitatie van het land Paras, als ook later de verkrijging van vergunning tot mijnontginning op bovengenoemd land en de exploitatie daarvan.

Kapitaal. *f* 45.000, in 180 aandeelen à *f* 250.—

Bestuur. 1 directeur: de heer K. Ellinger; 2 commissarissen: de heeren O. en G. Ellinger.

Winstverdeeling. De heer K. Ellinger geniet als administrateur van Paras eene vaste bezoldiging van *f* 200.— 's maands en bovendien een tantième in de jaarlijksche winst, ten bedrage van: 10 % wanneer het winstsaldo *f* 10.000

of méér bedraagt, 7½ % wanneer het winstsaldo *f* 5000 of méér bedraagt, 5 % wanneer het winstsaldo *f* 2500 of méér bedraagt. Van het overige komt 5 % aan het reservefonds, daarna volgt dan 6 % dividend. Van het dan overblijvende komt 5 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen, 90 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 10.000. De directeur is bevoegd eene extra-reserve aan te houden.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ ARDILAWOE.

(*Javasche Crt. No. 15, van 20 Februari 1900.*)

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het exploiteeren der reeds in volle werking zijnde koffieonderneming Ardilawoe.

Kapitaal. *f* 30.000, in 30 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den Chinees Tjioe Than Lok, voor 15 aandeelen: het erfpachtsperceel Ardilawoe, gelegen distr. Djogorogo, afd. Ngawi. res. Madioen en de daarop gedreven koffiondernemingen, en wat daartoe behoort.

Bestuur. 1 directeur de Chinees Teng Sioe Lok: 2 commissarissen: de Chineezen Kwec Tjeng Sie en Tan Nie Pwee.

Winstverdeeling. 5 % aan den administrateur, 10 % aan den directeur, 5 % aan elken commissaris, 15 % aan het reservefonds, 60 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 30.000. Zoodra dit bereikt is, wordt over de verdere verdeeling van het voor dit fonds genoemd winstaandeel nader beslist.

EXPLORATIE EN EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ BATAVIA—SAMBAS.

(*Javasche Crt. No. 16, van 23 Februari 1900.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van vergunningen, concessiën, mijn- en andere rechten voor alle soorten delfstoffen en cultures van producten.

Kapitaal. *f* 275.000, in 5 series van 550 aandeelen à *f* 100.—. Elke serie bevat 250 aandeelen A en 300 aandeelen B. De eerste serie is geplaatst.

Inbreng. Door den heer D. G. van Nieuwenhoven Helbach, voor 300 aandeelen B van elke uit te geven serie: de vergunning tot het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen en opsporingen in 10 terreinen en 12 eilanden, in de afd. Sambas, res. Westerafd. van Borneo. Indien echter de overdracht of goedkeuring dier voordracht van een of meer dor ingebrachte vergunningen door omstandigheden, onafhankelijk van des inbrengers wil vertraagd of onmogelijk gemaakt wordt, kunnen die aandeelen gedeeltelijk worden uitgereikt, en wel naar den maatstaf van 30 aandeelen voor elke ingebrachte vergunning.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. R. du Mosch; 4 commissarissen: de heeren Mr. A. H. du Mosch, S. J. W. van Buuren, A. L. Peter en Mr. C. A. Henny.

Winstverdeeling. De winst bestaat uit alle inkomsten, zoowel in geld als in aandeelen in andere vennootschappen, na aftrek 1°. event. percenten aan geëmployeerden, 2°. hetgeen noodig is om de aanwezige contanten weder te brengen op het op de aandeelen A gestort bedrag, en 3°. hetgeen als werkkapitaal moet worden gereserveerd. Van die winst komt 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 80 % aan de aandeelhouders. Evenwel zullen zoolang op de aandeelen A niet ten volle het nominaal bedrag dier aandeelen in contanten uitgekeerd is, de aandeelen B niet in de winst, voor zooverre die in contanten wordt uitbetaald, deelen.

EXPORT-MAATSCHAPPIJ „SIAM-JAVA".

(*Staats-Crt. No. 47, van 26 Februari 1900.*)

Zetel. Rotterdam. Bijkantoor: Soerabaya. Ook op andere plaatsen kunnen bijkantoren worden gevestigd,

Doel. Het drijven van handel van uit Europa op Nederl.-Indië en Siam.

Kapitaal. *f* 500 000, in 10 seriën van 50 aandeelen à *f* 1000.—

Bestuur. 1 of meer directeuren of handelslichamen met recht op de algemeene vergadering van aandeelhouders tot benoeming van commissarissen. Directie: de firma Hijmans van Veenendaal Zonen.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 50 % aan aandeelhouders, 50 % aan de directie, waarvan een deel aan de hoofdagentschappen wordt uitgekeerd.

MIJNBOUW-MAATSCHAPPIJ TELOEK-DOERIAN.

(*Javasche Crt. No. 17, van 27 Febr. 1900.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van vergunningen, concessiën, mijn- en andere rechten en van railbanen tot vervoer van ertsen, pereonen of goederen, de verkoop van het verkregen erts, metaal of mineraal.

Kapitaal. *f* 200.000, in 10 seriën van 200 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer G. Buyn, zoo voor zich als voor zijne lastgevers, voor 5 seriën aandeelen: 5 vergunningen voor terreinen in de afd Tebing Tinggi, res. Palembang, en event. eene 6e vergunning, waarover nog wordt onderhandeld.

Bestuur 1 directeur: de heer E. F. Buyn; 3 commissarissen: de heeren J. H. Traugott Zimmermann, M. Wopalenski en J. H. Landberg.

Winstverdeeling. Na event. aftrek van percenten aan de geëmployeerden: 10 % aan den directeur, 15 % aan de commissarissen, 75 % aan de aandeelhouders.

LANDBOUW MAATSCHAPPIJ TJITRAP.

(*Javasche Crt. No. 18, van 2 Maart 1900.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De uitoefening van den landbouw op de ingebrachte en op de later te verkrijgen perceelen.

Kapitaal. *f* 256 000, in 2560 aandeelen à *f* 100—

Inbreng. Voor 2464 aandeelen: een gedeelte grond, met uitzondering van een strook, onteigend ten behoeve van den spoorweg Batavia—Tangerang—Bantam; met de molens, fabrieken en inventaris.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. H. Kievits; 3 commissarissen: de heeren J A. Verstege, E. H. Verstege en W. F. Loudon.

Winstverdeeling. Na aftrek voor het benoodigde werkkapitaal komt 5 % aan het reservefonds, daarna 5 % dividend. Van het overige komt 60 % aan aandeelhouders, 15 % aan den directeur, 15 % aan de commissarissen, 10 % aan den administrateur.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 50.000 bedraagt, dan komt het hiervoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN OEY BOEN TJOAN.

(*Javasche Crt. No. 19, van 6 Maart 1900.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van de ingebrachte en later te verkrijgen perceelen.

Kapitaal. *f* 200.000, in 40 aandeelen à *f* 5000.—

Inbreng. Door de Chineesche vrouw Thio San Nio, Weduwe van den Chinees Oey Eng Hoo; en den Chinees Oey Boen Tjoan, voor 20 aandeelen: eenige perceelen, gelegen te Batavia.

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Oey Boen Tjoan.

Winstverdeeling. Na event. aftrek voor reserve- en vernieuwingsfondsen en van tantièmes, wordt de winst allereerst aangewend tot afbetaling der hypothecaire schulden, waarmede de ingebrachte goederen voor 1 Januari 1900 mochten bezwaard zijn.

Handel-Maatschappij Kian Tong Lan.

(*Javasche Crt. No. 19, van 6 Maart 1900.*)

Zetel. Batavia, met bijkantoren in en buiten Ned.-Indië.

Doel. Het drijven van handel, agenturen, het oprichten of deel nemen in ondernemingen, syndicaten van handel, nijverheid en mijnbouw, het aanleggen en/of exploiteeren van spoor- en tramwegen, telephonische, electrische en andere geleidingen, het koopen, verkoopen, huren en verhuren en beheeren van alle mogelijke goederen, rechten en zaken, het aanvragen van vergunningen voor mijn-onderzoek enz.

Kapitaal. *f* 60.000, in 600 aandeelen à *f* 100, waarvan 120 geplaatst.

Inbreng. Door de Chineezen Ang Sioe Tjiang en Lie Hin Liam, hunne handelszaken en handelsrelatiën.

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Ang Sioe Tjiang; 3 commissarissen: de Chinees Lie Hin Liam, de 2 andere nader te benoemen.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen, 10 % aan het reservefonds, 5 % aan het vernieuwingsfonds, 70 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 100 % van het geplaatst maatschappelijk kapitaal bedraagt, komt het hiervoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

Mijnbouw Maatschappij Lapoe.

(*Javasche Crt No. 20, van 9 Maart 1900.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van vergunningen voor mijnbouwkundige onderzoekingen, van mijn- en andere rechten.

Kapitaal. *f* 50.000, in 500 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer H. Schmitz du Moulin, voor 400 aandeelen: zijne vergunning voor een terrein in het gouv. Sumatra's Westkust, res Padangsche Benedenlanden, afd. Ajerbangies.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. Schmitz du Moulin; 2 commissarissen: de heeren J. H. Wagener en T. H. Tan.

Winstverdeeling: 90 % aan aandeelhouders, 5 % aan commissarissen, 5 % aan den directenr.

Mijnbouw Maatschappij Montrado.

(*Javasche Crt. No. 22, van 16 Maart 1900.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van vergunningen tot mijnbouwkundig ouderzoek. van mijn- en andere rechten, in Nederl.-Indië.

Kapitaal *f* 150.000, in 1500 aandeelen à *f* 100.—. Er worden 1500 winstaandeelen gecreëerd.

Inbreng. Door den heer W. 's Jacob, voor 1425 aandeelen en *f* 3000.— in contanten: de vergunning voor een terrein in Sambas (Westerafd. van Borneo).

Bestuur. 1 directeur: de firma Verbunt & Co.; 3 commissarissen: de heeren A. C. van der Hout, J. F. J. Karthaus en J. H. T. Zimmermann.

Winstverdeeling. 7½ % aan den directeur, 7½ % aan de commissarissen; van het dan overblijvende komt 50 % aan aandeelhouders, 50 % aan de houders van winstaandeelen.

CULTUURMAATSCHAPPIJ „BIRNIE I".

(*Staats-Crt. No. 65, van 19 Maart 1900.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van woeste gronden in Nederl.-Indië, met uitzondering van de res. Soerakarta en Djokjakarta, door beplanting met koffieboomen en/of eventueel andere gewassen, en de verkoop van het product.

Kapitaal. *f* 160.000, in 160 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de heeren T. Smits, P. O. Müller, vrouwe M. E. Obdam, wed. den heer A. H. Hilling en den hoer C. D. Tingwaldt, voor 158 aandeelen: het recht van erfpacht op de perceelen Bernie of Birnie I, IV, V, VI en VII, afd. Blitar, res. Kediri, en Bernie of Birnie III, distr. Djambean, afd. en res. Kediri, met al wat daarop thans gebouwd en geplant is.

Bestuur. 1 directeur: de heer Aug. Janssen; 1 à 3 commissarissen: de heer H. C. Rehbock.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 5 % aan den directeur, 5 % aan commissarissen, 20 % aan het reservefonds, 70 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 60.000 bedraagt, vervalt de bijdrage uit de overwinst, en komt dan aan de overige rechthebbenden in de ververhouding als boven aangegeven

---

PREANGER-BERGBIBITONDERNEMING.

(*Javasche Crt. No. 23, van 20 Maart 1900.*)

Zetel. Bandoeng.

Doel. De aanplant en verkoop van suikerrietstekken, de inkoop van moederbibit, alles voortgebracht op gronden, daartoe gehuurd bij vrijwillige overeenkomsten van de bevolking in de afd. Bandoeng.

Kapitaal. *f* 100.000, in 200 aandeelen à *f* 500 —

Inbreng. Door den heer L. F. van Steijn van Hensbroek van 100 aandeelen: de bestaande suikerriet-aanplant, in de afd. Bandoeng, groot ± 500 bahoes, de inventaris, de gesloten huurovereenkomsten en de overeenkomsten tot levering van suikerrietstekken.

Bestuur. 1 directeur: de heer M. H. A. Bruining, 2 commissarissen: de heeren L. F. en G. J. K. H. van Steijn van Hensbroek; 1 administrateur: de heer G. J. K. H. van Steijn van Hensbroek.

Winstverdeeling. Na reserve van een bedrag voor werkkapitaal, wordt het dividend in de algemeene vergadering van aandeelhouders vastgesteld.

BATAVIASCHE EXPLOITATIE MAATSCHAPPIJ VAN VASTE GOEDEREN.

(*Javasche Crt. No. 24, van 23 Maart 1900.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van eigendomsperceelen.

Kapitaal. *f* 50,000, in 50 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer J. D. de Riemer voor 40 aandeelen: een eigendomsperceel.

Bestuur. 1 directeur: de heer E. E. te Mechelen; 1 commissaris: de heer J. D. de Riemer.

Winstverdeeling. 5 % aan den directeur; 95 % aan de aandeelhouders.

INPORT-MAATSCHAPPIJ SOENDA.

(*Javasche Crt. No. 25, van 27 Maart 1900.*)

Zetel. Semarang. Zij kan elders filialen en agentschappen oprichten.

Doel. Het drijven van handel in import-artikelen, zoowel voor eigen rekening als in commissie. De handel voor eigen rekening in producten en in petroleum is uitgesloten, eveneens het deelnemen in- of voorschot geven aan ondernemingen van landbouw, mijnbouw of industrie.

Kapitaal. *f* 250.000, in 250 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de heeren H. J. Valkenburg en F. J. H. Soesman, voor 100 aandeelen: alle koopmanschappen en de kantoor-inventaris te Semarang toebehoord hebbende aan de Import-Mij. Soenda te Rotterdam, met bijkantoor te Semarang; al hare baten en lasten en de kas, bedragende *f* 3413,16.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de heer H. J. Valkenburg. Minstens 3 commissarissen: de heeren H. van Marken, R. W. F. Koopmans en F. J. H. Soesman.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 20 % aan het reservefonds; van hetgeen dan overblijft komt 60 % aan aandeelhouders, 10 % aan de commissarissen, 30 % aan de directie.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 25 % van het gestorte kapitaal bedraagt, wordt het daarvoor genoemde winstaandeel aan de overige rechthebbende in bovengenoemde verhouding verdeeld. Zoolang het geheele kapitaal nog niet geplaatst is, en zoolang de ongeplaatste aandeelen nog à pari verkrijgbaar zijn, moet de directie 50 % van haar aandeel in de overwinst, in aandeelen dezer vennootschap beleggen.

PETROLEUM-MAATSCHAPPIJ „SOENGEI RAJA",

(*Staats-Crt. No. 88, van 17 April 1900.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het opsporen en exploiteeren van petroleumbronnen en delfstoffen in Nederl. Indië

Kapitaal. *f* 800 000, in aandeelen à *f* 100.—

Bestuur. 1 directeur: de heer E. Deen; 3 à 7 commissarissen.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan het reservefonds, 75 % aan aandeelhouders, 5 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Opbrengst over Februari 1900.

Reizigers, aantal (104.400)	*f*	43.900.—
Goederen, tonnen (20.000)	„	111.400.—
Diverse ontvangsten	„	8.800.—
Totaal	*f*	164.100.—
Per dag-kilometer	„	28.59
Vorig jaar	„	154.500.—
	„	26.92

	1900.		1899.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 347.500.—	„	336.800.—
„ per dag-kilometer	„ 28.73	„	27.84

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (80.700)	*f*	26.500.—
Goederen, tonnen (10.000)	„	34.900.—
Diverse ontvangsten	„	2.900.—
Totaal	*f*	64.300.—
Per dag-kilometer	„	41.—
Vorig jaar	„	61.700.—
	„	39.34

	1900.		1899.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 129.700.—	*f*	127.700.—
„ per dag-kilometer	„ 39.26	„	38.65

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers, aantal (22.600)	*f*	2.600.—
Goederen, tonnen (800)	„	1.400.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal	*f*	4.200.—
Per dag-kilometer	„	6.25
Vorig jaar	„	4.000.—
	„	595

	1900.		1899.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 8.200.—	*f*	8.500.—
„ per dag-kilometer	„ 5.79	„	6.—

Stoomtram Djocja—Magelang. (47 kilom.).

Reizigers, aantal (47.700)	*f*	8.700.—
Goederen, tonnen (800)	„	6.300.—
Diverse ontvangsten	„	300.—
Totaal	*f*	12.600.—
Per dag-kilometer	„	9.57
Vorig jaar	„	11.600.—
	„	8.81

	1900.		1899.
Opbrengst van af 1 Jan	*f* 27.900.—	*f*	24.800.—
„ per dag-kilometer	„ 10.06	„	894

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst maand Maart 1900 *f* 28.500.— tegen *f* 28.305 in 1899. Sedert 1 Juli 1899 *f* 253.900 tegen *f* 253.925 in 't vorig jaar.

DELI SPOORWEG MAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M. tegen 102 K.M. in 1899.

Opbrengst Februari 1900	*f*	132,000	tegen *f*	127.833	in	1899
„ per dagkilometer	„	46.22	„	„ 44.75	„	1899
„ sedert 1 Jan. 1900	„	264.000	„	„ 249.910	„	1899
„ Maart 1900	„	148.000	„	„ 141.522	„	1899
„ per dagkilometer	„	46.80	„	„ 44.75	„	1899
„ sedert 1 Jan. 1900	„	412.000	„	„ 391.432	„	1899

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag:		per dag-kilom.		Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Maart 1900	*f*	62.300	*f*	7.60	266
„ 1899	„	58.600	„	7.50	251
Verschil meer	„	3.700	„	0.10	
Verschil minder	„	—	„	—	
Van 1°. Jan.:					
1900 tot 31 Maart 1900	„	189.000	„	7.90	266
1899 „ 31 „ 1899	„	163.100	„	7.20	251
Verschil meer	„	25.900	„	0.70	
Verschil minder	„	—	„	—	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.		Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Maart 1900	*f*	17.300	*f*	14.30	39
„ 1899	„	16.500	„	13.70	
Verschil meer	„	800	„	0.60	
Van 1°. Jan.:					
1900 tot 31 Maart 1900	„	54.300	„	15.50	39
1899 „ 31 „ 1899	„	52.300	„	14.90	
Verschil meer	„	2.000	„	0.60	
Verschil minder	„	—	„	—	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Maart 1900	*f*	5.800	*f*	4.60	41
„ 1899	„	5.900	„	4.60	
Verschil meer	„	—	„	—	
Verschil minder	„	100	„	—	
Van 1°. Jan.:					
1900 tot 31 Maart 1900	„	18.600	„	5.00	41
1899 „ 31 „ 1899	„	19.100	„	5.20	
Verschil meer	„	—	„	—	
Verschil minder	„	500	„	0.20	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.		Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Maart 1900	*f*	15.900	*f*	6.10	84
„ 1899	„	15.000	„	5.80	
Verschil meer	„	900	„	0.30	
Verschil minder	„	—	„	—	
Van 1°. Jan.:					
1900 tot 31 Maart 1900	„	43.500	„	5.80	84
1899 „ 31 „ 1899	„	38.400	„	5.10	
Verschil meer	„	5.100	„	0.70	
Verschil minder	„	—	„	—	

SAMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Maart 1900	ƒ 50.900	ƒ 6.10	270
„ 1899	„ 49.100	„ 5.90	
Verschil meer	„ 1.800	„ 0.20	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1900 tot 31 Maart 1900	„ 153.100	„ 6.30	270
1899 „ 31 „ 1899	„ 122.900	„ 5.20	260
Verschil meer	„ 30.200	„ 1.10	
Verschil minder	„ —	„ —	

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Maart 1900 ƒ 3500 + ƒ 203. Sedert 1 Jan. ƒ 11.162 − ƒ 542.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Maart 1900 ƒ 3000 + ƒ 956. Sedert 1 Jan. ƒ 10.511 + ƒ 2482.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Maart 1900 ƒ 5300 + ƒ 727. Sedert 1 Jan. ƒ 17.743 + ƒ 1356.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

(Harmonie—Dierentuin).

Ontvangsten Maart 1900 ƒ 3650.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1900 (aantal reizigers 56.000) ƒ 12.500 idem 1899 (aantal reizigers 51.000) ƒ 10.500. Sedert 1 Januari 1900 ƒ 37.000 tegen ƒ 33.500 in 1899.

In exploitatie ± 127 K. M. tegen ± 103 in Maart 1899.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Maart 1900 (aantal reizigers 16.000) ƒ 5100; idem 1899 (aantal reizigers 19.000) ƒ 1650. Sedert 1 Januari 1900 ƒ 14.500 tegen ƒ 14.775 in 1899.

In exploitatie ± 37 K. M., tegen ± 37 in Maart 1899.

Geen „Indische Bijdragen" meer !

Het heeft lang geduurd alvorens de Nederlandsche Volksvertegenwoordiging er toe heeft kunnen besluiten, ook in de geschreven Wetten een einde te maken aan de inbeslagneming der batige sloten van de Indische begrooting, ofschoon de batige saldo's reeds sedert jaren waren verdwenen.

De millioenen tellende *voordeelige* saldo's, der Indische Ontvangsten boven de Uitgaven, die in de jaren 1867 tot en met 1875 te zamen *192 millioen* (*f* 192.760.632) hadden bedragen, moesten in de jaren 1876 tot en met 1883 plaats maken voor tekorten, die een gevolg waren van onzen Indië ruïneerenden veroverings-oorlog op Atjeh en van de geringere opbrengsten der gedwongen koffie-cultuur. De gemiddelde *nadeelige* sloten dier laatste jaren bedroegen per jaar ongeveer $9^3/_4$ millioen gulden, of te zamen 72 millioen (*f 72*.688.155).

De Indische schatkist, goed gevuld door het verwaarloozen van de meest dringende hervormingen, en het niet uitvoeren van onmisbare openbare werken, had dus in *1883* — ondanks den Atjeh-oorlog — nog een restant saldo moeten bevatten van *f 120*.072.477.

Inplaats daarvan wees zij een tekort aan van *f 31*.442.216. Waaraan was dat verschil te wijten?

De zaak was heel eenvoudig een gevolg van de toenmaals heerschende denkbeelden (No. 177 Gedr. 1899/1900 Memorie van Toelicht blz. 7) van de Nederlandsche Regeering en het Nederlandsche Parlement. Op Hoofdstuk I bevattende *de uitgaven in Nederland* ten laste van de begrooting van Nederlandsch-Indië vond men in de IX afdeeling laatste onderafdeeling eene zinsnede luidende als volgt:

„*Bijdragen van Nederlandsch-Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks Uitgaven*" en daarachter of achter soortgelijke posten kwamen in de jaren *1867* tot en met 1875 sommen voor varieerende van *f 10*.544.579 tot *26*.242.827, te zamen een totaal vormende van *146*.534.693 gulden. Onder den naam „toevoegingen aan de Rijks-middelen," „ontvangsten ten bate van de Nederlandsche Schatkist," „gewone Indische bijdragen", „amortisatie van Nationale Schuld", „goedmaken van de Uitgaven voor het Vesting-stelsel," dan wel „dekking van de nadeelige sloten der Staats-rekeningen"

of „aanvulling van art. 1 No. 15 van de Middelen der Staatsbegrooting," enz. enz. verdwenen deze millioenen belastingpenningen van den Javaan in de zakken van het onverzadelijke Moederland. In het geheel zijn aldus *een honderd en een en vijftig millioen gulden* (*f 151.534.693*) uit Indië naar Nederland verdwaald! Het *geraamd* voordeelig verschil tusschen de inkomsten en de Uitgaven der jaarlijksche Indische begrootingen werd door dezen „bijdrage post" reeds dadelijk voor goeden buit verklaard. Bleek nu later dat hoogere koffieprijzen of zwaardere druk der landrente de inkomsten hadden doen stijgen, dan wel dat overdreven bezuiniging de Uitgaven deden verminderen, dan was het saldo grooter dan de raming. Men hield dan op dit vruchtbaar veld der uitbuiting nog eens zorgvuldig nalezing, en verzamelde aldus nog eens ruim *65 millioen.*

In *1872* was het *voordeelig* saldo der Indische rekening 21 millioen doch nam de Nederlandsche Schatkist 26 millioen. In *1873* waren deze cijfers respectievelijk 12 en 20, en in *1875* zelfs 18 en 25 millioen. In *1876* en 1877 bedragen de *tekorten* bijna 18 millioen gulden, en drongen de „heerschende denkbeelden" de Nederlandsche Regeering er toe om door het toeeïgenen van *f 2.700.000* in 1876 en *f 2.300.000* in 1877 den Javaan nog eens vijf millioen te ontnemen.

De van millioenen beroofde werd natuurlijk eindelijk eene berooide schatkist en in *1881* zien wij het eerste *tekort* in de Indische schatkist te voorschijn komen. Veroverings-oorlogen, mislukking der koffie-cultuur, wanbeheer en verarming van den Inlander deden deze tekorten toenemen; en ondanks enkele gunstige jaren. 1887, 1889 t/m 1891 en 1893, die een voordeelig saldo van $28^1/_2$ millioen gulden opleverden, was het *tekort* in de Indische Schatkist einde 1898 gestegen tot *51 millioen guldens* (*f* 51.581.972). Had het Moederland niet hare beschermende(?) handen over haar pleegkind uitgestrekt, hadden de „heerschende denkbeelden" in het Nederlandsche Parlement niet tot de meest schaamtelooze uitbuiting van Indië geleid, dan moest er op dat tijdstip eene welvoorziene kas van bijna 100 millioen zijn geweest (*f 99.952.721*).

In plaats van *honderd millioen guldens in kas* heeft thans Nederlandsch-Indië *eene schuld* van bijna honderd millioen (*f 96.888.154*). Wel een staaltje van de eigenaardige wijze waarop Nederland met de Indische gelden heeft huis gehouden.

In beslagname van in bewaring gekregen gelden [1]), onjuiste boekhouding, verkeerde becijferingen, onbillijke rente-berekening, hebben daartoe bijgedragen, en zullen later nog wel eens naar behooren worden gebrandmerkt. Wij moeten ons thans er toe beperken om meer in het bijzonder de aandacht te vestigen op

den bijdrage-post.

Om eindelijk dezen beruchten en gehaten post te laten vervallen is 30 April j.l. door den Minister Cremer een Wets-ontwerp ingediend, waarvan de titel luidt: *Wijziging der Indische Compta biliteitswet* [2]).

Om dezen „bijdrage-post van de Indische begrooting te kunnen afvoeren, achtte de Minister noodig de artikelen *4* en *28 der Wet tot regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van NederlandschIndië.* (Stbl. *1895* No. 145) te doen *vervallen*. *Artikel 4* wijst de plaats aan, en handhaaft het beginsel der Indische bijdragen: het werd na uitvoerige discussiën in *1864* als volgt geformuleerd:

Art. 4. De bijdragen van Nederlandsch-Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven worden op het eerste hoofdstuk (Uitgaven in Nederland) *uitgetrokken.*

Het andere artikel, dat de Minister eveneens wil laten *vervallen*, luidt:

Art. 28: De in 's Rijks schatkist overgebrachte gelden, bedoeld bij Art. 33 [3]) *worden voor zoover zij niet noodig zijn tot bestrijding van uitgaven met het koloniaal beheer in verband staande, onverschillig tot welk dienstjaar zij behooren, op aanwijzing van den Minister van Koloniën, afgeschreven in mindering der bijdragen aan de Middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven, bij het eerste hoofdstuk der begrooting van Nederl.-Indië gedaan.*

Wordt het bedoelde Wets-ontwerp aangenomen, dan zullen deze beide artikelen der Comptabiliteitswet worden ingetrokken, en zal de volgende Indische begrooting geen *bijdrage-post* meer bevatten. Van oogenblikkelijk praktisch nut is dit afvoeren van *onderafdeeling 60* van hoofdstuk I Uitgaven niet. Sedert *1878* was er met den besten wil ter wereld geen kans meer om van het verarmde Indië nog meer gelden af te troggelen en te beginnen met dat jaar,

[1]) Men leze „Eene *weerzinwekkende Geschiedenis*" in de *Indische Gids* van Maart 1900, waarin de „dertig" door „twintig" millioen moeten worden vervangen.

[2]) In deze aflevering onder de rubriek „Varia" blz. 766 en v.v. door ons medegedeeld. RED.

[3]) *Art. 33* bepaalt dat alle koloniale uitgaven en ontvangsten in Nederland door middel van 's Rijks schatkist zullen geschieden.

werd deze post voor „*memorie*" op de begrooting gebracht. Het recht tot heffing eener bijdrage bleef in de Wet gehandhaafd; aan goeden wil om bijdragen te innen zou het wel niet hebben ontbroken, doch de leege schatkist bracht de hebzucht tot zwijgen. De „heerschende denkbeelden", tijdens de tot standkoming en in de eerste tien jaren na de invoering der Comptabiliteits-Wet, waarin vele millioenen door Nederland werden genoten" (memorie van Toelichting blz. 7) veranderden toen er niets meer te halen viel. In de vette jaren 1867 t/m 1877 beschouwde men de Indische baten als 's Rijks inkomsten, werd de eenheid van financiën trouw gehandhaafd en consequent doorgevoerd. Nauwelijks waren de magere jaren, dank zij den Atjeh-oorlog aangebroken, of men sprak van scheiding van gelden, liet Indië rente betalen voor de — door Neerlands inhaligheid noodzakelijk geworden — voorschotten en liet haar renten en aflossing betalen van schulden die zij niet had, aan Nederland.

Doch het recht op *bijdragen* bleef wettelijk gehandhaafd. Misschien zouden gunstiger tijden met ruime overschotten aanbreken en — wie weet? — zouden alsdan de „heerschende denkbeelden" eene nieuwe wijziging ondergaan „in de lijst van haren tijd". Geen wonder dan ook, dat de handhaving van dezen „bijdrage-memorie-post" met wantrouwen werd begroet door allen die het wèl meenen met het zoo deerlijk verwaarloosde, zoo vaak bedrogen Indië. Meermalen gingen van verschillende zijden stemmen op om dezen „gehaten post" te doen verdwijnen; het mag het *Algemeen Handelsblad* dat anders door dik en dun met dezen Minister mêe gaat tot eer verstrekken dat het 8 December 1898 en 16 Februari 1899, op het doen vervallen van den Memorie-post heeft aangedrongen.

Het Wets-Ontwerp van den Minister Van Dedem wilde de „bijdragen" vervangen door „vergoedingen" voor werkelijk gedane uitgaven, *en art. 4* der C. W. in dien geest wijzigen; deze vooruitstrevende hervormer wilde in die Wet „het beginsel vastleggen dat op Indië's inkomsten voor Indië kan worden gerekend" (1 September 1892 [1]). In zijn streven werd deze edele man door de Kamerleden gedwarsboomd, en hij mocht niet slagen in zijn pogen om dien steen des aanstoots weg te nemen. Sommigen meenden, zoo lezen wij in het *Voorloopig Verslag*, „dat er volstrekt

[1]) Dit wets-ontwerp was, vreemd genoeg, alléén geteekend door den Minister van *Koloniën*, terwijl toch de medewerking van den Minister van *Financiën* onmisbaar was.

geen reden was om *aan Nederland* de beschikking over de *Indische overschotten te betwisten*" . . . . „Indië toch was eene *bezitting* van het Moederland, enz."

De Minister Van Dedem trad af, en zijn opvolger de Minister van Koloniën BERGSMA liet uit het door hem op nieuw ingediende ontwerp tot wijziging der Comptabiliteits-Wet, de voorstellen betreffende de artikelen die in verband stonden met de „bijdrage", vervallen. De Minister CREMER heeft eindelijk dien stap gedaan, echter niet zonder aarzelen.

Onzerzijds is daarop, tot vervelens toe, aangedrongen. Bij de beraadslaging over eene *geldleening* ten laste van Indië, eene leening die wij „onbillijk, oneerlijk en het summum van immoreele politiek" durfden noemen [1]), kwamen wij tot de volgende conclusie:

„De post „bijdrage" moet verdwijnen, zelfs als „pro memorie". Een enkel wetje en Indië is gerust. Voor mooie woorden en de belofte van gouden bergen gevoelt het niet veel meer. Er is verzekerd dat Nederland gebroken heeft met het naasten der batige sloten in een tijd . . . . dat die batige sloten er niet zijn. Hoe zal het zijn als ze eenmaal weer terug keeren? Als de vos de passie preekt, boer pas op je ganzen!" (II^{de} Kamer 26 Mei 1898).

De Minister PIERSON, wien de vraag werd gesteld of hij als Directeur van de Nederlandsche Bank op dergelijke wijze een crediteur had durven behandelen als hij het thans deed als Directeur van de Nederlandsche Schatkist tegenover onze Indische koloniën, bewaarde het stilzwijgen en handhaafde zijn wetsvoorstel dat met 69 tegen 4 stemmen werd *aangenomen.*

In het Voorloopig verslag van de Indische begrooting voor het dienstjaar 1899 en bij de Openbare Beraadslaging daarover op den *25 November 1898* werd door mij aangedrongen om dezen „bijdragepost" niet langer te handhaven, daar hij slechts wantrouwen opwekt" (blz. 257). Eene stemming werd over dezen „memoriepost" uitgelokt, die werd gehandhaafd door de overgroote meerderheid der kamerleden, namelijk door *60* tegen *4* stemmen (Nolting, van der Zwaag, Pyttersen en van Kol).

Een jaar later, *29 November 1899*, erkende de heer VAN GILSE „dat de kamer dezen post op den duur niet kan handhaven" (blz. 535) en VAN KOL herinnerde er aan dat „deze post in hoofdstuk I, onderafdeeling 60 een historische beteekenis gekregen heeft, n.l. die van handhaving van de algemeen veroordeelde

[1]) Zie handelingen II Kamer Staten Generaal *1897*—1898 blz. 948 tot 952.

politiek door VON HELLWALD genoemd „eine kolonial Politik der rein materiellen Ausbeute".

Minister CREMER wilde „zonder dat de Kamer er op is voorbereid" geene beslissing nemen over deze zaak „nu als het ware klakkeloos in de Vergadering geworpen," doch tegen de aanstaande begrooting zou Z.Excell. „de zaak in rijpe overweging nemen en nagaan wat er officiëel over is voorgevallen". (blz. 535 Handel. II. *1899—1900*).

Naar aanleiding van die belofte trok van Kol zijn gereed liggend amendement in. De Minister bleef zijn woord gestand en een Wetsontwerp dat een eerste, zij het een onbeduidende stap in de goede richting mag heeten, ligt voor ons. (Zie „Varia", blz. 766.)

In eene uitmuntende Memorie van Toelichting, afwijkend van de meeste andere, die zich gewoonlijk bij de Indische Wetten door hun schralen inhoud onderscheiden, geeft de Minister een duidelijk niet altijd geheel juist, historisch overzicht dezer kwestie. De vaststelling van en de beschikking over het batig saldo vóór en nà de totstandkoming der Comptabiliteits-wet worden door hem in 't kort uiteengezet. Het geraamde overschot der Indische begrootingen van Uitgaven en inkomsten werd voortdurend aan 's Rijks middelen toegevoegd, en over wat meer overbleef dan de geraamde bijdrage kon de wetgever naar goedvinden beschikken. [1]) Dit zoogenaamde excedent bedroegt alleen in de jaren 1867 tot en met 1872 reeds *f 64*.850.000, en werd geheel en al aan de Rijksmiddelen toegevoegd. Eerst in 1873 werd „in zoover van de tot dien tijd gevolgde praktijk afgeweken," dat een gedeelte van dat excedent aan de *Indische* middelen werd toegevoegd.

De pogingen aangewend door den *Minister* DE WAAL (1869) om met het stelsel van den bijdrage-sluitpost te breken werd in de II Kamer door het aannemen van het amendement VAN NAAMEN-BLUSSÉ verijdeld. Het streven van het *kamerlid* VAN DEDEM die in zijn wets-ontwerp van *1884* eene zoo zuiver mogelijke toepassing van het stelsel van eerlijke verrekening wilde doorvoeren, vond evenmin voldoenden steun in ons Parlement. Als *Minister* trachtte de heer VAN DEDEM acht jaren later nog-

[1]) Soms bleek men wat àl te gulzig; in 1876 had men op de begrooting als bijdrage voor Nederland eene som geraamd van *f 10*.850.455; inplaats van zulk een batig saldo en een excedent over te laten gaf deze rekening als eindresultaat (door den Atjeh-Oorlog) een tekort van *f 15*.923 000 en moest men in 1877 nog *f 5*.043.365 *restitueeren*!

maals eene billijke vergoeding de plaats der „bijdrage" te doen innemen, doch ook deze poging mislukte en dus bleef de bijdragesluitpost bestaan. In *1877* was deze nog geraamd op *f 9.974.872* doch bleef de uitkeering achterwege „daar de stand der koloniale geldmiddelen hier te lande die uitkeering niet meer toeliet." (p 3) Zelfs bij de Indische begrooting van *1878*, zooals zij oorspronkelijk luidde, was nog als bijdrage eene som van *f 9.031.417* uitgetrokken. Toen echter kort daarna bleek dat „het zonder tot eenen klaarblijkelijk onjuiste of gewaagde raming de toevlucht te nemen, niet mogelijk was een voordeelig verschil tusschen ontvangsten en uitgaven te vinden" (p 3) werd — schoon met een bloedend hart — het bijdrage-*cijfer* in een *Memorie*-post veranderd, en is dat gebleven tot op den huidigen dag.

Wel wilde de Minister VAN BOSSE (1878) eerst vier, later *zes millioen* gulen ten laste van Nederlandsch-Indië en ten bate der Staatsbegrooting doen opbrengen; VAN REES wilde als jaarlijksche bijdrage *vier* millioen vaststellen; VAN GOLTSTEIN (1879) *naast* eene *vaste* bijdrage van *twee millioen* voor het auxiliair eskader eene *wisselvallige bijdrage* tot een beloop van ten *hoogste zes millioen* innen.

Enkele jaren later (*1887*) trachtte de Minister SPRENGER VAN EIJK behalve de „ten laste van Nederlandsch-Indië reeds gebrachte of nader te brengen vergoedingen, en de uitgaven voor renten en aflossing van geldleeningen," nog eventjes *vier millioen* uit de Indische kas te nemen, doch geen dier ontwerpen werd tot Wet verheven, en de oude toestand, de zoo teeder beminde bijdragepost, bleef gehandhaafd tot op heden.

Nederland ten Schande! Want deze „bijdrage-post had eene historie, een schandelijk verleden.

De grondslag van het financieel verband tusschen het Moederland en de Oost-Indische Koloniën, dat in de *„Indische bijdrage"* zijne uitdrukking vond, was reeds in de jaren van den Belgischen opstand gelegd. „Door de invoering van het Cultuur-stelsel onder leiding van den Generaal van den Bosch hadden de vroegere tekorten voor batige saldo's plaats gemaakt," zoo lezen wij in het Standaardwerk van Prof. Mr. J. de Louter [1]) dat wij verder op den voet willen volgen.

Na 1832 worden op de Nederlandsche begrootingen Koloniën niet meer onder de *uitgaven* vermeld, doch daarentegen onder de

(1 Handleiding tot de *Kennis van het Staats- en Administratief Recht* van Nederlandsch-Indië (*1895.*)

middelen zelf „uitkeeringen" opgenomen uit de koloniale geldmiddelen. Eerst aarzelend, eerlang meesmuilend sloeg de IIe kamer dit gade. Men verheugde zich natuurlijk over den voorspoed der koloniale financiën, doch verlangde nadere inlichtingen over de herkomst der gelden. Daartegenover plaatste de Regeering de stoute stelling dat de taak der Kamer alleen bestond in het *in ontvangst nemen der baten* zonder naar bedrag of herkomst te vragen.

Om intusschen den schijn van willekeur te vermijden en een vasten grondslag aan de koloniale saldo's te verleenen, werden in den aanvang van 1836 verscheidene wetsontwerpen ingediend, strekkende om op grond van *uitermate betwistbare* berekeningen van hetgeen Ned.-Indië sedert den val der Oost-Indische Compagnie aan Nederland had gekost, aan de koloniën eene schuld op te leggen van *f* 140.000.000 tegen eene rente van 4 %. Deze som werd vermeerderd met twee andere schulden, groot *f* 51.000.000 en *f* 9.000.000, tot aflossing der bovengenoemde leeningen van 1826, en tot voorloopige betaling van het zoogenaamd Belgisch aandeel in de nationale schuld.

Ondanks toenemende oppositie werden deze maatregelen voor het meerendeel goedgekeurd en diensvolgens op Ned.-Indië eene totale schuld gelegd van *f* 236.000.000, die een jaarlijksche rente vorderde van *f* 9.800.000. Ziedaar de oorsprong der *beruchte Indische bijdrage*, die zoovele jaren den schijn van recht gaf aan het gebruik der nationale gelden voor Nederlandsche belangen.

Deze *bijdrage van Ned.-Indie aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven*, bestond sedert 1840 vooreerst uit een *vaste bijdrage* van *f* 9.800.000 als rente der toenmalige Indische Schuld; in de tweede plaats uit een *wisselvallige bate*, voortvloeiende uit het geraamd verschil van inkomsten en uitgaven, die van de vaste bijdrage daaronder begrepen. Deze splitsing bleef bestaan, lang nadat niemand meer kon twijfelen, of hoofdsom en interest dezer zonderlinge vordering waren uit de wisselvallige baten reeds lang afbetaald, terwijl de leeningen zelve voor het grootste deel reeds in 1844 door den Minister van Hall waren afgelost. Eerst in 1864 liet de staatsbegrooting, ingediend door den Minister Betz, eene onderscheiding varen die geen redelijken zin had, zoolang de Indische baten toch in haar geheel voor het moederland bestemd bleven. Voortaan kwam slechts één enkele post als Indische bijdrage aan de rijksmiddelen op de staatsbegrooting voor, geraamd op het vermoedelijk verschil tusschen de inkomsten en uitgaven van elk dienstjaar.

Door de comptabiliteits-wet van 1864 verdween dus de „rentepost" van eene *fictieve* schuld, en werd hij vervangen door de zoogenaamde „bijdrage" aanvankelijk van ongeveer *tien millioen.*

Dit was minder een *sluitpost*, zooals de Minister schijnt te meenen doch een *uitgangspost*; men vroeg zich af „hoeveel zullen wij nemen?" en regelde daarnaar de uitgaven der Indische begrooting. DUYMAER VAN TWIST toch raamde de inkomsten en uitgaven volgens de *juiste* gegevens, en toen kwamen er geen tien millioen meer te voorschijn. De geest van dien tijd vond uitdrukking in de pertinente verklaring van den heer BLUSSÉ: „wij blijven hechten aan den tot dusver gevolgden weg om den sluitpost van de Indische begrooting op de onze over te brengen". [1]) En nog 19 Dec. 1878 verklaarde het *Algemeen Handelsblad* „dat het niet kon inzien welke immoraliteit daarin gelegen was."

De Indische millioenen hebben het Nederlandsche Staatswezen gedemoraliseerd, de gevoelens van eerlijkheid verstikt, de hebzucht heeft de stem van het geweten gesmoord. Eerst langzamerhand kwam er eene kentering in de opinie onzer Staatslieden. „Elk excedent", verklaarde de anti-revolutionair WIJNMALEN in het Indisch Genootschap 1879, „*moeten wij als Nederlander met schaamte, als Christen met een ongerust geweten aannemen.*" Ook KEUCHENIUS aarzelde niet om onze exploitatie-zucht te brandmerken.

Van liberale zijde liet het protest tegen onze uitbuiting zich langer wachten. De liberale couranten verzetten zich heftig tegen FRUIN'S voorstelling, dat Nederland en Indië twee verschillende Rijken waren [2]): „de politieke eenheid was het ware beginsel en de politieke eenheid bracht de financiëele eenheid mede; er was dus eigentlijk slechts ééne schatkist. „Daardoor rechtvaardigde men de batig-slot politiek. De leer der financiëele eenheid werd dan ook door de liberale Regeeringen trouw en consequent toegepast, zoolang het Moederland van de koloniën kon profiteeren en de Indische huishouding enorme baten opleverde. Nauwelijks was die goede tijd voorbij of de eenheid werd, in strijd met de Wet, verbroken; de scheiding van tafel en bed had plaats, en Indië moest zijne eigen tekorten dekken, zelfs de annexatie-oorlogen van Nederland betalen.

---

[1]) VAN BEVERVOORDE. *De finantiele verhouding tusschen Nederland en Indie*, blz. 26.

[2]) Prof. FRUIN. *Nederland's rechten en verplichtingen ten opzichte van Indie* in *De Gids* van April 1865.

Reeds 15 November 1880 wees VAN REES er op dat de geldelijke verhouding tusschen Nederland en Indië op andere grondslagen moest rusten; hij wilde eene nieuwe regeling, niet uit een gevoel van billijkheid tegenover het jaren lang beroofde Indië, doch om Nederland in staat te stellen zijne eerlijke verplichtingen te ontduiken: „De Indische millioenen vloeiden bij tientallen in 's Rijks Schatkist, doch nu is het te vreezen dat wij eerlang zullen moeten leenen, en rente en aflossing zullen moeten betalen, *zonder daar voor iets in rekening te kunnen brengen* indien inmiddels geen voldoende regeling tot stand komt". (Handelingen II 1880/1881 blz. 369). Geen regeling kwam tot stand, doch dit belette niet dat Nederland de Indische begrooting voor 1900 als *rente en aflossing eener schuld* van honderd millioen wist te belasten met *f* 3.848.000, en als *aandeel* in de uitgaven *voor de vlottende schuld* nog eens met 440.000 of in dit jaar voor ruim $4^1/_4$ *millioen*.

Men wilde niet luisteren naar het waarschuwende woord van den oud-minister DE WAAL: „Mij dunkt de Nederlandsche Wetgever zal slechts rechtvaardig zijn en geenszins grootmoedig, wanneer hij voortaan telkens op deze cijfers let, [1]) alvorens van Indië weder bijdragen aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven te verlangen." De Nederlandsche Wetgever ging zelfs verder; de leening van *45 millioen* ten laste van Indië werd in *1883* met 50 tegen 20 stemmen *aangenomen* [2]), en die van 55 millioen in *1898* eveneens met 69 tegen 4 stemmen. De edele poging van den Minister VAN DEDEM vond geen steun; de woorden van het kamerlid BOOL wilde men nog altijd niet in een wets ontwerp belichamen. „Nederlandsch-Indië," schreef hij in de *Vragen des Tijds* 1894 dl. II p. 315, „is tot dusverre bestuurd als een *domein*, dat rente behoort af te werpen. Langzamerhand gaat men inzien dat men Indië wel moet beschouwen als een wingewest in volkenrechtelijken zin, dus als een land dat men gehouden is tot ontwikkeling te brengen doch niet als eene bezitting in privaatrechterlijken zin" bestemd om geldelijke voordeelen op te leveren.

De Wetgever weigerde echter tot heden om dit beginsel tot financieële scheiding in een Wets-ontwerp op te nemen, en —

[1]) DE WAAL toonde aan dat van 1850 tot 1865 niet minder dan *236 millioen* aan delging van *Nederlandsche schuld* en 153 millioen aan *Nederlandsche spoorwegen* waren besteed.

[2]) De tegenstemmers hadden andere bezwaren dan het aan Indië gepleegde onrecht.

zoo klaagt den Hoogleeraar DE LOUTER terecht, — *„zoo blijft de financieele eenheid van Nederland en Indie eene noodlottige fictie*, die wel is waar geen oogenblikkelijke schade aanricht omdat de stof daarvoor ontbreekt, maar die onder veranderde omstandigheden eene herhaling van vroegere misbruiken kan veroorzaken, en ook zonder dit eene leemte bestendigt, welke meer dan iets anders eene doortastende hervorming belet van de grondslagen waarop het financieele beheer van Nederlandsch-Indië berust."

Dit Wets-ontwerp dat althans voor de XX eeuw elke schaamtelooze en openlijke uitbuiting onmogelijk maakt, is de eerste stap in de richting van de scheiding der financiën tusschen Nederland en zijne Oost-Indische Koloniën; een stap die verdere gevolgen zal na zich slepen. Wordt dit ontwerp tot Wet verheven, dan kunnen althans voor de toekomst al degenen gerust zijn, die hart hebben voor Indië en een gevoel voor recht en billijkheid. Wordt deze hatelijke „bijdrage-post" van de Indische begrooting afgevoerd, dan mogen wij hopen, dat langzamerhand dat ellendige wantrouwen zal verdwijnen, dat vele Indiërs wordt ingeboezemd door onze vroegere oneerlijke financieele politiek.

Het afzien van alle directe baten zal dan uitdrukkelijk in de Wet zijn vastgelegd; het tijdperk der bijdragen zal dan voor goed gesloten zijn. Van eene jaarlijksche restitutie van alles wat Nederland geacht wordt in het belang van Indië uit te geven, wordt afgezien. Natuurlijk blijven de bijzondere restitutie-posten voor onderwijs aan de Indische instelling te Delft en aan de landbouwschool te Wageningen, voor de vorming van Indische officieren en geneeskundigen, de uitgaven voor het personeel der Nederlandsch-Indische zeemacht en voor den hydrographischen dienst ten laste der Indische begrooting. De som voor rente en aflossing van de Indische leeningen blijft, tot ons leedwezen gehandhaafd, doch met een algemeenen restitutie-post zal Indië, uit „overwegingen van hoogeren aard dan financieele *niet* worden belast. „Dit is billijk, omdat Nederland ook de tallooze en benijdenswaardige, zoo directe als indirecte voordeelen van zijne positie als koloniale Mogendheid geniet". (Memorie van Toelichting, zie blz. 777.)

Eventueele Indische overschotten zullen dus alleen in het belang van Indië mogen gebruikt worden; eene regeling bij de Wet van de bestemming der voordeelige sloten wordt door dezen Minister zelfs „ten eenenmale overbodig geacht". (blz. 778 in deze afl.)

„Les idées marchent!" Wij gaan, zij het langzaam, vooruit. De

Memorie-post, die treurige herinnering aan een vloekwaardig verleden, en die zooveel wantrouwen wekte zal — naar wij hopen — eerlang uit de Indische begrooting verdwijnen. De diepe kloof die koloniën en Moederland scheidde zal voor een deel worden gedempt. Wellicht zullen wij door onze daden langzamerhand er in slagen de inwoners van den Oost-Indischen Archipel er van te overtuigen dat onze koloniale politiek gericht is niet meer op de rechtstreeksche voordeelen, doch op de ontwikkeling van de hulpbronnen en de welvaart onzer koloniën, op de vervulling harer stoffelijke en geestelijke behoeften, op hare zedelijke verheffing. Wij moeten toonen dat eergevoel en plichtbesef ons diep doen gevoelen dat wij in die eilanden die zich als een gordel van smaragd om den Evenaar slingeren, eene heerlijke roeping hebben te vervullen, eene zware taak moeten volbrengen, eene groote schuld moeten delgen!

Dit Wetsontwerp is slechts eene weinig offers eischende daad, eene belofte van *in de toekomst* na te laten datgene wat de omstandigheden ons beletten thans te doen. Het zijn nog slechts *woorden* die door *daden* moeten gevolgd worden, want ook in het heden wordt plichtverzuim gepleegd, en het verleden blijft eene scherpe aanklacht tegen Nederland's beheer.

Tal van vraagstukken eischen dringend oplossing, en zullen deze eerst vinden wanneer de stem der eerlijkheid niet langer wordt gesmoord:

Mogen wij in *het heden* oorlog voeren, nieuwe gewesten annexeeren, ons koloniaal gebied uitbreiden, en de lasten wentelen op de schouders van den Javaan?

Heeft het door onze hebzucht verarmde Indië, genoeg draagkracht om in eigen huishouding te voorzien, duur berekende restitutie-posten voor onze Marine te betalen? of is de defensie eene zaak des Rijks?

Mogen mij van *het verleden* zoo maar klakkeloos afscheid nemen zonder onze „eereschuld" af te lossen? en nu uitsluitend Indië de lasten laten dragen van de leeningen, alleen noodzakelijk geworden omdat wij in vroegere jaren de lusten in te rijke mate op onrechtvaardige wijze hebben genoten?

Wij pleegden jaren lang een reusachtig onrecht, wat niet langer te loochenen valt; is het voldoende dit voortaan na te laten of is, althans gedeeltelijk, *redres* van het aangedane onrecht een heilige plicht van het Nederlandsche Volk?

PRINSENHAGE. H. H. VAN KOL.

De opleiding van Ambtenaren van den Administratieven Dienst in Nederlandsch-Indië.

DOOR

Mr. C. Th. VAN DEVENTER.

De discussiën in het Indisch Genootschap op 16 Januari en 6 Februari jongstleden gehouden naar aanleiding van het rapport der commissie tot herziening der bepalingen betreffende de benoembaarheid tot ambtenaar van den administratieven dienst in Nederlandsch-Indië, waren in zoo ver voor velen der aanwezigen teleurstellend, als zij niet tot eenig praktisch resultaat: een conclusie, een besluit, een voorstel aan de Regeering — waartoe overigens ruimschoots aanleiding bestond — schenen te kunnen voeren. Toch hadden ongetwijfeld zij ongelijk, die aan deze discussiën alle beteekenis wenschten te ontzeggen. In de eerste plaats bleek men het immers vrij wel eens hieromtrent, dat de bestaande toestand onbevredigend is, doch de door de staatscommissie voorgestelde regeling daarin geen afdoende verbetering brengen zou. En in de tweede plaats werd door het meerendeel der sprekers instemming betuigd met de hoofdtrekken van het programma, dat de schrijver dezer regelen zich verstout heeft, ter vergadering van 16 Januari jl. tegenover dat van den inleider Mr. J. H. Boudewijnse en tegenover dat van de staatscommissie te stellen.

De in den loop van bedoeld debat en ook daarbuiten van verschillende zijden ontvangen blijken van volledige of gedeeltelijke instemming met mijn denkbeelden doen mij de hoop voeden, dat wellicht in de door mij aangegeven richting een bevredigende oplossing van het moeilijke vraagstuk te vinden is en geven mij

aanleiding die denkbeelden nader toe te lichten. Ik zal daarbij dan tevens rekening kunnen houden met de bedenkingen tegen mijn programma of sommige onderdeelen ervan geopperd.

Vooraf ga echter, ten behoeve van hen die de verslagen van het Indisch Genootschap niet bezitten, de woordelijke tekst van dat programma, zooals het is overgenomen op blz. 38 en 39 van het verslag der vergadering van 16 Januari jl.:

Van de candidaat-ambtenaren voor den indischen dienst, die jaarlijks kunnen worden toegelaten, wordt een vast gedeelte, bijv. $^1/_3$, gekozen uit jongelieden die in Indië eindexamen H. B. S. hebben afgelegd. De van dit eindexamen over eenig jaar opgemaakte ranglijst geeft aan wie bij voorkeur voor dit candidaatschap in aanmerking komen.

De overige $^2/_3$ worden gekozen uit jongelieden die in het jaar waarin de keuze geschiedt voldoend eindexamen H. B. S. of gymnasium (A. of B.) hebben afgelegd en bij een spoedig daarna afgenomen vergelijkend examen de besten blijken te zijn.

Bedoeld vergelijkend examen loopt over de volgende vakken:

nederlandsche taal, in het bijzonder nederlandsch opstel;

één vreemde taal, ter keuze van den aspirant;

geschiedenis (verdeeld in groote tijdvakken, waaruit de aspirant een keuze doen mag);

wis-, natuur-, schei-, plant- of dierkunde, ter keuze van den aspirant.

De toegelaten candidaten hebben bij een behoorlijk verder vervullen van hun studiën recht op een plaatsing bij den indischen dienst.

De vakstudie duurt vier jaar, verdeeld in twee tijdvakken elk van twee jaar.

Aan het eind van het eerste tweetal wordt een examen afgenomen in de navolgende vakken:

1. de beginselen van het Maleisch;
2. de geschiedenis van Nederlandsch-Indië;
3. de aardrijkskunde van Nederlandsch-Indië;
4. de beginselen der natuurlijke historie;
5. de beginselen der staathuishoudkunde;
6. de hoofdbeginselen van het burgerlijk-, straf- en staatsrecht (soort van moderne instituten);
7. gymnastiek.

Ook van dit examen wordt een ranglijst opgemaakt, die, zooveel mogelijk in overeenstemming met de keuze der candidaten, tot

grondslag dient voor een splitsing der candidaten in toekomstige ambtenaren voor *Java* en voor de *Buitenbezittingen*.

Na verloop van twee jaren heeft het eindexamen plaats, omvattende:

1. *a.* voor toekomstige ambtenaren op *Java*:

de javaansche taal en haar letterkunde en de hoofdbeginselen van het soendaasch en het madoereesch;

b. voor toekomstige ambtenaren in de *Buitenbezittingen*:

de maleische taal en haar letterkunde en de hoofdbeginselen der vergelijkende studie van polynesische talen.

2. de hoofdtrekken der land- en volkenkunde (in het bijzonder van *Java* of van een der bezittingen *buiten Java*), daaronder begrepen de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken.

3. de hoofdtrekken van het staats- en administratief recht van Nederlandsch-Indië.

4. de hoofdtrekken van het geschreven nederlandsch-indisch burgerlijk en strafrecht, voor zoover dit van toepassing is voor Inlanders.

5. een overzicht der voornaamste kultures in Nederlandsch Indië.

6. paardrijden.

Zij die aan de eischen van dit eindexamen voldoen, worden aangenomen als ambtenaren.

In Indië gekomen gaan de voor Java bestemde voor één jaar naar Magelang, die voor de Buitenbezittingen naar Fort de Kock (conform het voorstel-Mullemeister in bijlage B. van het rapport der staats-commissie).

De volgorde waarin deze ambtenaren na verloop van één jaar geplaatst worden, wordt geregeld naar de resultaten dier éénjarige studie.

I.

Wie achtereenvolgens het door mij voorgedragen programma en het programma der staatscommissie, beide met betrekking tot de aan toekomstige indische ambtenaren ter verwerking te geven *leerstof*, vergelijkt met hetgeen, in dat opzicht, volgens de thans nog geldende bepalingen geëischt wordt, zal bemerken, dat mijn voorstellen heel wat minder radicaal zijn en zich aanmerkelijk nader aansluiten bij het tot dusver bestaande dan de voorstellen der staats-commissie. Dit is niet te verwonderen, waar deze commissie van de thans nog geldende regeling getuigt: „haar eerste gebrek is, dat zij alle gewicht legt op de indische studie", terwijl mijns inziens, die „indische studie" voor den toekomstigen ambtenaar

in N.-Indië even onontbeerlijk is en gedurende zijn leerjaren evenzeer het leeuwendeel van zijn geestesarbeid vereischt, als de studie van het recht voor den toekomstigen rechter of de studie der wis- en natuurkundige vakken voor den toekomstigen ingenieur.

„De indologische studie" zoo lezen wij in het rapport „moet naar het oordeel der commissie beperkt worden tot een minimum, *voldoende om er in de practijk op te kunnen voortbouwen.* Zij moet het karakter dragen van een algemeene oriënteering, *voldoende om zich in te werken in datgene, wat ieder zich in de practijk door studie en waarneming nader zal moeten eigen maken.*"

In deze merkwaardige zinsnede, op welker door mij gecursiveerde gedeelten ik des lezers bijzondere aandacht vestig, heeft de staatscommissie haar eigen systeem, onwillens natuurlijk maar daarom niet minder nadrukkelijk, veroordeeld en afgemaakt. Het „minimum" en „de algemeene oriënteering", die ook zij verlangt, zijn ten slotte de objecten van *alle* hooger onderwijs, voor zoover dit aan de voorbereiding voor speciale betrekkingen wordt dienstbaar gemaakt. Niemand verwacht van den pas-gepromoveerden jurist, dat hij in alle geheimenissen der praktijk en der rechtspraak is doorgedrongen; of van den jongen technoloog, dat hij, onmiddellijk na volbracht eindexamen der Polytechnische School, aan het hoofd zal kunnen staan van een gas- of zwavelzuurfabriek. Het eenige wat men van hen verwacht is, dat zij althans zullen beschikken over dat *minimum* van juridische of technische kennis, hetwelk hen in staat zal stellen in een ondergeschikte betrekking met vrucht werkzaam te zijn en, door vergelijking met de praktische ervaringen die zij daarbij opdoen, de theoretische, wetenschappelijke studiën door hen gemaakt te onderhouden, te ontwikkelen, tot rijpheid te brengen; dat hun eigen zijn zal die *algemeene oriënteering*, welke het hen mogelijk maakt om hetgeen op hun gebied voorkomt, zij het dan aanvankelijk niet zonder inspanning en onderzoek, te overzien en te begrijpen. Doch wie weet niet, dat ter verkrijging van dàt minimum kennis en van die algemeene oriënteeringskunst geenszins volstaan kan worden met een *minimum van studie*; dat integendeel hoe ernstiger die studie wordt opgevat en op hoe breeder grondslag zij berust, des te grooter de kans ook zijn zal dat zij voor de praktijk van het werkelijke leven de verwachte vruchten zal afwerpen?

De staatscommissie meent dat de bedoelde minimale vereischten ook met een minimum van studie zullen kunnen worden bereikt,

mits door personen, die vóór zij tot de indische studie overgingen, een opleiding genoten „breeder en hooger dan de hoogere burgerschool zonder meer geeft." Nu is het wel zeer waarschijnlijk dat iemand die, na de voltooïing van zijn gymnasiale of hoogere burgerschool-opleiding, een paar jaren met vrucht in de een of andere richting gestudeerd heeft en zich daarna een jaar onledig houdt met „indologie", een voor indisch ambtenaar bruikbaarder individu worden zal dan hij, die na volbracht eindexamen zonder meer het indologisch minimum in zich opneemt. Doch daarmede is volstrekt niet gezegd, dat de combinatie van een geheel of gedeeltelijk voltooide wetenschappelijke opleiding tot een *niet*-indologisch vak met het indologisch minimum nu het allerbeste en dus meest aanbevelenswaardig recept is dat men zich voor de vorming van indische ambtenaren denken kan. De combinatie is zóó vreemd en afwijkend van hetgeen wij in ons land en in onze koloniën op het gebied der vakstudie gewoon zijn, dat het moeilijk valt door een aan de werkelijkheid ontleend voorbeeld het verwerpelijke er van aan te toonen of althans meer dan waarschijnlijk te maken. Toch is er één soort van opleiding, die ten deze wellicht als toets kan dienen: de opleiding van onze indische *rechterlijke* ambtenaren. Van dezen wordt, behalve het doctoraat in de rechtswetenschap, een aanvullingsexamen gevorderd, dat zelfs verder gaat dan het examen, voorgesteld door de staatscommissie bij art. 2 van haar ontwerp-besluit. Wat leert nu de ondervinding ten aanzien der ambtenaren, welke aan deze eischen voldaan hebben, in het bijzonder voor zoover zij betrekkingen vonden bij de rechtspraak over Inlanders? Kenmerken zij zich over het algemeen door een degelijke kennis der volkstaal, zoo noodzakelijk voor een goede rechtsbedeeling, leggen zij zich vóór alles toe op het bestudeeren van volkstoestanden en gebruiken, van de eigenaardigheden in het volkskarakter; verrijken zij de wetenschap met de vruchten hunner onderzoekingen op het gebied der inlandsche taal- en volkenkunde, der sociologie, der vergelijkende rechtswetenschap, dat wel in het bijzonder *hun* gebied mag heeten? Het antwoord moet helaas ontkennend luiden. Op enkele uitzonderingen na staan onze rechterlijke ambtenaren, wat kennis van inlandsche taal en inlandsche toestanden betreft, beslist achter bij de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur en bij het gros der in de binnenlanden werkzame particulieren. Hun rechtskennis is in den regel, voor het ambt dat zij uitoefenen,

meer dan voldoende; hun rechtschapenheid, nauwgezetheid en plichtsbetrachting dwingen veelal achting af; maar hun *indologische kennis*, die hun zoo uitnemend te stade zou komen, is in negen van de tien gevallen ontoereikend. Hoe komt dat? Ik kan geen ander antwoord vinden dan dit: omdat zij gedurende hun studiejaren, zich voornamelijk hebben bezig gehouden met de rechtswetenschap; omdat de indologie voor hen nimmer geweest is een hoofdfactor van wetenschappelijke vorming, maar een aan hun levensstudie vastgeknoopt, meestal niet begeerd, doch nu eenmaal niet te vermijden aanhangsel; omdat het met hun rechtsstudiën weinig of geen verbandhoudend toevoegsel daarmede nimmer tot een organisch geheel is kunnen saamgroeien; omdat zij dus, in het praktische leven komend, het werk dat zij te doen vinden bij voorkeur beschouwen van den juridischen, meer dan van den indologischen kant; omdat zij, om kort te gaan, vóór alles zijn en blijven *juristen*, niet, wat zij moesten zijn, *jurist-indologen*. Inderdaad, de ondervinding, welke een ieder, met de praktijk der landraden niet onbekend, aangaande de indologische kennis van het meerendeel der bij dien tak van dienst bescheiden rechterlijke ambtenaren kan opdoen, moet er veel eer toe leiden om ook voor deze categorie van staatsdienaren een verbeterde opleiding te verlangen, dan om de opleiding van andere ambtenaren in den geest van die dezer rechterlijke in te richten!

Niet een voorafgaande opleiding tot „iets anders" met wat indologie tot toegift, maar een opleiding, waarbij de „indische studie" hoofdzaak is moet dus het middel zijn om bekwame indische ambtenaren te vormen.

Prof. Kern heeft, in het onderhoud dat hij onlangs had met den redacteur van het weekblad *Hollandia*, bij de bespreking van het door mij aangeprezen systeem, erkend dat daar zeker veel voor te zeggen is, maar, liet de leidsche hoogleeraar er op volgen,... „het is onuitvoerbaar: of je de jongelui hier tien jaar lang aan de „studie der indische talen houdt, ze zouden er nòg niet zijn. En „in vier jaar tijds — wat men dan wil — kun je ze toch niet „zoover brengen dat ze de talen genoeg kennen voor het gebruik: „dat zij ze makkelijk spreken kunnen." [1])

Ik twijfel geenszins aan een van zoo bevoegde zijde gegeven

---

[1]) *Hollandia* van 17 Februari jl.; overgenomen in de *Indische Gids* van Maart blz. 344 en vlg.

verzekering dat men, na vier, ja zelfs na tien jaren academische studie van een inlandsche taal, toch nog niet zoover zijn zal, dat men die taal *gemakkelijk* zal kunnen spreken. Het is bekend dat men het *spreken* van geen enkele taal uitsluitend op de schoolbanken leeren kan. Dat *spreken* kan men zich alleen eigen maken door dagelijksche oefening en waar het een inlandsche taal geldt zal die oefening alleen mogelijk zijn in Indië zelf. Doch wat men op de schoolbanken wèl leeren en, durf ik zeggen, nergens beter dan dáar leeren kan, dat is: een helder inzicht te verkrijgen in de vormen en den bouw van een vreemde taal; dat is de beteekenis der meest voorkomende woorden; dat is het vermogen om wat in een vreemde taal geschreven is te begrijpen en om zich, zij het met inspanning, in die taal schriftelijk uit te drukken. En aangezien in den regel — want er zijn uitzonderingen: personen, die ook zonder veel voorstudie zich een vreemde taal gemakkelijk eigen maken — alleen zij, die zich eenige jaren achtereen met de beoefening van grammatica en letterkunde eener vreemde taal hebben bezig gehouden, er in zullen slagen om die taal, als zij daartoe in de gelegenheid zijn, ook praktisch te leeren gebruiken, of althans goed te leeren *verstaan*, ben ik van oordeel dat het van het grootste belang is, van den toekomstigen ambtenaar een meer dan oppervlakkige studie van een of meer inlandsche talen te vorderen. Natuurlijk zou ook prof. Kern zich niet met een oppervlakkige studie tevreden stellen. Integendeel, hij wenscht dat die studie diep ga en zich ook uitstrekt tot de litteratuur, want daardoor, zegt hij zoo terecht, „komt men het naast tot den „geest van een volk, leert men zijn karakter veel scherper en „duidelijker kennen dan in tien jaren van omgang in het gewone „leven." Toch meent de hoogleeraar dat zulk een inzicht aan ontwikkelde jonge mannen (die eerst al in een andere richting *gestudeerd* hebben) best in één, hoogstens twee jaar is bij te brengen. Geeft men den candidaat een twee-jarige opleiding, dan kan hij „den geest, den bouw van de taal en het karakter der volken uit hun litteratuur leeren kennen."

De duidelijk-uitgesproken voorkeur, door prof. Kern geschonken aan een *twee-* boven een *een*-jarige opleiding, zal voor hen, die zich reeds verbaasd hebben, den naam van onzen eersten taalgeleerde aan te treffen onder een rapport dat een éénjarige studie aanbeveelt, een blijde verrassing hebben opgeleverd. Toch meen ik ook nu nog te mogen volhouden dat prof. Kern den tijd, noodig om het door

hem zoo terecht verlangde inzicht in het wezen van een of meer inlandsche talen te verkrijgen, voor de groote meerderheid der zelfs ontwikkelde jonge mannen te kort stelde. Wellicht beoordeelde hij hen te veel naar zich zelf; wellicht — en tot die veronderstelling geeft zijn *causerie* alleszins aanleiding — verloor hij uit het oog, dat de taalstudie wel een voorname maar niet de eenige voorname factor is, waarmede de toekomstige ambtenaar gedurende zijn leerjaren heeft rekening te houden. Wil men de gansche leerstof behoorlijk doen verwerken en het onderwijs tevens zóó inrichten dat den candidaat ook nog tijd overblijft voor verdere algemeene, voor maatschappelijke en voor lichamelijke ontwikkeling, dan zullen *vier* jaren zeker niet te kort zijn, want die leerstof is stellig omvangrijker dan bijv. die, welke in een gelijk tijdsverloop, de jurist te verwerken heeft. Aan den anderen kant is echter die leerstof ook weer niet zóó omvangrijk of wel onderlegde jongelieden met helder verstand, goeden wil en belangstelling in de onderwerpen hunner studie, kunnen haar in vier jaren tijds zeer goed in zich opnemen — altijd indien men niet van hen verlangt dat zij, in Indië komend, vloeiend maleisch of javaansch zullen spreken en in den doolhof de staatsbladen en wetboeken evengoed thuis zullen zijn als een in den dienst vergrijsden hoofdcommies ter Algemeene Secretarie. Verlangt men dat, ja, dat is het door mij ontworpen programma onuitvoerbaar. Stelt men zich echter tevreden met de resultaten die men in het algemeen van alle hooger vakonderwijs verwacht, dan zal mijn programma zeker even goed uitvoerbaar blijken als die welke thans gelden voor de opleiding tot betrekkingen bij de rechterlijke macht, tot arts, tot ingenieur, tot predikant, want het is volgens de zelfde, naar ik durf zeggen, *beproefde* beginselen ontworpen.

II.

„Wel onderlegde jongelieden met helder verstand, goeden wil en belangstelling in de onderwerpen hunner studie." Zoo omschreef ik het materiaal, waaruit wij onze toekomstige indische ambtenaren moeten vormen! Een zorgvuldige aankweeking en schifting van dit materiaal is dus van evenveel belang als de keuze der middelen die tot verdere vorming moeten leiden. Van evenveel belang en zeker niet minder moeilijk. De staatscommissie meent de *bibit* te moeten zoeken onder hen die meer dan middel-

baar onderwijs genoten hebben en acht voor de keuring der beste exemplaren een onderlinge vergelijking onnoodig. Het een zoowel als het andere schijnt mij verwerpelijk, wat het eerste punt betreft om de reeds aangevoerde redenen, wat het tweede aangaat omdat van alle middelen tot schifting van voor de wet gelijk staande personen, een vergelijkend examen mij nog het minst gebrekkig voorkomt.

Dus: een vergelijkend examen. Wie moeten daartoe worden toegelaten? Antwoord: allen zonder onderscheid, die hetzij in Nederland, hetzij in Indië — mits tot de europeesche bevolking behoorend — voldoende, algemeen ontwikkelend middelbaar onderwijs hebben genoten.

De inrichtingen waar ten onzent een dergelijk onderwijs wordt verstrekt zijn de gymnasiums en de hoogere burgerscholen. Ik ben geen onverdeeld bewonderaar noch van de eene noch van de andere categorie van scholen, maar meen dat rekening moet worden gehouden zoowel met het feit dat zij nu eenmaal bestaan als met de ondervinding, die in elk geval geleerd heeft dat èn aan de eene èn aan de andere school uitnemend-ontwikkelde jongelieden *kunnen* worden gevormd. Een reden om aan de leerlingen van het gymnasium eenigen voorrang toe te kennen boven die der H. B. S. bestaat voor mij niet. Zeker kan van het onderwijs in de klassieke talen, vooral indien dit niet uitsluitend van den grammatischen maar ook van den litterarisch-aesthetischen kant wordt opgevat, een zeer ontwikkelende invloed uitgaan, maar de ontwikkelende kracht van wis- en natuurkundig onderwijs, gepaard aan een den smaak vormende behandeling van moderne talen en haar litteratuur zal toch ook wel door niemand betwist worden.

Is er dus geen aanleiding tot het maken van een onderscheid, er zijn bovendien overwegende redenen die de uitsluiting der leerlingen van hoogere burgerscholen verbieden.

In de eerste plaats omdat men door zulk een uitsluiting den toegang tot den indischen staatsdienst voor een belangrijk deel der nederlandsche burgerij versperren zou. Het is bekend dat de leerlingen der gymnasia haast uitsluitend uit de meer gegoede of aanzienlijke klassen der maatschappij voortkomen, terwijl de hoogere burgerscholen steeds talrijke vertegenwoordigers van wat Thorbecke „den breeden zoom der burgerij" noemde op haar banken zien plaats nemen. Nu komt het mij onbillijk en onstaatkundig voor, ook die vertegenwoordigers niet toe te laten tot de vrije

concurrentie met hen die uit den engeren kring der meer aanzienlijken voortkomen. Hiertegen kan te minder bezwaar bestaan, indien bij het vergelijkend onderzoek vooral op de *algemeene beschaving* der reflectanten gelet wordt. Als het toch waar is, dat die algemeene beschaving afneemt, naarmate de jongeling van minder „goeden huize" is, dan behoeven de voorstanders van het systeem, dat men voor indische ambtenaren bij voorkeur „menschen van goede familie" hebben moet, de concurrentie van dezen met de zonen der kleine burgerij niet te vreezen. Is het daarentegen waar wat anderen beweren, dat een meer dan gewone mate van beschaving de vrucht zijn kan van geestelijke en karakter-eigenschappen, welke niet het uitsluitend erfgoed der hoogere standen zijn dan zou men, door zijn keuze tot die hoogere standen te beperken, den staat wezenlijk nadeel kunnen berokkenen.

Een ander niet minder gewichtig motief om de toekomstige ambtenaren niet uitsluitend te zoeken onder hen die het gymnasium bezocht hebben, doch ook de leerlingen der H. B. S. tot de mededinging toe te laten, levert het feit dat in Indië slechts hoogere burgerscholen, geen gymnasia zijn en men dus, door de leerlingen der hoogere burgerschool uit te sluiten, het voor den ingezetene van Indië, wien de middelen ontbreken om zijn kinderen op hoogstens twaalfjarigen leeftijd naar Nederland te zenden of die, liever dan zijn kinderen aan vreemden toe te vertrouwen, hen, onder het oog der ouders, van de gelegenheid tot het ontvangen van inderdaad voortreffelijk middelbaar onderwijs *in Indië* wil laten profiteeren, onmogelijk maken zou, zijn zonen tot den indischen staatsdienst toegelaten te zien. Nu is wel door voorstanders der gymnasiale opleiding voorgesteld om aan dit bezwaar te gemoet te komen door de oprichting van een gymnasium in Nederlandsch-Indië, doch ten eerste is het de vraag of de belangrijke kosten die zulk een inrichting veroorzaken zou wel geheel verantwoord zouden zijn, daar toch slechts een klein gedeelte van Indië's jongelingschap van die inrichting gebruik zou kunnen maken en ten tweede moet niet vergeten worden dat, zoolang niet naast elke thans bestaande burgerschool een gymnasium verrijst, de eisch der gymnasiale opleiding de positie der ouders in of bij een plaats waar wel een hoogere burgerschool is, doch geen gymnasium zijn zou, werkelijk benadeelen zou. En daar nu wel niemand zal verlangen dat gymnasiums worden opgericht te Batavia, te Semarang en te Soerabaja, (straks bovendien te Padang en te

Makassar) geloof ik dat ook de billijkheid tegenover Indië stellig verbiedt, om de leerlingen van hoogere burgerscholen van de mededinging voor het candidaat-ambtenaarschap uit te sluiten.

De keuze der toekomstige indische ambtenaren worde dus gedaan uit hen die het eindexamen der H. B. S. met vijfjarigen cursus of van het gymnasium (onverschillig A. of B. en met gelijkstelling van het z.g. staatsexamen A. of B. met eindexamen-gymnasium) met goed gevolg hebben afgelegd.

Men heeft gewezen op de wenschelijkheid dat de indische ambtenaar meer dan thans het geval is zou worden toegerust met eenige landbouwkundige kennis en daarom voorgesteld om ook hen, die in het bezit zijn van een der eind-diploma's der wageningsche landbouwscholen, tot het candidaat-ambtenaarschap toe te laten. Ofschoon het groote nut der landbouwkundige kennis over bestuursambtenaren erkennend, meen ik toch dat het aangegeven middel niet doeltreffend zijn kan. Men zou daardoor weder tot de indische studie roepen jongelieden, die reeds een *vak*studie achter den rug hebben, wat, zooals reeds betoogd werd, niet in het belang zijn kan der eerstgenoemde studie. Maar bovendien zou men, te midden van de candidaten die een uitsluitend algemeenontwikkelende opleiding hebben ontvangen, een clubje van „landbouw-specialiteiten" krijgen, die in algemeene ontwikkeling waarschijnlijk bij hun makkers ten achter staande, hen op landbouwkundig gebied steeds de baas zouden blijven. Dergelijke ongelijkheid tusschen hen, die een en de zelfde studie volgen, kan niet anders dan verkeerd werken. Is het wenschelijk dat de toekomstige indische bestuursambtenaar eenige theoretische kennis aangaande de voornaamste indische culture's opdoe, welnu men vordere van allen, die tot bestuursbetrekkingen kunnen worden geroepen, dat zij zich die kennis eigen maken. Doch laat dit een onderdeel zijn van hun ambtenaars-, van hun *vak*studie. Om tot die studie te worden toegelaten worde niet anders gevorderd dan een zoo ruim mogelijke mate van beschaving en van algemeene ontwikkeling, als in Nederland en in Indië, voor jongelieden van 18 of 19 jaar bereikbaar is. Heeft men eenmaal, door een vergelijkend examen, de besten onder dezen gevonden, laat hen dan, maar ook dan eerst, beginnen met hun vakstudie, bij de beoefening waarvan zij vervolgens op gelijken voet met elkander kunnen wedijveren.

Ik noemde den leeftijd van 18 of 19 jaar. Het komt mij voor, dat de maximum-leeftijd, waarop mededinging naar het candidaat-

ambtenaarschap zal zijn toegelaten, verschillen moet naar mate de reflectant van de hoogere burgerschool of van het gymnasium komt. Aan beide scholen worden de leerlingen toegelaten als zij 12 of bijna 12 jaar oud zijn, doch de cursus der eerste duurt vijf, die der tweede zes jaren, zoodat de hoogere burger die zijn best doet en „mee kan" in den regel op 17-, de gymnasiast onder gelijke omstandigheden op 18-jarigen leeftijd het eindexamen-diploma verwerven zal. Het schijnt daarom billijk, te bepalen dat tot het vergelijkend examen zullen worden toegelaten zij die eindexamen H. B. S. gedaan hebben, doch niet ouder dan 18 jaar en die eindexamen gymnasium gedaan hebben, doch niet ouder dan 19 jaar zijn. Men geeft dan voor beide categoriën één jaar speelruimte. Ik acht het wenschelijk die speelruimte niet verder uit te zetten, zoowel met het oog op den leeftijd der latere indiensttreding als omdat door de voorgestelde beperking de blokkers en achterblijvers, waarvan er anders nog wel eens een enkele door de mazen van het vergelijkend-examen-net zou kunnen glippen, op natuurlijke wijze worden geweerd.

Een andere waarborg tegen het bij vergelijkende examens altijd dreigend gevaar, dat de middelmatige blokker het wint van den vlugge en inderdaad méer ontwikkelde, moet, dunkt mij, hierin gezocht worden, dat het vergelijkend examen kort ná het eindexamen worde afgenomen en dat tot de vergelijking alleen zij worden toegelaten, die *in het zelfde jaar* (dus praktisch één of twee maanden te voren) hun eindexamen hebben afgelegd. Daardoor voorkomt men dat voor het vergelijkend examen „geblokt" of „gepompt" wordt en vermeerdert men dus de waarschijnlijkheid dat zij die door de commissie als de meest-ontwikkelden worden aangemerkt ook inderdaad de meest ontwikkelden zijn.

Een vergelijkend, zoo zuiver mogelijk onderzoek in te stellen naar de ontwikkeling van jonge lieden, die allen reeds aan voor hun leeftijd vrij zware en veel omvattende examen-eischen voldaan hebben en die dus in elk geval niet tot de *on*ontwikkelden behooren, is zeker niet gemakkelijk. Toch schijnt mij de opgave uitvoerbaar, mits slechts in het oog worde gehouden, dat het daarbij nu niet aankomt op de *veel*heid van kennis, die door de afgelegde eindexamens voldoende verzekerd is, maar op de vraag of die kennis ook geleid heeft tot ware beschaving in een richting die men voor toekomstige bestuursambtenaren het verkieselijkst acht. Voor de beantwoording van die vraag kan m.i. volstaan worden met een

examen, loopende over slechts enkele vakken, die zoowel aan gymnasium als aan hoogere burgerschool onderwezen worden. [1]) Het eerst komt daarbij in aanmerking de kennis der *nederlandsche taal*, in het bijzonder het vermogen om zich in die taal goed en duidelijk uit te drukken Tot op zekere hoogte kan toch beweerd worden: „toon mij hoe gij uw moedertaal schrijft en spreekt en ik zal u zeggen wie gij zijt" en vooral voor den toekomstigen vertegenwoordiger van het nederlandsch gezag in onze overzeesche gewesten is een grondige kennis van onze taal een onmisbaar vereischte. Daarom moet die kennis, in het bijzonder zooals zij zich openbaart in het vermogen om te *stellen*, nummer één zijn van het vergelijkend-examen-programma.

Een ander bewijs dat het onderwijs in allerlei vakken voor de geestesontwikkeling van den examinandus goede vruchten heeft gedragen, kan hierin gezocht worden, dat hij zich in althans één der drie *moderne talen* die hem onderwezen werden een helder inzicht verworven heeft. Dat hij in geen der drie talen vreemdeling is, daarvoor staat zijn eindexamen-diploma borg, maar het is niet te verwachten, noch te verlangen dat de drie talen hem gelijkelijk ter harte gaan. Een jongen van achttien jaar, die smaak en aanleg heeft voor taalstudie (en dezulken moeten wij hebben!) zal haast altijd aan één der door hem geleerde talen de voorkeur geven boven de anderen, een voorkeur die door allerlei omstandigheden: de persoonlijkheid van den taalleeraar, een buitenlandsche reis, familietradities, sympathie voor de een of andere natie, kan gedetermineerd worden. Welnu, stel hem in de gelegenheid te toonen wat hij van *die* taal en haar letterkunde afweet; laat hem vertellen, mondeling of schriftelijk, van het mooiste boek, het heerlijkste gedicht dat hij in die taal kent. Doet hij dit goed, blijkt u dat hij dat boek of dat gedicht — laat het van Shakespeare of van Daudet, van Schiller, Thackeray of Molière zijn — begrepen, doorvoeld, in zich opgenomen heeft, maak u dan ook niet ongerust over zijn *verdere* taalkennis. Dit, in antwoord op de door sommigen gemaakte opmerking, dat ik ten onrechte de keuze der vreemde taal geheel vrij wilde laten, omdat bijv. de kennis van het fransch van den toekomstigen indischen ambtenaar

[1]) Voor het hier ontwikkeld examen-systeem zijn enkele trekken ontleend aan het engelsche, zooals het beschreven is door den heer C. J. Hasselman in zijn opstel. „De opleiding der Europeesche ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in N. Indië." *Indische Gids* 1899 blz. 309.

van minder belang zijn zou dan de kennis van het engelsch of het duitsch. Zij, die zoo redeneerden verloren waarschijnlijk uit het oog dat in mijn systeem alleen jongelieden die de *drie* talen geleerd hebben tot het examen zouden worden toegelaten, zoodat geen vrees zou bestaan voor de aanneming van analphabeten in engelsch of duitsch. Wat echter bovendien de vrijheid der keuze voor mij zoo aantrekkelijk maakt, is dat zij den examinandus in staat zou stellen, ten aanzien van zijn buitenlandsche- taal-kennis het *beste* te geven dat hij in zijn mars voert. Op geen wijze kan, dunkt mij, de examinator zich beter een oordeel vormen omtrent den smaak en, tot op zekere hoogte zelfs, omtrent het karakter van den reflectant.

Een dergelijke overweging was het die mij deed voorstellen om ook bij het onderzoek naar de *geschiedkundige ontwikkeling* van den examinandus een grooten invloed aan diens voorkeur toe te kennen. Dat ware beschaving onbestaanbaar is zonder belangstelling en een eenigszins helder inzicht in de gebeurtenissen van voorheen, zal wel door niemand betwist worden en den indischen ambtenaar in het bijzonder zal wat „historische zin", zoowel gedurende zijn leer- als gedurende zijn dienstjaren, bijster goed te pas komen. Doch voor de beantwoording der vraag of althans de kiem van dien „historischen zin" aanwezig is behoeft geen onderzoek naar algemeene kennis van historische feiten te worden ingesteld: de diploma's der eindexamen waarborgen alweder dat die kennis niet geheel ontbreekt. Hoe het met de belangstelling, het inzicht, het voorstellingsvermogen van den examinandus ten aanzien van tot de geschiedenis behoorende gebeurtenissen en toestanden geschapen staat zal ook hier niet beter kunnen blijken dan door hem-zelven een keuze te laten doen. Hij die toont zich in één historische periode, hetzij dan de eeuw van Perikles of de fransche revolutie, te hebben ingeleefd, kan ten aanzien van de geschiedenis in het algemeen niet onverschillig zijn en zal, naar alle waarschijnlijkheid, het verband dat tusschen het verleden en het heden bestaat wel nimmer geheel uit het oog verliezen.

Ik kom nu tot de vierde en laatste categorie, waarover, volgens mijn voorstel, het vergelijkend examen zou moeten loopen: „*wis-*, *natuur-*, *schei-*, *plant-*, *of dierkunde*", ook weder „ter keuze van den aspirant". Het bewijs moet worden geleverd dat de examinandus niet alleen over een voldoende taal- en geschiedkundige ontwikkeling beschikt, maar dat hem ook niet ontbreekt dat inzicht in de

meer reëele wetenschap, zonder hetwelk niemand heden ten dage waarlijk beschaafd heeten mag en dat vooral ook den indischen ambtenaar zoo uitnemend te stade kan komen. Dat zij die een gymnasium bezoeken waarschijnlijk genoodzaakt zouden zijn om, ten einde de concurrentie met de kweekelingen der H. B. S. te kunnen aanvaarden, van één dier reëele vakken wat meer werk te maken dan waartoe het gymnasiaal programma hen thans nog verplicht, lijkt mij, ook voor hen, eer een voordeel dan een nadeel. Doch overigens geldt hier het ten aanzien van talen en geschiedenis reeds betoogde, dat de eindexamen-diploma's voldoende waarborgen tegen onwetendheid in het algemeen en dat een examen in het vak der keuze de beste kans aanbiedt om, ook in dit opzicht het beste wat de examinandus in zich heeft naar buiten te brengen.

Hiermede is het schema dat ik voor een vergelijkend examen voor het candidaat-ambtenaarschap ontwierp, naar ik hoop, voldoende toegelicht. Dit schema geldt, zooals in het Indisch Genootschap werd voorop gesteld, alleen voor de in *Nederland* beschikbare plaatsen. Daar in *Indië* alleen hoogere burgerscholen bestaan, is concurrentie tusschen jongelieden die in het bezit zijn van verschillende soorten van eindexamen-diploma's daar te lande ondenkbaar en omdat bovendien, voor geheel Indië, telken jare slechts één eindexamen-commissie wordt benoemd, is het er mogelijk — wat in Nederland met zijn verschillende, provinciale commissies niet mogelijk zijn zou — de door die ééne commissie geëxamineerden zonder nader onderzoek met elkander te vergelijken. Van daar mijn voorstel om de voor Indië beschikbare plaatsen bij voorkeur toe te kennen aan hen die bij het eindexamen over eenig jaar de hoogste cijfers hebben betaald. Daarbij zouden nog eenige bepalingen kunnen worden gemaakt, bijvoorbeeld dat de reflectant in elk geval meer dan voldoende cijfers moet hebben behaald in het nederlandsch, in ten minste één vreemde taal, in geschiedenis en in ten minste één wis- of natuurkundig vak, doch daardoor zou het denkbeeld, dat in Indië het eindexamen der H. B. S. tevens dienst doen kan als vergelijkend examen ter aanwijzing van de candidaat-ambtenaren, onaangeroerd blijven.

Thans komt de quaestie aan de orde, of de aldus in *Indie* als candidaat-ambtenaren aangewezen jonge lieden zich ook in *Indië* voor het ambtenaarschap zullen kunnen bekwamen, dan wel of de gelegenheid daartoe uitsluitend in *Nederland* zal worden opengesteld. Dit is een netelige quaestie, welker behandeling, zooals

gebleken is, licht tot zekere hartstochtelijkheid aanleiding geeft. Het komt mij daarom het beste voor, bij die behandeling rekening te houden met niets anders dan waarop het toch eigenlijk aankomt, met de vraag nl. waardoor de vorming van een inderdaad *goed* corps administratieve ambtenaren meer zou worden bevorderd, door een gemeenschappelijke opleiding in Nederland van allen, die tot de zelfde promotie behooren, of door de opleiding van een gedeelte dier ambtenaren in Nederland en van een ander gedeelte in Indië. Stelt men het vraagstuk zoo, dan kan dunkt mij de beslissing niet anders dan aan de zijde der gemeenschappelijke opleiding vallen. Samen-studeeren toch leidt tot goede kameraadschap, tot wederzijdsche waardeering, terwijl het bestaan van twee studie-centra, één in Nederland en één in Indië, onvermijdelijk tot een door wantrouwen en geringschatting aangewakkerden en daardoor op onedelen grondslag berustenden naijver voeren zal. Dit, wat de zuiver psychologische zijde van het vraagstuk betreft. Gaat men verder en vestigt men het oog op de algemeene vorming der candidaten, dan kan het, naar mij voorkomt, niet betwijfeld worden, of zij, die in Indië het eindexamen der H. B. S. aflegden, zullen meer profiteeren van een vierjarigen studietijd in Europa, dan van een gelijk aantal leerjaren in Indië waar zij meestal ook al hun schooltijd doorbrachten en, na voltooiing van hun ambtenaarsstudie, nog minstens tien jaren zullen moeten blijven. Het heeft mij altijd absurd en onstaatkundig toegeschenen dat er in Indië besturende ambtenaren zijn, soms zelfs in zeer hooge betrekkingen, die Nederland, hetwelk zij tegenover den Inlander dan toch vertegenwoordigen, alleen van hooren zeggen of uit de boeken kennen. Ik ontken daarmede niet dat er onder die ambtenaren kunnen voorkomen, zeer geschikte en voor de hun opgelegde taak berekende staatsdienaren, maar ik geloof dat de kans om dergelijke staatsdienaren te krijgen, toch nog grooter zal zijn, indien men den studietijd in Europa verplicht stelt, en ik ben zeker dat de gevoelens voor het moederland bij de meerderheid der uit Indië voortgekomen ambtenaren daardoor zeer aan hartelijkheid zouden winnen.

Staat het derhalve vast, dat een opleiding van *alle* ambtenaren in Nederland verkieselijk is boven een opleiding in Indië van de eenen en in Nederland van de anderen, dan is daarmede het pleit ten gunste der opleiding in Nederland beslist en komt het er alleen nog maar op aan, een regeling te vinden, waardoor alle

onbillijkheid tegenover de ingezetenen van Nederlandsch-Indië wordt voorkomen.

Men heeft het een onbillijkheid genoemd, dat de mogelijkheid tot het erlangen van de vereischten voor de benoembaarheid bij den administratieven dienst in Nederlandsch-Indië daar te lande niet langer bestaan zou en als die mogelijkheid, zonder eenige vergoeding, werd uitgesloten, zou ook ik dit een onbillijkheid achten. Indien echter, zooals door mij wordt voorgesteld, een bepaald gedeelte der beschikbare plaatsen gereserveerd wordt voor de beste leerlingen der indische hoogere burgerscholen en indien verder aan dezen, behalve vrijen overtocht, gedurende hun studietijd in Nederland een geldelijke tegemoetkoming wordt verstrekt, dan zal niet alleen elk uit een billijkheidsoogpunt tegen de voor allen verplichte opleiding in Nederland in te brengen bezwaar komen te vervallen, maar er zal een toestand geboren worden, meer in overeenstemming met de eischen der billijkheid dan de tegenwoordige. In een zoo uitgestrekt eilandenrijk als Nederlandsch-Indië, is de aanwezigheid van één ter hoofdplaats gevestigde inrichting ter opleiding van ambtenaren wel een groot voordeel voor de bewoners dier hoofdplaats, doch zij die elders wonen, moeten zich, zoo zij hun zoons aan die inrichting willen laten studeeren, toch altijd zeer belangrijke geldelijke offers getroosten. Er is dus bij de thans bestaande regeling een onmiskenbare ongelijkheid in de positie der ingezetenen van Batavia en die van alle andere streken van Nederlandsch Indië. Deze ongelijkheid zou, in het door mij voorgedragen systeem, geheel worden opgeheven. Dezelfde voordeelen zouden worden toegekend aan allen, die voor het candidaat-ambtenaarschap in aanmerking kwamen, onverschillig waar hun ouders mochten wonen of waar in Indië zij hun opvoeding mochten hebben genoten.

Een ander bezwaar tegen de uit mijn systeem voortvloeiende opheffing der afdeeling B van het Gymnasium Willem III als inrichting tot het opleiden van indische ambtenaren heeft men het genoemd, dat daardoor de eenige inrichting in Nederlandsch-Indië, waar iets dat naar hooger onderwijs zweemt wordt gegeven, verdwijnen en dientengevolge het intellectueel leven in Indië schade lijden zou. Ik erken gaarne dat ook ten aanzien van het hooger, in den zin van meer dan gewoon middelbaar onderwijs in Indië uiterst stiefmoederlijk bedeeld is, doch meen dat dit een reden zijn moet om aan onze kolonie de inrichtingen

te geven, die zij noodig heeft, geenszins om haar er een te laten behouden, welker voortbestaan niet door het algemeen belang gevorderd wordt. Zoo men de leerkrachten, waarover het Gymnasium Willem III, afdeeling B, thans beschikt, benutte voor een bijvoorbeeld te Magelang te stichten „Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde, de Geschiedenis en het Recht van Nederlandsch-Indië" zou het intellectueel leven in Indië zeker geen schade lijden. De inlandsche jonge lieden, die in aanmerking komen om later den regentsrang te bereiken zouden dan aan dat Instituut den *finishing touch* kunnen ondergaan en voor allen, die middelbaar onderwijs genoten, zou daar de gelegenheid kunnen worden opengesteld om een hoogere en speciaal voor hen die in Indië hun weg moeten vinden dienstige ontwikkeling deelachtig te worden.

Ik meen dus dat er voor een gemeenschappelijke opleiding van alle candidaat-ambtenaren in Nederland veel te zeggen valt en dat de bezwaren die daartegen mochten bestaan òf gemakkelijk te ondervangen òf niet afdoende zijn. Dat men vóór veertig of vijftig jaren over deze zaak anders gedacht heeft, behoeft geen reden te zijn om thans aan de juistheid onzer beschouwingen te twijfelen, want de omstandigheden zijn in den loop dier tijden wel zeer veranderd. De afstand tusschen Nederland en Indië is tot ongeveer één vierde van wat hij vroeger was teruggebracht en het lager en middelbaar onderwijs, dat heden ten dage in Indië gegeven wordt, is van dien aard, dat een indische jongen, die met vrucht een burgerschool heeft afgeloopen, zich onder zijn tijdgenooten in Nederland volstrekt niet misplaatst behoeft te gevoelen. Van de *wreedheid*, die er vroeger in gelegen kon zijn, de indische ouders te noodzaken, hun kinderen reeds vroegtijdig naar Europa te zenden, is dus thans niets overgebleven. Er zou alleen gevergd worden dat zij hen naar Europa lieten vertrekken op een leeftijd, waarop zij leeren moeten op zich zelf te staan en waarop zij, te Batavia studeerende, zeker niet minder aan gevaren zouden zijn blootgesteld dan te Delft of Leiden het geval zal zijn. Komt daar nu nog bij, dat de indische, voor het meerendeel ongefortuneerde ouders, wier zoons voor het candidaat-ambtenaarschap in aanmerking komen, in mijn systeem van een belangrijk deel der opleidingskosten worden ontheven, dan durf ik aannemen dat zij bij het tot stand komen van een dergelijke verandering het tegendeel van ontevreden zullen zijn, terwijl de

premie, aan de beste leerlingen der hoogere burgerscholen toe te kennen, den ijver waarmede het onderwijs aan die scholen gevolgd wordt, ongetwijfeld aanwakkeren en dus allen leerlingen ten goede komen zal.

Bij de voorafgaande beschouwingen werd stilzwijgend uitgegaan van de veronderstelling dat tot de ambtenaarstudie slechts zou worden toegelaten een beperkt aantal jonge lieden, die dan echter, bij voldoende verdere studie en gebleken geschiktheid, ook zeker de benoembaarheid tot ambtenaar zouden erlangen, in tegenstelling dus met het geldende systeem, dat de ambtenaarstudie openstelt voor een ieder die aan algemeene voorwaarden voldaan heeft, terwijl de benoembaarheid practisch slechts voor enkele uitverkorenen is weggelegd. De nadeelen, waartoe dit systeem voeren moest en ook gevoerd heeft, zoowel voor de betrekkelijk weinigen die slaagden als voor de velen die na ettelijke jaren indologische studie de hoop op een plaatsing bij den indischen staatsdienst moesten opgeven, liggen te zeer voor de hand en zijn te vaak reeds aangewezen, dan dat het nog noodig zou zijn er hier op terug te komen. De eerste en belangrijkste verbetering die men in de opleiding van indische ambtenaren behoort te brengen is inderdaad, dat men de schifting der voor den dienst waarschijnlijk geschikte personen overbrenge van het einde naar het begin der vakstudie en op die wijze voorkome dat die vakstudie ontaardt in een drijfjacht naar veelweterij en dorre boekenkennis. Ik heb aangetoond op welke wijze, naar mijn meening, die schifting der waarschijnlijk meest geschikten zou kunnen plaats hebben. Daarbij moet echter nog één zaak in het oog worden gehouden, die tot dusver onbesproken bleef: de *lichamelijke* geschiktheid. Het is natuurlijk van het hoogste belang, dat voor den indischen dienst niet anders dan ook lichamelijk goed-ontwikkelde, door en door gezonde individuen in aanmerking komen. Een strenge keuring behoort dus vooraf te gaan aan het vergelijkend examen voor candidaat-ambtenaar, terwijl later ook de benoembaarheid nog afhankelijk moet worden gesteld van den uitslag van een hernieuwd, niet minder streng geneeskundig onderzoek.

III.

Bij de keuze en de verdeeling der leerstof voor de vakstudie heb ik mij allereerst de vraag gesteld, uit welke bestanddeelen de vakkennis van den indischen administratieven ambtenaar, in

het bijzonder van den bij het binnenlandsch bestuur werkzamen, behoort te zijn gevormd om hem, bij de aanwezigheid overigens van algemeene beschaving en van onmisbare karaktereigenschappen, zijn taak naar behooren te kunnen doen vervullen.

Het antwoord luidde dat die bestanddeelen tot drie hoofdgroepen zijn terug te brengen:

1. kennis van taal-, land- en volkenkunde;
2. kennis van recht en wetgeving;
3. kennis van het landbouwbedrijf.

De eerste heeft hij noodig om de volken, die hij geroepen is mede te besturen, te begrijpen; de tweede is onmisbaar voor een verstandige en rechtvaardige toepassing en handhaving der van staatswege uitgevaardigde verordeningen; de derde mag hem niet ontbreken, omdat de volken van den indischen archipel in den landbouw haast hun uitsluitend middel van bestaan vinden en hun materieele welvaart daarmede dus ten nauwste verbonden is.

Er is geen reden om aan te nemen dat de candidaat, die zich met deze eigenaardige mengeling van theoretische en praktische kennis, zonder overhaasting en met de noodige degelijkheid, vertrouwd behoort te maken, daarvoor minder tijd zou behoeven dan in het algemeen voor academische studiën als een minimum beschouwd wordt. Het reeds genoemde tijdsverloop van vier jaren komt mij dus voor den normalen duur der studie in Nederland noodzakelijk voor. En even noodzakelijk dunkt het mij om, overeenkomstig de beginselen volgens welke bij alle ander hooger onderwijs de leerstof pleegt te worden verdeeld, ook de hier bedoelde leerstof in tweeën te splitsen, onderscheidend tusschen wat ter voorbereiding dient en hetgeen als definitief kan worden beschouwd. Men verdeele den leertijd dus in twee gelijke helften: één voor de voorbereidende, één voor de definitieve studie. Blijkt het om praktische redenen wenschelijk, aan het eind van het eerste jaar een overgangsexamen af te nemen, dan kan dit zonder verandering te brengen in het hier voorgedragen systeem worden ingevoerd. Het systeem brengt alleen mede, dat na twee jaren de voorbereidende studie wordt afgesloten.

Wat moet nu die voorbereidende studie omvatten?

In de eerste plaats noemde ik *de beginselen van het maleisch*, als algemeene inleiding tot de latere, zich ook tot litteratuur en een meer *algemeene* kennis uitstrekkende taalstudie. Ik meende dat het, ter voorkoming van overlading, wenschelijk was, daarbij

met één taal te volstaan en koos het maleisch, omdat dit het in den Archipel meest verbreid idioom is en het aanleeren voor hen die nog niets aan indische taalstudie deden, zeker minder bezwaarlijk is dan bijv. met javaansch of soendaasch het geval zou zijn. Hiertegen is in het Indisch Genootschap de wenschelijkheid betoogd om, in stede van in het eerste tweejarig tijdvak alleen de studie van de maleische taal te eischen, daarvoor in de plaats te stellen de studie van de maleische *en* javaansche talen. Na overweging van dit voorstel meen ik mij er mede te moeten vereenigen, omdat het tegelijkertijd aanleeren van de beginselen der *twee* hoofdtalen zoowel praktische als paedogogische voordeelen oplevert. Een praktisch voordeel is dat zij, die later met het javaansch doorgaan, dan ook werkelijk twee jaren lang in die taal kunnen *studeeren*, zonder dat zij een gedeelte van hun tijd moeten besteden aan de tot schoolarbeid verplichtende beginselen; paedagogisch is het van belang dat de indoloog zich van meet af aan gewent, de talen die hij leert niet enkel op haar zelve, maar in verband met een of meer andere te beschouwen. Het gevaar voor *overlading* meen ik ten slotte niet te moeten duchten, mits de studie, verdeeld over het tweejarig tijdvak, inderdaad beperkt blijve tot de *beginselen* der twee talen. De ondervinding in de laatste jaren te Delft opgedaan heeft bewezen dat, zelfs na afloop van het thans voor de voorbereidende studie aangewezen éenjarig tijdvak, de kennis der beginselen van beide talen niet geheel onbevredigend is. Houdt men zich dus binnen de perken der tegenwoordige eischen „het schriftelijk, en met behulp van een woordenboek, vertalen van een niet moeilijk stuk, gedrukt in $\frac{\text{maleisch}}{\text{javaansch}}$letterschrift"[1]) dan mogen, bij een verlenging van den duur der voorbereidende studie tot twee jaren, zeker gunstige resultaten verwacht worden. Wie voor het bereiken van zoodanige, nog maar zeer bescheiden resultaten een tijd van twee jaren redelijk lang acht, bedenke dat die elementaire taalstudie wel een belangrijk maar toch niet een alles overwegend onderdeel der propaedeusis uitmaakt. Ik zou daarom ook niet gaarne medegaan met het in het Indisch Genootschap uitgesproken denkbeeld om, enkel naar de resultaten dier voorbereidende taalstudies, een splitsing te maken tusschen de candidaten voor Java en die voor de Buitenbezittingen bestemd.

[1]) Vergelijk 4° en 5° van het eerste gedeelte van het thans geldend *Programma* vastgesteld bij de Resolutie van den Minister van Koloniën van 30 Juli 1893 letter D, no. 53 en opgenomen in de *Staatscourant* van 5 Augustus 1893, no. 182.

Deed men dat, het zwaartepunt zou al te zeer in de beoefening van het javaansch komen te liggen en de studie der andere vakken zou er onder lijden. Ik hecht veel aan het beginsel om, voor zoover dit met de eischen van den dienst in overeenstemming zal zijn te brengen, de voor de toekomst beslissende keuze : Java of Buitenbezittingen, allereerst toe te kennen aan hen die hun voorbereidende studie *over het algemeen* het best hebben volbracht. Ter voorkoming van misstanden kan daarbij dan bepaald worden dat niemand tot een zoodanige keuze wordt toegelaten, die niet in *beide* talen een voldoend examen heeft afgelegd.

De *geschiedenis van Nederlandsch-Indië* behoort ongetwijfeld tehuis in het tijdperk der voorbereidende studie. Voor de kennis der volken, van hun zeden en gewoonten, van de samenstelling der westersche maatschappij in het Oosten, en van de regeeringsbeginselen die de *gansche* maatschappij daar beheerschen, is zij de propaedeusis bij uitnemendheid. Het is mij onbegrijpelijk hoe men haar in het programma van 1893 bij het tweede, aan het eind der studie af te nemen examen heeft kunnen indeelen, tenzij men dit gedaan heeft omdat er in het éene jaar der voorbereidende studie geen tijd was om haar met eenige grondigheid te beoefenen. Is deze veronderstelling juist, dan levert zij een motief te meer om de voorbereidende studie tot twee jaren uit te breiden, want in geen andere periode behoort de beoefening der geschiedenis te vallen. De omschrijving van dit gedeelte der leerstof, zooals zij gegeven wordt in het thans geldende programma (Tweede gedeelte 10): „Kennis in groote trekken van de lotgevallen der voornaamste volksstammen, die den Indischen Archipel bewonen, van de voornaamste feiten, die betrekking hebben op de vestiging en uitbreiding van het nederlandsch gezag in den Archipel en meer bijzonder van de lotgevallen van Nederlandsch-Indië sedert het bestuur van den maarschalk Daendels" schijnt mij juist toe. Ter verduidelijking ware het wellicht wenschelijk nog te doen uitkomen, dat ook eenige kennis aangaande de vooral voor Java zoo belangrijke overblijfselen uit vroegere perioden (in de eerste plaats de merkwaardige *Hindoe-monumenten)* tot het *hier* behandeld onderdeel der leerstof behoort.

Met de *aardrijkskunde van Nederlandsch-Indië* wordt een terrein betreden dat aan het gebied van elk der drie hoofdgroepen raakt. De algemeene geografie verschaft de noodzakelijke oriënteering voor latere ethnologische studie; kennis der administratieve

indeeling is onmisbaar om tot een juist begrip aangaande het samenstel der wettelijke bepalingen te komen; en zonder eenige wetenschap betreffende „het klimaat en de natuurlijke gesteldheid der voornaamste eilanden", de „natuurkundige aardrijkskunde" derhalve, kan men geen degelijke noties aangaande de indische cultures opdoen.

Wat echter voor het verkrijgen van zulke noties even noodzakelijk is, dat is eene voorafgaande studie van de planten-, dieren- en delfstoffenwereld van den Archipel. Ik heb daarom gemeend, aan dit tot dusver door toekomstige ambtenaren totaal verwaarloosd vak der natuurlijke historie (voor Nederlandsch-Indië wel te verstaan), een afzonderlijke en beteekenisvolle plaats op het programma der voorbereidende studie te moeten inruimen. Behalve het directe nut dat het vak voor de voorbereiding tot landbouwkundige studie heeft, is het ook van groote waarde voor de algemeene ontwikkeling van den toekomstigen ambtenaar. Er is wel haast geen land ter wereld, waar de verschijnselen der natuur, der levende en der levenlooze, zulk een voorname plaats in het dagelijksch bestaan innemen als in Indië. Vooral geldt dit voor de binnenlanden, waar de meeste bestuursambtenaren het grootste gedeelte van hun diensttijd doorbrengen. Kennis aangaande die verschijnselen, waardoor hun waarnemingsvermogen verscherpt en de oplossing van oogenschijnlijke raadselen vergemakkelijkt wordt, moet het leven dier ambtenaren rijker en mooier maker en, ongemerkt, de belangstelling in hun omgeving en de liefde voor hun werkkring verhoogen.

Moet dus de beoefening der *natuurlijke historie* den toekomstigen ambtenaar de oogen openen voor de hem omringende natuur, de studie der *staathuishoudkunde* zal zijn geest voorbereiden voor een helder inzicht in maatschappelijke verhoudingen en van de beginselen die de welvaart der volkeren beheerschen. Het nut eener breede behandeling van dit vak en de opvoedende kracht welke daarvan uitgaat kunnen moeilijk overschat worden. Ik meen daarom dat de leerstof hier minstens gelijk moet zijn aan die welke de jurist voor zijn candidaats-examen heeft te verwerken.

Van even veel belang als de voorbereidende *taal*studie, is de voorbereidende *rechts*studie, die ik onder n° 6 van het programma trachtte te omschrijven. De thans bestaande regeling, volgens welke de jongelieden, kersversch van de hoogere burgerschool, aan de indische wetboeken worden gezet; zich daarmede gedu-

rende één jaar bezig houden en er gedurende de twee jaren van hun verdere studie niet meer naar behoeven om te zien, is wel de zonderlingste, minst oordeelkundige regeling, die ooit voor eenige praktische wetstudie is uitgedacht. Het mag waarlijk geen wonder heeten, indien een ambtenaar tegenwoordig bij zijn indiensttreding van het beetje wetskennis, twee jaar en langer geleden door hem vergaard, niet veel meer onthouden heeft en eigenlijk is dit maar te hopen, want wat hij weten mocht zou noodzakelijkerwijs halve of zeer oppervlakkige wetenschap zijn. Wil men dat de toekomstige ambtenaar een goed overzicht van de wetgeving en een helder begrip van de voornaamste rechtsinstellingen erlangt, dan moet men hem daarvoor den noodigen tijd gunnen en zorgen dat het hem aan voorbereiding niet ontbreke. Hem vertrouwd te maken met de gedachten en beginselen, die hij in de tweede periode van zijn studietijd bij de beoefening van het positieve recht — publiek en privaat — in toepassing gebracht zal zien, moet het doel zijn van die voorbereiding. Dat ik de uitdrukking „moderne instituten" bezigde geschiedde om mijn bedoeling ten aanzien van het algemeene, meer theoretische dan positieve der behandeling te verduidelijken, geenszins omdat ik aan het onderwijs een romanistisch tintje zou willen gegeven zien. Het tegendeel is waar: men neme van Justinianus zijn helderheid en zijn beknoptheid over, doch verdiepe zich zoo min mogelijk in verouderde begrippen en instellingen.

Hiermede is het programma voor het eerste tweejarig tijdvak toegelicht. De daarin ook opgenomen *gymnastiek* is minder bedoeld als een bepaald studie- of examenvak, dan als een den studenten op te leggen verplichting tot geregelde en methodische lichaamsoefening, die ook wapenhandel: schermen, zoomede het gebruik van revolver en repeteergeweer, zou behooren te omvatten. Een getuigschrift dat de candidaat zich geregeld en met vrucht geoefend heeft, kan ten dezen het examen vervangen.

Wil de verwerking van deze omvangrijke en uit onderling nog al uiteenloopende elementen samengestelde leerstof een in waarheid ontwikkelenden invloed op den geest en het karakter van den candidaat uitoefenen, dan moet het onderwijs zóó ingericht worden, dat hij, zonder zich te overwerken, het grootste gedeelte van zijn tijd aan eigen en vrije studie in de examenvakken besteden kan. De college's dienen tot het kleinst-mogelijke aantal uren te worden beperkt, dàn alleen kan men in billijkheid eischen, dat zij geregeld

bezocht worden. Een drietal uren daags, liefst in den namiddag, zie daar wat mij ten dezen aanbevelenswaardig en tevens uitvoerbaar toeschijnt. Tot staving van het laatste gedeelte dezer meening diene het volgende schema van het aantal lesuren gedurende een week:

maleisch en javaansch elk 3, te zamen	6
geschiedenis, aardrijkskunde, natuurlijke historie en staathuishoudkunde elk 2, te zamen	8
„moderne instituten"	4
totaal	18

uren 's weeks of drie per dag, buiten de gymnastiek, die tot de *ont*spannende bezigheden kan worden gerekend.

Volgt de candidaat geregeld de drie college-uren daags en besteedt hij verder gemiddeld vier à vijf uren daags aan de voorbereiding en de verwerking van de met zijn leermeesters te behandelen of behandelde stof, dan kan hij zijn geest voortdurend frisch houden, daarvan, gedurende den werk- en collegetijd, zonder gevaar de uiterste inspanning vorderen, en, zoodoende, van den cursus dien hij doorloopt het meest mogelijke profijt trekken, zonder dat hij zich daarom alle verstrooing behoeft te ontzeggen of buiten staat zou zijn zich op de hoogte te houden van de gebeurtenissen en de litteratuur van den dag. De verlangde combinatie van degelijke vakstudie en algemeene ontwikkeling zou langs dien weg te bereiken zijn.

Men verlieze intusschen niet uit het oog dat ik een dergelijke wijze van studeeren alleen dàn aanbevelen durf, indien er een *geregeld* collegebezoek plaats hebbe, zoodat er tusschen de colleges en de studie daarbuiten een voortdurend verband bestaan kan. Een ieder die „gestudeerd" heeft weet, dat dit verband ten onzent veelal zeer los is, wat mij in elk geval voor een studie als deze, ook omdat zij aan een bepaalden tijd gebonden is, verwerpelijk voorkomt. Een geregeld collegebezoek zal bovendien het voor toekomstige ambtenaren groote voordeel hebben van hen te gewennen aan regelmaat en het maken van een praktische dagverdeeling.

Er zou dus, meer dan misschien met onze academie-tradities strookt, een dagelijksche samenwerking en omgang tusschen de professoren en hun studenten moeten bestaan, wat eerstgenoemde weder beter in staat zou stellen, de innerlijke waarde van hun leerlingen te beoordeelen. Om die samenwerking te bevorderen, zonder dat men daartoe zijn toevlucht behoefde te nemen tot

hatelijke dwangmiddelen, zou het stelsel der *tentamina* kunnen worden ingevoerd, met dien verstande, dat de candidaat na den twee-jarigen cursus te hebben doorloopen, niet tot het examen wordt toegelaten, dan nadat, door middel van een door elk der leermeesters afzonderlijk ingesteld onderzoek, gebleken is dat hij het onderwijs over het algemeen met vrucht gevolgd heeft. Het examen zelf, af te nemen door de professoren, ten overstaan van een regeerings-commissie, zou dan vooral als waarborg tegen mogelijke bevoorrechting en als middel tot onderlinge vergelijking der candidaten dienen; het zou *regel* zijn, dat allen die na een studietijd van twee jaren tot het examen werden toegelaten, er ook „door" kwamen. Zij die na drie jaren tijds nog niet voldoen aan de voorloopige tentamina zouden desverlangd niettemin moeten worden toegelaten tot het examen, dat voor hen dan een strenger karakter dragen zou.

Een ander middel om den ijver der candidaten te prikkelen en ook om eenigermate te voorkomen dat wel zeer achtenswaardige maar voor den dienst toch minder gewenschte „blokkers" de gelederen van het corps bestuurs-ambtenaren al te zeer komen versterken, kan hierin gezocht worden dat, behoudens bijzondere gevallen van ziekte of andere van den wil der betrokken personen onafhankelijke redenen van oponthoud, niemand die langer dan vijf jaren gestudeerd heeft tot het eindexamen wordt toegelaten. Hieruit zou volgen dat de candidaat hetzij voor het eerste, hetzij voor het tweede gedeelte zijner studie één jaar extra nemen kan doch ook niet meer en dat het voor hem dus van den beginne af aan van het hoogste belang is, zijn tijd zoo goed mogelijk te besteden. Want wordt hij na drie jaren studie bij het eerste of na vijf jaren (in het geheel) bij het tweede examen afgewezen, dan is hij onherroepelijk te licht bevonden en staat de indische ambtenaarsloopbaan niet meer voor hem open.

Het examen dat aan het eind van het eerste gedeelte der studie wordt afgenomen, zal dus, zooals ik zeide, een onderlinge vergelijking der candidaten mogelijk maken. Het opmaken van een *ranglijst* heeft het groote nut, van een billijke verdeeling van candidaten in hen die verder voor Java en Madura en die verder voor de Buitenbezittingen zullen worden opgeleid, mogelijk te maken. Om meer dan één reden is het wenschelijk, die verdeeling na afloop van het eerste gedeelte der studie te doen plaats hebben en niet, zooals thans, na de in dienst treding. Ten eerste

toch kan, in het door mij aanbevolen stelsel, de studie in hoofdzaak beperkt blijven tot het gebied, waar de candidaat later zijn dienstjaren zal doorbrengen en dientengevolge, ten aanzien van dat gebied, dieper gaan en degelijker zijn dan wanneer zij *alles* moet omvatten. En ten tweede is het wenschelijk den candidaat, vóór het te laat is, te doen beslissen of hij de toekomst, die voor hem openstaat, durft tegemoet gaan. De meesten toch, die een indische loopbaan kiezen, denken daarbij in de voornaamste plaats aan Java, doch niet allen kunnen daar geplaatst worden. Wie niet voor Java in aanmerking kan komen en zich om die reden tot den indischen dienst niet aangetrokken gevoelt, doet, zoo in zijn eigen als in 's lands belang, verstandig zijn ambtenaarsstudie *niet* voort te zetten.

De keuze: *Java* of *Buitenbezittingen* zou ik derhalve willen laten aan de candidaten, naar de orde van de ranglijst, onder voorbehoud dat alleen zij die in beide talen een voldoend examen hebben afgelegd, tot de keuze worden toegelaten. Is het aantal plaatsen, dat aldus voor de keuze der candidaten kan worden opengesteld, voor een der beide gebiedafdeelingen vervuld, dan geschiedt de verdere aanwijzing door den Minister van Koloniën in overleg met de examen-commissie.

Na deze splitsing der candidaten in toekomstige ambtenaren voor *Java* en voor de *Buitenbezittingen* vangt de tweede studieperiode aan, waarin vooral de studie van talen en ethnologie voor de beide afdeelingen zal verschillen. De behandeling der andere vakken: staatsinstellingen, privaat- en strafrecht en kennis van landbouw en cultures kan zonder bezwaar voor alle candidaten de zelfde zijn.

Ik begin daarom met aan de laatstgenoemde vakken eenige beschouwingen te wijden.

De hoofdtrekken van het staats- en administratief recht van Nederlandsch-Indië. Daarvoor kan het programma van het tegenwoordig eindexamen behouden blijven, luidende (Tweede gedeelte, 4°): „Bekendheid met de voornaamste bepalingen van het Regeeringsreglement en van de overige organieke wetten en algemeene verordeningen uit de Grondwet en het Regeeringsreglement voortvloeiende; kennis van de voornaamste bepalingen betreffende het bestuur, het rechtswezen, de comptabiliteit, de belastingen en de verschillende andere takken van administratie; alles zooveel mogelijk in ontstaan en ontwikkeling."

Het is zeker niet gering wat op deze wijze van den candidaat gevorderd wordt, maar de vereischte kennis is voor den ambtenaar onmisbaar en van het grootste nut. Ook heeft de ondervinding geleerd dat zelfs bij de gebrekkige voorbereiding die de candidaten tegenwoordig bij den korten duur der eerste studieperiode erlangen, de resultaten van het onderwijs in dit vak bevredigend zijn. Er is dus alle reden om aan te nemen dat die resultaten, bij de toepassing van het door mij voorgeschreven stelsel, zeker niet minder zijn zullen.

De hoofdtrekken van het geschreven nederlandsch-indisch burgerlijk en strafrecht in het bijzonder voor zoover dit van toepassing is voor Inlanders. De woorden „in het bijzonder" werden door mij bijgevoegd ter voorkoming van misverstand daar het niet mijn bedoeling is, dat de toekomstige ambtenaar niets zou leeren van het voor Europeanen geldende recht, maar wel dat de kennis van onze wetboeken, voor zoover die de inlandsche bevolking raken, bij de beoefening van het hier bedoelde vak op den voorgrond zou staan. Daar de omschrijving van dit vak, zooals die in het thans geldende examen-progamma (Eerste gedeelte, 2°) voorkomt mij overigens volledig en juist toeschijnt, meen ik haar met een kleine aanvulling te mogen overnemen: „Bekendheid met den hoofdinhoud der Algemeene Bepalingen van Wetgeving en van het Burgerlijk Wetboek; eenig begrip van de belangrijkste instellingen, in het Wetboek van Koophandel geregeld en van den vorm der europeesche burgerlijke en strafrechtspleging; bekendheid met den hoofdinhoud van het Inlandsch Reglement en met de voornaamste afwijkingen in de naar het voorbeeld van dat reglement gemaakte reglementen voor de bezittingen buiten Java en Madura; bekendheid met de beide Wetboeken van Strafrecht, in het bijzonder met dat voor Inlanders."

Men verlieze nu echter niet uit het oog dat, bij de bestaande regeling, een dergelijke bekendheid enz. gevorderd wordt na een éenjarige studie en zonder voorafgaande juridische opleiding, terwijl ik haar vorderen zou van jongelieden die, na vooraf twee jaren „moderne instituten" te hebben beoefend, zich een andere twee jaren op de beginselen van het positieve recht hebben toegelegd. Mij dunkt dat op die wijze de kans om ambtenaren te krijgen die „den weg weten in het wetboek" aanmerkelijk verbeteren zal!

De beginselen van den tropischen landbouw en een overzicht der

voornaamste culture's in Nederlandsch-Indie, zoo zou ik het sub. 5 van het door mij aangegeven eindexamen-programma opgenomen vak, bij nadere overweging, willen omschrijven. Aan de afzonderlijke behandeling der culture's behooren algemeene beschouwingen over den landbouw in de tropen vooraf te gaan, die wederom verband moeten houden met de notie's, in de eerste periode der studie, van de natuurlijke historie en de physische aardrijkskunde ontvangen. De leerstof zou dan verdeeld kunnen worden ongeveer op de wijze van den heer K. W. van Gorkum in zijn bekend handboek over de oost-indische cultures, met dit verschil nogtans dat ik voor het algemeene deel een breedere en voor het bijzondere een ietwat beknoptere behandeling doelmatig achten zou. Van de cultures moet aan den rijstbouw en aan den bouw der tweede gewassen de meeste aandacht worden gewijd; daarna treden koffie en suiker op den voorgrond. Wat statistiek en toegepaste economie zullen bij dit vak uitmuntend op haar plaats en den toekomstigen ambtenaar van groot nut zijn, want hij vergete nimmer dat het niet te doen is om hem tot *landbouwer* op te leiden, maar om hem in staat te stellen de beteekenis van den landbouw voor de algemeene welvaart te doorgronden en daarmede bij de uitoefening van zijn ambt rekening te houden.

Ik kom nu tot de vakken, die een verschillende behandeling vereischen voor de toekomstige ambtenaren op Java en voor hen die in de Buitenbezittingen plaatsing zullen vinden. Allereerst de *taal*studie. Voor de eerste categorie van toekomstige ambtenaren staat het javaansch daarbij natuurlijk op den voorgrond. Toch meen ik dat wat de kennis der taal zelve betreft, het thans te dien aanzien bij het eindexamen gevorderde niet behoeft te worden uitgebreid. De omschrijving van hetgeen ten dezen zal worden geeischt, luidt dus, overeenkomstig 6° van het bestaand programma, tweede gedeelte: „Vaardigheid in het vertalen van een niet moeilijk stuk in proza uit het javaansch in het nederlandsch; eenige geoefendheid om zich in de javaansche taal uit te drukken, blijkbaar door het schriftelijk vertalen van eenige gemakkelijke volzinnen uit het nederlandsch in het javaansch; kennis van de gronden der taal, gepaard aan een goede uitspraak; vaardigheid om geschreven javaansche stukken en brieven van verschillende hand zonder bijzondere voorbereiding te lezen". Veel verder toch zal men het met een vreemde taal, die men niet in de

gelegenheid is om zich heen te hooren spreken, wel niet kunnen brengen. Doch tevens kan beweerd worden, dat hij die aan de hier omschreven eischen voldaan heeft, met wat praktische oefening in het land-zelf, alle kans heeft de taal spoedig te begrijpen en er zich gaandeweg met eenig gemak van te kunnen bedienen. Een belangrijke uitbreiding zou ik daarentegen aan het programma willen geven door ook de javaansche letterkunde daarin op te nemen. „Door de taal van een volk in zijn litteratuur te bestudeeren, komt men het naast tot den geest van dat volk, leert men zijn karakter scherper en duidelijker kennen dan in tien jaren van omgang in het gewone leven." Van deze ten deele hierboven reeds aangehaalde uitspraak van prof. Kern in zijn omstreeks 15 Februari jl. met den redacteur van Hollandia gevoerd onderhoud heb ik met ware voldoening kennis genomen, omdat zij, als in allerhoogste ressort, mijn voorstel van 16 Januari om ook de letterkunde der indische volken in het studie-programma voor den toekomstigen ambtenaar op te nemen, kwam bevestigen. Hoe dit onderwijs moet worden ingericht en hoever het zich zal uitstrekken, dient te zijner tijd door de vakmannen te worden uitgemaakt. Mijnerzijds waag ik slechts de veronderstelling, dat alleen de moderne javaansche litteratuur voor een praktische beoefening — het *lezen* van brokstukken uit de voornaamste werken — in aanmerking zal komen, terwijl men zich ten aanzien van het oud-javaansch voornamelijk tot een historisch en vergelijkend overzicht zal moeten bepalen, hetwelk intusschen voor een juist begrip der vele nog thans in den volksmond der Javanen voortlevende sagen van het grootste belang schijnt.

Behalve het javaansch komen voor de toekomstige ambtenaren op Java de twee andere op dat eiland gesproken idiomen: het soendaasch en het madoereesch in aanmerking. Ik geloof niet dat een strenge splitsing van het corps ambtenaren op Java in ambtenaren voor de Soenda-landen, de residenties met een javaansch sprekende en de residenties met een madoereesch sprekende bevolking, praktisch uitvoerbaar zou blijken en het schijnt mij zelfs twijfelachtig of zij nu wel altijd in het belang van den dienst zou zijn. Daarom acht ik het beter — en voor de toekomstige ambtenaren zeker ook ontwikkelender — om hen allen zonder onderscheid èn een ietwat breede studie te laten maken van het javaansch (dat toch ongetwijfeld de hoofd- en litterair meest ontwikkelde taal is die op het eiland gesproken

wordt) èn de hoofdbeginselen van de beide andere talen te doen leeren. Voor hen die door de voorbereidende studie der eerste periode reeds eenigermate met het aanleeren van *verschillende* indische talen gewend zijn en het javaansch met den dag beter onder de knie krijgen, kan het aanleeren van de aan het javaansch toch in elk geval verwante wester- en ooster-dialecten geen onoverkomenlijk bezwaar opleveren. De studie zou trouwens niet verder behoeven te gaan dan om den candidaat in staat te stellen tot „het schriftelijk, en met behulp van een woordenboek, vertalen van een niet moeilijk stuk, gedrukt in $\frac{\text{soendaasch}}{\text{madoereesch}}$ letterschrift." Wordt de candidaat later, ambtenaar geworden, in West- of Oost-Java geplaatst, dan zal hij aan die beginselen genoeg hebben om, met behulp van zijn kennis van het javaansch en vooral van de methode die de degelijke studie dezer hoofdtaal hem aan de hand heeft gedaan, de volkstaal van het gewest waar hij werkzaam is te leeren verstaan en, zoo noodig, gebruiken.

Wat ik zeide over het javaansch en zijn letterkunde voor de toekomstige ambtenaren op Java, geldt ten aanzien van de maleische taal en letterkunde voor hen die in de Buitenbezittingen hun werkkring zullen vinden. Ook hier zou ik, wat de eigenlijke *taal*studie betreft, het bestaande eind-examen-programma willen behouden (Tweede gedeelte 5°): „Vaardigheid in het schriftelijk vertalen van een opstel uit het nederlandsch in het maleisch, en in het mondeling vertalen van een stuk proza uit het maleisch in het nederlandsch; kennis van de gronden der taal, gepaard aan een goede uitspraak en geoefendheid om geschreven maleische stukken of brieven van verschillende hand zonder bijzondere voorbereiding te lezen; eenige vaardigheid om zich ook in de gewone spreektaal uit te drukken." Tegenover het soendaasch en madoereesch stelde ik, voor de toekomstige ambtenaren in de Buitenbezittingen, „de hoofdbeginselen der vergelijkende studie van polynesische talen." Ik volgde daarbij het advies van den heer P. J. Kooreman, op blz. 1171 van den vorigen jaargang van dit tijdschrift gegeven en dat mij bijzonder aantrok, schoon ik, voor de beoordeeling der uitvoerbaarheid niet op de resultaten van eigen wetenschap, maar uitsluitend op de verzekering van den bekwamen en ervaren schrijver moest afgaan. Sedert is de autoriteit van den heer Kooreman nog bevestigd en versterkt door die van niemand minder dan prof. Kern, aan wien de schrandere redacteur van Hollandia, de groote beteekenis van

mijn voorstel begrijpend, op den man af vroeg wat hij wel van die „vergelijkende taalstudie" dacht. Zie hier het antwoord van onzen grooten geleerde: „Ja, dat zou zeker een heel goed vak zijn. Ik bedoel niet: wetenschappelijke studie van dat vak, zooals voor philologen; alleen een begrip van de algemeene kenmerken, de overeenkomsten der onderscheidene talen, hun samenstel en bouw. Dan zou kennis van ééne taal den ambtenaar het aanleeren eener andere ontzettend vergemakkelijken. Dr. Snouck Hurgronje heeft verklaard, hoeveel waarde hij aan deze algemeene kennis hecht." Prof. Kern en Dr. Snouck Hurgronje — waar deze twee heroën der oostersche en indische taalstudie er vóór zijn, dunkt mij verdere aanbeveling van het voorstel overbodig!

Het andere vak dat voor een gesplitste behandeling in aanmerking komt in de *ethnologie*. Niettemin meen ik, dat de *inleiding* tot deze wetenschap, de algemeene beginselen, in een door alle candidaten te volgen cursus moeten worden samengevat en de splitsing eerst moet aanvangen waar tot een afzonderlijke beschouwing der landen en volken wordt overgegaan. Doch dan is voor die splitsing ook alles te zeggen. De toekomstige ambtenaar op Java behoeft zich het hoofd niet te breken met de zeden en gewoonten der Dajaks en omgekeerd is voor den toekomstigen ambtenaar in de Buitenbezittingen alle détail-kennis aangaande de inlandsche maatschappij op Java vrijwel nutteloos. In elk geval kunnen beide candidaten hun tijd beter besteden door zich geheel te wijden aan het bestudeeren van hetgeen *hun* gebied voor wetenswaardigs oplevert. De leerstof zal daardoor aanmerkelijk beperkt worden, maar de studie zal degelijker kunnen zijn.

Een andere beperking der leerstof voor het hier bedoelde vak vloeit voort uit de door mij voorgestelde afzonderlijke behandeling van den *landbouw*. Daarvoor toch zal nagenoeg alles wat tot dezen belangrijksten tak van bedrijf der inlandsche bevolking betrekking heeft buiten het kader van het onderwijs in de ethnologie kunnen vallen. Daarentegen gaf ik aan de leerstof een belangrijke uitbreiding door de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken der volken van den Archipel, zonder onderscheid tusschen al of niet geïslamiseerde volken, bij de ethnologie in te deelen. Ik had daarvoor de volgende motieven. De ondervinding die ik persoonlijk opdeed omtrent het zonder eenige kennis van het

arabisch bestudeeren van den Islam stemde mij niet gunstig voor het behoud dier studie. Ik herinnerde mij het van buiten leeren van arabische formulieren en rechtstermen en vergeleek den kostelijken tijd aan dergelijk papegaaien-werk besteed met het zeer geringe nut, daardoor voor den dienst of de praktijk in Indië opgeleverd. Daarbij kwamen de beschouwingen in het rapport der staatscommissie over de al te ruime plaats die, onder de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, tot dusver is toegekend aan den Islam (zie *Ind. Gids* vorigen jaargang blz. 982), beschouwingen, die mij in hoofdzaak gegrond schenen. Een en ander deed mij besluiten, in dat opzicht met het voorstel der staatscommissie mede te gaan. Intusschen werden hiertegen van verschillende zijden ernstige bedenkingen aangevoerd. In het Indisch Genootschap werd ook ten deze gewezen op de beschouwingen van den heer Kooreman in den vorigen jaargang van de *Indische Gids* (blz. 1172 en vlg.), die de beginselen van den Islam als afzonderlijk vak wilde behouden omdat alleen bekendheid met die beginselen den indischen ambtenaar in staat zal stellen „het woelen en werken der mohammedaansche propaganda" te erkennen en daarmede, zoo bij door hem-zelven te nemen maatregelen, als bij zijn adviezen aan de regeering rekening te houden. En terwijl uit het reeds meermalen aangehaalde onderhoud met prof. Kern in *Hollandia* van 17 Februari 1900 gebleken was dat deze geleerde, tevens lid der staatscommissie, vooral gekant was tegen het volstoppen der hersenen van toekomstige ambtenaren met „allerlei" bijzonderheden over den louteren Islam" en zich dus tegenover het vak, zooals het thans op het leerplan voorkomt, op het standpunt stelde dat ook ik had ingenomen, verzekerde drie weken later, in *Hollandia* van 10 Maart 1900, de delftsche hoogleeraar in de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken van Nederlandsch-Indië, mr. L. W. C. van den Berg, dat tegenwoordig van dit „volstoppen van hersenen" volstrekt geen sprake is, dat bij *zijn* onderwijs de *theologie* een hoogst geringe plaats inneemt, dat van geen candidaat ooit de kennis gevorderd wordt van een arabisch woord, hetwelk niet tevens maleisch of javaansch is geworden en dat, om kort te gaan, het onderwijs in dit vak, aan de delftsche inrichting gegeven, er geheel op gericht is om de *indische* begrippen aangaande den Islam en de daarmede samenhangende *indische* toestanden den leerlingen te doen kennen

Indien dit nu zoo is, en de naam van prof. van den Berg verbiedt, daaraan ook maar een oogenblik te twijfelen, dan hebben èn prof. Kern èn de ondergeteekende in dwaling verkeerd. Het blijkt nu dat een gezaghebbend arabicus niet alleen kans ziet om de beginselen van den Islam aan toekomstige indische ambtenaren te onderwijzen zonder voor hen onbegrijpelijken of onnutten omhaal van arabisch en theologie, maar dit ook de ware methode acht. In het systeem van prof. van den Berg is het onderwijs in den Islam feitelijk wat de staatscommissie en ik met haar wenschten dat het wezen zou: een onderdeel van het onderwijs in de ethnologie, maar tevens een gespecialiseerd onderdeel, te doceeren door een voor zijn taak geheel berekend vakman. En daar valt inderdaad, dunkt mij, zeer veel over te zeggen. Men kan het betreuren doch men kan niet ontkennen, dat de Islam, zooals die in den Archipel wordt begrepen, de machtigste factor is van het geestelijk en godsdienstig leven der aan het nederlandsch gezag onderworpen volken. De toekomstige ambtenaar *moet* in staat worden gesteld, ook om de redenen door den heer Kooreman genoemd, dit hoogst belangrijke levensverschijnsel te begrijpen. Doch van hem die het toch reeds zoo omvangrijke, het haast onbegrensde vak der ethnologie tot studieveld gekozen heeft, is niet te vergen dat hij ook al de voorstudiën make, noodig om dit ééne gewichtige onderdeel zoo te kennen, dat hij er voor geheel oningewijden duidelijk en degelijk onderwijs in geven kan. Ik acht het, op grond van deze overwegingen, derhalve beter om, in afwijking van hetgeen ik in het Indisch Genootschap voorstelde, de kennis van de voornaamste instellingen der belijders van den Islam in Nederlandsch-Indië als afzonderlijk vak te behouden, onder voorwaarde echter dat het worde behandeld op de wijze door prof. van den Berg in *Hollandia* van 17 Maart aangegeven en naar beknoptheid gestreefd wordt. Zoo mogelijk zou ook bij dit vak, althans voor een gedeelte van den cursus, een splitsing der behandeling kunnen plaats hebben.

De thans in hoofdzaak omschreven leerstof voor de tweede studieperiode kan m.i., verdeeld over een cursus van twee jaren, zeer goed in wederom 18 lesuren 's weeks worden behandeld, mits die lessen dan ook geregeld bijgewoond en de studie buiten die lesuren met het genoten onderwijs voortdurend verband houde. Ik zou dan het aantal lesuren aldus over de verschillende vakken willen verdeelen:

taal- en letterkunde	4	uren
ethnologie, staats- en administratief recht, burgerlijk en strafrecht, landbouwkunde en culture's, elk 3 uren, te zamen	12	„
de Islam in Nederlandsch-Indië	2	„
te zamen	18	uren

per week, of gemiddeld 3 uren per dag.

Van het *paardrijden*, dat ik ook in mijn programma opnam, geldt wat ik hierboven van de gymnastiek zeide. Het is natuurlijk niet de bedoeling om van den indischen ambtenaar evenveel rijkunst te vergen als van een cavalerie-officier, maar wel om de candidaten te verplichten tot geregelde oefening in deze nuttige en voor hun lichamelijke ontwikkeling dienstige kunst. Zelfs zou in gevallen dat de examen-commissie twijfelt, of zij een candidaat al of niet tot het ambtenaarschap zal toelaten, zijn mindere of meerdere rijkunst den doorslag kunnen geven. Want het is niet te ontkennen dat hij die deze kunst goed verstaat in vele gevallen meer waard, bruikbaarder is dan hij die haar niet of weinig meester is.

Het eindexamen, overeenkomstig dezelfde regelen als het tusschenexamen, dus na voorafgaande tentamina afgenomen, heeft ten doel te onderzoeken of de candidaat voor het ambtenaarschap in N.-Indië, hetzij op Java en Madura, hetzij in de bezittingen daar buiten, in aanmerking komen kan. Zijn studietijd is echter dan nog niet afgeloopen. De opleiding in Nederland zal een zeer degelijke kunnen zijn, maar toch steeds in hoofdzaak theoretisch blijven. Ik wees er reeds op dat de taalstudie het noodzakelijk complement der praktische oefening in het land-zelf zal behoeven, maar met de andere vakken is het, in mindere of meerdere mate, evenzoo gelegen. Deze praktische oefenschool te zoeken in onmiddellijke indienststelling, zooals tegenwoordig geschiedt, schijnt mij niet aanbevelenswaardig. Voor de meeste chefs is de ambtenaar ter beschikking een „ambtenaar ter verschrikking"; hij staat buiten de formatie, is praktisch natuurlijk minder waard dan de jongste commies en heeft eigenlijk alleen dan kans wat te leeren, als zijn chef paedagogische talenten en neigingen heeft. Zoo hangt het meestal van het toeval af, of de ter beschikking gestelde jonge ambtenaren gedurende deze als oefentijd bedoelde periode wat te zien krijgen. Dat mag niet. Er moet een systeem van praktische opleiding worden gekozen, dat met het voorafgaand systeem der theoretische opleiding samenhangt, dit completeert

en aldus voert tot de vorming van ambtenaren, die hun vak verstaan en hun tractement waard zijn.

Met ingenomenheid heb ik daarom het denkbeeld begroet door het oud-lid van den Raad van Indië, den heer J. Mullemeister, lid der staatscommissie, in een afzonderlijke, aan het rapport der commissie toegevoegde nota ontvouwd. (*Indische Gids* 1899, blz. 994 en 995). Zich overigens aansluitend bij het systeem der commissie, verlangde de heer Mullemeister den praktischen oefentijd in Indië vooral in het belang der ook volgens hem in dat systeem te karig bedachte taalstudie. Ik zou echter verder willen gaan en ook de andere vakken in de oefening willen begrijpen. Voor de wijze waarop die oefening dan zou moeten worden ingericht zijn uitstekende wenken te vinden in een voor eenige jaren (26 en 27 Mei 1898) in het semarangsche dagblad *De Locomotief* verschenen artikel van den schranderen en Indië blijkbaar door en door kennenden schrijver, die zich achter den bescheiden pseudonym Wong Tani verbergt. Deze stelde voor om een afdeeling van Midden-Java te bestemmen voor opleidingsschool, onder directie van een der uitnemendste controleurs 1e klasse „een der sieraden van het corps", die dan de onder zijn leiding gestelde aspirant-ambtenaren zooveel mogelijk van hetgeen in die afdeeling voorvalt, als daar zijn: politie- en justitiezaken, koffie-aangelegenheden, water-quaesties, desa-hoofd-verkiezingen, landrente, bedrijfsbelasting enz. zou moeten laten hooren en zien en hun daarover zijn beschouwingen zou moeten mededeelen. Verder zouden aan die school flinke, beschaafde inlandsche taalonderwijzers voor javaansch, madoereesch en soendaasch verbonden moeten worden, gekozen uit inlanders, die ook europeesch onderwijs hebben genoten, dezen zouden de aspirant-ambtenaren vooral het spreken der inlandsche talen moeten leeren. En eindelijk zou gedurende dien praktischen oefentijd ook de wellevendheid ontwikkeld en, vooral door het woord en het voorbeeld van den directeur, het karakter gevormd moeten worden.

Een gemakkelijk uitvoerbare vereeniging der denkbeelden van den heer Mullemeister en van Wong Tani zou zeker de beste oplossing aan de hand doen. Wong Tani heeft uitsluitend aan Java gedacht; het ware echter zeker niet rationeel om ook de voor de Buitenbezittingen bestemde aspiranten hun praktische oefenschool op Java te doen doorloopen. Ik beveel daarom de oprichting van twee oefenscholen aan: één op Java en één in de

Buitenbezittingen. Voor Java is Magelang als aangewezen, zoowel door zijn gezonde en centrale ligging, als om de aanwezigheid daar ter plaatse van de voornaamste school tot opleiding van inlandsche ambtenaren. Met den heer Mullemeister verwacht ik voor de praktische en maatschappelijke vorming van den aspirant veel van zijn dagelijkschen omgang met de meest beschaafde leden der inlandsche aristocratie, terwijl ook voor het onderwijs te Magelang zeer gewaardeerde krachten zullen te vinden zijn. Maar met Wong Tani zou ik de leiding der aspiranten willen opdragen aan een zelfstandig, door degelijkheid van kennis en karakter uitmuntend, betrekkelijk nog jong bestuursambtenaar, liefst een controleur. Dat is beter, dunkt mij, dan hen ter beschikking te stellen van den Resident van Kedoe, die te veel andere zaken aan het hoofd heeft om aan de leiding der aspiranten de noodige aandacht te wijden en zich een zuiver oordeel te vormen omtrent hun bekwaamheid, praktische bruikbaarheid en karakter. Daarvoor toch is de onverdeelde toewijding van een hoogstaanden persoon noodig: aan den controleur-directeur, zoo noodig bijgestaan door een curatorium, kome dus dat oordeel toe; *hij* bepale de volgorde in welke de aspiranten na verloop van minstens twaalf maanden praktischen oefentijd tot het bestuur zullen worden toegelaten. Zij die daarvoor nog niet bekwaam worden geacht, zetten hun praktische studie nog één jaar ten hoogste voort. Mochten zij, wat, niettegenstaande alle voorzorgen toch altijd mogelijk blijft, ook dàn nog de geschiktheid om als ambtenaar van den administratieven dienst op te treden missen, dan wordt, in overleg met den controleur-directeur, een andere, met hun aanleg strookende werkkring voor hen gezocht.

Voor de Buitenbezittingen beveelt de heer Mullemeister Fort de Kock aan als plaats van praktische oefening van aspirant-ambtenaren. De plaats zelf is zeker buitengewoon geschikt èn wegens haar ligging op Sumatra, het eiland dat na Java ongetwijfeld voor ons het meeste belang heeft, èn wegens haar gezond klimaat. Jammer alleen dat er geen school tot opleiding van inlandsche hoofden is en de aspiranten er dus den omgang met toekomstige inlandsche ambtgenooten zouden moeten missen. Om die reden zou het wat klimaat betreft ook zeer gunstig, maar overigens meer in een uithoek gelegen Tondano de voorkeur verdienen. De beste oplossing zou zijn om ook te Fort de Kock een school tot opleiding van inlandsche hoofden op te richten,

waarlijk geen overbodige weelde! Voor de oefenschool in de Buitenbezittingen geldt overigens, *mutatis mutandis*, wat naar aanleiding van de soortgelijke inrichting te Magelang gezegd is.

Aan het eind van deze beschouwingen over de vraag, hoe men de beste waarborgen verkrijgt om van hen, die men tot de studie voor indisch ambtenaar heeft toegelaten ook waarlijk bekwame en bruikbare ambtenaren te vormen, vat ik het plan, dat ik daartoe durf voorstellen en dat enkele afwijkingen vertoont van hetgeen aanvankelijk in het Indisch genootschap werd voorgedragen, aldus samen:

De vakstudie duurt, als regel, vier jaren, verdeeld in twee tijdvakken, elk van twee jaren.

In het eerste tijdvak omvat het onderwijs de volgende vakken:

1. de beginselen van het maleisch.
2. de beginselen van het javaansch.
3. de geschiedenis van Nederlandsch-Indië.
4. de aardrijkskunde van Nederlandsch-Indie.
5. de beginselen der natuurlijke historie, in het bijzonder wat Nederlandsch-Indië betreft.
6. de hoofdbeginselen van het burgerlijk-straf- en staatsrecht.
7. gymnastiek.

Na verloop van ten minste twee en ten hoogste drie studiejaren worden de candidaten wier bekwaamheid voldoende gebleken is toegelaten tot het tweede tijdvak der studie.

In verband met de resultaten van het ter beoordeeling dier bekwaamheid afgenomen examen wordt een ranglijst opgemaakt, die, zooveel mogelijk in overeenstemming met de keuze der candidaten, tot grondslag dient voor een splitsing der candidaten in toekomstige ambtenaren voor Java en voor de Buitenbezittingen.

Het tweede tijdvak der studie omvat het onderwijs in de navolgende vakken:

1. *a.* voor toekomstige ambtenaren op *Java*:

de javaansche taal en haar letterkunde en de beginselen van het soendaasch en het madoereesch.

b. voor toekomstige ambtenaren in de *Buitenbezittingen*:

de maleische taal en haar letterkunde en de beginselen der vergelijkende studie van polynesische talen.

2. de land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië (in het bijzonder voor *a* van Java, voor *b* van de Buitenbezittingen).

3. kennis van den Islam in Nederlandsch-Indië.

4. de hoofdtrekken van het staats en administratief recht van Nederlandsch-Indië.

5. de hoofdtrekken van het geschreven nederlandsch-indisch burgerlijk en strafrecht, in het bijzonder voor zoover dit van toepassing is voor Inlanders.

6. de beginselen van den tropischen landbouw, gevolgd door een overzicht der voornaamste culture's in Nederlandsch-Indië.

7. paardrijden.

Na verloop van ten minste vier en ten hoogste vijf studiejaren (gerekend van den aanvang van het *eerste* tijdvak) worden de candidaten, wier bekwaamheid voldoende gebleken is, aangenomen als aspirant-ambtenaren in Nederlandsch-Indië.

In Indië aangekomen zijn de aspiranten verplicht een der hun aan te wijzen practische oefenscholen te doorloopen.

Indien de aspirant na ten minste een jaar die oefenschool te hebben gevolgd geoordeeld wordt de vereischte geschiktheid te bezitten, wordt hij tot ambtenaar van den administratieven dienst benoemd en als zoodanig werkzaam gesteld.

Kan, na verloop van twee jaar, hem de vereischte geschiktheid voor den administratieven dienst nog niet worden toegekend, dan heeft hij nogtans aanspraak op een betrekking buiten het kader van dien dienst.

IV

Mocht men er toe overgaan, de opleiding van voor den administratieven dienst bestemde ambtenaren in te richten zooals dit in de voorafgaande bladzijden werd aangegeven, dan zouden met die opleiding op zijn minst vijf à zes jaren gemoeid zijn. De jonge man, die op 18-jarigen leeftijd als candidaat-ambtenaar werd toegelaten, zou zelden vóór zijn 24e jaar in werkelijken dienst kunnen treden, de meesten zouden om en bij de 25 zijn. Voor den dienst zelf zou deze afwijking van den tegenwoordigen toestand zeker eer voor- dan nadeelig zijn, maar voor de betrokken personen zou zij, zoo overigens alles bij het oude bleef, de positie van administratief ambtenaar zoo goed als onaannemelijk maken. Inderdaad: een loopbaan, die eerst op tamelijk gevorderden leeftijd, na veel voorbereiding en inspannenden arbeid, aanvangt, kan niet begeerlijk zijn, tenzij door haar een behoorlijke positie gewaarborgd en goede vooruitzichten geopend worden. Dit nu kan onmogelijk

getuigd worden van de loopbaan der ambtenaren van het binnenlandsch bestuur bij de thans bestaande regelingen. Wil men werkelijk de besten der natie, de *fine fleur* der nederlandsche jongelingen (hetzij hier te lande of in Indië geboren) tot den administratieven dienst in Indië lokken, dan moet derhalve de bezoldiging hooger, de bevordering sneller, de pensioenregeling rechtvaardiger worden dan thans voor ambtenaren van het binnenlandsch bestuur het geval is.

Men kan een voorstander zijn van het volgen eener mildere financieele politiek dan Nederland tot dusver tegenover Indië in toepassing bracht en toch oordeelen dat de kosten van het *europeesch bestuur* eer moeten worden ingekrompen dan uitgebreid. Die kosten, met inbegrip van verlofstractementen, overtochtsgelden en pensioenen, zijn nu toch reeds gestegen tot een hoogte, die zonder overdrijving *zeer aanzienlijk* mag worden genoemd. Wordt dit in aanmerking genomen, dan blijkt de positie der ambtenaren van het binnenlandsch bestuur alleen te verbeteren door *inkrimping van het aantal dezer ambtenaren*. En voor die inkrimping bestaat, naar ik meen, althans voor Java en Madura zeer veel grond. Een vergelijking met Britsch-Indië moet alle twijfel, zoo die bestaan mocht, doen verdwijnen. Volgens de opgaven van Sir John Strachey, telde het corps der *Covenanted Service*, dat, zooals men weet, niet slechts de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, maar ook die der hoogere administratie en van een groot deel der rechterlijke macht omvat, in 1892, 939 leden en kwam men, ook al werden daar de in bestuursbetrekkingen werkzame officieren bijgeteld, tot een cijfer van nog geen 1000 Engelschen „employed in the civil government of 221 millions of people, and in the partial control of 67 millions more". [1]) In Nederlandsch-Indië zijn daarentegen, blijkens den laatsten regeeringsalmanak, niet minder dan 1025 europeesche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, de rechterlijke macht en de hoogere administratie, dus bij de takken van dienst in Britsch-Indië door de leden der *Covenanted Service* bezet, werkzaam, iets méér dus dan in het gebied onzer buren, dat bijna tienmaal meer inwoners telt dan Nederlandsch-Indië. Bij gevolg gebruiken wij voor ons indisch bestuur tienmaal meer europeesche „groot-ambtenaren" dan Engeland voor het zijne! [2])

[1]) *India* bij Sir John Strachey. New and revised edition. London 1894, p. 63.

[2] Het cijfer 1025 werd verkregen door samentelling van het aantal der in den Regeeringsalmanak voor 1900 Deel II op blz. 676 en volgende, 691 en 692/693 opgegeven personen, voor zoover die nog in 's lands dienst zijn.

Nu zal ik niet beweren, dat wij binnen een afzienbaar tijdsverloop tot een niet meer dan honderd europeesche administratieve en rechterlijke ambtenaren vereischend en toch met ónze opvatting van regeeringsplichten strookend stelsel van bestuur over Indië zullen kunnen komen en ik hel zelfs over tot het vermoeden dat Engeland voor zijn ontzaggelijk gebied te weinig europeesche ambtenaren in zijn dienst heeft, maar er is een middenweg tusschen de beide uitersten en de dan toch in menig opzicht verrassende resultaten met het britsch-indisch bestuurstelsel bereikt, geven ons zeker vrijheid om althans een behoedzamen stap in de daar gevolgde richting te wagen, door het aantal *europeesche* ambtenaren in te krimpen en meer voordeel te trekken van de werkkracht van *inlandsche* ambtenaren. Het binnenlandsch en het inlandsch bestuur op Java en Madura komen dan zeker het eerst voor een reorganisatie in die richting in aanmerking. In de meeste Buitenbezittingen zijn de toestanden nog niet rijp voor de invoering van een bestuursorganisatie, als voor Java thans zeker mogelijk is en de groote uitgestrektheid dier Buitenbezittingen maakt bovendien inkrimping van het aantal bestuursambtenaren daar voorshands moeilijker dan op Java. Ook aan de rechterlijke macht zou ik voorloopig niet willen tornen, ofschoon ook ten aanzien van deze, inzonderheid voor zoover het de rechtspraak over Inlanders geldt, reorganisatie wenschelijk en mogelijk blijken kan.

Men beginne dus met het corps ambtenaren van het binnenbestuur op Java en Madura in te krimpen. Zonder thans in bijzonderheden te willen treden aangaande de wijzigingen die daartoe in de bestaande bestuursinrichting zouden moeten worden gebracht, acht ik een alleszins bevredigenden toestand bereikbaar waarin, op Java en Madura, in stede van 500 europeesche bestuursambtenaren, of één op ± 50.000 Inlanders, zooals thans er 200 of één op ± 125.000 Inlanders zouden zijn. [1]) Het corps der ambtenaren voor den administratieven dienst, dat thans ongeveer 850 leden telt, zou dan tot 550 leden worden teruggebracht en een aanzienlijke verbetering der positie van deze ambtenaren zou mogelijk zijn zonder dat de kosten van het *europeesch* bestuur daardoor stegen.

Daarentegen zouden de kosten van het *inlandsch* bestuur wèl

[1]) „In British India there is about one English civil officer to every 300.000 of the population." Strachey t. a. p.

vermeerdering ondergaan, want, als een deel der werkzaamheden, die thans voor rekening der europeesche ambtenaren komen, op hun inlandsche collega's overgaat, moet daar een vermeerdering van loon tegenover staan. Doch tot die vermeerdering zouden wij te eeniger tijd toch moeten komen, omdat, vooral in de lagere rangen, de bezoldigingen ten eenenmale onvoldoende zijn. Tegen verhooging der uitgaven voor inlandsche ambtenaren bestaat bovendien uit een economisch oogpunt niet zoo veel bezwaar omdat van die inkomsten veel meer dan van die der europeesche ambtenaren tot de inlandsche bevolking terugkeert.

Echter — niet alleen voor de verbetering der positie van inlandsche ambtenaren, ook voor de verbetering van hun opleiding zouden uitgaven, en zeer belangrijke, noodig zijn. Die opleiding toch zou moeten geschieden volgens de beginselen door den Regent van Demak overtuigend uiteengezet in zijn voortreffelijke Nota, opgenomen in de jongste October-aflevering van het Tijdschrift van het Binnenlandsch Bestuur. Ongetwijfeld zou men door de toepassing dier beginselen komen tot de vorming van inlandsche ambtenaren, die alleen reeds door hun verbeterd *gehalte*, een aantal europeesche ambtenaren zouden overbodig maken. Maar het is evenzeer ontwijfelbaar, dat een dergelijke, voor Indië's belang zoo wenschelijke toestand alleen te bereiken is na een grondige hervorming van het lager en het middelbaar onderwijs voor meer beschaafde Inlanders en dat die hervorming uitgaven vereischen zou die bij den berooiden staat der indische financien, daaruit thans niet zouden kunnen worden bestreden. [1])

Het vraagstuk der beste opleiding van indische administratieve ambtenaren is dus ook al weder, zij het indirect, een geld-quaestie, die alleen dán behoorlijk zal kunnen worden opgelost, indien Nederland zijn „eereschuld" aan Indië afdoet. Zonder dat zal ten deze, even als in welk ander opzicht ook, van wezenlijke hervorming geen sprake kunnen zijn. Want — men vergunne mij te resumeeren: om eerlijke, bekwame, wel onderlegde, met opgewektheid dienende ambtenaren te krijgen moet men hun een goede positie verschaffen; om dit te kunnen doen moet men hun aantal inkrimpen; om dit mogelijk te maken moet men méer dan

[1]) Men vergelijke het opstel *„Een Stem uit Java"*, opgenomen in *Neerlandia*, orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond, vierde jaargang No. 1, waarin ik een overzicht geef van de hierboven vermelde *Nota* van den Regent van Demak.

thans aan de inlandsche ambtenaren kúnnen overlaten; daartoe is het noodig, niet alleen om hen beter te betalen, maar ook en eerst om hen beter op te leiden en *dat kost geld.* Dit is een keten, waar geen schakel tusschen uit kan!

Het door mij aanbevolen stelsel van opleiding zou dus slechts voor toepassing vatbaar zijn indien door een grondige reorganisatie van onze bestuursinrichting, in het bijzonder voor Java en Madoera, de positie der bestuursambtenaren aanmerkelijk kon worden verbeterd. Men zou dan kunnen komen tot de vorming van een corps van ambtenaren, dat zonder ironie den naam van keurcorps verdienen en een waardige tegenhanger van Britsch-Indie's *Covenanted Service* zijn zou. Uitsluitend uit dit corps, dat men de *Administratieve Dienst in Nederlandsch-Indie* zou kunnen noemen, zouden de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur op Java en daarbuiten moeten worden gekozen en verder zouden zijn leden benoembaar zijn bij de zoogenaamde „bureaux", waar buiten hen, alleen doctoren in rechts- of staatswetenschap met faculteitsexamendiploma zouden moeten worden toegelaten. De inlijving bij bedoeld corps zou als *regel* alleen verkregen moeten kunnen worden na het met voldoend resultaat afloopen van den hierboven aangegeven weg, die dus van candidaat- tot aspirant-ambtenaar en van aspirant-ambtenaar tot ambtenaar van den Administratieven Dienst leiden zou. Nogtans zou het, voor bijzondere gevallen en onder strenge waarborgen tegen begunstiging, mogelijk moeten zijn om bij wijze van uitzondering ook personen, die den aangewezen weg *niet* volgden, bij het kops in te lijven en dus speciaal voor betrekkingen bij het binnenlandsch bestuur benoembaar te maken. Op die wijze zou men, wat thans onmogelijk is, de buitengewone geschiktheid voor dezen tak van dienst die somwijlen bij officieren, geleerden, ingenieurs, rechterlijke ambtenaren en particulieren wordt aangetroffen, in het belang van den lande kunnen benutten. Indien een dergelijke inlijving van *out-siders* alleen en bij hooge uitzondering kon geschieden door het Opperbestuur, op voordracht van den Gouverneur-Generaal en bij een gemotiveerd in de officieele bladen te publiceeren besluit, zou er, naar ik meen, in hoofdzaak reeds voldoende tegen misbruik gewaakt zijn.

Hiermede heb ik mijn denkbeelden over de opleiding van ambtenaren van den Administratieven Dienst in N. I. ontwikkeld

en tevens in het kort aangegeven in welken zin de inrichting van ons bestuur zou moeten worden hervormd om de toepassing van een overeenkomstig die denkbeelden ingericht systeem van opleiding praktisch mogelijk te maken. Ik ben overtuigd dat zonder een dergelijke ingrijpende reorganisatie van ons stelsel van bestuur, alle pogingen om tot een grondige verbetering der ambtenarenopleiding te geraken, op teleurstelling zullen uitloopen. [1]) Wil men die reorganisatie welke ongetwijfeld aanzienlijke, ofschoon geenszins buitensporige uitgaven vereischen zou niet, dan doet men beter om ten aanzien der opleiding van europeesche ambtenaren geen nieuwigheden in te voeren en maar voort te scharrelen met het thans aan de inrichtingen te Delft en te Batavia gevormde materiaal, dat, zooals de ondervinding geleerd heeft, toch ook een ruim percentage redelijk timmerhout bevat. Oordeelt men echter met den schrijver dezer regelen dat voor Indië alleen het allerbeste goed genoeg is, dan neme men de voorgedragen denkbeelden in ernstige overweging. Doch men vergete niet dat zij zonder geldelijke opoffering van de zijde van Nederland niet voor verwezenlijking vatbaar zullen blijken. Want ik herhaal: evenmin als voor eenig ander indisch hervormings-vraagstuk zal voor het vraagstuk der opleiding van administratieve ambtenaren een waarlijk bevredigende oplossing mogelijk zijn, zoo lang Nederland tegenover Indië zich niet kwijte van zijn „eereschuld".

[1]) Dit is ook het oordeel van Dr. L. W. G. de Roo. Men leze zijn ten vorigen jare verschenen „Indische Dienst en Europeesch Personeel", in het bijzonder blz. 29 en 30 en Stelling I op blz. 63.

De cultuur van Overjarige gewassen.

In zijne *Beschouwingen aangaande de Volkswelvaart en het irrigatiewezen op Java*, heeft de heer Homan van der Heide aangetoond, dat de vermeerdering van de rijstproductie op Java geen gelijken tred houdt met de snelle aanwas der bevolking, hetgeen zonder evenredige toename van andere middelen van bestaan noodzakelijk moet leiden tot eene gestadige vermindering van de volkswelvaart.

Om daarin op afdoende wijze verbetering aan te brengen, beveelt de heer Homan van der Heide aan, om overal waar zulks doenlijk is, aan het irrigatiewezen eene zoo groot mogelijke uitbreiding te geven. De daaraan nog te besteden kosten worden door den schrijver geraamd op ongeveer twee honderd veertig millioen gulden.

In afwachting dat 's lands financiën de aanwending van dit kostbare middel gedoogen, wensch ik de aandacht te vestigen op een ander belangrijk middel tot verhooging van de volkswelvaart, waaraan voor het gouvernement geen kosten verbonden zijn en waarvan de toepassing geheel in de macht ligt van het bestuur, namelijk de cultuur van overjarige gewassen.

Om de beteekenis in het licht te stellen van dezen tak van het landbouwbedrijf, die geheel onafhankelijk is van den aanleg van irrigatiewerken, diene het volgend overzicht van de brutoopbrengsten der meest voorkomende overjarige gewassen vergeleken met die van den rijstbouw.

Beginnen wij met de meest populaire, de klappercultuur.

De klapper groeit, zooals bekend is, het weligst in kuststreken. Hij komt voor tot een hoogte van ongeveer 3000 voet maar is dan weinig productief meer. Ongeveer op zijn 10de jaar begint hij behoorlijk vrucht te dragen en kan onder gunstige voorwaarden jaarlijks 100 tot 150 noten opleveren. In gewone omstandigheden kan de gemiddelde jaarlijksche productie van zijn 10de tot zijn 50ste jaar op 50 vruchten worden gesteld. Zijn levensduur is dikwijls 80 jaar en meer.

De prijzen van klappers loopen in verschillende streken uiteen naarmate van de cultuur meer of minder werk is gemaakt. De laagst voorkomende prijs kan op 2 cent per klapper worden gesteld. Bij eene gemiddelde productie van 50 vruchten kan dus gerekend worden op een jaarlijksche bruto opbrengst van *f* 1.— per boom.

Op geschikte gronden is een plantwijdte van 24 voet voldoende zoodat per bouw 125 boomen kunnen geplant worden met een jaarlijksche bruto opbrengst van *f* 125 van het 10de tot het 50ste jaar of van *f* 100 's jaars berekend over 50 jaar.

De vruchtdracht voor het 10de en na het 50ste jaar en de waarde, die klapperstammen dan nog hebben is hierbij buiten rekening gelaten.

De zone van den pinangpalm valt ongeveer samen met die van den klapper. Ongeveer op zijn 10de jaar begint hij behoorlijk vrucht te dragen en brengt dan jaarlijksch 100 tot 400 vruchten voort. Zijn levensduur is ongeveer 30 jaar en meer. Van zijn 10de tot zijn 25ste jaar kan de gemiddelde productie gesteld worden op 200 vruchten 's jaars, die een waarde vertegenwoordigen van *f* 0.20.

Op niet al te slechte gronden is een plantwijdte van 8 op 9 voet voldoende zoodat per bouw 1000 boomen kunnen worden geplant met een jaarlijksche bruto opbrengst van *f* 200 gedurende de periode van behoorlijke vruchtdracht of van *f* 120 's jaars gedurende 25 jaar. De productie voor het 10de en na het 25ste jaar is hierbij niet in rekening gebracht. [1])

Een ander gewas waarvan de cultuur door de geringe eischen die het stelt aan bodem en onderhoud uitnemend geschikt is voor een volkscultuur, is de randoe of kapokboom. De periode van behoorlijke vruchtdracht kan voor dezen boom gesteld worden van het 5de tot ongeveer het 40ste jaar. Hij bereikt dikwijls een leeftijd van 60 jaar en meer. Een plantwijdte van 12 voet is voor den randoe voldoende.

Eene gemiddelde jaarlijksche productie van 250 vruchten, die een waarde vertegenwoordigen van ongeveer *f* 0.25, is zeker laag te te noemen. Op dezen grondslag is de jaarlijksche bruto-opbrengst van een bouw randoe *f* 125 van het 5de tot het 40ste jaar of *f* 109 's jaars gedurende 40 jaar.

Zoowel de pinang als de randoe kunnen gebezigd worden als stutboomen voor de cultuur van sirih en peper.

---

[1]) Als schaduwboom langs desawegen is de pinangpalm, ook uit een oogpunt van sierlijkheid, zeer aan te bevelen.

De sirih behoort zooals bekend is tot de peperplanten. Zij heeft evenals de peper schaduw noodig en moet bovendien in den drogen tijd geregeld besproeid worden. Na het 2de jaar kunnen de bladeren in voldoende hoeveelheid geoogst worden. Bij eene goede verzorging kan zij een leeftijd bereiken van 25 jaar en meer. De gemiddelde leeftijd kan gesteld worden op ongeveer 15 jaar. Van het 3de tot het 15de jaar bedraagt de gemiddelde productie per rank tenminste *f* 0.10 's jaars. Eene plantwijdte van 6 voet is voor het aanleggen van sirihtuinen voldoende, zoodat een bouw 2000 planten kan bevatten met een jaarlijksche bruto-opbrengst van *f* 200 van het 3de tot het 15de jaar of van *f* 160 's jaars gedurende 15 jaar.

Ook voor peperaanplantingen is eene plantwijdte van 6 voet voldoende. Van het 3de tot ongeveer het 10de jaar is de peper behoorlijk productief. De gemiddelde opbrengst per rank kan gesteld worden op ongeveer 1 katti natte bes overeenkomende met $^1/_3$ katti peper. De bruto-opbrengst per bouw van 2000 ranken bedraagt dan 6 pikol peper, die tegenwoordig een marktwaarde [1]) heeft van ongeveer *f* 240. Rekent men, dat daarvan $^2/_3$ in handen komt van den planter dan is de jaarlijksche bruto-opbrengst per bouw van het 3de tot het 10de jaar *f* 160 of *f* 112 's jaars gedurende 10 jaar.

Een gewas waarvan de opbrengst in vele bergstreken het voornaamste middel van bestaan uitmaakt voor de bevolking, is de arenpalm.

Hoewel hij ook in de vlakte veel voorkomt produceert hij het meest in hoogere streken. In de vlakte kan op ongeveer 12-jarigen leeftijd met de aftapping van het palmsap uit de bloemstelen worden aangevangen, in bergstreken gewoonlijk eerst op 15 of of 16 jarigen leeftijd. De periode van sapwinning duurt gewoonlijk 3 jaar. Als gemiddelde kan worden aangenomen, dat van een boom in het eerste jaar, 3 maal kan worden getapt, in het 2de jaar, 2 maal en eens in het 3de jaar. Rekent men dat elke aftapping gemiddeld een maand duurt en dagelijks 2 bamboekokers sap wordt verkregen, waaruit eene hoeveelheid arensuiker bereid kan worden ter waarde van *f* 0.10, dan is de bruto-opbrengst aan suiker gedurende 6 maanden aftapping *f* 18.

De opbrengst der nevenproducten van den aren zooals de zwarte

[1]) De prijs van zwarte peper is thans ± *f* 40, die van witte peper ± *f* 52 di pikol.

vezel waarvan touwwerk wordt vervaardigd, de zwam die voor tonder en opvulling van matrassen dient, de gedroogde bladeren die gebruikt worden als dekblad voor inlandsche sigaretten, de vruchten die geconfijt worden en de stam die aangewend wordt als goot of leiding en waarvan het hout o. a. kan dienen voor bruggedek, kan per boom op niet meer dan *f* 2 gesteld worden, zoodat de bruto opbrengst van een arenboom, althans in de afdeeling Koeningan, gemiddeld ongeveer *f* 20 bedraagt.

De heer de Bie geeft in zijn opstel over *de arenpalm in de Preanger*, voorkomende in het 6de deel van het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, als bruto opbrengst aan arensuiker het bedrag op van *f* 81 per boom. Hij neemt daarbij als grondslag voor zijne berekening aan, dat een boom in het geheel gedurende 9 maanden kan worden afgetapt en dagelijks 2 bamboekokers sap oplevert ter waarde van *f* 0.30.

In de afdeeling Koeningan wordt zooals reeds vermeld is, van 2 bamboekokers sap gemiddeld niet meer dan *f* 0.10 aan arensuiker verkregen. Eene aftapping gedurende 9 maanden zou hier dus niet meer opbrengen dan *f* 27. [1])

Geregelde arenaanplantingen komen zeer zelden voor en zijn dan nog alleen door bemoeiingen van het bestuur tot stand gekomen. Algemeen wordt door inlanders geloofd dat arenboomen, die niet vanzelf zijn opgekomen, weinig of geen sap produceeren. De opbrengsten van door tusschenkomst van het bestuur aangeplante arenpalmen bewijzen echter dat deze volksmeening ongegrond is en op bijgeloof berust.

Voor eene geregelde arencultuur is eene plantwijdte van 16 op 18 voet voldoende zoodat per bouw 250 boomen kunnen geplant worden, die na ongeveer 20 jaar hun productiviteit hebben verloren en alsdan op den door mij aangenomen grondslag van *f* 20 per boom, een totale bruto opbrengst hebben opgeleverd van *f* 5000 of van *f* 250 's jaars.

---

[1]) De verkoop van palmsap op pasardagen, waarbij een bamboekoker sap *f* 0.10 tot *f* 0.15 opbrengt, kan niet als grondslag dienen voor de berekening van de bruto opbrengst, daar de afzet van palmsap als drank uit den aard der zaak zeer beperkt is.

In de juist verschenen 1en aflevering van het 18de deel van het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur komt een opgave voor van opbrengsten van overjarige gewassen, die nagenoeg overeenkomen met de mijne. Over het algemeen zijn zij daar iets hooger. Zoo wordt voor den aren een opbrengst opgegeven van *f* 37 per boom.

De arencultuur is echter alleen mogelijk in streken waar overvloedig brandhout voorkomt daar anders de productiekosten voor de suikerbereiding te hoog zouden zijn.

Een ander gewas, waarvan de cultuur zeer voordeelig is en weinig zorg vereischt, is de notenmuscaat.

De periode van behoorlijke vruchtdracht kan voor dezen boom gesteld worden van het 10de tot ongeveer het 40ste jaar. Van een volwassen notenmuscaatboom wordt onder gunstige omstandigheden dikwijls een opbrengst verkregen aan noten en foelie van *f* 10 's jaars.

Een gemiddelde jaarlijksche bruto opbrengst van *f* 2 per boom is zeker laag te noemen. Eene plantwijdte van 24 voet is voor dit gewas voldoende, zoodat per bouw van 125 boomen op den grondslag van *f* 2 per boom, van het 10de tot het 40ste jaar gemiddeld een jaarlijksche bruto-opbrengst wordt verkregen van *f* 250 of van *f* 187 berekend over 40 jaar.

Van vruchtboomen zooals djeroek, doekoe, langsep, mangga, manggistan, djamboe, ramboetan en andere kan dezelfde brutoopbrengst per bouw als een matig gemiddelde worden aangenomen.

Beschouwen wij thans de gemiddelde bruto opbrengsten van de rijstcultuur.

In het werk van den heer Homan van der Heide komt daaromtrent o a. het volgende voor: „Volgens door den Ingenieur Grinwis Plaat in zijn werk over *de bevloeiïngen in Italië en Spanje* vermelde proefnemingen, die loopen over 17 jaren (1874/90) en betrekking hebben op de rijstvelden van 89 dessa's in het district Pitoeroeh der residentie Bagelen en waarin zoowel de goede als de middelmatige en de slechte gronden begrepen zijn, bedroeg de opbrengst in padi uitgedrukt, de goede middelmatige en slechte gronden dooreengenomen:

voor geregeld bevloeide sawah's 38 pikol per bouw;

voor sawah's, die niet geregeld bevloeid worden en van regen afhankelijk zijn 24.5 pikol per bouw;

voor moeras sawah's 36.5 pikol per bouw en voor tegalvelden 12 pikol per bouw."

Dit zijn voorzeker gunstige opbrengstcijfers hetgeen, volgens den heer Homan van der Heide, daaraan moet worden toegeschreven, dat bedoelde bouwgronden, wat bevloeiïng en afwatering, betreffen, in gunstigen toestand verkeeren.

Over geheel Java genomen zijn de uitkomsten van de rijst-

cultuur belangrijk minder. Op blz. 63 van genoemd werk staat vermeld, dat het gemiddelde beschot van de gezamenlijke rijstvelden der gouvernementslanden op Java voor de jaren 1885 t/m 1896 becijferd uit de in de koloniale verslagen opgegeven opbrengsten en oppervlakten waarvan de aanplant geslaagd is, bedraagt 29.5 pikol per bouw voor de bevloeide velden, 27.3 pikol per bouw voor de moerassawah's en 19 pikol per bouw voor de van regen afhankelijke sawah's of gemiddeld over den totalen geslaagden aanplant 25.1 pikol per bouw.

Stelt men de gemiddelde padiprijs op *f* 2 de pikol, zooals gewoonlijk geschiedt, dan blijkt uit de hieronder volgende opgave, dat de gemiddelde bruto opbrengsten van overjarige gewassen belangrijk hooger zijn, dan die van rijst, zelfs geteeld op bevloeide sawah's.

	Gemiddelde jaarlijksche bruto opbrengst per bouw gedurende de periode van behoorlijke vruchtdracht.	Gemiddelde jaarlijksche bruto opbrengst per bouw berekend over den levensduur.	Aantal pikol padi per bouw à *f* 2.— de picol dat daarmede overeenkomt.	Gemiddeld aantal pikol padi per bouw van geslaagde bevloeide velden in de Gouvernementslanden op Java.	Percentage dat van overjarige gewassen gemiddeld meer wordt verkregen.
Klapper.....	125	100	50	—	69 %
Pinang	200	120	60	—	103 %
Randoe.....	125	109	54.5	—	84 %
Sirih	200	160	80	29.5	168 %
Peper	160	112	56	—	190 %
Aren.....	—	250	125	—	320 %
Notenmuscaat en Vruchtboomen	250	187	93	—	215 %

De gemiddelde bruto opbrengst van tegalvelden, beplant met tweede gewassen, mag op niet meer dan *f* 25 à *f* 30 per bouw gesteld worden.

Bovenstaande cijfers hebben ongetwijfeld slechts een betrekkelijke waarde. Maar al achten ook sommigen wellicht de door mij aangenomen gemiddelde opbrengsten van overjarige gewassen overdreven voorgesteld, dan laten die opbrengsten nog eene belangrijke vermindering toe om de bewering te kunnen handhaven, dat de cultuur van overjarige gewassen over het geheel winstgevender is dan die van rijst zelfs geteeld op bevloeide sawah's.

Daarbij komt, dat de cultuur van overjarige gewassen niet in die mate als de padi cultuur blootgesteld is aan misoogsten en waar de hooge productiekosten van de rijstcultuur „door de ongeloofelijke krachtsverspilling en door het aan waanzin grenzend bijgeloof waarmee zij wordt gedreven" Dr. Sollewijn Gelpke in zijn bekend werk over de rijstcultuur tot de conclusie brengen dat zij bijna over geheel Java verlies oplevert, bepaalt zich het onderhoud van tuinen wanneer de aanplantingen eenmaal geslaagd zijn, tot niet veel meer dan het neerslaan van het onkruid. Alleen bij de klappercultuur moeten ter bevordering van eene goede vruchtontwikkeling de boomen geregeld gezuiverd worden van de houtachtige overblijfselen der bladeren in de kroon, terwijl oirihaanplantingen in den drogen tijd besproeid moeten worden. Voor de arencultuur is, zooals reeds vermeld werd, het voorkomen van overvloedig brandhout een hoofdvereischte.

Zonder nu in het minst te willen afdingen op de noodzakelijkheid om het irrigatiewezen uit te breiden, daar 's lands gelden in het belang van de inlandsche bevolking moeilijk beter besteed kunnen worden, is het wel te verwonderen, dat naast de pogingen tot verbetering van de rijstcultuur en de millioenen die aan eene beteren bevloeïing worden ten koste gelegd, een zoo winstgevende tak van het inlandsche landbouwbedrijf als de teelt van overjarige gewassen, waarvoor bovendien irrigatiewerken overbodig zijn, bijna geheel wordt verwaarloosd.

De gouvernements aanschrijvingen omtrent deze cultures bepalen zich tot eene aansporing om de teelt van klappers op de erven uit te breiden en de aanplant van bamboe vooral in suikerstreken aan te moedigen.

Hoewel de bamboe tot de nuttigste gewassen behoort en onontbeerlijk is in de inlandsche huishouding, is de cultuur daarvan minder voordeelig. Zij wordt dan ook behalve op erven, gewoonlijk slechts aangeplant langs rivier oevers en kampongranden of op verloren stukken grond, die voor geen andere cultures geschikt zijn.

Waaraan is het toe te schrijven, dat ondanks de grootere voordeelen verbonden aan de teelt van overjarige gewassen, de bevolking zich bijna uitsluitend toelegt op de cultuur van rijst en tweede gewassen?

De hoofdoorzaak daarvan moet worden gezocht in den inlandschen volksaard.

„De meest kenmerkende eigenschap van den inlander", schreef

ik in mijn opstel over *de koffiecultuur als volkscultuur* [1]), „is dat hij niet leeft voor de toekomst maar voor het oogenblik. Hij is de incarnatie van het spreekwoord „wie dan leeft wie dan zorgt". Deze fatale levensopvatting beheerscht zijn economischen toestand volkomen en is de reden waarom de Javaan doodarm blijft en anderen de vruchten van zijn arbeid genieten.

Voor geringe oogenblikkelijke voordeelen geeft hij vaak belangrijke toekomstige prijs.

Als een direct gevolg hiervan heeft men het in de inlandsche maatschappij zoozeer doorgevoerde voorschottenstelsel te beschouwen, waarvan het nemen van voorschot op te veld staande gewassen voor den inlander het meest verderfelijk is.

Het is duidelijk dat de Javaan bij eene dergelijke levensopvatting een gemakkelijke prooi is voor lieden, die er op uit zijn munt uit hem te slaan. Dit is dan ook de reden, dat tal van wettelijke bepalingen in het leven zijn geroepen om hem tegen exploitatie in bescherming te nemen.

Wanneer de behoeften van het oogenblik hem daartoe dwingen is hij bereid tegen een gering loon vaak zwaren arbeid te verrichten, maar hij is moeilijk tot eenige inspanning te bewegen, wanneer het te verwachten voordeel in een eenigszins verwijderden toekomst ligt. Vandaar de tegenstrijdige oordeelvellingen omtrent den Javaan waardoor hij dikwijls als vlijtig en arbeidzaam wordt geprezen maar gewoonlijk als lui en indolent wordt voorgesteld. Het verklaart tevens zijne voorliefde voor de cultuur van eenjarige gewassen en is de reden waarom hij „aanmoediging" behoeft voor den teelt van gewassen, die eerst na jaren product opleveren."

Zooals bekend is wordt onder „aanmoediging" verstaan het in overleg treden van het bestuur met de bevolking omtrent de wijze waarop een cultuur behoort te worden gedreven, waarbij dikwijls een minimum aanplant per grondbezitter wordt aangegeven waarvan in bijzondere voor de bevolking bezwarende omstandigheden mag worden afgeweken. Op hunne tournees overtuigen zich de ambtenaren, dat aan de gegeven aanwijzingen de hand wordt gehouden en bij eenigen tact en volharding slaagt de cultuur.

Het prestige van het inlandsch bestuur is voldoende om de bevolking te doen gehoorzamen.

Het verschil met een dwangcultuur is dus hierin gelegen, dat

---

[1]) *Indische Gids*, Mei 1899.

rekening wordt gehouden met de door de bevolking ingebrachte bezwaren en dat bij nalatigheid geen straf volgt.

De aanmoediging dient eenvoudig om de traagheid van den inlander in zijn eigen belang te overwinnen zonder daarom het hatelijke karakter van een dwangcultuur aan te nemen.

Goed aangelegde tuinen en boomgaarden komen zelden voor en zijn dan nog gewoonlijk door tusschenkomst van het bestuur tot stand gekomen. Waar van den bodem behoorlijk partij is getrokken voor de cultuur van overjarige gewassen, komt de verdienste daarvan hoofdzakelijk toe aan de Europeesche plaatselijke ambtenaren.

Andere oorzaken, waarom de teelt van overjarige gewassen tot dus ver nog zoozeer beperkt is gebleven, zijn sleur en onkunde.

Een landbouwer is van nature conservatief en waar de Javaan sedert eeuwen rijst heeft verbouwd, denkt hij er niet aan, ook al laten plaatselijke omstandigheden zulks toe, om op zijn grond een ander winstgevender gewas te teelen.

Bovendien weet het gros van de bevolking niet dat de cultuur van overjarige gewassen voordeeliger is. De inlander is over het algemeen niet in staat een vergelijking te maken tusschen de opbrengsten van overjarige gewassen en die van padi, daar geregelde aanplantingen van overjarige gewassen zelden voorkomen.

Wat inlanders tuinen of boomgaarden noemen zijn dikwijls niet anders dan overgangsvormen van tegalveld tot tuin waarbij vaak moeilijk te bepalen is of de aanplant van tweede gewassen dan wel die van overjarige gewassen de overhand heeft. Deze halfslachtigheid bij het aanleggen van tuinen is eene uiting van den zucht van den inlander om zoo spoedig mogelijk voordeel van zijn grond te trekken, hetgeen eene geregelde cultuur van overjarige gewassen zoo niet onmogelijk maakt, dan toch zeer belemmert.

Deze neiging van den inlander om de cultuur van overjarige gewassen te veronachtzamen wordt bovendien door de wijze van landrente heffing in de hand gewerkt.

Staatsblad 1872 n°. 219a bepaalt, dat gedurende de eerste drie *oogstjaren* van de heffing van landrente zijn vrijgesteld, gronden voor het eerst beplant met gewassen, welke eerst na verloop van meer dan een jaar, doch dan jaarlijks terugkeerende of doorgaande oogsten afwerpen.

Nieuw aangelegde klappertuinen mogen dus eerst nadat daarvan drie jaar geoogst is in de landrente worden aangeslagen.

Voorzeker eene milde bepaling, wanneer men die niet had

opgevat, dat onder oogst van klappertuinen geen klappers worden bedoeld, zooals men allicht zou meenen, maar de tweede gewassen, die gewoonlijk gedurende 2 à 3 jaar in nieuw aangelegde klappertuinen worden verbouwd totdat de aanplant gesloten is.

Doch ook zonder tusschenbouw van tweede gewassen worden nieuw aangelegde tuinen reeds na 3 jaar in de landrente aangeslagen, al werd nog in het geheel geen oogst verkregen.

De onbillijkheid daarvan springt in het oog en heeft men in enkele streken weten te ontgaan, door zich te beroepen op het voorschrift dat gronden, wier gemiddelde jaarlijksche bruto-opbrengst niet meer dan *f* 10.— bedraagt van de heffing zijn vrijgesteld, en overjarige aanplantingen, die nog geen product opleverden, als wisselvallige gronden te beschouwen, die alleen dan in de landrente werden aangeslagen wanneer tusschenbeplanting van tweede gewassen had plaats gehad.

In de Preanger landrente-regeling (*Staatsblad* 1896 n°. 126) zijn de bepalingen omtrent nieuw aangelegde overjarige aanplantingen nog minder vrijgevig.

Van de heffingen zijn daarbij o. a. vrijgesteld nieuw ontgonnen sawahvelden gedurende de eerste drie jaar na voltooiing van den aanleg zoomede gedurende eenzelfde tijdperk of korter ter beoordeeling van het Hoofd van gewestelijk bestuur, andere nieuw ontgonnen gronden wanneer de aanleg terrasgewijze heeft plaats gehad of daaraan bijzondere moeilijkheden of kosten zijn verbonden geweest.

Volgens deze landrente-regeling dus worden nieuw aangelegde overjarige aanplantingen al dadelijk door de belasting getroffen, ook zonder tusschenplantingen van tweede gewassen, tenzij de aanleg terrasgewijze heeft plaats gehad of daaraan bijzondere moeilijkheden of kosten verbonden zijn geweest, in welke gevallen gedurende de eerste drie jaar of korter, ter beoordeeling van het Hoofd van gewestelijk bestuur, vrijstelling van landrente kan worden verleend.

Het behoeft geen betoog, dat door deze landrente bepalingen de cultuur van overjarige gewassen verre van aangemoedigd wordt en den inlander stijven in zijne neiging om op droge gronden een minimumaanslag toelaat van *f* 0.25 per bouw, maar welke waarborg bestaat, dat van nieuw aangelegde tuinen niet veel meer zal worden geheven. De ordonnantie zelf heeft de mogelijkheid van overdreven fiscaliteit der ambtenaren beaamd door ook een

maximum aanslag voor droge gronden vast te stellen tot een bedrag van *f* 20 per bouw — een maatregel, die zijn doel grootendeels mist en bovendien eene onbillijke beoordeeling is van hoogere opbrengsten.

Overdreven opvoering van de landrente van droge gronden waarvan verreweg het grootste gedeelte alleen met tweede gewassen wordt beplant, blijft toch met een maximumaanslag van *f* 20 altijd mogelijk, daar van tegalvelden gewoonlijk niet meer dan *f* 2 à *f* 3 landrente per bouw wordt geheven. Een maximum van *f* 20 zal dus alleen een overdreven landrente heffing van slechts enkele goed aangelegde tuinen kunnen voorkomen, maar is tevens een te laag aanslagcijfer voor overjarige aanplantingen met een jaarlijksche opbrengst van b. v. *f* 250 per bouw. De landrente zou dan slechts 8% van de opbrengst bedragen, terwijl voor sawah's, die belangrijk minder produceeren, een maximum percentage van 20% is toegestaan.

Eene andere bepaling, die tot onbillijkheid en benadeeling van de schatkist aanleiding zal geven, is de vaststelling bij de Preanger regeling van den landrente aanslag voor 10 jaar.

Wanneer een inlander zijn bouwtegalveld waarvoor hij gedurende 10 jaar *f* 2 landrente moet betalen, dadelijk na den aanslag beplant met sirih, die hem na 3 jaar *f* 200 's jaars kan opbrengen dan blijft hij, volgens de Preanger ordonnantie, van zijn sirihtuin *f* 2 landrente betalen totdat de termijn van 10 jaar verstreken is; terwijl hij anders, waarschijnlijk zonder bezwaar gedurende de 5 jaar voor den maximumaanslag van *f* 20 in aanmerking zou komen.

De aanwending van dezen list waar een inlander al heel gauw achter komt, kan worden voorkomen door de grondveranderingen om de 5 jaar in de kohieren op te nemen, waartegen mijns inziens geen bezwaar kan bestaan.

Het beginsel, dat men vooral hem laat betalen, die het missen kan, wordt dus bij de Preanger-ordonnantie althans wat de landrente van tuinen betreft averechts toegepast door van overjarige aanplantingen belasting te heffen waar dikwijls nog geen product verkregen is en de gelegenheid open te stellen gedurende jaren te weinig landrente op te brengen waar de aanplant hooge producties oplevert.

Bij de sammenstelling van deze ordonnantie, die tot model zal dienen voor eene nieuwe landrente regeling in de overige gewesten

op Java, is blijkbaar te weinig aandacht geschonken aan de cultuur van overjarige gewassen en de mogelijkheid voorbijgezien, dat bij vrijgevige bepalingen de waardevolle tuinen zich belangrijk zullen uitbreiden.

Daartoe is mijns inziens noodig, dat gedurende 5 jaar vrijstelling van landrente worde verleend voor goed aangelegde tuinen beplant met overjarige gewassen, die meerendeels binnen den tijd product opleveren, terwijl voor eigenlijk gezegde boomgaarden, waarvan eerst na langeren tijd product kan worden verwacht, de vrijstelling met 5 jaar zou kunnen worden verlengd.

De overjarige aanplantingen zouden moeten voldoen aan bepaalde eischen omtrent aanleg en plantwijdte, zoodat tuinen van twijfelachtigen aard, waar de aanplant van tweede gewassen blijkbaar de overhand heeft, dadelijk in de belasting zouden moeten worden aangeslagen.

De taxatie tot welke categorie een huis behoort, behoeft in de praktijk geen moeilijkheden op te leveren, daar bij twijfel welke cultuurvorm de overhand heeft, geen vrijstelling van belasting zou mogen worden verleend.

Eene billijke waardeering van den cultuurtoestand van tuinen zal ongetwijfeld veel minder bezwarend zijn dan eene juiste klasseering van sawah's in 5 soorten.

Voor de cultuur van overjarige gewassen zijn thans nog aanzienlijke uitgestrektheden beschikbaar. In de eerste plaats de woeste gronden niet gereserveerd voor de gouvernements koffiecultuur, gelegen in de nabijheid van desa's waar reeds voldoende bouwgronden voorkomen; verder een groot gedeelte van de tegalvelden toebehoorende aan sawahbezitters, terwijl ook de beplanting der erven met waardevol boomgewas nog zeer veel te wenschen overlaat.

Het spreekt van zelf, dat voor het aanleggen van tuinen of boomgaarden alleen zij in aanmerking kunnen komen, die reeds voldoende bouwgronden bezitten of op andere wijze in hun onderhoud kunnen voorzien totdat de overjarige aanplantingen product opleveren.

Ter voorkoming van groote prijsdaling, vooral van producten bestemd voor binnenlandsch verbruik, zal de uitbreiding van deze aanplantingen geleidelijk en zonder overdrijving moeten geschieden. Daartoe is noodig eenheid in uitvoering zoodat de algemeene leiding aan een inspecteur zal behooren te worden opgedragen.

De prijzen van stapelproducten zullen bij eene groote uitbreiding natuurlijk in veel mindere mate aan daling onderhevig zijn.

Ten einde de bevolking een behoorlijke afzet van hare producten te verzekeren, zal concurrentie onder de opkoopers zooveel mogelijk moeten worden opgewekt. Daartoe zal eene onbeperkte toelating van Chineezen in de desa's wenschelijk zijn, waartegen geen bezwaar kan bestaan, wanneer door het instellen van landbouwcrediet hen de gelegenheid tot woekeren is ontnomen.

Een krachtige en stelselmatige aanmoediging van de cultuur van overjarige gewassen is in de tegenwoordige finantiëele omstandigheden het aangewezen middel om zonder offers van de schatkist te vorderen, de welvaart van de bevolking in vele streken belangrijk te vermeerderen. Daarvoor is noodig, dat algemeene voorschriften tot aanmoediging van deze cultures worden vastgesteld en dat geen belasting worde geheven van gronden, die nog zoo goed als geen product opleveren.

G. F. K. VAN HULS,

KOENINGAN. *Controleur op Java.*

VARIA.

EEN ONTWERP-WET TOT WIJZIGING DER INDISCHE COMPTABILITEITSWET.

Bij Koninklijke Boodschap van 30 April bereikte de Tweede Kamer een wetsontwerp, dat door buitengewone kortheid uitmunt. Het bevat niets anders dan dit:

De artikelen 4 en 28 der wet tot regeling van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen van Nederlandsch indië (*Staatsblad* 1895, No. 145) worden ingetrokken.

Wij ontleenen hier de hoofdzaak uit de

MEMORIE VAN TOELICHTING.

Vaststelling van en beschikking over het batig slot vóór de Comptabiliteitswet.

De wettelijke regeling van de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen, in 1848 voorgeschreven bij de tweede alinea van het toenmalig artikel 60 der Grondwet, kwam eerst tot stand bij de wet van 23 April 1864 (*Staatsblad* No. 35) en trad op 1 Januari 1867 in werking.

Tot dien tijd ging men voort met de uitvoering van alinea 3 van artikel 59 der Grondwet, zooals dit na de herziening van 1840 luidde: „Het gebruik van het batig slot, beschikbaar ten behoeve van het moederland, wordt door de wet geregeld".

Als gevolg van die bepaling was bij het Koninklijk besluit van 29 September 1841 No. 58 (*Staatsblad* No. 38) de wijze geregeld, waarop de remise-rekening zou worden vastgesteld. Ter uitvoering van dat besluit werd voor elk jaar bij het Departement van Koloniën opgemaakt eene algemeene rekening, aantoonende de hoegrootheid der koloniale remises, in goederen en in geld, en het gebruik van die remises gemaakt. Die rekening werd met alle bescheiden tot justificatie daarvan onderzocht door eene Commissie van acht leden, gepraesideerd door den Minister van Koloniën en bestaande uit twee leden van elke der Kamers der Staten-Generaal, twee leden van den Raad van State en twee leden van de Algemeene Rekenkamer, allen telken jare door den Koning benoemd.

Het proces-verbaal dier Commissie werd met een rapport van den Minister van Koloniën toegevoegd aan de algemeene rekening, als zij den Koning ter goedkeuring werd aangeboden. Daarna werd onder overlegging van de goedgekeurde rekening aan de Staten-Generaal een wetsontwerp voorgedragen tot regeling van het gebruik van het batig slot.

Dat batig slot bestond uit hetgeen er van de Indische ontvangsten hier te lande telken jare overschoot, nadat de hier te lande verschuldigde Indische betalingen waren geschied en men in de Indische behoeften, zooals men die destijds opvatte, had voorzien. Al kende men derhalve het bedrag van het batig slot niet, voordat de remise-rekening door den Koning was vastgesteld, langzamerhand werd hier te lande reeds vóór die vaststelling over een bij raming verkregen gedeelte daarvan beschikt door het geraamde bedrag op te nemen onder de middelen ter goedmaking van de uitgaven begrepen in de

Staatsbegrooting, om hetgeen het batig slot der remise-rekening meer bedroeg dan de raming later aan de Rijksmiddelen toe te voegen. [1])

Zoo bleef de practijk, ook na de grondwetsherziening van 1848, tot de inwerkingtreding der Indische Comptabiliteitswet.

Gedachtenwisseling daarover bij de totstandkoming der Comptabiliteitswet.

Wat was het standpunt ten aanzien van het batig slot, dat Regeering en Tweede Kamer der Staten-Generaal blijkens de gewisselde stukken bij de totstandkoming dier wet innamen?

In overeenstemming met hetgeen reeds was gezegd in de toelichting van het vorige wetsontwerp tot regeling van de koloniale comptabiliteit, dat in November 1858 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal was aangeboden, betoogde de Regeering dat de meeste zekerheid voor een goed en spaarzaam beheer, althans voor Nederlandsch Indië, zou worden verkregen door vaststelling der koloniale uitgaven bij de wet.

Zij was overtuigd „dat de stelling niet voor redelijke tegenspraak vatbaar is, dat zoolang de koloniale bijdragen de financiën van het Rijk in evenwicht houden, het reeds daarom noodzakelijk is het beheer der koloniale geldmiddelen zooveel mogelijk aan dergelijke regels te binden, als waaraan die van het moederland gebonden zijn, opdat geen belangrijke uitgaven uit de koloniale geldmiddelen kunnen geschieden zonder voorafgaande machtiging en latere verantwoording". En bij artikel 3 van haar oorspronkelijk ontwerp, welk artikel de samenstelling en indeeling der begrooting regelde, stelde zij in alinea 2 voor: „De bijdragen uit de baten van Nederlandsch-Indië aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven worden op het 1ste hoofdstuk uitgetrokken."

Deze redactie lokte in de afdeelingen der Tweede Kamer bedenkingen uit.

„De hier voorkomende uitdrukking: „bijdragen uit de baten van Nederlandsch-Indië" — zoo leest men in het Voorloopig Verslag dier Kamer — „vond bij vele leden groot bezwaar. Men vroeg: wat zijn baten? Wanneer kunnen zij geacht worden aanwezig te zijn? Moet de uitdrukking in zulk een beperkten zin worden opgevat, dat dan alleen eenige bijdrage uit Indië onder de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven kan worden opgenomen, als de koloniale begrooting een zuiver overschot oplevert, zoodat het nimmer in aanmerking zou kunnen komen om met het oog op de uitgaven van het moederland de middelen in Indië te regelen?

„Tegen zulk een opvatting zou men met kracht moeten opkomen. De wetgevende macht is volkomen bevoegd te bepalen dat Indië bijdragen levere. De inkomsten van Indië zijn, men moest het in dit verband herhalen, staatsinkomsten waarover de bevoegde macht beschikt." Daarom werd in overweging gegeven de redactie te doen luiden: „De bijdragen van Nederlandsch-Indië tot de middelen van den Staat worden op het Iste hoofdstuk uitgetrokken."

De Regeering nam de voorgestelde redactie nagenoeg onveranderd over als afzonderlijk artikel 4 en schreef in de Memorie van Antwoord:

„Met betrekking tot de vragen, waartoe deze bepaling heeft aanleiding gegeven, moet worden opgemerkt, dat met het woord *baten*, hetwelk uit artikel 4 is weggelaten, werd bedoeld het geraamd voordeelig verschil tusschen de uitgaven bij de begrooting vastgesteld en de middelen over hetzelfde jaar aangewezen; zoodat, vermits dat voordeelig verschil onder de uitgaven op het Iste hoofdstuk

[1]) Staatsblad 1863 nº. 212 sub 16º. en Staatsblad 1865 nº. 186.

zal voorkomen, de begrooting met de wet op de middelen zal sluiten. Wanneer nu de wet de uitgaven in en voor Nederlandsch-Indië te doen vaststelt, en zij wijst die middelen aan om in die uitgaven te voorzien, dan beschikt zij immers over de middelen, en zou er moeilijk tegen kunnen opkomen, indien er geen overschot was voor 's Rijks schatkist. Om met het oog op de uitgaven van het moederland, de middelen in Indië te regelen, zou vaak onbereikbaar zijn."

En verder:

„Zal van de voorgestelde behandeling der zaak het gevolg zijn, dat eene nadere aanwijzing der bestemming van het batig slot der koloniale rekening moet plaats hebben, voor zoover het niet gedurende het openstaan der dienst is uitgekeerd, omdat het juiste bedrag eerst kan blijken uit de algemeene rekening, vermeld in art. 80, zulks zal aan niets schaden, want het zal evenals andere inkomsten van den Staat slechts bij raming zijn opgenomen onder de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven."

Hieruit blijkt dat men in de Comptabiliteitswet de bestaande practijk wilde bevestigen. Hetgeen in artikel 4 werd aangeduid als „bijdrage van Nederlandsch-Indië tot dekking van 's Rijks uitgaven" was feitelijk hetzelfde als reeds in de laatste jaren in de wetten [1]) tot aanwijzing dier middelen placht voor te komen onder den post: „Het koloniaal batig slot van het dienstjaar .....", geraamd op .....", en evenals voorheen zou over het slot der rekening bij de wet worden beschikt.

Beteekenis der Comptabiliteitswet ten opzichte van Indische baten.

Treft het reeds de wettelijke vaststelling der Indische begrooting door de Regeering te zien motiveeren met een beroep op de financiën des Rijks, nog meer treft het daarna de Tweede Kamer met kracht te zien opkomen tegen de opvatting, dat de middelen in Indië niet met het oog op de uitgaven van het moederland zouden kunnen geregeld worden. Beide, Regeering en Tweede Kamer, vonden het evenzeer natuurlijk dat het geraamde Indische overschot bij voortduring aan 's Rijks middelen zou worden toegevoegd en men meende derhalve te kunnen volstaan met bij de wet vast te stellen, waar in de begrooting die bijdrage haar plaats zou vinden.

De Indische Comptabiliteitswet voerde dus vooreerst eene verandering in wat aangaat de macht, die het bedrag der Indische bijdrage zou bepalen, doch overigens was er, terwijl zij ten doel had de bestaande practijk te sanctionneeren, slechts dit verschil met de oude regeling, dat art. 59 der Grondwet volgens de redactie van 1840 uitdrukkelijk het gebruik van het slot *ten bate van het moederland* voorschreef en de Comptabiliteitswet geen aanwijzing gaf omtrent de bestemming van een eventeeel batig slot der rekening.

De wetgever bleet dus vrij om over hetgeen het Indisch overschot van eenig jaar meer dan de geraamde bijdrage opleverde, het zoogenaamde *excedent*, naar goedvinden te beschikken, en daarom kon sedert 1873 in zoover van de tot dien tijd gevolgde practijk worden afgeweken, dat een gedeelte van dat excedent aan de Indische middelen werd toegevoegd.

Voorstel van den Minister de Waal bij de Indische begrooting voor 1870.

Bij de drie eerste wettelijk vastgestelde Indische begrootingen werd als bijdrage uitgetrokken het geraamd voordeelig verschil tusschen de bij de begrooting

[1]) Staatsbladen 1860 n°. 117 sub 13°.; 1861 n°. 184 svb 13°.; 1862 n°. 252 sub 13°.; 1863 n°. 212 sub 16°.

vastgestelde uitgaven en de middelen over hetzelfde jaar aangewezen, maar bij de Indische begrooting voor 1870 werd door den Minister de Waal eene poging aangewend om met het stelsel van bijdrage-sluitpost te breken en (zooals het in de Memorie van Toelichting luidt) „eene practische beslissing" voorgedragen, volgens welke jaarlijks een *bepaald bedrag* van het batig slot aan de middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven zou worden toegewezen, terwijl het gebruik van het daardoor ontstaan *excedent* nader bij de wet zou worden bepaald. Voor het jaar 1870 was van het geraamde verschil tusschen middelen en uitgaven ad *f* 11 571 167, een bijdrage ad *f* 10 millioen voorgesteld. Volgens de Memorie van Antwoord en de mondelinge toelichting van den Minister was echter de bedoeling, dat het cijfer van 10 millioen allengs zou verminderd worden tot zoodanig bedrag als eene billijke vergoeding kon gerekend worden voor de uitgaven, die het Rijk in een betrokken jaar voor Indië doen zou, terwijl de Minister verder de wenschelijkheid deed uitkomen om het overschot, het excedent, hoofdzakelijk voor Indië te bestemmen.

De Tweede Kamer nam echter een amendement aan, dat de strekking had om het karakter van bijdrage-sluitpost te blijven handhaven, en liet zoodoende andermaal de bestaande practijk voortduren

Einde der uitkeeringen en aanvraag van den memoriepost.

In de vijf daarop volgende jaren werd geregeld een bedrag van circa *f* 10 millioen als bijdrage van de middelen des Rijks geraamd en uitgekeerd. Wel geschiedde de raming óok voor de jaren 1876 en 1877 respectievelijk tot bedragen van *f* 10 850 455 en *f* 9 974 872, doch de uitkeering bleef toen achterwege omdat de stand der koloniale geldmiddelen hier te lande gedurende het openstaan van den dienst van die jaren die uitkeering niet meer toeliet. Zelfs bij Indische begrooting voor 1878, zooals zij oorspronkelijk bij de indiening, luidde, was nog als bijdrage een som van *f* 9 031 417 uitgetrokken. Toen echter kort daarna bleek, dat „het zonder tot eene klaarblijkelijk onjuiste of gewaagde raming de toevlucht te nemen, niet mogelijk was een voordeelig verschil tusschen ontvangsten en uitgaven te vinden", werd bij „Nader gewijzigd Ontwerp van Wet" het cijfer in „Memorie" veranderd.

Voorstel van den Minister van Bosse bij de Indische begrooting voor 1879.

Zoo deed de bekende memoriepost zijn intrede in de Indische begrooting doch reeds een jaar later beproefde de Minister van Bosse daarvoor een bepaald bedrag in de plaats te stellen. De voortdurende handhaving van het stelsel van bijdrage-sluitpost zou — zoo overwoog de toenmalige Regeering — ten gevolge hebben, dat het Rijk vooreerst geen vergoeding zou bekomen voor de uitgaven, welke ten behoeve van Nederlandsch-Indië op de Staatsbegrooting voorkwamen boven het bedrag, dat reeds toen werd gerestitueerd uit het 1ste hoofdstuk der Indische begrooting. Ofschoon er veel te zeggen viel voor consequente toepassing van het beginsel, meende de Minister van Bosse dat de omstandigheden gebiedend vorderden naar een ander middel om te zien. Het door hem gedaan voorstel ging daarom uit van het bekende beginsel, dat de hoegrootheid der bijdrage zich regelt naar het bedrag, waarmede de Staatsbegrooting kan gerekend worden belast te zijn ten behoeve van Nederlandsch-Indië. Na globale raming achtte de Minister het voldoende daarvoor voor het jaar 1879 een bedrag van 4 millioen gulden op de begrooting uit te trekken.

Wetsontwerp van Bosse—van Rees.

Na overleg met de Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer nam de Minister dat voorstel echter terug en diende hij een afzonderlijk wetsontwerp in, waardoor het bedrag der bijdrage of liever van hetgeen door Indië billijkerwijze aan Nederland behoort te worden gerestitueerd voor uitgaven, welke wegens het beheer van Nederlandsch-Indië ten laste van de Staatsbegrooting komen, niet voor een enkel jaar maar voor goed zou worden geregeld.

Bij dat wetsontwerp werd voorgesteld, behalve „de sommen benoodigd tot aflossing en tot betaling van interesten en onkosten van schulden door den Staat ten behoeve van Nederlandsch-Indië aan te gaan" eene som van *zes millioen* ten laste van Nederlandsch-Indië te brengen. Voorts werd voorgesteld batige sloten bij eene afzonderlijke wet in de eerste plaats ten bate van Nederlandsch-Indië te bestemmen.

Nadat het ontwerp in de afdeelingen der Tweede Kamer was onderzocht, overleed de Minister van Bosse en zijn opvolger, de Minister van Rees handhaafde het wetsontwerp met dien verstande, dat hij als jaarlijksche bijdrage een bedrag van *vier millioen* voorstelde en in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer deed uitkomen, dat dit zou zijn met bestendiging van de bijzondere restitutieposten.

Wetsontwerp van Goltstein.

Voordat de openbare beraadslaging over het wetsontwerp had plaats gevonden, trad de Minister van Rees af. Zijn opvolger de Minister van Goltstein, kon zich met het beginsel van eene vaste bijdrage niet vereenigen; hij trok het wetsontwerp in en verving het door een wetsvoordracht, waarbij naast een bedrag van twee millioen voor het auxiliair eskader geen vaste maar eene wisselvallige bijdrage tot een beloop van *ten hoogste zes millioen* werd voorgesteld. Hierdoor wilde die Minister tegemoet komen aan het bezwaar, dai de bijdrage voor Indië in ongunstige omstandigheden een zeer zware last zou worden, en zou „Nederland tot zekere hoogte blijven deelen in de zeer afwisselende kansen, waaraan het voornaamste middel van inkomst van Nederlandsch-Indië bloot staat". Uit de batige sloten van Indische diensten zouden volgens het wetsontwerp, geen andere uitkeeringen dan de genoemde bijdragen aan 's Rijks middelen mogen geschieden.

Nadat het wetsontwerp naar aanleiding der discussie in dier voege gewijzigd was, dat de wisselvallige bijdrage afhankelijk zou zijn van het batig saldo van den laatst afgesloten dienst, d. i. van het slot der rekening, werd artikel 1 met 45 tegen 19 stemmen verworpen, waarna de Minister het wetsontwerp introk.

Wetsontwerp van den afgevaardigde van Dedem.

Enkele jaren daarna deed het parlementair initiatief zich in deze zaak gelden. Het was de afgevaardigde mr. W. K. baron van Dedem, die in 1884 een wetsontwerp indiende, waarin eene zoo zuiver mogelijke toepassing van het stelsel van verrekening was neergelegd.

Eenerzijds zouden aan Nederland vergoed worden de uitgaven, die ten behoeve van Nederlandsch-Indië geschieden of door het bezit van Nederlandsch-Indië worden veroorzaakt, waarbij uitgaven, niet vatbaar geacht voor juiste berekening of evenredige verdeeling dan wel voor verrekening, zoo nauwkeurig mogelijk zouden worden geschat, — anderzijds zouden uitgaven door Indië uitsluitend of ten deele ten behoeve van het Rijk in Europa gedaan, op denzelfden voet worden vergoed.

Geen andere uitkeeringen dan de vorenbedoelde of tot betaling van rente en aflossing van ten behoeve van Indië gesloten geldleeningen zouden uit de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië geschieden.

Na overleg met de Commitsie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer wijzigde de heer van Dedem zijn voorstel in dien zin, dat het beginsel van vergoeding werd uitgesproken zonder in détails van verrekening te treden, dat de bestemming van overschotten van Indische diensten ten behoeve van Nederlandsch-Indië werd voorgeschreven en dat de algemeene restitutiepost van Nederlandsch-Indië naast de bijzondere restitutieposten voorloopig op 4 millioen werd vastgesteld.

Deze tegemoetkoming mocht den voorsteller niet baten; na een vijfdaagsch debat werd art. 1 met 43 tegen 36 stemmen verworpen, hetgeen de intrekking van het wetsontwerp ten gevolge had.

Wetsontwerp Sprenger van Eyk.

Ook het daarop gevolgde voorstel van den Minister Sprenger van Eyk tot regeling van de financieele verhouding tusschen Nederland en Indië ging van de overweging uit, dat wettelijke vaststelling noodig was:

1° van het beginsel van verrekening, waardoor „alles zooveel mogelijk in den toestand zou gebracht worden, waarin men vanzelf zou verkeerd hebben indien elke administratie rechtstreeks en uitsluitend voor zich zelve voorzien had in hetgeen zij noodig heeft;

2°. van hetgeen de Regeering behoort te doen ten aanzien van de overschotten van Indische diensten.

Ter bereiking van het eerste werd bij het wetsontwerp, onverminderd „de uitgaven voor rentebetaling en aflossing van geldleeningen, die ten laste van Nederlandsch-Indië gebracht zijn of nader gebracht worden, en andere thans reeds plaats hebbende vergoedingen" jaarlijks een bedrag van 4 millioen ten laste van Indië gebracht; aan de genoemde overschotten zou bij de wet eene bestemming ten bate van Nederlandsch-Indië gegeven moeten worden.

Verder dan de indiening is dit wetsontwerp niet gekomen; een onderzoek in de afdeelingen der Tweede Kamer heeft ten gevolge van de vernieuwing van de beide Kamers der Staten-Generaal in verband met het bij de grondwetsherziening van 1887 ingevoerde nieuwe kiesrecht niet plaats gehad.

Wetsontwerp van den Minister van Dedem.

De heer van Dedem, in 1891 Minister van Koloniën geworden, deed niet lang na zijne optreding opnieuw een poging om het beginsel van vergoeding aan het Rijk voor uitgaven in het belang van Nederlandsch-Indië door de wet te doen uitspreken.

In de Memorie van Toelichting betreffende de eerste door hem ingediende begrooting, die voor het jaar 1892, schreef hij: „Op den voorgrond staat bij (den ondergeteekende) als richtsnoer der te volgen financieele politiek, dat, mogen voor het moederland uit Indië geene directe baten meer verlangd worden, van den anderen kant eene gezonde verhouding meebrengt, dat Indië zelfstandig in zijne uitgaven voorzie".

Bij het in het daarop volgend jaar ingediende wetsontwerp tot wijziging van verschillende artikelen der Indische Comptabiliteitswet wilde de Minister artikel 4 dier wet met dat beginsel in overeenstemming brengen. „Het daarin (in dat artikel) voorkomende woord „bijdragen", ter aanduiding van hetgeen op de Indische begrooting ten behoeve van de Rijksmiddelen zal

worden uitgetrokken, heeft eene historische beteekenis, die met het beginsel in strijd is; dien strijd op te heffen, het juiste karakter aan te duiden van hetgeen ten behoeve der Rijksmiddelen op de Indische begrooting kan gebracht worden is het, wat wordt beoogd".

Daarom werd voorgesteld artikel 4 te vervangen door eene bepaling, krachtens welke op het Iste hoofdstuk zouden worden uitgetrokken „vergoedingen aan het Rijk voor uitgaven in het belang van Nederlandsch-Indië, welke ten laste van de Staats-begrooting komen" en artikel 28 te doen vervallen. „Meer dan karakteriseeren in overeenstemming met het juiste beginsel had men hier niet te doen" zoo schreef de Minister in de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer „Hoe de toepassing van het beginsel zal plaats hebben zal te zijner tijd te beslissen vallen".

Ondanks den aandrang der Commissie van Rapporteurs uit de Tweede Kamer om de voorstellen betreffende de artikelen 4 en 28 uit het wetsontwerp te verwijderen en in het belang van eene zuivere beslissing afzonderlijk te behandelen, handhaafde de Minister zijn voordracht, waarop de Commissie van Rapporteurs een amendement indiende om de zinsneden betreffende de artikelen 4 en 28 te doen vervallen. Doch nog vóór de mondelinge behandeling in de Tweede Kamer trad de Minister van Dedem af.

Oordeel van den Minister Bergsma.

Zijn opvolger de Minister Bergsma achtte het ongewenscht de regeling van de verhouding tusschen de Nederlandsche en de Indische financiën vast te knoopen aan de overige voorgestelde wijzigingen der Comptabiliteitswet, die met deze regeling geen rechtstreeksch verband hielden, en liet daarom uit het door hem weder ingediende ontwerp tot wijziging dier wet de voorstellen betreffende de artikelen 4 en 28 vervallen. Een afzonderlijk wetsontwerp tot regeling der financiëele verhouding bleef evenzeer achterwege, omdat de Minister deze zaak onder de omstandigheden, waarin de Indische geldmiddelen destijds verkeerden, niet van urgenten aard beschouwde. Wel juichte ook hij het toe, dat de overtuiging zich meer en meer had gevestigd, dat Nederland voor zijn eigen uitgaven niet behoort te putten uit de Indische schatkist, maar zich tevreden kan stellen met de belangrijke indirecte voordeelen verbonden aan het bezit onzer Nederlandsch-Indische koloniën.

Beschouwingen sedert het optreden der tegenwoordige Regeering.

Ook de tegenwoordige Regeering heeft reeds meermalen hare meening uiteengezet. Zij heeft doen uitkomen dat Nederland en Indië elk in zijn eigen uitgaven heeft te voorzien en op zijn eigen inkomsten rekenen moet, en voorts — dat indische overschotten steeds ten bate van Indië moeten worden aangewend. De Regeering heeft bovenal den nadruk gelegd op de wenschelijkheid, dat de feitelijke toestand daarmede in overeenstemming zou zijn en blijven, maar het nut van eene wettelijke regeling daarvan vooralsnog aan twijfel onderhevig geacht.

Wettelijke regeling. Tweeërlei standpunt.

Intusschen is bij het onderzoek der Indische begrootingen voor 1899 en 1900 in de afdeelingen der Tweede Kamer en bij het onderzoek der Staatsbegrooting voor 1900 in de afdeelingen der Eerste Kamer der Staten-Generaal op zulk een wettelijke regeling aangedrongen. Reeds bij de behandeling der leeningwet van 1898 en daarna bij de discussiën over de genoemde begroo-

tingen is door enkele leden de wenschelijkheid daarvan op den voorgrond gesteld, niet alleen ten einde buiten twijfel te stellen dat Nederland geen bijdrage meer van Indië zou ontvangen, maar ook meer in 't algemeen om aan de finantiëele verhouding tusschen Nederland en Indië zekerheid te geven. Verschillend evenwel was de opinie dier leden ten aanzien van de gedachte, die aan de regeling ten grondslag zou moeten liggen. Terwijl in de vergaderingen van de Eerste Kamer der Staten-Generaal van 8 Juni 1898, 28 December 1899 en 31 Januari 1900 de totstandkoming van een wetsontwerp werd bepleit, waarin *voor de toekomst* de financiëeele verhouding tusschen Nederland en Indië zou geregeld worden, werd in de vergaderingen van de Tweede Kamer van 26 Mei 1898 en 22 November 1899 en in de vergaderingen van de Eerste Kamer der Staten-Generaal van 30 Januari 1900 een wetsontwerp van veel verder reikende strekking noodzakelijk geoordeeld. Algeheele afrekening tusschen Nederland en Indië sedert 1 Januari 1867, d. w. z. teruggaaf aan Indië van de door Nederland sedert dat tijdstip genoten millioenen en anderzijds restitutie van uitgaven door Nederland in het belang van Indië gedaan, dat wilden sommige afgevaardigden aan eene regeling voor de toekomst doen voorafgaan of daaraan vastknoopen.

Afrekening sinds 1867 principieel niet te verdedigen.

Over dit denkbeeld heeft de Regeering reeds meermalen haar meening uitgesproken. Zoodanige afrekening is ten eenemale onuitvoerbaar en niet vereenigbaar met eene practische politiek, die eischt rekening te houden met in vroegere perioden bestaan hebbende toestanden en destijds gehuldigde denkbeelden.

In de eerste plaats kan de Regeering niet inzien, dat deze afrekening van een principieel standpunt te verdedigen is. Indien het juist ware dat elke Regeering gehouden is de daden harer voorgangsters, die met later gehuldigde beginselen in strijd zijn, tot in hare strengste consequentiën goed te maken — hetgeen de Regeering, de onmogelijkheid nog daargelaten, niet toegeeft — dan zou men niet tot 1867, maar vele jaren vroeger moeten terug gaan. De overweging toch dat de Staten-Generaal vóór 1867 minder bevoegdheid hadden ten opzichte van het bestuur van Indië, kan daarvan niet afhouden. Ook de Staten-Generaal werkten in 1840 mede tot het tot stand komen van het voorschrift in de Grondwet (art. 59, laatste lid), dat over het batig slot ten bate van het moederland zou worden beschikt en met hunne medewerking werd telken jare eene bestemming aan dat batig slot gegeven. En mocht men hetgeen in vroegere uit Indische baten werd ontvangen niet nauwkeurig meer kunnen berekenen, dit zou niet ontslaan van de plicht om althans datgene te restitueeren, wat wel voor berekening vatbaar is.

Doch het standpunt waarvan die redeneering uitgaat, acht de Regeering geheel onthoudbaar. Men behoort alle daden te beschouwen in de lijst van haren tijd en dan staat het vast, dat de heerschende denkbeelden tijdens de totstandkoming en in de eerste tien jaren na de invoering der Comptabiliteitswet, waarin vele millioenen door Nederland werden genoten, deze practijk goedkeurden, al waren er ook enkele stemmen die zich daartegen verhieven. Het volgende moge voldoende zijn tot staving van deze uitspraak.

Uitkeering van bijdragen strookte met vroeger heerschende denkbeelden.

Boven werd reeds de opvatting van de samenstellers der Comptabiliteitswet uiteengezet en werd er aan herinnerd, dat de Minister de Waal in 1869 geen

meerderheid vinden kon voor zijn voorstel om de bijdragen langzamerhand te verminderen. Bij de behandeling van het voorstel om eene buitengewone bijdrage van *f* 3.475.000 aan de Rijksmiddelen [1]) toe te voegen, zeide de Minister van Financiën van Bosse in de vergadering van de Eerste Kamer der Staten-Generaal van 31 December 1868: „Ik herhaal, dat Nederland, wanneer het in de behoeften van de koloniën volkomen voorzien heeft, in billijkheid op baten uit Indië aanspraak zal mogen maken; ik geloof, dat bij geen enkele Regeering daaromtrent twijfel kan bestaan".

Bij de Indische begrooting voor 1873 deed de Minisier Fransen van de Putte uitkomen dat het in de bedoeling der Regeering lag „om de overschotten uit vroegere diensten alleen te bestemmen ter voorziening in behoeften van geheel buitengewonen aard hetzij in Nederland hetzij in Indië" en bij de daarover gevoerde discussiën zeide hij in de Vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 23 October 1872: „Ik blijf bij hetgeen ik steeds in de Kamer heb betoogd, dat de Nederlandsche en Indische financiën één zijn; dat wanneer aan de behoeften van Indië voldaan is, ik er niet tegen opzie aan Nederland uit te keeren". Raadpleegt men de gevoerde discussiën, dan blijkt dat wel dikwijls de vraag werd overwogen of er voldoende in Indië's belangen werd voorzien, — of de bate, waarover beschikt zou worden, wel voldoende geconstateerd was, — of de financieele toestand de bestemming, die voor het geld werd voorgesteld, wel gedoogde, maar vooral in de eerste jaren was van principieel verzet tegen de bestemming van Indisch geld voor de Nederlandsche schatkist, *omdat het geld uit Indië kwam*, geen sprake. En wanneer, zooals bij de behandeling der Indische begrooting voor 1875, een enkele stem zich in dien geest verhief en voorstelde het geld desnoods voor Indische behoeften te bewaren, vond deze stem noch bij de Kamer noch bij de Regeering instemming.

Van dergelijk principieel verzet was evenmin iets merkbaar bij de in de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 20 December 1878 gevoerde beraadslaging over het herstellen van den bijdragepost in het wetsontwerp tot aanwijzing der middelen tot dekking der Rijksuitgaven voor 1879. Die post was in het wetsontwerp weggelaten met het oog op het destijds te verwachten wetsontwerp van Bosse tot regeling der financieele verhouding tusschen Nederland en Indië.

Er werd echter een amendement ingediend strekkende om den bijdragepost te herstellen en de voorsteller verdedigde het daarmede dat, als die post niet werd opgenomen, de bijdrage (als er iets van terecht kwam, wat de voorsteller wel niet waarschijnlijk achtte) niet tot dekking van 's lands uitgaven zou kunnen strekken zonder latere wetswijziging, terwijl hij het bovendien noodzakelijk achtte om op de latere regeling der financieele verhouding tusschen Nederland en Indië niet te praejudicieeren. Dat amendement nam de Tweede Kamer met 53 tegen 6 stemmen aan.

Dit zij voldoende tot toelichting van de heerschende denkbeelden in den tijd, toen Indische baten aan Nederland werden toegewezen; het feit, dat het geld uit Indië kwam, werd geen ernstig beletsel geacht, mits, naar de opvatting dier dagen, in Indië's behoeften was voorzien.

Principiëele en practische bezwaren tegen afrekening.

1) *Staatsblad* 1868, nº. 182, sub 17º.

Al wordt thans geoordeeld, dat destijds in die behoeften verre van voldoende is voorzien en al rust in het algemeen op de wetgevende en de uitvoerende macht de plicht, om tot stand te brengen wat naar men meent, reeds vroeger had moeten geschieden, of wat nader gebleken is noodig te zijn, daaruit volgt niet dat het eene juiste politiek zou zijn om, zonder te letten op de daartegen bestaande bezwaren, te streven naar den toestand, welke bestaan zou, indien latere denkbeelden reeds eertijds heerschende waren geweest. Integendeel, tot uitgangspunt nemende den toestand, zooals hij geworden is en het verleden beschouwende als een afgesloten phase in den voortdurenden ontwikkelingsgang der maatschappij, is het plicht daarop voort te bouwen en de beginselen, die thans als juist erkend worden, in practijk te brengen.

Kan de verplichting tot restitutie van Nederland aan Indië en van Indië aan Nederland derhalve niet erkend worden, tegen eene juiste verrekening verzet zich nog het practisch bezwaar, dat het aandeel van Indië in de algemeene bestuurskosten des Rijks niet — en zeker niet voor de verschillende perioden — te berekenen is. De Minister De Waal kwam in de Memorie van Toelichting betreffende de Indische begrooting voor 1870 tot een cijfer van pl. m. *f* 4½ millioen, maar weinig jaren later berekende hij (*Onze Indische finantiën*, Dl. II, bladz. 63) daarvoor *f* 2 millioen en met inbegrip van alle uitgaven voor het auxiliar eskader *f* 3 millioen. De Ministers Van Bosse, Van Rees, Sprenger van Eyk en de afgevaardigde Van Dedem onthielden zich van een nauwkeurige berekening, doch hun schattingen wisselden tusschen 4 en 6 millioen. Dat het bedrag voor 1867 en thans vrij wat verschillen zou, behoeft voorts geen betoog.

Meening der Regeering ten aanzien der bijdragen.

Niet minder stellig dan ten aanzien van de verrekening der genoten millioenen is de overtuiging der Regeering, dat het tijdperk der „bijdragen" voor goed gesloten moeten blijven. Met de in de vergadering van de Tweede Kamer der Staten-Generaal van 29 Novemder jl. betoogde wenschelijkheid om den bijdrage-memoriepost, die sedert 1878 op de Indische begrooting voorkomt, te doen vervallen, kan de Regeering zich gereedelijk vereenigen. De vraag is evenwel, of daarmede volstaan kan worden, dan wel of tevens wijziging der Indische Comptabiliteitswet noodig is.

Beteekenis van den bijdrage-memoriepost.

De aard van dezen memoriepost verschilt van dien van hetgeen men gewoonlijk onder een memoriepost op eene begrooting verstaat. Bij gewone memorieposten is het onzeker, welk bedrag er op zal moeten worden uitgegeven en dan bevat de begrootingswet eene machtiging om uitgaven te doen op dien post; dit laatste heeft echter ten aanzien van den bijdrage-memoriepost nooit plaats gehad. Hier heeft de term *memorie* dus dezelfde beteekenis als *nihil*. Bovendien is, zooals uit de wordingsgeschiedenis van artikel 4 der Comptabiliteitswet is gebleken, de bijdragepost niet het overschot der Indische rekening, zooals werd beweerd in de vergadering van de Tweede Kamer van 29 November jl., maar het geraamd voordeelig verschil tusschen de inkomsten en de uitgaven der Indische begrooting. Wordt derhalve bij de begrooting over zeker jaar niets als bijdrage geraamd — hetgeen met *memorie* wordt aangeduid — dan volgt daaruit dat, ook al wijst de rekening van dat jaar een batig saldo aan, toch niets als bijdrage aan Nederland wordt uitgekeerd,

zooals — wat de batige saldo's van de rekeningen over de jaren 1878, 1885, 1886, 1887 en 1889 [1]) betreft — blijkt uit de bijlage der Memorie van Toelichting behoorende bij het wetsontwerp tot regeling der bestemming van de voordeelige sloten en voorziening in de dekking van de nadeelige sloten der Indische rekeningen over vorige dienstjaren. Die overschotten werden òf aan de Indische middelen van latere jaren toegevoegd òf beschikbaar gehouden tot dekking der nadeelige Indische sloten.

Wenschelijkheid om de artikelen 4 en 28 der Comptabiliteitswet in te trekken.

Uit de wordingsgeschiedenis van artikel 4 der Comptabiliteitswet is voorts gebleken, dat dit artikel niet bedoelt het uittrekken van eene bijdrage bepaald voor te schrijven, maar alleen de plaats der bijdrage in de begrooting aanwijst.

Zou derhalve het weglaten van den bijdrage-memoriepost op de begrooting streng genomen wel vereenigbaar zijn met het voortbestaan van artikel 4, de ondergeteekende acht het van overwegend belang, dat met het vervallen van dien post tevens de artikelen 4 en 28 der Comptabiliteitswet worden ingetrokken, opdat uit die wet verdwijne elke bepaling, die over bijdragen van Nederlandsch-Indië handelt en bij een eventueel gunstigen toestand der Indische financiën in het bestaan dier artikelen geen aanleiding kunnen gevonden worden tot eene poging om den bijdragepost te herstellen. Bij de eensgezindheid, die, naar de ondergeteekende meent, thans ten aanzien van dit onderwerp heerscht, is voor den wetgever de tijd gekomen om door intrekking van die artikelen, als zijne overtuiging uit te spreken, dat op bijdragen van Nederlandsch-Indië aan de middelen tot dekking van de uitgaven des Rijks in geen omstandigheden meer gerekend wordt.

Verdere wettelijke regeling niet gewenscht.

Bestaat er voor den wetgever aanleiding of noodzakelijkheid om verder te gaan en voorschriften te geven zoowel ten aanzien van een jaarlijksche restitutie door Indië van alles wat Nederland geacht wordt in het belang van Indië uit te geven, als ten aanzien van de bestemming der Indische overschotten?

Beide deelen van deze vraag worden door de Regeering met overtuiging ontkennend beantwoord.

Geen algemeene restitutiepost ten laste van Indië.

In de vergadering van de Eerste Kamer der Staten-Generaal van 28 December 1899 heeft de ondergeteekende reeds gezegd, dat het hem thans verheugde dat het wetsontwerp van den afgevaardigde van Dedem, waarbij jaarlijks een vaste som van 4 millioen uit de Indische geldmiddelen aan Nederland werd toegekend, niet is aangenomen en wees hij er op, dat een wetsontwerp, thans met dezelfde strekking voorgesteld, slechts daartoe zou leiden, dat, behalve de som voor rente en aflossing van de Indische leeningen en de bijzondere restitutieposten, nog een som van enkele millioenen per jaar van de Indische in de Nederlandsche kas zouden overgaan..

Zou derhalve zulk een wetsontwerp, beschouwd met het oog op de Indische financiën, reeds geen aanbeveling verdienen, ook overwegingen van hoogeren aard dan financieele leiden tot de conclusie om Indië niet met zulk een restitutiepost te belasten

[1]) Ook de diensten over de jaren 1890 en 1893 leverden voordeelige sloten op.

Nu het denkbeeld, dat de kolonie om haar zelfs wille moet bestuurd worden, zich heeft baan gebroken, kan Indië slechts belast worden met die uitgaven, welke als zuiver Indische te beschouwen zijn en behoort Nederland de kosten, die het gevolg zijn van zijne positie als koloniale mogendheid, voor zijne eigene rekening te nemen. Dit is billijk, omdat Nederland ook de tallooze en benijdenswaardige, zoo directe als indirecte voordeelen dier positie geniet.

Men bedenke slechts welk een ruim arbeidsveld op velerlei gebied voor zijne zonen daar ginds open ligt en hoezeer dit aan geest- en werkkracht van zeer velen ten goede komt; in welke hooge mate het bezit van koloniën handel, scheepvaart en nijverheid in het moederland bevordert, hoe de steeds toenemende behoeften in Indië voor een groot deel hier vervulling zoeken, welke financiëele voordeelen dit alles voor Nederland's inwoners afwerpt; — en wat het Rijk zelf betreft, zij met een enkel woord gewezen op de verhooging van het aanzien naar buiten, die aan het bezit van koloniën verbonden is en aan het direct en indirect aan dat bezit te danken deel van de opbrengst der belastingen. Die voordeelen zijn van maatschappelijken, geestelijken en financiëelen aard en wegen ruimschoots op tegen de uitgaven, die Nederland als Koloniale Mogendheid te doen heeft.

En dit — men vergete het niet — klemt te meer omdat Nederland onder eene thans verouderde opvatting omtrent de verhouding tusschen de geldmiddelen van het moederland en Indië vele millioenen heeft genoten, waarvoor schuld is afgelost, openbare werken zijn aangelegd, de welvaart en draagkracht zijn verhoogd, in één woord waardoor het een hoogeren staat kan voeren dan anders het geval zou zijn.

Bijzondere restitutieposten blijven gehandhaafd.

Bij deze uiteenzetting heeft de ondergeteekende alleen de ook in het belang van Indië strekkende algemeene kosten van bestuur op het oog, maar niet de met name genoemde restitutieposten, die thans op het eerste hoofdstuk der Indische begrooting worden uitgetrokken volgens artikel 3 der Comptabiliteitswet [1]). Deze restitutieposten, die niets anders zijn dan een terugbetaling van bepaaldelijk voor Indië voorgeschoten uitgaven, moeten gehandhaafd blijven, zoolang die voorschotten door het moederland geschieden. Zij zullen zelfs aangevuld moeten worden telkens wanneer het blijkt, dat door dergelijke voorschotten de belangen van Indië beter gediend worden dan wanneer de uitgaven rechtstreeks door en voor Indië werden gedaan Tot vaststelling daarvan is steeds gemeenschappelijk overleg tusschen Regeering en Staten-Generaal vereischt, die telkens zullen te beslissen hebben of eene uitgaaf al of niet als een Indische zal zijn te beschouwen en de verrekering, die uit zulk een beslissing voortvloeit, zal kunnen geschieden hetzij zooals nu geschiedt ten opzichte van de restituties voor landbouw- en militair onderwijs enz., hetzij — wanneer het belang van de zaak dit vordert — op dezelfde wijze als ten aanzien van de uitgaven voor de zeemacht in Indië geschiedt krachtens het Koninklijk besluit van 27 Juli 1896 (*Staatsblad* N° 141).

De feitelijke toestand, dien de ondergeteekende voor de toekomst ten deze wenscht te handhaven, komt geheel overeen met dien, welke reeds sedert

[1]) Onderafd. 32, 48, 50, 52, 55, 56 en 57 van het 1e hoofdstuk der Indische begrooting voor 1900.

1878 bestaat en uit een practisch oogpunt kan daartegen derhalve geen bezwaar bestaan.

Regeling van de bestemming van Indische overschotten.

Eene regeling bij de wet van de bestemming van eventueele Indische overschotten in dien zin, dat ze alleen in het belang van Indië mogen gebruikt worden, acht de ondergeteekende ten eenenmale overbodig.

Zoodanige regeling zou evenmin thuis behooren in eene wet over het beheer der Indische geldmiddelen als in eene over het beheer der Nederlandsche geldmiddelen de bepaling thuis behoort dat eventueele overschotten van Nederland ten behoeve van Nederland moeten besteed worden.

Daarmede verdraagt zich geheel de tweede alinea van art. 74 der comptabiliteitswet, welke na de aanvulling bij de wet van 13 Juli 1895 (*Staatsblad* N°. 126) de bepaling inhoudt dat de bestemming van de voordeelige sloten door de wet geregeld moeten worden.

Deze bepaling, die de bedoeling niet heeft om periodiek door de wet te doen uitmaken ot eventueele voordeelige sloten der Indische rekeningen ten behoeve van Nederland dan wel ten behoeve van Indië zullen worden aanwend, beoogde slechts een maatregel van orde, zooals duidelijk blijkt uit de schriftelijke en mondelinge toelichting van het toenmalig lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, den heer Bool, op wiens voorstel de bepaling bij amendement in de wet is opgenomen en van wien, blijkens zijne geschriften over de financiëele verhouding tusschen Nederland en Indië, daarenboven niet te verwachten zou geweest zijn, dat hij een voorstel zou gedaan hebben dat bedoelde de gelegenheid te openen om eventueele Indische overschotten ten bate van Nederland te bestemmen.

Eene verklaring in de Comptabiliteitswet dat eventueele voordeelige sloten der Indische rekeningen alleen voor Indië mogen worden aangewend zou de positie van gelijkheid op Comptabel gebied tusschen Nederland en Indië verzwakken en niet onmogelijk maken wat men er door zou willen voorkomen, want, gesteld dat de toekomstige wetgever er toe zou willen overgaan overschotten van Indië voor Nederland of omgekeerd van Nederland voor Indië te bestemmen, dan zou hij dat evenzeer kunnen doen met afwijking voor elk bijzonder geval van een wetsartikel, dat het verbiedt, als wanneer zoodanig verbodig niet bestaat.

Strekking van het wetsontwerp.

In overeenstemming met het bovenstaande strekt het hierbij aangeboden wetsontwerp slechts om de artt. 4 en 28 der Indische Comptabiliteitswet in te trekken.

Evenals die artikelen bij hunne totstandkoming ten doel hadden de toenmaals gehuldigde praktijk te sanctionneeren, zoo heeft dit ontwerp ten doel de wet in overeenstemming te brengen met de practijk waarin zich de van de vroegere afwijkende denkbeelden afspiegelen, die thans hierin bestaan, dat zoowel Nederland als Indië elk zijn eigene huishouding moet bekostigen en dat wat in elk dier beide gedeelten van den Staat is opgebracht ook ten bate van dat gedeelte wordt besteed.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 Mei 1900.

INHOUD.

Het wetsontwerp tot intrekking van art. 4 en 28 der Comptabiliteits wet, besproken door de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en het *Algemeen Handelsblad*. — Een levensschets van den heer J. D. Fransen van de Putte, door Mr. C. Th. van Deventer, in *Woord en Beeld*.

Over het wetsontwerp tot intrekking van art. 4 en 28 der Indische Comptabiliteits wet, dat in onze rubriek „Varia" wordt meegedeeld, heeft de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 13 Mei een van die academische hoofdartikelen, die volmaakt ongenietbaar zijn voor een couranten lezer, en die, naar wij meenen, zelfs de redacteurs der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* zich dan ook wel wachten te lezen. Het artikel bestaat feitelijk uit knipsels van de Memorie van Toelichting en daar we die in de daarvoor bestemde plaats hier opnemen is er allerminst reden dit hier nog eens weer over te nemen in deze revue. Volstaan wij dus hier met de mededeeling, dat de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* het wetsontwerp onvoorwaardelijk looft en er nog eens herhaalt hoezeer zij het met de Regeering eens is, wanneer deze elke verrekening der „Eereschuld" finaal afwijst. Zij wil — zegt zij — de gronden van dit gevoelen thans niet herhalen. Maar ze kan blijkbaar toch niet nalaten dat gevoelen nog eens weer toe te lichten. Een toelichting, die al te typisch is om ze niet aan de vergetelheid te ontrukken, door ze uit een ephemere dagblad over te brengen naar een in bibliotheken blijvend maandblad.

„Practisch — zoo betoogt zij — zou die verrekening wegens de groote moeielijkheden der vaststelling van het uit te keeren bedrag, niet wel mogelijk zijn; maar ook principieel is zij niet te verdedigen. Wat vroeger is geschied, geschiedde in overeenstemming met destijds geldende beginselen, het destijds aangenomen stelsel, en terecht ontkent de regeering, dat het een juiste politiek zou zijn, bij gewijzigde denkbeelden en aanneming van een ander stelsel „te streven naar een toestand, welke bestaan zou, indien latere denkbeelden reeds eertijds heerschende waren geweest."

„Dat zou een geheel nieuwe weg zijn, tot nog toe niet bewandeld, en in vele gevallen een onoverkomelijk bezwaar voor de aanneming van een beter stelsel, voor den geleidelijken ontwikkelingsgang der maatschappij. Voor zulk een consequentie, een verrekening met het verledene, zou men begrijpelijkerwijze terug schrikken, en daarom aarzelen een nieuw stelsel in te voeren. Elk geslacht geniet de lusten en draagt de lasten van zijn tijd en ook van het heerschend regeeringsstelsel; en komt het tegenwoordig geslacht tot juister inzicht, staat het voordeelen af, die een vroeger geslacht heeft genoten, het

kan niet daarenboven bezwaard worden met de vergoeding van hetgeen dat vroegere geslacht volgens dit juister inzicht niet had *behooren* te genieten."

Dit riekt ons echter al te zeer naar een lofrede op het *fait accompli*, ook al is dit een schreeuwend onrecht, om ons over zulk een toelichting van zulk een gevoelen te verheugen.

* * *

Het *Algemeen Handelsblad* van 15 Mei zal zich verheugen als de memoriepost verdwijnt en de comptabiliteits wet niet meer van bijdragen spreekt.

Doch de memoriepost bestaat reeds 21 jaar — wel een historische antiquiteit! — en sedert nog iets langer tijd, 23 jaar, worden geene batige sloten meer genoten; feitelijk zal dus, door aanneming van het wetsontwerp, niets veranderd worden in den thans bestaanden toestand. Van meer belang voor Indië acht het blad de onomwonden verklaring der Regeering, dat de Indische geldmiddelen voortaan geheel zullen dienen om in de behoeften van Indië te voorzien.

Wordt daarvan de wet aangenomen, „dan zal" — hoopt het Amsterdamsche blad — „het gevolg niet uitblijven: dan zullen de klachten uit Indië over de hebzucht van het moederland verstommen en de verhouding tusschen moederland en koloniën blijvend verbeteren.

„Het is waar: de klachten over de vroeger genaaste millioenen zullen blijven bestaan. Maar in het algemeen zullen de Indische woordvoerders wel de juistheid moeten toegeven van de meening der Regeering, dat men alle daden moet beschouwen in de lijst van haar tijd, en dat de heerschende denkbeelden, zoolang de batige sloten werden genoten, deze praktijk goedkeurden. Bij al hetgeen het blad hieromtrent sedert vele jaren — laatstelijk in het No. van 10 April — opmerkte, heeft zij deswege voor het oogenblik niets meer te zeggen. Zij blijft de hoop niet opgeven, dat men, *zich overigens nederleggende bij de voldongen feiten,* de quaestie der dertig millioen nog tot een voor ons rechtsgevoel bevredigende oplossing zal brengen."

Al weer die voldongen feiten, die zich verzetten tegen de toepassing van elementaire rechtvaardigheid!

* * *

In *Woord en Beeld* schrijft Mr. C. Th. van Deventer bij Haverman's portret van den heer I. D. Fransen van de Putte een bijschrift, dat o. a.: nog eens releveert *hoe* de batige sloten 23 jaar geleden gestorven zijn, niet hun natuurlijken doch een helaas zeer gewelddadigen dood: den dood in den Atjehoorlog. Het spreekt wel van zelf, dat er een tijd was ook in het leven van dezen staatsman, dat hij, als kind van zijn tijd, van oordeel was, dat een batig slot op de Indische rekening rechtens aan Nederland toekwam, maar hem komt de eer toe dat hij zelfs in dien gedachtengang in de eerste plaats toch eerst dan van een batig slot voor Nederland wilde weten als in de dringendste behoeften der Indische gemeenschap was voorzien. Het komt ons voor te zijn een zeer juiste opmerking van Mr. van Deventer, waar hij de groote verdienste van Fransen van de Putte vindt in zijn oprecht streven naar het verkrijgen van een juist inzicht, in de gave zich gaande weg te ontworstelen aan de bij de meeste menschen overheerschenden invloed van

overgeleverde begrippen. Die gave vindt men zeker zeer schaars. Bij schier niemand vindt men haar in die mate, als bij den man die zijn leerjaren niet doorbracht, vol vereering opziende tot de officieele wetenschap van academische professoren, doch die, na 11 jaar ter koopvaardij te hebben gevaren en 10 jaar op Java te hebben vertoefd a's *particulier sadja*, op 41-jarigen leeftijd minister van koloniën was. En welk een minister! „Wanneer men de verschillende hervormingen op koloniaal gebied in de laatste 30 à 35 jaren nagaat, zal men bemerken, dat schier elke hervorming haar begin en oorsprong vindt in het tijdperk van het eerste Ministerie van den heer Fransen van de Putte." Met de aanhaling van die woorden van onzen tegenwoordigen minister van Financiën opent Van Deventer zijn biographie. Zij geven inderdaad een waardemeter van Fransen van de Putte's verdiensten. Maar het is er verre van dat we ons blind zouden moeten staren op dat eerste ministerie. Thans nog, en misschien meer nog dan in de dagen van zijn eerste ministerie, is hij niet te vervangen. En zijn belangstelling in het land waar hij 10 jaren zijner jeugd, meer dan een menschenleeftijd geleden, sleet, is steeds klimmende gebleven. Wij weten het bij ondervinding, hoe er geen boekje, geen tijdschriftartikel over Indië verschijnt, of hij neemt er kennis van. En als het opstel bij hem pakt, dan richt hij zich tot den schrijver, deelt hem zijn opmerkingen mede, wijst hem op onjuistheden.

. . . . . .

Maar niet wij schrijven hier een biographie van Fransen van de Putte, doch we zouden Van Deventer's arbeid refereeren. Het zwaartepunt van de karakterschets door Van Deventer — die een schoone aanvulling is van de door ons reeds gereviewde van Prof. Mr. B. H. Pekelharing — is dat Fransen van de Putte voor Indië het *ancien régime* afsloot en den nieuwen tijd heeft ingeluid.

Deelden wij mede, dat hij indertijd het batig slot aanvaardde, langzaam maar zeker zien wij, sedert de invoering der comptabiliteitswet, hem voortschrijden in de richting van het beginsel, thans als het eenig juist erkend: dat Nederland en Indië elk in eigen behoeften behooren te voorzien. Bij de behandeling der begrooting voor 1870 steunt hij den Minister De Waal, die een gedeelte van het Indisch overschot voor Indië wil bestemmen en lijdt met deze een eervolle nederlaag In 1872 ten tweeden male den Minister van Koloniën, haast hij zich, bij de begrooting voor 1873, van de aanwezige overschotten twee millioen aan te wijzen voor buitengewone werken in Indië en tien millioen ter delging eener schuld, waarvan men de rente sinds onheugelijke jaren ten laste van Indië gebracht had. Behalve deze begrootingsposten weet hij, schoon niet zonder tegenstand zelfs van liberale zijde, het beginsel te doen aannemen, dat geenerlei uitkeering uit de Indische middelen zal plaats hebben zonder dat die in uitgaaf op de Indische begrooting geleden was, een beginsel waaraan ook bij de begrooting voor 1874 werd vastgehouden. Naar alle waarschijnlijkheid zou indien hem een langer ministerieel leven gegund ware geweest, de consequente toepassing van dit beginsel geleid hebben tot een gestadige inkrimping der uitkeeringen aan het moederland anders dan ter restitutie van door het moederland gedane uitgaven en zou na eenigen tijd het „batig slot" zijn natuurlijken dood gestorven zijn. Doch in 1874 dwongen politieke gebeurtenissen, aan Indië ten eenenmale vreemd, ook den Minister

van Koloniën tot het nederleggen van zijn portefeuille. Reeds bij de begrooting over 1875 werd het stelsel, door Van de Putte met moeite ingevoerd, weder losgelaten en „nu was", zooals hij zelf het onlangs beschreef, „het hek weder „van den dam. Nu werden er niet alleen 15 millioen als bijdrage uitgetrokken, „maar 10 millioen Nederlandsche staatsschuld geamortiseerd. En men vond „nog nieuwe dingen uit. Drie millioen tot goedmaking van de uitgaven voor „de voltooiing van ons vestingstelsel, direct uit de Indische begrooting, en „bovendien nog ruim twee millioen tot dekking van nadeelige sloten der „staatrekeningen van vorige dienstjaren"

Atjeh! Op het overigens zoo zonnige levenspad van Van de Putte heeft de strijd, die reeds kort na zijn tweede optreden als Minister van Koloniën uitbrak en die thans nog niet ten einde is gestreden, donkere schaduwen geworpen. Wellicht was tot dusver te veel voorspoed zijn deel geweest en heeft het lot den evenaar willen herstellen door het onvermijdelijk conflict te doen plaats grijpen, juist toen de tot vollen wasdom gekomen staatsman, het hoofd vol wel-overdachte plannen, andermaal de leiding der Indische regeering had op zich genomen, hem aldus dwingend het aangevangen werk te staken, om de verantwoordelijkheid te aanvaarden voor een krijg, zeker meer ondanks, dan door zijn toedoen ontbrand. Na al het verdriet, dat de Atjeh-zaak hem berokkend heeft; na al de miskenning waaraan hij om harentwil heeft blootgestaan; na de twijfelingen ook die wel eens bij hem zijn opgekomen of het „met meer politiek beleid" ons niet gelukt zou zijn „zonder geweld ons doel te bereiken", zal het hem een troost en een voldoening zijn dat thans, bij het licht dat de ondervinding van vele jaren heeft ontstoken, de onvermijdelijkheid van het conflict en de onmogelijkheid om het anders dan met kracht van wapenen tot een einde te brengen, zijn gebleken. De strijd met het krijgshaftige, voor de openbare rust in den Indischen archipel gevaarlijke volk van Noord-Sumatra *moest* vroeg of laat door de natie, die het beschavingswerk in dien archipel te vervullen heeft, worden aangebonden en de staatsman, die er toe overging, na het uiterste te hebben beproefd om den strijd te vermijden, kweet zich slechts van een wel is waar droevige, maar hem door de geschiedenis opgelegde en daardoor onafwijsbare taak.

Het noodlottige gevolg, dat de Atjeh-oorlog voor den algemeenen toestand in Indië had, was en bleef de onttrekking der ontzaggelijke geldsommen, noodig voor de voortzetting van den krijg, aan de Indische schatkist, die daardoor in steeds toenemende mate buiten machte geraakte om in de met elk jaar stijgende en dringender behoefte van de Indische maatschappij te voorzien. Van vele zegeningen in vroeger jaren door het veldwinnend liberalisme aan Indië beloofd, kon slechts een klein gedeelte aan Indië geschonken worden. Hoe anders zou dit geweest zijn, indien, na de zegenpraal van het liberalisme, ook de vrucht van het conservatieve stelsel: het *batig slot*, ware versmaad en indien ten minste sedert de vertegenwoordigers van het Nederlandsche volk de koorden der Indische beurs in handen kregen, het Indische geld uitsluitend voor Indië besteed ware. Dan zou uit de overschotten der tien jaren, die op 1866 volgden een kapitaal ter economische versterking van Indië zijn gevormd en de kwade dagen, die met den Atjeh-oorlog aanbraken zouden de regeerders over Indië niet tot stilstand of, op zijn best, tot voortsukkelen gedoemd hebben!

Deze overwegingen hebben vele van Indie's vrienden, vooral onder een

jonger geslacht, tot het inzicht doen komen, dat de eer en de goede trouw Nederland gebiedend voorschrijven om de millioenen, die de natie in stede van voor Indië ten eigen bate oplegde, aan Indië terug te geven en aldus dit gedeelte van het rijk, waaraan het moederland buitendien toch nog zooveel verplicht blijft, gelegenheid te geven om, beter laat dan nooit, tot meerdere welvaart te geraken.

Het is voor hen, die deze meening zijn toegedaan een buitengewone voldoening, dat zij de instemming van Fransen van de Putte hebben mogen verwerven. Reeds in Juni 1898 schroomde hij niet, bij de behandeling der laatste leeningswet in de Eerste Kamer, om, ondanks alle politiek verschil dat tusschen hem en den socialistischen afgevaardigde Van Kol bestaan mocht, de door dezen in de Tweede Kamer verkondigde stellingen over de Indische finantiën te beamen en bij de debatten over de jongste staatsbegrooting bepleitte hij de „sociale rechtvaardigheid ook voor den bruinen broeder" in een gloedvolle, van jeugdig vuur tintelende redevoering, die aan de gulden dagen toen het koloniaal debat nog in eere was herinnerde en die hem de blijvende dankbaarheid verzekert van de velen, vooral aan gene zijde van den aardbol, die met bewondering, vreugde en ontroering van zijn woorden zullen hebben kennis genomen.

Zeldzaam en verheffend schouwspel! Een staatsman, vergrijsd in den parlementairen strijd; gezegend zooals weinigen: met huiselijk geluk, met door hem zelven veroverde aardsche goederen, met eer en aanzien: en toch, niettegenstaande zijn acht-en-zeventig jaren, *jong* gebleven; niet door den voorspoed verblind of tot zelfgenoegzaamheid verleid, niet angstvallig gehecht aan eenmaal gevormde meeningen, niet overdreven bevreesd om in strijd te komen met „antecedenten", niet uitermate bezorgd over het hooge standpunt dat hij inneemt en dat standpunt met diplomatiek beleid, met wikken en wegen van elk woord, verdedigend; maar — vriendelijk, joviaal, openhartig tegenover een elk, die tot hem komt en het in zijn oog wèl meent met de publieke zaak; ontvankelijk voor nieuwe denkbeelden; bereid het reeds gearresteerde in nadere overweging te nemen en, zoo noodig te herzien; vol belangstelling in alles wat om hem heen gebeurt; rusteloos in het onderzoek en immer strijdvaardig.

Vraagt men welk het geheim is waaraan Van de Putte die jeugd des harten, die frischheid van geest en van gemoed dankt, dan antwoordt Mr. van Deventer: zoek het in de *liefde*, die hij toedraagt aan het land, waar zijn huiselijk leven aanving, aan het volk, te midden waarvan hij tien jaren lang met noesten vlijt en schrander overleg werkzaam was; een liefde die, al zijn thans reeds een-en-veertig jaren verstreken sedert hij dat land en dat volk vaarwel zeide, onverzwakt in zijn binnenste is blijven voortleven en die hem onveranderlijk het heil der Indische gemeenschap doet beschouwen als Indië's hoogste wet.

KOLONIALE LITERATUUR.

EEN BROCHURE OVER ENGELSCH-INDISCHE AMBTENAREN VAN SIR JOHN JARDINE.

The Civil Service of India — Past and Present. An Object of Ambition to British Youth — by Sir John Jardine — 1900.

De schrijver van deze brochure is 30 jaar Engelsch-Indisch ambtenaar geweest en hij raadt nu zijn jeugdigen landgenooten zeer beslist deze loopbaan aan. Hij legt het zwaartepunt op de financieele vooruitzichten van een jong mensch, die bij deze zoogenaamde (Covenanted) India Civil Service geplaatst wordt. Ziehier de vooruitzichten van zulk een maatschappelijken zuigeling, die in rang gelijk staat met een „ambtenaar ter beschikking" in een naburige Nederlandsche kolonie.

Na	4	jaar	dienst	van	ƒ	630	tot	ƒ	979	per	maand.
„	8	„	„	„	„	900	„	„	1267	„	„
„	12	„	„	„	„	1349	„	„	1749	„	„
„	20	„	„	„	„	1962	„	„	2475	„	„

Als apotheose van een welbesteed leven heeft de Indische ambtenaar dan wijders een onvervreembaar recht op ƒ 12,000 pensioen per jaar, onverschillig of hij hoog of laag is opgeklommen in den staatsdienst, immers volkomen onafhankelijk van den aard en de bezoldiging zijner laatste betrekking.

Ten slotte hier de opmerking, dat de tractement-cijfers aangeven den gewonen gang van zaken, afgeleid uit de praktijk der laatste 30 jaren. Wij willen daarmee zeggen, dat de eerste kolom cijfers de laagste zijn, die overeenkomen met de loopbaan van een ambtenaar die verbazend wanboft, doch dat de laatste kolom zeer belangrijk overtroffen kan worden, wanneer de ambtenaar het geluk heeft een of ander bijzonder vet en nog hooger bezoldigd baantje in den administratieven dienst of rechtelijke macht te krijgen Hoeveel traktement de ambtenaar dan wel krijgen kan, wordt niet medegedeeld. 't Is intusschen al wèl, zooals Sir John het opgeeft En het is begrijpelijk, dat hij op de vraag tot Engelsche ouders: *What shall we do with our boys?* onvoorwaardelijk antwoordt laat ze Indisch ambtenaar worden.

Sir John vindt echter die tractementen en dat pensioen volkomen gerechtvaardigd en het tegendeel van te laag. Want interessant is het leven van den Indischen ambtenaar, maar het legt hem toch ook wel eenige ontberingen op.

> The interest of life is increased when sudden calls arise to deal with local disturbances or desolating famines or epidemic cholera, or such a calamity as the plague. The mere mention of these things explains the high salaries which are meant to compensate for exile and danger and the diseases of the tropics.

Hetgeen, vrij vertaald, aldus luidt:

„Het leven wordt belangwekkender, wanneer men onverwacht te doen krijgt met plaatselijke onlusten, onrustbarende hongersnooden, cholera-epidemie of

een ramp zooals de pest. De bloote vermelding van deze zaken verklaart de hooge bezoldigingen, die moeten strekken tot vergoeding voor afgelegen standplaats (exile), gevaar en tropische ziekten".

„Afgelegen standplaats, gevaar en tropische ziekten" bedreigen den Nederlandsch-Indischen B. B.-ambtenaar zeker niet minder dan zijn Engelsch-Indischen collega. Maar voor hem wordt de vergoeding elders gezocht. Ze bestaat in een onvoldoende bezoldiging en menigmaal in armoede na volbrachten diensttijd. Dat is het onderscheid tusschen Engelsche- en Nederlandsche opvattingen.

Over den werkkring van den Engelsch-Indischen ambtenaar geeft de schrijver verder belangrijke inlichtingen. 't Geeft ons altijd den indruk, dat ons corps minstens even goed is en veel beter met land en volk bekend raakt dan dat van onzen buurman. De inlanders zijn daar trouwens in 't geheel niet zoo ingenomen als Sir John Jardine met die hooge tractementen, die zij onnoodig hoog vinden, in tegenstelling met den schrijver. Toch kosten — en dit is zeer merkwaardig — die dure ambtenaren *betrekkelijk* veel minder dan onze bestuursorganisatie in Indië, omdat Engeland in vergelijking van bevolking en uitgestrektheid zoo oneindig veel minder Europeesche ambtenaren bij het B. B. heeft dan wij.[1]) En daar zit zeker systeem in: weinig, doch hoog bezoldigde Europeesche ambtenaren.

Aan hen, die Engelsch-Indië zoo graag vergelijken met Nederlandsch-Indië, zij bescheidenlijk op dit groote verschil gewezen.

v. S.

CHAILLEY-BERT'S BOEK OVER JAVA EN ZIJN BEWONERS.

J. Chailley-Bert: Java et ses habitants — A. Colin et Cie. Paris.

De artikelen van den beminnelijken Franschman, verschenen in het reeds overleden veeltalige tijdschrift *Cosmopolis*, zijn thans in boekvorm uitgegeven. Wij hebben ze geregeld behandeld in onze revue (1897, Dec., blz. 1577; 1898, Jan., blz. 65; Juli, blz. 833; Sept., blz. 1087) en zouden er dus geheel over kunnen zwijgen, ware het niet dat de schrijver blijkbaar zijn voordeel heeft gedaan met de kritiek, zij het dan dat bevrinde Nederlanders hem daarop hebben opmerkzaam gemaakt, daar hij geen Nederlandsch kent. Dit laatste is inderdaad toch een groote zwarigheid voor iemand, die iets goeds over Java wil schrijven. Bronnenstudie is daardoor voor hem uitgesloten en hij is verplicht zich geheel te bepalen tot het verwerken van mededeelingen van Fransch sprekende Nederlandsche ambtenaren en particulieren. Nu willen wij den heer Chailley-Bert gaarne de eer geven die hem toekomt; hij heeft op werkelijk bij uitstek zeldzaam fraaie wijze zijn interview bewerkt. Maar wij komen er ten sterkste tegen op, dat zijn beweringen zouden kunnen worden beschouwd als standaardwerk, als slotsom van eigen studie en eigen aanschouwing. En wanneer men de menschen persoonlijk kent, die door den gouverneur-generaal bijzonderlijk waren uitgezocht om met hem mee te gaan en hem in te lichten, en die thans herkenbaar zijn aan een officier-

1) Men vergelijke hier slechts mee de beschouwing van Mr. van Deventer, op blz. 747—749 in deze aflevering.

d'académie-lintje, dan zou het zelfs mogelijk zijn, zijn boek hier en daar te stempelen met die namen.

Maar gelukkiger dan Elizah Scidmore, die de kritiek op haar Java-beschouwingen kreeg toen een groot gedeelte van haar artikelen in het *Century Magazine* reeds was afgedrukt als boek, heeft deze schrijver overal zijn voordeel kunnen doen met de over 't algemeen zeer welwillende opmerkingen van onze landgenooten. Zoo is dan ook — om slechts een voorbeeld te noemen — de beroemde taalgeleerde uit de Cosmopolisartikelen M. Boegis, in het boek verdwenen.

Wij bevelen de lezing van dit boek echter aan, in de eerste plaats, omdat, zoo een vreemdeling vluchtig ziet, hij daarentegen heftige indrukken krijgt en de scherpe omtrekken waarneemt, die voor onze oogen, gewend aan de omgeving, zijn weggedoezeld. In de tweede plaats, omdat het streelend is voor onze eigenliefde, zooveel goeds van ons zelf te hooren zeggen. Nu is dit laatste wellicht ook wel voor een deel toe te schrijven aan den nationalen karaktertrek om tegenover een vreemden reiziger in Indië, vooral een die met goede officieele brieven komt, bijzonder lief te doen, hem het leven aangenaam te maken en hem royaal te fuiven en dat wel met een gezicht alsof wij het dagelijks zoo gewend zijn.

De heer Chailley-Bert ten minste was in dit opzicht telkens dupe.

Zoo schrijft hij (bl. 64).

„J'ai reçu l'hospitalité des grands seigneurs terriens et des fonctionnaires modestes; chez tous, j'ai rencontré même souci d'un bien-être exigeant. Et ce n'était pas une improvisation tentée en faveur d'un étranger: on ne réussit pas si bien dans ce qu'on improvise; seul l'usage — un usage intermittent, je le veux bien — donne ce tact et celle sureté de main".

Arme controleurs in de binnenlanden, die zich hebben afgesloofd om te doen alsof zij het dagelijks zóó hadden als ze het den Franschen gast voorzetten! Ziehier bijvoorbeeld een spijslijst waarvan Chailley-Bert het volgende zegt:

Voici, par exemple, le menu des déjeuners chez un fonctionnaire qui habite en pleine campagne, à plusieurs heures de la ville.

Bouillon de poulet.
Huîtres cuites au vin blanc et au citron.
Poulet sauté au riz de veau et aux champignons.
Boeuf rôti.
Petits pois et asperges.
Confitures de gingembre.
Fruits.
Café.

Dat is, voorwaar, andere koek dan de rijsttafel, die deze Indische ambtenaar „en pleine campagne à plusieurs heures de la ville" toch zeker dagelijks at. Of de gouverneur-generaal ook zijn menschen kende! Want dit was nu nog maar het déjeuner. Van het avondeten bij zijn ambtenaar-gastheer zegt Chailley-Bert:

„Le dîner, du même style; à chaque repas (cela dura trois jours), vins de Bordeaux, de Moselle, et de Champagne.

En dit wordt ons nu opgedischt in het hoofdstuk „La société Européene".

Maar de heer Challey-Bert staat toch te hoog om alleen af te gaan op dat

royaal gefuit. Dat alleen kan toch niet de reden zijn van de gunstige indrukken, die hij kreeg. Ze zijn toch ook zeker daaraan te wijten, dat onze ambtenaren en ons bestuur als zoodanig het best den toets kunnen doorstaan met die van andere koloniseerende staten, in de eerste plaats van Frankrijk zelf, waarvan de heer de Saussure ons zulke sterke staaltjes heeft medegedeeld betreffende de resultaten der alleen zaligmakende assimilatiepolitiek.

De schrijver is, wij zeiden het vroeger reeds herhaaldelijk, een goed opmerker; zijn werk is onderhoudend geschreven en wij kunnen er heel wat uit leeren, ook al betrappen wij hem hier en daar wel eens op een onjuistheid.

Wij geven hier ten slotte nog den inhoud van zijn boek:

La Société indigène — La Société européene.

La Concurrénce économique: Européens et Orientaux; la Question chinoise.

La Concurrence politique: Hollandais et Javanais.

L'Education des indigènes.

Ten slotte een aanhangsel over den plantentuin te Buitenzorg.

v. S.

Eerste ontmoetingen van de Franschen en Hollanders in Indië.

DOOR

MAC LEOD.

Evenals bij de Hollanders, namen in Frankrijk, niet de regeering, maar de kooplieden het initiatief tot het zenden van schepen naar Indië. Reeds in 1529 vertrokken daartoe twee schepen uit Dieppe; zij werden door andere, ook uit Honfleur en vooral Rouaan, gevolgd, maar over het geheel had de Indische vaart in Frankrijk gedurende de 16e eeuw nog weinig omvang. Zelfs aanmoediging van Koning Frans I, in 1537 en 1543, en van Hendrik III, in 1578, vermocht hierin geen verandering te brengen. Hendrik IV was gelukkiger: door zijn invloed werd in 1604 eene Indische Compagnie opgericht, in navolging van de Nederlandsche. Hij gaf haar een octrooi en bewerkte in 1615 hare aansluiting met andere kooplieden, waarna de nieuwe vereeniging den naam ontving van Compagnie der Molukken. Ongeveer dezelfde toestand dus als in Nederland, met dit verschil wellicht, dat uithoofde van de monarchale regeering, de bemoeiing van deze iets meer merkbaar was. De schepen waren eveneens, zwaar gewapende en bemande koopvaardijschepen.

In 1642 werd onder den invloed van den Kardinaal de Richelieu eene nieuwe maatschappij opgericht, die zich niet slechts handeldrijven, maar ook het verkrijgen van bezittingen, koloniën, voorstelde. Reeds in hetzelfde jaar nam zij het eiland Mascarenhas, later Bourbon genoemd, in bezit en vestigde zij zich op Madagaskar. In 1643, na Richelieu's dood, werd haar octrooi door Lodewijk XIV vernieuwd, en bouwde zij op Madagaskar eene sterkte, het Fort-Dauphin. Madagaskar was echter geen gelukkig bezit; het was er ongezond, men was steeds in oorlog met de inboorlingen en het werd dikwijls slecht beheerd. In 1650 zagen de daar gevestigde Franschen zich genoodzaakt de hulp van de Hollanders

van Mauritius in te roepen. In 1654 verhuisden eenigen naar Bourbon, dat gezonder en beter was, doch, hoewel in bezit genomen, onbewoond was gebleven. De treurige toestand van Fort-Dauphin en van de compagnie duurde nog voort in 1664, toen Colbert, de groote minister, die in 1661 den kardinaal de Mazarin was opgevolgd, door eene oproeping aan het volk, en het verbinden van verschillende persoonlijke voorrechten aan het nemen van aandeelen, eene algemeene Oost-Indische maatschappij wist tot stand te brengen. Deze compagnie genoot, behalve den alleenhandel, nog andere privilegiën; zij mocht tegenover Indische vorsten handelen in naam des Konings; hare schepen mochten de oorlogsvlag voeren (de witte vlag met leliën, terwijl de koopvaardijvlag blauw met een wit kruis was), en zij zouden daarenboven door oorlogschepen geconvoyeerd worden. Deze maatschappij koos tot haar hoofdzetel eene plaats aan de westkust van Frankrijk, aan den mond van het riviertje de Scorff, waar dientengevolge eene stad verrees, die Lorient genoemd werd en steeds dezen naam behouden heeft. Haar kapitaal bedroeg spoedig 11 millioen; zij werd bestuurd door 21 directeuren, waarvan er 12 door de stad Parijs en de overigen door andere steden gekozen werden. Een der directeuren was François Caron, die in 1619 tot 1641 in Japan in dienst der Nederlandsche O. I. C. geweest was, die in 1644 op Ceilon, Negombo op de Portugeezen veroverde, vervolgens gouverneur van Thai-Wan (Formosa), en van 1647 tot 1651 directeur-generaal te Batavia was. Hij verkreeg, nadat hij zich bij de XVII bewindhebbers had verdedigd op tegen hem ingebrachte klachten, eervol ontslag, en in 1663 bood men hem aan, weer in dienst der O. I. C. te treden, maar hij verkoos zijne veelzijdige Indische ervaring ten voordeele der Fransche compagnie en zichzelven te benutten.

In 1666 zond de nieuwe compagnie eene vloot van 10 schepen uit, die door 4 oorlogschepen werd geconvoyeerd. Haar voornaamste bestemming was Madagaskar. Twee directeuren, de Faye en Caron, maakten de reis mede, terwijl ook een nieuwe gouverneur, de markies de Mondevergue, aan boord was. Zij vonden Madagaskar in jammerlijken toestand. De gouverneur trachtte door verordeningen daarin verandering te brengen en zond tal van voorstellen naar Frankrijk, terwijl hij twee millioen livres (franken) noodig achtte om de vereischte verbeteringen in te voeren. Deze voorstellen werden door Colbert ontvangen,

ongeveer tegelijk met die van den gezant de la Boullaye, die over land naar Perzië gezonden en in Maart 1666 te Soerate aangekomen was. De la Boullaye wees op het overwicht dat de Hollanders in geheel Indië hadden en ried aan, hen te beoorlogen.

Intusschen verliet Caron, die op Madagaskar niets te doen vond, dit eiland in het laatst van 1667 en ging door naar Soerate. Hij richtte daar in 't begin van 1668 een Fransche factorie op, de eerste in Indië. Een jaar later verliet ook de Faye Fort-Dauphin, met drie schepen. Hij kwam den 24^{en} December 1668 te Gale aan, werd daar door de Hollanders zeer goed ontvangen en zette vervolgens koers naar Voor-Indië. Over Koetsjin en Kalikoet kwam hij den 11 Maart 1669 voor Soerate, waar hij Caron ontmoette, maar hij overleed eenige weken daarna; men verdacht Caron van hem te hebben doen vergiftigen. Deze ging nu met kracht voort, de zaken der Fransche compagnie uit te breiden. In December 1669 kwam hare tweede factorie tot stand, namelijk te Masoelipat nam op de kust van Koromandel; met Perzië, Siam, zelfs met Mangkasar werden betrekkingen aangeknoopt, en Caron stelde voor te Bantam een kantoor te vestigen. Maar vooral had hij het oog op Ceilon, wat dan ook weldra het tooneel van de eerste botsing met de Nederlanders zou zijn.

De aan Colbert gedane voorstellen hadden ten gevolge dat in 1669 besloten werd een krachtig eskader naar Indië te zenden. In 1670 was dit gereed. Het werd genoemd het *Perzisch eskader* en bestond uit de *Navarre*, van 56, de *Triomphe* van 38, de *Julle* van 36, de *Flamand* van 36, de *Bayonnais* van 34 stukken, terwijl 3 fluiten van 12 à 16, en een fregat van 8 stukken er aan toegevoegd waren. Het eskader stond onder bevel van den kapitein de Turelle, terwijl zich ook aan boord bevond de luitenant-generaal J. B. de la Haye, benoemd opperbevelhebber in Oost-Indië. Deze kreeg in last de reis te maken over de Saldanha-baai, de Kaap de Goede Hoop en Madagaskar naar Soerate en verder in overleg met de directeuren der compagnie te handelen, waarbij men het oog had op vestigingen op Ceilon en in den Indischen Archipel.

Den 29en Maart 1670 van Rochefort vertrokken, kwam de la Haye den 23en November voor Fort-Dauphin met 6 zijner schepen aan. Hij had daar dadelijk een opstandeling in het binnenland te onderwerpen, spoedig kwam de regentijd en leden zijne troepen groote verliezen door ziekte. De afgezette gouverneur de Mondevergue vertrok in Februari 1671 naar Frankrijk. In Maart

kwamen de 3 overige vaartuigen van het eskader aan. Madagaskar beviel de la Haye evenmin als aan de Faye en Caron, maar de Koning, Lodewijk XIV, wilde het behouden. De la Haye begaf zich in April naar Bourbon, dat door zijne vruchtbaarheid, gezondheid en welstand een groote tegenstelling met Madagaskar opleverde. Hij stelde voor, Bourbon tot hoofdplaats en dépôt te bestemmen, op Madagaskar alleen de baai van Anton-Gil te behouden en aan de Saldanha-baai een etappe-post te maken.

In Juli 1671 verzeilde hij naar Soerate, waar hij in September aankwam. Aan Caron waren onlangs twee mede-gouverneurs toegevoegd, nl. Joseph Baron, een vriend van Colbert, en Barthélémy Blot, door het bestuur der compagnie aangewezen. Caron was op het oogenblik te Bantam, Baron te Soerate. In November kwam Caron terug. Oneenigheid der directeuren vertraagde verdere handelingen.

De la Haye wilde zijn plan „om Ceilon te gaan *veroveren*" doordrijven en vroeg daarvoor van de directeuren 100.000 livres, die de Koning zou teruggeven. Blot verzette zich sterk, terecht bewerende dat de Compagnie bestond om handel te drijven, maar niet om veroveringen te maken. Zijn verzet hielp niet, en de la Haye, die bij de *Hollanders* en Engelschen scheepsbehoeften kocht voor zijne expeditie, vertrok den 6en Januari 1672 van de reede van Soehali, om de *Hollanders* te gaan bevechten. Caron ging mede. Het eskader telde nu 11 schepen en werd bij Goa met nog 2 versterkt, die in Maart 1672 van La Rochelle vertrokken waren.

De Portugeezen ontvingen daar deze nieuwe mededingers niet vriendelijk. Na een kort verblijf ging de vloot ankeren voor Kalikoet. De Samoedri had juist (den 11en Februari) een nieuw tractaat van vrede met de Nederlandsche O. I. Compagnie gesloten. Zooals bekend, had deze de stad Kranganoor aan de Paliport-rivier in bezit; te Aikota, aan den mond der rivier, had zij een wachtpost. De Franschen beweerden dat de Samoedri hun dit punt had afgestaan. Zij kregen twee Kalikoetsche prinsen aan boord, die, naar zij beweerden, hunne hulp tegen de Hollanders inriepen, en het gevolg was, dat Caron naar den wal ging en ook met den Samoedri een tractaat sloot.

De Franschen voeren den 15en Februari de rivier op, tot ongeveer een kanonschotsafstand van Kranganoor, landden eenige honderden manschappen, verjoegen de wacht van Aikota, heschen er de Fransche vlag en staken het wachthuis in brand. Hunne

vlag lieten zij echter onbeschermd, want een paar uur na dit heldenstuk haastten zij zich, weer te embarkeeren.

De commandeur van Kranganoor protesteerde schriftelijk tegen deze handeling, die gedurende een paar dagen eene zeer hoffelijke briefwisseling tengevolge had. Den 18en vertrok het eskader zuidwaarts.

Den 21en kreeg het 12 Hollandsche schepen in 't zicht; dit was het eskader van den commandeur Roothaes, die de „cargasoen-schepen" voor Soerate en Perzië convoyeerde. De la Haye, die met den zeewind de loef had, wilde Roothaes dadelijk aanvallen, maar Caron ried het hem af; volgens zijne instructie moest de la Haye naar de inzichten der directeuren handelen. Een aanval zou zeker wederrechtelijk geweest zijn, maar van de la Haye's standpunt was het goed gezien, dat zijne meerderheid van schepen en het voordeel van den wind hem veel kans gaven eene overwinning te behalen, die belangrijke gevolgen had kunnen hebben.

Roothaes wilde evenwel hem niet ontloopen, maar deed „groote devoir hem in te zeylen", hetgeen echter, daar de Franschen 4 mijlen te loefwaart waren en in den wind bleven, niet gelukte.

De Raad van Indië Rijcklof van Goens, die nog steeds als Superintendent de zaken op Ceilon bestuurde, vernam aan de Oostkaap het bericht van den aantocht der Fransche vloot. Hij verzeilde met de schepen die hij bij zich had onmiddellijk naar Toetikoryn en zond reeds den 4en Maart vandaar een vaartuig naar Batavia, met den raad, zoo spoedig mogelijk op Bangka onze vlag te laten hijschen, ten einde de Franschen vóór te zijn; hij dacht er zelfs over met dat doel een vaartuig rechtstreeks naar Bangka te zenden, maar gaf hieraan geen gevolg, omdat een klein vaartuig voor die reis niet geschikt was en hij waarschijnlijk zijne macht niet wilde verzwakken door een grooter schip te zenden. Van Toetikoryn stak hij naar Calpentyn over en kwam eenige dagen later te Kolombo aan.

De Franschen ankerden voor Gale, en kwamen den 22en Maart in de binnenbaai van Trinkonomale met 9 hunner schepen, terwijl zij er 3 naar de kust van Koromandel zonden om levensmiddelen te halen. De afwezigheid van het eskader van Roothaes maakte het hun gemakkelijk.

Zich aan onze bezetting niet storende, nam de la Haye bezit van het eilandtje Dwars-in-den-weg in de baai van Kotiare, waaraan hij den naam van Ile du Soleil gaf, en van een ander eilandje

dat hij Ile Caron noemde; hij liet deze eilanden versterken en zond 2 officieren naar den Maharadja van Kandi om een verbond met hem te sluiten. De Nederlandsche overheid verdacht dezen van met de Franschen te heulen, maar kon dit niet bewijzen. Men leest echter in een fransch werk [1]) dat hij hun den 8en Mei de baaien van Trinkonomale en Kotiare afstond.

Intusschen vergaderde van Goens te Gale met den Ceilonschen raad, en besloot daar den 28en April dat hij in persoon met de 12 schepen van Roothaes, die van de kust van Malabar was teruggekomen, naar Trinkonomale zou gaan. Het bevel over dit eskader werd opgedragen aan Cornelis Quaelbergen, daar de brave Roothaes, die zulke langdurige en goede diensten op deze kusten bewezen had, kort na zijne terugkomst overleden was.

Den 11en Mei lag van Goens voor Batakalo, den 15en in de buitenbaai van Trinkonomale; den 20en had hij zijn intrek genomen in het fort. De schepen bleven opzettelijk ver van de Fransche verwijderd, ten einde een conflict te vermijden, maar niettemin wist van Goens op merkwaardige wijze het bezit van Trinkonomale aan de indringers te betwisten. Hij begon met hen te sommeeren de plaats te verlaten en trad met de la Haye in een schriftelijk debat over onze rechten. Maar tegelijkertijd sneed hij den Franschen zooveel mogelijk den toevoer van ververschingen af, en gèneerde zich niet om een van de schepen, die naar Trankebaar waren gezonden om proviand te halen, bij terugkomst aan te houden en „van seylen ende roer te ontblooten". De Bataviasche Regeering rapporteerde hierover aan de bewindhebbers: „waer wy niet connen sien by de onse int minste misdaen te syn, nadien niemandt gehouden is soodanige formidable vloot oorlogschepen in syne havens te admitteeren ofte gedoogen, behalven dat sy ondertusschen oocq al voet aen landt geset, eenige onse wachten verjaacht" (o.a. die van den pagar van Kotiare), „oock haar all begonnen hadden hier en daer vast te maacken ende batteryen op te werpen op een bodem der Comp. soo onwederspreeckelyck eygen synde soo door de deuchdelycke conqueste vant Coninckryck van Jaffanapatnam daer deselve altyt dependent van geweest is, als door de nader gevolchde opdracht van de Coninck van Candia, byaldien deselve nodich mocht syn geweest".

Zonder bloedverlies liep het echter niet af. In de eerste helft

[1]) Castonnet des Fosses, l'Inde française avant Dupleix.

van Juni werd eene batterij of vastigheid op eene hoogte aan den Oosthoek van de binnenbaai met geweld aan de Franschen afhandig gemaakt, waarbij 3 Franschen gedood en aan onze zijde eenigen gekwetst werden. Het tweede, van Koromandel komende proviandschip werd ook aangehouden. De Franschen begonnen gebrek te lijden en hadden vele zieken. Den 9en Juli braken zij op en gingen met 8 schepen naar Koromandel. Van Goens liet hen ongestoord gaan. Zij lieten hun compagnie's schip *le Saint-Jean-Baptiste* en de op den wal gehaalde fluit *l'Indienne*, benevens 50 soldaten op de bovengenoemde eilandtjes achter. Na hun vertrek gingen de schepen van Quaelbergen de baai verder in; zij namen de *Saint-Jean* den 18en Juli, waarna de bezetting van Dwars-in-den-Weg capituleerde, 30 stukken in onze handen latende.

Dit was het einde van de verovering van Ceilon, die de la Haye zich had voorgesteld.

Op de kust van Koromandel had hij spoedig meer geluk. De vroeger aan de Portugeezen behoorende stad San-Thomé (Maliapoer) was sedert 1662 door dezen verlaten en maakte nu deel uit van het rijk van Golkonda. De la Haye kwam daarvóór ten anker en zond officieren naar den wal om ververschingen te koopen. Deze werden beleedigd en moesten naar boord terugkeeren. Eene meer gewenschte aanleiding was niet noodig. Den 25en debarkeerden 500 man met 8 stukken en nam de la Haye de stad in bezit. Het duurde echter niet lang, of de inlanders kwamen hem haar betwisten. Den 6en Augustus reeds bedreigde hem een 2500 man sterke troep van Golkonda; hij verjoeg ze met 200 man. Het leger van Golkonda groeide echter tot, naar gemeld wordt, 12000 man aan en een geregeld beleg begon, dat de Franschen evenwel met bijzonder veel geluk doorstonden. Hunne uitvallen waren steeds overwinningen.

De la Haye durfde zich zelfs met zijne schepen verwijderen, het bevel over San-Thomé aan een zijner officieren overlatende, om op de kust zijn geluk verder te gaan beproeven. Aan hunne *tijdelijke overmacht ter zee* hadden de Franschen te danken dat zij in 1672, zooals de Bataviasche regeering het in een harer missives aan de bewindhebbers noemde, op de kust van Koromandel den baas konden spelen: groote onrust veroorzaakten zij in de kantons van Sadrempatnam, Tegenapatnam, Masoelipatnam en Paliakata. De regeering was ook geheel onder den indruk van hunnen inval in haar gebied. Zij gaf last dat de schepen

zich zooveel mogelijk op kanonschotsafstand van de Franschen moesten houden en geen vijandelijkheden beginnen. Nagapatnam moest ten spoedigste tot een verdedigbare vesting (vijfhoek) worden gemaakt, of, zoo daar geen tijd of gelegenheid voor was, geslecht of aan een der vorsten van Tansjawoer, Visiapoer of Golkonda overgegeven worden.

Het was April 1673, toen de la Haye met 2 schepen en veel kleine vaartuigen, met Franschen en inlanders bemand, om de Zuid liep en het plan scheen te hebben de loges Sadrempatnam en Tegenapatnam af te loopen en zich meester te maken van de daar aanwezige voorraden lijnwaden enz., die echter door de residenten gelukkig reeds op bekomen last twee of drie mijlen landwaarts in waren vervoerd. Doorstaande zuidelijke winden deden hem echter in 10 of 12 dagen weinig vorderen, zoodat hij van plan veranderde en om de noord naar Masoelipatnam liep, waar hij den 14en April aankwam en met eene stoutheid die de Nederlanders verbaasde en door hen geroemd werd, met zijne kleine vaartuigen 8 inlandsche schepen aanviel, 2 daarvan in bezit nam en de overigen verbrandde of op strand joeg, de stad met een bombardement bedreigde en den inlanders zulk een schrik aanjoeg dat, zooals men later aan de heeren XVII schreef „ingevalle UEd. residenten daer niet waren geweest en met alle mogelijke exhortatie den Auweldaer" (havildar) „ofte Gouverneur animerende en een hard int lijf gesproocken hadde om sigh te prepareren tot defentie en daartoe selve de hand te bieden, dat hij en alle de Mooren de stad absoluyt verlaten en ten proye gegeven zoude hebben", of wel dat de koning van Golkonda San-Thomé had overgegeven om zijne havenplaats (bandar) Masoelipatnam te kunnen behouden. De la Haye had dan ook reeds een officier naar Golkonda gezonden, aan wien een goed gehoor was verleend en eenige toezeggingen gedaan waren, toen — het blaadtje omkeerde.

Op Ceilon was tegen het einde van den Z.W. moeson, na de aankomst der retourschepen uit Perzie en Soerate, waarmede ook de vandaar afgeloste directeur Andries Bogaert, die naar Batavia terugkeerde, was medegekomen, weer eene aanzienlijke scheepsmacht versameld. Na ernstige overweging werd in den raad besloten daarmede over Trinkonomale naar Nagapatnam te gaan. De bemanning werd met 350 van de „cloeckste militairen" uit de garnizoenen van Kolombo en Gale versterkt. De schepen versamelden zich in de baai van Nilwelle en de Superintendent van

Goens embarkeerde daar, om zelf de leiding op zich te nemen. Den 2en Juni werden de ankers gelicht en den volgenden dag vielen zij weder in de buitenbaai van Trinkonomale. Hier voegden zich nog 2 schepen, die in de binnenbaai getimmerd hadden, bij de vloot. Den 10en werd Trinkonomale verlaten en den 13en ankerde men bij den noordhoek van Ceilon, Punta das Pedras (Steenhoek) geheeten. Hier werden eenige goederen voor Jafnapatnam gelost. Van Goens liet de zorg over de koopvaardijschepen over aan den ex-directeur Bogaert, en kwam zelf met de oorlogschepen, die nu 12 in getal waren, den 16en Juni voor San-Thomé.

Den 4en Mei was daar aangekomen, van Soerate, met het schip de *Bayonnais*, een fluit en een hoeker, de fransche directeur-generaal Baron; zijne schepen waren geladen met leeftocht en ammunitie en brachten eene versterking van 200 à 250 koppen mede. Hij had een lange reis gehad, omdat hij lang in Goa was blijven liggen, om de Nederlandsche schepen, die met Bogaert van Soerate kwamen, eerst te laten voorbijgaan. Baron gaf aan de la Haye van zijne aankomst kennis door een brief, dien hij over land verzond. Maar deze viel in handen van den Gouverneur van Paliakata, Pavilioen. Deze brief had een proscriptum in geheim schrift, dat echter ontcijferd werd en behelsde, dat Baron te Goa had vernomen hoe geheel Europa zich tegen Lodewijk XIV scheen te keeren en deze dus de handen wel zoo vol zou hebben, dat er voor de Franschen in Indië niet veel gedaan zou worden, waarom Baron „hem derhalve vermaande sijne mesures int bevorderen van vrede met den Coninck van Galconda wel te nemen, verclarende dat hij den Staet van haer gelegentheyt in de publicque brieven over de helft à desseing hadde vergrood, en in dier voegen meede maer gesproocke van een apparente toecomstige adsistentie van 29 scheepen, off er misschien quamen onderschept te worden."

Hetzij dat de la Haye een duplicaat van dezen brief heeft ontvangen, hetzij dat hij reeds in 't begin van Juni bericht had gekregen dat eene Nederlandsche vloot in aantocht was: op den 3en dier maand verliet hij Masoelipatnam met zijn schip de *Breton*, de *Flamand*, een hoeker en de twee genomen kusters. Deze verdreven naar Bimelopatnam en kwamen weer in handen van hunne eigenaars, de *Flamand* en de hoeker stormden naar Bengalen en de *Breton* bereikte San Thomé eerst, nadat van Goens daar

reeds 5 dagen was. Deze had, in den v.m. van den 16en Juni, den commandeur Quaelbergen met 6 schepen vooruit gezonden en was in den n.m. met de 6 anderen gevolgd. Quaelbergen moest de *Navarre* en nog een schip, de *Bayonnais* (in de Nederlandsche brieven steeds *Saint-Jean-de-Bayonne* of *St. Jan* genoemd), die onder den wal ten anker lagen, in den grond boren. Hij liep daarom vrij dicht onder het geschut der stad langs en werd daaruit fel beschoten, maar ondervond weinig schade, daar slechts van zijne bemanning een Kanarijn (inlander van Kanara) een been werd afgeschoten en één Nederlandsche jongen aan een pink gekwetst werd. De *Navarre* zonk dicht onder den wal en de *Bayonnais* verhaalde tot zóó nabij de stad, dat men dit schip zonder groot gevaar niet kon naderen. De Nederlandsche schepen kwamen buiten schot van den wal ten anker.

Op den 21en Juni zagen zij een schip, met een labberkoeltje vóór den wind van om de Zuid komen. Hoewel men het voor een bevriend schip aanzag, wilde de admiraal het toch doen verkennen, maar de wind was te flauw om onder zeil te kunnen gaan; daarom werden sloepen uitgezonden en deze verkenden het voor een Franschman. Het was de *Breton*. De admiraal liet nu, zoodra het maar eenigszins mogelijk was, zijne schepen het anker lichten, met last het vreemde schip te doen strijken of anders er op te vuren.

Het gelukte de *Ter Gouw*, kapitein Ouwel, tegen half zeven 's avonds, bij hem te komen, op weinig meer dan een kanonschotafstand van de overige schepen. Op 2 à 3 scheepslengten deed Ouwel, met volle lagen, 115 schoten op den Franschman, die maar slap terugschoot; maar deze had zijn onderpoorten gesloten, misschien wel omdat hij een zware bui boven den wal zag hangen, waaruit straks de landwind met kracht zou doorkomen, terwijl Ouwel zijn onderpoorten open had. Daar viel plotseling de bui in: de *Ter Gouw* kreeg hem dwars in zijn bijstaande zeilen, helde zwaar over en had in een oogenblik de geheele overloop (knildek) vol water en 4 voet water in 't ruim; hij moest zijn anker laten vallen om 't schip te laten opzwaaien en rechten. De *Breton* zeilde weg en werd door de met den wind opgekomen *Poeloe Ron*, *Tulpenburg*, *Cogge* en *Damiate* (het schip van commandeur Quaelbergen) vervolgd. De drie eersten moesten echter zeil minderen; alleen de *Damiate* was stijf genoeg om te kunnen doorzeilen. Juist zou hij de *Breton* onder schot krijgen, toen zijn

grootmarszeil scheurde en hij ook moest ankeren, zoodat de heer de la Haye het „miraculeus" ontkwam.

Eenige dagen later kwam hij, om de Zuid, nabij Tegenepatnam, vóór Poedisjerie, het tegenwoordige Pondichéry, waar de Franschen in ditzelfde jaar van den koning van Visiapoer een stuk grond gekregen hadden, ten anker, tot verwondering van de Nederlanders, die waarschijnlijk hierin een bewijs van zeer goede bezeildheid of van zeemanschap zagen. Kort daarna bleek nogmaals hoe goed dit schip gecommandeerd werd. Op den 1en Juli namelijk, zag de *Breton* eenige schepen uit zee komen; het waren Engelsche, maar niet wetende tot welke natie zij behoorden, lichtte de *Breton* in allerijl het anker, ging naar zee, en kwam den 5en, *van om de noord* plotseling voor San-Thomé ten anker, daardoor de onzen verschalkende, die, om den heerschenden wind, *zuidwaarts* van de stad geankerd lagen en meenden daardoor het naderen te kunnen beletten. Het garnizoen van San-Thomé werd door het gelukkig manoeuvreeren van de *Breton* met ongeveer 150 man versterkt en telde nu circa 800 Europeesche en evenveel inlandsche soldaten, waardoor het behoud voor het oogenblik verzekerd scheen, daar de belegeraars met een heilige vrees voor de kracht der Fransche wapens bezield waren.

De aankomst onzer vloot had intusschen een niet onbelangrijk politiek gevolg gehad, namelijk dat zoodra het hof van Golkonda door den gouverneur van Paliakata van die aankomst verwittigd was, „den franc-envoyé Chasteau-Pera in cleynachtinge quam te geraecken en onverrigter zaecke vertrecken moest, wiens palancquin dragers, haer daernaer niet en ontzagen hem met zijn palancquyn op de wegh omtrent Mazulipatnam te laeten staen en heen te gaen, expres soo men meent secretelyck daertoe gecommand^{t} ofte ten minste gejudiceert zynde". En toen van Goens den 22en Juli met zijne schepen naar Pondichéry verzeild was, ontving hij daar van den gouverneur van Paliakata bericht dat de Koning van Golkonda zijn firman had afgezonden, waarbij hij beloofde dat, ingeval San Thomé door de hulp' der Comp. werd ingenomen, deze den halven buit zou krijgen, terwijl hij daarenboven favorabele dispositie zou geven op eenige verzoeken.

Een onverwacht voordeel viel aan drie Compagnie's fluiten ten deel. Het fregat *le Flamand*, dat in Juni door slecht weer van de *Breton* af geraakt was, schijnt geen moeite gedaan te hebben om weer bij zijn admiraal te komen. Het bleef om de noord en

lag eenigen tijd bij Bellesoor, waar het 40 man achterzeilde. Op den 1en September ontmoette het de van Batavia komende fluiten *Cattenburch*, *Hasenberg* en *Claverskerke*. Vertrouwende op zijne kracht als oorlogschip en op zijn modern geschut, liep kapitein Machault de Rougemont de koloniale scheepjes te gemoet en opende op grooten afstand het vuur met „zijn lanck snelgeschut" (niet onaardig dit woord 225 jaar later te lezen, nu weer het nieuwste *snelvuurgeschut* zijn superioriteit toont) ofschoon hij nog maar ongeveer 55 man aan boord had, waarmee hij zijn 26 metalen stukken moeielijk kon bedienen. De onzen lieten hem nabij komen en gaven toen met hun ouderwetsche kanonnetjes zoo wakker vuur, dat na 2 of 3 glazen de Franschman zich overgaf. Hij werd in de Ganges opgebracht en de Bataviasche regeering schreef later aan de bewindhebbers over dit „fraaie fregat", dit „schoone oorlogsjacht, in 1668 in Duinkerken voor den Franschen Koning gebouwd en met uitnemend schoon geschut gearmeerd," brieven die van verrukking getuigen. De Franschen kwamen van hun overmoedig bezoek in Indië slecht af, maar men kan zeggen dat zij op verschillende wijzen ontzag en bewondering wekten. Zooveel te meer eer voor de Hollanders, dat zij hun heerschappij wisten te behouden; vooral ook, omdat het niet de Franschen alleen waren, die hun deze kwamen betwisten.

In het begin van 1672 had Engeland aan de Nederlandsche republiek den oorlog verklaard. De officieele tijding daarvan bereikte Ceilon den 25en December, per het jacht de *Loeri*, dat in allerijl van Batavia gezonden was. Door de merkwaardige organisatie en samenwerking van alle kantoren, die niet alleen met de besturen te Batavia en in Nederland, maar ook met elkander in voortdurende correspondentie waren en elkander steeds op de hoogte der gebeurtenissen hielden, wist men steeds vrij nauwkeurig hoeveel vreemde schepen zich in verschillende deelen van Indië ophielden. Nu het oorlog was, werd daarop nog met meer zorg gelet. In September waren 5 Compagnieschepen, nl. 3 fluiten en 2 jachten, met de gewone jaarlijksche lading van Batavia de Ganges opgevaren, en hadden daar 5 Engelsche schepen aangetroffen; de oorlogsverklaring was toen vermoedelijk nog niet bekend. Maar op den 3en dier maand kwam regelrecht uit Engeland een schip voor Madraspatnam ten anker, dat in April was uitgezeild en dus van den oorlog wist; dit schip vervolgde terstond zijne reis naar Bengalen, zoodat daar nu 6 Engelschen waren.

De Directeur van het kantoor aan de Hoegli, Ranst, liet 4 geladen fluiten met retourlading voor Batavia, door de twee oorlogsjachten geëscorteerd, gesamenlijk vertrekken, hun weg nemende door een der Ganges-mondingen waarin zij door de Engelschen niet opgemerkt zouden worden. Deze laatsten verlieten de Ganges ook en werden door eene fluit, die 22 September met areek (pinang) geladen van Trinkonomale vertrokken was en den 14en November in Bengalen aankwam, „slagvaardig" op de reede van Bellesoor gepasseerd. Zoo was men van weerszijden op zijne hoede. Hunne reis vervolgende, kwamen zij den 8en Januari 1673 voor Masoelipatnam, vulden daar en te Madraspatnam hunne retourlading aan en vertrokken den 9en Februari naar Bombaia. Met deze 6 schepen had dus nog geen vijandige ontmoeting plaats.

Maar 5 anderen vertrokken in Maart 1672 uit Engeland naar Soerate, van waar zij in September of October op de kust van Malabar kwamen. Een Compagnie's vaartuig, de *Meijboom*, dat, gelukkig met weinig lading in, uit Perzie kwam, werd niet ver van Goa, door hen genomen.

In Januari 1673 vertrokken 10 schepen uit Engeland, rechtstreeks naar de kust van Koromandel; door slecht weer geraakte hun admiraal William Bass van hen af; het waren de 9 overigen die den 1e Juli door de la Haye voor Pondichery gezien werden. Zij lagen vervolgens beurtelings voor Masoelipatnam en Madras; den 8en Aug. passeerde hun admiraal den noordhoek van Ceilon en voegde zich bij hen. Na nogmaals Masoelipatnam bezocht te hebben, gingen zij in 't laatst van Aug. weer onderzeil om naar Madras te gaan, maar dit zou niet gemakkelijk gelukken.

De Nederlandsche vloot, die intusschen voor Paliakata vereenigd was en waarmede men zich sterk genoeg voelde om, terwijl de Franschen voor San Thomé werden bezig gehouden, met de nu ook vereenigde Engelschen af te rekenen, bestond uit: de *Damiate* als admiraalschip, de *Tulpenburgh*, als vice-admiraalschip, de *Dort*, *Gouda*, *Brederode*, *Rheenen*, *Outhoorn*, *Cranesteijn*, *Nieuwenhoorn*, *Poeloe Ron*, *de Cogge*, *de Zon*, *Velsen*, benevens eenige fluiten en hoekers.

Den 29en Augustus, 's nachts om 10 of 11 uur, werd in alle stilte de reede van Paliakata verlaten; den 1en September 's morgens, nabij Masoelipatnam, kreeg men de 10 Engelschen in het Z O.t.O. in 't zicht; de wind was Zuid tot Z.Z.O. Door de flauwe

koelte had men al den tijd om zich tot het gevecht voor te bereiden, zoodat van Quaelbergen, in het gezicht van den vijand op 3 à $3^1/_2$ mijl afstand, nog eene conferentie met zijn vice-commandeur hield en bepaalde in welke volgorde de schepen zich rangeeren zouden, hetgeen hun schriftelijk werd medegedeeld! De Engelschen deden niet veel moeite om de loef te behouden; zooals later vernomen werd meenden zij dat onze schepen weinig geschut en weinig volk aan boord hadden; zij schaarden zich in linie, maakten klein zeil en wachtten de onzen af, die toen de loef hadden, doch maar langzaam naderden, daar de kapitein van het schip aan het hoofd, de *Gouda*, het sein van meer zeil te maken niet opvolgde, maar met zijn sloep bij den commandeur aan boord kwam. Om 12 uur eindelijk, begon het gevecht.

Gedurende 3 à 4 glazen waren nog slechts de voorste schepen in het vuur; de vice-commandeur Jan Frederiksz sneuvelde; maar reeds begonnen een paar vijandelijke schepen af te druipen; terwijl de anderen vrij wat schade aan hun tuig hadden. De commandeur deed tegen 3 uur het sein van enteren. Hieraan werd gevolg gegeven door het 4e schip in de linie, de *Outhoorn* en het 7e, de *Cranesteyn*, terwijl de *Damiate* het 8e was. De Engelschen werden, zooals Quaelbergen rapporteerde, niet door elkander gesecundeerd, „maer gingen elck haer cours en uyt den drang wegh, waerdoor noch twee schepen als de schoutbynacht en een ander vermeestert wierd". Maar nu was het bijna zonsondergang en deed hij het sein van versamelen, „comende de resterende Engelsche schepen, hoewel seer beschadigt, noch goedkoop daer vandaen". Het schip, door de *Outhoorn* geënterd, had hem afgeslagen en ontkwam; de veroverde waren: *President*, 130 koppen, 40 stukken, kapitein Jonathan Hiddy (vice-admiraal); *Sampson*, 120 koppen, 36 stukken, kapitein Anthony Erning (schoutbynacht) en *Antilope*, 112 koppen, 34 stukken, kapitein John Goldsborough. Dit schip zonk den volgenden dag. Het was eene overwinning, maar zij had, bij minder aarzeling, grooter kunnen zijn, hetgeen dan ook niet aan de aandacht der regeering ontging. Onze verliezen bedroegen, behalve den vice-commandeur, nog de kapiteins Jacob Poort en Andries Pellicaen, benevens nog ongeveer 40 dooden en 150 gekwetsten.

Door slecht weer konden de Engelschen slechts benoorden Masoelipatnam een voor een den wal halen, maar den 8en lagen zij weer voor Madras. Nu zich hersteld en volgeladen te hebben,

vertrokken zij den 21en naar Bombaia. Zij werden den 20en October in de bocht van Toetikoryn gezien, hun best doende om boven kaap Komorijn te geraken. Onze vloot had hare meerderheid behouden.

De kwade moeson voor de kust van Koromandel trad in en daarmede brak de tijd aan om op de kust van Malabar werkzaam te zijn. Van Goens benoemde den gouverneur Pavilioen tot bevelhebber over het leger voor San Thomé, dat hij uit de schepen zooveel mogelijk versterkte. Den 7en October scheepte hij zich met de overige troepen op de *Briel*, *Hellevoetsluys* en *'t Wapen van Ter Goes* in. Drie der beste oorlogsjachten, de *Cranesteyn*, *Rheenen* en *Pijl*, die hij berekende tegen de *Breton*, *Bayonnais* en de 2 Fransche hoekers opgewassen te zijn, liet hij voor San Thomé achter, en, na dezen van goed „rijtuig" (d. w. z. grondtakel voor het afrijden van stormen) voorzien te hebben, vertrok hij met de overige schepen, door van Quaelbergen met de zijne gevolgd, over Punto das Pedras naar de binnenbaai van Trinkonomale, om verder gesamenlijk over Kolombo naar Malabar te gaan.

Op den 28en October had nog een zeegevecht plaats. De vier Fransche schepen namen wat volk van den wal in en kwamen op de onzen af om ze te enteren. Maar deze gingen onder zeil en ontzeilden den Franschen al manoeuvreerende, zoodat het een artilleriegevecht bleef, dat aan 8 Franschen en 2 Nederlanders het leven kostte.

Reeds in het begin van November konden de Fransche schepen het op de reede van Maliapoer niet meer uithouden. De *Bayonnais* sloeg weg en werd met 10 voet water in 't ruim voor Trankebaar op den wal gezet. Ook de twee kleine vaartuigen strandden; een daarvan viel den 16en November te Nagapatnam in handen der Compagnie. De *Breton* bleef alléén over!

De gouverneur Pavilioen bepaalde zich meest tot het ingesloten houden van San Thomé, zoodat er maanden lang weinig bijzonders voorviel. De 1e Mei 1674 was voor beide partijen een ongelukkige dag. Een zware storm, ongewoon in deze maand, dreef de schepen van hunne ankers. De *Cranesteijn* sloeg om en 141 personen zijner bemanning verdronken; de *Rhenen* strandde, maar zijn volk werd gelukkig gered. Ook het laatste Fransche schip, de *Breton* strandde en werd stukgeslagen; 82 man kwamen daarbij om.

Den 21en Juli kwam van Goens weder met de vloot voor San Thomé, maar vond daar niets te doen, waarom hij den 2en Augustus

tot Nagapatnam terugging, om eventueel van om de Zuid komende Engelsche of Fransche schepen te kunnen weeren.

Weldra kon San Thomé het niet langer uithouden; gebrek noodzaakte de la Haye te capituleeren. Den 6en September teekende hij de overgave onder de meest eervolle gewone voorwaarden. De Nederlanders bezetten de stad den 23en. Inmiddels waren de schepen *Het huys te Velsen* en *Het casteel Rammekens* gereed gemaakt voor eene reis naar Europa. De overgebleven Franschen, 470 koppen (volgens Castonnet 519), werden daarop ingescheept en vertrokken onmiddellijk. Den directeur-generaal Baron werd vergund met het Fransche fluitje *la Diligente* naar Soerate te gaan.

Het geschut van San Thomé werd in onze schepen geladen en met den Koning van Golkonda werd overeengekomen dat hij de stad zou slechten. Den 6en October werd zij door de Nederlanders verlaten.

Intusschen was op den dag na de capitulatie op de kust van Koromandel het bericht ontvangen dat met Engeland vrede gesloten was. De „oorlogschepen" werden nu weder voor lading gebruikt en een tijd van rust trad in. De marine der Compagnie kon' met voldoening op haar werk terugzien; het was aan haar te danken dat, terwijl Nederland met twee machtige staten in oorlog was, de handel in Indië ongestoord was voortgegaan, geen onzer posten was verloren, en nieuwe mededingers geweerd waren.

Tegelijk met het verlies van San Thomé, hadden de Franschen ook het bezit van Madagaskar opgegeven. In den nacht van 7—8 September vernagelden zij de kanonnen van Fort-Dauphin, staken de gebouwen in brand en embarkeerden zij, 63 personen sterk, op een klein scheepje. De la Haye ankerde den 8en December op een Hollandsch schip voor de puinhoopen en kwam den 6en Maart 1675 van zijn verloren reis in Frankrijk terug.

Woeker en Landbouwcrediet.

Onder bovenstaand opschrift behandelt Mr. P. Brooshooft in de *Locomotief* van 24 Januari ll. eene quaestie, die de aandacht vordert, niet alleen van de Regeering te Buitenzorg en van het „Plein" te 's Hage, maar in de eerste plaats van onze gewestelijke Chefs en Regenten.

Door collectief (zoo mogelijk), of anders door afzonderlijk te handelen, na rijpe besprekingen, die, begonnen en gevoerd met het eenige doel om tot een resultaat te komen, bewijzen slechts de belangen van 't algemeen te beoogen, moet men bij de Regeering de overtuiging opwekken, dat 't negeeren van een „voorstel", dat door alle hoofdambtenaren wordt aanbevolen, eene verantwoordelijkheid zoude zijn die zij zeker niet mag aandurven.

Ook andere belangstellenden in 't lot van Java zijn, meen ik, verplicht hun licht op deze quaestie te laten schijnen, ten einde door wrijving van denkbeelden en gedachten eindelijk een resultaat te kunnen verkrijgen, dat, hoewel niet onverbeterlijk, toch in onzen tijd, practisch en van veel nut kan zijn.

Daarom acht ook ik mij verplicht mijn denkbeelden, vruchten van jarenlange belangstelling en studie op dat gebied, te publiceeren, hoewel ik vermoed, dat die denkbeelden mank zullen gaan aan het gewone euvel, n.l. eenzijdigheid.

Eerstens ga ik volmaakt accoord met de stelling van Mr. P. B.: de gedwongen koffiecultuur vooreerst niet geheel opheffen.

In streken waar ze niet loonend gedreven kan worden, zou 't natuurlijk dwaas wezen ze aan te houden, dáár echter, waar de gronden en het klimaat geschikt zijn, zoude 't verkeerde politiek wezen ze met een pennestreek af te schrijven.

In principe is, volgens mijn bescheiden meening, met een uniform goed systeem van koffiecultuur, 't nog wel te verdedigen, dat de „Negrie" met zachten dwang de bevolking aanmoedigt om op geschikte gronden koffie te telen.

Wat echter niet te verdedigen valt, is 't feit, dat de lusten alleen ten voordeele komen van den lande en de lasten op de — wel is waar aan dragen gewende vereelte — schouders van den Inlander

Dat de schatkist ook wat voor de bemoeienissen van 's lands dienaren wil trekken, is te begrijpen, maar, laat 't dan schappelijk wezen.

Stel dat ze in jaren met slechte koffieprijzen b.v. vanaf *f* 30.— tot *f* 40.— per picol eene belasting heeft van *f* 5.— per picol, zoo kan de Inlander toch nog voor zijn product *f* 22.50 à *f* 32.50 ontvangen. Zijn de prijzen hooger dan *f* 40.— zoo wordt de belasting verhoogd tot *f* 6.— à 7.50, en boven de *f* 50.— tot *f* 10.—.

Op die wijze is dan de „belasting" toch reeds exorbitant hoog, desniettegenstaande kan en zal de kleine man met zoo 'n regeling zeker tevreden wezen.

Ik zal de laatste zijn om te ontkennen, dat er groote moeilijkheden aan verbonden zijn om de zaken zoo te regelen, dat de Inlander 't rechtmatig hem toekomende krijgt en ook de schatkist geen schade lijdt. Ook hier is echter met een ernstigen wil wel eene oplossing te vinden.

Voor allerlei schrijft men tegenwoordig prijsvragen uit, laat men 't ook eens doen voor het koffievraagstuk.

In dit geval is dus mijn idee: de Regeering de tusschenpersoon of makelaar van de planters.

Dat er zoo nu en dan nog fraude gepleegd zal worden, nu eens ten nadeele van den Inlander een ander maal ten nadeele van het land spreekt haast van zelf, zou ik meenen.

Zoolang het egoisme nog bij zoovelen van welke huidskleur ook den boventoon voert, zal er nog wel steeds gezondigd worden tegen het „mijn en dijn".

Wil de Regeering echter alle winst opstrijken zoo moet ze ook alle lasten en risico's (zooveel mogelijk) van eene exploitatie dragen en kan ze dan 't systeem „Van Huls" volgen.

Mij lijkt voor beide partijen beter, dat de kleine man de planter en de Regeering de makelaar is.

Direct bevordert men bij den kleinen man 't nut van intensieven landbouw en den geest van concurrentie om 't beste product aan de markt te brengen.

In de streken waar de koffie niet met succes verbouwd kan worden verdient 't aanbeveling 't idée van den controleur van Huls (en andere mogelijk ook nog) niet alleen in overweging te nemen maar zoo spoedig mogelijk ten uitvoer te brengen, om de oro oro's en heuvels die er voor geschikt zijn met „Gutta" boomen te beplanten.

Behalve het directe voordeel na verloop van 8 à 10 jaren, heeft men nog 't indirecte, dat wanneer aaneengesloten complexen met die „Gutta" soorten beplant zijn die bosschen in sommige gedeelten van Midden-Java zeker gunstigen invloed zullen uitoefenen op den regenval.

Terreinen van honderden bouws worden thans beplant met de „Albizzia" en de „Sengon Djawa".

Het directe nut van die bosschen voor de bevolking en de Regeering is vrij wel nihil.

Het indirecte blijft en is mogelijk nog te prefereeren boven de gutta aanplantingen, om reden de „albizzia" een harder groei heeft dan de „gutta" boom.

Nu echter een direct en een indirect nut in een plant vereenigd zijn zou 't niet getuigen van beleid en doorzicht als men van die plant geen profijt zoekt te trekken.

Met den geachten Hoofdredacteur van de *Locomotief* verschil ik echter van meening wanneer hij de overtuiging van den heer F. Fokkens boven twijfel verheven acht, die aldus luidt:

„In het eerste tijdvak (1865 – 85) bloeide de gouvernements-koffiecultuur en vond een groot deel der landbouwers daarin *het middel om aan contanten te komen*, die zij vaak voor de voortzetting van hun bedrijf, dan wel voor de uitbreiding er van (nieuwe ontginningen) noodig hadden, zooals voor het koopen van zaad-padie, het huren van buffels en dergelijke en die hun de mogelijkheid verschaften uit vroeger gemaakte schulden te geraken. Toen kwam de koffiebladziekte (1880) de groote cultuur bestoken, decimeerde haar binnen

weinige jaren en deed die *geldbron* voor de inlandsche bevolking belangrijk opdrogen. Oude schulden konden niet meer worden afbetaald, nieuwe moesten gemaakt worden, de lasten verzwaarden omdat de dessahoofden hunne koffieprocenten grootendeels verloren en de landbouwers hen nu meer dan vroeger moesten bijspringen. Aan ontginning viel langzamerhand niet meer te denken"...

Volgens mijn bescheiden meening heeft 't opdrogen van de koffie provenuen en procenten al bitter weinig te maken met de niet noemenswaardige vooruitgang van de ontginning der sawah-gronden.

Dat nieuwe ontginningen gepaard gaan met „zulke kosten", waardoor de ontginner die niets bezit zich per se in schulden *moet* steken is, volgens mijn ervaring en ondervinding, geheel bezijden de waarheid.

Laat men onderzoeken en informeeren waar de bevolking zoogenaamd landbouwcrediet noodig heeft; steeds zal men moeten erkennen, dat dat euvel voornamelijk heerscht in de buurt van de hoofdsteden en binnenplaatsen, waar Chinezen, Arabieren en legio hadjies gevestigd zijn en waar woeste gronden geschikt voor sawahs met een lantaarntje zijn te zoeken.

Komt men in de binnenlanden, waar de landbouwer gelukkig te ver afwoont van die menschelijke bloedzuigers, en hij 't „gemak" en 't groote gevaar dier individuen bijna niet kent, zoo zal men ondervinden dat 't grootste deel dier landbouwers, hoe hoog ook de nood is geklommen, niet aan hun „bibit" padie, djagoong of wat ook zal komen.

Behalve zijn bibit heeft hij gewoonlijk nog zooveel padie op zij gezet dat er ook voldoende rijst is voor de verschillende slametans, benoodigd voor den aanplant.

Zorgeloos wordt hij pas, als hij de overtuiging bezit, dat desnoods tegen woekerrente geld voor bibit te krijgen is.

Wil een Inlander, die niet in het bezit is van ploegvee, meer grond bebouwen dan zijn eigen krachten dat veroorloven, zoo gaat hij naar een dessagenoot toe en vraagt dan zijn ploegvee te huur. Gewoonlijk tegen contant geld wordt per „bedoek" (van 6–10 uur v.m.) berekend *f* 0.50. Op crediet is de prijs meestal *f* 0.75 à *f* 1 in de panem met padie te verrekenen.

Behalve handenarbeid en tijdverlies, die een Inlander bijna niet berekent, heeft de echte „Tiang Tanie" en „Tiang Wono" weinig kosten voor zijn cultures noodig.

Hoe geschiedt eene ontginning van tegallans in sawahs?

De meeste mijner collega-planters en de ambtenaren van 't B. B. zullen dat wel bij eigen ervaring weten en 't mij toestemmen, dat behalve handenarbeid en tijdverlies zoo'n ontginning niets kost.

De Inlander, in alles leuk en niet haastig gebakerd, verloochent deze karaktertrek ook bij zijn ontginningen niet.

Ziet hij een stuk grond, dat voor ligging en gesteldheid succes belooft om het te verbouwen als sawah, zoo is zijn eerste werk te informeeren of hij de ontginning mag ter hand nemen. Zijn alle voorzorgsmaatregelen op 't gebied van de „atoeran Negrie" [1] in orde, zoo begint hij bij den aanvang van den West-mousson in verloren oogenblikken de galengans [2] op te werpen, maakt

1) Gouvernement's verordeningen.

2) Dijkjes.

kleine ondiepe gooten van hooger gelegen plaatsen om het regenwater naar zijn „kotak" te voeren en gaat dan den grond omwerken.

De beplanting geschiedt gewoonlijk met 't overschot van de bibit van zijn oude sawahs, terwijl vaak de planten iets wijder uit elkâar in den grond worden „geduimd" dan in zijn „sabin".

Veel ziet hij er dan niet meer naar om; als het gras, dat gewoonlijk welig tiert, eens gewied wordt, is 't al mooi.

Bij een normalen mousson kan de echte landbouwer uit het eerste product zien of de moeite aan den grond besteed goede vruchten zal afwerpen. Is hij over zijn proef tevreden zoo behandelt hij in 't 2e jaar zijn ontginning met meer zorg en begint weder aan eene tweede kotak.

In 't 4e à 5e jaar is bij goede geregelde exploitatie de nieuwe ontginning bijna even „lemmes" [1] als zijn oude sawah. De ontginning van strandbosschen en grond met zilten bodem „sawah rantjak" genaamd is anders, daar is 't de quaestie 't zilte water zoo spoedig mogelijk afteweren en door den grond afwisselend onder zoet water te zetten en droog te laten loopen, hem zoutvrij te maken.

Om door kunstmiddelen de ontginning te verhaasten ligt niet in zijn karakter en veel geld er aan wagen doet hij evenmin.

In alles is zijn wachtwoord „sabar" alles hangt immers af van de gezindheid van „den geest" die over de streek gezag voert. Of hij één jaar vroeger of later zijn doel bereikt, dat hindert hem niet, 't voornaamste is dat 't lukt.

Behalve 't bovenstaande zijn ook voorname factoren:

1e. dat gewoonlijk in streken waar men de koffiecultuur met succes drijft en gedreven heeft nieuwe sawah ontginningen van beteekenis tot de zeldzaamheden behooren of behoord hebben.

2e. dat de gronden van afgeschreven tuinen gewoonlijk ook niet de gewenschte zijn om sawahs aan te leggen;

3e. dat juist in de streken, waar veel aan de koffiecultuur gedaan wordt, de bevolking minder liefhebberij toont in sawahontginningen dan daar, waar de gronden door klimaatsinvloeden minder geschikt zijn voor de „kopens".

In den regel kiest men toch voor de koffie, 't liefst hellend of geaccidenteerd terrein, alswaar de grond poreus is, en ondergronds water geen schade kan berokkenen.

Voor sawahs heeft men juist noodig de lage vlakten met kleiachtigen bodem, die kunnen rekenen op den aanvoer van water uit de bergstreken.

Ook is 't ontegenzeggelijk waar dat de inlander overal waar hij maar even loonend kan werken in valleien zelfs ravijnen, sawahs aanlegt. Hij is zonder zijn sawah, met alle daaraan verbonden werkzaamheden en zijn padie oogsten niet gelukkig. „Tiang tanie, tampo sabin, piekirannipoen kirang mantep, kirang tentrem". [2]

Brengt eens een bergman planter in aanraking met een collega van de laaglanden, dan zult ge opmerken, dat de eerste met een zeker soort afgunst van den tweede verneemt hoeveel „hamet" No. 2 van zijn „bahoe" of „se kiekil" (1/2 bahoe) oogst.

---

1) Woordelijk vertaald „lenig".

2) Een landbouwer zonder zijn sawah gevoelt zich minder op zijn gemak en tevreden.

De merkbare vermeerdering in onze rijstvelden moeten wij zoeken in de ontginning van de lage kleiachtige vlakten en niet in 't geaccidenteerd terrein waar de koffieplanter woont

De heer Fokkens ziet ook over het hoofd, dat de „dubbeltjes" voor de koffie, ontvangen worden in de maanden Juni, Juli en Augustus, eer vroeger dan later.

Nu de Inlander nog geen drijfveer heeft om te sparen en niet nalaat te profiteeren van den goeden tijd, wanneer die ook eens zijn dor levenspad kruist, zoo is 't immers niet aan te nemen dat hij zijn koffieduiten zoolang zal opsparen tot den „labohtijd" (planttijd) gewoonlijk December.

Uit het rapport van den heer van Delden Läerne kan men zien, dat tusschen de jaren 1873 tot en met 1882 dus een tijdvak van 10 jaren (zeker wel 't beste voor koffieproducties) er door de bevolking, die ingedeeld was bij de koffiecultuur per huisgezin gemiddeld werd ingeleverd 1,22 pic. Tegen *f* 14 de picol geeft dat de kolossale som van *f* 17,08.

Aan den belangstellenden en deskundigen lezer, laat ik het verder over een oordeel te vormen over 't verband, tusschen de verminderde koffieoogsten en de mindere ontginning van woeste gronden.

Den machthebbenden worden dringend aanbevolen het rapport van, van Delden Läerne thans weder ter dege te bestudeeren. Zijn ideeën omtrent de volkscultuur waren en zijn nog zeer te prijzen en ernstige overweging ten volle waard.

Zijn idée luidt in 't kort: De Inlander moet slechts planter en plukker zijn; de Regeering koopt de koffie op, zoo versch geplukt, en verwerkt ze zelf in centraal-établissementen. Op die wijze krijgt ze een beter bereid product en komt vrij wel de geheele oogst binnen.

Mocht dat kerngezonde idée van een niet-planter ooit werkelijkheid worden, zoo zou ik alleen willen aanraden, dat men den planter alsdan meer betaalde voor zijn roode koffie, als thans voor zijn bereide product b. v. *f* 3. à *f* 4 per pic. roode bessen, al naar gelang de marktprijzen hoog of laag zijn.

Zelfs tegen die prijzen kan de Regeering mooie 1e soort koffie aan de markt brengen, die met alle onkosten daar onder begrepen, ± *f* 28 à *f* 35 de picol franco Europa aan exploitatie zal kosten.

Behalve de superieure soort, die zoo gewenscht in Europa verkocht wordt, kan ze dan voor de Indische consumptie de 2e en 3e soort op verschillende venduties laten opveilen.

Tevens verdient aanbeveling, dat de planter op zijn hoogst 3 à 4 paal heeft te loopen om zijn product te kunnen inleveren. De betaling geschiedt natuurlijk direct. Ook in deze belangrijke quaestie is 't Engelsch spreekwoord van toepassing: „Where there is a will, there is a way" — (must be a way)."

Evenals thans weder duidelijk blijkt uit 't geschrijf van Resident Steinmetz dat de officieele waarheid verkondigd in de koloniale verslagen over de bevolking- en veecijfers niet boven twijfel is, zoo rijst ook bij mij de twijfel, of de officieele cijfers van de nieuwe ontginningen wel zoo correct zullen zijn geweest, en 't inderdaad waar is dat, terwijl de bevolking gedurende de laatste 15 jaren met circa 25 % is vooruitgegaan, die van de rijstvelden slechts met ± 4 %.

In 't Kol: verslag van 1899 kan men zien dat de landrente van de sawahs, door de nieuwe ontginningen is verhoogd met *f* 108423,20.

Rekent men dat gemiddeld die nieuwe sawahs worden aangeslagen voor *f* 5 [1]) de bahoe, zoo krijgt men eene sawahontginning in 't jaar 1895 van + 21685 bahoes, wat toch geen kleinigheid is en ook geen bewijs is van gebrek aan grond en gebrek aan lust om te ontginnen.

Zou de achteruitgang van de rijstproductie niet voornamelijk te wijten zijn aan achteruitgang en uitputting van den grond der oude sawahs?

Zou de mindere liefhebberij aan ontginning (als dat inderdaad waar is) mogelijk niet liggen ook aan 't feit dat de ambtenaren de nieuwe ontginningen binnen den vastgestelden termijn van 3 jaren [vrij van landrente] reeds aanslaan in de belasting? Zoo iets is niet onmogelijk als men duidelijk ziet dat thans 't wachtwoord van de Regeering is: geld maken en geld uitzuinigen.

Ook bij particulieren kan men die woordbreuk vaak opmerken.

Tegen handelingen, die de billijk- en rechtvaardigheid met voeten treden, moet ik ten sterkste opkomen en ze ten zeerste afraden.

Heeft men als Europeaan bij den Inlander den naam van „botën adil, botën temën" (niet rechtvaardig en eerlijk) dan kan men gerust zijn biezen oppakken. 't Verloren vertrouwen wint men nooit meer terug.

Nu komen wij tot de quaestie: wat meer noodig is, landbouwcrediet banken of geld instituten, waar de Inlander geld kan leenen voor verschillende doeleinden, die echter niets gemeen hebben met hun landbouwbedrijf.

Eerstens kunnen wij aannemen dat het gros van de landbouwende bevolking gemiddeld hoogstens 1 bahoe sawah per man bewerkt.

Als men gemiddeld berekent dat zoo'n bahoe hem aan exploitatie kost van *f* 5.— tot *f* 7.50, dan is dat veel. De kleine „luiden" geven zelden één cent loon uit; dat geld dient gewoonlijk om de dessagenoten die „gesambat" [2]) worden om te planten of te wieden de kost te geven.

Hebben zij geen bibit in voorraad, dan leenen zij in natura van dessagenoot of familie om na den oogst ook in nature terug te betalen met 100 pCt. winst.

Slechts weinigen, de zoogenaamde gegoeden bewerken 5, 10 en meer baboes; die catagorie betaalt gewoonlijk zijn bewerkers, planters en wiedsters, en hem komt de baboe aanplant bij slot van rekening duurder te staan dan aan zijn minder met aardsche goederen gezegenden dessagenoot.

Slechts voor die catagorie zou een landbouwcredietbank goed wezen.

De echte, timide landbouwer zal liever zijn kris of wat ook bij den gepatenteerden pandhouder gaan brengen, alwaar hij zonder veel „soesah" en formaliteiten klaar komt en zijn benoodigde som ontvangt, dan naar een kantoor te gaan waar chef is een „Radhen" of een „Toewan".

Niet alleen zijn eerst informaties noodig, maar de Loerah en Tjarik of „Kamisepooh" van zijn dessa komen er ook bij te pas, en dat die heeren niet voor niets zulke „vriendendiensten" bewijzen, behoef ik zeker niet te verzekeren.

De Javaan sluit meestal eene leening voor een bijzondere gelegenheid onder de belofte van de hoofdsom met 50 tot 100 pCt. rente en meer bij den oogst, hetzij in natura hetzij in geld terug te betalen.

Die schulden krijgen dikwijls ten onrechte den naam van „geld benoodigd

1) Zeer hoog geschat.

2) Te hulp roepen.

voor de exploitatie van hun velden en nieuwe ontginningen en van daar 't idée van landbouwcredietbanken.

Zulke instellingen kunnen in Europa en Amerika van veel nut wezen, waar men kleine pachters bij de vleet heeft, die dikwijls tot uitbreiding en verbetering van hun landbouwbedrijf of ontginningen geld noodig hebben, welk geld ze dan ook inderdaad in hun „zaak" steken, maar op Java waar de Inlandsche landbouw nog op zeer lagen trap staat; waar 't Europeesch pachtstelsel niet bestaat; waar 't landrente-systeem nog erg onzuiver en ongelijkmatig werkt; waar individueel en communaal grondbezit, voor den dommen dessaman onbekende klanken zijn en hij niet altijd op zijn „eigen" sawah kan wijzen; waar de landbouwer bijna niets bezit om als waarborg te geven en oogst verband niet aan te bevelen is, zullen volgens mijne opvatting landbouwcredietbanken niet aan 't doel beantwoorden dat men er mee beoogt.

Ik ook, was vroeger een warme voorstander van die landbouwcredietbanken, maar na in de binnenlanden mijn oogen en ooren flink gebruikt te hebben, werd ik van mijn enthousiasme op dat gebied vrij wel genezen.

Ook is de vraag gewettigd waar die banken gevestigd moeten worden. De voorstanders zullen waarschijnlijk zeggen: op de gewestelijke en afdeelingshoofdplaatsen moet men beginnen en men zou dezen of genen comptabelen ambtenaar ook nog met 't baantje van „bankier" kunnen belasten om de kosten niet te hoog op te voeren.

Ik meen dat zoo'n proef ook alweêr zeer onbillijk zou zijn voor „de plattelanders".

In zoovele gevallen zijn reeds de Inlanders, wonende in de nabijheid van hoofd- en binnenplaatsen in veel betere conditie dan hun makkers die 10—15 en meer palen van zoo'n centra afwonen.

Denk maar aan den verkoop van gras, brandhout, rijst enz. enz. en de arbeidsloonen. (Koeliediensten).

Ook eene voorname factor, die niet uit 't oog mag verloren worden is de kolossale uitbreiding van werkzaamheden die de Ambtenaar van het B. B. daarmede weder op zijn nek geschoven zal zien.

Nu de Regeering dat corps toch reeds (onoordeelkundig) alles en nog wat heeft opgedragen, zou 't meerdere werk als „toekang nagèh" (aanmaner) dat voor den kleinen man en voor 't algemeen niets geen voordeel uitwerkt veel schade berokkenen aan andere, nuttiger werkzaamheden.

De ambtenaar kan die uren beter besteden, om den „orang tanie" 't voordeel uit te leggen van een verstandige grondbewerking en cultuurbouw en om hem in te doen zien 't groote voordeel van geheel onafhankelijk te blijven en hem zorg voor bibit en werkkapitaal in te prenten.

Ook staat het bij mij vast dat het kwaad dat men met de landbouwbanken wil bestrijden op die wijze niet zal worden overwonnen; integendeel in vele gevallen zal de hulp dier banken tot gevolg hebben, dat de door haar aan voorschotten geholpen meergegoede Javaansche landbouwers gemetamorphoseerd worden in geldschieters van de minder gegoede en meer bescheiden dessagenoten.

Daardoor wordt het gilde woekeraars met eene nieuwe categorie versterkt. In dat geval zal de werking van de credietbanken dus negatief wezen

Zeer terecht zegt de heer G. Stoll in zijn hoofdartikel in de *Locomotief* van

1 Februari dat de Javaan geen pit, geen initiatief bezit (ik spreek van den kleinen man) en niet bestand is tegen den ondernemingsgeest en geslepenheid van de Chineezen en Arabieren. Ook zeer juist oordeelt de schrijver dat de oorzaak van die karaktertrekken gezocht moet worden in de omstandigheid dat sedert eeuwen „de arme duivel" gebukt is gegaan onder den druk van eene vermomde slavernij zijner hoofden en . . . . van zijn overheerschers.

Het is dus de plicht, ja de eerste plicht van een Europ. Regeering alle middelen aan te wenden om in den Inlander weer „fut" te krijgen.

Die plicht moet ze eerstens vervullen in de oordeelkundige verheffing van de Inl. aristocratie; door uitbreiding en niet door besnoeiing van ons keurcorps; in de afschaffing van 't pachtstelsel, in 't tegengaan van immigratie van vreemde Oosterlingen, enz. enz.

Even noodig als 't is technische scholen op te richten voor de Indo's en Creolen, even noodig is 't ambachtscholen voor den Inlander in leven te roepen.

De gewone Inlander heeft veel meer nut van degelijke vakkennis (als het metsel-, timmer-, smids-, loodgieter-, kleermakersvak) dan van de wijsheid, die hij verkrijgt op de Javaansche scholen, welke wijsheid hem gewoonlijk te groot maakt voor handenarbeid en landbouw.

Ik geef toe, dat de Javaan van heden in bijna alle takken van landbouw, handel en nijverheid nog op dezelfde hoogte staat als de Javaan voor eeuwen en dat de benaming van „nation morte" niet geheel verkeerd is, maar dat hij gedoemd zou zijn ten onder te gaan en 't onderspit te delven in den strijd om 't bestaan geloof ik niet.

De rassen door de natuur veroordeeld om ten onder te gaan beginnen gewoonlijk eerst met gestadige achteruitgang in zielental, doch bij den Javaan ziet men juist 't tegenovergestelde. Om een platte vergelijking te bezigen, zou ik haast zeggen dat hij in vruchtbaarheid het konijn naar de kroon streeft.

Het bovenstaande brengt mij ten slotte tot deze conclusie: verlos, of tracht den Javaan te verlossen van de bloedzuigers, zorg dat hij spoedig in tijd van nood in 's lands pandhuizen tegen waarborg en tegen een redelijke rente geld kan krijgen; geef de residentieraden, landraden, pradoto's, enz. het recht alle schulden die gesorteerd kunnen worden onder „woeker" te royeeren (stel boven de 18 pCt. 's jaars).

Tracht verder hem te overtuigen dat hij eerstens op zich zelf moet rekenen, en houd een wakend oog, opdat na den oogst zooveel mogelijk niet alles in eens te gelde wordt gemaakt. En eindelijk, bewijs hem, dat zijn wettig eigendom veilig is en geef hem een practische eerlijke wet voor de regeling zijner erfenissen.

Wordt in dezen weg gearbeid dan is mijn conclusie en heilige overtuiging dat de Javaansche natie van „morte" binnen korten tijd (30 à 40 jaren) „vivante" zal worden.

WONG TANIE.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 17 April — 15 Mei 1900.

De lange lijst van Tabaksaandeelen toont bijna overal verliezen, die hier en daar groote verhoudingen aannamen ten gevolge van den minder gunstigen afloop der laatste Sumatra Inschrijvingen. De Petroleum-aandeelen hielden zich over het algemeen beter. Tramwegmaatschappijen waren zwakker van toon.

Hooger werden genoteerd:

Cert. v. Aand.	Ned. Handel Mij.	1⅝ %
Aand.	Java Bosch Exploitatie Mij.	4 „
„	Javasche Cult. Mij	6 „
„	Cult. Mij. Maron.	2¾ „
„	Suikerond. Sentanen Lor	5 „
„	Suikerfabriek Sindanglaoet.	2½ „
„	West-Java en Kina Cult. Mij.	10 „
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	7 „
Aand.	Medan Tabak Mij..	4½ „
Pref. Aand.	Ned. Assahan Tabak Mij., voorh. Herrings	1¾ „
Aand.	B. Padang Cult. Mij.	2 „

Lager werden genoteerd:

Aand.	Cult. Mij. der Vorstenlanden	1½ „
Pref. Aand.	Idem	3 „
Aand.	Koloniale Bank	2 „
Cert. v. Aand.	Liq. Barge en Moormann	2¼ „
Aand.	Suikerfabriek Badas	6 „
„	„ Kalibagor	3½ „
„	Amsterdam Deli Compagnie	55 „
„	Amsterdam Sum. Cult. Mij.	33¾ „
„	Besoeki Tabak Mij.	12 „
„	Deli Cultuur Mij.	10 „
„	Deli Maatschij	37 „
„	Deli Plantage Mij	2 „
„	Deli Tabak Mij.	16 „
Pref. Aand.	Idem	27½ „
Aand.	Tabak Mij. Franco Deli	9¾ „
„	„ „ Kwala Pessilam	2 „
„	A. Langkat Cultuur Mij.	9 „
„	B. Idem	9½ „
Pref. Aand.	Tab. Mij. Langkat Soekaranda	2 „
Aand.	Langkat Tabaksbouw Mij..	8¾ „
„	A. Langkat Tab. Mij.	28 „
„	Tab. Mij. Namoe Djawi	15½ „
Pref. Aand.	Padang Cult. Mij.	4¼ „
Aand.	Padang Tabak Mij.	31½ „
„	Rotterdam Deli Mij.	28 „
Pref. Aand.	Tabak Mij. Sakoeda	14 „

Aand.	Senembah Maatschappij	35 %
„	A. Serdang Tabak Mij.	46½ „
„	B. Idem	17 „
„	Rotterd. Lloyd.	12 „
„	Stoomvaart Mij. Nederland.	1½ „
„	Java Petr. Mij.	3 „
„	Sum. Palembang Petr. Mij.	5 „
„	Mijnbouw Mij Soemalata	9 „
„	Deli Spoorweg Mij.	5 „
„	Babat Djomb. Stoomtram Mij.	3 „
„	Bat. Electr. Tram Mij.	3 „
„	Madoera Stoomtram Mij.	5½ „
„	Modjokerto „ „	12 „
„	Kon. Paketvaart Mij.	5 „
Pref. Aand.	Dordt. Petr. Ind. Mij.	9¾ „
Aand.	Kon. Mij. v. Petr. Bronnen	28 „
„	Petr. Mij. Moeara Enim	12½ „
„	Kedirie Stoomtram Mij.	3 „
„	Probolingo „ „	3½ „

DIVIDENDEN.

Tabak-Maatschij. Soelingan.	6 „
Langkat Cultuur Mij.	1½ „
Idem Prefer. aand.	8½ „
Deli Plantage Maatschij.	2 „
Landbouw Mij. Temoeloes	7 „
Tegalsche Telefoon Mij.	10 „
Soerab. Incasso, Spaar en Hulpbank	7⅝ „
Koffiepellerij Sisir	5 „
Bataviasche Spaarbank.	3⅗ „
Koffie Cultuur Mij. Kali Klepoe	10 „
Deli Maatschij. (slot).	17 „
Deli Batavia Mij.	10 „
Houtaankap Mij. Pentjindilan.	7⅖ „
Bataviasch Prauwenveer.	9 „
Ned. Ind. Administratiekantoor en Hulpbank	*f* 15.—
Kediri Stoomtram Mij.	4 %
Cult. Mij. Tjika Poendoeng.	*f* 194.—
„ Winstaandeelen.	„ 1120.—
Cultuur Mij. Tjikandi Oedik	3¾ „
Kinacultuur Mij Tjilongkrang	40 „
Semarangsche Hulpbank.	4⅛ „
Medan Tabak Mij.	10 „
Senembah Maatschij. (slot)	22 „
Droogdok Mij. Tandjong Priok	7½ „
Javasche Bosch Expl. Mij.	6¾ „
Ned. Ind. Sport Mij.	10 „
Pekalongansche Telefoon Mij.	10 „

De Simpangsche Apotheek	6 %
Cultuur Mij Sindang Sarie	20 „
Cultuur Mij Tjiogreg	5 „
Cultuur Maatschappij Perbawatie (slot)	9 „
Mij. tot Exploitatie van Rijstlanden	15 „
Mij. tot Exploitatie der Suikeronderneming Somobito	f 440.—
Samarangsche Volks-Apotheek	6 %
Bandoengsche Kininefabriek	3 „
Spaarbank te Soerabaja	3½ „
N. V. Velodrome	7¾ „
Koffiepellerij Kraton	f 65.—
Soekaboemische Volksapotheek	7½ %
Padang Cultuur Mij.	2 „
Idem Pref. aandeelen	8 „
Telefoon Mij. der Vorstenlanden	6 „
Suikarfabriek Waroe	f 92.50
New London & Amsterdam Borneo Tobacco Cy. (Ld.)	5 %
Javasche Cultuur Mij.	9 „
Amsterdamsche Chininefabriek	f 71.25
Cultuur Mij. Perbawati	9 %
„ „ Soember Kareng	f 630.—
Suikerfabr. Tjoekir (slot)	„ 100.—
Kalimaas Cult. Mij. (Actions de Jouissance	„ 66.66
Ned. Ind. Brandwaarborg Mij.	7½ %

INCOURANTE FONDSEN.

De volgende zijn verhandeld:

Aand.	Cult. Mij. Watoetoelis-Poppoh	106¾ %
„	„ „ Wonokitri	5/8—2 „
„	Landbouw Mij. Getas	130 „
„	Ned. Ind. Gas Mij.	147¾ „
„	Billiton Mij., 1e rubriek	f 2200.—
„	Idem 2e „	„ 1650.—
„	Redjang Lebong Mijnbouw Mij.	320—344 %
„	2e Samar. Zee- en Brand Ass. Mij.	75 „
„	Droogdok Mij. Tandjong Priok	167 „
„	Sumatra Cultuur Mij.	190—191 „
„	Tabak Mij. Soelingar	49 „
„	West Java Kinacult. Mij.	75 „
„	Amsterd. Chininefabriek.	135 „
„	Ned. Ind. Crediet- en Bankver.	95 „
„	„ „ Escompto Mij. (incl. div.)	105 „
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arensburg	720 „
„ „ „	Rotterdam Deli Maatschappij	240 „
„ „ „	Deli Cultuur Mij.	95 „
Oprichtersbew.	Ned. Ind. Landbouw Mij.	f 10.— —f 10¼
„	Petrol. Mij. Moeara Enim	„ 600.—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 1	TE AMSTERDAM. Mei. 15	TE BATAVIA. 6 April.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl.....Aand.	64¾	63¼	
id. ...Pref. Aand.	—	143	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	123	123	124
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	81	81	80
Javasche Bank..... „	178	178	181
Koloniale Bank..... „	50	48	50*
id. .....Pref. Aand.	—	70	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	67½	66½	
Ned. Handel-Mij..... „ „ „	151⅛	153⅝	153½
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	102¾	100	105
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	90⅞	90½	95
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	103	103	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	52	47	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	100	104	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	107	113	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	68	65	
Kaliwoengie Plantaran..... „	—	—	
Maron, Cult.-Mij..... .... „	—	64¾	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	100*
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	—	
Ned. Ind. Houtaankap Mij...Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentanen.-Lor... „	125½	130	
Sindanglaoet, Suikerfabr.... „	—	190	
Soemberredjo Cult.-Mij..... „	115	115	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	114½	
West-Java Kina Cult.-Mij.... „	80	80	
Wilhelm. Koffie Cult. Mij... „	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	695	623¼*	*ex div.
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	114⅞	86	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	660*	640	ex div.
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	—	—	
Besoeki Tabak-Mij. ..... „	84½	75	
Deli-Batavia-Mij..... „	362½	350	ex div.
Deli-Cultuur-Mij..... „	91	83	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. A.	—	—	
Deli-Maatschappij.....Aand.	425	384*	*ex div.
Deli Padang Mij..... „	—	—	
Deli Plantage Mij..... „	98½	95	
Deli-Tabak-Mij..... „	55	40	
„ .....Pref. Aand.	84	70½	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	54	47	
Tab. Mij. Kwala Pessilam... „	90	83	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	135	122	
„ „ ..... „ B.	72¾	61	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Pref. Aand.	68	68	
Langkat-Tabaksbouw Mij ... Aand.	72½	62	
„ Tabak-Mij..... „ A.	125¼	101	
„ „ „ ..... „ B.	—	—	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Mei. 1	TE AMSTERDAM. Mei. 15	TE BATAVIA. 6 April.
Medan-Tab.-Mij .....Aand.	245	246½	
Tab.-Mij. Namoe Djawi..... „	85	75½	
N. As T. Mij. v./h. Herrings.Pref. Aand.	144	140	
Padang Cultuur Mij..... „ „ A.	106	100	
„ „ „ .....Aand. B.	50	48	
Padang Tabak-Mij ..... „	150	135½	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	225¾	212	
Tabak Mij. Sakoeda .....Pref. Aand.	98½	98½	
Senembah-Mij.....Aand.	424	393	
Serdang Tab. Mij..... „ A.	195	168	
„ „ „ ..... „ B.	88½	73	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	—	—	75*
Kon. Paketvaart-Mij..... „	167	170	174
Rott. Lloyd ..... „	125½	126	
Stoomv. Mij. Nederland ..... „	155	151½	
Dordt. Petr. Industrie Mij ...Pref. Aand.	126½	134¾	
Java Petroleum Mij. .....Aand.	68	72	
Kon.Ned.Mij.v.Petr.br.in Indië „	230¾	257	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	145	145½	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	82½	79	
Ned. Ind. Expl. Mij..... „	119	100	
id. Mijnbouw-Mij ..... „	81⅛	80	77½
N. Celebes Mijnb. Mij..... „	98	99½	
Oost Borneo Mij..... „	16	16	
id. .....Pref. Aand.	—	—	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	129	127⅞	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	200	196	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	—	—	
Deli-Spoorweg-Mij..... „	199¼	199	
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij..... „	227½	223½	210*
Babat Djomb. St. tr. Mij.... „	64	64	
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	80	81	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	108	110	107½*
Madoera „ „ ..... „	73	72½	
Malang „ „ ..... „	100	105	114*
Modjokerto „ „ ..... „	75	63	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	132	132	143*
Oost-Java-Stoomtram..... „	99	99	
Passoeroean „ ..... „	—	—	
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	92	90	
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	190	190	191½
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	142¼	141	145
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	—	—	145*
Ned.-Ind. Hypotheekbank ... „	—	—	100*
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	97½*
id. Effectenbank..... „	—	—	105
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	130
Winkel-Mij. Eigen hulp ..... „	—	—	80
Maatsch. Onderlinge hulp ... „	—	—	75
Scheepsleverantie Mij..... „ A.	—	—	
Ned.-Ind. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	405*
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij . „	—	—	80*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 6 April.
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	100*
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij	„	105*
Nederl. Lloyd	„	100*
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	185*
2de N.-I. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	140*
Koloniale id.	„	145*
2de Kol. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	135*
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	„	175*
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	150
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	172½*
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100*
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100*
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	110
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	140
2de id.	„	150*
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	50*
id. de Merapi	„	95*
id. de Oosthoek	„	
id. de Westhoek	„	
id. Noordhoek	„	
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	135*
id. Ardjoeno	„	135*
id. Sumatra	„	
Batavia'sch Prauwenveer	„	127½*
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv.	„	165*
Tagalsch Prauwenveer	„	180*
Nieuw Semarangsch Prauwenveer	„	165*
Samar. Stoom- en Prauwenveer	„	
Prauwenv. te Soerabaya	„	112½
Oost-Java Prauw-Mij	„	100
Soer. Prauw-Mij.	„	130
Nieuw Soerab. Pr.-veer	„	185*
Nieuw Pad. Prauwenveer	„	
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer	„	150*
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	85
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	185*
Cultuur-Mij. Pagottan	„	
„ Tjiogreg	„	
Kina-Mij. Kertamana	„	100*
Cultuur-Mij. Perbawatie	„	207½*
id. Goalpara	„	175*
Kartasoera Cult. Mij	„	
Cultuur-Mij. Boenga Meloer	„	80*
„ Artana	„	100*
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	110*
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	200*
Assam Thee Ondern. Malabar	„	130*
Cultuur Mij. Ramawatie	„	172*
Assam Thee Ond. Wanasoeka	„	100*
„ „ „ Singaparna	„	120*
„ „ „ Pasir Salam	„	100*
Ned. Ind. Getah Pertjah Mij	„	100*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 6 April.
Kult. Mij. Tjidjangkar	Aand.	102½*
Kult. Mij. Tjihoenie	„	70
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	150*
Intercomm. Telefoon-Mij	„	70*
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	102½*
Preanger Telefoon-Mij	„	97½*
Algem. Telephoon Mij	„	90*
Telephoon Mij. Insulinde	„	106*
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	90*
Algemeene Exploratie-Mij.	„	
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	32½*
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	115
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„	315
Id. 7½ % Obl.		290*
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	40*
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„	80*
Exploratie-Mij. Balangan	„	40*
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„	10*
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„	600*
Exploratie-Mij. Kolchis	„	
Goud Exploiratie-Mij. Pinogo	„	90*
„ „ Batjan	„	15*
Mijnbouw Mij. Monano	„	75
„ „ Soepajang	„	50
„ „ Pangkallan	„	85*
Mijnbouw Mij. Atjeh	„	100
Goud Exploration Mij. Bone	„	65*
Exploratie Mij. Doda	„	24*
Wijnkoopsbaai Explor. Mij.	„	
Mijnbouw Mij. Batavia Borneo	„	100
„ „ Sonder	„	35*
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.	„	30*
Mijnbouw Mij. Tilamoeta	„	62½*
„ „ Pagoejaman	„	145
Mijnbouw Explor. Mij. Batavia	„	
Centraal Celebes Mijnbouw Mij.	„	
Mijnbouw Mij. Tomini	„	45*
„ „ Bwool Lonoe	„	
Mijnbouw Mij. Barma Sawah	„	140
„ „ Pariet	„	200*
„ „ Loemar	„	180*
Ned.-Ind. Gas-Mij.	„	
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„	82½*
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„	50*
New Singap. dist. Water Ice Cy.	„	
Java Veem	„	125*
Ned. Ind. Sport Mij.	„	100*
Bandongsche Quinine Fabriek	„	99*
Boekhandel Visser & Co	„	90*

De met een * geteekende koersen zijn die der laatste noteering.

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Preanger Bibit-Maatschappij.

(Javasche Crt. No. 26, van 30 Maart 1900.)

Zetel. Soekaboemi.

Doel. De verkoop van suikerrietstekken, geplant op gronden gehuurd bij overeenkomsten met de Inlandsche bevolking dan wel met erfpachters in de resid. Preanger Regentschappen en mitsdien ook het huren van zoodanige gronden en het aangaan van alle voor het bedrijf gevorderde overeenkomsten.

Kapitaal. *f* 30.000, in 300 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door de heeren J. B. Austermann en K. F. H. van Steijn van Hensbroek, voor de 300 aandeelen: hunne bibitaanplantingen in de resid. Preanger Regentschappen en de door hen gesloten leverings-contracten met diverse planters in genoemde residentie, met inbegrip van de reeks verstrekte voorschotten.

Bestuur. 2 directeuren: de heeren J. B. Austermann en K. F. H. van Steijn van Hensbroek; 1 commissaris: de heer H. C. F. Vermandel.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 25 % aan de directeuren, 2 % aan den commissaris; 63 % aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 30.000 zal over eventueel verder noodige reserves nader worden beslist.

Maatschappij tot Exploitatie van perceelen op Petireman.

(Javasche Crt. No. 26, van 30 Maart 1900.)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De exploitatie van perceelen.

Kapitaal. *f* 200.000, in 800 aandeelen à *f* 250.—

Inbreng. Door den heer W. Köhler, directeur der Houtaankap-Maatschappij Petjindillan, voor 196 aandeelen: 4 eigendoms-perceelen ter hoofdplaats Soerabaja met de daarop rustende hypotheek à *f* 40.000.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. C. Pennink Fzn.; 2 commissarissen: de heeren W. F. Köhler en Jhr. Mr. C. H. J. van Haeften.

Winstverdeeling. Eerst 15 % aan een reserve- en vernieuwingsfonds daarna 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 80 % aan de aandeelhouders.

Reserve- en Vernieuwingsfonds. Zoodra en zoolang dit *f* 25000 bedraagt, zal over eventueel verder noodige reserves nader worden beslist.

Suikerfabriek Ngoro.

(Javasche Crt. No. 27, van 3 April 1900.)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De verdere exploitatie suikerondememing Ngoro, gelegen afd. Djomba ng res. Soerabaja uitgezonderd den in 1899 in den grond gebrachten en in 1900 te vermalen rietaanplant.

Kapitaal. *f* 255.000, in 255 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng. Door Vrouwe A. W. Hesselaar, wed. den heer G Lebret, voor 250 aandeelen: 2 perceelen in de dessa Pandean, distr. Modjokerto, de machinerieën en verdere inventaris en de loopende contracten.

Bestuur. 2 directeuren: de hoofdagent in Nederl. Indië der Koloniale Bank en de directeur der Suikerfabriek Tjoekir.

Winstverdeeling. De algemeene vergadering beslist omtrent een event. te vormen reservefonds en over event. tantième aan de directeuren. Het overige komt aan aandeelhouders.

Handel Maatschappij Hap Lie.

(*Javasche Crt. No. 30, van 13 April 1900.*)

Zetel. Keboemen, res. Bagelen. De directeur is bevoegd elders bijkantoren, succursalen, branches of agentschappen op te richten.

Doel. De overname en voortzetting der handelszaken tot dusver door Liem Kee Goan gedreven onder het merk Hap Lie; voorts het drijven van import- en exporthandel, zoo voor eigen rekening als voor rekening van anderen en in commissie, het beleggen van gelden en andere fondsen door aankoop van onroerende goederen en effecten, het in leen verstrekken van gelden tegen persoonlijke en/of zakelijke zekerheid, het disconteeren van handelspapier en venduaccepten, het exploiteeren van onroerende goederen, het koopen of op andere wijze verkrijgen en verkoopen van roerende en onroerende goederen, het aangaan van- en deelnemen in pachten van 's lands middelen, het verstrekken van werkkapitaal voor de exploitatie van pachten, ondernemingen of handelszaken, het aangaan van aannemings-, leverings- en transportcontracten ten behoeve van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië en van derden, het aangaan van contracten met het Gouvernement van Nederlandsch-Indië voor de exploitatie of zuivering van boschperceelen als anderszins, het stellen der naamlooze vennootschap als borge ten behoeve van het Gouvernement van Nederlandsch-Indië voor de behoorlijke nakoming van pacht-, houtaannemings-, leverings-, en andere contracten, het aanvragen in eigendom, recht van opstal, erfpacht of gebruik van Gouvernements gronden, het bebonwen en in cultuur brengen van gronden, het verkoopen van verkregen producten, het deelnemen in maatschappen of vennootschappen met geheel of gedeeltelijk gelijk doel als deze vennootschap en voorts het verrichten van alle handelingen, welke met het doel dezer vennootschap in eenig verband staan en daartoe in den ruimsten zin behooren.

Kapitaal. *f* 150.000, in 150 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de chineezen Luitenant Liem Kee Goan, Liem Boen Tjay en Liem Boen Kiat voor *f* 148.000: 9 perceelen en een stuk grond in de res. Bagelen, en de handelszaken van Liem Kee Goan.

Bestuur. 1 directeur: Luitenant Liem Kee Goan; 1 commissaris.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 5 % aan den directeur, 5 % aan den commissaris, 80 % aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra dit *f* 20.000 bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen Mercurius.

(*Javasche Crt. No. 32, van 20 April 1900.*)

Zetel. Meester-Cornelis.

Doel. Het koopen en verkoopen en het verhuren en huren van onroerende goederen in de residentie Batavia.

Kapitaal. *f* 20.000, in 20 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den Arabier Sech Alie bin Mohamad bin Isa Alkaterie, voor 14 aandeelen: een perceel afd. Meester Cornelis, res. Batavia.

Bestuur. 1 directeur: de heer C. E. du Perron.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 90 % aan de aandeelhouders.

Maatschappij tot Exploitatie van Onroerende Goederen Andante.

(*Javasche Crt. No. 32, van 20 April 1900.*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het koopen en verkoopen en het verhuren en huren van onroerende goederen in de residentie Batavia.

Kapitaal. *f* 24.000, in 24 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door Vrouwe C. W. van Hulstijn, weduwe den heer P. C. van Wijk Jzn., voor 20 aandeelen: 1 perceel in de afd. Stad en Voorsteden, res. Batavia.

Bestuur. 1 directeur: de heer C. E. du Perron.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 90 % aan de aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ A. VENEMA.

(*Javasche Crt. No. 33, van 24 April 1900.*)

Zetel. Soerabaia, met event. bijkantoren op andere plaatsen.

Doel. De voortzetting der zaken onder de firma „A. Venema", het handel drijven zoowel voor eigen rekening als voor die van en met derden, het waarnemen van agenturen.

Kapitaal. *f* 50.000, in 100 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door den heer G. F. A. Venema, voor 55 aandeelen: zijne bovengenoemde zaken met den inventaris en de vorderingen van en op derden.

Bestuur. 1 directeur: de heer G. F. A. Venema; 2 commissarissen: de heeren Th. van Os en J. L. van Ligten.

Winstverdeeling. 30 % aan het reservefonds, 60 % aan aandeelhouders, 5 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen.

Reservefonds. Zoodra dit *f* 25.000 bedraagt, worden de genoemde 30 % als volgt verdeeld: 25 % aan aandeelhouders, 2½ % aan den directeur, 2½ % aan de commissarissen.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ „MODJOPANGOONG".

(*Staats-Crt. No. 105, van 7 Mei 1900.*)

Zetel. Rotterdam.

Doel. De verdere exploitatie van de suikeronderneming Modjopangoong, res Kedirie, afd. Ngrowo.

Kapitaal. *f* 600.000, in 600 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Voor de 600 aandeelen: de bovengenoemde suikeronderneming, met de daarop rustende vorderingen, groot per resto *f* 60.000 en *f* 40.000, rentende 7½ %.

Bestuur. 1 directeur: de Intern Crediet & Handelsvereeniging „Rotterdam"; 3 commissarissen: de heer C. J. Koch, de 2 overige nader te benoemen.

Winstverdeeling. Eerst 20 % aan het reservefonds. Zoolang echter eene aan te gane obligatieleening niet is afgelost, zullen deze daarvoor worden bestemd. Daarna komt 5 % dividend. Van het overige komt 5 % aan den directeur, 7½ % aan de commissarissen. Van het dan overblijvende komt 50 % aan aandeelhouders en 50 % aan het reservefonds.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 250.000 bedraagt, zal over event. verdere reserves nader worden beslist. In dit fonds wordt geacht reeds *f* 150.000 gestort te zijn, welke op 1 Januari 1900 door de tegenwoordige eigenaren zullen zijn aangewend tot betaling van de voor volgende oogstjaren gedane uitgaven.

NIEUWE ASAHAN-TABAKMAATSCHAPPIJ.

(*Staats-Crt. No. 110, van 12 Mei 1900.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het ontginnen, bebouwen en exploiteeren van gronden in de resid. Sumatra's Oostkust, het aanvragen en exploiteeren van vergunningen tot mijnbouwkundige onderzoekingen en van mijn concessiën en rechten, in die gronden.

Kapitaal. *f* 2.500.000, in 5000 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door den heer F. L. S. van Heekeren, op de voorwaarden bij afzonderlijke overeenkomst vast te stellen, als liquidateur van de Ned. Asahan-Tabak Mij. voorheen H. Herrings & Co. alle baten en lasten van die naaml. Vennootschap, onder welke baten zijn: de landbouwondernemingen Kisaran, Hessa, Tanah Radjah en Soengei Sikassim.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de heer F. L. S. van Heekeren; 3 à 5 commissarissen: de heeren Mr. M. C. van Hall, B. Heldring en M. D. Visser.
Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend van het overige komt, voor zooverre niet de algemeene vergadering besluit tot het maken van reserve, 85 % aan aandeelhouders, 7½ % aan commissarissen, 7½ % aan de directie.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).
Opbrengst over Maart 1900.

Reizigers, aantal (96.500)	f	44.200.—
Goederen, tonnen (27.800)	„	143.800.—
Diverse ontvangsten	„	10.500.—
Totaal	f	198.500.—
Per dag-kilometer	„	31.24
Vorig jaar	„	216.400.—
	„	34.05

	1900.		1899.
Opbrengst van af 1 Jan.	f 546.000.—	„	553.200.—
„ per dag-kilometer	„ 29.59	„	29.98

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (83.100)	f	26.700.—
Goederen, tonnen (11.100)	„	41.200.—
Diverse ontvangsten	„	3.000.—
Totaal	f	70.900.—
Per dag-kilometer	„	40.84
Vorig jaar	„	69.600.—
	„	40.09

	1900.		1899.
Opbrengst van af 1 Jan.	f 200.600.—	f	197.300.—
„ per dag-kilometer	„ 39.80	„	39.15

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers, aantal (19.600)	f	2.300.—
Goederen, tonnen (1.800)	„	2.900.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal	f	5.400.—
Per dag-kilometer	„	7.26
Vorig jaar	„	6.200.—
	„	8.33

	1900.		1899.
Opbrengst van af 1 Jan.	f 13.600.—	f	14.700.—
„ per dag-kilometer	„ 6.30	„	6.81

Stoomtram Djocja—Magelang. (47 kilom.).

Reizigers, aantal (41.700)	f	8.000.—
Goederen, tonnen (1.500)	„	5.700.—
Diverse ontvangsten	„	500.—
Totaal	f	14.200.—
Per dag-kilometer	„	9.75
Vorig jaar	„	12.300.—
	„	8.44

	1900.		1899.
Opbrengst van af 1 Jan.	f 42.100.—	f	37.100.—
„ per dag-kilometer	„ 9.95	„	8.77

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag:		per dag-kilom.		Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
April 1900	ƒ	63.900	ƒ	8.—	266
„ 1899	„	61.900	„	8.20	251
Verschil meer	„	2 000	„	—	
Verschil minder	„	—	„	0.20	
Van 1°. Jan.:					
1900 tot 30 April 1900	„	252.900	„	7.90	266
1899 „ 30 „ 1899	„	225.000	„	7.50	251
Verschil meer	„	27.900	„	0.40	
Verschil minder	„	—	„	—	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.		Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
April 1900	ƒ	17.000	ƒ	14.60	39
„ 1899	„	16.900	„	14.40	
Verschil meer	„	100	„	0.20	
Van 1°. Jan.:					
1900 tot 30 April 1900	„	71.300	„	15.20	39
1899 „ 30 „ 1899	„	69.200	„	14.80	
Verschil meer	„	2.100	„	0.40	
Verschil minder	„	—	„	—	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

April 1900	ƒ	5.300	ƒ	4.30	41
„ 1899	„	5.900	„	4.80	
Verschil meer	„	—	„	—	
Verschil minder	„	600	„	0.50	
Van 1°. Jan.:					
1900 tot 30 April 1900	„	23.800	„	4.80	41
1899 „ 30 „ 1899	„	25.100	„	5.10	
Verschil meer	„	—	„	—	
Verschil minder	„	1.300	„	0.30	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.		Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
April 1900	ƒ	15.600	ƒ	6.20	84
„ 1899	„	13.600	„	5.40	
Verschil meer	„	2.000	„	0.80	
Verschil minder	„	—	„	—	
Van 1°. Jan.:					
1900 tot 30 April 1900	„	59.100	„	5.90	84
1899 „ 30 „ 1899	„	52.000	„	5.20	
Verschil meer	„	7.100	„	0.70	
Verschil minder	„	—	„	—	

SAMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
April 1900		f 50.200	f 6.20	270
„ 1899		„ 43.800	„ 5.40	
Verschil	meer	„ 6.400	„ 0.80	
	minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:				
1900 tot 30 April 1900		„ 203.300	„ 6.30	270
1899 „ 30 „ 1899		„ 166.700	„ 5.30	261
Verschil	meer	„ 36.600	„ 1.—	
	minder	„ —	„ —	

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten April 1900 f 27.600 tegen f 27.609 in 1899. Ontvangsten sedert 1 Juli 1899 f 281.500 tegen f 281.534 in 't vorig jaar.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1900 f 2700 (telegrafisch); dito 1899 f 1728. Vermeerdering f 972. Sedert 1 Januari 1900 f 13.235; dito 1899 f 9757. Vermeerdering f 3478.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

April 1900 f 3700 (telegrafisch): dito 1899 f 3270. Vermeerdering f 430. Sedert 1 Januari 1900 f 14.916; dito 1899 f 14.975. Vermindering f 59.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1900 f 5700 (telegrafisch); dito 1899 f 4398. Vermeerdering f 1302. Sedert 1 Januari 1900 f 23.436; dito 1899 f 20.785. Vermeerdering f 2651.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1900 (aantal reizigers 59.000) f 13.000 idem 1899 (aantal reizigers 43.500) f 9700. Sedert 1 Januari 1900 f 50.000 tegen f 43.200 in 1899.

In exploitatie p. m 127 K. M. tegen p. m. 103 in April 1899.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

April 1900 (aantal reizigers 19.000) f 7100; idem 1899 (aantal reizigers 26.500) f 15 100. Sedert 1 Januari 1900 f 21.600 tegen f 34.013 in 1899.

In exploitatie p. m. 37 K. M., tegen p. m. 37 in Maart 1899.

De vorige maand werd door de directie als totaal der eerste 3 maanden van 1899 abusievelijk f 14.775 opgegeven in plaats van f 18,889.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM-MAATSCHAPPIJ.

Baanvak Harmonie—Dierentuin.

April 1900. Aantal vervoerde reizigors 118.000. Opbrengst f 4200.

MODJOKERTO STOOMTRAM.

Ontvangsten eerste kwartaal 1900 f 18.765. Ontvangsten April f 5609, totaal f 24.374

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM.

Ontvangsten eerste kwartaal 1900 f 4843. Ontvangsten April f 2280, totaal f 7123.